Gróf Széchenyi Béla

Keleti utazása

Budapest
Révai Testvérek
kiadása

Debreceni Egyetem
Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
7241 5368

96

GRÓF SZÉCHENYI BÉLA

KELETI UTAZÁSA.

Kreitner. Gróf Széchenyi Béla. Lóczy.

GRÓF SZÉCHENYI BÉLA

KELETI UTAZÁSA

INDIA, JAPAN, CHINA, TIBET ÉS BIRMA

ORSZÁGOKBAN.

IRTA

KREITNER GUSZTÁV

AZ EXPEDICZIÓ TAGJA.

SZERZŐ ÁLTAL EGYEDÜL JOGOSITOTT MAGYAR KIADÁS.

---

200 MÜVÉSZI KIVITELÜ EREDETI KÉPPEL ÉS AZ UTAZÁS ÁTNÉZETI TÉRKÉPÉVEL.

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA.

1882.

108844

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

Nagyságos

HUNFALVY JÁNOS

urnak,

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

érdemdús elnökének

tiszteletük jeléül

A KIADÓK.

Előszó.

Utazási művem befejeztével kötelességemnek tartom, első sorban expedicziónk vezetőjének, ezen nagyszerű alapra fektetett tudományos czélú utazás szerencsés és eredménydus kiviteléért köszönetemet és feltétlen elismerésemet kifejezni.

Gróf Széchenyi Béla dicsőült atyja szellemében működött, midőn ezen expedicziót felszerelésénél magas társadalmi állása minden előnyeit, összes tevékenységét s akaratát a tudomány hasznára értékesitette. Erélyének s óvatosságának köszönhetjük, hogy ma benső megelégedéssel tekinthetünk vissza az elért eredményekre. Ennek tudatában elenyésznek az átélt fáradalmak és bajok, a veszélyek és ellenségeskedések, melyeknek a részint nyeregben, részint gyalog megtett nagy uton ki voltunk téve.

Mint az expedicziót geographusának legjobb alkalmam volt a földet és népeit egymáshoz való viszonyukban és alárendeltségükben pontosabban, mint bárki, megfigyelhetni, s reménylem, hogy mindkettőt, a káprázató, de többnyire valótlan felcziczomázástól mentten, előitélet nélkül vázoltam, és a t. olvasónak változatos, hol vidám s mulattató, hol komoly s válságos uti élményeink elbeszélése folyamában a távol kelet nagy birodalmairól s országairól élénk képet nyujtottam, melynek hű voltát minden szakember készségesen el fogja ismerni. — Expedicziónk vezetőjének társadalmi állása, melynek a chinai kormányférfiak különös kedvezmények nyujtása által hódoltak, leginkább tette ránk nézve lehetővé ez ősrégi, a nyugati polgárosodás befolyásától konokan elzárkozó kulturnép társadalmi és házi életébe mélyebben beletekinteni.

A mennyire könyvem tág körökre számitott jellege megengedi, a szakember is — nagyobb mérvben, mint más hasonló müveknél — meg fogja találni a bejárt nagy földterület helyrajzára s népességére vonatkozó számos s kivánatos adatokat.

Esetleges ellenvetéseket megelőzendő, mindjárt megjegyzem, hogy a neveket hallomás után irtam le. Miután a chinai nyelvnek sok oly hangjelzése van, melyeket a mi betüinkkel lehetetlen visszaadni, óvakodtam, a már meglevő kisegitő táblákat, melyek használati módját először alaposan kell tanulmányozni, egy ujjal szaporitani.

A munkához mellékelt átnézeti térkép részben saját felvételeim, részben pedig a meglevő legjobb források segitségével készült.

Végül el nem mulaszthatom Lóczy Lajos utitársam és barátomnak, valamint Dr. Niederleithinger A. urnak (a »Polluce« hajóorvosa) kik számos vázlat készséges átengedése által hozzá járultak rajzaim kiegészitéséhez s végre mindazon uraknak India, China, Japán- és Birmában, kik ott időzésem alatt a legszivélyesebb modorban támogattak tettel és tanácscsal ez uton is hálás köszönetemet nyilvánitani.

Bécs, 1881. Szeptember hóban.

Kreitner Gusztáv.

Tartalom.

I. Triesztből Bombay-ba. oldal

Elutazás Triesztből. — Az expediczió. — Port Said. — Féreg vásárlás. — Halotti menet. — A Suez csatorna. — Az utasok szaporodnak. — Ezek életmódja a hajón. — Dschiddah. — Éva sirja. — Bazár jelenet. — Karácsony est. — Kirándulás a Dzsebbel-Vuogger hegységbe. — Cholera Mekkában és a hajón. — Rabszolgavásár Dschiddah-ban. — Bombay 1

II. Bombay-ból Calcuttába.

A Viktoria park. — Büvészek. — A hallgatás tornyai. — A Machorum ünnep. — Szikla-barlangok Bombay mellett. — Elutazás. — Indiai vasutak. — Nassik. — Hidvám a Gangesen. — Benares, a szent város. — Az Observatorium. — A herczeg ügynökének palotája. — Hullaégetés. — A bünösök fürdője. — Lámpák a Gangesen. — Tigrisek mint postarablók. — A majmok temploma. — Schiwa arany pagodája. — Az Aurungzib Minarets. — Megérkezés Calcuttába 38

III. Calcuttából Singapore-be.

A város. — Kitmegar gazdálkodás. — Északra. — Katona élet Indiában. — Siligori. — A Terai. — Erdőégések. — Dardzsiling. — A világ legmagasabb hegyei. — A tigris-halom. — Buddhista kolostor. — Egy thea ültetvény. — Utazás elefánton. — Az amerikai nagybátya. — Éghajlat Calcuttában. — Különös baráti szövetség. — A hindu vásár. — Széchenyi gr. tigris vadászata. — Elutazás Calcuttából. — A társaság a hajón. — Penang. — Singapore. 75

IV. Singapore-ból Schanghai-ba.

Utazás a chinai tengeren. — A tenger vizének villamos fénye. —Vihar és a tenger szellemeinek idézése. — Hongkong. — Chinai séták. — Elutazás Kantonba. — A hajó bevétele rohammal. — Kanton. — A virágcsolnakok. — Népviselet. — Megérkezés Schanghaiba 110

V. Schanghai.

A város történelme. — Schanghai közigazgatási beosztása. — A chinaiak bérszolgálatai. — A telepedők társadalmi és üzleti élete. — Tüzesetek. — Kakasviadalok. — A chinaiak fürdő intézetei és vendéglői. — Chinai szinház. — A törvényszék épülete és elnöke. — Törvényszéki tárgyalások és büntetések. — Temetkezési helyek és halotti szertartások. — Koldusok. — Chinai bölcsészet. — A Sikawej intézet. — A keresztény missiók és ezek tevékenysége. — Az Observatoriumok. — A Tautai halála. — Az első vasut sorsa Chinában. — Kirándulás a halmok közé. — Schanghai fegyvergyára. — A Wusung erődök. —

oldal

Tüzérségi gyakorlatok, német vezényszó mellett. — Katonai diszszemle a Futai előtt Tschi-fu-ban 131

VI. Schanghaiból—Kiotoba.

Elutazás Japanba. — Nagasaki városa és kikötője. — Egy részlet Japan történelméből. — Temetők. — Osuwa-Sama. — Elutazás Simonosakiba. — A Sampan. — A japáni beltavak. — Láma és protestáns. — Kobe és Hiogo. — Európai telepitvények. — A thea növény. — Kobe környéke. — A város nevezetességei. — Utczai élet éjjel. — Idomitott patkányok. — Törpék harcza. — Tövises disznó és páva. — Női szinház. — Japani vasutak. — Osaka. — Indigogyártás. — Japáni vendégfogadók. —Japáni katonaság. — Ujonczok begyakorlása.— Egyenruha és fegyverzet. — A Teonodi pagoda. — Taikun és Mikado. — Arima, fürdőhely. — Elutazás Kioto-ba. 210

VII. Kioto-ból Hakodate-ba.

Kioto. — A Gion ünnep — Esti séták. — Japáni őrültek háza. — Egy Daimio. — A japáni nők társadalmi helyzete. — Házasságok. — A Koto. —A Nerimono. — A Tokaido. — A Biva tó. — Kuwana. —Yoschida. — Japáni hid épités. — A Fusiyama megpillantása. — A Fusiyama. — A Kulik és a tätowirozás. — Hakone és Hakoneko tava. — A hakone-i kénfürdők. — Dschizo a gyermekek védistene. — A japániak játékszenvedélye. — A japáni pénznemek. — Elindulás Hakone-ból. — Japáni mérnök. — Gotemba és Subaschiri. — Zarándoklások a szent hegyhez. — A Fusiyama megmászása. — Odawarán és Kamakurán át Yokohamaba. — A kikötő város és lakosai. — Előadás a szinházban. — Harakiri, a japáni öngyilkosság. — Vasut Tokio-ba. (Yeddo) — Tokio. — A császári család. — A trónörökös temetése. — A királyilak. — A Taikun-ok temploma. — A császári muzeum. — Japáni iskolák. — Testvérek. — Elutazás Hakodate-ba 241

VIII. Yesso sziget és az Ajno nép.

Megérkezés Hakodateba.—Thea házból a császári nyári palotába.—A város — Éghajlati viszonyok. — Elutazás. — Nanaye major. — Az állitólagos haladás Japán-ban. — A sziget vad állománya. — Komagadake vulkán. — Mori. — Mororan. — Karavánok. — Földrengés. — Taramayama vulcán. — A delej mint földrengés-jelző. — Jubutz az ajnók fővárosa és annak háromszögmérési gulái. — Utak. — Ajno kunyhók. — Szerencsétlenség. — Szemüvegeim sorsa. — A Mukawa völgy. — Az ajnók mint teherhordók. — Uttörés a Jubaridake-hoz. — Jubaridake hegység. — A császár születés napja. — A canoe-k. — Saporo-ba. — Földmivelési iskola. — Ajno sirok. — Fagazdagság. — Szénvasutak. — Különös medve vadászat. — Utazáz Otarunajba. — A Joitschi-yama vulcan. — A vizek pusztitásai. — Kellemetlen utazás Ivanaj-ba. — A kajanomai szénbányák. — Mazuli a halisten ünnepe. — Utazás a vulcán-öbölhöz. — Eltévedés az erdőben. — Medve passió. — A japáni lakosság. — Halászat és tengeri hinárszedés. — Az ajno nép — Annak hajzata. — Koponya képződés.

oldal

— A törzs szellemi fejlettségének állapota. — Házi szokások. — Szarvas és medve vadászatok. — Ruházat és életmód. — A nők tätowirozása. — A vendégszeretet szertartásai. — Vallás. — Házasságok . . . 294

IX. Visszautazás Schanghai-ba.

Katonai lázadás Tokioban és annak okai. — A Satsuma lázadás. — Saigo tragikus vége. — Tengeri ut Schanghaiba. — Hajónk a Taifun hatalmában. — Közel az elmerüléshez — Borzasztó éjszaka. — Menekülés és megérkezés Schanghai-ba 347

X. Schanghai-ból Hankou-ba.

Li-hung-tschang, a Tien-tsin-i viczekirály. — Dinnyemagvak. — Pekingbe. — A császár és palotája. — Tárgyalások a Tschungli-yamen tagjaival. — A chinai fal Nan-kou mellett. — Az utlevél. — Chinai hirlapok. — Felszerelés az utazáshoz. — Elindulás Schanghai-ból. — A Yang-tze-kiang. — Nanking és Kiukiang. — Megérkezés Hankouba. — Kereskedelem és élet Hankou-ban. — Látogatás a Hu-peh-i helytartónál. — A látogatás viszonzása. — Bucsu a polgárisultságtól . . 369

XI Hankou-ból Tin-tze-kwanba.

Napi foglalkozás. — Üdvözlés a népesség és az ebek részéről. — Vitorlás hajók a Han-Ho folyamon. — Földművelés és malmok. — Halászat. — Viselet. — Kalandos események. — A hajók vontatása. — Az időjárás megigézése. — Karácson. — Zárdai élet. — Fan-tscheng és Siang-yang. — A lakosság száma. — Hajót változtatunk. — Kung herczeg. — Rablók éhség miatt. — La-ho-ku. — Városparancsnok és hittérítő. — Az éhnyomor jelenetei. — Chinai hoszmérték. — A Si-ho-völgye. — Köves tájék. — Megérkezés Tin-tzekwanba 408

XII. Tin-tze-kwan-ból Si-ngan-fu-ba.

Megérkezés. — Citrom és pézsma. — Az öszvérek. — Elindulás. — Az első szárazföldi pihenés és éjjeli tanya. — Thea és dohány. — A hegyek közt. — Sziklalakások. — Chinai ujév. — Az adósságok behajtása. — Üdvözlések. — Ünnepi öltöny. — Átkelés a Sin-ling-en. — A leszállás. — Az utolsó nap Si-ngan-fu-ba érkezésünk előtt és annak kalandjai. — Bevonulás éjjel. — Egyik baj a másik után. — Éjjeli szállás. — Si-ngan-fu és történelme. — Utczai jelenetek. — A kormányzó. — A hittérítő állomás. — Szellemriasztó fal. — Zsebórák. — A piacz. — A Nestorianus tábla és annak összefüggése a kereszténység első korszakának történelmével 452

XIII. Si-ngan-fu-ból Lan-tschou-fu-ba.

Chinai járművek. — Mandarin paloták. — Tájképek. — A márga agyag. — A helységek beosztása. — A márga-agyag alattomos tulajdonságai. — A lakosság. — A katonai fedezet. — Pin tschou és a nagy körték. — Homokkő barlang. — Kolduló barátok. — A porban. — Kan-su tartomány határa. — Pita-schen és Menny tábornokok. — Temetési menet. — Fegyenczek szállitása. — Utczai élet. — Ping-

oldal

lean-fu. — Utőrők házai. — Lo-pan-san hegy szoros. — Szénmérgezés. Melléknapok. — Katonák menete. — Táncz és csók ismeretlenek. — Kaland An-ting-shien-ben. — Méreteim módszere. — Ma-ha-san hegység. — Vidék és élet. — Vadászat tuzokokra. — A Hoang-ho. — Megérkezés Lan-tschou-fu-ba. 501

XIV. Lan-tschou-fu-ból Liang-tschou-ba.

Lan-tschou-fu város. — Chinai kereskedelmi iskola. — Lakásunk. — Látogatás a Futainál. — Hogy büntetik a magas hivatalnokokat. — Jansen atya elbeszélései. — Posztógyártás. — Mákonyt dohányzó tábornok. — Valami a mákonyról. — China népességének száma. — Uj hátas-lovak. — Átkelés a Hoang-ho-n. — A vidék. — Sófőzések. — A Ping-fan folyam. — A chinaiak nyalánkságai. — Szolgáink. — Keresztezzük Prschewalszky ezredes utját. — A Nan-san soros. — A sivatag megpillantása. — A sivatag és lakóinak általános ismertetése. — Fauna és Flora. — Történelmi adatok. — Utazás és életmód a sivatagon. — Kulang-shien fekvése. — Mérgezési jelek. — A légáramlatok. — A chinaiak magaviselete megjelenésünk alkalmával. — A sivatagon keresztül vezető ut, tekintettel épitendő vasutakra. — Liang-tschou város. — Szinházi diszelőadás . . 562

XV. Liang-tschou-ból Su-tschou-ba.

Személycsere. — Chinai szinművek. — Tájképek. — A Pa-kwa rendszere. Az ifjuság játékai. — A Schjako-ye oáz. — Buddha szobor és a Schotojze-mjao zárda. — Kan-tschou. — Megérkezés Su-tschou-ba. — Fogadtatás a viczekirálynál. — Az első nehézségek. — A Tautai. — Czéllövés ágyukkal és puskákkal. — Katonai dolgok. — Hirek Európából 616

XVI. Su-tschou-ból Tung-hoan-shienbe és vissza.

Elutazás Su-tschou-ból. — Kia-yü-kwan. — Légtünetek. — Tscha-tjen-hia s a Yümen-shien. — Homokzivatar. — Ansi-fan. — Tung-hoan-shien. — Tsien-fu-tung barlangtemploma. — A Ta-pan-san. — Visszautazás. — A kivégzettek fejei. — Zo-zung-tang mint házi gazda. — Ujabb alkudozások. — Elutazás Sining-fu-ba. 662

XVII. Su-tschou-ból Sining-fu-ba.

Elutazás. — Utazó mandarinok. — Könyörgés esőért. — A Ta-tung völgy. — Kum-bum zárda. — A chinaiak nézetei utazásunkat illetőleg. — Betörés lakásunkba. — Csillagászati megfigyelések. — A Kuku-nor tó és környéke. 707

XVIII. Sining-fu-ból Tsching-tu-fu-ba.

Aratás. — A Tatung-ho beömlése a Hoang-ho-ba. — Átkelés a Hoang-hon. — Erőszakos beszállásolás Lan-tsou-fuban. — Régi ismerősök. — Földrengés. A Wej-ho. — Tsing-tschou. — A vidék. — Szer az öszvérek nyeritése ellen. — Paj-suj kiang. — Lojang-shien. — »Mintjen« a nagy szó. — Éjjeli élet Kwan-juön-ben. — Chinai jövendő mondó. — Az Uon-mjao templom. — Egy beteg. — Kőlépcső utak. — A Tsching-tu-fu-i síkság. — Kőkapuk. — Megérkezés Sze-tschuen tartomány fővárosába 759

oldal

XIX. Tsching-tu fu-ból Ta-tsien-lu-ba.

Tsching-tschu-fu és lakosai ismertetése.—A franczia missió.—A kormányzó és vendégszeretete. — Elutazás. — A Tschong-tschoui hid. — Uti balesetek. — A vidék. — A Lou-ting-kjao-melletti lánczhid. — Ta-tsien-lu 805

XX. Ta-tsien-lu-ból Batang-ba.

A tibeti felvidék földirati jellege. — Indiai Punditák. — A jezsuiták térképe. — A tibeti nép eredetének mythosza. — Az ország története. — Európai utazók Tibetben. — A tibetiek, életmódjuk, szokásaik és erkölcseik. — A buddhismus. — A Dalai láma állása. — Papgazdálkodás. — Politikai beosztás. — Lassa. — Tibeti karavánok. — Hokeu. — Egy rabló történet. — Az uj szolgák. — Litang. — A Gambu jégmezők. — A Tschara-la. — Batang és fejedelmei. — Halott égetés. — Kirándulás a Kinscha-kiang-hoz. — A lámák ellenséges magatartása. 843

XXI. Batang-ból Tali-fu-ba.

Bucsupohár. — Táborban. — Uzsonna a herczegnél. — Veszélyes hidak. — Holdfogyatkozás. — Tschung-tjen. — Bucsu Lin tábornoktól. — A Kinscha völgy. — Ismét Chinaiak között. Tali-fu 918

XXII. Tali-fu-ból Bamo-ba.

Elutazás Tali-fuból. — A vidék. — Lánczhidak a Lant-san-kiangon. — Lukiong és Lonkiang. — Young-tschang-fu. — Teng-yueh. — A Tapeng-völgy florája, Faunája és éghajlata. — Kereskedelmi viszonyok. — A Pa-yü- és Katschin néptörzs. — Kaland Manwyn- és Kejan-ban. — Menekülés. — Az Irawadi sikja. — Bamo. — A gőzös jön. — Az expeditió feloszlása 951

XXIII. Bamo-tól hazáig.

A »Thambya-diné« födélzetén. — Szerencsétlenségek. — Mandalay. — Történelmi adatok Birmát illetőleg. — Thibo király. — A birmanok. — Prome. — Utazás tüz között. — Fogadtatás Rangun-ban. — Hazautazás 1005

Rajzok jegyzéke.

		oldal
1.	Az expeditió tagjai (czimkép).	—
2.	Matapan fok	5
3.	Part Said	9
4.	A Mózes forrás	16
5.	A Sinai hegye	17
6.	A Dzsiddai bazár bejárata	24
7.	Dzsiddah	25
8.	Aden a tenger felől	29
9.	Bombay	33
10.	Dockok Bombay-ben	36
11.	Növényzet Elefanta szigetén	40
12.	A főtemplom belseje Elefanta szigetén	41
13.	Templombarlang Elefanta szigetén	48
14.	Templom Nassik-ban	49
15.	Folyók átuszása tömlőkön	53
16.	A Nepaliak temploma	56
17.	Benares a Ganges felől	57
18.	A Linga	60
19.	Observatorium	64
20.	Templom Benaresben	65
21.	Dardschiling	77
22.	Körösi Cs. Sándor sirja	80
23.	Kintschindzschunga (28,000láb) és Gaurisankar (29,000 láb) a világ legmagasabb hegyei	81
24.	Siligori-ba	85
25.	Falu Calcutta mellett	89
26.	Great Eastern Hotel	93
27.	A kormányzó lakása Pulo-penang-ban	97
28.	Sziklák a chinai tengeren	104
29.	Hong-kong	105
30.	Népmulatság Hong-kong-ban	108
31.	Kikötő Kanton-ban	112
32.	Schanghai	113
33.	Lóversenytér Schanghai-ban	129
34.	Theakert Schanghaiban	137
35.	Részlet a Chinai városból Schanghaiban	144
36.	Női lábak	145
37.	A kaloda Chinában	152
38.	Nyakazás Schanghaiban	153
39.	Domino játékosok	160
40.	Chinai zenekar	164
41.	Szabadalmazott koldus	169
42.	A collegium tervrajza	176
43.	Chinai tudós	177
44.	Missió állomás Sikawej-ben	184
45.	Zárda a dombokon	189
46.	Hid Tsching-pu-shien-ben	196
47.	Chinai tüzérség	201
48.	Japáni temető	212
49.	Thea aratás Japánban	213
50.	Mulatságok a kobei templom udvarán	216
51.	Teonodi pagoda	217
52.	Japáni katonaság	229
53.	A Taikum és a Mikadó czimerei	232
54.	Vizesés Kobe mellett	233
55.	Japáni ház Arima-ban	237
56.	Kotón játszó japáni nők	248
57.	Kioto látképe	249
58.	Yinrikscha kocsik a Nakesendon	260
59.	Theaház a Nakasendon	261
60.	Hakone és a Fusiyama	264
61.	A kamakurai öböl	273
62.	Templomkert Tokioban	280
63.	Részlet Nikko vidékéről	281
64.	Hakodate	296
65.	Nanaye major	297
66.	Mori	304
67.	A Jubaridake	305
68.	Delejes földrengés jelző	309
69.	Ajno lak belseje	313
70.	Ajno sirok	321
71.	Otarunaj	328
72.	Yorop, ajno falu	329
73.	Komagadake vulcan	337
74.	Tätovirozott kéz	344
75.	Halzsirfőző kazán	345
76.	A Taifun	360
77.	A veszély után	365
78.	Porczellán torony Nanking-ban.	372
79.	Nanking erőditményei	373
80.	A „kis árva.“	376
81.	Nyang-nyang-mjao zárda	385

oldal

82. Fogadtatás a viczekirálynál . 393
83. Falu a Han-ho mellett . . . 409
84. Házi malom a Han-ho-n . . 412
85. Kövezés Panzch-hoban . . . 413
86. Hajóvontatók a Han-ho-n . . 420
87. A Han-ho Siang-yang mellett 425
88. Ágyunaszád és tengerészkatona 432
89. Éhinség La-ho-ku-ban . . . 433
90. A Sis-ho kiömlése a Han-ho-ba 440
91. Hegység Hu-peh és Schen-si tartományban 441
92. Első reggelink szárazon . . 457
93. San-kwan-mjao 461
94. Leereszkedés a Sin-ling hegységről 464
95. Si-ngan-fu-ba 465
96. Fogadtatás a kapunál. . . . 473
97. Si-ngan-fu tervrajza 489
98. Egy szellemriasztó fal felszentelése 493
99. Mély ut az agyag vidéken . 504
100. Baleset az agyag vidéken. . 505
101. Agyagvidék Pin-tschou mellett 509
102. Buddha szobor 521
103. Chinai temetés 528
104. Fegyenczek szállitása. . . . 536
105. Melléknapok 537
106. Ma-ha-san hegység. 545
107. AHoang-ho völgye Lan-tschou-fu-nál 553
108. A kormányzó elfogadóterme. 568
109. Átkelés a Hoang-ho jegén . 569
110. Ju-tja-wan 584
111. Tsching-tschao-ye és a Nan-san szoros 585
112. A Nan-san szoroson tul. . . 593
113. A sivatag megpillantása . . 601
114. Főutcza Liang-tschou-ban . . 612
115. Szini előadás 613
116. Katonai erőd Kan-su-ban . . 624
117. A Pa-kwa rendszere 625
118. Sziklakapu Schjako-ye mellett 633
119. Zo palotája Su-tschou-ban. . 637
120. Schotoj-ze-mjao 645
121. Kan-tschou-ba. 649
122. A palota belseje Su-tschouban 653
123. A déli kapu előtt Su-tschouban 657
124. Kia-yü-kwan kapu 665
125. Tscha-tjen-hia oáz. 669
126. Homokzivatar. 673
127. Uj Kua-tschou-ku 676
128. Korcsma belseje Kata-tsching-ban 677
129. Tung-hoan-shien oaz 681

oldal

130. Tsien-tu-fung zárda 689
131. A Tapan-san megmászása. . 696
132. Homokboritotta hegyek. . . 701
133. Kua-tschou romjai 705
134. A kivégzettek fejei 712
135. Utazó mandarinok. 717
136. Hegyszoros Sining-fu mellett 725
137. Vizsgálati helyiség. 729
138. Sining-fu 733
139. Hegyszoros Kum-bum mellett 737
140. Templomkép Tschobsön-ben. 741
141. Vallásoktatás 744
142. Lámák ájtatossága. 745
143. Templom, Sining-fu-ban . . 752
144. A Kuku-nor 753
145. Mongol tábor. 765
146. Tangut tábor 769
147. A Tatung-ho torkolata . . . 777
148. Lan-tschou-fu 785
149. Malom Schamen-kwan mellett 793
150. Hajó vontatók 797
151. Lo-yang-shien. 801
152. Lépcső ut Sze-tschuen tartományban 808
153. A Tsching-tu-fu-i sikság . . 816
154. Kőkapu Sze-tschuen-ben . . 817
155. Tsching-tu-fu 824
156. Számolás kézzel 825
157. Chinai kath. papok és apáczák 829
158. Hid Tschjong-tschou mellett. 833
159. Baleset az uton 841
160. Tibeti iparczikkek 848
161. Ta-tsien-lu 849
162. Templom Ta-tsien-lu-ban . . 853
163. Desgodins abbé 861
164. Tibeti ház 865
165. Vizbetemetkezés. 873
166. Imádkozó gépek. 877
167. A Bo-kunka szikla pyramisai 881
168. Hokeu. 887
169. Tibeti rablók 896
170. Tibeti karaván (Yak-Wula). 897
171. A szegény Ta-kl 901
172. Litang fennsikja 905
173. Tibeti Obe 912
174. A Gambu-ne 913
175. A Tschara-la 921
176. Hullaégetés Tibetben. . . . 928
177. Láma zárda Batangban. . . 929
178. Meleg fürdők. 936
179. Tibeti ház belseje 937
180. Hid a Dend-schun át. . . . 945
181. Tibeti teherhordók karavánja 949
182. Hegyi ut a Kinscha-kiang mellett. 953

	oldal
184. Holdfogyatkozás.	960
185. Ominzoka tava	961
186. Bucsuzás Lin tábornoktól. .	968
187. Le a Kinscha-kiang-hoz . .	969
188. A Kinscha áttörése	976
189. Tali-fu.	977
190. Hid a Lant-san-kiang-on . .	984
191. Hid Lantjen mellett. . . .	985
192. Növényzet a Tapeng völgyben	992
193. Vásár Manwyn-ban	993
194. A fejedelem palotája Kejanban	997
195. A fogságban	1000
196. Bamo az Irawadi mellett . .	1001
197. Birmai színészek.	1009
198. Birmai ökörszekér	1016
199. Arany pagoda Rangunban. .	1017
200. Utazás egy égő őserdőn át .	1021

A függelék tartalma:

I. Statistikai jegyzetek Schanghai-ról.
II. Statisztikai jegyzetek Japán-ról.
III. Margary.

Térkép:

Gróf Széchenyi Béla keletázsiai utazásának (1878—1880) átnézeti térképe. Mérték 1:30.000.000.

I.

Triest — Bombay.

Elindulás Triestből. — Az expedicziő. — Port Said. — Féregvásárlás. — Eva sírja. — Bazár-jelenet. — Karácsony-est. — Kirándulás a Dzsebbel Vuogger hegység felé. — Cholera Mekkában és a hajón. — Rabszolgavásár Dzsiddahban. — Bombay.

Könnyü párafátyol, biztos előjele a közelgő sirocconak, boritá el a Karst mészkő-meredekeit, az alakgazdag partvidék örökzöld virányait, a világos házterrasse-okat, s Triest kikötőjének tarka, élénk zsibongását. Az Adria aczélszürke hullámaiba alámerülő nap sajátságos fényvisszaverődése szökik hajótesttől hajótesthez, árbocztól árboczhoz a kikötőben horgonyzó hajóknál. Egy hatalmas gőzös kürtőjéből sötét füstgomoly száll a magasba, mig az apró bárkáknak egész raja, kiabáló és folytonosan karjaikkal működő matrózokkal ellátva a már indulásra kész gőzös oldallépcsőihez közeledik. — A „Polluce“ Lloyd-gőzös az, mely nehány percz mulva indulásra kész állapotba van helyezve és a következő, egyelőre Bombayba induló expedicziót viszi magával: Széchenyi Béla grófot, a közép- és keleti Ázsia kifürkészésére indult expedicziő fejét; Szent Kotolnai Bálint Gábort, mint nyelvészt; Lóczy Lajost, mint geologot és e munka szerzőjét, mint a vállalat geografusát.

1877 deczember 4-én, este 7 óra.

A molo San Carlo gázlángjai, vöröses gőzkörbe burkolva világitnak felénk és csak a világitó torony lámpájának fénye vet messzire kiható világot, a perczenként inkább nyugtalankodó tenger tükrébe.

Ragusin kapitány, egy viharbarnitott, bizalmat gerjesztő arcz-

kifejezésü tiszt, valódi tengerész-alak, kiadja a parancsot a horgony felhuzására; a horgony-lánczok óriási zajt okoznak, a hajó megreszket a gyors mozgásba hozott csavar lökései folytán, és megindul délnek, a messze utra, egyenesen a felkelő nap tartományai felé.

Az éjjeli utazás alatt, a sirocco szél annyira növekedett, hogy hajónknak valóban keserves küzdelmet kellett folytatnia a magas hullámok ellenében, és én másnap reggel, elkezdtem érezni előjeleit annak a betegségnek, amely a tengeri utazás ujonczait csaknem kivétel nélkül meglepi — a tengeri betegségnek.

Csupán az vigasztalt, hogy társaim is kényszerülve valának, a habok istenének, a hatalmas Neptunnak lefizetni önkénytelen adójukat, és maga gr. Széchenyi, ki már előbb, a nemes vadászmesterség érdekében hosszasabb utazásokat tett a tengeren, Amerikába és Afrikába, szintén nem lett megkimélve e végtelenül kellemetlen betegség által.

Deczember 6-án, este 5 óra felé a Brindisi-i magaslatokon voltunk.

Az olasz partok mintegy 8—10 tengeri mertföldnyire voltak hajónkról. Tisztán láttuk a várost kikötőjével, a szomszédos helységeket templomaik és temetőikkel.

Ugy látszott, hogy a tenger istenének haragja már megszünt, mert decz. 8-án a tenger már egészen sima lett. A sirocco dühöngésének vége volt.

A felséges, tavaszi frisseségü reggelen, mint egy álom tünt fel előttem, hogy ezelőtt egy héttel, a Semmeringen átuzasásom alkalmával csaknem megvett az isten hidege.

Hajónk irányától északra, feküdt a Matapan-fok.

Kékes-szürke sziklatömegek ereszkednek itt egyenesen a hullámokba, meredek vörös-barna falazat emelkedik ki függőlegesen a tengerből. Mint a Spartivento-fok Calabriában, ugy a Matapan-fok

is egyike a legveszélyesebb szélválasztóknak, a melynek közelében, a tengert, csak kivételesen és nagy ritkán lehet nyugodtnak találni.

Az utas szeme hasztalan kutat emberi telepitvények után, a kopár, tenyészetü szikla-oldalakon legfölebb nehány kecskét és juhot látunk, amelyek a legveszélyesebb helyeken másznak fel, hogy az itt-ott mutatkozó fűszálakat lelegeljék.

Decz. 9. és 10-ike, reám nézve nyomoruságteljes napok valának.

Alig mozdultam cabinemből és valóban elég időm volt arra, hogy elléptessem szemem előtt azokat a vándorképeket, amelyek reánk várakoztak, hogy bele merüljek azokba a részletekbe és feladatokba, amelyek megoldásának érdekében, több évre legalább, bucsut mondtunk szeretett hazánknak.

Gr. Széchenyi Béla, a legnagyobb magyar idősbik fia, imádott nejének halála után, arra határozta el magát, hogy egy felfedezési és kutatási utazást eszközöl Ázsiában. — 1876. sept. 22-én kaptam tőle a felszólitást arra, hogy mint geographus, vállalatához csatlakozzam.

Utazásunk czélja abban összpontosult, hogy Kelet- és Közép-Azsiát, földirati és földtani tekintetben átkutassuk, és nem abban, — amint sokfelől állitották — hogy kiválólag a magyarok őshazájának felkutatására forditsuk minden igyekezetünket.

Nehány amerikai lap, annak idején azt a meseszerü közleményt hozta, hogy expedicziónk, a Gobi sivatagban, egy rablótörzs fogságába jutott és a főnök által halálra lett itélve. A legválságosabb pillanatban, a gróf, állitólag, nehány magyar szót intézett hozzánk. A főnök, amidőn e szavakat meghallotta, térdre esett, csókokkal boritotta el a gróf kezeit és örömkönyek között, a legtisztább magyarsággal fejezte ki örömét a felett, hogy földiei vagyunk stb.

Igaz, hogy a nyelvrokonságok tanulmányozása szintén egyik feladatát képezte vállalatunknak. Szerencsétlenségre azonban Bálint Gábor, a kitünő nyelvtudós, Shanghaiban oly komoly betegségbe esett, hogy az orvosok egyhangu véleménye szerint, azonnal

visszatérnie kellett hazájába. Ezáltal, és minthogy a távol keleten ily kitünő szellemi erőnek helyettesitése nehéz, csaknem lehetetlen volt, természetesen, meg lettünk fosztva attól a lehetőségtől, hogy alapos nyelvtudományi tanulmányokat eszközölhessünk.

Széchenyi gr. ama, teljesen gyakorlati eszméből indulva ki, hogy minden siker a legnagyobb mértékben, a czélszerü felszerelés által föltételeztetik, sem fáradságot, sem költséget nem kimélt arra, hogy bennünket mindazokkal a felszerelési tárgyakkal ellásson, amelyeknek szükséges voltáról részint maga meggyőződött, részint a hazában és külföldön utazott barátai és ismerősei által figyelmessé tétetett.

A rendelkezésünkre álló tudományos eszközöket képezték: egy átalános csillagászati műszer (tengely-távcsővel) az utazásra, egy körtükör, egy kis theodolit, nehány iránytű, egy tengeri és egy zseb-chronometer, egy utazó higany-légmérő, több Aeneroid-légmérő, különböző hévmérők stb.

A gróf ezenkivül nagyszerüen el volt látva vadász- és védelmi fegyverekkel, s én részemről azt állithatom, hogy Ázsia belsejében, még soha sem jelent meg utazó-társaság, mely oly kitünőleg lett volna felszerelve, mint a mienk.

Deczember 11-én pillantottuk meg a damiette-i világító-tornyot; az első jel, mely a Pharaok csudálatos hazája felől intett felénk, és reggel kilencz órakor, már hallottuk a horgonyát lebocsátó hajó láncz-csörgését.

Port Saidban vagyunk.

Szemünk, bár merre tekint, a legcsudálatosabb szinjátékkal találkozik. Minden az ujság és idegenség ingerével bir reánk nézve: az emberek arca, viselete, erkölcsei, szokásai és nyelve egyiránt. A világ minden vidékéről összegyülekezett hajók árboczainak sürű erdeje boritja a kikötőt. Mellettünk, ugyanazon karóhoz kötve, horgonyzott a Liverpoolból érkezett „Chimborazo“ nevü angol gőzös.

A födélzeten élénk sürgés-forgás mutatkozik.

Asszonyok, leányok s gyermekek járnak fel s alá rajta s enyelgésük éles ellentétet képez a mi hajónkon uralgó csendességgel, mert, ki kell jelentenünk, hogy expedicziónk tagjai, e perczben, egyedül képviselik a „Polluce“ egész utazó személyzetét.

Port Said, a sivatag homokjára van épitve. Daczára annak, hogy létezése nehány évre vihető vissza, e rövid idő alatt valósággal központjává lett a keleti kereskedelemnek. A Port Saidban megte-

Matapan-fok.

lepedett európaiak lakásai, legnagyobb részt szellős, egyemeletes és cserépzsindelylyel fedett épületek. Minden emeletnek megvan saját verandája, amely az egész épületet körülövezi. Az ablakok, mondhatni, egész éven keresztül sűrű, sötét redőnyök által vannak elzárva. A födélzetekről, számtalan nemzeti és consulatusi zászlók lobognak, csaknem megszámlálhatlan változatosságban.

A város maga két részből áll: az európai és az arab városnegyedből.

Az első részben, egy rendkivül fényes kirakatu bolt a másik mellé sorakozik, hanem annak, a ki e boltok küszöbét átlépi, azt tanácsoljuk, hogy jól megtömje erszényét. Túlságosan magas árak középszerü áruczikkekért. E nehány szóban, meg van adva az itteni piacz jellege.

Az európai városnegyed, egyenes utczái és számos szállodáival, kávéházai és egyéb mulatóhelyeivel, legkevésbbé sem bir keleti szinezettel, csupán az utczák szemetében kényelmeskedő ebek töméntelen száma juttatja eszünkbe, hogy az európai rendőrség hatáskörén jóval tul vagyunk. Az erősen látogatott kávéházak és vendéglők ajtaján keresztül, ismerős dallamok hangja üti meg füleinket. — Leginkább cseh leányok azok, kik itt a zenéről gondoskodnak. — A mellék-termekben roulette-t játszanak.

Az arab városnegyed közelségét, már az onnan felénk lengő illat elég kellemetlen modorban árulja el.

Mindkét oldalán egy egyenes főutczának, amely épugy mint az európai városrészben, a kereskedelem és forgalom központjának tekinthető, minden terv és összhangzat nélkül, nyomoruságos fakunyhók vannak elszórva, melyeknek tömkelegéből, egy-egy vagyonosabb arab emeletes háza magaslik ki. Az első emelet, amely rendesen szélesebb a földszintnél, szolgál lakásul a háremnek. — Arról a túlságba menő tisztaságról, melylyel az ily házak belsejében állitólag találkozni lehet, nekem ugyan nem volt alkalmam meggyőződni.

Hazafelé indultunkban, valódi nemzeti öltönybe burkolt gyermekek csoportja fogott ostrom alá bennünket, az európai ipar különféle készitményeit, p. o. keféket, fénymázt stb. kinálgatván nekünk, hasztalanul, mig végre utitársunk Lóczy alkalmat nem szolgáltatott nekik arra, hogy nyelvük és tüdejük ügyességét és kitartását, egy igen sajátságos módon próbára tegye. — Lóczy ugyanis, az egész tömeg harsogó kaczagása által kisérve, egy „amele"-ért, egyikeért azoknak az élősdieknek, amelyek a vagyo-

nosabb és szegényebb osztályok közt, itt a határvonalat képezik, egy fél piasztert igért.

Alig mondta ki e csábitó szót, amidőn egy fiatal leányka, aki a csoport közepén állott, egy „amele"-t nyujtott neki s nehány pillanat mulva, ahány kéz volt a csapatban, annyi példányát tartotta felénk e kellemes állatocskáknak.

Nehány percz alatt, három amele vándorolt borszeszbe.

Lóczy zsebébe nyult, és már megkezdődött a veszekedés a kiosztandó három piaszter fölött, melyet még nem is láttak. Én, ámbár a szenvedélyesen kikiáltott szavakból egyetlen egyet sem értettem, taglejtéseikből mégis megértettem e rettenetes izgatottságnak okát. Hogy itt a vélemény-különbségeket kiegyenlitsük, arra a legcsekélyebb kilátás sem mutatkozott, azért át kellett engednünk a sikert az erőnek. És most, midőn Lóczy három fél piasztert a homokba dobott, megkezdődött az elkeseredett harc, mintha csak arról volna szó, hogy a győztesek Mahomed paradicsomának minden üdvét vivják ki saját számukra.

Az „amele" vásárló idegenek hire csakhamar elfutott az egész városnegyedben, és minél tovább haladtunk, annál nagyobb volt amaz élelmes fiatal üzletemberek száma, akik ez érdekes bogarkák vásárlására igyekeztek bennünket csábítni. A tolongók közepéből egy körülbelül 17 éves, ravasz kinézésü arab ficzkó tolakodott elénk, aki öltönyének redői között e pillanatban fogott meg egy valódi diszpéldányát az „amele"-knek s azt felajánlotta nekünk. — Fél piasztert kapott érte. — Az idősebb arabok fejüket csóválták, a fiatal arab azonban folytonosan nyomunkban volt, és magasabb árat követelt. Már a bárkában voltunk, amely a hajóhoz volt szállitandó bennünket, és mégis folytonosan arról panaszkodott, hogy ő meg van csalva. Midőn bárkánk a partról távozni készült, izmos karjaival vissza akarta tartani azt, azonban, egy hatalmas bambusznáddal öklére mért ütés, csakhamar szerényebb magaviseletre utasitotta.

Másnap a temetőt látogattuk meg s a véletlen annyira barátságos volt irányunkban, hogy épp egy mohammedán temetési menettel találkoztunk össze. Egy egyptomi katona vezetése alatt, férfiak képezték a menet elejét, s ezek nyomában üvöltő, jajveszékelő nők következtek, fátyolozott arczczal. A koporsó mögött, a nőknek egy másik csoportja ballagott. A fehér vászonlepelbe burkolt halott, egy fahordszéken feküdt, amelyet négy erőteljes férfi vitt vállán, a hordszék tetejét koporsó alaku födél képezte, amely toronyforma diszitéssel ellátva, födte el a halottat a nézők szemei elől.

Ki tudná megmondani, szivből jött-e a hölgyek gyásza. A fájdalom szenvedélyes kitöréseit a halott fölött a Koran parancsolja. A Koran ugyanis ugy vélekedik, hogy az elszállt lélek sorsa még bizonytalan, talán meg lehet lágyitni a halál angyalainak szivét s allahhoz vezetik a bizonytalanul kovályogó lelket, és nem a pokolba.

Megérkeztünk a temetőbe.

A négyszögü temető, körülbelül 300 láb hosszu és 150 láb széles és három osztályra van elkülönitve, mely osztályok fakeritések által vannak elválasztva egymástól.

A keleti harmadrész a keresztényeké, a középső a mohammedánoké és a nyugati a zsidóké. Az izlam követőinek sirjai téglából vannak épitve, és több emeleten egymás fölé boltozva. Az egyes sirok hosszasága mintegy 2 méter.

Amig az egyptomi katona, a halottnak ruháit a jelenlevők közt szétosztotta, a „Walwala“ vagyis a nők panaszos éneke velőt rázkódtató üvöltésig fokozódik, a melynek kiséretében a holttestet, a sirboltok egyikének északi részén levő nyiláson keresztül, a kriptába tolják, ugy hogy feje délnek — Mekka felé feküdjék.

Sajátszerű benyomást tett reám egy másik jelenet.

A mellék sírok egyikén, egy nő alakot pillantottam meg, amely egy kifejezhetlen szomoruságu, egyhangu gyászdalt énekelt, s annak minden szakaszát, szívrenditő zokogással kisérte.

A város felé visszatérve, egy arab énekes csoporttal talál-
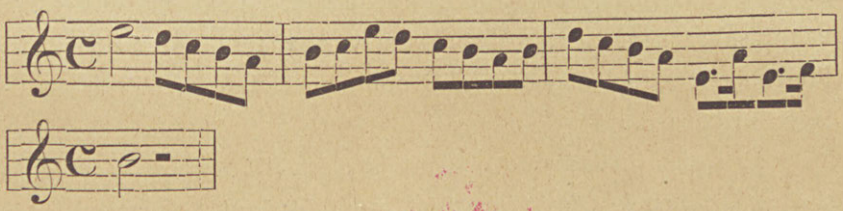

Port Said.
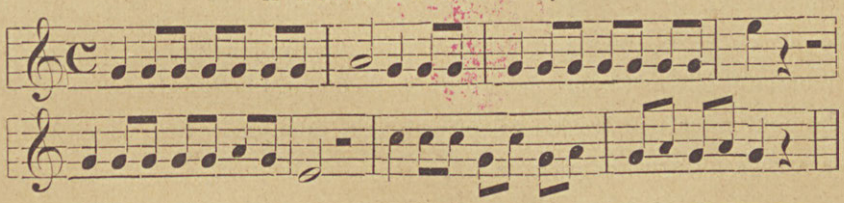
MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA DEBRECEN

koztunk. A művészek mindegyikének megvolt saját tam-tam-ja, amelyen folytonosan ütött és vert. Négyen képezték a kart; egy sovány, halvány, fekete szakálu, csaknem azt mondhatnók, hogy feltünő szépségű arab volt a magánénekes. Délután ujra találkoztunk e társasággal. A magánénekes, most is oly szünet nélkül énekelt, mint délelőtt, csakhogy ugy látszott, hogy azóta kissé elrekedt és fáradt. Azt hiszem egyébiránt, hogy nincs oly hazai hős, akinek nagy tetteit ez idő alatt meg ne énekelte volna.

Gyászoló nők éneke a temetőben.

A hősdalok melodiája.

Deczember 10-én, reggel hét órakor, indultunk el Port Saidból, s haladtunk keresztül a suez-csatornán, az ujabb kor ez egyik legóriásibb művén. A csatorna szélessége, szemmérték után itélve, 70—130 lépés között változik, azonban nem egész szélességben hajózható, hanem a tulajdonképeni hajózható rész faczölöpökkel van jelölve. Öt—hat tengeri mértföldnyire egymástól, kitérő állomások vannak berendezve, mert a hajózási csatorna keskenységénél fogva, egyszerre csak egy hajó haladhat, a két ily állomás között létező csatorna vonalon. Ez állomások egymással távirdai összeköttetésben állanak, s a hajókra nézve szükséges figyelmeztetést semaphorok által adják meg.

A Suez-csatorna hosszasága 80 mértföld. A csatorna Ismailiaig egyenes vonalban halad, ott azonban délkeleti irányban törik meg, hogy az amers-tavak átmetszése után, ismét délnek, Sueznél végződjék. A csatorna környezete szomoru homoksivatag, helyenként mocsárokkal födve, minden növénytenyészet nélkül. E beláthatatlan sikságon csak nehány homokdomb emelkedik, melyek csak ugy, mint a hó fuvatagok, a szél szeszélye folytán változtatják külső alakjukat. A délibáb, ugyszólván folytonosan látható, és pedig oly modorban, mintha a homok sivatag, a láthatár szélén, egy vizvonal által lenne elzárva. A megfigyelési pont magasságának változásához képest, változik a látni vélt vizterület szélessége is. Minél alacsonyabb a megfigyelési pont, annál keskenyebb a látszólagos vizvonal is.

Este felé haladtunk el Ismailia előtt. E csinos városka, a sivatag közepén egy kis zöld sziget, valódi gyönyört okozott szemeinknek. Az alkirály nyári palotája, jelentékenyen kimagaslik a többi épületek közűl, míg a csatorna lángeszű épitőjének, Lesseps Ferdinandnak izléses nyári laka, a legkellemesebb pontját képezi e homoktenger övezte kis telepitvénynek, amelynek déli végén van a vasuti indóház elhelyezve.

A csatornán, csak nap fölkeltéről naplementig szabad a hajóknak haladniok.*) Este 6 órakor, tehát körülbelől egy órányi távolságban Ismailiától, délnek horgonyt vetettünk, másnap délután

*) Dr. Scherzernek a világkereskedelemre vonatkozó közleményei szerint, a Suez-csatornán át haladt

1875 évben 1494 hajó 2,940.700 tonna teher képességgel.
1876 » 1587 » 3,072.000 » » »
1877 » 1633 » 3,419.000 » » »

A csatorna bevétele, három év alatt 91·5 millió franc. A csatorna megnyitásának perczétől 1877-ig 9984 átmenő hajó után összesen 189·8 millió franc folyt be. A csatornán közlekedő hajóknak 70% britt lobogót hord. Osztrák hajók 1875-ben 92,000 tonna, 1876-ban 76,000 tonna, 1877-ben 73,000 tonna terhet szállitottak a csatornán.

1877 óta, egy tonna után 6 frank 56 centimest fizetnek.

három órakor pedig Suez előtt bocsátottuk le horgonyunkat. A tenger háborgott, minek folytán mi is a hajón maradtunk, egy kis gőzbárka által küldvén leveleinket a póstára.

Társaságunk Suezben szaporodott. Mintegy 60 mohammedan, akik egy P. et O.*) hajóval, leginkább Javából jöttek Suezbe, szállott át a Lloyd-hajó födélzetére, hogy lehető olcsón tehessék meg zarándoklásukat Mekkába, a próféta sírjához, s tarka csoportozatokat képezték a födélzeten. E zarándokok közül nehányan egészen, mások csak félig valának meztelenek, a legnagyobb résznek pedig, minden öltönyét egy üng képezte.

Korhadt, hasadékos sziklatömeg vonja magára figyelmünket, keleten, ez: a Sinai hegy, a monotheismus történetének ez általánosan ismert jelképe. Egyetlen fa sem szolgál ott enyhitő árnyékkal az utasnak; az égető napsugarak függélyesen érik a jóltevő eső után sovárgó, szomjas földet. Csak egy kis pálma-liget, e kis menhely a merev halál közepette üdvözöl nyájasan a hegy lábánál. Szinte hajlandó voltam a délibáb csalóka káprázatának tartani azt, midőn a kapitány, kérdésemre, csak ugy könnyedén, ez egyetlen szóval válaszol:

— A Mózes-forrás.

Nemsokára azon a sekély helyen haladtunk keresztül, ahol az egyptomiak, a menekülő zsidók üldözése közben életüket vesztették a hullámok között. Egy homok zátony huzódik itt el keletről nyugatnak, s a viz e zátony fölött oly sekély, hogy apály idején, nem egy ponton látni lehet a zátony sárga homokját. Az egyetlen hely, a hol a tenger elég mély arra, hogy nagyobb hajók is — természetesen csak nagy óvatossággal — haladhassanak rajta, egy világitó hajó által van megjelölve.

A következő három nap csudálatosan szép és csöndes vala.

*) Peninsular and Oriental Compagnie, melyeknek hajóit az angolok, rövidség okáért csak a kezdő betükkel nevezik meg.

Annál kiállhatlanabb volt azonban a forróság. A hőmérő éjjel 30—31° mutatott C. szerint. Egy arab pilot kormányozta hajónkat, hogy a veszélyes korallzátonyok között, Dzsiddah előtt horgonyt vethessünk.

A zarándokok már korán piperéjükkel voltak elfoglalva. — Mosakodtak és legjobb öltönyeiket vették magukra. Láttunk itt férfiakat, kifogástalan fehérségü togában, melynek redői, festői körözetet alkottak a sötétbarna, izmos tagok körül. A legtöbb zarándok azonban tarka gyapotinget viselt, derekán egy vörös vagy sárga shawl-lal átkötve. Az előkelőbbek öltözete hasonló szabásu volt, de selyemből készült.

A hölgyek, kik az utazás alatt fátylaikat félredobták, most ismét elfödték arczukat. A nők öltözete egy kék gyapotingből, bő nadrágból, s végre egy selyem-felöltőből állott, amely, mint egy zsák, boritotta és takarta el egész alakjukat. A fehér vászonból készült fátyolnak, két nyilása van a szemek számára és mint valami széles szalag a homloktól a térdig lóg le. Nagy, kék és fehér csíkos kendő, melyet rendesen mindkét kezükkel mint valami sátorfödelet tartanak fejök fölött, fejezte be az egész, előttünk eléggé különösnek látszó öltözéket.

Reggel 9 óra felé, a zarándokok reggelijük elkészitésével foglalkoztak. A reggeli, rizsből és napon száritott, s aztán eleven szénen megsütött halból, továbbá datolya, banan és narancsból állott. A reggelizés után összecsomagolták takaróikat, gyékényeiket, evőeszközeiket s aztán türelmesen várták azt a pillanatot, amidőn hajónk lebocsátja horgonyát Dzsiddah (Djeddah) előtt.

Azt a szinváltozást, amely e pillanatban véghez ment, leirni csaknem lehetetlen. Az előbb még oly nyugodt és türelmes csapatok, valóságos lázadásban látszottak lenni egymás ellenében. Malay, arab és török teherhordók, fejükön podgyászok és bőröndökkel futkároztak ide s tova, s minden oldalról saját podgyászaikat reklamálták a zarándokok. Itt valóságos dulakodás támad, amott a feleselés válik

kissé tulságosan is drasticussá — aztán egyszerre átalános csend, melyre rögtön egyhangu kaczagás következik. Csak kényszerü pihenés volt ez, s alig tartott nehány perczig, midőn a pokoli zaj ujra kezdetét vette, s nem is ért véget, mig zarándokaink szerencsésen partra szállitva nem lettek.

Végre megtörtént ez is, s mi is gondolhattunk arra, hogy szárazföldre jussunk. Sajkautunk a városba, mintegy félóráig tartott, mert a korallsziklák, nagyon tekervényes utat engednek még a sajkáknak is.

Távolból tekintve, a város bámulatosan szép látványt nyujtott. A leginkább két és háromemeletes házak, minden arány és rend nélkül vannak a tengerpartra épitve. A szabályos távolságban elhelyezett és gazdag faragásu fakeret által elzárható ablakok, gyakran a szobáknak egész szélességét elfoglalják. A házak kivétel nélkül lapos födelüek. A mellékoldalakon vannak elhelyezve, a többnyire apró s különböző magasságokban alkalmazott, szabálytalan ablaknyilások. A felsőemeleti szobákat a nők foglalják el. A háziur az első emeletet rendezi be magának.

Két nagy moschée, karcsu minarettjével, emelkedik ki e rendetlen háztömegből s nagyon előnyösen domborodnak ki, a Dzsebel Heddah, tenyészet nélküli, sivár sziklafalai által képezett háttérből.

Mindenekelőtt a bazárt tekintettük meg, amely rendesen hajlott épület, nem ritkán hegyes szögletü eltérésekkel és rendesen a város közepén van elhelyezve. Tikkadt, de nem kellemetlen lég érinti szagló érzékünket, s az idegent valódi keleti tolakodással, a legyek milliárdjai rajongják körül. Tömérdek gazdátlan eb rágódik mindenen, ami csak némileg is megmentheti őket a halálos unalomtól.

A város lakosai, (Dzsiddahnak mintegy 20,000 lakosa van) édes keveset törődnek a fehérbőrü hitetlenekkel, legfelebb csak az történik meg, hogy a gyermekek bámultatják általunk hófehérségü fogsoraikat és skarlátpiros nyelvüket. Az áruraktárak piszkos mészár-

székekhez hasonlitanak, s 8—10 méter magasságban, egymásra fektetett deszkák által vannak födve.

Klassicus nyugalomban, szótlanul és kifogyhatlan türelemmel ülnek itt, kirakataik mögött, a csupán egy derék- és lágyékövvel ruházkodott kereskedők. Itt-ott mutatkozik csak egy-egy lefátyolozott női alak, heves taglejtések közben alkudozva az áruczikk fölött.

Mózes-forrás.

A választék ellen nem igen lehet kifogás: van itt apró szőnyeg, mely arra a czélra szolgál, hogy a hadzsist élvező igazhivő, a város akármely pontján maga alá teritse és rajta átengedje magát e hasonlithatlan élvezetnek, papucsok, a háremnek selyembe öltöztetett hölgyei használatára, turbánok a simára borotvált fők betakarására, kagylók, füge, datolya, narancs, kávé, ivóviz, tüzifa (kis

A Sinai hegy.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

csomagokban $^1/_2$ frankért). Szóval, van itt minden, de az idők rosszak. A bőkezü és soha nem alkudozó Frenghi-k és Inglesi-k nem fordulnak már gyakran meg a bazárban. A kereskedőnek tehát elég ideje van, hogy nargiléját meggyujtsa s a csibuk kék füstjének bámulatába elmerülve, ábrándozhassék a mekkai zarándoklások fénykoráról, vagy figyelemmel kisérje, a gyöngysorként nyársra füzött ürü husdarabok (Kebab) megsütését.

Kelet felé, ama titokzatos kék hegység mögött, Dzsiddahtól mintegy 12 órányira fekszik e rejtélyes város. Évenként száz meg száz ezer zarándok keresi fel a próféta sírját. Tudva van, hogy Mekka megközelithetlen város mindenkire nézve, aki nem a próféta vallásának híve. Beszélik, hogy nem régiben két angol, közvetlen valamely nagy ünnep előtt, az islamra tért át, csak azért, hogy e szentélynek belsejét is megláthassák.

Azt is hallottuk Dzsiddahban, hogy egy másik angolt, aki arabnak öltözve egy karaván hoz csatlakozott, és igy csempészte be magát a szent városba, felismerték és börtönbe vetették. Midőn a török kormányzó elé vezették, ez nagyon komolyan fogadta és kijelentette előtte, hogy a várost csak mint Mohammedan hagyhatja el. Oly itélet, amelynek a vakmerő betolakodó, minden feltétel nélkül alávetni kényszerült magát.

Legelső sétánkat Éva sírja felé intéztük, amely a mohammedan temetőben látható. A temető 120 lépés hosszuság és hat lépés szélességben, egy méter magas, s tetején gömbölyü, korall-kerités által van övezve. Az emberiség ősanyjának, a szegény Évának, csontjait kopár szürke homok takarja. A sír lábánál egy kis emlékkő van szürke granitból, arab bölcsmondásokkal tele irva. Egy pálma, szomoruan terjeszti ki védőleveleit ez emlékkő fölé.

A bejárat előtt, egy fehér abroszszal leboritott asztal áll, melynek lapján négy Mária Terézia tallér fénylett. Megjelenésünk alkalmával, egy büszke arab üdvözölt bennünket, jobb kezét mellére téve és mélyen meghajolva. Egy leirhatlanul méltóságos kézmoz-

dulattal arra szólitott fel aztán bennünket, hogy kettőztessük meg a tallérok számát. Széchenyi gróf, egy francos ezüst pénzt vett ki zsebéből és az asztalra akarta tenni. Az arab villámgyorsan kezébe ragadta, figyelmesen megvizsgálta, s aztán büszke lemondással, visszaadta, kezével egy kis mausoleum felé mutatva, amely alatt állitólag Éva koponyája fekszik, aztán megindult előttünk, koronként visszatekintve és integetve, hogy kövessük bátran. A mausoleum előcsarnokát négy kopasz fal képezte.

Az arab gyékényeket teritett a földre, nehogy hitetlen lábaink e szent helyet megfertőztessék. Aztán kinyitotta a tulajdonképpeni sírbolt ajtaját. Egy sötét üreg tátongott elénk, amelynek közepén, szemeink nagy megerőltetése után, valami ravatal-félét fedeztünk fel. Az arab méltóságos mozdulattal emelte föl a fekete takarót s én kiváncsian hajoltam előre, abban a reményben, hogy valami érdekest látok és — semmit sem láttam. A felügyelő ismét felszólitott, hogy nehéz tallérokat dobjunk az üregbe, s az előbbi ezüst frank ismét előkerült a gróf zsebéből. Természetesen most is vissza lett utasitva. Midőn azonban a temetőből eltávoztunk, mégis elkérte magának, a kétszer is visszautasitott obolust.

A temetőtől nem messzire van egy homokgát, amelynek közepén ásták azokat a kutakat, melyek a várost ivóvizzel ellátni hivatvák. A kerek kutak 4—5 méter mélységüek. A kutak vize tehát átszűrt tengerviz. Egy négyszögletes bőrdarab, melynek sarkai kötéllel vannak összekötözve, szolgál meritő edényül. A vizhordó tevék folyvást jőnek és mennek.

Midőn a városba visszatértünk, a török főőrség előtt kellett elhaladnunk. Az őrség tiz emberből állott, és egy tiszt parancsnoksága alá volt helyezve. A parancsnokló tiszt lakását egy szalmanyugágy képezte az — utczán. A legénység hátultöltő fegyverekkel volt ellátva. Csizmáik maradványai arról tanuskodtak, hogy legalább lábbeli dolgában igyekeztek egyformaságot hozni be nálok, mert

különben minden katona, saját izlése és vagyoni állapotához mérten van öltözve.

Dzsiddahnak három kapuja van. A déli oldalon levő kapu rendesen el van zárva, mig a keleti és észak-keleti kapun keresztül, élénk forgalmat közvetitenek az érkező és elutazó zarándokok és idegenek. Itt tanyáznak a Mekkából visszaérkezett, vagy oda szándékozó karaványok. A mekkai kapu mellett egy arab arra figyelmeztetett ugyan bennünket, hogy inglesiknek tovább menni nem szabad, de mi minden tekintet nélkül e figyelmeztetésre, folytattuk és befejeztük sétánkat. Másnap, a várostól egy negyedórányira fekvő Schi-ech falut látogattuk meg. A falut mintegy száz kunyhó képezte, Az egyes kunyhóknak legfölebb 6—10 négyszög lépés kiterjedésük volt. A házak falait kezdetleges fonásu sövény képezi, vagy pedig görbe farudak, melyeknek közei gyékényekkel vannak kitöltve. A födél, mely szintén sövényből készül, félgömb alakban födi be az egészet. A bejáratot egy négyszögletes nyilás képezi, alig elég magas arra, hogy meghajolva a kunyhó belsejébe léphessünk be rajta. Az ajtót egy gyékény-függöny helyettesiti. Két-három nyilás a falon, eszközli a lakás szellőztetését. A kunyhók mindegyikéhez még egy kerek vagy négyszögletes, s szintén sövénynyel keritett tér tartozik s ez képezi az aklot, a tevék és kecskék számára.

A városba visszatérve, a gróf a török alkormányzót látogatta meg, megakarván azzal beszélni egy kirándulásnak lehetőségét, a hegyek közé. Az alkormányzónak nem igen volt ínyére e kirándulás, és mindent elkövetett, hogy a grófot arról lebeszélje. A többek közt azt vetette ellen, hogy a kormányzó, ez idő szerint Mekkában van s csak pár nap mulva tér vissza. Kijelenté, hogy Törökország kevés befolyást gyakorol az arabokra. Közép Arabia egy fillér adót sem fizet, egyetlen katonát sem ad, és csak egyházfőnek ismeri el a sultánt. Föltéve, hogy a kirándulást katonai fedezet alatt tesszük meg, mégis készen kell lennünk arra, hogy fütyölő golyók fognak bennünket üdvözölni. A török kormány azonban azt sem fogadná

szivesen, ha a kirándulást saját veszélyünk és felelősségünkre foganatositnók. Egyébiránt megigérte, hogy rögtön futárt indit Mekkába, hogy a kormányzót szándékunkról értesitse, s reményli, hogy annak határozatáról pár nap alatt értesithet bennünket.

Hazafelé menve, a bazár mellett, hajónk örökösen jókedvü orvosával, dr. Niederleithingerrel találkoztunk,*) aki épp egy perzsa szőnyeget alkudott ki 64 rupiaért (indiai ezüst pénz, mintegy 98 kr. értékben) és egyelőre fél angol fontot fizetett rá foglalóul. Másnap átvette a szőnyeget és a vételárt napoleonokban akarta kifizetni. Az arabok arcza aggodalmat fejezett ki; ők a napoleonokat, Mária Terézia tallérokba s ezeket ismét rupiákba akarták átszámitni, mert ez átszámitás folytán mintegy 10 frankot, vagyis majdnem öt rupiát nyertek volna meg. Alig tiz lépésnyire a formalis vitává fajult alku helyétől, voltak a pénzváltók asztalai.

Ily körülmények között, természetesen a leghelyesebb eljárás az lett volna, hogy az aranyokat a pénzváltónál váltsa be rupiákért és a 64 rupiát természetben adja át az arab kereskedőnek. Igy azonban, a pénz már a kereskedő zsebében volt, s az folyvást ujjain számitgatott. Egy óra eltelt már anélkül, hogy az egyetértésnek még csak lehetőségét is föltételezni mertük volna. Csak midőn az orvos határozottan visszakövetelte pénzét, adták meg magukat a kereskedők. Most egy másik nehézség állott be, a foglaló visszaszerzése. S végre, midőn megszabadultunk e gazemberektől, kiknek minden törekvése oda volt irányozva, hogy a vevőt megcsalják, távozásunk alkalmával, még elég szemtelenek voltak panaszkodni, hogy ők vannak megröviditve.

A karácsony estéjét hajónk födélzetén ünnepeltük meg, a 13 teritékü asztalt, egy drága pénzen vásárolt tamarind-ág diszitette. Az izletes vacsora után, a bazárban bevásárolt apró ajándékokat osztottuk ki, és végre dr. Niederleithinger egy hangversenyt ren-

*) Dzsiddah látképe az ő rajza után készült.

dezett. Hajónk tisztjei ugyanis, nemcsak kitünő tengerészek, hanem ügyes zenészek is voltak. A zenekar két cziterából, egy hegedűből és egy fuvolából állott, s késő éjjelig kifáraszhatlanul játszott, s valóban nem voltunk messze a következő nap keletétől, midőn kabinjainkba vonultunk vissza.

Az alkormányzó, már másnap kellemes meglepetést szerzett nekünk amaz értesitése által, hogy az engedély Mekkából megérkezett. Az előkészületek gyorsan meg lettek téve. A gróf, délben, három öszvért bérelt fel, három font sterlingért aranyban. Az alkormányzó három katonát adott kiséretünkre, és este nyolcz órára határozta meg az elindulás idejét. A kisérethez két önkénytes is jelentkezett, jó bakschis reménye fejében. Kiséretünk tagjai ugy voltak öltözve, mint az arabok, s handzsár képezte egyetlen fegyverüket. Mi magunk, természetesen nem hagytuk a hajón revolvereinket.

Egy török altiszt, akit mi, az „effendi“ hizelgő megszóllitással tüntettünk ki, vezényelte csapatunkat. Az altiszt nem igen volt több negyven évesnél, de szakálla már őszbe vegyült. Egész magatartása a tapasztalt sorkatonára mutatott, s arczának kifejezése büszke öntudatosságról tanuskodott. Tanácsát, hogy kalap helyett török fezt tegyünk fel, minden ellenmondás nélkül megfogadtuk.

A kapu már zárva volt, és az őrséget az első álomból kellett fölzaklatnunk. Fejünk fölött gyönyörű csillagos ég. Különösen nagyszerű ragyogása volt Venusnak és az Orion-csillag képletének. Az altiszt vezetése alatt, egy és fél órát lovagoltunk észak-északnyugoti irányban. Megkerültünk nehány falut, melynek éber házőrei folytonos ugatással jelezték közeledésünket. Vezetőnk, ugylátszik, maga sem tudta magát valami kitünően tájékozni, mert kétszer is leszállott lováról, hogy a falvakban, az út után tudakozódjék. Egy tevenyomok által jelzett csapás vezetett bennünket, egyenesen a sivatagon keresztül. A csapás mellett, széles, szeliden emelkedő,

ritka fűvel benőtt homok dombok váltakoztak, büzhödt vízű apró mocsárokkal.

Fáradhatlanul és némán haladtunk előre, este tizenegy óra felé, ezüst fényáramlat világította meg a hullámzatos vidéket. A láthatáron feltünt a hold, s mintegy varázssütéssel, kisérteties elevenséget kölcsönzött a sivatag nyomasztó magányának. Ugy

A dzsiddah-i bazár bejárata.

tetszett, mintha minden homoktorlat mozogna, míg saját magunk és öszvéreink árnyai, hol a földön elterülve, hol egy-egy homokdomb oldalán, felegyenesedett helyzetben, mint valami kitérteties csapat követtek bennünket. A hűvös éjjeli levegő, valóságos kéjt okoz tikkadt testünknek. Nemsokára azonban érzékenyebb lesz a hideg, erős harmat áztatja át ruháinkat; a hőmérő 6° mutat C.

Dzsiddah.

szerént. Reggel három órakor, pihenést vezényelt a parancsnok. Az arabok csakhamar fölfedeztek a homokban egy helyet, ahol kinyugodhatták magukat, s nehány percz mulva alkalmunk lett, egy hatalmas horkoló ötös öszhangzatosságában gyönyörködni. Föltettük ugyan magunkban, hogy mi ébren maradunk, azonban végre sem állhatunk ellent vezetőnk példájának s nehány órai üditő álom után, melyből reggel öt órakor ébresztettek fel bennünket, ismét nyeregbe ültünk és két óra alatt el is jutottunk kirándulásunk czéljához.

Mintegy 40 méter magasságu, vulcán eredetü dombhát, a Dzsebel el Vuogger, képez itt egy gátat, amely nyugottól, keletnek tartva, lassan bár, de folytonosan emelkedve, mintegy előlépcsőzetét képezi, a tengerszine fölött kétezer lábnyira emelkedő Dzsebel Heddah hegynek, s aztán Dél-nyugoti irányban görbül el. A gyengén kidomborodó oldalak, basalt-tömbökkel vannak elboritva, melyek között apró korhadék (leginkább kovarz és félopál fajok) vannak felhalmozódva, melyeket az özönvíz, az anya-hegyről mosott ide. Ez által, némi távolságban, annak az optikai csalódásnak vagyunk kitéve, hogy ez oldalakat frissen felszántott humussal boritottaknak hisszük. A csucsok 10—15 méternyire emelkednek ki a hegyhátból, és keskeny, koporsóhoz hasonló alakban nyulnak el, függőlegesen, a hegyláncz fő irányában. A víz teljes hiányában szenvedő völgyek, teknő alakulag terülnek el e hegyhát mellett, s legmélyebb pontjaikon, finom homokkal vannak boritva. A növényzet csekély és nyomorult, itt-ott láthatni egy fűszálat, egy cactus vagy málva-félét, kinnal tengődve e forró, kiszáradt talajban.

E hegyhátak egyikén, vezet odább a kigyőző ösvény, a sivatagon keresztül Mekkába. A szent városba vezető út, kopár homok-sivatagon vezet keresztül. Egyetlen kis forrás, egyetlen fa lombja sem nyújt üdülést az eltikkadt vándornak, s ha tizenkét órai fárasztó gyaloglás után, végre a Dzsebel Heddah sziklahasadékaiban üti fel első éjjeli tanyáját, reszketnie kell életeért, mert a bal-

szerencse, a jövő pillanatban már egy rabló-csapatot hozhat nyakára.

Midőn azonban az ájtatos igazhivő az első szorosból kiküzdi magát, nagy távolságban bár, de maga előtt látja a szent moschée két karcsu minarettjét. E látványra uj bátorság száll szivébe, friss erő kifáradt tagjaiba, szemei égnek a lelkesültség miatt, megkettőzteti lépteit és tovább zarándokol, életének legszentebb czélpontja felé, föl sem veszi többé az őt könnyező természet sivárságát — lelkesültségében megszabadulva érzi magát minden földi alaktól.

Dzsiddahtól Mekkaig, két—három napig tart az utazás. A gyakran több ezer főből álló karaván ok, leginkább esténként indulnak neki e vigasztalan pusztaságnak. Az órakikiáltók (utközben e vallásos kötelesség felváltva éri a férfiakat,) egyhangu énekükkel adják tudtára, a világ minden részéből Dzsiddahban összesereglett zarándokoknak az indulás óráját. A keleti kapu előtt elterülő pihenő helyen, ilyenkor leirhatlan zavar és forrongás mutatkozik. A tüzeket kioltják, a kazánokat kisurolják, a szegényes podgyász minden darabját gondosan összekeresik és csomagolják, itt rekedt kiáltozás hallik a tevék után, amott a teve-trágya fölött veszekesznek, mivel a sivatagban ez képezi az egyetlen tüzelőszert, mindenki megtölteni igyekszik vizes kobakját. Nehány teve hátára, felcsatolják a kutvizzel megtöltött kecsketömlőket. Az egyik csoportban egy beteges agg, hasztalan igyekszik fölemelkedni nyughelyéről, hogy kövesse a távozó zarándokokat: nagyon gyönge már, és elmarad — az ő végórája közeledik.

A karaván tagjai sorakoznak s megalakul a menetrend. Az előcsapat már megindult, a legbátrabbakat és legtürelmetlenebbeket már nem is láthatni, egyedül az általuk fölvert porfelleg mutatja a helyet, ahol haladnak. Apránként a nők is elhelyezkedtek a tevéken, a férfiak leginkább gyalog mennek, s tarka, majd hangosan társalgó majd ismét néma és gondolatokba merült csoportokban indul tovább az egész csapat.

A karaván nyugvó helye üres marad — de csak is rövid ideig, mert ujonnan érkezett karaványok foglalják el az eltávozottak helyét, s másnap már ezek is utban vannak kelet felé. A proféta sírjához való zarándoklás közben, tömérdek veszéllyel és bajjal kell megküzdeniük az ájtatos igazhitüeknek. Nem egy kénytelen allahnak ajánlani lelkét, aki, mielőtt még a proféta sírját megláthatta volna,

Aden látképe a tenger felől.

a rabló arabok lándzsa szurásai alatt vérzik el. Nem ritka dolog ugyanis, hogy a vahábiták, a katonai kiséret daczára, a nagyobb karaványokat is megtámadják.

A szikla hasadékokból előrontva, nyilsebesen lepik meg ezek a zarándokokat, s az általános zavarban elrabolnak mindent, ami kezük ügyébe akad, s aztán ép oly gyorsan eltünnek a hegyek

között. Harczközben, a zarándokok gyakran huzzák a rövidebbet, mert náluk hiányzik a helyismeret, és mit ér a rövid handzsár a lőfegyver ellen, amely a szikla-tömegek közül kinyulva, bizonyos halált szór a zarándokok sorai közé. Még a czélnál is nehéz órák várakoznak a zarándokra. A tolongás a tultömött Mekkában, a fekete kő előtt hajadon fővel elvégzendő imák, a dögvészes levegő, ragályok stb. százaknak meg százaknak kerülnek egészségébe vagy életébe.

Mindezek azonban képtelenek lehűteni a moslimek lelkesültségét. A moslim büszke a Hagg (Hadzsi) megtisztelő melléknévre, és ez földi boldogságának egyik legjelentékenyebb részét képezi. Betegség és egyéb balesetek által megtizedelve, nehány hét mulva, ismét a kikötő város kapui előtt táboroznak, sovárgva várva azt a hajót, amely hazájukba fogja szállitni őket.

A keskeny csapás mindkét oldalán, találunk arab jegyekkel, számok és mondásokkal ékitett köveket, a hegyhátakon a sírokat ugy találtuk megjelölve, hogy a tulajdonképeni, száraz falazatu sírbolt, egy kikeritéssel volt övezve.

E hosszu és terjedelmes pusztaság sivár, de nem néptelen, mert ahol csak egy kis zöld folt mutatkozik, itt a völgy teknőjében, amott a hegyoldalakon, tevék, kecskék és juhok legelnek, oly pásztorok őrizete alatt, akik képtelenek volnának jó erkölcsi bizonyitványt szerezni maguknak. A zarándokok ismerik őket és félnek tőlük, mint gyáva orgyilkosoktól. Nagy szikla darabok mögött elrejtőzve röpitik a halálos golyót a gyanutlan utas szivébe. Ugy látszik, hogy számunkra is készitettek egy meglepetést ez alattomos gazemberek, mert reggelizésünk alkalmával, egy golyó fütyült el közöttünk, szerencsére anélkül, hogy valakiben kárt tett volna. Később, mielőtt a hegyek között barangoltunk, a völgy tulsó oldalán, nagy kövek által félig födött helyzetben, négy arabot láttunk, amint lövésre kész fegyvereikkel, minden léptünket és nyomunkat figyelemmel kisérték. Kiséretünk egyik tagjának minden ékeszólási tehet-

ségét fölkelle használnia, hogy visszavonulásra birja őket, a hegyek közé.

Tiz órakor ismét öszvéreinkre ültünk és visszafelé indultunk. Az apró kagylókkal vegyült homokon, rendkivül unalmas és egyhangu volt a haladás. A nap csaknem megsütött bennünket, a föld szinte égett alattunk, s csak nagy ritkán nyujtott üdülést egy pillanatra valami szellőcske a tenger felöl. Délután két órakor már megpillantottuk Dzsiddaht, és három órával később, ismét a Polluce himbáló födélzetén voltunk.

Mekkában kiütött a cholera! E hírt hozták magukkal a Mekkából visszatért zarándokok. A kormány részéről kiadott jelentés, mely szerént Mekkában, az első napon 36, a másodikon 130, a harmadikon 60 személy halt meg cholerában, kétségtelenné tette a rémhír valódiságát, Dzsiddahban is fordultak elő egyes, halállal végződött esetek, ami Dzsiddah europai származásu lakosait arra kényszeritette, hogy a ragály szélesebb kiterjedésétől félve, a várost kitisztitsák, az által, hogy a zarándokokat, rögtön a város előtt horgonyzó hajók födélzetére vonulni kényszeritették.

Most egy nemes verseny fejlett ki. Valamenyi, az ily zarándokok tovább szállitására külön kimustrált, angol két és három árboczos angol hajó, igyekezett concurrentiát csinálni a Lloyd-gőzösnek. Ha a zarándokok gazdag emberek volnának, vagy ha a tengeri ut megállapitott árjegyzékét olvasni tudnák, valószinűleg szivesen és lelkiismeretesen leolvasnák a tallérokat, a hajó pénztárnokának márvány asztalára, igy azonban, azoknak legnagyobb része szegény ördög, akik nem pénzből élnek, mint mi, hanem narancsokból és zarándoklásból. Azt a nehány ezüst pénz darabot, amely a családi láda fenekéről előkerül, játékszerül, sovány, betegek gyermekeiknek adják, és ezek, halvány mosollyal arczaikon, köszönik meg szülőiknek azt az élvezetet, amelyet az ezüst csengése szivükben ébreszt.

Mennyit fizetett az a 800 zarándok, akik a Polluce födélzetét, keleti illatok templomává varázsolták át, ki tudná azt megmondani!

A helyeket árverezik. Az angol így szól a zarándokhoz: „Jer velem! Csak ötven rupiát fizetsz és gyorsan utazol. Ne menj a Lloydhoz, ott többet kell fizetned és utazásod igen lassu lesz.“ A Lloyd ellenkezőleg, így nyilatkozik: „Ha az angol hajón utazol, még az ivóvizet is külön kell fizetned. Mi biztosan, veszély nélkül szállitunk el, s a szállitás ára összesen 45 rupia. Erre az angol 40 rupiában állapitja meg a szállitási díjjat. Végre a zarándok is elhatározza magát, tiz rupiát igér a Bombayba való szállitásért és 20—30 rupiaert, vagy az angol, vagy az osztrák hajótól, megkapja az uti jegyet.

Tisztelt olvasó, aki egy juhistállóba legfeljebb csak gazdászati szempontból lépsz be, s ha látod, hogy a csatornát tisztitják, gyorsan befordulsz a legelső utczaszegletnél. Jer a Polluce födélzetére, tégy egy sétát e 800 igazhitű mohammedan között, akik a cholera veszélyével szemtől-szemben állottak, tekints be bátran főző serpenyőikbe, amelyekben gyanus rotyogást és lobogást láthatsz, mit se tarts a tűzveszélytől, mert hiszen a tenger közepén haladunk és a hajó biztositva van, ne rettenj vissza a himlőbetegektől, hiszen orvos és gyógyszertár is vannak a hajón, hanem őrizkedjél a mély lélekzetvételtől. — 800 zarándok!

Mint a heringek összeszoritva, töltik meg a Polluce födélzetét, bizalmasan simulnak egymáshoz nők és férfiak, mind ama vigasztaló tudat befolyása alatt, hogy Mekkát és a Kabat megláthatták. Most, minthogy ismét kényszerűlve vannak a hitetlenekkel (Allah kárhoztassa el őket) érintkezni, igyekeznek maguknak megröviditni az időt azzal, hogy könnyű öltönyeik legelrejtettebb redőiből, felkeresik testüknek amaz elmaradhatlan és örök hü kisérőit és barátait, amelyeket a virágos arab nyelv, „Amele“ néven szokott nevezni.

A fekete szakállu, barna arczú férfiak öltönye, mindenféle szinű üngből áll. Egyébiránt ez atmosphaerában, egy igazhitű hadzsi sem tartja ki valami nagyon sokáig, és kiméletlenül félre tolva,

minden versenytársat s igyekszik elérni a lépcső legfelső fokát, hogy a friss tengeri levegőt beszivhassa. Az asszonyok és leányok elfátyolozva jelentek meg a födélzeten, s bármennyire erőltettük is szemeinket, fekete szemüknek a fátyol által emelt mély tűzén kivűl, mit sem sikerült meglátnunk.

Mohammedanok, akik, ha a szent moschée hét minarettjét

Bombay.

megláttak, többé mitsem óhajtanak látni e földön, vagy olyanok, akik azt remélik, hogy ezentul becsületes koldulás utján keresik meg kenyerüket, vallásos vakbuzgóságuk, vagy pénzvágyuk mértékéhez képest, egyik vagy mindkét szemüket is feláldozzák, és a papok már teljesen be vannak gyakorolva a szükséges műtétbe. Ez áldozatkészségre nők és leányok, csak nagy ritkán birnak fölemelkedni.

A hölgyek legtöbbnyire bő, piszkos öltönyökbe voltak burkolva: a csinos barna lábakon csak kivételesen lehetett látni valami boritékot. Bevallom, gyakran kínzott a kiváncsiság, meggyőződnöm, mily kedves és bájos arczot takarhat el az irigy fátyol. Hasztalan, az illető hölgy mindannyiszor büszke megvetéssel forditott hátat nekem. Végre, midőn a sik tengerre érkezve, a hölgyek levetették fátylaikat, akkor kiváncsiságomat keserűen megcsalatva láttam. Többé nem vonultak ugyan vissza a hitetlen europaiak vizsga szemei elől, hanem ellenkezőleg, bátortalan kaczérsággal viszonozták a nekik teljesitett apró szolgálatokat, de a képzelődés, amely őket előbb érdekes és hóditó bajakkal ruházta fel, halálos döfést kapott. Mind hasonlitottak egymáshoz, még a korkülönbség sem mutatott fel lényegesebb eltérést.

Az ékszerek mennyisége és minősége szolgált egyedüli irányadóul az illetők társadalmi helyzetének meghatározásában. Az egyik hölgy egy, a másik két gyürüt viselt orra czimpájában, a harmadik egyet sem, másik vagy tizenkét ezüst gyürüt akasztott füle felső részére, ugy hogy a suly által lefelé vonatva, végre mint valami szellentyü, zárja el a hallérzék titokzatos nyilását. Az egyiknek nem volt, a másiknak ellenben a bokától a sovány ikrákig ezüst karikákkal volt boritva a lába: egyik csak jobb vagy bal, másik ellenben mindkét lábának hüvelykén, pecsétgyürü alaku nehéz ezüst gyürüket viselt.

Arczbőrük egyiránt sötét barna volt, orruk lapos és szájaik rettenetes nagyok, ugy hogy ha nevettek, csaknem a szó értelmében a fülekig elnyult az, ajkaik duzzadtak, fogaik azonban kifogástalanul szépek voltak. Legnagyobb részük már tizenhárom éves korában élvezi az anyai örömöket, tehát testük fejlődése igen is korán fejeztetik be, s ennek folytán, nagyobb részt kicsiny, jelentéktelen alakokkal találkozunk köztük, a kiknek arczából csak lemondás és a viszontagságos élet ellen folytatott küzdelem miatt beállott kimerültség tekintenek felénk.

A második osztályu utasok között volt egy indiai herczeg eunuchja, aki törött angol nyelven, mint igazságot beszélte el nekünk hogy Mekkában, évenként mintegy 40 eunuch születik, akiket aztán a dzsiddahi rabszolgavásáron bocsátanak áruba. Egyébiránt az csakugyan tény, hogy Dzsiddahban még folyvást tartatnak rabszolgavásárok. Időről-időre horgonyt vetnek ott azok a hajók, amelyek Afrikából ez eleven áruczikket szállitják. Egy néger fiu ára 300—400 rupia, egy felnőtt rabszolgáért azonban 600—800 rupiát is megfizetnek. A rabszolgákat a család tagjaikép tekintik és jó bánásmódban részesitik. Egyébbiránt a rabszolga előtt meg van az a lehetőség, hogy szabadságát vissza szerezze, vagy az által, hogy a vételárat ledolgozza, vagy pedig, ha tulajdonosának kegyeit kiváló mértékben biztosítni tudja magának.

Minden étkezés alkalmával, első kérdésünk az volt az orvoshoz: »Hány hallottunk van?« — a válasz különbözőkép ütött ki: Kettő — három — néha öt is volt. A reggelinek vége és a hajógazda valamit sug a doctor fülébe. Mi már tudjuk, mit jelent e titkolózás, s követtük a gyorsan elsietö orvos lépteit.

A kapitány hidja alatt értük utol. Éppen azzal foglalkozott, hogy felemelje a halott arczát eltakaró lepelt. Megtapintja üterét, megvizsgálja a hullát, s aztán kimondja a végzetes szót: »A tengerbe!« — Egy óra mulva a halott, félig meddig felöltöztetve, egy keskeny deszkán fekszik, s egy kődarabot vagy nehány nehéz vasat kötnek lábaira. Négy matróz, a hajó korlátzatára emeli a deszkát, és annyira kitolja azt, míg annak külső vége az egyensulyt el nem veszti. A hulla lecsuszik a deszkáról — egyszer bukfenczet vet a levegőben, aztán egy tompa csobbanás és a viz magasra szökik ott, hol a hulla alámerült: még egyszer mutatkozik a tenger fölszinén, végre azonban a lábára kötött sullyok a mélységbe huzzák le. Igy temettük el a cholera áldozatait.

Az 1877-dik év utolsó napján haladtunk át a Bab el Mandeb uton, amely a Perim sziget hatalmas sziklái által két csatornára

van osztva. Hajónk a keskenyebbik, keleti csatornán haladt keresztül. A sötétlő szárazföld fölött alá hanyatló nap sugarai nemsokára vulkánikus képződésű sziklatömegeket világitottak meg, amelyeknek lábánál, halvány sárga sivatag homok gyülekezett össze, és e homokos partot az arabiai tenger habjai mosták. — Egy Krater felső végén, amely mintegy 38 méternyire emelkedik a tenger szine fölé, egyszerre csak szemünkbe ötlött Aden, számos kaszárnyáival, míg a Dzsebel Schamscham érdekes körvonalai a

Bombay-i kikötő.

láthatárt észak felől zárják el. Ötven zarándok távozott el hajónkról, hogy kiállják a vesztegzárt, s egy egészségi bizonyitványnyal ellátva utazhassanak hazájukba.

1878 jan. 9-én pillantottuk meg India partjait, mint valamely keskeny felhő vonalat, a láthatár szélén. A hajón végtelenül kellemetlenné vált a tartózkodás a folyvást rotyogó avas zsir és fokhagyma összevegyült illata miatt, a szabadulás azonban már közel

volt. Délután három órakor, horgonyt vetettünk egy mértföldnyire Bombaytól, ott ahol a kikötőrendőrség, amely a felhuzott vesztegzári sárga lobogót már messziről megpillantotta, a helyet hajónk számára kijelölte. Egy óra mulva megjelent a kikötő orvosa, azonban sajkájában maradt és ott vette át a hajóorvos jelentését. Aggodalmasan csóválta fejét, midőn meghallotta, hogy huszonöt utasunk halt meg, — nem tudom miféle betegségben; aztán nyugodtan visszaevezett a városba, hogy a kormányzótól további utasitásokat kérjen.*)

Mindnyájan el voltunk készülve arra, hogy talán hetekig el nem hagyhatjuk a hajót; nem kellemetlenül voltunk tehát meglepetve, midőn este 6 órakor engedélyt kaptunk, hogy a kikötőben horgonyt vethessünk. E hír hatását a födélzeten volt zarándokokra leirni lehetetlen; elfojtott örömkiáltás ütötte meg füleimet, minden szemből a megelégedés boldogsága mosolygott.

*) Indiában, ahol évek óta sikeres küzdelmet folytatnak a himlőjárvány ellen, a legszigorubb vesztegzárnak az olyan hajók vannak alávetve, melyeknek födélzetén, e járvány folytán, halálesetek fordultak elő.

II.

Bombay-ból Calcuttába.

A Viktoria park. — Büvészek. — A hallgatás tornyai. — A machorum ünnep. — Sziklabarlangok Bombay mellett. — Elutazás. — Indiai vasutak. — Nassik. — Hidvám a Gangesen. — Benares, a szent város. — Az observatorium. — A herczeg ügynökének palotája. — Hulla égetés. — A bünösök fürdője. — Lámpák a Gangesen. — Tigris mint postarabló. — A majom-templom. — Schiva istenség arany temploma. — Az Aurungzib minaretek. — Megérkezés Calcuttába.

Este $7^1/_2$ órakor léptünk India földére. A légszesz-lángok elég fénynyel égtek arra, hogy Bombay nagyszerű monumentalis épületeit, a hajózási palotát, az egyetemet, az uj egyházat stb. tündéri világitásban mutassák be nekünk. A tengeri utazás egyhangusága nem csekély mértékben közben járult ahoz, hogy az első pillanat mély és titokszerű benyomást gyakoroljon reánk; mert hiszen végtére is, egy teljesen európai modorban épitett város utczáin haladtunk keresztül, és ha másnap reggel szembeötlőbben előttünk állott is e tudat, a pálmák, a rekkenő forróság és a barna, nap sütötte alakok, rögtön eszünkbe juttatták, hogy messze, de nagyon messze vagyunk az édes hazától.

Az europai várostól két lóvonatu vasuti vonal vezet, az esplanade-on keresztül, a hindu városba.

A hindu városba kocsizásunk alatt, egy nagy szabad gyöpös tér mellett, az ugynevezett Esplanade mellett hajtattunk el, a melynek közepén a mindenféle szinű ifjuság jókedvűen futkározott. — A kocsiut két oldalán magas faalkotmányok jelezték a viztartók helyzetét, a melyeken barna hinduk, egy tapodó kereket mozgatva, az utczák és gyöpterek öntözésére szükséges

vizmennyiséget szivattyuzzák fel. Meritő eszközül, kikészitett juh- vagy disznó-bőrök szolgálnak, melyek vízzel tele meritve, az állat eredeti alakját öltik fel. E bőrök, léggel töltve, egyenként vagy többen, tömlőkül vagy tutajokul használtatnak a folyamokon való átkeléskor.

Kissé tovább amellett az emlék mellett haladunk el, a melyet Viktoria királynő India császárnőjévé koronáztatásának emlékére emeltek. Az emlék egy márvány szoborból áll, amely a királynőt, a koronázási diszöltönyben, a trónon ülve ábrázolja.

Amily csöndes volt az európai város az esti órákban, annál nagyobb élénkséget találunk a hinduvárosban. Mint nálunk valamely népes országos vásár alkalmával, ugy hullámzott a tömeg az utczákon föl és alá. Az egyemeletes lakházak felső ablakaiból kaczagó női arczok tekintettek ki, kiváncsian nézve az utczákon mutatkozó élénk tolongást. Eleven szinű tarka, de könnyű szövetű ruhákban az orr szárnyai és fülczimpákban ezüst- vagy aranygyűrükkel, mindenki a kellemes esti lég üditő hatását látszott élvezni, a nap rekkenő forrósága után.

A földszinti helyiségekben, egyik műhely és kereskedés a másik mellett van. Gáz vagy olajvilágitásnál, éjfélig kalapácsolnak, ráspolyoznak, esztergályoznak, varrnak itt (részben már gépekkel) míg végre az álmosság ki nem fárasztja és bizonytalanná nem teszi a szemek tekintetét. Ekkor aztán bezárják a boltot, amelynek egyetlen kijárása, a kirakatot képző asztalon keresztül van, s a tulajdonos, az üzlete előtt levő széles kőpárkányzaton alszik.

A házak között itt-ott csinos kis pagodák állottak, melyeknek kerek tornya rendesen egy hegyes csucsban végződik, s melyeknek oltárai, misticus bálvány alakokból és más marczona tekintetű szobrokból vannak összealkotva. E templomokba belépni európaiaknak nem szabad. A szentélyek bejáratánál koldusok ülnek, szándékosan elnyomoritott tagokkal, alamizsnát kérve.

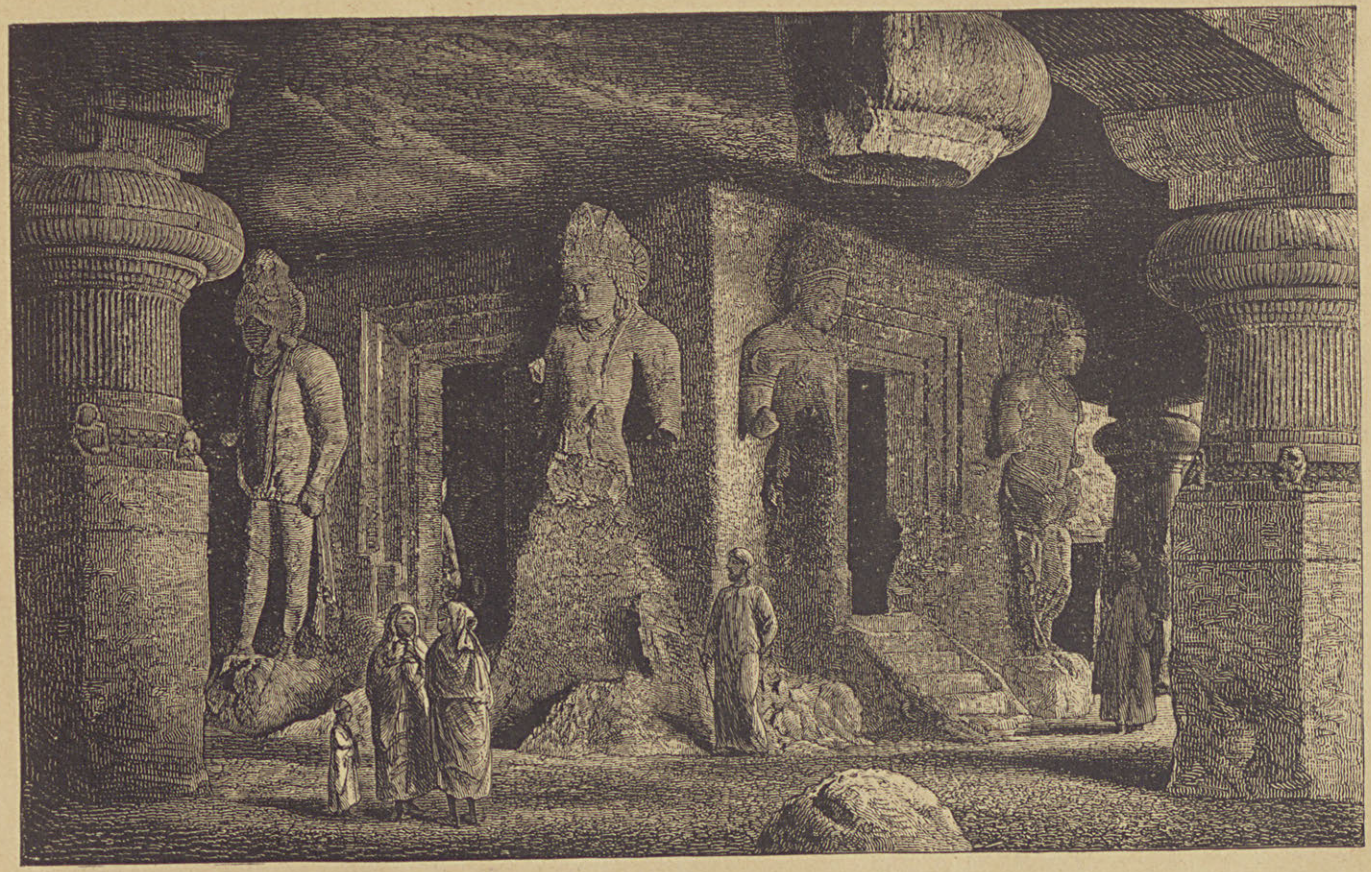
A Byculla-hotelig, egy szokásos ökör-bérkocsit használtunk. A kicsiny, pupos állatok, sokkal nagyobb gyorsasággal vontatták előre a két kerekű bérkocsikat, mint ezt egyelőre föltételezni hajlandók lettünk volna. Az ily kocsikat Bombayban, különösen a Parsik (Zoroaster vallásának követői) használják, azonban a tramway-kocsik előtt is gyakran láttunk ökröket befogva.

Másnap reggel, vám-vizsgálat alá vetették podgyászunkat. A

Növényzet Elephanta szigetén.

műszerek, kivételesen, vámmentesen lettek beeresztve, mert kijelentettük, hogy azokat csak Chinában szándékozunk használni. Ellenben a lőfegyverek az értéknek 10% lettek megróva vámmal. Széchenyi gr. csupán négy fegyvert tartott vissza, melyeknek rendeltetése az volt, hogy az indiai vadászatoknál használja, a többieket pedig valamint a podgyásznak legnagyobb részét is, egyenesen Shanghaiba expediáltatta.

A főtemplom belseje Elephanta szigetén.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

A nap üzletek és látogatásokban tölt el.

Este felé meglátogattuk a fogadótól mintegy tíz percznyi távolságban, a Byculla vasuti állomástól északra fekvő Viktoria-parkot, amelynek közepén az uj, meglehetősen izléstelen Viktoria-muzeum van elhelyezve. A muzeum belsejét egyetlen nagy terem képezi; a gyűjtemények a világ minden részéből összehordott ásványokból és hüvelyes veteményekből állanak. A terem közepén áll a parsik temetkezési tornyának mintája, a hallgatás tornya, s annak fülkéiben nagy szobrok tünnek fel, az ott divó szokás szerént öltözve, s vadászjeleneteket, tigrisekkel, medvékkel és vadmacskákkal való harczot ábrázolva. Egy emeletnyi magasságban karzat fut körül az egész teremen. Az asztalokon herbariumok vannak elhelyezve, továbbá csuszó-mászó állatok, halak stb. gyüjteménye. Érdekesek az ottani népélet egyes jelenetei, fából kifaragva. Az egyes alakok feltünő természethűséggel vannak faragva, festve és felöltöztetve.

A Viktoria-park végén, egy kis zoologicus kert van berendezve, melynek lakosai párduczok, oroszlánok, vadmacskák, shakalok stb. egyátalán nem panaszkodhatnak a hideg ellen. A pajkos majmok és gyönyörű tollazatu madarak magas és tágas kalitkákban vannak elhelyezve.

A muzeumból kilépve, a sétatéri zene hangjai mellett, alkalmunk volt szemlét tartani a bombay-i előkelő világ mindkét nembeli tagjai fölött. Minden csütörtökön, egyik fogat a másikat éri itt; a hölgyek gazdag és választékos öltözékben, ily alkalmakkor nem szállnak ki a kocsiból, és az urak a kocsiban teszik meg látogatásaikat náluk. A katonai zene, melynek legkitünőbb tagjai nagyobb részt csehek, e pillanatban épp a „Művészélet“ czímű keringőt játszta. A hazai dallam élénk visszhangokat ébresztett fel bennem, s a lehető legvidámabb kedélyhangulatba hozott.

Minden amit láttam és hallottam, teljesen idegen volt előttem. Az étkezés (angol étkek, indiai fűszerekkel) az asztaltársaság

szigoru illemszabályai, a barna bőrü pinczér sereg, s végre a moskitó hálóval födött ágyak, míg apró és csinos gyíkok, mint nálunk a legyek mászkáltak a szobák falain. Mindez az eredetiség és szokatlanság ingerével hatott reám.

Az imént már említettem, a „hallgatás tornyait.“ A parsiknak egy ily temetkező helye fekszik ama keskeny dombháton, amely a malabar félsziget egész hosszában végig nyulik.

Hasonlíthatlanul szép látványt nyujt Bombay, Malabar Pointből tekintve. Egyike ez a legszebb tropicus parti látványoknak, amely különösen fokozott érdekességet nyer az által, hogy a tenger különböző hatásai, az alakgazdag és buja növényzet, és a meredek, szabálytalan oldalmetszetekben emelkedő Ghat hegylánczolat, mely az egésznek hátterét képezi, aránylag igen csekély területen vannak itt összeszoritva.

Még átalánosságban véve szenvtelen véralkatokra is kell hogy végtelenül kellemes benyomást tegyen, a mint megpillantja e buja, csudálatosan alakgazdag tropicus tenyészetet, amely a törzsek alakja és nagysága, a levelek alakzata, és azoknak szinárnyalataira vonatkozólag a fűvek királynőinél (pálmák) oly csudálatosan nyilatkozik, az óriási nagyságra megnövekedett más fűvek, s a rekkenő forróságu nap sugáraiban sajátszerűleg tündöklő, nagy, óriási legyezőhöz hasonlitható banan levelekben stb. mutatkozik, a rögtöni szinváltozás, a naptól csak feltünőleg rövid alkony által elválasztott este, a természet barátjának keble pedig eddig ismeretlen gyönyörben emelkedik.

Belépti jegyekkel ellátva, jan. 16-án látogattuk meg e helyet, melyhez az ut felséges, árnyékgazdag pálmaerdők között vezet. Körülbelől 70 méternyire kellett felhágnunk, pompás, széles kőlépcsőkön. A lépcsőkön koldusok ültek, akik megcsonkított tagjaikra utalva, vagy egyhangu szent énekeket zummogva, igyekeztek föl-ébreszteni könyörületességünket. A fallal keritett nagy temető ros-

télykapujánál egy rendőr állott, aki a belépti jegyeket, melyek nélkül a belépés nincs megengedve, átvette tőlünk.

A bejárat mellett, egy kis templom oltárán, égett az öröktűz. Az öt tömör kőből épitett és fehérre meszelt torony, egy jól művelt csinos kert özepén áll. Egy méternyi magasságban a földtől, egy ajtó vezet a toronyba, melyen keresztül a halottakat egy lapos erkélyre szállitják. A torony legyező alakban van berendezve, és concentricus körök által két osztályra osztva, amelyek közül a külső a férfiak, a belső pedig a nők számára van fentartva. Az erkély, a központ felé, menetelesen van épitve, és a közepén egy csatorna megy be a földbe, mert a vér, apró csatornákon keresztül, mind e helyre folyik össze A temetés alkalmával a hullát fehérbe öltöztetik, és nyilt ravatalon szállitják ki a temetőbe. A gyászoló családtagok párosan követik, szintén tetőtől talpig fehérbe öltözve.

A szent tűz előtt elmondott rövid ima után, a toronyba szállitják a holttestet. A kert fáin már százával várnak a dögkeselyük a hullára, melyből nehány óra lefolyása alatt, a szó teljes értelmében csak a csontváz marad meg. Másnap az ugynevezett központi toronyban helyezik el a csontokat. E temetkezési modor abban a vallásos nézetben találja meg magyarázatát, hogy a halálban mindenki egyenlő, s hogy gazdag és szegény, egy és ugyanazon anyagból vannak alkotva.

A legközelebbi vasárnap, kevéssel a reggeli után, jelentette egy szolga, hogy a fogadó előtti terasseon, indiai büvészek kezdték meg mutatványaikat. A vasárnap daczára néhány angol néző gyülekezett össze, s ezekhez csatlakoztam én is. A Hindu épp azt a mutatványt vitte véghez, hogy egy növényt magból rögtön kikelesztett és pár percz alatt kifejlett növénynyé növesztett. Egyetlen szem magot ásott el a puszta földbe, aztán vízzel megöntözte a helyet és végre egy kendővel letakarta. Nehány percz mulva fölemelte a kendőt és már lehetett látni a növényt, mely akkor csak nehány ujjnyira emelkedet ki a földből. A bűvész most ismét megöntözte

a növényt és ujra leteritette, s ez eljárást többszörösen ismételte. A növény folytonosan nagyobbodott, s alig egy negyed óra alatt, egy csinos, egy méter magasságu fává fejlett ki friss zöldségű és gyöngéd tapintatásu levelekkel.

A pápaszemes kigyóval eszközölt bűvészmutatványok már ismeretesek. Csak azt akarom itt megjegyezni, hogy az előadáshoz használt kigyóknak méregfogai sértetlenül megvoltak. A hatás, melyet a kellemetlen hangu, clarinet alaku sipnak egyhangu zenéje a szelidített kigyókra gyakorol, minden mutatványnál szembeötlőleg tünik föl. Alig kezd el a bűvész játszani kezdetleges hangszerén, a kigyó, mintha villanyozva volna, fölemeli keskeny fejét, tokáját felfujja ugy, hogy a szemüveg csudálatos alakja szembeötlőleg látszik és figyelmesen hallgat az elbájoló hangokra, miközben fejét villámgyorsasággal hányja egyik oldalról a másikra.

Ha a benszülöttek egyikét a cobra, kezén vagy lábán megharapja, a hozzá legközelebb állók egyike rögtön levágja a megsértett tagot valamivel a harapás fölött, a csonka tagot forró vízbe teszi, s később izzó vassal égeti ki a sebet. Az európaiak szorosan átkötik a megsértett tagot, hogy a vér-forgást megakadályozzák, a sebet pedig kivájják és maró szerekkel kezelik. Igaz, hogy mind e rendszabályok csak a legritkább esetben használnak, s elmondhatjuk, hogy a cobra harapása föltétlenül halálos, s különösen a forró nyári napokban. Ama sok ezer áldozat közül, akik Indiában évenként a vad állatok martalékai lesznek, több mint 50% a cobra harapása folytán vész el. Nem is lehet tehát csudálkozni rajta, hogy egy angol lady, akinek lakásába egy kigyó szeliditőt rendeltek, hogy ott müvészetét gyakorolja, egyszerre elájult ijedtében, mert, amidőn a bűvész sipján játszani kezdett, a lakás minden szögletéből szemüveges kigyók jöttek elő, melyeket a bűvész megfoghatatlan módon előbb becsempészett oda.

A fogadó előtti mutatványok befejezéseül, a művészek egyike egy hosszu bambuszkaróra mászott fel, mely szabadon állott a földön

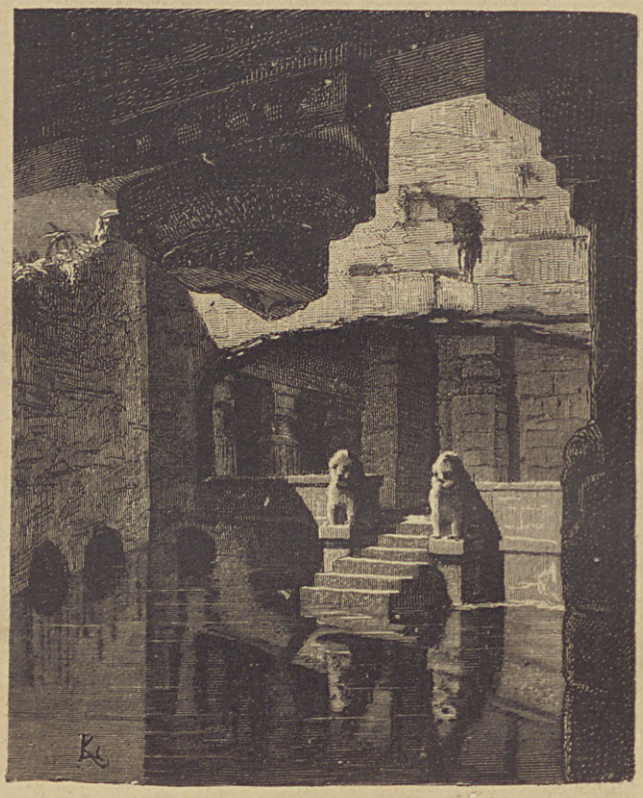
és amelyet magának kellett egyensulyban tartania. A legnagyobb bámulatot azonban, azok a szó szoros értelmében értendő salto mortalek okozták, melyet a bűvészek ugy eszközöltek társaikon keresztül, akik el födték előttük ama hegyes és éles késekkel, melyeknek hegyei mind fölfelé állottak, körül szurkált fatáblát, melynek közepén alig volt annyi szabad hely, hogy az illető lábaival oda ugorhatott anélkül, hogy azokat össze vissza daraboltassa Az ugrás mindenkor bámulatos pontossággal lett eszközölve, anélkül, hogy a vakmerő ugró csak bőrét megkarczolta volna.

Ott mulatásunk alkalmával, Bombay Mohammedan lakossága nagyszerű előkészületeket tett a közelgő Machorum ünnephez.*) Kiabálva és énekelve vonultak végig egyes csapatok az utczákon, mig mások szomoruan ültek házaik előtt és imádkoztak. — Az örvendők és mulatók Scheah-nak nevezik magukat (olvasd Schih) s ezek képezik Bombay-ben a többséget, mig az utóbbiak neve Soonee (olvasd: Sunih) s ezek leginkább Törökországban és Arabiában laknak. A machorum ünnepet Ali két fia meggyilkoltatásának emlékére ünneplik. A meggyilkolt herczegek nevei Hassan és Hussein. Mig a többség ma is örömének ad kifejezést a gyilkosság sikerülte fölött, a másik rész mélyen gyászolja e véres tettet. Ez ünnepek gyakran szomoru véget érnek, s a két secta közötti véres összeütközés nem tartozik a ritkaságok közé.

Az ünnepet megelőző estén a Scheahk kicsiny templomokat állitottak fel házaik előtt egy-egy asztalon. E templomok (tabut) fényes pléhből vannak készitve, s ezüst diszitésekkel és tükrökkel gazdagon felczifrázva. E csinos, miniatur épitmények némelyike, három méternél is magasabb. Számtalan olajlámpa világitotta meg ama körmenetek utját, melyek egyhangu énekeik kábító hangoztatása mellett, a szokásos tam-tam kisérettel vonultak egyik

*) Bombay 644,000 lakosa közül, 400,000 hindu, 138,000 Mohammedan, 44,000 parti, 25,000 keresztény (ezek között 10,000 európai) a többi, chinai, arab, néger és malay.

templomtól a másikhoz. Szurokfáklyákat csóváltak a levegőben, mindenfelé különféle bengáli tűzfényt lehetett látni, szóval az egész ünnepélynek vad, fantasztikus jellege volt. — Ezzel ellentétben a Soonee-k is összegyülekeztek ugyan házaik előtt, körben ültek fapadokon, s a középen ott állott egy pap, vagy egy öreg családfő,

Barlang-templom Elephanta szigetén.

aki imákat olvasott fel, melyek a hallgatóságot láthatólag elszomoritották. Már jan. 15-ről 16-ra viradóra, lehetetlenség volt nyugodtan aludni. Világos viradtig hullámzott a kiabáló és éneklő tömeg fel és alá, a város minden utczáján.

Dél felé mindnyájan kocsira ültünk, hogy részt vehessünk az

ünnepi diszmenetben. Az utczákon oly roppant nagy volt a tolongás, hogy csak nagy fáradsággal haladhattunk előre. Egyetlen lélek sem tért ki, helyesebben szólva nem volt képes arra, hogy kitérjen fogatunk elől. Ember ember hátán volt, s szemeink előtt a legkülönösebb jelenetek lettek lejátszva.

Csudálatos szinek összeműködése folytán, e jelenet egyikét

Templom Nsssic-ban.

képezte ama keleti látványosságoknak, amelyek az európai utast, nézetei és szokásai ismeretes köréből a csudák birodalmába varázsolják. Az európai csak ugy lát és hall mindent, mint a közelében hullámzó bennszülöttek, de ő mégis egészen másként érez, e népség között, amely szellemileg annyira alatta áll, ámbár nem tagadhatja, hogy e pillanatban csudálatra kényszeriti.

A házak hasonlithatlanul szép látványt nyujtottak. A boltokból

páholyokat rögtönöztek a férfiak számára, akik ott tarka csoportozatokban ültek egymás mellett. Az első emeletet ünnepiesen öltözött nők és leányok foglalták el. Csaknem átlátszó finomságu selyemszövetek takarták a gyöngéd tagokat, s a leggyönyörűbb ékszerek csillogtak a verőfényes nap sugaraiban.

Erzékzsibbasztó zaj jelezte a körmenet közeledését: elől éneklő és ujjongó gyermekek jöttek, akik a kezeikben levő, szénnel telt serpenyökbe a legfinomabb illatot terjesztő virágokat szórták. A gyermekek után 8 férfi következett, akik vállaikon, ezüsttel kivert, valóban művészi készitésü tabutot hordoztak. Minden oldalról virágokat és czukor-süteményeket dobáltak a körmenetben résztvevőknek. Ezek után egy, virágkoszorukkal elboritott ökörfogat következett. A szekéren egy tam-tam zenekar foglalt helyet, s e zenekarnak egyik tagja dühösen verte az előtte álló dobot. E szekérhez más zenészek is csatlakoztak, akik clarinette-alaku sipjaikon oly éktelen zajt csaptak, mintha csak Jericho falait akarnák ledönteni, és e fáradozásukban hűségesen támogatta őket egy öreg trombita harsogása, amely az egész szertartásnak némileg harczias szinezetet kölcsönzött. Majd egy másik, virágkoszorúk által teljesen elfödött tabut következett, nehány fanatikusan tánczoló ifju által félkörben kisérve. A tánczolók mindegyike ivalaku görbe botot tartott jobbjában, melynek mindkét végére, a hur helyett kettős vasláncz volt megerősitve, melyet az ifjak, közepén balkezükkel tartva, majd jobbra, majd balra ránczigáltak, fülhasogató zajt okozván általa.

Ismét egy ökörfogat következett, melynek szekerén két, fehér, életnagyságu meztelen alak ült egy trónalaku emelvényen, s e fogatot ismét éneklő ifjak tánczolták körül. Négy, sáfránsárga és feketére mázolt fiatal ember megjelenése, rémületet és kaczagást ébresztett egyszerre. Ezek a tigrist és a párduczot személyesitették. Mulatságos ugrándozások után egyszerre csak oly fenyegető állásba vetették magukat, mintha csakugyan arról volna szó, hogy élethalál

harczot vivjanak egymással, vagy a körülállókkal. Selyem-lobogók, lampionok, tabut-k, bálvány-szobrok stb. vonultak el előttünk megszámlálhatlan sokaságban. A tömeg énekelt, ujjongott és ugrált, s frenetikus örömkiáltásaival reszkettette meg a levegőt.

A nagy vásárcsarnok mellett, a tenger felé haladt a tömeg, ahol az egész ünnepi czifraságokat a hullámoknak adták át martalékul. A megsemmisités azonban csak képletes, mert nem messzire a parttól ott várnak csolnakaikon a hinduk, akik a bálvány-szobrokat, Tabut-kat és selyem-lobogókat nagy sietve kihalászszák, és haza hordják. Este fölé csöndesebbek lettek az utczák, az idegenek ezrei elutaztak Bombayból, a Machorum ünnepnek vége volt.

Gróf Széchenyi másnapra határozta el az Elephanta-sziget meglátogatását. E sziget, egyike a legkissebbeknek a Bombay és a szárazföld között létező szigetek közül, mintegy öt tengeri mértföldnyire fekszik az „Apollo Bunder“ czimü quai-től. Alig egy óra mulva, hogy a hajóra ültünk, a szigetnek négyszögü kövekből épitett molója előtt kötöttünk ki. A belépés előtt egy kis belépti dijat kellett lefizetnünk. Bombay-ből ide rendelt rendőr-katonák kisérik figyelemmel a látogatókat, hogy a templomot, akár civilisált, akár barbar annexionalis vágyak romboló működésétől megmentsék.

Elephanta, a legszebb, zöld lombozatu, lankás szigetek egyike, s a templomhoz vezető széles kőlépcsőt is sűrű lombozatu fák árnyékolják be. Sziklába vájt előcsarnokon keresztül jutottunk be a főtemplomba, melynek alapberendezése keresztalaku. Mily kiszámithatlan munkaerőre volt szükség, hogy e templomot létrehozhassák, abból itélheti meg a nyájas olvasó, hogy az egész, korántsem valami természetes barlang, hanem azt fáradságos kézi munkával kellett kifaragni a kemény kősziklákból. Egymást egyenes szöglet alatt keresztező, gazdag diszitésü oszlopok osztják az egész óriási épületet négy részre, és ugy látszik, hogy ezek viselik a sziklafalnak egész óriási nehézségü terhét.

Ugy a falakon, mint az egyes fülkékben, nagy (2—3 méter

magas) kőszobrok vannak féldombormű alakjában kifaragva a sziklákból. A Mahadewa istenség háromfejü szobra (ennek volt a templom állitólag szentelve) majdnem 4 méter magasságu. E szobor közelében van Durganak, a Schiwa istenség nejének szobra. (A hinduk háromegy istenségének nevei:) Brahma: a teremtő, Wishnu: a fenntartó és Schiwa: a romboló.)

A főtemplomnak hosszasága és szélessége egyiránt 50 lépés. A templom közepén egy kupola alaku emlék van emelve, amelyben a „Linga"-t, a teremtő természeti erőnek jelképét tartják. A „Linga" egy kerek kőhenger, amely egy szélesebb, lapos és ékalaku toldásban végződő henger közepére látszik illesztve lenni. A mellék-barlangokban más, részint elkülönzött, részint csoportokba egyesitett bálványképeket találtunk, amelyek között békák és elefántok is gyakran fordulnak elő.

Az elephantai barlang-templomok, állitólag nem idősebbek 900 évesnél. Először a portugalok látogatták meg azt a 18-ik században, és magukkal vitték Lissabonba azt a követ, melyre a templom keletkezésének története, Maharana nyelven bevésve van. E kő állitólag Cintrában (Portugal) van ez idő szerént.

A barlangok talaját itt-ott alámosta a víz, mi is több tócsán voltunk kénytelenek átgázolni. Ugy látszik, hogy a víz beszivárgása okozta az egész nagyszerű műépület romlását, s különösen azt, hogy az oszlopok megrepedeztek és apránként egészen elmállottak. Midőn a walesi herczeg, indiai utazása alkalmával az elephanta szigetet meglátogatta, a barlang templom mystikus homálya, helyet kellett, hogy engedjen a legfényesebb kivilágitásnak. A főtemplomban fogyasztották el e díszebédet, mig a mellék-barlangokban kék bengáliai tűz égett. E világitás hatásának kétségtelenül csudálatosnak kellett lennie.

Ugy a gyönyörű épitészet egészben, mint a bálványszobrok alakjai, a brahman művészet legnagyobbszerű alkotásai közzé sorozzák e templomot. A vonások nemes nyugalma, és az isteni

díszitések mérsékelt alkalmazása, jótevőleg hatnak, és előnyösen különböznek a hindu templomok rendesen nevetséges, gyakran roszalaku és kifejezésü bálvány szobraitól. Nekem ugy tetszett, hogy az oszlopok különösen gyönyörű ornamentalis érzékről tesznek tanuságot.

Január 19-én, én és Lóczy (gr. Széchenyi előtte való nap Ahmedabadba ment vadászatra, azzal a szándékkal, hogy Bálinttal

Átkelés a folyamon tömlők segélyezésével.

együtt egy kirándulást tegyen déli Indiába, míg én és Lóczy Calcuttába utaztunk) a reggeli vonattal Bhandoop-ba utaztunk, és egy vezetőt fogadtunk ott, azzal a szándékkal, hogy megtekintjük a Cannari-barlangot. Kitünő országuton haladtunk, mintegy 15 percznyi távolságban a vasuti állomástól, aztán egy gyalogut észak felé vezetett bennünket. Ez uton haladtunk tovább, meghágtunk egy alacsony dombhátat, mintegy 40 méter magasságban, s itt

egy kis falura bukkantunk. Az ut innen egy teknőben halad tovább, s e teknőben terjeszkedik ki egy édes vizű nagy tó, a „Behar Lake.“ Bombayt e tó látja el ivó vizzel. (295 méter magasságban van Bombay fölött). A tavat balra hagytuk és északkeletnek fordultunk. Egy és félóráig haladtunk, dombok és bevágásokon keresztül, milyenek a Karst hegységben is feltalálhatók, aztán észak felé egy meredeket másztunk meg. Gyakran kellett magunkat fáradságosan keresztül küzdenünk a dzsungeleken, és bozótokon, melyek az utat egészen elzárták előttünk, s végre egy kis tó által diszitett karst síkra érkeztünk. Több száz hindu munkás működött itt, csatornázási munkálatokkal elfoglalva, melyeknek rendeltetése az volt, hogy az itt létező kis tó vizét, a már említett nagyobb tó vizével összeköttetésbe hozzák.

Az északi oldalon kerültük meg a tavat, keresztül mentünk még egy kis domb lánczolaton, s egyszerre ott találtuk magunkat ama hágó előtt, amely a Cannari barlangokat tartalmazó bazalt képződésekhez volt bennünket vezetendő. E barlangok 1112 méter magasságban fekszenek a tenger szine fölött. Kissé kimerülve érkeztünk meg e barlangokhoz, dél felé a legnagyobb forróságban. A barlangok egész összeségükben egy sziklába vájt falut képeznek.

Az első emelet, mindenek előtt a templomot tartalmazza. Négy lépcső vezet az előcsarnokhoz, amelyet kivűlről csak a szikla fal határoz. Az elsőcsarnok két oldalán, két férfi szobor áll háromszoros életnagyságban, melyeknek a kegyeletlenség fekete, göndör bajuszokat ragasztott. Egy nagy, ivezetes csarnok vezet a templomba, amelynek hosszasága 50, szélessége pedig 12 lépés. Itt is hasonló basalt oszlopok tartják a boltozatot, mint Elephantában. A templom kerek hátterében, egy óriási massiv basalt henger áll, amelynek teteje egy kerek kupolában végződik.

E kőzetek nagyon el vannak korhadva, pedig e barlangok, állitólag még oly régiek sincsenek, mint az elephantaiak. A barlangokat egymástól elválasztó szikla falak, helyenként rendkivül

vékonyak; a főtemplom közelében, oly pontokat is találtam, ahol az elválasztó fal nem vastagabb négy centiméternél. A templom mellett sorakoznak a papok egykori lakásai, egyszerű szikla czellák massiv, kőből faragott nyugágyakkal.

A templomtól északra egy sziklalépcső az egykori hindu templomhoz vezet: minden ház, vagyis helyesebben mondva minden barlang egy előszobából, és egy kis lakszobából áll. A falu mellett, és az észak felé létező sziklahasadékban, néhány cisternára találtunk, melyeknek friss vize végtelenül jól esett a rekkenő forróságban. Délután 2 órakor megindultunk visszafelé, mert elutazásunk Calcuttába másnapra volt meghatározva.

Január 20-án indultunk el Lóczyval együtt Bombay-ből, egy órai haladás után, a tengerparton láttuk az első basalt képzeteket a vaspálya mentén, s ezek eleintén csak csekély dombok voltak, később azonban, délfelé mindig magasabbak lettek. E hegyek hátai és csucsai a legcsudálatosabb alakban váltakoztak. Igy például Tanna város közelében és tőle délre a hegy csucsa, egy óriási kolostorhoz, vagy egy gyönyörű építészetű székesegyházhoz hasonlít, más csucsok ellenben, amelyek szintén különböző, de szintén arányosan elhelyezett alakzatok közben léptek fel, egy basalt hengerben végződtek és nem kellett hozzá valami tulságosan élénk képzelődés, hogy egy sótartóba állitott fogpiszkálót képzeljünk magunknak. Másfelé ismét oly csucsokat láttunk, amelyek csalódásig hasonlitották a porosz katonai sisakhoz, annak oldalmetszetét tekintve.

E képződések indithatták egykor India lakosait arra, hogy oly nagyszerű műveket faragjanak ki e kemény sziklákból, melyeket mi ma megbámulunk, de azok kivitelét csak nagy nehezen vagyunk képesek felfogni. A vasut most egy valóságos sivatagon halad keresztül, miután keresztül haladt a Tannan és azokon a viaductokon, amelyek Salsette szigetét, melyen Bombay városa fekszik, a száraz földdel összekapcsolják. Áttekinthetlenül terül el előttünk

a kopasz, vagy sziksó réteggel bevont, de legnagyobb részben mocsáros talaj.

Igy volt ez egész Shawpoore-ig, ahol a vasut ismét hegyes vidéken halad. A pálya csaknem oly gyors emelkedésekkel bír, mint a semmeringi, s igy halad fölfelé, kis és nagy tunneleken,

A Nepaliak temploma.

sziklahasadékokon és hegyhátakon át. A kilátás, és a természet arczképe koránt sem közeliti azt, mely a steier hegy-pályán gyönyörködteti az utast. Hiányzik itt teljesen a hegyek zöld dísze a tü- és lomblevelü fák felséges koronája. Délután 2 órakor érkezett meg a vonat Nassic-be. Minthogy a vasut igazgatóság

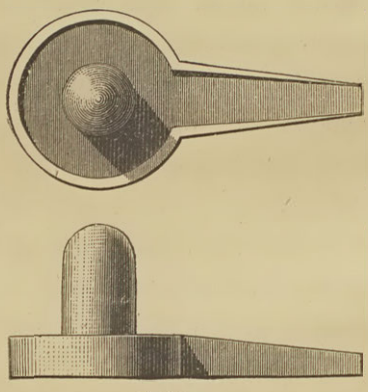
Benares a Ganges felől.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

azt a bölcs intézkedést hozta be, hogy az utazók, minden megtett 100 mérföld után egy pihenő napot engedhetnek maguknak, elhatároztuk, hogy használni fogjuk e jogunkat és megtekintjük Nassic városát.

Mielőtt a városba vezetném a nyájas olvasót, szükségesnek látom, csak ugy átalánosságban, elmondani egyetmást az indiai vasutakról. India valamennyi vaspályája, csekély kivétellel, alig szoba jőhető talaj nehézségek legyőzését igényelte. A vonalok nagyobbrészt egyenesek, s egyik főponttól a másikhoz vezetnek. A fővonalok, széles vágányuak, mint p. o: az oroszok, a mellék vonalak közt azonban keskeny vágányuak is fordulnak elő, mint p. o. A Sara-Siligori-Terai vasutvonal. Az összes, használatban levő, vasutaknak hosszasága 12,000 kilométer, mely összegből $^1/_7$ államköltségen, $^6/_7$ pedig kamatbiztositás mellett lett kiépitve. Gépeket és forgalmi eszközöket részint Angliából szállitnak be, részint helyben állitják elő. A személyszállitó kocsik amerikai rendszer szerint vannak alkotva. A rendkivüli forróság miatt minden személyszállitó kocsi kettős födéllel van ellátva. A fa jalousie-k, kosár alakban simulnak a kocsi ablakokhoz, ugy, hogy a nap csak mikor fölkel, vagy lemegy, pár perczig bocsáthat néhány sugarat a kocsi belsejébe, s ezenkivül minden ablaknyilás, egy ide oda mozgatható fehér, és egy másik színes üvegtáblával van ellátva. A kocsik két osztályra vannak berendezve. Az egyikben négy pad van a kellő számu ülésekkel ellátva, a másik a pipere szoba. A padok fából vagy nád fonatból készitvék, s az első osztályon madráczokkal vannak letakarva, s ezek éjjel ágy helyett szolgálnak. Mindenki tetszése szerint választja helyét, és soha sem történik meg, hogy egyik kocsiban össze legyenek az utasok szoritva mint a heringek, mig a szomszéd kocsik egészen üresek. Az ajtók, a vasut menete közben soha sincsenek elzárva. A vonat és gép vezető angol, a többi személyzet, valamint az alsóbb állomásu hivatalnokok is hinduk. Vendéglő minden oly állomáson van, melyhez a vonat abban az

időben érkezik, midőn az angolok rendes körülmények között étkezni szoktak. A vendéglők árjegyzéke meglehetősen drága, azonban arányban áll az étkek elkészitésével és gazdag választékával. Az italokat, p. o. palaczksört, franczia borokat, sodavizet pálinkával, (ez Indiában annyira kedvelt keveréket az angolok peg-nek nevezik (koporsó szeg), pezsgőt s. a. t. csupán egy-egy darab jéggel szolgálják fel. Egy utasnak sem szabad nagyobb podgyászdarabokat vinni magával a coupée-ba. Csak az oly podgyászdarabokat, melyek a padok alatt elférnek, viheti magával mindenki, dijmentesen. Ujabb időben a vasut kezességet vállal a feladott podgyászért, ami

A Linga.

ezelőtt nem volt az eset. A podgyászok vitel dijja rendkivül magas. Mi, hat kis szekrényért, melybe a műszerek voltak elhelyezve, és két uti bőröndért, Bombay-től Calcuttáig, többet fizettünk 60 frtnál, holott egy első osztályu jegy csak 130 frtba került. A vonatok gyorsasága, átlag 35—38 kilometer óránként, s igy nem igen különbözik e tekintetben az Európában fennálló rendszabályoktól.

Nassic város, öt angol mérföldnyire fekszik a hasonnevü vasut állomástól. Az állomás előtt, néhány kétkerekü ökörfogat vár a netalán érkező utasokra, hogy őket a városba szállitsa. E fogatokat két ökör vagy öszvér oly modorban huzza, minden hám

nélkül, hogy egy járom, a mely a rud végéhez van erősitve, az állat nyaka és marja között, annak hátára van illesztve. A kocsik négy üléssel vannak elzárva, s az ülések egymástól vékony nádfonatból készült fal által vannak elválasztva, s egyáltalán nem panaszkodhatni az ellen, mintha szűkek volnának.

Az út, mint Indiának átalában véve minden országutja kitünő állapotban volt. Egyenes vonalban haladott Nassic felé és szélessége kilencz méter. Az ut mindkét oldalán vizvezető árkokkal van ellátva. Egy eleven sövény — leginkább cactusokból fut az országut mellett, mindkét oldalon, s a sövény mellett háromnégy méternyi szélességü tér van fenntartva a kavics számára. Nassic-nek körülbelől 35,000 (leginkább hindu) lakosa van. A Mohammedanok is birnak ugyan saját moschéekkel, hanem azért mégis ők vannak kisebbségben. Nassicben csak nehány európai él, akik a város hivatalos méltóságait viselik. Európai látogatók számára egy szállóház (bungalow) van épitve a város szélén. E szállóházban csekély díjjért tisztességes éjjeli szállást és ellátást kap az utas.

A város utczái szabályosan vannak tervezve, a kőből épitett házak művészi faragványokkal diszeskednek.

Meglepetve állottam meg, midőn az itteni mozgalmas élettel szemben állottam. A mi Elephanta szigetén és a Cannari barlangokban, arra az életre vonatkozólag, amelyet e szentélyekben egykor folytattak, elménkbe ötlött, mindazok a képletek, melyekkel képzeletem e művészi kivitelű barlangokat megélénkitette, itt, a Godavery folyam partján, a valóságban megtestesülve álltak előttem.

Egyik templom a másik mellé sorakozik, mind basaltból épitve, s a legrutabb istenalakok számtalan szobraival diszitve. A templomok körül futó kőfolyosókon, és a kerek pavillonokban ifju és öreg hindu alakok ültek, egyhangulag morzsolva le imáikat, vagy énekeltek, miközben egy fehérre festett pap, a templom

felséges bejárata előtt egy fiatal bikának hizelgett. A bika körül egy vörösre festett fejü gyerkőcz tánczolt, érthetetlen hangokat adva őrült forgása közben. A másik templom előtt szintén egy pap állott, s az előtte összegyülekezett tömegnek fenyegető hangon tartott egyházi beszédet, mindaddig, míg egy másik fiatalabb pap ki nem szoritotta helyéből és el nem kezdett szónokolni. Azonban oly nyájas arczczal, kellemes hangon és barátságos taglejtéssel, hogy a hallgatók szivét föltétlenül megnyerte. Egy szót sem értettem ugyan nyelvéből, de mégis rögtön megértettem módszerét és elméletét is.

Brahma főtemplomának homlokzatán, egy bronzból öntött nagy harang függ. E harangot egy angol ajándékozta a városnak, s ennek hangja kimondhatatlan örömöt szerez öregeknek és ifjaknak egyiránt.

A Godavery folyam, mesterséges basalt csatornában folyik itt, vagyis egyik négyszegletes medencze a másikat éri, s kettő között mindenkor egy természetes kőhid tartja fenn a közlekedést a folyam partjai között.

A meglehetősen széles folyam partja, 10—15 méter magas, és széles kőlépcsők vezetnek le rajta. A folyam látja el az egész várost ivó vizzel.

Közvetlen a víz tükre fölött a sziklákból, apró házacskákat faragtak ki, melyeknek belsejében, valamint ama barlangokban is, melyek itt-ott a partokba bevágva vannak, Schiva istenség hatalmi jelvénye, a Linga látható. E kis házikókat eredetileg az asszonyok látogatták, akik ott virágokat áldoztak és a kőképletet vizzel locsolták. A folyam kékes szürke, tiszta vizében fürödnek a hinduk, mindennap kétszer, reggel és este, a papok felügyelete alatt. A folyam lapos partjai képezik a hindu lakosság legkedvesebb tartózkodási helyét, s a gyermekek testgyakorlási pályáját.

Másnap reggel távoztunk Nassicből és folytattuk utunkat a vaspályán. A vidék Allahabadig egyhangu marad, a siktalaj itt

rendkivül csekély termő erővel bir. Itt ott, nehány rizs, tengeri vagy buzaföld jutalmazza ugy a hogy a földmüves sanyaru munkáját, és tesz bizonyságot arról, hogy az ember, még a legkedvezőtlenebb viszonyok között is, igyekszik kizsákmányolni az anyaföldet. Egyes dzsungelek, amelyekben az ott tanyázó tigrisek, kiveszik időről-időre adójukat az emberhusból, s a cobra alattomosan ereszti halálos mérgét a vándorba, némi változatosságot mégis kölcsönöznek ez egyhangu vidéknek.

Alahabadban, mely városnál, a vasuti vonat egy szilárd vashidon robog keresztül a szent Ganges folyamon, eredetileg egy napot szándékoztunk mulatni. Egy angol hittéritő azonban figyelmeztetett, hogy Benares-ban a hinduk szent városában sokkal több látni valót találunk. Megváltoztattuk tehát tervünket. Jan. 22-én délelőtt 10 órakor érkeztünk Mogul Seraiba, honnan egy szárnyvonal vezet Benaresig. Egy óra mulva a vonat a Ganges jobb partján állott meg, a Benaresi pályaudvar óriási csarnokában.

Egy kocsit fogadtunk, melynek a városba kellett volna bennünket szállitni, de csak a hidfőig jutottunk vele. A hidvám-szedő biztos két rupiát (majdnem 2 frt) követelt tőlünk. Ez összeget tulságos nagynak találtuk és már ép arról gondolkoztunk, hogy bőröndünket vállainkra véve visszafordulunk, midőn egy előzékeny ur figyelmeztetett, hogy olcsóbbért is keresztül juthatunk a hidon.

„Kérem — mondá — fizessenek itt a pénztárnál, személyenként ½ pay-t (egy krajczár) — Igy! — Most adják át podgyászukat annak a ficzkónak, aki a kocsis mellett ül. — Most menjünk!“

Számtalan kétkerekű teherkocsi haladt keresztül a hidon és nehezitette meg átjutásunkat, és mégis gyorsabban átértünk a tulsó partra bérkocsinknál, melynek, minthogy terhet nem vitt, hidvámot sem kellett fizetnie.

A hid egészben véve 770 lépés hosszu. E hosszuságból mindkét oldalon száz lépés egy föld töltésre jut, amely másfél méterrel magasabb a vizszinénél, és melyet minden áradás után ujra kell

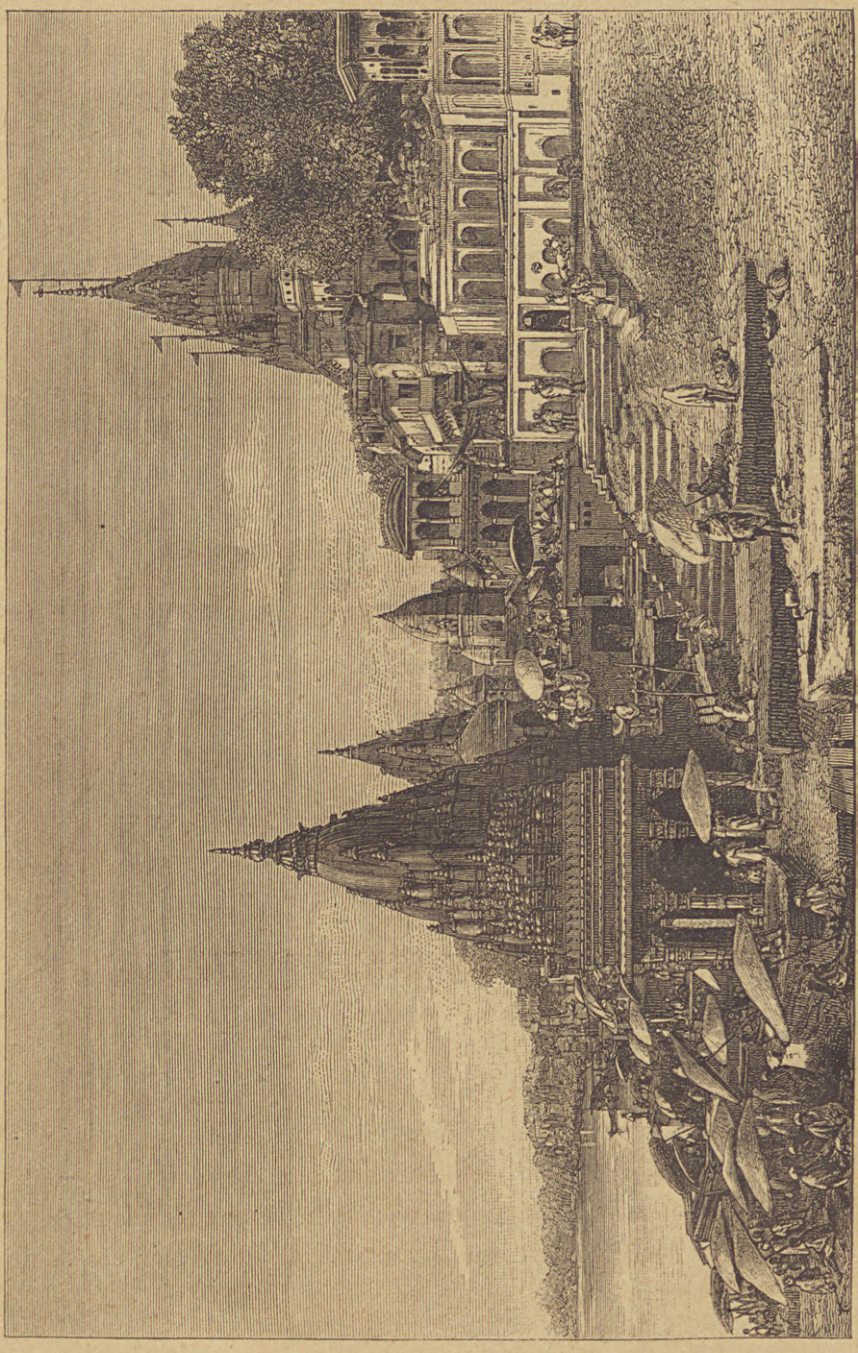
épitni. Maga a tulajdonképeni hajóhid tehát csak 570 lépés hosszu. Negyven, különböző hosszuságu hajó ugy van itt bekötve, hogy a hid szélessége átlag 8 lépésnyire tehető. A hid karfáját egy lazán feszitett kötél helyettesiti, minden 10—12 lépésnyire egy faczölöphöz erősitve.

A Ganges déli partja lapos, az északi part azonban 40

Observatorium.

méternyire emelkedik a rendes vizállás fölött. Az országut ugy van bevágva a homokkőbe és meredeken vezet fel a városba. A hid tulsó oldalán felültünk bérkocsinkra, s a szent város mellett elhaladva, attól északra, az európai telepitvénybe vitettük magunkat, amely három mértföldnyire van a várostól, és itt a Clark hotelben szállottunk meg.

Templom Benaresben.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

Benares,*) a hinduk szent városa, nagyon régi. Multja homályba van ugyan még burkolva, de jogosultsággal bir az a föltevés, hogy Benarest az Arják épitették. Brahma, Buddha és Allah tisztelete egymást váltották fel itt, de míg a buddhizmus fénykorára csak nehány rosszul gondozott rom emlékeztet, a brahman vallás még az Islam ostromának is győzelmesen tudott ellenállani. Az első pillanatra ugy látszik, mintha a város egyenesen a folyamból emelkednék ki. Óriási kőlépcsők, részint bevágva a homokkőpartba, részint épitve, vezetnek a Ganges tükrétől a paloták kapujáig. E lépcsők képezik a hinduk corsóját. Itt fürödnek, itt végzik ájtatosságaikat, itt tárgyalják legbizalmasabb ügyeiket, égetik el halottaikat és végre itt van gyülhelye a nagy kolduscsapatnak is.

Közvetlenül e lépcsők mellett kezdődnek a nagyszerű dísz-épületek. Imposans, csaknem regeszerű paloták sorakoznak itt egymás mellé a legcsudálatosabb épitészeti czifrázatokkal diszitve. A falak szürkék és korhadtak, és ősrégi homokkő az, mely itt egymásra, gyakran szédítő magasságig, felhalmozva van.

A paloták közt Brahma és Schiwa templomai emelkednek, szintén homokkőből és basaltból épitve. Minden templom egy csúcsos toronyban végződik. E tornyok keresztmetszete rendesen csúcsívet képez. Jobbra és balra a tornyokon, különféle szinű, aranyrojttal szegélyzett selyemzászlók lobognak.

Az összbenyomás, melyet a város a Ganges felől tekintve gyakorol az idegenre, hatalmasnak mondható, és valószinüleg még tündériesebb olyankor, mikor a szt. Ganges habjait ünnepi tüzek világitják meg, és a hajók, melyek rendes körülmények között is nagyszámmal vannak itt, valamely szent ünnep alkalmából megszámlálhatlan és beláthatatlan tömeggé szaporodnak fel. Ilyenkor a monumentalis épületek sok alaku, áttört és gyönyörü hajlásu vonalai elmult dicső napok fényében ragyognak ujra, ama napok fényében,

*) Benaresnek 175.200 lakosa van, melyeknek körülbelől egy negyede Mohammedan.

midőn Benares a brahminbölcseség, és a sanskrittanulmányok fő-székhelye volt.

Vezetőnk, egy angolul folyékonyan beszélő hindu, mindenek előtt az indiai csillagászok observatoriumához vezetett bennünket, hova néhány száz, keskeny (1—2 méter szélességü), de kitünőleg kövezett utczán keresztül haladva jutottunk el.

Ez observatoriumot Dscheh-Sing, jajanagari indus herczeg épittette 1693-ban a czélból, hogy Mahomed schah császár rendelete folytán a naptár kiigazitása lehetséges legyen. A rajah maga, egyike levén a legalaposabb készültségü mathematikusoknak, a császár teljes megelégedésére végezte feladatát, és astronomiai táblái, melyeket ő Szij Mahomedschehy-nek nevezett el, még ma is használatban vannak. Harminczöt kőlépcső vezet fel az observatorium lapos födelére.

A műszerek szilárd alapon nyugszanak és kőből vannak összeállitva. Mindenek előtt az ugynevezett Bittijantra tünt szemünkbe. Ez egy nagy, $1^1/_2$ méter magasságu quadrans, 3^0 keletre való elhajlással, a delejes Meridian vonalától. E műszer a nap magasságainak megmérése és a nap zenith-távolságának (szélesség megállapitása) meghatározására szolgál a dél pillanatában. Két más nagy, kőből készült és fokokra felosztott kör, az időmeghatározás czéljaira szolgál.

Az óra-szöglet és valamely csillagzat elhajlásának meghatározása czéljából, egy nagy kör van alkalmazva a Meridian lapjára, egy falazott horizontal kör által bekeritve, amely 6 perczenként háromszáz hatvan fokra van felosztva. E műszer mellett van az éjegyenlőségi műszer, melynek tömör kőből alkotott köre, 23 foku szöglet alatt van a láthatár felé hajlitva. Az indusok e műszert Narih wilának nevezik. Valamely csillag azimuthjának meghatározására egy vizszintes kör szolgál, a „Digansajantra," melynek átmérője majdnem öt méter, és melynek központját egy kőhenger jelzi.

A következő jelentékeny műszerek mellett: „Semratjunta"

(aequinoctialis napóra) és „Kranti-urit“ (azimuthalis kör), különböző szegletek alatt még több kör van alkalmazva, és ezek nem csupán csillagászati czélokra szolgálnak, hanem arra is, hogy azok segélyével port szórhassanak a kiváncsi hindu nép szemébe.

Egy csigalépcsőn haladtunk le, a Ganges partjához. A lépcsőtorony egyik ablakán keresztül, az átellenben levő házak egyikének lapos fedelén, tarka-barka öltözetű leánysereget láttunk körben ülve és énekelve.

A kör közepén egy leányka az ének ütemei szerént tánczolt. Eneknek és tánczcnak egyiránt unalmas, egyhangu rythmusa volt. Az átlátszó, fekete, és nagy aranycsillagokkal tarkázott szövetbe öltözött tánczosné, az avatatlanra nézve érthetetlen mozdulatokat tett kezeivel. A folyam partjára érve, a várossal szemben, magunk előtt láttuk a trónjától megfosztott benaresi fejedelemnek várhoz hasonló palotáját. A fejedelem itt, pálma- és banan-fák árnyékában a világtól teljesen elzárkozva, nejei társaságában éli le életének még hátralevő napjait.

A Ganges partján roppant élénkség uralgott. A hinduk, papok felügyelete alatt fürödtek a Ganges medenczéiben. Számtalan Linga lett megkoszoruzva és vizzel meglocsolva.

A viz folyásával szemben sétáltunk, a gyönyörű paloták előtt. E palotákhoz a hagyományszerű mondáknak egész lánczolata fűződik. Végre a rajah ügynökének palotája előtt állottunk. Az épület hatalmas kőnégyszögei felséges faragásu szobrokkal voltak ékitve. A kapu nagy és merészen ivezett művészi karzatok vezetnek körül az egyes emeleteken, s ugy tetszik, mintha az egész óriási épület összes terhét három oszlop viselné. Az épület minden sarkán egy torony van, tetején fából készült, s az egész tornyot körülfutó erkéllyel. Az utolsó karzat ablakai fölött terül el a háznak gyönyörű, kőrostéllyal körülövezett lapos födele. A vezető ezután egy másik kőpalotát mutatott, a melyet egy koldus a kapott alamizsnákból épittetett.

Benares egyes templomai ama törzsek és népek tulajdonát képezik, amelyek Benarest a bucsujárások alkalmával fölkeresni szokták. Benaresnek, mint Hindostan müvelődési központjának jelentősége, több mint ezer templomában nyilvánul. E templomok azonban, épitészeti tekintetben messze mögötte állanak azoknak, melyeket India más vidékein megtekinteni alkalmunk volt. Ez azonban a templomoknak csak külsejére nézve áll; a templomok belseje nagyobbrészt izléses diszités és gazdag szobrászati műkincsek s czifrázatok által tűnik ki. E templomokban húszezer papnál több teljesiti az isteni szolgálatot. Mi a nepaliak templomát látogattuk meg. E templom, mindenféle szörnyetegeivel a bejárat előtt, fából van épitve. Külső oldalai gyönyörü faragásokkal diszitvék. E faragások kivétel nélkül, lasciv jeleneteket ábrázolnak. E templom közelében van a Krischna istenség nagy szobra, valamivel odább pedig a Bhim-sing istenség hasonló nagyságu szobra látható.

A halottak elégetésére szolgáló szent hely egy szabad térség, a nepáliak temploma alatt, a Ganges partján (a Ganges neve hindu nyelven: Gunga gih). A rokonok által emelt, egy méter magasságu máglyák lángja, ugy szólván folytonosan lobog itt. A vékony ruhába öltöztetett halottak, egy faréteggel letakarva, feküsznek a máglyán. A felső faréteg csakhamar elég, s a holt test, most már megsülve, tovább sül a félig szénné vált máglya tetején. Most jönnek a rokonok, akik némán ültek a Ganges lépcsőin, és hosszu bambusbotokkal, ütni-verni kezdik a halottat. Sürü, kellemetlen illatu füst teszi dögleletessé a levegőt. E közben sötét este lett, s a máglyák szikrái és fokonként inkább halványuló fénye még kisértetiesebb szinezetet kölcsönöznek az egész eljárásnak.

Midőn a máglya teljesen kiégett, akkor vizet öntenek annak maradványaira, s a rokonok csak másnap keresik össze a megszenesedett egyes csontokat, amelyeket aztán eltemetnek, vagy egy urnában örök emlékül eltesznek.

Az elégetési helyen látható számos fa- és kőoszlopok, ama

nők emlékére lettek felállitva, akik régebben, midőn férjeiket elégették, a lángok közé rohantak és önkényt meghaltak férjeikkel együtt. Az angolok befolyása végre megsemmisitette e gyalázatos szokást: és mégis gyakran megtörténik, hogy a hindu nők önkényt rohannak a halálba. Ha nyáron, nagy esőzések után a Ganges áradni kezd, a halál e jelöltjei a legalsó lépcsőre ülnek, és ott várnak, míg a rohamosan áradó folyamnak egy hulláma elsodorja őket a biztos halálba.

A bűnök fürdője egy nagy, négyszögletes medencze. A medencze szélétől husz lépcső vezet le a víz tükréhez. Itt mosakodnak azok, akik a papok felügyelete alatt minden büneiktől kitisztázni akarják magukat.

Hazafelé mentünkben, a Ganges habjain egy mozgó világot láttunk. A vezető a víz felületén uszó olajlámpára tett bennünket figyelmessé és megmagyarázta annak jelentőségét is. Az oly hölgyek, kiknek imáját Schiwa meg nem hallgatta, két hétig bőjtölnek, a legközelebbi ujhold előtt. Az ujhold feltünése pillanatában átadják a lámpát a Ganges hullámainak, s aztán a következő két hét alatt a legvígabb életet folytatják, biztosak levén abban, hogy óhajtásuk most már mindenesetre teljesedni fog.

A hinduk, közlekedésre lovak által vontatott, kétkerekü kocsit, az ugynevezett Ekkát használják. A kocsira és lovakra egyiránt harangok és csengettyük vannak alkalmazva s ezek a járműi haladása közben pokoli lármát okoznak. E lárma a cobra (pápaszemes kigyó) elüzésére van számitva, mely mérges féreg Benares környékén rendkivül nagy számmal található. A vidéken, gyalog futárok hátukon vitték a levélcsomagot, s kezükben folytonosan ide-oda lógott egy csengettyü, szintén oltalomszerül e rettegett kigyó ellen. Az utóbbi években történt, hogy Mysoreban a gyalog-futárok megtagadták a szolgálatot. E szolgálat-megtagadásnak okozója pedig egy tigris volt, amely a csengetyü hangja által figyelmessé téve, naponkint zsákmányul ejtette és felfalta a posta-küldönczöt

A szemtelen vadállatot elpusztitották ugyan, hanem ez idő óta zene nélkül szállitják a postát.

Január 23-án látogattuk meg Benaresben a majom-templomot. Minél közelébb jöttünk e szentélyhez, annál nagyobb élénkséget tapasztaltunk az utczákon. Bármerre tekintettünk, mindenütt majmokat láttunk, amint a fákra felmásztak, vagy a szomszédházak fedelének szélén ülve, kaczagtatólag bohókás ugrásaikat producálták. A templom előtt, egy balconon, hindu zenekar játszott nehány darabot, reggeli üdvözletűl a majmoknak. Az ajtónál gyümölcsárusok ütöttek tanyát, felszólitva a látogatókat, hogy kínálják meg a majomsereget csemegével. Mi részünkről megelégedtünk azzal, hogy ama 300 majomnak, melyeket e templomban ápolnak, nehány mandulát és paszulyszemet dobtunk oda. Leirhatlan tolongás és marakodás lett legelső következménye e tettünknek, s még maga a majomkirály is megfeledkezett egy perczre méltóságáról. A legsűrűbb tolongás közé vegyült ő is, és csakugyan sikerült magának elhóditni a legszebb szemeket. A majomkirály egy öreg chimpanse volt, melynek nyelve, az öregség és fogak hiánya folytán lustán lógott ki szájából. Ugy látszik azonban, hogy tudatával bir királyságának, mert magaviselete, különösen a kissebb állatokkal szemben, ha nem is tiszteletet parancsoló, de lenéző és gyakran fitymáló volt.

A majmok számára a templomban köröskörül apró istállók vannak épitve lakásul. A királyi palota sokkal nagyobb a többieknél, de semmivel sem tisztább. A templom közepén egy kis kápolna van a Turga istenség szobrával. Az istenség arcza a kelő naphoz hasonlit, ruhája fényes lemezekből van összealkotva. Ő a majmok pártfogója, s a templomban elhelyezett állatok neki vannak szentelve.

A Bazar szük közein keresztül Schiwa istenség arany templomához jutottunk. Mindenekelőtt egy emelvényre léptünk fel a templommal szemközt, honnan a templomnak mindkét, kőből épült és gazdagon aranyozott tornyát láthattuk. A két nagy dobból és egy csöngettyüből alkotott zenekar fülhasogató zenéje azonban

csakhamar elüzött bennünket e szép helyről, s egy angol-indiai constabler kiséretében a templom belsejébe léptünk. Száz meg száz ájtatos hindu volt jelen és tolongott az áldozó hely körül. Az ájtatoskodók között itt-ott egy öreg vagy fiatal bikát lehetett látni. Ez állatok az istenségnek kedvencz állatai, egyszersmind hatalmának jelképei is. Jól vannak táplálva, épp mint az istenség papjai és azt az előnyt élvezik, egyébb szarvas társaikkal szemben, hogy végelgyengülésben mulnak ki rendesen. Egy fekete márványból faragott bikaszobor, különösen nagy vonzerőt látszott gyakorolni az ájtatos hivekre.

A szobrot virágokkal boritották el, és vizzel locsolták. A vizet a szobor mellett levő kutból meritették.

A meztelen hinduk, testüket mosták a kut vizével, s ezután egy poczakos pap fehér vonalakat festett azoknak homlokára. E fehér vonal gyakran az orron is végig huzódik, mintha összehuzó tapasz volna.

Az ájtatoskodó hinduk, énekelve vagy imákat mormolva, kőpadokon ültek a kut körül. Itt láttunk egy, életnagyságban, Basaltból faragott bikaszobrot, amelynek hátán Schiwa isten lovagol. E szobor mellett egy másik csoportozat van. Szintén Schiwa istenséget ábrázolva, amint nejét megöleli.

A legfőbb gyülekező hely azonban egy forrás volt, egy basalt kápolna közepén. A forrás vize fris rózsákkal és más kellemes illatu virágokkal volt elboritva. Közepén egy Linga hengere emelkedett ki a kristálytiszta vízből. Mindegyik érinteni, virágokkal elboritni és meglocsolni igyekezett e követ. A jövevények tolták el helyeikről az áldozókat. Itt egy meztelen, poczakos pap valamely jajgatva panaszkodó szerencsétlennek mondott vigasztaló szót, amott egy sétáló fiatal bika megjelenése ébresztett valódi örömujongást. — Valóban ugy éreztük magunkat, mintha rég elmult időkben, rég megsemmisült világban mozognánk.

A templomokat és pompás középületeket mind felül mulja

magasságban az Aurungsib-moschée két karcsu tornya. E moschée a leggazdagabb Benares 300 moschée-i között és egyik legdrágább kincse a szent Benaresnek. Felhágtunk e minaretek egyikébe. Nyolczszögü karcsu tornyok azok, s átmérőjük alig 2.33 meter, a falak vastagsága 36 centimeter. Egy félig-meddig testes embernek tehát előre le kell mondani arról a szándékról, hogy e keskeny torony szük csigalépcsőjén, a 45 meter magasságu minaret legfelső karzatához felhágjon. E csudálatosan karcsu és mégis szilárd torony tetejéről, nagyszerű és hasonlithatlan kilátás nyilik, a városnak szük utczákra osztott belsejére és a környékre. (Tiszta, ködtelen reggelen, állitólag, még a Himalaya-hegységet is láthatni onnan.) A házak födelét kivétel nélkül egy gondosan kövezett, lapos négyszög képezi. A város kebelében mutatkozó buja növényzet (pálmák, narancsfák, mandula és bananfák stb.), leirhatatlanul kellemes látványt nyujtanak az európai utazó szemeinek.

A bazarban a legtulfeszitettebb képzelődést is meghazudtoló bálványszobrokat, ciselirozott rézből készült csészéket, tálakat és vázákat kaphatni rendkivül olcsó áron.

Még az nap elutaztunk Benaresből és Mogul-Seraiba hajtattunk, ahonnan a következő gyorsvonat, 1878. jun. 24-én Calcuttába szállitott bennünket. A Great Eastern hotelbe szállottunk, ahol egyelőre a közös hálószobával kellett megelégednünk. Az első éjjel 56 rupiát loptak el tőlem, valjon hálótársaim egyike, vagy valamelyik a szolgaszemélyzet körül, annak természetesen nyomára nem jöhettem.

Csak másnap kaptunk külön szobákat.

III.

Calcuttából Singapore-be.

A város. — Kitmegár gazdálkodás. — Északra. — Katonaélet Indiában. — Siligori. — A Terai. — Erdő égések. — Dardzsiling. — A világ legmagasabb hegyei. — A tigrishalom. — Buddhista kolostor. — Magános thea ültetvény. — Utazás elefánton. — Amerikai nagybátya. — Calcutta éghajlata. — Különös baráti szövetség. — Hindu vásár. — Gr. Széchenyi tigrisvadászaton. — Elutazás Callcuttából. — Társaság a hajón. — Penang. — Singapore.

Calcutta, az indiai császárság fővárosa, a még nagyobb gőzösök számára is hajózható Hugli-folyam balpartján, Howrah (Haurah) külváros pedig, a hasonnevű vasuti főállomással együtt annak jobb partján fekszik.*) A két várost gyönyörű kőhid köti össze. Callcutta maga két részből áll: az európai városból, a folyamkikötő körül és a benszülöttek által lakott „fekete“ városból. Az európai városrész, a mi az épületek nagyságát, építészeti stylját és az utczák szépségét illeti, sokkal mögötte áll Bombaynak — még a viczekirály palotája — nagy kiterjedésü, jól szellőzött épület, csinos park által övezve — sem tanusitja, legalább külsőleg nem, az Indiában szokásos pompakedvelést. A belső berendezés azonban a márványtermek és szobák butorozása és fényüzése által lep meg. A benszülöttek által lakott városrész, közvetlen az európai város mellett van, s leginkább apró, bambus és sárkunyhókból áll, melyek minden rend nélkül, valóságos labyrinthust képeznek az európai utasokra nézve, hova vezető nélkül menni soha sem tanácsos.

Soha életemben nem láttam a gyémántok és egyéb drágakö-

*) Calcutta 892,400 lakosa közül csak 10,500 európai.

veknek oly óriási tömegét együtt, soha oly tömérdek mennyiségű aranyat és más nemes érczet, mint a calcuttai angol ékszerárusok boltjaiban. Calcutta abban a hírben áll, hogy első kereskedelmi városa Ázsiának, a bombay-i kereskedők azonban azzal dicsekesznek, hogy már is háttérbe szoritották. A kiviteli kereskedés főczikkei: thea, gyapot, selyem és indigo.

Tisztelgéseink Mr. Voigtnál, az osztr.-magyar consuli helyettesnél, Walker tábornoknál, a geographiai intézet igazgatójánál, Eisenloor urnál a német consulnál, és más uraknál, látogatásaink a gazdag zoologiai és a valóban csudálatra méltó fűvészkertben, és végre esti sétáink az édenkertben, ahol felváltva európai és bennszülött katonai zenekarok játszanak, annyi időt vettek igénybe, hogy egy hét elmult tőlünk, anélkül hogy tudnók miként.

Lóczy ur már Bombay-ban megbeszélte gr. Széchenyivel egy kirándulás tervét a Himalaya hegységbe, s én elhatároztam, hogy Dardzsilingig kisérője leszek Lóczynak. Egy született bécsi, most már amerikai polgár, Lloyd-Mayer ur csatlakozott hozzánk, s febr. 6-án elindultunk Calcuttából.

A vendéglőből elutazásunk alkalmával husz szolga képezett sorfalat két felől, mintha csak arról volna szó, hogy egy egész vagyont fogunk szétosztani. — A barna bőrű szolgákat itt kitmegar-oknak nevezik, és működésük valóban rettenetes. Aki először életében egy indiai hotelbe téved, azt hiszi, hogy tulajdonkép egy hajléktalanok menhelyébe jutott. Hosszu, bokáig érő gyapot üngbe öltözve, melyet derékon egy szijj tart össze, minden lépcsőn, minden szabad sarokban leskelődnek reá a kitmegarok. Fejüket kerek kalap fedi, melynek karimája parafából, fészke pedig valami átlátszó szövetből készült. Lábaik meztelenek. Egyéb dicséretes tulajdonságaik között a kitmegároknak, legkitünőbb az, hogy a mit szemük meglát, kezük ott nem hagyja, sőt e tekintetben annyira vitték az ügyességet, hogy nem csak kezükkel, de lábaikkal is lopnak.

Jaj annak, aki egy kitmegar jelenlétében egy gyürüt elejt.

A kitmegar átkutatja az egész szobát és folyvást keresi a gyürüt, amely már régen lábujjai között van elrejtve, és kiszállítja azt a hotelből kétségtelenül, daczára annak, hogy távozásuk alkalmával a babu (portás) egyenként kikeresi őket. Aki azt hiszi, hogy barátságosan alázatos lényük, s az a törekvésük, hogy rokonszenvet ébreszszenek magok iránt, bizonyos ragaszkodás kifolyásai, az nagyon csalatkozik: a bakschis (borravaló) és az a törekvés, hogy minél

Dardzsiling.

több pénzt szivattyúzzanak ki az utasból, egyedüli rugói minden tevékenységüknek.

Tegyük fel, hogy ép ebéd ideje van az Eastern hotelben, a hosszu asztal 60 személyre van teritve. Nyolczvan kitmegar szolgál az asztal körül, és még is ugy látszik, hogy nem képesek megfelelni feladatuknak. A második csengetés után hosszu sorban lépnek az étterembe. Egy öreg, őszszakálu kitmegar vezeti a csapatot. Az

öreg kezében, egy evő kanál van, a második és harmadikában szintén: a negyedik egy üres poharat hoz azért, hogy később egy üveg sört hozzon hozzá, a következőnek kezében egy tányér, az utánna valóéban egy kés stb., sőt olyan is van, aki kávéskanalat hoz, melyhez az üres findzsát csak később szállítja, de csak azért, hogy ismét elvigye és theával tele hozza vissza.

Dzsulpaigore-be (Julpigore), (a vasut most már Siligori-ig készen van) délelőtt 11 órakor indult a vonat. Calcutta közelében, kitünően művelt sikságon haladtunk végig. Gyönyörű kertek, közepükön az angolok nyári lakaival, váltakoznak vadon dzsungel-ekkel (nád és sásrengetegek). Számtalan apró tó, gyönyörű látképet nyujt a mezők és rétek zöld pázsitja között; a tropikus égalj zöldje azonban soha sem oly üde, mint hazánkban, inkább a szürkébe és sárgába játszik az itt át. A gyönyörű datolya-pálmák, bananok és bambuszok este sokkal szebb látványt nyujtanak, mint nappal. A forróság gyakran megakadályoz, nappal, a természet szépségeinek élvezésében.

A számtalan tó ugy támadt, hogy a vasuthoz szükséges földanyag kiásása alkalmával, 2—4 méter mélységben mindenütt talaj vízre bukkantak. E tavak vize leginkább közelfekvő rétek öntözésére szolgál, az öntözés módja pedig az, hogy az indusok, egy vesszőből font kosarat, két bambus rudra erősitenek, s aztán azt ide és oda lobbálják. A legmélyebb helyzetében, tele merül a kosár vízzel, a legmagasabb pontra érve ismét, tartalmát a földre üriti ki.

Modunpore mellett, egy nagy katonai sátortábort láttunk. Egy bennszülött ezred volt abban elhelyezve. Calcutta közelében tisztességesen voltak a katonák egyenruházva, és hátultöltő fegyverekkel ellátva. Beljebb északra, bennszülött ujonczokat láttam gyakorolni; ezeken ugyszólván semmi ruha nem volt, s fegyverzetük kizárólag egy ívből és nyilakból állott. Az indiai hadsereg tisztjei legnagyobb részben angolok. Ha 16 esztendőt kitöltöttek Indiában, teljes nyugdíjra vannak jogositva, s ekkor rendesen haza is térnek. Béke idején nem valami fárasztó a szolgálat. Egy rövid órai fegy-

vergyakorlat, korán reggel, és néha-néha katonai szemle esténként, ez az egész. Az angol katonák zsoldosok, és különösen azok, akik Indiában tanyáznak, bizonyos kényelemre tartanak igényt. A legénység lakásai kitünően szellőzöttek és tiszták. A nőtlenek kettőnként vannak egy szobában, a családos katonák nagyobb lakás fölött rendelkeznek. Ugy a legénység, mint a tisztikar, közös gazdálkodást folytat saját számlájára.

Ahol angolok laknak, ott határozott szokás az, hogy bizonyos órákban együtt étkeznek, és pedig kilencz órakor van a reggeli (breakfast — hal — ürü sült — hideg ürü hús — hideg marhahús, rizs és curry — Yamgyökér vajjal, thea) egy órakor villás reggeli (luncheon) vagy amint Indiában nevezik, tiffin, (második reggeli, amely hideg ételekből, saláta és sajtból áll), 7 órakor dinner (ebéd 7—8 tál étel.) Igy étkeznek a vendégek a szállodákban. A katonaságnál, valószinüleg némi reduktió van az ételek sokaságát illetőleg.

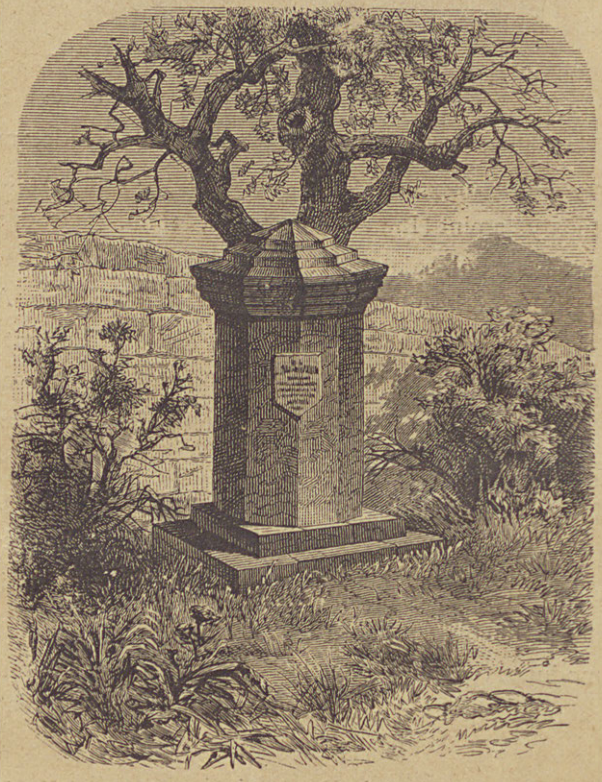
A katonák illetékei aránylag nagyoknak látszanak ugyan, de nem kell feledni, hogy a táp- és élvezeti szerek árai, az európai árakhoz mérve, szintén rendkivül magasak.

A II-ik osztályu hadnagy fizetése 250 rupia, az első osztályué 300, a kapitány 500, az őrnagy 700, az ezredes 1000—1200 rupiát kap havonként. Az altisztek és a legénység 60—100 rupia zsoldot huznak szintén havonként.

A modunpore-i táborban láttam először egy csapat harczi elefántot, a mint épen czukornádból álló takarmányukat fogyasztották.

Este öt óra felé értünk Damogdeába, a széles vágányu vasut végpontjára, amely a Ganges jobb partjára esik. A vasutnak itt vége szakad és mi is gőzösre szállottunk, amely már indulásra készen várta az érkező vonatot. 50 percznyi hajózás után a Ganges balpartján, Sara vasut-állomásnál kötöttünk ki. Innen kezdve a vasut keskeny vágásu, s nem szélesebb, mint p. o. a Lambach-Gmundeni vasut vágánya.

Dzsulpaigore egy nyomorult kis fészek, hova reggel 7 órakor érkeztünk meg, s azonnal folytattuk is utunkat egy ökör-szekéren. Két kicsiny és sovány pupos ökröt fogtak egy nehézkes, kétkerekü szekér elé. A lassu haladás egy óra mulva már arra kényszeritett bennünket, hogy feláldozván a kényelmet, inkább gyalog folytassuk

Körösi Csoma Sándor sirja.

utunkat. Mayer ur az országuton haladt, én és Lóczy a Tista-folyam partján, az országuttól keletre.

Ez a folyam a Himalaya déli részéből ered, és 6—8 méter mélységü medret ásott magának az itteni sik talajban. Szélessége körülbelül 60 lépés. A viz mélysége oly csekély, hogy bármely

A Kintschindschunga (28.000 láb) és Gaurisankar (29.000 láb), a világ legmagasabb hegyei.

pontján átlábalható. Az esős évszak beálltával azonban egész medrét megtölti s nem ritkán elárasztja a körülötte fekvő vidéket is. A folyam partján egy hindu hullája feküdt: mintegy husz darab keselyü lakmározott rajta. Rájuk sütöttem revolveremet, de ők azért nem hagyták magukat zavarni lakomájukban. Nem messzire ez undoritó látvány szinhelyétől, láttam az első pápaszemes kigyót. A bozótban bogarak után kutattam. Egyszerre csak mozogni kezdett előttem egy ág, sziszegve emelte fel fejét e veszélyes kigyó, és felfujta nyakát, ugy hogy a pápaszem rajta jól kivehető volt. Mindez azonban csak egy pillanatig tartott, s a kigyó közel levő lyukába menekült.

A forróság rendkivül kimeritett, s délután két órakor ismét szekérbe ültem. A minden alapmunkálat nélkül épitett országut, hidak hiányában számtalan apró hegyi folyamon megy keresztül. E hegyi folyamok, (nulla-k) ágya rendesen 6—8 méter mély, a szegény ökrökre nézve tehát roppant erőfeszitéssel járt, ily meredek partokra felvontatni a különben is nehéz szekeret. A kocsis, folytonos üvöltés közben biztatta a szegény állatokat és e közben egy hegyes bottal folyvást szurkálta őket, ugy hogy végre vérzeni kezdtek a szegények.

Este öt órakor egy Nulla partján ütöttünk tanyát. Mellettünk egy indiai hegyi ezred katonái gyakoroltak. Csaknem teljesen meztelenül foganatositották a tornagyakorlatokat, melyeket egy értelmes kinézésü fekete, angolul vezényelt. A katonák fegyverzete egy hosszu késből, aztán iv és nyilakból állott. Ez utóbbiaknak kezelésében rendkivüli ügyességet tanusitottak, és nem egyszer láttuk, hogy a harczosok egyike, egy agyag golyóval, amelyet az iv húrja által röpitett tovább, röptében lelőtte a madarat. Egy árnyékos tamarinda-fa aljában egy nő a harczosok rizsből álló ebédjének elkészitésével foglalkozott. A hegylakó buddhisták között gyakran megtörténik, hogy 5—10 férfinek csak egy neje van. Gazdálkodási szempontból teszik azt.

A közel helységekből férfiak és hölgyek jöttek fürödni a folyamhoz, a férfiak barátságosan üdvözöltek bennünket a szokásos „Salam sab!“ (béke uram!) szavakkal. A férfi meghajtja jobb térdét, az üdvözölt felé fordul és kezével kétszer érinti homlokát, miközben fejét is meghajtja.

Még 17 órai lassu utazás után végre Siligoriba érkeztünk, s egy ugynevezett Bungalow-ban (faház, milyent az angolok, a vidéken, rendesen épittetni szoktak saját számukra) meglehetősen kényelmes lakást találtunk.

Egészségügyi szempontból s különösen azért, hogy e lakások az ártalmas talajkigőzölgéstől, a kigyóktól és más férgektől megóva legyenek, rendesen czölöpökre vannak a bungalow-k épitve és bambussal födve. A kitmegar itt is oly nyájas és alázatosnak mutatta magát, mint Calcuttában. Oly szerencsések voltunk, hogy a sötét helyiségekben, melyek soha sincsenek bezárva, megtaláltuk ágyainkat. Másnap reggel tovább mentünk; magunk gyalog, podgyászunk egy öszvér hátán. Észak felé, halvány körvonalokban megpillantottuk a Himalaya-hegység előőrseit.

Alig nehány órai gyaloglás után, szembeötlő változást vettünk észre a vidéken. A karcsu legyező-pálma, mely Bengalia sikjait oly nagy tömegekben lepi el, mind ritkábban mutatkozik, északra ellenben feltűntek a Himalaya-hegyláncznak sűrű redővel boritott, hullámzatos alaku előhegyei, lombos koronás fáikkal. Az ugynevezett Terai déli határán állottunk. E terület 10—15 angol mértföldnyi szélességben, mint egy rendkivül buja növényzetü, nedves talaju vidék, övezi a Himalaya déli előhegyeit, s veszélyes, ugynevezett dzsungellázt előidéző miasmáinál fogva, a földgömb egyik legegészségtelenebb vidékének van elismerve. Midőn 1872-ben Erdélyországban, Schlagintweit-nak egy felolvasásán voltam jelen, amelyet ép a Terairól tartott, bizony eszembe sem jutott, hogy hat évvel később magam is megfordulok ott. Kétségtelenül volt oly idő, midőn e veszélyes lázvidéken áthaladni lehetetlen volt,

ma azonban az eszközölt irtások reducálták a kigőzölgést, és csak oly helyen, ahol az őserdő még teljes épségben van s sűrű tropikus növényzet födi az örökké nedves, humus talajt, csak ott szállnak fel ama veszélyes gőzök, melyek az utasokra, kivált esténként, oly végzetes hatást gyakorolnak. A bengáliai sikságról a Teraiba való utazást, ezenkivül még jellemzik a gyakorta előforduló homok-torladások is. Az első pillanatban képtelenek vagyunk felismerni a

Siligoriba.

Terai veszélyes jellegét, sőt ellenkezőleg, feltünik előttünk a csekély vizmennyiség és aránylag száraznak találjuk a talajt, és mit sem érzünk ama rothadt szagból, mely p. o. a tropikus partvidékek Mangle-partjain oly feltünő. E szárazság azonban csak látszólagos; már csekély mélységben poshadt vizre akadunk, amely a felső réteg laza kőmorzsalékain keresztül elpárolog és megmérgesiti a levegőt.

Kursiongba, a hova mi igyekeztünk, két ut vezet, s mi a rövidebbet választottuk, a dzsungelen keresztül. Nem csekély meglepetés volt ránk nézve, midőn a 106—120 láb magas fák által árnyékolt alacsony cserjék és bambusznád-csoportok közt, a tigrisek, vad állapotban élő elefántok és India legveszélyesebb mérgü kigyóinak e menedékhelyén, sajátságos recsegés és ropogás ütötte meg füleinket. A nyomasztó forróságban csakhamar tisztába jöttünk e zaj oka iránt is. — Égő erdő közelébe jutottunk. A látvány, mely az ut mindkét felén szemünk elé tárult, nagyszerü volt. A gyönge szellő által folyvást hullámzásban tartott lángtenger felületéből a magas bambusz szikrázó szálai és óriás levelü növények emelkedtek ki. A hatás még növekedett, midőn egy ujabb bambusz-csoport robbanásszerü pattogás és sustorgás közben tüzet fogott. A tüz rendesen magától alszik el, midőn nagyobb terjedelmü mocsárok utját állják.

A nap épen hanyatlóban volt, midőn a regényes fekvésü Punkabariba érkeztünk, amely a Terai északi szélén fekszik, s ott egy bungalowban meghaltunk. A növényzet még itt is feltünőleg buja. A thea kiválólag tenyészik itt, és egy angol font ára egy rupia. Az ültetvények üzletének megkönnyebbitése czéljából, a lakosok vad elefántokat fognak be, ugy, hogy egy megszeliditett nőstény elefántot küldenek ki a vadonba, amely aztán az ültetvénybe csalogat magával egy hímet, melyet aztán ott megkötöznek s később megszeliditnek. Egy megszeliditett elefánt vételára sokszor a 4000 rupiát is meghaladja, azonban megvétele és költséges eltartása (naponta 5 rupiába kerül) daczára, jól kifizeti magát, mert az állat ereje óriási, ügyessége bámulatos és rendkivül magas életkort ér el.

Reggel nyolcz órakor tovább folytattuk utunkat. Kursiongig egy lovat béreltem magamnak, amely minden meredek pont előtt az országut közepére feküdt és minden törekvésem daczára, arra kényszerített, hogy kantár szárnál fogva vezessem előre.

Részint a hegy hátán, részint a sürü erdőkkel benőtt hegy-

oldalon, nedves és buja növényzet által elboritott szakadásokon keresztül nyomultunk előre Kursiong felé. Az óriási növényzet látványa meglepő, mert a tropicus vidékek nagyszerű változatossága hiányzik nála, de hiányzanak a mérsékelt égalj hatalmas erdő óriásai is, csak a faszerű nádnövények, a számos lianok és élősdi növények, melyeknek könnyü árnyéka, a cserjék sűrű lombsátorán száz meg százféle opticai csalódást idéz elő, emlékeztet arra, hogy még mindig tropicus vidéken járunk.

Utunkban több hegylakóval találkoztunk, akik vagy a bengaliai sikra, vagy onnan haza utaztak. A nepaliak vessző kosarakban hozták a felséges narancsokat, idegenek előtt elzárt országuk buja tenyészetü völgyeiből. Mindegyiknek övében ott volt a baharia, egy görbe, széles, rendkivül éles kés, melyet fegyverül és szerszámul egyiránt használnak. E késeket Kathmanduban készitik, s az áruk 1—2 rupia darabonként. Délután 1 órakor a Kursiong-Bungalowban reggeliztünk (4900 angol lábbal magasabban fekszik Calcuttánál). Rövid pihenés után ismét lóra ültünk és most már macadamizált uton folytonos ködben haladtunk szakadatlanul hegynek föl. Annyira fáztam, hogy valóban boldognak éreztem magamat, midőn este 8 órakor Dardzsilingbe érkeztünk s megmeredt tagjaimat a kandalló barátságos tűzénél fölmelegithettem. Most már 7100 láb magasságban voltunk az indiai tenger szine fölött.

A vendéglő személyzete még javában aludt, midőn reggel négy órakor tovább indultunk. Vezetőnk, a kormány-erdőségek főerdősze volt, Johnstone ur, akivel a mult estén ismerkedtünk meg, s aki kellemes meglepetésünkre a német nyelvnek is birtokában volt. Németországban végezte tanulmányait. Amint a reggeli szürkületben előre haladtunk, Johnstone ur elbeszélte, hogy nem régiben egy angol utazó érkezett Dardzsilingbe, azzal a szándékkal, hogy a Himalaya-hegységet megnézze. Este megszámolatlan peg-gel erősitette gyomrát a reggeli utazáshoz, de midőn a Dardzsilinget boritó ködöt észrevette, rá sem hallgatott azokra, akik arra figyel-

meztették, hogy magasabbra kell hágnia, hanem ama nevezetes szavak után, hogy: „Képzeli már, milyen lehet a Himalaya“ — visszautazott Londonba. Este 6 órakor voltunk a „Tigris halom“ déli oldalán, melynek teteje, 400 lábnyira Dardzsiling fölött, ködmentes volt.

A nap e pillanatban kelt föl. Alattunk, mint egy viharos tenger, hömpölyögtek a föllegek. Előttünk, a középpontján ama panoramának, melynek párját valószinűleg hasztalan keresnők a földtekén, emelkedett föl a maga körül mindent domináló Kintschindschunga, melyet a tibetiek, a magas hó öt klenodiumának neveznek, mint a világ legmagasabb hegyei között a harmadik, 28,000 láb (9330 méter) magasságban. Csak egymás mellé sorakozott csucsait látjuk e hegy colossusnak, melynek tetejét még emberi láb nem érintette, s melynek csucsáig még a merész röptü keselyü sem terjeszti ki röptét. Majd a csillogó hó és jéggel födött hegyhátat látjuk szeliden hullámzó vonalakban emelkedni előttünk, majd ismét egy másik pontról, ugy látszik, mintha egyetlen oromban volnának azok egyesülve.

A távol nyugat czik-czakos sziklatömegei, Nepál hóval boritott hegyei ugy fénylenek felénk, mint a buddhisták mondaköre a gyémánt-hegyről állitja. Tekintetünk, mely körülöttünk a völgy talajától 20,000 láb magasságnyira álló sziklafalakhoz, már néma bámulattal tekint, még fölebb kell, hogy emelkedjék, hogy áttekintse a föld hegyeinek óriását, a 29.000 láb magas Gaurisankart, mely másként Mount Everest név alatt is ismeretes. A jég födte sziklasarkak csaknem átlátszóknak tetszenek, mert míg mi magunk még árnyékban vagyunk, az óriások csucsait már csudálatosan finom rózsaszínnel vonja be a kelő nap sugara. A tiszta légben minden szakadékot és hómezőt megkülönböztethetünk. A rózsaszinű hajnalpir mind hatalmasabb lesz, s mind alább terjed, megaranyozván a hómezőket, megvilágitva a háromszoros növényzeti kört, és eloszlatva a ködöt. Midőn szemünk már megszokta e látványt,

midőn felfogtuk ez óriási arányokat, szinben és alakban egyiránt gazdag ellentéteivel, festői architecturájával és gletschereinek óriási kiterjedésével, akkor ismét az az ellentét ejt bámulatba, amely e jelenség, s a bennünket közvetlen környező között mutatkozik. A sötét előhegyeken keresztül mindenek előtt a gyönyörű, lombos erdő-öv lep meg; emlékeinkben fölélednek a képek, hazánk alpesi tájairól, midőn ez öv fölött a karcsu

Falu Calcutta mellett.

fenyőket és faalaku rhododendronokat látjuk a sziklafalakhoz simulni, s aztán tekintetünk a rendkivül széles törpe faövig és ezen felül a méltóságos kopasz csucsokig emelkedik, míg a látidegek tulizgatása arra nem kényszerit, hogy szemeinket elforditsuk tőle. E látvány hatása kitörülhetlen kell, hogy legyen mindenki szivében.

A napsugarak jótékony hatása apránként érezhető kezdett

lenni. A hőmérséklet 2° emelkedett a 0 felül, s a füveket elborító dér fényes harmatcsepekké változott át. Beszélgetve jártunk föl és alá a hegyháton. E hegyen valaha egy kaszárnya állott s romjai még most is láthatók. Egy üveget találtam itt, amelyen egész történet volt olvasható e szóban: „Brandy (pálinka) 1830."

Johnstone úr, egy szakadékban, friss tigris nyomot fedezett fel. Az állatok vicekirályának hatalmas talpai és körmei mélyen benyomultak a földbe. Sajnáltam, hogy meg nem pillanthatám ez állatot, mely legfelebb fél órával előttünk volt e helyen. Mielőtt leszállottunk volna, két hóvirágot téptem emlékül e helyre. Délben Körösi Csoma Sándor, magyar nyelvtudós sírját látogattuk meg, aki 1842-ben, egy kutatási utazásban Tibet felé, Dardzsiling-ben meghalt. A síremlék, melynek rajzát előbb adjuk, következő felirattal van megjelölve.

H. J.
Alexander Csoma Körösi
Native of Hungary
Who to follow out Philological researche
Resorted to the east
And after years passed under
Privations such as have been seldom endure
And patient labour in the cause of sience
Compiled a dictionnary and grammar
Of the Tibetan language
His best and real monument.

On his road to H'Lassa
To resume his labours
He died at this place
On the 11th. April 1842
Agged 44 years.

His fellow labourers
The Asiatic society of Bengal
Inscribed this Tablet to his memor.

Requiescat in pace.*)

*) H. J. — Körösi Csoma Sándor, születésére magyar, aki philologiai tanul-

Dardzsilingben már találkozunk a tibeti lámák előőrseivel. Ezek azonban nem oly zárkozottak mint Chinában, s amaz óhajtásunknak, hogy zárdájukat megtekintsük, semmi akadályt nem gördítettek utjába. A zárda a Dardzsiling-hegy keleti lejtőjén van épitve. Egy angol mérnök társaságában mentünk oda, aki a forróság elől menekült Calcuttából ide. A zárda temploma nem imponáló; egy fa szinből áll, s egész magassága mintegy három méter; födele bambusznád. Keleti oldalán 10—12 zászló lobog, melyeknek 7—8 méter magas rudjai, hegyükön tarkára festett papir-golyókkal vannak ékitve.

A rudak hegyétől, mintegy két méternyire a talaj fölött lógnak le a keskeny, fehér gyapot-szalagból álló lobogók, amelyekre a következő rövid, tibeti ima: „O m a n i p e m i c h u m“ annyiszor fel van irva, ahányszor csak rá fér. Neschaniknak nevezik őket, s gyakran találhatni őket csoportokban, majd források és folyamok közelében, majd nagy kőhalmazokon (Obi).

A félénk kiváncsiságnak egy nemével vetettem mindenek előtt egy pillantást a zárda belsejébe. Egy öreg asszony fehér vezeklő ruhában állott a templom közepén és vigasztalan panaszdalokat énekelt. Az ég felé emelte kezeit, miközben két hüvelykujja között egy olvasót szorongatott. Most egy Láma jött elő, barna szőrcsukába öltözve és megpillantásakor önkénytelen a következő kérdést intéztem magamhoz: „Valjon csakugyan Lama ez, vagy pedig csalatkozom?“ — Arcza legalább, hajszálig hasonlított egy jól táplált európai szerzeteséhez. Ravasz kifejezésü arczát nem köritette szakál, hanem kövér arczának egyetlen díszét egy már őszülni kezdő ritkás bajusz képezte. Mezitláb haladt keresztül az udvaron nyakában a barna olvasóval. A buddhista (sárga) lámák szüzességi

mányok érdekében keletre utazott, s miután évekig türt oly nélkülözésöket, minőket rajta kivül alig valaki, türelmes munkálkodása eredménye a tibeti nyelv szótára és nyelvtanának megirása volt. Ez képezi legszebb és maradandó emlékét. Utban H'Lassa felé, hova azért igyekezett, hogy munkálkodását ismét megkezdje, meghalt e helyen, 1842. április 11-én 44 éves korában. Munkatársai, a bengali ázsiai társulat tagjai, állitották ez emléket sirjára. — Requiescat in pace!

fogadalmat tesznek ugyan, a most leirt mégis, egy ijesztőleg rút házastárs oldala mellett lépdelt, és fogadalmának gyümölcsei — 5—7 évesek, czigány purdéhoz méltó szemtelenséggel koldultak tőlünk borravalót.

A Láma előbb eltávolította a jajveszéklő asszonyt, aztán egy barátságos kézmozdulattal meghívott bennünket, hogy lépjünk be a templomba. A templom előcsarnokát egy kis szoba képezi, melyben balra látható volt a három méter magasságu imahenger. Egy működésbe hozott fogaskerék mozgatja a hengert, s mozgás közben két fakalapács üti a kis harangokat. Jobbra a bejárat mellett egy állványon tiz, és mellettük hat kisebb imahenger van elhelyezve, s ezeket közvetlen a kezek által hozzák mozgásba.

A tulajdonképeni templom falának egyik fülkéjében, átellenben a bejárattal, láttuk a buddhisták háromegy istenének szobrát üveg alatt. A fából faragott alakok csaknem élet nagyságban ülnek egymás mellett, keresztbe vetett lábakkal és gazdagon vannak aranyozva. Az oltár előtt két asztalon virágcserepek vannak elhelyezve, melyeknek növényei kenyér-gyümölcsöket hoznak; a gyümölcsök, különféle szinű kokárdákhoz hasonlítnak, s mindig apróbbra szabott, zöld, sárga, kék és veresre festett ostya-szeletekből vannak összealkotva. Más ajándékokat, p. o. rizst, hüvelyes veteményeket, narancsokat és tengeri csöveket is szívesen fogadnak ez asztalokon. Két gőzölgő olajlámpa, gyönge világot vet az adományokra. A háttérben feltünt nekem egy imaszék, amelyben jóizűen és kényelmesen aludni lehetett volna. A templom falai kiáltó színezetű képekkel vannak teli festve, s e képek legtöbbnyire Istenek, képzelt szörnyek, tigrisek és más bestiák alakjait ábrázolják.

Megemlítésre méltó még a zenekar, amely egy nagy dobból, két réztányérból és két trombitából áll; ez utóbbi hangszerek embercsontokból készitvék (a láma ezeket „Tscholing"-nak nevezte). A csontokat kifurják, s aztán ezüst- és selyem-fonalakkal körülcsavarják, s a trombita készen van. A mi Lámánk produkálta is

magát az egyiken, de valami nagy zenetehetséget nem árult el vele. A papok a hegyoldalon apró, primitiv épitészetű bambus kunyhókban laknak, s ott csöndes, s mértékletes életet folytatnak, aminek legfényesebb bizonyitékát képezte a számos gyermek, s a még számosabb, üres söröspalaczk, melyet a templom minden szögletében felhalmozva találtunk.

Dardzsiling, egyike ama sanitarius állomásoknak, melyeket az

Great Eastern-hotel Calcuttában.

angolok a Himalaya előhegységeiben alapitottak, és különösen magas fekvése és a Terai veszélyes területétől való távolsága folytán, van megóva a járványos lázaktól, s emellett topographiai viszonyai a közvetlen szomszédságban, nagy tájszépségeket tüntetnek fel. Az ujabb időkben a kávé-, thea- és chinchona-ültetvények szép virágzásnak indultak ott.

Lóczy Dardzsilingben maradt, hogy a gletschereket, és a hegység képződéseit átalában véve tanulmányozza. Mayer és én, azonban 10-én délben visszafelé indultunk. Kursiongban megháltunk, s más nap gyalog folytattuk utunkat. Ködös idő volt, és mi utat tévesztettünk, annyiban, amennyiben folytonosan az országuton haladtunk, anélkül, hogy a rövidebb, lovagló utat választottuk volna Punkabariba. Az országut kitünő állapotban van. Egyenletes hágásai vannak és karban tartása ellen panaszt emelni nem lehet. A számos hegyi patak fölött szilárdalkotásu fahidak vezetnek át, s a hidak körüli térség 50—80 centiméter magas kőfalakkal van körülvéve.

Tizenkét angol mértföldnyire Kursiongtól, pihenőt tartottunk a Tschunbatty (Choonbatty) bungalowban, s aztán a hegyek lábánál Puntschkilla (Punschilla) bungalowban. Középuton Kursiong és Tschumbatty között egy hulla feküdt az országuton, melynek feje már csak alig függött össze törzsével. Siettünk, hogy minél gyorsabban mögöttünk maradjon az a hely, ahol kevéssel ezelőtt gyilkosságot követtek el.

Azok az emberek, kikkel utközben találkoztunk, képtelenek voltak felvilágositást adni az ut iránya és hosszuságára vonatkozólag, mert nem értették meg kérdéseinket. Láthatólag féltek tőlünk, s kétségtelenül örvendtek, ha többé nem láttak. Puntschkillából még élveztük a beláthatatlan sikság nagyszerű panoramaját. Távol keleten csillámlott a Bramaputra folyam kékes, kigyózó vonala.

Este 5 órakor ismét a Terai-ban voltunk. Lábaim meg voltak sebesülve, mert a gyalogutat arra nem alkalmas csizmákban tettem meg. Egy thea-ültetvényt pillantottunk meg. Barátságos kinézésü telepitvény volt az a dzsungel közepén. — Beléptünk. — Egy lady üdvözölt bennünket. Arczvonásai elárulták, hogy sokat kellett szenvednie a lázak miatt, s keskeny ajkai körül, a keserű határozottságnak oly vonása volt felismerhető, melyet csak is e veszélyes magány fejthetett ki benne. Angol modorban, kényelmesen butorozott fogadó terembe vezetett bennünket. A pamlagon

egy fiu gyermek feküdt, gyötörtetve a láz által, s ápolva egy fekete bennszülött által. Theával és kenyérrel kínáltak meg bennünket. A lady elbeszélte, hogy az esős idő beálltával, a kigyók az ágyakba másznak, s a tigrisek az ökröket elrabolják, de mindezeket még ellehetne viselni, csak az a gonosz láz ne volna. Valóban, a legőszintébb részvétet éreztem a derék asszony irányában, aki férjét, a vadonnak e veszélyekkel teljes pontjáig követte.

A thea-ültetvények tulajdonosai Angliában élnek, ahol csak a befolyó pénzt számlálják, a művelést és az üzlet vezetését azonban önálló igazgatókra bizzák, kiknek fizetése 4000—12,000 forint között változik. Ama telepitvény igazgatója, kinek neje oly szívesen fogadott bennünket, nem volt otthon, hanem minden lovával s embereivel együtt az ültetvényekben volt elfoglalva, s azért nem ajánlhatott fel nekünk a lady lovakat. Elbucsuztunk. Alig voltunk 50 lépésnyire a háztól, midőn egy 5 éves fiucska utánunk futott, és azt kérdezte, nem volna-e kedvünk elefánton lovagolni Siligoriba.

„Elefánton? Oh igen örömest!“ — mondottuk mindketten, s egy negyedóra mulva, indulásra készen állott előttünk az óriás állat. Hátára egy matracz volt felteritve és kötelekkel lekötözve. Egy bennszületett szolga ült az állat nyakán, s egy hegyes bot segélyével kormányozta azt. Mulatságos jelenet volt, midőn az elefánt, mint valami ügyetlen ember letérdelt, hogy ez által nekünk megkönnyitse a hátára való felmászást. Megszégyenülve állottunk előtte, mert daczára annak, hogy az állat térdre bocsátkozott, még sem voltunk képesek felkapaszkodni a matráczra. Végre egy bambusz létrát hoztak, s csak ugy jutottunk helyeinkre. Lassacskán szoktuk meg e lovaglást. Az elefánt csudálatos ügyességgel lép a Terai hiányos országutjának legválságosabb pontjain is, és ügyesen kapaszkodik fel a part meredélyeken, midőn egy fa hidat kell kikerülnie, melyen elefántnak soha sem szabad keresztül haladni. Este érkeztünk meg Siligoriba. Rögtön egy ökör szekeret béreltem és tovább utaztam Dzsulpaigore felé.

Hosszas utazás közben gyakran különös ismeretségekhez jut az ember. A Himalaya-hegységben, egy amerikai nagybácsival ismerkedtem meg. Az „amerikai nagybácsik“ — tudvalevőleg igen gazdagok s különösen azok, akik Californiából származnak. Az én ismeretségem, California aranybányaiban gyüjtötte össze gazdagságát.

Szokás szerént, a nagybácsi mellé odatartozik az unokaöcs is, s így volt a fennforgó esetben is. Egy fiatal, 18 éves fiu utazott vele, türelmesen lesvén, mikör történik az öreggel valami emberi dolog, hogy aztán a gazdagságot, mint jól kiérdemelt örökséget, hatalmába kerithesse.

Valóban, ez örökség jól ki volt érdemelve! Három év óta folytonosan barangolnak a világon és most épp harmadszor hajózzák körül a földet. Valami nagyon nem szerethették egymást, mert társalgásuk abból állott, hogy visszaadhatlan szidalmazásokat vagdaltak egymás fejéhez. E szembeötlő collegialitás daczára, az öcs valóságos szolgai viszonyban állott a nagybácsihoz. Czipőit kellett lehuznia, megczukroznia theáját, köszörülni borotváját, habbá verni a szappant stb. Ha a bácsi egy pipa dohányt akart szívni, az öcsnek kellett a pipát gondosan megtölteni és neki átnyujtania.

Egy alkalommal tanuja voltam, midőn az öcs egy svéd gyufát gyujtott meg, hogy azt a bácsinak nyujtsa, a gyufa tüzet kapott, de rögtön el is aludt: „Kutya!“ orditá a bácsi; „vén szamár!“ replicázott az öcs, mi közben egy második gyufával tett szintén sikertelen kiséretet. Mint valami ragadozó állat, ragadta ki az öreg, öcse kezeiből a gyufát, hogy sajátkezűleg gyujtson meg egyet. Neki sem volt szerencséje. A gyufák feje mind elpattogott. A bácsi elrémülve tett le pipát és gyufát, míg az öcs törött németséggel adott nekünk nem éppen hizelgő leirást, legközelebbi rokonának szellemi tulajdonságairól. Aztán fölvette a pipát, félre ment vele és meggyujtva hozta vissza, nem valami nyájas modorban nyujtván azt a még folyvást duzzogó bácsinak.

Calcuttában ismét találkoztam velük : nem a table d'hote-nál ültek, hanem félre egy külön asztalnál, oly pillantásokat vetve egymásra, mint az ellenséges indulatu kutya és macska. A bácsi olykor dühös tekintetet vetett öcscsére, mert ez nem tudott kielégitő feleletet adni ama kérdésre, hogy miért oly rendkivűl roszak az ételek. Alkalmilag egyszer értesitett az öcs, hogy a világ körül való hajó-

A kormányzó laka Pulo-Penangban.

zást mindaddig folytatják, míg egyszer a nagybácsi epéje megpukkad.

Dzschulpaigore-ban még egyszer láttam a Kintschindzsungát. Az európaiak mind a vasuti töltésen állottak, hogy jobban láthassák a hegyóriást. A bámuló utasok beszélték, hogy mióta a vasut

a forgalomnak átadva lett, a Kintschindzsunga csak másodszor volt látható e pontról. A vasuton Calcutta felé haladva, a Ganges partján, egy gyönyörű párduczot láttunk, amint vágtatva haladott keresztül a földeken.

Az éghajlati különbség, a hegyek és a sikság között érezhető volt Calcuttában. A nap függőlegesen küldte le fejünkre forró sugarait, s e sugarak ellenében tanácsos volt még a tulzott óvakodás is. Rövid tartózkodás a napon, födetlen fővel, kétségtelenül meghozza a napszurást. A bennszülöttek annyira óvatosak minden fénnyel szemben, hogy még a hold sugarai ellen is fölfeszitik ernyőiket. Az esték rettenetesen rekkenők voltak, s szobámban éjszaka, sőha sem szállott a hőmérsék 30° C. alább. Az ágyban ugy izzadtam, mintha gőzfürdőben lettem volna. Az étkezés a nagy ebédlőben, a mozgásba hozott Punka*) daczára valóságos kinpadra feszités volt, csak a fürdő szoba hideg zuhanya hozott némi változatosságot az izzadás egyhanguságába.

Egy orosz gróf segitett elüzni tőlem a következő napok unalmát. Éjszak fia látni óhajtotta India tropicus vidékeit és hegyi tájait, anélkül azonban, hogy becses személyét valamely veszélynek kitenni hajlandó lett volna. Midőn a gr. febr. 20-án elutazott, s én menthetetlen áldozatul voltam dobva a gyilkos unalomnak, egészen felvillanyozott egy ismeretes dallam, melyet egy szőke fiatal ember dudolt magában, midőn a hotelbe lépett. Osztrák-magyar monarchiánk szülötte volt, s csakhamar szoros barátságot kötöttünk egymással, s együtt tettük meg kirándulásainkat, látogattuk meg a szinházakat.

A várostól némileg félre eső réten, nem tudom miféle alkalomból ép vásárt tartottak, melyet természetesen mi is meglátogattunk. A térséget papir-lampionok világitották meg valamennyire. A

*) Punka — egy óriási legyező, a mely a szoba padozatán van elhelyezve s e czélra fogadott szolgák által hozatik mozgásba. Még a templomokban is folyvást működnek a Punkák az isteni tisztelet alatt.

bejáratnál egy diadalív volt elhelyezve, s jobbra, egy guck-ins-loch, a világ minden nevezetességének másolataival, mig a kintorna hangjai arra valók voltak, hogy a benszülöttek aggályait eloszlassák, a még ingadozókat határozatra lelkesitsék, szóval az üveg lencsék mögött látható ritkaságoknak minél több nézőt szerezzenek. A diadal íven belül aztán több sorban nyultak el a sátrak, melyeknek tulajdonosai a földre teritett szőnyegen ülve várták azokat, akiknek valamit vásárolni, pénzük és kedvük egyiránt nem hiányzik. A sátrakban leginkább betelt árultak, ez pedig egy mészből készitett, különféle füszerekkel kevert pép, melyet friss levéldobozokban hoznak forgalomba. Nem csak a hinduk, hanem a chinaiak, japaniak, sőt még a tibetiek is egész nap rágják ezt a betelt, és azt állitják, hogy különben is szép fehér fogaik, még gyönyörűbb fényt nyernek általa, sőt ajkuk élénk pirossága is fokozódik. A liszt, czukor és zsirnak egy keveréke, apró gombóczok alakjában, szintén a kedvelt csemegék közé tartozott. A vagyonosabb látogatók az ürühust élvezték, amelyet folytonosan sütöttek szemeik előtt, nyárson. A vásár rendkivül látogatott és ennek folytán a levegő, minden féle, európai dolgokhoz szokott szagló érzékeinkre nem épen kellemes hatásu illatokkal volt terhelve. A mulatni szerető hinduk a kerék hinta körül tolongtak. Négy öt hindu guggolt mindegyik kosárban, és a Kuliknak (indiai teherhordók) ugyan csak erőlködniük kellett, hogy a kereket mozgásba hozzák.

A korcsmasátrakban, czukornád nedvét, czitrom vizet és más édes italokat árultak; ez italok azonban mind szesztelenek, mert a hinduk vallása nem engedi meg a szeszes italok nyilvános árulását és fogyasztását. E sátrak egyikében láttunk egy gyermeket, kinek a legöregebb hinduk udvaroltak: a gyermek dalokat énekelt, és kezével csudálatos mozdulatokat tett, miközben arcza folyvást a tam-tam kezelő felé volt fordulva. Ez ujjaival és ökleivel, mesterileg játszott hangszerén, és elragadtatva nézte és hallgatta a fiut.

Bengalia éghajlata reám is megtette gonosz hatását, mert

alig értem a vendéglőbe és aludtam vagy két óráig, midőn rettenetes gyomorgörcsökre ébredtem fel, és azt tapasztaltam, hogy a dysenteria, melytől annyira féltem, csakugyan előfogott. Csak másnap reggel, miután előbb egy erős adag chlorodint bevettem, éreztem némi könnyebbülést. Mr. Hammond, egyike itt szerzett barátaimnak, meglátogatott s egész napokat ült ágyam mellett. Ő volt az egyetlen, aki részvétteljes figyelmet tanusitott irántam.

Midőn Széchenyi gr. és Bálint Gábor, egész váratlanul visszaérkeztek Calcuttába (márczius 2.) már tökéletesen meggyógyultam. Széchenyi grófnak szerencséje volt a vadász-kirándulásban, mert csakugyan lőtt egy tigrist.

Ázsiában tilos ugyan a vadászat vad állapotban élő elefántokra, de a kormányzó kivételesen mégis engedélyt adott a grófnak arra. Mysore lankás vidékén gyakran fordulnak elő vad elefántok, a tigris azonban annál inkább a ritkaságok közé tartozik. Széchenyi gr., aki hetekig kóborolt a dzsungelekben, nyomokat és az óriási állatok fekvéseit találta ugyan többször, de magukkal az állatokkal nem találkozott. Egy napon, a mysorei fiatal rajah által mellé rendelt vadászok jelentették neki, hogy egy gyönyörű tigris nyomára bukkantak. E tigris már több ökröt rabolt el a vidékről. Gr. Széchenyi rögtön utnak indult a tigris fölkeresésére. A vadászok a dzsungel közepén egy tisztásra vezették, s azt mondták neki, hogy várakozzék ott, ők majd megkerülik és felé hajtják a tigrist.

Rövid idő mulva, a tulsó oldal felől nagy zajt halott a gr. Lövések dördültek el, s a hajtók pokoli lármát csaptak a bambusznád között. A tigris azonban nem mutatkozott. A vadászok visszatértek, és Széchenyi gróf kérdést intézett hozzájuk, nem csalatkoztak-e abbeli nézetükben, hogy a dzsungelben tigris tanyázik. A legszentebb eskű mellett állitották, hogy igazuk van, és ajánlották a grófnak, hogy igyekezzék lopva megközelitni azt a helyet, ahol a tigrisnek tanyáznia kell. Tekintve, hogy a tigrisvadászat

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA DEBRECEN

még akkor sem teljesen veszélytelen állapot, ha több vadász, elefántok hátán vállalkozik is reá, Széchenyi grófnak ama vakmerő elhatározása, hogy gyalog keresi föl e bestiat, rendkivűlinek nevezhető. Behatolt a sűrűségbe, és alig tiz-tizenkét lépésnyire a vadászoktól, már látott feküdni egy állatot, de ugy eltakarva, hogy az első pillanatra nem lehetett megitélni, tigris-e vagy más. Midőn a gróf még egy pár lépést tett felé, a tigris fölébredt szunyadozásából, s a a gr. látta, hogy két vészterhes csillogásu szem van reá irányozva.

Ez volt az elhatárzó pillanat! Széchenyi gróf gyakorlott vadász; arczához emelte a fegyvert és a lövés eldördült. A tigris, lapoczkán találva, abban az irányban, amelyet fekvésében elfoglalt, egy óriás ugrást tett előre, s eltünt. A gróf visszatért a vadászokhoz, s ezek azt tanácsolták neki, hogy egy elefánt hátán keresse föl ismét a bestiát. A vadászok egyike az elefánt hátára ült a gróffal. Az elefánt hátán a matracz helyett egy kötélcsomag volt megerősítve, ugy, hogy a vadászok lábaikat belenyujtva a leesés ellen biztositva voltak. Elővigyázatosan hatoltak be a sűrűségbe, de a megsebesitett bestia egyszerre csak szemben állott az elefánttal és támadást intézett annak feje ellen. A gróf ugrásközben egy golyót röpitett az állat szügyébe, amely kétségtelenül megölte volna, ha véletlenül nem robbanó golyó. Igy azonban csak egy bukfenczet vetett a tigris a levegőben, s csakhamar eltünt ismét a sűrűségben. Az elefánt is meg lett rémülve és igyekezett menekülni, s a vezetőnek egy jó félórai rábeszélésre volt szüksége, míg annyira vihette, hogy engedelmeskedett.

A tigris fájdalmas orditásával árulta el menhelyét, s könnyen volt feltalálható. Egy harmadik lövés, melyet ezuttal oldalába kapott, futásnak inditotta, de a negyedik golyó által találva, élet nélkül rogyott le. A vadászok felé kormányoztatták az elefántot, és kövekkel dobálták a tigrist. Látván, hogy nem mozdul, leszállottak és constatálták, hogy csakugyan élettelen. A tigris, egy

teljesen kifejlett példány, orrától farka hegyeig 3.15 méter hosszu volt. A lövés díjat, melyet az indiai kormány minden elejtett tigrisért fizet, a vadászok kapták.

6-án érkezett vissza Lóczy szerencsésen a hegyekből. Kirándulása igen kedvező körülmények között folyt le. Mr. Richee-nek, egy angol tisztnek társaságában utazott, akivel Kalimpungban találkozott, és 15.000 lábnyi magasságban mászta meg a hegyóriásokat. Richee úr kiséretében 60 kuli volt, akik a sátrakat és élelmi szereket hozták. A tibeti határszélen, hol ezuttal nem láttak őröket kiállitva, visszafordultak és aztán haza utaztak Calcuttába. 12-én a vicekirályhoz, Lord Lytton-Bulwerhez voltunk hivatalosak egy műkedvelői előadásra, melyen az egész udvar és Calcutta előkelőségei mind jelen voltak. 16-án én és Lóczy, Mr. Hammond társaságában még bekocsikáztuk a várost, elbucsuztunk a régi ösmerősöktől, s aztán egy rövid látogatás után a Parsik szinházában, ama hajó födélzetére mentünk, amely Singapore-ba volt bennünket szállitandó. A födélzeten váltam el Mr. Hammondtól, azzal az igérettel, hogy viszont látjuk egymást.

Hajónk, az „Aratoon Apcar“ a „Polluce“ mintájára volt épitve, és hordképességre is egyenlő volt vele, azonban salonja és kabinjai jelentékenyen kisebbek voltak. Az asztalnál, a kapitány elnöklete alatt 16 személy étkezett: mi négyen, egy chinai és tizenegy angol. Egy fiatal, halványajku, és haranghoz hasonlitó orru gentleman mellett egy piros pozsgás utazó commis ült. Az elnöklő kapitány folytonosan mosolygott, mint az oly férfiu, a ki a többi jelenlevőkkel szemben kétségtelen fölényének teljes tudatában van, és nagyon keveset beszélt; kitünő módszer azok számára, akik kellemetlen pillanatok elől szivesen kitérnek. A kapitány jobbján egy sasorr ült; még nem volt öreg, de oly sovány, hogy még sűrű pofaszakálla sem volt képes a husnak csaknem teljes hiányát elfödni. Borzas szemöldei alól olykor-olykor egy villám czikázott elő és e villám, nekünk „barbar“-oknak szólt, akik egy darab

kenyeret ujjaink hegyével érintettünk. A chinai, egy rendkivül gazdag ember sohasem keveredett bele a társalgásba: ő nejével és három gyermekével utazott. A chinai hölgy, a szerény, gyapotból készült nemzeti öltöny alatt, vidám, kedélyes szívet hordott keblében, keblén kivül pedig három, roppant értékü gyémántot. Ha még egy ifju emberről megemlékszem, aki folytonosan torokfájásban szenvedett és ugyancsak igyekezett, hogy testének körfogatát kitágitsa, akkor a hajón levő társaságnak, az erősebb nemhez tartozó részét eléggé jellemeztem: ide kell számitnom a chinai hölgyeket is, mert ezek soha sem szenvednek migraine-ben, s a mia-poco, vagy hibásan Po-ho, ismeretlen dolog a chinai házi gyógyszertárakban. Két európai hölgy csak az esti órákban mutatkozott a' födélzeten. Különben éjjelenként, hármas hangu gyermek hangverseny, és a fekete dajkának megnyugtató, csititó szavai árulták el csak jelenlétüket.

Gyorsan közeledtünk az aequatorhoz, s már márczius 20-án elhaladtunk az Andaman-szigetek mellett. Minthogy a tengerészek mértföldei oly nagyságok, melyek hatvanszor találtatnak fel egy, egymásra következő két meridianus között fekvő szélességi fokban, tehát a tengeri mértföldek annál nagyobbak lesznek, minél inkább közeledünk az aequatorhoz. A tengerészek e mértföldeket „csomók"-nak is nevezik.

Márczius 23-án Penang előtt horgonyzott hajónk, s én azonnal a szárazra siettem. Penang egy kis sziget, a malay félsziget nyugati partjaihoz közel s 1876 óta az angolok birtokát képezi. Két városa, Georgetown és Johntown, a nyugati parton feküsznek. A lakosság többsége bevándorlott chinaiakból áll és száma 62,000. A lakosok többségéhez képest, a czégtáblák s egyébb feliratok is leginkább chinai nyelvüek. A piaczon, reggelenként, a különféle kellemetlen illatu husok között a legfelségesebb gyümölcsöket is árulják.

A vásártér előtt, amely a főutczától a tengerpartig terjed,

van egy közfürdő, vagy is mindenki számára nyitva álló fürdőház, melynek medenczéje mindenkor tiszta és fris hegyi vízzel van tele. Akinek kedve van, belép oda, fogja a készen álló faedényt és feje bubjától talpig végig önti magát e frissitő folyadékkal. Csak a chínaiakat és feketéket láttam, akik anélkül, hogy levetkőztek volna, — mert hisz alig hordanak testükön valamit — a legna-

Sziklák a chinai tengeren.

gyobb élvezettel használták e fürdőt. Penang tiszta és friss ivó vízzel is bőven el van látva.

A város körül közvetlenül elterülő környék sikföld, és csak mintegy három angol mértföldnyi távolságban a várostól, emelkednek a hegyek, mintegy 1500 láb magasságig. A sikság teljesen el van posványosodva és dzsungellel boritva. A város nagyobb része szilárd alapra van épitve, a külvárosok házai azonban czölö-

Hongkong.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

pökön nyugszanak, alattuk a poshadó vizzel, amely az esti nap sugárainál csudálatos szineket játszik.

Az ut ahoz a hegymagaslathoz, melynek hátán a kormányzó a folytonos hőség elől menedéket keresve, saját lakát épitette, egy felséges pálmaerdőn keresztül vezet, melynek árnyékában a chinaiak kellemes lakokat épitettek maguknak. A déli hőség leirhatatlanul tikkasztó volt. Az országuton hire sem volt az árnyéknak, mert a nap függőlegesen állott fölöttünk, tehát a pálmaerdőbe kellett menekülnöm, ahol aztán pihenőt tartottam, miközben fölöttem egyik faágról a másikra szökdöstek, és papagályokra vadásztak a majmok. Visszatérésem közben egy koporsó-raktárt láttam. A chinaiak koporsói bezárva, körülbelől két méter hosszú, lehántott fához hasonlitnak. A koporsó oldalai, Mentius bölcsész (szül. 372. Christus előtt) utasitásai szerint 18 centimeter szélesek és végei fel vannak görbitve. Azt mondták nekem, hogy a koporsókereskedés rendkivül jövedelmező vállalat, mert Chinában, hol a fa nagyon ritka portéka, nagy összeg pénzbe kerül, és nem egy mandarinnak kerül 300 taelba (majd 100 frt) a keményfából készült koporsó.

A raktár tulajdonosa, egy csinos chinai házban lakott. A háztetőn két sárkány volt, a falakon pedig ugy az emeleten, mint az ablakok között, csinos chinai képek függöttek. Az ablakokat faredőnyök zárták el. A bevezető ajtó ellenben nyitva volt, s én három fiatal chinai leányka alakján keresztül, akik közeledtemre kaczagva huzódtak vissza a ház belsejébe, egy kiváncsi pillantást vethettem annak belsejébe. Gazdagság és a választékosságnak bizonyos neme volt az, amit láttam, itt divatos butorok állottak, amott porcellánból készült apróságok, virágok stb. A velem levő falon három tükör ugy volt egymás mellé alkalmazva, hogy az utcza nyüzsgését és forgalmát hiven visszaadták.

A kocsik Penangban ép olyanok, mint Calcuttában: egyfogatu, zárt kocsik fából fel s alá tolható redőnyökkel. Csolnakokban

nincs hiány s ezeket olcsón (két cent = négy uj krajczár személyenként) lehet kapni a hajóktól a partig, vagy onnan vissza.

24-én délután huztuk fel horgonyainkat, és egyenesen délnek tartottunk. A cabin-okban csakhamar elviselhetetlen lett a levegő. Nemcsak azért, mert a hőség, melyet a hajónak vasburkolata mohón szivott be magába, isszonyu magasra hágott, hanem a hajónak

Népmulatságok Hongkongban.

éjjeli ostorai, a 6—7 centimeter hosszu svábok, vagy amint itt nevezik Kakerlakok*) is annyira tolakodóknak mutatkoztak, hogy én a födélzetre menekültem előlök.

Szerencsére, nemsokára vége lett e kellemetlenségnek. Singa-

*) Angolul cokroach (Blatta Americana. F.) szereti az enni valót, s tönkre teszi a vászon és bőrnemüeket.

pore, a „Straits Settlements“ gyöngye már szemünk előtt volt. Egy valóságos paradicsomon hajóztunk keresztül. A tengernek halványkék tükréből egyik sziget a másik után emelkedik ki, egyik kisebb, másik nagyobb, de minden esetben elég nagy arra, hogy végén egy csinos házikó helyet találjon a lombok alatt.

Singapore város fekvése olyan, mintha egy óriási, buja növényzetű kert közepében volna elhelyezve. A város 1819-ben alapittatott, s különösen mióta szabad kikötővé lett nyilvánítva, óriás mérvben emelkedett. 1876 évben már 97,110 lakosa volt. Az Európa és Chína között levő tengeri uton feküdvén, Singapore egy első rendű kereskedelmi rakhely jelentőségével bir. A chínaiak, mint mindenütt hazájukon kivül, itt is saját városnegyedükben egymásra halmozva élnek.

Két emlék lánczolta le figyelmemet. Az egyik egy granit-obelisk volt, minden felirás nélkül, mely mellett, hatalmas alapon, egy fiatal elefánt szobra állott. A városon egy széles csatorna vezet keresztül, s egy lánczhidon át a királyi postaigazgatóságtól a „Hotel Europe“-ba jut az ember. Csak egyetlen napot töltöttünk Singapore-ban. Széchenyi gr. s Lóczy, Bataviába hajóztak, míg Bálint és én, ugyanazon hajón, amelyen érkeztünk, folytattuk utunkat Hongkong felé.

IV.

Singapore — Schanghai.

Utazás a chinai tengeren. — A tenger vizének villamos fénye. — Viharos idő és a tenger szellemeinek idézése. — Hongkong. — Chínai séták. — Elutazás Kantonba. — A hajó bevétele rohammal. — Kanton. — A virágcsolnakok. — Népviselet. — Megérkezés Schanghai-ba.

Déli Chína vizein haladtunk, hirhedt szinhelyén ama veszélyes viharoknak, melyeket a tengerészek Taifun név alatt ismernek. Hány áldozatot nyeltek el itt már a felkorbácsolt tenger mély habjai és hányra vár még hasonló sors e veszélyes vizeken! Talán éppen alattunk, halak és puhányok élősködnek ama hullákon, melyeket ez örökké éhes mélység a fenékre ragadott. Csalékony itt a tenger sima tükre és a verőfényes nap egyiránt. Jaj annak a hajónak, amely nem képes kikerülni azokat a veszélyes sziklákat, melyeket a sima felület, alattomosan elföd előtte. A chínai tengeren uralgó viharoknál kettős veszély fenyegeti a hajót, az első az, hogy megkapja a forgó szél, amely folyvást szűkebb körben forog, mig végre egy hatalmas vizoszlopot emel a levegőbe. Az a hajó, amely e körbe bele jutott, menthetetlenül el van veszve; közepén törik ketté és elmerül. A második veszélyt a számtalan szikla képezi.

Sötét éjjel volt. A hold még nem kelt föl, s a láthatár fellegekkel volt boritva. A vihart jósló jelenségek daczára a tengertükör sima volt ugyan, de hajónk azért mégis ingott. A tapasztalt tengerész számára elég volt ez, hogy rövid idő mulva kilátásba helyezhessék számunkra a chínai tenger minden kellemetességeit, a hajó-födélzeten átcsapó hullámokat stb.

Az „Aratoon Apcar“ propeller csavarja perczenként 55 for-

dulást tett, amíg a „Polluce“ csavarja alig 46-ot. A kormány mellett állottam, és néztem a csavar által felkorbácsolt viztömeget, mely, amennyire csak a szem látott, mint egy világló fényes vonal huzódott a hajó után. Órákig el tudtam nézni ezt a habzó vizet, különösen éjjel, midőn a csavar, folyvást egész erővel működött.

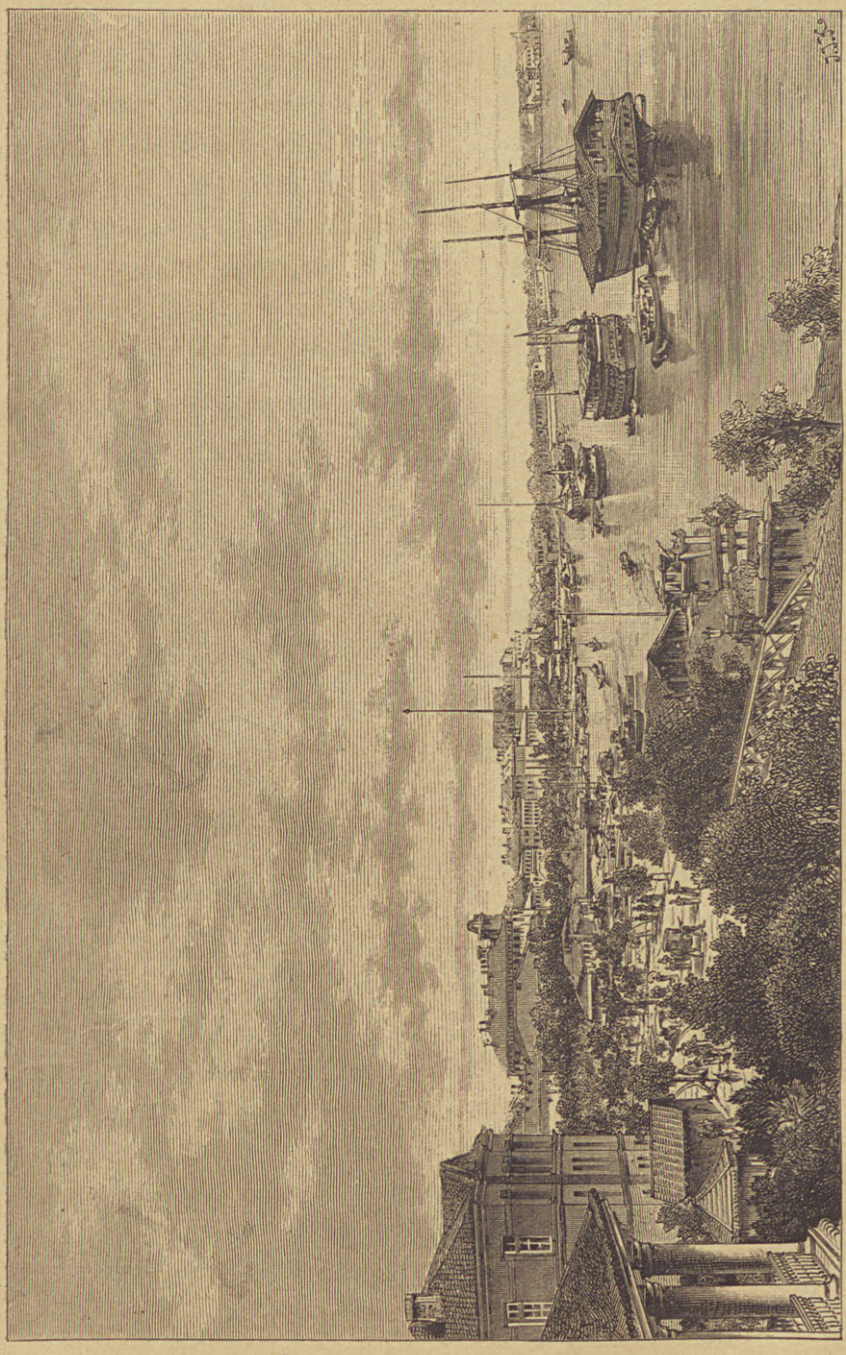
Már a vörös tengeren, a födélzetre csalt bennünket a tenger vizének phosphorescalása. Diónagyságú szikrák mint kékesen fénylő csillagok rohantak sebesen, a hajóval ellenkező irányban. Az indiai tengeren már gyakori e jelenség, legnagyobb pompáját azonban a chinai tengeren fejti ki. A csavar ellenállhatlan erővel szeldelte a viztömeget: alattam folyvást sustorgott a tenger s a fehér hab nem egyszer a hajó faránál is magasabbra szökött. Egyszerre csak egy tűzkéve jött fel a tengerből, eleintén mint valamely elmosódott világ, aztán gyorsan növekedve, kiszélesedett, tüzes zöld szinével káprázatva a szemet s ugy terjedt szét a tenger szinén, mintha olajat öntöttek volna el rajta. A második, a harmadik, hasonló jelenség gyorsan követte az elsőt, és meglehetősen széles körben világitotta meg a tenger felületét. A tengerben sziporkázó fényszikrák szine, sárga, zöld és kék között változott. A tűzkévék nagyobb erővel világitottak, majd ismét elaludtak, de csak azért, hogy bizonyos távolságra, ismét teljes fényükben tündököljenek: és a hajó csavarjának hullámnyomán, még nagy távolságról is pislogott az felénk, mint egy elhaló lámpa. E pillanatban oszlani kezdtek a felhők a láthatáron, s a tengert és égboltozatot elválasztó vonal piros szinben látszott szemeink előtt, s egy purpur golyó emelkedett fel lassan a tenger kebeléből. A hold, gyakran a kör négyszögitésének szószerinti alakjában — annyira eltorzitotta és megnagyitotta alakját a sugártörés — szintén egy széles ezüst szalagot küldött a hajó után, és a kormánydeszka közelében, a legcsudálatosabb fényhatások vegyülékében gyönyörködhettünk. A stewart (hajó-gazda) csengetyüje theához szóllitott, s ez ragadt ki bennünket e felséges természeti jelenség bámulatából.

Másnap reggel kellemetlen időnk volt. Házmagasságu hullámok jöttek elénk, — lassan — folyvást növekedve, végre hozzá csapódtak a hajó oldalához, s magasra fecscsent fel a sós habtömeg, átnedvesitve a hajó kötélzetének szélső részleteit. A födélzeten, egymáshoz szorulva, és egymásba kapaszkodva hevertek a chínaiak, akiknek legnagyobb része beteg volt. Egy öreg chínai, már csaknem megtört szemekkel, a hajókorlát mellett ült, és két gyermeket ringatott térdein. Mindig akadt valami tennivalója velük: majd

Kikötő Kantonban.

az egyiknek kis czopfját simitotta el arczából, majd a másiknak meztelen lábacskáját takarta be. Látszott rajta, hogy legalább is nagyatya, mert igazán senki, de senki sem gondolt vele. E pillanatban egy hullám keresztül csapott a födélzeten. Azok, akik a korlát mellett ültek, mind bőrig áztak. Az öreg villámsebesen helyezte bátorságba kis védenczeit. Midőn ezeket elhelyezte, a tenger szellemének kibékitéséhez fogott. Zsebéből szalmapapircsomagocskát vett elő; apró négyszögletes levelkék voltak azok, közepükön egy kis ezüst foltocskával. Az öreg háromszor a vizbe

Schanghai.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

dobott belőlük nehányat. Aztán háromszor meghajlott és ismét három cső-pálczácskát dobott a tengerbe, s az egész szertartást többszörös meghajlással fejezte be. Aztán oly gyorsan, amint vén csontjai csak birták, kedvenczeihez sietett ismét. Babonája azonban mit sem használt, mert az egész éjjel, minden izében recsegni hallottuk hajónkat. Másnap reggel azonban már a partok közelében haladtunk, és bár a szél erősebb volt, mint tegnap, a tenger mégsem vert oly magas hullámokat. Délben pillantottuk meg a szárazföldet, s 1878. april elsején, este 9 órakor, számtalan apró sziget mellett elhaladva, Hongkong kikötőjében eresztettük le horgonyunkat.

Hongkong kellemes benyomást tesz az érkezőre. A város a Viktoria-hegy lejtőjére épült, egyikén a számos, legtöbbnyire hegyes, de legnagyobb részt erdőtlen szigeteknek. Százhuszezer lakosa van, s 1842 óta az angolok tulajdona, tehát angol törvények és kormányzat alatt áll. Az angol kormányzónak egy skót ezred áll rendelkezésére, melynek fantasticus öltözetű, dudás zenekara, minden este össze-vissza járja a várost.

A Viktoria-peak csúcsa szintén kopasz ugyan, de a házak azért mind buja növényzetü kertek közepén vannak elhelyezve. A házak egy- és kétemeletes, tégla- vagy kőépületek, köröskörül fakarzatokkal ellátva, és a chinai kereskedők által lakott házak élénk szinekkel kifestve. Ez élénk festésü házak képezik a város központját. Az áruhelyiségekben kiállitva vannak mindazok a diszitmények és műdarabok, melyeket Kanton hires kőcsiszolói és faragói Nephrit- vagy elefántcsontból előállitanak. Este légszeszszel és papir-lampionokkal gyönyörüen van kivilágitva a város.

Az angol rendőrség daczára Hongkong a legrosszabb hirű angol gyarmatok közé tartozik. Mint Makaoban, a portugal telepitvényben, Hongkongban is napirenden vannak a gyilkosságok, rablások és egyéb, személy- és vagyon-biztonság ellen intézett merényletek, s az európaiak czélszerűnek tartják, a sötétség beálltával házaikba vagy az élénk club-helyiségekbe vonulni vissza.

A „Hongkong“ hotel, amelyben szállást fogadtunk, ami a tisztaságot illeti, kellemesen különbözött az indiai fogadóktól. Minden szobában volt egy kandalló, mert Hongkong éghajlata már nélkülözhetlenné teszi e kedélyes kellékét minden angol szobának, s megvallom, hogy midőn a városba érkeztem, magam is jóformán fáztam. Másnap, minthogy Overbeck báró, monarchiánk generalconsulja ez idő szerint Borneo szigetén tartózkodott, helyettesénél, Reimers urnál tisztelegtünk, valamint Schönberger urnál is, aki annak idején mint hajó-zászlótartó utazott a „Novara“ födélzetén Hongkongba. Ez urak bevezettek bennünket a német clubba, és mindent elkövettek, hogy a Hongkongban való tartózkodást kellemessé tegyék számunkra.

Csaknem ugy tetszett, mintha a grátzi Schlossbergen sétálgattam volna, annyira ismerősnek tetszett előttem Hongkong legközvetlenebb környéke. Az utakat árnyékos fák szegélyezik s jól tartott gyalogutak vezetnek föl a Viktoria-hegy csucsára. A sűrű lombozatu fák alatt elrejtve vannak a fényes és kényelmes villák, olykor csak alig mosolyogva elő a szingazdag lombozat közül. Valóságos chinai paradicsom!

Azonban itt is, mint mindenütt, ahol az angolok megfészkelték magukat, ágyuk tátják torkaikat fenyegetőleg a tenger felé, s ezek jelölik ama pontokat, melyekről köröskörül, a legszebb kilátást élvezhetni, de amelyeken fű nem nő soha.

A város a Viktoria-hegy lábánál ugy van elrendezve, hogy a főutczák a hegy isohypséhez simulnak, mig függőlegesen a hegy felé a mellék-utczák emelkednek fel egyenes vonalban. Ez utczákon egész nap folyik a kereskedés, munka, szállitás és alkudozás; a dollár egyik kézből a másikba vándorol. Még a hegy csúcsán is hallani lehet a városból az ezüstpénz csengését, melyet a chinai kereskedők hivatalnokai megszámitnak, és értékük pontos meghatározása után nagy zsákokban csomagolnak be.

Kocsi Hongkongban csak kevés van, s ezek is leginkább magánosok tulajdonai. Az idegenek vagy gyalog járnak, vagy gyaloghintókban hordoztatják magukat. E gyalog hintók annyiban különböznek az indiai palankinoktól, mert ezek bambuszból vannak fonva s karos székekhez hasonlítanak, míg a palankinok, négyszögletes fakalitoknak nevezhetők inkább. Az itteni gyaloghintót két chinai könnyen viszi, míg az indiai palankin terhe alatt négy hindu is ugyancsak nyög.

Egyik hosszabb sétánk alkalmával a városon keresztül, egy tágas piaczra jutottunk, amelyen éppen vásárt tartottak. A tért körülkerítő fal mellett, a bejárattól balra egy kuruzsló ült. Asztalán roppant számmal állottak a kisebb-nagyobb üvegek és tégelyek, a legkülönbözőbb folyadékokkal és kenőcsökkel megtöltve, s közöttük száritott növények és gyökerek. Üzletének egyik legszaporább áruczikkét, az Európában is ismeretes kékitő papir képezte. Ez üzlet előtt minden chinai megállott, s a többi árusok, rekedtté kiabálhatták magukat, selyem, gyapot, üveg, agyag és gyümölcsökből álló áruczikkeik dicsőitésében; senki sem hallgatott rájuk, mindenki a kuruzsló hazugságait hallgatta. Nem messzire, a nézők sűrűen álló tömege bizonyítja, hogy ott valami mutatványnak kell lenni. Keresztül furakodtunk ez eleven chinai falon, s szabadon áttekinthettük az általa képezett kör közepét. Egy már koros chinai ugrándozott e körben, mint valami futó bolond, kezében egy fakardot forgatva. Arcza vérvörösre volt festve. Önmagával viaskodott. Majd ugy tett, mintha saját fejét akarná levágni, de az igy fenyegetett testrész, villám gyorsasággal tért ki a veszedelmes fakard csapása elől: majd jobb lábát, majd ismét balkezét támadta meg. Még hasa is áthathatlan pánczélnak mutatkozott a fakard csapásai ellenében. A szegény ember irtózatosan ordított és szemei félelemgerjesztőleg forogtak, amint bennünket megpillantott, többé egy másod perczre sem bocsátott el szemei elől. Majd jobbra, majd balra ugrándozva, folytonosan meghiusult kisérletek között arra nézve,

hogy saját fejét levághassa, mindinkább közeledett hozzám. Beláttam mit akar, és ugy szabadultam meg a pénztárczám ellen intézendő merénylet elől, hogy a tömegen keresztül visszavonulva, egy jövendőmondó asztalához közeledtem, aki éppen egy hiszékeny áldozatot bolonditott el.

A jós, egy fiatal, de jól táplált chínai, egészen fehérbe volt öltözve. Orrán egy nagy kerek szemüveg csillogott. Egy kis, rövid száru rézpipából dohányzott, ami azonban éppen nem akadályozta őt a beszédben. Egy öregebb chínai ült mellette, s a közönség nagyobb épülésére, ájtatosan hallgatta a chínai tudósnak szavait. A szegény öreg láthatólag szégyenlte magát. Szemei folyvást a földre voltak szegezve, s jobb keze hasztalan kisérleteket tett arra nézve, hogy balkezének ujjait csuklóikból kitéphesse. Minél inbább vonakodott az öreg meghallgatni az igazságot, a fiatal annál meggyőzőbben beszélt. Végre a jós, apai gyöngédséggel, megveregette áldozatának vállait, kezével megragadta a chínainak hegyes állát, és mintegy bátoritólag, felemelte annak fejét. Egy szemérmes pillantás, egy fájdalmas mosoly a vigasztaló szavakhoz, és a dollár oda volt.

Egy másik ponton, az elbeszélő körül csoportosult a tömeg. Az elbeszélő egy széken ült, egyik kezében a legyezővel, a másikban egy selyemzsinórral, melynek két végén feketére fényezett kerek falapocskák voltak megerősitve. A hallgatók félkört képeztek körülötte: a kik az első sorban voltak, a földre ültek, a többiek fennállottak. Az elbeszélő, egy még fiatal ember volt, és oly szép hangot kapott a természettől, oly melodicus hangon beszélt, hogy bár egy szót sem értettem nyelvéből, mégis órák hosszáig képes lettem volna elhallgatni őt. Jobb keze folyvást a fa lapocskákkal foglalkozott, s ez, ugy tetszett, mintha elbeszéléséhez a szabályszerű ütenyeket képezné. Az elbeszélés majd adagio, majd allegro folyt. En szívesen hallgattam szép hangját és képzeletem, regényes képleteit gondolta ki a chínai nép multjának. Az elbeszélésbe

nehány dal is volt szőve, de nekem ugy tetszett, mintha a dallamok angol eredetüek lennének.

A konsul ur tanácsát követve, dél felé, megjelentem a templomnál, ahol éppen a főünnepélyességeket tartották meg. A templom a város keleti végéhez közel, homlokzatával észak felé irányozva épült . . . A templommal szemben három bódé volt, közvetlen a körülöttük álló chinai házak oldalaihoz támasztva. Az első bódéban egy emberi alak állott, több mint kétszeres életnagyságban, — papirosból. A fejnek madárcsőralaku kicsucsorodása volt, szemei kerekek és marczona tekintetüek, szájja félrehuzva, arczain fekete kacskaringós vonalak, amelyek egy csiga csavarodásban végződtek. A test, feketére volt festve és arany czifrázatokkal diszitve. A felpuffadt has, minél tovább néztem, annál inkább hasonlitott egy bajor sörös hordóhoz. Az alak lábai szabadon függöttek a levegőben s csak a szokásos, nehéz czipők tartották azokat egyensulyban. Két oldalról, két, de jelentékenyen kissebb, bár különben egészen hasonló chinai szörnyeteg állott őrt mellette. A második bódé belseje egészen hasonló volt: a harmadik csupán két karzatot tartalmazott a nézők számára.

A templom mindhárom osztálya, magában véve egy külön házat képezett, melynek falai bambuszfonatok és deszkázatból vegyesen voltak összealkotva. Széles, födött folyosók kötötték össze a három külön részt egymással, ugy, hogy belülről tekintve az egész épület egynek látszott. A bambusz födél csucsai a szokásos sárkányokkal voltak feldiszitve.

Nehány lépcsőn fel, az elő csarnokba jutottam, amelynek ajtaja tárva nyitva állott. Üvegcsillárok és papirlampionok függtek itt le a boltozatról. A falakon aranyozott keretekben, képes ábrázolásait láttam a mandarinok által folytatott önkény uralomnak egyes jelenetekben. Az egyik kép közepén három bűnös állott, hátrakötött kezekkel. Ez alakoktól oldalra, egy óriási karszékben ült a rendkivüli testterjedelmű zsarnok, hatalmának egész tudatá-

ban. A Mandarin körül gyülekezett udvaronczok igen jó kedvüek voltak, sőt nehányan még tánczoltak is közülük. A kép másik részén a zenekar volt elhelyezve, melynek hivatása az volt, hogy a bűnösök lelkifordulásainak nyilatkozatát, vagy talán ama neszt, melyet a hóhér a pallos köszörülése alkalmával okoz, tulharsogja. A chinai zene valóban a legalkalmasabb kábitó eszköz. Én részesültem ez élvezetben, éppen miközben a leirt festményt vizsgáltam, mert egy chinai zenekar csakugyan megkezdte működését.

Tekintsük meg kissé közelebbről e művészeket. Az egyik, egy bőrrel bevont hordócskát üt teljes erejéből, és fülhasogató hangokat csal ki belőle, a másik, mint egy fél bolond üti a félgömb alaku fa dobot; a harmadik egy clarinet-szerű hangszert nyakgat, melynek sikoltásai az átalános zajban, csak elnyomott jajveszéklésnek tetszenek. A főszemély azonban a réztányéros volt. Majd egyik tányérát dobta a levegőbe, s a másikkal felfogta, majd szijjfogantyuiknál fogva, gyorsan forgatta azokat körben, de oly gyorsan, hogy szinte kimerültnek látszott bele; a kimerülés azonban csak látszólagos volt, mert csakhamar oly rettenetes erővel csapta azokat össze, hogy szinte szikrákat szórtak. Aztán ujra kezdődött a ropogás, mint mikor a sorkatonaságnak valami sortüze nem sikerül.

A templom mellett, a tavasz tiszteletére, olyan röppentyüket, milyeneket mi „béka“ név alatt ismerünk, gyujtottak el. Hallérzékeim már is tulságosan felizgatva voltak, s igyekeztem menekülni a további zene élvezetek elől.

A templom második csarnoka, amelybe az elsőből hat lépcső vezet, a kegyes adományok befogadására szolgált. Egy oltáron ott égtek az adományozott faggyu és viaszgyertyák, gyöngén világítva meg valamely császár vagy chinai istenség szobrát. A szobrok ostoba arczkifejezéssel tekintettek az előttük álló asztalra, amelyen a csirkék, gyümölcsök és süteményekből álló adományok voltak felhalmozva. Az asztal mellett nagy teknőben feküdtek a leölt disznók, részben csupán csak megkopasztva, nagy részben azonban

már, mint izletesen barnára megsütött pecsenye. Itt-ott változatosság kedveért egy juh hullája is fölfedezhető volt. Az adományok csarnokának boltozatát, melyről keskeny, fekete és aranyos, chinai betükkel benyomtatott szalagok lógtak le, négy megfeketedett faoszlop tartotta s ezek szintén aranyozott chínai bölcs mondásokkal voltak tele irva. A templom alapszine tehát a fekete volt, s ez az európai látogatóra inkább egy halottas ház, mint egy templom benyomását tette.

Ismét nehány veszedelmes lépcsőn kellett felhaladnom, s aztán a szentek szentjének titokzatos homály lepte belsejében voltam. Az előtéren izzó faszén parázs égett, két réz edényben. Itt gyujtották meg a röppenttyük kanóczait, s itt égették el a megszentelt füstölő papirszeleteket is. Az oltár előtt, melynek apró szobrai chínai házi jelenetek ábrázolásához voltak csoportositva, négy óriási szoboralak állott, fából. Ez alakok valóban aranytól ragyogó selyem kelmékbe voltak öltöztetve. Azok, amelyek legközelebb állottak az oltárokhoz, sulyos dzsidákat tartottak kezeikben, azoknak, amelyek az oltár előtt, de távolabb voltak elhelyezve, meg kellett elégedniük hasig érő hosszu bajuszaikkal.

Az oltár előtt kerek szalma fonatok voltak lerakva, s ezeken öreg chínai nők térdeltek és imádkoztak. — Ez asszonyok egyike különösen feltünt előttem. Mig a többiek, a színezett hanglépcsőn küldték föl imáikat az égbe, ez két kipfli-alaku fadarab végével ütött a templom kövezetére, azért, hogy aztán abból a helyzetből, amelyben a görbe fadarabok egymással szemben hevernek a kövezeten, jövő életének minőségét kiolvashassa.

A belső csarnok „szent embere", a főoltár szobra, virágcsokrokkal és koszorukkal elhalmozva, a csarnok legsötétebb zugában ült. Az aranyozott bronzszobor ama megszámlálhatlan gyertya füstjétől, amelyet a hivők előtte elégettek, már oly feketére füstölődött, hogy még a jelenlevő chínaiak legöregebbjei sem emlékeznek

arra, miként hivják ez istenséget vagy mit is ábrázol tulajdonkép az a szobor.

Egyszerre csak az előcsarnokból egy kötélen függő kerek érczlap rezgő hangjai hatották át a templomot. Az ünnepélyes körmenet közeledett a templomhoz. Az utczára siettem. Lövések durrogtak, réztányérok zörögtek, clarinet-ek sivitottak és az ifjuság üvöltött. Valósággal pokoli lárma volt. A menetet két réztányéros (gong) vezette. Ezeket vörösbe öltözött, kékre festett szalmakalapu chínaiak követték, kiknek czopjaik sarkukig értek. Egy zenekar haladt az áldozók előtt, akik kis asztalokon, oly adományokat hoztak, a minőket már felhalmozva láttam a templom második csarnokában. Chínai faragványokkal diszitett, toronyalaku tető födte az adományokat, a napnak kártékony sugarai ellen. A megrakott asztalakat mindig négy chínai vitte rudakon, és mindegyik után egy zenekar következett, folytonosan zörögve. Két, kék selyembe öltözött pap, orrukon nagy, kerek szemüvegekkel, és egyetlen csucsba végződő nehéz kalapokban, két hordszékben kényelmesen elhelyezkedve zárták be a menetet. Ezek megelégedten mosolyogtak, mert látták, hogy az adományok ugyan csak busásan gyülnek egybe. Minden adomány, mielőtt a templomba szállitották volna, külön be lett szentelve. A pap egy rakás papirt vett kezébe, meggyujtotta azt az egyik tüzserpenyőnél és háromszor meghajtotta magát az adomány előtt, aztán az égő papirt a szenes medenczébe dobta és a disznópecsenye be volt szentelve.

A Viktoria és Kanton között naponta közlekedő „Tchang“ gőzösön, april 4-én indultunk el Hongkongból, hogy Chína virágvárosában egy látogatást tegyünk. A naponta közlekedő hajót én csak kissebb szabásu járműnek képzeltem, s nem kevéssé voltam meglepetve, midőn a kikötőbe érkezve, ugy tapasztaltam, hogy „Tchang“ egyike a legnagyobbaknak az ott horgonyzó hajók között. Mind amellett e három födelü, fából épült kerekes gőzös csaknem kicsinynek mutatkozott ama 3000 chínai számára, akik födélzetén elhelyezkedtek.

Az I. osztályu menetjegy csak egy dollárba (2 frt 22 kr.) került; a födélzet utasai, pénzerejükhöz képest 10—15 centet (22—33 kr.) fizettek, pedig a távolság Kantonig 99 tengeri mértföld, melynek fele a tengeri utra, fele a Gyöngy-folyamra (Tcsukiang) esik.

Az ágyunaszádok, nagy gőzösök egész legiója, megszámlálhatlan mennyiségü apró vitorlás hajók, chínai dzsunkák között haladtunk Kanton felé. A kopasz, csak itt-ott sovány legelőkkel födött hegyek, melyek bennünket minden oldalról köröznek, szinte feledtetik velünk, hogy tengeren utazunk. A hegyek csucsain, bár hova tekintünk, mindenütt karcsu pagodákat látunk. Nehány órai fölfelé hajózás után, a lapos partoktól övezett és számtalan faluval benépesitett Gyöngy-folyamon, megérkeztünk Kantonba.

Kanton neve a Kuangtung nevű chínai tartománytól származik, amelynek egyuttal fővárosa is; az angolok, a kényelmesebb kiejtésü Kantonra rövidítik a tartomány nevét, és a fővárosra is ezt a nevet alkalmazzák, mert a város valódi neve Kuang-tschou-fu. Kanton, egyik legnagyobb városa Chínának, és székhelye a Kuangtung és Kuangsi tartományokat kormányzó viczekirálynak: a viczekirály alatt áll az előbb nevezett tartomány kormányzója és a tatár tábornok.

Itt is a portugalliak voltak az első európaiak, akik 1516-ban Kanton területére léptek, de az arabok már a 9—10 században érintkeztek a kantoni chínaikkal. 1680 óta az angolok ragadták kezükbe a thea-kereskedést. 1857-ig Kanton volt Chína kiviteli kereskedelmének góczpontja. A város 7—10 méter magas, 6 méter vastag és mintegy 10 kilométer hosszu fal által van körülvéve. Az egész város (chínai és tatár város) a külvárosokat is ide értve, 16 kilométernyi területen fekszik, s kivülről 16 kőkapu és két csatorna vezet a város belsőjébe. Száz meg száz, evezős csónak várta készen hajónkat, és alig, hogy a horgonyt leeresztették, a „Tchang“ azonnal ostrommal lett bevéve. A csónakokban leginkább chínai nők eveznek. Anya és leánya eveznek egy csónakban, s e működés közben csecsemőiket hátukra kötve hordozzák, miközben két más

leány egy evezőt csavaralakulag forgatott, s ez által lett kormányozva a csolnak. A csónakban nehány bambusz csáklya feküdt, vashorgokkal ellátva, melyeknek segélyével a női csolnakosok sok ügyességgel siklottak el a kikötő vizét ellepett számtalan hajó között. A csónakok meglehetősen tágasak, és közepükön egy mélyedés van, melynek oldalain vannak elhelyezve az ülőpadok. Az ülőpadok fölött, a falakon, chínai festmények, apró tükrök, fényképek, papirlampionok, papirvirágok stb. vannak alkalmazva. A kis salonban öt-hat utas számára van ülőhely, és kerek födéllel van födve.

A nők kiabálása, vezényszava és feleselése reszkettette meg a levegőt, s mindezekhez a parton egész sortüze ropogott a „béka“ röppentyüknek, minek folytán a zaj és lárma valóban kábitóvá lettek. Nem várták, amíg a hajó oldalhágcsóját leeresztik, hanem nehány asszony a hajó oldalához támasztotta a bambusz-csáklyát, míg mások, macska ügyességgel másztak fel azokon hajónk födélzetére. És amint a hajót pár percz alatt ostrommal bevették, ép ugy ejtették foglyul az utasokat is. Kevésbe mult, hogy a győztesek között elkeseredett küzdelem nem fejlett ki a zsákmány felosztásának fontos kérdése fölött. Azt sem tudjuk, miként jutottunk oda, de egyszerre csak azon vettük észre magunkat, hogy egy csónakban vagyunk. Értesültünk, hogy Kanton egyetlen szállodája, (a városban mintegy 20 európai él és lakik) sok kivánni valót hagy hátra, s ezért elhatároztam, hogy a hajón fogom tölteni az éjszakát. Mindamellett azonban, először is a jobb partra vitettem magamat csolnakosaim által, s megtekintettem a hotelt, amely, hangzatos „Kanton hotel“ címe daczára, nem csak rosz, hanem amellett még gyalázatosan drága is (egy pohár sodavizért 55 krt fizettem). Egy vezetőt vettem magamhoz, s ismét a csónakba szállottam, hogy áteveztessek a bal partra, amelyen a tulajdonképeni város elterül.

A város, a folyam partjáról tekintve, még csak sejtetni sem engedi jelentékeny voltát. Önkénytelenül is a következő kérdést intéztem magamhoz: „Hogy lehetséges az, hogy itt másfél millió

lélek lakjék együtt?« — alig tettem azonban nehány lépést a városban, azonnal kezdtem érteni a dolgot. Mint a méhraj, nyüzsgött az óriási embertömeg ide és oda, előre törekedve, visszafelé taszigálva, hogy helyet és időt nyerhessen; mert a hely és térszüke érezhetőleg akadályoz mindent. A város utczái rendkivül keskenyek, rendesen alig három lépés szélesek, olykor azonban annyira szükek, hogy két gyalog ember csak nagy bajjal térhet ki egymásnak. Az utczák nagy, és egyenlő, szép granitlapokkal vannak kövezve. E granitlapok födik el csatornákat is.

A számlálhatlan sokaságu czég- és hirdető-táblák kiáltó színei, melyek itt, valamint egész Chinában hosszu, keskeny, gazdagon fénymázolt léczek alakjában nyulnak le a házfödélről a kövezet felé, a gazdag faragványok pazar aranyozása, a gyönyörű porczellántárgyak, selyemhimzések, az elvitázhatlan izléssel berendezett kirakatok, a gyönyörű nephrit-ékszerek óriás tömege, mindez a hullámzó embertömeggel együtt festői színezetet kölcsönöz az utczáknak, mely mellett, a mi elsőrendű világvárosaink utczai életét is alig lehet fölemliteni.

Az utczák minden irány és terv nélkül, össze-vissza metszik keresztül kasul a várost és valódi tömkeleggé teszik azt, melyben idegennek, vezető nélkül eligazodnia teljes lehetetlenség. A mi vezetőnk pedig kiméletlen gyorsasággal teljesitette feladatát, hogy szinte lélekzet fogyva siettünk utánna az utczákon keresztül. Bennünket egy egész hadserege követett a chinai ifjuságnak, s a teherhordóknak ugyancsak kemény tusába került, mig csak valamennyire is előre hatolhattak. Az ifjuság ugy bámult bennünket, mintha még soha sem lett volna alkalmuk „Yang-kwej-tse-ket« (tengerentuli ördög) látni. —

A chinai kereskedők nyugodtan ültek boltjaikban, és épp oly keveset törődtek velünk, mintha ők maguk is nem árusok, hanem áruczikkek volnának. A chinai kereskedők az európai vásárlótól

kettős sőt hármas árakat követelnek, alkuközben azonban az egyszerű áraknál is gyakran alább szállnak.

Mint pénz, leginkább az ezüst dollár forog, (bankjegyeket nem fogadnak el) és ezüst rudak, amelyet suly szerint számitanak. A chínai ezüst különösen finom és rendesen némi aranynyal van vegyitve. Egységsuly a tael (egy unzia) és az alkuszok rendesen öt taelt olvasztanak össze egy rudba, melyet aztán a czég bélyegével látnak el. Apróbb összegeket a rudakról vágnak le, s külön mértéken mérik meg. Egy tael tizedrészének (Yihliang) neve Mäsz (chínai nyelven T-sien), a századrész neve Candarin (Fen). Ezüstön kivül még bronzból vert pénzek is vannak forgalomban, melyeket az angolok Cash-nek, a chínaiak T-sien-nek neveznek. E pénzek kerekdedek, középen azonban egy négyszögletes lyukkal vannak ellátva, hogy zsinoron egymás mellé fűzni lehessen őket. E pénzeknek egyik oldalán látható a hivatalos veret, a másik oldal azonban a legtöbb esetben sima. A régibb időkben, nehány magasrangu mandarin saját számlájára veretett ily pénzeket vasból; egy császári rendelet azonban forgalmon kivül helyezte azokat. Állambankjegyek Chínában ismeretlenek; csak nehány ismeretes magán czég foglalkozik papirpénz kiadásával, mely inkább rendkivül ingatag értékű börzepapir jellegével bir. Az ezüst árfolyama is gyakorta változik, annyira, hogy vannak tartományok, ahol egy taelt 1000 és mások, ahol 1800 cash-ért váltanak be.

Az ezüst mérték egy elefántcsont pálczából áll, amelyet egy selyemfonalon hoznak egyensulyba. Az egyik végén van a mérő serpenyő, míg a másik vége egy scalaval van ellátva, melyen egy kis sulyt addig taszitnak feljebb vagy alább, míg az egyensúly, szemmérték után itélve, helyreállitva nincs. Egyetlen chínai sem tesz bevárlást, anélkül, hogy saját mértékét magával vigye. Hogy a fizetésnél vevő és eladó, kölcsönösen hamisnak állitják egymás mértékét, az a chínaiak ismeretes bizalmatlanságának természetes kifolyása.

Kocsik számára föltétlenül nincs hely. Kanton a hordszékek városa. A gazdag chínaiak, kék vagy zöld (a szint az illetőnek rangja határozza meg) gyaloghintókban hurczoltatják körül magukat a városban.

Ebéd után ismét a partra ladikáztunk, hogy látogatást tegyünk a „virág-hajók“ énekes leányainál. E virág-hajók közül többen a gyöngyfolyam lassu folyásu habjain uszkálnak, vannak azonban olyanok is, amelyek folyvást a partokhoz vannak lánczolva. A földszinti helyiségbe való bejárás, oly széles mint maga az egész épitmény, s ennél fogva már az utczáról, könnyü áttekinteni annak egész berendezését.

Megkisértem leirni belsejét e mulatóhelyek egyikének, amelyben különösen nagy élénkséget tapasztaltunk. Egy fiatal leányka, fehérre és pirosra festett arczokkal, gazdagon himzett selyemruhában ült a bejáratnál. Hajéke hasonlított egy sisakhoz a lovagkorból és lábai nem voltak nagyobbak egy három-négy éves, égészséges gyermek lábainál. Mellette egy chínai zenész ült, mandolinszerű hangszerrel kezében, melynek egyetlen hurján valami vonó félével játszott, vele szemben egy másik, egy hangszerrel, amelyet leginkább egy fakalapácshoz lehetett volna hasonlitni. A negyedik zenész a tam-tam verője volt. A leányka énekelt, a többiek pedig hangszereiken kisérték énekét. Ének és kiséret hasonlóan egyhanguak valának. Mint átalában a chínai zenénél, az üteny itt is gyors két negyed volt. A kiséret folytonosan működött, az énekesnő azonban gyakran félbeszakitotta a melodiát — nekem ugy tetszett, hogy mindig egy bizonyos szavánál a szövegnek, amely „chjong-h“-nak hangzott fülembe — s ilyenkor dalát, ahelyett hogy énekelte volna, egy fahangszeren dobolta tovább. A lampionok által megvilágitott teremben egész koszoruja ült a kifestett fiatal leányoknak, mozdulatlanul hallgatva a zene és ének hangjait, míg egy-egy chínai meg nem szánta valamelyiket és némi élénkséget nem kölcsönzött a jelenetnek. A háttérben dominozva, koczkázva vagy a már kiégett

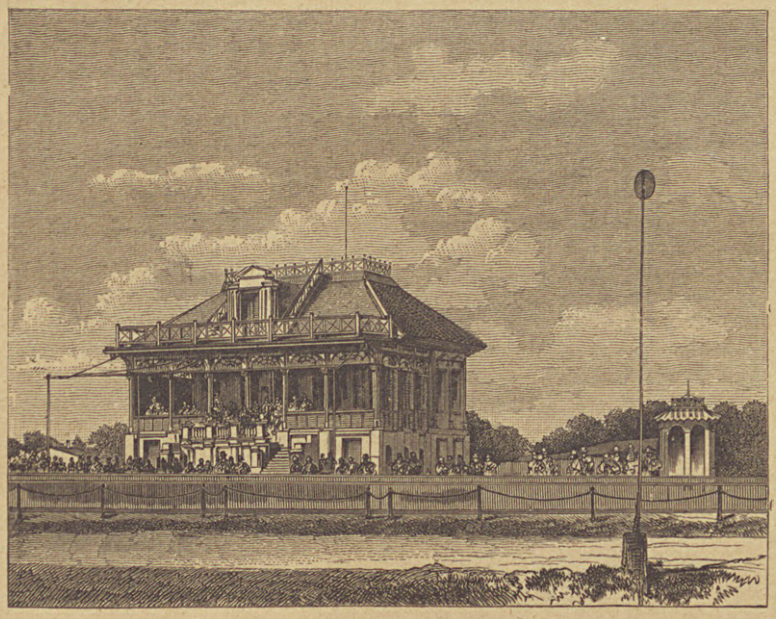
opiumpipát ujra meggyujtva ültek a chínai vendégek. Egymásmellett mintegy 20 ily házat pillantottunk meg, s azok némelyikéből, szilaj jó kedv hangjai üdvözöltek bennünket.

Kuangtung tartományban az előkelő chinaiak öltözete fehér selyem- vagy vászon-nadrágból, fehér harisnyákból, s végre selyem-czipőkből áll, melyeknek talpát hüvelyk magasságban egymáshoz ragasztott papir lapok képezik; továbbá egy felső öltöny, kék selyemből, melyet a mellen öt gombbal foglalnak össze, és amely egészen bokáig ér. Akik hajadon fővel járnak, egy legyezővel védik magukat a napsugarak ellen. Mások kis, kerek fövegeket viselnek, minden ellenző nélkül. A munkás osztály hasonlóan van öltözve, csakhogy a ruha kelméje ezeknél gyapot, s a felső kabát csak térdig ér. A nap ellen oltalmul óriási esernyő alaku szalmakalapokat viselnek.

A hölgyek ruházata, szabásban ugyan kevéssé, de annál inkább különbözik a férfiakétól gazdag himzése által. A leányok egy fonadékban hordják hajukat, s e fonadék a fej hátsó részén vörös szalaggal átfonva, szabadon csüng le a leányok hátán. A férjezett hölgyek különcznél különczebb modorban rendezik hajukat s virágokkal, szalagokkal és drágakövekkel ékitik azt. Fülbevalóul két szemből álló lánczot viselnek, amelynek fele érczből, fele pedig kőből készül. A karon ritkán hiányzik a nephrit-ből készitett zöld karperecz, míg a csuklót rendesen egy keskeny ezüst gyűrű köriti. Nyomorékká tett lábakat, a parti városokban csak kivételkép láttam.

Hongkongba visszatérve, kedvező alkalom kinálkozott, az „Amoy“ gőzös födélzetén egy kirándulást tenni Schanghai-be. A hajó kapitánya Drews ur volt, születésére német, aki sok ideig, mint hajókalauz (Lootse) működött, mielőtt kapitánynyá kineveztetett volna. A hajó kicsiny, alig 800 tonna tartalmu volt, s ezenkivül nem is volt kellőleg megrakodva, minek folytán úgy ingott, mint a nádszál a viharban, daczára annak, hogy a tenger meglehetősen csendes volt.

Az egész ut alatt rendkivül sűrű ködben haladtunk, ugy hogy husz lépésnyire sem láthattunk. A jelző sípok folytonosan fütyöltek, mégis csak egy hajszálon mult, hogy egy bárkát össze nem törtünk. Ha a köd valamennyire felszállott, jobbra balra mindenfelé hegyes sziklákat láttunk kiemelkedni a vizből. Valóban rendkivüli ügyesség, tapasztalás és vigyázat kell ahoz, hogy a hajó ennyi veszély által környezve, ily időben baj nélkül haladhasson előre

Lóversenytér Schanghaiban.

rendeltetési czélja felé. Elhaladtunk a többek között Lukone szigete mellett is, amelynek parti szikláin nem régiben egy vasból készült nagy gőzös, 500,000 dollárra becsült rakodmányával együtt tönkre ment.

A tenger szinének rögtöni változása már april 12-én este jelezte nekünk, hogy közeledünk a „kék folyam"-hoz, melynek habjai a tenger szinét több mértföldnyire piszkos sárgává változtatják. Másnap reggel gőzösünk már a „Yang-tsche-kiang" (nagy

folyam) habjait szeldelték. Schanghai közelségét elárulja az élénk nyüzsgés a folyamon, amelynek északi partját nem is látjuk, mig délre, Kiangfu minden érdek nélküli, sik vidéke terül el szemeink előtt. Mindennemű és nagyságu kereskedelmi hajók (legtöbb ezek közül angol lobogó alatt) és a chinai dzsonkák megszámlálhatlan sokasága lepi el a viz felületét. A Wusung erőd előtt, az amerikai társaság hajógyára és dockjai mellett elhaladva, nehány óra mulva szakadó esőben érkeztünk meg Schanghaiba.

V.

Schanghai.

A város történelme. — Schanghai közigazgatási beosztása. — A chinaiak bérszolgálatai. — A telepedők társadalmi és üzleti élete. — Tüzesetek. — Kakasviadalok. — A chinaiak fürdő- és étkező házai. — Chinai szinház. — A törvényszék épülete és elnöke. — Törvényszéki tárgyalások és büntetések. — Temetkező helyek és halotti szokások. — Koldusok. — Chinai philosophia. — A Sikawej-intézet. — A keresztény missiók és azok tevékenysége. — Az observatoriumok. — A Tautai halála. — Az első vasut Chinában és annak sorsa. — Kirándulások a halmok közé. — Schanghai fegyvertára. — A Wusung-erődök. — Tüzérségi gyakorlatok német vezényszó mellett. — Katonai diszszemle a Futai előtt, Tschi-fuban.

Schmidt ur szivességéből, — a nevezett ur mint missionarius kezdte meg pályáját Chinában, később azonban karddal cserélte fel a keresztet és a Taiping-lázadás idejében annyira kitüntette magát, hogy a császár ezredessé nevezte ki, s jelenleg vagyonos kereskedő Schanghaiban — közölhetem a következő adatokat Schanghai történelmére vonatkozólag: „Schanghai közép Chinának nagyrészt a tenger habjaiból kiemelkedett lapálya határszélén fekszik, s a természet által minden kedvezményben részesitve, a Hwang-pu folyam partján terül el, mely folyam 12 angol mértfölddel odább a Yang-tsche-kiang-ba szakad. Már századokkal ezelőtt egyike volt Schanghai China legnagyobb fontosságu kikötőinek, mig most, miután az idegen nemzetek előtt nyitva áll, keleti Ázsia kereskedelmi góczpontjának nevezhető. Az a hely, melyen Schanghai városa emelkedik, 2000 évvel ezelőtt Yang-tschau tartománynak egy része volt; Yang-tschau egyike volt ama 9 tartománynak, melyekből akkor a chinai birodalom állott. (A nagy Yü király beosztása szerint) és neve Hutueh (kosárháló torkolata) volt.

Confucius idejében, 600 évvel Chrisztus születése előtt Hwuj-

dje tartomány kiegészitő része volt és Loennek hitták; később ugyanazon név alatt különböző fejedelemségekhez tartozott, mig végre a Liang-dynastia alatt (500 Chr. után) Schingi-sien nevet kapott és a Su-tschau helytartóságba lett bekebelezve. A Tang-dynastia uralkodása alatt (620 Chr. után) Hwa-ting-hai nevet kapott és a Hwa-tingi helytartók törvényhatósága alá tartozott; e helytartóságot most Sung-kiang-fu-nak hivják. Csak a Sung-dynastia idejében (1075 Chr. után) Schining császár uralkodása alatt kapta Schanghai-tschou nevet, (tengereken tul kereskedő város). Addig Schanghai csak egy jelentéktelen halászfalu volt, s legfölebb azok a hajók vitorláztak el mellette, amelyek Tsing-lungba, egy 30 mértföldnyivel feljebb a Wusung-folyó (most Suchow-creek) partján fekvő kereskedő városba igyekeztek. Schanghai tehát ép oly viszonyban állott Tsing-lunghoz, mint most Wusung Schanghaihoz. A Hwang-pu azon része, mely jelenleg az európai telepitvények és Schanghai városa mellett elfolyik, a Sung-dynastia előtt csak egy szűk csatorna volt, amely a Hwang-put a Wusung-ho-val összekötötte.

A chinai történetirók állitása szerint a Wusung a Fang-dynastia idejében 5 s később a Tang-dynastia alatt 2 mértföld széles volt Schanghai mellett. Apránként azonban oly keskeny és sekély lett, hogy a hajók nem közlekedhettek rajta Tsing-lungig, hanem kényszerültek Schanghaiban lerakodni. Abban a mértékben, amint a Wusung kisebbedett, lett szélesebb a már emlitett összekötő csatorna, mert a Hwang-pu, ahelyett hogy Schanghaitól délre keleti irányban haladt volna a tenger felé, e csatornán keresztül a Wusung folyammal egyesült, és Schanghaitól északra ömlik a tengerbe.

Az északi Sung-dynastia uralkodásának vége felé (1100 Chr. u.) a császári harminczad-hivatalt Tsing-lungból Schanghaiba helyezték át és Kublay-Khan, a Yüen-dynastia alapitója elrendelte 1824-ben, hogy Schanghai környéke, a Sung-kiang helytartóságnak egy

részét képezze Schanghaival, mint a kerületi hatóság székvárosával.

Ezóta szemmel láthatólag gyarapodott a város, és most Kelet-Ázsiának kétségtelenül legnagyobb kereskedelmi városa, mig az egykori Tsing-lung helyét, csak a kis Laou-tsching-pu és a Tsing-lung pagoda jelzik csupán.

A chinai városrész Kia-tsing császár ideje óta (1570) nem sokat változott ugyan, de annál nagyobb változáson mentek keresztül az idegen telepitvények. A Sung-dynastia idejében két kis erőd létezett itt s ama számos csatorna közül, melyek az előtért keresztül kasul metszették, csupán az a keskeny csatorna van meg, amely a franczia telepitvényt az angolokétól elválasztja.

Az egész Schanghai mint valami széles házszalag simul félkörben a Hwang-pu balpartjához és követi annak minden kanyarulatát délről keletnek. Áll pedig a város a chinaiak által lakott és fallal köritett részből, aztán a franczia, angol és amerikai gyarmatokból, mely háromnak népessége azonban egyaránt vegyes. A chinai városrész leginkább egyemeletes tégla- és faházakból áll (csak a jelenleg uralkodó dynastia engedte meg a chinaiaknak, hogy kétemeletes házakat épitsenek) amelyek minden szabály nélkül elhelyezve, szük, büdös és egészségtelen utczákat képeznek. A házak tömege különösen sűrű az idegen telepitvények irányában, mig nyugot és délnyugot felé még nagy területek beépitetlenül hevernek s ezeket még ma is szántóföldekül használják.

A város theakertjében egy templomszerü, több pocsolya által övezett épületben összpontosul a chinai lakosság minden élvezete, mulatsága és szórakozása. Hasonló népmulatsági jelenetekkel mint Hongkongban, itt is minden lépten nyomon találkozunk. A chinai kereskedők kivételével, akik a városi bazárban gazdag, de aránylag drága árugyüjteményüket kinálják, mint selyemszöveteket, zománczozott edényeket, elefántcsont-faragványokat, porczellán műtárgyakat és valódi vagy utánzott régiségeket, a chinai város összes

lakossága alsóbbrendü kézmüvesekből áll (leginkább takácsok), a kik kenyerüket az idegen telepitvényeseknél keresik meg, továbbá földmivesekből és halászokból.

Schanghai környéke annyira termékeny és a termesztmények oly gyorsan kelnek el, hogy Schanghai lakosainak e perczig még semmi okuk sem volt a kivándorlásra. A Schanghai kerület lakosságának egy része matróz szolgálatot tesz, vagy a szokott dzsonkákon, vagy idegen kereskedelmi hajókon. Schanghai lakosai, a mi az értelmiséget, müveltséget és jólétet illeti, messze utánna állanak földieiknek és főjellemvonásuk a szelid alázatosság, kitartó türelem, ragaszkodás a hagyományos szokásokhoz, bizalmatlanság és gyülölet az idegenek irányában.

A régibb időkben Schanghai férfi lakosai nem borotválták fejüket, hanem hosszura növesztették hajukat s hátul egy csimbókba kötötték azt. Hálókabát forma felső öltönyt viseltek bő ujjakkal s a feöltőt egy szijövvel szoritották a derékhoz (mint most a buddhista papok teszik). A nadrág bő volt, harisnyákba dugva viselték és czifra harisnyakötőkkel tartották össze. Fekete czipők, apró, kerek, lapos fedelü s egy fekete gombban végződő sipka fejezte be az öltözéket. A chinai lakosok közül még ma is igen sokan ragaszkodnak az ősi viselethez; a többség azonban ma már a bő, alul nyitott pantalont, a térdig érő felső kabátot, a szokásos öt gombbal a jobb oldalon, továbbá selyemmel himzett czipőket és egy kerek selyem-sipkát visel, veres vagy kék selyem-gombbal. A nők ruházata a régi maradt, azzal a különbséggel, hogy ma már kiáltóbb szinü szöveteket használnak. A nép ruházatának szine sötétbarna, a tudósoké világoskék, a tisztviselőké rangfokozatuk szerint több szinü és gazdagon himzett. A hivatalnokok sipkája drágakövekkel kirakott koronához hasonlitott.

Az a szolgálat, melyet a chinaiak Schanghaiban ellátnak, két osztályba sorozható, és pedig szolgálatra a külföldieknél, szolgálatra a chinaiaknál. Ez utóbbiak átlagban felével kevesebb bért

kapnak, hanem kárpótlásul a szolgálatadó tartozik élelmezni őket. A házi szolga a chinaiaknál 3 dollárt, az európaiaknál 6 dollárt kap havonként. Szolgáló leányok (csak chinaiaknál) 3 dollárt kapnak, élelmezés mellett; dajkák (amah) európaiaknál 6—10 dollárt, chinaiaknál 4—5 dollárt, teljes élelmezés mellett, szoptatós dajkák európaiaknál 12—18 dollárt, élelmezés nélkül.

A franczia és az angol telepet, szép széles utczáival és európai izlésben épült házaival, megtelepedett európaiak, chinai kereskedők és munkások vegyesen lakják. A mindenféle kényelemmel ellátott európai házak rendesen egy illatos kert közepére vannak épitve. Egyike a legszebb épületeknek a franczia helytartósági épület, amelynek érczkupolája az egész háztenger fölött uralkodik. A nyilvános épületek nagy száma, az illető országok szineivel festett rudakkal előttük, jelölik a consulok és azok helyetteseinek lakását.

Schanghaiban magában hét keresztény (anglican és r. kath.) templom van. Nevezetes intézmények és épületek közül még kiemelendők: a három postahivatal, az angol, a franczia és a japáni (resp. amerikai) három nagy hotel, két club, az angol és a német. Az amerikai telepitvényben vannak a legjelentékenyebb gyárak, hajóépitő műhelyek és dock-ok.

Telepedők bevándorlása Chinába és különösen Schanghaiba nem történik. A Schanghaiban élő külföldiek (még a Kanton és Ning-po-ból származó chinaiak is) egyedül azzal a szándékkal telepesznek meg itt, hogy bizonyos évig itt tartózkodva, a gyüjtött vagyonnal eredeti hazájukba vonuljanak vissza. Igaz, hogy az üzletek menete a legközelebbi években oly kedvezőtlen volt, hogy az európaiak legnagyobb része kénytelen volt itt tartózkodásának idejét bizonytalan ideig kinyujtani, valóságos megtelepedésről azonban, a szó szoros értelmében mégsem lehet beszélni. Ez állitás mellett bizonyitékul szolgálhatnak a számok, melyek Schanghai európai lakosságának hullámzását jelzik. Schanghaiba 1877-ben 640 európai jött, ellenben Európába vissza 959-en költöztek.

A megtelepedett európaiak társadalmi élete sokban különbözik attól, amelyet hazájukban folytattak. A lakház képezi itt a tulajdonképeni hazát. Az európaiak leginkább nőtlenek, de azért rendesen saját háztartást visznek, amelynek élén minden esetben egy chinai áll. A férjes hölgyeknek nincs valami kellemes életük, mert leginkább csak a szűk családi körre vannak szoritva, minthogy az európai értelemben vett látogatások itt nem szokásosak. Az európaiak egy része házasságban él ugyan japáni nőkkel, de ezek csak szerződésileg meghatározott időre szólnak. A meghivások bizonyos alkalmak vagy ünnepekre, gyakran hónapokkal a kitüzött nap előtt és irásban küldetnek szét. Különben rögtönözve az utczán történnek a meghivások, vagy az illető maga hivja meg magát. A különféle nemzetek asztalainál az angol étkezési rendet és szokásokat tartják és pedig szigoruan. Sokat isznak és pedig különösen palaczksert, claret-t és pezsgőt. Ha $5\frac{1}{2}$ napi munka után, amely naponta reggel 10 órától este 4 óráig tart, bekövetkezik a szombat délután, mindenki örvend a másfél napi pihenésnek, és igyekszik szórakozni, amint csak szerét teheti.

Minden vagyonosabb kereskedőnek van egy vadász- vagy házi csónakja, melyen a nyári és őszi hónapok alatt eltávozik a városból, hogy a környéken vadászhasson. A vad állomány őzekből, kevés nyulból, fáczánok és szalonkákból áll. Minthogy az európaiakra nézve nehéz feladat, az ily kirándulásoknál, a számtalan csatorna-vonal között eligazodni, mindenkor egy chinait visznek magukkal vezetőül. Azok, akik a vadászatban nem találnak mulatságot, a szombat délutánt és vasárnapot kirándulásra használják fel Sikawejbe, ahol egy osztrák-lengyel asszonyság, szép fekvésü és nagyszerü berendezésü vendéglőt nyitott. Vasárnapon nem annyira, mert e napot, angol szokás szerint, szigoruan megtartják itt is, hanem szombaton délutánonként vidám zaj és jókedv uralkodik itt, s ha nem is Sikawejben, hanem sokak számára Schanghaiban tulságosan korán kel föl a nap. A mint nőtlen férfiak, ugy férjetlen

Theakert Schanghaiban.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

hölgyek is számosan vannak Schanghaiban, leginkább amerikai nők, akik fényes fogatokon járnak és fényüző életet visznek, s esténként bérruhás szolgáik védelme alatt sétakocsizásokat tesznek a városban. Ebéd után, tehát rendesen este 8 órakor, összegyülnek a tagok az illető clubb-helyiségekben s az időt a napi kérdések megvitatása által igyekeznek röviditni, aztán ujságokat olvasnak, tekéznek, dominóznak és kártyáznak. Az angolok különféle sport-társulatokat alapitottak, s az ily társulatok tagjai egész éven keresztül azon törekesznek, hogy a programm változatossága által minél több mulatságot szerezzenek tagtársaiknak. Különös kedveltségnek örvendenek az évenkint kétszer megtartatni szokott lóversenyek, melynek előkészületei azonban rendkivül nehézkesek, mivel arról van szó, hogy vad és csökönyös mongol lovakat megszeliditsenek és aztán versenyre idomitsanak. E versenyek inkább üzlet mint mulatság szinezetével birnak. A verseny előtt nehány nappal elárverezik a lovakat s most aztán megkezdődnek a fogadások, melyek Schanghaiban gyakran csakugy elnyelik minden vagyonát az illetőnek, mint Angliában. Az utósó nap a chinai lovászoké, akik valóban kitünő lovasok. Hogy az ily versenyeknél hectoliter számra isszák a pezsgőt, s megfelelő jéghegyeket fogyasztanak el hozzá, az a versenyek és az éghajlati viszonyokból kifolyólag egyiránt természetes.

Minthogy az európaiak azt tapasztalták, hogy az ellenséges indulatu chinai lakosság, gyakran csekély okból, egyértelműleg tettlegesen lép föl az ugynevezett betolakodók ellen, Schanghaiban már évek óta egyenruházott polgárőrség és kitünően szervezett tűzoltó-testület van. A tűzesetek Schanghaiban, különösen télen, nem tartoznak a ritkaságok közé. Magában véve már a szentelt füstölőpapirok gondatlan elégetése, továbbá a chinaiak fekhelyének könnyelmű berendezése — a szigoru télen át, és mindenkor éjjel az alvás alatt, minden chinai fekhely alatt ott van a szenes medencze, teli eleven szénnel — nagyban elősegitik a tűzesetek

keletkezését. Magam is tanuja voltam egy jelentékenyebb tűznek, és megkisértem részletes képet nyujtani róla. Épp reggelinél ültem, midőn egy tűzjelző torony harangja megkondult, — tudatván, hogy tűz van az amerikai telepitvényben. Pár percz mulva már elrobogott a fogadó előtt az első fecskendő, európaiak által vontatva. A fecskendőn alkalmazott csengettyű, minden kerék fordulatnál, rettenetes lármát csapott. Az első kézi fecskendőt csakhamar követte két gőzfecskendő, s végre chinaiak által kényelmes lépésben vontatva, a szerkocsik. Én is felugrottam egy Yirinkscha kocsira és a tűz színhelyére hajtattam. Száz meg száz chinai futott a tűz irányában. A Gardenbridge mellett (hid, amely az amerikai telepet az angol teleppel összeköti) volt az egyik gőzfecskendő felállitva, attól nehány száz lépésnyire működött a másik, 500 lépés hosszu kaucsukcsöveken keresztül fecskendvén a vizet a távoleső tűz színhelyére. Ott egy leirhatatlan tolongás uralkodott. Az európai és chinai rendőrség egyiránt megjelent a vész helyén, és könyörtelenül paskolták szijjkorbácsaikkal a bámészkodó chinaiakat, hogy a működő tűzőrségnek helyet szerezhessenek. Előre nyomultam és nagy fáradság után csakugyan el is értem a helyet, ahol a lángok mohón nyaldosták a faépitményeket. A szomszédházak chinai lakossága legnagyobb részt az ablakoknál és az utczára szolgáló ajtókba állott, oly közönyösen nézve a dolgot, mintha őket nem is fenyegetné veszély. Hisz arra valók az európaiak, hogy oltsák el a tüzet! Aztán a legnagyobb kár a helytartót éri, aki, ha a tűz nagy dimensiókat vesz, még jövedelmező állását is elveszitheti miatta. Ily törvények léteznek Chinában a mandarinokra vonatkozólag, s könnyen megtörténhetik, hogy maga a Futai vagy viczekirály is elveszti állomását egy jelentékenyebb tűzeset folytán.

Csak két vagy három ház tetején vettem észre chinaiakat kézi fecskendőkkel. Ugy látszott, hogy ezeknek nagy mulatságot okozott a tűz. A szűk utczákban a leégettek czipelték megmentett

holmijaikat. A tűz elnyomásánál egyetlen chínai sem működött közre. Ők csak a gummicsövek működését és a vastag vizsugár hatását bámulták, és sehogy sem tudták felfogni, hogy miért fárasztják magukat annyira a tűzoltók, s különösen az volt érthetlen előttük, miért öntözik azokat a házakat is, amelyek még nem égnek.

Egy óra alatt — míg végre sikerült a tüzet localisálni — 30 chínai ház égett le. Azzal az elégtétellel azonban tartozom a chínaiaknak, hogy a rendetlenség nem volt oly nagy, mint később Hakodate-ban tapasztaltam egy tüzeset alkalmával, ahol éjszaka, ezer meg ezer japáni rohant a tűz színhelyére, mindegyik égő lámpával kezében. Egyik sem tudta mi hasznát vegye lámpájának s aztán ostoba arczkifejezéssel bámultak egymás szemébe, s végre még kaczagtak saját élhetetlenségükön. Általában véve sem ott, sem itt, a levertségnek semmi nyomát nem találtam a szerencsétlenség után.

E kis kitérés után folytassuk Schanghai társadalmi életének ismertetését. Mindazokat a tárgyakat, melyekre az európai embernek a munkához, az élethez és mulatsághoz szüksége van, Schanghaiban is feltalálja. Hogy a bevásárlásnál háromszoros árakat kénytelen fizetni, azt rosz néven sem veheti senki, ha meggondolja, hogy a kereskedő csak azért telepedik meg Chínában, hogy minél gyorsabban meggazdagodjék.

A kölcsönös bizalom, a szó értelmében határtalan, szükségtelen, és nem is történik meg soha, hogy valaki pénzt hordjon magával. Tetszés szerint vásárolhat mindenki, akár európai, akár chínai kereskedőnél, beléphet az első vendéglőbe, anélkül, hogy egyetlen cent volna zsebében, mert szokás, és teljesen elég, ha fizetés helyett egy bont állit ki, vagy a minden kereskedésben már készen alló checksre, a vételösszeg alá saját nevét odairja. A hónap elején, a ház compradorja kihordja a checkseket és beszedi az értük járó összeget. Az, hogy a hitelezők veszteségeket

szenvedjenek ez eljárás miatt, soha sem fordul elő. Ily chekseket készpénz fizetés helyett is használnak, a csónakok és fuvarosok felfogadása és kifizetésénél.

Az idegenek legnagyobb részének saját fogata van, s minthogy ez országban a gyalogjárást nem illedelmes dolognak tekintik ; azok számára, akik nincsenek abban a szerencsés helyzetben, hogy saját lovakat tarthassanak, mintegy 1500 Yinrikscha, (kicsiny, két kerekű, egy üléses kocsi, mely elé egy chinai fogja be magát) áll szolgálatára valóban csekély díjért. Azonkivül másnemű bérkocsikban sincs hiány.

Az öltözködés módja bizonyos időpontokhoz van kötve. Igy például egyetlen európai sem fog fehér öltönyben megjelenni junius elseje előtt, ha a művelt társasághoz akar számittatni. A fölkelési óra reggel 8, a lefekvési idő éjfél.

Schanghaiba érkezésünk alkalmával, az osztrák érdekek védelme, Boleslavszky lovag generalconsul derék kezeiben volt, ki mellett mint viczeconsul Haas József segédkezett. Mindkét ur forró hálára kötelezett engem azzal a szerétetreméltóságával, amellyel Schanghaiban tartózkodásomat kellemessé tenni igyekeztek. Ők mutattak be engem az ott élő németek kitünőségeinek, s ők ismertettek meg dr. Little-lel, akinek Schanghaiban magán observatoriuma van, és azt a legszivélyesebb modorban rendelkezésemre bocsátotta. Különösen Haas ur volt elválhatlan társam kirándulásaim és sétáim alkalmával. Ismeretes levén a chinaiak minden szokásával és erkölcseivel, csaknem minden szabad óráját, nekem szentelte, és neki, aki a népesség nagyobb részét ismerte, sikerült engem becsempésznie oly helyiségekbe is, amelyekben az europaiakat nem szivesen látják.

Egy mulatság leirásával akarom kezdeni értekezésemet, amelyet a Schanghai telepedők legalsó osztálya, minden vasárnap rendezni szokott. A kakasviadalokról beszélek, melyeknek főfészke az angol telepben található fel. Délután három óra volt. Nehány piszkos

szűk utczán keresztül végre egy hidhoz jutottunk, és azon keresztül haladva csakhamar a mulatság szinhelyén voltunk. Egy vállalkozó chinai épitette a szinház egyszerű épületét bambusznádból, mely a véráztatta földet befödte. Még korán volt ugyan, de azért már válogatott közönség lepte el a nézőtért; annyiban válogatott, amennyiben, a többi emberiség dicséretére legyen mondva, leginkább simára borotvált malayi arczokat láttunk ott. A jelenlevők egyharmadának hóna alatt egy-egy tollas harczos volt, amely talán már előérzettel birt róla, hogy nehány percz mulva megkezdődik az élet-halálharcz a létért. Voltak itt barna, tarka és fehér kakasok, taréjjal vagy taraj nélkül, erős és gyönge példányok vidám vagy komor kifejezéssel, s nehányan közülük, a délutáni órák daczára kukorikolni kezdtek, mintha csak arról volna szó, hogy az álomszuszék európaikat fölébresszék. Egy viadal ép most vette kezdetét. Két tarka kakas berzenkedett egymás ellen. A finom nyak-tollazat fel volt borzalva, a hegyes csőrök kölcsönösen egymás tarajába mélyedtek; majd egyik átugorta a másikat, majd a kiterjesztett szárnyak akadályozták meg e fortélyos műveletet. A malayok üvöltöttek, mint a spanyolok a bikaviadaloknál; ekkor pirosra lett festve a föld, és gözölgő vércseppek jelölték a visszavonuló harczos nyomát; a gyöngébb fél még nehány kisérletet tesz a támadás visszaverésére, s aztán vége. Egy kakas hullája már boritja a harcztért. Kiszenvedett gazdájáért és még csak jó emléket sem hagyott maga után, mert gazdájának még fizetni is kellett.

Nehány percznyi szünet után másik viadalt rendeztek. Két malay (ezek mind európai öltönyben járnak) megegyezett, hogy kakasaikat megmérköztetik egymással. Először is vizsgálatot tartottak, valjon az állatok alkalmasok-e a viadalra; kezükbe vették és egymásra uszitották őket, fejeiket összetartva és harczias kiáltásokkal lelkesitve őket. Midőn a kakasok kezdtek hajlamot mutatni arra, hogy egymás szemét kivájják, akkor visszarántották őket. Az egyik kakas hófehér volt, a másik sötét és nyakán érczfényű

tollazat ragyogott. A fehér kakas, határozottan erősebb alkotásunak látszott.

Most kezdődtek a fogadások. Oly emberek, akik nélkülözni kénytelenek, mert havonként alig keresnek 6—7 dollárt, akik a chínai konyhákban, az olcsóságuk miatt csak nem élvezhetlen kotyvalékokat eszik, itt 20—30 dollárt tesznek fel egy kakasra, s

Részlet a chinai városból Schanghaiban.

a fogadások összege gyakorta százakra rug, ha valamely már ismeretes hős lép a küzdhomokra. A sötét kakasra csak nehányan merték pénzüket veszélyeztetni. A bódé mellett egy élelmes chínai ficzkó állott, aki a sarkantyu kikölcsönzés jövedelmes üzletét folytatta. A sarkantyuk, oly nagyok, mint egy tollkés, és két élüre vannak köszörülve. A sarkantyuk tövénél egy mélyedés van alkalmazva, ugy, hogy az a kakas egyik karmához, és a természetes

sarkantyuhoz lapul, oly képpen, hogy a felkötött sarkantyu, mint veszedelmes szuró fegyver egyenesen hátra áll. Az állatok lábát, a természetes sarkantyunál, (amely rendesen csak mint egy csonka tag létezik) finom papirral göngyölgetik be. Aztán felkötik a fegyvert, s az előkészületeknek vége van. A két kakas egyszerre támadott. Föltétlen csönd kisérte minden mozdulatukat. A harcz sok ideig kétséges maradt. Végre inogni kezdett a barna kakas. Gazdag vérömlés jelezte csakhamar bekövetkezendő bukását . .

Női lábak.

Elesett. A fehér kakas, csörével felé vágott, de oly szerencsétlenül, hogy nyaka, ellenségének késélü sarkantyuja alá jutott, amely azt keresztül is vágta. Viharos tapsikar követte a harcznak e váratlan kimenetét. A tulajdonos oly dűhvel kapta fel a szerencsétlen állatot, mintha még azon felül nyakát is ki akarná tekerni. Kiszívta kakasának sebét, de már az sem használt semmit; a derék harczos

kiszenvedett. Nekem elég volt ennyi e kegyetlen mulatságból; — eltávoztam.

Han-tschou és Su-tschou városok lerombolása után a Taiping lázadás alkalmával, azoknak, akik ugy keresték kenyerüket, hogy másokat mulattattak, a nevezett két városból, melyek annak idején a chinaiak szórakozási és élvvágya főfészkeiül voltak tekinthetők, kivándorolniuk, és oly helyeket kellett fölkeresniük, amelyek a hirtelen rendkivül erkölcsössé lett mandarinok korlátlan hatáskörén kivül esnek. Schanghai, ahol az angolok már szilárdul elhelyezkedtek és a chinai kormány által bizonyos törvényhatósági jogok gyakorlatával lettek feruházva, a legalkalmasabb hely volt ez osztály letelepedésére. Csapatostól költöztek tehát ide, leküzdték a félelmet a „nyugat ördögei“ irányában, mert ez előitélet csak károkat okozott volna nekik, és először is az angol negyedben telepedtek meg. Kocsmákat, fürdőházakat, szinházakat és theázó helyiséget épitettek ott, s itt is mint máshol, elkezdtek bőségben és vidámságban élni. Mai napig ugy van ez, és nincs város, amely a chinaiaknak annyi élvezetet nyujtana, mint Schanghai.

„Francziaország“ és „Anglia“ közelében egy utcza vonul el déli irányban, és ez utczában minden ház, a tapintás, hallás vagy látás érzékének gyönyörködtetésére szolgál. Az illatról minden chinai személyesen gondoskodik. Először is egy fürdőházat kerestem fel ez utczában. A kapu előtt számos gyaloghintó állott. Az egyszerű bejárat papirlampionokkal volt megvilágitva, melyeknek chinai felirata az épület rendeltetését adta tudtul mindenkinek, aki a chinai irásjeleket és nyelvet érti. Az első helyiség, melybe léptem, az elfogadó terem volt. Nehány faszék és asztal képezte az összes butorozatot, s a boltozatról itt is papirlampionok függtek alá. A falak is fával voltak boritva. A második szoba volt a theázó terem, az asztalokon theás kannák és findzsákkal, s apró rézpipákkal. A harmadik terem a tyukszemben szenvedő emberiségnek volt szentelve. Ha jól emlékszem, e helyiség légszesszel volt világitva.

Nehány sovány alak ült a padokon és várt türelmesen a műtő megérkezésére. Azt mondják egyébként, hogy a chinai tyukszemirtók rendkivül ügyesek. A szögletes arczokon kifejezett megelégedés, midőn ez alkalmatlan jószágtól megmenekedtek, csaknem sajnálnom kényszeritett, hogy nem nyujtottam magam is alkalmat nekik ügyességük bebizonyitására.

Eme, már vízgőz által telitett helyiségen keresztül egyenesen a fürdőterembe léptem. Hosszukás terem az, és hosszában több apró kabint tartalmaz, amelyeknek belsejében az elkülönzött fürdők léteznek. A fürdő kabine-ok elől nyitva vannak, s élénken emlékeztetnek a gyónó székek szerkezetére. A padlatba mindenütt, apró, kerek, és forró vízzel tölt fürdőkád van bemélyesztve. A padlaton alkalmazottt számos lyukak arra valók, hogy a forró gőzt a kabine-okba bocsássák. A fürdő tisztán volt tartva és a látogatottság ellen nem lehetett panasz.

A fürdőház közvetlen szomszédságában egy vendéglő van, s este kilencz órakor valóban rendkivülinek volt nevezhető a vendégek tolongása. Gyaloghintók és Yirinkschakból álló torlaszok, csak épp annyi szabad helyet engedtek, hogy nagy fáradsággal a kapuig keresztül erőszakolhattuk magunkat. Egyenesen a konyhába jutottam, ahol egy buffet is volt felállitva, egy farácsozat által védve a közönség ostroma ellen. A buffet mellett állott a födött tűzhely, amelyen a bort főzték. A chinai ugyanis csak forrón issza a rizsbort (japani nyelven s a k i, chinai ny. s a m s c h u.) Hogy a chinaiak ez italt melegen isszák, nem csudálkozom rajta, mert ugy látszott, mintha mindegyiknek halvér folynék ereiben.

Az étterem rendkivül nagy és elég magas. A tetőzetet fa oszlopok tartották. A háttérben két zenélő leányka ült. Mindegyikük mandolint pengetett, és oly halkal, szinte félénken énekeltek, mintha csak ma először mutatták volna művészetüket nyilvánosan. Annál hangosabb volt a társalgás az egyik középső asztalnál, ahol egy chinai társaság ebédelt. Mit ettek, nem tudom, csak emlékszem,

hogy az étkek illata éppen nem volt kellemetlen. Minden chínai vendég mellett, egy selyembe öltöztetett leányka ül. A gazdagon megrakott asztal körül élénk társalgás folyt, s megérkezésünkig egyetlen kellemetlen hang sem zavarta azt. Midőn bennünket észrevettek, eleintén kíváncsian tekintettek reánk, majd megvetőleg s végre a lenéző részvétnek egy nemével, mintha mondani akarnák: „Szegények. Hisz azt sem tudják mit akarnak!“ Végre ismét erőt vett rajtuk a fesztelen és vidám társalgás. A többi asztalok fölött kivétel nélkül az uralom szelleme lebegett. Az első emeleten, hova egy létrán kellett felmásznunk, négy chínait találtunk, amint szenvedélyes kiáltozás közben, mint az olaszok „Mora“-t játszottak. Annyira szeretetreméltók voltak, hogy vigyorgó pofával kináltak meg, hogy foglaljunk helyet és vegyük részt a játékban. Megköszöntük a meghivást és távoztunk egy másik helyiségbe, melynek belsejét csak az ablakon keresztül vehettük szemügyre. Itt az opium dohányzók szundikáltak. Ezek puha divánokon hevernek s addig szívják be a mérges füstöt, míg öntudatukat elvesztik és kellemes álmok ingerkednek velük.

A bennső tartományokban tett hosszas utazásom alatt többször tettem kisérletet az opium pipázással. Két pipával is kiszívtam egymásután, anélkül, hogy valami hatása lett volna reám; sem testi sem szellemi kimerültséget és izgatottságot nem éreztem. A füst ize, vagyis helyesebben mondva illata, határozottan hasonló a frissen sült mákoskalács illatához.

Schanghaiban két chínai szinház van, és pedig az angol telep délnyugoti végén. Már messziről hallani lehet az előadás pokoli zenéjét. A belépti díj egy dollár, melyet utólagosan szednek be a nézőktől. A szinház egy óriási, négyszögü terem, az európai orpheumokhoz hasonló. Az előadások mindenkor tultömött házak előtt folynak le; deficzit és szinházi válság itt teljesen ismeretlenek. A földszinten apró barna asztalok körül, öt—hat tagból álló társaságok helyezkedtek el, akiknek a theát, egy rizs süteményt és

olajban pörkölt dinnye magot ingyen osztogattak szét. Ezenkivül minden asztalon áll egy tányér, rosz körtékkel megrakva. A falak mellett, amphiteatralis alakban, három sor pad van elhelyezve és a chínaiak előszeretettel foglalják el e helyeket. A páholyok rendszere, az európai szokás ügyetlen utánzásának nevezhető. E magasabban fekvő nézőtért, leginkább a hölgyek foglalták el, s a hölgyek mindegyike mellett ott volt a szolgáló, aki folytonosan gyártotta a cigaretteket, és tüzet adott urnőjének. Nehány divaturacs, egyik hölgytől a másikig udvarolt, és mindegyik felülmulni igyekezett a másikat szeretetreméltóság dolgában. Olykor-olykor mégis sikerült nekik egy mosolyt csalni a szépek ajkaira. Négyszögü, minden oldalról nyitott emelvényből állott a szinpad, s az egészet faoszlopokon nyugvó tetőzet födte. A felső keresztgerendát, nehány, keretbe foglalt kép diszitette, a közepén egy nagyobb festménynyel, amely egy öreg, fehérszakállu férfiut ábrázolt, amint magát meghajtja, s karjait üdvözölve nyujtja a közönség felé. A szinpad hátterén volt elhelyezve a zenekar. Nem tudom, zenének nevezzem e azt a zörgést, mit ez emberek okoztak. Ha az ember egy vashámort meglátogat, némi fogalmat szerezhet magának azokról a zenei élvezetekről, amelyekkel Chínában gyönyörködetik az utasokat. Érczlapok, fatambourinok, tam-tam, réztányér, csengetyü stb. hasonló egymáshoz nem illő hangszerekből van összealkotva a zenekar, s a zenészek, kézzel lábbal, ércz és elefántcsontból készült verőkkel, ugyancsak kinozzák azokat.

Nehéz volna leirnom, mit láttam a szinházban. Az egyes alakok, mint a bolygó tűzek, osontak végig a szinpadon, és még is az egészen meglátszott, hogy összefüggés van benne, hogy tanulmányt forditottak reá. Kétségtelen, hogy tömérdek próbának kellett megelőznie az előadást, mert különben a művészeknek agyon kellett volna verniök egymást, vagy legalább szemeiket kölcsönösen kiszurniok, s egy pár tagjokat eltörniök. A közreműködők számához mért szinpadon — néha 60 személy is részt vett egy-egy jelenetben —

valóságos harczokat és csatákat ábrázoltak. Csudálatos gyorsasággal forgatták kardjaikat és dzsidáikat, az egyik látszólag egész dűhvel támadott, a másik felfogta a csapást vagy szurást; kardok suhogása hallatszott és a fényes vas csak ugy villámlott a levegőben. A megtámadott azonban, egy gondolatgyors mozdulattal, kitért a vágás elől, nemcsak, hanem még ő alkalmazott támadójára egy hatalmas csapást oldalról. Aztán egyszerre szinváltozás következett; a hősök békésen vonultak ki egy hátsó ajtón, s helyettük most, fölléptek az erőművészek és tornászok. Derékig meztelenek voltak, s lábaikat bő selyem pantalon födte. Az a gyorsaság, könnyűség, amely előadásukat jellemezte, az a kecs, amellyel merész ugrásaikat végre hajtották, átalános elragadtatást idézett elő. Ha előre ugorva bukfenczet vetettek a levegőben, s fejüket mellükre hajtva, puszta nyakukra estek a fapadlaton, hogy egy lökést adhassanak testüknek a vissza felé való bukfenczezéshez, s a következő pillanatban, egyenesen mint a gyertyaszál és gyorsan, mint a legügyesebb ballerina, nehányszor saját tengelyük körül forogtak, csakugyan hajlandó lett az ember azt föltételezni róluk, hogy tagjaik kautschukból vannak alkotva.

Ezek is leléptek, hogy helyet engedjenek két mandarinnak, akik nagy kisérettel jelentek meg a szinpadon, a kiséret párosával lépett fel. Minden pár a szinpad elejéig jött előre, s ott csipejüknek egy alig észrevehető mozditásával, hátat forditottak egymásnak, s aztán az egyik jobbra, a másik balra fordult, hogy helyet adjanak a következőknek, akik egészen ugy jártak el mint előzőik. A kiséret és különösen a két mandarin, feltünő pompával voltak öltözve. A selyem öltönyök művészi himzésekkel voltak elboritva. Széles és ragyogó deréköv, mely nem csak a ruhát összetartani, hanem a kezdődő poczakot is kellő határok közé hivatni volt szoritva, annyi helyet engedett a selyem szöveteknek, hogy a művészileg rendezett redőkben, a szinek ragyogását, és az ékszerek értékét még jobban feltüntessék. A ruhák ujjai sokkal hosszabbak a karoknál és fölös-

legessé teszik a keztyüket. Az arczok a ruházat főszinének megfelelőleg voltak kifestve. A bohóczok azonban minden körülmények között vörösre festik orrukat. Fejükön, a művészek, valami sisak félét, vagy az értékes mandarin süveget viselték, amely az egyszerűség kivételivel, nagyon hasonlit a magyar kerek kalapokhoz.

A hősök és a mandarinok, pávatollakkal ékesitik kalapjaikat, a tábornokok, öt vagy hat kis zászlócskát viselnek ismertető jelül s ezek a nyak és a ruha között alkalmazva, az illető művész feje fölött lobognak. A női szerepeket is kivétel nélkül férfiak játszák, s én egy-egy természethűnek mondható előadás után itélve, azt mondhatom, hogy az illető művésznek hosszas tanulmányokat kellett tennie a kaczérság kézi könyvében, mielőtt sikerült a nyomorék lábak ügyetlen járását, a kaczér leányok felső testének ide-oda hajlongását, s a számtalan, de jellemzetes fej- és kézmozdulatokat híven utánoznia. A szinmű cselekményéből sehogy sem tudtam kiokosodni.

A mandarinok, kiséretükkel együtt előbb egy fegyvertánczot mutattak fel, s aztán mindegyik külön-külön egy dalt énekelt. A zene ezenközben folyvást dühöngött, a különbség csak az volt működésében, hogy az énekhez képest olykor-olykor változtatta az ütenyt. A chinaiak fistulázva énekeltek, sőt mondhatnám, károgtak, s gyakran emberfölötti erőködést tettek, csakhogy a közönség tapsait kiérdemeljék. A közönség azonban csak egyet tüntetett ki, azt, a ki leghamisabban károgott, nyögött és szánalomra méltólag kinlódott. Az egész közönség lelkesülten tapsolt neki. Aztán egy fogoly lépett fel hátrakötött kezekkel. Föllépése után egy óránál tovább, mozdulatlanul ült egy padon, szemeit lehunyva, s én gyanuban tartom, hogy valóban aludt is. Nem is látszott tudomást venni anyjáról, aki szintén megjelent, hogy a mandarin szivét könyörre inditsa; nem látta, hogy a mandarin egy másikkal együtt versenytánczban fárasztja magát, nem halotta egy fiatal leányka föllépését, aki egy valóban megható dalt énekelt, s aztán

térdre rogyott, hogy kegyelmet kérjen kedvese számára. A leány fél óráig térdelt és türelmesen várt, míg a mandarin bele szeretett. És a fogoly még mindig közönyösen ül a padon — de hallga! — hihetetlen! — nem alszik, hanem énekel, és pedig oly hamisan, hogy a közönség lelkesedve tapsol neki.

A hölgy, a fogoly kedvese, most kancsalitni kezdett szemeivel. A két szemcsillag, a szemszögletek alá lett félig elrejtve, s ennek

A kaloda Chinában.

azt kellett volna jelentenie, hogy erélyes, bátor és állhatatos fog maradni, bármi történjék is.

Amig amazok ketten a szinpadon ide s tova kergetik egymást, a fogoly ismét kedélyesen alszik a padon, sőt az ellen sincs kifogása, hogy szinfalakat hoznak fel a szinpadra, amelyeknek magas falakat kellene ábrázolniok, hogy rögtön egy börtön vigasztalan környezetébe helyezzék őt. E börtönből kell megszöknie. Elbeszélni hallottam a dolgot, mert személyesen nem vártam be

Nyakazás Chinában.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

az előadás végét, amelynek talán még ma sincs vége. A chinai drámák, gyakran évekig is eltartanak.

Egyik sajátsága a chinai szinházaknak az, hogy a szolgák előadás közben, nedves, forró kendőket hordoznak körül, hogy a nézők az izzadságot töröljék le azokkal arczaikról. Azt állitják, hogy a használtakat, mindig frissekkel helyettesitik.

Az előadások estétől reggel 5 óráig tartanak. Ebben az órában, ahol érik, félbeszakitják a darabot és másnap folytatják. A chinai uracsok a szinházban kérnek találkát imádottjaiktól. Két vagy három órával később egyik vagy másik theázó házban vagy vendéglőben találkoznak, legkellemesebben mulatják magokat, s aztán ujra visszatérnek a szinházba és ott maradnak, míg csak az álom erőt nem vesz rajtuk.

Hagyjuk el a szinpadot, és keressük fel ama szinjátékokat, amelyek a chinai törvényszékek előtt folynak le. A telep mix court- (vegyes biróság)-jának ülésén egy mandarin elnököl, s mint tanácsosok a különféle consulatusok kiküldöttei működnek mellette. A mix court elnökének neve Tscheng. Tisztelkedtem nála, s ő csakhamar viszonozta látogatásomat. Négy vörösbe öltöztetett futár, és hasonló öltözetű négy ernyőtartó nyitotta meg a menetet, azután egy szolga, egy hosszu rudra szögezett négyszögletes táblát hozott, amelyre Tscheng ur neve és rangja aranyozott betükkel volt fölirva. Egy másik szolga időközönként egy érczlapra ütött, hogy a figyelmessé tett közönségnek ideje legyen, még elég jókor kitérni. Ezek után következett a négy szolga által czipelt gyalog hintó, amelyben Tscheng ur elhelyezkedett. Lakásom elé érkezve, Tscheng, egyik szolgája által, két látogatójegyet küldött hozzám. Az egyik látogatójegy csupán nevét tartalmazta, a másik neve mellett még valamennyi czimét és méltóságait is, felülről alá felé olvasandó chinai irásjegyekkel. A látogató jegyek mindegyike sötétvörös papirból készült, s magasságuk 14 centimeter, szélességük 9. Nemsokára a látogatójegyek után megjelent maga a

hatalmas ur is. Körülbelől 60 éves lehetett. Kicsiny fejében ravasz kifejezésű és ferde metszésű szemek ragyogtak. A pisze orrok legpiszébbike, csaknem korlátlan betekintést engedett fejének belsejébe. Az orrnak távolsága a szájjtól, melyet könnyű volna centimeterekben kifejezni, a tükör sextans, kerületének arczmetszéséhez hasonlitott. Az áll keskeny volt és kerek, a száj széles, és csak a szögletek körül árnyazva nehány őszbe vegyült sörte által. Ránczos képének kifejezése átalában véve barátságosnak, vidámnak és hamiskásnak volt nevezhető. A fekete bársony karimával ellátott mandarin kalap alól, hátul egy kis szürke czopf kandikált ki. Egy keményitetlen, piszkos nyers selyem a kézcsuklón mutatta, hogy a hatalmas mandarin üngöt is visel; egy másik, világoskék selyemcsik és a zsiros, keskeny gallér azt látszott bizonyitni, hogy Tscheng ur az üng fölé egy világoskék selyem-felöltőt huzott. Bő, és drága prémmel béllelt hivatalos felöltőjét, a jobb oldalon arany gombok tartották össze. A mandarinok diszöltönyei könnyen felismerhetők ama szürkésen kék négyszögletű foltról, amely a ruha mellén, s ennek megfelelőleg annak hátán alkalmazva van, s a melyen, a polgári hivatalnokoknál, valamely madár (a legmagasabb ranguaknál egy páva), a katonai osztálynál pedig egy állat a (legmagasabb ranguaknál oroszlány) alakja van kihimezve. A ruhán felül még egy lánczot viselnek fa és kőgolyókból.

Tscheng a Schanghaiban szokásos „Tschin-tschin“ szóval üdvözölt engem. Ökölbe szoritotta mindkét kezét és mellére tette azokat. Aztán méltóságteljesen meghajtotta magát és kezet nyujtott. Ez utóbbi udvariasságot az európaiaktól tanulta. Helyet foglalt, elszivott egy czigarettet és rendkivüli élvezettel látszott fogyasztani a theát.

A társalgás átalános tárgyak körül forgott. Haas ur volt oly szíves, hogy tolmácsul szolgált köztünk. Tscheng végre meghivott, hogy a közelebbi napokban egyszer ebédeljek nála, miközben szerényen beismerte, hogy a chinai konyha nem állja ki a versenyt az európaival.

Másnap reggel törvényszéki ülés volt s erre magam hivtam meg magamat. Tscheng már reggel 10 órakor elfogadó termében várt reánk. E terem, a bejárat szélességében egész a diszhelyekig korláttal volt elkülönitve, és itt voltak a padok és székek a vendégek számára. A padlat roppant értékü szőnyegekkel volt boritva. Miután a mandarin czigarettekkel és keserü theával (a chinaiak csak keserüen isszák a theát) megkinált, csakhamar a törvényszéki ülésterembe mentünk. Három, fakeritéssel elzárt udvaron mentünk keresztül. Az udvarok deszkafalaira, több mint életnagyságban, nemzeti öltözetü alakok voltak festve.

Schanghaiban még maig sincsenek tulajdonképeni börtönök. A vádlott a pör befejeztéig a vizsgálati fogságban tartatik. Egy ily vizsgálati fogház volt az első udvarban s körölbelül 20 egyénség volt abban elhelyezve. Mint a katonai fogházakban, ugy itt is egy faléczezés által, mely előtt egy felügyelő folytonosan őrt állott, voltak elzárva az udvartól. A foglyok rendkivül elhanyagolt állapotban voltak.

A chinaiak következő büntetésnemeket alkalmaznak: a halálos büntetést (a legtöbb esetben lefejezés által) élethossziglan tartó, vagy ideiglenes börtönt, számüzetést és a kalodát, (ezt sohasem tovább hat hónapnál), továbbá bambusz-csapásokat (egész 500-ig) s végre pénzbirságot.

A számüzetésbe küldöttek a legtávolabbi tartományokban szenvedik le büntetésüket. Tegyük fel, hogy az elitélt két évre Tibetbe van számüzve, nyolcz hónapra van szüksége, hogy oda utazzék s ugyan annyira, hogy onnan visszajöjjön, mert az egész utat gyalog kell megtennie. Tibetben a többi nyolcz hónap alatt erdő-irtáshoz, csatorna-ásáshoz és a földek megmunkálásához alkalmazzák. Különben a legfeltétlenebb szabadságot élvezi, de önfentartásáról magának kell gondoskodnia.

A „kaloda“ vagy kong egy deszkából összetákolt eszköz, amelynek közepén egy kerek lyuk van az elitélt számára. Az esz-

köz szélessége egy négyszög méter. A lyukat kitágitják s aztán bele illesztik az elitélt fejét, s aztán ismét összetolják a deszkákat és faszegekkel megszegezik. A hasadékokat aztán papirossal beragasztják, ellátják a hivatalos pecséttel és egy felirattal, amely elmondja, hogy az illetőnek mennyi ideig kell viselnie e 10 kilo nehézségü kinzó eszközt. A kalodára itélt bűnösek, (nőket soha sem itélnek erre), nem lesznek elzárva, hanem szabadon járhatnak. Érintkeznek a lakossággal és igyekeznek szórakoztatni magukat, amennyire lehetséges, koldulás, dohányzás, dominó és kártyajáték által.

A férfiak büntetését, bambusz-csapások által, később mint szemtanu fogom leirni. A gyermekek négyszögletü bambusz-botokkal tenyerükre vagy talpukra kapják a verést s a nők egy légycsapó féle készülékkel szájukra. Hasonló büntetésben részesülnek a férfiak is, ha a törvényszék előtt azt erősitik, hogy igazat mondanak s később mégis rájuk sül, hogy hazudtak. A büntetésnek e nemétől rettenetesen félnek s hallottam eseteket, hogy midőn a vádlott már száz meg száz ivre terjedő vallomást tett, a biró figyelmeztetésére, aki a leirt büntetést hozta emlékezetébe, földre sütött szemekkel mondá: „Uram, mégis másként volt a dolog.“ Nehány csapásnak nincs ugyan komolyabb következménye annál, hogy az ajkak megdagadnak, 200 azonban már oly borzasztó rombolást visz véghez, hogy a fogak mind kihullanak; volt arra is nem egy eset, hogy az igy büntetett végkép elvesztette beszélő képességét. . . . . A biró felszólitásán kivül van még egy más módja is az igazság megerősitésének, de az a tulajdonképeni törvénykezéssel semmi összefüggésben nem áll. Az egész a babonán alapszik és a perlekedő felek gyakran a bíróságok előtt is alkalmazzák. Tegyük fel, hogy egy hitelező panaszt emel a birónál, az adós pedig tagadja, s a biró, bizonyitékok hiányában sem egyik sem másik félt nem itélheti el. Ily esetben egy kakast hoznak, amelynek fejét az egyik vagy a másik fél, de rendesen az, amelyik tudja, hogy neki

igazsága van, levágja, levágás közben hangosan állitván, hogy igazat mond; minthogy azonban a biró kevés tekintettel van e czeremoniára, valószinüleg fordulnak elő oly esetek is, midőn mind két fél késznek nyilatkozik a kakas fejének levágására.

A chinai családokban a legöregebb mindig törvénylátási joggal bir családja tagjai fölött, és pedig addig, amig ezek egy bizonyos kort tul nem léptek. Nincs ország a földön, amelyben az apa oly föltétlen tekintélylyel birna a családban, mint épen a menyei birodalomban. Az atya föltétlen tekintélyén és a fiu engedelmességén alapulnak e nemzet minden sajátságai, a hatóságok tisztelete, tisztelet az agg kor előtt, fegyelem a családban, a községben egyiránt, s végre a megnyugvás a sorsban. Ezekből lehet azonban származtatni az árnyoldalakat is: p. o. a vastag önzést, az érzéketlenséget minden iránt, ami idegen, legyen az állat vagy ember, s ez ismét magyarázatot nyujt ama kegyetlenségekhez, a melyeket Chinában a hadi foglyok ellenében elkövetnek s különösen a Taiping-lázadás alkalmával elkövettek.

Ha p. o. egy gyermeket állitanak törvényszék elé, a biró az itélet kihirdetése előtt kérdést intéz a családfőhöz, hogy beleegyezik-e vagy nem. Tagadó válasz esetén nem hajtják végre az itéletet, s most a birónak az lesz a feladata, hogy rábeszélés által békés kiegyezést hozzon létre a perlekedők fölött. Az atya kivételes állásából önkényt következnek azok a borzasztó büntetések is, melyekkel az atya-gyilkosokat sujtják. A „tizezer darabra szakgatást“ nem kell ugyan szigoruan szó szerint venni, de annak látása mégis borzalommal tölti el az európai szemtanu szivét. Az elitéltet a kivégzési helyre vezetik, ahol egy vasszékre, amelynek külön támlányai vannak a kezek és lábak számára, lekötözik. A hóhér most egy éles késsel felhasitja a bőrt az elitélt homlokán (ha a rokonok a hóhért előbb jól megvesztegették, akkor megtörténik, hogy mindjárt az első csapással összezúzza az elitélt koponyáját. Egy hóhérlegény, hosszu körmeivel (előkelő chinaiknál néha 15

centiméter, hosszu körmöket láthatni) és lehuzza a bőrt az elitélt fejéről. Aztán, előbb jobb aztán bal végtagjait vágják le egyenként és darabolják össze, midőn aztán végre, egy éles tőrt döf a hóhér a megcsonkitott véres test szívébe. Megtörtént, hogy az elitélt a halálos döfésig eszméletnél maradt, és egymásra harapván ajkait, egyetlen hangot sem ejtett ki száján, egész a halálos döfés pillanatáig, amikor, valószinűleg örömében, hogy kínainak immár vége szakad, egy rövid, de velőt rázó felkiáltást hallatott.

Domino-játékosok.

Belépünk a törvényszék teremébe. A terem közepén, egy lépcsőjü emelvényen, hosszu asztal állott, tetején ötágu, fényesre csiszolt vasból készült korona félével, és egy faedénynyel, amelyben a veres pecsétviaszt tartják. Az elnöki széket Tscheng biró foglalta el, jobbján ült Haas ur, mint biró, aki tökéletesen beszéli a chínai nyelvet, és amint látszott, egyedül vezette a tárgyalást, anélkül, hogy nagyon sokat törődnék a mandarin jelenlétével. Ez olykor-olykor, méltóságosan intett fejével, igy hagyván

helyben az ülnök inditványait, s czigarettjének füstjét gondtalanul fujta maga elé a levegőbe; néhányszor azonban ő maga is tüzbe jött s olyankor kellemetlen kappan hangon kiáltott a vádlottra, de a vér ilyenkor mindig fejébe tolult, mire aztán félbeszakitotta magát, s igyekezett egy korty theával csöndesiteni le izgatottságát.

Egy oldalasztal mellett ült az angol rendőrbiztos, mert a tárgyalás alatt levő eset az angol negyedben történt meg. A törvényszék mögött, egész a tetőzetig érő magas, zöld fal zárta el a termet; a fal és a terem főfala között egy folyosó vezetett a biró lakásához s ezt használták azok a vendégek, a kiknek meg volt engedve, hogy a tárgyaláson jelen lehessenek. A nézők számára fentartott hely korláttal van elkülönitve. Ez által áll elő a szabad és elkülönitett hely, a kihallgatandó vádlottak számára is. A törvényszolgák nagy száma, kik az elnök háta mögött állva, hangos fecsegéssel igyekeztek bizonyitni jelenlétüket, látszólag nagy befolyással volt a tárgyalásra. Ha a biró egyet szólt, a törvényszolgák mindegyike tizet kiáltott a vádlott fülébe. Valamint Chinában minden hivatalnokot, ugy ezeket is előbb meg kell vesztegetni, s valóban lehetetlen rendeltetése helyére juttatni a legegyszerűbb kérvényt is, ha előbb alkalmat nem nyujtanak nekik, hogy a dollárok sulyát mérlegelhessék markukban. A vádlottat a tárgyalásra egy törvényszolga vezeti be, czopfjánál fogva, s az egész tárgyalást térden állva kell keresztül szenvednie. A czopfnak, melyet a chinaiak előszeretettel csavarnak körül koszoru alakjában fejükön, a vádlottaknál egyenesen le kell csüngeni. Ha a figyelemnek e jelét, a „Taloje“ (nagy ur) irányában figyelmen kivül hagyja, a törvényszolgák rögtön megrohanják és gondoskodnak róla, hogy a czopf minél gyorsabban az előirt helyzetbe jusson. A tárgyalások nem tartottak sokáig. A biró kimondta az itéletet, s a törvényszolga börtönbe vezette a vádlottat. A fogház, egy magas fallal köritett helyiség, melynek falain egyes lyukak vannak alkalmazva, s e lyukakon keresztül láthatók csak a fegyenczek elkényszeredett arczvonásai. A tárgya-

lásra meghivott tanuknak meg volt engedve, hogy álljanak, kalapjukat azonban le kellett venniök. Egy fiatal ember, aki két téglát lopott, 14 napi kalodára lett itélve. Egy másik gazember, aki a tolongásban egy vég gyapot szövetet akart ellopni, ugyan e büntetést kapta, megtoldva ötven bambuszütéssel. Aztán egy bűnös következett, aki a kiállott büntetésért jött köszönetet mondani a birónak. A kalodát levették a nyakából s a szegény ördög csakhamar eltünt a néptömeg között. Most két nő lépett a sorompó elé. Az egyik — valószinüleg a bűnös — térdelt, a vádló nő pedig mellette állott. A vádlott, aki a másikat előbb egy bambuszbottal, később egy theás findzsa cserepével megsértette, előmutatta mindkét bűnjelt, és oly gyorsan pergő nyelvvel védelmezte magát, hogy teljesen fölmentették. Kétségtelenül csinos összegbe került neki a fölmentés. Egy megrögzött tolvaj, rögtön alkalmazandó 200 bambuszütésre lett itélve. Két törvényszolga azonnal fülön fogta, a terem bejáró ajtajához vezette és ott letépte róla a ruházatot. Egy törvényszolga most lábait, a másik fejét fogta, mig a harmadik ez alatt a botot tartotta készen, amelylyel az ütéseket, a meztelen testre, a térdhajláson felül, alkalmazták. A bambuszbotnak alakja olyan volt, mint egy, méter hosszu és három centiméter szélességü vonalzóé, és hosszában több részből állott. A mandarin a végrehajtás alatt magasra tartotta fejét és szigoruan ellenőrizte a csapások számát. A csapások gyorsan következtek egymásután s a végrehajtó hangosan kiáltotta ki azok számát. Minden 20 ütés után változtak a bosszuálló igazság végrehajtói.

Szánalomraméltó dolog volt nézni, miként dagad fel a szegény ördög teste, mig aztán egy véres vonal lett látható, amely folytonosan szélesbülve, végre teljesen megfeketedett. A megkínzott rettenetesen jajgatott, azonban a büntetés kiállása után nyugodtabb lett, maga huzta fel nadrágát, és csak nehányszor hebegve még a „Taloje“ nevét, letérdelt, hogy nyakába vegye a kalodát, amelyet három hónapig kellett hordoznia. Amig a kalodát nyaka körül

alkalmazták, elég ideje volt a delinquensnek, kiváncsian hátra forditni fejét és a kalodára ragasztott czéduláról leolvasni, hogy mennyi ideig kell azt viselnie.

A következő eset érdekesebb volt. Egy chinainak, aki mint vádlott, a törvényszék asztala előtt állott, gyönyörü két éves leánya volt. Ifjabbik testvére elrabolta tőle a gyermeket és eladta egy leánynak, a panaszos nőnek 48 dollárért. A chinai törvények minden jogérvényes adás-vevésnél egy harmadik személy jelenlétét követelik, s e követelménynek a jelen esetben elég volt téve. Öt nap alatt el volt intézve a vásár és le lett fizetve a vételár. Hatodik napon feltünt a vádlottnak, aki mint a család legidősbb tagja, mindenért felelős, hogy a kis leány hiányzik. Később feltalálta azt a jogos tulajdonosnőnél. Az a botrány, melyet a tulajdonosnő háza előtt naponta okozott, végre arra kényszeritette ezt, hogy beleegyezzék a kis leány kiadásába, ha a vételárt neki megtéritik. A gyermek ismét haza került az apai házhoz, de a leány nem kapta vissza az összeget, melyet érte adott s ennélfogva bepanaszolta az apát. A tárgyalásnál kisült, hogy a chinainak tudomása volt a vásárról, s azért békés uton intézte el a biró az ügyet. Az itélet ugy szólott, hogy ha panaszos nő nem követeli, az atya megtarthatja a gyermeket, de a vételárt tartozik visszatériteni. A panaszos nő azonban jól tudta, hogy ez uton egyetlen centet sem fog látni pénzéből, s azért annyiban sietett módot nyujtani a békés kiegyezésre, amennyiben kijelentette, hogy ha a vételárnak felét rögtön megkapja, minden panaszától eláll. A vádlott csakugyan le is fizette rögtön az összeget.

Mielőtt a törvényszéki teremből távoznánk, még egy esetet akarok felemlitni, mely a chinai előkelők közt Schanghaiban nagy sensatiót okozott, de abban az időben, midőn mi elutaztunk, még nem volt elintézve. Hu bankár roppant gazdag ember, és mint ilyen, hajlandósággal bir előkelő kedvtelésekre is. 3000 taëlért, (mintegy 10,000 frt) egy leányt vett, aki akkor tizennégy éves

volt s tenyerén hordozta azt, szépen berendezte, ékszerekkel, ruhákkal s egyéb értékes dolgokkal halmozta el. Ez így tartott nehány évig. Végre a kicsinyke, urának vonakodásából, hogy neki egy kétfogatu európai kocsit vegyen, észrevette, hogy helyzete ingadozni kezd. És valóban nyomára is jött, hogy az öreg ur egy másik rózsabimbót fedezett föl és annak lábaihoz rakja szivét és kincseit. Utánna lesett a dolognak s végre csakugyan meg is találta vetélytársát a szinházban, ahol a két szépség között formaszerénti verekedés támadt. Midőn

Chinai zenekar.

a zavar tetőpontra hágott, nehány iparlovag felhasználta az alkalmat, hogy összeszedje azokat az értékes dolgokat, amelyeket a veszekedő leányok, egymásról kölcsönösen letéptek. A dolog vége egy panasz lett, a vegyes bíróság előtt. Láttam az eset hősnőjét. Hamiskás arcza, a kedves kis gödröcskékkel, valóban szép volt és a gazdagon himzett selyemruha is pompásan állott testén. Hogy képzelete legyen az olvasónak róla, mily fényesen öltözködnek e leányok, elég megjegyeznünk, hogy a veszekedésnél eltévedt ékszerek értéke 2000 dollárban (4400 frt) lett megállapitva.

Már említettem, hogy Tscheng biró ebédre hivott magához. A meghatározott időben, — este 6 órakor lakása ajtajában várt reánk, miközben a szolgasereg a bejárat nagy kapuit egészen kinyitotta érkezésünkre. Tscheng ur, mint nálam tett látogatása alkalmával, most is diszöltönyben volt, ma azonban még egy nagy értékü burnust is viselt, amelynek négy sarka, nem selyemmel, hanem aranynyal volt himezve. Barátságos üdvözlés után, miközben vidáman-ravasz szemei nyájasan ragyogtak, az elfogadó terembe vezetett bennünket, amelyet már volt alkalmunk megismerni. Vendégek voltak még, a német viczekonsul Möllendorf, Christiansen a svéd consul, Haas osztrák viczeconsul, Bálint tanár és én.

A terem közepén egy kerek, európai módra, abroszszal leteritett asztal állott, s az asztalon négy porczellán váza volt, papirból készült virágokkal tele tömve, két réz gyergyatartó, az üvegharangokból előpislogó világgal, nehány nagy tányér, megrakva körtékkel, narancsokkal és diókkal, s ezenkivül volt még az asztalon hat teriték. A teriték egy kis tányérkából állott, melyhez egy kis vörös fakanál, két elefántcsont pálczácska, továbbá egy fehér asztalkendő tartozott. Az asztalkendőn az, európai vendégek számára kések és villák voltak elhelyezve. A mandarin üléssel kinálta meg vendégeit az asztal mellett oldalt elhelyezett padokon. Bálintnak és nekem a diszhelyet mutatta ki a Baldachin alatt, e helyek inkább nyugágyaknak, mint ülőhelyeknek voltak nevezhetők.

A szolgák theát hordtak körül. Mi utczai öltözetben, azaz felsőkabátban és kalappal fejünkön kiváncsian vártuk a történendőket. Nem tartott sokáig, midőn a mandarin fölemelkedett, és mi is követtük példáját. A szolgák apró csészéket hoztak, melyek látszólag tiszta levessel voltak megtöltve. Udvarias meghajlás után, melyet én viszonoztam, a mandarin az asztalhoz vezetett, és egy székre mutatott. Aztán a szolga kezéből kivett egy csészét, magasra emelte azt, mint a lelkész a kelyhet és az asztalra helyezte. Aztán az evőpálczácskákat vette föl, mintha azokat is nekem akarná tisz-

teletteljesen ajánlani, de ezeket csakhamar visszatette az asztalra, és ujra üléssel kinált meg engem. Én azonban állva maradtam, míg ugyanezt a szertartást valamennyi vendégnél nem ismételte. A házi ur, (Chína belsejében a meghivottak egyike adja át a házi gazdának az evő pálczácskákat) aztán még állva maradt, míg egyik szolgája a hivatali jelvényt képező nyaklánczot levette vállairól. Aztán házi öltönynyel cserélte föl a diszruhát és kopasz fejét, fekete selyemből készült kis házi sapkával födte be. — Ekközben mi is ledobtuk felsőkabátjainkat és fövegeinket.

A mandarin várt, míg mindnyájan a számunkra kimutatott székek mellett állottunk. Még egy „Tschin-tschin“ s a hatalmas ur letelepedett székére, mely példáját mi is követtük. A mandarin az asztal közepén ült, háttal a terem bejáratának, ahol már egész tömege gyűlt össze a rongyos csöcseléknek, kiváncsian tekintgetve be ajtón és ablakon. A mandarin kézbe vette csészéjét és oly szigoru pillantást vetett reám, hogy én, a tőlem telhető lekötelező mosoly kiséretében, szintén megragadtam az enyémet. Aztán tekintete egyik vendégtől a másikhoz siklott, és végre reszkető kezeivel ajkaihoz emelte a csészét. Nem leves volt az, hanem rizsbor (samschu) vagyis helyesebben mondva kozmás spiritus. Aztán kezébe véve az evő pálczácskákat, némileg barátságosabb pillantást vetett reám, s sorban a többiekre is, s egy kézmozdulattal felhivott, hogy lássunk hozzá a csemegéhez, amely apró, koczkára vágott sonka-, tyuk-, kacsa- és halból és bambusnád velőjéből, továbbá pörkölt mandulák és dinnyemagokból volt összeszerkesztve. Nekem még fogalmam sem volt az ebéd gazdagságáról, s azért ugyancsak hozzá láttam. Az eledel nem volt rosz, de ha az ember már előre aggodalmak között ül az asztalhoz, a legfelségesebb étel sem izlik neki. Az egész társaságból csupán két ur beszélte a chinai nyelvet, s azért a Tscheng urral folytatott társalgás kizárólag e két ur közvetitése által vált lehetségessé. A társalgás nem volt valami élénk, s az ebédnek csak nem akart vége szakadni. A szünetek közben gya-

lázatos szivarokat szivtunk, amelyek bizonyára nem voltak alkalmasak az étvágy fokozására. Az ebéd, álló három óráig tartott. Midőn két óra multával, már többet enni képtelenek voltunk, és egyszerűen föl akartunk állani, Tscheng ur azzal vigasztalt meg és marasztott helyünkön, hogy ugy is nemsokára vége lesz már az ebédnek. 9 óra után hozták fel a rizst, és ezzel, ami figyelmeztetés akart lenni arra, hogy soha sem kell elfeledkezni a szegényekről, akik rizszsel élnek, be lett fejezve az ebéd. A mandarin szertartásosan felkelt; ismét felöltötte diszruháját, feltette kalapját és az udvarokon végig a kapuhoz vezetett bennünket, melynek szárnyai ismét szélesen kitárultak előttünk.

Nehány nappal később megküldte Tscheng ur az ebéd étlapját, amely magyarra forditva következőleg hangzik:

„Menu a meghivott vendégek számára: Főétkek: 1. Fecske fészkek, a la Hibiscus mutabilis (egy leves, amelyben kocsonya alaku rágós darabok uszkáltak.) 2. Piritott czápa uszonyok. (Hasonlólag leves, a nevezett hal uszonyaival, amelyek sikamlós szalagokhoz hasonlitottak.) 3. Meleg sonkaszeletek. 4. Serpenyőben sült mandarin-rucza. (Chinában, le nem nem irható okokból, megvetik a ruczákat, és én alig volnék képes mégegyszer megkóstolni a még oly kitünőleg elkészitett mandarin-ruczát is.) 5. Serpenyőben piritott űrű hus. 6. Serpenyőben párolt sügér.

Mellékételek: 1. Tyukleves. 2. Rákleves. 3. Szekfűgombák (gombaleves.) 4. Rucza lábak és nyelvek. (A ruczák uszó lábai és nyelvei, savanyu mártásban.) 5. Olajjal készitett tyuk-vagdalék. (Mindenkinek azt a jó tanácsot adom, hogy őrizkedjék e tiszta riczinusolajtól.) 6. Hal, tyuk-, sonka- és rucza-vagdalékkal töltve.

Segédételek: 1. Paszulyból készült kalács. 2. Olajpogácsa. 3. Lisztgombóczok. (Széles tiszta szalagok, mint a rétes összesodorva, melyeket evés közben kellett lefejteni.)

Mandula tej.

Három husétel, és pedig: Sonka és ruczák, sója mártással. Tyuk, olajban és bambuszbimbókkal.

Két neme a becsinált gyümölcsöknek, és pedig: dinnyemagvak, Pienliangból, (Honan tartomány) és mandulák, Patából (Mongolia.)

A főétkekből és mellékételekből, valamint a kisegitő étkekből és a becsinált gyümölcsökből is, minden vendég elé egy tállal tesznek. Az asztalon ezenkivül hat nagy gyümölcsös tál áll, friss és száritott gyümölcsökkel megrakva.

Ilyen ebéd után mindig ajánlatos egy erősebb séta, s azért én is meghivom az olvasót, hogy kisérjen el sétámban Sikawej-ig.

Sikawej a jezsuitáknak egy telepitvénye, akik itt a meteorologia és földmagnetizmus érdekében, nagy költséggel egy observatoriumot állitottak fel. Az atyák árva gyermekeket nevelnek, téritik a chínaikat, akik a zárda közelében egy kis faluban telepedtek le, s tisztán a missió költségén élnek. A zárda közelében van egy nagy vendéglő is, számos helyiséggel, s ezekben, különösen este, a legfesztelenebb mulatságok (táncz és ének) folynak. Árva leányok, de nem az intézetből, hanem a világ minden részéből, a legdivatosabb öltözetben jelennek meg itt, találkára a gazdag kereskedőkkel, s a legkedvesebb vendég mindenkor az, aki a legtöbb dollárt hordozza zsebében. A tulajdonos, egy zsidó asszony, Krakóból.

Singapore óta, feltünőleg sok lengyel zsidóval találkoztam. Mind krakóiak voltak. Szegény Krakó. Ilyen tömeges kivándorlás mellett nem sokára csak a földabroszon fogsz létezni, és a lengyel hitsorsosok, egymás fülébe sugva kérdezik: „mi lett Krakóból? Mind át vándorolnak a vörös tengeren.

Schanghaiból két szép ut vezet Sikawej-be. A földek, (a chínaiak dögökkel trágyázzák földjeiket, és ezt annyira viszik, különösen a falusi parasztok, hogy az eleven kutyák farkait levágják, és trágyaképp földjeikre hordják.) a földek gyönyörűen zöldeltek, az árpa virágzott, a vizárkok megmérgezték a levegőt és a hollók egyhangu károgása folyvást hallható volt a magasban. A merre

csak a szem látott, mindenütt chínai sírokat láttunk, amelyek, mint nagy vakandturások emelkedtek ki a szántóföldekből.

A halottat, egy koporsóban, földbirtokának egy pontjára teszik és csak annyi földet kaparnak reá, hogy a megboldogult, csakugyan könnyen elviselheti. A dombot aztán takarmány-maggal

Szabadalmazott koldus.

hintik be, és nehány hét mulva csak oly zöld pázsit van a síron is, mint akár a legkövérebb réten. Ha a boldogultnak szülői még életben vannak, akkor a koporsó szabadon marad a földön, vagy pedig egy kőfallal keritik azt körül. A gazdag és nagy földbirtoku chínaiak, akik nem kénytelenek gazdálkodni a földterülettel, saját

családi sírboltokat tartanak. Az ily pihenőhelyeket rendesen négyszögű, cyprusokkal beültetett kert képezi.

A kert közepén emelkedik a halottas domb, mely gyakran oly nagy, mint egy középszerű lakház. E halomban, befalazva és egymásra halmozva, koporsó koporsó mellett fekszik. A domb mellett emelkedik rendesen az ősök csarnoka, s annak belsejében, selyemre vagy papirra nyomva, el van beszélve a megboldogultaknak egész életpályája, méltó ösztönzésül a késő utódoknak. Minden chínai képes családjának történetét nehány századig visszavinni. E tekintetben a legnagyobb pontosságot, ugy a törzsfa összeállitása, mint annak hitelessége dolgában, Confucius-nak, a hires bölcsésznek utódai tanusitnak. A gyermekhullák befogadására, itt ott kerek lyukak vannak ásva a földbe, és apró kőtornyocskákkal megjelölve (angolul b a b e - t o w e r, chínai nyelven S i a n - h a i - t z e).

Minthogy a tömérdek sír, sem felirattal sem emléktáblával ellátva nincsen, feltünt nekem a sírok között nehány kőoszlop, amelyek chínai feliratokkal vannak ellátva, és a tulajdonosnak nevét örökitik meg. Az oly leányokat, akik kedveseikhez hivek maradtak, özvegyeket, akik annyira kegyeletben tartották első férjük emlékét, hogy a második házasság elől következetesen kitértek, szintén ily emlékekkel szokás megtisztelni Chínában. Ilyen származásu emlékeket azonban csak keveset találtam.

Haza felé mentünkben egy gyönyörű ház előtt haladtunk el a franczia telepen, amelyhez az amerikai missió kápolnája csatlakozik. E házban van a missionáriusok kényelmes lakhelye.

A kapu előtt nagy számmal fenteregnek a koldusok. A legutálatosabb megcsonkításokat és testi fogyatkozásokat undoritólag tárják fel. Ugy látszik, hogy itt a koldulást mint valamely sportot üzik; mig az ifjuság kaczagva és kiáltozva futkozik, a szabadalmazott koldusok, méltóságteljes lépésekkel haladnak előre, és büszkék szabadalom táblájukra, melyet rongyos gunyájuknak mellére és hátára akasztva viselnek, és amelyen olvasható, hogy

a „császár kegye“ megengedte nekik, hogy koldulva járják be a birodalmat.

Chinában minden, akinek és aminek csak némi létjogosultsága is van, kissebb nagyobb táblákon adja azt tudtára a világnak. A táblák felirata gyakran feltünőleg naiv, a legtöbb esetben azonban virágos és áradozó. Az amerikai telepben láttam egy házat, melynek felirata elég anyagot nyujt a gondolkozásra és mosolyra, a felirat igy hangzik: „Vándor, aki az illatban gyönyörködöl, lépj be e házba és élvezz, mert egy gyönyörű, friss virág épen most nyilott ki.“ E ház szomszédságában egy chinai fogorvos hirdeti magát, aki a fogakat „fájdalom nélkül“ huzza ki. Ez orvosnál csak három dollárba került az operatió, mig egy európai orvos 10 taëlt követel azért.

A chinaiaknak csudálatos utánzó tehetségük van. Feltalálni ritkán találnak fel valamit, de az kétségtelen, hogy nem nyugszanak addig, mig a szembeszökőleg hasznos vállalatokat el nem lesték az európaiktól. Ha aztán valamit megtanult a chinai, gondosan kerüli tanitómesterét és önálló üzletet nyit. A chinai fogorvos a müszerek használatát egy európai orvos szolgálatában tanulta megismerni, akinél három éven keresztül, kifogyathatlan türelmet tanusitott a szenvedők fejének tartásában. Most már visszavonult, fogókat vett magának, a chinaiak csak hozzá mennek, s ő kétségtelenül gazdag ember lesz.

Ha egy chinai meghal, rokonai tüstént rendezni kezdik a halotti ünnepélyt. A boldogultnak vagyoni állapota határozza meg, valljon ez ünnepélyek, egy, három, tizennégy napig vagy még ezen is tul tartsanak-e. Egy gazdag kereskedőnek meghalt a neje s esténként egész tömege jelent meg házánál a kiváncsiaknak, a gyászolók és vigasztalóknak. A ház egész szélességében egy szürke posztót feszitettek az utczán keresztül, s az utczán ott csüngtek a vörös táblák, amelyeken a megholtnak nemzetségfája, érdemei és életének története voltak olvashatók. A belépés csak keveseknek

van megengedve, de az európaiak előtt azonnal megnyilik az ajtó, ha a fényesen kivilágitott szobába lépni óhajt, mert őt egy rendőr kiséri, akit az angolok fizetnek. A szobában, embermagasságu két daru állott, ezüstből. A daru a chinaiak gyászmadara s a halott mellett egyuttal gyertyatartóul is szolgál; a csőrébe alkalmazott tartókban vörös faggyu-gyertyák égtek. Az első két szoba falain csüngtek az ősök névjegyzékei, a harmadikban, a háttér közepén, a boldogultnak arczképe függött, egy chinai müvész által lehetőleg előnyösen festve. A fényes világitás még jobban kiemelte a kép kiáltó szineit. Az arcz kifejezése gyöngéd és kellemes volt, ami arra engedett következtetést vonni, hogy a boldogult valószinüleg fiatal és még szép hölgy volt, akinek ferde metszésü barna szemei nem müködhettek hatástalanul a házban. A kép előtt egy oltár állott, kegyes adományokkal, étkekkel, gyümölcsökkel, virágokkal, s a ház szolgaszemélyzete már alig várta, hogy élvezhesse ez inyenczségeket, melyek a temetés után mind közöttük lesznek felosztva. Az asztal mellett két fiatal chinai állott, fehér talárban, s fejeik félgolyó alaku szalmafonatokkal födve. Chinában fehér és szürke a gyász szine.

A háttérben, egy chinai fiu, odatehénkedett az asztalhoz, és mohó pillantásokat vetett az adományok között levő nagy körtékre.

A fiu hosszu talárba volt öltözve, s e talár szalmafonatból volt előállitva, s derékon egy szalma-öv tartotta azt össze. Fejét szintén szalmából készült turban födte. A ficzkó a boldogultnak unokája volt, s ruházata a legmélyebb gyász jelvénye. Két fuvolás csak arra várt, hogy a jelző mozsárlövések eldördüljenek, mert akkor van ideje annak, hogy egyhangu zenéjükre rákezdjenek. A vendégek közt folytonosan hordozták körül a theát, és vigasztaló, sajnálkozó beszélgetés között, amelynek legfőbb tárgyát természetesen a boldogultnak erényei és jeles tulajdonai képezték, tölt el az éj. Reméljük, hogy a szegény megboldogult nyugalmat és üdvösséget

talált, és nincs arra kárhoztatva, hogy egy macska alakjában ujra kezdje az életet.

Confucius, China legnagyobb bölcsésze, (több mint 2000 évvel élt ezelőtt) tanaiban sehol sem beszél a lélekvándorlásról. E nézet azonban más tudósok, például Licius (szül. 450 Kr. előtt) által részben el lett fogadva.

Confucius (lásd Faber Ernest commentárjait, a chinai bölcsészek müveihez) hitt ugyan a halál utánni életben, mert azt állitotta, hogy a megholtak, mint szellemek a hegyek és folyamok fölött, közvetitési szerepre hivatvák az ég (Tjen) és a még élő halandók között. A menyről, irataiban gyakran emlékszik meg: „A meny engem lármaharangul használ fel.“ — „Hazugságot mondjak a menynek?“ — „Az emberek ismerete lehetetlen a meny ismerete nélkül.“ — „A meny nem beszél, hanem tettleg belenyul a természet és az ember életébe, anélkül, hogy valami rendkivűlit teremteni képes volna.“

Az előbb emlitett szellemek és daemonokra mondja: „Kutatunk utánnuk, anélkül hogy megláthatnók őket, és hallgatózunk, anélkül hogy hallhatnók.“

Confucius tanai kizárólag ethico-anthropologiai természetüek s a természetnek, a szent ember fogalmának, a halottak eltemetésének, a menyországnak, a szellemnek és Isten lényének meghatározásával foglalkoznak. Messze vezetne, ha egyes tételeire kiterjedni akarnék, s azért elégnek tartom itt, tanának nehány alapelvét felsorolni: a halhatatlanság föltételezése és az örökké nyugtalan hegyi szellemek létezése, egyik gyönge oldalát képezik Confucius tanának, mert a halál után, sem büntetés sem jutalmazás nem következik. A szellemek sorsát csak javitni lehet a hátramaradottak kegyes adományai által.

Confucius nem képes megmagyarázni a halált, s az éltető elemet a test anyagától elválaszthatlan egésznek tekinti. Megengedi a többnejüséget, több isten imádását, hisz a jóslatokban, azt állitja,

hogy a zene kedvező hatást gyakorol a népek erkölcsi életére, a nőket rabszolgákká aljasitja s a gyermekektől minden szót megvon a családban. Ajánlja a genius tiszteletét, tehát az ember-imádást, elősegiti az önzést, sőt még a fösvénységet is, és eltiltja az életnek minden kényelmét. Hisz a végzetben és következőleg határozza meg azt: „A végzet a menynek a teremtményre nézve megállapitott terve, és annak az emberekre való befolyása. Bármint erőlködjék is az ember, Tao által előre meghatározott sorsát ki nem kerülheti. A magasabb adományok birtokában levő ember, nyugodtan várja sorsát, és csakis végzetének, amelytől félnie kell, tanulmányozása által szerzi meg magának a magasabb képességeket.“ China egész története azt tanusitja, hogy Confucius tana és elvei a birodalom magasabb művelődésének legfőbb akadályát képezték.

Licius bölcsész, a természetnek kifejlődési mozzanataira vonatkozólag igy nyilatkozik: „A magnak is megvannak kifejlődési mozzanatai — valamint a békák — fürjek.“ A vizben moszattá lesz a mag, a vizek szélén hinárrá, a hegyeken mohává. Ha a mohát megtrágyázzák, fű lesz belőle. A fűnek gyökerei átalakulnak férgek és bogarak bábjaivá, a levelekből pillangók lesznek. Ha a fű elváltozik, férgek lesznek a kályha melege alatt; ezeknek teste csupasz és nevük Khü-tschüh. E féreg, ezer nap alatt egy Kan-Yu-Kuh nevű madárra alakul át. E madár nyálából származnak a legyek. A legyek változnak át eczetmuslinczákká. A muslinczák nemzik a bőrön élősködő legyeket, (?) ezek a hálóröpüeket, s ez utóbbiak a tökökön élősködő bogarakat.“

A juhok mája Ti-kauvá változik át. (?) A lónak véréből bolygó tüzek lesznek. Ember vér tüzzé válik a vadonban. Beleiből solymok képződnek. A solyomból lesz a gerlicze, s ez hosszasabb idő folytán ismét belekké alakul át. A fecskéből lesz a gyöngyház s a denevérből a fürj. Rothadt tök hallá változik át, vén snitlingből lesz a spinat. A vén kosok majmokká változnak át. A halikrából férgek származnak. Than-wun hegyén a négy lábu állatok, magok

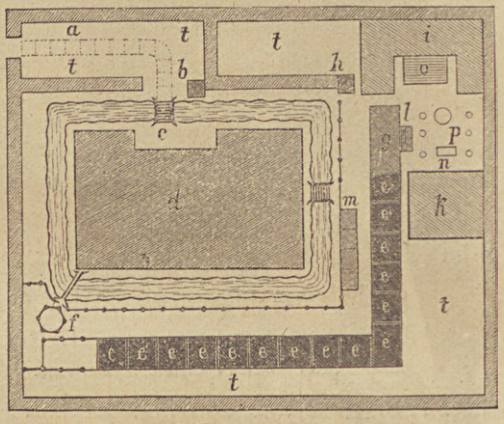
termékenyitik meg magukat, és ivadékokat hoznak a világra; ezeket Lui-nak hivják. A mocsári madarak, csak egymásra tekintenek, és már tojnak.

Egy gondolkodó bölcs, nővel való érintkezés nélkül is termékenyit. Gondolkodó asszony férfi nélkül is képes fogamzani. Hau-Tsih (2300 Kr. előtt) egy nagyobb lábnyomból származott, Y-ven (1760 Kr. előtt) egy odvas eperfából. A Yang-hai növénynek elvénült példánya egyesitve oly bambusszal, amely már nem hajt ki, egy sajátságos férget hoz létre; e féreg nemzi a párduczot. A párducz nemzi a lovat, a ló az embert, s az ember, hosszasabb idő mulva, ismét ujabb fejlődési mozzanatokon megy keresztül. Minden dolog az eredettől származik és az eredetre megy vissza.

A világ megsemmisüléséről következőleg elmélkedik Licius: „Ki“ államban volt egy férfi, s ennek komoly aggodalmai voltak az iránt, hogy ha egyszer föld és égboltozat összeomlanak, az ő testének nem lesz nyughelye. Álma és étvágya elveszett ez aggodalmak miatt. Egy másikat aggodalommal töltöttek el az előbbinek aggodalmai, hozzá ment tehát, hogy őt felvilágositsa. „Az égboltozat, — mondá ez — „a levegő edénye, és nincs olyan hely a hol levegő nem volna. Ha tehát a kiterjedés és összehuzódás, belélekzés és kilélekzés, egész napon keresztül, felváltva történnek az égboltozat alatt, hogy remeghetsz te attól, hogy az égboltozat összeomlik?“ Az aggódó ember igy válaszolt: „Igaz, hogy az égboltozat csak a levegőt tartja össze, azonban a nap, hold és csillagok mégis földre hullhatnak.“ A tudós következőleg folytatá a felvilágositást: „Nap, hold és csillagok, csak világító anyagok a levegőben, s ha lehullanának is, senkit sem sérthetnének meg.“ Az aggódó ellenveté: „De mi lesz akkor, ha a föld megsemmisül?“ A tudós következőleg válaszolt: „A föld, szilárd tömegek összehalmozódása; a négy üresség mindegyike tele van tömve; az anyag mindenütt van, s a földet egész nap oly folytonosan tapossák,

hogy annak szétomlania lehetetlen.“ E vigasztalásra eloszlottak az aggódónak minden félelmei, a felvilágositónak pedig nagy öröme volt e fölött.

Tschang-Lu-Tsi hallotta ezt és mosolyogva mondá: „Szivárvány, felhő és köd, szél és eső, valamint az évnek négy szaka, ezek képezik a levegőt egész tökélyességében, és ebből áll az égboltozat. Hegyek, völgyek, folyók és tengerek, érczek és kövek, tűz és fa, ezek az alakok összecsoportosulásai, egész tökélyükben és ezek

A schanghai-i chinai collegium alaprajza.

a. járda, *b.* kapuslak, *c.* híd, *d.* az igazgató lakása, *e.* deákok kamrái, *f.* szárny-épület, *g.* konyha, *i.* szinház, *o.* szinpad, *k.* templom, *l.* kályha, a melyben a maculatura elégettetik, *m.* étterem, *p.* lotosvirág-öblönyök, *t.* udvar.

képezik a földet. Ha tehát tudjuk, hogy anyagról és tömörülésről van szó, hogy lehet azt állitni, hogy azok meg nem semmisülhetnek? Égboltozat és föld, csak parányi tárgyak a térben. A létezőnek közepén, ők a legnagyobbak. Nehéz azonban azt állitni és indokolni, hogy szilárdul állanak. Annyi azonban kétségtelen, hogy nem egyhamar jutnak el a végpusztuláshoz. Az, aki a megsemmisüléstől tartott, távol volt az igazságtól. A másik, aki azt állitja, hogy a megsemmisülés lehetetlen, szintén nem találta el azt. Meny és földnek egyiránt meg kell semmisülniük, és pedig

veszedelmük egy időben következik be. Hát nincs oka szomorkodni annak, aki ezt az időt megéri?«

Licius a bölcsész hallotta ezt, és így szólott mosolyogva: „Tévedés azt állítni, hogy ég és föld megsemmisülnek. Tévedés azt állitni, hogy meg nem semmisülhetnek. Megsemmisülnek-e vagy nem? Ki tudná azt! Ámbár mindenik nézetnek van alapja. Az

Chinai tudós.

alap a következő: a halál nem érti az életet s az élet a halált; az érkezés nem érti a válást, a válás nem az érkezést. Miért nyugtalanitnám szívemet a meg- vagy nem semmisülés kérdésével!«

Érdekes a modor, melylyel Licius, a chínaiak két szentjét, Confuciust és Lao-tsche-t egymásnak szembe állitja. Erre vonatkozólag igy nyilatkozik: „A Tschin tartomány helytartója látogatást

tett Lu-ban. Ott meglátogatta Schu-Suën urat is. Ez így szóllott: „Hazánknak csak egyetlen szentje van.“ — „Schu-Suën ur, nem Confucius az?“ — kérdezé a másik. „Valóban ő az.“ — „És honnan tudják azt, hogy ő szent?“ Schu-Suën ur következőleg válaszolt: „Én mindig így hallottam.“

Yin-Hwui így válaszolt erre: „Confucius képes felemészteni a szivet, hogy értékesitse az alakot.“ A helytartó megjegyzé: „Az én tartományomban is él egy tanitványa a szentnek. Tudja ön azt?“ Mindenki azt kérdezte: — „Miféle szent lehet az? — A helytartó pedig mondá: „Lao-Tan tanitványai között van egy Khang-Tschong-Tsi, aki a Tan rendszerét legyőzte, és képes arra, hogy szemeivel halljon, fülével lásson.“ Lu tartomány fejedelme csudálkozva hallotta ezt, és egy tisztet küldött el, gazdag ajándékokkal, hogy a bölcset udvarához hivja. Khang-Tschong-Tsi elfogadta a meghivást. Lu herczege, alázatos szavakkal kért tőle felvilágositást s a bölcs így válaszolt: Az a hir, amelyet felőlem hallottál, hamis. Én képes vagyok látni és hallani anélkül, hogy szemeimet vagy füleimet használnám, azonban a fül és szem használatát felcserélni képtelen vagyok.“

Lu fejedelme igy kiáltott fel: „Hisz ez még fokozása a rendkivüliségnek. Miben áll ez a titok? Csekélységem csupa kiváncsiság, hogy annak magyarázatáról értesüljön.“ Khang-Tschong-Tsi válaszol: „Testem öszhangzatban van szivemmel, szivem erőimmel, erőim öszhangzatban állnak szellememmel, a szellem pedig a semmiséggel. Ha tehát csak egy paránya van a létezésnek, vagy egyetlen hang, ha mindjárt a távol nyolcz sivatagon tul csendült is meg az, az megérint engem s tudomásomnak kell lenni róla. Azt azonban nem határozhatom meg, a hét nyilások melyikén keresztül, a sziv, a gyomor vagy a hat bél által jött e tudomásomra, nekem csak arról van kétségtelen meggyőződésem, hogy tudomásomra van az.“ A fejedelem, rendkivül meg volt elégedve, és közölte a dolgot Confuciussal. Ez mosolygott és nem válaszolt.“

Megismertük China elsőrendű bölcsészeinek nehány nézetét, s azért kétségtelenül, nem lesz érdektelen megismerkedni a tudományt plántáló intézetekkel is.

Schanghai chinai negyedének közepén, számtalan szűk utczán keresztül haladva, végre eljutunk a chinai irodalom egyik megszentelt csarnokához. A város minden ebe igyekezett bennünket megakadályozni ama szándékunkban, hogy látogatást tegyünk a chinai tanulóknál. A chinai ebek már messziről megszimatolják az európaiakat, s morgásuk, ugatásuk által figyelmeztetik a távolabbi pajtásokat is, hogy résztvegyenek a közös hangversenyben. Az ebek gazdáinak eszükbe sem jut magukhoz hivni vagy csititni őket. Szerencsére azonban teljesen elég, ha az ember botot visz magával, mert annak egyetlen mozdulata, már futásra kényszeriti e gyáva állatokat. Ilyenkor farkukat hátsó lábaik közzé huzzák be, kövér nyakuknak sörtéje fölfelé mered, s gyorsan eltünnek a keritésnek valamely nyilásán, de csak azért, hogy hátunk mögött ismét előkerüljenek.

Az iskola épületét, minden oldalról, négy méter magas fal keriti. A főbejárat, a fal dél-keleti sarkán van. Kőjárda vezet, a zöld pázsiton keresztül, a másik kapuhoz, ahol már egy kapus is van alkalmazva. A hazai consulatus egyik dijnoka várt itt reánk, kinek atyja, szintén az intézet egyik tiszteletre méltó tanitványai közé tartozik. Egy hid, amely halakkal benépesitett vizárkon vitt keresztül, vezetett bennünket a főépület belsejébe. Az első emeletet, az intézetnek, idegenekre nézve megközelithetlen igazgatója foglalta el. Az egész ház fából épült, és a kapuk, egymáshoz szögezett deszkák által voltak elzárva. Az egyes deszkaszálak a chinai literatura arany mondataival voltak teleirva, s mellettük nyomtatott névsoron olvashattuk a 37 tanitvány neveit, akik ez idő szerént, tanulmányaik befejeztéig, mind az intézetben laknak. Azok, akik jutalmakat nyertek, vörös betükkel voltak megnevezve. Vezetőnk mindenek előtt atyának, egy ötvenéves tanulónak szobájához vezetett, aki kissé

diákos ügyetlenséggel ugyan, de különben elég szivesen fogadott bennünket. A tanulók szobái kicsinyek és egyszerűen butorozvák. Kemény ágy, moskitó hálóval leboritva, egy vagy két könyves állvány, melyen a tankönyvek a legnagyobb rendben állottak. E könyveket a tanuló már mind ki olvasta. A könyves állványon voltak elhelyezve saját munkálatai is, és mellettük volt egy dolgozó asztalka, amelyen, papirt, tintát, tuscht, pipákat és theás csészéket láttam heverni. Végre még két faszék, s a szoba butorzata elő van számlálva. Az oldalfalakon közvetlenül emelkedett a zsindely födél. A szobák, amelyeket egy oszlopcsarnok kötött össze, egymás mellett vannak, és velük szemben volt négy szük helyiség, mindegyik négy asztalkával ellátva. Az asztalokon elhelyezett evőpálczácskák magyarázat nélkül is jelezték, hogy ezek a tanulók étkező helyiségei. A szobák, s különösen a kopaszfalu étkező szobák nagy szegénység benyomását tették a látogatóra.

A konyha nagy üstjeiben, melyek alatt fuvókkal élesztették a tüzet és melyekbe a chínai szakácsok tisztátalan kezei mindenféle titokzatos dolgokat hánytak, avas szaga volt az olajnak. Ha jól emlékszem, látogatásunk napján halebéd készült.

Egy elhanyagolt helyen kellett keresztül hatolnunk, melyet a chínaiak a „becsület lerakodásá"-nak neveznek, s aztán egy udvarhelyiségbe jutottunk, amelyek hátterét egy oltár foglalta el. Az oltár istenének alakja, sürű fátyollal volt leboritva. Az oltár előtt, egy vasmedenczében illatos füstölő papirokat égettek el, s körülötte hat kis, és egy nagy kerek váza volt elhelyezve, amelyekbe Lotus virágok voltak ültetve. Egy kéményből sűrű füst tódult elő: a talaj alatt ugyanis egy nagy tűzhely volt, ahol a tanulóknak minden maculaturáját elégették.

Az intézet egy bölcsészeti facultásból áll. A tanulók kora 20—70 év között váltakozott. Minden tanuló, tiz taël havi dijat kap a Tautai-tól (igazgató), amelyből magát élelmeznie és ruháznia kell. Ezért aztán kötelezve van, havonként egy bölcsészeti értekezést

szolgáltatni. A legjobb értekezést minden hónapban, 10 taël-lal jutalmazzák. Az egyedüli biráló a Tautai. Ha meggondoljuk, hogy az igazgatónak, aki e mellett még chínai tábornok is, havonként 37 bölcsészeti értekezést kell elolvasnia, akkor könnyen megérthetjük, hogy birálata gyakran viszavonást és ellenségeskedést szült a tanulók között.

A következő napot, a Sikawej-i nagy missió meglátogátására forditottam.

Látogató jegyeink átadatása után a portás az elfogadó terembe vezetett, és kért, hogy ott várakozzunk. A terem közepén, a chínai szokás szerént, két sor faszék áll. A bejárattal szemben, chínai művész által festve, egy aquarell festmény függött, amely a szent család menekülését ábrázolja. Jobbra, Sikaulao gazdag mandarin és nagy birtokos arczképe, balra nejéé, mindketten veres ruházatban. Sikaulao ajándékozta 1544-ben az egész jelenlegi területét a missiónak, amely a jezsuiták vezetése alatt áll. Sikaulao eredeti neve Sikawej volt, s mint mandarin, kapta hozzá a Kaulao disznevet.

Nehány percz mulva egy jezsuita atya jött üdvözlésünkre. Minthogy csupán francziául beszélt, Bálint arra a gondolatra jött, hogy latinul szólitotta meg. Ez eszmét a páter, és különösen az igazgató, nagy örömmel fogadta. A jezsuita, hosszu chínai talárba volt öltözve; és a Chínában szokásos selyemczipőket viselte, vastag papir talpakkal, s fején egy fekete selyemből készült chínai sapkát. Czopfja, már őszbe csavarodott és háta közepéig ért. Onnan kezdve, mint a chínaiaknál, selyem fonattal volt az meghosszabbitva.

Sok folyosón keresztül, melyeknek főjellegét a rendkivüli tisztaság és a számtalan vallásos képek adták meg, végre, az ünnepélyesebb fogadásokra szolgáló étterembe vezetett bennünket, ahol az intézet igazgatója már személyesen várt reánk. Az igazgató egy szelid arczu és nyájas tekintetü öreg ur volt, hófehér körszakállal, s már az első pillanatban meghóditotta sziveinket. Mig Bálint ur nagy folyékonysággal társalgott velük latinul, nekem időm volt szem-

ügyre venni a termet, amelyben voltunk. A terem óriási nagy, de üres, s a háttérben álló billard csaknem teljesen elvész benne. A középső falon Sz. Ignácz képe függ, s ezzel átellenben, egy nagy fafaragmány, melyet a testvérek egyike sok művészettel készitett, s amely Sz. Ferencz hódolatát ábrázolja a boldogságos szüz előtt. Sz. Ignácz képe körül tizennégy rézmetszvény, a franczia művészet remekei, ékesitik a falakat.

Midőn a katholikusok befolyása Chinában még virágzott, a jezsuiták elhatározták, hogy rohammal biztositják maguknak Kuen-Lun hatalmas tatár császár kegyét, az által, hogy annak hős tetteit egész festmény sorozatban örökitették meg. E képeket, melyeknek teljes gyüjteménye, ma már csupán a Sikawej-i nagy teremben található fel, XII. Lajos idejében, elsőrendű művészek rajzolták és metszették Párisban. Az ajándék csakugyan megtette hatását, s a jezsuitáknak azt a hasznot hozta, hogy büntetlen térithették a mennyei birodalom alattvalóit. Kuen-Lun uralkodásával, a keresztények dicsőségének és befolyásának is vége lett.

Már a 16. században, midőn Sikaulao, nagyszerű ajándokát a jezsuiták lábához tette, virágzott a keresztyénség Chinában. Ritschi, aki ez időtájban az intézet igazgatója volt, magas mandarin tisztséggel lett kitüntetve. Volt alkalmam nehányszor látni arczképét, mandarin diszöltönyében. Akkor a chinaiak még nem viseltek czopfot.

A jezsuiták magasabb czélokat, a kath. vallás széles körben való kiterjesztését tüzték ki czélul maguk elé, politikai tevékenységet fejtettek ki, és arra törekedtek, hogy a kormány gyeplőjét kizárólag kezükbe ragadhassák. A folytonosan növekedő bizalmatlanságnak elég táplálékot nyujtottak az üldözések, és amint ez rendesen történni szokott, ezer meg ezer chinai is áldozatul esett a hittéritők hatalmi törekvéseinek. A 17. század végével és a 18. elején, rendkivüli gyorsasággal szállott alá a keresztény vallás befolyása Chinában. A kormány üldözéseihez járult még a villongás,

az orthodox dominikanusok és, a népjellem helyes megitélése folytán látszólag szabadelvűleg müködő jezsuiták között. Mig ezek a lakosságnak örökölt szokásait és erkölcseit, p. o. az ősök és a klassikus bölcsek tiszteletét megengedték, érintetlenül hagyták szokásaikat, mint például azt, hogy a gyermekeket, szülőik halála előtt nem temetik el, hanem a házban vagy a szántó földeken befalazzák, sőt a szegényebbeket a szabad levegőn elrothadni engedik, a dominikanusok attól tartván, hogy ez uton egy uj sekta állhat elő, mit sem akartak tudni mindezekről. Igy keletkezett a viszály a hit harczosai között. Ily körülményekkel szemben, a kereszténység teljes megsemmisülése Chinában, természetesen csak az idő kérdése kellett hogy legyen. Évtizedek fáradhatlan tevékenységének gyümölcse lett ott egyszerre megsemmisitve, s a jezsuitáknak, miután mindent elvesztettek, ujra kellett kezdeniük a munkát. A magasztos lelkesüléssel megkezdett és fáradhatlanul folytatott művet bűnül rótták fel a jezsuitáknak, s kivált akkor, midőn tisztába jöttek az iránt, hogy azok sikere és tevékenysége egyértelmű a kormány hatalma és befolyásának csökkentésével. A működés tehát most már rendkivüli elővigyázatosságot követelt. Most tehát minden lépésük és tervük előre, és jól meg van fontolva és vizsgálva. A jezsuiták valóban csudálatra méltó és áldásos működést tanusitottak itt.

A chinai tisztviselők azonban ritkán jelentenek róluk valami jót. Igy például, a Tientsini mészárlás (1870. junius 22-én) okául azt jelentették az udvarhoz, hogy a jezsuiták mindenféle kegyetlenséget követtek el, csak hogy a vérfürdőért a felelősséget magukról elháritsák. „A gyermekeknek szemeiket szurják ki“ — stb. A császári trón lépcsőit azonban soha sem szenyezték be leánycsábitásról, s más hasonló alávalóságokról hangzó panaszok. A jezsuitákat, ugy látszik, inkább a felebaráti szeretet vezeti működésükben, mint a keresztény tanok terjesztésének és tanitásának buzgalma.

Ha például Nankingban, 600 árva gyermeknek, mit sem vagy

csak nagyon keveset beszélnek a vallásról, ha ott, és Schanghaiban is, fizetett pogány tanitók oktatják a növendékeket a hazai bölcsészek munkáiban és pedig chinai nyelven, sőt a legnagyobb figyelem látszólag oda van irányozva, hogy a növendékek az országnak megfelelő műveltséget nyerjenek, ez által csak a hála érzelmeit

A missionáriusok intézete Sikawejben.

akarják fölébreszteni, s azt remélik, hogy a mandarin, az ő iskoláikra vonatkozólag, később csak szépet és jót fog beszélni, s hogy ha csak hosszu évek mulva is, a jó mag mégis gyümölcsöket fog hozni egykor, bár a jelenben óriás fáradságot okoz is annak elvetése. Hát nem elismerést érdemel ez? Mily egészen más természetű a kereskedelem missiója, amely idegen világrészeket keres föl, hogy

meggazdagodjék, amely tevékenységet tanusit, mert a dollárt élvezni akarja, s amely csak magáért, a jelenért működik.

Az intézet igazgatója tudatta velem, hogy a Schanghai missióhoz tartozó kerületben, Tsche-Kiang tartományban, és a Fukien tartomány északi részében 80—90,000 keresztény bennszülött van. Egészben véve három millióra becsüli a keresztény chinaiak számát. Ugy hiszem azonban, hogy jobban megfelel a valóságnak, ha más források állitásaival összhangzatban, 1,500,000-re tesszük a keresztények számát. Az intézet növendékei rendkivüli vonzalommal viseltetnek a tiszteletre méltó atyák irányában. Megindító látvány volt az apró chinai csemeték, ujjongó közeledése a nevelőkhöz, midőn a tanhelyiségeket meglátogattuk. Mily büszkék és boldogok voltak azok, akiknek arczát barátságosan megveregette.

A nyájas vezető mindenekelőtt a templomba vezetett bennünket. Talán arra volt ez első ut számitva, hogy hitvallás tételre kényszeritsenek bennünket. Keresztet vetettünk bűnös testünkre, megnedvesitettük homlokunkat a szentelt vizzel, és a boldogságos szüznek ideiglenes oltára előtt gyülekeztünk össze. Az oltárkép egészen elfödte a tulajdonképenit, amely természetesen, Loyolai sz. Ignáczot ábrázolja.

Az oltár gyönyörű fa faragványokkal van diszitve, s egészen az intézet növendékeinek műve. A templom, egészben véve, egyszerű de izléses. A karzaton egy kis orgona van, bambusznádból készült sipokkal. Ez is egy boldogult jezsuita atya műve.

A templom hajójában, európai modorban voltak elosztva a padok. Ájtatosan imádkozó chinai asszonyok sajátságos szinezetet kölcsönöztek annak. Nehány csarnokon áthaladva, az iskolákhoz értünk, ahol a fizető növendékeknek, a gazdag chinaiak gyermekeinek, fizetett chinai tanitók adnak oktatást a hazai bölcsek munkáira vonatkozólag. Ez elemi iskoláknak éppen két osztályában tartottak előadást. Az üveg ablakokon keresztül bámultuk a tanitók fáradhatlan törekvését. Minden osztályban négy-öt tanitó működött

egyidejüleg. Ugy ültek székeiken, mintha odaszegezve volnának, és csak órájuk elteltével keltek föl onnan. A növendékek közül nehánynak, büntetésből térdelnie kellett, de ezek is csak ugy mosolyogtak reánk mint a többiek, midőn a pater társaságában érkezni láttak.

A harmadik osztály nyitva és üresen állott. Beléptünk. A tanár széke fölött egy fekete kereszt függött, s ezzel szemben egy oltár, a boldogságos szüznek virágokkal ékitett képével. A széles padokon ott hevertek a chínai bölcsek művei, s azok mellett papir, tusch és ecsetek. A falakon különböző térképek, rajzok az állat- és növényországból, és szentképek függöttek.

Mily előnyösen különbözött e tiszta és barátságos tanterem attól, melyet csak tegnap volt alkalmam meglátogatni. Ott a bejárás egyenesen a lármás utczából nyilott. A szobák, ha azoknak nevezhetjük, sötétek, piszkosak és füstösek voltak. A padlatot a csupasz föld képezte, s a padok olajosak és mocskosak voltak; a tanitó egy elkényszeredett alak, a sarokban ült, és opiumot pipázott; a háttérben egy istálló nyilott és abból kihangzott a disznók röfögése, s az istálló-ajtó mellett egy bambuszlétra mutatta, miképen lehet feljutni a tanitó lakásához. Csak a chínai klassikusok magyarázásának modora volt ott is, itt is egyenlő. A harmadik osztály mellett közvetlen, volt a fizető növendékek hálószobája. Ágy ágy mellett állott itt hosszu sorban, valamennyien moskitó hálókkal leboritva, s az asztalok előttük virágokkal és képekkel diszitve. Egy természettani laboratorium, minden szükséges géppel el volt látva, delejes, villanyos, akusticai és optikai kisérletek eszközléséhez. Az árva fiuk tantermeiben élénken folyt a dolog. Négy tanitó elnökölt a nagy teremben, amelyben 7—8 éves gyermekek, könyv nélkül feleltek a klassikusokból. Minden növendék olvasta leczkéjét, vagy könyv nélkül énekelte el azt. Az ének rendesen egyhangu volt, olykor azonban rokonszenves hangmodulatiókat is hallottunk. A rendkivül éles hallásu tanitó, az általános zsongás-bongás daczára, rögtön észrevett és megigazitott minden hibát.

A száznál több kellemes arcz között, többet fedeztem fel, tagadhatlanul európai arczvonások birtokában. A tanteremtől oldalt volt egy kis terem, ez volt a javító helyiség a gonosz vagy rest gyermekek számára. Egy öreg tanitó, óriás szemüvegekkel, tartotta itt az előadást, a chinai irásjegyeket magyarázva tanitványainak.

Megérkezésünk alkalmával félbe hagyta a magyarázatot; a gyermekek mind letérdeltek, s kezeiket összetéve: „Kérem! Kérem!“ szavakkal üdvözöltek bennünket. Ez idő szerént mintegy 10 gyermek volt a javító intézetben. Egy vizcsatorna mellett virágzó kerten keresztül haladtunk egy másik házcsoporthoz, a hol a szobrászati, festészeti- és nyomdászati tanműhelyek voltak elhelyezve. A kórházat és a nyomorékok menhelyét nem látogattuk meg. Azonban hallottuk, hogy ott nyilatkozik csak egész nagyszerűségében a misszionáriusok felebaráti szeretete.

A második osztályban a már fölserdült 14—20 éves chinaiakat oktatták és foglalkoztatták. Itt is találtunk egy kápolnát. A legérdekesebbek e kápolnában, az átlátszó vászonra alkalmazott ablakfestmények voltak, oly hatásosan kivive, hogy az első pillanatra mindenki üvegfestményeknek tartotta volna azokat. Az első munkateremben voltak elhelyezve a famunkák mintái és a rajzok ama képkeretekhez, melyekbe aztán a festő teremben a különféle festményeket beillesztették. A raktárban kész faragványokat láttunk; teljesen fölszerelt oltárokat, szószékeket, gyónószékeket; aranyozott diszitvényeket, szent nevek kezdőbetűit, angyal alakokat stb. csudálatos arányosságban, és valóban izlésteljesen elkészitve. Ha az országban valahol egy templomot kell felszerelni, a belső felszereléshez szükséges tárgyakat, a schanghai jezsuita missióban veszik az előállitási árban.

A faragó műhelyekben siketnéma növendékeket is foglalkoztattak. Több munkát, bronz eredeti után oly tökéletesen utánoztak, hogy midőn készen lettek, az eredetitől lehetetlen volt megkülön-

böztetni azokat. Minden munka szabad kézimunka. Itt voltak még az asztalos és mázoló műhelyek is.

A festész iskola igazgatója, egy chínai világi testvér volt, még aránylag ifju ember, piros arczokkal és gyöngéd, viaszszerű kezekkel. Egyedűl ő maga festett olajban, a növendékek aquarellképeket festettek, vagy előnyomott körvonalas vázlatokat szineztek ki. E képeknek, reánk nézve komikus hatásuk van. Csak egyet akarok fölemliteni, amely a purgatoriumot ábrázolja. Számos tisztulási jelölt között, (természetesen mind czopfos chínaiak) kiknek arczvonásai fájdalmasan eltorzitva vannak, könyörtelenül kigyóznak egy láthatatlan tűzhely lángnyelvei. Egy chínai sárkány alakjába öltöztetett ördög szitja a tűzet. A szerencsétlenek, könyörögve emelik fel kezeiket a szent háromság felé, melynek trónja a gomolygó füstfelleg fölött van elhelyezve. Az égi fenségek körül angyalok röpködnek, előttük pedig két chínai térdepel, pompás, kék nemzeti öltönyben és gazdag czopffal.

A könyv- és kőnyomdában, a chínai klassikusok latin forditásának kiadásán dolgoztak. Az első terem a kőnyomdát foglalta magában, a másodikban volt az európai nyomda, a harmadikban a chínai. A chínai nyomtatás jegyek fából vannak kifaragva. Ezeket nyomda-festékkel befeketitik, s aztán a rizspapirt ráfektetvén, egy kefével addig simitják, amig a nyomás a papir hátlapján látható lesz. A már kiadott művek fatábláit nagy raktárakban őrzik.

Az árva gyermekek alvó terme, nagy, szellős és tiszta. Az ágyak nincsenek ellátva muskitó hálókkal, s a falakon sem mutatkozik semmi diszités. Abban a három szobában, hol én megfordultam, 20 – 20 ágy állott és pedig úgy, hogy középen, egymáshoz szélességükkel illesztve tíz, kétfelül az oldalfalak mellett öt—öt.

A czipész- és szabóműhelyeket, továbbá a gyapottisztitó-szobát, ahol leginkább a vakokat és a siketnémákat foglalkoztatják, nem tekinthettük meg, mert alkonyodott s visszakellett térnünk Schanghai-ba.

Zárda a dombokon.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

A meteorologiai intézetben, készülék volt a levegőnyomás meghatározására, a hőmérsék és a levegő nedvességi fokának, a napsugarak belterjességének, a szélirányának és erejének megállapitására. Egy önmagát szabályozó villanyos készülék, harmincz perczenként jegyzi föl az adatokat.

A csillagászati observatoriumnak gazdag készlete van teleskopok-, universal- és passage-műszerekben, melyek azonban ez idő szerint el voltak zárva, mert ujabb álláspontok és oszlopok épitése volt folyamatban. A föld delejességi működésének, fényképészeti uton való feltüntetése, rendkivül érdekes. Egy teljesen sötét rotundában petroleum-világ működik, csudálatos görbületek és vonalokban, amelyek a föld delejességének irányát graphicailag jelzik.

A jezsuiták intézete, egészben véve, a következő osztályokra oszlik: 1. A missionariusok lakháza. 2. A fizető növendékek nevelő-intézete. 3. Az árvafiuk nevelő-intézete. 4. A nőnövelde, melyet a szent ártatlanság nénéi kezelnek. Ez osztályokhoz férfiaknak csak nagy nehezen engedik meg a belépést, mert a növendékek között felserdült 17 éves leánykák is vannak, akiket chínai szokás szerint, — pedig mindenek fölött ezt tartják szem előtt — vendégeknek bemutatni nem szabad. 5. Az observatoriumok. 6. A Karmelita szűzek kolostora, melynek lakosai a világtól teljesen elzárkoznak, s mindenkire nézve megközelithetlenek.

Óhajtjuk, hogy a térito atyák működését bármikor siker koronázza s különösen, hogy sikerüljön nekik a chínaiak önző szivébe belecsepegtetni a testvérszeretet erényét: mert önfeláldozásuk valóban bámulatot érdemel.

Május elsején, hirtelen halállal mult ki a Tautai (kormányzó) Schanghai-ban. Éppen Pekingi utjából érkezett meg, s nehány órával azután, hogy szerény palotájába beköltözött, meghalt. A városban azt susogták, hogy nem természetes halállal mult ki. E helytartó volt az, aki az első engedélyt, vasutépitésre Schanghaitól Wusungig, egy európai társulatnak megadta. Igaz, hogy az enge-

dély-okmány nem volt teljes világossággal kérelmezve, mert azt kérték, hogy „a kormányzó engedje meg egy ut épitését Schanghaiból Wusungba.“ A kormányzó megadta az engedélyt és az európaiak egy vasutat épitettek. A chinaiak bámultak ugyan már akkor, midőn a sinek lerakását látták, de még inkább, midőn az első mozdony, az európai vállalkozókkal együtt szemük előtt indult el Wusung felé. A chínai méltóságok ezentul is helyesebbnek tartották, gyalog hintókon vitetni oda magukat. A felvilágosodottabb chínai ifjuság még arra is rászánta magát, hogy próba utakat tegyen e csudálatos szerkezeten, a többség azonban lebigyesztette ajakát és okoskodni kezdett azon, hogy hova fog vezetni mindez, ha sem teherhordókra, sem fuvarosok és hajósokra nem lesz többé szükség. A vasutigazgató és a részvényesek dicsőségének napjai rohamlépéssel közelegtek végükhöz. A Tautai, többszörös, de sikertelen tiltakozások után, végre abban állapodott meg, hogy a részvényesektől megvásárolja a vasutat. Azután a chinaiak valóban nagy élvezettel láttak hozzá a vasut és a forgalmi eszközök megsemmisitéséhez. A megmaradt vasrészleteket Formosa szigetére szállitották, hogy a vállalkozó európaiaktól minél nagyobb távolságban emésszе meg a rozsda. És most meghalt az az ember, akinek a chínaiak soha sem tudták megbocsátani, hogy vasuti engedményt adott az európaiaknak.

A halotti hirdetés, melyet nekem is megküldtek, több, mint két láb hosszu és egy láb széles barna boritékban volt elzárva, s barna papirra volt nyomva, kivévén a Tautai hivatalos czímét, amelynek betűi vörösek voltak. A forditás Haas ur szerént következőleg hangzik:

Halotti jelentés.

„A gyászfüggöny van kiterjesztve Schanghaiban, a Kiutschi déli kis kapuján belül. Nem az engedetlen (Ks-i-hűn, a boldogult legidősebb fia) és a többiek, bár bűneik rettenetesen sulyosak, semmisültek meg, hanem a fájdalom, boldogult atyjukat érte; a

császári rendelet által kitüntetett, három nemzedéken keresztül első rangot viselt, a pávatollal és a második rangfokozatu gombbal diszitett, valódi katonai parancsnokot, és Su-tschou, Sung-kiang, Tai-tschou Tautai-ját, a tengeri vámok superintendensét Kiang-su tartományban, főigazgatóját a Kiang-su fegyvertárnak, s az államtanács titkárát, segéd-igazgatóját.

„Hieng-feng kormányzása alatt Jen-tzu évben (1852) tette le a fővárosban a három éves államvizsgát, s császári rendelettel I. osztályú „Kü'jen"-nek (doctor) neveztetett ki. De menjünk tovább! Tschuju Kuang-hsü atya a negyedik évben, Wu-jin esztendejében, a harmadik hónap 28-ik napján (1878 april 30-án) éjfélkor belehalt hosszas betegségébe, Schanghai székhelyén levő palotájának főhálótermében. Született Toa-kuang 10-dik esztendejében. A Ken-yin évben. A nyolczadik hónap harmadik napján, délben és összesen 49 évet élt (ami időszámlálásunk szerint 48 évet és 3 hónapot).

„Az engedetlenek személyesen jelen voltak, midőn a halotti ravatalra tették, és gyászruhákat öltöttek magukra. A császár által elrendelt szertartás szerint egy napot határoztak meg a koporsó hazaküldésére, hogy a hazában temettessék el, tiszteletteljesen követték a boldogultnak utolsó tanácsait, és méltatlanoknak érzik magukat arra, hogy excellentiás urak, tudósok, tiszttársak, rokonok és barátok által vigasztaltassanak. E jelentés az ön értesitésére, a legmélyebb gyászban készült.

„Gondos megfontolás után, az ötödik hónap harmadik napját választottuk, az ön jegyeinek elfogadására. Feng gyászoló árvái, Ki-hsün és Ki-kün vérkönyeket sirnak, fejüket a földhöz verik, és a boldogultnak ifjabb testvére, egy évig gyászruhában törli le könyeit és szintén a földhöz veri fejét. Az egy évig gyászoló unokaöcsék, Ksi-tschuan és Ksi-tsió, könyeiket törlik és fejüket verik a földhöz. A nagy érdemet (a kilencz hónapig tartó mély gyászt) hordó ifjabb testvér, Hsi-kuang, könyeit törli és fejét a földhöz veri. Az érdemet, (egyszerű gyász, öt hónapon keresztül) viselő ifjabb testvér

Khing-kuang könyeit törli és fejét a földhöz veri. Az érdemet (l. m. f.) viselő unokaöcsék Ksi-feng és Ksi-hang, könyeiket törlik és fejüket verik a földhöz. A szertartásmester, az egy évig gyászoló nagybátya, Jüh-tyn, könyeit törli és meghajtja magát.

Consulunk, Boleslawsky lovag, Haas viczeconsul ur, és én képviseltük a jun. 3-án végbement temetésnél az osztrák-magyar monarchiát. Mindegyikünk egy Tscher-ben (chinai hordszék, négy hordárral, kik azonban kettenként váltják föl egymást) indultunk meg a chinai városba. Az uton találkoztunk a német birodalommal, Lüders főconsul vezetése alatt, kinek kiséretét, a consulatus tisztviselői s néhány tengerésztiszt képezte. Ez urak gyalog haladtak a szűk utczákon, s utánnok közvetlen haladtunk mi, hordszékeinken. A chinaiak, akik bámészkodva nézték menetünket, kiváncsian tekintettek reánk s gondolták, hogy mily hatalmas fejedelmek lehetnek azok, a kiknek előcsapatát ily fényes egyenruháju urak képezik.

A Tautai lakása nem volt valami imposans; kivűlről nem tett kellemesebb benyomást egy földszinti paraszthaznál. A bejáratnál egy mandarin fogadott s vezetett keresztül egy oszlopos folyosón. Láthatatlan clarinet-zene, halk tam-tam kisérettel, üdvözölte érkezésünket. Egy második kapun keresztül tágasabb udvarba jutottunk, ahol egy osztály chinai katona képezett sorfalat és diszőrséget.

A katonaságot egy tiszt (mandarin, üveggombbal) vezényelte. — A tiszt, a mandarin kalapot viselte, világos kék talárt, s azonfelül egy rövidebb ránczos és sötétkék selyemből készült felöltőt. A hosszu fényes lovassági kardot, hegyével fölfelé, markolatánál fogva melléhez szoritotta. A katonák apró, de erőteljes alakok, durva fonásu, fekete selyemszalagokkal diszitett szalmakalapokat viseltek, veres, kékkel diszitett pantalon-okat, vörös össze-vissza-czifrázott kabátot, fehér alsónadrágot, melyek a lábikrától kezdve a fekete selyemből készült csizma szárig kilátszottak. A kabátok mellén fekete chinai torzalakok voltak szövetből kivágva

és odavarrva. A fegyverzetet Remington-fegyver képezte, feltűzött szuronnyal s derekuk körül egy tölténytáska volt csatolva, festetlen bőrből készülve. Egy dobos, nagy, európai modorban készült dobbal és négy sipos volt a csapat mellett. Belépésünk alkalmával a parancsnok tisztelgést vezényelt. A katonák európai modorban tisztelegtek, elléptünk soraik előtt, és aztán ismét megszóllalt a hamisan hangolt clarinetek gyászindulója. A katonaság sorai mögött, már készen állottak ama részint papirból, részint fából készitett jelvények, amelyeket a temetésnél elégetni fognak. Volt ott egy nagy szürke ló papirból, amelyen egy kitömött chinai lovagolt, egy Tscher, kisérettel és hordárokkal együtt, kitömött szolgaalakok, gyermekek, nők, férfiak, ebek stb., melyek a házban élő lényeket ábrázolták, és a tulvilági szolga személyzetet képviselték.

A nagy elfogadóteremben, egész mandarin társaságot találtunk, az üveggombos mandarinoktól kezdve fel egészen a kék és az aranygombos mandarinokig. A mandarinok között fehérbe öltözött szolgák sürögtek forogtak. A falak fehér, fekete és kék kendőkkel voltak beaggatva, s e kendőkre részben bölcsmondások, részben a boldogult tisztségeinek és őseinek névsora volt rányomtatva. Részben az alárendelt mandarinok nemzetségi története is olvasható volt azokon (fekete és aranyos betükkel).

A pompás diszöltönyök, a rendjelek, a kormányzói nyaklánc, és az aranytól ragyogó Tautai kalap, melynek alakja korona alaku, egy mellékasztalon hevertek. A mellékterem, az ugynevezett tanulószoba, hol a boldogult a tudósokat és irókat fogadni szokta, hasonlóan volt kárpitozva. A csillár helyén a gyászlámpa függött le a boltozatról. E lámpából sehogy sem tudtam kiokosodni. A fehér selyem szalagokból font nagy, valamint a hat kissebb golyó, amelyek arányosan egy hatszögletü állványon függtek le a boltozatról, gordiusi csomónak tünt föl előttem. A főterem egy fehér szőnyegajtó által volt elzárva és e szőnyegajtón aranyos betükkel a Tautai neve volt olvasható.

Egy mandarin meghivott, hogy menjünk utánna. Az ajtó kinyitása alkalmával, tam-tam ütéssel adtak jelt. Előttünk állott egy oltár, a boldogultnak élethű arczképével, felséges virágkeretben. Balra az oltártól, egy szalmagyékényen arczukkal földre borulva, s fejüket kis kezeikbe rejtve, feküdtek a meghalt kormányzó kis fiai. A legmélyebb gyászba, vagy is egészen szalma fonatokba

Hid Tsing-pu-shien mellett.

voltak öltözve. Az arczkép előtt mind meghajtottuk magunkat, s aztán a mandarin a másik oltárhoz vezetett, amelyen a koporsó állott. Mielőtt ide mentünk volna, a jobbra álló asztalra, leraktuk buzavirág bokrétából álló tisztelet-adományunkat. A koporsó, minden diszités nélkül, egyszerű ravatalon volt elhelyezve. Barna, tömör fából készitették azt.

Körüljártuk a koporsót. A mandarin minden oldalról megvilágitotta azt (a szobában homály uralgott) és az utolsó tisztességadásnak vége volt. Midőn e teremből eltávoztunk, mindegyikünknek átadták a boldogult Tautai arczképét. A főteremben, két asztalon, theát, süteményt és pezsgőt szolgáltak fel. Egészben véve nagyszerű és összhangzatos volt a kép, de az értelemnek nyomát sem lehetett fölfedezni rajta. Midőn számtalanszor ismételt „Tschin-tschin“ után elbucsuztunk a mandarinoktól, s a katonaság sorai előtt elhaladtunk, a csapat ismét tisztelgett, a siposok tuscht fujtak, a dobos pergőt vert, s e tiszteletnyilvánitásra, körülbelül mind, chinai tábornokoknak képzeltük magunkat.

A Tautai temetési szertartása, egyike volt a legnagyobbszerűeknek, melyeket az idegennek Schanghaiban látni alkalma nyilik. Még a chinai lakosság közül is csak kevesen voltak szemtanui hasonló pompának. A szertartás, a hulla kiállitása, inkább megfelelt a Tautai méltóságának, mint maga a temetés. Az előkelőknél az a szokás, hogy a családi tagok hulláját 7 hétig tartják a házban és csak azután temetik el. Minden hetedik napon áldozatokat hoznak. A szertartás legmagasztosabb, ünnepélyesebb napja mindenkor a 35. (5×7=35) nap a halál után, a jelen esetben tehát jun. 3.-a.

A szigoru ragaszkodás a hagyományos szokásokhoz, és az a figyelemreméltó tény, hogy a boldogult Tautai szakitott a conservativ chinaiakkal, volt oka, hogy az idegenek, a kik a halott koporsójánál tisztelegtek, a hazájukban divó szokás szerént virágcsokrokat és koszorukat raktak koporsójára.

Bálint ur, aki már Singapore-ban gyöngélkedett, nem tudta elviselni a Schanghai-i éghajlatot. Napról napra szenvedőbb lett, arczai egészen beestek s végre elhatározta, hogy az orvosok tanácsát kéri ki. Az orvosság, melyet neki rendeltek, egyszerű, de vigasztalan volt: „utazzék vissza oly gyorsan, amint csak lehet hazájába.“ Jun. 2-án „Sindh“ franczia gőzösön el is utazott anélkül,

hogy alkalma lett volna személyesen bucsut venni gr. Széchenyitől, aki Bálint elutazása után két nappal, egész váratlanul Javaból Schanghaiba érkezett Lóczy ur társaságában.

A következő napokat kirándulásokra használtam az ugynevezett halmokhoz (Hills). Ullrich Oskar ur, eisenachi bánya-igazgató, akinek kellemes ismeretségéhez csak a napokban jutottam, velem tartott s kibéreltük a Central-hotel házi csónakját. E csónakok hajóknak is beillenek nagyságukra nézve. A miénken, a termen kivül, még egy kényelmes hálószoba is volt. Hajónk kedvező szél és teljes vitorlák mellett, hat tengeri mértföldet haladt óránként ; ellenkező szél esetén a legénység a partra szállott és vontatta azt. Nehány üveg claret és sodaviz mellett, elég jéggel is elláttuk magunkat, de midőn Sikawejben hajónkra szállottunk, a jég már elolvadt, mert a szakács a tűzhely mellé helyezte azt. Igy történt, hogy a magunkkal vitt friss hus, másnap már élvezhetlen volt. Este friss szellő daggasztotta vitorláinkat, s hajónk nyilgyorsasággal siklott tova a folyamon, a mely számtalan kanyarulatokban folyik végig a végtelen síkságon.

Másnap reggel már a halmok előtt horgonyoztunk. A táj nevét, egyes, gyakran több száz láb magas plutonicus eredetű halmoktól kapta, amelyeknek képleteiben a porphyr szembeötlőleg előtérbe lép. A magas bambuszszal és kusznövényekkel benőtt domboldalok, amelyeken számtalan fáczán keres, de nem talál menedéket, csaknem függőlegesen meredèkek és sziklások. Nem régiben, három angol, négy napi vadászat után 5000 fáczánnal tért vissza Schanghaiba. Az egész jármű fáczánokkal volt elhalmozva s e rendkivüli esemény emlékére, még ma is mutogatják a hajónak zsákmányával együtt felvett fényképét. A síkságon mocsári szalonkák, bibiczek, fejükön magas husos bubbal, és vad ruczák is tartózkodnak. A síkföld számtalan csatornája viz alá helyezte a rizsföldeket. Az öntözést egyszerű gép eszközli. Egy vizkerék emeli fel a vizet, egy vályuig, amelyből aztán egyenesen

a földekre folyik. A meritő kereket vagy bivalyok, melyeknek szemeit bekötik, vagy emberek hozzák mozgásba.

A sikság, számos, árnyékos gyümölcsfák alatt elhelyezett lakházaiban, sűrű népességgel bir. Minden háznak főkeretét a bambusz állvány képezi, melynek közeit téglákkal rakják ki.

Korán reggel elhagytuk hajónkat, hogy a közel erdőségeken keresztül, Mataling mellett egy katholikus missióhoz eljuthassunk. A misszió jelentékeny magasságu dombra van épitve. Jó karban tartott ut vezet fel kigyózva a tetőre. A zárda területe kőfallal van körül keritve, és 400 lépésnyi szélességben egészen a szemközt levő domb aljáig terjed. A környéken mintegy 600 keresztény lakik.

A zárdában egy missionárius fogadott, és a refectoriumba vezetett, amelyről azt mondá, hogy az kedvencz gyülhelyét képezi még távol vidéki hittéritőknek is. A terem nagy és tágas volt; falai fehérre meszelve, s térképekkel, s szentképekkel (ezek között a lourdesi boldogságos szüz képe, chinai, ferde metszésü szemekkel) diszítve valának.

A kilátás a teremből valóban nagyszerű. Határtalanul nyulik el a távolba a vízzel elboritott sikság; a magában véve már elég bujának nevezhető fatenyészet, az elmosodott háttérben, őserdőnek látszik, amelynek közepéből fapagódák emelkednek a magasba. A széles folyamok tükrén számtalan halászcsónak vitorlázott, s a fehér vitorlák vakitólag fénylettek a verőfényben.

A nyájas szerzetes felhivott, hogy látogassuk meg a domb csucsára épitett templomot, s egy ötvenéves „boy"-t (gyermek) adott mellénk vezetőnek. A templomhoz egy kőlépcső vezetett fel. A templom, keresztalakban, tömörkövekből épült. Két széles oldallépcső, karfáin félig eb, félig oroszlán alaku állatok szobraival diszitve, vezet a főbejárathoz. A templom belső boltozatát barna fából faragott oszlopok tartják. A falakon chinai feliratok olvashatók. Karzat nincs, hanem e helyett az oltár háta mögött van egy emeltebb

hely, ahol egy kitünő franczia harmonium helyettesiti az orgonát. A csucsról, melyre a templom épitve van, kétszeresen szép kilátást élvezhetni, mert a vidék áttekintésének semmi oldalról sincsen akadálya.

Ullrich ur a refectoriumban várt reám. Midőn én is lejöttem, izletes reggeli elfogyasztása után, bucsut vettünk a szíves pátertől. Haza felé mentünkben, Ullrich ur egy kigyót lőtt agyon, amely a napon jóizüen sütkérezett. A kigyó hossza 2 méternél több volt, s teste, közepén 6 centiméter vastag. Kihalásztam a vízből, melybe esett, s épen arányainak megmérésével foglalkoztam, midőn a chínaiak fenyegető arczczal rohantak elő házaikból, ismételve hajtogatták magukat azon a helyen, ahol a kigyó megöletett és hosszu bambusznádat szurtak le a vízbe. Midőn láttuk, hogy ez emberek megtámadni is készek bennünket, igyekeztünk minél előbb hajónk födélzetére jutni. A szél kedvező volt, s nehány percz alatt hátunk megett hagytuk a megszentségtelenitett helyet. Este felé érkeztünk Tsching-pu-shien-be, s ott partra szállottunk, hogy a sűrű nádasban vadásszunk. Néhány mocsári szalonkát lőttünk, melyeknek pecsenyéje izletes vacsorát szolgáltatott.

Másnap reggel 8 órakor haladtunk el Tsing-pu-shien városának 4 méter magas, lőrésekkel ellátott falai mellett. A faltövénél csak épen annyi hely van, hogy a megholtak koporsóit felállithatják ott. A sok, boltozott hid, elég magasra van épitve arra, hogy a közönséges chínai hajók elhaladhassanak alattuk, a mi járművünk, azonban kénytelen volt lehajtani árboczát, hogy elhaladhasson alatta. A város lakosai kiváncsian bámultak bennünket, anélkül azonban, hogy valami alkalmatlanságot okoztak volna.

Délben Wongduba érkeztünk, melynek legnagyobb nevezetességét a Schanghai kormányzó falusi laka képezi. A lakás, magas agyagfalakkal körülvéve, s négy sarkán védelmi tornyokkal ellátva, inkább egy omladozó félben levő erődhöz, mint falusi lakhoz ha-

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA DEBRECEN

Chinai tüzérség.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

sonlit. Tizenegy órakor este, ismét Schanghaiban voltunk, s egyenesen a német clubba vitettük magunkat.

A következő napok egyikén, Haas ur kiséretében, a várostól három angol mértföldnyire fekvő chinai fegyvergyárt tekintettem meg. Brettschneider ur, egykor a német hadsereg tagja, volt megbizva azzal, hogy a chinai katonákat a lövegtanban oktassa, és némi taktikai ismereteket verjen beléjük. Brettschneider ur a gyár minden helyiségében meghordozott. Az egész intézet egy nagy kohóból, gőzkalapácsból, ágyu és lőfegyverek számára berendezett kovácsműhelyből, és furó helyiségből áll, továbbá tökéletesen berendezett öntő-műhelyből Armstrong-ágyuk és lafétak számára; mindenféle lövegeket elkészitő helyiségből, teljes lőfegyvergyárból, melyekben Remington rendszerű puskákat gyártanak, végre, lőpormalomból. Naponta tiz Remington-fegyvert készitnek el.

A műszerek és gépek, kivétel nélkül gőzerőre vannak alkalmazva, és Európából hozatták őket. Az intézet büszkeségét azonban egy husz lóerejü gőzgép képezi, melynek minden alkatrésze Schanghaiban készült.

A fegyvergyár chinai igazgatója, abban a hirben áll, hogy kitünően tud irni és olvasni, a műhelyekben azonban csak ritkán található. A lőpormalmot még meg sem tekintette soha, sőt ha valaki eme veszélyes helyre viszi a társalgást, rögtön félbeszakitja, megjegyezvén, hogy: „ott minden kitünő állapotban van, mert ő ért a dologhoz.“ Az aligazgatók, akik a fegyvergyár egyes osztályaira felügyelnek, szintén chinaiak, csak az üzletvezetők és mérnökök európaiak, és pedig leginkább németek és angolok.

Különösen érdekes a Brettschneider ur tanszéke. Az oktató intézet csarnokában, öt selyem-zászló állott, mindegyik a chinai sárkánynyal ellátva. Az iskola, európai modorban, tanszékekkel, s a hallgatók számára padokkal volt ellátva. Alig hittem szemeimnek, midőn az osztály fekete tábláit német betükkel és szavakkal láttam teleirva. Még tervrajzok, és térképek is voltak a teremben. Brett-

schneider ur beszélte, hogy a chinai növendékek, eleintén rendkivül ostobáknak mutatkoztak a rajzokkal szemben, később azonban, midőn a rajzokat a megfelelő mintákkal egybehasonlitani alkalmuk volt, csakhamar belátták, hogy mily nagy jelentősége van egy térképnek.

A közel folyón két, felszerelés alatt álló hadihajót látogattunk meg. Egy fehérre mázolt, és csekély átmérőjü toronnyal ellátott monitornak, a következő félelmes czíme volt: „A nyugati hatalmak réme.“

Egészben véve, a chinai katonaság, a tengerparti állomásokon, nem tesz kellemetlen benyomást az európai szemlélőre, mert közelebb áll az európai értelmiséghez, és teljesen különbözik azoktól a katonáknak nevezett csordáktól, melyekkel később az ország belsejében találkoztam.

A katonák tömeges szállásokban, leginkább erősségekben vannak elhelyezve. Meglátogattam egy ilyen kaszárnyát a Yang-tze-kiang mellett, és elbeszélem e látogatáshoz füzött élményeimet az olvasónak.

A „Wusung erődök“ tiz mértföldnyi távolságban feküsznek, a Yang-tze-kiang partján. A Schanghai helytartó oly szíves volt, hogy engedélyt adott az erődök megtekintésére, sőt szeretetreméltósága annyira ment, hogy egy gőzbárkát és egy vitorlás hajót bocsátott rendelkezésünkre.

Junius 17-én indultunk el Schanghaiból. Minthogy a szél kedvező volt, eloldták az alattságba vett vitorlás bárkát s érdekes verseny fejlődött ki a két jármü között, melyben a vitorlás lett a győztes. A hajó födélzetén volt egy kis, vastag mandarin, a kormányzó helyettese, aki rögtön rendkivül nyájasan mosolygott, mihelyt valami enni valónak neszét vette. Ezenkivül még a hajón voltak, Haas ur, aki kifogyhatatlan szeretetreméltóságában, mindenkor azon igyekezett, hogy nekünk kellemes szolgálatokat tehessen, továbbá Lóczy ur és én. Reggel kilencz órakor, az erődök előtt

vetettünk horgonyt. Az erődök, mint agyagturások emelkednek föl a Yan-tze-kiang piszkos habjaiból, és sem füvel, sem más boritékkal nincsenek védve az eső és a folyam vizének hatásai ellen. A sánczolatok egyenes szöget képeznek, melyeknek előre nyuló szögletei kikerekitve vannak. A tenger felé tizenegy löveg szór fenyegető tekintetet, és pánczélajtók által zárhatók el. A chinaik büszkék lehetnek ugyan ez erődítményekre, de én azt hiszem, hogy egy jól irányzott lövés, a földi dolgok mulandóságának legkézzelfoghatóbb példáját szolgáltatná azon. Érkezésünk valószinűleg jelezve volt már, mert még a hajóhidon voltunk, midőn a sánczok fölött egyszerre számos helyen lobogók jelentek meg, melyeknek mindenikére, középett a „löveg“ szó irásjegye volt behimezve, vagy nyomtatva. Az erőd roskadozó bejáratánál várt reánk a Yang-tze-kiang mentén levő összes erődök főparancsnoka. A parancsnok rangja, tábornok és havonként 200 taël fizetést huz, az erőd parancsnokának fizetése 150 taël havonként. Mindkét tiszt diszöltönyben volt, kalapukon vörös gombbal.

Általánosan el van terjedve az a nézet, hogy a kalap gombja határozza meg a mandarin rangját. Nem igy áll a dolog. A gomb csak egy rendjellel való feldiszitést jelent. Gyakran láttunk mandarinokat vörös gombbal kalapjukon (első és második rendjel-osztály) alárendelve másoknak, akik csak kék gombot (harmadik rendjel-osztály) vagy arany gombot (nyolczadik osztály) viseltek kalapjukon.

A két tábornok letérdelt, és homlokával érintette a földet. Ezt a szertartást nem engedték el — maguknak. Aztán a tiszteletőrséget léptettük el magunk előtt, minek végeztével, az erőd közepén elhelyezett ágyukból, dobpergés mellett, üdvlövéseket tettek tiszteletünkre. A mennyei birodalomban nem ismerik az európai rendszerű ágyu-fogatokat, hanem mint legolcsóbb vonóerőt, a löveg legénységét használják fel.

A gyalogság és tűzérség egyenruhája, lényegében nem különbözik egymástól, és egy bő kék blouseból áll, amelynek mellén

és hátán egy nagy fehér folt van „katona“ vagy „löveg“ felirással. E fehér foltok, mint kitünő czélpont, nagyon jó szolgálatot tehetnek az — ellenségnek; továbbá, fehér, gyapot nadrágból, melyet a lábikránál megkötnek, s végre a szokásos selyem-csizmákból papirtalpakkal. Télen egy fekete turbant visel a katona, nyáron pedig széles karimáju szalmakalapot. Ez egyenruha csak általános szabályképen áll, különben minden katona saját izlése szerént öltözködik.

A parancsnok felszóllitott, hogy vizsgáljuk meg az erősség egyes részeit és mindenek előtt a lőpor-raktárba vezetett bennünket, melynek előhelyiségében, kétsorban hevertek a Krupp műhelyéből kikerült ágyucsövek. A háttérben titokzatos homály uralgott, de nem elégithettem ki kiváncsiságomat az erőd lőszer készletét illetőleg, mert a parancsnok karon fogott, és mosolyogva a kimenet felé mutatott. A lőpor toronyból a casamatákba vezetett. Itt, minden ágyunál két sorban, tisztelegve állott a löveg legénysége. Az ágyuk kaliberje 220 fontig is felmegy, és az erődben ugy vannak elhelyezve, hogy a folyam felől tekintve, az erőd jobb fele Krupp-, bal fele pedig Armstrong-féle ágyukkal van ellátva.

Kérésemre a tábornok gyakorlatokat rendelt el. Egy altiszt vezényelte a 15 emberből álló legénységet. Az altiszt e czélból a lafette végére állott, fölemelte kezét és számot adott minden legénynek. Aztán felváltva a számok viselőire mutatott. 1—4 aztán vezényszóra kitisztitották a csövet, 5 és 6 a töltényt hordták, 7—10 a golyókat, 11 és 12 a vezénylő altiszt parancsa szerént irányozták az ágyut. Az altiszt, a szeggel felnyitotta a lőporos zacskót, betette a gyujtót a gyujtólyukba, 13 és 14-nek nyujtotta a kanóczot, s aztán leugorva, hangosan vezénylé: „Tüzet!“ — „Igen, igen, tüzet!“ — és pedig törött németséggel. A vezényszavak kivétel nélkül németek.

Az erőd helyőrsége keskeny, agyag kunyhókban volt elszállásolva. Azon a folyosón, amely egyik kaszárnyától a másikhoz vezetett, egymásfölé halmozott ágyak állottak. Egy ilyen, körülbelől 13—14 lépésnyi hosszu és négy lépésnyi széles szobában 20—22

katona alszik. Az ágyak feltünő tisztasága daczára, még is kiállhatlan büz terjed el a szobákban, amely annyi lakóra kétségtelenül nagyon szük. A közel konyhából, ahol avas olajjal főztek és fütöttek, szintén nem valami étvágycsiklandoztató illat szállott felénk s aggódva vártam azt a pillantást, midőn kényszerülve leszek megkóstolni a chinai katonák ételét. Azonban e keserű poharat is kiüritettem.

Mandarinunk az ebéd alatt, nehány palaczk pezsgővel lepett meg bennünket. Maga a pezsgő iszonyuan rosz volt ugyan, de legalább megkönnyitette a chinai ételek lenyelését.

A chinai gyalogság fegyverzete, ivből és nyilakból áll, továbbá vágófegyverekből, melyek a lengyelek által használt egyenes kaszákhoz hasonlithatók, s végre puskából. Az európai nemzetek által kimustrált fegyverek, minden tekintet nélkül a rendszer különféleségére, használatban vannak a gyalogságnál, s minden egyes példány azt tanusitja, milyennek kell lenni a lőfegyvernek, hogy hasznát venni éppenséggel ne lehessen. Egyik fegyvernél, a nagyobb távolságra használni szokott emelvény hiányzott, a másiknál a czélpont, a harmadiknál a cső, zsineggel volt az agyhoz erősitve. A lőfegyvereket soha sem tisztitják, a rozsda akadálytalanul emészti azokat, és ama ritka esetekben, midőn a szerkezet még megteszi kötelességét, a kakas, felhuzás közben, kenetlen ajtósarokhoz hasonló nyikorgást hallat. Azt hiszem nem csalatkozom, ha azt állitom, hogy a gyalogságnak fele még ma is kanóczos fegyverekkel van ellátva, a második félnek háromnegyede, régi gyutacsos puskákkal német, angol, amerikai és franczia gyárakból, és csak a maradék dicsekedhetik modern szerkezetű lőfegyverekkel. Komoly esetben természetes, hogy a töltények szétosztásánál, rettenetes zavaroknak kell bekövetkezniük.

A lovasság, roppant selyemlobogókkal czifrázott lándzsákkal s részben lőfegyverekkel van ellátva. Ez utóbbiakra vonatkozólag szóról-szóra ismételhetjük, amit a gyalogság lőfegyvereiről mondottunk.

Végre, nehány szóval el akarom mondani, hogy megy végbe egy katonai diszszemle a chínai hadseregben. Schnell ur, aki egykor szintén a chínai gyalogság és tüzérség kiképzésénél volt alkalmazva Tschi-fu-ban, 400 dollár havi fizetéssel, a következőket beszélte nekem. Az oktatása alá adott katonaság, eleintén némi érdekeltséget mutatott ugyan a tanulás iránt, azonban csakhamar elvesztette minden kedvét. A katonák begyakorlása, német szabályzat szerént történik. Tschi-fu-ban a katonaság szuronyos fegyverekkel volt ellátva, de mióta egy katona, futás közben, a másiknak lábikrájába dőfte szuronyát, e fegyver rendesen otthon marad. A hüvely különben is hiányzik a szuronyoknál. Egy ideig kényszerülve volt puska helyett bambus karókkal gyakorolni be a gyalogságot, mert a kormányzó, kéz alatt eladta a lőfegyvereket.

Schnell ur főnöke, a Schan-tung-i tatár tábornok, rendesen vagy ittas, vagy az opium dohányzás miatt kábult állapotban van. Sohasem megy gyalog, sem lóra nem ül, hanem hordszéken viteti magát. Ha szemlét tartott a csapatok fölött, csak akkor volt megelégedve, ha a látvány neki megtetszett; gyakorlati volt e a csapatok működése vagy nem, azzal mit sem törődött.

Történt ekkor is 1878 october elején, hogy egy nagy, katonai előadást tartottak a Tschi-fu melletti, tüzérségi gyakorló téren. Két sátor ugy volt felállitva, hogy azokból az egész, nagy kiterjedésü mezőséget belátni lehetett. A tábornok megérkezett, de annyira ittas állapotban, hogy alig volt képes megelégedését eldadogni, a századonként eszközölt gyakorlatok befejezése után. A tüzérség gyakorlatainak megkezdése előtt, az egyik, chínai tűzér ezredeshez azt a kérdést intézte: lehetséges-e oly távolból a kitüzött czélt eltalálni. Az ezredes következőleg válaszolt: „Excellentiád, fejemet rendelkezésére bocsátom, ha a második lövés a czélt nem találja!“ Erős szél volt. A Futai gunyos mosoly kiséretében nézte az előkészületeket — az első lövés eldördült, — és a granát, a czél előtt csapott le, anélkül hogy robbant volna. Leirhatatlanul gunyos

mosoly volt a tábornok válasza e meghiusult kisérletre. Az ezredes — mint később maga elbeszélte — kezdte kellemetlenül érezni magát. A második lövés azonban csakugyan megtalálta a czélt. Félórai unatkozás után a Futai így szól: „Hát még sincs vége?“ A programm tehát rövidités szenvedett. Minthogy pedig hasonló komédiáknál a hatást mindenkor a végjelenetre tartogatják, most is hasonlókép jártak el. Négyezer lépésnyi távolban, egy kis faházikó állott, gyapottal, petroleummal és más gyulékony anyagokkal megtöltve. Ez képezte az utolsó lövések czéltárgyát. A második lövés után már magasan lobogtak a lángok, a harmadikra, lángba volt boritva az egész kunyhó. A Futai elégülten mosolygott. Magán kivül volt a gyönyör miatt. Schnell urnak, a gyakorlat szinhelyén egy értékes fegyverzetet ajándékozott, a hozzá való aranylánczczal együtt s egyuttal ezredessé nevezte ki a mennyei birodalom tüzérségénél.

Másnapra vizi gyakorlatok voltak elrendelve. A vitorlás gyakorlatokhoz szükséges kedvező szél azonban hiányzott. Midőn ezt a Futai-nak jelentették, türelmetlenül kiáltott fel: „Mit? Nincs szél? Hát miért nincs szél?“ Item, a Futai meg volt elégedve azzal is amit látott, s a chínai katonacsöcselék legnagyobb részét tisztekké nevezte ki.

A tiszti kinevezéssel nem sokat nyertek ugyan az illetők, mert a chínai hadsereg tisztjei egy tálból étkeznek a legénységgel és mint ez, csak papiroson kapják zsoldjukat, a tisztirang azonban még is fölmenti az illetőket minden testi fáradságtól, és nevezetesen a gyaloglás kényszerülésétől, ez pedig többet nyom a latban, a minden körülmények közt kétséges zsoldnál. Minden alattas tiszt, lovat kap a kincstártól, a hordszék használata azonban nincs megengedve nekik. Egyébiránt, Chínán keresztül kasul eszközlendő utazásunk közben, többször lesz még alkalmunk foglalkozni, az általánosan félt és került katonasággal, s egyelőre elég lesz annyit megjegyeznünk, hogy annak minden tagja a legfurfangosabb gazember hirében áll.

VI.

Schanghaiból Kioto-ba.

Elutazás Japánba. — Nagasaki városa és kikötője. — A birodalom történelmének egy részlete. — Temetők. — Osuva-sama. — Elutazás Simonosaki-ba. — A Sampan. — Japáni beltavak. — Lama és Protestans. — Kobe és Hiogo. — Európai telepitvények. — A thea növény. — Kobe környéke. — A város nevezetességei. — Utczai élet éjjel. — Idomitott patkányok. — Törpék harcza. — Páva és tövises disznó. — Női szinház. — Japáni vasutak. — Osaka. — Indigógyártás. — Japáni vendégfogadók. — Japáni katonaság. — Ujonczok begyakorlása. — Egyenruha és fegyverzet. — A Teonodi pagoda. — Taikun és Mikado. — Fürdő Arimá-ban. — Elutazás Kioto-ba.

1878. jun. 20. — Schanghai nyilvános kertjében épp az utolsó darabot játszotta a városi zenekar, midőn Haas urral karöltve, a kikötő part hosszában, a német club felé siettem, ottani barátaimtól bucsut venni.

„Tehát Japánba?“ — „Ah, az aztán egészen más nép, mint a chinai!“ — Sajnálom, hogy nem lehetek utitársa.“ — „Üdvözölje a musme-ket!“ — Igy hangzottak a bucsu szavak, midőn poharainkat a mielőbbi vidám viszontlátásra összekoczintottuk. Podgyászom s az a nehány müszer, melyet magammal vittem, már a „Nagoya maru“ födélzetén voltak. A „Nagoya maru“ egy amerikai kerekes gőzös s rajta töltöttem el az éjjet is. Hajónk reggel 4 órakor szedte föl horgonyait s midőn fölébredtem, már a sik tengeren folytatta utját a Smaragd sziget felé.

A tenger tükörsima volt, gyönge szellő oszlatta el a könnyű reggeli ködöt, s a végtelen hullámokban szemkápráztatólag tükrözött vissza a napisten aranyos arcza. Jó idővel gyorsan megy az utazás, s a hajó elkésése nem valószinü, s ezért a kapitány, egy

joviális, meglehetősen gömbölyü yankee, aki — mellesleg mondva — később a lóversenyek alkalmával, kitünő sportsmannak is bizonyitotta be magát, másnap, az utasok kérdésére, hogy mikor érkezünk meg Nagasakiba, egész lelki nyugalommal válaszolhatta: „Well, about midnight!“ (Jól van, ugy éjféltájban). És mégis csalatkozott számitásában: mert este 10 órakor már láttuk világát ama számtalan lampionnak, a melyek bolygó tüzekként, Nagasaki kikötőjét világitották meg.

Másnap reggel, — a nap még a magas hegyek mögött volt — vidám kaczagás és zsivaj ébresztett fel álmomból. Kisiettem a kabinból, és tanuja voltam a szénberakodás mulatságos jelenetének. Egy szenes hajó vetett horgonyt közvetlen hajónk mellett, s harmincz japáni leány, legnagyobb részt meztelen felső testtel szállitotta a szenet a gőzös raktárába. A leányok egy lépcső fokain helyezkedtek el, s bár a szenes kosarak villámsebességgel vándoroltak kézről-kézre, alulról fölfelé a leányoknak mégis volt annyi idejük, hogy kölcsönösen pajzánkodjanak egymással.

Nagasaki kikötője egyetlen a maga nemében. Még Pola híres szépségű kikötőjét is hasztalan hasonlitnók össze vele, mert a japáni kikötő sokkal nagyobb, és magasabb hegyek által van környezve. Csak a kikötőben horgonyzó nagy hajók árulják el a tenger közelségét, mert maga annyira el van zárva látszólag, hogy inkább egy nagy beltóhoz, mint kikötőhöz hasonlit. Nagasaki városa közvetlen a Kiu-siu sziget partján fekszik s e partok, részben hatalmas rakpart épitésekkel vannak védve a hullámok ellen. A város szélén vannak az európai telepedők lakásai. A mindenféle lobogó között azonban hasztalan kerestem az osztr.-magyar birodalom színeit.

Az európai nemzetek között, a hollandiak voltak az elsők (1609) akik Japánban megtelepedtek s azt a helyet, melyet akkor a kormány számukra kimutatott, még ma is mutogatják az idegeneknek. Határolva egy csatorna által, melynek belső partja

magas és erős fallá lett emelve, az egész egy kis, négyszögletes, de védelemre kiválólag alkalmas szigetet képez.

Marco Polo visszatérteig Európába, (a XIII. században) Japán történelmére vonatkozó ismereteink csupán ama mondákra szoritkoztak, amelyek még ma is forgalomban vannak a japáni császárság régibb történelme felöl. A portugálok, mint a szigetek első fölfedezői, már 1543-ban kereskedelmi összeköttetéseket akartak ugyan

Japáni temető.

létrehozni a japániakkal, azonban ez csak később sikerült a hollandiaknak, akik engedélyt kaptak arra, hogy Nagasakiban megtelepedjenek. A 19. század közepéig, tekintettel Japán kereskedelmi kincseire, minden tengeri hatalom tett ugyan kisérletet kereskedelmi forgalom életbeléptetésére, de minden siker nélkül. Csak 1854-ben sikerült először az amerikai egyesült államoknak, azután az európai hatalmaknak kereskedelmi szerződéseket kötni s ma már a japáni birodalomnak következő kikötői állanak nyitva az európai

kereskedelem előtt: Nagasaki, Kobe, Osaka, Yokohama, Tokio, Niigata és Hakodate*).

Térjünk e kirándulás után ismét Nagasakihoz vissza. A város utczáin tapasztalható mozgalmas és eleven élet, némileg ellentétben áll az erkölcsiség, erény és illedelemről Európában uralgó fogalmakkal; de a japáni népség barátságos és előzékeny magaviselete, gyermekesen negédes felkaczagása e folyvást vidám embereknek, szinte villanyosan és ragadólag hat az idegenre.

Thea-aratás Japánban.

A boltokban és kirakatokban ugyan azokat a tárgyakat láttuk, amelyeket, mint japáni készitményeket, már Schanghaiban volt alkalmunk megbámulni; porczellán készitmények, fényezett

*) lásd függelék IV.

edények, emaill-vázák és bronz edények. Körutat tettünk a városban. Megbámultuk a Lotos virágokon trónoló Buddha istenségnek egy óriási bronz szobrát s aztán a körülfekvő hegyek egyikét másztuk meg, abból a czélból, hogy az egész kikötőt áttekinthessük.

A 1200—2000 láb magas hegyek alján, egy széles temető vonul végig. A többszögletes, chinai felirásokkal diszitett sírkövek rendezett osztályozásukkal, barátságos benyomást tesznek a szemlélőre. Egy alacsony hegyhátról (1000 láb) gyönyörü kilátásunk nyilt Nagasakira és kikötőjére. Beláthatatlan messzeségben terült el szemeink előtt a házak tömege, míg a sötét, számtalan kereskedelmi hajó által élénkitett viztükör balra, mintegy vaskapun keresztül törve minden élesebb határvonal nélkül, összeolvadni látszott a menyboltozattal. A város óriási kiterjedését tekintve, nem kevéssé voltam meglepetve, midőn arról értesitettek, hogy Nagasakinak összesen csak 46,700 lakosa van.

A kikötőben horgonyzó hajók között ott volt az „Albatrosz" nevű német corvette is. Parancsnoka, Menzing, corvett-kapitány, egykor az osztrák tengerészetnél szolgált. Utazásom alatt négyszer és pedig, Hongkong-ban, Schanghai-ban, és Nagasakiban kétszer részesültem abban a szerencsében, hogy nehány kellemes órát tölthessek el e hajó tisztjeinek társaságában. Ez urak társaságában látogattam meg Nagasaki legnagyobb buddhista templomát az Osuwa-samat. Széles, kezdetén kőoszlopok által szegélyezett lépcsőn jutottunk el a templom előudvarába. Két ősrégi porczellán oszlop között, itt bugyog fel Nagasakinak legfrissebb vizet szolgáltató forrása. Bronzból öntött lószobor, oly nagy fejjel, hogy egy hypopotamusnak is elég volna, bámul merev szemekkel a szent forrásra s ugy látszik, visszariasztó hatást kellene gyakorolnia, azonban e hatás nem lehet valami tulságosan nagy, mert a massiv faivó-edények, biztonság okáért, mégis erős lánczokkal vannak a forrás foglalatjához erősitve.

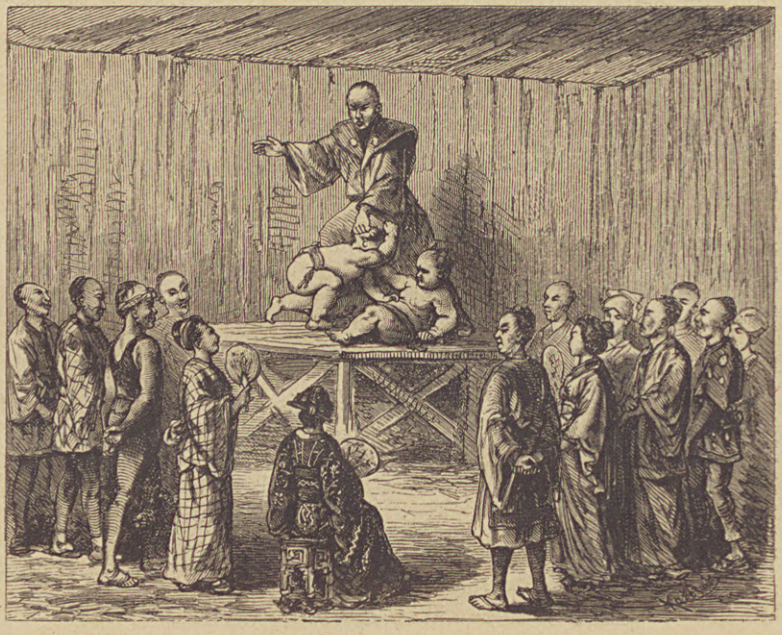
A templom belsejének egyszerüsége meglepett bennünket. A háttérben egész erdőcske van óriási kámforfákból; az erdő föltétlenül csöndes, ha a levegő nyugodt, titokzatosan susogó, ha csak gyönge szél is emelkedik, óriási, sátoralaku, koronaival, ugy tünt fel előttünk, mint Osuva-samanak tulajdonképeni szentélye. Az erdő mellett egy theakert van. Minden bódénál, és pedig sok van a kertben, czéllövészet van, hol a japániak, baljukon egy szép leánnyal, jobbjukon a thea findzsával, a nyillövészetben gyakorolják magukat.

A Nagasakiban székelő német consullal találkoztunk itt s ő vezetett el bennünket a füvészkertbe, mely alatt azonban nem kell európai fogalmak szerént berendezett intézetet érteni. A japániaknak különös mulatságuk van abban, hogy minden kertet, ha még oly kicsiny is, mesterségesen utánzott, miniature vadonná alakitsanak át, apró sziklákkal, barlangokkal, tenyérnyi széles patakokkal, amelyeken merész ivezetü hidak vezetnek át. A kertészetben legnagyobb művészetnek tartják a törzsek és ágak csaknem hihetetlen elnyomoritását, s az ágak egymásba nőve, gyakran egész japáni mondatokat, vagy állatok és madarak alakját tüntetik fel. Egyébként Nagasaki füvészkertje nem érdemli meg ez elnevezést s a későbbi kortól várja, hogy rendeltetésének megfelelőleg kezeltessék.

A theaház, daloló, játszó és tánczoló szép leányaival az egyetlen, ami vonzerőt gyakorolhat az idegenre. Este, az „Albatrosz“ parancsnokának és tisztjeinek társaságában megismerkedtem egy ily mulatóhelylyel. Hat leány gitár pengetés és dobverés által gondoskodott az asztali zenéről. A japáni dobok ugy vannak alkotva, hogy a bőrt bizonyos készülék segélyével többé vagy kevésbbé ki lehet feszitni, s ennek folytán játékközben különféle hangokat lehet belőlük kicsalni. A leányok később, egy feszes tánczot lejtettek, majd néma jeleneteket játszottak el előttünk. A néma jelenetek végre elfajultak. Éjfél felé volt az idő, midőn zuhogó záporban a hajóra visszatértem.

Midőn másnap reggel Simonosaki előtt horgonyt vetettünk, kellemetlenül voltam meglepetve, mert nem szállhattam partra, minthogy európainak csak a kormányzó külön engedélye mellett szabad a városba lépnie. Ily engedély pedig nem volt birtokomban.

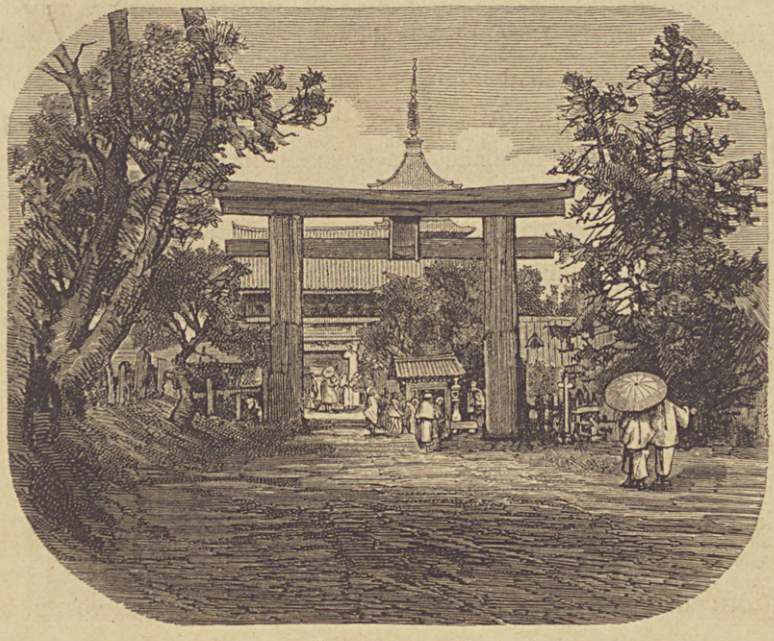
Simonosaki egy hosszukás dombsor aljában fekszik a japáni beltenger nyugoti kapuja előtt és legdélibb pontját képezi Nippon

Népmulatság a kobei templom udvarán.

szigetének. Távolról sokkal szebbnek látszik, mint közelről, mert közelből tekintve, annyiban eltérést tanusit a japániaknak különben dicséretes tisztaságszeretetétől, amennyiben a halászok és halárusok minden hulladéka fel van halmozva a kikötő rakpartján, s ez kétségtelenül nem válik nagy előnyére az ottani sétának. Midőn ami gömbölyü kapitányunk, egy ágyulövéssel tudtul adta megérkezésünket, a japáni lakosság, a házak verandáin és ablakaiban

gyülekezett össze, kiváncsian vizsgálva a hajónak idegen utasait. Nehányan apró csolnakokra ültek, hogy még közelebbről vehessék szemügyre a gőzöst. Az evezőket, csaknem hihetetlen gyorsasággal mint csavart működtették. Minek folytán e nyilsebesen tova sikló apró jármüvek, a nehézkes sampanok mellett a hegyi pisztráng fürgeségével látszottak birni. A Sampan egy nagy, tömörfa bárka, nem ritkán több száz tonna hordképességgel. A födélzet átmetszete

Teonodi pagoda.

félholdat képez, és a hajó farán, a legénység lakóhelyisége ugy van alkalmazva, hogy a kormányszörnyeteg, jobbról és balról, mintegy pánczéllal védve van. Szép időjárásnál a hajót a torony lapos tetejéről, esős időben pedig a kajute-ből kormányozzák.

E Sampanok gyakran, több család lakó helyét is képezik, s így nem csuda, ha egyikből másikból egész sereg tarka selyembe öltözött leánykát láttunk csolnakba szállani, azért, hogy hajónkat köze-

lebbről szemügyre vehessék. A leányok jól körüljárva hajónkat, a városba mentek vissza csolnakaikon. Alig egy órai tartózkodás után odább vitorláztunk.

Csak egy futó pillantást kell vetni Japán térképére, s azonnal meggyőződhetik mindenki, hogy a tengeri ut Simonosaki-tól Kobeig, az ugynevezett Seto-uchi-no-umi-n keresztül, átalában véve csak kellemes lehet. Keskeny és számtalan szigetekkel ellátott hosszu tengercsatorna nyulik el, délnyugotról északkeleti irányban. Szélesebb ugyan a Bosporusnál, de még sem annyira széles, hogy mindkét partját szabad szemmel ne láthassuk. A környezet felséges látványt nyujt. A szigeteket sűrű erdőség födi; a 2—300 láb magas hegyek lábainál, amelyeknek bizarr alakzata, alább a lombos erdők és eleven zöld rétekkel egyesülve, valóban gyönyörű látványt nyujt, regényes fekvésü helységek mutatkoznak elszórva, tiszta falvacskák, melyeknek lakosai a partokon halászatot folytatnak és kellemes élénkséget kölcsönöznek a környéknek. Egyhanguság sehol sem fárasztja a szemet, folytonosan uj képek változnak előttünk, s még phlegmaticus kapitányunk sem állhatta meg, pedig már számtalanszor haladt keresztül e vidéken, hogy olykor-olykor szeméhez ne emelje látcsövét, s nem egyszer egész kiderültséggel felkiáltson: „Indeed — beautiful.“ Némileg érthetőnek látszott előttem, hogy egy buddhista Lama, aki szintén hajónkon utazott, megvető büszkeséggel és lenéző mosolylyal vetette föl fejét, valahányszor egy amerikai missionarius előtt elhaladt, anélkül, hogy a gyönyörű tájat csupán egy pillantásra is érdemesitné. Még azt is értettem, hogy megunva a fel s alájárást, s valószinűleg csábitva, a főárbocz közelében, eleven szénen sütött halak ellenállhatlan illata által, a tűzhely közelében leült, elővette olvasóját és hagyta borotvált fejére hullani a kőszén hamut, — mindezt értettem, mert tudtam, hogy a keleti népek kevés érdekeltséggel viseltetnek a természet szépségei iránt, hanem, hogy egy német utazási vállalat két tagja, akik épp azért utaznak, hogy a világot

ismerjék, e gyönyörű utazás alatt folytonosan kártyázott — az még ma is érthetetlen talány előttem.

A protestáns missionarius közölte velem, hogy Chinában már mintegy 30,000 lelket nyert meg vallásának. Az egyszer megtért chinaiak folyvást keresztények maradnak. Egy missionarius, például, aki 16 év mulva látogatta meg azt a falut, a hol 3000 lelket megtéritett, visszatérte alkalmával hiveinek számát nem megfogyva, de szaporodva találta. Japánban, a hol a térités munkája sokkal könnyebb, a nép, átalános jellemèhez híven, e tekintetben is állhatatlan, és változékony.

Az éj oly föltétlenül sötét volt, hogy a kapitány, a számtalan szigetre való tekintettel, éjfél felé horgonyt vetni kényszerült. Pitymallat felé ujra megindultunk, s ugy látszott, gyorsan közeledünk egész utazásom leggyönyörűbb tengeri részletének végéhez. Minél messzebb haladtunk keleti irányban, annál magasabbak, kopárabbak és meredekebbek lettek a hegyek. Az erdők még tegnap csupa lombos fákat mutattak, ma azonban már óriás kiterjedésű, tűlevelű erdőket láttunk mindenfelé. A sikban végződő hegylábak, mindenütt rizszsel voltak bevetve.

Délután 2 óra felé, nagy távolságban, egy világos pontot pillantottunk meg. Kobe világitó tornya volt az, amely a Naniwa-no-tsa (gyors hullámok öble) nevű gyönyörű öbölnek nyugoti végén áll. E gyönyörü öbölt ma már Osaka-öbölnek is nevezik, s itt önti habjait a Yodogawa, a Biwa tó lefolyását eszközlő folyam a tengerbe. Minél jobban közeledtünk a kikötőhöz, annál élénkebb lett a tenger. Nagyobb és kissebb sampanok közeledtek felénk, s a mi nagy gőzösünkre bizták, hogy térjen ki előlük: végre a kapitány megtöltette az ágyut, — a világitó torony balraesett tőlünk, — a nők füleiket dugták be, — a hajó egy merész fordulatot tett, s a lövés, jobbról-balról visszaverődve a gránit sziklák által, százszorosan visszhangzott. Kobe és Hiogo, egyesült városok festői látképét láttuk magunk előtt.

Hiogo kikötője csak 1860 óta áll nyitva az európai kereskedelemnek, s e rövid idő alatt, a város keleti részén, egy másik várost épitettek a telepedők. E városnak neve Kobe, s jelenleg 11,000 lakosa van, míg Hiogoban 34,000, kizárólag japáni lakos él. Az utasok Kobe-ban kényelmet, gondos ellátást, és szives fogadtatást találnak, Grün asszonyság szállodájában. Grün asszony trieszti születésű. A szálloda, comfort, tisztaság és konyha dolgában semmi kivánni valót sem hagy fenn.

Az európai telepedők száma nem haladja meg a 260-at. Hogy lakóházaik, gyáraik, templomaik s egyébb épületeik, constructió és kivitel tekintetében, a kelet legszebb épületei közé tartoznak, az abból magyarázható ki, hogy a közel hegységek a legkitünőbb gránitot szolgáltatják. Az európaiak, akik a mult években egy nagyszerű papirgyárt épitettek, keserűen csalatkoztak reményükben, s az óriási gyárépületek, most már egészen üresen állanak, a theaszáritó gyárakban ellenkezőleg, soha sem szünetel a munka.

A thea használata csak a 9. századtól fogva ismeretes Japánban, s Tenkiyodayschi buddhista lelkész volt az, aki a lakosságot reá szoktatta, s egyuttal az első thea-plántákat Chinából behozta. Chinában a thea használatát, 150 évvel Krisztus születése előtt Schiba-schojo, Butei chinai császár egyik szolgája fedezte fel. — Egészben véve, a művelés folytán három faj állott elő; a thea viridis, thea bohea, és thea stricta. A növény három négy aratást ad évenkint. A leveleket vagy a levegőn száritják, üstökben megmelegitik és összesodorják s így készült a zöld thea, melyet Chinában és Japánban egész keserűen isznak, s a mely Chína szárazföldi hatalmas kereskedésének egyik legfőbb czikkét képezi; vagy az első fölhevités után egy könnyű erjedésnek teszik ki, s aztán forró rézlemezeken száritják meg. Az így előállitott fekete thea csaknem kizárólag, kivitelre van szánva.

A növénynek először letépett levelei, adják a legfinomabb theát, az ugynevezett virágtheát. Karavánthea, melyet átalában a

legjobbnak tartanak, minthogy tengeri szállitás által nem veszitett minőségéből, Európában egyáltalán nem kapható; mert, még az orosz theát is, amelyet pedig karaván-thea név alatt árulnak, az első thea-szüret után Hankou-ból a Yang-tze-kiang folyamon szállitják Schanghai-be, s onnan tengeren Tientsin-be és Peking-be, honnan aztán csakugyan szárazon teszi meg az ut hátralevő részét Mongolián keresztül Oroszországig. A por-theát téglákba sajtolják össze, s az ily thea-téglákat Tibetben és a mongoloknál, aprópénz helyett, fizetéskép is elfogadják.*)

A japáni város, Hiogo, hossza két mértföld, a házak leginkább fából épitvék, és rendesen egy-emeletesek; csak elvétve találni köztük kőből épült és cseréppel fedett házakat. E háztengeren keresztül, nyugotról keletnek, egyetlen széles utcza vezet keresztül.

Kobe-ban csodálatosan bizalmas az érintkezés az európaiak és bennszülöttek között. A japáni cselédség föltétlenül megbizható: tetőtől talpig becsületes emberek azok, s a tulajdonos hetekig távol lehet házától, anélkül hogy rettegnie kelljen, nem lopják-e meg azalatt.

Az éles körvonalu hegyek csucsai nagyobbára kopaszok, s alakgazdagságuk által csábitva ingereltek, hogy megmásszuk őket, s igy már itt tartózkodásunk első délutánján meg is másztunk egy közép-magasságu hegyhátat. Fáradságunkat gazdagon kárpótolta az a gyönyörü kilátás, melyet az Osaka-öböl felett élveztünk, s ehhez hozzájárult még ama regényes hegyvidék élvezete is, mely e barátságos szépségü öblöt nyugotról körülövezi.

A hegyháton, kitünő állapotban tartott ut vezet az arimai fürdőhöz, s tovább a tulsó parton Totori felé. Ez utat azonban, daczára kitünőségének, még is csupán időnyerés czéljából használják a teherszállitók, akik Japánban is készpénznek tekintik az időt. A

*) A theát a 17-ik században, a hollandiak hozták be Európába. Londonban 1660. ittak először théát. Párisban valamivel később. Jelenleg az angolok, hollandiak és az oroszok legerősebb fogyasztói a theának Európában.

hegyek völgyei, aránylag nagy vizmennyiséget szolgáltatnak a tengerbe; a völgyekben e vizek erejét malmok hajtására zsákmányolják ki, s emlékezem, hogy a japáni molnár ugy hasonlitott az európaihoz, mint egy tojás a másikhoz. Hazafelé mentünkben meglátogattuk a kobei hires vízesést is. A víz 150 láb magas szikláról rohan itt le, s szitáló eső alakjában éri el csak a sziklaaljába vájt ágyát. A japániak rendkivül méltányolni tudják az ily természeti szépségeket, s minthogy nézetük szerént, minden bámulat egyszersmind a legjobb étvágy gerjesztő is, a vízesés mellett, egyik theaház a másik mellé sorakozik, s azokban a leányok zenéjükkel, dalaik és csábitó pillantásaikkal édesitik meg a füszeres italt, s elevenitik fel az erdei csöndet.

Hogy az olvasó némi fogalmat alkothasson magának a japániak ájtatossági szokásairól, lépjen be velem este felé Hiogo egyik nagyobb templomába, melyet rendesen azok látogatnak, akik üzletüket már-már bevégezték, vagy odahaza unatkozva, mulatságos modorban akarják gyakorolni ájtatosságukat és növelni kegyességük hirét, nevét. A templom Hiogo egyetlen utczájának körülbelől közepén fekszik, s a tolongó néptömeg, mely csakhamar magával ragad bennünket is, gondoskodik róla, hogy akarva nem akarva oda jussunk. Az árusbódék egymást érik a bejáratnál. Sütemények, diszmű-áruk, japáni faragványok, fésük, üveg-áruk, pipázó készleteket stb. fesztelen szeretetreméltósággal árulnak itt csinosnál-csinosabb leányok. E leányok szeretetre méltó előzékenysége minden idegenre csak kellemes benyomást gyakorolhat. Valószinű, hogy Japán, azt a kedveltséget, melyben egész Európa előtt áll, nagy részben, lakosai ős, de megnyerőleg előzékeny és barátságos magaviseletének köszönheti.

A nép mindenfelől özönlött a templomba. Mindenki magával hozta, nagy papirlámpáját s igy történt, hogy a templom nagy előudvara fényesen volt kivilágitva, és pedig anélkül, hogy a város atyjainak valami kiadást okozott volna. A látogatók közül csak

kevesen irányozták lépteiket a főoltárhoz és gyujtottak meg ott, rövid ima elrebegése után, füstölő gyertyákat (hajtü vékonyságu faszurok készitmény) s aztán nehány rézpénzdarabot dobtak a perselynek örökké éhes gyomrába. A közönség legnagyobb része, könnyü léptekkel, a mulató helyiségek felé sietett. E mulató helyiségek, valóságos vásári modorban, ama kedély viditó mutatványokat nyujtották a közönségnek, melyek után — persze más modorban — az európai országok vásári közönsége is oly rendkivüli érdekeltséget szokott tanusitni. Az első bódéban ezüstszőrü patkányok produkálták magukat. Vékony létrákon, apró pagodák tetejére másztak fel, miniature-kocsikat vontak, melyeknek bakján, egy-egy betanitott patkány teljes művészettel végezte el a kocsis szerepét, mások ismét, a mi evetkalitjaink forgódobjához hasonló, sodrony-kalitba voltak zárva, s menekülési kisérleteik által folytonosan gyors keringésben tartották azt. A második bódéban két törpe vonta magára a figyelmet, valóban kaczajt ébresztő mutatványok által. A nyomorék alaku pulyáknál, valóban nevetséges ellentétet képezett az óriási fej, az aránylag rendkivül hosszu derék és a rövid lábak, az elhizott, alig egy méter magas test öszbenyomásával. Fölváltva, egyik énekelt, a heréltekéhez hasonló kappanhangon s énekéhez, feltünő elevenséggel és gyorsasággal, valami gymnastikai tánczot lejtett el, melynek utánzása, a legügyesebb európai balletmesterre nézve is, aligha a lehetetlenségek közé nem tartoznék. Pajtása leakarja szoritni a szinpadról: egy hengeralaku szalma-fonadékkal kezében lép föl, hogy azzal egyensuly gyakorlatokat tartson. Apránként heves szóváltás kerekedik köztük, amely csakhamar tettlegességekbe megy át. Végre annak rendje és módja szerént dulakodni kezdenek — eleintén talán csak tréfából — az egyik a földre esik, nyak és homlokerei duzzadnak a harag miatt, s vakon püfölik egymást, miközben a t. cz. közönség majd megpukkad a kaczagás miatt.

Az impressario vet végett a mulatságos jelenetnek, ugy hogy

egyszerűen nyakon csipi a pulyákat és ledobja őket a világot jelentő deszkákról. Az igazgató ur most a függöny mögé nyul és biztos kézzel, egy, japáni gunyába öltöztetett mopszot huz onnan elő. A szegény állat, minden tagjában reszket és vonakodik eleget tenni gazdája parancsának, hogy tánczoljon, végre a guitarre folyvást élénkebb zenéje, s talán a függöny mögött megsuhogtatott ostor is, leküzdik ellenállását s a szegény mopsz — tánczol.

A harmadik bódéban egy haragos tövisdisznó és egy páva voltak láthatók. Mig az elsőnek, mint nem igen kellemes és haszontalan állatnak, a közönség részéről mindenféle boszantást és bántalmazást kellett szenvednie, annyira, hogy végre vak dühében, felborzalt tüskéit forditotta kinzói felé, addig a páva mindenkitől csak hizelgő szavakat hallott, és nyalánkságokkal lett kényeztetve; a páva annyira kedvencz madara a japániaknak, hogy alakja még a bankjegyeken is ott látható.

A negyedik bódéban egy elbeszélő ütötte fel tanyáját. Mellette, az emelvényen egy vén asszony guggolt, s egy huros hangszer pengetése által gondoskodott a zenekiséretről. A művész arczjátéka mesteri volt. Majd szemeit zárta le, s e közben szemöldeit magasra felhuzta, ugy, hogy azok hegyes háromszöget képeztek, majd ismét fogait csikorgatta, és száj szögleteit daczosan alá hajlitotta, majd ismét olyan taglejtéseket tett, hogy azt vártam minden pillanatban, hogy egyszer csak felugrik s az előtte álló, filigrán faragásu asztalkát egy ökölcsapással összezuzza. Csalatkoztam, a művész nyugodt maradt, hangja szelidebb, arcza vidámabb lett s nem sokára a hideg megfontolás végleges győzelmét fejezte ki, a vak dühöngés fölött. A közönség feszült figyelemmel, s a mi még csudálatosabb, komolyan hallgatta elbeszélését.

Az ötödik bódéban szindarabot játszottak. A szinpad szalmaszőnyegén hat leányka ült. Mindenik előtt egy asztal, s ez asztalon a szerep, amelyet vagy szavalva, vagy énekelve adott elő. Énekük különösen borzasztó volt. A chinaiakkal ellentétben, akik

a fistula hangoknak adnak előnyt, a japániak a legmélyebb természetes hangokat kedvelik. A művésznők borzasztóan fintorgatták arczaikat, valahányszor minden erejük megfeszitésével egy hatásos röfögést vagy károgást hallatni készültek. Annyira rekedtek voltak, hogy a valóban csókolni való szolgáló által bőven töltögetett thea sem volt képes rendbe hozni hangszalagjaikat. A művésznők ott is kifestve s fogaik kivétel nélkül feketére mázolva voltak.

A nézőtér emelt földszintből állott, honnan a közönség szalmaszőnyegeken guggolva, nézte az előadást, theázva, dohányozva, de azért folytonos figyelemmel kisérve azt. A pénztárnál minden néző 12 centet, — európaiak 1 centtel többet fizetnek. — Az európaiak azért fizetnek többet, mert számukra a nézőtéren székeket helyeznek el. Aztán még az idomitott pókokat tekintettük meg, csupa kiváncsiságból megkóstoltuk az olajban sütött nyalánkságokat s visszafelé indultunk a kikötőbe.

Az Osaká-ból Kiotoba vivő vasut*) nem egyéb keskeny vágásu játékszernél, amely számtalan fölösleges görbületeivel, 1 : 100 esés mellett szorosan a tengerparton vonul el. A vasut által átszelt terület jóformán siknak nevezhető. A mellette elterülő rizsföldek, thea- és dohány-ültetvények talaja homok vagy elkorhadt granit, s a körülöttük levő hegyek éles körvonalai föltünő ellentétet képeznek e siksággal. Számtalan, közben-közben mély csatorna vezeti a hegyek vizeit a rizsföldekre. A nagyobb vizvonalak magas töltések közé vannak szoritva, amelyeken keresztül alagutakat törtek, azért hogy a japániak lássák, hogy sötétben is lehet halászni. Osakáig a vasut, összesen négy, szilárd alkotásu vashidon halad keresztül. A pályaudvarok az egyes állomásokon, jól szellőzött, kellemes faházakból állanak, butorzatlan várótermekkel és a szükséges hivatali helyiségekkel, melyekben a vasut tisztviselői a japániakon annyira rosszul álló európai egyenruhába kényszeritve, dol-

*) Japán összes vasutainak hosszusága 110 Kilometer. Évi forgalom 3,000.000 utas és 50,000 tonna áruczikk.

goznak és számitgatnak. Az állomási épület mellett rendesen egy, két theaház is van, amelyekben a theán kivül bort és sert is kaphatni.

Tiz távirda sodrony fut végig a vonal mellett. Az állomások nevei Osakaig: Kobe, Saunoniya, Nischmoniya, Kan-saki, Osaka. Kiotoig (Kobetól Osakaig 1 óra 8 perczig halad a vonat). Osakától 1 óra 25 percz alatt szállit el a vasut. Az állomások nevei: Osaka, Suita, Ibaraki, Takutsuki, Yama-saki, Mukomachi, Kioto.

Osakába jun. 28-án érkeztünk. Itt a vasuti végállomáson, a pályaudvar szilárdabbul van épitve és emeletes. A pályaudvar a Yodogawa folyam partján fekszik, amely számos széles csatornában folyik keresztül a városon. Iv-alakban szerkesztett fahidakban nincs hiány. A kocsit és lovat, egymással összeköttetésben a japániak nem ösmerik. Csak a megtelepedett európaiak s ezek közt is csak kevesen tartanak fogatokat, e helyett azonban egész Japán el van árasztva kitünő tüdejü és aczélizmu japániak által vont Yinrikscha kocsikkal. E kocsik napi ára nem magas, (50 centért 40—50 angol mértföldet járnak meg, s ez oly vállalkozás, melyet csak ez ország vas egészségü népe képes teljesitni). Mi is ilyen kocsiba ültünk, és egész bizalommal rendeltük alá magunkat egy Djuski nevü fiatal japáninak, a kinek feladata volt, hogy egy nap alatt annyi nevezetességét mutassa meg Osaka városának, amennyit csak meglátogathatunk. Egész Osaka csupa faházakból áll. Földszint vannak a boltok és műhelyek, az emeleten a lakások. Ágyakat, asztalokat és székeket a japániak nem ismernek. A padlat szalmafonadéku szőnyegekkel van boritva, s e szőnyegek megfelelő mélyedésekben feküsznek. A szalma-gyékények helyettesitik a padokat és ágyakat; nagyságukat a kormány határozottan megállapitja, alakjuk egyenes szögü, hosszaságuk 1—2 láb s vastagságuk $2^1/_2$ hüvelyk. Mielőtt a japániak e szalma-gyékényre lépnének, előbb minden körülmények között levetik faczipőiket, és rendesen rosz néven veszik, ha az európaiak czipőstül lépnek be a szobába.

Első látogatásunkat egy indigo-gyárban tettük; e gyárba azonban éppen a reggelizés idejekor érkeztünk meg, s így nem is volt alkalmunk megismerkedni, ez értékes kékfesték gyártásának módszerével. A gyár részben vizerővel dolgozik. A fatönkök által összezuzott indigo növény tisztitását vizzel eszközlik. Az olajszerű tisztitott festanyagot pléhdobozokba szedik. E dobozok tartalma, rendszerint 12 font, s egy ily doboz ára 13 dollár. Mielőtt a gyárból távoztunk volna, megtekintettük a munkásnők reggeliző helyiségét. Mintegy 100 leányka ült itt ingerlő pongyolában, rendes rizsadagjukat fogyasztva. Beléptünkre a lányok egyike kaczagni kezdett, a mellette ülő folytatta, s a következő pillanatban, szinte rengett a hitvány faalkotvány a leánysereg homeri kaczagása miatt. A hatás reám nézve az volt, hogy egészen zavarba jöttem, pedig jól tudtam, hogy a vidámság eme viharos kitörése csupa szivélyesség, s hogy a gunynak semmi része sincs abban.

Aztán a kormányzó lakához hajtattunk. Kétemeletes, granitból épült ház ez, magas kupolával, melynek hegyére egy szélrózsa van alkalmazva. A toronyóra mutatója, mint átalában minden óráé Osakában, mozdulatlanul állott. Jegyeink előmutatása után belépti jegyeket kaptunk a pénzverdébe, és a várba. A kormányzósági épület belseje, egy falusi kastélyhoz hasonlitott, s a hasonlatosság tökéletes is volna, ha az ajtók fölött nem hiányoztak volna a szokásos feliratok: urad. erdészeti hivatal, számvevőségi igazgaság, stb.

Ez alatt dél lett. A japáni Jeutei-hotelhez hajtattunk, abba a városrészbe, amelyben az Osakában megtelepült 20—30 európai lakik. Az étterem és az első emeleten elhelyezett vendégszobák berendezése, egészben véve jóformán megfelel az európai követelményeknek, tisztaság tekintetében pedig éppen semmi kivánni valót sem hagynak fenn. Az ebéd izletesen volt készitve, a kristálytiszta jég által hűtött sör szintén dicséretet érdemelt. Az árak nem voltak tulmagasak s alig haladták meg az európai szállodák szokott

árait. A halból, marhahusból, főzelék, sült csirke, burgonya, roast-beef, omelette, gyümölcs, sajt és kávéból álló ebédért, egy palaczk ser árát is bele számitva, összesen 2 dollár 34 centet, tehát körülbelül 5 frtot fizettünk.

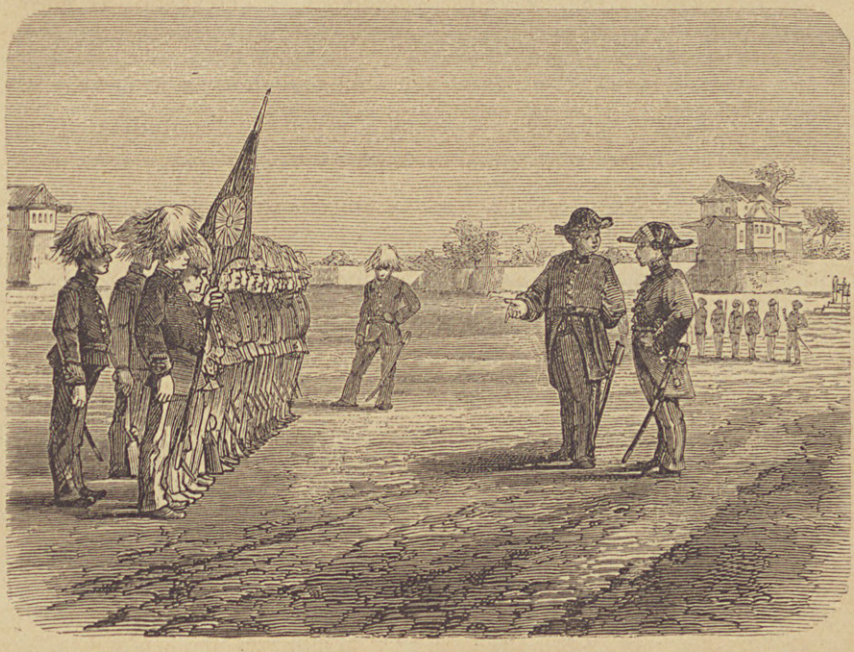
Ebéd után a pénzverdébe kocsikáztunk. Az uton egy régiségárus boltját tekintettük meg, a hol nagy választékát találtuk a bronz-vázáknak, szobrok, fegyverek, kőfaragások, opálékszerek, topasok és Nephrit-faragványoknak, művészileg zománczozott theaedényeknek, s régi selyemszöveteknek. A kereskedő, az európai vásárló titkolt óhajtásához képest, pár száz évvel többre teszi az egyes tárgyak korát, s természetesen ehhez alkalmazza az árakat is.

A chinaiak és japániak, az első pillanatra megtudják itélni az áruba bocsátott régiségnek valódiságát vagy utánzott voltát, és ez nagyfontosságu körülmény, tekintettel arra a kiterjedt kereskedésre, melyet a keleten régiségekkel folytatnak. Az európai utas, aki Chinában és Japánban olcsó áron akar régiségeket beszerezni, végre is csak hajszálig hű utánzatokra tesz szert, mert a régiség valódiságát ott is hihetetlenül magas árakon fizetik meg.

Három órakor érkeztünk a császári pénzverdébe, melynek kapuja előtt nehány japáni katona állott őrt. A szép épületet granit-oszlopok tartják, s kétségtelen, hogy Europa bármely városában is figyelmet ébresztene az. Két nap óta már nem dolgoztak a pénzverdében, s anélkül, hogy a belső berendezéssel megismerkedhettünk volna, az erőd felé indultunk, amely a folyam utolsó partján feküdt. Az erőd magasabban fekszik a városnál, anélkül azonban, hogy teljesen uralkodnék fölötte, s ugy is látszik, hogy mint jelentéktelent, nemsokára egészen elhagyni szándékoznak, s inkább csak laktanyának használják azt. Az erődön kivül is számos kaszárnya épület áll, s ezek udvarain szorgalmasan folynak a gyakorlatok és az ujonczok betanitása.

Az ujoncz-szakaszoknál, az egész legénység fennhangon ismétli a vezényszót, mielőtt annak rendeletét teljesitné. Nekem

ugy tetszett, hogy a japáni ujonczok rendkivül tanulékony ficzkók. Hogy menet közben a balkéz szabad mozgását megszokják, a felső karnak mozdulatlanul testhez szoritva kell maradnia, az alsó karnak azonban oly szabadon kell függnie, hogy sebes lépés közben, a nadrág varrástól az arczig és vissza lobbálható legyen. A gyakorló felszerelés a következő darabokból áll: sárga csikkal ellátott sipka, fekete posztóból, hasonló a német katonaság sapkájá-

Japáni katonaság.

hoz, ötszögletes rézcsillaggal, vakitó fehérségű vászon zubbony, fennálló gallérral és szövetgombokkal, fehér nadrág, barna posztóköpeny, hasonló az osztrák katonai köpenyhez, sárga gombokkal; a nyakravalót, nyers vászonból készült inggalér helyettesiti, s végre bőrczipők, ezek fölött harisnyák ugynevezett orosz vászonból. A harisnyák varrása folyvást fesledező állapotban van. A két tölténytáska, bőrszíjj által van a derékhoz szoritva. A borjubőrből

készült „borju“ hasonlit alakban és nagyságban az osztrák gyalogságéhoz, s ennek tetején van az összegöngyölt zöld takaró elhelyezve. A katonák szolgálaton kivül is, oldalfegyvert viselnek. A gyalogság fegyverzetét Martini- és Remington-fegyverek képezik, yatagan szuronynyal. A lovasság nyomorultnak mondható, mert a japáni lovak egyátalán nem alkalmasak lovassági szolgálatra. Azonban a lovas katonaság Japánban is félreismerhetlen büszkeséggel zörgeti hosszu kardját. Tüzérséget látni nem volt alkalmam. Díszszemlék alkalmával a legénység sötét kabátot és nemez kalapot visel.

Az erődítvények és laktanyák minden kapujánál egy-egy őrszem állott, akit az előtte elhaladók, kivétel nélkül tiszteletteljesen üdvözöltek. Az őr gyakran bizalmas beszélgetésbe bocsátkozott valamely ismerősével, és semmi kifogása sem volt az ellen, ha közellépett hozzá az ember és apróra vizsgálat alá vette fegyverét. Az őrszem mindenkor illető csapatszámát viseli bőrövén. Az erőd kettős sánczolatokból és a fellegvárból áll. A sánczok, különösen a külsők, folytonosan vizzel vannak tele. A granitból épitett falaknak magassága a sáncz vizének tükre felett, gyakran a 20 métert is meghaladja. Láttam e falakban kődarabokat, melyeknek hossza 12 méter, magassága 6 és szélessége 4. Nyolcz méter hosszuságu és 4 méter vastagságu négyszögeket nem ritkán láthattam. E csudálatot gerjesztő épités csak ugy magyarázható meg, hogy e helyen nehány száz évvel ezelőtt egy granit szikla állott, melynek kifaragott darabjait mindjárt a hely szinén alkalmazták az épitéshez. A második védvonal falai magasabbak az elsőnél, de ennek sánczárkai rendesen szárazak.

A fellegvár a legmagasabb pont Osakában. Az udvar közepén egy mély kut van, amelynek tömör foglalatja egyetlen darab granitból van kifaragva. Egy táblán japáni felirat figyelmezteti a látogatókat, hogy a kutvizének kitünő hatása van a gyomorra. A fellegvár még ezelőtt husz évvel is, gyönyörü épület volt. Ez képezte a Taikun palotáját. A forradalom után le lett rombolva a Taikun

palotája, s annak helyén áll most a lobogó árbocza, melyről Japán egyedűli uralkodójának zászlaja lobog. A mikado (polgári és egyházi államfő) színei, a vörös és fehér. A laktanyák tekintélyes, tisztántartott és öntött vas keritéssel ellátott épületek, melyeknek ablakai feltolható üvegtáblákból vannak készitve. Szívesen megtekintettük volna egy ily kaszárnya belsejét is, de az erre szükséges engedélyt nem kaphattuk meg.

A város nyugoti végén egy nagy pagoda emelkedett. Elhatároztuk, hogy azt is megtekintjük. E pagoda, a hozzá tartozó templomokkal együtt Teonodi-pagoda nevet visel. A pagoda egész környéke kisebb-nagyobb templomokkal van elboritva, s a templomok között levő tér fenyőfákkal van beültetve. Két hatalmas granitoszlop, 6 méter magasságban, felülről iv-alaku, ugyancsak granitból készült keresztgerendák által összekötve, képezte az imposans bejáratot. A szentély három egymással közvetlen érintkező, nagy egyenszögű udvarból állott, s maga a pagoda az utolsó udvarban volt elhelyezve. A többi udvarokban apróbb templomok és a papok lakásai állottak. A főpap lakását, a főbejárattól balra, egy pávának arany alapra, vizfestékkel festett valóban szép kivitelű alakja tette ismeretessé.

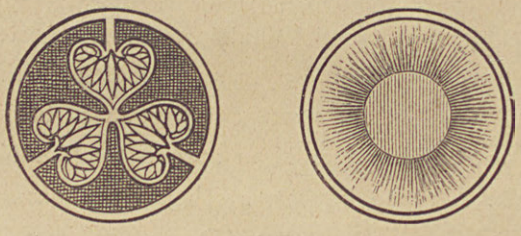
Mindenek előtt egy kis templom vonta magára figyelmünket. Egy trónuson ült itt Kobodaitsch,*) egyike a legünnepeltebb szenteknek. A fél természeti nagyságban, fából faragott bálványnak puffadt, életunt és unalmas kifejezésű arcza, vörösre és sárgára volt mázolva, s e szinek a nyakig lehuzódtak. Fülei aránylagos nagyságban szorosan a fejhez lapultak, s a bálvány öltözéke világos-vörös ruhából állott, amely nála kivételesen, egész a lábujjakig ért. Szobra egy valóságos virágerdő közepén volt elhelyezve; a födélzetről papir-lampionok függtek alá. Kobodaitsch szobra mellett a talapzaton apró fatáblácskák feküdtek, s ezekre a megholtak

*) Kobodaitsch 774 született. Ő alapitotta a Shin-gon-shiu (az igaz ige) nevű buddhista-felekezetet.

nevei voltak följegyezve, a czélból, hogy Kobodaitsch figyelmeztetve legyen rájuk.

A főoltár előtt egy óriási persely hivatkozott a hivők nagylelküségére. A persely vert vasból készült, és oly nagy terjedelmű volt, hogy tartalmával, ha az csupa rézkrajczárokból állott volna is, egy éh-halállal küzdő, terjedelmes chínai tartomány nyomorán lehetett volna segitni.

A főoltár mögött, egy udvar terült el, melynek területén kisebb nagyobb emlékkövek, és szenteknek homokkőből faragott szobrai állottak példás rendben egymásmellett. Aztán egy sötét csarnok következett, melynek homályában egy bronzból öntött, ősrégi Buddha-szobor, az ötszögletű csillaggal homlokán, kétségbe-

A Taikun és Mikado czimerei.

esett arczkifejezéssel bámul a belépőkre. E sötét csarnokban vannak elhelyezve az urnák, azoknak csontmaradványaival, akiket haláluk után elégettek. Jelenleg nincs többé szokásban a halottak elégetése, s a japániak is eltemetik halottaikat. A Lamak lakásai e csontraktárhoz vannak ragasztva. Egy más templom bejáratánál, a középen, egy nagy bronz-medencze állott s ennek belsejéből folyvást kavargott fel a benne elégetett szent papirok füstje, teljesen feketére festve a fölötte elhelyezett kis bálványszobor orrát. Egy másik bronz-edényben tartották a templom szent vizét. Oldaldiszitményeit e templomnak két granit-oszlop képezte, arabeskek és czifrázatokkal elborítva, s tetejükön egy művészi kivitelű rózsában végződve.

Kobe-i vizesés.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

A templom bronzedényei kitünő állapotban voltak, alakjuk izléses s a rájuk rakodott rézéleg-mennyiség után ítélve, egyidősek lehetnek a templomokkal, az az körülbelől 400 évesek. A papok lakásai a templom mögött vannak. Egyetlen, nagy, gyékény szőnyegekkel födött terem, melyet a födélzetről lelógó, átlátszó szalmafonatok osztanak több részre, képezte a szent férfiak lakását. A Lamak közeledtünkre elrejtették nejeiket és apró gyermekeiket, hanem aztán barátságosan üdvözlésünkre siettek. Ily modorban sorakozik templom templomhoz, egészen a harmadik udvarig, melyben a pagoda áll.

A pagodának négy emelete, és öt részre osztott födele van, s ezek kiálló részleteik alatt faragványokkal és halványszinezetű festményekkel vannak díszitve. Minden szögleten egy bronzharangocska lógg, föltéve, hogy valamely régiség-kedvelő még nem anectálhatta azt. A tető alatt egy karzat vezet az emeletekbe. A pagoda fából készült és hegyes, négyszögű tetőben végződik, a csucsra egy rud van illesztve két érczgombbal, s a rudat csigaalakulag egy érczlap futja körül. Kényelmes falépcsők vezetnek a karzatokhoz. A pagodának négy bejárata és ennek megfelelőleg négy oldalra szolgáló oltára van. Három oldalán az oltárnak Buddha virágokkal övezett szobra látható, a negyedik oldalon Kobodaitsch-nak már emlitett és ismertetett szobra van elhelyezve. A szögletekben apróbb szentek szobrai állanak, fából faragva, s ezek mindegyike egy fetrengő sárkányt tapos agyon lábaival.

A pagoda mellett egy, háromszoros tetővel födött templom áll, de ez csak a legnagyobb ünnepek alatt szokott nyitva állani. Az utolsó udvar szent területe, hátul egy födött csarnok által van elzárva. Innen egy kapu vezet a hat lépcsővel mélyebben fekvő elkülönzött udvarra, ahol Sinto tiszteletére (ez is egy felekezete a buddhistáknak) van egy templom emelve. A templomok faragványai és diszitései között csaknem mindenkor ott találhatók a volt Taikunok czimere és pecsétjének másolatai.

1867-ig ugyanis a császár (Mikado) mellett, akit a birodalom egyházi fejének tekintettek és istenként tiszteltek, uralkodott még a világi államfő is (Taikun), aki a birodalom jövedelmei és a katonaság fölött rendelkezett. A következő évben kitört forradalom után, minden fejedelem alávetette magát a Mikadonak, s ez idő szerént ez Japánnak egyedüli és önálló uralkodója.

Aztán még a megholt gyermekek tiszteletére, a háttérben emelt templomot látogattuk meg. Az oltáron — Buddha aranyos bálványképe mögött száz meg száz buba hevert merev szemekkel. A bubák elhalt gyermekek ruháiba voltak öltöztetve. A födélzetről tarka gyermekruhák csüngtek le nagy választékban.

Az egyik lama meglepetést óhajtott szerezni nekünk s megszóllaltatta az oltár fölött függő nagy harangot. Letérdelt az oltár előtt, imára kulcsolta kezeit, és kellemetlen orrhangon ájtatos imát mondott el a harang előtt; az ima szövege körülbelül igy hangzott: „Nnjaunghnjonghg — njunghnjaungh“ stb. Aztán megragadta a lecsüngő, vastag selyemkötelet, amely egy fakalapácsot huzott el a harangtól, s végre e kalapácsot ismét saját sulyának engedte át. A körülálló japániak, mint a gyermekek, örvendtek a harang mély hangjának.

Jul. 1-én egy Yinrikscha-kocsiban kirándulást tettünk Arimába. Minden kocsihoz két kuli volt felfogadva. Az egyik a kocsi kettős rudja között foglalt helyet, a másik egy heveder segélyével a rudak előtt huzta a kocsit. Az ut, Kobetól nyugatra folyvást hegynek vezet föl, egy rohanó patak partjain, melynek tiszta, átlátszó vize habzó tajtékban törik meg ágyának granit-szikláin. Az ut oly keskeny, hogy két Yinrikscha csak nagy ügyelet mellett képes rajta kitérni egymásnak. A mellékvölgyekben egyes majorságokat látunk, és a pataktól oldalra malmok ketyegése hallatszik. E malmokhoz, mesterséges uton, facsatornákon vezetik a vizet. A hegyes vidék csaknem egészen kopasz, csak egy-egy gyönyörü példánya a magányosan álló fenyőknek emlékeztet arra, hogy

egykor itt is dus lombozatu erdők állottak. A granit ott, ahol gyepréteg nem oltalmazza, egészen el van korhadva. Utközben több hegyi lakossal találkoztunk, akik vagy porczellán-készitményeket szállitottak a városba, vagy élelmi szereket a városból haza.

A teherhordók leginkább meztelenek voltak, s a vállaikon keresztül fektetett bambusznád két végére oly nehéz kosarakat

Japáni nyárilak Arima mellett.

kötöttek, hogy a nád csaknem eltört azoknak sulya alatt. A teherhordók oly menetben haladtak, hogy valóban nehéz volt meghatározni lépésben mennek-e vagy szaladnak. Az izzadtság csurogva folyt végig napbarnitotta testükön; de a szegények ennek daczára vidámak voltak és nyájasan üdvözöltek bennünket. Menetközben, daczára hogy alig lihegtek a roppant teher alatt, folyvást énekeltek

s ez, ugy látszott, némi könyebbülést szerzett nekik azáltal, hogy a dallam ütemei szerint szabályos időközökben emelték lábaikat. Még nagyobb terheket ökrök vagy apró lovak által vontatott kétkerekü kocsikon szállitottak. Reggel 8 órakor érkeztünk fel a hegycsucsra (1800 láb), ahol egy barátságos falu fekszik, melynek lakosai minden tenyérnyi területet rizs- és paszuly-termesztésre zsákmányolnak ki. A hegyháton tiszta és füszeres levegőben gazdag bambusz, tűlevelüek és folyondár-növényekből álló tenyészet gyönyörködtette a szemet. Ha a lakosság idegenszerű arczvonásai és ruházata nem figyelmeztetett volna, hogy kelet legszélső határán vagyunk, hajlandók lettünk volna azt hinni, hogy a felséges, zöld Steiermark hegyei között járunk.

A hegy átellenben levő lábánál egy theaház van, amelynek kinézése arra késztetett, hogy benne tartsuk meg első pihenésünket. A kulik izzadtságuk daczára egymásután itták a kristálytiszta hideg vizet, s a csinos fogadósné bennünket is vizzel kinált meg először is. Nehány percz mulva tovább mentünk. Fél tizkor, egy másik, alacsonyabb hegyhátat másztunk meg, s végre 11 órakor megérkeztünk a Kobetől 15 angol mértföldnyi távolságban kellemesen fekvő Arima városkába.

Arima egy hegy-szakadékban fekszik, melynek sötétzöld, sűrű fenyvessel benőtt oldalai mint fenyegető falazat függnek a város fölött. A 2200 láb magasságu Rokusan-hegyháttól, melyről gyönyörű kilátás nyilik Osakára és környékére, egyenközü vonalban völgyek huzódnak el az Arima-folyamig, amely Amangasaki mellett szakad a tengerbe. Arimának 350 háza van 1500 lakossal. A lakosság kosárfonásból és ecsetkészitésből él. A szűk utczákon nyájasan üdvözlik az európai utast, s ennek séta közben, nem egy alkalma van részletesebben megismerkedni e barátságos nép családi életével. A város közepén van a fából épült fürdőház, két négyszögű fürdőmedenczével, melyeknek mindegyike három méter hosszu és másfél méter mély. A sárgás szürke viz hőfoka 41° Cels.

A fürdő téglákkal van padolva; a viz három forrásból buzog elő és le nem ereszthető. Az aránylag forró vizben fürödnek a japániak, minden kor és nemi különbség nélkül, reggeltől késő estig. Fürdő leánykák ajánlkoznak a ruhák és értekesebb tárgyak őrzésére csekély díj mellett. Ha Arima Európába feküdnék, a lakosok kétségtelenül nem volnának már oly szegény ördögök, mert nemcsak, hogy a fürdő természeti szépségekkel van bőven felruházva, hanem amellett ugy látszik, hogy a források hatalmas gyógyerővel is birnak.*)

A város fölött egy erdő közepén bugyogó gyógyforrás fenekén a vas különféle alakzatokban rakodik le, s a napon eszközölt elpárolgás után fogporrá dolgozzák fel azt. Egy másik, valamivel mélyebben fekvő gyógyforrás, rendes találkozási helyét képezi a szembetegeknek. Naponta számos társaságot találhatni ott, s a fürdő leányok piszkos poharakban nyujtják nekik az üditő italt. A leányok látszólag, mindenkor bámulatot tanusitnak, ha az idegenek kissebb pénzösszeggel jutalmazzák előzékeny szolgálataikat. A fürdőnek egész Japánban hire van, s különösen dicsérik hatását bőrbetegségek, daganatok, gyöngeség és terméketlenség eseteiben. A gyógyvizek már 2500 év óta ismeretesek, s minthogy Arimában soha sem tartózkodott orvos, a hagyomány azt állitja róluk, hogy két istenség fedezte fel őket.

A környék bambus és fenyőerdőiben gyönyörű séta- és pihenőhelyek vannak, és mig délre a granit-hegység, függőleges

*) Dr. Richter szerént a víz, főzésnél barna csapadékot képez, élecstartalmu vasélecs vizegyből, némi szén- és kén és phosphorsavas vaséleggel, s valami csekély szénsavas mésszel. A meleg forrás vegytartalma, chlornatrium, chlorcalcium, chlorcalium, chlormagnesium, és ketted-szénsavas mész, csekély kénsavas mésszel, kovasavval és szabad szénsavval, a phosphorsav nyomaival, kénhydrogénnel, Brommal és szerves anyagokkal. Egy liter vízben 0.205 gramm vasélecs van.

A gyógyforrás víze, főzés után barna csapadékot ád, élecstartalmu vaséleg hydrátból, szénsavas mésszel és kevés szénsavas magneziával. Vegytartalma: csekély mennyiségű chlornatrium, chlorkalium, chlorcalcium, chlormagnesium, kénsavas mész, ketted-szénsavas magnesia, ketted-szénsavas vasélecs, és sok szabad kénsav.

fal alakjában emelkedik fel, gyönyörü, Tsudzumigataki nevű vizeséssel, addig északon termékeny sikságra nyilik kilátás, számos falvakkal, melyeknek lakosai részben rizstermeléssel, részben papirgyártással foglalkoznak.

A vizeséshez vezető uton, egy kis hasadék a Torijigoku mellett haladtunk el. E hasadéknak nagyon gonosz híre van, mert fölötte elrepülő rovarok mind dögölve hullanak le. A város lejtőjén fekszik az Onsen-San templom, közvetlen közelében egy másik templomnak, amely a Geoky, Jokuschi és Owanamuchi istenségeknek van szentelve. A közel temetőben látható egy ősrégi siremlék, mely alatt a hagyomány szerént Dajodaijinkiyomori, egy hires hősnek tetemei nyugszanak, a Genji- és Heji hadjáratok idejéből. Régibb időkben még a japáni császárok is látogatták az itteni fürdőket. Ma már leginkább a Hiogo vidékén megtelepedett idegenek keresik fel. Arimából hazafelé utaztamban majdnem azt hittem, hogy képességgel birok a hypnotizálásra. Japáni fiatal leánykával találkoztam, s midőn annak szemeibe tekinték, minden tagjában reszketni kezdett, hanem aztán nyájas mosoly közben üdvözölt, midőn utunkat rövid pihenés után folytattuk.

Jul. 5-én este indultunk el Kobe-ból, egyelőre azért, hogy vasuton Kioto-ba utazzunk. Az idő barátságtalan volt ; folytonosan esett, s midőn az eső végre megszünt, sűrű köd ereszkedett le a hegyekről a sikságra, míg végre a feltámadt szél eloszlotta ezt is, és egészen őszies kinézést kölcsönzött a különben kellemes sik vidéknek. Az előbbi éjen, Nagasaki fölött egy Taifun viharzott el. A vihar idejében (Kobe-ban) feljegyeztem a légmérő állását, és az 743,70 millimétert mutatott, 28 hőfok mellett, mig Kiotoban (a hegyek közt) a légmérő, megérkezésünk után, este 9 órakor 753,86 millimétert mutatott, ugyancsak 28 hőfok mellett, tehát jelentékenyen magasabban állott, mint a tengerparton.

VII.

Kioto — Hakodate.

Kioto. — A Gion-ünnep. — Esti séták. — Japáni őrültekháza. — Egy Daimio. — Japáni nők társadalmi helyzete. — Házasságok. — A Koto. — A Nerimono. — A Tokaidô. — A Biwa tava. — Kuwana. — Yoschida. — Japán hidépités. — Fusiyama első megpillantása. — A Fusiyama. — A kulik és a tetovirozás. — Hakone és a Hakoneko tava. — Kénes fürdők Hakone mellett. — Dzsizo, a gyermekek védistene. — A japániak játékszenvedélye. — A japáni pénznemek. — Elutazás Hakone-ból. — Egy japáni mérnök. — Gotemba és Subaschiri. — Zarándoklások a szent hegyhez. — A Fusiyama megmászása. — Odawarán és Kamakuran keresztül Yokohamaba. — A kikötőváros és lakosai. — Szinházi előadás. — Harakiri, a japániak öngyilkossági módja. — Vasut Tokioba (Yeddo). — Tokio. — A császári család. — A trónörökös temetése. — A királyi lak. — A Taikunok temploma. — A császári muzeum. — Japáni iskolák. — Testvérek. — Elutazás Hakodate-ba.

Kiotoba megérkezve, jó félóráig haladtunk a lampionokkal barátságosan kivilágitott városon keresztül, mig végre eljutottunk egy japáni vendégfogadóig, ahol két, annyira picziny szobában szállásoltak el bennünket, hogy az ágyon kivül, alig találtunk helyet egy rozzant szék számára, s még e széket is külön kellett kérnünk. A ház maga csupa fából volt épitve, a padlat szalma-fonatokkal takarva, s ablakain az üvegtáblákat, vékony selyempapir helyettesitette. Másnap reggel, mindenek előtt, a Kiotoban található számtalan, és gyönyörű templomokat tekintettük meg. A templomok leginkább a város délkeleti részén feküsznek, oly helyeken, ahol a természet a növényzet gazdagságáról bőkezüleg gondoskodott. Bármily régiek ez épitmények, és bármennyire tulhaladják is őket a pagodák régiség dolgában, az őket környező lombos fák óriási arányai még nagyobb vénségről tesznek tanubizonyságot. A japáni templomok, különösen régi bronztárgyaik: p. o. vázák, áldozó

medenczék, víztartók, óriáslámpák által — ezek magassága gyakran 2—3 méter — valóban ritka élvezetet nyujtanak a fogékony utazónak.

A templomoknak legjelentéktelenebb pontja is, mérhetlen értékű műkincset tartalmaz magában. Az európai utasnak azonban csak ritkán sikerül a megszeretett tárgyat hatalmába keritni. Ha Széchenyi gr. — különösen Kiotoban — oly szerencsés volt, hogy egy érdekes gyüjteményt vásárolhatott össze, nagybecsü bronztárgyakból, azt kizárólag ama körülménynek köszönheti, hogy közbenjárója, mint nehány Lamanak személyes jóbarátja, elég ügyes és becsületes volt az eredeti tárgyakat vásárolni meg számára.

Tizenkét templomot látogattunk meg. A legtöbb templomban, rögtön bejegyeztem az ott nyert benyomásokat jegyzőkönyvembe; midőn azonban másnap reggel, a rövid jegyzeteket naplómban bővebben kidolgozni akartam, jegyzőkönyvecském hiányzott. A templomban kilopták kabátom zsebéből. E veszteség annál kellemetlenebb volt reám nézve, mert jegyzőkönyvem magában foglalta, a többek közt, Kiyo Mizu templom eredeti képcsarnokának, és a templom közvetlen közelében létező porczellángyár és gyártásnak részletes leirásait is. Kiotoba épp egy jelentékeny ünnep előtt érkeztünk meg. Ez ünnepet évenként egyszer, a Gion-Maturi istenség tiszteletére tartják, az ünnep négy napig tart, és befejezését, rendesen, egy diszmenet képezi Gion isten templomába. Az ünnepet a hölgyeknek a Schanio főutczán eszközölt általános sétája nyitja meg. Amit a japáni ipar, hasonlithatatlanul pompás selyemszövetekben előállitni képes, azt mind alkalmunk volt megbámulni e séta tartama alatt. A gazdagon diszitett, izléses himzések által szegélyzett felsőruhák, rövid uszályban végződve, egészen a földig értek. Élénk vörös, vagy más kiáltó szinü selyem derékköv, adott a felsőruhának testhez simuló alakot. A fehér harisnyába burkolt lábaknak hüvelyk és mutató ujja között nyult fel a sandalok szijja. A nők arczai, vastag, kékes szinü rizspor réteggel annyira bemázolva voltak, hogy a ruházat festőileg szép

redőzete alatt alig mertünk emberi lényeket gyanitni, és valóban, midőn később alkalmam volt egy-egy pillantást vetni a házak belsejébe, és látni a szalmagyékényen mozdulatlanul ülő s magukat türelmesen bámulni engedő teremtményeket, első pillanatra hajlandó voltam azt hinni, hogy valamely világhirű circus bohóczainak levágott fejeit látom magam előtt. Három, négy, keskeny, be nem mázolt vonal futott le, természetes barnássárga szinben a haj gyökerektől a vállakig. A szemöldökök fekete tussal voltak fényesre festve, az ajkak pedig, a hölgyek legnagyobb részénél legalább, megaranyozva. A fogak, még a leányoknál is, feketére voltak páczolva, a haj mesteri fonadékokban övezte a fejet, s a fejdiszt ezüst levelekből font koszoru fejezte be.

Rendszerint, csak a férjes hölgyek szokták fogaikat feketére páczolni. E szokás ősrégi és keletkezéséről különböző történeteket beszélnek. Egy részről ugyanis azt hallottam, hogy a férjes nők azért festik fogaikat és borotválják le szemöldeiket, hogy igy elrutitva kevesebb kisértésnek legyenek kitéve és férjeikhez könnyebben hívek maradhassanak; másik és pedig ugyancsak illetékes helyről azt a felvilágositást nyertem, hogy a fekete szin tartósabbá teszi a fogakat, és hogy e szint a japániak kiválólag kedvelik. Sőt azt is beszélték nekem, hogy nem régiben még a férfiak is festették fogaikat, mert egy herczeg ugy találta, hogy fekete fogakkal rendkivül hasonlit egy ünnepelt szépségű hölgyhöz. A herczeg kezdeményezte az uj divatot, s a „Schari"k (uracsok) egész serege itt is ugy futott egy bolond után, mint Európában. A japáni császárnő 1876 óta felhagyott e szokással.

A hölgyek hajéke Japánban, nem oly izléstelen, mint a chinai birodalom leányaié; de minden ráforditott gond és művészet daczára is hiányzik nála a könnyedség, mert a fej, a haj feltornyositása folytán tulságosan nagy lesz. A hajra rendkivül sok gondot forditnak, s az anyák már gyermekeik zsenge korában mindent elkövetnek, hogy leányaiknak minél dusabb hajzatot biztosithassanak,

A japániak haja a természettől nem alkalmas kalandos hajfonatok előállitására, mert vastag és kevéssé hajlékony, s azért már gyermekkorukban borotválják a leányok fejét, csak egyes közökben engedvén akadálytalanul nőni a hajat. Igy, megszabadulva az alkalmatlan fölöslegtől, könnyebben idomithatják azt évszázadok óta megszokott és változatlan izlésükhöz. Láttam gyermekleánykákat, kiknek csak a füleik mellett voltak hajfonataik, s homlokukon csak annyit hagytak meg, mennyit p. o. az oláh leányok, rövidre vágva homlokukra simitni szoktak, ismét másokat, kik rövidre nyirt hajukat oly alakban viselték, mint a lelkészek kis kerek sipkáikat, mely a tonzurát látni engedi stb. Felnőtt leányok és férjes nők rendesen hetenként egyszer rendezik hajukat. Hogy alvás közben a haj rendetlenségbe ne jöjjön, csak a nyak nyugszik egy keskeny fa- vagy szalmahengeren, a fej pedig szabadon lebeg a levegőben.

De forduljunk ismét az ünnepélyességekhez. Mozdulatlanul, mint élettelen alakok, feszesen és szögletesen ültek a leányok a szobákban; csak a kulcs hiányzott, hogy e látszólag élettelen automatokat felhuzni lehessen vele. Itt ott egy szabómestert vettem észre, aki műértő tekintet kiséretében egy-egy selyemruha redőit hozta festői rendbe. Ha aztán ilyenkor a gondoskodása tárgyát képző szépség, büszke tekintetet vetett szomszédnőire, a ruhaművész szemeiben is a jogosult büszkeség tüze égett. Valjon magát bámulta-e, midőn oly elégülten tekintett védenczének bágyadt fényű szemtükrébe, vagy csak hódolatának adott ez által kifejezést, a fölött fejünket törni valóban kár volna.

Ha a hölgyek otthon elunták magukat, hármasával, karonfogva az utczára mentek (Japánban ehhez a szülők engedélye nem szükséges). Előttük mentek a lámpásvivők, utánuk nehány szolga következett, a kik nagyon büszkéknek látszottak ama kitüntetés miatt, hogy a fiatal hölgyeket a forróság ellen, legyezőik folytonos lebegtetése által oltalmazhatták.

Az utczákon sűrű tömegben hullámzott a lakosság, s minden

tekintet nélkül osztogatták az oldallökéseket mindenfelé. Mi, minthogy a japániaknak középmagasságot meg nem haladó alakjainál jóval magasabbak voltunk, zavartalanul tekinthettük át az egész hullámzó tömeget. Egy hidon, valóban tündéri látványnak voltunk tanui. Ezer meg ezer lampion világitott, sárga, piros, fehér és kék szinben a víz szinén. A vizen ugyanis, oszlopokon nyugvó négyszögű emelvények voltak, melyeket a város lakosai, a hüvös lég élvezete czéljából előszeretettel kerestek fel. E kedélyes helyek ma este annyira tömve voltak mindkét nemű szépségekkel, hogy mármár attól tartottam, az irigy folyam elnyeli őket. A folyam közepén egy kis sziget van, s a japániak ezt választották ki lóversenytérül. A sziget, szurokfáklyákkal volt kivilágitva, s négy apró, mokány lovat olykép kinoztak rajta, hogy a szurokfáklyák sűrű füstje által mystikussá tett látvány valóban hasonlitott a Wallkürök lovaglásához.

Egy mellékutczában ismét más látvány kinálkozott: panoramák, állatseregletek, idomitott ebek, és nyil-czéllövészet, sőt még egy emberi fej is volt ott látható, törzse nélkül mint keresztelő Sz. János feje a tálban. Az éj oly gyönyörű volt, mint már régóta nem, s a hold csak olykor rejtőzött el a könnyü fellegek mögött, s a vidám, könnyűvérű, az adófizetés boldogsága folytán elégedett japániak, teljes szivükből örvendtek és enyelegtek egymással. Egy theaház meglátogatása után, ahol, öltözékek dolgában kissé tán fesztelenebbül is ment a mulatság, mint az európai fogalmak szerént illedelmes lett volna, hazatértünk, azonban éjfél felé tüzi lárma ijesztett fel nyugalmunkból. Ez éjjelen átalában véve nehéz volt rám nézve az álom, mert szobám fölött, a háztetőn, fáradhatlanul énekelt egy — szerelmes kandur.

Egy délután, egészen véletlenül a kiotoi tébolydához vetődtünk. A tébolyda, egy ritkán látogatott templom mögött fekszik, a hegyek lábainál, elragadólag szép vidéken, és gondosan ápolt kert közepén. A völgyben folyvást friss és illatos a levegő, s a hegyekről folyvást szakad le a patakok kristálytiszta vize. A bok-

rok és fák virágai kellemes illatot terjesztettek, és a fák lombos koronájából a tollas művészek dalversenye hangzott felénk. Gyönyörűbb helyet választani sem lehetett volna kedélybetegek gyógyitására.

Az intézet meglátogatását, az igazgató, egy fiatal, alig 25 éves japáni, lekötelező nyájassággal engedte meg. A ház, egyemeletes faépület. Hosszu folyosó vezet az igazgató elfogadó terméhez, melynek egyszerű butorzata, egy asztalból, hat faszékből és egy mosdó-szekrényből áll. Az igazgató mellett egy orvos is van alkalmazva, de nekünk ugy tetszett, hogy az igen is alárendelt szerepet játszik az intézetnél. Mindkét ur, választékos japáni öltözetet viselt. Először is egy udvarba vezettek, melynek deszkával boritott talaján a könnyebb betegek sétáltak és társalogtak egymással. Fiatal emberek és suhanczok voltak ezek, akik beléptünkre tiszteletteljesen meghajtották magukat. Voltak azonban köztök olyanok is, akik egyátalában nem látszottak tudomást venni rólunk, hanem folytonosan, érthetlen szavakat mormoltak vagy valamely dallamot dudolgattak. Az udvart egyik oldalon az igazgató lakása és egy magas kőfal zárta el, két oldalról azonban alacsony faszin vonult el, egyes czellákra osztva, melyekben gyönge farostélyzat mögött a veszélyesebb betegek voltak elzárva, egyenként. Egy nagyon öreg fogatlan, csaknem csontváz soványságu őrült, oly büszkén ült czellájában mint valami király. Alig közeledtünk trónja felé, jó kedve lett, sovány kezeivel hasát veregette, és oly hatalmasan kaczagott, hogy én is, akaratom ellen, vele kaczagni kényszerültem. Mindig ily jókedvű, ha látogatók érkeznek.

Egy másik beteg, összekulcsolt kezekkel könyörgött nekem, járnék közbe az igazgatónál, hogy czelláját kinyittassa. A mellék czellában egy fiatal, fekete szakállu japáni feküdt a padlaton kényszeröltönyben. A szerencsétlen, fogait csikorgatta, és szemei mereven voltak czellája tetőzete felé irányozva.

Egy kis ajtón keresztül, másik téres udvarra jutottunk, ahol

a női betegek voltak elhelyezve. Mintegy nyolcz őrült nő lehetett ott. Szintén nyájasan üdvözöltek bennünket, s egy fiatal, piros pozsgás arczu menyecske folytatta azt a jóizű kaczagást, mely a másik udvarban, eltávozásunk után azonnal elhallgatott.

A harmadik osztályban a dühöngők czelláit látogattuk meg. E czellák egyike sem nagyobb három lépésnél. A falakat erős fagerendázat képezi, s az ajtók is erősebb alkatuak, kétszeresen zárva, és vasrostéllyal ellátva vannak. Az ajtó mellett egy toló van alkalmazva, melyen keresztül a beteget figyelemmel kisérni lehetséges. A legtöbb czellában csöndesség uralgott, csak egynek mélyétől hallatszott ki keserves nyöszörgés. E czellák betegei valamennyien a legsötétebb szögletbe vonulva guggoltak a földön. A toló felnyitása után villámsebesen megjelent ott a beteg kisértetszerű arcza. Mosolygott és azt mondta, hogy kellemes meleg lehet odakünn, s aztán kérte, hogy ne hagyjuk magára.

Az intézet fürdőjében dicséretes tisztasággal találkoztunk. Egy meleg medenczében fürödnek a szegény betegek, miközben felülről folytonosan zuhanyozzák őket hideg vízzel. A legtöbben vonakodni szoktak a fürdéstől, de tébolydákban a vonakodásnak nem szokott eredménye lenni.

Az orvos salonjában theával vendégeltek meg bennünket. Az igazgató közölte velünk, hogy ez időszerént hatvan beteg van az intézetben ápolás alatt, kikért a család, gyógyitás és élelmezés fejében, havonként öt dollárt (körülbelől 11 frt) fizet.

Gróf Széchenyi szándéka az volt, hogy a Gion istenség tiszteletére rendezett ünnepet, vagy is, a mint a japániak nevezik, a »Nerimono«-t Kiotoban bevárjuk s aztán szárazon, a Tokaidôn át utazzunk Yokohamaba. A még rendelkezésünkre álló napokat, nehány templom megtekintésére és kirándulásokra a gyönyörű vidéken, továbbá előkészületekre, élelmi szerek bevásárlására és Yinrikschák felfogadására forditottuk. Tolmácsunk, Djuski, egy fiatal japáni, mindenkép igyekezett megérdemelni a „Schari“ (uracs)

melléknevet, melyet mi adtunk neki, mert mértéktelenül hiu volt, bolondult a szerelmes kalandok után, s egy korty sörnek vagy pálinkának sem volt éppen ellensége. Hazafias törekvése, hogy nekünk hazájának minden nevezetességét megmutassa, nagy előnyére szolgált tudvágyunknak, s leginkább annak köszönhetjük, hogy sok érdekes dolog felől személyes tapasztalást szerezhettünk. Esténként rendes látogatásokat tett egy fogadónkkal szemben eső uri házban. Kiváncsiságom, melyet az alacsony ablakok nem igen igyekeztek akadályozni, csakhamar kisütötte, hogy Djuski oda át

Koto-müvésznők.

nem csupán társalgási szórakozást keres. Tudakozódtam nála szomszédaink kiléte felől. Sokat jelentő mosoly kiséretében vallá meg, hogy a házi ur egy nagy férfiu, „Daimio“ vagyis herczeg.

Egy este, midőn a házi kisasszonyok sétájukból hazaérkeztek, egy nyájas kézmozdulattal hivtak meg bennünket, hogy kövessük őket, illetőleg, hogy látogatást tegyünk atyjuknál, s aztán kaczagva tüntek el az ajtó mögött. Ily szeretetreméltó meghivásnak lehetetlen volt ellenállanunk. A herczeg kiváló szivélyességgel és udvariassággal

fogadott. A szobák butorzata annyiban szenvedett eltérést a japániak szokott egyszerűségétől, mennyiben e hatalmas férfiu, egy európai modorban készült asztal és nehány szék fényüzését is megengedte magának. Midőn helyet foglaltunk, a házi ur először is kérdésekkel halmozott el, honnan jövünk, hova szándékozunk, mi a nevünk, nősek vagyunk-e, mi a foglalkozásunk, és mi hozott

Kioto látképe a császári palotától tekintve.

bennünket Japánba? Az első pilanatban hajlandók voltunk azt hinni, hogy Kioto városának mindenható rendőrfőnöke előtt állunk.

E kérdésekre pontosan megfelelve, nem mulasztottuk el kifejezést adni elragadtatásunknak ama virágzó jólét fölött, melylyel Japánban minden lépten nyomon találkoztunk, ugyszintén a lakosság tapasztalt nyájassága és szeretetreméltósága fölött. A háziur

nagyon megörült e dicséretnek, és megelégedésének azáltal adott kifejezést, hogy legidősbb fiának, egy intéssel, a konyha felé mutatott, minek folytán ez csakhamar el is tünt a szobából. Nemsokára egy mellékajtón a család női tagjai léptek be. A ház urnője és leányai a szoba hátterében maradtak s ott a kiteritett gyékényen térdeltek; nekik ugyanis meg volt tiltva rálépni az európai szőnyegre; csak a legidősbb leány, ugyanaz, aki tolmácsunk szívét meghóditotta, közeledett hozzánk félénken, és kinált meg bennünket, szintén térden állva, theával.

A mint a fentebbiekből már következtetni lehet, a japáni nők igen alárendelt állást foglalnak el a családban és társadalomban egyiránt, s e viszony annyira megy, hogy a férj minden tekintet nélkül neje és leányai érzelmeire, önkényesen rendelkezik a házban, csupán saját bölcs belátása által korlátoztatva. Egy jó barát többet ér a férj szemeiben a legszebb, legáldozatkészebb és jobb feleségnél is. A házasságot tisztán társadalmi szükségességnek tekintik, s leginkább üzletszerűen végzik el. Ámbár a japáni törvények szerint a házassági kötelék nem kötelező, mégis csak a legritkább esetek közé tartozik az, hogy a férj elválik nejétől és visszaküldi azt szülőihez. Az elvált nő ismét szabad ura akaratának, és semmi és senki sem akadályozza abban, hogy másodszor vagy harmadszor, sőt annyiszor, amennyiszer akar, férjhez menjen.

Az európaiak és japáni nők közötti házasságok, leginkább csak ideiglenes természetűek. Három vagy négyszeri látogatás, elég arra, hogy egyik vagy másik leánynak házassági ajánlatot tenni feljogositva legyen. Az ajánlatot a közbenjárók, vagy a nagyanyának, vagy esetleg a család más legidősebb nőtagjának jelentik be, és magyarázzák meg annak előnyös voltát. A családi tanácsban aztán megvitatják a kérdést, s az eredményt ugyancsak a közbenjáró által tudatják a vőlegénnyel. Közönséges, hogy az atya 100—300 dollárt követel, amely összeget a menyegző napján kell kifizetni, az anya pedig husz dollár havi díjjat köt ki a fiatal

hölgy számára. Minden további szertartás nélkül aztán, az uj menyecske, férje házába költözik, és játsza ott a házi asszony szerepét mindaddig, míg urának tetszik. Az elválás után, amely gyakran már pár hó mulva bekövetkezik, a japáni leányt ismét visszafogadják a szülői házba, és pedig anélkül, hogy becsületén vagy tekintélyén valami csorba esett volna. A fiatal hölgy ez alatt rendesen meggazdálkodott nehány dollárt, s ez összeg kizárólagos tulajdonát képezi, melynek ingere által csábitva, csakhamar valamely japáni jelenik meg a nagymamánál, komolyabb házassági ajánlatot téve és kérve az unoka kezét.

Kérésünkre, a herczeg parancsot adott leányainak, hogy játszanak a koto nevű hangszeren. Nagyon óhajtottam megismerkedni e hangszerrel, melyet csakis a családok kebelében használnak. A leányok, különösen zenélés közben, egész ambitiójukat kifejtik, nem ismerik többé a félelmet és tartózkodást, hanem mindegyik csak azon törekszik, hogy vetélytársnőjét énekbeli biztonsága, vagy a huros hangszeren kifejtett ügyessége által felülmulhassa.

A Koto, — egy nagy huros hangszer — hosszu, meglehetősen boltozott, szögletes hangszer bélhurral, amelyek külön-külön, ugyanannyi fanyergen vannak kifeszitve. A hurok felfelé hágó hangokban, következő skalát képviseltek; h, a, f, e, c, — h, a, f, fis, e, c — h, a. Játék közben a balkéz ujjai a hurokat lefelé nyomják, mig a jobb kéz, egy elefántcsontból készült pálczika segélyével, pengetve csalja ki a hangszerből a hangokat. Míg a szép leányka csak a kotot játszotta, gyönyört is találtam az egyszerű buskomoly dallamban, de midőn a siker által felbátoritva, éles, kellemetlen hangon énekelni is kezdett, gyorsan kiüritettem theás findzsámat.

Mielőtt ő herczegségétől bucsut vettünk volna, a fokozott kiváncsiság kifejezésével arczán, kérdezte tőlem, valjon gyakori-e hazámban a lefejezés, és mikép szokták azt eszközölni. Meglepetve e kérdés által, tudtára adtam, hogy a halálbüntetésnek e neme

Osztrák-Magyarhonban nem szokásos. Sehogy sem akart hitelt adni szavaimnak. Midőn másnap reggel Djuskitól kérdeztem, hogy miért érdekli a herczeget annyira a fejezés műtéte, így válaszolt: „Barátunk Si-chi Daimio, mióta a Mikado minden birtokait elkoboztatta, hóhérnak van kinevezve Kiotoban.“

Julius 15-én a Gion-utczában eső házak tulajdonosai kizárólag azzal voltak elfoglalva, hogy házaikat, az estére tartandó „Nerimono“ körmenethez, minél fényesebben feldiszitsék. Az utcza mind két oldalán, egymástól öt lépésnyire, karókat vertek a földbe, a papir lampionok számára. Folytonos bambukorlát zárta el a házak előtti járdát, s a kövezetre mindenütt szalma-gyékényeket teritettek. A házak előtt itt ott, a tetőkkel egyenlő magasságu emelvényeket épitettek. Minden háztulajdonos igyekezett gondoskodni magáról és meghivott vendégeiről, mindent elkövetve, hogy a díszmenetet egész teljességében élvezhessék. Mindenki karján vitte szines papir-lámpáját, és igyekezett lehető jó helyet biztositni magának. Midőn este 10 óra felé, a hosszu utcza távoli végén sajátságos fény kezdett mutatkozni, az első pillanatban egy leirhatlan zavar mutatkozott a kiváncsi tömeg között, a helyenként támadt vita és zaj azonban csakhamar lecsöndesedett. Példás rendet tapasztaltunk mindenfelé, mindenki szem- és szájtátva várta a következő dolgokat.

Egy lelkész, japáni mondottakkal ékitett, tarka lampionnal kezében, vezette a menetet. Utána, négy férfiu egy kis kocsit huzott, amelyen egy Sinto templom karcsu oszlopai emelkedtek a magasba, virágokkal és selyemszalagokkal diszitve. Ezt, valamint az utána haladó diszruhába öltözött, tevékenyen működő egyéniséget három férfi követte, akik az előttük haladó alak növésének és arczának minél tökéletesebb megvilágitása czéljából szurokfáklyákkal, s egyszersmind hűs levegő megszerzése végett legyezőkkel is ellátva voltak, s végre nagy tarka szinű napernyőket is czipeltek. A most következő leánycsapat arcza, a fentebb már leirt modor-

ban fehér festék által annyira vastagon volt bemázolva, hogy az első pillanatra azt lehetett gondolni, álarczot viselnek. Még az ajkak is zöldre vagy sárgára voltak festve vagy megaranyozva. Valamennyi leányka faczipőt hordott, vagyis falapokat talpuk alatt három centimeter magas lábakkal, melyek minden lépés alkalmával kellemetlen kopogást okoztak a kövezeten. A leányok bizonytalan lépése éles ellentétben állott öltözetüknek valóban meglepő pompájával.

A japáni nők végtelen hiusága, minden lépésnél nyilatkozott, s a szinpadi feszesség és erőtetteség, csaknem nevetséges szinben tüntette fel arczuknak kenetes komolyságát. Ünnepélyes alkalmaknál és egyébkor is, midőn tudják, hogy érdeklődő figyelemmel kisérik őket, különös sulyt fektetnek a leányok lépéseikre és járásukra. Térdeiket befelé tartva, apró lábaikkal ugy lépdelnek előre, hogy a találkozás alkalmával hüvelykeik érintik egymást. Járásuk tehát egy központfutó tárcsa forgásához hasonlit. A leányok unisono játszottak guitárjaikon egy „Fuji-daiko“ czímű dalt. Mintegy tiz férfi ezek után egy mindenféle czifraságggal feldiszitett díszkocsit huzott és taszitott előre. A kocsi apró kerekein csak nehezen mozgott. A kocsi tetőzetétől lelóggó számtalan lampion tündéri világitást terjesztett köröskörül, valamint a kocsiban ülő négy leánykára is, kiknek ketteje, falábakon nyugvó dobokkal, ketteje pedig harangkongatással kisérte a Fuji-daiko melodiáját.

A zenélő leányok mindegyike vörös selyemből készült ruhába volt öltözve, e fölött zöld selyemből készült köpenyt, bő ujjakkal, derekukon pedig nehéz, gazdag aranyhimzésű zöld Obe-t (deréköv, mesterségesen kötött csokorral). E csoport után, mintegy 30—50 lépésnyi távolságban, nagyszerűen öltözködött, tánczoló leánykák következtek, kiknek mindegyike azon törekedett, hogy zene, vagy taglejtések által, egyedül vagy másokkal összeműködve, valami symbolicus képletet ábrázoljon. Elől jött egy leányka, kékbe öltözve felséges piros és aranyhimzésekkel. Vállán egy kis majom ült, a

leányka pedig mulatságosan tánczoló léptei közben is folyvást dédelgette a bohokás állatot.

A második csoport Ikufunét, és kedvenczét Kikudót ábrázolta. Egy kis kocsit láttunk elvonulni magunk előtt, melyet csak kevéssé élénk képzelet is virágos kertnek nézhetett volna. Egy fiatal, simára borotvált fejü leányka személyesitette a Kikudó istenséget, és kecses mozdulatokkal lebegte körül Ikufune istennőt egy elegans, galambszinű selyembe vörös himzéssel öltöztetett alakot. Az istennő választékos öltözetével élénk ellentétet képezett a lángoló piros deréköv. Ezután egy anya következett kis leányával, azt a pillanatot ábrázolva, amint egy tavaszi sétából haza térnek. A mama vörös selyemruhát viselt, fehér tunicával, leánya pedig lángvörös ruhába volt öltözve fején ezüst koronával. A séta alatt szedett virágok, egy magas, mesterségesen virágzásba hozott fa alakjában, a következő kocsin jöttek utánnuk.

Egy másik csoport Iruka-istenség szolgálóját ábrázolta, abban a pillanatban, midőn a piaczra megy. A szolgáló öltönye, fehér alapszinen, zöld és veres himzéssel volt ellátva, és pedig oly gyöngéd szinváltozásban, minőket csak a keleti népek képesek összeállitani. A deréköv, zöld alapon, gazdag aranyhimzést mutatott. Egy másik leányka, vörös és barna selyembe öltözve, egy kis gyermeket vezetett kéznél fogva. Egy harmadik, kinek vörös szoknyája a fekete tunica alatt, tökéletes hatást tett, egy csecsemőt vitt karjain és negédes, pajzán mozdulataival e csoport comicumát képezte. Miközben a szürke selyembe öltöztetett kis baba kezeiből az odakötözött virágcsokrot kiragadni igyekezett, négy, végein papirgolyókkal ékitett hajfonadéka, a négy világtáj felé lebegett.

Most Schigenoi következett, a világ dajkája, fiának, Sankitschi-nak kiséretében. Sötét vörös, gazdag aranyhimzéssel diszitett ruháját, fekete és arany deréköv szoritotta testéhez. Fiával együtt, aki hosszu szőrü bundába volt öltöztetve, egy kocsit tánczoltak

körül, melyen — kicsinyben — egy tökéletes konyhakert volt utánozva.

Ah, de itt jön a szegény Kijohim, aki, egy pap kiséretében a Dojoji istenség templomába siet, hogy ott keresse elveszett kedvesét. Milyen halvány. Fogai mily feketék! És mily kaczér! Fekete-vörös selyem ruháján minden perczben talál valami igazitni valót, s aztán szemei a biztos győzelem kifejezésével fordulnak a tömeg felé, mely őt a szürke, vezeklő ruhába öltözött paptól elválasztja. Sovárgását egy grotesk tánczczal fejezi ki, melybe gyakran belekezd ugyan, de soha sem végzi be azt. Óhajtjuk, hogy ne csalatkozzék reményeiben.

Furo és Goro, két herczegfiu következik, mintegy 50 lépésnyi távolságban. Sötét arczvonásokkal gondolkoznak a fölött, mikép álljanak bosszut atyjuknak gyilkosán. E két fiualakot ábrázoló leánykák öltözete, aranyoshimzésű kék selyemruhából áll, bő veres ujjakkal. Obe helyett pedig, a kardkötő szoritja a ruhát karcsu derekukhoz. Fejüket a kis daimio sapka födi, mely állaik alatt selyemzsinorral van megkötve. Balkarjaikon szalmafonatból készült paizst hordanak.

Utánuk Sagano herczeg lépked teljesen méltóságában. A kényelmetlen, fehér vörös selyemruha nem akadályozta abban, hogy veszedelmes kardját forgassa.

Egy kicsiny, szürke selyembe öltöztetett leány fehér kendővel, melynek sarkai mellére lógtak alá, körül tánczolt egy kis házikót, melynek templomot kellett volna ábrázolnia. A leányka Hanaka istenséget személyesitette, pedig valószinű, hogy Morvaországról és annak egésséges lakosságáról semmi tudomása, sőt még csak sejtelme sincs.

Zöld fűzfa, mellette egy gyönyörű leányka, feketébe, arannyal és barnába szinte arannyal és mulatságos tánczba keveredve egy fehér ruházatu fiatal emberrel „iskolásleányt, tánczosával“ ábrázolt. A tánczazzal végződött, hogy végre napesernyőjével kergette el

a fiatal ficzkót. Most a feszült kiváncsiság moraja hangzott a tömeg ajkán. Minden szem ama hölgyre tekintett, akit több, szürke selyembe öltözött, ezüst koronás leányka, folytonosan theával és dohányzó szerekkel traktált. Egy Ikkin nevű pap, lovagiasan karját nyujtotta a szépségnek, s büszkén, hogy e lovagias szolgálatot teljesitheti, igyekezett támogatni a „Sakaiból való ünnepelt szépség"-et ügyetlen tipegésében.

Az örök szép és nőies kellem személyesitőjének neve Jigokudain, vörös szoknyát viselt, ezüst fényű szürke tunicával. Rendkivül értékes, arany és ezüst himzéssel tulhalmozott deréköve, csak emelte megjelenésének festői voltát. Művészileg fésült, egy láb hosszu teknősbéka tükkel felszurt haján, arany korona ragyogott. Kevés fiatal leány jelentkezhetett e hizelgő szerep személyesitésére, mert a mostani Jigokudain már rég kinőtt a gyermekczipőkből és mindennek hijjával volt, hogy az örök szépet ábrázolhassa.

Kilencz zenélő leányka, ugyan abban a rendben mint a menet elején, csakhogy ezek ezüsttel himzett kék selyembe voltak öltözve, és végre egy szürke lónak rosszul sikerült alakja, amely a helyett, hogy a kocsi elébe volna fogva, egy kocsin állott — fejezte be a menetet.

Ez ünnepet minden évben megtartják. A diszmenet alakjait leginkább a Majko- és Gajko-osztály előjogokkal biró leányai személyesitik. Az az érdeklődés, mellyel az európai utas az ily eseményeket átalában fogadni szokta, kellemes kielégitést nyer a „Nerimono" és annak pompás, képletes sajátszérűsége által. A nem épen barátságos idő daczára, Kiotonak nemcsak minden lakosa talpon volt, hanem még távol városokból is számos vendég érkezett ez ünnepélyességek bámulására.

A rendőrségnek roppant sok dolga volt; a detectivek szüntelenül futkostak ide oda szines lámpáikkal, letartóztattak egyes lármázókat, egyébként pedig, a tömeg nyugalma és szerénysége

s a diszmenet beosztásában és kivitelében tanusitott rend, föltétlen elismerést érdemelnek.

A menet a Gion-templom felé tartott. A templom ez alkalomra ünnepélyesen ki volt világitva. A tetőről, az oszlopok és falakról, ezer meg ezer papirlampion függött alá, a finom papiron keresztül mindenféle szinárnyalatu sugarak hatottak át. A papok ez ünnepély alkalmából a templomnak minden régi és modern kincsét, közszemlére tették ki az oltárokon. Különösen három, hordozható és gazdagon aranyozott oltár vette igénybe a japániak figyelmét. A szitáló eső miatt e műremekeket nem hordozták körül a menet alkalmával. Papok várták és üdvözölték az érkező menetet, a templom bejáratánál. Még egy ideig szólt a zene, s aztán vége volt az egész ünnepélyességnek. A néző tömeg szétoszlott, a legnagyobb rész a theaházakba sietett, s ott mulatott világos viradtig, thea és rizspálinka mellett. Még másnap reggel is számos yinrikscha kocsival találkoztam, melyekben az éjjeli mulatság elkésettjeit szállitották lakásaikra.

Jul. 12-én utaztunk el Kiotoból. Két nagy országut vezet innen a birodalom fővárosába, Tokioba vagy mint máskép nevezni szokták Yedoba. A Nakasendo, vagy is a hegyi ut, 132 Ri (70 német mértföld) hosszu és Kasatsa mellett, a Biwa-tó partján válik el a Tokaidotól és Hondo sziget legszélesebb pontján, majd széles folyamokon, majd termékeny sikságokon, rohanó hegyi patakok, magas hegyhátak és árnyékos erdőkön vezet keresztül. Az utast felváltva gyönyörködtetik itt, kissebb, mintegy keretbe foglalt természeti szépségek, valóságos tájkép-idyllek és nagyszerű kilátások, szóval oly látványok, melyek minden nagyszerűségük mellett is kellemesek és barátságos benyomást okoznak. Aki Japánnak valóban festői tájképeiben gyönyörködni óhajt, azt még ez utnak helyenként valóban nyomoruságos állapota sem fogja visszariasztani. Ez országut fénykora, valamint a Tokaidoé is, midőn még herczegi hirnökök hirdették az ut mellett elszórt hely-

ségek lakosainak, a Daimiok és fényes kiséretüknek érkezését, most már csak a hagyományok közé tartozik.

Széchenyi gr., e fölötte érdekes, és természeti szépségekben rendkivűl gazdag uton haladt vissza Tokioból Kobe-ba.

A másik országut a Tokaido. Ez Japánnak legrégibb és leghiresebb utja, és valóban megérdemli nevét (keleti tenger utja). Mert, miután Kiotoból kiindulva, a Biwa tó kifolyásánál Otsu-t érintette, keletre a tenger felé fordul, és folyvást ennek partjain, vagy legalább azok közelében vezet Tokioba. Az utazó e vonalon legfőbb gyönyörét a japáni beltenger gyönyörű öbleinek szemléletében találja, erdős hátterével, s e háttérben a Fusiyama hatalmas alakjával. Az ut legszebb része azonban kétségtelenül az, amely a természeti szépségek és eleven forrásokban rendkivűl gazdag, sűrű erdővel boritott Hakone hegységen vezet keresztül.

Az országut, Kioto közelében, az utépités minden vivmányainak igénybevétele mellett készült, s valóban bámulatra ragadja az idegent. Az ut szélessége bőven megvan 15 lépés. Az oldalárkok és a bemetszések, négyszögű kövekből épitett fallal vannak kirakva. Ha az ut egész hosszában igy volna kiépitve, szerencsét kivánhatnánk Japánnak a világ legtökéletesebb országutjához. Igy azonban csak nehány Ri távolságra halad a Biwa tó partjáig, s onnan elhanyagolt, esős időben feneketlen ut alakjában kigyózik tovább Otsu felé. E városka még a Biwa partján fekszik és 19,600 lakosa van.

A Biwa tó partjai laposak és homokosak. A tavon gőzbárkák közlekednek. A tótól mintegy 2—6 méternyire, hegyes vidék kezdődik, gazdag erdőségekkel. Kiototól Yokohamaig, folytonosan barátságtalan időjárásunk volt. Már az első nap egy záporeső ért utól bennünket, és pedig oly helyen, amely verőfényes napon, kétségtelenül felséges látványt nyujtott volna.

Az Omi és Ise tartományok között, az a hegyhát képezi a határt, melynek felséges erdőkkel boritott magaslatán, gyakran

1600 lábnyira a tenger szine fölött kigyózik tova a Tokaido. Merész kanyarulatokban kigyózik fel az ut a hegyoldalakon, majd sötét erdők által árnyékolva, majd kopasz sziklafalak között, egy-egy kanyarulatnál oly kilátással, amely egész a Biwa tóig kiterjed. Mily felséges lehet a kilátás a hegyhátról! Most azonban nedves köd boritott el bennünket és akadályozott a kilátás élvezetében. A tulsó oldalon elterülő völgybe levezető ut, egyre meredekebb lett, az esőviz, iszapos vizű patakok alakjában zuhogott le a meredek sziklafalakon és a yinrikscha kocsik, daczára annak, hogy a hegyen folyvást gyalogoltunk, nem egyszer feneklettek meg a mély sárban. Csak éjfél felé sikerült embereinknek az első állomásra, Saganochitába, beszállitni kezdetleges járműveinket. Minél inkább közeledtünk másnap a tengerpart felé, annál inkább fogyatkozott a környék regényessége is. A szép hegyrészletek mindinkább háttérbe vonultak a folytonosan szélesedő völgy elől. Az ut egyenes lett ugyan, de kevés köszönet volt benne, mert az agyagos talaj, az eső által mélyen föláztatva, csak csigalassuságu haladást engedett. Az utunkba eső falvak, leginkább csak nehány házból állottak s ezeknek épitésmodora és környéke egyiránt, a lakosok szegénységéről tanuskodott. A tulajdonos rendesen maga épiti házát, ugy hogy bambusz-keretet készit, és az oldalfalak hézagát, sár és szalma-keverékkel tömi be. A völgy és tengerpart, a hol csak lehetséges volt, rizszsel volt bevetve. A lakosság, szegénysége daczára is, megtartotta a japániak jellemzetes jókedvét és könnyü vérét.

Fáradtan és kimerülve érkeztünk meg este Kuwanaba, e 15,200, nagyobbrészt halászatból élő lakosu barátságos városkába, a tenger partján. Az európai utazót, Japánban mindenütt szives előzékenységgel fogadják. A népség szivesen osztja meg az utassal mindenét. Szerény követelések mellett kétségtelen is, hogy az idegenek csakhamar megszeretik ez országot és annak lakosait egyiránt, és sokat meg fog nekik bocsátni, amit más országokban,

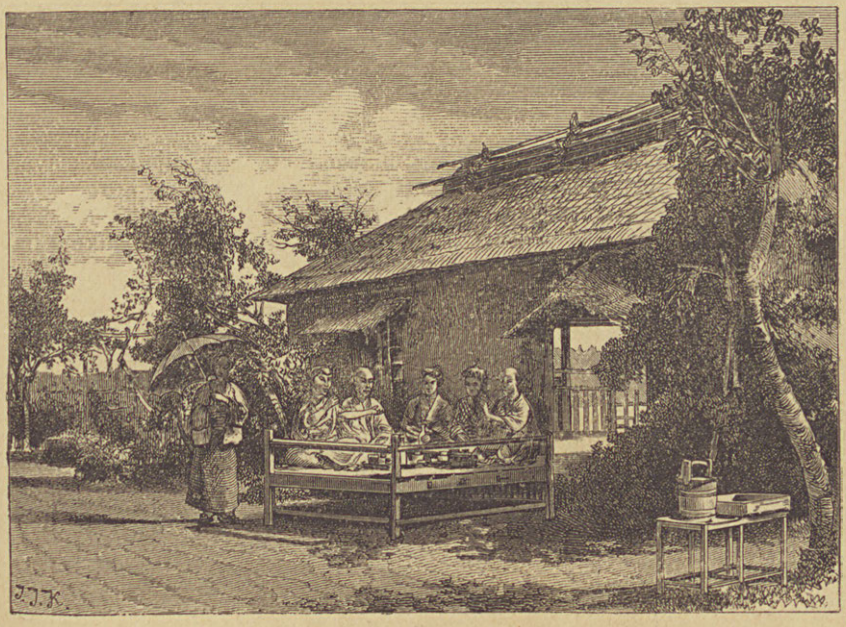
ahol mindenki, tekintet nélkül törekszik a czél felé, határozottan elkárhoztatna. Kíváncsi, de nem tolakodó tömeg által követve, egy sétát tettünk a városban, és megtekintettük a főutczának nem annyira az áruczikkek és berendezés választékossága, mint inkább a minden tréfát jókedvűen fogadó boltos leánykák gyermekes és gyermeteg magaviselete által érdekes kereskedéseit. A mosquitok ellen védelmül, egész Japánban kaphatók a mosquitó hálók, melyek

Yinrikscha-kocsik a Nakasendo-n.

éjjel a fekhely fölé boritva, az idegent megmentik az alkalmatlan féreg kinzásaitól. Abban a különben rendkivül tisztán tartott theaházban, ahol mi kuwanai éjji tanyánkat felütöttük, egészen más, kipróbált sikerű, de nem mindenkire nézve kellemes eljárás volt szokásban, e veszedelmes vérszipolyok távol tartására. Gyanta tartalmu, tűlevelűfák friss gallyait gyujtják meg és ezzel füstölik ki az egész házat. A szobákban levő mosquitók, halálos ellensé-

gei a füstnek és azonnal igyekeznek szabadulni előle. A európaiak azonban nem szeretik ezt a lélekzet nehezitő füstöt, és mi is ellene szegültünk alkalmazásának. Nekem szerencsémre, volt egy mosquitó hálóm uti bőröndömben, és igyekeztem is hasznát venni annak. Borzasztó egy éjszakát kinlódtam keresztül. Folytonosan ott zümmögtek fülem körül, majd mély hangon, majd aesthetikailag képzett zenész fülének elviselhetlen nyilt quintetben, majd ismét panaszos

Teaház a Nakasendo mentén.

dissonanciában, amely végre egy moll-accordban olvadt fel. Zenészeti szenvedélyem azonban képtelen volt kárpótlást nyujtani a kiállott testi fájdalmakért. Nem birtam tovább; lerántottam a hálót, s a sötétség daczára oly ügyesen csavartam össze azt, hogy a vérszopók körül egyetlen egy sem menekülhetett. Nehány lábtapodás, és a nyugalom helyre lett állitva. Az éjnek még hátralevő része aránylag nyugodtan folyt le. Másnap reggel 72 mosquitot számi-

tottam össze. Ezek egy lyukat fedeztek fel a hálóban és azon keresztül hozzám jutva, részeltettek ama kellemetlen hangversenyben. A veszély pillanatában képtelenek voltak gyorsan menekülni, s azért el is vesztek kivétel nélkül.

Barátságtalan, ködös idő borult a városra, midőn másnap csolnakra ültünk, hogy Mijaba szállittassuk magunkat. A tenger nyugtalan volt, s teljes hat órát vett igénybe átkelésünk, Mija halászfalutól mintegy 5 Ri távolságra fekszik Nogoja város, ahol Dr. Roretz Albin hazánkfia, mint egy nagy kórház igazgatója, a japáni orvosokat, a modern kórházak berendezése és kezelésével megismertetni igyekszik.

Legközelebbi állomásunkon, Okasakiban, egy uj szokásával ismerkedtem meg a japániaknak. A teherhordók és Yinrikscha-vontatóknak e vidéken csak akkor szabad folytatni mesterségüket, ha előbb a hatóság izzó bélyeget süt vállaik és lábikráira, s ez által mintegy szabadalmat ad nekik. Bizonyára ellehet e szegényekről mondani, hogy arczuk verejtékével keresik kenyerüket. A város 14,500 lakosa, még ma is hagyományos hűséggel és szeretettel ragaszkodik egykori daimiojához, vagy herczegéhez, aki a forradalom előtti időszakban is, igényeinek korlátozása által igyekezett kimélni alattvalóinak erszényét. Igénytelen palotájában csöndesen és visszavonulva él az öreg, számlálva életének még hátralevő napjait.

Északra, jelentékeny magasságig tornyosulnak fel a hegyek, jobbra ellenkezőleg szakgatott, erdő boritotta dombos vidék terült el. Sok bővizü és halgazdag folyamon haladtunk keresztül, majd kezdetleges, majd modern, legtöbbnyire vas szerkezetü, hidakon. Egyik lépten a modern haladás emlékével, a másikon egy regeszerű mult hagyományával találkoztunk. És nem regeszerűleg hangzik-e mind az, amit Japánról tudunk, abból az időből, midőn az európai civilisatió előtt még zárva volt? Ki tud alapos nézpontokat nyujtani arra nézve, hogy pár századdal ez előtt mily társadalmi viszonyok

között volt ez ország? — Senki. A birodalom multját, regeszerű sejtelmek fátyla takarja.

Hasonló gondolatok közben érkeztünk el Yoschidába. Yoschida, részint egy domb oldalon, részint völgyben épülve, a legcsinosabb és tisztább városok közé tartozik a Tokaido ut mentén. Főutczáján, számtalan apró vizesést képező patak rohan keresztül. A házsorok, ámbár szintén csak fából épülvék, szabályos és széles utczákat képeznek. Itt egy templom izgatja fel az idegen kiváncsiságát, amott egy friss, kaczagó leányhang ütődik fülébe; arra csábit, hogy boltjába belépjünk és valamit vásároljunk nála. Itt egy erőteljes férfihang zengi énekét a tengeri levegőbe, amott a halász kiabálása hangzik, amint a vevőket izletes áruinak megvásárlására csábitja.

A város utczái tükörsimára vannak kövezve, s e tekintetben Yoschida egyenlő rangban áll Benaressel, a Gangesparti szent várossal. A szomszéd magaslatok fölött, méltóságosan emelkedik az ég felé a szent Fusiyama, mig keletre, dus növényzetű sziklás hegység zárja el a láthatárt. Yoschida büszkeségét templomai képezik, melyekhez évenként száz meg százezer ájtatos japáni zarándokol, hogy ott, a szent Fusiyama megmászása előtt, vagy annak utána imáit elvégezze. Csak az éjjeli nyugalom dolgában volt némi okunk panaszra. Egyik ájtatos szomszédunk, reggel három óráig hódolt zenészeti hajlamainak, és csak akkor szünt meg, midőn énekébe mi is, egyhangulag belevágtunk. Másnap reggel átkeltünk a négyágu tengeröblön, egy kimustrált gőzbárka segélyével, melynek folyvást reszkető kazánja, minden pillanatban katastrófával fenyegetett. Nagy folyamok metszették át ezentul a folytonosan rosszabbá váló utat. A gyakori vizáradások miatt, a hidak rendesen az egész völgyön át voltak épitve. A Hamamatsui fahid 1365 lépés hosszu volt. Kakegawa-tól kezdve ismét meredeken halad fel az ut a hegyeknek. Podgyászunkat öszvéreken szállitották fel a hegyre, mert az ut Yinrikschá-k által járható nem volt. Az 1500 láb magas

hegyhát, gyönyörű kilátásával, bőven jutalmazta a felhágás fáradalmait.

Az idő valamivel jobbra fordult, s a virágzó fák ugy illatoztak, mint májusban. Aztán ritkább lett az erdő s szemeink előtt, minden irányban, a Fusiyama gazdag panoramája terült el. A kiégett vulcán csucsát könnyű párafátyol takarta, s a keskeny hóvonalak ezüst szalagokként lógtak alá róla. Az előtte fekvő hegycsucsok mindenféle szinekben pompáztak, a völgy friss zöldjétől kezdve, a szakadékos sziklahegységek violett szinéig. Ez, egész Japán fölött uralgó hegycsucs felé hajtott bennünket a vágy. Csak nehány napi ut választott még el annak teljesülésétől.

Merész kanyarulatokban vezet a hegyhát nyugoti oldalán ujonnan épitett ut az Oi-kawa völgybe le, miután előbb a basalt sziklákba vágott alaguton keresztül haladt. Nehány nappal ezelőtt, a létező hidak daczára lehetetlen lett volna keresztül haladni a folyamon. Áradás idején, az egész, 1200 lépés szélességü völgy viz alatt áll, s az országut ilyenkor éppen nem járható.

Mindig a tengerpart mentén folytatva utunkat, végre megérkeztünk Kambarába. Utközben gyakran voltunk kénytelenek halászoknál étkezni, s valóban mondhatom, nem volt okunk megbánni azt. A légmérő, aggodalom gerjesztőleg esett, s a könnyű fellegekből szitáló eső hullott alá a különben is felázott utra. Ily körülmények között, tanácsos volt a hegy megmászását Hakoneból eszközölni, már azért is, mert ott a kedvezőbb időjárást bevárni annyival könnyebb, mivel e helység Yokohama közelében feküdvén, mint az európaiak kedvencz nyári mulatóhelye, ugy lakás, mint élelmezés dolgában nagyobb kényelmet nyujt, Kambara szegényes halász kunyhóinál.

Másnap reggel keltünk át a Fusigawa folyamon. A komp oly tágas volt, hogy öt Yinrikscha-kocsin kivül, még számos japáni utasnak is bőven jutott hely rajta. E szent folyam medre körülbelől 2000 lépés széles, s azt állitják, hogy porondjában aranyat

Hakone és a Fusiyama.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

is lehet találni. Hara mellett letértünk az országutról, s a rövidebb utat választottuk a tenger partján.

Már nehány nap óta figyelmes lettem ama körülményre, hogy a rendőrség keleten sokkal szigorubban teljesiti kötelességét, mint a nyugoti kerületekben. Nem csupán a nők futottak meg pillantásunkra házaikba, még a Yinrikscha vontató Kulik is, mihelyt valami rendőr állomáshoz közeledtünk, vagy valamely rendőrt éreztek maguk körül, azonnal felöltötték, különben meztelen testükre kopott ruháikat. A közrend és erkölcsiség őreitől távol, aztán ismét eldobtak mindent, ami tagjaiknak szabad mozgását akadályozhatta volna.

Csak hegynek vontatják a kocsit lépésben, különben menésük inkább egy nyugtalan paripa ügetéséhez hasonlit. — Folyvást vidámak, még akkor is, midőn izmaiknak görcsös rángatózása, a teljes kimerülésről tesz tanubizonyságot. Az egyik rendesen jóizüt kaczag, midőn felváltva, a másik, a kilélekzés alkalmával reá kiált, egy vagy két tagu szavakban. E folytonos kiabálás, szakgatott, durva énekléshez hasonlit.

E ficzkók közül sokan tätovirozva vannak. A mi vontatóink egyikének hátán, egy művészileg rajzolt fiatal leány alakja volt látható, a leány alakja körül tropikus növényekből font koszoruval és körülötte repkedő pillangókkal. Vékony, kacskaringós kék szalagok futottak át mellére, ahol egy marczona tekintetű istenség, mind e szalagokat magában öszpontositotta.

A borus, ködös idő egész nap tartott ugyan, még is, midőn gyalog Hakone felé igyekeztünk, 15000 lábnyi magasban, kaptunk egy pár perczet, amidőn egy pillantást vethettünk a körülöttünk elterülő vidékre és a nyugtalan tengerre. Csak nehány vitorlás bárka tartózkodott a partok közelében, s két hatalmas gőzös szeldelte, tökéletes biztonsággal a habokat, melyek a hajó vas oldalaihoz csapódva, fehér tajtékban hullottak onnan vissza. Yokohamat még az erdővel boritott Kamakura hegység rejtette el előlünk.

Podgyászunkat csak teherhordó állatokon, vagy kulik hátán, gyalog vitethettük Hakone-ba, mert a nagy kövekkel kirakott ut, a folytonos esőzés által csuszossá téve, gyakran 15—25 foknyi szögletben hág a magasba. Magunk is helyesebbnek találtuk gyalog tenni meg ez utat, ámbár láttuk, hogy a kényelmes japániak, hordszékeken vitették magukat keresztül a hegyen. Egy éles szél, mely egész erővel fujt éppen hátunk mögött, megkönnyitette némileg a hegymászást, s végre $3^1/_2$ órai gyaloglás után, fent voltunk a 897 méter magasságu hegy hátán. A teljes erővel zuhogó eső, csak egy pillanatnyi pihenést nem engedett, mit különben annál kevésbbé sajnáltunk, mivel Hakone, már alig két kilométernyire volt tőlünk.

Félórával később, szénnel fütött kandaló kellemes melegét éreztük, mert Hakone-ban, amely 600 méter magasságban fekszik a tenger szine fölött, különösen tartós esőzés alkalmával, érezhető szokott lenni a hideg hatása. Hakone, kedvencz nyári mulatóhelye a Yokohamában és Tokioban megtelepedett európaiaknak. Érkezésünk után nemsokára értesültünk, hogy mintegy tiz európai élvezi ott a jó levegőt, s hogy ezek is részben magánosoknál vannak elszállásolva. Mindezek daczára, az első pillanatban, teljes lehetetlenség volt az élelmiszerek bevásárlása. A japániak ugyan sem a tejet sem a vajat nem élvezik, üzleti szellemüknél fogva azonban még is foglalkozhatnának azoknak termelésével. Kényszerülve voltunk beérni élelmi szereink ama csekély maradékával, melyet Kioto-tól fogva magunkkal czipeltünk. Elismeréssel kell azonban, felemlitnem, hogy ama theaháznak nyájas tulajdonosnője, melyben lakást fogadtunk, este 10 óra után első álmunkból vert föl, és egy tál pompás burgonyával lepett meg bennünket. Két napig csaknem teljesen lehetetlen volt kimenni a házból. Az eső folytonosan esett, s a viharszerű szél képtelen volt eloszlatni a fellegeket. Csak a harmadik napon kezdett ismét emelkedni a légmérő.

Hakone csak egy kicsiny, alig 90 házzal biró falu, a Tokaido mellett. A helységről északra, sűrű erdővel fedett halmok között, fekszik a Hakone tava. A hegyek csak 100—200 méternyire emelkednek fel a tó vizének tükre fölött, s áthathatlan bambubozóttal vannak benőve, mely közül a karcsu czédrusok és fenyők, merészen emelkednek ki. Hakone lakosai szegények, leginkább a tóban való halászattal foglalkoznak, továbbá baromfi-tenyésztéssel, futár szolgálatokkal Yokohamába, s élelmiszerek szállitásával onnan és vissza, az ott mulató európaiak szolgálatában.

Mr. Mounsey, a tokioi angol követség első titkára, kinek nyári lakásán feledhetlenül kellemes órákat töltöttünk el, azt a tanácsot adta nekünk, hogy a Fusiyama megmászásához külön engedélyt kérjünk Tokióból, s ez engedély megszerzése végett, egy futárt küldöttünk be a fővárosba.

Mr. Mounsey megmutogatta nekünk a környék minden nevezetességét, és elvezetett a meleg kénforrásokhoz is, melyek egy hegynek csaknem a csucsán, Hakone fölött 150 méter magasságban, buzognak fel a földből. Ily meleg források, vulcanicus vidékeken nem tartoznak a ritkaságok közé. A japániak, hogy e forrásoknak a gyógyvizek jellegét megadják, két fürdőt, két lakházat és egy szállodát épitettek mellé. A tisztaságkedvelő japániak szeretnek meleg vizben fürödni és mosakodni, s ennélfogva, bár a bennszülött lakosság a forró éghajlatot jobb szereti a mérsékeltnél, e fürdő is folytonos látogatásnak örvend. Közel a fürdőházhoz, durván egy sziklából kifaragva, áll Buddhának egy óriás szobra. A nagy szobor körül, egy istenségnek több apró szobrát láttam s csudálkozva győződtem meg, hogy e szobrok mindegyikén hiányzik a fej.

Mounsey ur magyarázta meg e különös körülmény okát is: az istenség neve japáni nyelven, Dsizo (hasonlit a mi Jézusunk-hoz) s mint jó isten, és különös pártfogója a gyermekeknek, rendkivüli tiszteletben részesül. A japániak azt hiszik, hogy minden gyer-

mek, aki mielőtt megszületett volna, anyjával együtt meghalt, valamint a halva született gyermekek is, egyenesen a pokolba jutnak. Dsizo istennek pedig legkedvesebb foglalkozása abban áll, hogy a gyermekeket a pokolból megszabaditsa. Bálványszobrát rendesen fej nélkül lehet találni, mert azok a japániak, akik vagy pénzben játszanak, vagy nagy összegekben fogadnak, azt hiszik, hogy nyerniök kell, ha a szobor fejének egy kődarabját zsebükben hordják.

A japániak szenvedélyesen szeretik a nagy összegekben folytatott játékot. A szerencsejátékok el vannak ugyan tiltva a kormány által, de titokban itt is csak ugy üzik azokat, mint Európában. A játék iránti előszeretet annyira gyökeret vert náluk, hogy még jelentéktelen eseteknél is, rendszerént sorshuzás utján osztják ki a munkát. Utazásunk közben nem egyszer szenvedtünk csekély késedelmet a miatt, hogy a lefoglalt Yinrikscha kocsihoz, a vontató kulikat sorshuzás által határozták meg.

Japán vidéki népessége nem gazdag, s nélkülözésteljes életet folytat. Ritka család elég vagyonos arra, hogy rizszsel táplálkozzék, mert a rizs nem nagyon olcsó; egy kilónak átlagos ára 24 kr. A lakosság két harmada pohánkával (Polygonum fagopyrum) továbbá fanyárson megsütött halakkal táplálkozik. A halakat, a halgazdag folyók és tavakban maguk fogják. Ha néha, hosszas és szorgalmas munka után, egy japáninak sikerül annyit meggazdálkodnia, hogy nehány napot a pihenésnek szentelhet, akkor saki, hal és rizs mellett addig dözsöl, amíg utósó fillérének is kiment a hátán, amikor aztán, jó barátai szállitják lakására a rendesen holtrészeg korhelyt. Mikor kijózanul, vidáman és habozás nélkül, ujra hozzá lát a nehéz munkához.

Folyó pénzül nemcsak japáni, hanem mexikói és északamerikai pénzek is forognak. A japáni ezüst dollár, egy csinos veretü pénz, melynek egyik oldalán a Mikado czimere van az érték megjelölésével együtt, míg a másik egy kacskaringós farku sárkányt,

s az oldalon az értéket, latin és chinai nyelven, tartalmazza. E pénz neve „Yen“ és árfolyama valamivel alacsonyabb a mexikói dollárénál. Egy Yen-ben 100 „Sen“ van. A papir Yenek, melyek értékre nézve tökéletesen egyenlők az ezüsttel, Amerikában készülnek, ámbár a forgalomben jönek elő oly bankjegyek is, melyeket Tokióban adnak ki. E bankjegyek sem a rajz szépsége sem annak izléses volta által nem tünnek ki (egy páva alakja van rajtuk, melynek tollazata a papir egész felületét elfoglalja. A réz Sen mellett (verete hasonlit az ezüst yen-éhez) még khinai ugynevezett cash is van forgalomban, s mint váltópénzt, mindenütt elfogadják.

Ezüst pénz már az ötödik századtól fogva forgalomban van itt. Háromszáz év mulva már arany- és réz-pénzeket is vertek. A XVII. századtól kezdve egész 1868-ig, kizárólagos joga volt a Taikunoknak, a pénzveréshez. A Taikun gazdálkodás megszüntetése után, a mostani császár állittatta fel Osakában a pénzverdét, angol mintára, és ebből származnak a Japánban jelenleg forgalomban levő pénznemek. Aranypénzek — 20 Yen, 10 és 5 Yen. Ezüst pénz 1 Yen. Ezüst váltópénz — 50, 20, 10 és 5 Sen, s végre rézpénz 2, 1 és $^1/_2$ sen értékben.

Mounsey ur ritkasággyüjteményében láttam egy példányát ama ritka ércztükröknek, melyek, ha a felfogott napsugarat egy fehér falra reflectáltatjuk, a falon, a tükör hátlapjára alkalmazott rajzot tüntetik fel. A japáni nők és leányok, kiknek legfontosabb foglalkozását, piperekérdések elintézése, és az arczfestéknek hatásos keverése képezi, rendkivül boldognak tartják magukat, ha ily tükör birtokába juthatnak, és roppant árakat fizetnek érte, annál inkább, mivel azt tartják, hogy ha gyakran belé tekintenek, szépségüket emelik általa.

Jul. 21-én, reggel 8 órakor, távoztunk el e kedves halászfaluból; csolnakon átkeltünk a Hakoneko-n és mintegy másfél órai csolnakázás után, a tulsóparton, egy halászkunyhónál kötöttünk ki. Itt két felfogadott teherhordó, hátára vette podgyászunkat, mert

innen kezdve csak gyalog haladhattunk czélunk felé. Az ut a tó lefolyásának mentében vezetett magas bambu és sás között, hegyről völgynek, de nemsokára elhagytuk a lankás völgyet, megmászandók a nyugoti oldalon mutatkozó hegyhátat, melynek legmagasabb pontja, 1500 lábnyira emelkedik a tó vizének szine fölé. Egy fiatal ficzkó vezetése alatt haladtunk előre, aki a felfogadott vezetőt, a Hakone tó partján, azzal az ujsággal lepte meg, hogy a gyakrabban használt ut, a folytonos esőzés folytán járhatatlan lett. Sötét ködbe burkolva, a helyett, hogy a hegyhátról az előttünk fekvő völgybe ereszkedtünk volna le, még egy darabot mentünk északra, a hegyhát buja legelőjén, s midőn egy széles, a közvetlen közelben levő táj fölött uralgó csucsot elhagyni akartunk, hogy egyenesen Gotemba felé irányozzuk lépteinket, csak akkor győzték le a napsugarai a makacs ködfellegeket. A fellegek föl és alá kavarogtak, s végre vékony, átlátszó hullámokká oszlott fel az átláthatlan fátyol, s előttünk egy paradicsom látképe terült el, virágos völgyekkel, kellemes ligetek és erdőkkel, melyeknek tűlevelű fái mögül, nagyobb helységek félig elrejtett házikói kandikáltak elő, barátságosan megvilágitva a napsugarai által. A rizsvetés világos szine, annál előnyösebben emelkedett ki a völgyek élénk zöldjéből, mivel a földek több apró tó által voltak körülvéve. Szükségtelen mondanunk, hogy e tavak a földek öntözésére szükséges vizet szolgáltatták. A háttérben pedig, a Fusiyama tisztes alakja uralgott az egész környéken.

Nehány perczig némán bámultuk e gyönyörű látványt; de vezetőnk, aki semmi érzékkel nem látszott birni a természet szépségei iránt, csak saját gyomrára volt tekintettel, midőn indulásra nógatott bennünket. A hegyről leereszkedve, alkalmam volt, munka közben látni egy japáni mérnök collegát. Épp azzal foglalkozott, hogy a gyalog utat felmérje és egy térképre bevezesse. A kiváncsiság arra kényszeritett, hogy udvariasan üdvözöljem; néma arczjáték és taglejtések által kifejezett óhajtásom, hogy művébe

betekinthessek, zavarba látszott őt hozni, csaknem szégyenlősen tett egy lépést félre és szemérmesen a földre sütötte szemeit. Nyolczszögletű, finom papirral bevont asztalka nyögött egy fából készült dioptra sulya alatt. A nehéz műszer féloldalra nyomta az asztalt, melynek egyetlen lába, az egyensulyt, természetesen fenn

A kamakurai öböl.

sem tarthatta. A dioptra vonalzójának szélén alkalmazott durva scala, a felmért távolságoknak a rajzba beillesztésére szolgált. Egy függőlegesen alkalmazott faláb felső végén, négyszögletes távcső volt, egy kis lyukkal nézőpontul, s lószörből készült fonál kereszttel; az objectiv nyilásnál hiányzott az üveg. Midőn a rajzot akartam szemügyre venni, a mérnök némi ingerültséggel lépett közelebb az

asztalhoz, hogy szándékomban megakadályozzon. Egy nagy irónt vett elő és szorgalmasan folytatta a munkát. Azonban én sem hagytam magamat elijeszteni, hanem megbocsátható tolakodással tovább néztem működését.*)

Midőn $3^1/_2$ órai gyaloglás után, Gotembába, egy kis faluba az alattunk levő völgy kezdetén megérkeztünk, egy udvarias rendőr azt a kérdést intézte hozzánk, birtokában vagyunk-e a Fusiyama megmászásához szükséges engedélynek. Mr. Mounsey, megfizethetlen szolgálatot tett nekünk ama tanácsa által, hogy e kiránduláshoz külön engedéllyel lássuk el magunkat. Kellő igazolás nélkül, a rendőrség kétségtelenül megakadályozott volna a hegy megmászásában. Igy azonban könnyü feladat volt eloszlatni a rendőr aggodalmait; mély meghajlás közben levette sipkáját, és szabad utat engedett nekünk.

Subaschiribe, azon a fekete és szürke hamun vezet az ut, amelyet a Fusiyama, midőn még — mintegy háromszáz évvel az előtt — néha néha pipára gyujtott, bőségesen szórt a körülötte levő vidékre. A kristálytiszta hegyi patak zuhogva rohan a köveken le, a czédrusfák lombjai közt csattogó dalát zengi a japáni fülemüle, a vadrózsák és szilfák levelein, mint aranycseppek fénylenek a különféle zománczu bogarak, és a pálmák koronái ugy mozognak a jótevő szellőben, mintha óriás legyezők volnának. Emberfej nagyságu, kellemes illatu liliomok emelkednek ki a rétek élénk zöldjéből, és a japániak nem mulasztják el azt, hogy nagyobb területeket

*) Az alkalmazott arány tulságosan nagy volt, mert a gyalogut szélessége $2^1/_2$ centiméternyi távolságban levő, egyenközű vonalak által volt jelezve, s a legcsekélyebb görbület is éles szögletekben kitüntetve. Ha egy mérnök, ily modorban, az innen Fusiyamaig vezető ut rajzát ellenőrizni akarná, alig hisszük, hogy ily modorban 15 év alatt is kész lenne e feladattal. 2 napszámos azzal foglalkozott, hogy 30 méter hosszu sodronnyal mérje a kisebb távolságokat, a hegynek föl. A hajlékony sodrony azonban minden bokornál ugy elgörbült, mint a megperzselődött hajszál. Ily modorban lett a távolság az asztaltól a legközelebbi kitűzött pontig megállapitva, és a rajzra bevezetve, mig az előbbi álláspont, egy fehér-vörös vonallal lett jelezve. Ily modorban a felmérés, a 10—30 foku elhajlási szögletekre való tekintettel, alig lehetett csak megközelitőleg is pontosnak nevezhető.

ültessenek be Lotus-virágokkal, a tűzisten tiszteletére. E gyönyörű virágok fehér-piros kelyhe, gyönyörű hullámzásban boritja el a vizek felületét. A természet által utánozhatlanul berendezett gyönyörű angolkert ez, végtelen változatossággal, az egyes csoportokban és a növények sokféleségében egyiránt. Ily elbájoló vidéken vitt utunk Subaschiri-ig mindenütt.

Subaschiri, egy kis falu a Fusiyama tövében (670 méter magasságban a tenger szine fölött) és julius, augusztus hónapokban, mégis a jelentékenyebb helységek közé tartozik. E hónapokban ugyanis, nagy távolságból gyülekeznek itt össze az ájtatos zarándokok, akik a kialudt krater szélére épitett templomban óhajtják elvégezni ájtatosságukat. A Fusiyama, egyrészt azért, mert számtalan legenda füződik hozzá, másrészt pedig, mivel hatalmas alakja és magasságánál fogva az egész szigetország fölött uralkodik, egész Japánban osztatlan kegyelet tárgya. A japáni, — nagyobb részt eszményi — tájképeken kivétel nélkül a főszerepet játsza e kialudt vulcan alakja. Hómezei, melyek csak a fentebb emlitett nyári hónapokban, midőn a hegynek megmászása is lehetséges, olvadnak össze keskeny fehér szalagokká, az év többi részében nehány lábnyi magasságban boritják el a hegy oldalait, és töltik be a krater több száz lábnyi mélységü üregét. A zarándokok, kivétel nélkül fehér vezeklő öltönyökben, esőköpeny helyett szalmafonadékból készült felsőruhát viselnek, s ezeket egyszersmind fekhelyül is használják, a hegyen való táborzásuk ideje alatt. A derékövön alkalmazott csengetyű arra való, hogy Tusifan istent figyelmessé tegye az egyes zarándokokra. A zarándokok vagyonosabb része, Subaschirig, lóháton teszi meg az utat, a szegények szülőföldjöktől kezdve, ide és vissza, gyalog zarándokolnak.

Megérkezésünk pillanatában 250 zarándok táborozott a helység széles utczáin, de az éj folyamában számuk legalább is megkétszeresedett. A derékövekre kötött harangok, (Furin) szünet nélküli csengetésükkel jelezték az ujabb karaván érkezését. Oly

kényelmesen töltöttük el az éjet, mint a zarándokok nagy számára való tekintettel lehetséges volt, s reggel öt órakor kinyugodva indultunk el a szállást adó theaházból. A derült ég jó sikerrel biztatott, ámbár a tapasztalt hegymászók azt állitották, hogy sokkal jobb volna, ha a hegy csucsa könnyű pára koszorut viselne feje körül. A Krater azonban már nap felkelte előtt teljesen köd- és felhőmentes volt, s igy tekintve a völgyből, azt hihettük, hogy megmászása inkább egy kellemes séta, mint rendkivüli erőfeszitést igénylő vállalat lesz. A nap sugarai futólag megaranyozták a kráter éles bevágásu széleit, de nemsokára aztán, előbb csak könnyü pára alakjában, sötétszürke felhő ereszkedett le a hegy tisztes koronájára.

Egy jó óra hosszáig, szeliden emelkedő lejtőn lovagoltunk fölfelé, s ezáltal jórészét az utnak minden erőfeszités nélkül tettük meg. Magánosan álló theaházhoz érkeztünk. E háztól kezdve megszünt a széles erdei ut, és vele együtt a lovaglás lehetősége is. Azt mondám, hogy erőfeszités nélkül tettük meg az utat, de ez csak izmaink igénybevételére vonatkozik, mert midőn a lóról leszállottam, ugy éreztem magam, mint ha kerékbe törtek volna, mert nem csekély feladat európai nyereghez szokott emberre nézve az, hogy egy egész órai utat, mindig hegynek fel, a kezdetleges japáni nyeregben lovagoljon végig. Ehhez valóban japáni türelem szükséges. A theaháztól kezdve jóformán meredek hágón haladtunk fölfelé, illatos erdőben, amely, a gyakori theaállomások és apró templomokon kivül azáltal okoz kellemes meglepetést az utasnak, hogy a mohos kövek között zamatos földi eprek kinálkoznak, míg alább a völgyekben, gyönyörű kinézésük daczára is csak vizizű, vagy is helyesebben mondva, izetlen epreket találtunk. A templomok perselyébe, a zarándokok, titoktartó papirba göngyölve dobják obolusaikat. $1^1/_2$ órai gyaloglás után, mindig ritkább lett az erdő, s nehány percz mulva egészen kopasz területen találtuk magunkat. A talaj szürke hamuból és hegyesszögletű lava darabokból állott.

Egészen uj hegymászó csizmáim, csak egyszer voltak képesek kiállani ez utat. Gyógyithatlan sebekkel elhalmozva, valóban elmondhattam róluk, hogy életük és dicsőségük egyetlen napig tartott; most már ott hevernek a hegy lábánál, a hamuban eltemetve.

Minél magasabbra hágtunk, annál mélyebbre szállt alá a hegynek köd koszoruja. Még egyszer láttuk csak futólag a japáni hegyek eme királyának körvonalait, s még egyszer vigasztaltuk magunkat ama hamis számitással, hogy legfeljebb két óra alatt oda fenn leszünk. Igaz, hogy ha minden theaállomásnál 10 perczet késünk, és ha lábizmaink kimerülése minden perczben arra kényszerit, hogy a vidék és kilátás nagyszerűségében gyönyörködjünk, akkor nyolcz óra sem sok a feljutásra. Előre tehát! 8000 lábnyi magasságban azonban ismét egy theaház előtt találtuk magunkat, és egyetértő tekintetet váltottunk egymással. A fáradság és éhség fölemelték parancsszavukat, s nekünk föltétlenül engedelmeskednünk kellett. Fél óráig pihentünk, megettünk nehány tojást; a többi élelmiszert és a magunkkal hozott üveg bort későbbre tartottuk fenn.

Messze alattunk a nap sugarai világitották meg az elhagyott Subaschirit, mely e magasságból csak picziny darázs-fészeknek tünt fel előttünk. Jobbra és balra, apró tengerszemek élénkitették meg az erdős vidék kékesbe játszó tájképét. Láttuk Hakone-t, távolabb Yokohamat, Tokiót, Kambara-t, a széles félszigetet képező Idzu tartományt, és a csak távcső segélyével kivehető Irosalói világitó toronynyal és a déli hegyfokkal együtt. Az ösvény minden lépten meredekebb, a ködfátyol sürűbb lett. A köd jéghidegen érintette izzadságba fürösztött homlokunkat. Szemeink alig voltak már képesek megkülönböztetni a közel hómezőket, annyira összeolvadtak azok a sürü felhőkkel. „Hála istennek, végre fenn vagyunk!“ Igy kiáltánk fel, midőn délben 12 órakor ismét egy theaházhoz értünk. Kimerülve dobtuk magunkat a szalmagyékényekre és kéjelegve szürcsöltük a kellemes, forró theát.

Mennyire vagyunk még a hegycsucstól?« kérdeztük; de a társalgás némi nehézségekbe ütközött, mivel tolmácsunk előnyösebbnek tartotta Hakone-ból Yokohamaba utazni, hogy ott számunkra lakásokat rendeljen, s végre is csak óráink segélyével kaptuk meg a feleletet. „Még két óra!« Erős, viharszerű szél támadt. Ugy fütyölt és zúgott a ködön keresztül, hogy még a theaházban pihenő zarándokok is kétségbeesett imaénekhez folyamodtak, a haragos hegyisten kibékitése czéljából.

Az ösvény meredeksége most már minden várakozásunkat meghaladta: a vékony levegő némileg nehézzé tette a lélekzést, és a finoman szitáló dara, oly annyira megdermesztette kezeinket, hogy alig birtuk a hegymászó bambu-botot jól marokra fogni; a bot oly hideg volt, mintha csak aczélból lett volna kovácsolva. Kedvetlenségemnek nehány körmönfont jó kivánattal adtam kifejezést, milyeneket a szent hegy valószinüleg még soha sem hallott, de az idő azért, sőt annak daczára minden lépten kellemetlenebbé vált. Kautschuk köpenyem, melyet az eső ellen oltalmul vettem magamra, ugy feldagadt az erős szélben, mint valamely hajó vitorlája, és folyvást a mélység felé igyekezett velem. Azt hittem, lehetetlenség csak egyetlen lépéssel is előre hatolnom. A szilárd akarat azonban hegyet és völgyet egyenlővé tesz.

Délután két órakor érkeztünk meg a templomhoz. Ily magasságban, hova az épülethez való fát, csupán a vallásos rajongás volt képes felszállitni, természetes, hogy a templom sem lehetett valami imposans épület. A lava sziklákból épitett falak csak alig óvják az oltárt az elemek hatása ellen. Az oltáron egy jelentéktelen bálvány szobor a mellette égő négy lámpa daczára szinte dideregni látszik. A templom mellett, szintén szerény modorban épült nehány ház van, melynek zarándok lakosai, a ház közepén égő tűz mellett is fogvaczogva reszkettek.

E házaktól kezdve, magas láva falazat nyulik el egészen a tölcsér széleig. Inkább csuszva mint lépve, másztuk meg a tölcsér-

hez vezető 100 lépcsőt. A tölcsér meglehetősen kerek, 4—500 méter átmérőjű és 167 méter mélységű nyilást képez. Egy pillantás a ködděl betölt mélység titokzatos homályába, s aztán a gr. segélyével — mert a vihar most már egész erejét kifejtette — eszközölt leolvasása az Aneroid-légmerőnek, és a hegymagasság meghatározásának feladata meg volt oldva.

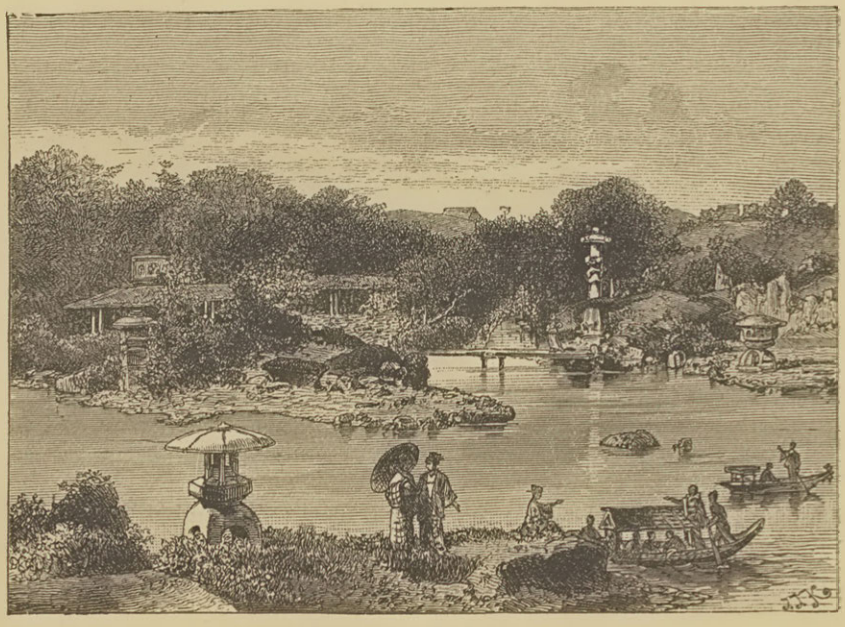
Mr. Mounsey, előre szigoruan meghatározott időközökben, egy megbizható Aneroid segélyével, Hakone-ban jegyezte fel a légnyomás változásait. Számitásaim eredménye, a tölcsér szélén észlelt légmérő fokokhoz képest = 488.18 millimeter, és Hakone-ban (600 méter magasságban a tenger szine fölött) = 701·54 meter — a Fusiyama, vagyis Fusi-noyama, magassága 3726 méter = 11,790 bécsi vagy = 12,240 angol láb.*)

Verőfényes időben, nagyszerü kell hogy legyen a kilátás, e magánosan álló, és egy egész birodalom fölött uralgó hegyóriás csucsáról. Az innen áttekinthető vidék átmérője, mintegy 32 mértföldre tehető. A tenger tarka és eleven szinpompája, a szárazföldi tavak, a völgyek és lombos erdőkkel fedett alacsonyabb hegyek, ellentétben a Fusiyama kopasz, hó boritotta csucsával, felséges látványt nyujtottak, melynek hatását megfokozta a nap lemente, midőn a szent hegy hosszu árnyéka, kelet felé mind nagyobb és nagyobb távolságban boritja el a tájat.

Megkezdtük a visszautazást, anélkül, hogy valamit falatoztunk volna. Mintha a tüzisten, Fusifan, gyönyörét találta volna ebben, inkább repültünk, mint futottunk csakugy torony irányában lefelé a hegyről. E gyors haladásunkat azonban nem a jó kedv, hanem a mögöttünk egész erővel zugó szél okozta. Lábaink mélyen lesüppedtek a hamuba, s még egy elbukásnak sem lett volna ko-

*) E számok megfelelnek a Yakuschinatake zarándok gunyhók felett 3672. méter magasságban levő tölcsér szél magasságainak. Innen északkeletre, a tölcsér széle 3729 méternyire emelkedik, délre pedig 3745 méterre. A legujabb időben, Mr. Stevart 3769 méterre teszi a hegy magasságát.

molyabb következménye egy egy felületes bőrkarczolásnál. Gyakran elfogyott lélekzetem és meg kellett állanom, hogy teljes erőmből szivjam be tüdőmbe a szükséges levegőt. 1 $^1/_2$ órai gyors futás után, végre az erdőszélhez jutottam. Körül tekintettem, és ugy találtam, hogy egyedül vagyok. Széchenyi gr. és vezetőnk, valószinűleg más irányt vettek. Minden megállapitott irány nélkül nyomultam be a sürüségbe, s vérző kezekkel nyitottam magamnak

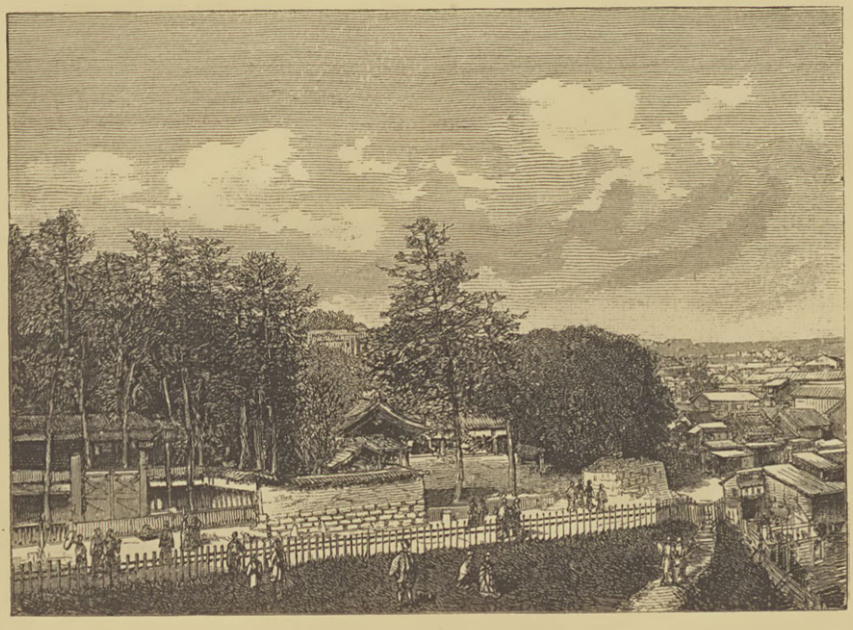

Templomkert Tokioban.

utat a nedves és szurós levelű fenyvek között. Fáradozásomat siker koronázta, mert csakhamar egy már ismerős templomocska mellett, tehát a Subaschiriba vezető uton találtam magamat. A faluban már ott találtam Széchenyi grófot, amint parancsait osztogatta, a holnapi tovább utazásra vonatkozólag. Ugy aludtam, mint a bunda, még a Furinek csengése által jelzett ujabb zarándok karaván érkezése sem tudott felébreszteni mély álmomból.

Másnap reggel Yinrikscha-kocsikban utaztunk Gorembán keresztül egy kis faluig, ama hegyhát lábánál, amely Odawarától nyugatra, mint nehány tó vizválasztója, északról délnek terül el és melynek hátát, a Hakone tótól nyugotra, három nappal ezelőtt másztuk meg.

A Vulcánról leszállásunk közben, sok láva kő furódott be csizmáimba és megsebesitette lábaimat. Ennek folytán, midőn a hegy-

Részlet Nikko környékéből.

hátat ismét megmásznunk kellett, gyakran hátramaradtam a gyaloglásban, és irigy szemeket vetettem ama zarándokokra, kik a kezdetleges japáni fanyeregben ülve, kényelmesen lovagoltak el mellettünk. Kárpótlásul azonban, gyönyörü kilátást élveztem a körülöttem elterülő völgyekre és a Hakone tavára. Hátunk mögött pedig a Fusiyama, még folyvást ködbe burkolta méltóságos koronáját.

Odowarában töltöttük az éjet. Másnap reggel Kamakurában tekintettük meg az ismeretes látni valókat: a 13 méter magas és érczből öntött Daibutz-(Buddha)-szobrot, és az egykori Mikadok által viselt régi fegyverzet-gyüjteményt. Alacsony, lankás és tropikus tenyészetü vidék terül el Kamakuratól Yokohamaig. Barátságos falvak esnek az utban, a lakosság azonban a közelben levő rizsföldeken volt elfoglalva. E falvak különösen bájos jelenséget képeznek a sürü, lombos erdő boritotta völgyekben, melyekből a házak csak itt ott, mintegy kaczérkodva tekintenek ki.

Délután 6 órakor ismét európailag berendezett lakásokban voltunk és ugyancsak becsületet szereztünk a yokohamai „International Hotel“ franczia konyhájának s valóban izletes ételeinek.

Az, aki a hazánkbeli alpesek aljában elterülő gyönyörü vidékeket beutazta, könnyen fogalmat alkothat magának a japáni tájképek felséges voltáról. Indiára és Chinára vonatkozólag azonban már nem lehet ugyanezt állitni. Japánt könnyü dolog áttekinteni, s a lakosságot egyszerű és természetes őszinteségében megérteni. Valamely utczai jelenet, vagy theaház belsejének futólag oda dobott vázlata, tökéletesen elég arra, hogy a távol olvasó képet alkosson magának arról az élénk társalgásról, és jókedvü kaczajról, amely itt minden lépten nyomon füleinkbe hangzik. Indiában és Chinában sokkal nehezebb a feladata annak, a ki uti élményeit és tapasztalatait leirni akarja, és vázlata itt csak ritkán fogja áttekinthető képét nyujtani ez országok sajátságos nép- és társadalmi életének, még kevésbbé nyujthat tehát az olvasónak eleven benyomást, hogy magát egyszerűen az utazó helyébe képzelhesse.

India népességénél, és különösen a chinaiaknál hiányzik az őszinteség. És ott, ahol egy alattomos, gyanakvó és számitó véralkat nyomja bélyegét minden testre és nyilatkozatra, ott kétségtelenül rövidséget szenved a közvetlen benyomás, s már csak az elfogultságnál fogva is hosszasabb tanulmányozásra van szükség, hogy e hideg képet széttaglalhassuk, és üterének működésére rájöhessünk.

Az utasok, kivétel nélkül elbájolva távoznak Japánból. Maga az ország és népessége egyiránt csak kellemes benyomást tesznek az idegenre. E törekvés különösen szembeötlő Yokohamaban, az európai telepedőknek e főfészkében. A kölcsönös érdekek annyira bennsőleg füzik őket össze, hogy az európaiak, valóban szivélyes barátságban élnek a bennszülöttekkel, s az üzletek lebonyolitása után, örömöt és bánatot megosztanak egymással. Ezzel azonban nem akarjuk azt állitni, hogy a japániak egyenlő társadalmi magaslaton állanának az európaiakkal; ellenkezőleg az európai kicsinylőleg bánik velök, de a japáni elismervén az idegenek szellemi fölényét, önkényt megadja magát a viszonyoknak.

Yokohama*) a Tokio-öbölben fekszik, s jeles kikötőjét, nyugot felöl, félkörben zárja el a hegyes vidék háttére. A város déli részén laknak az európaiak, magán házaikban vagy gyárépületeikben, az északi részen a japániak. Itt az éjet is nappallá teszik. A theaházak, a szó szoros értelmében egymást érik. Itt szini előadást tartanak, amott zenélnek és dözsölnek, szóval mindenki azon törekszik, hogy a gyorsan szerzett pénztől ugyancsak gyorsan szabadulhasson is. A japániaknak Yokohamában, már némileg európai modorban berendezett szinházuk van; a szinház ugyan csak fából épült, belseje azonban már légszesszel van világitva. A nagy négyszögü nézőtér és a karzatok, szalma-gyékényekkel vannak boritva, melyeken a nézők guggolnak, feküsznek, vagy keleti modorban keresztbe vetett lábakkal ülnek. A szinpad kissé emelkedettebb, és vörös függönynyel van elzárva.

A közönség türelmetlensége leirhatlan. Egyesek képtelenek bevárni az előadás kezdetét, fölmásznak a szin elejére, fölemelik a függönyt és kiváncsian nézik az előadáshoz tett készülődéseket. A szinpadtól egy deszkafolyosó vezet ama szobáig, melyben a szinpadon épp nem foglalkozó szinészek, az előadás alatt az időt el-

*) 64.300 lakossal, 1858 óta nyitva áll az európaiak előtt. Az évi bevitel értéke 20 millió dollár, a kivitel értéke 28 millió.

töltik. E folyosón keresztül jutnak a szinpadra, ha jelenésük következik. A szinpadról távozva azonban egy ajtón tünnek el, amely a szinpad hátterében van alkalmazva.

A japániak még rendkivül gyermekesen viselik magukat az előadások alatt. — Pajzánkodnak, ingerkednek egymással, a leányok és fiatal emberek pedig nyilvánosan kaczérkodnak, és jóizüen kaczagnak oly pajzánságok fölött, melyek — európai fogalmak szerint — az illedelmesség határán már jóval tul esnek. Az apró gyermekek, anyjuk ölében maradtak, azok pedig, a kik már a járás művészetét megtanulták, a szin elejét választották sétatérül maguknak. Az előadás kezdete előtt azonban, leparancsolták őket onnan. A közönség férfi része, egész élvezettel szívta pipáját, s a hőség fokozódásával, egymás után dobta le magáról a ruha darabokat. A kijárat közelében, egy emelvényen ült a rendőrség képviselője, közönyesen bámulva az előtte zajogó tömegre.

A karzaton nagyon kevert társaságba jutottunk. A jegyszedőnő, előzékenyen, egy papadot hozatott be számunkra, hogy ne kénytelenitessünk, mint a japániak, a szalmagyékényen guggolni. A jelen volt közönség számát, felületes számlálás után, 3000-re becsültem. Az előadást este 9 órakor még nem kezdték meg. A közönség türelmetlenkedve tapsolt és dobogott: Egyik rész „Miah! Miah!“ a másik „öh! öh!“ szavakat kiáltozott. Végre megélénkült a szinpad is. Egy fa tam-tam tompa hangjait hallottuk, a nagy dob menydörgött, a függönyt félre húzták, s egy második, kék gazeból készült függöny előtt, ott állott négy samurai, (harczos) mindegyik kisérő kulija társaságában. Nehány szerény szót susogtak el, s aztán egymás nyomába lépve, eltávoztak.

Apránként elhallgatott a zaj a földszinten, s midőn a második függönyt is félre húzták, akkorra beállott az általános csöndesség. Világos zöld szinfalak által körülvéve, aludt egy japáni kalandor a szinpadon. Aztán fölébredt, szemeit törülgette, ásitozott és nyujtózkodott. Egy magánbeszédet mondott el, de ebben is meg-

akadályozta a dobok pergése, amely egy daimionak vagy herczegnek érkezését jelentette. Hősünk menekülni igyekezett, ugy, hogy egy nagy szalmakalapot arcza elé tartva, sietett el a herczeg kisérete mellett. A Samuraik azonban feltartóztatták és a daimio elé vitték. A most bekövetkezett szóváltás csakhamar tettlegességgé fajult. A vita tárgyát pedig ama fontos kérdés képezte, hogy kettejük közül melyik a valódi daimio. A hősök minden fölösleges ruhát ledobtak magukról, és jó tiz perczig producálták izom erejüket, egymáson. A közönség magán kivül volt a gyönyör miatt. Midőn végre a kalandor a földre bukott, a herczeg kisérete megrohanta és hátrakötötte kezeit. A dobok ismét peregni kezdtek, és egy magasabb rangu Daimio lépett fel, az előbbinél számosabb kisérettel. A jelenés alatt, a legmagasabb rangu egyéniség egy emelvényen ült, a többiek a földön guggoltak vagy térdeltek. Minden szinész nyomában egy-két fiu lépdelt, kiknek feladata az volt, hogy egy kézi lámpával kezükben, a művész, gyakran valóban pompás öltözetének, minden szépségét kellőleg megvilágitsák. A dráma további folyamában értesült a magas rangu daimio, a vita és a rákövetkezett párbaj okáról. A hatalmas ur nem tartotta érdemesnek, hogy csak egyetlen tekintetet is vessen a körülötte állókra, mert ő minden magánál alantabb állót, kivétel nélkül megvetett. A fogoly sorsa fölötti elhatározás jogát végre a győztesre bizta, s ez nagylelküleg kegyelmet gyakorolt, s arra itélte, hogy Harakirit (a japániak előtt kedves módja az öngyilkosságnak) kövessen el magán.

A harakirit ugy követik el, hogy az illető, rendkivül éles késsel, hasát felhasitja. Különös kegynek tartják, ha valamely halálra itélt, kegyelem utján a harakiri-t kapja. Az öngyilkosság végrehajtása alatt, rokonai és legjobb barátai vannak körülötte és lelkesedésükkel igyekeznek fokozni az elitélt becsületérzetét, annyira, hogy az gyakran rajongva hajtja végre a szomoru tettet. Ha azonban a szegény ördögnél a bátorság hiányzik, vagy az első resz-

kető kézzel eszközölt vágás után eszméletlenül összerogyik, akkor atyja, fia, vagy testvére könyörül meg rajta, és egy gyors vágással elválasztja fejét törzsétől. A harakirit, vagy a szokásos, görbe karddal, vagy kizárólag e czélra készült s rendkivül élesre fent harakiri késsel hajtják végre. E késekkel, még ma is, kiterjedt kereskedést üznek Japánban.

A becsületérzetén fogott delinquens, látszólag meg volt hatva e nagylelküség miatt, és meleg szavakban mondott köszönetet biráinak. Kezeit felszabaditották, s ő egész lelkesedéssel szoritotta kebléhez az átnyujtott kardot. A körülállók pedig ez alatt elragadtatva ujjongtak. Aztán feloldta az elitélt, derék övét, és oldalának szegezte a kard hegyét. Kétszer, háromszor ismételte azt, de az élethez való ragaszkodás mindig erősebbnek mutatkozott az erkölcsi elhatározásnál. A herczeg végre türelmét vesztette, lassu orrhangon, s méltóságos hanghordozással beszélt gyávaságról s más hasonlóan utálatos dolgokról, leirhatlanul megvető pillantást vetett az elitéltre, s aztán egy éles gyilkot vonva ki övéből, hátat forditott a közönségnek. — A függöny legördült.

Mi lett a dráma kimenetele, nem tudtuk meg, mert az első felvonás végével eltávoztunk. A japáni szinészek, átalában véve nem birnak oly fényes öltözékkel, mint a chinai collegáik, hanem a hazájukban szokásos egyszerü nemzeti öltönyt viselik; játékukat azonban nem lehet hatástalannak mondani. A szindarabok mindig logicai alapon nyugszanak. Igaz ugyan, hogy a szokásos szavalati modor gyakran tulhaladja hangerejüket, s ilyenkor a hangcsuklások kellemetlenül hatnak az európai fülre, még sem lehet tagadni, hogy előadásaiknál nem hiányzik annyira minden természetesség, mint a chinai szinészek játékánál. A női szerepeket Japánban is férfiak adják, mert ámbár kétségtelen, hogy a japáni nők elég tehetséggel birnának arra, hogy a művészet érdekét közreműködésükkel emeljék, az általuk elfoglalt, alárendelt társadalmi állás nem engedi, hogy férfiakkal egy időben lépjenek a szinpadra.

A Yokohamai szinház belépti díjja személyenként 12 kr. Az üzlet annyira virágzik, hogy a szinházba indult közönség jelentékeny része, naponta kénytelen a szinház előtt várakozni, és egy findzsa thea mellett beszéltetni el magának az érdekesebb mozzanatokat. Csak késő éjjel oszlanak el a csoportok. Kézi lámpáját csóválva, az egyik hazafelé indult, a nagyobb rész azonban még nehány theaházban tart előbb állomást.

A Yokohamaból Tokioba vezető vasut keskeny vágányu. A vonal egész (28 kilométer) hosszuságában, többé kevésbbé a tengerpart hajlásait követi. Hat állomás után, mindössze 50 percz alatt Tokioban vagyunk. Yokohamaból Tokioba, a nappal minden órájában indul egy személyvonat, s a szemközt jövő vonattal a keresztezés, a harmadik állomásnál történik. A pontosság nem tartozik a keleti népek erényei közé, de a vasuti szolgálatnál mellőzhetlen föltétellé válik az. Ezért törekszik a vasut-igazgatóság azon, hogy élénk forgalom esetén, egy második sinpárt lehessen lerakni. A japáni utasok, rendesen a harmadik osztályt használják. 24 utast sajtolnak be a szük kocsikba, s ezek közül mindegyik az ablak mellett igyekszik helyet hóditni magának. Az ablakok mellett ülve, aztán tetszése szerént határozhatja meg magában, a vasut vonal hosszában elterülő szántóföldek értékét.

Egyelőre nem is gondolnak arra, hogy a meglevő két vasut vonalat egymással összekössék. Az a tizenkét milliós államkölcsön, melyet az országban magában, már az aláirásnál nehány millióval felül jegyeztek, arra lesz forditva, hogy rendes posta-összeköttetést létesitsenek általa Yokohama és Kioto között. Az országut kijavitásán már is dolgoznak, és oly helyeken, ahol eddig az utasok kompokon kényszerültek átkelni a vizeken, most már szilárd szerkezetü fahidakat épitnek, a postakocsik már készen állanak, és várják, hogy rendeltetésüknek megfelelhessenek. A lovakat majd csak akkor szerzik be, ha a közlekedést megnyitják. A terv ugy van számitva, hogy az egész távolságot négy nap alatt fussák be a kocsik, s a

vitelbér, élelmezéssel együtt (hal és rizs) 6 dollárnál többe ne kerüljön személyenként.

Kora reggel érkeztünk meg Tokioba, ahol a pályaudvarban Siebold ur, az osztrák-magyar követség egyik attachéja, a Mr. Mounsey által rendelkezésünkre bocsátott kocsival együtt várt reánk. A délelőtt folyamában tisztelegtünk Sir Henry Parkes-nél az angol követnél, aki, minthogy Hofer v. Hoferfels ur, az osztrák-magyar követ, még nem foglalta el állomását, ideiglenesen a hazai követség ügyeit is vezette. A japáni kormány téres helyet mutatott ki az osztrák-magyar követség palotái számára, és a japániak örvendenek, hogy fővárosuk ismét nehány izléses és imposans épülettel fog gazdagodni.

Hogy mindenek előtt Tokio városáról, egészen és nagyban fogalmat szerezzünk magunknak, megmásztunk egy, a város közepén kedvező fekvéssel biró magas dombot, és egyetlen pillantással áttekinthettük e roppant várost egész kiterjedésében. Többet vártam, megvallom, annál amit látni alkalmam volt. Tokio egy óriási falunak tünt föl előttem, s maga a Mikado palotája is, mely a város igénytelen faházai közül magasan kiemelkedik, inkább romhalmaznak, mint császári palotának látszott. A császári lak lobogó árboczán, félmagasságban a gyászlobogó lengett. Halottja volt a császári családnak.

A Mikado, aki az 1603-ban alapitott Kubo-dynastiából származik, rendesen fényes, európai egyenruhában mutatkozik a nép előtt; a császárné azonban hiven ragaszkodik a nemzeti öltözethez. A két felség együtt, csak ritkán jelenik meg alattvalói körében. A császár, aki nehány év előtt még feltünő elfogultságot és tartózkodást tanusitott nyilvános föllépései alkalmával, később biztos és méltóságos föllépést sajátitott el. Midőn ezelőtt két héttel a Tokioban felállitott, uj mérnöki iskola megnyitásában részt vett, az ünnepélyre meghivott európai képviselők jelenlétében, teljes tudatával látszott birni felségének, figyelmesen hallgatta a növendékek előadásait a

vasuti szolgálatról, hajóépitésről, a gőzelméletéről és a villanyosságról (különös tekintettel a távirdai szolgálatra) megtekintette a muzeumokat és gyüjteményeket, szóval teljesen betöltötte, a korszellem haladásával lépést tartani törekvő birodalom uralkodójának nehéz szerepét. A császárné, azonban, ugylátszik, nem képes kellőleg felfogni állását. Két évvel ezelőtt egy nemzetgazdászati kiállitásnál férje oldalán jelent meg. A japáni leányoknál már gyermekkoruktól fogva begyökerezett ama nézet, hogy magukat a férfiaknak alárendelt lényeknek tekintsék, nála is félreérthetlenül nyilatkozott ez alkalommal. Mindig férjének engedte az elsőséget, ugy hogy az udvarmesternek folytonosan figyelmeztetnie kellett, hogy a császár oldalán maradjon. Ez idő óta kocsija mindig a császár kocsija után halad; ő száll ki előbb, egyenesen felséges férje kocsijához siet, és ott fogadja urát és parancsolóját. Mutsuhitó császár, jelenleg harmincz éves, a császárné 35.

A Mikado már gyermekkorában, kitünő nevelést kapott, s még most is folyvást igyekszik ismereteit bővitni. Azt mondják, hogy tökéletesen érti a német nyelvet, de németek jelenlétében még soha sem használta azt. A kihallgatások alkalmával kizárólag japáni nyelven beszél, megszólitásait egy tolmács forditja át az illető nyelvre. A császár anyja még életben van. Nagy befolyást gyakorol ugyan fiára, de ennek az európaiak irányában tanusitott rokonszenvét épen nem osztja. A törvényes császárnéval való házassága gyermektelen. A koronaörökös, aki egyik melléknejétől született, ép most feküdt a ravatalon. A mélyen elszomorodott Mikado e napokban mindenki elől visszavonult s teljes elzárkozottságban gyászolta ama nagy veszteséget, mely a birodalmat érte.

A halotti disz-szertartáshoz, Tokio egész helyőrsége*) kivonult. A miniszterek, aranytól ragyogó, izléstelen diszöltönyökben jelentek meg. A diszkocsikat, melyekben az ország nagyméltóságai egyen-

*) A japáni hadsereg létszáma békében 35,380, háboru idején 50,240 ember.

kint vagy párosával követték a koporsót, nemes származásu fekete lovak vontatták. — A templom előcsarnokában, sárga selyembe öltözött papok fogadták a halottat, átvették a Mikado által az isteneknek felajánlott gazdag ajándékokat és jóillatu papirokat égettek el. Aztán felséges illatu fagyantákat szórtak az áldozó medenczék parázsára, s visszakisérték a korporsót a császári palotába, ahol a temetést egy virágos kertben hajtották végre. Az egész szertartás reggel 6 órától délután 5 óráig tartott. Azt mondják, hogy a Mikado ez után egyik nagybátyjának fiát fogadta örökbe, aki további gyermektelensége esetén hivatva legyen arra, hogy a halálával megürült trónt elfoglalja.

A császári palota a város közepén fekszik, s magas kőfallal van körülvéve, melynek sánczárkaiban a kellemetlen büzű víz színét, gyönyörűséges lotusvirágok takarják el.

Siebold ur oly szíves volt, hogy a városban eszközölt sétáink alkalmával mindig velünk jött, és minden érdekes látni valót megmagyarázott.

A temetési szertartás után, a Taikunok templomát tekintettük meg. A régi hires templom, 1868-ban legnagyobb részében leégett, és a japániak ép azon működtek, hogy e nagy veszteséget egy ujabb templom épitése által pótolják. Az első udvarban, hosszu sorban arányosan csoportositva, 300 kőlámpa áll, a másodikban roppant értékü, és kimondhatlan műbecscsel biró bronzedények, p. o. lámpák, vízmedenczék, füstölő edények és áldozó asztalok. Mielőtt a templomba beléptünk volna, le kellett vetnünk saruinkat. A japáni szokás egyiránt megköveteli ezt, akár magánházba, akár nyilvános helyiségbe lépünk. E templom fafaragványai a legszebbek mindazok között, amiket Japánban, akár a szinek izléses összeállitása, akár az egyes műdarabok legcsekélyebb részének is művészi tökélyü kivitele tekintetében látni alkalmam volt. A templom kertjében van amaz öt Taikunnak egyszerű sírja, akiket itt temettek el. Vas rostéllyal körülfogva (e rostélyzat a koreai kormány ajándoka, s

egyik remeke az oceaniai művészetnek) e sírok roppant tiszteletben állanak a papok előtt. Mindennap, közös imához gyülekeznek itt össze, s a pagoda lépcsőin rizst, virágot és füstölő gyertyákat áldoznak a boldogultak nyugalmaért.

A székváros tudományos intézetei, a museumok, iskolák és kertek, még a keletkezés stadiumában vannak, ámbár a japániak példás rendérzéke, mindenkép igyekszik tudományos rendszerbe hozni a gyüjteményeket.

A császári museum, gazdag tartalmával lepi meg az utazót. Számos példányban feltaláljuk itt a régi japáni fegyverzeteket, pénznemeket, ékszereket és szentedényeket. Egy másik osztálynak minden szöglete, modern bronz- és porcellán-tárgyak, selyem-himzések, fafaragványok és üvegárukkal van megtöltve. Innen egy kisebb terembe érünk, hol a rovar- és ásványgyüjtemények, európai izlésü üvegszekrényekben vannak elhelyezve. Egy terem a „művészet"-nek van fennhagyva. Fényképek, a világ minden részéből, rézmetszetek, festvények és térképek töltik meg itt az albumokat vagy függnek a falakon. Egy portal felett ott büszkélkedik az osztrák kétfejü sas, hasában az egyes koronaországok czimereivel. Mellette van a japáni birodalom nagy czimere, üvegszekrény alatt. A következő teremben, a bécsi világkiállitás alkalmával szerzett kincsek láthatók.

Minden üvegszekrény előtt, melyben a márvány-szobrok, üveg-gyártmányok, porczellán-vázák és galanterie-áruczikkek vannak elhelyezve, egy teljesen felszerelt osztrák koronának fából készült szobra áll őrt. Az egyenruházat egyes darabjai tökéletesen hivek: de az, aki a faalakokat felöltöztette, semmi tekintettel sem volt az egyes fegyvernemek ruházatára, hanem össze-vissza saját izlése szerént alkalmazta azokat; igy történt aztán, hogy az egyik őr a honvéd vörös nadrágja mellett büszkén hordja a tábori tisztek tollas kalapját, a tüzér fejét vadászkalap födi és Werndl-fegyver van a kezében, a huszár gyalogsági csákót visel, s az Uchatius ágyu törlő

keféjét tartja kezében, mig a gyalog katona térde, szinte bicsaklik a nehéz lovassági kard sulya alatt, stb.

A főiskola muzeuma, csupán csak a tantárgyakra vonatkozó gyüjteményekkel van ellátva, s ezek közt van egy zoologiai-, füvészeti- és ásvány-gyüjtemény is.

A japáni iskolákat, különösen a nagyobb városokban, lázas sietséggel, igyekeznek európai modorban berendezni, s a szükséges tanszerekkel ellátni. Az ujonnan épitett tanépületek, modern alkotásuk és csinos kivitelük által tünnek fel. A jól szellőzött tantermekben, egy kathedra és nehány sor pad van elhelyezve. A falakon, japáni és angol szótagoló táblákon kivül, természethistoriai képek függenek. Az iskolai könyvtár, a hazai és külföldi irodalom termékeit tartalmazza, s a zeneteremben egy zongorát és egy harmoniumot láttunk, azok használatára, akiket a természet a nemzetinél finomabb hangérzékkel ruházott fel.

Mindezekből látható, hogy a kormány mindenkép igyekszik az ifjabb nemzedéknek megszerezni a modern müveltség segédeszközeit. És mégsem igyekszik azon, hogy a modern müveltségnek minden lépten-nyomon akadályát képező szokásokat gyökerestől kiirtsa. A müveltségben való előhaladás alapja a társadalmi morálban rejlik. A morál pedig nagyban hiányzik a japániaknál. A japániak nézetei e tekintetben homlokegyenest ellenkeznek a mieinkkel, és az európai utas minden lépten-nyomon tanuja lehet oly jeleneteknek, melyeket az erkölcs és erkölcsösségről táplált fogalmaival összhangba hozni képtelen.

Tokioban, a férfi világ, éjjelenként csapatosan zarándokol a városnak egy jelentékeny területet elfoglaló részébe, ahol a házak az utcza felé, csupán egy farostélyzattal vannak elzárva. E rostélyok mögött 5—10 fiatal leány, kalandos öltözetben, oly hideg nyugalommal teszi ki magát a járókelők pillantásainak, hogy teljes lehetetlen a szeméremérzetnek bármily parányát is föltételezni náluk. Minden városban, még a legkisebbekben is találni nyilvános für-

dőket, melyekben férfiak és nők együtt fürödnek a közös medenczében.

Széchenyi gr. még nehány napot töltött Tokioban és Yokohamaban, s aztán a felségesen szép Nikkóba utazott, honnan a Nagasendo uton tért vissza Kiotoba. Nikko, vagy is a nap ragyogása, 36 Ri távolságban fekszik Tokiotól észak-északnyugotra. Hasonlithatlan szépségü, tűlevelű fák által képzett fasor vezet le e gyönyörű helybe, közvetlen a Haschiischi mögött a Daiyagawa partján. Nikko, előnyös hirét mindenek fölött gyönyörű ligeteinek köszönheti, melyekben 5—6 méter körfogatu cryptomeriákkal nem ritkán találkozhatni, s melyek alatt Iyeyasu és Iyemitsu istenségek árnyai nyugszanak. Ez istenségek tiszteletére, itt gyönyörű templomokat, pagodákat, bronz és kőlámpákat emeltek, melyek épitészeti szempontból Japán legdicsőbb nevezetességei közé tartoznak. A 8500 láb magas, s még ma is működő Asamayama vulcan megmászása a rosz idő miatt elmaradt. Széchenyi gr. Kobeból egy postagőzössel Schanghaiba utazott vissza, mig én elhatároztam, hogy egy körutat teszek a Jesso szigeten is.

VIII.

Jesso sziget és az Ajno nép.

Megérkezés Hakodate-ba. — A theaházból a császári nyári palotába. — A város. — Éghajlati viszonyok. — Elutazás. — Nanaye major. — Az állitólagos haladás Japánban. — A sziget vad állománya. — Komagadake vulcán. — Mori. — Mororan. — Karavánok. — Földrengés. — Taramayama vulcan. — A delej mint földrengés jelző. — Jubutz, az Ajnó-k fővárosa, és annak háromszögmérési gulái. — Utak. — Ajnó kunyhók. — Szerencsétlenség. — Szemüvegeim sorsa. — A Mukawa-völgy. — Az ajno, mint teherhordó. — Uttörés a Jubaridake-hoz. — Jubaridake hegység. — A császár születésnapja. — A canoe-k. — Saporoba. — Földmüves iskola. — Ajno sirok. — Fagazdagság. — Szénvasutak. — Különös medve-vadászat. — Utazás Otarunaj-ba. — Joitschiyama vulcan. — A vizek pusztitásai. — Kellemetlen utazás Jwanaj-ba. — A Kajanomai szénbányák. — Mazuli, a halisten ünnepe. — Utazás a vulcan öböl-hez. — Eltévedés az erdőben. — Medve-passio. — A japáni lakosság. — Halászat és Seetang-szedés. — Az ajno nép. — Annak hajzata. — Koponya-képződés. — A törzs szellemi fejlettségének állapota. — Házi szokások. — Szarvas- és medve-vadászatok. — Ruházat és életmód. — A nők tätovirozása. — A vendégszeretet szertartásai. — Vallás. — Házasságok.

Aug. 4-én mentem a „Takachio Maru“ gőzös fedélzetére, hogy azon Hakodate-ba utazzam. Siebold ur, és Tiesbach gr. a franczia követség egyik attachéje, szintén Jessoba utaztak, hogy szabadságidejüket halászat- és vadászattal töltsék el. Rajtunk, és a hajó személyzetén kivül, még mintegy 30 japáni utas volt a födélzeten, de ezek már a tengeri betegség martalékai voltak, mielőtt a hajó horgonyát fel huzta volna.

Midőn 7-én Hakodateba megérkeztünk, már öreg este volt. Szerettem volna a hajón tölteni az éjjet, de ugy látszik, hogy ez az itteni hajókon nincs szokásban. Szárazra szállittattuk tehát magunkat. Tiesbach gr. japáni születésü szolgájának vezetése alatt indultunk meg éjji tanyát keresni. A város utczáin látható nehány

lámpa, elég világosságot nyujthatott talán a bennszülötteknek, de nem az idegeneknek, akik tökéletesen ismeretlen talajon mozognak.

Vezetőnk, hosszadalmas érintkezés után honfitársaival, végre kivette ezekből, hogy éjjeli szállást kaphatunk egy hollandi települőnél, aki nehány butorozott szobát tart európai utasok számára. E reményünkben azonban keserüen csalatkoztunk. A kijelölt ház kapuján hasztalan zörgettünk: be nem bocsátottak, hanem azt a tanácsot adták, hogy menjünk az orosz szállodába. Utközben azonban egy japáni fogadó mellett haladtunk el, melynek barátságos külseje arra bátoritott, hogy szerencsét probáljunk. A házban a nyájas fogadósné a szokásos „Sajonara!“ üdvözlettel fogadott.

Örvendtünk, hogy éjjeli szállást kaphattunk a szegényes, de tisztán tartott házban.

Másnap reggel, mindenek előtt Hakodate japáni kormányzójánál tisztelegtünk. A kormányzó minden kétkedés nélkül kiállitotta számunkra a szükséges utleveleket, s mivel uti társaim hatalmas ajánló levelek birtokában voltak, Hakodate főkormányzója felhivott, hogy ott tartozkodásunk ideje alatt a császár nyári palotájában lakjunk. Természetes, hogy egy szóval sem utasitottuk vissza e meghivást. Mielőtt uj lakásunkba költöztünk volna, még egy hires férfiut látogattunk meg; e férfiu valóban egyetlen a maga nemében, mert ugyszólván Európa minden népének consulja. A hegyoldalon, virágos kert közepére épitett háza tetejéről csupán az angol lobogó intett ugyan felénk, de a tulajdonos nemcsak minden angolnak, hanem egyuttal minden osztráknak, porosznak, franciának, olasznak, töröknek, montenegroinak, stb. is consulja. Mindez országok reá bizták érdekeik képviselését, és nem volt okuk megbánni azt.

Hakodate-nak 112.500 lakosa van, s egy félszigeten fekszik egy 1100 láb magas, fenyőkkel boritott hegy lábánál, melynek csúcsán

a modern földmérés egyik jelvénye látható. A félszigetet a sziget szárazföldével, alig tiz—tizenöt méter széles, nehány 30—40 méter magasságu homokdomb által boritott földnyelv köti össze. E földnyelven ujabb időkben egész uj külváros keletkezett. A házak itt is fából vannak épitve, s a födelek, a különösen télen tapasztalható éghajlati szerencsétlenségek ellen, nehéz kövekkel vannak lenyomtatva. Hakodate lakossága csupán japániakból áll.

Hakodate.

Az európai telepedők — számuk alig megy huszra — hering, lazacz, szarvasszarv, szarvas- és medve-bőr kivitellel foglalkoznak. Megérkezésem alkalmával, két franczia és egy orosz hadi hajó horgonyzott a kikötőben. Az oroszokat senki sem kedveli, mert a népségnél az a meggyőződés van elterjedve, hogy a szigetet meghóditni akarják. Ez lehet az oka annak is, hogy a japániak itt nem annyira előzékenyek az európaiak iránt, mint Nippon szigetén, s az ellenszenv kifejezése annál kellemetlenebbül érinti

az utast, mert ahoz volt eddig szokva, hogy mindenütt kiváló barátsággal és előzékenységgel fogadják.

A Jesso szigetén lakó japániak arczvonásai, különböznek valamennyire a Nippon szigeten lakóktól. Az arczok szélesebbek és rútabbak; alakjuk azonban nagyobb és imposánsabb. Augusztus havában az éghajlati viszonyok is kellemesek. A napsugarak, a

Nanaye major.

hüvös éjszakák után soha sem érnek el oly magas hőfokot, hogy kellemetlenné válnának általa. Délben 22—26° C. reggel és estén-ként 16—18° C. A közép hőfok Hakodate-ban 9°, C. a legalacsonyabb, (Január közepén) — 3° C., a legmagasabb, (aug. közepén) 20 C. Tiz év folyama alatti megfigyelések szerint, egyszer volt — 16° C. a legalacsonyabb hőfok, a legmasabb pedig 29° C.

Északi és északnyugoti szelek hideg, keleti- és délkeleti szelek meleg időjárást hoznak. Január és február, a leghidegebb, julius, augusztus és september, a legmelegebb hónapok. Ha október hóban megérkeznek a nyugoti szelek, a kellemes hőmérsék, minden átmenet nélkül, egyszerre csak alászáll, a levelek megsárgulnak, az ősz csak rövid ideig tart, s a tél kellemetlenségei egyszerre beköszöntenek. Február végeig, az egész part mentén, csak jégmezőket láthatni. Ez időszakban a lakosság legnagyobb része jéghordással foglalkozik. A jeget Chínába és Nipponba szállitják. Hakodate, fekvése által oltalmazva a siberiai és coreai éjszaknyugati szelek ellen enyhébb téllel bir, és midőn oda át, Nippon északi fokán hat láb magas hó fekszik, akkor Hakodate lakosai az utczai sár feneketlensége ellen panaszkodnak. Áprilban és májusban engedni kezd. Tavasz Jessoban nem létezik, s legközelebb járunk az igazsághoz, ha a sziget éghajlatát csupán két évszakra, hosszu télre és nyárra osztjuk.

Az äquinoctial viharok alkalmával, egy-egy taifun széle is eltévelyedik Hakodate-ig. Itt azonban soha sem nyilatkozik e tropicus forgó szél egész rettenetességében, hanem azért mégis oly erős, hogy a házak födeleit miatta kell sullyos kövekkel lenyomtatni.

A hőmérő állása legmagasabb octóber és novemberben. Legtöbb eső julius és augusztusban, a legtöbb hó deczemberben esik. Az eső és havazó napok azonban nem folytonosan következnek egymásra, hanem épp a változatosság az, ami Jesso éghajlatát a mienkhez rendkivül hasonlóvá teszi. Itt is, ott is áll az a közmondás, hogy esőre verőfény következik. Hakodate ivó vize különös dicséretet érdemel, s azt hiszem, egész Nippon szigetén hasztalan keresnénk oly friss és kitünő ivóvizet, mint a Hokaidon (Jesso) találtunk.

A Hakodate kikötőjét övező hegyeket erdő boritja, s északra a Komagadake vulcan két csucsa büszkén tekint le az alacsonyabb

hegyekre. A sziget hegyeinek absolut magassága csekélyebb mint Niponnak északi részén.

A császár nyári palotája, melyet a kormányzó oly előzékenyen rendelkezésünkre bocsátott, nem messzire a franczia missio püspökségétől, egy magaslaton fekszik. A ház, külseje után itélve, alig tarthat igényt a palota elnevezésre, mert ez is csak ugy, mint a többi japáni házak, szellős és könnyü faépület. Az egyedüli megkülönböztető jel, mely az első pillanatra szemünkbe ötlik, az üveg ablaktáblák, miket a japáni házaknál, rendesen finom selyempapir helyettesit. A ház egyemeletes és európai modorban van butorozva. Van benne egy kárpitozott salon, ócska, szinehagyott, vörös selyem butorokkal, egy roskatag, félig néma pianino, himzett lábszönyegek, kargyertyatartók, metszvények (Páris és Sz.-Pétervár látképei) és házi távirda; továbbá egy ebédlő terem, három háló szoba, kényelmes, széles angol nyoszolyákkal, végre cselédszobák, konyha, pincze, fürdőszoba stb.

Hakodate-ban összesen két napot töltöttünk. Már az első napon öszvéreket és lovakat fogadtunk, hogy magunkat és podgyászunkat Moriba szállittassuk általuk. Minthogy pedig a japáni nyergekben, európai emberre nézve valódi tortura a lovaglás, én pedig elmulasztottam magammal hozni egy európai nyerget, ismét a kormányzó szivességét kellett igénybe vennem. A kormányzó minden raktárt felhányatott, s végre találták egy ócska európai nyerget, melyet aztán számomra idekölcsönzött. E nyereg az utazás alatt arra kényszeritett, hogy a tiszteletre méltó szijgyártó czégnek minden titkával, akaratom ellen is megismerkedjem. A második napot Hakodate nevezetességeinek megtekintésére, s a Yakuschiyama hegy megmászására forditottuk. E hegy tetejéről szabad kilátásunk nyilt a Jesso közepén még működésben levő vulkánokig, és a Tsugari országuton túl, éjszaki Nippon hullámos alakzatu hegylánczolatáig.

Az estét, a franczia pánczél-fregatt tisztjeinek kellemes

társaságában töltöttük el, mint e kiválólag művelt és udvarias urak vendégei.

A tovább utazáshoz szükséges lovak, aug 10-én reggel kilencz órára voltak megrendelve. Szokott japáni pontossággal, meg is jelentek, két egész órával később. Három utas, egy szolga és a podgyász számára nyolcz gyenge lovat kaptunk. Tizenkét lépésnyi szélességü ut, melyet ott létünk alatt részben már meg is hordtak kavicscsal, mely azonban valamivel odább, a földhányások folytán, valóságos közlekedési akadályt képezett, kigyózik a kikötő partján délről észak felé.

Alig haladtunk mintegy 4½ Ri-t (1 Ri = 3·9304: kilométer) már láttuk az első japáni majort, a mely a császár tulajdona. 1868 óta, mióta a japáni kormány komolyan elhatározta, hogy Jesso betelepitéséhez hozzá lát, a japániak mindent elkövetnek, hogy a földmivelést, baromtenyésztést, melyek eddig Nipon szigetén teljesen elhanyagolva voltak, itt felvirágoztassák. „Nanaye“ festőileg fekszik egy hegy tövében, és virányos rétek közepén. E rétek egész a tengerpartig nyulnak el. A majorsági épület, a magas alma-, tölgy- és fenyőfák alatt valóban kellemes látványt nyujt a szemnek.

A császári gazdatisztek, akik európai modorban berendezett hivatalokban foglalkoztak, a hakodatei kormányzó által kiállitott ajánlólevél hatása alatt, nagy előzékenységgel fogadtak, és a majornak minden zegét-zugát megmutogatták. Az istállókban 26 darab nagyobbrészt japáni faju ponyt találtunk. E lovak alakja, kicsiny, rövid és tömör. Sörényük és farkuk, ámbár a gondos ápolás kétségbevonhatatlanul meglátszott rajtuk, még most is bozontos jelleget mutatnak. E lovak sorsát a sziget többi lovai jogosan irigyelhetik. Az istállókban példás tisztaságot találtunk, széna, szalma és árpában nem volt hiány, s ezenkivül a lovakat minden nap mossák, kefélik és vakarják. A diszhelyet két arab mén foglalta el. Az állatok mind patkolatlanok. Egy átalános istálló, épp most volt épités alatt. Az épületfát Japánból szállitották, daczára annak,

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA DEBRECEN

hogy az itteni erdők bőven szolgáltathatták volna azt és kitünő minőségben. Az uj épület padlásán, már be volt takaritva az idei takarmány, s azt innen nagy kosarakban viszik az állatok jászoljaihoz. Maga az istálló nagy arányokban épül, és tiz ló, ugyanannyi tehén, s 60 borju s nehány bika számára lesz hely benne. A majorban tenyésztett tehenek, nagyobb részt Amerikából származnak. 600 juhot szintén szállitottak ide Amerikából, de ezek elpusztultak.

A gazdasági épületekben, együtt találtuk a gazdasági gépek teljes gyüjteményét; voltak itt amerikai ekék, boronák, vetőgépek, szecskavágók, kaszáló és aratógépek, kaszák stb. E gépek és műszerek azonban, inkább csak egy gazdasági muzeumot látszottak képezni.

Annyi sok dicséretest hall és olvas az ember a Japánban tapasztalható művelődési és haladási törekvések felöl. Részemről az egészet inkább utánzási betegségnek, mint mély meggyőződés, és szükségérzet kifolyásának tartom. Minden ujitást és szembeötlő javitást két kézzel kapnak meg, de nem azért, hogy azt alaposan keresztül vigyék, hanem hogy csakkamar félre dobják. A császár müvelt és nemes gondolkozásu férfiu, s valószinü, hogy birodalma érdekében minden áldozatra kész is, s ha az ujitások miatt több oldalról hangzó panaszok által magát zavartatni nem engedi, még fényes eredményeket is érhet el e tekintetben. De mit használ az eszme, ha azok, akikre annak megvalósitása bizva van, csupán játéknak tekintik, s minden megfontolás nélkül adnak ki oly rendeleteket, melyek után semmi kétség sem maradhat fenn az iránt, hogy állásukról és hivatásukról fogalmuk sincs. Különösen hiányos az ellenőrzés. A miniszterek válogatott férfiak ugyan, akik a császárral együtt mindent elkövetnek, hogy hazájukat az európai államokkal egyenlő fokra emeljék, de az alantas tisztviselőknél teljesen hiányzik az erély és becsületesség.

Jesso rendkivül gazdag, nagyobbrészt lombos erdőkben.

Tű levelű fák csak ritkán találhatók. Egyik magasabb rangu gazdatisztnek tehát eszébe jutott, hogy Jessonak fenyőfajokat is bőven kell teremtenie. Egész erdő régiokat leégettetett tehát, s helyükre fenyő csemetéket ültetett. A csemeték azonban csakhamar elpusztultak. A második kisérlet csak oly sikertelen maradt, mint az első. Még ez sem volt elég a tapasztalásból, hanem elrendelte, hogy ugyanazt a területet harmadszor is beültessék. Nanaye majorság már hat éve, hogy fennáll.

Fél Ri távolságnyira, Tamjomoschta faluban lovakat váltottunk, s aztán északra fordultunk a hegyek felé. Az ut, sűrű tölgy, juhar, köris, füz, gesztenye és diófa-erdőben vezet. A fák alja, vadszőlő és más folyondár növények által, áthatlan sürüséggé van alakulva, a hágás Kayabetogeig (1300 láb) nem volt tulságosan meredek. E hegyeken számos medve tanyázik, s gyakran tesznek látogatást az emlitett majorságban, melynek nem egy drága pénzen szerzett tenyészállatját rabolták már el.

Vad állománya a szigetnek elég gazdag, s évenként mintegy 50,000 darab szarvast ejtenek el ott. A szarvasok nem nagyon félénkek, s az ajnók nyillövésnyi távolságra közelednek hozzájuk. Az egész környéket sűrű erdőség fedi s csak itt-ott csillámlik fel egy tó ezüst felülete. Jesso szigete, különösen déli és északnyugati részén rendkivül gazdag ily szigetekben. A tulsó oldalon, a Komagadake vulcan hatalmas alakjában gyönyörködtünk. Már Hakodateban felébresztette e hegy kiváncsiságunkat, képzelheti tehát az olvasó, hogy most, midőn csaknem közvetlen előttünk állott, éles bemetszésü tölcsércsucsával, alig tudtunk betelni nézésével. Ámbár nyugati, magasabb csucsa, a meredek, 400 láb magas szikla-pyramissal együtt összesen csak 3,300 láb magas, e magasság sokkal tekintélyesebbnek tünik fel, mivel a hegy alapját a tengerpart képezi.

A hegy csúcsai megmászhatlanok, s ezek között az egész hegyhátat a tölcsér nyilása foglalja el. A tölcsér eredeti oldalai

beszakadoztak, s betemették annak egy részét, csak a nyugoti és keleti oldalon létezik az még, vulcanicus sziklák alakjában.

A vulcán utolsó kitörése ezelőtt 24 évvel történt. A hegy körül minden oldalon, kéntartalmu meleg források buzognak fel. A vulcan közelében ellovagolva, tisztán hallottuk a földalatti morgást és dörgést. Este 8 órakor érkeztünk meg Moriba, egy kis faluba (200 ház) ahol aztán egy tiszta és barátságos japáni theaházban megháltunk.

Másnap reggel bucsut vettem Tiesbach gróftól és Siebold urtól, akik innen most már halász- és vadász-kirándulásokat eszközöltek, mig én a szigetbe mélyebben óhajtottam behatolni. Tiesbach gr., utazásom tartamára, átengedte nekem japáni születésü, Schen nevü szolgáját, aki ugyan sem az angol, sem más európai nyelven nem beszélt, sem nem értett, de évek óta európai urak körül szolgálván, mégis annyi ügyességet sajátitott el, hogy jól hasznát vehettem.

Tiesbach grófnak a szivessége roppant előnyös volt rám nézve, és pedig annyival inkább, mert elválásunk előtti este, egy szótárat állitott össze számomra, melynek segélyével, addig is, mig a legszükségesebb dolgok japáni elnevezését elsajátitottam, értekezhettem Schennel. A szükség kitünő nyelvmester.

Mori és Mororan között, a vulcan öblön keresztül, naponta közlekedik egy kis gőzbárka.

8 órakor szálltam Schen kiséretében a födélzetre, s $7^1/_2$ órai haladás után Mororan-ban voltam. A falunak mintegy 800 lakosa van, s ezek közül 40—50 Ajnó. Mororan, egy nyugati irányban a tengerbe nyuló földnyelv végén fekszik, s a mellette levő, Endemo nevü, kicsiny de kitünő kikötőt, minden oldalról magas hegyek oltalmazzák a viharok ellen. A hegyeket itt is sürü erdőség födi. A távolban nehány sárgás-szürke hegycsúcs — vulcanok — emeli magasra komoly fejét.

A jessoi gyarmatositó intézet, már egy távirda vonalat is álli-

tott fel, a mely innen a Saporoba vezető ut hosszában nyulik el. Mororanban, posta és távirda állomás van. A helység szállodája elég tágas, és benne jó pénzért, sert, pálinkát, tojást, baromfit és rizst lehet kapni.

Friss lovakon hagytam el e barátságos falut másnap reggel. Lankás vidéken, észak kelet felé vezet az országut. Az ut 7 lépés

Mori.

szélességü, kitünően van épitve és jó karban tartva, s a szükségtelen emelkedéseket mindenütt óvatosan kerüli.

Vaspitzi körül, hol ismét megpillantottuk a tengert, szeszélyes alaku bazalt képződésekkel van teli az egész vidék, a basalt sziklák falai gyakran függőlegesen merülnek a tengerbe, melyből aztán egyes oszlopok emelkednek fel, mintegy intőjelül szolgálva az erre járó hajóknak, hogy igyekezzenek kerülni e veszélyes helyet.

A Jubaridake.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

Több lovas karavánnal találkoztam az uton, s gyakran 20 lovat is számláltam meg egy csapatban. Lovag és podgyász számára egyiránt fanyergek vannak a lovak hátára alkalmazva, és e nyergek vörösre festett kápái magasan kiállanak. Mielőtt a nyerget a ló hátára tennék, vastag szalma-gyékényt tesznek, pokrócz helyett reá, aztán a nyerget és podgyászt egyiránt szalma kötelekkel kötözik fel. Hogy a ló háta és czombjai, a hegyről le való haladás alkalmával föl ne törjenek, a nyereg mindkét oldaláról hátra felé irányzott kötélen, apró fahengerek vannak alkalmazva. A sziget lovai átalában, nem igen vannak szokva a nyereghez, s ha szolgálatban nincsenek, Jesso téres és gazdag legelőin fűvel élnek, az abrakot még hiréből sem ismerik. A lovak eltartása tehát ugy szólván mibe sem kerül a tulajdonosnak, s ápolásukkal sem igen törődik senki, soha nem mossák, soha sem vakarják, s képzelhetlen mennyire elhanyagolt külsejük van e szegény állatoknak, és mennyire teli vannak mindenféle férgekkel.

Az ut most már, minden alépitmény nélkül, homokos tengerparton halad odább, koronkint nagy kiterjedésü legelőket metszve keresztül. E legelők augusztusban, a temérdek kék és sárga liliom, harangvirág és szekfű folytán, himzett szönyegeknek látszanak. A vadrózsa gyümölcse itt, csaknem almanagyságu.

Mielőtt Schiraoi-ba érkeztem, még a működésben levő Taramayama előtt haladtam el. A vulcan csak öt ri távolságra fekszik e kis falutól, amelyben az éjet töltöttem, és a falu nehány lakosa szent borzalommal tekint annak füstölgő tölcsérére, mert belső forrongása már sok szerencsétlenséget okozott a környéken. — Én is megismerkedtem hatalmával. Alig merültem ugyanis az első édes álomba, midőn egyszerre csak ugy tetszett, mintha valaki a szalma-gyékényt kirántaná alólam. Felugrottam, de alig állottam talpra, már is egész hosszamban a földön voltam elterülve. Egyuttal a szomszéd helyiségekből szorongó segély-kiáltásokat hallottam, valamint a japániak rém kiáltásait, amint ijedtem, házaikból a sza-

badba menekültek. A földrengés még két, rövid, vizirányos lökésben nyilvánult, s ezek alig nehány percznyi időközben következtek egymásra. Először tapasztaltam életemben, hogy mily elrémitő hatással vannak e rázkódások az emberi kedélyre. Az élénk vérmérsékletü japániak, sokáig tanokodtak a szabadban, nagy nehezen meggyujtott lámpáik világánál amaz elővigyázati rendszabályok fölött, melyeket alkalmazzanak, ha a lökések gyakrabban ismétlődnének. Szerencsére az éjjel több rázkódás nem történt. Reám oly benyomást tett ez esemény, hogy az egész éjet félálomban töltöttem el, minden perczben azt várva, hogy egy goromba lökés ismét a sziget vulcanicus eredetére emlékeztessen.

Másnap reggel ugyancsak sok kérésembe került egy japánit rábirnom, hogy a vulcanra felvezessen. Az emberek mind arról beszéltek, hogy egy kitörést várhatunk, mert ezelőtt két évvel is földrengés előzte meg azt. Jó borravaló végre is megtette hatását s nemsokára az erdőn keresztül lovagoltunk a vulcán felé, míg a kopasz láva területet magunk előtt nem találtuk. A hasadékokból forró, kénes füst szállongott fel. A felső láva réteg porosus és forró volt.

Japáni vezetőmet semmi áron sem tudtam reá birni, hogy a tölcsérhez elvezessen. Pedig a tölcsér nyilása éppen szemben tátongott felénk. Megkisértettem egyedül az előhaladást, de tapasztalva, hogy a felső láva réteg gyakran beszakadt alattam, tanácsosabbnak láttam visszatérni, halálos félelmek közt hátramaradt vezetőmhöz, és megelégedtem azzal, hogy hosszasan néztem a 2600—3000 láb magasságu hegynek füstölgő tölcsérét. 7 órai kirándulás után innét Schiraoiban voltam, ahol is rögtön lovakat fogadtam a tovább utazásra.

A földingás Jesso szigetén nem ritka dolog, s japániak és Ajnók egyiránt Kumaje isten haragjának tulajdonitják azt. A házak kivétel nélkül fából vannak ugyan épitve, de azért mégis ugy látszik, hogy egyszer-másszor szerencsétlenségnek kellett történni,

mert a lakosok, földrengés alkalmával, először is a házakból igyekeznek menekülni.

A japániak azt tartják, hogy a delej, minden földrengés előtt elveszti erejét. Nagasaki közelében egy szabó tette legelőször e tapasztalást. Műhelyében egy nagy darab mágnes kő volt, amelyen rendesen egy nehéz olló függött. Az olló egyszer csak a földre esett, s leesése után azonnal bekövetkezett a földrengés. Figyelemmel kisérte a követ és az ollót, s később is tapasztalta, hogy az olló leesése mindenkor a földrengés gyors bekövetkezését jelzi.

Delejes földrengés-jelző.

A japániak Jessoban porczellán-bögréket tartanak, melyek fölött magasra alkalmazott magnes kövön egy darab nehéz vas függ. Ha a vas csörömpölve a porczellán bögrébe esik, minden lelkes állat menekülni igyekszik a házból. Én azonban ugy hiszem, hogy e pillanatban már a földrengés is jelen van. Egyébiránt egy japáni művész, egy gépet alkotott, amely a földrengést hangos csengéssel jelzi. Ugy látszik tehát, hogy a dolog mégis érdemes a komolyabb tanulmányozásra, az ide mellékelt kép fogalmat ad az olvasónak a gép alkotásáról.

G. harang, M. delej, Q. egy darab vas, P. súly. Ha a delej elveszti vonzerejét, akkor Q. és P., melyek egy R-nél látható orsóra csavart zsinóron függnek, leesnek. Az orsó tengelyén egy fogaskerék F. ugy van megerősitve, hogy az orsó forgása alkalmával egy pálczikával folytonosan veri a harang oldalát. A lökések irányának jelzésére következő egyszerű készüléket használnak. Egy papir hengerben, tűkkel ellátott inga függ, mely minden lökésre lyukakat ver a papirba.

Utamat folytatva, több oly falun haladtam keresztül, melynek lakossága egészen vagy nagyobb részben Ajnók-ból állott. Saját-

ságos, de mégis jótékony hatást gyakorolt reám, az apró házak födelének vékony földrétege. E rétegeken, fű, virágok és zöldség ugyancsak bujan tenyésztek.

Utazásom legközelebbi czélját Jubutz, az Ajno nép fővárosa képezte. Jubutz a szigetnek déli lapos partján fekszik, és összesen 32 szegényes kunyhóból áll. A főváros közepén áll egy háromszögelési emelvény, amelynek korhadt oszlopai lehetetlen, hogy valaha biztos alapot szolgáltathattak volna mérnöki műszereknek, és mégis, a sziget partjait innen mérte föl egy amerikai mérnök. Két más emelvény négy ri távolságnyira innen, a bazis végpontjait jelzi. Az emelvények mindegyike három emeletes, és jelenlegi állapotjuk olyan, hogy aki felhágni akar rájuk, előbb készitse el végrendeletét. Jubutz legközelebbi környéke sik és homokos, kiterjedt mocsárokkal; a tenger az itteni partok körül rendkivül sekély. Mororanból, hol még két három hajó horgonyzott a kikötőben — eltávozásom óta, hajót többé nem is láttam. Keskeny gyalog ut vezet a szigetbe minden irányban. Ez ösvények képezik az egyedüli közlekedést az Ajno kunyhók között, és tudtomra, egy sem visz keresztül az egész szigeten, hanem mindannyi valamely távolfekvő Ajno kunyhónál végződik.

Az Ajnók, Nipponból hozott rizszsel, és szarvashussal táplálkoznak, s ezenkivül — amint mondják, — veres hagymával, uborka és paszullyal. E zöldséget házi kertjeikben maguk termelik. Nagyban az Ajno nép csak burgonyát és kölest termel. Ha japániaknál szolgálatot vállalnak, fizetésüket naponta három pint rizsben kapják ki. A japániak baromfit is tenyésztenek ugyan, azonban egy tojást vagy csirkét drága pénzért sem kap az utas, s ha ezekre éhezett, végre is kénytelen személyesen rontani be a tyukolba vagy az éléskamrába, hogy egyet hatalmába kerithessen. A japánit meglepi ugyan az első pillanatra a rövid biráskodás, később azonban jókedvvel rakja zsebre az érette kapott pénzt.

Ajnók és japániak egyiránt kitünő lovasok. Volt alkalmam

Jubutzban egy lóversenyt látni. Kiméletlenül korbácsolták a lovasok nyergeletlen lovaikat. A lovak háta gyakran egyetlen seb felületet képezett. A sziget belsejébe eszközlendő kirándulásaimhoz, egy öreg Ajnót fogadtam fel vezetőül. Az öregnek neve Schokubuku volt. Mellé fogadtam még egy nemzetiségéből jóformán kivetkezett japánit, aki tökéletesen beszélte az Ajno nyelvet, és titkolózva igérte nekem, hogy elvezet a sziget belsejébe, az őserdők közepén fekvő Pompets sektan-sanhoz, ahol az ő állitása szerént roppant mennyiségü kőszén van. Azt állitották, hogy a gyalog ösvény csak Nivanig, a sziget belsejében fekvő első Ajno faluig járható lóháton, s azért itt hátra hagytam az európai nyerget, s csak ugy szőrén ültem fel egy csökönyös ponyra, melynek hátára podgyászomnak egy részét már felrakattam.

Soha fáradságosabban nem lovagoltam. Minél tovább haladtunk észak felé, annál roszabb lett az ut. Végre kis karavánunk egy hegylábához érkezett, és egy őserdő mélyébe jutott, ahol az ösvény határozottan előirva volt. Kevéssé járt ösvény kigyózott fel a jóformán meredek lejtőn, elkorhadt fatörzsek és kövek között, s aztán ismét rögtön a völgynek hajlott, valamely kristálytiszta forrás, vagy csörgedező patak felé, melyek fölött a tölgyek, juhar-, bükk-, hárs-, és körisfák koronái, mint valamely óriási székesegyház boltozatai borultak össze. Az ösvénytől csak nehány lépésnyire való benyomulás is, az erdő sűrüjébe, kimondhatlan nehézségekkel volt összekötve. A bokrok, bambu és mogyoróból állottak s ezeket a vadszőlő venyigéi ugy össze-vissza kötözték, hogy áthághatlan akadályt kellett képezniök. Igy lovagolva hegynek föl, hegynek le, föltétlen nyugalom és csend közepette, a gondolatok apránként eltávoznak a jelentől, az öntudatlan gondolkozás azt az állapotot idézi elő, amelyet ébren álmodásnak nevezünk, s elmosódott körvonalokban, a mult napok emlékei, s a jövő képzelt eseményei vonulnak el szemeink előtt.

Egyszerre csak nagyot botlik lovam. Fölijedtem álmodozá-

saimból, de már késő volt. Schokubukut már ledobta lova, s ő a kövekkel boritott lejtőn gurul le. Le akarok ugrani lovamról, és megrántom a kantárt — Rosinante felágaskodik, keresztül szökik egy ledőlt fatörzsön — érzem, hogy repülök, sejtettem, hogy a podgyász darabok is utánnam repülnek, és nem is csalatkoztam, mert alig hogy a földre jutottam, fejem mindjárt egyik bőröndöm megvasalt sarkával jött kemény összeütközésbe. — Egy pillanatra megszédültem, de aztán gyorsan talpra ugrottam. — „Hol van Schokubuku? Nem láttam jól, mert szemüvegemet esés közben egy faág leütötte, s még hozzá bőröndömben tartogatott többi szemüvegeim is össze törtek. Schen vezetett a szegény Schokubukuhoz. Az öreg egy kis völgyben feküdt, arczczal a földre borulva, életjel nélkül, mély ájulásban. Felszakgattam ruháit és szolgáimat a lovakhoz szalasztottam vissza, hogy podgyászomból egy üveg absynthet hozzon. A folyadék egy részét az öreg, meztelen, széles hátára öntöttem és dörzsölni kezdtem azt. Különös! Minél jobban dörzsöltem, annál világosabb lett az ajno sötét bőre, s annál barnább tenyerem. Sok utas állitja, hogy e néptörzs bőrszine sötétebb, mint a japániaké, hanem ez utasok valószinűleg elmulasztották, előbb viz és szappan használata által meggyőződést szerezni e sötét szin okáról. A véletlen fedeztette fel velem, hogy az ajnók bőre esetleg még világosabb is lehet a japániakénál.

Schokubuku felnyitotta szemeit, s midőn látta, hogy az én homlokom is vérzik, fájdalmas, hálás pillantása találkozott szemeimmel. Oda nyujtottam neki a palaczkot, s szegény ugyancsak igyekezett felhasználni a kedvező alkalmat, nehogy valamikép keveset igyék. Az öreg még másnap is folytonosan mellfájdalmakról panaszkodott ugyan, azonban még is kétlem, hogy komolyan megsértette volna magát. Schokubuku e pillanattól kezdve a tüzbe ment volna értem, s midőn egy hét mulva válnunk kellett egymástól, az őszinte fájdalom könyeit láttam hullani szemeiből. Az ajnók nincsenek a japániak részéről kiméletes, emberi bánásmód-

Egy Ajno-kunyhó belseje Bigdonaiban.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

hoz szoktatva; ha még ehez hozzá vesszük azt a fontos körülményt, hogy az európaiak alakja jobban megközeliti az ajnokét, mint a japániaké, azonnal megtaláljuk nyitját ama kedélyes és vendégszerető fogadtatásnak, amelyben náluk minden európai részesül. Ekkor tettem azt a szomoru tapasztalást, hogy bőröndömben tartott szemüvegeim is mind összetörtek. A legkevésbbé megsérült töredékeket ugy kötöztem össze, vékony zsineg segélyével, hogy szükségből mégis szolgálatot tehettek addig, míg Yokohamaban ujakkal láthattam el magamat. Hat hét alatt, öt pár szemüveget vesztettem el; azért emlitem fel e körülményt, mert később, 1 1/2 évig tartott nagy vándorlásom alatt, Chinában, egyetlen pár szemüvegnél többre szükségem nem volt, pedig készletem minden eshetőségre volt számitva.

Nivan-ban, e 12 kunyhóból álló kis ajno faluban, csak rövid ideig pihentem, s aztán a Mukava-völgyben, a folyam elllenében haladtam tovább. A völgy 3—400 lépés széles és ebből 100 lépést a folyam medre foglal el. A mosquitók myriadjai tették még kellemetlenebbé az ugyis elég fáradságos utazást. A sás, háromnégy méter magasságban födi el az egész völgyet. A tapasztalatlan idegen ugy jár itt, mint egy vak, s kizárólag vezetője ügyességére kell, hogy bizza magát. A kevésbbé gyakorlott szem számára az ut itt-ott egészen elmosódottnak látszik, s az ösvényről való eltérés annyiban kellemetlenné is válhatik, amennyiben könnyen süppedékes helyre juthat az utas. Az ajnók hasonló esetben rendesen a folyamhoz menekülnek, ott aztán a viznek fel, gázolnak vagy usznak, míg valamely faluhoz, vagy már ismeretes pontra nem jutottak. A völgy talaja kiválólag alkalmas volna gabona és hüvelyes vetemények termelésére, ha a folyamot szabályozni, s az évenkénti kiáradásokat megakadályozni lehetne.

A Nivanban teherhordókul felfogadott ajnók saját podgyászukat is czipelték. E podgyászt rizs és szalma gyékények képezték. A szegény emberek engedelmesek és szolgálatkészek voltak,

de ugy tapasztaltam, hogy sem annyira erősek, sem oly kitartók, mint külsejük után hinni lehetett volna. Gyakran egészen kimerülve feküdtek le a nyirkos talajra, s nehezen lélekezve törülték le az izzadságot homlokaikról. Rövid pihenés után szorosabbra kötötték össze a podgyászt, homlokuk körül csavarták a kötelet, nyakukon összekulcsolt kezeik által előre nyomták fejüket, szerény mosoly kiséretében, kérdőleg tekintettek reám; én intettem, s a kis csapat tovább haladt.

Este 8 órakor, miközben fatörzsekből vájt lélekvesztőkön, kétszer keltünk át a folyamon, s 47 kilométert jártunk be egy nap alatt, az utolsó ajno telepitvényhez érkeztünk. E falunak 28 kunyhója és mintegy 120 lakosa van. A falu neve Bigdonai. Itt aztán vége szakadt minden ösvénynek. Még az éj folyamában szerződést kötöttem az ajno főnökkel, arra, hogy tiz embert bocsát rendelkezésemre, akiknek napkeltétől kezdve rendelkezésemre kell állaniuk, hogy a Jubaridake-hegyet segélyükkel megmászhassam. Az ajnók komolyan állitották ugyan, hogy a megmászás lehetetlen, de én nem engedtem magamat visszaijeszteni.

Álmatlanul töltöttem az éjt, mert az ajnók soha sem tisztogatják kunyhójukat, s ezek leirhatlanul nyomorult állapotban vannak. Pitymalatkor már talpon voltam, s kellemesen voltam meglepetve, midőn tapasztaltam, hogy kirendelt embereim vártak reám. Bigdonai közvetlen közelében még könnyen haladhattunk előre, de minél közelebb jutottunk a hegyekhez, annál nagyobb és számosabb akadályt kellett leküzdenünk. A sásból kilátni nem lehetett, s a talaj annyira mocsáros lett, hogy gyakran térdig is belesüppedtem. Még a delejtü segélyével sem voltam képes az irányt megjelölni. Majd jobbra, majd balra tévedtünk. Majd a Bigdonai mellett elfolyó Pompets-gawa vizereihez, majd ismét a Mukawa-völgy folyamrendszerének közelébe jutottunk el. Az ajnók nem tanácsolták, hogy a folyam medrében haladjunk fölfelé, mert a viz feneke helyenként iszapos, továbbá folyondár növények és ismeretlen mélységek is

veszélyesekké válhatnak reánk nézve. Végre, nagy fáradság után, egy dombhátra jutottunk, amely, egyenes vonalban vezetett a Jubaridake felé. A szorgalmas Ajnók, késeik segélyével nyitottak ösvényt, áthathatlan bokrok között. Azt hittem, hogy a dombháton csak lesz valami gyalog ösvény. Csalatkoztam. Amerre tekintek, mindenütt csak őserdőt és csalékony talajt láttam. A moha minden lépten nyomon engedett, s majd egyik emberemet kellett kisegitnem a gödörből, melybe esett, majd ismét a már foszlányokban lóggó ruhát kellett kiszabaditnom egy száraz ágból, melyben megakadt. Fáradságos és kevéssé jutalmazó munka volt ez. Délfelé, két órai pihenést engedtünk magunknak, hogy aztán ujult erővel lássuk a munkához ismét.

Este felé — aug. 17. volt, — ritkásabb lett az erdő, s egy kis hegyes csucs állott előttünk. Kimerülve heveredtünk le egymás mellé; embereim egyike egy szarvasczombot vett elő, a másik rizst, velem két doboz conservalt gulyás, és egy palaczk pálinka volt. Az ajnók egyike pedig egy kis forrást fedezett fel a közelben. Nemsokára vigan pattogott a tűz, egy terebélyes tölgyfa aljában, s a nap fáradalmai után ugyancsak izlett étel és ital egyiránt. Nemsokára aztán, e társaság minden tagja, amint lehetett fekhelyet választott magának. Még néhány megjegyzést váltottunk, egy valószinü medve látogatást illetőleg, s aztán az álom csakhamar lenyomta a fáradt szempillákat. De meddig tartott ez álom! Éjfél felé esni kezdett, és ámbár az őserdő sürü lomb koronája mérsékelte is e kellemetlen meglepetés hatását, koronként egy-egy szélroham mégis reánk rázta a fák leveleire gyülekezett esőcseppeket.

Reggel borult volt az idő. Az az eső nem esett ugyan többé, de helyette sűrű, szürke köd bocsátkozott le, mysticus homályba burkolva körülöttünk mindent. Szomoruan és lehangolva másztam fel a legmagasabb csucsra, s midőn a köd eloszlott, elővettem a tenap óta 29.1 angol hüvelyk helyett 28.8-ra esett Aneroid-légmérőt, és elgondolkoztam a helyzet fölött. Magamhoz hívtam

Schent és Schokubukut. Az ő segélyükkel egy óriás tölgyfára kusztam fel, s annak ágai közt egész a fa tetejére jutottam. E kisérletet nyomban követte a gazdag jutalom. A magasban uralkodó erős szél csakhamar eloszlatta a ködöt, s nehány pillanat mulva 4—5 ri távolságban magam előtt láttam a Jubaridake hegyét. A levegő sürü és nedves volt, azért tünt fel a hegy oly közelnek.

Jubaridake, egy hegycsoportnak a góczpontja, melytől az aránylag alacsonyabb hegylánczolatok, sürü erdővel födve, dél, délkelet, észak és északkelet felé sugár alakulag terjednek el a tenger felé. Az egyik fővonal, délkeleti irányban Saporo-nak tart. Erős körvonalu csucsának magasságát — a csucsból 400—500 lábnyi mennyiség megmászhatlan kopasz szikla tömeg — 5000 lábra becsültem. Az ajnó-k azt beszélték nekem, hogy Jubaridake és az ettől északkeletre fekvő imposans sziklahegyek legnagyobbára, még működésben levő vagy már kialudt vulcánok. Mielőtt a fáról leszállottam volna, kényelmetlen helyzetem daczára is, egy futólagos vázlatot vettem föl ez érdekes hegyről.

Még mielőtt beesteledett volna, ismét Bigdonaiban voltam, s minthogy az ajnok kitünőleg képesek magukat tájékozni, a visszautazás közepén azt a meglepő tapasztalást szereztem, hogy tegnap tizenkét órai gyaloglás alatt alig 4—4½ ri-t jártunk be.

Este nyolcz oráig készen voltam, egy igénytelen ünnepélyhez tett előkészületeimmel. A nyilt tűzhelyen szarvasleves és mellette a szarvas pörkölt készül. Nehány üdvlövést tettem revolveremből, s aztán felbontottam az egyetlen pezsgős palaczkot, melyet kizárólag a mai napra hoztam magammal. — Az ajnó-k elrémülni látszotttak, a palaczk durrogó és pezsgő szellemeinek működésétől, és egész működésemet félénk kiváncsisággal tekintették. Megmagyaráztam nekik eljárásom okát. Ma van az én császárom születés napja. Ma az én hazámban mindenütt — öröm

és jó kedv uralkodik. Azért igyjatok ti is e gyöngyöző italból az én hazám szeretett uralkodójának egészségére!«

A család fejének nyujtottam először is a poharat. Az öreg elfoglalta szokott helyét a tűzhely mellett, az áldozó pálczácskát (Jkubaschi) keresztbe tette a poháron, s aztán ünnepélyesen feje fölé emelte azt. Jobb kezével aztán megragadta a pálczácskát, bemártotta a folyadékba, s annak nehány csöpjét elővigyázatosan a tüzbe csepentette. Majd ismét keresztbe tette a pálczát a poháron, de most már az a rendeltetése volt a keresztbe fektetett pálczának, hogy ivás közben a sűrű és vastag bajuszt visszatartsa. Ivás után, bal kezével, ajkától melléig simitotta szakálát.

A folyadék finomságát elismerve, helybenhagyólag intett ősz fejével, és félreérthetlen kézmozdulattal kérdezte tőlem, valjon nejének szabad-e megkóstolnia ez italt. Aztán magához intette hű élettársát, és kétségtelenül ez az első eset az ajnók történetében, hogy pezsgőt ittak.

Másnap reggel, egy ajno férfi a Bigdonai-tól csak nehány ri távolságban fekvő, Pompets-sektan-sani kőszén-telepekhez vezetett. A kőszén itt $1^1/_2$—2 méter magasságu rétegekben, a földszinén fekszik — hogy ugy mondjuk. Ez idő szerint csak annyiban veszik hasznát, a mennyiben az ajnók közül nehányan czélszerűbbnek tartják fa helyett kőszénnel tüzelni.

A tengerpatra való visszautazáshoz, az ajnók csolnakjait (Tschippa) használtam. E csónakok kivájt, vagy kiégetett fatörzsekből készitvék (Calopanac ricinifolium) s gyakran 7—8 méter hosszuk. Minthogy pedig e lélekvesztők aránylag tulságosan keskenyek, az utazás alatt egyenesen és nyugodtan kell ülni az embernek, különben a kezdetleges járműi minden lépten-nyomon felborul. Ha sekélyes helyeken a csónak zátonyra jut, az ajnók kézzel vonszolják tovább. Mélyebb helyeken evezőket használnak. A Mukawa-folyam átlag egy méter mélységü, azonban sekélyebb és jóval mélyebb helyek is gyakran fordulnak elő rajta. A folyam medre

porondos és kavicsos. Nem egyszer óriasi fatörzsek zárták el előttünk a hajózható vizet.

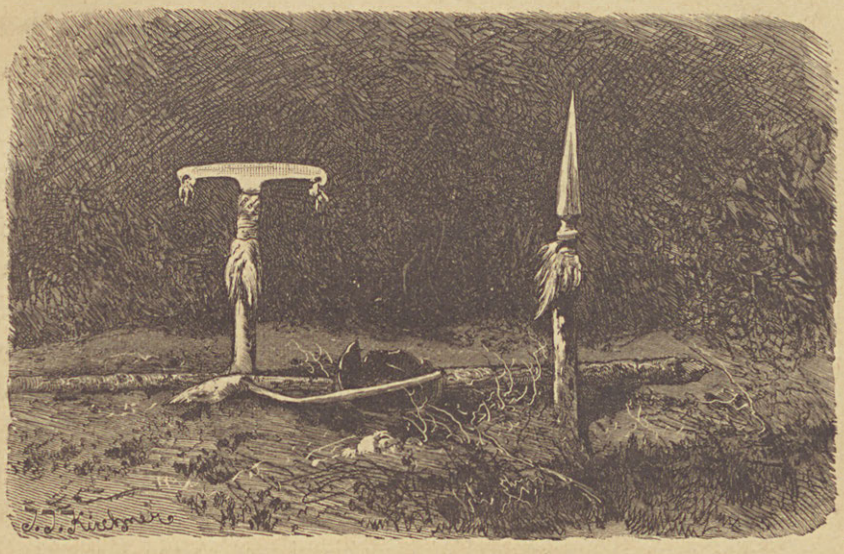
Csak kevés halat láttam a folyóban, hanem e helyett száz ezreit a nadályoknak. Az ajnóknak ugyancsak volt dolguk, míg e vérszomjas állatokat, minden lábfürdő után eltávolithatták. A madárvilág sem valami változatos, ámbár szalonkák, császármadarak, vadlibák, darvak és különféle rabló madarakban nem volt hiány. A Mukava-völgyben különösen sok vidra mutatkozott s ezeket japáni szolgám „Kausa"-knak nevezte. A hőmérő tegnap 32° C. mutatott, a csónakutazás alatt pedig, a napnak ugyanazon részében csak 17° C. jegyeztem fel.

Már utazás közben igyekeztem rábirni a jesso-japánit, hogy egy ajno koponyát szerezzen számomra. 5 dollárt igértem neki. — Hasztalan. — Hatot igértem — ez is hiába. Mukawaba érkezve azonban mindjárt eltünt, s midőn előkerült, félre vonta magával Schen szolgámat és hosszasan társalgott vele. Schen aztán tudtomra adta, hogy a másik nem messzire innen egy ajno sirt fedezett föl, de nem tehetett semmit, mert a hajósok minden léptét figyelemmel kisérték. Ha azonban Sakit, (pálinka) és borravalót adhatnak az ajnóknak, talán meglehetne őket nyerni a vállalathoz. Elfogadtam az ajánlatot. A szakállas ficzkók addig ittak, míg egyszer csak lármázni kezdtek. Rizst követeltek a pálinkához. Ezt is adtam nekik, cserébe bozontos hajuknak két vastag fürtjeért. Később azonban elkergettem a többi hegylakóktól teljesen különböző két ajnot, mert már tulságosan bizalmaskodni kezdtek. Feszült várakozással néztem aztán a következő reggel elé.

A japáni az ajtónál várt reám, s aztán szemének jelentékeny hunyoritása közben mondá: „Arimas!" (meg van). E szó után eltünt a ház sarkánál. Elindultam Jubutz felé, és vagy tiz perczig vártam a szolgára, aki végre egy szalmacsomaggal jelent meg. E szalmacsomagban volt az ajno koponya. Ölembe vettem a csomagot, s mint valami kincset ugy őriztem azt. E koponya

most a budapesti nemzeti muzeumban van, s minthogy eddig alig két hasonló példány jutott el Európába, kétségtelenül egyik nem legértéktelenebb darabját képezi annak.

Most már Jesso sziget ujonnan alapitott fővárosát, Saporot tüztem ki utazásom czéljául. Tumakomajban, ahol az ut az északkeleti parttól elágazik, arról értesültem, hogy Tschojeból lehetséges volna a Jubaridake közelébe jutni. Tudakozódtam a hegyi viszonyok után, s ugy értesültem, hogy csolnakokon nem volna

Ajno sírok.

nehéz eljutni Tubari, Ajno faluig; onnan azonban ösvényt ugy kell vágni a hegyhez, s e vállalathoz legalább fél hónap szükségeltetik. Saporoban hallottam továbbá, hogy Lyman geologus, két évvel ezelőtt, hajókon haladt fel az Iskari folyamon, s midőn a folyam hajózhatósága megszünt, ösvényt vágatott maga előtt az Iskariyama melletti hegyháton és ugy jutott el a sziget keleti partjára. A nevezett tudós, több hónapon keresztül, mintegy 80 ajnót foglalkoztatott, és folytonosan sátorban lakott. Aránylag

rövid ideig tartott itt mulatása 4—5000 dollárba (8—10,000 frt) került.

Saporoba müut vezet, s ez ut az erdőlepte, hullámzatos vidéken, majd töltéseken, majd mély bevágásokban halad. Az utasoknak roppant alkalmatlanságot okoznak a szunyogok myriadjai s különösen egy nagy bögöly faj. Nem egyszer került nagy fáradságunkba, az össze-vissza kínzott lovak megnyutatása.

Az országut mellett levő helységeket, leginkább japániak lakják. Aug. 23. érkeztem meg Saporoba. A városnak, kültelkeivel együtt, mintegy 4000 lakosa van. A házak japáni modorban épitvék, s a tetők szintén kövekkel vannak lenyomtatva — mint nekem mondták — oltalmul a hó ellen, amely gyakran $2^1/_2-3$ méter magasságot is meghalad. A kormányzóság palotája, ámbár szintén csak fából épült, tüstént szembe ötlik kellemes épitészete által. A palota tetője imposáns kupolává boltosul, melynek tetejéről rendkivül szép kilátás nyilik a vidékre. A kormányzósági palota mellett van Kuroda ministernek csinos villája. Ez államférfi van megbizva Jesso betelepitésének keresztülvitelével, s dicséretére mondhatom, hogy ernyedetlen buzgalommal igyekszik megfelelni feladatának. A gyarmatositási ministerium címe: „Kaitakuschi.“

Saporotól északra terül el az Iskari folyam jelentékeny mocsár vidéke, sürü sás erdejével. A dél felé fekvő szakadékokból tajtékozva rohan elő a Tojahiro hegyi patak, kigyózva futván keresztül az európai modorban müvelt réteken, egész Saporoig, ahol a folyam mellett, egy gyönyörü és szilárd szerkezetü fahid vezet keresztül. A délen emelkedő, meredekségük daczára is sürü erdővel födött hegyek, nem ritkán 2000—2500 láb magasak.

Saporo tiz évvel ezelőtt még az ajnok kezében volt. Sokszoros küzdelmek után, végre kiszoritották őket onnan. Most már öt európai telepedő is lakik itt. Ezek a kormány által, a földmivelési iskolában vannak alkalmazva. Az európaiak, a város északi részében laknak, s a japáni kormány faházakat épittetett számukra,

társalgó-, alvó- és dolgozó-termekkel, továbbá konyhával és istállókkal ellátva. Az iskolának tizenhat növendéke van és ezek között japáni ministerek fiai is találhatók. Az ideiglenes iskola-épületben, különféle magvak, gyümölcsök, fanemek, geologiai, zoologiai és füvészeti térképek voltak az oktatás czéljából elhelyezve. A gyakorlati iskola, szőlőtermelési kisérletekre, komló, rozs, buza, árpa és tengeri termelésre van alapitva. A komlót rögtön felhasználja a helybeli sörház, melynek tulajdonosa, Kanegawa ur, jó palaczkserben értékesiti ama tapasztalatokat, melyeket Berlinben szerzett.

Böhmer ur, német, Dun ur, amerikai, vezetik az egész intézetet, s ez urak korlátlan vendégszeretetet tanusitottak irányomban s nemcsak hogy előttem eddig talányos dolgok iránt felvilágositottak, hanem minden irányban segélyemre siettek tanácsaikkal és közbenjárásokkal. Böhmer ur egy mocsáros helyen, amely már kiszáritás alatt volt, két ajnó sirt fedezett föl, és azt remélte, hogy közbenjárása folytán, a kormányzó engedélyt fog nekem adni arra, hogy e sirokat felásathassam, s a bennük létező csontvázakat magammal vihessem. Tudatta azonban előre is velem, hogy az ily vállalatnak sok nehézség áll utjában, s ezek között első a nép ingerültsége. Három évvel ezelőtt, Hakodate mellett is történt hasonló dolog. Egy angol buvár, Hakodate közelében ajnó sirokra akadt. Minden teketoria nélkül egyenesen hozzá látott a sirbolt felnyitásához. Magához vette a koponyát és visszatért a városba, ahol az akkori angol consult, akinek ép vendége is volt, kutatásának örvendetes eredményéről értesitette. A sirrablás története azonban villámgyorsasággal elterjedt, s az ajnók egy küldöttséget inditottak utnak a kormányzóhoz, elégtétel követelése végett. A panasz egészen a Mikadó szine elé került, s az ügy ugy lett elintézve, hogy a koponyát visszakellett helyezni a sirba, az angol nehány ezer dollárt fizetett az ajnó községnek, a consul pedig elvesztette hivatalát.

Böhmer ur társaságában látogattam meg a két sirt. A sás nagy területen le volt égetve s a talaj rendkivül nedves. A mocsár közepén kissé emelkedetebb volt a talaj, és itt volt a két sir elhelyezve, mindegyik egy-egy eperfa aljában, egyik a másiktól száz lépésnyi távolságban. A sirok fölött valamennyire behorpadva és száraz galyakkal fedve volt a föld.

A saporoi japániak beszélték, hogy itt egy ajnó házaspár van eltemetve. Mindenik siron tölgyfából faragott emlék volt; az egyik 130 centimeter magasságu keresztet ábrázolt, melynek keresztfái, végükön alá felé görbültek. Ez volt a nő siremléke. A kereszt törzse körül, egy kék gyapotkendő volt csavarva, és vadszőlő venyigéivel oda erősitve. A férfi sirja annyiban különbözött neje sirjától, hogy a kereszt helyett 55 centimeter magas, háromélü falándzsa emelkedett fölötte.

A kormányzó, látogatásom alkalmával, kereken megtagadta kérésem teljesitését, mert a japáni kormány szigoru rendeletet bocsátott ki, hogy ezután ne háborgassák az ajno sirokat.

A mintagazdaság felé tett sétalovaglásunk alkalmával — a gazdaság 10 mértföldnyire Saporotól a Tojahiro völgyben fekszik — a környék legszebb erdő részleteihez jutottunk el. Itt-ott egy japáni favágót láttam foglalkozni, a hatalmas törzsek kivágásával, vagy a felvágottnak ölbe rakásával. A fa ára rendkivül alacsony, s 16 köbméter, haza szállitással együtt, alig kerül 80 centbe (2 frt).

Ugyan ugy jártak az eperfa ültetéssel, mint Nanaye körül a fenyőkkel. Az eperfa ugyan is, vadon, elég bőségben található ahoz, hogy az itteni selyemtermeléshez elég levelet szolgáltasson. Nemesebb fajokat Európából szállitnak ugyan ide, de azok rendszerént tönkre is mennek.

Tervben van, nagyszerű lóvonatu vaspályákat épitni az Iskarigawa forrásaihoz, ahol állitólag rendkivül gazdag kőszén telepek léteznek. Arra azonban senki sem gondol, hogy a jövedelemből valjon fedezhetők lesznek-e a fenntartási és az üzleti költségek. A

japániak így gondolkoznak. „Van szenünk, tehát vasutat is kell oda épitnünk.“ Saporoban, mindenfelől elhalmoztak kérdésekkel arra vonatkozólag, valljon vándorlásaimban nem akadtam-e vasércre. Sajnálatomra kénytelen voltam tagadó választ adni e kérdésre, amely legfényesebb bizonyitékát nyujtja annak, hogy az irányadó körök gyakorlatilag kezdenek gondolkozni. Az idő, midőn Jesso elegendőleg benépesitve lesz, még nagyon messze van, s nézetem szerint, az ország kincseit csak akkor lehet kiaknázni, ha a megszaporodott lakosság minden akadályt elhárit, ami most a sziget belsejébe való hatolásnak utjában áll.

A mintagazdaság berendezése Nanaye-hez hasonlit. Lovak és tehenek szabadon legelnek az erdőben, és barátságos lábon állanak a szarvasokkal. A Saporoi vadászok ügyesen kizsákmányolják e barátságot. Télen a lovakat a sziget keleti partjaira küldik legelni, ahol jelentékenyen kevesebb hó esik, mint Saporo körül.

Évenként nehány ló és tehén esik áldozatul, a siberiaiakhoz hasonló, nyakukon a félhold alaku fehér folt által könnyen felismerhető medvéknek. A földmivelési iskola muzeumában, egy szép példányt láttam kitömve, melynek elejtése különös körülmények között ment véghez. 1878 tavaszán történt, hogy egy japáni, kis fia kiséretében az erdőbe ment fát vágni. A gyermek nehány lépésnyire eltávozott atyjától és találkozott a medvével, amely őt azonnal széttépte és felfalta. Az atya valószinüleg hallotta fiának segélykiáltását, mert elhagyván munkáját oda sietett és egy hosszu késsel fegyverkezve megkezdte az élet-halál harczot. Kését tövig döfte a medve szivébe, de a medve is annyira összetépte testét, hogy a bosszuálló apát holtan találták ellensége mellett. A medvét kitömték, a japánit eltemették, s a széttépett gyermek végtagjait, melyeket a medve gyomrában találtak, ugyancsak a földmivelési iskola muzeumában borszeszben eltéve őrzik.

A mintagazdaságtól visszatérve, Böhmer urral együtt vizs-

gálat alá vettük a vidéket, hogy nem fedezhetnénk-e föl valahol ajno sirokat. Egy előttem feltünő helyen 3—4 lábnyi gödröt ástam, de semmit sem találtam.

Aug. 25-én távoztam el Saporoból, s minthogy nem egészen jól éreztem magam, az Otarunaj-ba való utazáshoz, a városban található egyetlen yinrikscha-kocsit béreltem ki. A tengerhez vezető ut, melynek hosszában az egész, Otarunaj-ig elnyuló, Schibaku nevü halászfalu fekszik, meglehetősen jó, ámbár a tengerpart felé keskeny és elhanyagolt állapotban van, daczára, hogy csak nem régiben kezdték épitni. A tengerpart képződése rendkivül érdekes. A vulcáni kőhalmazok, gyakran 200 méter magasságban, csaknem függőleges falat képeznek, s mindenféle szinben: piros zöld, sárga, kék, violaszin, de különösen narancs szinben játszanak. A kén nem csupán apró jegeczekben rakodik le a közetekre, hanem illata ott érzik a meleg források gőzében is, melyek itt-ott az országut mentén felbuzognak. Otarunaj-ig az országut két szikla-alaguton vezet keresztül.

Otarunajnak 7000 lakosa van, és zöld hegyek tövében, festőileg fekszik egy kis öböl partján. Az öböl mély vizében, minden vihartól oltalmazva, számos kisebb-nagyobb bárka és dzsonka horgonyzott. Otarunaj-ban van a távirda-vonal végállomása. Otarunaj, Matsumaj és Hakodate között, élénk kereskedés folyik heringekkel, lazaczokkal és Seetanggal (tengeri hinár). A piszkos és elhanyagolt város azonban, mint a Jesso nyugati partjain fekvő helységek átalában, nagy nyomoruság benyomását teszi az utasra. Itt már sok olyan hegyet láttam, melyen az erdő kivágva lett, mert a halászoknak itt sok anyagra van szükségük, bárkáik és csónakaikhoz.

Joitschiban lovakat fogadtam Iwanajig, egy kis faluig. Az itt létező kőszénbányák fontosságáról sokat hallottam beszélni. Tökéletes vadonba érkeztem, hol a sás, fű és folyondár növények buján tenyésztek, s az ösvényt, beborulva, folytonos árnyékban

tartották. A lovagló ösvény elég kényelmes, bár keskeny és egész hosszuságában hatalmas fagerendákkal van kirakva, oltalmul a talaj rendkivüli nedvessége ellen. Az egész vidék fölött, a Joitschiyama csúcsa uralkodik. E vulcán még most is működik, s mikor közelében jártam, folytonosan sürü, sárgás-szürke füst koválygott fölfelé tölcséréből.

A három házból álló Skarubetz nevü falu, ujonnan épitett japáni fogadójában tisztességes szobát kaptam ugyan, de ennivalót, füstölt lazaczon kivül nem tudtam teremteni. Valóságos ajnokat itt már nem láttam többé, de találkoztam japániakkal, akik ajnó öltönyt viseltek, sőt nőiknek felső ajka még tätovirozva is volt. E vidék lakosai hallal, tengeri répa, paszuly, paradicsomalma és vadon tenyésző gesztenyével élnek. Este felé hatalmasan kezdett esni az eső, s az egész éjjel folyvást szakadva megdagasztotta a hegyi patakokat. Lovaim szabadon legeltek az egész éjjel, és előnyösebbnek találták, hogy szülőföldjükre, Joitschi-ba haza meneküljenek. Itt ültem tehát tehetetlenül, nem tudva mihez fogjak, a 7—8 főből álló összes lakosság között. Schen, szolgám, minden értekezletet a következő, valóban keleti szavakkal fejezett be: Mejonitschi ikimaschjo!« (Holnap tovább megyünk). Másnap reggel, ugy látszott, javulni akar az idő; nehány napsugár tört keresztül a hegyek csucsát boritó ködön, és a légmérő — folyvást alább szállott.

Amennyire a felázott talaj engedte, visszafelé indultam Joitschi felé, remélve, hogy megszökött lovainkat feltalálhatom: de hasztalan volt e fáradságom is. Este 9 órakor egy Kulit fogadtam és küldtem oda azzal az utasitással, hogy az Iwanajig kifizetett lovakat, reggelre minden körülmények közt előteremtse. Másnap délben egy órakor tért vissza küldöttem a lovakkal együtt. Pár percz alatt felraktuk podgyászunkat. Nem volt veszteni való idönk, mert még kilencz ri hosszuságú ut állott előttünk. Csakhamar beláttam, hogy tegnap megindulni a legnagyobb dőreség lett volna. Az elpusztitott

ut, majd mély völgyeken, majd meredek és köves hegyoldalokon vezetett. Ezekről tegnap zuhatagokban kellett lerohanni a viznek; legalább az uton és az ut mellett fekvő kitépett fatörzsek azt bizonyitották.

Délután 4 órakor, 1500 láb magasságu hegyhátra érkeztünk, amelynek nyomoruságos theaházától verőfényes időben kétségtele-

Otarunaj.

nül gyönyörü kilátás eshetik a környékre. Most azonban, folyvást koválygó ködnél egyebet nem láttam. Némi kis pihenést engedtem a hegymászásban kimerült lovaknak, s csak azután adtam jelt a tovább utazásra. Zuhogó esőben ereszkedtünk le a hegyről és este egy japáni házhoz értünk az Iwanajgawa partján, melynek vize már az egész völgyet elárasztotta. Minden áron át kellett kelnünk a tulsó partra. A ház tulajdonosa eleintén vonakodott bennünket

Yorop, ajno falu.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

törékeny lélekvesztőjén átszállitni, végre azonban engedett nehány ezüst yen által nyomatékosabbá tett biztatásaimnak.

A podgyászt a csolnakba raktuk, a lovaknak pedig átuszniok kellett. Az átkelés alatt teljes erőnkből kapaszkodtunk a folyamon keresztül feszitett kötélbe, nehogy az erős áradat magával ragadjon bennünket. Sötét este lett, midőn a tulsó parton podgyászunkat ismét lovaink hátára raktuk. Hallgatva ültem a nyeregbe, és megeresztve a kantár szárat, teljesen lovam ösztönére biztam magamat. Csak lassu lépésben haladhattunk előre. Gyökerestől kitépett fatörzsek hevertek jobbra-balra, sőt gyakran az ösvényen keresztbe is. A vizár által magával sodort bambu-bozót gyakran egészen eltakarta az utat. Itt-ott, egy korhatag fatörzs phosphorescaló világát láttam a sötétben, ez volt az egyedüli változatosság a körülöttem elterülő egyptomi sötétségben. Ez előttem örökké emlékezetes utazásnak legkellemetlenebb mozzanatait, a megáradt patakokon való átkelés képezte. Lovaink gyakran hasig süppedtek az iszapos vizbe s gyakran csak nagy erőfeszitéssel szabadithattuk ki őket onnan. Ha az ilyes lehetőségekre minden pillanatban kész nem vagyok, kétségtelen, hogy számtalanszor kibuktam volna a nyeregből. Schen később, midőn már Iwanajba megérkeztünk, beszélhetett valamit e lebukásokról. Este 10 óra felé, szélesebb lett a völgy, és kényelmesebb az ut.

Bőrig ázva érkeztem meg éjfél felé Iwanaj-ba, ahol aztán, a legnagyobb fáradsággal tudtunk csak éjjeli tanyát találni. Hálát adtam istenemnek, midőn végre átázott ruháimat megszárithattam, s egy csésze forró theával restaurálhattam magamat. Tudomást sem vettem a százlábuakról, a fülbemászók, svábok és apró rákokról, melyektől csakugy hemzsegett a szoba, nem is emlitve a többi férgeket, sőt még a gyanus külsejü, de legalább száraz matrácz sem riasztott vissza, midőn házi gazdám, egy öreg japáni halász, azt a tűz mellé teritette ki számomra.

Öt tengeri mértföldnyire Iwanaj-tól, 1863-ban, a Taikun had-

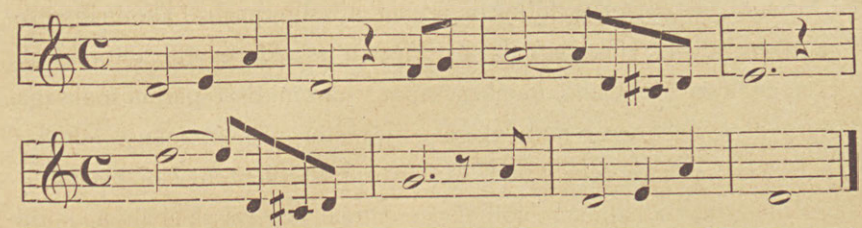
seregének egyik tisztje fedezte fel a Kajanomai széntelepeket, miután két évvel előbb amerikai geologok figyelmeztették arra. 1866 óta lóvonatu vaspályán szállitják a szenet a tengerpartra, ahonnan apró parti járművek, Hakodate-ba és Nippon északi részébe vitorláznak vele. A 150 főből álló munkáscsapat, három tiszt parancsnoksága alatt áll, e szénréteg magassága $2^1/_2$ méter, és 40 foknyi elhajlás alatt északnyugot felé vonul. Midőn a part mentén Isojába vitorláztam, elég alkalmam volt figyelemmel kisérni a bánya körül uralgó mozgalmas életet. A tengerpart vulcanicus kőképletekből áll, melyeknek sajátszerűleg szinezett rétegei, gyakran 300 méter magasságra emelkednek a viz szine fölé, de a tenger szinével egy vonalon, annyira ki vannak mosva, hogy mesterségesen vájt barlangokhoz hasonlitnak. Isojában, a szálloda tulajdonosa, egy darab fehér márványt mutatott nekem, amely, állitása szerént a hegyekben bőven található, és minőségre nézve a carraraival vetekedik. A japániak, az ásványokra nézve, kivált ami azoknak lelhelyét illeti, rendkivül bizalmatlanok, s ezt magam is tapasztaltam, midőn egy ezüst tartalmu kovarcz lelhelye iránt kérdezősködtem ama japáninál, aki a kovarczot, megitélés végett nekem bemutatta.

Vándorlásaim közben gyakran haladtam keresztül olyan halászfalukon, ahol az európai embert még megbámulják. A nők, csecsemőikkel karjaikon rohantak ki az utczára, és ujjal mutattak reám.

A falvak templomai mind lámpákkal voltak feldiszitve, Mazulinak, a halistennek tiszteletére, a kinek ünnepét épp most ülték. A theaházakban (Tschaija), és a korcsmákban (Yado), csak ugy nyüzsgött a nép, s vagy öreg emberek patheticus elbeszéléseit hallgatta, vagy fiatal leányok tánczában gyönyörködött, mig a gyermekek, a szülők felügyelete alatt, kedélyesen játszadoztak. A kis tacskók, comicus öltözetükben (rövid, kék, testhez álló kabát, érczgombokkal, szintén rövid nadrág és szalmakalap) hajszálra hasonlitottak az idomitott majmokhoz.

Otaschicuban, csak kegyelemből adtak éjjeli szállást az egyik

theaházban. Messze földről összejöttek itt a vendégek, hogy méltólag üljék meg a halisten ünnepét. Világos virradtig hallottam, mindenfelé, a Mazulino-Kandjo ünnepi ének dallamát :

A vizáradás, az egész vidéken nagy pusztitásokat vitt véghez. Egész házakat söpört el, tönkre tette a művelés alatt álló földeket, egész termésükkel együtt, sőt nehány emberélet is esett dühének áldozatul. Az Otaschicu-ból, a vulcan öböl partján fekvő Oschamambeb helységig tervezett, s már egész vonalán épités alatt levő műut teljesen megsemmisült; a szilárd szerkezetű fahidak odavoltak, vagy annyira megvoltak támadva szerkezetükben, hogy egyszer egy ily hidon áthaladva, lovammal együtt a mélységbe estem, a nélkül, hogy magamban vagy lovamban komolyabb kár esett volna, csupán nyergem ment tönkre, mert a heveder elszakadt, s maga a nyereg, nyom nélkül eltünt a hullámokban.

Amig a japániak el nem határozzák magukat arra, hogy műutjaikat, a hegyoldalakon vezessék felfelé, nem is fog nekik sikerülni alkalmas utak előállitása, illetőleg azoknak jókarban tartása. A mély bevágásu, 1000 láb magas hegyszoros megmászása után, elég vigyázatlan voltam megfogadni vezetőm tanácsát, s az ut megröviditése czéljából, az országut vonalát követtem. Fél óra alatt, tökéletes hijjával voltunk minden tájékozásnak, és vakon kóboroltunk az őserdőben, hasztalan keresve ösvényt, mely onnan kivezessen. Végre egy megáradt folyam lapos partjaihoz érkeztünk. A folyamnak majd jobb, majd bal partján lovagoltunk odább, s tizenkétszer kellett átgázolnunk a vizen. Természetes, hogy minden átgázolás egy önkénytelen hideg fürdővel volt összekötve.

Podgyászom is át meg át ázott, és Oschamambeb-be érkezve azt a szomoru tapasztalást tettem, hogy czukorkészletem egészen elázott.

Oschamambeb-től Mori-ig tartó utazásom, a legkellemesebb volt a többi között. Csaknem folytonosan a tengerpart ruganyos porondján lovagoltunk, s még lovaink is jobb kedvvel látszottak haladni, mit sem törődve azzal, hogy a tenger játszi hullámai gyakran tajtékozva törtek meg patáikon. E vidék, kellemes időjárás mellett, rendkivül festői. Balra a 2500 láb magas Ossu-vulcan emelkedik, a sziklás és meredek partok fölé. A vulcan koválygó füstje és utam iránya között, játszilag fodorodtak a kék tengernek, a dagály által mozgalomba hozott habjai, előttem pedig, minden lépés után élesebben emelkedtek ki a távolból a Komagadake hatalmas körvonalai, jobbra pedig, közvetlen közelségben, hatalmas őserdő lombjai között enyészett el susogva, a tenger felől fujdogáló kellemes szellő. Ez utamban találtam még Yorop-ot, az utósó Ajno falut, melynek medve-koponyákkal diszitett nyomoru kunyhóit, a csaholó ebeknek egész serege őrizte. Moriban ismét találkoztam Tiesbach gróffal és Siebold urral, akik épp ezen a vidéken vadásztak.

Mielőtt másnap, Hakodate felé utnak indultunk volna, azoknak a lovaknak tulajdonosa, amelyek engemet és podgyászomat ide szállitottak, sirva állitott be hozzám, s jelentette, hogy az éjjel egy medve, legjobbik lovát széttépte. A lovak közvetlen a theaház szomszédságában legelésztek. Bozóttal benőtt dombon, meg is találtuk a ló hulláját, szétmarczangolva, megtépett belekkel. A talajon tisztán kivehettük a küzdelem nyomait, s a véres nyomokból láttuk, hogy a medve, a vulcannal határos őserdőbe menekült. Egy darabig nyomoztuk a rablót, de eredménytelenül.

Délfelé érkeztünk a Kayabetoge hegyszoroshoz, s élveztük azt a regeszerűen szép kilátást, mely innen Hakodate felé nyilt meg előttünk. Jesso szigetén eszközölt utazásom tehát vége felé közeledett.

Még csak nehány évtized előtt, Nippon szigetén is egészen

Kobe-ig elterjedve, az ajno nép most már csupán csak Jesso szigetére szoritkozik. Áttörhetlen japáni népgyürü által szoritva, itt is kihaló félben van már, s számukat ma alig becsülik 26—27000. Kétségtelen, hogy a haladó polgárosulás itt is nem sokára teljesen kiirtja őket. E sajátságos nép származására vonatkozólag különféle nézeteket hallottam. Hogy az ajnok semmi rokonságban nincsenek a chínaiakkal és japániakkal, az iránt egy felületes vizsgálat sem hagy fenn kétséget. Koponyájuk alkotása nemesebb, homlokuk magasabb és domborubb, az orr jobban kiálló, de különösen a nagy, és egyenes metszésü szemek azok, amik folytán azt kell hinnünk, hogy az ajnok közelebb állanak a kaukazusi népfajokhoz.

Davis Bernard azt állitja, hogy az Ajno-k koponya képződése nem különbözik lényegesen a középeurópai népekétől. Dönitz tanár ellenben, az ajnókról tett észleleteit a következő szavakkal végzi: „Az Ajno nép mongol eredetü, és kisebb mértékben különbözik a japáni néptől, mint a german törzsek a román fajtól. A nyugot-európai typusokhoz való hasonlatosságról szó sem lehet.“

Jellemzetes sajátsága az ajnók mindegyik tagjának, a buja hajtenyészet. Dönitz tanár ugyan azt állitja, hogy a hajgazdagság, csak a chínai és japániakkal összehasonlitva tünik föl rendkivülinek: de egyúttal azt is bevallja, hogy a vizsgálat alkalmával, csak is fiatal és borotválkozott egyének állottak rendelkezésére. Én részemről egyetlen Ajnót sem láttam, aki arczát borotválta volna. Ellenkezőleg azt tapasztaltam, hogy minden ajno büszkeségének tekinti hajzatát, és inkább lemondana a világ minden kincséről, semhogy szakállát a borotvának áldozatul hozza.

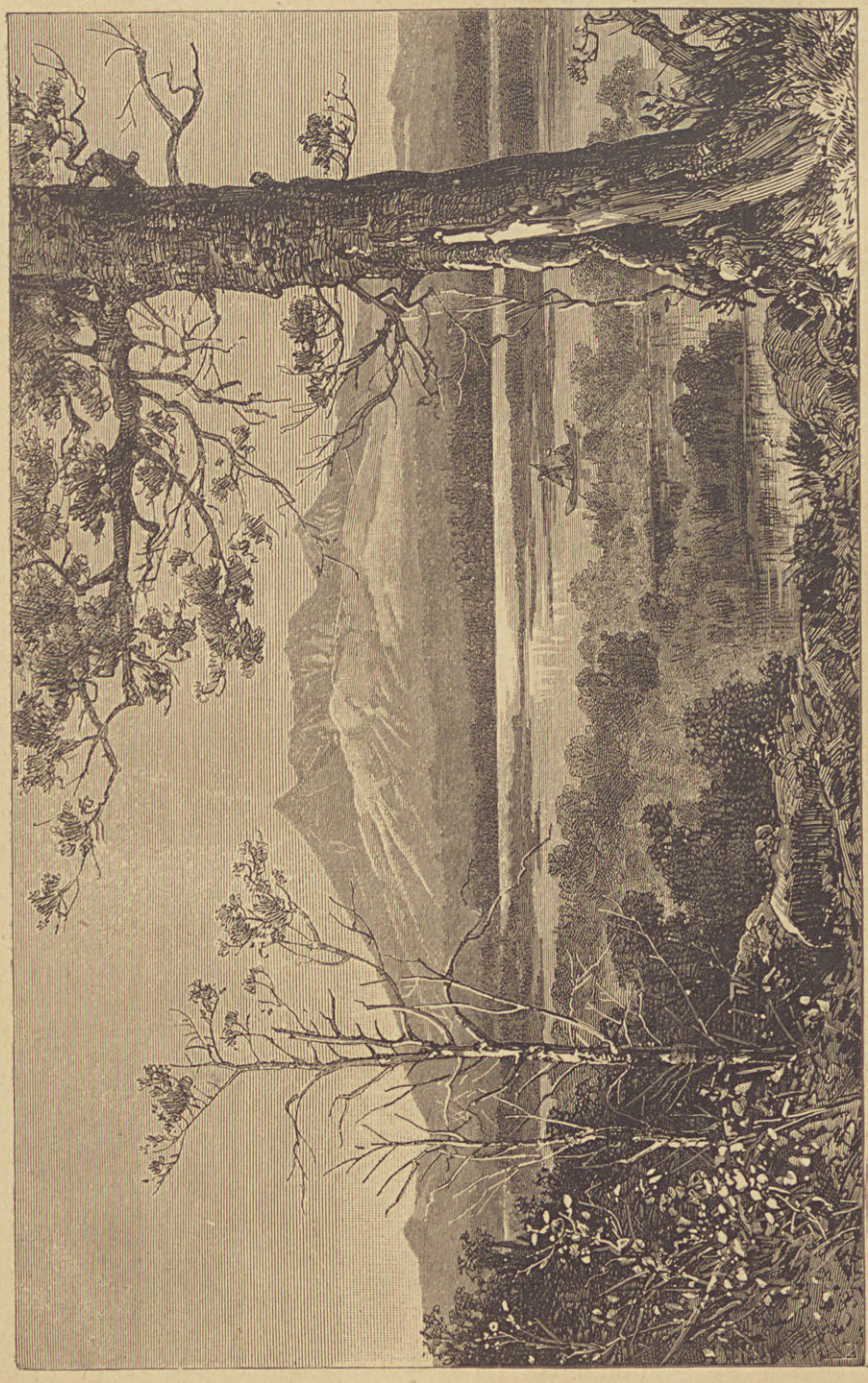
Egyes vizsgálatok kitüntették ugyan, hogy hasonló nagyságu felületen, egy Ajno férfihaj gazdagsága (Dr. Hilgendorf szerént 214, egy négyszög centiméter területen) csekélyebb, mint egy japáninál (270) vagy egy germannál (280) s csak az egyes szálak vastagsága (az első esetben 0.126 négyszög milliméter kereszt metszet, a második és harmadiknál egyiránt 0.082) tünteti föl a hajnövést oly

rendkivülinek, még is ritkaság marad az, hogy az ajnó-k egész teste, átlag 40 milliméter hosszuságu szőrrel van fedve, s e szőrszálakból rendesen 30 esik egy négyszög centiméter felületre. Az Ajno soha sem ápolja haját, s a viztől, mint a tisztálkodás segédeszközétől, retteg.

Az Ajnók alakja ritkán nagyobb ugyan 5 lábnál, de sokkal izmosabb és erősebb alkotásu, mint a japániaké.

E szellemileg rendkivül alásülyedt faj, sem irni sem olvasni nem tud, és ugy látszik, hogy még csak hagyományai sincsenek, ámbár a számok iránt, melyek az egyéni léttel szorosabb összefüggésben állanak, éles emlékező tehetséget tanusit. Vagyonuk, p. o. a szarvas szarvak, bőrök, edények és fegyverek számontartására az Ajnók rovásokat használnak, melyeken a tizes számok láthatólag meg vannak különböztetve. Emlékezetük segélyére, még a csomókötést is alkalmazzák.

Az Ajnók lakását szegényes kunyhók, mondhatni nyomorult ólak képezik, s e kunyhók rendesen két méter magas karókra vannak, sásból, szalmából épitve. A sás és szalma kévéket nyirfa héjjával kötözik össze. A bejárat rendesen délfelől van. Minden lakás két részből áll. Az első helyiséget rendesen éléskamrának használják, a másodikat lakásnak. Az első helyiségben különböző faedények, kötelek, szarvasbőrök és szarvak stb. vannak felhalmozva. Ha az első, rendesen sötét helyiségen tapogatózva áthaladtunk és megtaláljuk a lakásba vezető ajtó nyilást, egyenesen a nyilt tűzhely előtt találjuk magunkat, mely egy csekély mélyedésben van elhelyezve. A szoba egyik sarkában van a sásból összeállitott, elhanyagolt ágy; közvetlen az ágy mellett vannak elhelyezve a család kincsei, régi japáni fénymázas edények és fegyverek. Az edények abból az időből származnak, midőn a japániak még hizelegtek az Ajnóknak, és leginkább Tokioban készültek. Az ujabb időkből származó ajándékok silányabb minősége világosan bizonyitja, hogy a japániak most már fölmentve érzik magukat a

Komagadake vulcán.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

ſigyelmesség kötelezettsége alól. Deszkákra emelt, s vastag sás réteggel boritott fekhely képezi a tisztelet-helyet a vendégek számára.

A család minden tagjának helye meg van határozva, a tűzhely körül. A bejárathoz legközelebb ül a család feje. Közte és a ház asszonya között, kinek helye a tűzhely ellenkező oldalán van, gyülekeznek a tűz köré a többi családtagok, egy alacsony padon. A tűzhely tulsó oldala a vendégek számára van fenntartva. Az ajtók és ablakok egyiránt, elmozditható szalma fonatok által vannak elzárva.

Az Ajnók nyelve lényegesen különbözik a japániakétól, és nem hangzik ugyan kellemetlenül, de a sok r betű, amely benne előfordul, kissé keménynek tünteti fel azt. A férſiaknak szép és érczes mély hangjuk van, az asszonyok hangja azonban rikácsoló. Az Ajnók, ellenkezőleg mint a japániak, komolyan, mondhatni méltóságosan viselik magukat, de a milyen vad és állatias külsejük van, ép annyira félénkek és habozók.

A japániak szolgálatában, becsületesség, hűség és szorgalom elismerését szerezték meg maguknak. Mint szegődött munkások, favágók, halászok, vadászok stb. keresik meg maguknak a szükségeseket, s az általuk elejtett állatok koponyáival, házaikat ékesitik fel. Az elejtett állatokat a japániaknak adják át, s ezekért cserébe karton szöveteket, czérnát, rizspálinkát és dohányt kapnak. A japáni kormány megtiltotta ugyan nekik, de azért mégis mérgezett nyilakkal lövik a szarvasokat, a nyilak hegye, az aconitum gyökeréből nyert méregbe van mártva. Vannak nyilvető gépeik is. E gépek egy erős ivből állanak, amelynek hurját a vad szőllő venyigéje képezi. Az iv egy erős fatörzshöz van erősitve, ugy hogy a nyilvessző egyenes irányban áll arra, amerre egy másik zsineg, egy, a földön fekvő kis deszkához vezet. Ha egy szarvas vagy medve e deszkára lép, az iv hurja ki akad egy horogból és a nyilvessző megsebesiti az állatot. Megsebesitve egy óra alatt elhull.

A mérgezett sebhelyet ekkor kivágják. A szarvasbőröket és szarvakat Hakodateba szállitják, és ezek egyik legjelentékenyebb részét képezik az ottani kereskedelemnek. Füstölt szarvashuson kivül, az Ajnók még hallal, rizszsel, paszullyal, kölessel, tengerivel, burgonya és vereshagymával táplálkoznak. Az utóbb nevezett élelmi szereket, házi kertjeikben termelik.

Az Ajnó ruházata kezdetleges, s részint szarvas- és medvebőrből (szőrével kifelé) részint egy ohyo-nak nevezett növény szálaiból font és szőtt kelméből készül. A férfiak elhanyagolt alsó ruhát viselnek, egy deréköwel, melyben hosszu késüket tartják, s a hideg évszakban e fölött, egy összegombolható szarvasbőrtakarót, és cserzetlen bőrből készült csizmákat. Az alsó ruha alapszine sárga, kékkel van beszegve és térdig ér. Itt ott kék köténytis láttam a férfiak előtt. A nők, kettős hosszu ruhát viselnek, amelyet derekukon egy öv tart össze; harisnya helyett, térdig, kék szövettel csavarják be lábaikat, és csak ritkán viselnek oly lábbeliket, mint a férfiak. A házban, az Ajnó férfiak és nők (16 éves korig) minden ruhát levetnek magukról, s csak idegenek közeledésekor dobják magukra a legszükségesebb öltönydarabokat.

A hajviselet mindkét nemnél tökéletesen egyenlő: a hajszálak a fej hátsó részén, rövidebben vannak tartva, s leghosszabbak a homlokon, honnan aztán egy vastag fürt, a füleket egészen eltakarva, lóg le. Az összekóczosodott, a férfiaknál néha rövidre nyirt hajat, körülkötött kendő tartja össze. A férfiak, gyermekkoruktól fogva, annyira huzgálják a szemöldök közt levő pelyhet, hogy a szemöldök végre egészen összenőnek.

Az Ajnó hölgyek, ékszerül vörös és kék gyapot fonatokat viselnek nyakukon, s ezekre érczgombokat és csillagokat aggatnak fel. Füleikben nagy ezüst gyürüket hordanak, a szegényebb osztály pedig gyapot zsinort. Az anya, zsenge korában már addig nyomogatja csecsemője fül-lebbentyüjét, mig az egészen vékony és átlátszó lesz, mikor aztán egy tüvel egyszerűen átszurja.

Különös szokás az Ajnó nőknél, az alsó és felső ajkak tätovirozása, melyet ugy eszközölnek, hogy az ajkakat tüvel szurkálják s aztán a főző edényekre rakodott korommal bedörzsölik. A leányoknál 6—7 éves korukban kezdik meg a tätovirozást, és pedig legelőször a felső ajak közepén. Mint kifejlett szüz, aztán büszke lehet hatalmas bajuszára, és azokra a „l e g y e k"-re, melyek ajkait diszesitik. Karjaikon és czombjaikon is szoktak többszörös gyürüket tätovirozni.

A nők helyzete, a férfiakkal szemben, nem oly alárendelt, mint a japániaknál, ellenkezőleg, a házasszonya nemcsak minden üzletnél férje oldalán található, hanem a családi tanácskozmányokban is mindenkor részt vesz, s nem egyszer megesik, hogy az ő nézete lesz az irányadó.

Az Ajnók nem szeretik, ha valaki őseik után tudakozódik náluk, valamint azt sem, ha a vendég az ablakon kitekint. Csak kevesen vannak közöttük, akik életkorukat határozottan megmondani tudják, pedig van bizonyos, a hold korszakai után berendezett időszámitásuk is.

A községi élet ép ugy szabályozva van náluk, mint a családi. A község főnökévé mindig azt választják, akinek legtöbb fegyvere van. Ha kötelessége teljesitésében hanyagságot, vagy itéletében igaztalanságot követ el, egyszerűen leteszik, a hivatalát az foglalja el, akit eljárásával megkárositott. Az a hagyományos szokás, hogy a falu előljárója, az érkező vendégnek, a falu határaig eléje megy, üdvözli, s a legközelebbi határig elkiséri, most már csak egyes községekben divatozik.

A családoknál a vendégszeretet szigoru formasághoz van kötve. A 3—4 méter hosszu tűzhelynél, esténkint összegyülnek a jó pajtások beszélgetni. A házi ur minden vendégét külön fogadja és üdvözli. Ez, keleti szokás szerént a tűzhely mellett ül, és mind addig tudomást sem vesz az érkezettről, mig ez, az idegenek számára fenntartott oldalon, kényelembe nem helyezi magát.

Aztán egyideig hallgatva tekintenek egymásra, kölcsönösen meghajtják magukat, mi közben kezeikkel oly mozdulatot tesznek, mintha egymást megölelni akarnák. Aztán kezeiket keblük előtt összekulcsolják, mintha imádkoznának, lassan egymáshoz dörzsölik, a tenyereket befelé fordítva a szemeikhez emelik, s végre szakálluk hosszában egészen a derékig leeresztik azokat. Ez üdvözlés mindenkor ülve vagy guggolva történik meg.

Ha két Ajnó a hánzonkivül találkozik egymással, fejkendőjüket oldják meg.

A házi nő üdvözlése egészen különböző. Jobb kezének olyan állást kölcsönöz, mint nálunk a hirdetményeken látjuk, s aztán a neveletlen gyermekeknél ismeretes lapját mutató ujjának, az alsó ajak irányában, közvetlen az orra alatt, jobbról balra huzza és aztán vissza. Ez üdvözlési modor mindenkor oly comicusnak tünt föl előttem, mint midőn az Ajnók orrukat markukba fogva, s vállaikat felhuzva, a kérdő hangsulyozással kiejtett „Hääj?“ szócskával fejezik ki bámulatukat. Ugyanezt a szokást találtam a tibetieknél is.

Az Ajnó férfiak, napközben, egy csapat félvad eb által kisérve, az erdőkben dolgoznak. Az ebek gyakran eltévednek az erdőségben, s keserves vonitással tesznek bizonyságot róla, hogy mily nyomorult életet folytatnak ott.
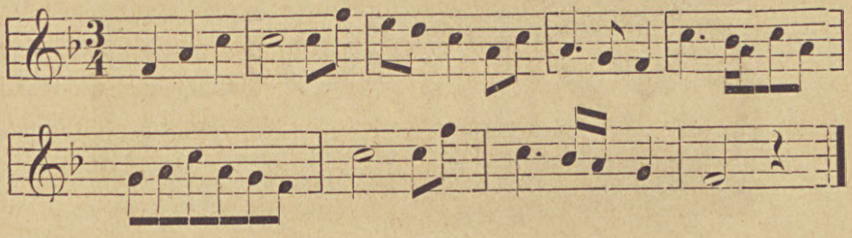
Kérdezősködeseimnek és tudakozódásaimnak az Ajnok vallására vonatkozólag, semmi eredménye nem volt. Istenségeknek ismerik el a napot, a holdat, a csillagokat, a tűzet és vizet, aztán a medvéket, sőt amint hallám, még az európaiakat is; egyébiránt sok vallásos szokást elfogadtak a japániaktól, például ezeknek ima pálczácskáit (ha jól emlékszem inao-nak nevezik). Ez egy kerek kis pálcza, melynek végein papir szalagocskák csüngnek alá. Az Ajnók azonban, a rájuk nézve nagyon is drága papirost, az ohyonövény szálaival helyettesitették. Ha az Ajnó egy állatot vadászaton elejt, legelőször is az isteneknek áldoz, a tűz-istenről még akkor

sem feledkeznek el, midőn a pálinkás butykos kézről kézre jár köztük. Egyébként mindenféle babona rettenetesen el van harapózva náluk.

A házasságokat mindenkor a legközelebbi rokonsággal kötik, testvérek közt azonban soha sem történik házasság. A menyekzők nagy ünnepélyességekkel vannak összekötve, és tömérdek szarvashust és rizst fogyasztanak el ily alkalomkor; de még több rizspálinkát isznak. A pálinkát rendkivül szenvedélyesen szeretik.

Az Ajnó, mihelyt megy, lovagol vagy csónakázik, folytonosan egy dalt énekel, melynek dallama fényes bizonyságot szolgáltat arra nézve, hogy zenei érzéke kifejlettebb és magasabb fokon áll mint a japániaké és a chínaiaké. A dallam rendesen egyszerű és kellemes.

Ajno-dal.

Egy Ajnók közt fölnevekedett japáni, a következő különös szokást beszélte el nekem. Az oly férfi, aki valakinek nejét házasságtörésre csábitotta, igazolva van a férj előtt, mihelyt a nő egy fülbevalót ajándékozott neki. Ha ily bizonyitéka nincs, akkor rendesen párbajt vivnak bottal és a párbaj a legtöbb esetben véresen végződik. Az ily párbajok azonban mindannyiszor, nagy pálinka ivással vannak összekötve, melynek költségeit a legyőzött fél viseli. Ugyane japáni beszélte nekem, hogy a házi ur halála után annak házát felgyujtják; én azonban, az Ajnók közt utaztamban, soha sem láttam ily leégett házak helyét.

A halottakat, egy szalmagyékényen, jobb oldalukra fektetik, ugy hogy fejük jobb tenyerükben nyugodjék, s e helyzetben is teme-

tik el, ellenkezőleg a japániakkal, kiknek halottjai ülő helyzetben jutnak a sírba.

Egyik csudálatos szokása az ajnóknak a medve-ápolás. Ha sükerül egy bocsot elfogniuk, azt egy asszonyhoz adják dajkaságba, akinek szopós gyermeke meghalt. Ennek kötelessége aztán addig szoptatni a bocsot, mig szarvashussal és hüvelyes veteményekkel táplálni lehet. Midőn aztán a növendék annyira megerősödik, hogy már már veszélyességétől tartanak, azt nagy ünnepélyességgel agyon verik vagy megfojtják. Mindenki ujjong és Sakit iszik, csak a dajka siratja — megölt gyermekét.

Tätovirozott kéz.

Ujabb időkben, Ajno leányok japáni ifjakhoz mentek férjhez, s igy apránként elvesznek az ősi szokások, s velök együtt valószinűleg ez érdekes népfaj is.

Jesso szigetről nyujtott leirásom végén, meg kell még jegyeznem, hogy a betelepités az első tiz év alatt, szomoruan csekély eredményt mutat fel. A tenger partok homokos és terméketlennek látszó talajjal birnak, a sziget belsejében lakó Ajnók pedig, semmi érzékkel sem birnak a földmüvelés iránt.*)

* Sajátságos véletlen volt, hogy ép itt utazásom alkalmával közlött a ‚Nogio-Zaschi' cz. japáni hirlap nehány statistikai adatot a talajviszonyokra vonatkozólag. Ezek szerint az

A szigeten lakó japániak főfoglalkozása a halászat és tengeri hinár szedés. A nyugati partokon különösen gazdag halászat esik. Az évenként fogott heringek (inschin) sardinák, (iwaschi) és lazaczok száma milliókra tehető. Északnyugaton czet-vadászatok is történnek.

A halászat Májusban kezdődik, s ilyenkor örege apraja azzal foglalkozik. Halászni szabad mindenkinek, de a zsákmány harmincz százalékát tartozik átadni a gyarmatositási ministeriumnak.

Halzsirfőző kazán.

A tengeri hinárt juliustól octoberig szedik, ugy hogy hosszu rudakkal kihalásszák, aztán csolnakokon a partra viszik s ott rögtön

egész területből 7000 (angol) mértföld esik a megmüvelt területekre, 6000 mértföld legelőkre, 5000 mértföld erdő müvelésre, s végre 9000 mértföld sziklára és lávára. Én a mivelés alatt álló földet 600 mföldre, a legelőt 1000 angol mértföldre becsülöm. Az „erdőmüvelés“ szó sehogy sem felel meg a tényleges viszonyoknak. Ültetvényeket csak farmok közelében láttam; s ezek területe alig lesz nagyobb 2 négyszög mértföldnél. A többi erdőséget a természetnek köszönhetik a japániak, mert azok még ma is ős állapotban vannak. A 75,000 négyszög kilométer területből tehát, szerintem, 66,800, négyszög kilométer a láva területekre és az ős erdőkre esik.

száritásához látnak, amire mindössze két három verőfényes nap szükségeltetik csupán. Friss állapotjában a tengeri hinárszálak hosszasága 10 méter, megszáritva egy méter hosszu darabokra vagdalják el, markokba kötik, s igy viszik a piaczra.

A kivitel többnyire Chinába és Japánba történik, s évenkint 6000 tonnára becsülhető.

Késő ősszel, a bennszülött japáni halászok, halzsir olvasztással is foglalkoznak. Az agyagból égetett, nagy olvasztó kazánok szabad ég alatt állanak, és nyáron fürdőkádaknak is használják.

Ha a szabadon lobogó tüz vigan nyaldossa e kazán oldalait, melyben a tisztaság kedvelő japáni egész kényelemmel fürdik, e látvány az idegenre oly benyomást tesz, mintha valakit látna, aki önmagát megfőzi.

IX.

Visszautazás Schanghai-be.

Katonai lázadás Tokioban és annak okai. — A Satsuma-lázadás. — Saigo tragicus vége. — Tengeri ut Schanghai-be. — Hajónk a taifun hatalmában. — Közel az elmerüléshez. — Borzasztó éjszaka. — Menekülés és megérkezés Schanghai-be.

Éppen jó időben érkeztem Hakodate-be. Ugyan az a gőzös, mely ide szállitott, a „Tokachio Maru“ indulásra készen állott a kikötőben. Másnap reggel utban voltam Japán felé. Az eső folytonosan esett, és oly sürü köd volt a tengeren, hogy hajónk nehányszor megállni kényszerült. Hármunkon kivül még egy amerikai tudós volt a hajón, nejével és gyermekeivel. A tudós ur folytonos komor hallgatással igyekezett igazolni a czímet, melyen magát a hajó lajstromba beirta. Neje, az első éjjel, az eső és köd daczára a födélzeten aludt.

A hajó kapitánya, a hajó erős ingadozását, nyugodt tenger mellett, a tulságos megterheltetéssel mentegette, holott, midőn Hakodate-ba szállitott bennünket, ugyanezt a körülményt a hajó teher jelentéktelenségéből igyekezett kimagyarázni. Ha valamelyik kiváncsi utas azt kérdezte tőle, hogy mikor érkezünk Yokohamaba, a delphi-i oraculum modorában válaszolta: „Utban vagyunk oda.“ Midőn végre Yokohama kikötőjében voltunk, következő megjegyzéssel magyarázta ki kora érkezésünket: „A hajó kedvező áramlatban haladt.“

Másnap reggel Tokioba siettem, hogy ott az angol consulnál, Sir Harry Parkes-nál búcsu látogatásomat megtegyem. Tokioban, távollétem alatt, egy katonai lázadás volt, melynek okai a Satsuma-lázadás utófájdalmaiban keresendők.

Egyrészt, hogy az eseményt a kellő álláspontról világithassam meg, másrészt pedig, hogy az olvasó teljesen szabad áttekintést nyerhessen Japánnak jelen társadalmi és politikai viszonyairól, különös tekintettel az Európával való kereskedelmi érintkezésre, szükséges lesz, 27 évvel visszamenni a nép és ország történelmében.

1853 év jul. 8-án történt, hogy négy tekintélyes amerikai hadi hajó, Perry Commodore parancsnoksága alatt, megjelent Uraga előtt, Sagamie tartomány partjain, és egy levelet adott át a hatóságoknak, mely levélben az egyesült államok kormánya, barátságot és kereskedelmi szerződést ajánl.*)

Perry Commodore 8 nap mulva ismét elvitorlázott, kijelentvén, hogy egy év mulva visszatér a válaszért. E hallatlan esemény folytán egész Japán leirhatlan izgalomba jutott. A daimiok (herczegek) a Taikun parancsára, védelmi helyzetbe hozták a Musaschi bejáratait, a Mikado nyilvános körmeneteket és imákat rendelt el, hogy e rettenetes veszélyt az országról elháritsa, csak a lakosság értelmesebb része látta be, hogy az idegenekkel való érintkezésnek csak jótékony következései lehetnek Japánra nézve. 1854 február havában ismét megjelent Perry Commodore, ezuttal 8 hajóval és egyenesen a Tokio-i öböl előtt. A japáni kormány mindent elkövetett, hogy visszatérésre birja. Perry csak akkor elégedett meg, midőn a Kanagawai tárgyalások, a Schimoda és Hakodate-i kikötők megnyitásával véget értek.

Az amerikai expeditio szerencsés kimenetele, az európai hatalmakat is, és pedig legelőször is Oroszországot, arra birta, hogy hasonló kedvezmény kieszközlését megkisértse. A „Diana“ fregatt azonban, melyet az orosz kormány Schimodába küldött, 1854 decz. 23-án ama nagy földrengés alkalmával, mely Schimoda-t egészen elpusztitotta, szintén elveszett. Ennek daczára azonban,

*) Lásd dr. Rein „Japán“ czimű könyvét.

sikerült a megmenekült Putiatin tengernagynak kieszközölnie, hogy Yokohama és Nagasaki kikötői az oroszoknak megnyittassanak. A hollandiak és poroszok, csak 1860-ban kaptak hasonló kedvezményeket.

Az elégületlenség folyvást növekedett az országban. A daimiók saját költségükön hadi hajókat szereltek fel, s a régi, tisztes templomi harangokat ágyukká öntötték át, a nagyobb városok védelmi állapotba helyezése czéljából. Különösen akkor vonultak vissza a befolyásosabb családok a kormánytól, midőn Harris, amerikai meghatalmazottnak sikerült személyesen értekezni a Taikunnal, s minthogy a Mikado nem ismerte el a kötött szerződéseket, az elégületlen Samurai-k (katonák) folytonosan igy kiáltoztak: „Tiszteljétek a Mikadot, és kergessétek el az idegen barbárokat!“

E majd titokban működő, majd nyiltan fellépő meghasonlásnak természetes következményei voltak a politikai ármánykodások, melyeknek éle a betolakodott idegenek ellen volt intézve, s amely apránként a népesség minden rétegére kiterjedt. A Samurai-k között forrongó erős mozgalomnak első áldozata, Ji Kannon nevü szabadelvü herczeg volt. Kastélyába utaztában támadták meg, összekonczolták, és fejét például azok számára, akik az európaikkal czimborálnak, nyilvánosan mutogatták. A gyilkosok önkényt jelentkeztek a kormánynál, azzal a kérelemmel, hogy oly gyorsan, amint lehet, halállal büntessék őket. Nem kellett sokáig várakozniuk kérelmük teljesitésére.

1861 jul. 5-én, Tokioban megtámadták az angol követség palotáját. Éjfélkor, midőn a japáni őrség aludt, nyomultak be, s nehány angolt le is kaszaboltak, de a többiek revolver lövései megfutamitották őket.

Sok legyilkolt európai vére száradt meg a lázongó Samuraik fegyverén, a legutósó gyilkosságig, melynek Haber, a hakodatei

német consul esett áldozatul 1874-ben. Egy fiatal harczos gyilkolta meg orozva.

Csudálatos jellemzése e merényleteknek, hogy majdnem hihetetlen gyávasággal lettek végrehajtva, habár meg kell vallani, hogy a merénylők később, a halálos büntetés végrehajtásánál majdnem a lovagiassághoz hasonló stoicus nyugalmat tanusitottak.

Amerikának páratlanul ügyes diplomatiai működése daczára, a tömegesen érkező telepedők helyzete veszélyes és kétséges volt. Mindenki ismerte most már a Taikunnal kötött szerződés Achillessarkát, és tudta, hogy az a Mikado helybenhagyása nélkül mit sem ér. Ez pedig, minthogy az elégületlenség folytán hatalma és befolyása láthatólag növekedett, hivatalnokai által, akik minden üzletbe és kereskedelmi összeköttetésekbe gátlólag beavatkoztak, végtelen sorát okozta a nehézségeknek.

1862-ben, az első japáni követségnek Európába utazása után, a Mikado magához rendelte a daimiokat, hogy velük országos érdekü ügyekről tanácskozzék. A tanácskozmányban részt vett az öreg Satsuma herczeg is. Számos Samurai-ból álló kiséretével éppen utban volt Tokio felé, midőn Yokohama közelében, három európai urból és egy hölgyből álló lovagló társaság jött velük szembe. A japáni szokások mindenkitől, aki egy herczeg kiséretével összetalálkozott, megkövetelték, hogy mellékutra térjen le. A lovasok elmulasztották ezt. Különben is ingerültek levén az európaiak ellen, nehány harczos kardot rántott és megtámadta a társaságot. Richardson kereskedő megöletett, a többiek csak gyors lovaiknak köszönhették, hogy megszabadultak.

Az angolok a herczeg kiszolgáltatását követelték, s mivel ez megtagadtatott, halomra lövöldözték Kagoschima városát. Ez 1863-ban történt. A japániak azzal állottak boszut, hogy az angol és az amerikai követség palotáit leégették. Mindez még nem volt elég, hanem nehány herczeg, a Mikado nyilt óhajtása által felbátoritva, tengeri harczot kezdett folytatni az idegen hajók ellen.

Nem egyszer történt, hogy angol, amerikai, hollandi hajókat megtámadtak. Ennek következménye ismét Simonosaki bombázása és egy jelentékeny hadi sarcz követelése volt. E komoly fenyitéseknek végre meg lett óhajtott hatása. A japániak kénytelenek lettek elismerni az európaiak kifejlettebb hadi rendszerét, és bevallani saját gyöngeségüket. A samurai-k is igyekeztek hasznot szerezni a szerencsétlenségből, s nyert katonai tapasztalataikat, csudálatoskép, először is nem az idegen barbárok ellen, hanem az 1868-ik véres polgárháboru folyamában, a saját országukban tapasztalt rosz gazdálkodás ellen használták fel. Ez idő szerint már, a befolyásos egyéniségeknél megszünt az idegenek iránt táplált gyülölet. Az egyik párt a Mikado kezében akart összepontositni minden hatalmat, a másik ugyanezt igyekezett megszerezni a Taikun számára. A vetélytársak mindegyike igyekezett megnyerni az idegenek kegyét és pártfogását, hogy hadi szereket és katonai tanácsosokat kaphassanak tőlük. A japáni ifjuság kezdett idegen nyelveket tanulni és kiképzés végett európai iskolákat meglátogatni.

Az uralkodó Taikun (Schogun) Histotsubaschi, 1867 novemb. 17-én ráhagyta magát beszélni, hogy Mutsuhito Mikadonak (szül. 1850 nov. 3-án) 1867 febr. 3-a óta 121 császárja Japánnak) lemondását bejelentse. Megtörtént, de ez ártatlan okirat miatt még sok vérnek kellett folyni.

Az osakai palotájában nyugodtan élő Taikun, a Mikadotól meghivást kapott, hogy utazzék az udvarhoz, Kiotóba, ahol is oly tiszteletben fog részesülni, mint a császári herczegek. Az ingatag férfiu, nehány gonosz tanácsadó által rá hagyta magát beszélni, hogy hadserege élén menjen Kiotóba. Midőn ezt a Satsumai és Koschin-i Samuraik megtudták, utját állották a Taikun seregének, és Fuschimi mellett komoly csatára került a dolog, melyben az 1868-iki polgárháboru kitörését lehet tekintenünk. Ezután még több véres csata következett, melyben azonban a lázadók, vitézségük daczára mindenkor a rövidebbet huzták.

Február hetedikén, egy egy császári kéziratot kézbesitettek az európai államok képviselőinek ünnepélyes modorban, amelyben a Mikado, aláirásának nyilvanossá tétele által, először nyilatkozott mint Japán egyedüli uralkodája, s nemcsak a lázadók vezérét Tokugawa Kaikit, hanem a többi lázadókat is mind becsület- és jogvesztetteknek nyilvánitotta. E nyilatkozattal egyidejüleg, egy hadsereget állitottak fel a lázadás leverése czéljából. Ama számos harczok és csaták közt, melyek a Mikado és a Taikun csapatai között változó szerencsével folytak, mig végre ez utóbbinak legyőzetésével és a fővárosnak Kiotóból Tokioba (Yedo) áthelyezésével végződnek, 1868 év végén, még nehányszor nyilatkozott az idegenek iránti gyülölet s különösen, midőn a Mikado mind elismerte az európai hatalmakkal kötött szerződéseket. Ugyan abban az órában, midőn a mostani angol követ, sir Harry Parkes, a Mikadonál ünnepélyesen tisztelgett, csak alig szabadulhatott meg egy gyilkos merénylet elől. Rövid idővel ezelőtt, egy franczia hajónak 10 matrózát és egy tisztjét gyilkolták meg Osakaban. A japáni kormány őszintén sajnálta a történteket, és készségesen végrehajtotta a francziák által dictált büntetéseket. Azok a Samuraik, akik a merényletben részt vettek, Harakiri-re lettek itélve. Tizenegy már végre hajtotta az öngyilkosságot, a többiek, a francziák közbenjárása folytán, kegyelmet kaptak.

A Taikuni méltóság megszüntetését még más, jelentékeny és mélyreható reformok követték. A sok fejedelem hübéri rendszere nem maradhatott fenn tovább, s el is bukott a haladási mozgalom fejszecsapásai alatt.

Az ország uj beosztást nyert, s a kormányzói állások, a volt daimiok érdemesebbjei által lettek betöltve, azonban a többi herczegeknek is meghagyták előbbi jövedelmeiknek egy tizedét. E jövedelem tökéletesen elég volt a daimiöknak, akiknek most már nem kellett Samurai-kat tartaniuk, de ez utóbbiak számára a jövedelem hasonló megszoritása, nem állott arányban egykoru jövede-

meikkel. A kormány pedig, melynek az a feladat jutott, hogy a nyugdijakat pontosan kifizesse, csakhamar azt a szomoru tapasztalást tette, hogy az állam jövedelmeinek fele, a daimiok és Samurai-k zsebébe vándorol, mig a földmüves osztály csak ugy nyög a roppant adó alatt. Ez igy nem maradhatott tovább. Gondolkoztak a mentő eszközről és egy pénzügyi lángész feltalálta a „végkielégitést". A nyugdijasok, jövedelmeik helyett egyszer csak kötvényt kaptak, mely a kormányt a további járadékok fizetésétől felmenti.

A most következő lázadások mind a megsértett anyagi érdekekre vezethetők vissza. A Samuraik sem várattak sokáig magukra. 1877-ig majd itt, majd ott mutatkozott a nyugtalanság, mindenütt apró csatározások folytak a czélból, hogy a Mikadót gonosz tanácsadóitól megszabaditsák. 1877-ben azonban nem csekélyebb egyéniség, mint az átalánosan kedvelt és tisztelt Saigo, tüzte ki a lázadás zászlaját, mely aztán ugyancsak sok vérbe került. A Mikadó, egyedül Saigónak köszönheti uralkodását, s ezt a nép még ma is mint rendkivüli hőst isteniti. Saigo, mint az államtanács legbefolyásosabb tagja, háborut inditványozott Korea ellen, s ez inditványával megbukott. E bukás bántotta annyira, hogy a lázadásban keresett magának elégtételt. Visszavonult tehát hazájába, Kagoschimába, és ott egy hadi iskolát alapitott a Samurai-k számára, a melybe 1875-ben már harmincz ezer harczos iratkozott be, életét kötvén le hűsége zálogául.

Mi volt Saigo szándoka? Talán arra gondolt ő, a kipróbált tábornok, hogy a Mikadot gonosz tanácsosaitól megszabaditsa? Valjon valóban oly önzetlen hős volt-e, aki a martyrok dicsőségét megérdemli? Vagy talán lelkében, be nem vallott, nagyravágyó álmak szenderegtek? — A kérdésekre csak ő adhatna feleletet, — ő pedig már halott.

Ezernyolczszázhetvenhét január havában indult meg 14.000 hű Samurai kiséretében észak felé. A kormány hirtelen egy hadsereget állitott ki az oroszlán megfékezésére. A Satsuma lázadók

dalának éneklése mellett vivták meg a harczot Jawarasaka mellett, amelyben a lázadók, irtózatos veszteséggel, meghátrálni kényszerültek. Deczember 14-ig ismétlődtek a harczok, hasonló szerencsétlen kimenetellel. E napon a vitéz Saigot, akinek csak 500 embere volt, 14,000 emberből álló császári hadsereg támadta meg Kagoschima mellett. A harcz nem tartott sokáig. Saigo megsebesült. Barátja, Reppu, levágta fejét és eltemette.

Midőn az elestek azonosságát megállapitották, megtalálták a vezér fejét is, a ki egy évvel ezelőtt, ragyogó marsall-egyenruhában vonult ki, s most egy munkás igénytelen köntösében esett el. A császáriak parancsnoka, tisztelete jeléül, megmosta Saigó fejét, s Kagoschima egyik templomában temette el. Igy végződött a Sátsuma lázadás, amely 6000 halottba, 10,500 sebesültbe, és a kormánynak 42 milliójába került.

A kormány elnézőnek mutatkozott ugyan a forradalomban részt vettek irányában, az utófájdalmak azonban még sem maradtak ki, s ezek most a tokioi katona-lázadásban nyilatkoztak.

A katonaság elégületlensége abból származott, hogy a Satsuma-lázadás leverése után, a tisztek hadi érdemmel lettek kitüntetve, a legénység pedig semmit sem kapott. Ehez járult még, hogy a mindenfelől szorongatott pénzügyminister a katonaság zsoldját is leszállitotta. A forrongás most már szemmel látható volt. Aki a japáni népnél annyira gyökeret vert udvariasságot ismeri, könnyen fogalmat alkothat magának a hadseregben uralgó fegyelemről. A fellebb való nem mer egy kategoricus parancsot kiejteni száján, a katona alázatosan sohajt, a megértett óhajtás hallatára, s aztán teszi azt, ami neki tetszik és nem azt, a mit tennie kellene. A katonák és fellebbvalóik közötti érintkezés rendkivül szertartásos. Megtörténik, hogy ittas katonák kivont Yatagannal rohannak egymásra, bántalmazzák az európaiakat, vagy a rendőröket, a béke és közbiztonság eme derék őreit, ugyancsak elpáholják. Az ily kihágások, mindig a tisztek szemei előtt

történnek meg. Ily demoralisatio mellett aztán nem lehet csudálkozni, hogy a kormány előleges intézkedéseket nem tehetett.

Auguszt. 27-én egy tisztviselő, két katona beszélgetését hallgatta ki. A katonák azt mondották, hogy a fellegvárból két ágyúlövés fogja jelezni az időt a lázadásra. A tisztviselőnek alig maradt annyi ideje, hogy egy ministerhez fusson s azt a dologról értesitse. Midőn a két ágyulövés elhangzott, a kormány még alig tehetett némi óvrendszabályokat. A lázadás kezdeményezői a Mikado testőr-tüzérei voltak, kiknek kaszárnyája az angol követség szomszédságában volt. Itt ment végbe ütközet is, a lázadók és a kiküldött kormánycsapatok között. Mindkét részről sok puskaport vesztegettek el, a sötét éj azonban nem engedte, hogy tulságosan sok vért ontsanak. A golyók keresztül repültek az angol követség palotáján, s legnagyobbrészt a palota mögötti töltésbe csaptak be. Végre, miután summa summarum mintegy 30 ember elesett, megzabolázták a lázadókat. Háromszázat elfogtak és bezártak, a többiek elfutottak.

A lázadás alatt nem hiányzottak az izgató, de legnagyobbrészt tragi-komikus jelenetek. Egy csapat Ito belügyminister házához sietett; Ito-nak hivják a nemrégiben meggyilkolt Ikubo-nak kevéssé irígylésre méltó utódját — és fel akarta gyujtani a számtalan lövés által átlyukgatott házat. Az időközben megérkezett császári csapatok azonban, visszavonulásra kényszeritették a lázadókat. A ministernek eközben még elég ideje volt arra, hogy a császárhoz meneküljön. A Mikado személyét még a lázadók is, mindig szentnek és sérthetlennek tekintik. Mindenki azt mondja, hogy neki semmi része nincs az országot ért szerencsétlenségekben, hanem a tanácsadói roszak és gonoszak. Ezeket kell minden áron ártalmatlanná tenni.

Háromszáz lázadó a császári palota elé vonult, és követelte, hogy a Mikado elé bocsássák. Midőn kijelentették nekik, hogy az adott körülmények között lehetetlenséget követelnek, a fanatikus

katonák egyike, a hely szinén főbe lőtte magát. Tokioba érkezésem alkalmával, átalánosan, nyomott hangulatot találtam; mindenfelé vészjósló csöndesség mutatkozott. Ha a lázadókat megbüntetik, émlékük folytonosan élni fog, mint vértanuké, ha büntetetlen maradnak, s a megérdemlett mogyorófa helyett csakugyan a követelt hadiérmet kapják, akkor a lázadást sikerültnek tekintik, s a demoralizatió még mélyebb gyökeret ver.

Az a körülmény, hogy a Mikado, e lázadás után nemsokára elhagyta a várost és körutat tett az országban, csak növelte a ministerek zavarát. Nem lehetett őket másként látni Tokio utczáin, mint kocsiban és erős katonai fedezet alatt.

Nehány nappal ezelőtt, az excellentiás urak egyike házához kocsizott. Egy öreg ember, folyamodványnyal kezében törte magát keresztül a sokaságon. E váratlan eseménynek az lett a következménye, hogy a lovasságból álló kisérlet minden irányban szétfutott s a ministernek igy alkalma nyilt átvenni a folyamodványt, s egy jó tett köpenye alá rejteni rettegését.

A német követség palotájában ért az a szerencse, hogy ő excellentiájának, Ito belügyminiszter urnak bemutattak. A követség egyik szórakozott tagja, a miniszter hogyléte után tudakozódott. Ő excellentiája fájdalmas tekintetet vetett az ég felé, aztán igazán japániasan, egyet sohajtott és szomoruan válaszolt: „Köszönöm — jól.“

Japánban töltendő napjaim meg voltak számitva. Yokohamában találkoztam Ullrich bánya-igazgató barátommal, aki Amerikán keresztül, épp haza utazni készült. Szivélyes modorban ünnepeltük meg elválásunkat. Utaink elváltak; az övé nyugotra vezetett, a polgárisulás hazájába, — az enyém, keletre, a Kobi (Gobi) sivatag felé.

Schanghai és Yokohama, a távol kelet e legfontosabb két kereskedelmi pontja között, hetenkint egyszer közlekedik a gőzös. A Mitzu-Bischi posta-társaság hajói, amerikai származásu fából épi-

tett kerekes gőzösök, 2—4000 tonna hordképességgel, s az utasok kényelmére mindenkép gazdagon vannak berendezve. A hajó eleje a kerékszekrényekig (Steerage), a födélzet-utazók számára szolgál tartózkodási helyül. A hajó hátulján, két emeleten vannak az utazók kabinetjei és ezek közepén van a tágas étkezőterem, tetején a kis olvasó- és zeneteremmel.

September 11-én szállottam a „Tokio Maru“ födélzetére, hogy azon Schanghaiba utazzam. A horgonyokat d. u. 4 órakor húzták fel. A tenger nyugodt volt, s a hajó elején vidám, pezsgő élet mutatkozott. A japáni, Kobe vagy Nagasaki felé utazó nők és leányok szokott vidám modorukban kaczagtak és vihogtak, s csakhamar minden fesz nélkül, életük legfontosabb feladatával, a piperével kezdtek foglalkozni. A nők egy része még búcsút integetett a parton álló ismerősök felé, a másik rész élénk társalgást folytatott az időjárás fölött, a harmadik rész pedig, kézről-kézre járatta — a sörös palaczkot.

Délután öt óra volt. A kikötő már messze távolságban volt mögöttünk, a 13,000 láb magas Fusiyama, csak egy ködphantomnak látszott. Egyszerre csak nagy lótás-futás támadt a japániak közt: „Hol a kapitány? Egy ember a tengerbe esett!“

Egy japáni, édes emlékekbe merülve, a hajókorláthoz támaszkodott, s a hajónak mind erősebb ingása folytán egyensulyt vesztve a tengerbe bukott. Jó ideig tartott, mig a kapitány megtudta a dolgot, megállitotta a hajót és lebocsátotta a mentő csónakot. Ekkor azonban minden intézkedés meglepő gyorsan lett megtéve. Mi utasok, feszült figyelemmel vártuk a kimenetelt.

„Ott — ott van! — Nem, nem, csalódtam! Ah, most elmerül! Ah a szegény ember!“

Messze, messze láttam meg az uszó japáni fejét, alig látszott akkorának mint egy gombostű. A hullámok majd felemelték, majd ismét eltakarták. Egy biztonsági öv, melyet a tengerbe dobtak, ellenkező irányban uszott tova. A mentő csónakot a hajóról jelek

által kellett vezényelni, mert annak legénysége nem láthatta a szerencsétlent. A japáni azonban ügyes uszó lehetett, mert folyvást a felszinen tartotta magát, s a távolság mind kisebb lett köztük.

Hála istennek, végre!

A kormányos vonszolta az eszméletét vesztett ficzkót a csónakba, s csakhamar aztán, a hajó födélzetén voltak vele.

Meredten feküdt a ficzkó a födélzeten, s a hajó orvosa igyekezett mindenkép felélesztení benne az öntudatot. Hátának veregetése tenyérrel és nehány csepp brandy becsöppögtetése a szederjes ajkak közé, végre magához téritették; a patiens visszaadta a tengernek azt, amit fölösleges mértékben kapott tőle. Estére, vastag gyapottakarókba burkolva feküdt egy első osztályu kabinban és könyörgött, hogy adjanak neki több — pálinkát.

Másnap gyalázatos időnk lett. Csak ugy zuhogott az eső, s emellett sürü köd borult a tenger tükrére, daczára annak, hogy erős szelünk volt. A hajónak ismételve meg kellett állania. Most már mindnyájan félni kezdtünk a Taifun közeledésétől, melyet Yokohamaban előre megjósoltak. Éjjel azonban kitisztult s éjfél után két órakor a csillagos égben gyönyörködtem a födélzeten. A további utazás Kobeig a gyönyörü csatornákon Nagasakiig, minden kellemetlenség nélkül folyt le. A gonosz napok azonban még hátra voltak.

Mindenek előtt nehány átalános adatot akarok előrebocsátni ama rettenetes forgószélre vonatkozólag, amely évről évre követeli és ki is veszi áldozatait, árukban és emberéletben egyiránt. A Taifun (a chinai Ta-fun = nagy szél után, más néven Cyclon) egy forgószél, mely az atlanti tengeren, a csöndes oceánon, a bengáli, de különösen a chinai vizeken szokott előfordulni. E forgó viharok átmérője, gyakran több száz angol mértföldnyire terjed. A vihar forgása mindenkor a nappal szemben történik s következőleg az aequatortól északra, a lefektetett óra mutatójának forgá-

sával ellenkező irányban, délre pedig ugyan abban az irányban. Amennyire tudni lehet, még soha egy Taifun sem haladt keresztül az aequatoron. A légnyomás ingadozása, roppant gyors esése a légmérőnek, végre az égboltozat tüzvörös szinezete, sürü köd a láthatáron, mintegy 20 fok magasságban, amely gyorsan emelkedve, az egész látkört csakhamar vörös-szürke fátyollal vonja be, s végre a mind közelebb hangzó menydörgés és a fékét vesztett elemek nyögésszerü zaja, képezik a veszedelem előjeleit. A nagy mértékben müködő központfutó erő okozza, hogy a Taifun által leirt kör közepén, rendkivül vékony lesz a levegő, és a légmérő rendkivüli gyorsasággal száll alá. (A Taifun központján Aneroid-légmérőm 732·5 millimétert mutatott, holott Yokohamaban 760·7 mm. volt.) A tenger felülete emelkedik a vihar központja felé; ugynevezett „viharhullámok“ támadnak, melyek gyakran óriás oszlopokká emelkedve, egészen a felhőkig érnek, s ha a partot érintik, gyakran egész községeket ugy elárasztanak, hogy azoknak minden lakosa odavesz. Vegyünk tehát most egy hajót, amely a Taifun körét keresztülmetszi. A hajó légmérője, okvetlen, egész a centrumig alászállni fog, hogy aztán megfelelőleg emelkedjék. A vihar ereje pedig a központ felé gyengébb, annyira, hogy ott gyakran teljes szélcsönd uralkodik.

Szeptember 17-én, ködös és esős időben, indultunk el Nagasakiból. Egy óra mulva megfordittatta kapitányunk a hajót és vissza siettünk Nagasakiba. A kikötőbe érkezve azonban nyugton maradt a higanyoszlop, s a kapitány elhatározta, hogy estére ismét folytatjuk utunkat. A következő napon semmi nevezetes dolog nem adta elő magát s a második éjszakát is aránylag nyugalomban töltöttük el. Reggel 4 órakor fölébredtem. A hajó annyira ingott, hogy hasonlót még nem tapasztaltam. Minden oldalmozdulatnál erősen meg kellett kapaszkodnom, hogy ki ne essem ágyamból. 7 órakor fölkeltem és a salonba mentem theázni. Gyomrom azonban semmi meleget nem szenvedett meg magában. Aztán a födél-

zetre mentem, de visszaparancsoltak a szobába, mert a hullámok minden pillanatban átcsaptak a födélzeten. Csudálatosnak tetszett előttem, hogy a szél nem volt túlságos erős; de ehelyett a tenger mélye ugy háborgott, mintha annak fenekén dühöngene valami nagy szélvész, hiába keresve rést a szabadulásra.

A hét utazó — az asszonyok szerencsére lenn maradtak saját kabinjukban — a salonnak minden szögletében hevert. Előbb azonban a feldöntött tábori- és karos székekből torlaszt kellett emelnünk; egyikünk egy felboritott asztal lábára támaszkodott, a másik háttal a pamlag vánkosához.

Én a jobb oldali üveg ajtó mellett állottam, görcsösen átölelve a salon födelét tartó vas oszlopok egyikét, s meredten bámultam ki, a háborgó tengerre. A hullámok egész tájképeket alkottak, hegyek, völgyek és szakadékokból. A látszólag fenékig fölforgatott habok, rémitően szép látványt nyujtottak, a természet mindenhatósága, s az ember semmisége közötti ellentét megható volt.

Mialatt a szerencsétlenül járt matrózokat — a hajó rettenetes ingása, kemény tárgyakhoz csapkodta még e viharedzett ficzkókat is — az orvoshoz szállitották, egyszerre csak megállott a gép, s a közép raktárból tüzet kiáltottak. A matrózok, tömlők és fecskendőkkel, minden irányban futkároztak. A hajó szelelőlyukait már kinyitották, de a sűrű füst még sem talált elég helyet arra, hogy megszabadulhasson. Majd minden arcz elsápadt, s nem egy kéz simitotta végig reszketve, a verejték boritotta homlokot. Hatszáz láda gyufa gyuladt meg a folytonos rázkódás közben. Ebből származott a rettenetes füst. Szerencsére még jókor észrevették, s a lángok félóra alatt eloltva lettek. A kapitány aztán tengerbe hányatta az egész gyufa készletet.

Ismét a salonban gyülekeztünk össze, hallgatva, mint valami némák gyülekezete. Az idő délfelé lehetett. Soha sem hittem volna, hogy a hullámok még magasabbra is nőhetnek mint előbb. És pedig még is ugy lett. Lehetetlen volt csak egyetlen lépést is

A hajó a Taifunban.

tenni a salonban. Ha valamely czélt elérni akartunk a kimért helyiségben, csak ugy eszközölhettük azt, hogy egyik szilárdul álló tárgytól a másikhoz ugrottunk.

Vészjósló szünet állott be. Egy pillanatra ugy tetszett, hogy hajónk a tengerfenékhez van szögezve, oly mozdulatlanul állott. Hanem ez csak azért történt, hogy pár percz mulva egész oldalát annál keményebb ellentállásban tegye ki a hullámok ostromának. Most jobbra hajlott, s csaknem egészen oldalán feküdt, majd ismét felegyenesedett, s aztán egy recscsenés, oly borzasztó és velőt rázó, mint valamely gyujtó villám csattanása. Rémülten ugráltunk fel; mindnyájunk arczáról a halálos félelem kifejezését lehetett leolvasni.

Felnyitottam a salon ajtaját és kitekintettem. Mellettem Hague amerikai geolog állott. E látványt soha életemben el nem feledem. A vihar vékony ködén keresztül láttam a kapitányt, minden oldalról helyéhez kötözve, épp oly aggodalmas arczczal tekinteni a tátongó mélységbe, mint magunk.

„Vagy a gép pattant el, vagy a hajó hasadt meg. Veszve vagyunk!“

És mégis, osztanom kellett a geolog fájdalmas mosolyát, amint fejével intve mondá: „Kár! . . Kár!“

Nehány perczig hasztalan vártam a hajó sülyedésére, s aztán számitgatni kezdtem, hogy hány másodpercz telik el, mig e végzetes pillanat bekövetkezik. „Hét percz alatt,“ — gondoltam magamban — „mindennek vége lesz! — Vége! — Kár!“

A hajó azonban nem sülyedt. A felső fedélzet nem állhatott ugyan ellent a viz ostromainak, s egész a géphelyiségig, összeomlott, de a szilárdul épitett hajótest, erősen tartotta magát. Az összeromlás megkövetelte ugyan áldozatait s a kórház nehány sebesülttel népesebb lett, de senki sem esett a tengerbe, daczára annak, hogy a habok a konyhát és nehány kabint elsöpörtek. Egy pillanatig csönd állott be, s még a vihar dűhe is szünetelni látszott. Hanem aztán

uj erővel fogott hozzá. A szél borzasztóan fütyölt az árboczok kötélzetén keresztül. Ugy látszott, hogy a gép tüze kialudt, mert a viz már két láb magasan állott a gép helyiségében. A Steerage nehány utasa hozzánk menekült a salonba. Egy japáni, a zongora lábait ölelte át és keservesen sírt, egy másik, bekötözött fejjel, a földön feküdt és mereven bámult maga elé, a harmadik, minden fölösleges gunyát, mely az uszásban akadályozhatta volna, ledobott magáról és sírva könyörgött az istenekhez segélyért.

A mainál hosszabb napot nem éltem keresztül. Alig hiszem, hogy volt a hajón valaki, aki a holnap reggelt megérni remélte.

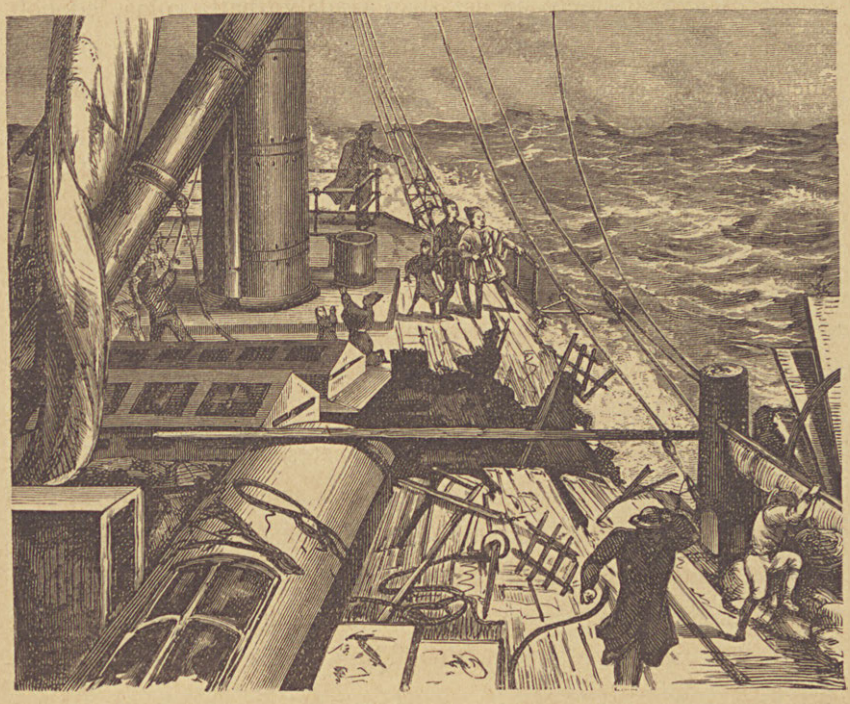
Este felé, ugrálva vonultunk vissza az étterembe. Egy lámpa, szükségből megvilágitotta e helyiséget. Én is egy asztal lábát ragadtam meg, s mint a többiek a csupasz padozaton feküdtem. Ugy tetszett, mintha apró puskatűz közepén volnánk a csatában, ugy pattogott és ropogott a hajónak minden ize, mintha csak fájdalmát akarná kijelenteni a fölött, hogy a szilajul ostromló habokat magától elháritni nem tudja.

Ismét egy recscsenés; még rettenetesebb mint az előbbeni, s mindjárt ezután egy vizár csapott be a salonba, oly erővel ütődött annak aranyozott falaihoz, hogy a fehér tajtéka, a födélen át a tulsó oldalra fecsent. Senki sem tudta, mi történhetett. Később meghallottuk, hogy a habok a bal kerék szekrényét törték össze. Az egész éjjelen, folyvást ismétlődtek a viz berohanás rémitő jelenetei.

Derék kapitányunk, a veszély egész ideje alatt folytonosan helyén állott, sokszor teljesen elboritva a fölötte átcsapó hullámok által. Nyugodtan, megfontolva és hideg vérrel osztogatta parancsait, és csakis neki köszönhettük, hogy a gép tűze ki nem aludt, s a hajó folyvást az ő gyakorlott parancsainak engedelmeskedett, s képes volt kivinni a vezényelt mozdulatokat. A fütők már menekülni akartak, mert a viz mind magasabbra hágott a géphelyiségben. És mindezek daczára, maga a kapitány is elveszettnek tartotta a hajót.

De éjfél van. Térjünk vissza a salonba.

A lámpa mellett, egy koros, amerikai hittérítő fekszik és imádkozik. Mellette egy szürke szakállu öreg ur fekszik, s kisérletet tesz arra, hogy egy papirlapra valamit feljegyezzen — mert a kapitány egy hordócskát akar a tengerre bizni, melynek üregé-

A kiállt veszély után.

ben, sorsunk nehány szóval elmondva legyen — s az utasok fel akarják használni e végső alkalmat arra, hogy utolsó istenhozzádot mondjanak kedveseiknek. Ekkor egy fiatal amerikai emelkedik föl, halványan, mint egy halott, mert erős dysenteriában szenved. „Boy — boy — brandy!“ kiált — „Bring brandy!“ E felkiáltás viszhangot kelt. Sokáig tartott, mig a „boy“ két sértetlen palaczk pálinkát felkutatott. Végre sikerült, s mig e jótékony nedvet ittuk, egy

pillanatra legalább, elfeledkeztünk helyzetünk rettenetes voltáról. A vihar folyvást tombolt, mi pedig ittunk.

Megvirradt. Kabinembe mentem, s az álmatlanul eltöltött éj után, átázott fekhelyemre dobtam magamat, remélve, hogy egy pillanatig talán nyugtom lesz. És csakugyan, egész délig aludtam, nem valami mélyen ugyan, mert különben kiestem volna az ágyból, hanem mégis eleget arra, hogy egy kissé pihentnek érezhessem magam. Midőn felébredtem, ugy tetszett, hogy helyzetünk valamennyire javult, mert a gép folyvást működésben volt, bár hajónk a kerék minden fordulására megreszketett, mintha a következő másodperczben ezer darabra akarna szétszakadni. Jól éreztem magamat az ágyban. Egyet kiáltottam a „Boy"-nak, s egy üveg pezsgőt hozattam. Délután 4 óra tájban, a következő örömkiáltás vert föl álmomból: „All right! Keresztül haladtunk a Taifun körén!"

A hullámok még toronymagasak voltak ugyan, de a vihar ereje mégis alább hagyott. Aki soha sem tapasztalta, mily rendkivüli bájos zene van e fölkiáltásban: „Száraz föld! Száraz föld!" és pedig kivált a kiállott halálos veszedelem után, és mily életkedvet ébreszt az emberben ujra a világitó toronynak messziről pislogó lámpája, az képzelje magát, velem együtt a „Tokio Maru" zeneteremébe este 7 órakor. A megmenekült utasok szemei többet mondanak, mint amennyire ajkaik képesek lennének: egy-egy kézszoritás egész történetet beszél el. A rangkülönbség eltünik, matróz és kapitány, testvériesen, barátságosan beszélnek egymással.

Szeptember 21-én, szombaton, a reggeli órákban vetettünk horgonyt a Yang-tze torkolatánál, 84 angol mértföldnyire Schanghai-től. A reggeli nap sugárai, barátságosan mosolyogtak romhalmaznak nevezhető hajónkra. A vihar minden mentő csolnakot elragadt, s a karvastagságu vasrudakat, melyek a csónakokat tartották, mint gyönge nádszálat törte össze. Az egyik kerékszekrény összezúzva, a felső fedélzet lerombolva, a kabinek egy része elsö-

pörve, a szerencsétlenül járt székek, asztalok, áruk és podgyászakat nem is emlitve.

E reggelen először láttuk Sween kapitányt. Ez volt aztán a kézszoritás, oly őszinte és szivélyes, hogy egy hamis hang nem is jött tekintetbe. Az amerikai hittérítő ugyanis arról panaszkodott, hogy az utitársak, ahelyett, hogy kereszténységhez illőleg előkészitették volna magukat a halálra, inkább a pálinkában kerestek vigasztalást. Feleletül a kapitány, egy általa kiüritett pálinkás palaczkot mutatott neki, kijelentvén, hogy szíverősitő nélkül, nem csekély feladat az embernek megtartani nyugalmát és bátorságát. Este, a felső salonban, ahol egy pohár pezsgő mellett búcsuztunk el a derék kapitánytól és tisztjeitől, háromszoros „Hipp, hipp, hipp" után, menydörgő „Hurrah"-val fejeztük ki köszönetünket. Midőn utunkat másnap a Wusung folyamon folytattuk, a hajónak minden szivattyuja működésben volt. Este 10 órakor Wusung előtt horgonyoztunk. Az utasok átszállottak a gőzbárkára, s tizenegy órakor Schanghaiban voltunk, hol barátaink és ismerőseink annál szivélyesebben üdvözöltek bennünket, mivel már azt hitték, hogy rég a tenger fenekén alusszuk az örök álmot.

Nehány nap mulva kapjuk azt a szomoru hirt, hogy a Taifun alatt, két vitorlás hajó törést szenvedett a koreai partokon. A megmentett legénységet a koreaiak elfogták, de barátságosan bántak velük. Egy kutatásra indult hadi hajó vette később födélzetére a szerencsétleneket, és Schanghaiba szállitották őket.

Széchenyi gr. már Pekingben volt, és az osztrák-magyar főconsul, Boleslawszky lovag által erélyesen támogatva, alkudozott a chinai miniszterekkel. Lóczy ur is megérkezett gyüjteményével, a Poyang-tó környékéről, sokat beszélt a chinaiak barátságtalanságáról. Gonosz lázba esett, a betegségében kizárólag a kath. hittérítők segélyére volt utalva. Végleg kimerülve érkezett meg hat heti utazás után Schanghaiba. A gr. visszaérkeztéig, a nevezetesebb pontok háromszögelési fölmérésével foglalkoztam, s a Tautai fel-

szólítása folytán kiszámitottam a telepedési territorium térfogatát. A napok, munka közben, gyorsan töltek, s az estéket kellemes társaságban töltöttem el, a clubban vagy dr. Little privát observatoriumában.

Végre hírt kaptunk Széchenyi gróf közeledéséről. Türelmetlenül vártuk, megkapta-e az engedélyt oly hosszas utazásra, a birodalom belsejében, s kiváncsiak voltunk azokra a benyomásokra, melyeket a gróf a császári székvárosban, oly nagy befolyásu férfiakkal való közvetlen érintkezés után szerzett magának. Igy vártam megérkezését a kikötő parton. Gyönge füst felleg terült el a Wusung folyam felületén. Csakhamar meggyőződtem, hogy e füst egy gőzös kürtőjéből száll fel. Egy negyedóra mulva csörömpölve hullott alá a hajó horgonya. Széchenyi gr. meg volt elégedve pekingi utazásának eredményével, és a jövőre nézve rózsás reményeket táplált.

X.

Schanghai — Hankou.

Li-hung-tschang, a Tien-tsinben székelő viczekirály. — Dinnyemagvak. — Pekingbe. — A császár és palotája. — Tárgyalások a tschungli-yamen tagjaival. — A chínai fal Nan-kou mellett. — Az utlevél. — Chínai hirlapok. — Felszerelés az utazáshoz. — Elindulás Schanghai-ból. — A Yang-tze-kiang. — Nanking és Kiukiang. — Megérkezés Hankouba. — Élet és kereskedelem Hankou-ban. — Látogatás a Hupeh-i helytartónál. — A látogatás viszonzása. — Bucsu a polgárisúltságtól.

Gr. Széchenyi nov. 22-én utazott el Schanghai-ból. Viharos tengeri utazás után (a Taifun által felkorbácsolt tengernek, több napra volt szüksége, míg lecsendesedett) 26-án érkezett hajója Tien-tsinbe. Tien-tsin a Pei-ho folyam jobb partján fekszik, csak nehány órányira a Petschili-öböl nyugoti partjaitól, és már Petschili tartomány belsejében. A hideg téli hónapok alatt, midőn a folyam jégkéreggel van födve, a hajózás is megszünik, s a Pekingből Schanghaiba járó postát, szárazon, futárok által szállitják tova.

Tien-tschin fekvése nagyon kellemes. A fákkal szegélyezett rakpart mellett, hol a chínai gyümölcsárusok, halászok és czukrászok, ellenállhatlan ékes szólással dicsérik áruikat, fekszik az európai gyarmat. A chínai város közepén pedig, Li-hu-tschang-nak, a nagy reformátornak palotája fekszik. Li-hu-tschang hivatalos fellépését, és külső magatartását, bizonyos rokonszenv jellemzi az európai polgárisultság irányában.

Li-hung-tschang, a petschili-i viczekirály, nagy, mondhatni elhatározó befolyást gyakorol a pekingi kormány tárgyalásaira és tetteire; a minisztertanácsban az ő szellemi főlénye uralkodik, s ennek legtermészetesebb következménye, hogy ministertársai nemcsak félnek tőle, hanem szívükből gyűlölik is. A viczekirály nagyon jól tudja

ezt, s azért — ismervén azt a kurta-furcsa modort, amelylyel Chínában, az alkalmatlan vetélytársakat az utból félre tenni szokták — nem is igen óhajtozik a fővárosi élet kellemességei után, soha sem vesz személyesen részt a Tschungli-Yamen tanácskozásaiban, visszautasit minden meghivást, arra nézve, hogy Pekinget meglátogassa — pedig e meghivások gyakran a legmagasabb helyről érkeznek — és tien-tsini palotáját, kipróbált hűségű udvaronczok és szolgák egész hadseregével őrizteti. Egész Chína keleti részén ő a legnépszerűbb ember, míg vetélytársa Zo-zung-tang, a nyugati tartományokban imádott és rettegett egyéniség. A két ur pedig, halálos ellensége egymásnak, s meg is ragadnak minden alkalmat, hogy egymást, a legnagyobb udvariassággal megtámadják, és befolyásukat kölcsönösen megsemmisitni igyekezzenek.

Li-hung-tschang volt az, aki Grant tábornokot, az éjszakamerikai egyesült államok volt elnökét, sikerült, és haladásról tanuskodó beszéddel fogadta. Ő az egyetlen a chínai hivatalnokok között, akinek bátorsága volt, európai találmányokat gyakorlatilag is alkalmazásba venni házában. Nem égeti a büzös és gyönge világu chínai faggyugyertyákat, hanem szerény palotáját esténként, saját emberei által gyártott légszeszszel világittatja meg: sőt mint állitják, ujabb időkben, még egy távirda-készülék felállitásának eszméjével is foglalkozott. Ez ujitások természetesen, csakis pekingi vetélytársainak bizalmatlanságát növelik, és Li-hung-tschang valóban nagy könyelműséget követ el, ha ételeit előbb meg nem vizsgáltatja. Anyja, — nagyon öreg asszonyság — még életben van. —

A Chínában uralgó szokás szerént, minden államhivatalnok kötelezve van, anyja halála esetén, három évre visszavonulni hivatalától, s a világtól és üzletektől tökéletesen elzárkozva, föltétlen magányban gyászolni az elhunytat. Képzelhetni, hogy az irigyek alig várhatják az öreg asszonyság kimulását.

Gr. Széchenyi tudta, hogy e hatalmas férfiu befolyását kicsi-

nyelni hiba volna, s ezért tisztelgettt is nála, hogy őt a vállalatnak megnyerje.

Li-hung-tschang lakása szerény és egyszerü. Elfogadó termében, csak a legszükségesebb butorok vannak elhelyezve, s az csak annyiban érdekes, amennyiben közepét egy európai izlésben készült nagy, kerek asztal foglalja el, s hogy egyik falát arany keretbe foglalt tükör és a viczekirálynak jól talált olajfestésü arczképe diszitik.

A viczekirály kitünő előzékenységgel fogadta, a Boleslawsky lovag consul társaságban érkezett Széchenyi grófot, s rendkivüli érdekeltséget tanusitott a czélba vett utazás irányában. Határozottan megigérte, hogy vállalatunkat hathatós befolyásával támogatni fogja Tschungli-Yamen-ben és meg is tartotta szavát, mert a ministertanács, a gr. megérkezése alkalmával, már mindenről értesitve volt. Az értekezés folyamában, megszámlálhatlan mennyiségü dinnyemagot fogyasztott el, s úgy látszott, hogy e nyalánkságnak különös tisztelője.

A görögdinnye magva, nagyon fontos szerepet játszik Chínában. E gyümölcsöt főkép Kansu és Honan tartományokban (a leghíresebb dinnyék Pien-liangból kerülnek ki) művelik; a földekre tavaszszal apró köveket raknak, hogy annál több meleget emésszen fel. Ha a gyümölcs megérett, közvetlen a földekről, teherhordók, kereskedők és utasoknak adják el azokat, gondosan összeszedve minden, véletlenül a földre hullott magot.

A falvakban, a gyermekek foglalkoznak az elszórt magvak összeszedésével, melyeket aztán sóval megpiritnak, s elcsomagolva, a birodalom minden tartományába szétküldöznek. A mi étvágyunkat sehogy sem tudta csiklandozni e nyalánkság, a mely anélkül, hogy a legcsekélyebb tisztitási eljáráson keresztül ment volna, ugyszólván egyik szájból a másikba vándorol. Minden étkezés előtt, ily pörkölt dinnyemagokkal szerez magának étvágyat a chínai inyencz, étkezés után pedig, az emésztés elősegitése czéljából, fo-

gyasztja azokat, s ha egyéb dolga nincs, az időt röviditi meg vele. Minden korty theához vagy rizsborhoz, társaságos összejöveteleknél, sétaközben, üzletek alkalmával, a sivatagban csakugy, mint a termékeny völgyekben, erdőben és síkon, az agyag vidék

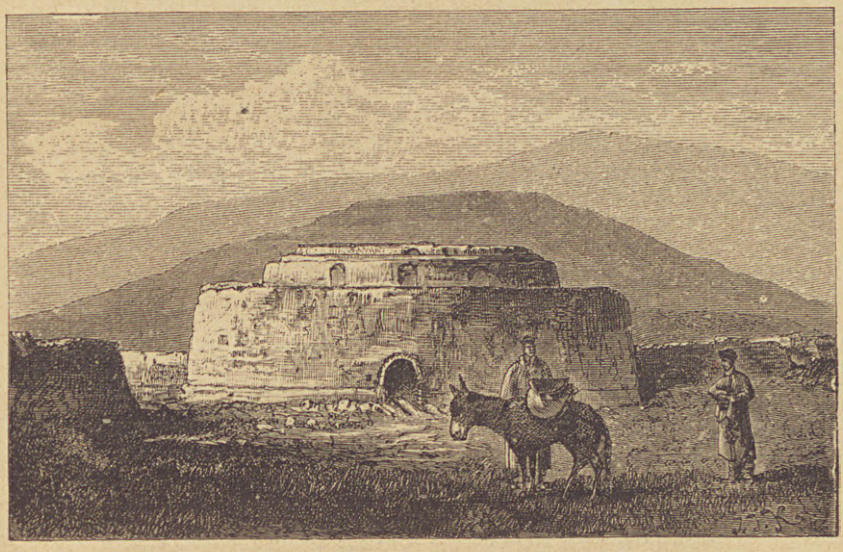

Porczellán-torony Nankingben.

kunyhójában, s a herczegek palotáiban, egyiránt nélkülözhetlen csemege a pörkölt dinnyemag. Gazdag és szegény, férfiak és nők, öregek és ifjak egyiránt gyönyörrel élvezik azt.

Pekingbe, Tien-tsinből, háromféle modorban lehet eljutni: öszvérek által vontatott kétkerekű kocsikon, lóháton, vagy a Pei-

ho vizén fölfelé hajózva, apró hosszu dzsonkákon. A távolság 130 kilométer, és két-három nap alatt könnyen bejárható. Az országut csak annyiban érdemli meg e nevet, mert ország-világ jár rajta, különben a gondozásnak semmi nyomát sem mutatja. A sikvidék mindenfelé, művelés alatt áll, s tengerivel, kölessel, gyapottal és édes pityókával van beültetve. A pityókát, a mult században, a jezsuiták honositották meg. E tápszer, csak a birodalom magasabb fekvésü tartományaiban, és a közép Hoang-ho kövecses

Ős erődítvények Nanking mellett

talajában tartotta meg eredeti tulajdonságait, különben mindenütt elfajzott, és most, ugy alakja mint izére nézve, leginkább a vörös-héjju szarvasburgonyához hasonlit, s a chínaiak inkább kedvelik ezeket, mint a valódi amerikai burgonya fajokat. Ez utóbbiakat, csaknem kizárólag takarmányúl használják. Peking közelében, némi változatosságot nyer a táj, a gyümölcsös kertek lombos fái folytán.

A folyamok partjait szegélyező fűzfák s a sűrűen egy-

másmellett fekvő falvak gyümölcsös kertjei élénkitik a különben egyhanguan unalmas tájat.

Tung-tschoutól kezdve, széles kereskedelmi ut vezet a fővárosba. Tung-tschou-ba érkezve, az utas tulajdonkép azt mondhatja, hogy a birodalmi székhely egyik külvárosában van, mert ettől kezdve, az országut folytonosan, egymásmellé sorakozó, nyomorult sárkunyhók és faházak között halad. A lakosok, az uton tolongó és folytonosan kiabáló chínai utasoknak, theát, olajpogácsát, rizst és dohányt árulnak.

Peking, „az északi császári székhely“ első pillanatra, inkább Chína legnagyobb falujának benyomását teszi az idegenre. Harmincznyolcz kilóméternyi területen, egy millió chínai polgárnak, legnagyobb részt jelentéktelen, sőt nyomorult lakhelye van itt, minden rendszer nélkül, összehalmozva, s a nehány templom, palota és iskola, csaknem teljesen elenyészik a viskók e tömkelegében. A város tulajdonkép két részre oszlik; ezek egyike a fő- vagy ó város, a chínai forgalom és kereskedés központja (az 1420-ban épült Tien-tan-nal vagyis a menny templomával) és a tatár város. Mindkét város fallal van körülvéve. A császári palota, magas kőfal által elzárva, (szélessége 720, hosszassága 910 méter) rendszer nélkül épitett palotái és házaival, az európaiakra nézve, megközelithetlen várost képez, a tatár városrész közepén. Azt mondhatnók, hogy a tizenkét éves császár, biztos zár mögé helyezve uralkodik, az óriás birodalom fölött, mert neki meg van tiltva a szabad mozgás élvezete, amely p. o. a japáni császárnak oly nagy gyönyört okoz. Soha sem mutatkozik népe előtt, s ha évenként egyszer, ájtatosságát végzi a Tien-tan csarnokaiban, oly hordszékben szállitják oda ő felségét, hogy a napnak egyetlen sugara sem hatolhat be belsejébe, annál kevésbbé természetesen, méltatlan alattvalóinak kiváncsi tekintete, amely ha érné, csak lényének fenségét mocskolhatná be.

A chínai császár oly szerencsés, hogy két anyja van. Mind-

kettő Mongoliából származik, és ennek meg van a maga fontos oka. Azért ugyanis, hogy a szabad, műveletlen nomád népeket némileg közelebb viszonyba hozzák a chínai birodalommal, s a szabad gondolkozás és cselekvés országát, erősebb kötelék csatolják a chínai fal országához, a császári család tagjai, bizonyos előszeretettel lépnek házasságra a mongol fejedelmek szép leányaival. Midőn a most uralkodó császár még járni tanult, nagybátyja Kung herczeg kormányozta a birodalmat, ideiglenesen. Néhány év óta azonban a császár mamái ragadták magukhoz a gyeplőt, és kormányozzák a menyei birodalmat a leghumanusabb, de egyuttal legoroszellenesebb szellemben is.

1860 oct. 12-én vették be az angolok és francziák ostrommal Pekinget. E szomoru végzetességü napon alkalmazták a chínaiak utójára őséiktől örökölt hadi fogásaikat. Mint egykor a trojaiak, fából faragott szörnyeket, sárkányokat és bálvány alakokat állitottak fel a falakra, biztosan számitván arra, hogy az idegenek megrémülnek azoktól, és futásban keresnek menedéket rettenetes tekintetük elől. A csalódás nagy volt, és keserü. Igaz, hogy a győzők eljárása, nem találkozik Európában sem osztatlan dicsérettel, s kivált azért, mert a harcz hevében, az egykori Pekingnek nem egy műkincsét rombolták össze. E nap óta Peking, az idegenek előtt is nyitva áll. Az európai hatalmak képviselői csak egyszer tudták kieszközölni, hogy a mennyei birodalom uralkodóját szinről-szinre láthassák, s e látogatás is ezer, meg ezer nehézségekbe ütközött. Végre hosszas alkudozás után, megengedték nekik, hogy ő felsége trónja előtt — állhassanak. Az udvari intézetek közé tartozik a csillagda is, melynek igazgatója Fritsche ur, születésére nézve német. Feladata abból áll, hogy a naptárt ellenőrizze és a nap és a hold fogyatkozásokat ideje korán közölje a kormánnyal, hogy ennek ideje legyen, az égi testek fogyatkozásaihoz kötött ünnepeket és vallásos ájtatosságokat országszerte elrendelni. Utazásunk közben volt alkalmam egy ily mulatságos szertartást meg-

figyelni, egy hold fogyatkozás alkalmából, s az illető helyen értesitni is fogom róla az olvasót.

Brandt ur, a német követ, gr. Széchenyi megérkezése pillanatában szabadsági idejét élvezte, és az ügyek vezetését Schenk bárónak adta át. Az osztr.-magyar követségi állás, mely jelenleg Hofer v. Hoferfels ur által van betöltve, akkor még üresen állott

A „kis árva“ a Yang-tze-kiangban.

és egyesitve volt a német követséggel. Széchenyi gr. a német követségi palotában lett beszállásolva, és már másnap meghivást kapott, hogy jelenjék meg egy értekezletre a Tsungli-Yamenben.

A Tschungli-Yamen oly hivatal, melyet a pekingi béke után állitottak fel, s némileg hasonlit hatáskörére nézve az európai külügyministeriumhoz, azonban a birodalom összes belügyei is e testület hatáskörébe tartoznak. Időszakonként összegyűl a biro-

dalom tizenegy ministere, Kung herczeg elnöklete alatt, és határoz minden fontos kérdés fölött.

A kitüzött napon a hatalmas urak már egybegyűlve vártak Széchenyi grófra, aki Arendt ur, a német követségnek, chínai nyelvismeretéről hires tolmácsa, és Boleslavszky lovag kiséretében jelent meg. A ministerek mind díszöltönyben, ünnepi kalappal fejükön jelentek meg, az európai urak fekete salon-öltözékben. Az a szokás, hogy a chinai magas és legmagasabb uraságok irányában is nem tanusitják azt a figyelmet, az öltözékre vonatkozólag, melyet az európai illem megkövetel. Nem akarok e szokás elemzésébe mélyebben bocsátkozni, s csak azt jegyzem meg, hogy a chínai visszavonultsága és zárkozottsága daczára igen jól érzi, ha az európai amaz udvarias szokásokat és erkölcsöket, melyekkel itt találkozik, sértő modorban ignorálja: mennyiben inkább sértve találhatja tehát magát a kikötő városokban székelő mandarin, aki százszor hallotta, hogy az európai egy ebédet sem fogyaszthat el anélkül, hogy frakkba öltözzék s aztán tapasztalni kénytelen, hogy nála tett látogatása alkalmával, őt nem érdemesiti arra, hogy ez öltöny darabot magára vegye. A külsőségekhez való ragaszkodás, nem egyszer meglepő eredményeket is mutatott fel már.

Miután az urak egy nagy, kerek asztal mellett helyet foglaltak, ünnepiesen öltözött szolgák theát és gyömölcsöt hordtak körül. A társalgás tárgyát kizárólag a gróf utazása képezte. Arendt ur volt a tolmács, de a minister uraknak ellenvetéseik voltak tekintettel ama felelősségre, mely őket egy, a birodalom belsejébe szóló utlevél kiállitása folytán, mindenesetre terhelni fogja. Széchenyi gr. azonban rögtön élét vette e kifogásoknak, ama nyilatkozata által, hogy minden felelősséget magára vállal, s a következő iratot adta át az elnöknek (természetesen chínai nyelven).

„Ő cs. fenségéhez, Kung herczeghez, mint a Tschungli-Yamen elnökéhez.

Császári fennség!

„Eddig tett lépéseim mellett, arra vonatkozólag, hogy magamnak és két utitársamnak, Kreitner Gusztáv és Lóczy Lajos uraknak számára, a chinai birodalom belsejének, déli Mongolia és északi Tibet felé, beutazásához szükséges utleveleket megszerezhessem, kötelességemnek tartom fenségedet irásban is megkeresni kérelmem pártolása és teljesitése végett, s egyuttal utazásom czéljait és indokait is feltárni fennséged előtt.

„Nemzetiségemre nézve, magyar vagyok. Nemzetem, egyik tagja ama nagy turani népcsaládnak, melynek egyik legerősebb törzsét a hatalmas mongol nép képezi. Sem hittéritési, sem politikai vagy kereskedelmi czéljaim nincsenek, hanem egyedül a tudomány, a történelem, és kegyelet által indittatva keltem utra. Forró óhajtásom beutazni ama tartományokat, ahol mi magyarok, keletkezésünk fészkét lenni gyanitjuk, ahol egykor őseink laktak, leróni a kegyelet adóját sírjaikon, s ott forró imát küldeni az égbe, boldogsága és felvirágzásaért amaz uj hazának, melyet a 9-dik század folyamán Európában alapitottunk. Honfitársaim meleg érdeklődést tanusitnak Chína történelme iránt, különösen amaz időszak alatt, midőn Chínának mongol fejedelmei voltak.

„Mi is éreztük egy Dzsingisz-khan hatalmas fegyvereinek sulyát, s csudálat és bámulat fogott el bennünket, ha Chínának Khublai-khan uralkodása alatti nagysága, művelődése és fejlődésére tekintettünk, mely nagyság aztán a Ming és Ta-tsing dynastiák alatt jutott el tető fokára.

„Kérem tehát fenségedet, engedjen nekem és nevezett társaimnak szabad utazást a chinai birodalom tartományaiban. Nem kérek anyagi támogatást, sőt azt is kijelentem, hogy fenséged kormányára, vállalatom meghiusulása esetén, semmi felelősség sem háramlik. Tisztában vagyok mindazokkal az eshetőségekkel, melyek vállalatomat érhetik, azon fáradozásom közben, míg a központi hatalomtól távol messze tartományokban népem keletkezésének bölcsőjét keresem.

„Császári fenségednek magamat és vállalatomat kegyeibe ajánlva.

Peking, 1878. oct. 8-án. Gr. Széchenyi Béla.

Midőn a korona tanácsosai ez iratot elolvasták, a jégkéreg olvadozni kezdett szíveik körül. A felelősség terhét levéve látván vállaikról, megigérték, hogy kiállitják az ut- és menlevelet, Mongolia és Tibet számára. Széchenyi gr. teljesen meg volt elégedve az eredménynyel.

Azt a nehány napot, ami még az utlevelek kiállitásaig hátra volt, kirándulásra használta Kalgan felé, hogy megtekintse a nagy chínai falat, amely csak is e részében érdemli meg azt az osztatlan méltánylatot, amellyel Európában viseltetnek irányában.

Nan-kou-ig gyalog tették meg az utat. A vidék nyugot felé mind kellemesebb lett. Az emelkedő talajjal lépést tart a növények s különösen az erdők bujább tenyészete is. A csinos falvak félig elrejtve vannak a füz-, nyár, ákácz-, gesztenye- és diófák lombsátrai alatt. A meredekebbé váló hegyes vidék mind több változatosságot nyujt, ugy művelésére, mint természete és növényzetére vonatkozólag. A festői szépségü völgyeken kopasz hegycsucsok uralkodnak, hova a papok vallásos buzgalma, rendesen valamely istenség templomát emelte. A nagy fal, amely itt egyenközü, többszörös falsorokkal zárja el a Kalgan és Urga felé vezető utat, gyakran 12 méter magasságra emelkedik és külseje téglákból van épitve. Szélessége olyan, hogy vizszintes fekvésü részleteiben, bátran lehetne alépitményül használni kettős vágányu vasut alá. Egyenes vonalban nyulik el a fal, tüskön bokron keresztül, majd a völgy hosszában, majd egy meredek hegyoldalon fel, onnan ismét leszállva, a szakadékok tajtékzó hullámaihoz. E hires falat, Krisztus előtt 200 évvel, a Mandzsu tatárok ellen emelték védelmül, oly modorban, hogy a felhányt földet téglával boritották be kivülről, a tetejét pedig kikövezték. Körülbelöl 300—300 lépésnyi távolságban 15—20 méter magas védelmi tornyok emelkednek ki

a falból. Tovább nyugotra teljesen eltörpül a fal impozans jellege és ha több havi utazás után, a birodalom belsejébe ismét találkozunk vele, már alig érdemli meg nevét.

Pekingbe visszaérkezve, Széchenyi gr. megkapta a chínai kormánytól kért utlevelet. Ez — csaknem egy négyszög méter nagyságban, — chínai papirra irva, következő tartalommal birt:

„Menedéklevél, kiállittatott a cs. külügy-miniszterium (Tschungli-Yamen) által.

„A magyar öröklött grófi rend egyik tagja, Széchenyi ur, hozzám intézett iratában kinyilatkoztatta, hogy Kreitner és Lóczy urak társaságában, Chínába érkezett, azért, hogy több tartomány beutazása után, a déli Mongolia és északi Tibet felé, tovább folytassa utját. E czélra egy utlevelet kért, hogy annak birtokában, utazása közben, minden akadály és háborgatástól ment maradhasson. Kiállittatott tehát a jelen utlevél, a Schun-lien-fu-i kormányzóság pecsétjével ellátva, a magyarországi származásu gr. Széchenyi és társai számára, és kiszolgáltatott a nevezett uraknak. Az utjukba eső hatóságok ezennnel utasittatnak, hogy ez utlevél tulajdonosait, amint illik, védelmezzék, ez utlevél előmutatása után szabadon utazni engedjék, s semmi akadályt utjuk elé ne gördítsenek.

Ez utlevél gr. Széchenyinek (Magyarország) és nevezett társainak, az utazás közben való használat végett kézbesittetett.

Kuang-fü 4 év 9. hó 21 nap. (16. octob. 1878).

Balra, az utolsó sorok fölött, egy nagy vörös kör volt, közepén a „Hu“ (biztos menedéklevél) szócskával. Két egyenszögü vörös pecsét, egyik a Schun-lien-fu-i kormányzóságé, másik a Tschungli-Yamené, kölcsönzött annak nagyobb értéket és tekintélyt.

Az utlevél tartalma semmi kivánni valót hagyott fenn: de az angol telepedők azért még is csak fejüket csóválták, mintha éppen nem volnának hajlandók hitelt adni a szép szavaknak.

Széchenyi gr. szerencsésen visszaérkezett Schanghai-be és

már magával hozott Pekingből egy mandzsu szolgát, aki a fegyverfogatás mellett — valaha tiszt volt a chínai hadseregben — európai szakácsokkal gyakori érintkezése közben, a főzőkanál forgatásának fontos mesterségét is elsajátitotta. Csakhamar találtunk egy másik szolgát is, Kung-sche személyében, aki az ugynevezett Pidzseh-angol nyelvet törte, zuzta. Ezenkivül felfogadtuk tolmácsul Sin-t, egy huszéves chínai tudóst, aki társadalmi rangjára nézve, az arany gombos mandarinok közé tartozott. Sin ur, a legtisztább pekingi salon modorban beszélte anyanyelvét, ezenkivül folyékonyan beszélt és irt is angolul.

A chínai sajtó (egész Chinában csak két ujság létezik, és pedig egy hivatalos lap Pekingben, amely csak is kinevezésekkel és degradatiókkal foglalkozik, és egy kereskedelmi-politikai lap, amelyet Schanghai-ben szerkesztenek), a benszülött olvasóknak csakhamar értésére adta a fontos eseményt.

A Schanghai-ben megjelenő „Sin-pao“ 1878. nov. 13-iki száma következő értesitést hozta: „Ez idő szerint van egy vendége Schanghai-nek, aki csak a napokban tért vissza Pekingből. Ez idegen, állitólag Magyarországból van kiküldve. Az öröklött grófi rendhez tartozó Schen-tschün ur ez, két utitársa kiséretében, akik egyikének neve Kai (Kreitner), és Lo (Lóczy). Nevezett urak Chinából a Kia-yü szoroson keresztül Mongoliába és Tibetbe szándékoznak. Az expeditió főnöke, 9 hónap 10-ik napján (octob. 6) érkezett Pekingbe, és 14-ikén (octob. 9) látogatást tett a minister uraknál a Tschungli-yamen-ben, ahol utazásának czélját és indokait szóval is előadta. Azt mondják továbbá, hogy ez expeditió mindenek előtt gőzhajón, Hankou-ba utazik, s onnan Schen-si és Kan-su tartományokat beutazva szándékozik keresztül haladni a kapun. Ennél fogva a pekingi látogatás czélja az volt, hogy ut- és ajánlóleveleket szerezzen, amelynek segélyével magát és társait a birodalom belsejében igazolhassa. Az utjukba eső hatóságok, viczekirályok, kormányzók és helyhatóságok fel is lettek szólitva, hogy az expe-

ditiót tiszteletben részesitsék és utjába akadályt ne gördítsenek. Az expeditió elindulását tudatni fogjuk.«

Nagy, szárazföldi utazás állott tehát előttünk, Ázsia, különböző viszonyu országaiban. A hőmérsék változás, amely különösen gyors a nagy Schamo pusztaság homok sivatagján, s a Kopi sivatag beláthatatlan kövecses területein, s végre a tibeti hegyvidék sziklás szorosaiban, parancsolólag követeli, hogy az utasok ruhával, s különösen lábbelivel jól és czélszerűen ellátva legyenek.

Az angol raktárak, minden ruhanemű dolgában gazdag választékot nyujtottak. Az egyes czikkek, európai árakkal arányositva, legalább kétszeresen drágák voltak, a minőség azonban kitünő volt, mire nézve elég bizonyságul felhoznom azt, hogy két pár szöges talpu csizmával, melyeknek párja két angol fontba került, az egész szárazföldi utazás alatt beértem. Angol modoru napsisak, a nyári évszak alatt, a nélkülözhetlen kellékek közé tartozik, hasonlókép szükséges hálómatráczokat is vinni az utasnak magával. Ami, lószőrrel tömött matráczaink közönséges ágybetétek alakjával birtak. Egy pokrócz, és őzbőrből készült vánkosczihák, helyettesitették a lepedőt és egyéb fehér ágyneműt. Kis gyapju takaró fejezte be az ágykészüléket, mely személyenként külön-külön egy nagy zsákban lett elhelyezve. Egy öszvér rendesen két, olykorolykor azonban mind a három ágygyal is megterhelve lett.

Élelmezésünkre szolgált, mindenekelőtt 100 pléhdoboz conservált husleves, nehány más doboz, marha- és ürühussal, s végre 20 doboz angol és amerikai vaj, tej és csokolád. Nehány üveg bor, brandy és whisky s aztán hat üveg pezsgő, melyeket az utazás legfontosabb mozzanatainak méltó ünneplése czéljából vittünk magunkkal. Széchenyi gr. nem feledkezett meg nehány font kitünő fekete theáról sem, a szükséges czukor mennyiséggel együtt, minthogy a Chinában használni szokott zöld thea, az európai izlésnek nem tud megfelelni. Mindezekhez még nehány ezer szivart, és több nagy csomag dohányt adtunk, végre a műeszközöket tartalmazó 7 ládát,

valamint 12 lőfegyvert, a szükséges töltényekkel ellátva, könnyen megfoghatónak találja az olvasó, hogy azok tovább szállitására 35—37 öszvérnél kevesebben be nem érhettük.

Schanghaiból elindulásunk, és Chína belsejébe hatolásunkkal kezdődik a chínai pénzláb használata. A ezüst dollár csak a parti városokban van forgalomban. Mily alkalmatlan dolog lett volna tehát, tiszta ezüst rudakat hordozni magunkkal, 30,000 frt értékben. Eltekintve az ország belsejében uralgó vagyonbizottság hiányától és a chínaiak pénzvágyától, nehány öszvért csak a pénz tovaszállitására kellett volna használnunk. Később tapasztaltuk, hogy már csak az aprópénz szállitása czéljából is egy öszvért kelle fogadnunk s gyakran megesett, hogy az állatért nagyobb összeget kelle fizetnünk, mint amennyit hátán czipelt.

Széchenyi gr. tehát alkudozásba bocsátkozott, Chína egyik pénzaristocratájával, a már emlitett Hu bankárral, hogy ez 30,000 frtnak megfelelő összeget utalványozzon a gr. számára, barátjánál, Zo-zung-tang viczekirálynál Su-tschou-ban. Az alkudozás sokáig tartott, s ez természetesen késleltette elindulásunkat. Ekkor azonban csuda történt. Hu egyszerre csak késznek nyilatkozott, hogy a pénzt saját számlájára Su-tschouba szállittatja, és csak azt követelte, hogy az átvételt, ott helyben nyugtatványozza a gróf s egyuttal, hogy Zo-zung-tang számára a gróf egy utalványt állitson ki, és adjon át neki, egy Schanghaiban működő angol bankintézetre. Hu még százalékot sem követelt saját részére, sőt az öszvérek költségét is ő maga fedezte, szóval nem üzletet kötött a gróffal, hanem baráti szolgálatot tett az expeditiónak, ami Chínában aligha tartozik a gyakori dolgok közé.

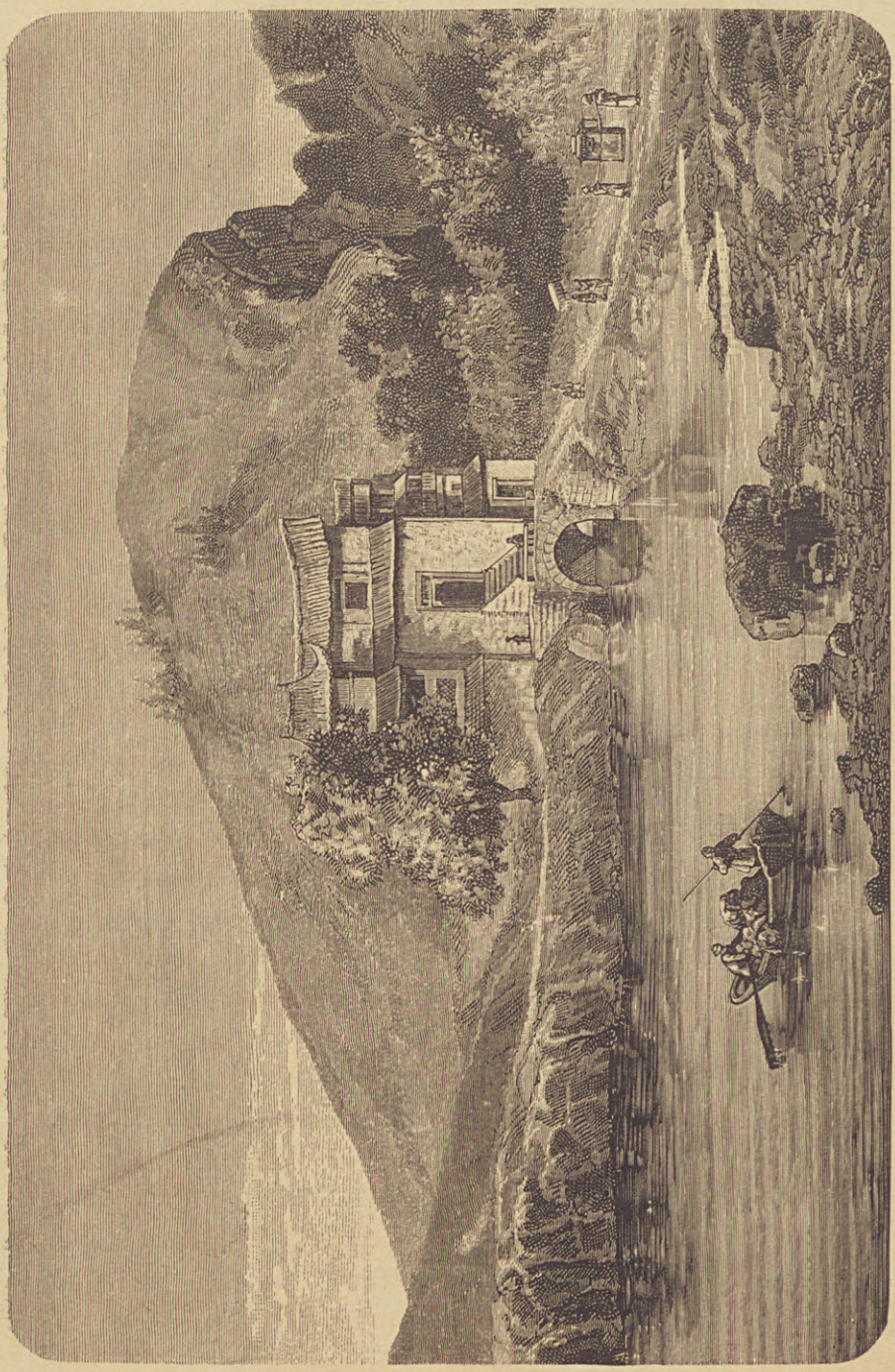
Még egy nagy fontosságu dolgot, chínai látogatójegyek nyomatását, kellett elintéznünk. Az utazó Chínában, csakhamar tapasztalni fogja, hogy a legnyomorultabb faluban is több embernek kénytelen látogató jegyét átnyujtani, ha csak némileg kiemelkednek is azok a társadalomban. A viczekirálytól kezdve le az éjjeli őrig

mindenki megköveteli a látogatójegy átnyujtását és boldog, ha a „nagy“ jegygyel lesz kitüntetve.

Ha egy templomot látogatunk meg, a kapunál látogatójegyeinket kérik, ha egy vendéglőben szállást keresünk, a tulajdonos először is jegyünket kéri, egy lóvásárlás alkalmával a kereskedő, csak akkor mutatkozott elégültnek, midőn ráadásul még a nagy névjegyet kapta, s még a kiséretünkre rendelt katonák is csak akkor lettek teljesen engedelmesek, midőn irásban értesültek róla, hogy kiket kisérnek.

Chinában kétféle látogató jegyet használnak. Az ugynevezett „kis“-jegy csak a nevet tartalmazza, a „nagy“-jegy pedig a név mellett az illetőnek minden czimét és rangját is. A jegyeket rózsa vagy tégla-szinü papirból készitik, s nagyságuk, hosszuság és szélességben egyiránt, az illető tulajdonos rangjával együtt növekszik, ugy hogy egy-egy magas rangu egyéniség jegye gyakran fél méter hosszu és egy negyed méter széles. A közönséges nagyság 15 centiméter hosszuság és 7—8 centiméter szélesség. Ily nagyságban lettek a miéink is kiállitva. A gróf társadalmi és állami rangja mint a magyar felsőház tagjáé, chinai méltóságokhoz analog modorban hosszu sorban lettek előszámlálva, Lóczy nevének csak csekély változtatásra volt szüksége, de az enyém, minthogy a chinaiakra nézve kiejthetlen *r* betű kétszer is előfordul benne, gyökeresen át lett alakitva. Az én „nagy“ látogatójegyem forditása körülbelől igy hangzik: „Nagy Ausztria, kék gombos és pávatollas tisztviselő — második osztályu égfelvigyázó — csillag-ismerő jós — Kai-lai-lä.“ (Kreitner).

A „Kiang-Kuang“ nevü gőzös indulása Hankouba, deczember 7-re volt kitüzve, elutazásunknak tehát semmi akadálya sem volt többé. 6-án délben feladtuk málháinkat, s az estét Schanghaiban szerzett barátim társaságában töltöttem el. Éjfélkor ők kisértek a hajóra. Midőn másnap reggel a födélzetre léptem, hajónk már a Yang-tze-kiang piszkos-sárga habjait korbácsolta kerekeivel.

A Nyang-nyang-mjao zárda.

M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

A Yang-tze-kiang, északi Tibet sivár, agyagos hegységeiből fakad, és eredeténél két forrás rendszer szolgáltatja vizét. Az egyik a déli, melyet fentebb Burai-tschu-nak neveznek, később a Murui-ussu (folyó viz) tibeti nevet veszi fel, a Tangutok pedig Britschu (marha folyó) néven nevezik azt. Azon a helyen, ahol Przewalszky 1873-ban a folyamot érintette, (94° nyugoti hosszuság Greenwichtől 34° 30' északi szélesség) a völgy két kilométer, s a folyam 212 kilométer széles volt. Nyáron, az áradások alkalmával az egész, kövekkel boritott völgy elöntve van, ősszel azonban nehány helyen veszély nélkül át lehet gázolni a folyamon. Két hosszusági fokkal odább a csak hetven kilométer szélességü Bajatou-san hegység választja el a Yang-tze-folyam rendszerét, a chínai birodalom másik folyam királyától, a csillagtótól (mongolul Ogontala, chínai nyelven Sing-suj-hai) a Hoang-tó vizgazdag forrásterületétől.

További folyamában a chínaiak Kinscha-kiangnak, vagy is aranyföveny folyamának nevezik a Yang-tzet, s e nevét megtartja egész Su-tsou-fu-ig, mely város a Sze-tsuen tartományban fekszik. E nevezet azonban némi fogalomzavart idéz elő, amennyiben a 99° 30' keleti hosszuság alatt a Kinscha-kiang nevet az ottani Ya-long-kiang folyóra is alkalmazzák, s az eredeti aranyföveny folyamot Pei-suj-kiang (északi vizfolyam) vagy egyszerűen Ta-kiang-nak vagy Ta-ho-nak (nagy folyam) nevezik.

A tibetiek oly nevet adnak e folyamnak, Batangtól délre, amelyet betükben kifejezni alig lehet. Megközelitőleg igy lehetne leirni azt: Dshrdh-tsu. Megjegyezzük, hogy az *s* betűt lehető lágyan kell kiejteni, hasonlóan mint az angolok a *th*. Csak Su-tsou-futól kezdve viseli e bővizű folyam a Yang-tze-kiang nevet (Yang tartomány folyama) és meg is tartja azt mindaddig, amig Wusung mellett a kelet-chínai tengerbe nem szakad. 4000 kilométer hosszu pályáján tiz nagy mellék folyam vizét veszi fel magába, s ezek közt legjelentékenyebb a már emlitett Ya-long-kiang.

Lóczy ur már beutazta e vidéket egész a Poyang tóig, s

következőleg abban a helyzetben volt, hogy az esős időben, mely a vizfelületet annyira elfátyolozta, hogy a partokat alig láttuk, egyet-mást közölhetett velem tapasztalataiból. Lóczy ur meglátogatta Nanking-ot, a déli császári székhelyt, mely város mellett mi éjjel haladtunk el, és saját szemével ismerte meg ama régi erődítéseket, melyek egyikének rajzát közöljük. Nanking világhirű nevezetessége, a nagy porczellántorony már nem létezik többé. Az utóbbi forradalmak egyike alatt teljesen lerombolták azt. A chinaiak rendkivül sajnálják e valóban egyetlen műemlék lerombolását, s azok, akik a feldult torony egyes tégláinak birtokában vannak, sokak által irigyelt üzletet csinálnak e téglákkal.

Nanking mellett, a mindkét oldalon emelkedő hegyek három kilométernyire összeszükitik a völgyet. A hajózható viz Nanking közelében, kiálló és vizalatti sziklák folytán csak keskeny csatornát képez. Mint a chinai tengeren, ugy itt is hegyes sziklák emelkednek ki a vizből: e sziklák megbecsülhetlen értékkel birnak a tapasztalt hajóskapitányra — ámbár ezenkivül angol mérnökök által készitett kitünő folyam-térkép is áll szolgálatukra. Mert igy ezeket figyelemmel tartva, hajóját biztosan vezeti keresztül a hajózható csatornán, a viz szine alatt leskelődő alattomos sziklák által képezett veszélyek daczára is. E sziklák némelyike, mint p. o. az ugynevezett „kis árva“ (little orphan) meglepően szép látványt nyujt, háromoldalu, meredek és hegyes alakjával. E szikla méltóságosan emelkedik ki a sötétszinü folyam közepéből, amely a két oldalán tornyosuló, sajátságos alaku sziklatömegek által mintegy lefolyásában gátoltnak látszik. Oly nyugodtan és csöndesen halad itt a folyam, az őszi viharok ellen annyira védve van itt felülete, hogy a meredek, kalandos alakzatu hegyek képe csaknem folytonosan reszketve tükröződik vissza annak mélyéből.

Másnap ugy látszott, mintha a folyam egy beláthatlan síkságon folynék keresztül, mert a balpart nagy távolságban volt hajónktól és a jobb part is Taipin-fu mellett közeledett némileg

felénk. Az eső folytonosan esett, a köd egész a viz tükrére bocsátkozott le, s a kellemetlen idő még sivárabb jelleget kölcsönzött a különben is egyhangu vidéknek.

A lapos partokon itt-ott, egy-egy halászfalut láttunk, s ezek némi változatosságot mégis hoztak a tájék unalmasságába. — Minden perczben láttuk őket, amint hálóikat kivetették, és igyekeztek megszerezni a vigasztalan élet szükségleteit. A folyam partjain elterülő sikság oly benyomást tett, mintha borotválva volna, s az elvétve mutatkozó fákat szinte csudálva bámultuk meg. Az egyik fának eltünése s a másiknak szembeötlése elég jól jelezte azt a sebességet, melylyel hajónk a folyamon fölfelé haladt.

Hajónk Tsching-Kiang és Kiu-kiang városok mellett állomást tartott. Ez utóbbi városhoz, mely a Poyang-tó közelében fekszik, még nappal érkeztünk. — Egy órai tartózkodás volt kijelentve s azért mi is partra szállni igyekeztünk. Kiu-kiang város neve forditásban: kilencz folyam, és onnan származik, hogy a Poyang-tóba állitólag 9 folyó vize ömlik, melyek között a legnagyobbik Kang-kiang nevet visel. A Poyang-tó, különösen az északi részen, ahol a meredek és ámbár kopasz, de szakadékos Lu-san hegység a tó és Kiu-Kiang város között élesen nyomul előre egészen a folyam partjáig, és a tulsó part sziklafalai által van csak látszólag feltartva az előnyomulásban, bizonyos regényességet nem nélkülöz. 8—9 kilometer szélességben nyulik el a széles viz-szalag a Yang-tze-kiangba szakadásától kezdve mintegy 90 kilométernyire dél felé, és Chan-dsa mellett az unalmas Kang-kiang szélességébe szorul össze.

Kang-kiangnak egyik jelentékeny, Tung-hó nevü mellékfolyama partján fekszik a szép környéke által nevezetes Fu-tschou város. Itt kapta meg Lóczy ur nyári kirándulása alkalmával a forrólázat. Innen vizen utazott Kiu-Kiangig, s onnan gőzösön tovább Schanghaibe. Kirándulásának legszebb pontját a Nyang-nyang-mjao zárda közelében találta. E buddhista-zárda Fu-tschou közelében fekszik,

ahol a folyam, miután egy szoros hegyszakadékon keresztül küzdötte magát, barátságos környezetü tóvá szélesül ki, melynek partjait minden lépten-nyomon szent templomok ékesitik.

A halgazdag Poyang-tó partjai nagyon népesek, de a lakosságot az európaiak iránt rendkivül ellenséges indulat teszi feltünővé. E népség, lakhelyét és templomait annyira meg tudja óvni a megszentségtelenitéstől, hogy a Kiu-Kiangban megtelepedett, s szenvedélyes vadász európaiakat kődobálások által akadályozza meg a partra szállásban.

Kiu-kiang város a Lusan hegység lábánál fekszik, a Yang-tze-kiang jobb partján. 80 európai, kiknek egy része kizárólag a thea-kereskedéssel foglalkozik, más része pedig, mint vámhivatalnok chinai szolgálatban áll, alapitotta a bár kicsiny, de csinos európai városrészt, amely közvetlen a parton, ugy házai európai izlésü épitése, valamint egy, 700 lépés hosszu parti sétatér létrehozása által, juttatta eszünkbe, hogy még mindig világuton haladunk.

Még 40 órai hajózás, és végre Hankouban voltunk, $3^1/_2$ napi utazás után a Yang-tze-kiang folyamon fölfelé. Hankou, és még feljebb Itschang, a legtávolabbi folyam-kikötők, melyeket a pekingi békekötés az európaiak előtt megnyitott. Önkényt bizonyára soha sem engedték volna meg ezt a chinaiak, hanem az angol hadi hajók fenyegető ágyu-torkai kényszeritették őket reá, hogy némileg megbüntetve legyenek ama gyalázatos gyilkosságért, melyet Margary angol alattvalón elkövettek. E gyilkosságra még visszatérünk. Hankou kikötőjében száz meg száz chinai vitorlás bárka állomásozott, ugy hogy gőzösünknek csak bajjal lehetett állomáshelyére eljutnia. Már nagy távolságból hallani lehetett a halászok kiabálását, valamint a hajósok jeladásait, s a kereskedők hangos alkudozásainak zaját. A rakparton kiváncsi néptömeg gyülekszik össze, alig várva a pillanatot, mig a hajó hidját leeresztik. E pillanatban aztán megkezdődik a tolongás, taszigálás és verekedés, mert mindegyik első akar lenni a hajó födélzetén. Hajónk terhe leginkább

tengeri hinárból állott. Az észak-keleti Chinában uralkodott éhszükség borzadalmai még itt is észlelhetők voltak. Az élelmi szerek után áhitozó nép csalódása keserves volt. Hogy bosszankodásuknak szabad menetet eresszenek, kedvükre lopták a tengeri hinárt, sőt a teherhordók annyira vitték a szemtelenséget, hogy a parton várakozó rokonaik és ismerőseiknek tele marokkal osztogatták a tengeri hinárt, sőt még készpénzért is árulták azt.

A Yang-tze-kiang partjain három nagy város van itt, egymástól csak a vízi közlekedési vonalak által elválasztva. Hankou-t, Han-yangtól, mely a balparton fekszik, a Han-ho választja el, mig a wutschangi, aranyozott és impozáns pagoda, ennek jobb partján magasan kiemelkedik a városnak lőrésekkel ellátott falai közül.

Hankou népessége állitólag 300,000, Han-yangé 400,000 és Wutsangé szintén 4—500,000, tehát a Yang-tze-kiang partjait e ponton mintegy 1.200,000 lélek lakja s ezek részint halászattal, részint theakereskedéssel, hajózással és teherhordással keresik meg kenyerüket.

A Yang-tze-kiang partjai 12 méter magasak és a kikötőnél téglával vannak kirakva. A rakpartról lépcsők vezetnek le a folyamok királyának szineig. Megérkezésünk alkalmával a vizállás sekély volt; azonban nyáron a nagy esőzések idejében megdagad a folyam és nem ritkán elönti a partokat is. A gőzhajó-társaság árboczán egy megjelölt hely mutatja, hogy 1870-ben a viz két lábnyira emelkedett magasabban a partoknál és elöntötte az utczákat.

A sétatér asphalt járdáját lombos gesztenyefák árnyékolják be, és egy granit gulára alkalmazott kitünő óra hajósokkal és sétálókkal egyiránt pontosan közli a naponta szabályozott időt. A kikötő mellett van az európai városrész, nagyobbrészt egy-emeletes házak, melyek a helyi viszonyokhoz képest tömören és mégis szellősen vannak épitve, mert nyáron rekkenő a forróság, télen pedig nem egyszer, érzékeny hideg is uralkodik. Midőn Hankou kikötőjét

az európaiak előtt megnyitották, a chinai kormány nagy vámhivatalt állitott fel ott, s az itt megtelepedett 145 európainak legnagyobb része e hivatalban van alkalmazva. A vámjövedelmek képezik a birodalom legtekintélyesebb bevételét, mert a földadó csekély és a beszedés példátlanul hanyag. A kereskedelmi adók eredményteljes szervezését leginkább az angoloknak köszönhetik a chinaiak, és az irányadó hivatalokat még ma is európaiak töltik be, kiknek fizetése rendkivül magas. A legtöbb vámjövedelmet természetesen az opium- és a thea-kereskedés szolgáltatja.

A nyár kezdetén, tehát junius és julius havában, Hankou nagyon eleven város. Száz meg száz idegen mulat itt, thea-vásárlás és a bevásárlott összeg tovaszállitása czéljából. Különösen a thea-vásár első hetében, mutatkozik lázasnak a tevékenység — hiszen arról van szó, hogy ki nyerje el a dijat, amelylyel az első, theával megrakodott és Angolországban kikötendő hajót jutalmazni szokták. A kapitánynak és hajójának nevét kitüntetéssel emlitik az angol lapok.

Egyébiránt a hankou-i társaság az ottani életnek kivétel nélküli egyhangusága ellen panaszkodik, s bár olykor műkedvelői előadásokat, kirándulásokat és sportszerü mulatságokat rendeznek is, hogy az ott tartózkodást egymás számára tűrhetőbbé tegyék, a többségre nézve mégis a hetenként kétszer érkező postahajó megjelenése képezi az egyedül kellemes változatosságot, mert ezek legalább hireket hoznak a távol hazából, üdvözletet az ott elhagyott drága családtagoktól. Hankou környékén a vadászat már csak eredménytelen fáradság; ha pedig távolabb vidékre eszközölnek kirándulást, ugy járnak, mint a Poyang-tó partján, kövekkel kergetik el őket.

A közép Yang-tze-kiang legtávolabbi gőzhajó-állomása Itsang. Még ott is lakik mintegy tiz európai, akik a nyári hónapok alatt minden két hétben tudósitást kapnak Hankouból. Itschang lakosai előtt Hankou annyi, mint a hankouiak előtt Schanghai, s a Schan-

Fogadtatás a viczekirálynál Wu-tschangban.

ghai-ben lakók előtt Európa. Télen azonban, néhány hétig teljesen szünetel a gőzhajózás.

Hankou chinai része hasonlit Schanghai chinai negyedéhez, csakhogy piszkosság dolgában még annak is fölötte áll. A lakosság, melynek főfoglalkozását az opiummal, theával, dohány és bőrökkel folytatott kereskedés képezi, ugy látszik, nem nagy barátja az európaiaknak. Magam is tapasztaltam ezt, midőn egy Kuli, mig a város nehány kereskedésének megszemlélésre méltó ritkaságait szemügyre vettem, félreismerhetlen szándékossággal lökött az utcza pocsolyájába. Ez aztán kedvező alkalom volt arra, hogy a tömeg gúnyának azonnal egyedüli tárgya legyek. Csakhamar sűrű kör képződött körülöttem, s ha egy pár körmönfont káromkodásomat, a szavak hangsulyozása után, megérteni látszottak is, végre mégis botomat kellett felemelnem — természetesen csak fenyegetőleg — hogy utat nyithassak magamnak. Később értesültem róla, hogy az európai telepedők sohasem mennek kiséret nélkül a chinai városrészbe.

Csudálatos jelenség, hogy oly helyeken, ahol a chinaiak már szorosabb összeköttetésben élnek az európaiakkal, az idegenek iránt táplált és soha sem titkolt gyülöletük gyakran tettlegességekben nyilatkozik, mig más helyeken, ahol a népnek még nem volt alkalma érintkezni a „tengerentúli ördögökkel", azt tapasztaltam, hogy alkalomszerüleg megtiszteltek ugyan a fentebbi hizelgő epithetonnal, de átalában tisztességesen, sőt olykor udvariasan is viselték magukat.

A chinaiak gyülölete az európaiak ellen, részint a mennyei birodalom lakosainak ismeretes conservativ hajlamaiban, részben más okok és körülményekben leli magyarázatát. A chinaiak érintkezése egymás között kiváló udvarias formák között történik. Nemcsak a házban, mulatságban és társaságokban, hanem még üzlet közben is, az első dolog a mindenféle szertartásokkal egybekötött üdvözlés, aztán a társalgás s a szintén szertartásos bucsu.

Az angolok soha sem értettek ahoz, hogy más országok és népek szokásait és erkölcseit méltányolják és tiszteletben tartsák. A benszülöttet megvetik, minden alkalommal kiszidják, sőt gyakran tettleg is bántalmazzák. Az ily modorban nyilatkozó felsőbbség nemcsak az indiai népeket keseriti el, melyek tudják, hogy az angolok az ő törvényes uraik, hanem még inkább a chínaiakat, akik jól tudják, hogy ők maguk azok, akik a betolakodottakat maguknál megtürik.

A chínaiak tapasztalták s még ma is minden lépten-nyomon tapasztalják, hogy az európaiak, ha egyszer lábaikat valahová beteszik, ugy viselik magukat ott, mintha ők volnának az urak; hogy az európaiak pénzvágya, még a chínaiakét is felülmulja: hogy az ország munkaerejét kihasználják és tönkre teszik, és hogy végre csudának kellene történnie, hogy az egyszer megtelepült idegenektől megszabadulhassanak. Ezek az okai, amiért a chínai szíve mélyéből gyűlöli a rettegett európaiakat. Ezért van Chína még most is elzárva, s ezért szükséges vagy a kormány pártfogása, vagy különös elhatározottság arra, hogy a lőporfüsttel megismerkedteti őket, amig valakinek sikerül egy utlevelet kiszközölni az ország belsejébe. A chínaiak nemcsak hagyományaikat, hanem saját jólétüket — hazájukat oltalmazzák. Évezredekig boldog és elégedett birodalom volt az ő hazájuk, anélkül, hogy sok tudomást vett volna az európai fajról — és továbbra is boldog kiván maradni.

De nem akarom megelőzni az eseményeket. Az olvasó, az általunk tapasztalt ellenségeskedések leirása után, melyeket a nép részéről, a hatóságok részéről tapasztalt udvariasság és kitüntetés daczára elszenvednünk kellett, könnyen hű képet alkothat magának a mennyei birodalomban uralgó hangulatról.

A Commissioner of Customs (vám hivatal főnöke) Whigt ur, Hankouban tartózkodásunk idejére, előzékenyen felajánlotta Széchenyi gróf számára egyik vendégszobáját, míg én és Lóczy, az

egyetlen vendéglőben helyeztük el magunkat. E fogadóban nem voltunk valami kitünően elhelyezve, mert az egész inkább egy amerikai pálinkaházhoz, mint fogadóhoz hasonlitott. Ha Mr. Whigt annyira nem vitte volna a szeretetreméltóságot, hogy bennünket is asztalához hivjon, a fogadó konyhája kétségtelenül kitünő iskola lett volna arra nézve, hogy előleges képet alkossunk magunknak, a Chína belsejében reánk várakozó nélkülözésekről. A vámigazgató ur házában még európai levegő járt, és a szeretetre méltó házi-asszony élénken emlékeztetett bennünket hazánk szép hölgyeinek varázs hatalmára.

Széchenyi gr., mielőtt Tien-tschin-ből elutazott volna, egy ajánló levelet kapott Li-hang-tschanghoz, aki Hupeh tartomány helytartója és Wutschan-ban székel. Az ajánló levelek Chínában, talán még fontosabb szerepet játszanak, mint Angliában. Az utlevél, daczára a tisztviselőkhöz intézett határozott utasitásnak, csak akkor nyer jelentőséget, vagy soroztatik a teljesen közönyös dolgok közé, ha az utazó valamely nagyméltóság ajánló levelével ellátva van — vagy nincs.

Hogy elkerüljük és kitéve ne legyünk a chínai hajósok szemtelenségeinek, a továbbutazáshoz szükséges hajók kibérlése alkalmával deczemb. 13-ra jelentettük be látogatásunkat a helytartónál. Azt reméltük tőle, hogy további utazásunk folyamára, tanácsával és befolyásával nagy szolgálatokat tehet nekünk.

Mr. Whigt, a folyamon átkelésre, két vitorlás csolnakot és a szükséges számu hordszékeket bocsátotta rendelkezésünkre. Uj prémes téli öltönyökben, rettenetes vihar közepett szálltunk a csolnakokba. Valóságos orkán csapkodta arczunkba az esőt, s a széles folyamon oly hullámokat vert, hogy mindhárman a tengeri betegség előjeleit éreztük. Az erős szél feldagasztotta a vitorlákat s csolnakjaink nyilsebesen haladtak előre. Mégis teljes husz perczre volt szükségünk, hogy a tulsó kikötő partot elérhessük.

Márcsak e körülményből képet alkothat magának az olvasó a Yan-tze-kiang hatalmas szélességéről Hankou mellett.

Míg Wu-tschang város falkeritése előtt a magunkkal hozott hordszékekbe szálltunk, a chinaiak körénk gyülekeztek a szomszéd kunyhókból, s átvonulásunk a város utczáin kellemes szórakozást nyujtott az utczai ifjuságnak, s azoknak, akik idejüket másként eltölteni nem tudták. Végre elérkeztünk a belvárosnak jó karban tartott kőfalához. A fal magassága 8 meter, vastagsága pedig 20 lépés, legalább a nyugoti kapunak kőboltozata ily széles volt. Tizenkét, vörösbe öltözött és hosszu dzsidákkal fegyverzett katona képezte a kapu őrségét. Két sorban állottak az őrszoba előtt és egy tiszt parancsnokolt fölöttük.

Azt a nehány utczát, mely a helytartó lakától bennünket elválasztott, szegényes kinézésü fa és sárviskók képezték. A nehány bolt, melyekben a fényüzési czikkek teljes hiányában, csak ruhákat és élelmi szereket árultak, valóságos szegénységi bizonyitványt képeztek, Hankou-val összehasonlitva, hol a kereskedelem, a kikötő megnyitása óta öszpontosult. A palota bejárata előtt, egyenszögü fal emelkedik a czélból, hogy az egyenesen a kapunak tartó gonosz szellemeket kivétel nélkül visszatartsa, különben kétségtelenül sok zürzavart és kellemetlenségeket okoznának a házban. Az ily falak, leginkább tűzfal alakjában emelve, rögtön fölismermerhetők a rájuk festett, tarka barka sárkányról, iszonyatos kifejezésü szemekkel és kék pikkelyekkel. A fal 10—70 lépésnyire van alkalmazva a kapu előtt, különös gonddal van épitve, s még gazdag kereskedők és vendéglőtulajdonosok is ily modorban védik házaikat a gonosz szellemek betolakodása ellen. Csak a szegény embernek van ritkán módja ahoz, hogy háza elé e fontos menedékfalat emelhesse.

A helytartó palotája tágas, földszinti épület. A fekete festékkel bevont téglafalakat kerek, és mindenféle szinü cserépfödél óvja. A tető fölött pagodaszerüleg, fáradságos fa-faragásokkal diszitett

torony magaslik fel. A tömör kapuk szárnyai, a ház dicsőségteljes multjának nagy, és egészségtől majd megcsattanó alakjait mutatják be a látogatónak. Nehány széles lépcsőn felhaladva, a tágas részben kövezett előudvarba érünk és itt két kőből faragott s rettenetesen forgó szemű oroszlány feltátott szájjal, melyből a tű hegyességü fogak kilátszanak, őrzi a palota belsejéhez vezető kaput.

E rettenetes szörnyetegek előtt léptünk ki hordszékeinkből, és én örvendtem, hogy ismét a fris téli levegő érintette halántékaimat, mert a hordszék folytonos himbálása szinte a szédülésnek egy nemét eredményezte már nálam s ez annyira kellemetlenül hatott reám, hogy végre lehunytam szemeimet, és a perczeket számitottam megérkezésünkig. Valamint az első utazás teveháton, hasonlóul az első kirándulás egy chínai hordszékben is, amelynek ruganyos bambusz rudjai, a hordárok kemény lépéseinek ütenyszerü szabályosságát éreztetik az utazóval, biztos próbái annak, hogy az illető mentve van-e a tengeri betegségtől vagy különös hajlammal bir arra. A chínaiak, gyermekkoruktól fogva szokva levén e járművekhez, a legkényelmesebbnek és legelőkelőbbnek találják azt.

A fő bejárás, megérkezésünk alkalmával még be volt zárva. Az előudvarban roppant embertömeg gyűlt össze, s egy üveggombos mandarin, nehány rendőr segélyével, hasztalan igyekezett a rendet fenntartani a folyvást tolongó sokaság között. Ha sikerült nehány chínait kiszoritnia az udvarból, míg a kiszoritottakkal vesződött, kétszer annyi osont be oda. Sokan az alacsony keritésen másztak keresztül. Ezek tökéletesen elérték czéljukat. Csakhamar az első sorban állottak ezek a sűrű félkört képező ember tömeg között, s onnan a kényelmes közelből, könnyebben szemügyre vehettek, megszólhattak, és kigunyolhattak bennünket. Végre felnyiltak a kapuszárnyak. Egész váratlanul három taraczk lövés reszkettette meg a levegőt, s mintha csak a szinfalak közül lépett

volna elő egy drága prémes öltözetü férfiu közeledett felénk, a szolgálattevő méltóságok egész serege által környezve.

„Ez a viczekirály?“ kérdezi Széchenyi gr. tolmácsunkat, miközben a mandarint üdvözölte.

„Csak menjen egyenesen előre!“ válaszolt Sin, térdre borulva a kormányzó előtt. Li-hang-tschang, európaias üdvözletünket egy szertartásos meghajlással viszonozta, kezeit mellén keresztbe téve, s aztán egy kézmozdulattal felhivott, hogy lépjünk be házába.

Három udvaron haladtunk keresztül. A ház legbelső udvarán, nehány szolga felső ruháinkat szedte le rólunk, s végre egy sötét folyosón keresztül haladva, két sorban felállitott tisztviselők között érkeztünk el az elfogadó terembe, ahova a kormányzó, nyomon követett bennünket. Itt történt meg csak az ünnepélyes üdvözlés, legalább tolmácsunk részéről, aki ujolag térdre esett a kormányzó előtt, és ezáltal kényszeritette a kormányzót arra, hogy jobb térdét ő is érintkezésbe hozza a szoba padlatával, míg mi, európai modorban, egyszerüleg meghajtottuk magunkat.

Az elfogadó terem egyszerüen, de választékosan volt butorozva. Közepén viaszos vászonnal belevont kerek asztal állott, s ezen chinai nyalánkságok és mindenféle frissitő várt reánk. Csinos európai készitésü üvegtányérkákon, sütemények, torták, czukorkák, narancsok, dinnyemagvak, mandulák, száritott szilva stb. voltak felhalmozva. Az asztal körül öt hely számunkra volt fenntartva, és öt pár evő eszköz, mely egy-egy evő kanálból, ezüst fogantyuval ellátott evő-pálczácskából állott, feküdt az asztalon.

A bejárattal szemben, voltak a teremnek vörös selyemmel bevont diszitései elhelyezve, s egy gazdag faragásu pad zárta el azt a részt, ahol mi voltunk a terem tulsó részétől. E rendszabály nagyon is elővigyázatosnak bizonyult be, mert a tulsó rész tulságosan kicsinynek mutatkozott a folyvást befelé tolongó kiváncsiak fogadására. A számos mandarin társaságában, akik

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA • DEBRECEN •

mind gazdag selyem ruhákban jelentek meg, nehány nő alakot is láttam, akik a pávatollakkal diszitett mandarin-fövegek fölött kiváncsian tekintettek reánk, s olykor arany himzésü fejkötős gyermek fejet emeltek magasra, hogy már ez is jó korán megtudja, milyen kinézése van a czopftalan európaiaknak egyszerü öltözetükben. A terem uralkodó szine a sötétbarna volt, s a falak itt is, chínai bölcs mondásokkal voltak teleirva. Egy európai álló óra, s egy arany keretü tükör kivételével, a külföldi választékosságnak semmi külső jelét fölfedezni nem tudtam.

A helytartó mintegy 60 éves lehetett. Jó kifejezésü, széles arcza az öregség ránczai folytán tiszteletreméltó jeleggel birt. Hamiskásan okos szemei, gyakran különös élénkséggel pislogtak elő a bozontos szemöldök alól. Keskeny és ritka, szürkés bajusz árnyékolja be szájszögleteit, és az állakon is némi kezdetleges szakálképződés nyomai mutatkoznak. Nemes prémekből készült mandarin kalap födi az öreg ur fejét. A helytartó, a pávatollal és a halvány piros rózsagombbal (a legmagasabb rang) van kitüntetve. Értékes, finom és bő prémes felső öltöny (a szobában érzékeny hideg volt) fedi testét egész a térdig; finom kezeit csak ritkán volt alkalmunk láthatni, mert a hosszu kabátujjak egészen elfödék azokat. Diónagyságu, nemes kövekből alkotott négyszeres láncz, kék, zöld, szürke és sárga köveinek szinvegyüléke által kellemes ellentétet képez a prém sötét szinével. Kék selyemből készült szoknya, mely a fekete selyem, mandarin csizmákat csak félig födi el, egésziti ki öltözékét.

Li-hang-tsang barátságosan hivott fel bennünket, hogy foglaljunk helyet, s a szolgasereg azonnal előre tolta a szükséges székeket. A társalgás kezdetben, kissé egyhangu volt, de midőn fivérének Li-hung-tschangnak ajánló levelét átadtuk, s azt átolvasta, a helytartó egészen fölélénkült és beszédessé lett. A grófra tekintve azt a kérdést intézte hozzá, hogy mióta vagyunk Hankouban, és hogy miként tetszik nekünk Wu-tschang városa. Tolmá-

csunk, Sin, forditotta le neki a gróf válaszát. Miután Széchenyi gr. az utazás czélját és programmját részletesen előadta, a helytartó értesitett bennünket, hogy a Tschungli-Yamen által ő is, valamint a birodalomnak minden hatósága már utasitva van, és kérdezte, hogy lehet-e valamiben segélyünkre. Kérelmünket, hogy egy hajót szerezzen számunkra, azonnal teljesitni igérte, sőt kijelenté, hogy egy ágyunaszádot is mellénk ad fedezetül, de azt később egy kisebbnek kell helyettesitni, mivel a Han-ho, ez időtájban, kivált feljebb Siang-yang felé igen sekély vizállással bir. Megigérte, hogy ugy rendelkezik, hogy szükségtelen időveszteget ésre kényszeritve ne legyünk. A Han-ho folyamon fölfelé való utazást saját szempontjából szépnek és kellemetesnek rajzolta előttünk, tudatta velünk, hogy nincsenek hegyek, amelyek utunknak akadályait képezhetnék, sőt Syang-yangig mindenütt sik és termékeny vidéken fogunk haladni. Egyuttal azonban figyelmeztetett, hogy hideg lesz, és azt a tanácsot adta, hogy elegendő szenet és jó bundákat — e közben saját drága nyest bundájára mutatott — vigyünk magunkkal a hajóra.

Rövid szünet után aztán a politikára ugrott át. Igaz-e, hogy az oroszok már Konstantinápoly előtt állanak, hogy Austria barátságos indulattal viseltetik a törökök iránt, mert ő ugy értesült, hogy az osztrák hadsereg, egy török tartományt megszállott.

A gr. eloszlatta a helytartónak minden kételyeit, s ez bár ékes szavakkal, de félre nem érthető modorban jelentette ki előttünk saját és házájának Oroszország irányában táplált érzelmeit. Végre az én hivatásomra került a sor.

„Jártas ön a csillagászatban? Hogy állnak a dolgok az égen? Mit mondanak a csillagok?“

Némileg zavarba jöttem, mert jövendőmondásra nem voltam elkészülve, s azért következőleg válaszoltam:

„Remélem, hogy a jövő, az ön családja és hazája számára csak szerencsét hoz magával.“

„Nappal, vagy este szokta ön végezni észleleteit? Chinában csak este szokták tenni azt.

„Éjjel a csillagokat, nappal a napot vizsgálom.“

„Ugy? — és a csillagok állásából képes megitélni, mennyire van hazájától?“

Szemeim csudálkozva találkoztak ravaszul fénylő tekintetével. Igenlőleg válaszoltam.

„És nem furcsa, sőt mulatságos az“ — kaczagott, miközben gondolatait finom kis kezeivel jelképezni igyekezett — „hogy Chína itt felül, Európa pedig a földgolyó átellenben levő pontján alul esik, hogy mi itt már ebédelünk, midőn a napsugarai ott még csak a legmagasabb hegyek csucsait aranyozzák meg! Mennyi idő különbség van Chína és Európa között?“

„Az különböző. Anglia és Wu-tschang között átlagban $7^1/_2$ óra, Ausztria és Chína között $6^1/_2$.“

„Az különös.“

„Ez idő különbségnek gyakran sajátszerű következményei vannak. Ha például Schanghaiból egy táviratot inditnak utnak Londonba, a legtöbb esetben két órára van szükség, hogy a távirat rendeltetése helyére érjen. Londonban azonban a távirat reggel 7 órakor érkezik, tehát 5 órával korábban, mint Schanghaiból elindult.“

Ő magassága nem látszott érteni ezt, mert csak ugy futólag vett tudomást róla, s aztán nagy érdekeltséggel felkaczagott, midőn Széchenyi gr. azt az ajánlatot tette, hogy magyar lovakat fog ide küldeni, hogy azok által a gyönge chínai lófajt nemesithessék. „És miként akarja ideszállitani az állatokat?“ „Egy gőzösön; hamarabb megérkeznek azok Magyarországból Wu-tschangba, mint mi innen Si-ngan-fu-ba.“

A helytartó aztán, éveink után tudakozódott, s fájdalmasan jegyezte meg, hogy ő már igen megöregedett, mert midőn fivérét,

ezelőtt tiz évvel utoljára látta, már akkor is jóval tul volt az ötvenen.

A társalgás azt a benyomást tette reám, mintha a chinaiak ép ugy tekintenének bennünket, mint mi őket. A kérdésekben mutatkozó ellentét majd oly modorban, mint a felnőttek, gyermekekkel társalogni szoktak, majd szikrázva és szellemdusan, majd regékhez kalandozva, majd megdönthetlen okokkal ragaszkodva a jelenhez, sokkal félreérthetlenebbül lépett szemeim elé, semhogy a chinaiak irányában táplált előitéleteimet meg ne ingatta volna. Talán Li-hang-tschang is csak egyike a kevés felvilágosodott chinaiaknak. Lesz még alkalmunk őt a birodalom más méltóságaival egybe hasonlitni.

Megkóstoltuk a jól elkészitett ételeket, s Angliából importált meggypálinkát ittunk azokhoz.

Egy órai társalgás után fölkeltünk és köszönetünket nyilvánitottuk az előzékeny fogadtatásért, s utterveink meleg pártolásáért. Li-hang-tschang, palotájának kapujáig kisért bennünket egész udvarával, s ott aztán bucsut vettünk egymástól. Előnyösebbnek találtuk a visszautazáshoz nem használni hordszékünket, hanem gyalog mentünk haza felé, folytonosan kisérve és kikaczagva a csöcselék által.

Csolnakainkra szállottunk, hogy ismét Han-kouba térjünk vissza. A vihar iszonyuan dühöngött. Valóságos orkán dúlt velünk szemben, s nem csak hosszadalmassá, de életveszélyessé is tette a széles folyamon való átkelést. Félig bevont vitorlával, kényszerültünk ide oda lavirozni, s hajónk gyakran annyira oldalára hajlott, hogy a magasabban álló részt testünk sulyával kellett megterhelnünk, s igy állitnunk vissza az egyensulyt. Sin a tolmács, halálsápadtan ült helyén, görcsösen kapaszkodva a csolnak oldalához. Végre a Yang-tze-kiang megkövetelte adóját. Sin kénytelen volt megtenni azt, amit meg nem tagadhatott. Tötai a szakács, aki semmi áron sem akart elmaradni tőlünk, szintén görcsös rángato-

zásokban szenvedett, s nemsokára, mint egy megtört nádszál hajlott ki a csónakból, követve földijének példáját.

Már kétszer metszettük keresztül a felkorbácsolt folyamot; ruházatunk át volt ázva, s a tisztelgésre felöltött drága prémek egyszer mindenkorra tönkre téve. A gr. ekkor azt a parancsot adta ki, hogy a tulsó parton ott kössenek ki, a hova a szél a csolnakot hajtani fogja. A vitorlákat a lehető legkissebb szögletben állitották szembe a széllel, s egy végtelenül hosszu $^1/_4$ óra után Han-yang város falai alatt kötöttünk ki. Felmásztunk a sikamlós partokon, s a nevezett város egyik oldalkapuja előtt találtuk magunkat, s aztán a sártengeren keresztül, neki mentünk a szük és piszkos utczák tömkelegének. A teherhordók sietve haladtak minden irányban, a finomul szitáló eső azonban megakadályozta őket abban, hogy velünk kedvük szerént foglalkozzanak.

Mielőtt a két várost, Hankou-t és Han-yangot egymástól elválasztó Han-Ho folyamhoz érhettünk volna, kimondhatlanul szomoru látványnak voltunk tanui. Az utcza közepén, egy viaszsárga alak feküdt. Visszarémültem nyitott, üveges szemei elől. A még láthatólag fiatal ember, az eleven városi élet és zaj közepette fejezte be harczát az élettel. Már halva volt. Száz meg száz chinai haladt át az utczán, és lépett keresztül a hullán anélkül, hogy egy pillantásra is érdemesitette volna azt. És kétségtelen, hogy sokáig ott fekhetett az még, míg végre a test feloszlásának büze arra kényszeritette a szomszédokat, hogy hulláját a folyamba vessék.

A Han folyó, a Yang-tze-kiangba szakadásánál 15—20 méter magas partjai között, egy kissé összeszorul, s ugy tetszett, hogy a folyam kiömlését a megszámlálhatlan mennyiségű dzsonkák árboczai teljesen elzárják. Mint a Yang-tze-kiangnál, itt is hatalmas kőlépcsőzet vezet le a folyam tükréhez. A kompnál, mert e népes városokat egyetlen hid sem köti össze — 250 lépés a folyam szélessége, mig a Yang-tze-kiang szélessége 1.8 kilométer. Már sötétedni kezdett, midőn egy csónak segélyével a Han folyón átkeltünk. A

tulsó parton, a vámháznak lámpákkal ellátott szolga-személyzete várt reánk, és kisért bennünket lakásunkra.

Li-hang-tschang, Hupeh tartomány viczekormányzóját bizta meg azzal, hogy a látogatást nekünk, az ő nevében viszonozza. Mielőtt még csak sejtelmünk is lett volna a vendég közeledéséről, már egy sereg chinai táborozott lakásunk előtt. Végre egy chinai tiszt jelentette be magát nálunk, és hivatalosan értesitett a látogatásról. Nemsokára egy kékgomb is jelentkezett a Hankoui Tautai személyében, de mivel tolmácsunk nem volt kéznél, egész társalgásunk csak arra szoritkozott, hogy a hotel pinczéjének pezsgőkészletét alapos vizsgálat tárgyává tettük. Egyszerre csak felugrott mind a két ur, s lélekszakadva rohant le a lépcsőkön. Finom hallásu füleikkel észrevették a gong hangját, mely az ablaktáblákat alig észre vehetőleg megreszkettette. Szerencsénkre e pillanatban lépett be egy amerikai, aki elég folyékonyan beszélte a chinai nyelvet ahoz, hogy később, szivességből, tolmácskép szerepelhessen a társalgásnál.

A helytartó helytartója belépett. Hosszu sovány férfiu volt, kinek arczáról épen nem volt leolvasható ama nyájasság, amely-Li-hang-tschangnál oly kellemesen lepett meg. Öltözete választékos volt, és legnagyobb részt drága prémekből állott. Helyet foglalt, s azonnal megjelent, két elefántcsontgombos mandarin, kiknek kötelessége abban állott, hogy fölebbvalójuknak a pezsgős poharat átnyujtsák és ismét helyére visszategyék, pipáját megtöltsék és meggyujtsák. A tolmács hiányában folytatott társalgás azzal lett befejezve, hogy a magas látogató, egy kellemes modoru fiatal embert hivatott be, és azt, mint a kiséretünkre rendelt ágyunaszád parancsnokát mutatta be nekünk. E fiatal mandarin feladata volt aztán Siang-yangig kisérni bennünket.

Hankouban mulatásunk órái meg voltak számlálva, annyival inkább, mert a kibérelt hajó is, indulásra készen horgonyzott a Yang-tze-kiang-on.

Decz. 16-ika gyorsan tölt el a podgyászolással. Délfelé meglátogattam a hajót, egy csinos épitésü chínai dzsonkát. Igénytelenül berendezett salonja volt, az elmaradhatlan diszhelyekkel és négy háló szobája, melyek közül egyet a gróf, egyet én és Lóczy, egyet Sin a tolmács, és a negyediket a szolga személyzet foglalt el. Az ablakok üvegtáblák által voltak elzárva, s a falakat csinos chínai festmények ékitették. Egészen megvigasztalódva távoztam el a lakályosnak nevezhető járműről.

Az ágyunaszád is teljesen utra kész állapotban volt. Rögtön felismertem a kellemes modoru fiatal parancsnokot, aki a chínai szokás szerint üdvözölt. Mindegyik járműnek két árbocza volt, de az ágyunaszád szebben és ügyesebben volt épitve. Mint egy dióhéj himbálozott a szeliden hullámzó folyamon és csak a hajó orrán látható rozsdás vén ágyu, melyet a tengerész katonaság ép megtöltött, különböztette meg a békés rendeltetésü kereskedelmi hajóktól.

Délben egy órakor, Mr. Whight, bucsu tiffin-re hivott meg bennünket. 3 órakor koczintottunk az expeditió sikerére, 4 órakor az ágyu dörrenése adta tudtul Wu-tschangba, hogy a kormányzó védenczei, az európai müveltség utolsó fészkét elhagyták. E pillanattól kezdve egészen a chínaiak kezében voltunk.

XI.

Hankou-ból — Tin-tze-kwan-ba.

Napi foglalkozás. — Üdvözlés a népesség és az ebek részéről. — Vitorlás hajók a Han-Ho-folyamon. — Földmüvelés és malmok. — Halászat. — Népviselet. — Kalandos események. — A hajók vontatása. — Az időjárás megigézése. — Karácson. — Zárdai élet. — Fan-tscheng és Siang-yang. — A lakosság száma. — Hajót változtatunk. — Kung herczeg. — Rablók éhség miatt. — La-ho-ku. — Város-parancsnok és térítő. — Az éhnyomor jelenetei. — Chinai hoszmérték. — A Sië-ho-völgye. — Köves tájak. — Megérkezés Tin-tze-kwan-ba.

A nap jókor lehanyatlott, s mi még folyvást a város területén voltunk, midőn a bekövetkezett teljes sötétség a kapitányt arra kényszeritette, hogy a part mellett horgonyt vessen. A hegyes vasban végződő bambusz karók egyikét verték e czélra, a hajó orrán létező négyszegletes lyukon keresztül a folyam fenekébe, ugy hogy hajónk a szó teljes értelmében a földhöz szögezve volt. Minél jobban esett a hőmérsék a viz szine fölött, annál kevesebb meleget szolgáltatott a salon szénserpenyője. Dideregve, gyors léptekkel jártunk föl s alá a keskeny födélzeten, mig végre szakácsunk azt a kellemes hirt hozta, hogy tálalva van. Egy órával később meleg takaróimba burkoltam magam, s a mellettünk horgonyzó hadihajó gong takarodóját már csak félálomban hallottam. Reggel 5 órakor 3 ágyulövés ébresztett fel. Tovább vitorláztunk.

Jó előjelnek tekintettem, hogy a nap aranysugarai győzelmet arattak a reggeli köd fölött, s hogy végre két hét mulva, ismét egy szép, verőfényes napunk volt. Igyekeztünk hajónkat lehetőleg lakályossá tenni. A salon volt a meteorologiai intézet. Az egyik falon függött az utazási higany-légmérő, s mellette négy Aneroid.

Ezeket reggel, délbe és este egybehasonlitottam egymással, a másik falon a számos hévmérő a gr. vadászfegyverei társaságában.

Az első napok példájára multak el vizi utazásunk későbbi napjai is. Reggel 9 órakor gyültünk egybe a salonban, a közös reggelihez, amely három lágy tojásból és nehány csésze theából állott. Délelőtt utazási művek olvasásával foglalkoztunk, továbbá a

Falu a Han-ho-n.

lég és hőmérők adatainak följegyzésével, a chronometer összehasonlitásával, a légköri nedvesség meghatározásával, s én különösen még, a viziutnak a térképre való levezetésével. 12 órakor a „tiffin“ alatt a délelőtt eseményei fölött társalogtunk, 1—2 órakor partra szállottunk, kissebb kirándulásokra a vidéken. Időhöz ritkán voltunk kötve, mert a hajók csak lassan haladtak előre, mert az uralkodó

ellenszelek nem engedték használni vitorláinkat. A hajókat azok legénysége vontatta fölfelé.

Csak a jobb parton emelkednek alacsony dombok, de ezek is mindinkább visszavonulnak, annyira, hogy végre csak egy kitünően müvelt, csaknem föltétlenül fátlan sikság zárja el a láthatárt. A parton, falu, falu mellett, ház, ház mellett áll. Sétáink és kirándulásaink fölkeltették a lakosság figyelmét, és különösen a gyermekek, már messziről észrevettek bennünket. Leirhatlan kiabálással futottak elénk és száz meg száz fiatal torok üdvözölt bennünket az első szóval, melyet az idegennek a chinai nyelvből megtanulni alkalma van a „Yang-kwej-tze" (idegen ördög) hizelgő névvel.

„Yang-kwej-tze!" kiáltják felénk a gyermekek minden hangnemből. Mosolygunk, mig végre a fejünk mellett elsivitó agyaggöröngy értesit, hogy a dolog félig sem tréfa. A kis gonosztevő gyanitja, hogy megfenyitik s igyekszik elveszni a tömegben. Nagy hiba volna valamely ártatlant fenyitni meg helyette, mert a chinaiak oly kifejlett, természetes igazságérzettel birnak, hogy a bünös ritkán menekülhet társai védelme mögé, mig az ártatlan ily körülmények között rendesen számithat arra, hogy az egész környezet erélyesen és tettleg pártjára áll.

Beértünk a faluba. Minden házból kifutnak a férfiak, nők és gyermekek, sőt még a házi ebek is csatlakoznak a kiváncsi családtagokhoz. E szegény állatok azonban behuzták farkaikat, magasra emelték hegyes orrukat és zavartan szaglászták az idegen szimatot, nem tudva, ugassanak, vonitsanak, vagy menekülni igyekezzenek-e. Végre egy alattomos chinai folytonos biztatása segiti ki őket a zavarból. Egy szisszenés a chinaiak ajkáról, s kézzel mutatás az idegenekre, végét veti a habozásnak. Fogvicsoritva, hangos ugatás közben rohannak az ebek reánk. A bámészkodók szük köre kitágul, hogy az ebeknek több terük legyen a támadásra: de egy felkapott agyag-göröngy (kő sehol sem található a vidéken) elég arra, hogy támadóinkat futásra kényszeritsük vele. A bestiák valami finom

falatnak nézve a göröngyöt, mind annak rohannak; dühös marakodás keletkezik köztük és amíg kettő veszekszik, örül a harmadik.

E jelenet alatt körülöttünk folyvást gyülekszik és nő a bámészkodók tömege. Százanként taszigálják egymást előre, ugy hogy nemsokára a szó teljes értelmében képtelenek vagyunk csak egy lépést is haladni előre. Ekkor egy férfi valami kérdést intéz hozzánk, s ez a jel arra, hogy minden oldalról interpellatiokkal halmozzanak el. Egy szót sem értvén nyelvükből, vállvonitva fogadjuk a kérdéseket és minden válaszunk arra szoritkozik, hogy a legszemtelenebbül tolakodókat erélyesen visszautasitjuk. Végre taglejtéseikből kivesszük, hogy utazásunk czélja iránt tudakozódnak. Megnevezzük előttük Siang-yang város nevét, s általános helyeslő fejbólintás jelenté, hangos kaczaj kiséretében, hogy jól fogtuk fel a hozzánk intézett kérdés értelmét.

A csöcselék mind tolakodóbb lesz. Tapogatják lábbelinket, szemüvegeink és óraláncainkat. Némelyiknek kedve jön dohányozni s a szivardarab kézből kézbe, szájból szájba vándorol. A legtöbbnek nem izlik az amerikai növény, s köhögve nyujtja azt szomszédjának. Miután a dohány minőségét illetőleg egyhangulag megvető véleményüket nyilvánitották, egy öreg visszaakarja adni a szivarmaradékot, mit azonban én köszönettel visszautasitottam. Mások ismét azt követelik, hogy vegyük le kalapjainkat. Átalános csudálkozás a czopf hiánya miatt, s a rövidre nyirott haj fölött való bámulat eleintén a ferde metszésü szemek feltárásában s kétkedő mozgásban nyilatkozik, de csakhamar gunyos kaczagás és rivalgásnak enged helyet. Legnagyobb mértékben, európai öltözetünk érdekli őket. Bámulják a keztyüket, a kabátot, minden oldalra forgatják, a csizmatalpakat csudálkozva méregetik, s a nadrágok gyapot szövetét műértőleg morzsolgatják ujjaik között. Mindenkinek van valami kérdése hozzánk, mely végeredményében valószinüleg oda összpontosult, hogy teljesen vetkezzünk le előttük.

Nagy fáradsággal, végre sikerül utat nyitnunk; az értelme-

sebbek lakásaikba vonulnak vissza, a nagyobb rész azonban a falu végeig követi lépteinket. Ott oly modorban vesznek bucsut tőlünk, mint a Poyang-tó környékének lakosai az európai kirándulókat üdvözölni szokták. Az utánunk dobott göröngyök nem érnek el ugyan bennünket, de az utánunk kiabált gunyneveket tisztán hallottuk. Az utazás kezdetén ily jelenetek rendesen küzde-

Házi malom a Han-ho-n.

lembe hozzák a felingerelt vért a szükséges megfontolással, de minthogy másfél éve, utazásunk alatt hasonló dolgok naponta előadták magukat, végre is meg kelle szoknunk a mélyen gyökerező gyűlölség eme nyilatkozatait. Minden utazó azt a tapasztalást fogja tenni itt, hogy hidegvér és külsőleg mutatott közöny, egyedül képesek arra, hogy a lakosságot tettleges bántalmazástól visszatartsák.

Alkonyodik. A hajó, az ellenkező szél folytán messze elmaradt. Távol nyugoton még egy vérvörös vonal mutatja a láthatár végét, de ez is gyorsan szürkés homályba oszlik fel, mert az alkony e vidéken feltünőleg rövid ideig tart. A csillagos ég egész pompájában ragyog fölöttünk, s végre megpillantjuk hajóink

Kövezés Panzch-ho-ban.

árboczlámpáit. A lámpák közelednek, nemsokára halljuk a vontató legénység egyhangu éneklését is, amint a hajókat nagy erőfeszitéssel víz ellen vontatják. A hajók horgonyt vetnek, s mi is beszállunk. Az ágyunaszád parancsnoka térdrehajtással üdvözöl bennünket, és Sin értésünkre adja aggodalmait, melyeket a tiszt kirándulásaink miatt táplált: „vagy maradjunk a hajón, vagy vigyünk magunkkal két embert fedezetül, mert a lakosság e vidé-

ken gonosz és alattomos, s ha valami bajunk esnék, az neki fejébe kerülhetne.« A hatalmas étvágy nem barátja hosszadalmas tárgyalásnak, s mi a salonba sietünk, a hol ép az ebédet tálalják fel. Amíg a Han folyamon fölfelé hajóztunk, még minden este egy üveg valódi pilseni sörrel delectálhattuk magunkat. Schanghaiból elutazásunk alkalmával Beyfusz ur ajándékozott meg egy ládával az üditő italból.

A vidék napról-napra egyhangubb lett. Az a nehány fa, mely eddig a szántóföldnek némi változatosságot kölcsönzött, csakhamar kimaradt, s még a falukat környező füz- és eperfákat is megszámlálhattuk egész kényelemmel. Az állatvilág is kerülni látszott az éhnyomorral küzdő vidék közelségét, mert nehány varju és szarka kivételével, olykor a magasban tova vonuló vadludak csoportját láttuk csupán. A közlekedés ellenben, egyre élénkebb lett a Han folyamon. Számos kisebb nagyobb hajóval találkoztunk, s ezek vagy élelmi szerekkel terhelve haladtak fölfelé, vagy fölfeszitett vitorlákkal, nyilsebességgel siettek, üresen, Hankou felé. A Han-folyamon közlekedő hajók vitorlái vizszintesen keresztbe fektetett bambusz rudjaikkal, ami ablakredőnyeinkhez hasonlitnak, melyeket szintén egyetlen zsineg segélyével felhuzni lehet. Csak nagyon erős szél alkalmával eresztik le a vitorlát az árbocz közepéig, és ezért nem is ritka az eset, hogy a hajó egyszerre egész váratlanul oldalára fekszik. Minthogy a chinaiak átalában véve, uszni nem tudnak, ilyenkor legénység és utasok a hullámok áldozatai lesznek.

A partok lakosai vagy halászattal vagy földmiveléssel foglalkoznak. A szántóföldek leginkább buzával (a kalászokban 5—6 sor tartalmazza a magot) gyapottal, árpával, salátával, répa és borsóval vannak bevetve. Különösen deczemberben, midőn a friss vetés kikel, látható tisztán a földek gondos megmüvelése. A művelés ásóval és boronával történik, s a sorok csaknem kimért szabályossággal és egyenességgel sorakoznak egymás mellé. A föld apróra van művelve, s nagyobb göröngyöt nem találhatni sehol.

Egyenes mesgyék, melyeken itt-ott apró bokrok vannak ültetve, képezik a határt az egyes birtok-tagok között.

A mintaszerű földművelést rendesen gazdag aratás jutalmazza. Még a szomszéd kerületekben dühöngő éhinség időszakában sem szenvedtek szükséget a Han sikjának lakosai. Nem egyszer volt alkalmunk személyesen meggyőződni a parasztok gazdag készletéről. A házimalom csaknem minden udvarban, folyvást működött.

Az időjárás változatosságai ellen oltalmazva, minden ház udvarán van egy tömörhenger, téglából vagy agyagból épitve, s ebbe egy granit malomkő alkalmazva. A meghosszabbitott tengelyü keresztrudnak egyik végén egy tölcséralaku garat van alkalmazva az őrlendő mag befogadására. E garatból a mag, mint a föveny-órából a föveny, apránként hullik a kőre, s aztán dörzsölés által őröltetik lisztté; a keresztrud másik, hosszabb vége elé van fogva a szamár vagy öszvér. Ha bivalyt használnak a malom hajtására, annak szemét rendesen bekötik.

A halászatot, minden község halászczéhének tagjai közösen gyakorolják. Egy halászatnál 47 bárkát olvastam meg, s ezek összesen egy deres szakálu öreg főparancsnoksága alatt működtek. A folyam közepén állitották fel bárkáikat mintegy csatarendben. A parancsnok, saját bárkájából félkört alakittatott velük, s aztán a kör központjából kiindulva, jó távolságra előre sietett, vizellenében. Ekkor megforditotta bárkáját, egyet intett kezével, s ez intésre a többi bárkák rettenetes lármát csaptak. A halászok torkuk szakadtából orditottak, s oly dühösen verték a tamtamokat és gongokat, hogy nemcsak a halak, hanem a közelben tartózkodó emberek is elkábulhattak tőle. E hangverseny alatt a bárkák mind a parancsnok hajója felé eveztek, aki szintén mesterileg kezelte csengő-bongó, zajos műszerét. Mielőtt a parancsnok hajója ismét központba érkezett volna, a többiek egy vezényszóra megvetették hálóikat. Rövid idő mulva ismét felhuzták azokat — üresen.

A Han-ho partján lakók viselete már lényegesen különbözik

a Schanghai vidékén divó népviselettől. A nők fehér, vastag vattabélléssel ellátott nadrágot és kék felsőruhát viselnek. Hajviseletük a homlokon egyszerű és sima, hátul azonban rendesen, madárcsőr alaku emelkedésben végződik. E fejdiszt egy ragadós olaj és nephrit-tük segélyével tartják meg eredeti alakjában. A nők lábai kivétel nélkül el vannak nyomoritva. A férfiak öltözete világoskék talárból áll, melynek hosszuságát az illetőnek rangja határozza meg. A magasabb osztályu hivatalnoknál a csizma talpáig, a dolgozó osztálynál ellenben alig térdig ér az. A mi rövid, európai öltözetünk sok fejtörést okozott a chínaiknak. A finom szövetből készült talár fölé, bő sötétkék felsőkabátot huznak a férfiak, s ennek hosszu ujjai csaknem a földig érnek. A fekete selyemből készült, égszinkék selyemgombocskában végződő gömbölyü sipkát, a czopffal körül csavarva erősitik a fejhez, védelmül az időjárás viszontagságai ellen.

Mulatságos a gyermekek öltözéke. A legifjabb nemzedék tömérdek vattába lesz elpakolva s e vatta tömegből, mint egy kis homokszem, kandikál elő a fej; az ember azt hiszi az első pillanatban, hogy valamely megelenevült golyót lát maga előtt. A gyermekek fejecskéjét, síma szük fejkötő fedi, s az egyelőre simára borotvált fejbubon, egy rövid nyilás jelzi azt a pontot, ahol egykor a czopf ékeskedni fog.

Deczemb. 21-én, mint rendesen, partra szállottunk, egy sétát teendők a vidéken. Széchenyi gr. gyorslépésekkel előre sietett, hogy ha lehetséges, valami vadat ejtsen el a konyha számára. Lóczy és én, mintegy 500 lépésnyire követtük őt. 4 órakor a balparton fekvő Panzch-ho városkához érkeztünk. A 8—10 méter magasságu folyamparton közvetlenül emelkedő város a szegénység és nyomor befolyását tette reánk. A folyam partján levő házak karókra vannak épitve. A karók a part agyagjába voltak beverve. A legtöbb lakház fából van épitve, s alig nehányat láttunk olyat, mely az időjárás viszontagságai ellen védelmül vékony tégla burkolattal volt ellátva. Az épitőmester mindenek előtt a ház vázát készíti el bambuszból. A

közökben a téglafalat oly modorban emelik fel, hogy a téglák lapos oldalai a bambusz váz gerendázatához simulnak. A falak vastagsága tehát csupán egy tégla hosszuságának felel meg, vagyis a mi fogalmaink szerént tulságosan vékonyak. A tetőzet összealkotása már bizonyos művészetet föltételez az épitőmester részéről, mert a chínaiak e tekintetben nagyon el vannak kényeztetve. Míg a különféle sárkány alakok kellőleg elhelyezvék, míg a szögletek a kellő fölfelé való hajlást megkapják, gyakran egész heteket töltenek el komoly tanácskozások és aggodalmas elmélkedések között. Az a kérdés, hogy az eső nem szivárog-e be a födélen, még egyetlen chínai háztulajdonost sem nyugtalanitott soha. Annál nagyobb fejtörést okoz azonban neki, hogy a bejárat a keleti, nyugoti, déli vagy északi oldalon legyen-e. E pontra nézve rendesen a helység lámája, vagy jövendőmondója dönt. Hiszen a helyes választástól függ, a ház minden lakosának nyugalma, boldogsága, jóléte, és boldogulása. A kő teljes hiányában, a város utczái mind kövezetlenek. Az utczák talaja egyenetlen, mert a szabadon bolyongó sertések folytonosan turkálják azt.

A város alatt, közvetlen a folyam parton, egy porondos térség terül el. Itt tartják időről-időre az országos vásárokat. Az ut a folyam vízszinével egyenlő magasságban vezet keresztül a porondon.

A grófot, a város tulsó végén, lármázó gyermeksereg által körülfogva találtuk. Nyugodtan ment keresztül egy ivezetes kőhídon, s ezzel kivül is volt a város területén; mihelyt a tömeg bennünket észre vett, azonnal hozzánk sietett is. Gyorsitottuk lépteinket, hogy lehető gyorsasággal elérhessük mi is a kőhidat. Narancs héjjak dobását éreztük hátunkon. Nem törődtünk vele, mert láttuk, hogy a csöcselék minden áron veszekedést akar előidézni. Leirhatlan ujjongás hallatszott a tömeg minden tagjának ajkán, midőn az első göröngyök repültek utánunk. A közel házak ablakaiban, kaczagó lányok s ránczos képü banyák mutat-

koztak, kötelességüknek tartván, felbátoritó taglejtésekkel tettlegességre ingerelni a férfiakat ellenünk. Lehetetlenség volt nyakon csipni a támadók valamelyikét. Alig fordultam meg, a bűnösök rögtön visszafutottak és a többiek háta mögött sánczolták el magukat. Most a kutyákat uszitották reánk, de ezek is gyávák voltak és csakhamar elsompolyogtak. Hogy a vendégszeretetből mi sem hiányozzék, tégladarabokat kaptak fel a chínaiak, a hol csak olyat találtak és utánunk dobálták azokat. Egy ily tégladarab oly erővel találta sarkamat, hogy ujdonat uj hegymászó csizmáim bőre felszakadt miatta. Egy másik kő Lóczy ur kalapját találta. Lóczy visszafordult és tetten kapott egy körülbelül 20 éves görvélyes ficzkót, amint épen egy tégladarabot felkapott. Lóczy egy erős, menydörgő szóval vonta a ficzkót számadásra, ez pedig elejtette a követ, s mint egy dühöngő őrült, kiabálva és fölemelt karokkal rohant Lóczynak. A helyzet válságos volt; egyetlen ütés és kétségtelenül szétmarczangoltak volna bennünket. Oly emberek fogtak körül, akik minden áron veszekedést szerettek volna kezdeni, s csak azt várták, hogy ők kapják az első ütést.

Igyekeztem lecsendesitni Lóczyt, s tanácsosnak láttam kalapommal inteni a megérkezett ágyunaszád felé. Az integetés fölösleges volt, mert két katona már szaladva közeledett segélyünkre.

Alig hogy a tömeg a katonákat észrevette, mintegy vezényszóra, azonnal szétoszlott. Panzch-ho lakosaira nézve ép oly könnyü feladat volt, minden irányban szétfutni, mint az idegeneket tégladarabokkal dobálni.

A közel fekvő falvak egyikében, némileg barátságosabban fogadtak, de a fogadás nyájasságát kétségtelenül a bennünket kisérő két katonának köszönhettük. Az ágyunaszád parancsnoka még akkor is utánunk küldte a fedezetet, midőn mi azt határozottan visszautasitottuk.

A negédes ifjuság most is körül fogott ugyan bennünket, de csak arra szoritkozott, hogy illő távolságból kigúnyoljon. Olykor

azonban még örvendeni is látszott a czigarrette-ajándéknak, mely aztán szájról szájra vándorolt közöttük. Különös örömet szereztem egy kis ficzkónak, egy darab irón által, melyet neki ajándékoztam. Egy másik fiú annyira ment, hogy 6 cashból (1 1/2 kr.) álló egész tőkepénzével megkinált egy hasonló darabért. Természetes, hogy oda ajándékoztam neki az irónt, anélkül, hogy kincsétől megfosztottam volna. — Nyoj-tji-kou-ban, egy jelentékenyebb városkában, Széchenyi gróf csak nagy nehezen szabadult meg a komoly veszélytől. A délután folyamában, egy katona által kisérve, a közel tóhoz tett kirándulást, hogy ott, ha lehetséges, nehány vizi madarat zsákmányul ejtsen. Midőn visszatérőben a városon keresztül haladt, egy primitiv, pallóból készült hidon kellett átkelnie egy mocsáros vizvezető csatornán. A megszámlálhatlan sokaság által ide oda lökdöstetve, nagy nehezen érkezett el az átjárathoz. Alig lépett a pallóra, midőn a chinaiak felboritni igyekeztek azt, s az egyetlen katona képtelen volt lecsillapitni a felbőszült kedélyeket. Szerencsére a gróf gyors ugrásokban csakhamar elérte a tulsó partot, a pallók a mocsárba estek, s az üldözők maguk vágták el az utat maguk előtt.

A Han folyam partjai egyre alacsonyabbak lettek. E körülmény kényszeritette a lakosságot arra, hogy a gyakori áradások ellen, nemcsak a főfolyam, de mellékfolyamai hosszában is, óriási töltéseket emeljenek. E gátak mintegy 100 lépésnyi távolságban, de egyenes vonalokban, követik a folyam irányát mindkét felől, s felső szélességük 5 méter, magasságuk pedig 5—7 méter közt változik. A gátak egyuttal közlekedési utakul is használtatnak, s ha nehány merész kanyarodást, ujabb töltések által kiegyenesitenének, a chinai kormány, kitünő minőségü, és ami fődolog, már kész alépitményt kapna létesitendő vasutai számára.

Ngan-lo-fu város közelében, ismét dombok mutatkoztak a partokon. Anélkül, hogy egymással összeköttetésben állanának, ugy látszik, mintha az alluvialis talajból nőttek volna ki. A föld

agyagos és e vidéken leginkább tégla-gyártásra használják azt. Majd minden 100 lépésnyire egy boltozatos agyag-kupolával találkozunk, amelynek belsejében a téglákat kőszéntűz segélyével égetik. Nemcsak a közel vidék, de még maga Hankou is Ngan-lo-fu vidékéről kapja az épitéshez szükséges tégla-mennyiséget.

Decz. 23-án esett az első hó. A hőmérték nem szállott ugyan
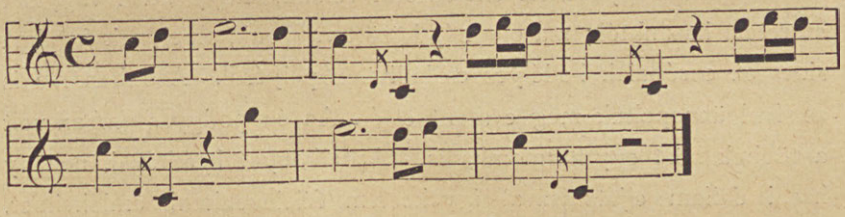

Hajóvontatók a Han-hon.

alul a fagyponton, de az éles északi szél azért megtette a magáét ahoz, hogy a hideget alig elviselhetőnek találjuk. A hajó kötélzete folytonos nyikorgás közben, elszakadással fenyegetőzött, s hajónk salonjának hasadékain keresztül, fütyörészve járt be és ki szél urfi. A két szenes serpenyő adott ugyan némi meleget, de csak a közvetlen közelben és még ott sem valami pazarul. Bundáinkba takarózva ültük körül a szenes serpenyőket, meggémberedett ujjainkat

felsőruháink ránczaiba rejtve. Kivül pedig a partokon, embereinknek homlokán csorgott végig a verejték, amint hajónkat viz ellenében vontatni igyekeztek. Szinte ugy látszott, mintha a kétségbeesés munkáját teljesitnék. Annyira előre hajolva, hogy mellük csaknem a földet érintette, küzdöttek a vihar ellen, mely a hajót folyvást a viz mentében tolta volna vissza. A legények lábai bemélyedtek a lágy talajba, erős mellük görcsösen zihált a nagy erő feszités miatt, s a keblükön keresztül vetett kötél, mélyen bevágott testükbe. Ha erejük cserben hagyná őket, hajónknak nyilsebesen lefelé kellene haladnia, s a vontatók menthetlenül veszve volnának. Most egy fatörzshöz érkeznek, és hozzáerősitik a kötelet. Nehány perczny szünet után ujra kezdik a keserves munkát. Még egy hajósdalt is énekelnek hozzá. Tompa, s mindinkább gyengülő rezgéssel hatnak be hozzánk a salonba, a dallam szakgatott hangjai. Az én munkám, midőn a dallamot följegyeztem, kétségtelenül kellemesebb volt, mint a szegény dalnokoké.

A hajósok dala:

A következő három nap folyamában, alig 15 kilométert haladtunk előre. A kapitány mogorván tekintett föl a szürke égboltozatra, ha nem sikerülne-e valahol egy tiszta foltocskát fölfedeznie. Hasztalan. — Midőn az alkonyat beálltával, a hajó egész legénysége összegyült a födélzeten, kettős rizsadag mellett tanácskoztak, hogy most már mitevők legyenek. Ha az ember maga képtelen segitni magán, akkor az istenekhez fordul. A hajó népsége is ekép cselekedett. Ugy a kereskedelmi mint a hadihajó parancsnoka, vallásos áhitatot parancsoltak hajóikon, a levegő gonosz szellemei-

nek megengesztelése czéljából. A hajó elején volt egy füstölő oltár, melynek serpenyője, illatos növényszurokból készült füstölő rudacskákkal volt megtöltve. Mindenki kötelezve volt „koto"-ját elvégezni, vagy is a füstölő oltár előtt a földre borulva, homlokával háromszor érinteni a földet.

A pattogó békák, s a szent füstölő papir, nemcsak a mi hajónkon lettek meggyujtva, hanem az ágyunaszádon is, ahol a tűzijáték alatt a gong-ot ugyancsak erőteljesen verték. A legénység, tagjainak iszonyu fintorgatása közben hajtotta meg magát, s földre borult. A Hokusz-pokusznak csakugyan eredménye is lett.

A légmérő következetesen emelkedni kezdett, s ha bár az ellenkező szél, észak felöl, folyvást egyenlő erővel dolgozott is ellenünk, a borus égboltozat legalább kiderült, s a nap reggel, felséges karácsonyi pompájában emelkedett fel.

A második karácsony est, utazásunk alatt! A nyájas olvasó emlékezni fog, hogy a mult évben Dzsiddah előtt ültük meg e kegyeletes ünnepet. Akkor a „Polluce" tiszti kara zenével és más mulatságokkal igyekezett elfeledtetni velünk, hogy távol vagyunk szeretett hazánktól; ma oly nép között vagyunk, amelynek fogalma sincs az európaiak kedélyes családi ünnepélyéről. Azonban ma is zenével ünnepeltük meg e szent estét. Az én podgyászomban volt a többek közt egy harmonika is. Az alkonyat beálltával, nehány hazai dallam eljátszásával igyekeztem fölelevenitени emlékeimet, a szép Bécs iránt. A salon ajtaja nesz nélkül nyilt fel; s nehány czopf, keringő ütemben mozgott az ajtó előtt. — A hajósok vigyorgó szemei kiváncsian lesték a hangszer fuvójának esését és emelkedését, s az ujjak folytonos mozgását. Még Sin, a tolmács is aggódva rázta értelmes fejét. Midőn elvégeztem, azt a kérdést intéztem tolmácsunk által a hajósokhoz, hogy tetszett-e nekik az európai zene. „Nem!" — volt az egyhangu válasz. Később sem arattam soha köszönetet, csak mindenkor hálátlanságot, zenei fáradozásaimért. A chinaiakat csak a hangszer érde-

kelte, s boldogok voltak, ha megengedtem nekik, hogy a harmonikával kisérletet tegyenek, s ha sikerült nekik a legmagasabb nyelveket megszólaltatni, az öszhangzatos játék azonban annyira untatta őket, hogy kiváncsiságuk kielégitése után egyenként eltávoztak és láthatlanokká lettek. Ily körülmények között, egy jól begyakorolt zenekar, minden akadály nélkül beutazhatná az országot, a chínaiak aligha görditenének akadályt utjába.

Midőn Erdélyország őserdeiben térképeket rajzolgattam, a kényszerűség sokszor rávitt, hogy egy-egy pillantást tegyek valamely kitünő szakácskönyvbe. Ott szerzett tapasztalataim feljogositottak arra, hogy karácsony estéjén a főkonyhamester szerepét átvállaljam. E hivatalt aztán az egész utazás alatt is megtartottam. Mig a gróf Lóczy urral egy sakkparthiet játszott, addig én a konyhában foglalatoskodtam. Hat órakor tálaltattam. A gazdag étlap a következő inyenczségeket foglalta magában. Marhahus-leves. Halak a Han-ho folyamból. Sertésgulyás galuskával. Bécsi császármorzsolék. A tésztánál a gróf egy palaczk pezsgővel lepett meg bennünket. Fényes gyöngyök szálltak fel a kellemes italban, midőn poharát fölemelve igy szólt: „Igyunk azoknak egészségére, akik bennünket szeretnek, s a kik e pillanatban kétségtelenül reánk gondolnak. Igyunk továbbá barátságunkra, és vállalatunk sikerére!“

Lefekvésig dominojátékkal töltöttük az időt, a hideget pedig forró punchchal tartottuk távol magunktól. Tizenegy órakor lefeküdtünk. Szakácsunk Tötai azonban egész éjjel nem aludt. Megsértett szakács-büszkesége nem engedte, hogy álom jöhessen szemére. Más nap reggel egy óriás tortát adott fel a reggelihez. A tortát, más süteményekkel együtt, az éjjel készitette és megérdemlett dicséretet is kapott értük.

Schoj-jao, kellemes fekvésü kis városka mellett, a halmok már 2000 láb magas hegyekké emelkednek a Han-ho jobb partján. A város maga egy hegyszakadék nyilását zárja el. A szakadék hatalmas, meredek és éles sziklahegyekkel boritott bérczekből van

alkotva. A hegyek egyetlen egynek kivételével, melyet csaknem a csucsig bokrok födnek el, egészen kopaszak ugyan, de azért mégis kellemes változatosságot kölcsönöznek a vidéknek, és pedig annyival inkább, mivel eddig szóra sem érdemes emelkedésekkel találkoztunk, amelyek tetejében, rendesen félig romba dölt kolostorok gunyasztottak. E zárdákban rendesen két-három buddhista pap lakik, kényelmesen élve a jó időkben összegyüjtött alamizsnákból, s abban a koporsóban heverészve, amelyben annak idején eltemetni fogják őket, élvezik a semmit nem tevés gyöngyöreit. Szük időkben azonban koldulni járnak. A meghaltak koporsói rendesen hosszusorban vagy egyenként vannak elhelyezve az erre szánt templomban.

A chínaiak szükséges rosznak tartják a Lámákat. Tekintélyük csak akkor van, midőn a ház vagy a mezők gonosz szellemeinek megengesztelése czéljából, imájukra szükség van. Ily alkalomkor a gazdag ajándékok sem maradnak el. A közönséges életben azonban semmi tekintélyük sincsen. A chínai-fal által bekeritett birodalomban mindnyájan egyenlő ruhát viselnek. Nyáron vékony, télen vattával béllelt felső ruha fedi meggörnyedt testüket, s e felsőruhát, derékban egy sötét öv tartja össze. Arczuk és fejük simára van borotválva és lábaik meztelenek. E jellemző öltözet folytán a papokat már messziről fel lehet ismerni. A papi rend szigoru és egységes szervezéséről Chínában beszélni sem lehet.

A zárdákat gazdag mandarinok vagy kereskedők épitették s már ezek kellőleg gondoskodtak arról, hogy a Lámák gond nélkül élhessenek. Ily esetekben az alapitó örököse, egyuttal a zárdának egyházi feje is. A koldus barátok között a legöregebbik parancsol mindnyájának s így minden zárda önmagában egy kis különálló birodalom, minden legöregebb barát egy független pápa alattvalóival szemben, mert a chínai Lámák nem ismerik el a buddhistáknak Lassában székelő papkirályát egyházi fejüknek, ámbár az orthodoxok részéről, mint szent, és a legnagyobb lángész, átalános hódolatban részesül.

Han-ho Siang-yang mellett.

Jan. 2-án érkeztünk meg Fan-tscheng és Siang-yang-fu testvérvárosokba. E városok egymással szemben feküsznek a Han-ho két partján.

Mindkét város hatalmas, s az öregségtől sötétszürke falakkal van keritve, s e lőrésekkel ellátott falak magasabbak a házaknál. Hatalmas és tömör, négyszegletü oszlopok jelölik a helyeket, ahol a kapuk alkalmazva vannak, s a vassal boritott kapu előtt, nagy fekete felirat, vörös mezőben, adja tudtára az idegennek az illető bejárat nevét. E nevek rendesen a bejárat helyzetére vonatkoznak a világrészekkel összeköttetésben, s így minden városnak keleti, nyugoti, déli és északi bejárata vagy kapuja van.

Számtalan dzsonka horgonyzott a vízszinhez levezető lépcsők előtt a Fan-tschengi oldalon, míg Siang-yang-fu előtt csak alig láttunk nehány hajót. Már e körülmény bizonyitotta, hogy a kereskedelem, kiválólag az előbbeni városban van öszpontosulva. Kora reggeltől kezdve késő estig, egy rettenetes hangversenyben egyesül a kereskedők és hajósok rikácsoló hangja, mert a közönséges chínaiak semmit sem képesek elszállitni, vagy elárusitni, anélkül, hogy e közben iszonyuan ne orditoznának.

Rövidebb ideig tartózkodtunk itt, semhogy Siang-yang-fu városát meglátogathattam volna. Kivülről tekintve inkább egy fallal körülkeritett üres teleknek, mint jelentékeny kerületi székhelynek lehetett azt tartani. A két város lakossága egy mandarin állitása szerént, egy milliónál többre tehető, ami azonban nem sokat jelent, mert a chínaiak sem a pénzzel, sem az emberekkel nem számolnak pontosan.

Háromszáz millió ember, alig elképzelhető szám, oly birodalom lakosainak számára, amelynek határait száz kilometer különbséggel megállapitni lehet. Ha a most emlitett két városnak valóban 1.000,000 lakosa volna, akkor talán összelehetne hozni 300 milliót a birodalom számára, — papiroson, minthogy azonban egy másik becslés, Fan-tscheng és Siang-yang-fu részére

4—500,000 lakost állapit meg, azt hiszem, hogy 150 milló is meghaladja Chína lakosainak valódi számát.

A város délkeleti részén töltöttük el az éjjet. Másnap reggel a délnyugati oldalra vitorláztunk, és Fan-tscheng városának tömör, mély sánczokkal körülvett, kaszárnyája előtt vetettünk horgonyt. A kaszárnya, fehér szegélyü háromszögletes lobogókkal volt feldiszitve. A kikötő rendőrségi hajói is hasonló ünnepi pompában diszelegtek, s ezen kivül a folytonos üdvlövések is arról tettek tanuságot, hogy a városban valami rendkivüli dolog adta elő magát, és valóban ugy is volt.

Kung herczeg, a ministerelnök egyik rokona volt a Fan-tscheng-i Tautainak vendége, s két nap mulva Hankou-ba volt utazandó. Más körülmények között édes keveset törődtünk volna a magas uraság jelenlétével, így azonban azzal a kellemetlen hírrel leptek meg bennünket, hogy a sekély vizállás miatt, nagy hajóinkal tovább utaznunk lehetetlen. Tötai a szakács, lett megbizva, hogy tovább folytatandó utunkra, sekélyebb járatu hajókat béreljen ki. Nem sokáig maradt oda, s azzal a hirrel tért vissza, hogy Kung herczeg a hajók legnagyobb részét maga és kisérete számára foglalta le, ami még ezenfelül maradt, azok már rizszsel vannak megterhelve Zo-Zung-tang viczekirály katonái számára, s e szállitmány nehány nap mulva indul Si-ngan-fu felé.

Lovakat és kocsikat szintén nem bérelhettünk, mert a tulajdonosok vonakodtak erős katonai fedezet nélkül utazni az éhséges kerületeken keresztül. Az ágyunaszád legénysége hallani sem akart arról, hogy szárazföldi szolgálatot tegyen, daczára annak, hogy Széchenyi gr. magára vállalta ezért is a felelősséget, a Siang-yang-fu-i kormányzó Kung herczegnél volt, s kissebb gondja is nagyobb volt annál, hogy európai utasoknak szolgálatot tegyen. Hajónk kapitánya semmikép sem volt rá birható, hogy legalább La-ho-ku-ig szállitson el bennünket, hanem számoló gépén egy fillérig kiszámitotta előttünk azt az óriási veszteséget, mely őt ez által kétségte-

lenül érné. Arra határoztuk magunkat, hogy egy sétát teszünk Fan-tschengben, talán séta közben akad egy jó gondolatunk. A fellegvár agyagkapuin haladtunk keresztül, látogatást teendők a chinai hadseregnél. A kapuőrség röviden és határozottan visszautasitott, előttünk érthetetlen szavait nagyon is világos taglejtésekkel kisérvén. A nyugati kapu felé irányoztuk tehát lépteinket. A kapu szárnyai tárva nyitva állottak, s az őrség itt udvariasabbnak mutatkozott.

Alig tettünk nehány lépést a város belseje felé, midőn mögöttünk feltünt egy fedezetünkre kirendelt katona alakja, a ki a tisztjétől kapott parancs értelmében egy pillanatra sem hagyott el bennünket szemei elől.

A város utczái meglehetősen szélesek és nagy márványkoczkákkal vannak kövezve. E márványkoczkák annyira sikamlósak, hogy bőr csizmatalpakkal csak nagy ovatosan lehetett rajtuk járnunk! Ugy látszik, hogy a hatóság tisztaságra kötelezi a lakosságot, mert az utczák tisztára vannak mosva, s nincsenek mindenféle szeméttel ugy eltorlaszolva, mint Hankouban és Wu-tschangban. Az alacsony, legtöbbnyire földszinti házak, szilárd koczkakövekből, némelyek márványból épitvék, s egyenes szögü vonalakban, kellemes benyomást tesznek az idegenre. Fan-tscheng a legnagyobb kereskedő város hirében áll ugyan a Han mentén, de az általunk látott kereskedések épen nem tették reánk a gazdagság és jólét benyomását.

A kereskedők idegen üzletembereknek tekintettek bennünket és felszóllitottak, hogy tekintsük meg árukészletüket. Nehány raktárban megtekintettük a választékos mandarin öltözeteket, nyesttel, róka, farkas és macskabőrrel béllelve. Ez öltözékek megszerzése csak gazdag hivatalnokoknak lehetséges. Egy másik raktárban chinai selyem fonatokat láttunk. Itt egy tapasztalt kereskedő saját paszománt áruit dicsérte, míg egy másik, néma kézmozdulattal, nemez kalapok és takarókból álló gazdag raktárára mu-

tatott. — És más oldalról még is ugy látszott, mintha csak játékot üznének velünk, mert alig forditottunk hátat nekik, midőn ők is belevegyültek a bennünket követő processió hangos kaczagásába.

A lakosság fő keresetiforrását a gyertyagyártás és enyvfőzés képezi. A város közepén egymásmellett állanak a gyárak. Még csak egy cserzővarga műhelyt és egy kissebb kocsmát kell hozzá képzelni ez illatos környezethez, s azonnal érteni fogja az olvasó, hogy mindenképen igyekeztünk minél gyorsabban eljutni az átellenben levő kapuhoz.

Széchenyi gróf este arra határozta el magát, hogy látogatást tesz az alkormányzónál, egy vörös gombos lovas tábornoknál, s annak tanácsát és segélyét veszi igénybe. Két katona kiséretében, akik előtte az elmaradhatlan papir lampionokat vitték, késő este indult el gyalog a tisztelgésre. Egyrészt mivel Chinában az a szokás, hogy a fontos ügyeket mind este intézik el, másrészt mivel a chinaiak korán házaikba vonulnak vissza, s ennek folytán az idegen minden akadály és kellemetlenség nélkül haladhat keresztül a néptelen utczákon, minden európai utazónak csak azt tanácsolhatom, hogy látogatásait alkonyat után tegye meg. Gróf Széchenyi rendkivül előzékeny és udvarias fogadtatásban részesült, theával és süteményekkel vendégelték meg, s a tábornok biztositotta, hogy minden követ megmozdit arra, hogy holnapra a szükséges hajók rendelkezésünkre álljanak.

Midőn másnap a gróf látogatását viszonozta, már csakugyan öt hajó horgonyzott mellettünk. A tábornok, számitván ama valószinűségre, hogy ágyunaszádunk utközben megfeneklés veszélyével állhat szemközt, egy másik, sekélyebb járatu ágyunaszádról gondoskodott, hogy tovább utazásunk alatt fedezet nélkül ne maradjunk. Ez eset világosan bebizonyitotta előttünk, hogy ha a chinaiaknak gyönge oldalát érintjük, azt a gyönge oldalt, a mely a hiuságon és finom előzékenységen alapszik, sokat lehet elérni náluk.

Mielőtt az uj járművekre átszálltunk volna, még hátra volt dzsonkánk tulajdonosának kibékitése. Folytonosan azt állitotta, hogy roppant veszteséget szenved, ha hajóját La-ho-kuig nem használjuk. Midőn azonban a gróf beleegyezett, hogy továbbra is az ő oltalma alatt utazzunk, egyszerüen igy válaszolt: „Az nem lehet, a viz nagyon sekély!“ Kapott tehát nehány ezüst pénzt, és meg volt elégedve.

Azt a hajót, amelyben Széchenyi gr., szolgájával Kung-sche-vel együtt, beszállásolta magát, étkező helyiségül választottuk, Lóczy és én lehető kényelemmel rendeztük be magunkat a másodikon, míg Sin a tolmács, Tötai a szakács a harmadikon ütötték fel tanyájukat. A még felmaradt két hajót, köszönettel a tábornok rendelkezésére bocsátottuk vissza. A két ágyunaszád üdvlövései közben indultunk el Fan-tschengből, délután 3 órakor.

Már kora reggeltől kezdve, szabályos időközökben, menydörögtek az ágyuk a Han jobb partján. Mintegy 2000 katona vonult ki, hogy Kung herczeget, a megillető katonai tisztelgésben részesitse. Ami elutazásunk után, ő magassága is kedvet látszott mutatni az utazásra, mert a katonák két sorban állottak fel és selyem zászlóikat maguk elé szurták a földbe. Megragadták a gulában álló fegyvereket: a dobok peregtek. Nem láthattam tovább a katonai díszszemle lefolyását, mert egy kanyarulat egészen eltakarta azt szemeim elől. Csak a szükségtelenül pazarolt üdvlövések megszünte után tudtam meg, hogy annak is vége szakadt.

A bal parton mintegy husz hajó horgonyzott, rizszsel megterhelve. Öt ágyunaszád őrizte e szállitmányt, amely a Kansu tartomány hadserege részére volt szánva. A szállitmány vezetői már hetek óta tanakodnak rajta, vizen vagy szárazon volna-e jobb tovább szállitni az eleséget. A sekély vizállás a szárazföldi szállitás mellett szólt, az inséges kerületek közelsége ellenben a vizi szállitást tanácsolta.

Az éhség veszélyes egy ellenfél. Naponta ujabb rablási

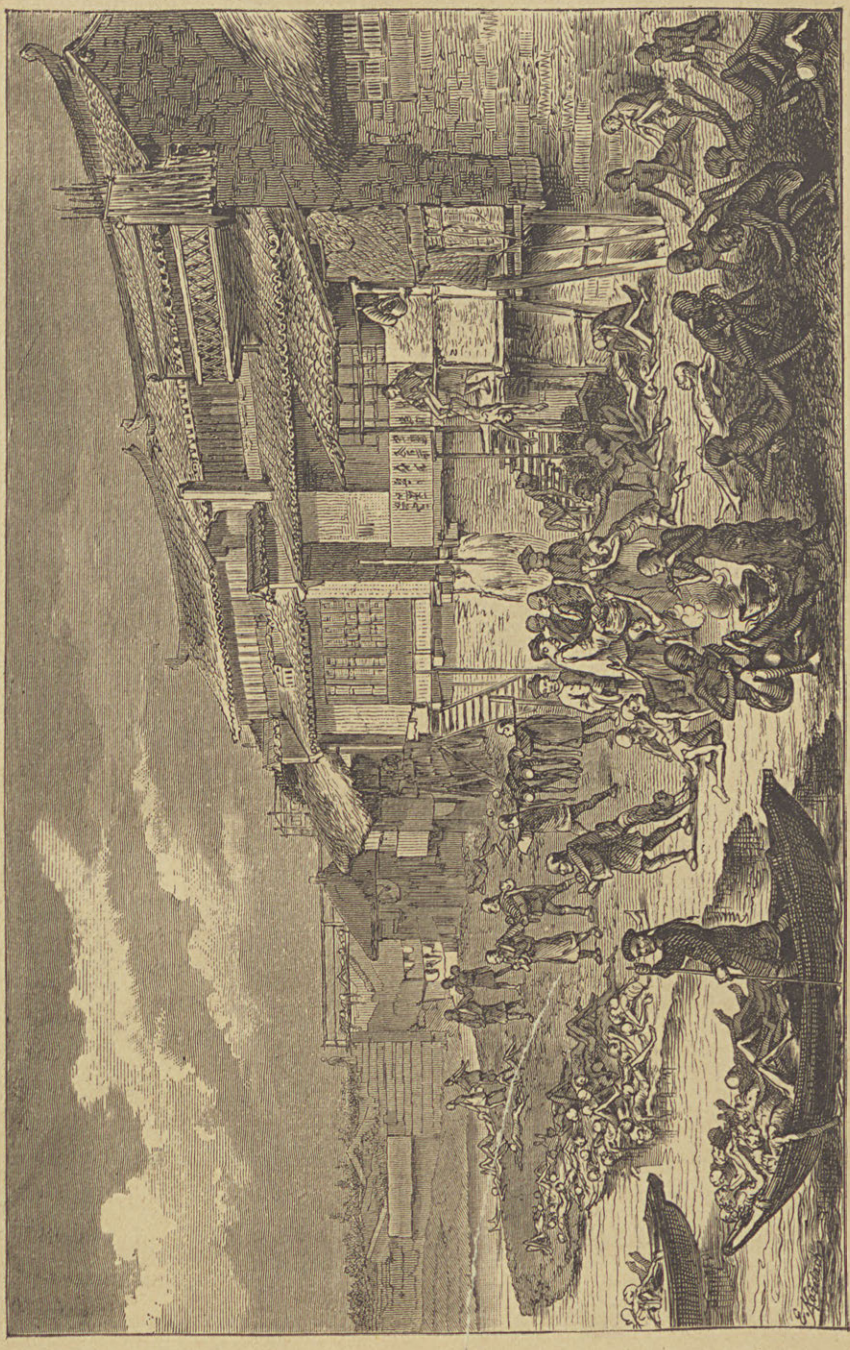
kisérletekről beszéltek, amelyet a gonosz Honan vidéki lakosok utazó kereskedőkön elkövettek. Még kincstári szállitmányok is, pedig azok rendesen erős katonai fedezettel vannak ellátva, részben, sőt olykor egészben, martalékul estek e gazembereknek. Ily esetek alkalmával elkeseredett harczok fejlődtek ki, melyekben

Ágyunaszád és tengerész a Han-h-on.

a kétségbeesett éhezők mindenkor győztesek maradtak. A kormány erre, az ily szállitmányok parancsnokainak azt a rendeletet adta ki, hogy a szállitmány egy részét engedjék elrabolni, de a mészárlásokat lehetőleg kerüljék.

Z-chou mellett a hegyek egyenesen a jobb parton emelkednek fel, s kopasz gypsz sziklák alakjában függőlegesen a folyam habjai

Éhinségi jelenet La-ho-ku-ban.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

mossák lábaikat. A közel csucsok csak 800—1000 láb magasak ugyan, de nyugot felé folytonosan emelkedve, végre egy kopár hegyhátban egyesülnek, s ez képezi a vizválasztót, a Han-ho és a Baj-suj-kiang között. Ez utóbbi folyam, Kia-ling név alatt, Tschung-tsching mellett, Sze-tschuen tartományban szakad bele a Yang-tze-kiang-ba. E hegyhát, a nyugati Sin-ling hegységtől délfelé ágazik el, aztán Kum-long-san nevet véve föl, keletre fordul, és csillag-alakban, Siang-yang-fu-tól nyugotra végződik. Az egyes hegyalakulások rendkivül érdekesek. A főcsucs merészen emelkedik fel a mély bemetszésü talapzatból s a mellék-csúcsok imposans képet nyujtva, mintegy utánna törekedni látszanak hatalmas társuknak. Ámbár e hegyhát magassága, amennyire a látkör terjed, 3000 lábnál ritkán több, a fővonal, éles bemetszésü alakulásaival, még is a legmagasabb hegységek jellegét viseli magán. Némi távolságból azt hiszi az ember, hogy megmászhatlan sziklafalakat lát maga előtt; pedig korántsem ugy áll a dolog. E csalódásnak egyik, talán legfőbb oka, hogy az egész hegység teljesen kopár, s tekintélyesebb fatenyészetet sehol sem fedezhetni fel rajta, s hogy a szakgatott, meredek alakulások a nagy távolság miatt annyira egymásba folynak, mintha egyetlen sziklafalat képeznének.

Csak sovány fűtenyészet, alig elég nehány kecske számára, mutatkozik e meredek oldalokon, mert az eső már a völgyekbe mosott le róla minden humust, s ez a hegyek lábánál elterülő termékeny sikságon ülepedett le, az ottani földműves lakosság nagy előnyére. A Han-ho partjai még mind rendkivül népesek, azonban alig hiszem, hogy a lakosság kellemes séta helyeket alkotott volna a hegyek között, mert legnagyobb részt, egy-egy bambubokor tövében, komoly elmerültségben láttuk ülni, sásból vagy nádból készült nyomoru kunyhója előtt. Foglalkozásuk nincs, s az elkényszeredett gyermekek rizs után sohajtoznak.

De ha jó dolga volna is, a chinai, mulatságból ugyan soha sem másznék meg egy hegyet. Már maga a gyalogjárás ellenkezik

a magasabb rangu egyéniségek méltóságával. Ha ezekre nézve már az is lealázó dolog, ha szomszédjukat gyalog látogatják meg, mennyit kellett nekünk vesztenünk tekintélyünkből, akik előszeretettel másztunk meg minden hegyet és vizsgálgattuk az ott talált kőzeteket. Különösen a geolog, Lóczy ur volt az, aki revolverrel és egy óriási kalapácscsal felfegyverezve, az éhező lakosság szánakozó lenézését vonta magára. Fejcsóválva követték minden léptét nyomát, bizalmatlan figyelemmel kisérték geologiai kutatásait, mert azt hitték, hogy e sziklás hegységben még kincsek is lehetnek elrejtve. Alig változtatta meg Lóczy ur kutatási helyét, midőn a chínaiak rohanva foglalták el az elhagyott pontot, vizsgálat alá vették a széttördelt kőmaradványokat. Az ő nézetük szerént az európaiak, arany és ezüst után kutatnak. Mily gondolatok fordultak meg agyukban, midőn a kődarabokat, melyekben a nemes érczeknek még csak nyomát sem lehetett felfedezni, csalódva a folyamba dobták, könnyen elképzelheti a nyájas olvasó.

A Han folyó balpartja még folyvást sík vidéket mutat ugyan, de a földek termékeny jellege apránként nagy változást mutat fel. A gypsz tartalmu talaj, itt-ott, kövekkel van elboritva, és még jó esztendőben is ritkán tettem annyit, hogy az aratás eredménye a lakosság szükségleteit kielégithetné. La-ho-ku-tól kezdve, a jobb part is síksággá szélesedik ki ismét, és csak északon emelkedik a tulajdonképeni hegyvidék, sötét körvonalokban, a távol láthatár fölé.

Már láttuk La-ho-ku város szürke falait. Ágyunaszádainkat, a megérkezés alkalmára, az árboczok hegyén, három szögletes, vörös selyem zászlócskákkal ünnepiesen földiszitették, az ágyukat pedig megtöltötték. Kedvező szél gyorsan hajtotta előre hajóinkat s csaknem megesett rajtunk az a szégyen, hogy észre nem vettük volna az elénk sietett ágyunaszádot, ha annak parancsnoka, hangos kiabálással nem figyelmeztetett volna bennünket. A mandarin aztán a gróf hajójára szállva, parancsnokának, egy tábornoknak levelét nyujtotta át, térdelve, amelyben ez tudatja, hogy a wu-tschangi

kormányzó által érkezésünk felől már értesitve, örvendeni fog ismeretségünknek. Félóra mulva összes ágyuink háromszoros üdvlövése közben kötöttünk ki La-ho-ku mellett. Azt hittem, hogy Fantschengbe érkeztünk vissza. Ugyan az a helyzet, ugyanazok a házak, falak, s a kikötőben ugyan az a zaj és kiabálás, a kereskedők és hajósok részéről.

A városparancsnok részéről tapasztalt előzékenység azt a kötelezettséget rótta reánk, hogy haladéktalanul tisztelegjünk nála. Mig az ünnepies átöltözködéssel bajlódtunk, egy szolga névjegyeinket vitte meg a tábornoknak. A tábornok Yamen-je (hivatala) még a város falain kivül esik, közel hajóink kikötő helyéhez, és egy hosszu, piszkos, számtalan bemetszésü zászló által tünik azonnal szembe. E zászló, a magas árbocz tetején lengve, vékony foszlányaival azt a benyomást teszi, mintha valamely óriási százlábu bogár hadonászna a levegőben.

A mandarin, 80 ágyunaszád és 8000 tengerész katona parancsnoka, már palotája bejáratánál várt reánk. Barátságos kézmozdulattal hivott fel bennünket, hogy lépjünk be. Rövid, alagutszerű folyosón haladtunk keresztül, s egy kicsiny, teljesen kihalt kertbe jutottunk, melyben, érkezésünk pillanatában, csak egy pár, Nankingban készült ágyu volt látható. A Yamen salonja, nemcsak chínai izlés szerént volt választékosnak nevezhető, s volt benne még egy európai ingaóra is (az igaz, hogy nem járt) továbbá angol kristályból készült üvegek és poharak, s továbbá két, franczia eredetü nagy tükör. Tolmácsunk Sin, még nem érkezett meg, s azért a társalgás kizárólag a mandarin számtalan kérdésére szoritkozott, melyekre azonban mi kivétel nélkül, ez egyetlen szócskával válaszoltunk „Putung-a“ (nem értem).

A tábornok mintegy 66 éves lehetett. A mandarinok kora a legbiztosabb adatok közé tartozik, a melyeket Chínában kapni lehet. A kor utáni tudakozódás a mandarinoknál olyan, mint nálunk Európában az, ha az illetőnek, hogyléte után kérdezősködünk. A

bók e kérdezősködés közben soha sem marad el, s ez rendszerént a következő modorban nyilatkozik: „az lehetetlen, én legalább öt évvel fiatalabbnak gondoltam.“ Csak két esetben emlékszem, hogy a mandarin, midőn kérdésére megfeleltünk, némán intett fejével, mintha azt akarta volna mondani: „Jól van!“

A tábornok — Li-hang-tschang viczekirály egyik pártfogoltja — egykor mint komornyik szolgált ennek palotájában. E helyzetében annyira megtudta nyerni urának kegyeit, hogy anélkül hogy a fáradságos és veszélyes fokozatokon fölfelé haladni kényszerült volna, egyszerre tábornokká lett előléptetve s a veres gombbal és pávatollal feldiszitve. Ez eset, tudomásom szerint, egyedül áll, mert mint később alkalmam lesz bebizonyitni, a chinai birodalom tisztségeit csak oly egyének által töltik be, akik a mandarin-vizsgákon jó sikerrel estek keresztül.

A tábornok uj állása Wu-tschangban kevés barátot, de annál több ellenséget szerzett neki, s ezek mindent elkövettek arra, hogy életét megkeseritsék. Pártfogója tehát, egyszerre, a jó hirben álló La-ho-ku város parancsnokává tette, ahol, rangtársainak irigykedésétől távol, békében és a lakosokkal szép egyetértésben élte le napjait.

Szerény és előzékeny modorában, azonnal kiadta a szükséges parancsokat, hogy utazásunknak minden akadálya elháritva legyen. Kényszerülve voltunk ismét kisebb hajókat bérelni fel, nehogy utazás közben, a sekély vizállás miatt, egész váratlanul kényszerüljünk elhagyni hajóinkat. Ezenkivül bemutatott a tábornok nekünk egy fiatal mandarint, parancsnokát ama csinos kis ágyunaszádnak, amelynek feladata volt, bennünket Tin-tze-kwanig, vizi utazásunk végpontjáig elkisérni.

Alig voltunk tiz perczig a tábornoknál, midőn kopogást hallottunk az ajtón, s belépett egy uj vendég, akinek megjelenése nem csak meglepetést, de valóságos örömöt is okozott nekünk.

Elénk beszéde és arczjátéka azonnal elárulta az olaszt, a chinai öltözet pedig a kath. hittéritőt.

Fantosati úr, született római, mint az olasz franciscanusok hittéritője, már három év óta tartózkodik La-ho-kuban, és amint meglepetve értesültünk, nem csak a tábornok barátságát, de a lakosság tiszteletét is osztatlanul birja. E körülmény társadalmi unicumnak tünteti föl La-ho-ku városát. Az olasz hittéritők törvényei tizenkét évi működést követelnek Chinában. Ez idő leteltével minden missionáriusnak meg van engedve, hogy vagy hosszabb szabadságot kérjen vagy végleg visszatérjen hazájába, ahol aztán a kiállott szenvedések és nélkülözésekért rendesen valami jövedelmes plébániával jutalmazzák őket.

A franczia hittéritők, ellenkezőleg, élethossziglan tartó működésre kötelezik magukat, és csak veszélyes betegség esetén van nekik megengedve a visszatérés Europába, ama föltétel mellett, hogy felgyógyulása után azonnal visszatér elhagyott helyére.

Fantosati úr már kitöltötte a 12 évet Chinában, és közölte velünk ama határozatát, hogy téritői működését 2—3 év alatt teljesen befejezi. Mig mi, a tábornok kiséretében, a tiszteletünkre kirendelt hajórajt szemléltük meg, Fantosati ur haza szaladt, hogy számunkra europai modorban készitett ebédről gondoskodjék.

Midőn a városnak keskeny és piszkos utczáin áthaladtunk, mindenek előtt a nők különös ruházata tünt föl előttem. E ruházat lényegesen különbözik a Han-ho mentén alább látott női viselettől. A bő, s bokánál megkötött selyembugyogó nagyon hasonlitott a török szépségek öltözetéhez. Az apró, nyomorék lábak, fehér harisnyákba vannak burkolva, s ezek a bugyogó vége és a picziny czipők selyem szegélye között, kaczéran kandikáltak elő. A barna vagy sötétkék felső ruha, izléses s különösen a szinekre vonatkozólag gyönyörü himzésekkel elboritva, egész térdig ért. A hajviselet minden szerénysége daczára, nem nélkülözte azt a paizsszerü

diszitést, amely a hátsó koponyától, mint valami fölfelé görbülő horog, kaczkiásan elállott.

Már messziről láttuk a toronyalaku tetőzeten az emberi nem megváltásának jelképét. Fantosati atya, a ház előtt várt reánk, és először is chinai modorban berendezett gyógyszertárába vezetett bennünket. Egy szolga osztogatta ki a látogatóknak a részben

A Sië-ho kiömlése a Han-ho-ba.

chinai, részben europai modorban készült gyógyszereket. — A legnagyobb kereslet, a fossil- és a fiatal szarvasok vagy őzek szarvaiból készült poroknál volt tapasztalható, mert a chinaiak a poroknak megifjitó hatást tulajdonitnak. Az ily szarvak aztán nagyon értékesek is és a gazdagok gyakran mesés összegeket fizetnek azokért. Két kert, melyeknek egyike zöldséggel, másik gabonával volt bevetve, választotta el a pater lakását, a gyógyszertártól.

Hegység Hu-peh és Schen-si tartományok határán.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

Félig európai, félig chinai modorban butorzott salonba léptünk, s mig a már régóta nélkülözött finom fekete kávét szürcsölgettük, Fantosati ur nem egy érdekes adatot beszélt el a működése ideje alatt szerzett tapasztalataiból. A La-ho-ku-ban megtéritettek száma már meghaladja az ezeret, a hegyek között még többen vannak a megtértek. A téritès munkáját nagy mértékben megkönnyiti az a körülmény, hogy a pénzsegélynek hijjával soha sincs. Különösen kedvezőnek mutatkozik e hatás az inséges kerületekben, ahol az éhhalál szedi áldozatait. Borzadva hallgattuk a nyomor és kétségbeesés eseteinek elbeszélését. A szerencsétlenek eleintén dűhös örjöngési rohamokat kaptak, amely a physicai erők fogyatkozása folytán végre teljes kimerültség és akarathiány állapotába ment át. A nyomor legmagasabb foka ugyan már át van haladva. A kormány mindent megtett, amit csak tehetett; naponta egész szállitmányok érkeznek mindenféle hűvelyes veteményekből, s ezek az inségesek közt lesznek kiosztva. A hivatalnokok és mandarinok egész vagyont gyüjtöttek e mellett, mig a szegény lakosság, ezrenként esik martalékul a borzasztó éhhalálnak. A kormányt ismételve figyelmeztették, hogy a közlekedési és forgalmi eszközök sokkal hiányosabbak, semhogy hasonló esetben a gyors segélyt lehetetlenné ne tennék. Mihelyt azonban a nyomor némileg enyhitve lett, mihelyt a friss vetések buja tenyészete némi reményekre jogositott, azonnal elfeledkeztek a szomoru multról és maradt minden ugy, amint volt.

Fiatal és erőteljes férfiak megkisértették a menekülést a gonosz vendég elől, s kivándoroltak a déli tartományok felé, abban a reményben, hogy ott munkát és rizst fognak találni. Nehánynak sikerült is a menekülés, sokakat azonban menekülés közben ért utol az éhhalál.

Nehány család, heteken keresztül, egy kövér vörös földfajjal táplálkozott; egy idő mulva azonban, a meggyengült gyomor fellázadt e táplálék ellen, és végre is csak a halál maradt a győztes e borzasztó, egyenetlen tusában. Fantosati ur, saját szemeivel

látta, hogy a hegylakosok, saját meghalt gyermekeiknek kezeit és lábait megfőzték és elfogyasztották, sőt La-ho-ku-ban is megesett, hogy az utczán oly hullákat találtak, amelyek levágott embercsontokat szorongattak megmerevült ujjaik között. Némely reggel, háromszázat is meghaladt azok száma, akik a város utczáin, egy éjjelen, martalékaivá lettek az éhhalálnak. A hatóság képtelen volt segitni, és megzavarodva állott e borzasztó eseményekkel szemben, a hullák hetekig hevertek az utczákon és kigőzölgésük százféle veszedelmes betegségnek lett okozója.

Fantosati urat mindenkor ott lehetett találni, ahol a nyomor legnagyobb volt. A vigasztaló szó itt nem volt elég, s ezt ő igen jól tudván, a hit vigasztalásainak nagyobb sulyt kölcsönzött segélyadományaival, mire nézve a segélyeszközöket, Schanghaiból, ugyancsak bőségesen szolgáltatták kezeihez. 1878-ban, Fantosati ur pénzsegélyezésének összege, meghaladta a 60,000 francot.

A missió kápolnája kicsiny ugyan, de egyszerüségében is áhitatosságra készíti a látogatót. Hosszu idő óta, itt láttunk ismét először katholicus templomot, s megvallom, hogy az ünnepélyes csönd és a keresztény vallás magasztos jelképei, mély benyomást tettek reám. Kora reggel, egy kis harang éles hangja hivja misére a híveket. A sz. mise egyetlen napról sem marad el. Egy chínai lelkész, — még feltünőleg fiatal — váltja fel a tiszteletreméltó térítőt az egyházi foglalkozások teljesitésében. Míg a gróf és Lóczy a missió könyvtárát tették vizsgálatuk tárgyává, én felhasználtam a kedvező alkalmat arra, hogy a nagy kertben felállitsam műszereimet, s nem háborgatva a chínaiak kiváncsisága és tolakodása által, nehány helyzet-meghatározást keresztül vigyek.

Alig tértünk vissza a lucullusi reggeli után hajóinkra, már megérkezett a tábornok részéről is a meghivás ebédre. A tábornok konyhája a missió, európai konyhaművészetben jártas, főszakácsának felügyelete alatt állott. Az ebéd alatt tudakozódtunk a város lakosságának száma iránt. A tábornok hosszas vitatkozás

után Fantosati urral, végre engedett, és megerősitette a téritőnek állitását, mely szerint a városnak legfeljebb 200,000 lakosa van (ezek közt még nehány mohammedan is előfordul).

Másnap megkezdődött az átrakodás unalmas munkája. A tábornok, akit egy bucsu reggelire kérettünk, jókor megjelent a missió épületében, és megkoronázta szeretetreméltóságát az által, hogy saját hajóját bocsátotta a gróf rendelkezésére, Tin-tze-kwan-ig. A többi hajókhoz hasonlitva, elegans és kényelmesnek volt az nevezhető, üveg salonnal és kényelmes hálószobával ellátva. A többi rendelkezésünkre álló hajók, hosszában három részre voltak osztva. Nehány bambuszrud födte így-ugy a hajó fenekét, ahol a viz több hüvelyk magasságban összegyülekezett. E bambusz rudakon nyugodtak a mi ágyaink, melyek a nedvességet, rövid idő alatt, egészen magukba szivták. Minden hajóban csak egyetlen utas számára volt hely, s ezért naponta háromszor kellett horgonyt vetnünk az étkezés miatt. A reggeli után, melynél a tábornok, életében először ivott pilseni sört (ez volt az utósó palaczk) szivélyes modorban vettünk bucsut egymástól. Három ágyunaszád tett üdvlövéseket, midőn délután három óra felé a La-ho-ku kikötőjéből elvitorláztunk. Szitáló köd csakhamar láthatlanná tette a ránk nézve mindig kellemes emlékü várost.

Hetven Li*) hosszu utazás után Sion-tschang-ho város mellett

*) A menyei birodalomban a távolság meghatározására használt mérték neve Li. Richthofen báró következő magyarázatot ad róla: »a chinai Li 360 pu-t vagy lépést tartalmaz, 5×360=1800 Tshi vagy chinai lábat. A Tshi hosszusága vidékenként változik, mint nem régiben még a rőf Németországban. A Li hosszusága is tehát analog változások alá esik. A kormány mindenkor meghatározott mértéket használt, azonban a különböző dynastiak alatt ez is változott. Átalában 180—200 Li esik az aequatornak egy fokára. Régenten oly kicsiny volt a Li, hogy egy foknak 315 felelt meg. A jezsuiták, folytonosan azon törekedve, hogy határozott, s a francziával könnyen összhangba hozható mértéket állapitsanak meg, pontos számitások alapján ama megállapodásra jutottak, hogy 200 Li ép megfelel egy egyenlitői foknak. Kang-shi elfogadta ezt hivatalos mértéknek, és ma ez a leggyakorlatibb alapja a kiszámitásnak. Az ily Li hosszusága 556.5 méter: az ezzel arányos Tshi körülbelül egyenlő egy angol lábbal, vagyis ugy aránylik ehez, mint 1: 1·15. E számitás folytán

hagytuk el Han folyót. Hajóink merész fordulatot tettek észak-kelet felé, és mi Sië-hon, a Han-ho egyik mellék folyamán vitorláztunk fölfélé.

Siou-tschang-ho városa némi érdekeltséget költ maga iránt a két folyam közti csinos fekvése által. Különösen a két folyam egybeszakadásánál épült zárda lánczolja le az utas figyelmét. A Han-ho szélessége e ponton, a sekély vizállás daczára még is 350 lépés, a balpart szakgatott meredélye 10 méternyire emelkedik fel a rendes vizállás fölött. Itt egyik falu a másikat éri. A házak szerény épitészete azonban arról tanuskodik, hogy a lakosok nagyon szegények, kell, hogy legyenek. A jobb parton, melynek vidéke gyakori vizáradásoknak van kitéve, a kevés és apró falu, a hegyszoros alaku vizmosásokba, és a kisebb hegyi patakok völgy nyilásaihoz van visszaszoritva.

A Sië-ho, kiömlésénél, csak 120 lépés széles. Míg a Han-ho itt, 1—1 $^1/_2$ méternyi átlagos mélység mellett, még jóformán hajókázható, a Sië-hon, még nagyon sekély járatu hajók számára is tömérdek nehézséggel van összekötve az előhaladás. A hajók feneke majd minden pillanatban a kavicsos fenéket horzsolta, s a vontatóknak kétszeres erőfeszitésükbe került a hajóknak viz ellen való vontatása. Ez okból mi magunk is, leginkább gyalog haladtunk előre a folyamparton, sőt olykor még segitettünk is kimerült embereinknek. — A völgy némely helyen, vad sziklahasadékká szükül össze. Ha a hegyek erdővel volnának boritva, a Sië-ho völgyében való utazás, ami a táj szépségét illeti, kétségtelenül a legélvezetesebbek közé volna sorozható. Igy azonban egyhanguak még a hegyek is, s a földből rétegenként kiemelkedő kövek folytán különös, csaknem visszataszitó jelleget nyer az egész vidék. A házak mind ritkábbak lesznek és többé nem tömörülnek közsé-

a pu hossza valamivel több 1·5 méternél, a Tshi hosszusága pedig 31 centimeter. A chinai mértékek 1—10 Tshi hosszuak, és az utóbbi esetben I-tschang nevet viselnek. Minden Tshi 10 hüvelykre, s ezek ugyanannyi vonalra vannak felosztva.

gekké. Csaknem kivétel nélkül agyagból vannak épitve, ugy hogy csak a nád födél teszi emberi lakáshoz hasonlókká.

Tschao-tscha-ho kis város közelébe érkezve, Hu-peh és Schensi tartományok határán mentünk keresztül. Itt egy meglepő látvány tárult fel előttünk, oly földalakulás, amilyennel aligha találkozik az ember kétszer életében. A város maga a folyam jobb partján fekszik. Ha szerények vagyunk kivánatainkban, még bizonyos regényességet is fedezhetünk fel fekvésében. Közvetlen a parton tekintélyes mandarin épület emelkedik. E mandarin épületet egy kis cziprus erdő választja el a csinos chinai házaktól, amelyek izléses csoportosulásban, a hegy meredek oldalához támaszkodnak. A hegy maga, mintegy szakadozott magas fal, képezi a háttért a város mögött. Mig a jobb oldalon emelkedő hegyek, a völgy általános jellemével öszhangban állanak, és mint a folyam hű kisérői, határozzák annak partjait, a baloldal hegyei egyszerre csak megtörnek, mintha lemetszették volna őket, s a sikon szabadon futkározó szél, finom homokot hord a csudálkozó utas arczába. Minthogy e sikság, 50 Li távolságban, hasonló modorban záródik be, és ott is 2000 lább magasságu hegyek környezik, a benyomás olyan, mintha itt is hegyeknek kellett volna állaniuk egykor. De hát hová lehettek? A sik talaj, nagyobb részt homokos, s nehány mértföldnyire terül el kelet felé, anélkül, hogy a szem, csak a legcsekélyebb hullámzást is fölfedezhetné rajta.

Li-kuan-tschou város közelében, a Sië-ho balpartján, ütöttük fel éjjeli tanyánkat. A nevezett városból nem láttunk egyebet, szürke falainál és hegyes házfödeleinél. A folyam itt 2—300 lépés széles, és a téli hónapok alatt, a sekély vizállás folytán, homok tengerhez hasonlitható. Nehány magánosan álló cziprus és nyárfa egyes maradványai az egykor talán buja tenyészetnek, szentté lett nyilvánitva, s a chinaiak csak vallásos áhitattal tekintenek rájuk. E fák lombjai rendesen valamely nagy férfiu hamvait árnyékolják be, aki életében tudós vagy hatalmas mandarin volt. A sírok

közelében számos agyagkápolna van, melyeknek égetett agyagból készült bálványképei, nem igen válnak becsületére a mintázó szobrásznak.

Midőn másnap a széles völgy ismét összeszorult, kezdtem megérteni a Honan tartományban uralgó inség nagyságát és makacsságát, itt valóban hiányzott a deus ex machina, aki a köveket kenyérré változtatni képes lett volna. A hegytájék itt tökéletesen hasonlitott, a kihülés stadiumában levő planéta tájaihoz, melyek a lakosságot az éhhalálnak dobják martalékul.

A sziklás vidék elnevezés, már magában véve meredek, hatalmas és szembeötlő alakulásokat föltételez. Itt azonban teljesen hiányzik az. A hegyek arányos, kellemes és gömbölyü alakuak, sőt távolról tekintve, abban a csalódásban ringatják az utast, mintha legalább cserjékkel benőve volnának, közelről tekintve azonban, e cserjék kemény kővé, a legsimább márvánnyá változnak át, s ezer féle szinben ragyognak, midőn a nap sugarai elboritják őket. Minthogy a folyamon közlekedő hajókat mindenkor emberek huzzák fölfelé — (a hegyek között ritkán elég erős a szél, hogy vitorlák segélyével könnyitsenek magukon) és pedig gyakran ugy, hogy a következő kénytelen elődjének lábnyomaiba lépni, nehogy a vizbe essék, fölváltva majd a bal majd a jobb parton, találhatni oly helyeket, ahol a hajóvontatók nehéz léptei, simára mélyitett nyomokat hagytak a kemény márványban. Önkénytelen is a következő összehasonlitást tettem: „Ha a chinai, századok óta, folytonosan elődeinek nyomdokaiba lépett, annyira, hogy még a hideg kő is meglágyult, hány száz év kell ahoz, hogy a chinaiak merev, conservativ jellemét hajlékonyabbá tegye, s hány ezer évre, hogy az megtörjék?"

A hegycsucsok legnagyobb része, magas falakkal van koszoruzva. E láthatólag vén erődök, néha romban heverő lovagvárakhoz, máskor ismét kiégett vulkánok krater nyilásához hasonlitanak.

E kopár völgy nehány lakosa, kőgunyhókban lakik. Vakolat nélkül egymásra halmozott márvány koczkákból épitették azokat, vagy sziklarepedéseket födtek be, sőt olykor oly lakásokat is láttunk, melyek kézzel voltak bevájva a sziklába. A szegényes szobákban egy lapos márvány tömb helyettesiti az asztalt, egy másik a széket és padot, és három-négy képezi a tüzhelyet, amelyet önmaguk ásta kőszénnel fűtenek. A szénéleggáz által való megmérgezés előlegesen is kizárva van, mert a levegő minden oldalról szabadon járja e lakásokat.

Miből él e nép? E kérdés eldöntetlen marad. Azt mondjam: „rablásból, lopásból," akkor, meglehet igaztalanságot követek el rajta, daczára annak, hogy tolmácsunk Sin, akinek lelkiismerete szintén nagy mértékben ruganyos volt, határozottan e nézethez hajlott. Tisztességes munka által keresi kenyerét? Messze földön nincs erdő, hogy ott fát vágjanak vagy szenet égethessenek. Hogy csináljon téglát, ha minden hozzátartozónak hijjával van. Hogy mint hajóslegény nyerjen alkalmazást, Fu-tschengbe vagy Han-kouba kellene kivándorolnia.

Csak a földmivelés maradna tehát hátra. A homokos partokon láttam ugyan olykor zöldtenyészetet s mindenkor elővigyázatosan haladtam el az ily helyeken, nehogy egy fölfelé törekvő fűszálacskát eltapossak. Az a nehány □ méternyi sziklás föld pedig, amelyet roppant fáradsággal ugy nyertek, hogy a vizmosások laposaira hordták a termő földet, az évenkénti kettős aratás daczára sem teremhet annyit, hogy a lakosságot eltáplálhassa.

Vadnak még csak nyomát sem láttam; a levegő kihalt. Olykor-olykor mutatkozik ugyan a magasságban, közvetlen a felhők alatt, egy keselyü, de az is csakhamar eltünik dél felé, mert éles szemei semmiféle zsákmánynak valót fölfedezni nem tudnak. A folyamnak legtitkosabb rejtekhelyeit is rég átkutatták már. Már két évvel ezelőtt megkezdődött a rabló hadjárat a halak ellen és folytatva lett oly erélylyel, hogy ma már egy parti lakosnak sem jut eszébe

a vizbe bocsátni hálóját vagy horgát, mert jól tudja, hogy az teljesen haszontalan kisérlet és időpazarlás volna.

Mit vesztegessünk több szót e tárgy felől! A nyájas olvasó, az elmondottak után, kétségtelenül megalkotta már saját nézetét, e vidék vigasztalansága, lakosainak végtelen nyomora és az éhség vigyorogva kisértő rémére vonatkozólag.

A folyam mind sekélyebb lett, az esés pedig egyre nagyobb s a hajók előrehaladásának akadályai minden lépten-nyomon szaporodtak. A vontatók czélszerűbbnek találták, a partok helyett közvetlen a vizben haladni. Ily modorban mi sem veszhetett el a vontatásra forditott erőből, mert a kötél nem tért el többé éles szögletben a hajó hossz-tengelyétől. Yimbana mellett (kis, katonai állomás) melynek apró zászlókkal diszitett erődje, éles ellentétet képezett a szürke környezettel, a helyőrség, ágyunaszádunk parancsnokának felszólitására, készséggel nyujtott segédkezet kimerült vontatóinknak. A katonák izmos kezekkel ragadták meg a köteleket s gyorsan átvonszolták a hajókat nehány különösen sekély helyen. A hajók gyakran minden izükben megreszkettek a rizsben legalább bővelkedő, jól táplált katonák erőteljes rántásai alatt.

Mi gyalog mentünk előre. Mindkét parton eléggé járt gyalog-ut vezet Tin-tze-kwanba. Minél közelebb jutottunk ez állomáshoz, annál szélesebb és járttabb lett az ösvény, de azért csak Tin-tze-kwan közvetlen közelében szélesedik ki annyira, hogy teherhordó állatok számára is alkalmas legyen.

Jan. 15-én reggel már messziről, barátságos házcsoportot láttunk. A völgy jelentékenyen kiszélesedett, s a lapos völgyfenék, zöldelő vetéseivel bizonyitotta, hogy kijutottunk a terméketlen köves vidékből.

A hajó legénysége megkétszereződni érezte erejét a város közelsége folytán. Vidám éneklés közben hajtották szegények nyakukat a bambuszkötél éles jármába.

A parton már nehány asszony csoportot vettünk észre, amint

a Mandarinok selyem-ingeinek több hónapos mocskát hideg vizzel kimosni törekedtek. Egyszerre csak megpillantják az idegen férfiakat. A ruhadarab kihullt kezeikből. Eleintén szótlanul bámulnak reánk, aztán elkezdtek megjegyzéseket váltani egymás között e különös eseményre vonatkozólag, és pedig, amint hangsulyozásukból és arczkifejezésükből itélhettünk, ránk nézve kevéssé hizelgő modorban. A mosónők fele, s leginkább a fiatalok, be sem várta, hogy partra szálljunk, hanem cserben hagyta a mosást és egyenesen a városba futott. Valjon félelemből-e, vagy csupán azért, hogy ők legyenek az elsők, kik e fontos hirt közzé teszik, ránk nézve tökéletesen mindegy.

Dél felé Tin-tze-kwan mellett vetettünk horgonyt, s ezzel elértük vizi utazásunk végpontját.

XII.

Tin-tze-kwan-ból Si-ngan-fu-ba.

Megérkezés. — Czitrom és pézsma. — Az öszvérek. — Elindulás. — Az első szárazföldi pihenés és éjjeli tanya. — Tea és dohány. — A hegyek közt. — A sziklalakások. — A chinaiak ujéve. — Az adósságok behajtása. — Üdvözlések. — Ünnepi öltöny. — Átkelés a Sin-ling-en. — A leszállás. — Az utolsó nap Si-ngan-fu-ba érkezésünk előtt és annak kalandjai. — Bevonulás éjjel. — Egyik baj a másik után. — Az éji szállás. — Si-ngan-fu és történelme. — Utczai jelenetek. — A kormányzó. — A keresztény missió állomása. — Egy szellemriasztó fal. — Zsebórák. — A piacz. — A Nestorianus tábla és annak összefüggése a kereszténység első korszakának történelmével.

Tin-tze-kwan, barátságos kis városka, a folyam bal partján egy termékeny völgy közepén. Lakosainak száma 2—3000 lehet. A város egészen nyilt és semmi oldalról sincs védve, illetőleg összeszoritva a Chinában szokásos falak által. A kopasz, sziklás hegyekre mindenfelé szabad kilátás nyilik onnan. A házak is csinosak s épitészetükben némi izlés is mutatkoznék, ha Chína eredendő bűne, az évek folytán felhalmozott piszok s a második természetté vált tisztátalanság el nem rutitná azokat. Tin-tze-kwan iskolaköteles ifjusága szintén felhasználta a nem gyakran kinálkozó alkalmat arra, hogy rendes játszó társaikkal, a szabadon kószáló sertésekkel folytatott játékukat abbanhagyva, minden figyelmét és kiváncsiságát az „idegen ördögök"-re összpontositsa. A vizi utazásnak vége volt ugyan, de mi még is tanácsosabbnak láttuk a hajókon maradni, mint valamely szállodában alkudozni a teherhordó állatok tulajdonosaival. A hajók közvetlen a part mellett vetettek horgonyt s innen magyarázható, hogy négy katonának ugyancsak dolgot adott a tömegesen megjelent látogatóknak tiszteletteljes távolban való tartása. Hogy eközben szóváltások, sőt tettlegességek is for-

dultak elő, az egészen természetes. Ha a tolakodó egy érzékeny csapást kapott a bambusz bottal, vissza ugrott, s nem egyszer a vizbe lökte azt, a ki utána következett. A többiek gunyos nevetése által megszégyenitve, a vizbe bukott, vagy elsompolygott, vagy bosszut forralt. Egy percz alatt pártokra szakadt a tömeg és jobbra-balra ugyancsak osztogatták az ütlegeket. Végre lecsendesültek valamely őszszakálu tekintély békitő közbenjárása folytán, vagy egész váratlanul a vak igazság egyik közege mutatkozott a közelben s rendesen valamely ártatlant ragadott ki a tömeg közül czopfjánál fogva. Ha a rendőr valamely chinai polgárt czopfjánál fogva megragad, ugy tetszik, mintha ennek physikai és erkölcsi ereje egyszerre megszünt volna létezni. Akaratlanul, mint egy gyermek, aki a büntetéshez készülő apa előtt áll, csüggeszti le fejét, karjai tétlenül lógnak alá, s ugy látszik, hogy tökéletesen megnémult, pedig még az imént ugyancsak teli torokkal kiabált. A rendőr azonban tudomást sem vesz foglyának bánatos önmegadásáról. Csaknem azt hihetnők, hogy a közcsend megháboritása miatt érzett erkölcsi felháborodása nyilatkozik akkor, midőn áldozatának czopfját ökle körül csavarva, jobbra, balra ránczigálja, oly menydörgős szavak kiséretében, hogy még a nézők is elrémülnek miatta — azonban közel sem ugy áll a dolog: ő mindezeket csak azért teszi, hogy tekintélyét fenntartsa általa, a helyzetet tisztázza, félelmet gerjesszen és ami fődolog, közvetve értésére adja a jelenlevőknek, hogy mindazok ellehetnek készülve hasonló bánásmódra, akik előbb obolusaikat nem dobták Nemezis asszony mérlegének egyik serpenyőjébe.

A parancsnok, egy magasabb rangu tiszt, aki Tin-tze-kwan város minden ügyeit vezette és elintézte, a város délioldalán lakott, egy erősségben, melynek óriási falai — hosszuságukban 350 lépés — a mögöttük rejtőző épületekkel már magukban egy kis helységet képeztek. Ide szállitották a gonosztevőket, s oda kellett nekünk is mennünk, hogy a szükséges teherhordó állatokat megkaphassuk.

A mandarin, a wu-tschangi viczekirály által értesitve, nyájas előzékenységgel fogadott bennünket, és megigérte, hogy a szükséges állatokat jan. 17-re rendelkezésünk alá bocsátja. Kissebb kirándulásokat eszközöltünk a város környékén, átkutattuk a jelentéktelen bazárt, narancsokat és diót vásároltunk, s mindkét gyümölcsöt kitünőnek találtuk. Az ijesztőleg csuf gyümölcsárusnők, ritka nagyságu czitromokat is kináltak, potomáron. A czitrom fanyar, csaknem égető savanyát azonban sem mi sem a chinaiak megszeretni nem valánk képesek.

A chinaiak csak illatja végett veszik a czitromot. Az előkelő mandarinok között nem egy, hetekig is eltud mulatni egy czitrommal. Az unalmas órák gyorsan tűnnek el előtte, ha sikerül neki, finom ujjai közt addig morzsolni a kemény czitromot, mig végre oly lágy lesz, mint egy kaucsuk lapda. A friss czitrom illata csaknem egyenlő kedvességü a pézsma illatával. Az asszonyok azonban a pézsmának adnak elsőséget. A pézsmát kis selyemvánkosokba varrják be, s ez ismét selyem sallangok és zsinórral gazdagon feldiszitett zacskóban, a pipa mellett lóg le a férfiak övéről. A nők ellenben pézsmával telitett faszekrényekben tartják selyem-ruháikat. A ruhákat ennél fogva oly átható illat járja át, hogy az asszonyok közeledését már messziről észrevehetni.

Junius 17-én korán reggel ama kellemes hirrel ébresztettek fel bennünket, hogy az öszvérek megérkeztek.

Valamint Europa valamely vidéki kis városában, szájról szájra megy az a hir, amely a gyermekek szivét hevesebben dobogni készti, a kézmüvest arra birja, hogy szerszámát félretéve, a csöndes és kényelmes szemlélethez alkalmasabb pipával cserélje fel azt, a felserdült leányokat oda viszi, hogy kiváncsian tekintsenek ki az ablakon, ha arról van szó, hogy: „megérkeztek a komédiások, szerecsenekkel, majmokkal, tevékkel, papagájok és óriás kigyókkal.“ A mint a fővárosban a templomba siet a közönség, hogy birálatot mondhasson egy ünnepelt müvésznő menyasszonyi

ruhája fölött, vagy a börtön kapui előtt gyülekezik össze, midőn a lélekharang egy szegény bűnös végső perczének közeledését jelenti, oly élénkség mutatkozott Tin-tze-kwan-ban is. — Ünnepnap volt az, megfizethetlen mulatság és élvezet az egész lakosságra nézve, csak ránk nézve nem, akinek az egész tömeg mulattatására az anyagot szolgáltatnunk kellett. Minden koffer, minden láda előbb a kiváncsiságot, aztán az általános kicsinylést és gunyt élesztette fel.
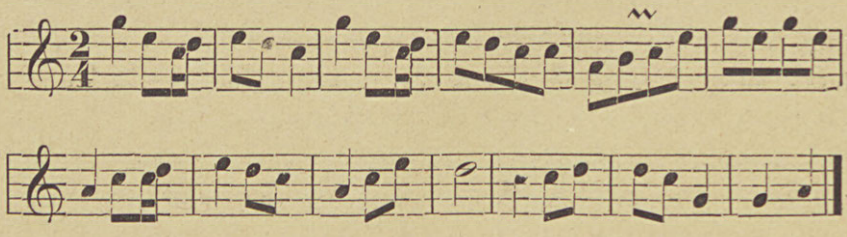
Nyolcz katonát adtak fedezetünkre, s ezek őrizték podgyászunkat a parton, minden ékesszólásukat felhasználva arra, hogy a tolakodókat szép szóval, s ha ez nem használt, erővel visszatartsák attól. De mit használt mindez! a háromágu Neptun szigony által képzett sorfal csakhamar át lett törve. Mint a felháborodott tenger, hullámzott az emberfej mindenfelé. Itt egy megbotlott és elesett; a tolongásban rögtön még többen hullottak reá. Emitt egy szitkozódó vagy gunyszó után a félelem felkiáltása hangzott. Szóval, egyelőre szó sem lehetett arról, hogy teherhordó állatainkat megterhelhessük. Egy óra multán azonban magától lecsendesedett az izgatottság. A bőröndöket fejcsóválva vizsgálták, a főző eszközöket kiváncsian nézték, a bőrcsizmákra pedig lenézőleg mosolyogtak. A katonák most már visszaállitották a rendet. Még néhány erélyes szó Széchenyi gróf részéről, melyeket a katonák tőlük tehetőleg támogattak lándzsáikkal, s a szabad mozgáshoz szükséges tér rendelkezésünkre állott. Mindamellett is elmult tiz óra, mig a teherhordó állatok tulajdonosaival az állatokra rakandó teher mennyisége iránt megegyezhettünk. Most aztán nyergeléshez láttunk. A teherhordó állatok nyergei fél henger alaku fakészülékből állanak, s erre erősitik a podgyászdarabokat, gondosan figyelvén arra, hogy a teher mindkét oldalon lehető egyenletesen legyen elosztva. A ló hátára szalmafonatból vagy nemezből készült pokróczot tesznek, s e pokróczról számtalan zsinór függ le, apró fahengerekkel ellátva, a dörzsölés megakadályozása végett. Ha a nyereg fel van rakodva,

minden további megerősités nélkül a pokróczra emelik azt. A felrakodás e módja ép oly egyszerű mint gyakorlati, mert lehetővé teszi, hogy fel- és lerakodás a lehető leggyorsabban legyen foganatositható.

Végre megindult a husz teherherdó állat által képzett karaván a katonák fedezete alatt. Rövid távolságban követtük magunk is, apró lovainkon.

A folyam hosszában feltöltött, és nagy kövekkel burkolt ut, elővigyázatot követelt a lovasok részéről, és pedig annyival inkább, mivel a kőburkolat nem egymáshoz illő koczkákból állott, és mert sima jég kéreg képződött rajta. Az öszvérek azonban, fiatal koruktól fogva szokva levén az ilyen közlekedési utakhoz, bátran lépdeltek előre, s bámulatra méltó biztonsággal keresték ki az előrelépésre alkalmas helyet. Egyik sem csuszott el, sőt még csak meg sem botlott e tükörsima uton.

Alig hagytuk magunk mögött a várost, midőn a katonák között enyészni kezdett az a boszuság, melyet Tin-tze-kwan-ban, valószinüleg a hosszabb utazásra való kényszerités folytán tanusitottak. Nyájasan vigyorogva integettek nekünk fejükkel, az egyik rövid pipáját vette elő, a másik gymnastikai gyakorlatokat tett dzsidájával, a harmadik éleshangon egy harczidalra gyujtott, melyet a többiek is utánna énekeltek. Rögtön feljegyeztem a kis dalt, és ezennel közlöm a nyájas olvasóval, mint az első musikalis élvezetet, melyben a chínai katonaság harczi lelkesedése részesitett bennünket.

Délben egy órakor érkeztünk meg Szu-szi-lo falucska mellé,

ahol egy rövid pihenőt is tartottunk. Az első házak előtt várt reánk az ott állomásozó katonaság tisztje összes, 10 emberből álló csapatja élén, és a teljes számmal kivonult lakosság sorai között, a falu korcsmájához kisért bennünket. Nem kis feladat volt, a lóistállón keresztül, utat törni magunknak a vendégszobába, mert a falu örege, ifja, apraja, nagyja együtt volt itt, hogy a tengeren túli

Az első szárazföldi pihenés.

ördögöket lássa és kigunyolhassa. Végre egy nagy fa asztal körül ültünk, a fogadós elénk tette a főtt rizst, míg fedezetünk, mindenfelé lelkiismeretesen osztogatott ütlegek által igyekezett tőlünk távol tartani a tolakodókat és kíváncsiakat.

Most már elhagytuk a Sië-ho fő völgyét, s egy lombos erdővel sűrűn fedett, a völgy fölé 300 méter magasságra emelkedő hegyszoroson haladtunk keresztül. E hegyszoros legmagasabb pontján egy gyönyörü Láma zárda áll. Az ut egyenletes emelke-

désben visz ugyan fel a templomhoz és onnan ismét egyenletesen ereszkedik le egy mellék folyócskához, de az egyenetlen márványkövek, melyekkel talán száz évvel ezelőtt kikövezték, oly gyalázatossá és veszélyessé teszik azt, hogy a hajtsárok tanácsosnak látták, kötőféken vezetni az öszvéreket. Mikor ez utat épitették, valószinűleg nem is gondoltak arra, hogy egykor teherhordó állatok is haladhatnak rajta keresztül, hanem csak a már rég legyőzött tényezőkkel számitottak, azt hivén, hogy örökre csak teherhordárok számára fog szolgálni az. Az ut szélessége egyébbiránt tökéletes öszhangzatban van minőségével és ritka helyen éri el az $1\frac{1}{2}$ métert. Két órai lovaglás után a regényes mellékvölgyben fölfelé, megérkeztünk az első éjjeli szállásra, a három házból és egy templomból álló San-kwan-mjaoba.

A helység legtekintélyesebb épülete a vendéglő. Az öszvérek kétségtelenül gyakran jártak már erre, mert mihelyt a korhatag cserépfödeleket meglátták, anélkül, hogy a bambusz botok ösztönzésére szükség lett volna, gyorsitották lépteiket, és folytonosan nyeritettek.

A vendéglő előtt nagy, szabad tér terült el. A földbe szögletes kőoszlopok voltak beásva, felülről többszörösen átlyukgatva, azért, hogy az öszvérek kötőfékeit oda kötni lehessen.

A podgyászt azonnal lerakták az állatokról. Borzasztó volt az öszvérek hátát nézni. Némelyik marjától fogva a czombig annyira fel volt dörzsölve, hogy egyetlen feketevörös folt jelölte a borzasztó sebet. Alig érezték magukat szabadon a szegény állatok, elkezdték szaglászni a földet és mihelyt a kedvező helyet fölfedezték, egész élvezettel hengergőztek az ut porában. Egyetlen öszvér sem tagadta meg magától ez élvezetet, s ennnek folytán a kis helység csakhamar egy porfellegbe volt takarva. Egy ideig átengedték az állatokat tisztálkodási ösztönüknek, később azonban az oszlopokhoz kötötték őket és eléjük rakták a paszulyból és rizsszalmából álló takarmányt.

A fogadóban mindenek előtt egy istálló volt a „nagy urak“ paripái számára. Chinában is hízelgéssel halmozzák el a magasrangu személyek tulajdonát képező állatokat. Sokkal jobb almot, gazdagabb eleséget kapnak, mint a teherhordó állatok, melyeknek élete valóban szomorunak mondható.

Vendégszobákban sem volt hiány. A tágas konyha, — a szolgaszemélyzet és a hajtsárok háló helyisége körül elhelyezve, épen csak annyi kényelmet nyujtott, a mennyit a kevéssel beérő chinai utasok is megkövetelnek. Az épület hátulsó részében, egy kis szobát fedeztünk fel, amelyet valamennyinél kényelmesebbnek találtunk, és azonnal le is foglaltuk azt. Két ablaknyilás, melyeknek csak egyike volt félig papirral beragasztva, annyiban tartotta fenn az egyensulyt a nagy hideg ellenében, amennyiben a friss levegőt magába vette és tovább szállitotta a konyhából ide szivárgó, nem igen étvágy gerjesztő, illatot. A vert agyagból készült falra, oly vastagon lerakodott az évtizedek füstjének korma, hogy a verőfényes nap sugarai sem voltak képesek elvenni a szobának sötét és komor jellegét. A cserépfödél szúette faalkotmánya büszkén emelkedett fel a merész hajlásu tető-ív felé, és ha nem birt is azzal a tulajdonsággal, hogy a fáradt utast egy rögtön jött zápor becsorgása ellen megoltalmazza, a szoba közepéből legalább, látni lehetett a hold nyájas ezüst arczát, még akkor is, midőn függőlegesen állott a tető fölött.

Köszvényben szenvedő egyetlen szék képezte a szoba összes butorzatát. Ezzel azonban nem azt akarom mondani, hogy a nedves szoba talajon kényszerültünk eltölteni az éjet. A szegényebb sorsu chinaiak ágyai agyagból készülnek, s csak a magasabb osztályok vannak fa ágyakkal ellátva. Az első, az ugynevezett „Kang“ rendesen a szoba sarkában van elhelyezve, s alakjára nézve, egy nagy, hosszu és lapos, négyszögletes ládához hasonlit. Télen fagazdag vidékeken fával, kőszénbányák közelében szénnel, a sivatagban pedig teveganéjjal fűtik azokat, s a félig izzó felület legkedvesebb

nyughelye a fáradt utasoknak. A tűzelőlyuk rendesen kivűl esik a szobán, azonban olykor az ellenkezőt is tapasztaltam, de sohasem hallottam, hogy széngőz által való mérgezési esetek fordultak volna elő, és pedig valószinűleg azért, mert egyetlen oly hálószobát sem láttam, amelyben a levegő szabadon ne járhatott volna ki és be. Egészben véve, a szoba belseje oly undort ébresztett bennem, hogy csak is a nagy kimerültség tette lehetővé a csöndes álmot, és pedig annyival inkább, mivel már a rövid vacsora alatt történt valami, ami arra kényszeritett, hogy podgyászunk közt bizonyos perzsa származásu port sietve előkeressünk.

Az öszvérekhez hasonlóan a hajtsárok sem érzik szükségét a pihenésnek. Még éjfél után is ott guggoltak a konyha szabadtűze körül. Annyi közölni valójuk volt egymással, s oly bőviben voltak a társalgási anyagnak, hogy zavaros mormogásuk folytonosan behangzott a félpapiru ablakon keresztül. De hisz az ember gyorsan megszokja a malom egyhangu zörgését, s a schwarzwaldi óra mélabus ketyegését, sőt még a zenekedvelő szomszéd lelkesültségét is, s ennélfogva a chínaiak zajos, esti társalgása csak ritkán kényszeritett bennünket is arra, hogy erélyesen tiltakozzunk ellene.

Az éj hideg, ágyuk kemény, a társaság teljes számu, a theakazán vidám dalt zummog, a pipa soha sem üres, — ki gondolna hát ilyenkor az alvásra! Tea ivás és dohányzás, minden chínaira nézve nélkülözhetlen dolog. Tea és dohány nélkül a Mandarin szeszélyes lesz, az üzlet ember hanyag és zavarodott, a tudós képtelen gondolkozni, s a teherhordó gyönge és mozdulatra képtelen, az öszvér hajtsár mogorva és együgyü, az asszony néma és ügyetlen, a leány nehézkes és lehangolt.

E szerencsétlenségek elháritása czéljából a theáskazán folytonosan a tűz fölött függ. A chínaiak nem élvezik a teát mint mi, akik csak azért öntjük a forró vizet a nemes növényre, hogy annak füszeres zamatját kivonja, anélkül azonban, hogy annak minden alkatrészét feloldaná, ellenkezőleg, ők órahosszáig főzik a thea-

San-kwan-mjao.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

leveleket a tüzön, csak ekkor kapja meg a chínai thea, azt a fanyar és keserű izt, melyet ez emberek szeretnek és megkövetelnek. Európai idegekre, tartós hátrányos befolyást gyakorol ez ital, melyet megkedvelni teljesen képtelen voltam, a chínaiak azonban 40—50 csészével is képesek elfogyasztani belőle, anélkül, hogy annak káros hatását éreznék.

A dohány legjobban tenyészik Sze-tschuen és Yü-nan tartományok sikjain. A 2—2½ láb hosszu levelek teljes méltánylást érdemlenének, s még is csak részben képeznek többé kevésbbé ismert kiviteli czikket. Különösen mint finom szivarfajok takaró levelei hivatva lehetnének arra, hogy minden fogyasztó teljes elismerését kiérdemeljék. Hogy miért nem részesült eddig a chínai dohány nagyobb figyelemben, annak magyarázata abban rejlik, hogy Schanghaiban és más parti városokban a szüz, chínai dohány még nem jutott az alkalmas kezekbe. Igaz, hogy az európai dohányzó, ha ugy élvezné a dohányt, mint a chínaiak, aligha mondana oly föltétlen dicséretet róla, mint én. De ha meggondolja, hogy itt a dohánylevelet, mielőtt megszivnák, többszörösen ricinusolajjal dörzsölik össze, azért, hogy bóditó erejét elvegyék, és a kiszáradástól megoltalmazzák, akkor azt hiszem, még is részemre áll. A dohány ára itt rendkivül csekély s egy kilo gyönyörü levél a mi pénzünk szerént 15—18 kr.

Ezer meg ezer chínai keresi kenyerét dohányvágással. A vágás szabad kézzel történik s az egyes szálak még is oly finomak, mint a selyem fonal. A dohányzás kétféleképp történik. A szüret után, midőn a levelek még természetes nedvükben vannak, rövid szivarokat sodornak belőlük és rögtön elszivják. A vágott dohány számára kétféle pipát használnak. Az ugynevezett uti pipa, csinos, gyüszü nagyságu vaspipából, egy, egész hosszában bölcs mondásokkal beirt szárból s végre Nephrit- vagy kovarczból készült, hengeralaku szipkából áll.

A vizpipa már complikáltabb műszer, és annak használata,

tapasztaláson alapuló ügyességet kiván. A pipa egészben véve egy ércz-keverékből készül. A vöröshagyma alaku viztartóból, mérsékelt görbüléssel nyulik ki az egy láb hosszu szár. Egy másik rövid szár, a töltséralaku pipa befogadására szolgál, s ennek alsó vége, a vizbe nyulik le. A hasonló érczből készitett dohánytartó mellett, a teljes

Leereszkedés a Sin-ling hegységről.

fölszerelésü pipa még két dobozt tartalmaz, a papirgyujtó számára, melynek szükségessége azonnal szembeötlik, mihelyt a dohányzót a rágyujtással foglalkozni látjuk. Mindenekelőtt vizzel kell a pipát ellátni. Ez ugy történik, hogy a szopókát a vizbe mártják, a pipanyilásánál pedig kiszivják a szárból és a viztartóból a levegőt. Most a dohányzó egy kis golyócskát alkot a dohányból, és azt gyöngéden a pipába nyomja. A pipagyujtó, egyszerűen összesodort

chínai papir, már pislog és egy jólirányzott erős kilehelés elég arra, hogy azt lángra lobbantsa. A pipát a mell felé hajtják le, a gyujtót a dohányra tartják: egy-két szippantás és a dohány elégett. Ha most már a hamut kifujták a pipából, s a viztartóban levő füstöt a papirgyujtóra eresztik, hogy annak lángját eloltsa, ujabb dohánycsomagot tesznek a pipába, s azt a legközelebbi szomszédnak nyujtják. A chínaiak e modorban, reggeltől estig képesek dohá-

Si-ngan-fu-ba.

nyozni, anélkül, hogy meg unnák azt. E dohányzási modor kellemes szórakoztatásul szolgál a henye, dologtalan életet élő mandarinoknak. A lakosság nagyobb része és a mandarinok is, végre a mákony dohányzásra adják magukat, amely, ha hosszasabb ideig folytatják, leküzdhetlen szokássá válik, nemcsak a szellemet és testet rontja meg, de még anyagi nyomornak is áldozatul dobja az illetőt. Elbeszélésünk folyamában, többször lesz szó ily szerencsétlenekről, s azért megbocsát az olvasó, ha ismét visszatérek San-kwan-

mjaoba, ahol az egész uti társaság türelmetlenül várja már az indulást.

A legközelebbi négy nap alatt, utunk mélyebben vezetett be a hegyek közé, és közelebbről megismertetett bennünket a hegységek apró részletü, sokszor fárasztóan apróságos alakulásával. Alig történt, hogy egy napon több hegyhátat ne kellett volna megmásznunk, melyeknek meredek emelkedése, magasságát szinte megkétszerezte. A csucsok és szorosok, csaknem kivétel nélkül, majd igénytelen oltárokkal, majd büszke láma-kolostorokkal voltak ékitve, s ez bizonyitja, hogy a vallásos nézetek Chinában is mélyebb gyökeret vernek a hegyes vidékeken, mint a sik földön. Minél inkább közeledtünk a Sin-ling hegységhez, annál szomorubban tekintettek reánk annak előre tolt előörsei. Mind közelebb jutottunk ama sötétbarna, sziklahasadékos hegyekhez, melyeknek legmagasabb pontja, 400 lábnyi magasságra emelkedik a mi ösvényünk fölé. A köves talaju völgyek elég mennyiségü vizet szállitottak odább, de e meglepő körülmény megtalálja magyarázatát abban, hogy három nap óta folyvást olvad az előbb nagy mennyiségben esett hó. A lakosok, kik még soha sem láttak európai utasokat, valamivel tapintatosabban viselték magukat, s inkább a kiváncsiság érdekeltségével tekintettek reánk, ámbár ők is értettek ahoz, hogy a chínai gunyszavak egész szótárát fejünkre zuditsák.

Nehány verében kivül, melyek tollazatukat a kristálytiszta hegyi folyamokban mosogatták, csak nehány fekete gólyát, s egy vörös csőre, fekete feje, fényes aczélkék tollazata és hosszu, fekete szegélyzetü, röpülés közben szélesen kiterjesztett farka által feltünt dióharkály-fajt láttam mindössze. Ha még megemlékszem a süvöltő nyulról (Lagomys sp.), e kis szürke szőrű csinos állatról, mely a földbe ásott lyukakban lakik, nappal a napsugarakban gyönyörködik, közeledő veszély alkalmával pedig egyik lyukból a másikba fut, akkor a Sin-ling hegység Faunája meglehetősen kimeritve van.

Lan-tji-dschaj mezővároson keresztül ismét a Sië-ho völgyébe

jutottunk. A Sië-ho görbülete Tin-tze-kwan mellett nem oly nagy ugyan, hogy a folyam megkerülése által az utat jelentékenyen megrövidithetnők, a völgy sziklás szakadékai még is kivihetetlenné teszik azt. A völgyfenék Lan-tjo-dschaj mellett, 1000 lépésnyire szélesedik ki, és ugy látszik, hogy termékeny talajjal bír, de az aratás eredménye még is kevés arra, hogy annyi éhes gyomrot jól tartson.

A helység mandarinja, rögtön megérkezésünk után, azt a kérdést intézte hozzánk, lesz-e még sok hóesés a télen. Ha hó nem esik, akkor az éhinség a jövő évben is tartani fog. Hogy alattvalóinak jó hirt adhasson, mert a mandarin nem ért a nélkülözéshez, legczélszerűbbnek tartottuk igenlő választ adni kérdésére, s a magas ur mosolyogva távozott el tőlünk. A sziklafalak itt is lakásokká vannak kivájva; több emeletre osztva, néha 40—50 egymás mellett, nem egyszer a völgy egész hosszát elfoglalják.

Nem voltam ugyan képes felfogni, hogy miként legyen lehetséges, nyugodt életet folytatni e barlangokban, de azt még kevésbbé értettem meg, hogy jutnak fel lakásaikhoz. A lakásnyilásokhoz, melyek számára mindenkor a legmeredekebb helyek voltak kiválasztva, sem létra sem lépcső nem vezetett. Azt beszélik, hogy e barlangok egykor a vagyonosabb chínaiaknak szolgáltak menedékül, mert ott teljes biztonságban érezték magukat, a rabló támadások ellen.

A chínai ujév közelgett, s ez a legnagyobb ünnep az egész birodalomban. A legutolsó két nap amaz ujhold előtt, amellyel az ujév kezdetét veszi, legsürgősebb az év valamennyi napja között.

Arról van szó, hogy mindenki behajtsa követeléseit és kiegyenlitse számláit. Leirhatlan gyorsasággal rohan be az üzletember adósa lakásába, hogy kikeresett udvariassággal kötelezettségére emlékeztesse azt. Alig érkezik megterhelten haza, már ott várnak barátai, hogy őt e kellemes tehertől megszabaditsák. Itt egy kétségbe esett arcz, a számoló gép segélyével bizonyitja be a másiknak, hogy neki egy fillérje sincs; a heves szóváltásnak rendesen egy kis csata,

és ennek csődbejelentés a vége. Az idő sürget, minél közelebb az uj hold órája, annál nagyobb, lázasabb a sietség, mert az, akinek az ujév kezdete előtt nem sikerült behajtania követelését, az éjfél beálltával minden igényét elveszti.

Az ujév ünnepe, a mi télkezdetünk után való második ujhold után következő napra esik. Mi 1879. jan. 23-án Schan-tschouban ültük meg azt egy nagyobb, fallal keritett, 4—5000 lakosu városban, melynek két pagodája (mindegyik hétemeletes) már messziről látható volt.

Már előtte való este megkezdték a helyiségek tisztogatását. Ez egyszer történik meg egész év alatt, hogy az utczákat söprik és a kézügyben eső csatornákat kitisztitják. A szobák falain, a faoszlopokon és ajtó félfákon, ujakkal cserélik fel, a mult évben már hatástalanná vált bölcs mondásokat és a ház védszellemeinek képét, házi áldást stb. A mult századok leghiresebb férfiai, hires bölcsek piros pozsgás alakjai, kipróbált hősök marczona tekintetü, elhizott képmásai, (darabonként 5 cash, = 1½ kr.) a jóakaratu házi szellem képéhez méltó környezetet képeznek, és pedig annál inkább, minél több gyertya füstölög a házi oltáron. Még a hosszu, jászol alaku fapadokat is végig rakják faggyugyertyákkal. A gyertyáknál különös figyelmet forditnak azok szinére (legkedveltebbek a fehér és vörös szinüek.) Az ifjuság alig várja a perczet, midőn nekik is meg van engedve, hogy békákat és röppentyüket gyujthassanak meg; attól a percztől fogva aztán ropog a béka egész éjszaka, mintha csak valamely nyilt ütközet közelednék az elhatározás pillanatához.

Még a legidősbbek is, — hisz gyermekkoruktól fogva szokva vannak hozzá — nehány röppentyü feleresztésével igyekeznek meglepetést szerezni, a bámulat azonban akkor érte el legfőbb fokát, midőn Széchenyi gróf egy lőfegyvert hozott elő és a levegőbe lőtt. A lövés után, egy nagyszerű rakétát láttak, eddig soha sem tapasztalt magasságra emelkedni, s ott hangos ropogás után mindenféle szinű világitó golyókban felosztani. Mintha csak Stuwer producálta volna magát, ugy nyilatkozott az általános meglepetés

egyhangu „Ah!“ felkiáltásban. A chínaiak ugyanis legmelegebb tisztelői a lőpor minden titkos szellemének.

E közben a szakácsok a főző edények körül forgolódtak, és oly ételeket készitették, melyeket a chínaiak mindennél jobban szeretnek. A malaczok csak ugy pirultak a folytonosan forgó nyársakon, a czápa uszonyok izletes mártásban uszkáltak. A kedvelt bibicztojások fájdalmas pillantást vetettek a fecskefészekre; itt még egy tyukot öltek le, amott egy bambuszhajtás friss belét választották ki, szóval, olyan szag terjedt el körülöttünk, hogy minden áron friss levegő után óhajtoztunk.

A kezdődő év számára irányadó házi áldás és védszentek oltalma alatt virrasztották át a családtagok az egész éjet. Az ő feladatuk az volt, hogy nyájasság és előzékenységben tul tegyenek egymáson, hogy még egyszer kéjelegjenek az elmult év jó napjaira való visszaemlékezésben, lefordithatlan phrasisokkal kivánják egymásnak a leghihetetlenebb boldogságot és szerencsét, s aztán irigylésre méltó étvágygyal fogyasszák a Tschau-tschau (vacsora) inycsiklandó falatjait, és Samschu-val öntsék le azokat.

Másnap reggel mindenki ünneplő ruhájában mutatkozott, és nemcsak a rokonoknak, jó barátoknak, hanem boldognak boldogtalannak átadta udvarias üdvözletét. A barát barátja előtt, az idegen az idegenek előtt térdre esik, és keresztbe tett ökleivel érinti a földet. Még nehány virágos kifejezés, és már szét válnak, mert amott áll egy gazdag kereskedő, kinek üdvkivánatait megelőzni kell. Még a gyermekek is levetkezik uj év napján neveletlen modorukat, s egy szerencse-pénzzel nyakukban, csak ugy üdvözlik egymást mint a felnőttek.

A gyermekek közül néhányan egy vaskarikát hordoztak nyakukban, melynek alakja tökéletesen hasonlitott egy békóéhoz. Tudakozódtam e csudálatos nyakék rendeltetése után, és ugy értesültem, hogy e gyermekek az atya fogadalma folytán (vagy szerencsés lefolyásu betegség, vagy valamely fontos üzlet folyama

alatt) Buddhának vannak szentelve, s hogy egykor lámává kell lenniük.

Korán reggel a teljes számu katonai fedezet tisztelgett nálunk. Legszebb egyenruhájukban léptek be, s azonnal földre borultak a sötét szobában. Pár perczig maradtak így, s aztán folytonos hajlongások közben eltávoztak. Néhány percz mulva rettenetes zavar támadt az udvaron. Kiszaladtunk és azt láttuk, hogy katonáink veszekesznek. Jó izüen kaczagtunk, midőn a tolmács megmagyarázta, hogy a verekedés abból keletkezett, mert nem kapták meg rögtön a remélt borravalót. Még ma is rejtély előttem, hogy miért egyenlitették ki ily modorban a dolgot egymás között.

A férfiak ünnepi öltözéke az egész birodalomban egyenlő és csak annyiban különbözik a köznapi viselettől, amennyiben szövete finomabb; legnagyobb részt selyem. Csak az e vidéken előszeretettel viselt lágy nemez kalapot, melynek fölfelé görbitett karimája, egy hüvelyknyi széles, fekete vagy fehér selyem szalaggal van beszegve, cserélik fel a mandarin kalappal, melynek karimája selyem bársonyból készült. Valamint az európai frakknál soha sem hiányzik a gomblyuk, e kalapok tetejéről sem hiányozhatik soha az a hegyes tű, amelyre a feljogositott mandarinok, a rangjelző gombokat erősitni szokták.

Azok a férfiak, akiknek a mult év folyamában valamely közel rokonuk meghalt, a törvények által kötelezve vannak arra, hogy ujév napján gyászruhát öltsenek.

A hosszu, ránczgazdag gyász talár, annyival szembeötlőbb ellentétet képez a nők öltözékének színpompájával, mert a kalapot is egy fehér turban helyettesiti, s ennek fölfelé csavaritott végei, szarvalakulag nyulnak a levegőbe. A hölgyek kivétel nélkül vörös selyem bugyogót viseltek, melyet bokától fogva a térdig, széles, himzett szalagok által kötöttek szorosabban a lábhoz. Világoskék selyem felöltő, gyönyörü himzésekkel elboritva, födte el egészen a térdig érő alsó ruhákat. A szurok-fekete haj imposáns magas-

ságra van felfésülve, izléstelenül, s csaknem megvakitotta a szemeket, a pazarul alkalmazott ricinusolaj és amaz ezüst tűk fénye által, melyek az arczok körül rezgő kiáltó piros rizsvirágokat összetartották. A picziny sötétkék czipők lópata kinézést kölcsönözték a beléjük szoritott nyomorék lábaknak. A fiatal leányok simára fésült hajukat, egy vörös sapkával szoritották le, melynek unalmasan kerek alakját a pazarul felrakott arany pillangók és aranypapir szeliditették némileg. Igy vándoroltak kettenkint, egymást kézenfogva fel s alá az utczákon, miközben ügyetlen járásukra tekintettel kölcsönösen támogatták egymást. Ha mi európaiak ily tipegve járó párral találkoztunk, a velük levő mama oly ügyes hadmüveletet vitt véghez, hogy lehetetlen volt csak egyetlen vonását is meglátnunk a gyönyörüen kifestett arczoknak. Nem egyszer láttuk, hogy az anya kapaszkodik görcsösen leánya kezeibe. Oly leányok, akik vagy egyszerüen bambuszbottal felfegyverkezve, vagy párjával indultak neki az üdvözlési utnak, soha sem mutattak ily nagy aggodalmat, amiatt, hogy az európaiak tekintete megszentségteleniti arczukat, ámbár be kell vallanom, hogy csakis a határtalan utálat által kisért kiváncsiság kényszeritette őket arra, hogy pillantásainkat viszonzatlanul ne hagyják. Sokan a leányok közül ily alkalommal, oly elcsufitó arczfintorgatást vittek véghez, mintha nem is akarnának szépnek látszani.

És pedig a legtöbbnyire rut arczok közül ki lehetett volna választani nehányat, melyeknek ferde metszésü szemei, és kaczéran pisze orra a csinosnál kedvezőbb elnevezésre is igényt tarthattak. A chinai férfi világ izlése azonban alaposan különbözik a mienktől. Nagy fej, pofók arcz, kis szemek, massiv, tagbaszakadt termet, és ami fődolog, nyomorék lábak, ezek ott a szépség fő jellegei; ezek indithatják meg a chinai ifjak szivét annyira, hogy arczáról, a különben ott szokásos megvető kifejezést, nyájasabbal és érzelmesebbel váltsa fel.

Utazásunk folyamában egyszer azt a kérdést intéztük, a kisé-

retünkben levő s a hölgyek iránt rendkivüli érdekeltséget tanusitó mandarintól, miért van az, hogy első tekintete mindenkor a lábaknak szól: „Minden chínai úgy tesz!“ válaszolt ő. „Minél kissebb, annál szebb!“ Aztán kis ujját kinyujtva, s fejével integetve mondá: „Ilyen — ilyen és nem nagyobb!“ elkaczagtuk magunkat. A Mandarin bámulva tekintett reánk, s egy dohány golyócskát tevén vizpipájába, kérdezé: „Nos, — és nálatok Európában, nem füzik a leányok lábaikat?“ „Nem, ott minden akadály nélkül fejlődnek ki azok, természetes nagyságukban.“ „Brr!“ volt a Mandarin válasza, miközben egész teste megrázkódott, mintha csak a harmadnapos hideg lelné.

Az ünnepnap folyamában minden ház zárva maradt, az üzletek pihentek, sőt még a főzőedények alatt is kialudt a tűz. Majdnem lehetetlen volt s végre is csak gazdag ajándékok által vált lehetségessé rábirni kiséretünket, hogy tovább folytassuk utunkat. Dél volt már jóformán, midőn a lassu készülődés véget ért és megindultunk. A hideg, különösen a reggeli órákban, kellemetlenül érzékeny volt. Az öszvér hajtsárok, melegebb sipkákkal látták el magukat a városban. Némelyek, a kiknek pénztára ily fényüzést nem tűrt meg, prémes fültakarókkal oltalmazták hallérzéküket a megfagyás ellen. Az igaz, hogy tolmácsunknak aztán ugyancsak kiabálnia kellett, míg valami rendeletet megérthetett velük. Nemsokára mi magunk is alkalmaztuk e fülhüvelyt s ez a chínaiaknak rendkivüli örömöt okozott.

Utunk a Sië-honak majd jobb, majd bal partján vezetett. A folyam rendkivül sekély volt s bármely ponton átgázolhattuk. Minden gázló közelében van egy átjáró a gyalogok számára és három—négy láb magas czölöpök tartják az egyszerüen rájuk fektetett deszkákat. Az egészben véve törékeny és minden lépésnél gyanusan ingadozó hidat kiséretünk, ha csak tehette, kikerülte, szívesebben gázoltak át a zajló folyamon meztelen lábbal, vagy nemez csizmákban. Hogy lábaik, melyeket nehány ily átgázolás

Fogadtatás a kapunál Si-ngan-fu-ban.

MAGYAR KIRÁLYI PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

után valóságos jégkéreg boritott, el nem fagytak, azon még ma is csudálkozom.

A folyam esésének nagysága lépést tartott a völgy keskenyedésével. A kristálytiszta, kékesszürke hullámok tajtékozva verődtek a szikladarabokhoz. A rohanó viznek nem volt ideje arra, hogy csillogó jéggé változzék át, s magával ragadta még a parton képződött vékony lemezeket is, csak azért, hogy a következő másod perczben egy sziklához csapva, ezer meg ezer darabra zuzza azt. Az ut oly rosz lett, és annyira be volt vonva sikamlós jéggel, hogy végre magunk is czélszerűnek találtuk követni embereink példáját és csizmástul gázolni át a vizen. — Később aztán csizmánk talpa oda fagyott a kengyelhez, s lábujjaink megmerevedve, oly érzéketlenekké váltak, hogy lehetetlen volt továbbra is a nyeregben maradni. Vaczogó fogakkal ugrottunk le tehát, gyors menés által igyekezvén ismét fölmelegitni és hajlékonnyá tenni lábainkat. Pedig a hideg mindössze csak 5—6 fok volt. Egy évi tartózkodás a tropicus éghajlat alatt, a magas hőmérték megszokása, nem csak nappal, hanem éjjel is, a csaknem rögtöni átmenet alkalmával, csaknem elkényeztetetten érzékenynyé tett az itteni tél hidegsége iránt.

Helon-ko-ban erős havazás lepett meg bennünket; a hőmérték rohamosan emelkedett a fagyponton felül, s midőn másnap reggel előkészületeket tettünk a Hao-won-tzu-kon-mjao hegyszoroson való átkeléshez, a nap csaknem melegen sütött. Az ut emelkedése nem felelt meg várakozásomnak. Ügyes kanyarulatokban vezet az keresztül a sziklahasadékokon, melyekből a viz, a hó olvadás folytán nagy zajjal rohan a völgyek fölé. Az egyenletes, de folytonos emelkedés végre a tölcsér alaku, s a hasadékba levezető mélyedésbe vezetett, s ennek megmászása után felérkeztünk a poros ut legmagasabb pontjára.

Az ut félóráig tartó, utolsó része, még nehány nehézséggel lepett meg bennünket. Az ut rendkivül sikamlós volt, s közönként

vastag jégréteg boritotta azt. Öszvéreink és lovaink gyakran megcsusztak, a podgyász a földre hullott, s gyakran legördült a hegyoldalon, honnan a hajtsárok csak nagy fáradsággal szállitották fel ismét. Nem csuda tehát, ha ily kellemetlenségekkel szemben végre a chínaiak is elvesztették béketürésüket, és a szegény állatokon állottak boszut azért, amiért senkit felelősségre vonni nem lehetett. Végre egy öszvér lerogyott és derekát törte. Rögtön élettelenül terült el. A tulajdonos, aki egy pár perczczel ezelőtt még vigan tánczoltatta bambubotját a szegény állat sovány hátán, egy pillanatig elmerülve és álmodozva tekintett a kimult állatra; nem volt tisztában az iránt, halála után is átkozza-e még, vagy magán sajnálkozzék a veszteség miatt. Aztán a podgyászt egy másik öszvér hátára rakta. A fanyerget saját vállaira vette, s a hullát a levegőben kóválygó keselyüknek martalékul hagyta.

A Sin-ling hegység fővonala, e szorosnál 1220 méter magas, egy másik szorosnál, melyre csak egy rosz karban álló gyalogut vezet föl, 1200 méter a magasság, s a két szorost összekötő hegycsucs 1530 méternyire emelkedik föl.

A fővonal, hosszu sorozata a majdnem gömbölyü csucsoknak, s ezek 700 méter magasságra emelkednek felül az ösvényen. A hegység föltétlenül kopasz s átkelésünk alkalmával több láb magas hóval volt födve. Kelet felé, egyszerre megtörik a főláncz iránya, s kelet-nyugotról egyenesen délnek fordul, később pedig sugáralakulag északkelet, kelet és dél felé ágazik el. Mi voltunk az első európaiak, akik a Sin-ling hegységnek e pontján áthaladtunk, mert ugy Szosnowsky orosz ezredes, valamint David abbé Lazarista-hittérítő, nagy távolságra innen, nyugotra, Han-tschong-fu város közelében keltek át azon. A hegyháton egy nagy buddhista zárda áll, melynek barátságos papja egy háborgatás ellen biztos helyet mutatott ki számomra, ahol a magasságot meghatározhattam és a higany-légmérőt az Aneroïddal egybehasonlithattam. A pap annyi érdeklődés mutatott az észleletek és a műszerek iránt, hogy lehetetlen volt szabadulnom kérdé-

seinek halmaza elől. Végre, midőn látta, hogy hiában fárasztja magát, hogy ujdonságokat halljon messze tartományokból, eltávozott, hogy rizst és Samschut hozzon. Láttam, hogy szívesen adja s azért a legnagyobb élvezettel fogyasztottam el adományát.

Midőn fél órai késedelem után, társaságunk nyomán siettem előre, a szelid ereszkedésü völgy nyilásban találkoztam az első vaddal egy farkas alakjában. Azonban szokva levén már ahoz, hogy a Werndl-fegyvert inkább haszontalan tehernek, mint szükséges műszernek tekintsem, nem volt időm arra, hogy a fegyvert bőrtokjából kivegyem s a bestiának bundájára pörkölhessek. Rosz kedvvel huztam rövidebbre a kantárt, s hasztalan sovárogtam valami vadászkaland után.

Moha-quan-ban csatlakoztam ismét a karavanhoz, s gyönyörködtem az uj évi lakoma inyencz maradékán, melyet a fecsegő s folyvást az ünnepi öltönyben pompázó helyi parancsnok küldött számunkra.

Késő este érkeztünk meg egy Lan-tschao nevű kis helyiségbe, ahol aztán arról értesitettek, hogy holnap, ismét egy hegyhátat kell megmásznunk. Nem tudtam ugyan egész hitelt adni e biztatásnak, mert a chínaiak sokszor beszélnek oly hegyekről is, melyek csak az ő gazdag képzeletükben léteznek, de másnap mégis megvalósulva találtam azt. Elhagytuk a völgyet, amely most kelet felé kanyarul, és ott, valószinűleg több vizesést képezve, és hozzá férhetlen sziklahasadékokon keresztül küzdve magát a Si-ngan-fu-i síkság felé siet, s aztán különös fáradság nélkül haladtunk fel az 1120 méter magasságu hegyhátra. E hegyhát egyik északi előörsét képezi a Sin-ling hegységnek és neve Tsi-li-po. Az ut aztán, másfél órai hosszuságban, csaknem viziránosan vezet a hegyháton. Utunkat és a környéket lábnyi magas hóburok födte; de a fák teljes hiánya daczára, még se mondhatnók, mintha a táj minden érdekességet nélkülözött volna. Sőt annyira megyek, hogy az előttünk elterülő látványt ahoz hasonlitom, amelyet a tigris dombról Dardzsiling

mellett, Sikkim határán élveztem. Igaz, hogy nem a déli Himalaya-hegyláncz ég felé törekvő óriásait láttam magam előtt, nem azokat a gazdag, zöld, termékeny völgyeket, melyek a holt jég és az eleven természet ellentétét, Tibet és India között oly szembeötlővé teszik; de még is ugy tekinthettem ezt, mintegy miniature festményt, amelyet kicsinyben másolatnak vehetünk az emlitett nagyszerű conceptioju festményről. Tekintetem önkénytelenül siklott végig a láthatáron, mintha csak valahol a Gaurisankar felhőkbe vesző csucsát keresné.

Ekkor ugy tetszett, mintha az a keskeny hegyhát, melynek hosszában utunk vezetett, egyszerre csak el volna zárva az előttünk felmagasodó függőleges sziklafal által. Csalódás volt. Az ut jobbra kanyarodott a sziklafal mellett, s szemeink előtt egészen uj látvány terült el. Apránként ereszkedő fennsikok által szegélyezett, széles, termékeny völgyet láttunk magunk előtt, melynek határvonala messze távolban a ködös levegővel olvadt egybe. A földmivelő lakosság házcsoportja, kellemes falvakat képez itt, ott a mintaszerűen megmüvelt szántóföld barna barázdáin tul, egy vizvezető csatorna ezüst szalagja csillámlik fel, itt, egyedül álló csoportban gyönyörködik a szem s vigasztalódva látja, hogy a fák még nem vesztek ki teljességgel e vidékről, amott egy büszke pagoda emelkedett abban az irányban, amelyben Si-ngan-fu-nak, a birodalom egykori fővárosának feküdni kellett. Még a magaslaton vagyunk, midőn e nem várt látvány által meglepetve lovainkról leszállunk, s előbb szabad szemmel, majd távcsövek segélyével vizsgáljuk a vidéket, nem is sejtve a leereszkedés nehézségeit, pedig a következő pillanatban már megismerkedtünk velük.

A hegy keskeny, a sziklák meredekek, 2000 lábnyira alattunk a völgy, — miként jutunk tehát le oda? És valóban, nyaktörőleg merész kanyarulatokban kellett az utat a sziklákba vágni, hogy az utasra nézve lehetséggé váljék, lépésről-lépésre haladni le a sikamlós, meredek uton. Az ut szalagja szeszélyes kanyarulatokban kerüli

meg a czukorüveg alaku granit sziklákat, s aztán tüskön-bokron keresztül, egy éles hegyhátra vezet, hogy végre, döczögös, kővel boritott ösvény alakjában vezessen keresztül egy sötét szakadékon, melyben azonban már, a sík lakosai által használt kezdetleges faszekerek keréknyomaival találkoztunk.

Chínai kiséretünk, amely szokva volt ahoz, hogy soha se szálljon le a nyeregből, hanem veszélyes helyeken az öszvérek ösztönére bizta magát, a Sin-ling hegységről való leereszkedésünk alkalmával, először lett következetlen e szokáshoz, s gyalog, kellő óvatossággal haladt lefelé.

Lan-tjen-shien-ben tartottunk éjjeli pihenőt, és itt már ismét éreztük a szelid éghajlatu sikság enyhébb levegőjét, egyuttal azonban egy tolakodó féreg csoport kellemetlenségeit is. Ez alkalmatlan állatkák jóléte, — jó fészkük volt az agyag- vagy itt-ott talált faágyakban — mit sem szenvedett a hideg, kemény tél szigorusága által.

A Si-ngan-fu felé vezető termékeny sikságon keresztül eszközölt utazásunk utolsó napját, több kellemetlenség tette emlékezetessé. Már elindulásunk némi késedelmet szenvedett az által, hogy nem kaphattunk elegendő számu öszvéreket, s podgyászunk tovább szállitására, hordárokat kellett felfogadnunk. Midőn pedig utnak indultunk, a gyors előhaladás érdekében föltétlenül szükséges rend és fegyelem egyszerre csak felbomlott, a menet minden irányban eloszlott, s nemsokára mi európaiak, egyedül találtuk magunkat. Mindennap délfelé, — leginkább a napi ut második felének kezdetén, egy kis falatozást szoktunk tartani, s mára is ez volt szándokunk. Hogy gyomrunk hangosan jelentette az ebéd-állomás közeledését, az nagyon természetes, mert 20—30 kilométernyi ut volt már mögöttünk. Elhatároztuk tehát, hogy pihenőt tartunk Sin-tje-dz faluban és ott bevárjuk kiséretünket, mert magunkkal semmi élelem nem volt, s a nyomorult vendéglőben mit sem lehetett kapni. Egy óra mulva érkezett meg Tötai, a szakács kifárasz-

tott lován, s szokása szerént, azonnal feleselni kezdett a vendéglőssel. „Hallgasson és szerezzen nekünk valami enni valót! Tschautschau!“ mondá neki a gróf, félremagyarázhatlan kézmozdulat kiséretében. Tötai egykedvüleg vonogatta vállait, s ez egyetlen szócskával válaszolt: „Mejo!“ (semmi sincs.)

Még egy fél óra, s ekkor Kung-sche vágtatott be az udvarra s rendetlen öltözéke kétségtelen bizonyitékot szolgáltatott róla, hogy még ma sem tudja azt a mesterséget, miként kell a nyeregben biztosan ülni. „Hol van az eleséges bőrönd?“ Széchenyi gróf ugyanis, Indiában, megszerzett egyet e czélszerü berendezésü uti eszközökből, s a chinaezüst evőszerek mellett, szükség esetére mindig volt abban valami eleség készlet is elhelyezve. Kung-sche, aki jobban beszélt angolul, mint Tötai, azt válaszolta, hogy a bőröndöt egy teherhordónak adta át az indulás alkalmával, s azt remélte, hogy már itt találja. Apránként megérkezett a katonai fedezet is, de annak egyik tagja sem találkozott a hordárral. Visszaküldtük a katonákat, hogy utánna kutassanak, s magunk is felhágtunk egy dombra s széttekintettünk, ha nem fedezhetnők-e föl valahol. Hasztalan! Ekkor Kung-sche egy borzasztó közleménnyel lepett meg bennünket. „Ah, master, az emberek e vidéken csupa tolvajok és rablók! A hordár jelen volt, midőn a bőröndöt bezártuk, s kétségtelenül ezüstnek hitte a fényes érczet, — kétségtelenül!“ „Azt hiszi tehát, hogy ellopta a bőröndöt?“ Kung-sche mosolygott és szemeivel pislogott hozzá, mintha mondani akarná: „Még kérdezed?“ Éreztük egész sulyát e pótolhatlan veszteségnek és éhségünk abban a mértékben csillapult, amily mértékben bizonyosabbak lettünk róla, hogy annak kielégitése a lehetetlenségek közé tartozik. Az este is közeledett, s végre, $2^1/_2$ órai várakozás után meg kellett indulnunk, ha még ma Si-ngan-fuban akartunk meghálni.

Ép lovainkat kantároztuk fel, midőn a katonák egyike lélekszakadva futott be a kapun. „Megcsiptük. Ju-hu vendéglőjében

szivja az opiumot, s egy óra mulva itt lesz!« Tovább azonban nem várhattunk, mert Si-ngan-fu kapuit este 7 órakor bezárják.

Midőn nehány kilométernyire voltunk a falutól, vettem észre rémülve, hogy dohánykészletemet a vendéglőben hagytam. Ez kemény veszteség volt; már ujjaimon számitgattam, hogy hány napig érem még be a doboz tartalmával, és ime most oda a felséges török dohány. E gondolatra, mintha csak a tarantella pók csipett volna meg, első gondolatom az volt, hogy vissza vágtatok a faluba. Balra forditottam lovamat. Lovam egyet szökött, lábával egy sikamlós jégdarabra lépett és elesett. Leestem és jobb térdem kalácsát esés közben egy éles kőbe ütöttem. Fogaimat csikorgattam, a fájdalom miatt, lovamhoz vonszoltam magamat és a nyeregbe másztam; természetes, hogy lemondtam a dohányról. Pár napig arnicával kellett borongatnom térdeimet.

A nap aggasztólag kezdett hanyatlani, s halvány sugarai csak komor alkonyatot okoztak a porral terhelt légkörben. Az esteli órákban nem volt többé időnk arra, hogy vadászatot tartsunk a mocsárokban tanyázó vad ruczákra és libákra, csak olykor olykor állitottuk meg egy másodperczre türelmetlenül előre sietö lovainkat, hogy valamely elkésett gyalog utashoz a következő kérdést intézzük: „Si-ngan-fu, toscho-li lou? Mennyire van még ide Si-ngan-fu?« A megszólitott bizalmatlanul tekintett reánk és rendesen következőleg válaszolt: „Putung-a!« — „Nem értem!«

Besötétedett. Az a fából épült pagoda, amely után eddig utunkat irányoztuk, minél közelebb jutottunk hozzá, annál elmosódottabb körvonalakat mutatott, s végre előttünk állott egy alacsony agyagdomb tetején, s tövében ott pihent egyik hordárunk, egy fiatal chinai, aki a higany-légmérőt vitte. Igyekezett tájékozást nyujtani, s igy tudtuk meg, miután ő maga is előbb egy házban tudakozódott, hogy Si-ngan-fu legfölebb 8 li távolságra van tőlünk.

Megkerültük a dombot, s valóban, szemeink némi megerőlte-

tése után fölfedeztük egy magas kőfal homályos körvonalait. A sarkokon formátlan védelmi tornyok emelkedtek a magasba.

Hét óra már elmult s ennélfogva hasztalan lett volna a sietés. Egyik emberünk vezetése alatt haladtunk előre. A város közelében szélesebb lett ugyan az ut, de egyuttal roszabb is. Részben kövezve van ugyan, de az egyes kövek közt tátongó lyukak, különösen éjjel, annál veszélyesebbé tették azt lovaink lábára nézve.

E pillanatban találkoztak szemeink egy papirlámpa világával. A lámpa egy agyag-sánczot világitott meg, amely látszólag az utat elzárta előttünk. Még néhány lépés és Si-ngan-fu külvárosában voltunk. Az első pillanatra semmi nagyvárosiast nem tudtunk fölfedezni rajta. Piszkos, szük utcza vezetett két sor alacsony és omladozó sárkunyhó között, egy keskeny vizcsatorna partján a város kőfalához. Daczára annak, hogy még nem volt késő, a lakosság már visszavonult, s csak nehány éjjeli kóborló járt lámpáját lóbálva egyik házból ki a másikba be. Nehány kiváncsi chinai csatlakozott menetünkhöz, és vezetett bennünket folytonos fecsegés közt a főkapuhoz.

Széles, áthidalt vizcsatornán keresztül érkeztünk meg a kapu elé. A tömörfából készült és vaslemezekkel boritott kapuk zárva voltak. Kopogtunk és a chronometert vivő hordár hangos jajveszékléssel támogatta igyekezetünket. Senkit sem inditott meg vele, mert a kapu tulsó részéről semmi neszt nem hallottunk. Amig az éjjeli nyugalmából felzavart szomszédság körülöttünk gyülekezett, és élénk taglejtéssel igyekezett tudtunkra adni fáradozásunk hasztalanságát, hozzánk érkezett Sin a tolmács is. Rekedt hangon, melynek láthatólag minél nagyobb nyomatékot igyekezett adni, kiáltá tul a gyülekezet zsongó-bongó morajat, és jelenlétét a szilárd kapuk felé dobált nagy kövek zaja által igyekezett kétségtelenné tenni. A hatás nem is késett sokáig. A rögtön beállott csöndben a kapu belső boltozata alatt nehéz léptek zaját hallottuk, majd élénk hangon folytatott vitatkozást, és végre egy csontokon, velő-

kön átható hangot, melyet a kulcsnak a rozsdás zárban való megforgatása okozott, s végre lassu nyikorgással megnyiltak a kapu szárnyai is. Hogy elejét vegyük a végleges kizáratás veszélyének, rögtön benyomultunk a kapu boltozata alá, félretoltuk utunkból a bámuló katonákat, akik az utat előttünk elzárni igyekeztek. Mielőtt a hatalmas ívezetnek tulsó végéhez értünk, ahol ismét két katona, papirlámpával kezében, állott őrt, a legnagyobb elővigyázattal kellett előre haladnunk, mert az aránylag rövid távolság kövezetén, a kődarabok, megmérhetlen mélységü, mocsárral telt lyukakkal váltakoztak. Az ivezet alól kijutva, egy kis, szabad térre érkeztünk, s ennek egyik oldalán volt a kapu-őrség tanyája. „Merre menjünk most, a koromsötét éjszakában?“ Tolmácsunk intett, hogy legyünk türelemmel, ő maga pedig egyenesen az őrtanyának tartott. A kapu ez alatt tárva maradt, de a papirlámpák gyönge világánál mégis megláttam a roppant piszok fakeritést, melynek egyes rétegeiből, kétségtelenül meg lehetne határozni a város alapitása óta lefolyt századok és évek számát. Végre némi élénkség mutatkozott az őrtanyán; a katonák elővették alabárdjaikat, egyik kezükkel ezt, másikkal a papirlámpát tartva, kisérték le az őrparancsnokot a lépcsőkön, melyeken lehaladnia kellett, ha közelünkbe jutni akart.

A jól táplált, erőteljes alaku parancsnok méltóságosan közeledett felénk, s a csapatunkat megvilágitó lámpák által alakitott kör közepébe lépve, mogorva hangon kérdezte, hogy kik vagyunk? Széchenyi gróf egy másik kérdéssel felelt: „Nem hallotta-e már, hogy három európai utazó fog érkezni, kisérettel együtt Si-ngan-fu-ba?“ A parancsnok figyelmesen vizsgálta öltözetünket. „Mutassák utlevelüket!“ Az irás és olvasás mesterségében csak annyira levén jártas, amennyiben erre egy chinai harczosnak szüksége van, az egész őrségnek hozzá kellett járulni, hogy utlevelünknek müvészileg leirt szövegét kibetüzhessék. A parancsnok arczának vészjósló ránczai kisimultak, s komor kifejezése jóakarattal teljes

pártfogásnak engedett helyet. „Miért jönek kapuzárás után? A meghatározott órán tul senkit sem szabad bebocsátni!“ „Minthogy azonban már itt vagyunk, szeretnők tudni, van-e szállás rendelve számunkra?“

A parancsnok hosszasabban tanácskozott embereivel, s végre tudtunkra adta, hogy minden a legjobb rendben van. Megparancsolta egy katonának, hogy vezessen bennünket, s aztán udvarias üdvözlettel, kegyteljesen utnak bocsátott. Előbb azonban ünnepélyesen megigértettük vele, hogy még utban levő podgyászunkat s különösen ágyainkat szintén bebocsátja a kapun.

Igy vándoroltunk egy jó negyedóráig egy papirlámpa halvány világánál, számtalan szük, néptelen utczán keresztül, mig végre egy szélesebb kövezetü utczára jutottunk, melyen a város egész éjjeli élete összpontosulni látszott. A munkások a csapszékekben gyülekeztek össze, s a nehéz napi munka után egy adag rizszsel és nehány csésze theával vendégelték meg magukat. Itt ott egy üzletember, számoló gépén számitotta ki a mai nap üzleteredményét. Majd ismét egy chinai hordárok által czipelt tscher haladt el mellettünk, belsejében egy chinai szépséggel, aki valamely esti mulatságba vitette magát.

Si-ngan-fu volt Chinának első, nagy városa, melyet szárazföldi utazásunk alatt meglátogattunk, s ennek folytán szemeink annyira igénybe voltak véve, hogy elfeledtünk ügyelni a vezetőre. Egyszerre csak azon vettük észre magunkat, hogy Lóczyval egyedül vagyunk. „Ez pedig nagyon kellemetlen“ — mondám én — „Mi ketten egyetlen szót sem értünk a chinai nyelvből s képtelenek leszünk megtalálni az éjjeli szállást.“ Gyorsitottuk lépteinket, s néha egy járó-kelőt meg is állitottunk, taglejtésekkel intézvén kérdést hozzá; de a megkérdezett csak vállait vonogatta, szemünk közé kaczagott és tovább sietett. „Ott kell lenni a grófnak!“ — mondá Lóczy egy mellékutczára mutatva, melyben a népcsoportosulás valami szokatlan eseményről tanuskodott. Helyesen követ-

keztetett, s szerencsésen oda is érkeztünk, mielőtt a vezető a szűk utczák tömkelegébe befordult volna. Elővigyázatosan és szótlanul követtük ezután a vezetőt, egymás nyomába lépve. Alig történt meg még az is, hogy közülünk egyik vagy másik, nehány türelmetlen szóval fejezte ki boszankodását az éjjeli szállás távolsága miatt.

Most egy tompa zuhanást, aztán egy rövid felkiáltást, s végre erőteljes chínai káromkodást hallottunk. Megállottunk, s csak a lámpahordó sietett egyenesen előre, mintha egyébb gondja nem is volna annál, hogy lámpáját lóbbálja.

„Hé, hé!“ kiáltott utána a gróf, de a katona rá sem hallgatott, hanem tovább sietett. Végre a tolmács erőteljes szavai fölébresztették álmadozásából, visszafordult, s egy valóban borzasztó jelenetet világitott meg lámpájával. Az utczával egyenközüleg haladt egy nyilt csatorna, és annak posványában lubiczkolt a chronometert és a higany légmérőt vivő hordár. Gyanitottam ugyan már a szerencsétlenséget, s még is megsajnáltam a szerencsétlent, aki fájdalom későn, minden erejével magasra tartani igyekezett az értékes műszereket. Kivettem kezéből a chronometert és fülemhez tartottam. „Tik tak!“ Hála az égnek, ez még jár. A légmérő után nyultam és elővigyázatosan megforditni akartam azt, remélvén, hogy hallani fogom azt az érczpengést, melyet a légüres cső elzárt végéhez ütödő higany okozni szokott. Ah, jaj! A higany nehéz csöppekben potyogott kezeimre. „Ez oda van!“ jelentém a grófnak. „Oda van? — Kár!“ Némán távoztunk el a szerencsétlenség eme szinhelyéről. Mindnyájan éreztük a kár nagyságát, de nem volt kedvünk tárgyalásokba bocsátkozni fölötte.

Másfél órai gyaloglás után értünk el az éjjeli szállásra.

Egyike volt ez Si-ngan-fu ama vendéglőinek, melyek az első pillanatban visszataszitó benyomást tesznek ugyan, később azonban az eddigi tapasztalatokkal egybe vetve, vigasztalólag hatnak az emberre. A számunkra fenntartott három tágas szobát kitisz-

togatták és ujra meszelték. Mindegyikben egy nagy ágy volt téglából épitve, s ezeknek melege, — megérkeztünkkor már fütve voltak, — eleintén jól esett ugyan, később azonban elviselhetlenné vált. A fogadós, valószinüleg felsőbb utasitás folytán — csupa udvariasság volt, de eleinte nem kis megütközést mutatott, midőn az elénk rakott nyalánkságokat visszautasitottuk, s türelmesen vártunk, míg podgyászunk s vele együtt a konyha is megérkezik. Erős étvágyunk daczára inkább vártunk, míg egy jó erős husleves elkészül, semhogy megkóstoltuk volna a koczkára vágott disznósültet és az olajban készült más keverékeket. Hasztalan várakoztunk, az őrség parancsnoka nem tartotta meg szavát, és csak másnap bocsátotta be öszvéreinket a kapun.

Másnap reggel tisztelegtünk a kormányzónál s csak ekkor szerezhettünk némi fogalmat a városnak s az azt körülövező falnak kiterjedéséről. Ez utóbbi, rendes, 3·5 és 2·7 kilometernyi négyszöget képezett. A falak vályogból vannak épitve és 12 méter magasak. Minden 150 lépésre egy védelmi torony magaslik, melynek téglából épitett oldalai, kiszögellenek az egyenes falból, annak lőrésekkel ellátott felszinét mintegy 5—6 méterrel túlhaladva. Egy másik, agyagból vert fal a külvárosokat és annak templomait keriti be, ennek magassága azonban már jelentéktelenebb és mindenfelé omladozó állapotban van. A belső fal által körülfogott tér összesen 10 □ kilometer, de annak keleti részében csak nehány kunyhó létezik, melyeknek lakosai a roppant terjedelmü kertek megmüvelésével foglalkoznak.

Négy főkapu vezet a négy égtáj felől a város közepéhez, s ott az egykori császári palota közelében keresztezik egymást az utczák. A palota mellett van a Schen-si tartomány kormányzójának yamenje, vagy is hivatala.

Si-ngan-fu, mint Tai-tsung császár egykori székhelye, a második Tang-dynastia idejéből (627—650) jelentékeny multtal dicsekedhetik, mert innen indultak ki e győzelmes fejedelem hadjáratai

Középázsia felé. A nevezett császár nem nyugodott addig, míg Kwen-lun (Kuen-lün) és Tien-san-ig (Thian-schan) minden föld meg nem hajolt hatalma előtt. A város neve ekkor Tschan-gan volt és híre már eljutott Európába, mielőtt az arabok szárazföldi kereskedelmi viszonyba léptek volna Chinával. Yule ezredes legalább ezt állitja, és azt irja, hogy az arab és perzsa irók, valamint Theophylactus történetiró (lásd alább) Khubdan és Khumdan városok neve alatt, a jelenlegi Si-ngan-fu várost értették. Bármily nagy és dicső volt azonban multja, bármily gazdag és virágzó volt is akkor, bármily nagyok lehettek kereskedelmi összeköttetései, annyi kétségtelen, hogy azoknak ma, még csak nyomát is hasztalan keresnők. A büszke császári palota, már ezer évvel ezelőtt összeomlott s ma csak a nyomor és éhség borzasztó kisérteteivel találkozunk az egykori császárváros falai között. Igaz, hogy a legnagyobb nyomor inkább a rémület, mint a szánalom érzetét ébreszti fel s szemünk önkénytelenül elfordul ama borzasztó jelenetektől, melyekkel uton utfélen találkozunk.

Minden utcza sarkon, minden kapu előtt egész serege áll a koldusoknak, s ezek közül egy sem bizonyos abban, hogy az este még életben találja. A valóságos csontvázakká lesoványkodott kisérteties alakok, boldogoknak látszottak, ha valahol egy viselt szalmatakaróra tehettek szert, amelylyel testük meztelenségét eltakarhatták, s a többiek, akik egyetlen ruhadarabbal sem oltalmazhatták elkényszeredett tagjaikat, egymáshoz szorulva küzdötték, a kemény hideg ellen. Egész testén fekélyekkel boritva, nyujtotta előre némelyik, sovány karjait valami alamizsnáért, halálfőkhöz hasonló arczát fájdalmas mosolyra kényszeriti, s e mosolyból gyűlölet, elkeseredés és remény beszélnek. És mit tett chinai kiséretünk? Ha e szerencsétlenek egyike előre nyujtott karokkal alamizsnáért bátorkodott hozzánk folyamodni, minden könyörület nélkül leütötte azt a kezében levő bambuszbottal, mit sem törődve annak fájdalmas nyöszörgésével. Midőn aztán felháborodva e baro-

miság fölött, lovagkorbácsunkat emeltük föl ellene és nehány cash-t nyujtottunk a koldusnak, akkor megvetőleg mosolygott, mert képtelen volt felfogni, miként lehet e nyomorultakat pénzzel segélyezni s még személyes védelemben is részesitni.

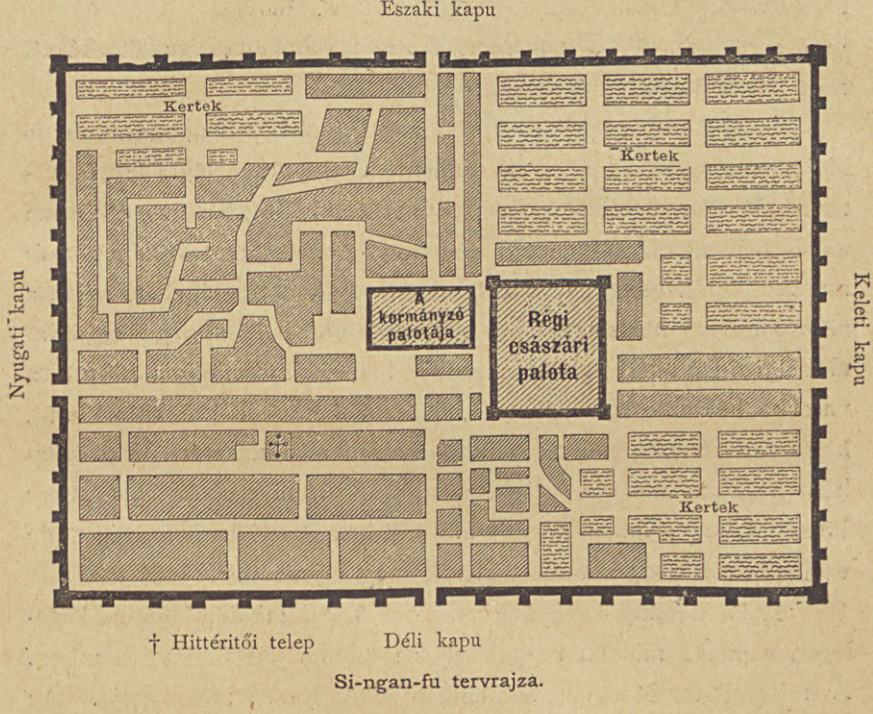
Schen-si tartomány kormányzója a chinai udvaronczok keresett előzékenységével fogadta tisztelgésünket. Minden mondata körülményesen kiczirkalmazott phrasisokból állott, s ügyes mozgása a jó nevelést árulta el.

Társalgásunk folyamában uti élményeink után tudakozódott, és sajnálkozását fejezte ki a fölött, hogy gyakran kelle bántalmazásokat eltürnünk a lakosság részéről. „Részemről“ — mondá aztán — „szigoru parancsot küldtem szét minden felé, hogy vendégeimet minden tisztelettel és kitüntetéssel fogadják, hogy azok az őket megillető bánásmódban részesüljenek; embereim azonban ostobák és gonoszok, minden idegenben, saját jólétük ellenségét látják és azért a nyugat ördögeinek nevezik őket. Chína még nagyon el van maradva, utjai roszak, a szállásokban hiányzik a kényelem, az élelmezés nem kielégitő. Nagyon is érthetőnek találom tehát, hogy igyekeznek minél elébb távozni e városból és a nagy Zo védelme alatt nyugat felé utaznak. Ott azonban, Kan-su tartományban még roszabb viszonyokat fognak találni, daczára annak, hogy e vidék nem szenvedett a borzasztó éhinség által.“ Igy társalgott tovább velünk, megnyerő modorban, majd Európát magasztalva az égig, majd saját hazáját és népét taposva a sárba.

Aztán ismét Zo-zung-tang-nak, a hatalmas viczekirálynak hőstetteit dicsőitette előttünk, melyeket a Kasghari hadjáratban elkövetett. Megemlékezett a hu-peh-i tartomány kormányzójának erényeiről, akit ő a mi érkezésünk felől már jó eleve értesitett; a Taiping lázadásról, a Hwej-hwej-ekről (mohammedánok), akik még nem régiben elpusztitották a szép Schen-si tartományt, szóval oly ékesszólást tanusitott, hogy daczára az őszinteség és igazság hiányának, a benyomás, melyet reánk tett, még sem volt kellemetlen. Aztán

értékes Nephrit- és Jadeite-gyüjteményét mutatta meg. E kövek, szerinte, csupán Awa (Birma) országban fordulnak elő, mert Chínában még sehol sem találták.

E köveket Chínában ékszerekül használják és gyakran rendkivül nagy értéket képviselnek azok. Legkedveltebbek a tejszürke szinűek, mig a kék vagy zöldes szin, sokat levon a kövek érté-

Si-ngan-fu tervrajza.

kéből. Schanghaiban egy bankháznál 100,000 dollárban volt zálogbatéve egy szürke kő, és ez ár még koránt sem közelitette meg annak valódi értékét. E kövek bányászatáról, Chínába szállitásáról, köszörüléséről, később még lesz alkalmunk szólani, amidőn közelében leszünk annak a vidéknek, ahol e nemes köveket találják, itt legyen elég csak annyit megjegyeznünk, hogy e kőnek chínai neve,

Yang-tschi-yü, semmiképen sincs összefüggésben Kia-yü-kwan és Yümen-schien városok neveivel.

Kellemesen elcsevegett pár óra mulva, elbucsuztunk az előzékeny mandarintól, aki megigérte, hogy tovább utazásunkra, kocsikról és lovakról gondoskodni fog, és a nyugoti kapu felé irányoztuk lépteinket, ott egy másik látogatást teendők.

Ott van ugyan is a Kung-sin-tang nevű kath. missio-állomás. Martinus-tang nevű chínai lelkész, rendkivül barátságosan fogadott ott bennünket. A franczia származásu püspökkel való találkozásról azonban le kellett mondanunk.

Si-ngan-fu-ban való tartózkodásunk (máskép Si-ngan-sen-nek is hivják) sokkal rövidebb volt, semhogy a 60 li távolságra fekvő, hittéritési fő állomást meglátogathattuk volna. Pater Martinus, e közben minden jóval, amit pinczéje és konyhája felmutatni képes volt megvendégelt, elbeszélte mindazokat a kellemetlenségeket, miket a városban lakó keresztények a tisztviselőktől és lakosságtól egyiránt elviselni kénytelenek. A kormányzó nem tűri, hogy a püspök a városba helyezze át székhelyét, hanem kényszeriti e kitünő urat, hogy tevékenységének távolabb keressen alkalmas tért. Időközönként azonban meglátogatja a püspök az itteni csekély keresztény községet, hogy annak tagjait áldásának malasztjában részesitse, de ez legföllebb csak kétszer történik meg egy évben.

Az a nehány keresztény, kiknek házai mind a kápolna közelében vannak, minden reggel teljes számmal jelenik meg a misén. A misét Pater Martinus mindenkor személyesen szolgáltatja. Az egyháztagok mind szegények, a missio intézet részéről rendes élelmezési és pénzsegélyben részesülnek. Kérdést intéztünk a paterhez, nem volna-e lehetséges megszemlélnünk az ugynevezett Nestorianus táblát, és igaz-e, hogy az eltemetve és befalazva van. „O nem", — válaszolt a derék lelkész, „a tábla egész szabadon áll, a nyugati kapu mellett egy kertben, melynek templomát a mohammedanok elpusztitották. Én magam nem voltam ugyan még abban a hely-

zetben, hogy ez emléktáblát szemügyre vehessem, de holnap küldök egy embert, aki önöket oda vezeti.« (A nestorianus tábla, nem jó hirben áll a jelenlegi missionariusok előtt). Mielőtt a jó patertől elbucsuztunk volna, azt a jó tanácsot adta, hogy legyünk elővigyázatosak, nehogy a kormányzó neszét vegye látogatásunknak, mert kétségtelenül rosz néven veszi azt.

A pajkos ifiatalság által körözve, indultunk meg lakásunk felé. Utközben egy szabad térre érkeztünk, amelyen valami népünnepfélét tartottak, egy ujonnan épitett szellemriasztó fal felszentelése alkalmából.

Egy téglafal volt az, legalább negyven lépés hosszuságban, melynek külső oldala, egy hosszu farku, pikkelyes sárkány alakjával volt diszitve. E fal az ujjonnan épült törvénykezési yamen bejáratát zárta el az utcza felől, lehetetlenné téve a gonosz szellemeknek, hogy oda behatolhassanak. A város iparlovagjai felhasználták e kedvező alkalmat, és ama szórakozásokat nyujtották a hullámzó tömegnek, melyek kevés kiadás mellett, a lehető legtöbb pénzbevételt biztositják.

Ismét találkozunk itt az elbeszélőkkel, a kuruzslókkal, jövendő mondókkal, ugy mint már Hong-kongban találkoztunk, mellettük az ügyetlen bábszinházzal, és a csöcselékre számitott szemtelen képek kiállitásával. Egy hosszu bajuszu és beesett pofáju chinai, állott a keret mellett, és hasonlithatlan szószátyársággal magyarázta a csöcseléknek a képek értelmét. Megrántott egy zsinort, a kép eltünt és rögtön elfoglalta helyét egy második aquarell-festmény; aztán eltünt ez is, oly gyorsasággal, mintha csak az államügyész megjelenésétől tartott volna a kiállitó. Midőn a tömeg közepére jutottunk, egyszerre minden érdekeltség felénk fordult. A csöcselék orditott, minden tagja igyekezett közvetlen közelünkbe jutni, s mire magunkat észrevettük, oly tolongás keletkezett, miről fogalmunk is alig volt. Szerencsénkre e tolongás csak előnyére volt haladásunknak, mert ugy szólván betoltak bennünket a mellékutczába,

mig az utánnunk tolongó tömeg egymás hátára bukott, s nem egy tagja drágán fizette meg ostoba kiváncsiságát.

A csillagos tiszta éjszakát, a hosszusági- és szélességi fok megállapitására forditottam, és ennélfogva már másnap a próféta és jós szerepére lettem előléptetve. Ezenkivül a kormányzó és két mandarin, azzal a kéréssel küldték hozzám óráikat (köztük egy zománczozott értékes női órát) hogy azokat javitsam ki. Nem vagyok ugyan tanult órás, de e feladatnak könnyü volt megfelelnem, mert az óráknak egyéb baja nem volt, csak felhuzni kellett őket.

A magasabb rangu mandarinok ékszerei között rendesen ott van a zsebóra, melyet Schanghaiból roppant drága pénzen hozatnak. Midőn több heti utazás után végre a megrendelő kezébe jutnak ez órák, akkora már rendesen meg is állanak. Minthogy az óra szerkezetéről, a rugó mozgató hivatásáról és a kulcs rendeltetéséről még csak fogalmuk sincs, a tulajdonos, tűz és betörés mentes kincstárában, mely rendesen lakásától elkülönözve épül, s melyben minden értékes jószágát tartja, a por lepi azt, és ott hever használatlanul, hacsak valami európai csillagjósnak kezébe nem kerül, ki aztán rendesen meggyógyitja, addig mig ismét le nem járnak.

Másnap reggel jókor jelentkezett a Martinus atya küldötte, egy keresztény chinai, hogy a nestorianus táblához vezessen bennünket. A lovak gyorsan meg voltak nyergelve, s nemsokára az élénk forgalmu utczákon ügettünk, a nyugati kapu felé.

Találkoztunk a piaczra jövő, élelmi szereket, rizst, buzát, édes burgonyát, paszulyt, zöldséget stb. szállitó falusiak hosszu karavánjával. Más oldalról a város iparosai is kirakták készitményeiket a kezdetleges faragásu asztalokra, lakásaik elé. Ez áruczikkek vas bográcsokból, főző-fazekakból, rézkannákból, szénserpenyőkből, porczellan csészékből, evő eszközökből, meleg téliruhákból, prémek

Egy szellemriasztó fal felszentelése Si-ngan-fuban.

MAGYAR KIRÁLYI 1912. ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

és selyemkelmékből, faggyu gyertyákból, füstölő papirokból s más jóillatu készitményekből állottak. Az ezüst mérlegek folytonos tevékenységben voltak, s a számitó gépek oly zakatolást vittek véghez, hogy szinte egy központi távirdahivatalba képzeltük magunkat. A mozgalmas élet, de különösen az a körülmény, hogy az elfoglalt kereskedők még a mi megjelenésünk által sem engedték magukat tevékenységükben zavartatni, elég bizonyitékot szolgáltattak arra nézve, hogy az üzletek menete ellen panaszkodni nincsen ok.

A város háromemeletes kapuja, apró, négyszögletü és deszka födelekkel elzárt ablakaival az ablaktáblákra festett ágyucsöveivel távolból nagyon hasonlit egy gőzmalomhoz. Három li távolságra a várostól, délnyugoti irányban van egy fallal körülvett templomrom, melyhez mi igyekeztünk. A templomhoz vezető ut gyalázatos karban van. A templom bejárata előtt egy falazott, csaknem két méter mély és 100 lépés hosszuságu födött árok létezik. Majdnem ugy tetszett az első pillanatra, hogy egy régi szinház romjai előtt állunk. Vezetőnk semmi felvilágositást sem tudott nyujtani e sajátszerü épületre vonatkozólag.

Bebocsáttatást kértünk a zárt kapuk előtt. Kopogásunkra egy buddhista lelkész jelentkezett, és felajánlotta szolgálatát, hogy egy kis borravalóért elvezet bennünket a keresett emlékhez. Keresztül haladtunk egy elhanyagolt buddhista templomon, melyben az istenség szobrán kivül még három koporsó is állott s aztán a fallal keritett „kert"-be léptünk. A kert tökéletesen el volt pusztitva. Mély árkok és gödrök választották el egymástól, az összetört épület- és emlékkövek romhalmazait. Itt az egykor büszke templom oldalfalai zárták el az utat, amott egy összetört bálvány romjai hevertek, roppant törmelékhalmaz közepett. Fénykorában a roppant kiterjedésü kert négy részre volt osztva, és fényének még romjai is azt bizonyitották, hogy egykor nagy kincseket kellett magában rejtenie.

Az első kertben egy felséges márvány váza lánczolja le figyelmünket. Egy méter magasság és hasonló szélesség mellett, külső oldala, virág diszitésekkel van ellátva, melyeknek a legkissebb részletig gondos és művészi kivitele kétszeresen sajnálatossá tette látnunk, hogy e valóban remek műdarab elpusztulása márcsak az idő és időjárás kérdése. Egy hatalmas nagyságu, tiszteletreméltó régiségü érczharang apránként belesülyed a romhalmazba, mely már is félig elfödi s talán csak a jövő századok valamelyikében kerül ismét a fölszinre, ha egyszer chínai vagy európai régészek, ásatásokat eszközlenek e helyen.

A többi három udvar, zsidó temetőhez hasonlit. Száz meg száz emlékkő külsejükre nézve teljesen hasonlók a zsidó sírkövekhez, vagy egyenesen fenállva követelték a létjogosultságot, vagy mint megbukott, megbuktatott nagyságok összetörve födték el a talajt romjaikkal. Az emlékkövek magassága átlag 4—5 méter. A külső lap felülről a földig el van boritva chínai feliratokkal, s ezek adják tudtul a látogatónak az emlékkő jelentőségét. Rendszerént egy nagy márványból faragott tekenősbéka hordja az emlékkövet hátán, ezredéves teherhordósága daczára még most is büszkén felemelt fővel.

Sem a buddhista lelkész, sem a kath. vezető nem voltak képesek megmutatni nekünk a nestorianus táblát. Kényszerülve voltunk tehát magunk kutatni utánna, mert tudtuk, hogy a kereszt jelvénye által rögtön felismerhető lesz.

Richthofen báró szerént valahol ugy van falazva, hogy csak a főfelirat olvasható.

Míg mi a falmaradékokat beható és részletes vizsgálat tárgyává tesszük, engedje meg a nyájas olvasó, hogy egy rövid visszapillantást vessek a kereszténység első megjelenésére Chinában, s hogy elbeszéljem, miként jutott a nestorianus tábla jelentőségre.

A 4-ik században már Mesopotamián és Persián tul el volt

terjedve a kereszténység, a hatodik században, Indiában és Ceylon szigetén már sok kath. templomot, de egyúttal vértanukat is találunk. Ezek az ugynevezett chaldeai sectához tartoztak, mely felekezet akkor tünt fel, midőn Nestor, konstantinápolyi patriarcha, Krisztusnak isteni és emberi természetéről táplált nézetei miatt, az Ephesusban a 431. évben tartott nagy egyházi gyűlésen, mint istentagadó egyháziátok alá vettetett. — Nézetei azonban követőkre találták s híveinek száma még a patriarcha életében annyira szaporodott, hogy az uj felekezet papjai, bámulatos sikerrel terjesztették az evangeliumot Persiában, Arabia és Indiában. A chaldeai keresztények egyházi feje a Ktesiphoni (a parth birodalomnak a Tigris partján fekvő fővárosa, melyet az arabok 637. romboltak le, s melynek romjai ma El Madain nevet viselnek) püspök volt. A nestorianusok egy része, 1551-ben ismét alávetette magát a pápának, s ezek képezik most a görög-egyesült egyházat.

Ma már csak a legbuzgóbb hittéritők ragaszkodnak ugyan ama legendához, mely szerént szent Tamás személyesen kisértette meg a kereszténység behozatalát Chinába, de Cosmas (533) történetiró és Theophylactus (620) tudositásaiban Cathay (Chína) országra vonatkozólag, már bizonyitékokat találunk arra nézve, hogy Chína és a nyugoti tartományok között egykor élénk érintkezés létezett, s hogy a kath. hittéritők már ekkor kisérleteket tettek arra, hogy a szárazföldi kereskedelmi utakon, a karavánokhoz csatlakozva, a birodalom belsejébe hatolhassanak.

Mindezek azonban, többé kevésbbé az illető szerző hitelképességétől függő gyanitások, és ha az ötödik században, két Nestorianus hittéritő hozta is állitólag az első selyemhernyókat Khotanból a Pamir hegysikon keresztül Byzanczba, a történészek még is ama nézet felé hajlottak sokáig, hogy Pater Ritschi (lásd a Schanghai fejezetnek a kath. missiora vonatkozó részét) hozta először a keresztény vallást Chinába.

Ezerhatszáz huszonötben, Si-ngan-fu-ban egy érdekes leletre

akadtak. Valamely ásatás alkalmával ugyanis egy emlékkőre bukkantak, melynek felirata érdekes és meglepő felvilágositásokat tartalmazott.

Ez emlékkő kétségbevonható bizonyitékát szolgáltatja annak, hogy 635-ben már, rendkivüli tekintéllyel birt a keresztény vallás Chinában. Három év mulva, Alvarez Semedo hittérito tekintette meg ez emléktáblát, s feliratának másolatát megküldte Európába. A felirat*) számos templom létezését emliti, s tudatja, hogy azok (638) a császár vallásos buzgóságának köszönik keletkezésüket. Értesitést ad, az emléktábla még ama kitüntetések és czimekről is, melyekkel a császár, a syriai származásu Olopönn nevü missionariust kitüntette.

A lámák 713-ban rendeztek ugyan egy keresztény üldözést, de az egyház később ismét diadalmaskodott. „744-ben érkezett egy lelki atya a római birodalomból, a chinai császár üdvözlésére. A császár őt és hat téritőből álló kiséretét a Him-kim palotába rendelte, hogy ott a sakramentomban részesitsék őt, s az általuk épitett templom kapuja fölé sajátkezüleg irt felszentelő mondatot alkalmaztatott. E felirat nagy jelentőséggel birt és rendkivüli tiszteletet szerzett az uj vallásnak. Ez áldásos időszakban az ügyeket mindenkinek megelégedésére intézték el, szerencse és áldás jelezték a szent hitnek nyomait. Tai-tsung császár, minden évben ugy ünnepelte a karácsony ünnepeket, hogy gazdag ajándékokban részesitette az egyházat, és a kereszténynyeket valóban fejedelmi bőkezűséggel vendégelte meg. Y-su lelkész, a vallásnak egyik legnagyobb oltalmazója, és ez időszerént az udvar legbefolyásosabb embere, a Sofani viczekirály udvartisztje és egyuttal felügyelője ama palotának, melyet a császár égszinkék selyemmel borittatott be, kitünő férfiu, lényében és tetteiben egyiránt. Mihelyt oktatást kapott a valódi hitről, azonnal gyakorolni is kezdte azt. Távol országokból

*) Huc: The chinese Empire.

jött ő Chinába, tudományokra és művészetekre oktatta a népet, és oly jólétet alapitott meg az országban, milyenről az előtt senkinek fogalma sem volt. Megbecsülhetlen szolgálatokat tett ezáltal a birodalomnak, és nem csekély része volt abban, hogy a császár híre és dicsősége, az ország határain tul messze földön ismeretes volt. Ez emlékkövet", — igy végződik a felirat — Mar-Idbuzid, kumdani lelkész emelte, 781-ben, midőn Niu-tschou (Adam) püspök volt a kelet minden keresztény községének egyházfeje. Lin-sin-yen, a város főnöke, és a haditanács egykori tagja szerzette a szöveget."

Hasztalan kutattunk ez érdekes történelmi emlék után, s már már csüggedni kezdtünk, midőn a buddhista pap felkiáltott, hogy ő megtalálta. Alig hihető, és még is ugy van, az emlékkő valamennyi között a főhelyet foglalja el, s az elfogulatlan szemlélőnek azonnal szemébe ötlik tetszetős alakja, tekintélyes nagysága, és jókarban létele által. Jelentéktelen, az idő viszontagságai által megviselt táblát kerestünk s egy renovált tekintélyes emléket találtunk.

Az emlékkő három, a tekenősbéka talapzat egy méter magas. A nyomda festékkel bevont sima tábla (a chinaiak előszeretettel gyüjtik a régi feliratokat) rendkivül apró chinai betükkel az oldalak, vezetőnk állitása szerént, mongol irásjegyekkel vannak elboritva. A kereszt jelvénye a felső részen, egy háromszögü diszitmény közepén van alkalmazva, és egy féldombormű által környezve, amely valami képzelt, félig sárkány-, félig daru-alaku szörnyeteget ábrázol. Nagysága jelentéktelen, a gerenda hossza alig 8 centiméter.

A hátsó oldalon értesités foglaltatik az emlékkő ujabb történelméről. „Egy ájtatos mandarin husz évvel ez előtt renováltatta ez emlékkövet, és helyeztette ama pontra, melyen most is áll." — E szavak értelme csak a templomőr, megerősitése által vált hitelessé. A lelkész ugyanis komolyan kijelentette, hogy a követ husz év óta egy pillanatra sem háborgatták.

A Mohamedán lázadók tiz évvel ezelőtt, midőn a templomot elpusztitották, érintetlen hagyták a nestorianus emléktáblát, mert

az a vakbuzgó tisztelet, melyet a nép még ma is tanusit iránta, nem maradt hatás nélkül a győzelmes rombolókra sem. Széchenyi gróf három lenyomatot vett magához a feliratról, s aztán egy állitólag 2000 éves pagodát látogattunk meg, s a grófnak itt is sikerült egy értékes ereklyét megszerezni drága pénzen a templomőröktől. Ez értékes régiség egy tégla, amelyen még jól látható a Han-dynastia jelvénye.

MAGYAR KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA DEBRECEN

XIII.

Si-ngan-fu-ból — Lan-tschou-fu-ba.

Chínai járművek. — Mandarin paloták. — Tájképek. — A márga-agyag. — A helységek beosztása. — A márga-agyag alattomos tulajdonságai. — A lakosság. — A katonai fedezet. — Pin-tschou és a nagy körték. — Homokkő barlang. — A Ta-fh-zh melletti homokkő barlang. — Kolduló barátok. — A porban. — Kan-su tartomány határa. — Pita-schen és Menny tábornokok. — Temetési menet. — Fegyenczek szállitása. — Utczai élet. — Ping-lean-fu. — Utőrök házai. — Lo-pan-san hegyszoros. — Szén mérgezés. — Melléknapok. — Katonák menete. — Táncz és csók ismeretlenek. — Kaland An-ting-shienben. — Méréseim módszere. — A Ma-ha-san hegység. — Vidék és élet. — Vadászat tuzokokra. — A Hoang-ho. — Megérkezés Lan-tschou-fu-ba.

Si-ngan-fuból elindulásunkkal annyiban szenvedett változást utazásunk módja, hogy podgyászunkat teherhordó állatok helyett, kétkerekü kocsikon szállitották tova. Mig déli China lakosai megvetik az ily járműveket, s az ottani utak mellett lehetetlen is volna azok használata, a birodalom északi részében széltiben használják azokat, sőt még a nagy sivatagon is, ha csak a teljes vizhiány tevék alkalmazását nem teszi nélkülözhetlenné. Csaknem meg lehetne jelölni a természetes, geographiai határt, ahol a teherhordó állatok használata megszünik, és a kocsiforgalom kezdődik, és csudálatosan, e határ összeesik a márga-agyag vidék déli határával.

Nyugaton kezdődve, e határt a Nan-san hegység lába képezi. Liang-tschou mellett délre fordul Lan-tschou-fu felé, a Sin-ling hegység irányában, s ennek észak-keleti ereszkedőjén, a Wej-ho mellett a Hoang-ho partjaihoz, s ennek hosszában a chinai keleti tengerhez ér el.

A használni szokott szekerek kétfélék ugyan, de mégis egyenlő modorban vannak alkotva. A kis kereket forgató tömör

tengely két végére két rud van alkalmazva, s e rudakon keresztül fektetett deszkák képezik az utasok ülését. Szalmafonatból vagy vizmentes szövetből készült ernyő, mely gyakran baldachin alakjában a kocsik elé fogott lovakat is félig elfödi, óvja az utast a napsugarak és az eső ellen. A gazdagabb kereskedő osztály és az alsóbb rendü mandarinok, könnyebb szerkezetü, csinosabb és vizmentes szövettel boritott, festett szekereket használnak utazás közben. A szegényebb osztály beéri a nehezebb és ügyetlenebb, s ennélfogva olcsóbbakkal is. A magasabb rangu tisztviselők az északi részekben sem használják e szekereket, hanem itt is, mint átalában mindenütt, hordszéken vitetik magukat. A kocsin utazó chinai a deszkákra teriti háló matráczát, és a folytonos rázás daczára (természetes, hogy a kocsik nincsenek ruganyokkal ellátva), az utazásnak legnagyobb részét elalussza. A chinai mit sem törődik a külvilággal, a mozgalmas élettel, melyekkel a városokban és falvakban találkozik, a chinai nyugodtan alszik, és álmodik ; hallgat még akkor is, ha valamely gyors fordulatnál, vagy a kocsi feldölése folytán kiesik is a szekérből. Ily válságos pillanatokbon pipáját megtölti, egyet kettőt szippant, s aztán — ha a veszély már elmult — nyugodtan alszik tovább.

Február 1-én indultunk el Si-ngan-fuból. A podgyásznak a hat szekérre való felrakása alkalmával a szolgaszemélyzet bámulatra méltó ügyességet fejtett ki. A figyelem, melyet a podgyász egyenlő elhelyezésére forditottak, nem abból a szándékból származott, hogy podgyászunkat kiméljék, hanem ama törekvésből, hogy minél egyenletesebb felületü alvó helyet rendezzenek be saját maguk számára.

Sin, a tolmács, vele született előkelőségénél fogva, nem tartotta magához méltónak a szalmagyékénynyel födött kocsi használatát, hanem inkább reá áldozott nehány ezüst pénzt, hogy a város legelegánsabb mandarin kocsiját bérelje ki a maga számára. Mi europaiak szent borzalommal bámultuk e villanyos gépeket,

s jókor reggel öszvéreket nyergeltettünk magunknak, a nagy számmal összegyült chinaiak aggodalmas fejcsóválgatásai daczára.

Elindulásunk előtt, a kormányzónak egy küldöttje, annak látogatójegyét és szerencsekivánatait adta át nekünk, ama kellemes értesitéssel, hogy a viczekirály az utunkba eső mandarin fogadókat rendelkezésünk alá bocsátja. Ez megfizethetlen jótétemény volt. Mily csábitónak tünt föl előttünk az a kilátás, hogy nem kényszerülünk többé piszkos, elhanyagolt és bűzös vendéglőkben meghálni, mily vigasztalólag hatott reánk egy tisztán tartott faágy megpillantása a fárasztó utazás után, azt könnyen elképzelheti az olvasó.

Hasonló fogadókat, ugynevezett Kun-kwan-okat, minden fontosabb közlekedési vonalon épittetett a kormány, oly czélból, hogy az utazó tisztviselők kényelmesebb ellátásban részesüljenek. Hivatalos modorban vannak épitve, vagyis két-három udvarból állanak, s ezeket az istállók, konyhák és cselédlakások képezik, mig a főépület maga a legbelső udvaron van elhelyezve. A főépületben rendesen egy salon és ezenkivül legalább még egy mellékszoba van. A vendégszobák berendezése egyszerü ugyan, de a nyomorult fogadókhoz hasonlitva, nem csak kényelmesnek, de fényesnek is nevezhető. Nehány faszék, két-három asztal, a sehol sem hiányzó theás edény, s végre három tiszta ágy, tökéletesen kielégitettek bennünket.

Igaz, hogy az egyszerü deszkafalak között télen érzékeny hideg uralkodott, hanem a Kun-kwanba beszállásolással az a kényelem volt egybekötve, hogy a tolakodó utczai csöcselék nem férhetett hozzánk s ez gazdagon kárpótolt bennünket a szobák hidegségeért. Megérkezésünk után, az eltépett papiru ablakokat ujakkal ragasztattuk be, s aztán a szénéleggázt bőven kisugárzó szenes serpenyő mellé gyülekeztünk.

A vidám kedélyü Si-ngan-fui lakosság, ujongva kisért bennünket végig a városfő utczáján. Befordultunk a szűk mellék-

utczákba, és szivélyes bucsut vettünk Martinus-tangtól, a keresztény katholikus missio chinai lelkészétől.

Egy órai lovaglás után már a Nestorianus emléktáblát magában foglaló kert maradt el tőlünk jobbra, s erőteljes öszvéreink vigan ügettek előre a természetes uton, ama hatalmas porfelleg

Mélyut az agyagföldben.

felé, melyeket előbbre haladt szekereink vertek föl. Számos, romban heverő helység feküdt az országut mellett, és tett bizonyságot a mohammedán lázadók fanatismusáról és romboló szenvedélyéről.

Az első nap nem haladtunk messzire. Már három és fél órai lovaglás után megpillantottuk a Wej-ho partján kellemesen fekvő Yen-yang-shien város falait. Két hid, és pedig az egyik, mely a Tung-ho nevü mellékfolyamon, a másik, mely a Wej-hon vezetett

át, választott el bennünket a vályogból épitett házaktól. — Mindkét hid rozzant faalkotmány, s az utóbbi, egyharmadában, hajókon nyugszik. A meglehetősen mély Wej-ho szélessége itt 520 lépés, jobb partja homokos, balpartját márga-agyag képezvén,

Önkénytelen megmászása az agyagfalnak.

szakadékos és meredek. A bal parton ép országos vásár volt. A kofák alkudoztak a hüvelyes veteményekre, a halászok jó üzletet csináltak a Wej-ho sárga habjaiban fogott zsákmányokkal. Beköltöztünk a nagy szellemriasztó fala után rögtön felismert Kunkwanba, melynek három vendégszobája, régi feliratok másolataival,

s hires férfiak pecsétjeinek magyarázatát tartalmazó röpirat négy levelével voltak diszitve.

Másnap reggel egy tájat láttunk, amely Europa tájaitól egészen különböző levén, az ujdonság és nagyszerüség ingerét gyakorolta ugyan, de egyuttal a vigasztalanság benyomását tette reánk. Az egész tájon a halál bélyege látszott. Keletázsia nagyterjedelmü márga-agyag területei ezek, melyeknek létezéséről Europa csak 1864-ben kapott értesitést Pumpelly Rafael által.

Hogy az olvasónak helyes fogalma legyen e márga-agyag terület óriás nagyságáról, szükséges annak határát közelelebbről vizsgálat alá vennünk. Keleten a 115 fokot (Greenwichtől keletre), a Hoang-hoig, délre a 34 szélességi fokot (valószinűleg magában foglalja még a Hoang-ho forrásait) vehetjük fel körülbelől határul. A nyugati határt nem lehetett ugyan még megállapitni, még is valószinű, hogy az agyag lerakodás a Hoang-ho forrásaival ugyan azon hosszusági fok alatt északnyugot felé halad, mert e sárga földdel még Tung-hoang-shien mellett a 94-dik hosszusági foknál is találkoztunk. Végül északra, a Nan-san hegység lejtői képezik határát, a Hoang-ho nagy kanyarulatával egyetemben. Nagyjában számitva tehát, az agyag-vidék mintegy 90,000 négyszög kilométer kiterjedésű, tehát akkora mint az osztr. magyar birodalom.

Mielőtt a beláthatatlan sikság csudálatos képletei, és alakulásait közelebbről szemügyre vennők, megkisértem, a modern elmélet segélyével, fogalmat nyujtani az olvasónak arról, mikép képződött és képződik még most is a márga-agyag.

A viz hatalmát mindenki ismeri már, a latin classicus mondása után: „A hulló csöpp idővel minden követ keresztül lyukaszt.“ Változó hatással van az eső viz, még Középázsia hatalmas sziklahegységeire is. Előbb repedések, majd szakadások támadnak, végre egy sziklatömb leválik és dübörögve rohan a mélységbe, mindent magával ragadva, a mi nem elég erős, hogy rohanásának ellenálljon.

A kövek hasadékaiban lerakodott földképletek rázkódást szenvednek, azok, melyek a lerohanó sziklának utjába esnek, porrá morzsolódnak szét, és uj anyag alakul a legördülésre, a mely soha sem jut nyugalomhoz, még akkor sem, midőn a levegőn elkorhadva folyvást apróbb darabokra oszlik, s végre szintén porrá válik. Igy áll elő a márga-agyag anyagja. Ha most már más erők nem működnének közre, az agyagot nagy tömegekben kellene feltalálnunk minden völgyben, a lakosság csak ugy özönlenék oda, és szivesen ütné fel tanyáját ott, ahol a termékeny talaj évenkint elég esőt kap arra, hogy termékenységében folyvást gyarapodjék.

Azonban a telepedőknek hirét sem látjuk ott, sem az anyag felhalmozódását, hanem a legtöbb esetben terméketlen, kilugzott talajt. Hol rejlik ennek magyarázata?

Tibet fennsikjai rendkivüli magasságot (14—17,000 láb) érnek el, s ennél fogva a közép hőmérsék jelentékenyen alacsonyabb ott, mint a keleten fekvő és mélyebb vidékeken. Minthogy pedig a légkör folytonosan keresi és meg is találja a hőmérsék-különbözetek kiegyenlitését, a rendkivül heves nyugati szelek, a tibeti fennsik keleti szélén, eme vidék legjellemzőbb légköri jelenségét képezik. E szelek felkavarják a földet, s a magasra sodort port messze földre viszik el magukkal. Kelet felé mindig gyengébb lesz ez orkánok hatása; a porfellegek a földre szállanak, s a füvet és más növényeket sárga boritékkal vonják be. Az utazó még ma is tanuja lehet az agyag rétegek hasonló képződésének. A fűszálak tehát ez esetben miniature erdőt képeznek, melynek törzsei közt a por, évek során keresztül rakodik le egymásra, mindig ujabb és kedvezőbb alapot képezve a friss tenyészetnek.

Az agyag-lerakodások egészben véve, csupán különféle korhadványok összegyülekezései, melyeket a szél a hegyekről ide hordott, s melyek az általa eltemetett fűszálak verticalis bordázata folytán függőleges alkotást nyertek.

Hogy az agyag-lerakodás a Sin-ling hegységen tul nem ter-

jeszkedett, kimagyarázható egyrészt az érintett orkánok szigoruan nyugotnak tartó irányából, s abból is, hogy a hegyhát elég magas arra, hogy az itt már gyenge viharral szemben, határvonalkép működhessék.

Az agyagföld finom és lyukacsos, s az ujjak között finom, lisztszerű porrá lehet elmorzsolni azt. A csekély homoktartalmu részekben mindenkor ki lehet mutatni a szénsavas mész jelenlétét. A leggyakoribb szinek a vörös és sötétsárga, mely utóbbi néha a szürkébe játszik át. E szint felveszik ama folyamok is, melyek az agyag vidéket átmetszik, s ezzel meg adtuk a Hoang-ho (sárga folyam) név keletkezéseinek is magyarázatát.

Az agyag nem mutat fel lerakodási rétegeket, amit kétségtelenül mutatnia kellene, ha más modorban rakodott volna le, s ha keletkezését más okokra lehetne vissza vinni, vagy is ha a már emlitett Pompelly nézete volna igaz, mely szerént az agyag őskori édesvizű tengerek lerakodása, minek folytán azt föltételezi, hogy a Hoang-ho iránya egykor egészen más, és pedig egyenes volt.*)

Az agyag réteg vastagsága változékony. Keleti Chinában 20 méterig változik az, de Schen-si tartományban már 600 méter magasságu falakkal is találkozunk. Ama magaslatok is rendkivüli számokat mutatnak fel, melyek még rendszeresen agyag réteggel vannak bevonva. A legmagasabb fekvésü agyag képletet Si-ngan-fu közelében láttuk, és a Nan-san hegység egyik szorosában, Lan-

*) Mint az európai agyagban, ugy itt is három tárgyat találunk: az „agyaggombóczot," kemény nagyobb részt gömbölyü földgümőket különböző nagyságban, márga váladékokat, melyeknek hosszusági tengelye függőlegesen áll mindenkor: fossil szárazföldi emlősök csontjait, s a szárazföldi csigák miriadjait. Különösen ez utóbbiak tanuskodnak arról, hogy az agyag, nem valami viz lerakodmánya. A chinai agyagban előforduló csigák mind szárazföldiek és nagyobbrészt olyanok, melyeknek fajai még most élnek. A Helix, Pupa és Succinea fajok leggyakrabban fordulnak elő benne. Nehány csigaházat szedtünk ott, azon fajokból, melyek még közelebbről meghatározva nincsenek, de kétségtelen, hogy az európai, különösen a magyarországi agyagképletekben előfordulókkal közel rokonok. Emez, Európára nézve jellemző fajok, a Helix hispida, Pupa muscorum és a Succinea oblonga.

Agyag-tájkép Pin-tschou mellett.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

tschou-fu és Ku-liang-shien között 3000 méternyi magasságban. Természetes, hogy a sokkal magasabban fekvő hegyeken hasztalan keresnénk agyagot, és minél mélyebb fekvésü a vidék, annál hatalmasabb lerakodás képződött rajta.

Egy agyag-sík magaslatán utazva, élénk képzelő tehetség mellett is alig vagyunk képesek helyes képet alkotni magunknak, az agyagvidék orographiai jellegéről, és annak alakulásairól, sokszoros szakadásairól, hasadékai és kacskaringós, meredek falak által határozott mély utjairól, mert a hullámos felület mindezeket elrejti. A talaj alig érezhető emelkedése, csalódásba ringat a magasságra nézve, csak ha több órai utazás után, a légmérőt megkérdezzük, tesszük amaz elszomoritó tapasztalást, hogy az utazó, agyagvidéken járva elveszti képességét a magasság megbecsülését illetőleg. Midőn e tapasztalathoz jutunk, még csak az első és könnyen meghágott magaslaton állunk. Az ut oldalra hajlik el, egy mélyut tátongó nyilása felé. A mélyut, egész szélességében, lábnyi magas porral van boritva, Nehány percz mulva egy függőleges, több méter mélységü szakadék szélén állunk és onnan valóban csudálatos látvány terül el szemeink előtt. Mindenekelőtt a következő kérdést intézzük magunkhoz: Nem emberi kéz alkotásai ezek? Nem művészi képletek-e azok? Lehetetlen! Nem, nem! Itt a természet működött, habár csudálatos és byzarr modorban is!

Szinkörszerü alakban emelkednek a hatalmas terrasse-ok, függőlegesen meredek lépcsőzetekkel, a sötét mélységből a tulsó oldalon látható magaslatig, s ugy látszik, mintha a régi Egyptom épitészei itt vették volna a motivumot, amely után óriási guláikat megalkották, mintha romba dőlt óriási templomok omladékait látnók magunk előtt, melyekre még most is védőleg borul a lapos, kerek kupola. A terrasse-ok arányossága, az egymásra halmozott képletek bámulatos szabályossága daczára, bár nem tagadhatjuk, hogy a természet itt is minden lépten-nyomon ujat és meglepőt teremtett, mégis egy elátkozott vidéken képzeljük magunkat,

melynek területén a rombolás és megsemmisités láthatatlan daemonja gyakorolja szeszélyeit. Hasztalan kutatunk zöld, lombos fák után, mindenütt föltétlen, siri csend uralkodik. Nem valami erős képzelődés kell hozzá, hogy az utazó, egy holdbeli vidékre képzelje magát. Előttem is hasonló kép lebegett, midőn társaimhoz fordulva ismételten mondottam: „Igy nézhet ki a hold felülete, ily vigasztalan és kétségbeejtő lehet ott a föld!“

Talán szabad lesz még egy kisszerü hasonlatot is tennem, s az egészet egy nagy svájczi sajthoz hasonlitnom — hiszen még szinben is egyezik ezzel — melyet több helyen, minden rendszer nélkül kikezdtek. Képzelje magának a fentebbiekhez ezt is az olvasó, és aztán alkosson magának képet az agyagvidékről. A függőleges falak itt is, számtalan, kisebb-nagyobb bevájásokat mutatnak, s e bevájások gyakran, szabályszerüleg egymáshoz sorakozva, viziránYos és egyenközü vonalokban futnak végig a falakon, néha ellenben szabálytalanul boritják el azokat, mintha a jövő századok hadviselésének még mai ismeretlen kaliberü ágyui verték volna benne e lyukakat. E kivájásokat azonban emberi kezek eszközölték, s százezreknek szolgálnak azok hajlékul. E lakások, az olcsóság mellett még más előnyökkel is dicsekedhetnek, mert télen mérsékelt melegek, nyáron ismét kellemesen hüvösek. Az ily agyagfalakban, s kivált ott, ahol a falak alját soha ki nem apadó folyam vagy patak mossa, egész helységeket lehet találni. A lakosság kizárólag földmivelésből él.

Az agyagnak különös hajlama van a függőleges szakadásokhoz, s ezt keletkezésének módja eléggé megmagyarázza. A fűszálak, melyek ugyszólván bordázatát képezik a légkör viharai által ide szállitott finom pornak, függőlegesen állnak és az általuk képezett hajszálcsövek okozzák, hogy a lyukacsos föld minden légköri lecsapódást magába sziv, és egyenesen a mélységbe ereszt alá. Itt gyülekszik össze az esőviz és itt kell gyanitnunk ama savaknak feloldott állapotban való létezését is, amelyek a látszólag

vigasztalan, sárga földnek, messze földön ismeretes, roppant termékenységét kölcsönzik, és e vidékek lakosságát a trágyázás fáradságától fölmentik. A föld mélyében felhalmozott trágyakincstár folytonos érintkezésben van a növények gyökereivel, s innen van az, hogy a gabona- és veteménynemüek még akkor is diszlenek, midőn más vidéken, a hónapig tartott aszály folytán már a kiveszéshez közel állanak.

A buja vetések kellemes zöldjét azonban hasztalan keresi az utas szemeivel. A levegő sohasem tiszta, hanem folytonosan porral van telitve, amely a növényekre is csak oly vastag rétegekben rakodik le, mint az utasok ruháira, annyira, hogy itt minden tárgy csakhamar sárga szint ölt magára. Ez az oka, hogy az agyagvidék tavaszi friss vetése olyan szinü, mint Európában aratás után a tarló.

Ha csak megközelitőleg is képesek volnánk megmagyarázni, mily átlagos magasságban rakodik le évenkint az agyagréteg, akkor legalább egy támponttal birnánk arra nézve, hány század folyt le ama diluvialis korszak óta, midőn egész Középázsia, még egy lefolyás nélküli vizmedencze volt, midőn még sem a Hoang-ho, sem a Yang-tze-kiang, sem a Kopi köves, sem a Schamo homokos sivatagjai nem léteztek. Vegyük fel például — azonban, hogy minden félreértést kikerüljek, előlegesen hangsulyozom, hogy a következő példa épen nem nyugszik positiv alapokon, hanem legközelebb áll egy, két ismeretlenü egyenlet feloldásához — vegyük fel tehát, hogy a lerakodás évenként egy vonallal gyarapszik. Tekintetbe véve, hogy Schen-si tartományban 1800 láb magas agyaglerakodásokkal is találkozunk, épen 259.200 évre van szükségünk, hogy azt, ugyancsak egy vonalnyi mennyiségben, visszaszállitsuk oda, ahonnan származik. Csekélyebb arányu lerakodás föltételezése mellett természetesen még szaporodik ez időtartam, és megforditva.

Forduljunk most ismét utazásunkhoz, hogy a poros utakon eszközölt vándorlásunk közben még más tulajdonságaival is megis-

merkedjünk e sárga földnek, s hogy megismerkedjünk ez egyhangu, csudálatos vidék lakosaival, azok életmódjával és lakásaik berendezésével.

Virradatkor indultunk el Yen-yang-shien városából, megmásztuk egyikét az alacsonyabb terrasse-oknak, amelyek a Wej-ho völgysikját a Kint-suj-ho sikjától elválasztják és nem tulságosan fárasztó utazás után csakhamar Li-tschuan-shien városba érkeztünk.

E város nevéből alkalmat veszek magamnak arra, hogy a Chínában, a helynevekhez ragasztott szótagok jelentőségével foglalkozzam. E szótagok a városnak, közigazgatási rangját jelzik. E beosztást Wu-hou császárné, a Tang-dynastia harmadik kormányzója léptette életbe, s akkor határozottan körvonalozva lett e szokás, de a 7-dik századtól kezdve, többféle változáson ment az keresztül. A „Sen“ szótag, mindenkor a tartomány fővárosát, a viczekirály vagy helytartó székhelyét jelezi, de ezt csak a hivatalos jelentésekben találjuk fel, mig a nép, százados szokásokhoz hiven, az ily városokat, is csak „fu“ toldalékkal jelöli mint a többi kerületi városokat. Schen-si tartomány fővárosát tehát, helyesen Si-ngan-sen-nek kellene nevezznünk és nem, mint általánosan szokásban van Si-ngan-fu-nak. A „tschou“ és „shien“ szótagok azt jelentik, hogy az illető városban egy magasabb rangu polgári tisztviselő székel és pedig rangban a Tschou-mandarin áll magasabban. A „Tjen“ szótag mezőváros jelleget kölcsönöz a helységnek, alantasabb tisztviselő székhelyével, vagy a nélkül. „Ye“ uti állomást jelez tisztviselő lakása nélkül, „Pu“ pedig egyszerüen falu. A helységek nevei, rendesen keletkezésük történetére, vagy más történelmi eseményre, vagy végre a helység földirati helyzetére vannak vonatkozással, p. o. „Schanghai“ = tengerentulra kereskedő város. „Peking“ = éjszaki császári székhely. „Yü-men = a Yü (Nephrit) kapuja, stb. a nagyobb városok közelében fekvő helységek nevei, rendesen a várostól való távolságukat jelzik, p. o. San-schi-li-pu, harmincz li távolságban fekvő falu. Wu-schi-li-pu, 50 li távolságu falu.

Reggelizésre pihenőt tartottunk Tsien-tschou-ban, és itt kezdődött meg a merészebb felhágás egy agyag fensik felé. A szakadások élesen vannak jelezve, mély bevágásuak és szárazak. A gyakran 30 méter mély utak kigyózva kanyarodnak fel a magaslatig. Az utak szélessége csak egy kocsi vágányra van számitva, s a fuvarosok figyelmesen ügyelnek minden szemközt jövő neszre, hogy a szembe jövő kocsi elől minél gyorsabban kitérhessenek, az erre közönként alkalmas helyben.

Az ily közlekedési utak természetével ismeretlen létem daczára, elváltam a csapattól, hogy egy kis egérutat nyerhessek; mert csak akkor, ha a magaslatra feljutottam, lett lehetséges rám nézve a vidéket, térképembe bejegyezni. Felérkezve a tetőre, körülbelől egy egész órát szenteltem feladatomnak.

Nemsokára hozzám csatlakozott Lóczy ur, aki szintén elvált a karavántól azzal a szándékkal, hogy csigákat gyüjtsön. Tisztában voltunk az iránt, hogy eltévedtünk. Visszatérjünk, és fölkeressük a helyet, a hol a főutat elhagytuk? Mily tájékozási pontokat nyujthatnak e mély utak függőleges falai? Lefeküdtünk és figyelni kezdtünk, nem halljuk-e a karaván neszét. Hasztalan. Legczélszerübbnek találtuk fenn maradni a magaslaton, és északi irányban haladni előre; és csakugyan, nemsokára egy hatalmas porfelleget láttunk előttünk, egy lapos csucs mellett felgomolyogni. Ott vannak embereink! Öszvéreinkre ugrottunk és vágtatva siettünk a porfelleg után. Ah, jaj! Ez sem tartott sokáig. Az ut egyszerre keresztül lett metszve előttünk s egy rendkivüli mély szakadás szélén állottunk, honnan öszvéreink remegve fordultak vissza. Jobbra, balra vizsgálatot tartottunk, de mindenütt hasonló mélységre bukkantunk. A porfelleg régen eltünt már, midőn hosszabb keresés után egy chinaira akadtunk, aki épen földjének megmunkálásával foglalkozott. A chinai öröme, midőn két idegen alakot látott maga felé közeledni, sokkal csekélyebb volt mint a mienk; azonban nem sokára, sikerült félelmét eloszlatnunk. Sokkal nehezebb feladat volt azonban őt rábeszél-

nünk, hogy bennünket az igaz utra vezessen. Egy rézpénz koszoru azonban végre is rábirta, hogy ekéjét elhagyva, bennünket az igaz utig kalauzoljon. Most győződtünk meg csak róla, hogy mily nehézségekkel kell itt megküzdeni azoknak, akik a vidékkel és az utakkal nem ismerősek. Az egész vidék tele van mély utakkal, s ezek száz meg száz helyen keresztezik egymást, majd ismét a magaslatra vezetnek, hogy ott egyszerre elmosódjanak; szóval nem közönséges tájékozási képesség kivántatik ahoz, hogy e megszámlálhatlan hasadék között eligazodni képes legyen az ember.

Midőn végre a főutra kijutottunk, katonai fedezetünknek egyik, szintén eltévedt tagjával találkoztunk. A paraszt nehány utasitást adott neki a helyes irányra vonatkozólag és közölte vele azokat a jeleket, melyek után a főutra ráismerhet. Később azonban mégis eltévedtünk ujra, de a katona jobban ismerős levén a helyzettel, hangos kiáltozásaival mezei munkásokat csalt a mély ut falának szélére s ezek utasitásaikkal csakhamar kisegitettek bennünket a zavarból.

Másnap szintén egy kellemetlen esetem volt, melynek oka szintén az agyagvidék alattomos természetében található fel.

A tegnapi tapasztalások által figyelmeztetve, elhatároztam, hogy mindenkor a karaván közelében maradok. Hogy azonban a tájat szabadabban beláthassam, másrészt pedig a tüdőt és szemeket rontó porfellegtől megszabaduljak, mely a mély utat, sötét és átláthatlan köd alakjában lepi el, előnyösebbnek találtam, a közvetlen az ut mellett vezető ösvényen haladni, kivált olyankor, midőn már létező lábnyomok bizonyitották, hogy előttem már más vándor is használta azt.

Daczára a katonák rosszaló fejcsóválásának, s ama félreérthetlen tanácsnak, hogy maradjak csak a járt uton, megmásztam a mély ut meredek falát és vidáman haladtam előre, abban a reményben, hogy a magassági különbözet, majd csak kiegyenliti önmagát. Rövid idő mulva csakugyan az ut felé is hajlott a sik talaj, s egy há-

rom méter mélységü meredek fal előtt állottam. Elővigyázatosan ugrottam le a falról, de alig, hogy az ugrást szerencsésen végrehajtottam, azonnal megbánást is éreztem miatta, mert beláttam, hogy ha vissza térni kényszerülnék, a falat megmásznom lehetetlen volna. Második, hasonló akadályt is le kellett küzdenem. Előbb azonban egy tekintetet vetettem a mély utra, hogy nem volna-e tanácsosabb, ott leugrani. Gyakorlatibb lett volna mindenesetre; de 10 méter magasságból! Más választásom tehát nem maradt, mint következetesen haladni előre a választott uton. Alig két percz mulva azon vettem észre magam, hogy fogoly vagyok, 3—4 méternyi területen. Jobbra a mély ut meredek fala, balra több száz méter mélységü szakadás, előttem pedig egy keskeny fal, amely a két mélységet egymástól elválasztotta, a fal elég széles volt ugyan arra, hogy egy rablómadár, karmaival végig sétáljon rajta, de nem elég az ember lábai számára. A fal hossza 4 méter volt, s azontul ismét egy lapos volt, amelyről mint láttam, komolyabb veszély nélkül szökhettem volna le a mélyutra.

De hogy jussak el oda? Be kell vallanom, hogy a félelemnek egy nemét éreztem, de nem volt más választásom, s meg kellett kisértenem, ama veszély daczára, hogy a fallal együtt a mélységbe zuhanjak. Figyelmesen vizsgáltam lépésről-lépésre a talaj minőségét s végre a falhoz érve, lábaimat keresztül vetve, lovagoltam rajta. Szivem hangosan dobogott és kezem reszketett az izgatottság miatt. A fal éles sarkai elmállottak testem sulya alatt, mig életemnek-e legrövidebb, de egyuttal legveszélyesebb lovaglását végre hajtottam, hallottam a lepotyogó göröngyök zaját. Egyszerre csak ugy éreztem, mintha a vékony fal oldalt hajlanék. Kezeimmel görcsösen kapaszkodtam előre, s megragadtam a szélesebb pont szélét, előre toltam egész testemet és aztán, levegő után kapkodva, egy visszapillantást tettem a veszélyes utra. Ismét fogva voltam; a látszólag szélesebb darab agyagtér csak egy sziget volt, és folytatása a keskeny falnak.

„Kung-sche, Kung-sche!“ kiáltám torok szakadtából, midőn a mély útba tekintve a gróf szolgájának ismeretes alakját megpillantottam, amint lassu lépésekkel igyekezett fölfelé az út hágóján. „Szeretnék innen lejutni!“ kiáltám. „Menjen csak tovább előre, master;“ válaszolt a szolga nyugodtan, mert fogalma sem volt arról a kelepczéről, amelybe én jutottam. Nehány szóval értésére adtam, hogy az lehetetlen. „Itt nem jöhet le, s akkor nincs más mód, hanem vissza kell fordulnia!“ „Az sem lehetséges!“ Kung-sche, igazi chínai kaczagást hallatott. Válságos egy helyzetben voltam. Most Lau-tschau, a chronometert vivő hordár érkezett oda lelkendezve.

Kung-sche közölte vele helyzetemet, s aztán mindketten tanácskozni kezdtek az eszközök fölött, melyek segélyével kellemetlen helyzetemből kiszabadithassanak. Lau-tschau félre tette a chronometert és Kung-sche vállaira állva, a meredek falhoz támaszkodott. Tüstént felfogtam szándékukat, s revolveremet vadászkésemmel együtt leoldva, a mély útba dobtam. Beláttam ugyan, hogy lehetetlenség a hordár vállait elérnem még akkor is, ha körmeimmel a fal szélébe kapaszkodva nyujtom lábaimat, de nem volt más választásom. Mind gyorsabban siklottam lefelé, lábaim csak surólták Lau-tschau vállait, anélkül, hogy szilárd pontot éreztem volna alattuk. Az esés sebessége azonban még is jelentékenyen meg volt törve, Lau-tschau reám esett, mindketten pedig Kung-sche-re.

Megvoltam mentve, a szegény Kung-sche azonban karját marjitotta ki.

Most már csakugyan elég tapasztalást szereztem arra nézve, hogy további vándorlásom tartamára, az agyagvidéken, minden szeszélyeskedésről lemondjak; most már tudtam, hogy az ismeretlen vidéken föltétlenül szükséges az úton maradnom, mert az eltérések, kipróbált vezetők hiányában, többé-kevésbbé, de mindenkor megboszulják magukat. Hogy a chinaiak, az utak létrehozása alkalmával

a természetnek minden akadályait leküzdötték, vagy megkerülték, azért csak teljes elismerést, sőt bámulatot érdemelnek.

Szelid, de folytonos emelkedés után, Young-sso-shien város mellett 1200 méter absolut magasságra jutottunk. A fallal keritett állomás, egy nagy szakadékban fekszik, melynek meredek falai, egymás fölött két sorban, ezer meg ezer nyilást mutatnak. E nyilások mögött még egy második város lakossága rejtezik.

Ha ez agyagvárost vizsgálatunk tárgyává tesszük, könnyen képet alkothatunk magunknak, a környék valamennyi hasonló lakásáról. A lakások leginkább a meredély lábánál vannak kivájva, s gyakran két, három szobából állanak, s e szobákat ajtó nyilások kötik össze egymással. E lakások oly tágasak, hogy azok, amelyeket vendéglőül használnak, gyakran 30—40 öszvért is magukba képesek fogadni. A padozat mindenkor boltozott, a padlatot azonban az egyenetlen csupasz föld képezi. Ágyat, asztalt és székeket, agyagból gyurnak össze, s csak a vagyonosabbak engedik meg maguknak a hordozható székek fényüzését. A vidéken teljes fa hiány uralkodik s azért a fa rendkivül drága. A fának mint tüzelő szernek használata tehát teljesen ki van zárva. Igaz ugyan, hogy az agyag lakások hőmérséke minden évszakban kellemes, de a lakosságnak, tüzelő szerre mégis szüksége van, élelmi szereinek elkészitése czéljából.

Kőszéntelepek nincsenek, a chínaiak az öszvérek ganaját szedik össze, hogy azt tüzelőül használják. Vannak szegény emberek, akik kizárólag ezzel foglalkoznak. Napokon át kisérik az utazó karavánokat és minden alkalmat felhasználnak, a midőn háti kosaraikat a lehető leggyorsabban megtölthetik. Hogy a nagy versenyben, mulatságos jelenetek nem hiányzanak a foglalkozás alatt, azt talán mondanom is fölösleges.

Az agyaglakásoknak ritkán vannak ablakaik, s azok leginkább sötétek. Nappal ennélfogva leginkább üresek is, mert a férfiak a mezőn dolgoznak, a nők pedig a napon sütkéreznek. Este egy

szerü cserép lámpákkal világitják meg őket, melyeknek gyapotból sodort belei, csak alig képesek kellő táplálékot szerezni a csekély mennyiségü riczinus olajból. Az emberek kigőzölgése és a piszok által előidézett bűz, csakhamar a szabad levegőre kényszeriti az európaiakat. A lakás előtt nehány disznó, a talaj felturásával foglalkozik. Olykor-olykor ezen állatok egyike vagy másika szerény kisérletet tesz arra, hogy a lakásba behatolhasson; de a háziasszony a nap állásából megitéli, hogy e kivánságnak még semmi jogosultsága nincs, s kikergeti a röfögő házi barátot.

Naplemente után minden oldalról özönlenek elő a férfiak. Az egyik bivalyaival tér vissza a szántó földekről, ahol egész nap, vagy dolgozott, vagy aludt. A másik a városból jön, ahol terményeit értékesitette s azok árán egy öszvért vásárolt, a harmadik, az úton gyűjtött tüzelő szert rakja el a már meglevő készlethez és mindnyájának annyi beszélni valója van, hogy a keskeny völgy ugy zummog, mintha valami óriási méhraj telepedett volna meg benne. A thea elkészitése képezi most a házi asszony legfőbb gondját. A fogyasztás óriási; egyik csészét a másik után üritik ki, s a nagy kazánban, az izgató ital felszine oly gyorsan apad, hogy ugyancsak igyekezni kell, hogy a hiány kipótolva legyen. A kutak rendesen igen mélyek. Csak 10—20 méter mélységben találnak talajvizet. A viz átlagos hőmérséke 9—10° C. (tudva van, hogy a kutviz hőfoka megközelitőleg kiadja az év átlagos hőfokának mennyiségét). Az agyagvidék kutvize, sárgás szine daczára, rendkivül üditő hatásu és kellemes izü. Főzés közben a föld a főzőedény fenekére ülepszik. A kutak sem kámvával övezve, sem deszkával befödve nincsenek, s különösen este, nagyon elővigyázatosnak kell lenni, hogy az ember bele ne essék.

Az alkonyat beálltával, emberek, bivalyok, öszvérek és sertések egyiránt a lakásokba vonulnak vissza. Az oly helységeknél, amelyek emeletre vannak épitve, gyakran nyaktörő lépcsők vezetnek a felső helyiségekhez.

Buddha-szobor Ta-fh-zh-ban.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

Young-sso-shien város és falkeritésének példája mutatja, hogy a vidéken mégis léteznek a földön felül épitett helységek is. Utközben is láttunk itt-ott kissebb helységeket, agyagból vert fallal keritve és többé kevésbbé omladozó sárkunyhókkal beépitve. E falvak azonban leginkább lakatlan romok. A mohamedan lázadásnak maga előtt mindent megsemmisitő vihara, továbbá azok a nehézségek, melyekkel az ivóviz megszerzése jár (60 méter mélységben is kiapadt kutakat találtunk) néptelenitették el az agyagépitményeket, és senki sem érez magában hivatást arra, hogy a végleges megsemmisülésnek utját állja. E puszta falvak egykor, kétségtelenül virágzó uti állomások voltak az utazó kereskedők és üzletemberek számára, most azonban a mulandóság jelképei és csak szomoruasággal töltik el az utas szivét, mert azt a gondolatot ébresztik fel kebelében, hogy egy dajkamese megvalósulását látja maga előtt, hogy egy teljesen kihalt ország közepébe jutott, amely semmi eszközökkel nem rendelkezik már arra nézve, hogy embereket eltáplálhasson, mert az élet tulajdonképi ütere, az uttól távol, oldalt esik, azokban a szakadásokban és völgyekben, melyeket az ut szivesen mellőz, azért hogy a nehézségekkel teljes talajviszonyokat kikerülje.

Young-sso-shien-től nehány li távolságra haladtunk keresztül az 1350 méter magasságu Tu-ssai hegyszoroson. Egyetlen-egy fát, fűszálat, egy csepp vizet sem láttunk az egész ut alatt, hanem csupán sárga, kopár és meredek falakat, melyeknek oldalába számtalan falu népessége vájta be lakását. Az utak oldalfalai függőlegesen nyultak le a bokán felül érő porba.

A Si-ngan-fu-ban fedezetünkre adott katonákat, az utóbbi állomásunkon tizenegy emberrel szaporitották, mert a mandarin azt állitotta, hogy a környéken különféle rabló bandák garázdálkodnak. A katonák külső megjelenése azonban ép arra volt alkalmas, hogy a rablókat vakmerőségre ösztönözze. A fekete szegélyü vörös zubbony, az elmaradhatlan fehér folttal ugy a mellen, mint a há-

ton, sem tiszteletet parancsoló külsőt nem kölcsönzött a gyönge testalkatu legénységnek, sem testi fogyatkozásaikat kellőleg el nem takarta. A kék bugyogó még ügyetlenebbé és szögletesebbé tette azok megjelenését. És ha chinai részről azt az ellenvetést tennék, hogy ez mitsem határoz, akkor nem marad egyébb hátra a fegyverek megvizsgálásánál.

Négy katona, 6—6 méter hosszu nyárssal volt felfegyverezve, s e hosszuság kivánatos lehet ugyan a kötéltánczosra nézve, akinek egyensulytartó botra van szüksége, de a katonát tétlenségre kárhoztatja. Igaz, hogy a bambuszrudnak felső végét, egy hegyes vas képezte, oly hosszuság és vékonyságban, mint egy vékony plajbász, a borzasztó fegyver fődiszét azonban, háromszögletes selyemből készült két zászló képezte, melyek közül az alsóbbik és nagyobbik, három méter szélesség mellett öt méter hosszu volt. Minden szélroham kellemetlenségeket okozott a fegyver viselőjének; a selyemszövet lobogni kezdett, s nem egyszer ugy a katona teste körül csavarodott, hogy csak a hosszu póznát és a szilaj zászlót lehetett látni.

Reánk lovasokra nézve e védők jelenléte mindenkor valamely veszélyt jelzett, nem azért, mintha a legközelebbi szöglet mögött rablók leskelődnének életünk és vagyonunk után, hanem maguk a katonák voltak azok, akik a vállukon hordott s folytonosan ingadozó póznák hegyét felénk tartva, arra figyelmeztettek bennünket, hogy szemeinket oltalmazzuk a kiszuratás ellen. Két legény háromágu vasvillával volt felfegyverezve. A vasvilla külső ágai lyra-alakulag kifelé voltak görbitve, ugy hogy a fegyver, erőteljes taszítás mellett is csak $1\frac{1}{2}$ hüvelyknyire hatolhat az ellenség testébe. E műszer tehát, éleselmü összealkotásában, nemcsak egy veszélyes fegyvert, hanem egyuttal életmentő biztos pánczélt is képez. Négy embernek lőfegyvere volt: de milyen lőfegyvere! A hosszu csövekre, évek óta le nem tisztitott rozsda ülepedett, s e csövek zsineggel voltak egy kezdetleges faragásu pisztolyagyhoz hozzá

kötözve. A kanócz kovácsolt vasból készült rudja, még a mult évtizedek lőporfüstjének nyomait viselte magán. A legfőbb dolgok azonban, amik a fegyvert használatképessé tehették volna, töltővessző, kanócz és töltény — ezek teljesen hiányoztak.

A lőcsapat parancsnoka szemérmesen viselte eltörött, rövid kardvasát a hosszu hüvelyben. Amint nekem elbeszélte, kardja a Taiping-lázadás alatt törött el, Nanking bevételénél. Egy nagy horpadás homlokán, némileg bizonyitékul szolgált amaz elbeszéléshez, melylyel e város bevételének hőstettét elbeszélte.

Pin-tschou-ban töltöttük el az éjet. Pin-tschou nagyobb város egy jelentékeny folyamnak, a Tsin-ho-nak partján. A várost kettős fal övezi; a külső, omladozó félben levő délre eső tájék egyrészét zárja be a külvárosok keretébe. A városka legtöbb háza vályogból van épitve, hasonlókép a Kun-kwan is, amelyben valóban kényelmes elhelyezést találtunk.

A völgy itt körülbelül ezer lépésnyire szélesedik ki, és, ó csoda! Egész szélességében fákkal van beültetve. A nagyobb városok mandarinjai, mihelyt az állomásra érkeztünk (később tudtuk meg, hogy felsőbb parancsra tették) siettek bennünket megvendégelni mindennel, ami egy chinai inynek örömet és megelégedést szerezhet.

Midőn Pin-tschou-ban a hivatalszolgák lakásunkban megjelentek, a rizszsel, tojással, dinnyemagokkal, sertéssülttel stb. szinig tölt tálak között azonnal szemünkbe ötlött nehány óriás nagyságu körtének rokonszenves alakja. Már David, e derék térítő megemlékszik a Pin-tschou-ban látott, s rendkivüli nagyságukról nevezetes körtékről. Most személyesen győződtünk meg állitása valódiságáról. A körték gyakran egy középszerü tök nagyságát érik el. Ha izük is oly rendkivüli volna, mint nagyságuk, akkor valóban a legkövetelőbb izlést is kielégitenék. Nem akarom ugyan azt állitni, hogy izök keservesen megcsalta a külső által felcsigázott várakozásunkat, az menthetlen hálátlanság volna, mert az agyagvidék

körtéi gyakran az egyedüli üditő szert képezték, amelyhez csak juthattunk; de ha azt mondom, hogy a vizes körtehus félig édes, félig savanyu s a zamatnak még csak hire sem mutatkozik nála, akkor nem követek el igaztalanságot irányában.

És mi az oka, hogy Pin-tschou-ban oly nagy körték teremnek? Talán a talaj annyira kövér, vagy más körülmények forognak fenn, melyek a gyümölcsnek ez óriás arányokat kölcsönzik? A titok a fa nemesitésében rejlik, s a kertészetkedvelők számára ime közlöm azt, hogy részükről is kisérletet tehessenek vele. A chinai kertész, fiatal jegenye csemetékre oltja a nemes galyat, s a többit a természet bölcs gondoskodására bizza. Igy jönnek létre az óriás körték.

A chinai nép nagy barátja minden nemesitési kisérletnek, s ezek eredményei gyakran bámulatosak. Egy alkalommal bámulva állottam egy óriási fa előtt, amelynek egyik fele csak ugy görnyedt a granát almák sulya alatt, a másik pedig ezer meg ezer viruló rózsával volt elboritva.

Pin-tschouból az országut fölfelé vezet a széles völgyben. Az ut széles és jókarban van tartva, s a város közelében tiz lépés hosszu és hat lépésnyi széles, boltozott kőhidon vezet keresztül.

A folyam számos kanyarulatban kigyózik át a völgyön. Szélessége 25 lépés, s partjain mindenütt nagy kiterjedésü gyümölcsös- és konyhakertek vannak, gondosan megmüvelve. Némely helyen befagyva találtuk a folyamot.

Huszonöt li távolságra, a várostól északnyugoti irányban, az ut mellett van Chinának legnagyobb és leghiresebb Buddha-szobra, amely előtt, ha utja erre visz, még Zo-zung-tang, a hatalmas viczekirály is megállapodik és elvégzi ájtatosságát. A hatalmas templom óriási arányai már távolról szembeötlenek. Három vörös tető, mindenféle fafaragványokból összealkotva, tornyosodik az ut partja fölé és egyesül egy valóban szép pagodává.

A buddhista lelkész, akinek gondozására a bálvány bizva

van, már messziről észrevette közeledésünket. Midőn közelébe érkeztünk, fakalapácscsal egy csengő hangu harangra ütött, aztán felkapott egy perselyt és a legelső öszvérnek az orra elé tartotta azt. A templomajtó előtt egy kis faasztal állott. Az asztalon egy bronz szobor, egy másik persely és egy harang voltak elhelyezve.

Kan-su és Schen-si tartományokban, gyakran alkalmatlanná válnak e merényletek a könyörületesség ellen. Az országut igénytelen szobrai mellett állva, a kolduló barátok, minden porfelleget figyelemmel kisérnek, amely esetleg egy utazó társaság közeledtét is jelentheti.

A vonakodás mit sem használt. A karaván kénytelen volt megfizetni adóját, a csengetyü fájdalmasan szól s a pap addig üldözi perselyével a menekülőt, amig obolusát le nem fizeti. Lóczy ur, egy alkalommal, csak ugy tudta nyakáról lerázni a kolduló papot, hogy apró pénz hijjában tollkését dobta a perselybe.

A templomot, a pap állitása szerint, a Tang-dynastiának egyik buddhismusért lelkesülő tagja épittette, s ennélfogva az legalább is 1000 éves. E mellett bizonyitnak, a barlangnak korhadás és a zarándokok vakarása által támadt oldallyukai is. A barlang boltozata egykor domboru arabeskekkel volt diszitve. A szobor egy homokkő barlangban van, hova egy rövid alaguton keresztül egyenesen az utról lép be az utazó.

A Buddha-szobor, első pillanatra, óriási nagyságával gyakorol hatást, később az a körülmény tünik föl a látogatónak, hogy a szobrot, a barlang kivájásával együtt faraghatták ki a homokkőből. Más uton lehetetlen lett volna a tömör, óriási alakot a barlangba szállitni. A szobor magassága 17 méter. A keleti istenség alakjának egyes tagjai, meglehetős arányossággal vannak kifaragva a homokkőből, és csak igy volt lehetséges azt az összhatást előidézni, amelyet annak megpillantása csakugyan okoz. Buddha arcza vastag arany burkolattal van bevonva. A homlok közepén, egy-két piros folt van, melynek, Buddha szobránál sem Chinában, sem

Tibetben vagy Mongoliában hiányozni nem szabad. A valóban isteni nagy fülek, óriási czimpáikkal a geniust képviselik. A szobor haja göndör és valamint a bajusz, ugy az is sötétkék szinre van bemázolva. Az egyik kéz keresztbe vetett térdein nyugszik, a másik áldólag van felemelve. Egykor a kezek is aranyozva voltak, most azonban a zöld éleg kétségtelenül bizonyitja, hogy az arany

Chinai temetési menet.

nem volt valódi. A chinai divat szerinti hosszu körmök a magasból madárkarmoknak látszanak. A ruházat alapszine a vörös.

A barlang oly tágas ugyan, hogy a szobrot kényelmesen körüljárni lehet, annak boltozata mégis csaknem érintkezésbe jön a bálvány koponyájával. Ugy látszik, szándékosan választották a lapos ivezetet, hogy ezáltal is fokozzák a hatást, melyet a gazdag diszitésben alkalmazott dicsfény is emelni van hivatva. A dicsfény négy, concentricus körből áll: a középső kör, négy egymásba

fonódott lotusvirágot mutat, a második arabeskekkel és faágakkal van diszitve, a harmadik a szobor két, apró másolatát foglalja magában, a negyedik pedig, tizenkilencz különféle, ami angyalainkhoz hasonló alakot tüntet fel. Ezek is nagy gonddal vannak kifaragva homokkőből, de most a korhadás rombolása folytán már csak alig ismerhetők fel. A chinaiak azonban igyekeztek az idő fogának nyomait agyaggal kiegyenliteni.

A szobor előtt még két kisebb, faragott alak áll a barlangban. Ez alakok csak félakkorák, mint az istenség szobra, s ügyetlen, esetlen arányaik közelebb állanak a chinaiak jelenlegi műizléséhez magánál a főbálványnál is. Ez alakok jelentékenyen fiatalabb eredetüek is. Az aránytalanul nagy fejek a koszoru alaku hajnövés által még nagyobbat mutatnak. Az arczok vakitó fehérségü alapszine, kétfelől kis kerek piros foltban, az ártatlanság és romlatlanságot jelképezi. Az egyik kéz a keblen nyugszik, a másik egyenesen lelógg. Rövid, világos szinü, himzett felsőruha, vörös pantalon, és nehéz, fekete selyemből készült mandarin-csizmák fedezik el a szobrász többi ügyetlenségeit. Ez alakok Buddhának kedvencz női tanitványait jelképezik, s a chinaiaknál „Schang-hoa“ néven nevezik őket.

Hetven kőlépcső vezet a korlátokkal ellátott karzatokhoz, amely a barlang kupolájában vezet körül és ahol, tekintetbe véve, hogy a szobor orra ép akkora, mint egy jól megtermett emberi alak, nyerhetünk csak valódi benyomást a bálvány rendkivüli arányairól.

Négy méterrel magasabban egy kerek nyilás van alkalmazva a boltozatba, s ezen keresztül kapja a barlang a szükséges világosságot. A tetőzet még husz méternyire emelkedik a barlang boltozata fölé. A harminczadik lépcsőnél egy, oldalt alkalmazott kis térségre léphetünk, amelyen száz meg száz apró templom és barlang van elhelyezve. A legnevezetesebb barlang az, amelyben egy nagyobb Buddha-szobor mellett számtalan más szenteknek

szobrai is elhelyezve vannak. Ezek mind a homokkőből vannak kifaragva. A templomot s helységet a chinaiak „Ta-fh-zh“ néven nevezik.

Tin-kou-ig az ut a folyam jobb partján halad; itt azonban eltávozik a Ma-lien-ho völgyből és a fennsikon egyenes vonalban halad Schen-si tartomány utolsó városához, Tschang-fu-shien-hez. Itt töltöttük el az éjet. Másnap reggel, egy heves északi szél iszonyatosan felkavarta az országut finom porát. Az egész környék sötét felhőkbe volt takarva, s tiz lépésnyire alig lehetett magunk körül tekintenünk. Hasztalan igyekeztünk szemeinket oltalmazni e finom por ellen, mert valamint a levegő, ugy ez is, a legcsekélyebb nyiláson is behatolt, és csaknem kiállhatlan égést és csiklandozást okozott. Alig tellett bele nehány percz, hogy a fürteinkre, arczunkra és ruháinkra rakódott porréteg folytán, ugy néztünk ki, mint halvány kisértetek, melyek világos nappal tartják körmeneteiket a föld szinén. Még roszabb dolguk volt állatainknak.

A természet nagyon mostohának mutatkozott ezek irányában, midőn semmi eszközt nem bocsátott rendelkezésükre, hogy szemeiket a portól megtisztithassák. A szegény állatok ösztönszerüleg lehunyták ugyan szemeiket, de ez elővigyázatuk nem egyszer keservesen boszulta meg magát. A szempillák csakhamar ujjnyi vastag porréteggel voltak födve, és azok az állatok, melyekkel hajtsáraik kevesebbet gondoltak, egész napra meg voltak fosztva a természet szépségeinek élvezetétől.

Yan-ye falucskától nyugotra, keltünk a Schen-si és Kan-su tartományokat egymástól elválasztó határvonalon keresztül. Semmi kőoszlop vagy vámépület, szóval semmi sem figyelmezteti az utast arra, hogy a Kaschgari hősnek, a chinai katonai gazdálkodás generalissimusának, a nagy és hasonlithatlan Zo-zung-tangnak, hatáskörébe jutott; az utak állapota azonban rögtön értesiti, hogy e területen egészen más szellem rendelkezik, hogy bizonyos rend és rendszer uralkodik ott, szóval ugy látszik, mintha a Chinában

különben ismeretlen törekvésnek, — a haladásnak első nyomaival találkoznánk.

A nyájas olvasó, a tájakra vonatkozó leirásainknál kétségtelenül észrevette már, hogy e tájleirásokból rendesen hiányzik valami. Igaza van! A fák hiányoznak belőle.

Még sokkal inkább érzi ezek hiányát az utas, aki hónapokig utazik e birodalomban anélkül, hogy a természet lankadatlan működésének e gyönyörü műveiben gyönyörködhetnék. A hegyek mind kopaszok, a völgyekből minden fa ki van irtva, s ha itt-ott, valamely községben egy eleven jegenyefát láttunk, csudálkozásunknak, bámulatunknak nem volt határa.

És most hogy Kan-su tartományba értünk, egyszerre csak azt láttuk, hogy az utak mellett fasorok vonulnak végig. Igaz, hogy a csemeték még vékonyak és gyöngék, hogy nehéz bennök a fűzfát felismerni, de kellő ápolásban részesülnek, naponta öntözik őket, s a veszélyes fagyok ellen oltalmul, szalmafonatokkal is körülcsavarva vannak.

Később megtudtuk, hogy eme, Chinában hallatlan haladás, első sorban a már elhalt Pita-schen tábornoknak köszönhető, akinek befolyása Zo-zung-tang viczekirályra, határtalannak volt mondható. Kétségtelen, hogy nagy befolyással kellett birnia, mert különben hogy határozhatta volna el magát egy tisztviselő arra, hogy China egyik legnagyobb bölcsészével ellentétbe jőjjön, (ha nem csalatkozom, maga Confucius volt az) aki minden élő fának, „minthogy azok a gonosz erdei szellemeknek és a vadállatoknak, bestiáknak kedvencz lakhelyét képezik“ — kiirtását követeli.

Pita-schen, születésére nézve franczia volt. Már hazájában a legügyesebb dobosok egyike volt, később azonban idegen földön kereste a szerencsét. Chinába jött, s midőn az angolok és a franczíák Peking felé nyomultak elő, a chinaiak örömmel fogadták szolgálatukba, azért hogy a nyugoti népek hadviselésének titkait eltanulják tőle. Igaz ugyan, hogy nem sikerült neki saját honfi-

társait, fülsüketitő dobpergés által visszariasztani a császárváros ostromától, egyéb érdemei folytán mégis tábornokká lett előléptetve, s őtőle erednek a hadsereg ujra szervezését czélzó minden intézkedések. Ez intézkedések nagyon jelentéktelenek ugyan, de azért mégis kétségtelenül bizonyitnak annyit, hogy kezdeményezőjüknek roppant befolyással kellett birnia.

Pita-schen, a viczekirály kivánatára, egy chinai hölgyet vett nőül, családja körében ugy élt, mint egy született chinai, ette a rizst, a czápa-uszonyokat és madárfészkeket, elefántcsont pálczikák segélyével, keserüen itta a theát, s minthogy kora daczára még szép czopfot növelhetett, csak egyenes metszésü szemei által különbözött a többi benszülöttektől. Annyira elfeledte egykori hazáját, ahol senki sem akarta benne fölfedezni a hadvezéri talentumot, hogy előlegesen kötelezte magát, hogy soha vissza nem tér oda. A szép Francziaországot el tudta taszitni magától, de nem a franczia — borokat. Halála után, Francziaország nemes borainak csaknem teljes gyüjteményét találták pinczéjében. Ebben nyilatkozott hazája iránt való ragaszkodása.

Jelenleg csak egyetlen europai áll hasonló viszonyban a chinai kormányhoz, de hogy valjon Pita-schen példájára, alávetette-e magát a chinai hatóságoknak, arról nincs tudomásom.

Mr. Mesny, születésére angol, mesterségére puskamüves. Mint chinai tábornok s egy fegyvergyár igazgatója, szigoruan megtartja a chinai szokásokat, s szintén chinai hölgyet vett nőül. Ugy értesültem, hogy a kormány teljesen méltányolja és jutalmazza ügyességét, mert havi dijja 600 tael = 1900 frt.

Mr. Mesny nehány évvel ezelőtt, földijét Gill kapitányt kisérte keresztül Chinán, s állása valamint a chinai nyelv tökéletes ismerete folytán nem csekély része volt az expedicziő fényes sikerében. Most ismét egy kisebb fegyvergyár élén áll Kwej-yang-fuban, Kwej-tschou tartományban. A többi európaiak, akik kizárólag a parti városokban, vagy mint vámhivatalnokok, vagy mint a

katonaság tanitómesterei vannak alkalmazva, csupán üzleti összeköttetésben állanak a chinai kormánynyal, europailag öltözködnek, s csak a hazájukbeli consulatus fennhatóságának vetik magukat alá.

Egy francziának tehát (chinai neve Pita-schen) köszönhetik Kansu tartomány lakosai, hogy tiz lépés-széles utjuk van, amelyet nemsokára műutnak fogunk felismerni. Ő eszközölte ki, hogy minden oly ponton, ahol kisebb folyamok metszik keresztül az utat, fa- vagy kőhidakat épitettek, melyeknek korlátai vörösre és zöldre (ezek a viczekirály kedvencz szinei) vannak befestve. Ő volt az, a ki Chinában az utak mellé először ültetett fasorokat, s a csemete-készletet az országutak mellett berendezett faiskolákból állitotta elő. Valjon ő rendelte-e el azt is, hogy minden utszéli korcsma, zöldszegélyü, halványpiros, háromszegletü selyemzászlóval legyen ismeretessé téve, arról tudomásom nincsen; de valószinűnek találom azt. Az utat erősen használják az utazó kereskedők, s a czukrászok, nyakukban egy kis deszka ládikával, faluról falura járva, kitünő üzletet csinálnak. Készitményeik, leginkább fehér árpaczukor- és kitünő maláta-bonbonokból állanak, s rettenetes kelendőségnek örvendettek, mert az ut pora mindenkinek torkát teljesen kiszáritja.

Kin-tschou az első város, Kan-su tartományban, s az országút itt ismét letér a fennsikról, hogy mély bevágásu kanyarulatokban vezessen a völgybe, melynek jobb oldalán halad egész Ping-leang-fu-ig.

Midőn Kin-tschou-ból kiindultunk, egy temetés keresztezte utunkat. Nehány zenész nyitotta meg a menetet, rikácsoló dallamot fuva össze nem hangolt clarinettjeiken. A négy teherhordó által bambuköteleken és rudakon vitt koporsó után következtek a gyászoló felek. A rokonok mind fehér gyapot szövetekbe voltak öltözve; a kerek sapka helyett látszólag fehérre festett sodronyból font kosár födte fejüket. A gyászoló férfiakat még ezenkivül ha-

sonló fonadékból készült lámpákról is meglehetett ismerni. E lámpát, mindegyik, feje fölött hordta egy rudon.

Egy csapat vén asszony, akik jó pénzért és vacsoráért a sirató asszonyok szerepét teljesitették, jajgatott és nyöszörgött oly megindító modorban, hogy az ebek, farkaikat lábaik közé huzták be félelmükben, és ugy futottak tova. Nem sokkal odább egy türelmetlen társaság várt már a temetés végére egy csárdában; hiszen akkor mindazok, akik most szabad folyást engednek bánatuknak, odagyülekeznek, hogy megszomorodott szivüknek sertéssült és meleg rizsbor által szerezzenek némi könnyebbülést. A jajgatás ily alkalommal a bevett szokások közé tartozik csak, mert a chinai, a szó teljes értelmében materialista. Még azok is, akik tudják, hogy életük perczei megszámlálva vannak, az utósó pillanatban is módját ejtik annak, hogy maguknak valamely élvezetet szerezzenek. Nem ritka eset, hogy a halálra itélt, még az utósó órában nehány csésze theát iszik hóhérjával. Daczára annak, hogy az éles kard választja őket el egymástól, tulhaladni igyekeznek egymást az udvariasságban, s midőn itt az ideje, hogy a végső üzlet után lássanak, a bakó még bocsánatot kér a bűnöstől, hogy egy fejjel megröviditi, mert ha ő le nem ütné fejét, akkor az övének kellene porba hullania, és bármily szívesen hozná is meg még ez áldozatot is, alig hiszi, hogy a biró bele nyugodnék abba.

Hasonló közöny, minden iránt, ami nincs közvetlen összefüggésben a jelennel, mutatkozott nehány fegyencz arczán is, akiket Ping-lean-fu-ból, Si-ngan-fu felé kisértek el előttünk. Hármanként voltak összelánczolva, nehéz lánczokkal, amelyek egyik nyakbékótól a másikig értek, s minden ilyen, három delinquensből álló csapatot egy rendőr katona kisért bottal kezében. Az érzékeny hideg daczára, e foglyok csak hiányos rongyokba voltak öltözve, de ők ezzel keveset látszottak törődni, mert vidám beszélgetés közben, bodor füstöt eregetve kis pipájukból, mulattatták egymást kölcsönös elbeszéléseikkel, sőt oly gondtalannak találták helyzetüket, hogy meg-

pillantásunk fölött való örömüknek hangos felkaczagás által adtak kifejezést. A rendőrszolga osztozott velük e hangulatban, s még nagyobb buzgóságot tanusitott kigunyolásunkban. Később tudtam meg, hogy ezek rablók voltak, akik elfogatásuk alkalmával vitézül védelmezték maguk s most azért kisérték Si-ngan-fu-ba őket, hogy ott a viczekirály ajkairól halálos itéletüket meghallgassák. Az elitélteket csak rendkivűl nehéz bűn esetében fejezik le rögtön, s tesznek utólagos jelentést a kormánynak. Különben parancsolat, hogy a halálos itéletek, mindenkor a császárhoz terjesztessenek fel megerősités végett. A megkegyelmezés nagyon ritka dolog. A közönséges bűnügyi esetekben, amint értesültem, még soha megkegyelmezés nem történt, s minden halálos itélet megerősitve lett a császár piros pecsétje (a pecsétet, a császár, vörös festékbe mártott ujjának lenyomata képezi) által.

Nem régiben megtörtént ugyan, hogy az Oroszországban székelő chinai követet, az Oroszországgal kötött szerződésért, visszahivták, halálra itélték, de végre mégis megkegyelmeztek neki. Kétségtelen, hogy életét csakis Oroszország befolyásának köszönheti, mert ugy a pekingi kormány körökben, mint a nép alacsonyabb osztályainál csak egyetlen véleményt és kivánságot lehetett reá vonatkozólag hallani. E kivánság következőleg hangzott: „Halál fejére!“

Ping-leang-fu mellett a 800—1000 lépés szélességü völgyet, buzával, árpával és rozszsal bevetett, meredek terasse-ok határozzák mindkét oldalról. Az országut itt 30 lépés széles és ennek daczára alig volt képes helyet adni azoknak, akik a városba siettek vagy onnan távoztak. Itt egy fuvaros ostorozta kiméletlenül öszvéreit, ott több karaván tevéi képeztek rendetlen tömeget, amott ismét egy pásztor gyerek kereste mongol juhnyájának egyik eltévedt tagját, s az általános zavarból kihangzott a sertések aggodalmas röfögése és sivalkodása. Nem kellett közelebbről tudakozódnunk, már az eddig látottakból is bizonyosra vehettük, hogy a

városban országos vásár van, vagy legalább készül. A városból távozók között különösen sok volt az asszony. Kivétel nélkül öszvéren lovagoltak, de annak vezetését egészen a hajtsárra bizták. Ruházatuk után, ünnepélyes hangulatra vonhattunk következtetést, és bizonyos érdekeltséget gerjesztettek maguk iránt márcsak az által is, hogy kivétel nélkül sűrű fátyollal boritották el arczaikat, a por miatt. A sötétkék, fehér himzéssel boritott felső ruha saját-

Fegyenczek szállitása.

ságos ellentétet képezett a vörös bugyogóval, melyek, a chínai hölgyek lovaglási modora folytán (ugy lovagolnak, mint a férfiak) a felöltő szárnyai által csak félig voltak elrejtve.

Ékszert keveset láttunk az asszonyoknál. Amit láttunk, az nagy arany, ezüst vagy rézgyürüből állott, amelyen egy másik gyürü van alkalmazva, carneol, vagy Nephritből, láncz alakjában. Hajviseletük a két hegyü jezsuita kalaphoz hasonlitott, s a hátsó koponyától gyakran egy lábnyira elállott.

Ping-leang-fu jó nagy, poros város, körülbelől 60,000 lakossal. Ezek között 5000 katona.

A nyugati kapu előtt van az ujonnan épitett, nagyszerű agyageröd, számos lőréseivel és hasadásaival, melyeket a minden légköri nedvesség halálos ellensége, a nap idézett elő a sáncz falak-

Sing-njing-tschou mellett észlelt melléknapok.

ban. A várost környező fal tíz méter magas és fehérre van meszelve, s ezenkivül ellátva tömérdek, rudakra tűzdelt lámpákkal, melyek hegyében, elfonyadt falombok, s fehér-fekete-vörös, apró zászlócskák diszelegtek. Az erőd közepében egy uj, nyolcz emeletes pagoda emelkedett fel jelentéktelen magasságban. Az erőddel szemben, egy magas, sárkány alakkal ellátott fal, alkalmat

szolgáltatott egy kolduló barátnak arra, hogy erszényeink tartalmából vámot szedjen.

Öt nagyszerü téglakapun kellett keresztül haladnunk, mielőtt a tulajdonképeni városba érkeztünk volna. A város falai is száz meg száz többszinü zászlócskákkal voltak feldíszitve. A széles fő- vagy vásár-utcza tele volt, élénk alkudozásban levő népséggel. Az alkudozás tárgyait leginkább gabna nemüek képezik. Az utcza egyenes vonalban vezet a város északi fala felé. A fal mellett nehány katona sétált fel s alá, lövésre kész puskával kezében. Egyelőre azt gondoltam, hogy ezek kiállitott őrök. Egyszerre csak észrevettem, hogy a katonák egyike ugyancsak fujja fegyverének kanóczát. Aztán czélba kapta fegyverét és egyenesen felénk — a lövés eldördült, s a szomszédház tetejéről károgva röppent fel a varju sereg. A golyó elhibázta czélját. Egy másik katona okosabb akart lenni, de azért szintén elhibázta czélját. Kétségtelenül csudálatos, s a lakosságra nézve nem valami kellemes vadászati szórakozás.

A főútról letérve, csakhamar a kerületi város tiszti negyedében, a katona városban találtuk magunkat. Minden hivatalos helység, magában véve, külön védelmi állapotba helyezhető épületet képezett, melyeknek falai felváltva, ágyukkal, vagy tetőtől talpig fegyverzett hősök alakjaival voltak kifestve, míg a falak tetején a különféle nyársak és dzsidák éles hegyei fenyegetőleg kandikáltak ki.

A Yamen bejárata előtt, ott állott a szellemriasztó fal, s ez előtt 8—10 katonából álló őrség foglalt helyet. A házak mind ritkábbak lettek, s még mindig nem tudtuk, hol töltjük el az éjszakát. Végre egy jelentéktelen külsejü korcsmához értünk, s láttuk, hogy az vonzza magához ellenállhatlan erővel, öszvéreinket s azok hajtsárait is. „E nyomorult házban nem maradunk!“ mondá Széchenyi gróf a tolmácshoz.

„Hol van a Kun-kwan? Jelentse megérkezésünket a Futai-nak. (Futai a czíme, minden Fu szótaggal jelzett város kormányzójának)

A tolmács eleintén kisérletet tett arra, hogy a csárdának minden előnyét nagy ékesszólással kiemelje, aztán ismét arról értesült, hogy a Futai elutazott. Különben is késő volna már látogatást tenni nála stb, végre azonban kirukkolt az igazsággal: „A Futai nem szenvedheti az európaiakat, a Kun-kwan az utazó mandarinok és nem idegenek számára van épitve, akiknek az ő városában semmi keresetük. Töltsük el az éjet valamelyik korcsmában, mert ki nem kergethet bennünket, minthogy utlevelünk van; hanem holnap reggel örvendeni fog, ha azt hallja, hogy Ping-leang-fu-t csakugyan elhagytuk.“ E határozott nyilatkozat ellenében nem volt mit tennünk, s így a korcsmában töltöttük el az éjt. A korcsma udvara tágas volt, s késő éjjel, midőn a többi utasok már aludtak, alkalmat szolgáltatott nekem arra, hogy a város szélességi fokát megállapithassam.

Széchenyi grófnak szándéka volt ugyan egy napot tölteni el Ping-leang-fu-ban, az adott körülmények között azonban tanácsosabbnak látta megüzenni a kormányzónak, hogy teljes szivéből kész neki örömöt okozni. Tovább utaztunk.

Másnap, a folyvást inkább szükülő völgyben lépésenként jobb lett az ut is. Nemcsak, hogy egész hosszában kavicsozva volt, hanem tökéletesen szilárd alépitmény mellett, szép alkotásu hidakkal és kőgátakkal is el volt látva. Minthogy heteken keresztül nem láttunk egyebet sárga földnél, csudálkozva kérdeztük önmagunktól, hol vették az utépitéshez szükséges köveket? A feleletet megadta maga a környék, a mint fölfelé haladtunk a völgyből.

A szakgatott agyag omladékokat apránként kopasz sziklaképletek váltották fel, az uj alakulások mind magasabban tornyosultak a lapos síkok fölé, s egyszer csak azon vettük észre magunkat, hogy egy alpesi táj regényes sziklahasadékában vagyunk, melynek patakja a sziklahegyek vizének szép, tiszta, aczélfehér szinében csergedezett alá.

10—10 Li távolságban, őrházakban vannak elhelyezve a katonák,

akikre az ut felügyelete és jó karban tartása bizva van. E házak kicsinyek ugyan s az egyetlen nyilással biró szobában a hálópatkánál egyéb butor nincsen, a szellemriasztó fal még sem hiányzik egyik elől sem, s ezeken, valamint a háznak fehérre meszelt falain is poczakos katona alakok, különféle fegyverek, dohányzó szerek és ételek vannak kifestve. Néhány őrház előtt, jobbra és balra a szellemriasztó fal mellett, kétségtelenül messziről hozott fenyő fák állanak, melyeknek héjja azonban, egész a koronáig lefejtve van.

Csinos, kőből épült buddhista zárdák feküsznek részint az ut mellett, részint a magaslatokon s a sziklafalba bevájt templombarlangok, csak emelik a vidék báját. A völgy szűk feneke apró cserjével van benőve, s ez alatt ezer meg ezer fényes tollazatú fáczán és szarka keresett menedéket a nagy pelyhekben hulló hó ellen, mely az egész vidéket csakhamar fehér lepellel vonta be.

Alkonyat tájban, egy kerek völgykatlanban voltunk. E völgyből ered az Oating-ho. A Wej-ho és Hoang-ho víz választója előtt töltöttük el az éjszakát Oating-ye-ben, 1783 méter magasságban a tenger szine fölött.

Alulról tekintve, mit sem árult el e szoros azokból a nehézségekből, melyekkel megmászása összekötve volt. Csak másnap reggel, midőn metsző északnyugoti szélben megindultunk, ismerkedtünk meg e hegyek titkaival. Az ut kigyózva halad ugyan el a számos kiálló szöglet mellett, de azért meredeksége a legerősebb tüdőt is kifárasztja. Két órai fáradságos felmászás után végre egy kis síkra értünk, a hol a közel zárda lelkészei egy korcsmát rendeztek be. Nemcsak embereink, de mi is szivesen megállottunk itt, hogy egy-egy forró csésze theával üditsük magunkat a további kapaszkodásra. Fent a tetőn azonban hideg szél fújt, a Zitja-ta-san hó fedte csúcsáról, amely szakadékos lánczolatával, észak felé, félkörben zárja el a láthatárt.

E hegyszorost a chinaiak Lo-pan-san-nak nevezik, absolut magassága 2606 méter. A leereszkedés, lehetőleg még meredekebb

mint a felkapaszkodás, és ebből magyarázható, hogy a müut, a lemosott kőtörmelék folytán, e ponton nyomorult, alig járható ösvénnyé fajult el.

Long-tji-shien-ben kaptuk azt a kellemes tudósitást, hogy a Ping-leang-fu-i Futai nagyon sajnálja, hogy nem bocsátotta rendelkezésünkre a Kun-kwant, s hogy a fennhatósága alá tartozó községeket, (tehát a Long-tje-shien-i hatóságot is) utasitotta, hogy a mandarinfogadókat mindenütt készen tartsák befogadásunkra.

E jótéteményért azonban, mindjárt az első alkalommal megkellett szenvednünk. Midőn a fárasztó utazás után mély álomba merültünk, a ház szolgái, a szénserpenyőnek már alig pislogó faszenére bőviben rakták reá a kőszenet. Szerencse volt, hogy az ablakok papirja több helyen át volt lyukgatva, s hogy a szabad levegőnek akadálytalan bejárata volt a tetőkön és falakon egyiránt. Másnap reggel tehát még saját erőnkből fel tudtunk kelni, a kipárolgott szénéleg gáz által azonban annyira el voltunk kábitva, hogy több órai tartózkodásra volt szükségünk a friss levegőn, mig annak utóhatása kigőzölgött fejünkből.

A tulajdonképeni agyagvidék most már mögöttünk volt; de bár helyenként, a meredek hegyalakulások ős kőzeteinek félreismerhetlen képleteit láttuk is kiemelkedni a hegyhátakból, a völgyeket még minden lépten nyomon, magas és meredek agyagfalak jellemezték, és határozták. Hónapok óta nem volt eső, s ennek folytán a mély utakban ugy felszaporodott a por, hogy a szó szoros értelmében, gyakran térdig is bele sülyedtünk.

Ha egy karavan ily mély uton keresztül haladt, messziről azt hihette az ember, hogy ott nyers fenyő gallyakból raktak óriás tüzet, s annak ismeretes sűrű füstje kanyarog fel a levegőbe. Az egész környék csakhamar el lett boritva a felszálló porfelleg által. A levegő porral volt telitve, és daczára a felhőtlen égnek, csak nagy ritkán pillanthattuk meg a napot. Rendesen csak egy gyönge, kékes derengés árulta el a nap állását.

Kevésbbé mozgékony levegő mellett, s különösen a kora reggeli órákban (esténként, rendesen megáll a szél) midőn a nap elmosódott vörös fényben tünik föl keleten, gyakran volt alkalmunk melléknapokat megfigyelni. Különösen pedig az nap reggelén, midőn Sing-njing-tschou városból kiindultunk. A látvány egész bámulatunkat felidézte. A nap vakitó tárcsája, fényes tágas udvar által volt körözve, amely, hátrafelé mindinkább sötétülve, határvonalain, a Zenith és Nadirban, de legélesebben jobbra és balra, a kissebb mellék napokat tüntette fel a szivárvány minden szineiben pompázva. A vörös és viola szinek voltak a nap felé fordulva. E melléknapok mindegyikét egy gőzkör övezte, a mely a nap gőzköre felé törekedett, s az udvar központja felé egészen elmosódott,

Az utak forgalma kétségtelenné tette, hogy oly tartományban utazunk, amelyben a katonai szellem az irányadó. Mindennap, kisebb-nagyobb csapatokkal találkoztunk, akik az országut mellett nagy számmal elhelyezett erősségekbe vonultak be. Egyenruhájuk annyiban különbözött ez eddig látottaktól, hogy bárány bőrrel béllelt kék zubbonyaik sárgával voltak beszegve, s hogy a mellen és háton alkalmazott fehér folt, a „Ping“ (katona) szócskán kivül, még a csapattestet, az illető katona nevét és születéshelyét, valamint a parancsnok rangját és a helyőrségi erőd nevét is tartalmazta. Nehány katonának mellén, a baloldalon, e fehér folt mellett, még egy kis kerek tükör volt megerősitve, és ugy csillogott ott, mint valami fényes, vitézségi érem.

Rend és fegyelemről a menet közben még csak távolról sem lehetett szó. Minden katona saját tetszése szerént határozta meg helyét és lépéseinek gyorsaságát. Ugy látszott, valamennyien öntudatosan kerülik az egymással való társalgást és érintkezést, s igy történt, hogy mindig egy jó negyed órába került, amig egy, 40—50 emberből álló csapat minden tagja elhaladt mellettünk. Ezek után következtek még a maródiak, s gyakran megesett, hogy délután későn találkoztunk ama csapat elmaradottjaival, mely csa-

pat reggel jókor jött szembe velünk. A rozsdás gyutacsos fegyverek, melyekkel a katonák felfegyverezve voltak, leginkább Németországból származnak, azonban kimustrált angol, franczia, amerikai és ausztriai fegyvereket is láttam náluk. A német fegyverek, Strausz és Herzberg gyár bélyegével voltak ellátva.

A katonai gyakorlatok a minimumra szoritkoznak, s e mellett minden rendszer hiányzik arra nézve, hogy a katonák kellő kiképeztetésben részesüljenek. Ha egy egy erősség helyőrsége, délutánonként egy órácskát töltött el azzal, hogy a legénység egyenként, a parancsnok szeme előtt dobszó és réztányér zene közben, nyársával a legmulatságosabb mozdulatokat és műfogásokat eszközölt, a gyakorlat inkább egy mulatságos tánczoltatás, mint komoly katonai kiképzés jellegét viselte magán.

Megemlitem itt, hogy a chínai nép talán egyedüli az egész világon, amely a táncznak élvezetét nem ismeri. Chínai utazásom alatt csak egyszer láttam egy gyermeket, aki, egy dallam éneklése és folytonos hajlongások közt, egyik lábát a másik mögé rakta, anélkül, hogy helyéből megmozdult volna. Még a szinházak gymnasticai mutatványai sem érik el soha az elegantiának azt a fokát és azt a rythmicus hajlékonyságot, hogy csak megközelitőleg is tánczhoz volnának hasonlithatók. Azonban nemcsak a táncz hiányzik a chínaiaknál, hiányzik e czopfos nemzetnél még más is, valami, ami a tánczczal többé kevésbbé összefüggésben van, amely már annyi boldogságot és boldogtalanságot hozott emberek millióira, ami képes a világ minden élvezetét és szenvedélyét magában egyesitni, és többet tud mondani a logika legerősebb szabályai szerént összeállitott bizonyitékoknál — a csók.

Mily eszközökhöz folyamodik a chínai anya, hogy gyermekéhez való szeretetét nyilvánitsa? Miként eszközli az ifju, hogy érzelmeit, szíve választottjának tudomására juttassa? Miként válnak el a nők egymástól, kellemesen elcsevegett, s theával füszerezett látogatás után? Mily modorban bucsuzik el a fiu ősz szülőitől, hogy

mint hivatalnok, a birodalom valamely távoli pontján, állomását elfoglalja? E bucsu gyakran az egész életre történik! — — Szertartásosan, tisztelt olvasóim! Merev térdhajtással, phrasisgazdag beszéddel, de csókkal — soha! Ez illetlenség volna, vétség a művelt hang ellen, és mondjuk ki őszintén: a chinaiak undorodnak a csóktól. Ugyan az a fiatal mandarin, aki oly érdeklődéssel kérdezte, hogy az európai hölgyek nem nyomoritják-e el lábaikat, midőn meghallotta, hogy az európaik csókkal jelentik és pecsétlik meg hajlamukat és rokonszenvüket, ismét csak az egész világon ismeretes, eme három betüvel válaszolt. „Brr!“

De utazzunk tovább!

Egy hegyháton vagyunk, s lábainknál a széles völgy nyilásban, egy barátságos fekvésü városkának, porfellegbe burkolt körvonalait tekintjük meg. An-ting-shien az, ahol az éjjet eltölteni határoztuk. Az országut meredek kanyarulatokban kigyózik le a völgybe. Lovainkra szökünk, és félórai ügetés után, a fiatal jegenyékkel szegélyzett egyenes országuton, a nagy kaputornyok és a várost körülfogó kőfal alá érkezünk. Egy hivatalszolga várakozik már ott reánk, és a zajongó csöcseléktől nyüzsgő, kacskaringós utczákon egy piszkos korcsmához vezet. Gyakoroljuk magunkat a türelemben, és várunk, míg a tolmács megérkezik, mert senki sem tud feleletet adni ama kérdésünkre, hogy merre van a városka Kun-kwanja.

Végre megérkezik Sin egy másik hivatalszolgával. A tolmács, már a kapuban értesült róla, hogy a város kormányzója megakarja tőlünk tagadni a beszállásolást a Kun-kwan-ban, nem nyugodott addig, míg annak engedélyét ki nem eszközölte.

Alig léptünk be a Kun-kwan udvarára, a nép azonnal utánunk akart tódulni oda. A gróf bezáratta a kapukat. A csöcselék minden hangnemben üvöltött és orditott. Midőn azonban látta, hogy kivánságának semmi kedvünk nincs eleget tenni, először tolongással, később más erőszakos eszközökkel igyekezett betörni a

A Ma-ha-san hegylánca.

kaput. Nem is tartott sokáig, egyszerre csak recsegve, ropogva dőlt be a kapu az udvarra. Ép ágyaink kipakolása és elrendezésével foglalkoztunk, s minthogy az ily, rendesen nagy zajjal járó eseményekkel már régóta ismerősek voltunk, most sem sokat törődtünk az udvar felől hozzánk hangzó zsivajjal. — A tolmács, felizgatottságot kifejező arczczal rohant a szobába. Nyomában nehány idegen katona, akik minden czeremonia nélkül, azonnal helyet foglaltak a székeken.

„Mit akarnak ez emberek?“ kérdé Széchenyi gróf. „Mit akartok?“ tolmácsolta Sin. A katonák hosszu beszéddel válaszoltak. „Ez a Kun-kwan a mienk, ti csak a mi vendégeink vagytok, és mi látni akarunk benneteket és podgyásztokat. Ha nem akarunk benneteket megtűrni itt, távoznotok kell, mert itt mi parancsolunk; a ház Zo-zung-tang viczekirályé, és ő, ugymint mi, Honan-férfiu. Ti pedig csak Yang-kwej-tse-k vagytok!“

Nem akartunk tárgyalásokba bocsátkozni velük, hanem azonnal hozzá láttunk, hogy kiakolbolitsuk őket.

Az udvarra siettünk, ahol a fedezetet képező katonaság hasztalan igyekezett a csöcseléket a betolongástól visszatartani. Alig vették azonban észre megjelenésünket, azonnal növekedett bátorságuk. A verekedés megkezdődött. A fedező csapat parancsnoka fülönfogta a főkolompost, (egyikét ama Honan katonáknak, akik az imént látogatást tettek nálunk) s czopfjánál fogva könyörtelenül rángatta azt ide s oda. Egyike felfogadott szolgáinknak felhasználta a kedvező alkalmat arra, hogy főlényét éreztesse a fogolylyal, s ugy arczon rugta azt, hogy orrán száján bugyogott ki a vér. Egy pillanat alatt meg volt törve ennek minden vitézsége és jajgatva törölte le a vért arczáról. Egy másik szolga, egy összetört ablakrámát fogott elő, s egy más katona fejét verte véresre azzal. A kapu alatt, összegomolyodva hömpölygött a veszekedő tömeg, s mindenki vakon ütötte azt, aki ép kezeügyébe akadt. Leirhatlan egy jelenet volt az.

Mig a gróf csengő hangjának a verekedést némileg lecsillapitni sikerült, tolmácsunk, látogatójegyeinkkel sietett a katonai parancsnokhoz, hogy ezt a rend helyreállitására felszólitsa. Nem sokára megjelent egy altiszt, aki a vérző katonákat foglyoknak nyilvánitotta. — Aztán sikerült kitisztitnunk az udvart. — Épen a kapu betámasztásával foglalkoztunk, midőn az utczán ujra megkezdődött a zaj és lárma. A foglyokat, időközben, erőszakkal kiszabaditották pajtásaik, s szolgáink egyikének, aki őket kisérte, testéről minden ruhát letéptek. A visszanyert szabadság érzete ujabb erőszakoskodásra ösztönözte a katonákat, a bosszu féktelen vágya kölcsönzött szárnyat lábaiknak, zaj és dühös orditozás hangzott az utczáról hozzánk és ki tudja mi történik, ha a tábornok váratlan megjelenése, egyszerre mindenkinek ajkát el nem némitja. Midőn a gróf a tábornok megérkezését megtudta, kinyittatta a kaput, és a Kun-kwan-ba kisérte azt.

A tábornok a földre borult, és semmi rábeszélés által nem volt rábirható, hogy ez üdvözlési módtól elálljon. Könyörgött a grófnak, hogy a katonák neveletlenségét ne rója föl neki, mert szerencsétlen volna, ha Zo-zung-tangnak tudomására hoznák, hogy az ő katonái bennünket bántalmaztak. A gróf megigérte, hogy hallgatni fog; „a főkolompost rettenetesen büntetem. Pár óra mulva fejét küldöm önnek!“

A gróf visszautasitólag mosolygott. „Ez tulságosan szigoru büntetés volna, s ily elégtételt én nem követelek. Ha a katonák forró vérét némileg lehűteni akarja, arra, ugy hiszem, nehány botütés is elég lesz!“ „Tudassa velem óhajtását, a csapások számát illetőleg!“ — „Nos, azt hiszem, tiz untig elég lesz neki!“ — A tábornok, udvariasságból, megkóstolta az épen behozott teát, s aztán eltávozott, folytonosan sajnálkozását fejezvén ki a történtek fölött.

Épen vacsoránkat fogyasztottuk el egy rozzant asztal mellett, midőn jelentették, hogy a már megbüntetett katona itt van, kö-

szönetet mondandó az „enyhe büntetésért.“ Mily egészen más volt e nyomorult ember most, mint ezelőtt pár órával, midőn az egész csöcseléket túlordította! Karjaival görcsösen kapaszkodott két társa vállába, mert a maga erejéből járni képtelen volt. Ruhái testéhez voltak tapadva az aludt vér miatt. Testileg és szellemileg megtörve rogyott térdre a gróf előtt, anélkül, hogy csak egyetlen szócskát eldadogni képes lett volna, csak szivszakgató nyöszörgése volt hallható, miközben könyei záporkint hullottak a padlatra. Sin tolmácsolta a tábornok üzenetét, hogy a katona 3000 csapást (valósággal 300. Ez a legnagyobb büntetés) kapott. Ő és a másik kolompos, mindketten nyolcz emberből álló szakasz parancsnokai, megfosztattak altiszti rangjuktól, s a kalapgomb elvesztésére lettek ítélve. A tábornok továbbá kijelentette sajnálatát a fölött, hogy a katonai törvények értelmében, mivel vér is folyt a dolognál, nem küldheti nekünk, egy kosárban, a katona fejét. A gróf, részvéttel lévén a szerencsétlen ember iránt, gazdagon megajándékozta őt, hogy némileg vigasztalódva legyen a rettenetes büntetésért. A katonai törvényszék sokkal szigorubb büntetéseket szab ki, mint a polgári bíróság. A büntetés végrehajtását azonban módositja a tartomány, ahol azt végrehajtják, valamint a katona származása.

Másnap reggel, midőn tovább indulni készültünk, szolgánk, akinek tegnap ruháit összetépték, s aki egy kapott rugás folytán képtelen volt gyalog utazni tovább, a tábornoktól 10 taëlt, és a tovább utazásra, felgyógyulásaig bérelt kocsit kapott kárpótlásul.

Délelőtt a vizfolyás irányában haladtunk, a Tschang-kou-ho széles völgyében. E folyam vizének esése oly erős, hogy a chinaiak, minden szövevényes készülék nélkül egyszerü fávályuk segélyével földjeikre vezetik azt. Minden faluban, pedig sok van e termékeny völgy területén, katonai laktanyát találtunk, melynek helyőrsége, az éjjel kiadott parancs folytán, megjelenésünkre teljes számmal kivonult, és katonai tisztelgéssel fogadott bennünket. Az első pillanatra láthattuk, hogy az üdvözlés csak kényszeritett, de

az An-ting-shien-i katona megbüntetéséről szóló hir villámsebességgel terjedt el közöttük, s az a félelem, hogy hasonló büntetésnek teszik ki magukat, lezárta kigunyolásunkra nagyon is hajlandó ajkaikat.

Tschang-kou falu mellett elhagytuk a völgyet, és egyenes szöglet alatt egy agyagszorosba fordultunk be, melynek vizválasztóját, Tscheda-ling-et, 2200 méter magasságban, csak másnap másztuk meg.

Minőségemben, mint az expediczió geographusa, utazásunk gyorsaságával szemben, kénytelen voltam bizonyos ügyességet szerezni a gyors felfogásban. Hogy a karaván szemem elől el ne tévesszem, — az már nehányszor kellemetlen következményeket vont maga után reám nézve — soha sem volt sok időm a fontolgatásra. Rendesen azon igyekeztem tehát, hogy egérutat nyerhessek. Csaknem ideges törekvés az időnyerés után kölcsönzött szárnyat lábaimnak; a reggel rendesen érzékeny hideg daczára tehát izzadtságba jöttem, egy gyors pillantás a magaslatra, melyet megmásznom kell, hogy szabad kilátást nyerhessek, s aztán lesütöm szemeimet, hogy egy negyedórai gyors menet után, azzal a vigasztaló tudattal emeljem fel ismét azokat, hogy még legfeljebb egy negyedórát kell fölfelé gyalogolnom. Végre csurogva az izzadtságtól felérkezem; izzadt halántékaim körül jéghideg szellő lebeg, az idő azonban kevés, és én már hozzá vagyok szokva a több hónapos náthához.

Bécsből távoztom előtt gazdagon elláttam magamat rajzeszközökkel; soha sem bántam meg, hogy a felvételekre erős kártyapapirt használtam, amely mindkét oldalon 1□ centiméternyi koczkákra volt felosztva, mert igy, minden lapnak megvolt a kellő mértéke, a távolságokra vonatkozólag.*)

*) Minden pillanatot kényszerülve levén felhasználni, már a rajzszerek elhelyezésénél ügyeltem az időveszteség kikerülésére. A Boussole balra, az Aneroid jobbra lógott oldalamon, s mindenik zsebemben egy óra volt. Kabátom zsebében jobbra az irónok és a törlőgummi, balra a rajzpapir volt elhelyezve.

A távolságot mindenkor órám segélyével számitottam ki. Volt ugyan velem egy podométer (lépésmérő) is*), de csakhamar beláttam, hogy e müszer megbizhatlan. Ezért mindenekfölött azon igyekeztem, hogy a hosszu gyakorlat által kipróbált lépésemet, órámmal és a chinai li-vel összhangzatba hozzam. Minthogy azonban átlag csak felét tettem meg az utnak gyalog, felét pedig lóháton, feladatommá vált az is, hogy középmértéket állapitsak meg azon távolságra vonatkozólag, amelyet lovam bizonyos idő alatt megtesz, és pedig tekintettel a lépésre, poroszkálásra és ügetésre. Eleintén nagy nehézségekkel kelle megküzdenem e tekintetben, mert a lovakat mindennap változtattuk. Később azonban, midőn két lovat kaptam kizárólagos használatomra, gyakran meglepő pontosságuak lettek méréseim. Midőn p. o. 15 napi körben való utazás után (naponta átlag 35 kilométert jártunk be) ismét a kiindulási ponthoz értünk vissza, azt tapasztaltam, hogy a boussole segélyével eszközölt méretem, az ut hosszuságára vonatkozólag, a kiindulási és befejezési pont tekintetében, csak tiz kilométerrel különbözik.

Ha most már egy magaslatra értem, a honnan szabad kilátást élvezhettem, nehány perczig figyelmesen vizsgáltam a vidéket, aztán egész látkörömben, lerajzoltam a hegylánczok, folyamok és utak egész hálózatát. Mindazon tárgyak, melyeket már előbb, a delejtü segélyével (e közben dioptra helyett az irónt alkalmaztam) sikerült a térképre bevezetnem, megkapták az első vagy második keresztvonást, mások ellenben a keresztvonás mellett, még átmetszetük rajzával és szóbeli leirással is meg lettek különböztetve. Midőn a munkát a legközelebb fekvő zárdák, kaszárnyák, faluk és városok fekvésének meghatározásával befejeztem, akkor figyelmes vizsgálat és elenőrzésnek vetettem alája azt; följegyeztem a légmérő állását, s aztán gyorsitott menettel igyekeztem kiüzni a fázást

*) Óraszerkezet, amely a megtett lépéseket egy számlapon mutatja.

tagjaimból, hogy a karaván ismét megelőzve, a következő állás-pontra is elég jókor érkezhessem meg. Méréseim és munkálataimból, különösen, a kiséretünket képező katonaság és öszvér hajtsárokkal szemben semmi titkot sem csináltam, mert abból a nézetből indultam ki, hogy a hasonló dolgozatok titkolása inkább gyanut ébreszt, mint azoknak egyenes bevallása. Sőt meg is mutattam a chínai-aknak a térképet és magyaráztam azoknak egyes pontjait. „Ez Singan-fu, ez Pin-tschou, ez Ping-leang-fu, ez pedig Lan-tschou.“ Ily modorban elégitettem ki kiváncsiságukat, s egyuttal untattam őket, mert a jelekből egyetlen egyet sem voltak képesek felfogni.

Tsche-da-ling hegyszoros előtt pillantottam meg először a Ma-ha-san nevű hatalmas hegylánczolatot. Részben hóval fedett gerincze, mint valamely magánosan álló, áthághatatlan fal emelkedik fel, 10,000 láb magasban. Az északi oldal meredeken esik le a Hoang-ho partjaihoz, mig a keleti oldal ereszkedésének meredeksége a reá tapadt agyag lerakodások által, nagy mértékben mérsékelve van. Az örökös hó, mely e hegységet (valószinűleg chinai források állitása után) nehány angol térképen jellemzi, már februárban elolvad.

Még két napi járásra voltunk Lan-tschou-fu-tól, a Hoang-ho mellett. Igy nevezik Kan-su tartomány fővárosát. Az utazás azonban nem volt fárasztó, mert hegyeket többé nem kelle megmásznunk.

A Sia-schje-zch-ho kis mellékvölgyet nem lehet ugyan terméketlennek mondani, de a romban heverő agyagfalvak daczára is csak kevéssé van benépesitve az. A falvak legnagyobb része lakatlan s alacsony körfalai már jóformán porrá váltak.

A lakházak, némi távolságra, csak kevéssé különböznek hengeralaku földoszlopoktól, mint ha a viz mosta volna ki azokat a völgyek meredek agyagfalából. A Dungan-lázadás*) pusztitásai

*) Mohammedán vallásu chinaiak, másként Chwej-chwej-eknek is nevezik őket.

A Hoang-ho völgye Lan-tschou-fu előtt.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

mellett valószinűleg a jó ivóviz hiánya, és az a nehézség, amelylyel a kutak ásása összekötve van, vezette a chínaiakat arra a következtetésre, hogy máshol még jobb dolguk is lehet, mint itt, ahol a gondozott fasorok is tönkre mentek az esőhiány és a homok tulbősége folytán. A kutásás fáradságos voltáról elég tanuságot tesznek az 5—8 méter átmérőjü lyukak, amelyek az országut két oldalán és különösen a helységek közelében, minden lépten-nyomon találhatók.

Szerencse e falvak lakosaira, hogy ott Samschu-t nem árulnak, és a mákony annyira drága, s másrészt kár, hogy az egész vidéken ragadozó állatok nem tartózkodnak (a Sin-ling hegységtől idáig csak egyetlen, szürke barna bundáju rókát, és nehány nyulat láttam), mert az érintett gödrök korlát által nem védve, be nem födve, sokat elpusztitottak volna már. — Aki e vigasztalan romokat, e szétmállott, sárga falanyagot, ez elcsenevészedett emberfajt, és e kihalt vidéket nem látta, alig képes fogalmat alkotni magának arról a változatosság után törekvő sietségről, melyet az agyag vidékeken való több havi tartózkodás az utasban fölébreszt.

Nem akarom emliteni lecsillapithatlan sovárgásunkat, tiszta kezek után, mert kezeinken a levegő szárazsága folytán oly repedések támadtak, hogy a beléjük ülepedett por szinte tátovirozottnak tüntette fel azokat, nem emlitem a férgektől hemzsegő ágyak irányában érzett undorunkat, nem amaz óhajtásunkat, hogy végre egy ital kristálytiszta vizzel nedvesithessük meg eltikkadt ajkainkat; nem, ezek oly dolgok, melyekre az ily országokba indult utasnak előre el kell készülve lennie; hanem az a félig öntudatlan összehasonlitás, az üde zöld tájak között, melyeknek magasra törekvő erdeiben a tollas énekesek légiói rendezik hasonlithatlan szépségü hangversenyeiket, melyeknek csacsogó, kristálytiszta forrásaiban a napnak ragyogó arcza tükrözik vissza, oly táj között, melynek ölén minden lépten nyomon duzzadó élettel találkozunk, és e kihalt, élettelen porképlet között, ahol még egy ganajbogárral is csak

elvétve találkozunk, ez összehasonlitás végre is apathiába, tompa-elműségbe és teljes közönybe ejti az utast.

Az emberfaj itt kicsiny, gyönge és egész alakja öszhangzatban van azzal a benyomással, melyet a természet által oly mostoha bánásmódban részesitett táj tesz reánk. Ugy látszik, mintha az ifjuság itt teljesen ismeretlen valami volna. Már a gyermekek arcza ránczokkal van fedve, s hasztalan kutatunk pirospozsgás gyermek-arczok után; mindenfelé csak halvány, viaszsárga arczokkal találkozunk.

A gyermekek már zsenge korukban nehéz munkát végeznek. Az ifjuság örömei és szórakozásának teljes hiányában tehát csakhamar beáll náluk a komolyság, amely a létért folytatott folytonos és szigoru küzdelemben, nemsokára alattomos ravaszsággá fajul, sőt sokszor nyilvános csalás által segiti az erősebbet győzelemre a gyöngébb fél fölött.

A női nem már gyermekkorában, kivétel nélkül rutnak nevezhető. A náluk sajátságos hiuság, melynél fogva minél kissebb lábakon óhajtanak járni, annyira megy, hogy már a térdtől fogva lefelé egészen beszoritják lábaikat, s ezek végre oly arányokat öltenek föl, hogy a „Don Juan“ operában szereplő kormányzó szellemének is becsületére válnának. A hatás még fokozva lesz, ha az összefüző szalagok között egy hüvelyknyi tér üres marad, s e téren a láb mint egy eleven harisnyakötő kandikál elő. Vegyük még ezekhez, hogy a nők közül sokan, oly harisnyákat viselnek, melyek alá felé folytonosan bővülve, a mexicoiak pantalonjaihoz rendkivül hasonlitnak, akkor érthetőnek fogja találni az olvasó, hogy a nyomorék lólábakhoz hasonlitnak. Mindezek pedig egyesülve, daczára az alkalmazott pipereszereknek, csak azt bizonyitják, hogy a chinai hölgyek izlés dolgában a mi szépeinknek messze mögötte állanak.

Földmüveléssel és kereskedéssel tengetik ez emberek nyomorult életüket. A földeken óriás répákat termesztnek, továbbá buzát,

kölest és borsót (ez utóbbiak feketék és sokkal nagyobb szemüek mint a mieink) továbbá lencsét stb. Ezenkivül a falvakban található körtefák, még nagyobb gyümölcsöket teremnek mint Pin-tschou-ban. Dió roppant mennyiségben fordul elő.

A chínai gyümölcs különlegességek között legnevezetesebb a Tsu-tse. Már Schanghaiban tapasztaltam, hogy e gyümölcs csemegének kerül az asztalra. A gyümölcs, alakra és szinre, rendkivül hasonlit a paladicsomalmához, s nem győztem eléggé csudálkozni rajta, hogy e gyümölcsöt, melyet én csakugyan paradicsomnak hittem, az angolok oly jóizűen fogyasztják. Ekkor a világ minden kincseért sem izleltem volna meg. Csak Kan-su tartományban ismerkedtem meg a titokkal. Egy napon a szakács, csemegéül aszalt gyümölcsöket adott fel, melyeket izük és alakjuk folytán hordós fügéknek tartottam. A gyümölcs magvai azonban nem vágtak össze föltételezésemmel. A magvak után itélve ugyanis inkább azt hihettem, hogy egy tököt fogyasztottam el. Ez volt a Tsu-tse ama gyümölcs, melynek fája egész Chínában elterjedve, joggal az első rangot foglalja el a mennyei birodalom minden fái között. E fák oly magasságot érnek el, mint a mi almafáink, melyekhez sok tekintetben hasonlitnak is. A gyümölcsök, a magasabb szélességi fokok alatt szeptemberben érnek meg, és roppant mennyiségben kaphatók. Már emlitettük, hogy érett állapotukban a paradicsomalmától alig lehet őket megkülönböztetni. Minthogy a rothadásnak nagy mértékben alá vannak vetve, és ennélfogva sokáig el nem tarthatók, a chínaiak ugy igyekeznek segitni a dolgon, hogy félérett állapotjában szedik le a gyümölcsöt, s aztán utóérésnek teszik ki. Azokat a gyümölcsöket pedig, a melyek e nagy kelendőség daczára is megmaradnak, előbb kisajtolják s aztán hordókba préselik. A czukor tartalom kiválik, és mint a fügéknél jegeczalakban a külső héjjra ülepedik. A gyümölcs ize, friss és sajtolt állapotjában, rendkivül közel áll az olasz fügéhez.

A chinaiak azt állitják, hogy a gyümölcs tovább szaporitása

magból nehezen eszközölhető, s eddig magam is kénytelen vagyok bizonyitni ezt, mert a magammal hozott magvakon megkisértett csiráztatás soha, de soha sem sikerült.

Házi állatok közül az agyag vidékek lakosai, bivalyokat és egy apró szarvasmarha fajt tenyésztenek. E marháknak is meg van pupjuk, mint már Indiában láttuk. A teheneket soha sem fejik, mert a chínaiak nem használják a tejet és vajat, azt állitván, hogy ezek élvezése elbutitja az embert. Az emlitett állatokat tehát tisztán tehervonási és földművelési célokra tenyésztik — a bivalyokat különösen, a vizzel elboritott rizs földeken használják. Ezeken kivül csak mongol juhokat, öszvéreket és szamarakat láttunk nagy számmal, ló csak kevés fordul elő a jobb módu gazdák istállóiban.

Míg a déli tartományokban az ebek keveset különböznek a farkasoktól, s nem egyszer megtörtént, hogy e gyáva állatoknak tüskön bokron keresztül menekülő példányát magunk is farkasnak tartottunk, Kansu tartományban már a nemesebb fajokhoz közelednek azok. Ama nagy példányokon kivül, melyek testalkatukra és szőrükre nézve a newfoundlandi ebekhez hasonlitnak, még bozontos szőrü pintscheket és borzebeket is láttam. Hogy a vidék különösen kedvező az ebek tenyésztésére, azt bizonyitotta a közönséges chínai faju ebek nagy száma. Ezeknek szintugy mint a mongol juhoknak, kövér farkuk van. Minden eb hangos ugatással támadja meg az idegent, de azért kivétel nélkül gyáva állatok, mert már a szilárd tekintet elől futásban keresnek menedéket.

Macskát csak elvétve láttam egyet-egyet; de azok a példányok, melyeket láttam, alakjuk nagyságára nézve jóval tulhaladják az európaiakat. Szőrük vagy világos sárga, vagy szürke, fekete csikokkal vegyülve, a lábak legtöbbnyire fehérek. Hallottam emlitni, hogy a chinai macskáknak csak két hüvelyk hosszu farkuk nő; itt azonban arról világositottak fel, hogy a kurta fark onnan van, mert a fiatal állatok farkát mindjárt születésük után tőben elvágják.

Minden nagyobb gazdaságban, különös gondot forditnak arra, hogy a baromfiak száma (tyukok, kacsák és libák, ez utóbbiaknak fekete vagy feketevörös csőrük van, s a homlokon búbjuk) évről-évről gyarapodjék. Csak a legvénebb példányok, ha már a tojás mesterségét egészen elfeledték, mulnak ki erőszakos halállal. Ezeknek husát aztán napokig kell főzni, hogy nem élvezhetők, de legalább megrághatók legyenek. Nekünk is volt alkalmunk, akárhányszor megkóstolni ily kiérdemült baromfiak husát.

A chínaiak különös előszeretettel viseltetnek a galambok iránt. Százanként láttuk e kedves madarakat, magukban vagy a varjak társaságában, kovályogni a levegőben. A legcsudálatosabb azonban, hogy a galambok repülését hallja az ember anélkül, hogy őket magukat láthatná. Ez pedig onnan van, hogy a chínaiak, a galambok nyakára könnyü bambucsöveket kötnek. E csövekbe előbb lyukakat furtak, s a galambok repülése közben a gyorsan benyomuló levegő oly éles sivitó hangot ad, hogy gyakran meg kelle szemeinket erőltetnünk, hogy a levegőben magasan röpködő csapatot megláthassuk. Elővigyázati rendszabály ez a galamboknak a rablómadarak ellen való védelme érdekében. Ezek a sivitás által elrémitve csak ritkán merik megtámadni e szelid házi madarakat.

Hogy a madárvilágnak teljes igazságot szolgáltassak, felszámlálom mindazokat a fajokat, melyeket e vidéken látni alkalmam volt. Kövi- és szakállas keselyü, a pintyek, ökörszemek, rigók különféle faja; kakuk, büdösbanka, kövi- és házi fecskék, szarkák, varjak nagy mennyiségben, továbbá házi- és vadgalambok, foglyok, közönséges és füles fáczánok. Február havában, átvonulás közben, láttunk még: vad ludakat, ruczákat, különféle gém és daru fajokat, fehér és fekete gólyákat, túzokokat.

Különösen ez utóbbbiak voltak azok, melyeknek vadászatánál a szépet a hasznossal egyesithettük. Jelentékeny nagyságuknál fogva golyóval kellett őket lőnünk, s izletes husuk rendesen több

napra fölmentett bennünket az élelmezés gondjától. Valamint a vadludak több százanként egy csoportban vándorolnak, a túzokokat is csak nagyobb csapatokban találtuk rendesen. Röpülésük nehézkes, és soha sem tartós. Vándorlásaikban rendesen a folyamok irányát követik, s táplálékukat a mivelt földeken keresik. A vadász, könnyü szerrel száz vagy kevesebb lépésnyire közeledhetik hozzájuk, s már annál fogva is alkalma van a kétszeri lövésre, mert a nehéz jószágnak előbb nehány lépésnyire futnia kell, míg a levegőbe felszállni képes.

Folytonosan a Hoang-ho egyik mellékfolyamának majd jobb majd bal partján haladtunk, egy völgy fenéken, melynek szélessége gyakran 4000 lépés. A bal parton 20—25 méternyi meredek képezi a 800 lépés szélességü folyam partját, a jobb oldalon azonban csak 5—6 méter magas az. A magaslatok föltétlenül kopárak és piszkos sárga szinüek. Csak a jobb parton mutatkozik, a hegyek lábánál, közvetlen a folyam közelében, zöld gyep szinezet. E kis rész tenyészete szivja fel szomjasan a vizek minden kipárolgását, annyira, hogy a szomszéd hegyeknek, ugyszólván mi sem jut abból.

Mielőtt a Hoang-ho-hoz érkeztünk volna, megkeskenyedett a völgy és tanácsosnak mutatkozott letérni a kocsiutról, amely a kövecses folyammederben folyik tovább, és a messzebb, északra vezető lovas ösvényt használni. Az utas még folyvást a sárga folyam vidékét keresi, pedig valóban ott van. A folyam, e ponton hatalmas granit falak közé van szoritva, és e falak észak felé, ahol a folyamnak egy hatalmas kanyarodása van, mogorva sziklahasadékká szükülnek össze. Nyugot felé ismét körülbelől 400 lépésnyire szélesedik ki a völgy, a folyam szélessége, a szikla kapunál alig 160 lépés, s mind két oldalról 25 méter magasságu meredek szikla fal közé van az szoritva. A folyam be volt fagyva s a jégburok, a folyam futásának irányában csak itt-ott volt keresztül törve; a viz szine itt még nem volt oly sárga, mint alább az agyag vidéken, hanem kristály tiszta és aczélszürke szinü.

A kellemes fekvésü Dun-kwan-pu faluig, még nehányszor változik a völgy szélessége, azután az ut eltér a völgytől és meredek kanyarulatokban a függőleges sziklafalakhoz simulva halad odább.

Tiz li távolságra Lan-tschoutól, egy fennsíkról, gyönyörü kilátást élveztünk a főváros körül elterülő jelentékeny völgysíkra, mely a Hoang-ho számos karja által megnedvesitve, messze földön hires kimerithetlen termékenységéről. Kitünő dohányt termelnek itt a kövekkel (a föld melegségének fokozása czéljából) elboritott földeken. Lan-tschou lakosságának nagy része, kiválólag a dohánytermeléssel keresi kenyerét, másrésze pedig annak elkészitésével és tova szállitásával foglalkozik. A dohány-ültetvények példájára, a dinnyeföldeket is, szándékosan kövekkel boritják be, s ha félév mulva ismét visszatérünk a sikra, megismerkedünk ez eljárás eredményével is.

XIV.

Lan-tschou-fu-ból — Liang-tschou-ba.

Lan-tschou-fu városa. — Chinai kereskedelmi iskola. — Lakásunk. — Látogatás a Futainál. — Hogy büntetik a magas hivatalnokokat. — Jansen atya elbeszélései. — Posztógyártás. — Mákonyt dohányzó tábornok. — Valami az opiumról. — China népességének száma. — Uj hátas lovak. — Átkelés a Hoang-ho-n. — A vidék. — Sófőzések. — A Ping-fan folyam. — A chinaiak nyalánkságai. — Szolgáink. — Keresztezzük Prschewalszky ezredes utját. — A Nan-san szoros. — A sivatag megpillantása. — A sivatag és lakóinak általános ismertetése. — Fauna és Flora. — Történelmi adatok. — Utazás és életmód a sivatagon. — Kulang-shien helyzete. — Mérgezési jelek. — A légáramlatok. — A chinaiak magaviselete megjelenésünk alkalmával. — A sivatagon keresztül vezető ut, tekintettel az épitendő vasutakra. — Liang-tschou város. — Szinházi diszelőadás.

Már messziről láttuk a főváros falait és kaputornyait. A főváros maga festői fekvéssel bir a Hoang-ho balpartján. A város északi részén 2—3000 lábnyi magasságra emelkednek a hegyek a folyam szine fölé; a hegyek gömbölyü alaku előőrsei ellapulnak a folyam partja közelében, ahol több falu, zárda és templom még némi érdeket is kölcsönöz a vidéknek. Dél felől a Ma-ha-san hegységnek egy kinyuló ága egészen a város falához közeledik, és a falakhoz legközelebb eső ormai a város védelmi képességének érdekében, négyszögü tömör tornyokkal vannak ellátva.

Egy órai gyorsitott menet után, a völgy szélesedésével aránylagosan szélesbülő országuton elértük a város első kapuját. E kapu még a külváros területén van.

Lan-tschou-fu, egyike a legjelentékenyebb városoknak China belsejében, és közvetlenül a Hoang-ho partjára van épitve. Becslésem szerint, a lakosság száma alig haladja meg a félmilliót. A város 40,000 háza nagyobbrészt fából van épitve, s az a nehány

kőház, melyet látni alkalmunk volt, kivétel nélkül gazdag kereskedők tulajdona. A város főutczája 3000 lépés hosszaságban, egyenközüleg fut a város körfalával. A többi utczák vagy a főuttal egyenközüleg haladnak, vagy egyenes szeglet alatt metszik azt keresztül. Az utczák e rendezettsége folytán a város is szabályos alakot nyer, ami annál kellemesebb benyomást tesz az utasra, mivel a kitünő kövezet részint granit-, részint márványlapokból készülve az utczák tisztában tartását különben is megkönnyiti. — Lang-tschou-fu nem szegény város. Ez iránt rögtön tisztába jön az utas, mihelyt a főutczára ér, és látja, hogy a számos üzlethelyiség poczakos tulajdonosának folytonosan dolga van, ha a mindenfelől tóduló közönség igényeit kielégiteni akarja.

Selyemszövetek, himzések, fa- és kőfaragványok, ezüst- és nephrit-ékszerek, réz- és vasedények, végre élelmiszerek, gyümölcs, dohány és tea, ezek a legnagyobb kelendőségnek örvendő czikkek.

A chinai kereskedések, az utczára, egész szélességükben nyitva vannak s az utczától csak egy lépcső, és egy keskeny, kirakatul használt asztal által vannak elválasztva. A kereskedő nem veszi rosz néven, ha az idegen egy órát is eltölt áruinak szemügyre vételével, anélkül, hogy valamit vásárolna; de ha észreveszi, hogy valamely tárgy különösen érdekel, akkor készen lehetünk reá, hogy ez érdekeltséget is megfizetteti, s hogy az alkudozás eredménye semmi esetre sem elégiti ki a vevőt. Az idegen ekkor leghelyesebben cselekszik, ha valami összeget igér, s anélkül, hogy a kereskedő megvető mosolyával gondolna, tovább megy. Ha az ár, a czikk értékéhez hasonlitva nem tulságosan csekély, biztos lehet a vásárló, hogy ha nem is másnap, harmadnap lakására küldi azt utánna.

A chínai, különösen európaikkal szemben, minden üzletnél, kifogástalan gentleman-nek mutatja magát; föltétlen bizalmat tanusit a vásárló irányában, és bár lelkének minden titkos gondolatja, a lehetőleg legnagyobb haszon elérésével foglalkozik, legalább az

üzlet lebonyolitásának külső formái, éles ellentétben állanak a nép ismeretes kapzsisága és kincsvágyával.

Az áruczikk haza szállitásában pontos, minden munkában föltétlenül solid, számitásában rendes, és a vevőt türelmességével még is csudálatba ejti. Azt a türelmességet értjük, amellyel a fizetésre vár. A chinai csak akkor kér kötvényt a hitelezett összegről, ha többszörös csalódás után, elővigyázatosságot alkalmazni kényszerül.

Ha most már a chinai kézimunkákat átalánosságban tekintjük, p. o. a faragványokat, zománczozott és csiszolt tárgyakat, köszörült köveket, stb., azt találjuk, hogy ott helyben, az alacsony ár nincs arányban a ráforditott munkával és művészi ügyességgel, amely a czikknek legcsekélyebb részletére is kiterjed.

Az ily eredmény, melyet Európában arannyal mérlegelnének, ha átalában elérhető volna az ott, csak akkor lehetséges, ha az ipar kellő számu és kevéssel megelégedő munkással rendelkezik. És valóban, China ügyes munkáskézben hiányt nem szenved. Millió és millió lakosa él e birodalomnak megelégedésben, pedig napról-napra sulyos teher alatt görnyed, mint teherhordó, ha csak a szükséges rizst, teát és dohányt meg tudja szerezni magának, más milliók ismét egész nap türelmesen faragnak, köszörülnek, szőnek és himeznek, és dolgoznak azokon a számtalan műtárgyakon, melyeket a soha nem nyugvó képzelet előteremteni képes. A roppant verseny jelentékenyen lenyomja a czikkek árait; az egyes nem érzi, mert apjától és nagyapjától sem hallott egyebet, hogy magasabb árakat elérnie, nagyobb kényelmet szereznie lehetetlen; és végre, mivel e roppant birodalomban sem a fényüzés, sem más kedvtelések nem vertek oly mély gyökeret mint Európában, Chinát teljes joggal nevezhetjük a kevéssel beelégedés birodalmának. A csekély munkadíj nem enged időt a munkásnak gondolkozni a fölött, hogy másként is lehetne a dolog, hanem csak fokozottabb tevékenységre ösztönzi őt. Ernyedetlenül dolgozik ő gazdájának javára, és nem is gondol arra, hogy ez, az ő munkája által gazdag emberré lesz;

nem tesz hasonlitásokat a földi javak egyenlőtlen felosztására vonatkozólag, hanem, talán csak ösztönszerűleg, éles határvonalat huz az arany hatalma, és a vagyontalan munka csekély ereje között.

A rest munkásnak éhen kell vesznie Chinában. Ha két kar megtagadja a szolgálatot, másnap reggel, husz más áll helyette a dolgozók sorába. Innen származik a chinaiak önzetlensége és szerénysége a teherhordótól kezdve, fel a legjelesebb művészekig. Ez erények mélyen gyökeret vertek, mert mindenkivel vele születnek. És ha p. o. Californiában, az amerikai munkások, egyelőre hasztalan erőfeszitéseket tesznek arra, hogy a tömegesen bevándorló, szorgalmas és olcsó chinai munkásokat az országból kiutasitassák, mert mellettük tönkre menni kényszerülnek, a népmozgalom eme tényezőinek éles ellentéte, csak a chinaiak kevéssel beérése és az európai munkások finomultabb igényei között létező roppant különbségről tanuskodnak. Messzebb ható eredményeket aligha érnek el, ha csak az amerikaiak a legtermészetesebb segélyeszközhöz nem folyamodnak: ez pedig, — alkalmazkodás az adott viszonyokhoz, és kellő méltánylása a létező versenynek.

A kivándorlott chinaiak nehány év mulva visszatérnek hazájukba. Annyit gazdálkodtak meg ez idő alatt, hogy kivétel nélkül jómódu, sőt gazdag emberek hirében állanak szülőföldükön.

De térjünk vissza elbeszélésünkhöz. Szállásunk, egy minden tekintetben elhanyagolt vendéglő, a város közepén feküdt. A főutczán tolongó sokaság, nagy mértékben megnehezitette a podgyász lerakását. Daczára annak, hogy kocsink mellett a katonai kiséret őrt állott, két rongyos ficzkó mégis ismételve kisérletet tett arra, hogy nehány ruhadarabot elcsenjen. Tetten kapták. — Minden további teketoria nélkül, ott helyben, nehány botütéssel büntették őket. Minden esetre kellemesebb lett volna valamely félreesőbb városrészben laknunk. — Szobáink még a késő esti órákban sem üresedtek ki a tolakodóktól. — A folytonosan to-

longó látogatók erőszakos eltávolításának rendesen csak pillanatnyi eredménye volt, mert a kapu előtt ezerekre menő tömeg lepte el az utczákat, s ellenállhatlan nyomatékkal erőszakolta ki a belépést a vendéglőbe.

A fogadós halálos félelmeket állott ki; majd szelid szavakkal igyekezett megnyugtatni és házától távol tartani a csöcseléket, kigunyolták és kaczagták érte — majd ismét nálunk keresett menedéket, panaszkodva, hogy már nem tudja mit csináljon, s aggodalmát fejezve ki az iránt, hogy házát még szétrombolják. Végre sikerült bezáratnia a kaput, s nemsokára aztán helyre állott a csend és nyugalom.

Másnap reggel tettük meg látogatásunkat, Kan-su tartomány alkirályának helytartójánál. A tartomány fővárosa tulajdonkép Lan-tschou-fu ugyan, de mióta a chínaiak megszállották Kaschgart, az alkirály felváltva három évig Su-tschou-ban és Lan-tschou-fuban székel. A város minden szögletéből elözönlött, beláthatatlan embertömeg által kisérve gyalog tettük meg a rövid utat a helytartó hivatalos lakásáig. Nehány perczig, a tolongó kiváncsiak által lökdöstetve, várakoznunk kellett, míg az ijesztőleg rut alakokkal ékitett kapuszárnyak, az udvari személyzet fülhasgató üdvkiáltásai és tompa ágyulövések közben megnyiltak előttünk.

Egy mandarin vezetése alatt, aki látogatójegyeinket vitte, haladtunk keresztül három előudvaron. Az első udvarban, négy hatalmas faoszlopot láttunk, papir lampionokkal megrakva, a másodikhan, 15, különböző nagyságu ágyu állott, a por és idő viszontagságai ellen vastag vászon boritékkal oltalmazva, a harmadikban sorfalat képeztek a pompás ruhákba öltözött mandarinok és katonaság, egész a háttérben levő szerény külsejü ház bejáratáig, hol a helytartó teljes ünnepi diszben állott reánk várakozva.

Yang-schan-ssi, alacsony, jól táplált férfiu, kinek baljóslatulag villogó és nyugtalan szemei, barátságos benyomást tenni képtelenek. Széles, szögletes arczát ritkás, szürke szakáll köriti; a hatalmas

ur szivesen mulat azzal, hogy e szakállnak egyes szálait huzogatja. Szertartásos üdvözlés után, néma kézmozdulattal hivott fel bennünket, hogy lépjünk be az elfogadó terembe.

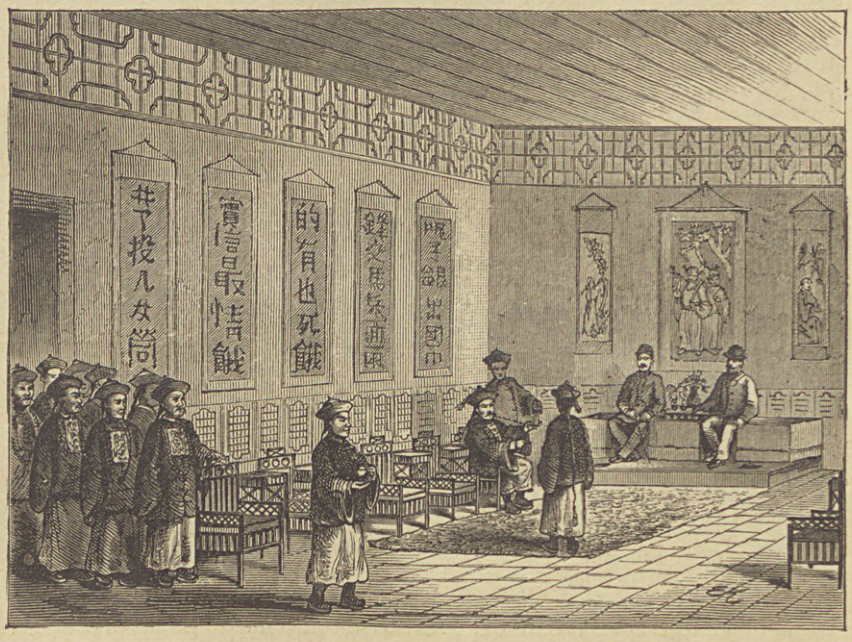
A Futai, magas állása daczára, mégis csak kék gombbal van kitüntetve. Ennek oka pedig a következő. Nehány évvel ezelőtt, Yang-tschan-ssi, önálló kormányzója volt egy déli tartománynak. Minden tekintetben világfi levén, mert Shanghainak minden élvezetei és rejtelmeivel ismerős volt — valóságos basagazdálkodást folytatott, a kormányzása alá bizott tartományban. Chinában szokatlan kiméletlenséggel avatkozott be alattvalóinak családi életébe, és sem hivatalnokainak, sem a gazdag kereskedőknek házi tekintélyét nem kimélte. Egyszer hirül vitték neki, hogy egy nagykereskedőnek kiválólag szép felesége van, a ki bájaival rabszolgájává tesz mindenkit, aki abban a szerencsében részesül, hogy őt szinről-szinre láthatja. E hir teljesen elrabolta a kormányzó nyugalmát; elhatározta, hogy minden áron megismerkedik a szép asszonynyal. A kereskedő azonban nem látszott magát megtisztelve érezni a magas látogatások által, s határozottan kijelentette, hogy háza szentélyét tiszteletben kivánja tartatni. Ezzel ki is mondta magára a halálos itéletet. Nemsokára, a kormányzó szolgái, saját házában gyilkolták meg. E véres tett nagy port vert föl, s habár irányadó helyen mindent elkövettek is a valódi tényállás eltitkolására, a meggyilkolt rokonai mégis kieszközölték, hogy panaszuk egész a trón zsámolyáig elhatott.

A helytartót feleletre vonták, elmozditották állásától és azzal büntették, hogy vörös gomb helyett kék gombos mandarinná degradálták, s végre Lan-tschou-fu-ba nevezték ki helytartónak.

A helytartó elfogadási terme keskeny hosszukás szoba volt, s egyszerüsége daczára rendkivül kellemes benyomást tett reánk feltünő tisztasága által. A falakat aranyos papirra nyomott számos felirat diszitette; a terem födélzete, rendkivüli művészettel kivitt fafaragványokból volt összeállitva. A salon hátterében voltak a

vörös vánkosokkal ellátott diszülések, s ezek előtt egy indiai szőnyeg a szoba padlójának legnagyobb részét elfödte. Két hosszu sora a fakarszékeknek, a hozzájuk tartozó thea-asztalokkal együtt egészitette ki a butorzatot.

A Futai, kinek minden mozdulatán észrevehettük, hogy minden áron igyekszik fenntartani méltóságát, láthatólag kellemet-

A Lan-tschou-fui helytartó elfogadási terme.

lenül volt érintve az udvari személyzetnek tapintatlan betolakodása által a terembe. Hasztalan igyekezett, gyönge kézmozdulatok által értetni meg velük, hogy távozzanak. Az udvaronczok, ugy látszott, édes keveset törődtek főnökük dühös pillantásaival.

Elfoglaltuk helyeinket, s tolmácsunk Sin, szintén letelepedett egy keze ügyében eső karszékbe. Jóakarattal teljes, atyai hangon fordult hozzá a Futai, és azt a tanácsot adta neki, hogy máskor

Átkelés a befagyott Hoang-ho-n.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

várjon, mig üléssel megkinálják, különben rosz néven vehetnék szerénytelen magaviseletét.

Társalgásunk egyhangu volt, s a beszélgetés tárgya csakhamar ki lett meritve. Kérdezősködéseink elől rendesen azzal a válaszszal tért ki a Futai, hogy ő még csak rövid idő óta van itt, és sem a városnak, sem környékének viszonyaival nem ismerős még. Különben megigérte, hogy katonai kiséretet rendel védelmünkre, megengedte a Kun-kwan-ok használatát az egész tartomány területén, s végre udvariasan szerencsés utat kivánt.

Megkóstoltuk a tiszteletünkre körül hordott theát, s aztán elbucsuztunk. A Futai egész az első udvarig kisért ki bennünket. Midőn a Yamen-ból kiléptünk, az ágyuk ismét dörögtek, s az udvaronczok egyhangulag orditottak. Eltekintve attól a rosz hirtől, melyben a Futai amugy is állott, teljesen maga ellen lázitotta a közvéleményt, midőn valamely különcz szeszély folytán elhatározta, hogy egy angol diszkocsit hozat magának Schanghaiból. Bankárja egy elegáns Phaetonnal elégitette ki szeszélyét, s a drága járművet részben szárazon szállitották Lan-tschou-fu-ba. A Futai csak egyszer használta kocsiját. A második próba a kocsiba került, melynek könnyü szerkezete a döczögős chinai utaknak ellenállani képtelen volt.

A délután folyamában, egész váratlanul, egy belga hittérítő, Pater Jansen látogatott meg bennünket. A tiszteletreméltó atya tulajdonkép hollandi születésü és kitünőleg beszél németül. Csak nehány nappal ezelőtt érkezett Ordos-ból,*) ahol a lefolyt hat év alatt a kereszténység igéit hirdette. Elbeszélte, hogy utazása közben mindenütt kereszténységet talált, ami annál csudálatosabb, mert e

*) Ordos, a Hoang-ho nagy kanyarulatán belől fekszik, s délről a nagy chinai fal határozza, mely nemcsak a chinaiakat választja el a mongoloktól, hanem határvonalat képez, az észak sivatagai és a dél művelt területei között is. Ordost 7 mongol fejedelem kormányozza, s ezek hübéri viszonyban állanak a chinai kormányhoz.

vidéken mintegy két század óta nem jártak hittéritők. Lan-tschou-fu-ban 80-ra megy a kereszténység száma, a környéken lehet vagy 200, s az egész tartományban 2400. Szép bizonyiték e kis keresztény községek mellett, hogy a minden oldalról tapasztalt üldöztetés daczára, annyi ideig fenntartották magukat. Állitása szerént leirhatatlan volt a kereszténység öröme, midőn látták, hogy ismét egy »fehér szent« érkezett hozzájuk nyugatról, hirdetni a malasztteljes igéket.

Pater Jansen, Ordosban tartózkodása alatt, részint sátorban, részint a szabad ég alatt töltötte el az éjszakákat; a levegő és talaj rendkivüli szárazsága kedveznek ez életmódnak, s különösen, ha az illető abban a helyzetben van, hogy az éjjeli fagyok ellen jó bundákkal oltalmazhatja magát. Az átlagos hőmérték, télen 15—16° C., a legutolsó télen azonban volt rá eset, hogy a hőmérő 39° C.-ra sülyedt alá. A borzasztó nyári forróságot, különösen délben heves nyugati szelek mérséklik némileg, s ezek annyira felkavarják a sivatag homokját, hogy gyakran a napot sem láthatni miatta. A homok durva szemü és vöröses szinü (valószinüleg carneol és achat) és könnyen lerázhatni a ruháról, minek folytán nem is rongálja ezt annyira, mint a márga-agyag pora, amely eltávolithatlanul bele eszi magát a szövetekbe.

Jansen, a Hoang-ho mellett utazott Lan-tschou-fu-ba és pedig Foto-tsching-ből Ning-hián keresztül egy nagyszerü öntözési csatorna mentén. A csatorna által öntözött területet chinaiak művelik, a kik a rendkivül termékeny talaj becsét nagyon is tudják méltányolni. A földeket itt is nagy kövekkel boritják be, s a chinaiak abban a nézetben vannak, hogy ez eljárás mellett a föld 10 évig jó termő erőben marad, minden trágyázás nélkül, s 60 évig nincs szükség a vetés forgás alkalmazására.

A hittéritő, erőszakkal vitt bennünket egyik hivéhez, egy kék gombos mandarinhoz látogatóba. Aztán elkisért a város fegyvergyárába, ahol Krupp-féle minták után, még kisebb ágyukat

is öntenek. A fegyvergyár igazgatója egy chínai tábornok, rendkivül nyájasan és előzékenyen fogadott, s a 20 lóerejü gőzgép — egyetlen, de annál életveszélyesebb, Chína egész belsejében — megmutatása után, meghivott, hogy egy csésze theát igyunk az ő lakásán, ahol aztán megmutatja nekünk azt is, hogy mily előmenetelt tett már a posztógyártás terén. Háza a város falain kivül a Ma-ha-san hegy lábánál fekszik egy nagy mértékben érdekes templom közelében, melynek fő műemlékeit azonban a lázadó mohamedanok összerombolták.

A tábornok lakása inkább hasonlit egy szegény takács hajlékához, mint egy vitéz harczoséhoz. Az udvaron, a folyosón, a szobákban mindenütt, kezdetleges szövő székeket láttunk, és felhalmozott gyapju rakásokat.

Kan-su kormányzójának egyszer az az ötlete támadt, hogy sokkal helyesebb lesz a katonaságot, selyem és gyapot helyett posztóba öltöztetni és megbizta a Lan-tschou-fu-i tábornokot, hogy a posztógyártás körül kisérleteket tegyen.

Míg a tábornok, személyesen, és hasztalan törte magát a gyapju szövés titkainak fölfedezésén, a nagy hadvezér terve, mind nagyobb arányokat öltött. Bankárja által érintkezésbe tette magát egy német czéggel, s ez vállalkozott a szükséges gépek és gyármunkásoknak Chínába szállitására.

Már Schanghaiból elutazásunk előtt hallottuk emlegettetni egy esetleges kereskedelmi expeditió tervét Lan-tschou-fu-ba. Az illető czég azonban titkolta a dolog valódi állását, s mindenki azt a nézetet táplálta, hogy ismét német ágyuk szállitásáról van szó, mely üzlet rendesen meggazdagitni szokta az illető vállalkozót.

Most azonban a tábornok személyesen értesitett, hogy német mérnökök és egy szintén német gyárvezető, épitőmester, és egy csapat munkás, már utban van Schanghaiból Lan-tschou-fu felé. Szintén utban voltak már a szükséges gépek is, s ezek között egy nagyszerű gőzgép.

A tábornok már előre örvendett a német urak érkezésének, akik, mig az európai modorban épitendő gyár elkészül, a fegyvergyárban lesznek beszállásolva. Mongoliából naponta érkeznek a karaván ok, gyapjuval terhelve, s valóban ideje, hogy a meglevő készletet feldolgozzák, mert a raktárhelyiségeknek már is nagy szükében vannak.

Miként jött létre a merész vállalat, azt majd elbeszélem, ha személyesen megismerkedünk a német urakkal.

A tábornok, e rendkivül nyájas férfiu, akinek kétségtelenül a legjobb szándékai voltak, s első sorban az ügyet és nem saját hasznát tartotta szem előtt, egyikében szenvedett a legveszélyesebb betegségeknek — opium-dohányos volt. Még a legszebb férfikorban volt csak, s arczai mégis beesettek, ránczosak és szintelenek valának. Szemei beesettek és fénytelenek; bágyadt tekintete kerülni látszott a napfényt, s rendesen nyugtalanul mozgó szemhéjjainak védelme alá vonult. A hosszu selyemruha, egy eleven csontvázot takart, s a kezek és lábak folytonos, és ideges reszketése, elég tanuságot tett e rettenetes gyöngeség romboló hatásáról.

„Nézzenek reám!“ — mondá — „Ilyen a mákonydohányzó! Hát nem szerencsétlen vagyok én?“ E szavak után, leirhatatlan vágyakozással tekintett, egy faágyra, amelyen egy művészi faragásu pipa, feküdt a folytonosan égő olajlámpa mellett. „Ugy van, a mákony az én szerencsétlenségem, rabszolgája vagyok e méregnek, amely kétségtelenül teljesen tönkre tesz engem. Husz éves koromban szoktam rá ez átkos élvezetre, és most már beteg vagyok, ha naponta 30—40 pipával ki nem szivhatok. Hallottam, hogy az önök hittéritőinek, hatalmas szerük van, e test- és szellemgyilkos méreg ellen. Ha ismerik e gyógyszert, kérem az ég nevére, közöljék azt velem. Mert eltekintve a mákonydohányzás ártalmas voltától, még roppant költséges is az. Az én napi kiadásom mákonyra meghaladja a 3 Lan-t (= Tael = 10 frt.)“

Megrögzött mákonydohányzóknál, eddig minden szer siker-

telen maradt. A méreg megvonása, mély buskomolyságot okoz, s a szerencsétlen csakhamar elvész. És daczára annak, hogy elijesztő példák nem hiányzanak, e borzasztó szenvedély még is terjed, és pedig leginkább a jobb osztályok között. A szegény embernek drága méreg ez, s azért meg is marad a dohány mellett.

Miközben a tábornok szolgái, theát, süteményeket és mézet hoztak, (ez utóbbi nagy ritkaság Chinában), a házigazda a szokás hatalmával mentve magát, a fanyugágy felé tántorgott. Arcza egészen átszellemült, szemei rögtön mély tüzzel égtek, midőn a nyugágyra rogyva, a pipát kezébe vette.

Az opium pipázás előkészületei rendkivül körülményesek. Már maga az is jelentékeny időt vesz igénybe, mig a pipázó kényelmes helyzetét megszerzi. A pipázó mindig oldalon fekszik, a feje magasabban, oldalt a fejjel egyenlő magasságban egy kis deszka van alkalmazva, amelyen az égő lámpa, egy doboz mákony, egy hosszu, vékony vastű és a mákonypipa vannak elhelyezve. Midőn a pipázó kitalálta karjának, amelyen egész testének nyugodnia kell, a kényelmes helyzetet, egy borsó nagyságu mákonygolyót formál ujjai között és a tűre szurja azt. Aztán a lámpa lángja fölé tartja, melynek melegétől a ragadós anyag bizonyos foku lágyságot nyer, ugy hogy az ujjak között egy keskeny éket alakithat belőle. Ez éknek tengelyét a hosszu, hegyes tű képezi. Ha a mákony a kellő alakot megkapta, jobb kezével a pipa után nyul a dohányzó. A pipa gömbalaku, egy picziny nyilással ellátva. Balkezével egy pillanatig a lánghoz tartja a mákonyt, miáltal az egészen meglágyul, s aztán a pipára nyomja, hogy a nyilást elfödje, s gyöngéd forgatás közben kihuzza a tűt a mákonyból. Ily modorban lesz előállitva a közlekedés a mákonyon keresztül vonuló láng, a pipa és a pipaszár között, mert a mákony csak akkor ad elegendő füstöt, hogy ha a levegő beszivása közben a láng a pipába behatolhat. A füstöt gyorsan és teljes tüdővel kell beszívni, különben a pipa minden perczben kialszik.

Mig a tábornok az előkészületekkel foglalkozik, nehány szót akarok elmondani az opium termelésről. Az opium, tudvalevőleg, az éretlen mákhüvelyeknek tejszerű nedve. E nedvet kizárólag erre használt edényekben fogják fel, nagy földgödrökbe öntik, a hol bizonyos idő mulva, mint barna ragadós tömeg, némileg megszilárdul. Ekkor a veszélyes mérget kicsiny, gömbalaku, likacsos agyagedényekbe sajtolják, a czélból, hogy a nedvességet belőle lehetőleg eltávolitsák, és faládákban bocsátják a kereskedelembe. — Chína aránylag kevés mákonyt termel, s a vele való kereskedés a kormány monopoliuma. A máktermelés az egész birodalomban szigoruan tiltva van. Igaz, hogy némely tartományban, p. o. Se-tschuenben a hatóságok mibe sem veszik e tilalmat, és szórványosan mákültetvényeket is láthatni, de annak termése alig elégiti ki a tulajdonos szükségletét, kereskedésbe mi sem jut abból.

A legtöbb mákonyt Indiából szállitják. Schanghai látja el a mennyei birodalom felét e méreggel, s a város bevitelét tekintve, fogalmat szerezhetünk magunknak az egyes fogyasztók napi szükségletéről.*)

---

*) Behoztak Indiából

1875	1876	1877	1878
671.570	735.134	700.540	694.625 kilogrammot.

Közép számitással évenkint 700.467 kilogramm.

Vámjövedelmek 1876.....188.324 ezüst tael,
1877.....234.706 » »
1878.....222.185 » »
összesen.....645.215 ezüst tael.

Átlag tehát évenkint 215.072 ezüst tael bevétel esik a mákonyra kivetett vámból. = 688.230 frt Schanghaira.

A tábornok 30—40 pipához, naponta 30 grammot fogyaszt. Ha ezt a Schanghaiban behozott mennyiséggel viszonyitjuk, feltéve, hogy a mákonypipázók fele onnan fedezi szükségletét, s a lakosság fele férfiakból áll, minden egyesre 0.07 adag esik naponként. E számitásba azonban a gyermekek is benne levén, elmondhatjuk, hogy mivel az opiumpipázás csak a huszadik évnél kezdődik, minden felnőtt chinaira hetenként egy pipa mákony esik. Minthogy ez azonban nem áll, mert tapasztalásom

A nyájas olvasó bocsássa meg, ha ez alkalommal számok által untatom és a mennyei birodalom állitólagos népességét némileg birálat tárgyává teszem.

Átalában véve még ma is az a nézet van elterjedve, hogy a nagy chinai fal 300 milliónál több népességet zár magába. Ez óriási számot részben Marco Polo, részben a missionariusok jelentéseiből következtethették, akik adataikat valószinűleg a velük jó viszonyban élő mandarinok és más chinaiaktól kapták.

A chinai hivatalnokok, s különösen azok a tisztviselők, akik első sorban hivatva volnának arra, hogy a kormányzásuk alá helyezett városok népességi visszonyait ismerjék, semmi positiv tudománssal nem birnak alattvalóik számáról, sőt szégyenletes dolognak tartják, az ez irányban hozzájuk intézett kérdésre a feleletet. Utazásunk kezdetén, hasonló kérdéseink alkalmával, nem engedtük magunkat visszariasztatni tolmácsunk nyugtalansága által, akit forma szerént kényszeritni kellett arra, hogy kérdésünket az illetővel közölje, s még akkor is, ha a mandarin ugy tette magát, mintha kérdésünket nem hallotta volna, nem nyugodtunk addig, mig meg nem értettük vele. A legközvetlenebb hatása kérdésünknek az volt, hogy az illető, egyik szolgáját hivatta be és attól kérdezte: „Hány lakosa van e városnak?“ A szolga elmélyedve tekintett föl a szoba padlására, de ő sem volt képes visszaemlékezni a városnak minden lakosára, daczára annak, hogy többször is megkisértette ujjain előszámlálni őket. Ekkor aztán berendelték az egész szolgaszemélyzetet, a szakácsot, a vizhordót, a theahordót, az uti szolgát, a lovászt, a kocsist, szóval a szoba csakhamar

szerint a mákony-pipázók naponta hatszor engedik át magukat e veszedelmes élvezetnek, 75 millió felnőtt lakost véve fel (150 millió összes népességből), összesen 884,466 opium-pipázó esik a mennyei birodalom egész területére.

Vegyük tekintetbe még azt is, hogy nem mindenki egyenlő mértékben hódol ez átkos szenvedélynek, alig hisszük, hogy csalódjunk, ha azt állitjuk, hogy a megrögzött és gyógyithatatlan mákonypipázók száma a mennyei birodalom egész óriási területén a 700,000 semmi esetre sem haladja meg.

tömve volt a Yamen minden tisztviselőjével, s ezek hangosan kiáltozva vitatkoztak a legellentétesebb állitások fölött. Végre megegyeztek s a komornyik közölni akarta urával az eredményt. A háziur azonban egy elutasitó mozdulattal intett kedvenczének, mintha azt akarná neki mondani, hogy neki nincs szüksége arra; s azzal reánk mutatott. Mi volt az eredmény? Egy millió, két millió, három millió, csak milliók, ha a város még oly jelentéktelennek látszott is.

Csudálatos, hogy a chinaiak sokkal jobban vannak értesülve a városok házai számát illetőleg. A házak mennyisége képezte tehát egyedül elfogadható alapját felületes népszámlálásunknak. Igaz, hogy az épületek különböző nagyságuak, majd oly kicsinyek, hogy 3—4 embernek alig adhatnak hajlékot, majd oly tágasak, hogy tömeges beszállásolás esetén százakat is elhelyezni lehetne bennük.

Középszámitással tehát 10—15 lakót vettünk egy házra, s erre alapitottuk számitásainkat, abból az elvből indulva ki, hogy ha a nagyobb városok lakosságának kiszámitásánál oly roppant különbség mutatkozik, következőleg e különbségnek az egész ország népességére is állnia kell. A mennyei birodalom egész lakosságának számát 150 millióban állapitottuk meg.

Eközben a tábornok eleget tett szenvedélyének és ismét részt vett a társalgásban. Egy kirándulást tettünk a közel magaslatra, honnan az egész várost kényelmesen áttekinthettük.

Már elég tapasztalást tettünk arra nézve, mily kellemetlen az utazás fogadott teherhordó állatok segélyével s azért Széchenyi gróf elhatározta, hogy a tovább utazásra lovakat vásárol, s tanácsért és közbenjárásért a tábornokhoz fordult. A tábornok megigérte, hogy másnap elővezettet nehány lovat.

Alig léptünk be, hosszasabb kóborlás után, kevéssé barátságos lakásunkba, midőn a tábornok szolgája, az elmaradhatlan látogatójegygyel megjelent, és tudtunkra adta, hogy egy ajándékot

is kell átadnia. Egy kedves, deres, középnagyságu ponny toporzékolt az udvaron. Még fogalma sem volt azokról a fáradalmakról, amelyeket egy egész éven elviselnie kellett. Gazdája egy, Chinában csaknem érthetetlen, pillanatában a nagylelküségnek, ajándékba adta őt európaiaknak. „Muczi" nevet adtunk neki, s csakhamar mindnyájunknak általános kedvencze lett. A gróf nekem engedte át, s Muczi valóban kedves, hű és kitartó társam lett a következő tizenkét hó lefolyása alatt.

Széchenyi gróf egy európai theakészlettel viszonozta az ajándékot, s kétségtelen, hogy a gyönyörü porczellán nagy örömöt okozott a tábornoknak.

Másnap reggel jöttek a lókupeczek. A gróf megvette a legerősebb két állatot. Egynek-egynek ára száz s nehány forintra rugott.

Nehány napi pihenés után, miközben a város minden nevezetességét megtekintettük, február 25-én indultunk el Lan-tschou-fu-ból.

Egyszerre indultunk el a podgyászunkat vivő két szekérrel, s a 8 emberből álló katonai fedezettel, keresztül mentünk az északi kapun, s ezen kivül rögtön a Hoang-ho folyam kavicsos partján találtuk magunkat. Mig nyáron át egy hajóhid tartja fenn az összeköttetést a két part között, télen a jégburkolat képezi a legolcsóbb és legtermészetesebb hidat. A jég még most is jelentékeny vastagságu volt, daczára annak, hogy alább és fölebb egyiránt nagy területeken jégmentes volt már a folyam. Az átkelési ponton 300 lépés volt a folyam szélessége.

A balpart meredek, és az országut szélessége által elválasztott hegynek lábát képezi. A hegynek csucsa 2000 lábnyi magasságra emelkedik a viz szine fölé. Az ut mellett egy darabig, egy kis külváros vonul el számos pagodával és korcsmával, s az ut maga, miután 30 Li távolságnyira egyenesen haladt a jól meg-

müvelt völgysik szélén, északra az agyaghegyek közé kanyarodik be.

Egy vizszegény folyam hosszában haladtunk előre, egész nap, szűk, függőleges agyagfalak által képzett mély uton, anélkül hogy emberekkel vagy állatokkal találkoztunk volna. Az ut tekervényessége ugyszólván semmi kilátást nem engedett s nekem ugy tetszett, mintha az egész idő alatt egy börtön folyosóján haladtam volna. Késő délután bukkantunk egy nyomorult falura, de csak rövid pihenést engedtünk benne magunknak és állatainknak, mert az éjjeli állomás még 30 Li távolságra volt tőlünk, s lehetőleg kerülni akartuk az éjjeli utazást. Sietségünk daczára, öreg este volt már, amidőn egy szoroson áthaladtunk. A lemászás e hegyszorosról a völgy felé rendkivül meredek volt, annyira, hogy nem csak a lovak, de még a gyalogok is ismételve elbuktak. Szerencsére e kegyetlen ut nem volt hosszu, s nemsokára láttuk azt a világító papirlámpát, amelyet Jut-ja-wan kis város mellett rendesen meggyujtanak figyelmeztetésül az elkésett utasok számára.

Másnap szakadékos, hegyi vidéken utaztunk, ha bár a magasságokat jelentékenynek éppen nem lehetett is mondani. A látszólag magánosan álló csucsokat az ut fenntartásával megbizott katonák választották ki arra a czélra, hogy oda épitsék messziről látható őrházaikat. Az agyag-gunyhók magas fekvése egy részről, más részről azoknak fehérre meszelt s tarkára festett falai, kitünő tájékozási pontokká minősitették azokat. A hegyoldalakon oly csekély volt a fű termés, hogy az ott legelésző juhok folytonos mozgásban voltak. Csak a kis faluk közvetlen közelében láttam magányos jegenye- és fűzfákat, különben a környék tökéletesen puszta volt. A tüzelő szerek csaknem teljes hiánya mellett, nem igen lehet csudálkozni, hogy három faforgács, melyet a kőszén meggyujtására használtunk, 30 cash-ba (6 kr.) került.

A jelentéktelen folyamok völgyszélessége rendesen alig pár száz lépés, s rendesen sziksós területeket képeznek azok. A sziksó

ugy fénylik a napon, akár a frissen esett hó. Behatóbb vizsgálat után sólerakodásokat is találtunk, de mindenkor csak mestersége-sen készitett salinákban, melyeket a chinaiak ugy állitnak elő, hogy csekély mélységü egyenszögü árkokat ásnak a folyam mind-két oldalára. A megtöltést vagy vizvezető árkok segélyével, vagy ugy eszközlik, hogy a vizet csebrekben szállitják az árokba. A folyam vize, a jelentékeny mélységü mederben (12 méter a völgy-fenéken alul) csak csekély mértékben tartalmazza a sót, ugy hogy minden aggodalom és kellemetlenség nélkül inni is lehet azt; kö-vetkezésképp a márgaagyag legfelsőbb rétege tartalmazza a sok sót. A viz könnyen felolvasztja a sókat, s az árkok csekély mély-sége és a déli nap forró sugarainak hatása folytán rendkivül gyorsan elpárolog.

Utunk Lan-tschou-fu-tól kezdve mind roszabb lett, és a ter-mészetes talajon minden alépitmény nélkül vezetett tovább, egye-nes vonalban, minden tekintet nélkül hegyre völgyre, a Ping-fan-ho folyam irányában, melyhez egy napi erőltetett menet után, alko-nyat tájban el is érkeztünk. E folyam a Nan-san hegység déli oldalán ered és helylyel-közzel jelentékeny szélességü völgye, gyö-nyörüen müvelt és termékeny földekkel van boritva. Daczára a jelentékeny magasságnak (2100 méter) Ping-fan-shien város mellett még megérik a rizs.

A folyam márgaagyag partjai 4 méter magasak s a 200 lépésnyi széles, egy méter mélységü vizszalag lomhán folyik tova a 600 lépés szélességü mederben. A vizet a földek öntözésére és malmok hajtására (turbina szerkezetüek) használják. A völgy bal-oldalán nem magas, de meredek, dombos vidék terül el, gömbölyü képződésekkel, a jobb oldali hegyek jelentékenyen magasabbak és szakadékosak, az alakzat is inkább bordás és szögletes. Egy még soha nem látott szépségü fasor lepte meg szemeinket, mihelyt a völgybe érkeztünk. Az ut mellé ültetett vén fűzfák és ezüstlevelü nyárfák, kedvencz tartózkodási helyét képezik számtalan szarkának,

s a fák koronája el van boritva ez örökösen fecsegő madarak fészkeivel.

A légmérő nehány nap óta jelentékenyen alászállott. A várt hóesés helyett azonban heves délkeleti szél támadt, s felkavarta az országut és a szántóföldek finom porát. E kellemetlen jelenség némi részben hasonlit azokhoz a reggeli ködökhöz, melyeket Európában késő őszszel a folyamok fölött észlelhetünk. Csakhamar megláttuk a közel hegyek elmosódott körvonalait, majd ismét oly sötét porfellegbe voltunk burkolva, hogy legközelebbi kisérőinknek is csak szavát hallottuk, de magukat nem láthattuk. A nap eltünt, még az a homályos fénykör sem mutatkozott, mely a legsürübb őszi ködön is keresztül törni szokott.

Ha több óráig tartó dühöngés után végre lecsillapul is a vihar, a levegő még annyira tele van porral, hogy a nap egész órák hosszán minden fényet nélkülözni látszik, mintha csak valami sötétkék szemüvegen keresztül tekintenők azt.

A Ping-fan völgyében számosabban volt képviselve a madárvilág, mint a délre fekvő márgaagyag vidékeken. Sok ölyüt, vércsét, fáczánt, galambot, rigót, pacsirtát, szarkát, varjut, verebet, darvat, vadruczát és gólyát láttunk utunkban. A magasabb hegyeken sok zerge tartózkodik, a völgyekben pedig rókák és farkasok pusztitják a nyulakat. Egy kis hörcsökfaj a völgy talaját minden irányban alá aknázta és roppant sokaságánál fogva egyik legveszélyesebb ellensége a chinai földmüvesnek.

Mióta Kan-su tartományban utazunk, soha sem nélkülöztük a kenyeret. Sőt némely helyeken p. o. An-ting-shien-ben, a chinaiak buzalisztből oly süteményeket készitnek, hogy azok akármelyik európai kenyérsütőnek is becsületére válnának. Az ugynevezett gőzkenyér, sok kivánnivalót hagy ugyan, mert ezek a félig homokból, félig buzakorpából készült kenyerek, nem sikerült gombóczokhoz hasonlitottak. A chinaiaknak egyik kedvencz kenyerét, amelyet buzalisztből készitnek, és kivételesen disznó zsirban sütnek

ki, Ma-hoa-nak nevezik. Magunk is izletesnek találtuk azt és szivesen ettük ebédeinkhez a fogadóban.

Finomabb, de amellett olajtól csepegő süteményeket csak nagyobb városokban kaptunk, s ajánlom mindazoknak, akik e vidékre jönnek, el ne mulasszák Lan-tschou-fu-ban az ugynevezett Tschi-tan-kao-t (kuglof-féle) és Si-ning-fu-ban a Tschi-tan-schö(r) (ostya) megkóstolni.

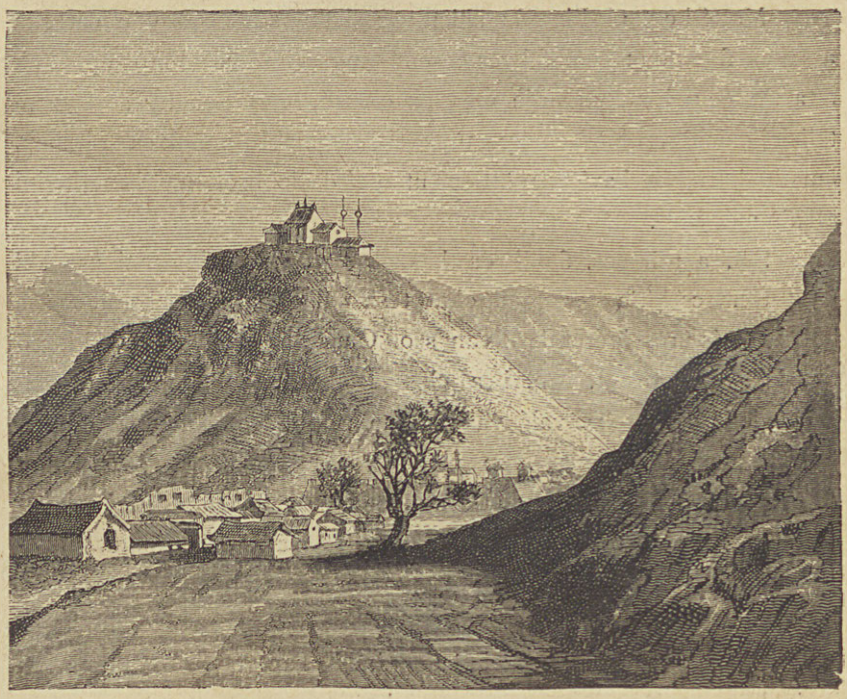
Megérkeztünk Ping-fan-shien városkába, s minthogy e városka az utas figyelmét sem fekvése, sem megtekintésre méltó épületek által le nem köti, engedje meg az olvasó, hogy nehány sort szenteljek chinai szolgaszemélyzetünknek, legalább annak a résznek, amellyel, több havi együttlét után közelebbről megismerkedni alkalmunk volt.

Sin, a tolmács, fiatal és látszólag csöndes flegmatikus, aki mint tolmács kitünő szolgálatokat tesz nekünk, kivált, ha udvarias bókokról és üres igéretekről van szó. Chinai értelemben véve kitünő nevelésben részesült, ismeri a classicusokat, s a helyi és statisztikai érdekü kérdésekre való válasz adást rangján alól valónak tartja. Leirhatlanul rest, egész nap utazó kocsijában alszik, és minden este a lehető legjobb társaságban, melyet valóban műértő szemmel szokott megválasztani, szivja ki kétszer mákony pipáját. Jövőjére vonatkozólag nagyon föllengző tervei vannak. Minthogy a hivatalnoki vizsgákon már keresztül esett, ugy gondolkodik, hogy ha államszolgálatba lépne, a Schanghai-i Tautai vörösgombos kalapja lenne a hozzá egyedül méltó kitüntetés.

Tötai, a szakács, egykor chinai katonatiszt, most állitólag keresztény, mert első találkozásunk alkalmával azt hitte, hogy hittéritők vagyunk, harmincz éves szenteskedő gazember. Senkivel sem tud megférni, mindig veszekedik társaival, és csak akkor alázatos és émelygősen előzékeny, ha finom szaglása valamely kedves ajándék közeledését jelenti neki. Különösen feltünt előttünk, mennyire igyekezett elvállalni azokat a küldetéseket, melyek az

utazásunkban talált missionáriusokra vonatkoztak. Folytonosan piszkos levén, az általa készitett, különben kitünő étkek csak akkor izlettek, ha a szakácsot nem láttuk. Különösen értett a mártások készitéséhez.

A legkitünőbb ficzkó volt, valamennyi között, mindnyájunk közös szolgája Kung-sche, e vidám, mesterkéletlenül őszinte fiu.

Ju-tja-wan.

Feleségét Schanghaiban hagyta, s csak időközönként küldte haza neki meggazdálkodott bérét (havonként 15 tael.) Ha elbukott, vagy — ami gyakran megesett — leesett a lóról, soha sem panaszkodott, ha kérdeztük, hogy éhes, szomjas, fázik-e, vagy melege van, bár arczáról sokszor magunk is leolvashattuk, hogy ugy van, ő mindég tagadólag válaszolt. Fiatalabb éveiben, egyik

vidéki szinház deszkáin működött, s innen származik előszeretete a gymnastika iránt, amelyben való ügyességét szivesen is mutogatta előttünk. Abban a hitben, hogy szolgája volt a pár évvel ezelőtt meggyilkolt Cooper angol utazónak, aki az ő állitása szerént csupán párolt májjal élt, ugy gondolkodik, hogy nekünk is a leg-

Tschin-tschao-ye és a Nan-san-szoros.

nagyobb örömöt szerzi, ha máj készitményekkel lephet meg bennünket. Kifogyhatatlan humorával, gyakran sikerült a tolakodó chinaiakat szétoszlásra birni, vagy legalább távol tartani tőlünk. Szóval a jó Kung-sche, szolgálatkészsége, vidámsága és, bár hiányos, angol nyelvismerete mellett, megfizethetlen utitárs volt reánk nézve. Nem szégyenlette megszerezni a szükséges értesité-

seket és megtenni a kérdezősködéseket, és ezzel is csak fokozta személyének jelentőségét.

Kedélyes és szolgálatra kész fiu még Lau-tschau is, aki a chronometert viszi. Egész lényén azonban bizonyos neme ömlik el a korához képest szokatlan komolyságnak. Különösen szomoritja, hogy bal arczán egy golyó alaku kelevény van, s ugyancsak bal füle alatt még négy hasonló mutatkozik, elvitázhatlan hajlammal a gyarapodásra. Lan-tschou-fu-ban, akkor leptem meg, midőn a kelevényt ujjai közzé fogva, szomoru arczczal beszélte el környezetének, e kellemetlen szaporodás történetét.

Ping-fan-shien 2100 méter magasságban fekszik a tenger fölött. A chinaiak tájékozási képességét próbára akarván tenni, azt kérdeztem Sin-től, mit gondol mily magasságban vagyunk Schanghaihoz képest. Egyelőre nem akart nyilatkozni. Midőn azonban látta, hogy tőlem egy könnyen nem menekszik, szemérmes mosolylyal válaszolta: „Azt hiszem, mintegy 64 lábnyira.“ Midőn kinevettem és egy pagodára mutattam, melynek magassága nagyobb az általa mondott összegnél, egész 600 lábig ment fel számitásában. Kung-sche, a város fekvésének jelentékeny magasságát 100 lábra tette.

Ping-fan-shien fölött, helyenként keskeny mély uttá szükül a völgy, s a hegyek ős kőzete minden lépten szembeötlőbb lesz. Közeledtünk ahoz a helyhez, ahol Prschewalszky ezredes öt évvel ezelőtt keresztül haladt a völgyön, láttuk az utat, melyet valószinüleg követnie kellett, midőn a 4400 méter magasságu Gadschur hegyen keresztül a Tatung folyam mellett fekvő Tschertinton zárdához utazott. A közelfekvő helységek lakosai azonban, sem e hires utazó nevére, sem átalában annak utazására visszaemlékezni nem akartak.

Tschin-tschao-ye mellett, 260 lépés hosszu fahidon keltünk át a Ping-fan-ho vizén. A hid oszlopait fasinák képezik, s közép szélessege 5 lépés. Az ut aztán a balra fekvő Tschin-tschao-ye

falu katonai laktanyája mellett vezet el, lassu emelkedésben a Nan-san hegység Wu-so-ling nevü szorosa felé. Az átmeneti ponton épült őrháznál 2714 méter absolut magasságot jegyeztem föl. Láthatjuk ebből, hogy a viszonylagos különbség völgy és hegy között e ponton nem valami jelentékeny. A hegynek magasabb s részben örökös hóval födött részeivel később fogunk megismerkedni. A felhágáshoz hasonlóan a leereszkedés sem jár valami nagy nehézséggel.

Sok idő óta most láttunk először zöld réteket a széles völgyekben. A réteken szelid Yack-ok és közönséges marhák legelésztek nagy számmal. Jó jelnek tekintettük ezt, és csakugyan legközelebbi éji tanyánkon Lun-quan-pu-ban, kivánatunkra frissen fejt tejet kaptunk.

Másnapi utazásunk egyike volt a rövidebbeknek. Már jókor délután szemünkbe ötlöttek Ku-lang-shien város hatalmas kapui, s a városon tul egy beláthatatlan sikság, amely a távolban a láthatárral olvadt egybe. A nagy ázsiai sivatag déli szélén voltunk. Mielőtt rálépnénk, átalános körvonalokban elmondani óhajtok egyet mást róla.

Aki a „sivatag“ szót csak hallomásból, vagy olvasmányok után ismeri, képzelő tehetsége segélyével alkothat ugyan magának bizonyos képet róla; de kétségtelen, hogy e kép a hozzánk sokkal közelebb fekvő afrikai sivataghoz s különösen a Saharahoz fog inkább hasonlitni, melyről a tömérdek utleirás és jó vagy rosz rajzok és fényképek, annyi jellemzetes részletet ismertettek meg vele, hogy legalább megközelitőleg helyes képet alkothat magának a nagy afrikai sivatag tájképi sajátságairól.

Az emberi észjárás természetében fekszik, hogy az igy magába felvett képeket minden más sivatagra is alkalmazza, kivált ha annak természetéről még csak hiányos ismeretei vannak. És mégis, a kettő között, bár a pusztaság és sivárság mind kettőnél

egyforma, lényeges különbség létezik, annyira, hogy egy egészen új és ismeretlen látvány terül el szemeink előtt.

Az a világrész, amelyet az emberiség bölcsőjének és jelen műveltségünk forrásának kell tekintenünk, Ázsia belsejében szintén óriási sivatagokat tartalmaz. E sivatagokra vonatkozólag csudálatosképen még ma is csak hiányos értesüléseink vannak, kevésbbé ismerjük őket s átalában véve csekélyebb mértékben vonják azok magukkoz érdeklődésünket az észak-afrikai sivatagoknál.

A Kopi és Schamo sivatagok, a legnagyobbak az ázsiaiak között, Greenwichtől számitva a 76 keleti hosszusági foktól a 115-ig terjednek 7—800 kilométernyi közép szélességben. Hosszuságukban — körülbelől a középen — annyira benyulik a Tien-san hegység (Thian-schan) a sivatagba, hogy annak szélessége itt körülbelől 300 kilométernyire olvad össze, s ez által a sivatag maga is két részre, a nyugati és a keleti részre oszlik. E kétfelé osztás annál jogosultabb, mert eme legkeskenyebb ponton, északról délnek, egy fő utvonal metszi ketté azt. A nyugati rész, melyet a nagy Tarim-medenczének neveznek, nyugatról a Pamir fennsik, délről pedig a Kuen-lun által van határozva. A keleti részt nevezik a nagy Kopi vagy Schamo sivatagnak. Meg kell itt jegyeznem, hogy a „vagy“ kötszó a jelen esetben hamisan van alkalmazva, habár egyike a legjelesebb buvároknak, Richthofen báró szintén abban a nézetben van, hogy „Kobi“ (Gobi) és „Schamo“ egyet jelentenek.

Sokszoros tudakozódások után végre tisztába jöttünk, hogy a chinaiak a két elnevezést teljesen elválasztják egymástól, ugy, hogy Kopi a kősivatagot, Schamo pedig a homoksivatagot jelenti. Míg Ta-kopi kiterjedt apró kövekkel (nagyobb részben porphyr és kovarcz) födött részeit jelenti a sivatagnak, Kopi csak helyi elnevezés kisebb homok területek számára. Azt hiszem, hogy e magyarázat helyességéért kezességet vállalhatok.

A Tarim-folyó, melytől a sivatag nyugoti része nevét köl-

csönözte, négy folyam egyesüléséből származik, Aksutól délre, és csak innentől fogva viseli e nevet. E négy folyam az aksai, a Ky-syl-su — ez Kaschgaron folyik keresztül — a Jarkand, melynek neve feljebb Sarafchan és a Khotan folyamok. Felső folyásánál szakadékos sziklás vidéken keresztül rohanva, a Tarim alább renyhe folyammá lesz, több ágra oszlik, meszire elmocsárositja vidékét és végre maga is a mythosgazdag Lop-nor-ba ömlik.

A keleti sivatagrész csak kivételesen van keresztül metszve egyes, a homokban majd elvesző, majd ismét előbukkanó vizerek által. Ezek vize az erősen sós keserü iz miatt, teljesen élvezhetlen. E vizerek legtöbbnyire a Nan-san hegységből erednek, s nem egyszer apró tavakat is képeznek, melyeknek partjai el vannak mocsárosodva, vagy sovány sivatag katánggal benőve. E tavak környéke valóságos fészke a váltólázaknak.

A tulajdonképeni homoksikságok, melyeket a mongolok Tingeri-nek vagy mennyei sikoknak neveznek, tökéletesen viztelenek.

A nyugati félen a legjelentékenyebb tó a Lop-nor, melynek fekvése még nincs pontosan meghatározva. Prschewalszky orosz ezredes azt mondja, hogy a Lop-nor, egy szakadékos és keletnyugoti irányu hegytől az Altyn-tagtól északra fekszik. An-si-fan mellett én hasonló hegységet találtam, melynek iránya a Lop-nor felé egészen hasonló, s melyet a chinaiak Pej-san-nak neveznek. Valószinü, hogy a hegyhát azonos lesz a Nan-san hegységnek Tung-hoan-shien felé elnyuló lánczolatával. A tó maga, 6 napi járásnyira van Karaschartól, a Tarim-medencze legmélyebb pontján 670 méter magasságban a tenger szine fölött. Partjai és környéke elmocsárosodtak.

A sivatagot délről határozó hegység fő lánczolatának neve Nan-san s a hegyláncz alakzata tömör, magas sziklás és megmászhatatlan hátakkal, melyek Tung-hoan-shien felé átlag 6000 méter magasak, s melyeknek egyes örök hóval fedett csucsai nem ritkán a 7000 métert is meghaladják. Magában a sivatagban, és

pedig annak szélein gyakran találkozunk sziklaerekkel, melyek között apró oázok nyujtanak a szemnek némi gyönyört e vigasztalan környezetben. E legtöbbnyire nehány száz láb magas domb lánczolatok vagy elkülönözve lépnek fel, vagy összefüggő hosszu sorokat képeznek, melyek ez esetben nem ritkán, az 1000 láb magaságot is elérik. Ez átalában kopasz sziklák folyammedrében a sivatag lakói itt-ott cisternákat alkalmaztak, amelyek minden esőzés után, állitólag meg is telnek vizzel. A sivatag belső része hullámos, a közepe felé határozottan sik. A legmélyebb pont 607 méter a tenger szine fölött a Dolon-nor-tól Urga felé vezető utban fekszik. Maga az utóbbi város 1600 méter magasságban van.

A vizgazdag nyugoti részben termékeny oázok találhatók, ha bár csak egyenként elszórva is, és ezeknek friss zöldje kellemes ellentétet képez a kopár homok szürkeségével.

Egy beláthatlan, nagyobb és kissebb kövekkel boritott, kiszáradt folyammeder látványa körülbelől azt a benyomást teszi az utasra, mint maga a Kopi sivatag. A sivatag szinezete sárgásan szürke és élettelen. Nappal, és különösen ha bárcsak csekély szél is lengedez, a levegő por és homokkal van tele. A szelek különösen délelőtt támadnak, délkeletről érkeznek, s az agyagvidékekről magukkal hozzák a levegőt elsötétitő port és homokot. Az esték nagyobbára csöndesek és az éjek oly tiszták, hogy hatod sőt heted nagyságu csillagokat is szabad szemmel megkülönböztethetünk az égboltozaton. A nyári hónapokon át, hüvös éjszakával váltakozva tikkasztó forróság uralkodik a sivatagon. Déltájban a homokról visszaverődő napsugarak oly magas hőfokot idéznek elő, hogy nem egyszer a nyeregbőrhöz való egyszerű érintés által lángra lobbantottam a gyufát. Födél alatt, julius havában 40° C. volt a hőség. Télen erős hideg és száraz fagyok uralkodnak. Márczius havában még, napköltekor — 17° C. Ugyan ez időben szobácskánk hőmérséke — az igaz, hogy az ablakok csak a legritkább esetben voltak papirral beragasztva — 8, sőt 9° C. volt a fagypont alatt.

A sivatag csekély számu lakosa, télen óhajtva várja a hóesést, de e vágyuk csak a legritkább esetben teljesedik be.

Sok hó e vidéken bő esztendőt, kevés vagy épen semmi, rosz aratást jelent. A chinaiak meg voltak győződve, hogy csillagászati észleleteim csupán a jövendő kikutatására, vagy az időjárás megjövendölésére vonatkoznak. Minden oldalról ostromoltak tehát kérdésekkel, s hogy észleleteimnek különben is sok nehézséggel járó keresztülvitelét teljesen lehetetlenné ne tegyem, mindenkor választ is adtam kérdéseikre. Időjóslataimnál természetesen az Aneroid — e műszer mindenfelé átalános bámulat tárgya volt — kellett, hogy segélyére legyen látnoki tehetségemnek. Látnoki tehetségem oly nagy elismerésben részesült, hogy midőn a sivatag felé közeledtünk, Lan-tschou-fu-ból a kormányzónak egy külön futárja érkezett hozzám, azzal a kérdéssel, hogy mikorra lehet hóesést remélni. Márczius végén voltunk, a napsugarainak már elég ereje volt, s azért egy Pythia nyugalmával válaszoltam: „A jövő évben.“

A sivatag rettenetes szárazsága csaknem teljesen kizárja a mi fogalmaink szerént értelmezett esőt. Négy hónapig tartózkodtunk a sivatagban, s ez alatt egyetlen esős napunk sem volt. A lakosok sokat beszéltek a ritka záporesők jótékony hatásáról, de egyuttal rémületes pusztitásairól, mert ez ugynevezett záporesők nem egyebek ama rettenetes homokzivataroknál, melyek a Tarim-medenczében keletkezve, ide átrohannak s a nehány csepp eső mellett iszonyu mennyiségű homokot hordanak magukkal.

A sivatagot délről határozó hegyláncz leginkább porphyrból és kovarczból áll. Hasonlót mondhatunk a sivatag köveiről és homokjáról is. A növényzet csupán az agyag lerakodásokra szoritkozik, az oazok területén. Itt látható a Dyrusum, egy kemény fűfaj, alakjára és szinére hasonló a sikár fűhöz. E fű öles magas lesz, törékeny mint az üveg, és megsebesiti a kezet; továbbá az ürmöst s a tevék által rendkivül kedvelt Budarganát, — mint a mongolok

nevezik. Ezeken kivül még mindössze nehány mohafajt nevezhetünk. Még e sovány tenyészet is elnyomorodott, nedv- és szintelen.

A hegyek, ahol a légköri lecsapodások gyakoriabbak, a kopasz sziklák kivételével, alpesi legelőkkel és buja tenyészetű fenyő, füz, nyir, nyár, gyalogfenyű és mogyoró erdőkkel vannak benőve. A hegyek alja meredeken emelkedik ki a sivatagból és teljesen kopasz, alig benőve elcsenevészedett fűvek és mohával.

A növényzettel öszhangzatosan az állatvilág is szegény és satnya. Leggyakrabban találkozik a vadász az Antilope gutturosaval, mely az európai őzekhez hasonló és csak nyájakban együtt látható. Ez állat mindenütt található a sivatagon, ahol csak egy kis viz van, s e tekintetben annyira nem válogatós, hogy még a sós vizzel is beéri. Minthogy e vidéken az Antilopeokat nem vadásszák, nem is szilajok azok, s egész bátorsággal közelednek az emberek telepitvényei felé.

A zoologusok már régóta foglalkoznak azzal a kérdéssel, valjon általában véve léteznek-e vad állapotban élő tevék. A chinaiak nyilatkozatai e tekintetben ellentétesek, mert egyik azt állitotta, hogy saját tapasztalása után ismeri és tudja ily állatok létezését, mig a másik határozottan az ellenkezőt állitja. Prschewalszky ezredes azonban azt állitja utleirásában, hogy a Lop-nor mellett nehány vadtevét ejtett el. Igaz, hogy a vad és szelid teve közt alak és szin dolgában rendkivül csekély különbség mutatkozik; azonban általa mégis meg van czáfolva az a nézet, hogy a teve emberi segély nélkül szaporodni képtelen. A szelid teve jelentősége a sivatag lakosaira nézve kiszámithatlan; azért talán nem is veszi rosz néven az olvasó, ha egy kissé körülményesebben foglalkozunk vele.

A kettős puppal ellátott tevének tulajdonképeni hazája a sivatag és a puszta. A mongolok teherhordásra használják, a chinaiak azonban jobb szeretik az öszvéreket. A teve szereti a szabadságot és istállóban tartva elsatnyul s ezért a mongolok tevéi jobb

állapotban is vannak, mint a chinaiaké. A tevék kevéssel megelégedése általánosan ismeretes. Minden táplálék nélkül 8—10 napig, egy csepp viz nélkül körülbelől egy hétig elél. Előszeretettel issza a sós vizet, valamint átalában véve a só, nélkülözhetlen tápszerét képezi. Legfőbb táplálékát a dyrusum szolgáltatja, és a Burdagana; azonban a kikészitett bőrt sem veti meg, s gyakran kirágja a

A Nan-san-szoroson tul.

nyergeket, hogy a kitömésükre használt szalmát eltogyaszthassa. A teve társaságkedvelő állat, és vakon követi a karaván vezető állatot.

Utközben öt-hat állatot kötnek össze, de oly modorban, hogy a kötelék könnyen feloldódik, ha az állat csökönyösödni kezd, vagy ijedten félre ugrik. Ez elővigyázati rendszabály annál szükségesebb, mivel ez állatok könnyen megijednek, s ha egyetlen állat vágtatni kezd, a többiek is mind követik példáját. Az ujon

született teve csikó, egészen tehetetlen magával, s anyja nehány napig a hátán hordozza.

Lovaglásnál fanyerget tesznek reá, s pupjait nemez takaróval védik a feltörés ellen. Az ülés olyan, mint lóháton. A teve annyira érzékeny az idő viszontagságai és különösen a nedvesség irányában, hogy rendesen elveszettnek tekintik, ha valamely mocsárba tévelyedett; mert ha az elsülyedéstől és megfulástól megmentik is, lassan, de biztosan elvész utánna. A mongolok az ily állatoknak rendszerént vissza adják szabadságukat.

A teve kitartása és mozgásának gyorsasága a homokban, valóban csudálatra méltó. Mindennap, átlagban 50—60 kilométernyi utat képesek megtenni, s e mellett 150—250 kilogramm terhet is magukkal vinni. Egy teljesen kifejlett teve ára 100—140 frt.

Vonatkozással a chinaiak elbeszélésére a Lop-nor mellett élő vad tevékről, amelyek, mellesleg mondva, állitólag rendkivüli szörnyetegek, az ő élénk képzelő tehetségük más, meseszerű állatokkal is benépesiti e vidéket. A mi gyermekregéinkben is előfordul ez állat, — az egyszarvu. Ez állatok csak egyenként találhatók fel az Altyn-Tag és a Nan-san hegység leghozzáférhetlenebb szakadékaiban, és jaj annak a halandónak, aki ideje korán nem menekül, ha e szörnyeteg közellétéről meggyőződött. A chinaiak leirása szerént ez állat közép nagyságu, feje nagy és homloka közepén két villámló szem között ott van az a veszedelmes fegyver, az egyetlen szarv, melynek csupán érintése már bizonyos halál. Az állatnak kemény patái vannak, s hosszu bozontos farkának sörénye görbe horgokkal ellátott golyókban végződik. Az egyszarvu, tiszteletthelyet foglal el China modern classicusainak müveiben is.

A Lop-nor melletti völgyhasadékokban számos vadszamár is fordul elő, ezekről azonban később lesz szó. Hogy a sivatag állatvilágáról nyujtott kép tökéletes legyen, fel kell még emlitnünk: a farkast, melynek azonban csak hirét hallottuk, a darvakat és a rendkivül szemtelen varjakat, melyek a mongolok előtt sérthetlenek

aztán a remete madarat, amely folytonosan vizet keres, továbbá a mongol pacsirtát, a sivatagi solymot, verebeket stb.

Tavasztól kezdve tömérdek phrynocephalos-fajt találunk. E csinos gyikok, szürke pikkelyükkel alig különböznek a homoktól és a sivatag követől, s rendkivül szivós élettel birnak. Ugy tapasztaltuk, hogy egyes példányok tiz napig egy üvegben tartva, midőn már egészen megmeredtek, a nap melegétől ismét uj életre ébredtek és vigan odább iramodtak. A rovarvilág gyéren van képviselve. Feltünő a szent János bogarak, továbbá szunyogok és legyeknek a sivatag e két ostorának megszámlálhatlan sokasága. Ez apró állatok tolakodása kiállhatatlan. Még a dohányfüst sem használ ellenük, pedig ez még a moskitókat is elkergeti. A legyek az orrlyukakban, a fülekben és a szemszögletekben helyezkednek el, s ott alkalmatlan viszketést és égetést okoznak. Nem ritkán történik meg, hogy az öszvérek ledobják terhüket, s egy darabig vágtatva, végre homokban henteregnek, igy akarván szabadulni kinzóiktól. Egy homokzivatar után azonban ugy tetszik, mintha a rovarok egytől egyig elpusztultak volna. A nyugalom ilyenkor is fájdalom csak nehány napig tart, s aztán ujra kezdődik a szenvedés.

A sivatag történelméről beszélve, csak azt a csekélységet érthetjük alatta, amit a chinaiaktól hallottunk. A mongol, bármely osztályhoz tartozzék is, nem birja emlékében tartani őseinek történetét, de még a legközelebbi időkét sem. E vonás csaknem minden nomád néppel közös.

A földirati helyzet, a talaj minőség, geologiai kutatások, a tavak sótartalmának megfigyelése, valamint a vizereké és a sivatag homokjáé is — önkénytelen is azt az eszmét ébresztik fel az utasban, hogy ez óriási sivatag, és pedig aránylag, még nem is régi idők előtt tengerfenék — az ázsiai földközi tenger volt. A régibb chinai classicusok emlékeznek is erről s Han-hai név alatt beszélnek róla.

A tenger eltünése után valószinüleg a termékenység és jólétnek egy neme létezett a sivatagon, de a Tarim-medencze egykori nagy városai közül csupán Kaschgar tartotta még régi tekintélyét. Még Marco Polo, (1275) emlékezik művelés alatt álló helyekről, melyeket ma már sivó homok borit. Marco Polo beszél a gazdag Tschar-tschan tartományban való utazásáról, melynek ma már még nevét sem ismeri senki, mily gazdagságot, a történelemnek mily titkait temette el a sivatag homokja, ki tudná azt megmondani? Hogy azonban itt, évszázadokkal ezelőtt eleven élet folyt, hogy számos karaván találkoztak egymással itt, mint keletről nyugotra vezető főközlekedési vonalon, az kétségtelen. S hogy e nagyfontosságu kereskedelmi ut nagy városait egyszerre, vagy lassanként eltemette a homok, arról elég tanubizonyságot tesznek, a koronként fölfedezett és félig kiásott városromok. E házak némelyikében még most is találnak rizst, theát és más élelmi szereket.

Nem igen föltételezhető, hogy minden várost egyszerre temetett volna el a homok zivatar, mert még ma is találunk a mongol sivatagon városokat, melyeket a lakosság, viz, élelmi és tüzelő szerek hiányában önkényt elhagyott, s melyek igy néptelenül természetesen gyorsabban áldozatul esnek a homokzivataroknak, mint ha a lakosság egyesült erővel küzdene az elemek romboló hatása ellen. A sivatagban létezett nagy városok létezéséről kétségtelen tanuságot tesz az eddig föltalált, 20-nál több városrom, s ezek épitési ideje valószinüleg a nagy Kublai khan uralkodására (XIII. század) vihető vissza.

Du Halde következőleg nyilatkozik erre vonatkozólag: „Valószinü, hogy e városokat Kublai uralkodásra jutása után alapitották; mert miután a mongolok a chinai szellemet elsajátitották, és Kublai uralkodása alatt polgárosodtak, már csak azért is, hogy polgárisultságban az általuk legyőzött chinaiak mögött elmaradni ne látszassanak, számos nagyvárost alapitottak, melyeknek azonban, ma

már csak romjai léteznek. Akkor, midőn a mongolok egész Chinát meghóditották, életerős nemzetet képeztek, benső értékkel és a viszonyoknak megfelelő szervezkedéssel. Mióta azonban a chinaiak befolyása alá jutottak, a chinaiaknak csak hibáit és gyöngeségeit tanulták el, de nem egyuttal erényeiket is. Egykori nagyságuknak ma már nyoma sem létezik.«

E vidéket is bizonyitékul lehet felhozni amaz állitás mellett, hogy az ország jelleme, elhatározó befolyással van annak történelmére. Előbb viszonylagosan termékeny és nagy népességü, ma sivatag, nehány oázzal területén és lakosai tétlenségbe, butaságba merülve keveset különböznek házi állataiktól. Ilyen ma Mongolország, csupán eszményi fogalom, melyre még a chinaiak is a lenézésnek egy nemével tekintenek.

A kelet felől érkező hóditók mindegyikének könnyü feladat volt, az elszórt telepitvényeket elpusztitni és ámbár a törzsek egyesülése védelmül a közös ellenség ellen, egy hatalmas szövetségestárs, az ellenséges hadak élelmezésének nehézsége által támogatva, kedvező eredményeket hozott létre, hasonló események mégis csak a kialvó félben levő lámpa utolsó fellobbanásához hasonlithatók.

Nehány év előtt alapitott Jakub-beg egy birodalmat Turkestanban, de az csakhamar fölébresztette a chinaiak féltékenységét. Egy chinai hadsereg a nagy Zo-zung-tang vezérlete alatt, megtámadta az uj fejedelmet, megfosztotta trónjától és életétől, s elfoglalta Kaschgart. Mellesleg megjegyzem itt, hogy a chinai hadsereg nem egyenesen a sivatagon keresztül, hanem a Tien-san déli oldalán, An-si-fan, Hami és Fur-fan felé vonult Karascharnak. Ez utvonal most már a chinaiak hatalmában van, legfontosabb pontjai őrséggel, s erődítésekkel vannak ellátva, habár csak kezdetleges modorban is.

A sivatag oázainak lakosai a mongol fajhoz tartoznak, és chinai telepedőkre s benszülött mongolokra oszlanak fel. Ez utób-

biak ismét több törzsre oszlanak, s ezek között több él egy fejedelem alatt egyesülve. Csak azok, akiknek birtokuk egészen közel esik a chinai határhoz, vannak oly függő helyzetben, mint p. o. egy chinai tartomány kormányzója, s ezek közül sokan mandarin rangot viselnek. A sivatagban élő chinaiak, China keleti és déli határain, apró falvakban laknak, és anélkül, hogy a mongolokkal összekeveredtek volna, folyvást a mennyei birodalom jobbágyai maradnak. Helységeik a Chinát körülövező hires nagy falnak, — amely most már csak omlatag sánczot képez — ugy külső mint belső oldalán feküsznek. Az egykor hires védelmi fal ma már egész jelentőségét elvesztette. Helyenként, — bár ritkán — még ma is 6 méter magas és 1 méter széles, és minden két kilométer távolságnyira 12—15 méter magas védelmi torony emelkedik. Nehány kilométernyire Su-tschou-tól nyugotra, délfelé hajlik el az ut, miután előbb 21 napon keresztül folyvást tájékozásul szolgált az utasoknak, s a Nan-san hegység lábánál ér véget. Mig az oázok lakosai állattenyésztésből, némi földmivelésből és abból élnek, hogy a karavánoknál vezetői szolgálatokat tesznek, a Nan-san hegység oldalainak lakói rabló természetű pásztor népek, s ezek kizárólag csak állattenyésztéssel foglalkoznak. A chinaiak ezeket egyszerűen Fan-zhoknak nevezik. Mindenki menekül, mihelyt hirét veszi, hogy valamely oáz lakosai ellen rablójáratra indulnak. A chinaiak ismét két osztályt különböztetnek meg e Fan-zh-ok között, és pedig az elvadult chinait, vagy szelidt Fan-zh-t, akik nem mernek mélyen benyomulni a hegyek közé, és az állattenyésztés mellett némi földmüvelést is folytatnak és a Tangutokat, vagy is a vadrablókat. A szelid Fan-zh-ok évenként egyszer megjelennek Su-tschou-ban és An-si-fan-ban, ahol gyapjut és bőröket adnak el, hogy azok árán ruhaneműeket és élelmi szereket vásároljanak. A Tangutok ellenkezőleg csak rablószándékkal és váratlanul mozdulnak tanyáikból, elrabolják az aratás gyümölcsét és a házi állatokat, s olykor egy-egy chinait is legyilkolnak.

A sivatag chinai lakosai nyomorult életet folytatnak. Napi eledelük háromszori étkezés mellett, leginkább durva buzalisztből készül. A lisztet vizzel és némi sóval tésztává gyurják, vékony laskára vágva vizben kifőzik. A lisztet Su-tschou-ból hozzák. A fűszert ez egyszerü étel mellett a thea képezi, melyet, téglaalakba összepréselve a karavánok szállitnak hozzájuk a déli tartományokból. E theatéglák a theanövény hulladékaiból és legsilányabb levelekből készülnek. Hogy jobb ize legyen, a theát sóval és vajjal főzik.

A lakosok élete tétlenségben eltöltött napok és évekből áll, s az egyetlen változatosságot a karaván ok érkezése okozza, amelyek tevéket vagy öszvéreket bérelnek a lakosságtól. Kivétel nélkül szegények mint a templom egerei. A tanyák, illetőleg falvak, oly helyekre épitvék, ahol iható vizet lehet találni. A viz ugyan gyakran 10—12 méter mélységben található s ekkor sem ment teljesen némi sós és kénes mellékiztől. A Schamo sivatag falvai egy vagy két agyagházból állanak, melyekhez néha, hasonló modorban épült templom is csatlakozik. Négy füstös fal, minden ablaknyílás nélkül, dyrusummal, vagy félig elszenesedett gyékényfonattal födve, képezi az egész nyomorult lakást. A bejárat az egyetlen nyilás, ugy a lakosok mint a világosság és por, legyek, szunyogok és vendégek számára.

Fa és faszén a legnagyobb fényüzési czikkek közé tartoznak a sivatagon. A lakosok argali-val, vagyis a nyáron át szorgalmasan gyüjtött teveganajjal melegitik lakásaikat. Kemenczékről fogalmuk sincs. Egy medencze, melyben a ganaj kellemetlen füst és illat kifejlesztése közben ég el, helyettesiti a kályhát minden házban. A fekhelyeket csak éjszaka fűtik.

Természetes, hogy mi a melegedés e neméről előlegesen is lemondottunk. Betakaróztunk, amennyire lehetett, pokróczainkba és inkább tűrtük, hogy pokróczunkon és hajunkon egy kis zuzmara képződjék, semhogy a mindenféle féreg kinzásainak kitéve legyünk.

A házak lakálytalansága még a tulajdonost is csakhamar kiűzi onnan. Egész nap az agyagfal mellett ül vagy heverész, és pedig télen a napos-, nyáron ellenkezőleg az árnyékos oldalon. Itt szívja pipáját, issza theáját és alussza délutáni álmát. A sivatagban lakó mongolok és chinaiak egyiránt szeretik a hosszas beszélgetést, és ha a mongolok társalgásának főtárgyát a nyájak mikénte képezi, a chinaiakat ellenkezőleg a kereskedelem és földmivelés viszonyai érdeklik.

A mongol hölgyek részt vehetnek e társalgásban, mig a chinai nők és leányok a férfiak társaságából tökéletesen ki vannak zárva. Innen van az is, hogy házasságok kötésénél a chinai legtöbb esetben csalódásokban ringatja magát, mig a mongol szabadon követheti szive sugallatát. Csak a legritkább esetben — mert a törvény megengedi ugyan az ily előkelő passziókat, de annál hatályosabban tiltja a szegénység — történik meg, hogy a férj, rendes és törvényes felesége mellett még háremet is tartson.

A menyegzői ünnepélyek mindenkor napokig tartó dözsöléssel vannak egybekötve, s a chinaiaknál sült malacz, a mongoloknál pedig a mongol juh kövér farka képezi e dözsölés fénypontját. Theát és rizspálinkát hihetetlen mennyiségben fogyasztanak el ily alkalomkor. Hasonló ünnepélyességek vannak szokásban a temetések alkalmával is. Mihelyt a halottat, a ki a fa teljes hiánya folytán csak nehány rongyba van takarva, egy homokgödörben elásták, a gyászoló rokonság és barátok, a halott házában gyülekeznek össze, vagy olykor a legközelebbi korcsmában, és gyakran napokig dorbézolnak a boldogult hagyatékának rovására.

A mongolok buzgó buddhisták, mert e vallásnak csöndes szemlélődése csudálatos összhangban van egyéb jellemtulajdonságaikkal, s papjaik a hit és babona tekintetében határtalan hatalmat gyakorolnak fölöttük, s gyakran akaratnélküli eszközévé teszik őket határtalan önkényüknek. A chinai ellenben föltétlen közönyt tanusit minden eszményi dolog és különösen a vallás iránt. Az

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA DEBRECEN

A sivatag megpillantása.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

ami ezután történhetik, csak a legtávolabbról sem érdekli őt s minden igyekezete oda összpontosul, hogy a jelent minél teljesebben élvezhesse, s ha e tekintetben valami oka van a panaszra, csak akkor nyer szemeiben némi jelentőséget a buddhista pap, aki már gyermekkorától fogva megtanult imádkozni. A mongol ellensége a chinainak, és viszont; a két faj gondosan kerüli egymást, s lehetőleg távol ütik fel egymástól tanyáikat még a sivatagban is. Mig a fő mongol herczegségek, mint Alaschan és Ordos, a Hoang-ho nagy kanyarulata közelében kelet felé feküsznek, a sivatag déli része, a Kan-su nevü chinai tartományhoz tartozik.

A sivatagot, az utóbbi évtizedben, s különösen annak keleti részét, Sosznowszky és Prschewalszky orosz ezredesek, az angol Ney Eliás és Fritsche német tanár utazták be. Különösen Ney Eliás ur kötelezte le a tudományos világot pontos hely- és vizszinelési adataival.

A Tarim-medenczét, ezelőtt 600 évvel Marco Polo, és utána több nestorianus hittérítő utazta be, ez utóbbiak azonban nem hagytak hátra utleirást. Öt évvel ezelőtt Prschewalszky ezredes, Karaschartól délre fekvő tavat látogatott meg, melyet ő a Lop-nor-nak tart. Minthogy azonban e tó az ő állitása szerint nagyon is délre fekszik, sokan azt a nézetet táplálják, hogy ez álló, sótartalmu és iszapos viz a Gaschu-nor, egy kisebb tó, a Lop-nor és Chara-nor között.

A sivatagon keresztül vezető jártabb utak, vagy kövekkel vagy árkokkal vannak jelölve. A távolabb fekvő vidékekbe való kirándulásnál az utasok élete kizárólag a vezető ügyességétől függ. A vezető nélkülözhetlen feltétele a pusztában való utazásnak. Épp oly szükséges azonban elég mennyiségü viznek magával vitele is, mert a létező cisternák legtöbb esetben ki vannak száradva, s gyakran két-három napi utra vannak egymástól. Hogy ily körülmények között jó sátrak nagyban emelik az éjjeli tanya kényelmét, azt mondanom is fölösleges.

Mily veszélyes dolog a sivatag beutazásába bocsátkozni tapasztalt mongol vezető nélkül, keservesen tapasztalta Prschewalszky ezredes 1873 Alaschanból Urgaba visszautazása alkalmával. Félúton elfogyott a vizük. Mindenekelőtt leghivebb kisérőit, két kitünő ebét vesztette el. Elhullottak a szomjuság miatt. A mongol vezető menyre földre esküdött, hogy egy óra alatt cisternához kell érniük. Hasztalan. — Prschewalszky saját kozákjait küldte ki, hogy forrás után kutassanak. — Ennek sem volt eredménye. Végre azzal fenyegetőzött, hogy lelövi a vezetőt, ha vizet nem talál — és a forrást csakhamar megtalálták. Mily borzasztó kín a szomjuság, s mily kétségbeejtő csalódás az, midőn több napi kinlódás után tiszta vizszalagot pillantunk meg, s végerőködéssel oda vonszolva magunkat, azt látjuk, hogy élvezhetetlen, mert sóval van telitve és keserü. — Ezt magunk is gyakran éreztük utazásunk közben.

A sivatag, a hol kopasz sziklák nem tarkitják, vagy a homok nem tulságosan mély, fakószekerek számára mindenütt járható. — E kezdetleges kocsikat használtuk tehát mi is podgyászunk tovább szállitására. Magunk öszvéreken vagy lóháton haladtunk előre. Ruházatunk télen prémes kabátból, nyáron vászonszövetekből állott, fövegül az angol parafa kalapokat viseltük, s ezeknek viselése az égető napsugarakra való tekintettel, föltétlenül szükséges.

Előnyt adtunk az európai öltözetnek a chinai fölött, mert az álöltözet minden körülmények között bizalmatlanságot gerjeszt. Ha tehettük, mindenkor európai modorban is éltünk. Széchenyi gróf az expeditió élelmezéséről is kitünően gondoskodott; conservált hus, tej- és vajjal bőven el voltunk látva, s ennek folytán minden este európai modorban készitett levessel üdithettük fel magunkat. Nem ittuk a rosz izü, zöld chinai theát sem, sem a kozmás rizs pálinkát, hanem megelégedtünk a jól átszürt vizzel.

Remélem, hogy annyira megismertettem a nyájas olvasót az ázsiai sivatag viszonyaival, hogy most már bátran kérhetem,

térjen vissza velem Ku-lang-shien-be, ahonnan aztán tovább folytatjuk utunkat.

Ku-lang-shien fekvése gyönyörü. Délről a város falai még a Nan-san hegységhez simulnak. Itt még rohanó patakok törnek elő a sziklákból, és idylli jelleget kölcsönöznek a csinos malmoknak és egyedül álló templomoknak. Itt még tehenek és juhok legelésznek a friss zöld gyepen és a paraszt szorgalmasan munkálja termékeny földjeit. Védfalképen emelkedik a város körül kétfelől a hegylánczolat, és a távolban a sivatag kopár szinvonalával olvad össze. Itt még minden lépten-nyomon érezhető a természet eleven érverése, amott ugy látszik, hogy sem életerőt kölcsönözni nem tud, sem maga azzal nem rendelkezik. A világegyetem legélesebb ellentétei találkoznak s érintik egymást Ku-lang-shien falai alatt.

A városban, melynek belseje miben sem különbözik a többi chínai városokétól, csak egy napig időztünk.

Valódi megelégedéssel költöztünk be az ujonnan épült Kun-kwan-ba. Szobánk még magasabb igényeket is kielégithetett; a butorzat uj volt és kényelmes, a padló tisztára volt surolva, s egyetlen porszemet sem fedezhettünk fel az ágyakon és egyéb butorokon. A fa falazat gyönyörüen volt kifestve; az ablakokon nem mutatkoztak a már megszokott hasadékok. Teljes nyugalommal engedtük át magunkat a pihenésnek, és másnap késő reggelig jóizüen aludtunk.

Másnap fölébredve, mindhárman roszul éreztük magunkat. Hasonló jelenségek mutatkoztak mindnyájunknál: fejfájás, szédülés, hányás-inger, bágyadtság, álmosság, s az inyhús dagadtsága.

Vizsgálat alá vettük a tegnapi vacsora maradványait, a főző edényeket, mert e jelenségek mérgezésre mutattak. Eredménytelenül. Végre az épület uj voltában kerestük rosszul létünk okát, s minél tovább vizsgáltuk a falazat gyönyörü zöld, sárga és piros szineit, annál tanácsosabbnak tünt föl előttünk, hogy holnap tovább siessünk innen. Embereinknek, akik egészen jól érezték ma-

gukat, nem igen tetszett ugyan ez elhatározásunk, mert már előre örvendtek, hogy néhány napig kipihenhetik magukat. Másnap éjjel ajtót, ablakot nyitva hagytunk, habár ennek folytán 6° szállott alá a szoba hőmérséke a fagypont alatt s reggelre csinos jégcsapok képződtek is bajuszainkon. (Lehet, hogy a mérgezés ismét szénéleg-gázra vezethető vissza, ámbár kizárólag faszenet használtunk.)

A sivatag kezdetén, aránylag jelentékeny fatenyészet lepett meg bennünket. Vastag törzsü füzfák és életteljes nyárfák állottak sürüen egymás mellett, sőt a Nan-san hegység aljában még kissebb fenyves ligeteket is láthattunk. Az időjárásra nem volt okunk panaszkodni, ámbár a levegő a fényes napsugár daczára sem volt egészen tiszta. A Nan-san hegység körvonalai csak elmosódva mint valamely sárga fátyol által eltakarva, ötlöttek szemeinkbe, s a legnagyobb láttávolság aligha tett többet 4—5 kilométernél. Távolabbra, porba és ködbe volt borulva a sikság.

A légkör mozgása rendes körülmények között feltünően szabályos. Márczius havában, éjjel s mintegy két órával napkölte után nyugodt és mozdulatlan. 8 órakor reggel erős, hideg északi szél támad, és tart folytonosan 10 óráig. Délben, teljes szélcsend mellett legmagasabb a hőfok, s aztán ujra kezdődik az északi szél munkája, amely délután 4, sőt olykor este hat óráig is eltart. Aztán föltétlenül nyugalom uralkodik mindenfelé.

A légáramlatokról mondottak kiegészitésére még hozzáteszem, hogy Si-ngan-fu-tól Lan-tschou-fu-ig, kiválólag keleti és délkeleti szeleket észleltem, s abból a körülményből, hogy az ut mentén látott fiatal fák mind északnyugati irányban voltak meghajolva, azt következtettem, hogy a délkeleti szelek egész éven uralkodnak.

A sivatag száraz szeleinek hatása legérzékenyebben nyilatkozott a végtagok körül. Nemcsak kezeink, de arczunk és füleink is nemsokára fél hüvelyk hosszu repedésekkel voltak boritva. A repedések által okozott fájdalom kellemetlen volt, s csak ugy

enyhithettük némileg, ha a fájós helyeket glycerinnel dörzsöltük be.

A most teljesen kiszáradt folyam medre mellett egyik helység romja a másikat érte, a vigasztalan sárga agyag romokat, hasonló anyagból készült omladozó fal környezi. E falak még az egyedül álló, és minden lépten-nyomon található házak mellett sem hiányzanak.

A lakott falvakban is csak kevés ember él. — Rendesen két-három udvarnak van lakosa az egész faluban. A lakosok minden munkától irtóznak, s rongyos ruházatuk, s testük leirhatlan piszkossága folytán inkább undort, mint részvétet ébresztenek maguk iránt. És mégis mulatságosnak kell mondanom azt a jelenetet, midőn megpillantásunkra a napon sütkérező csapatok mintegy vezényszóra felugráltak, s minden egyes chinai igyekezett egy kényelmes helyet fedezni fel, honnan kénye kedve szerint vehessen szemügyre bennünket.

A hölgyek ily alkalommal, föltéve, hogy elnyomoritott lábaik még időt engedtek nekik erre, rendesen futásnak eredtek. Ha pedig ez lehetetlen volt, félrehajtott fejjel a falhoz támaszkodtak, s piszkos kezeikkel takarták el arczukat.

Különösen Ku-lang-shien közelében, előnyösen kitünnek az utak fenntartására kirendelt katonák csinos őrházai, a sivatag lakóinak repedéses omlatag viskóival szemben. A katonákat minden három hónapban felváltják s házikóik négyszögletes fehérre meszelt épületek szárnyalakulag kiszögellő oldalfalakkal, melyeken fehér és fekete tárcsákat láttunk felrajzolva, valószinüleg czéllövészeti pontul, mit a katonák, unalmukban szorgalmasan gyakorolnak. Mi legalább a falakat mindenütt golyók által találtuk átlyukgatva. Beljebb a sivatagban mind jelentéktelenebbek lesznek az őrházak.

Tekintetbe véve, hogy az ut e sivatag szélén mindenütt köveken vezet, 30 lépésnyi szélesség mellett, mintegy 60 kilomé-

ternyire a Nan-san hegység lábától, még mind gyakorlati, és a körülményekhez képest kitünő közlekedési eszköznek kellett azt tekintenem. Mindenütt járható 175 centiméter vágány szélességü, tömör szekerek számára, s ennek folytán természetes, hogy Kan-su tartomány és a chinaiak turkestani birtokai között folytatott kereskedésnek fő életerét ez ut képezi.

Napjainkban, a szárazföldi posta Szibériából Urgan és Kiachtan keresztül Peking felé veszi utját, és e vonal, a jelenleg még csak tervben levő távirda-összeköttetés*) által kétszeres jelentőséget fog nyerni: de ha ma vagy holnap végre még is kierőszakolják a vasuti engedélyt a chinai kormánytól, a Hami és Barkul irányában a sivatagon keresztül haladó vonal lesz a legalkalmasabb összeköttetés Szibiria és a Yang-tze-kiang között.**) Tapasztalataim szerént a fő vonalt, amely Hamiból, An-si-fan, Su-tschou, Ku-lang-shien, Lan-tschou, Tsching-tschou-n keresztül Tsching-tu-fuba, a termékeny Sze-tschuen tartomány fővárosába, s tovább dél felé a Min-ho mentén a Yang-tze-kiang partján fekvő Su-tschouba s esetleg innen, a nagy folyam partján Schangaiba vezetne, ha nem is a legrövidebbnek, de mindenesetre a legjövedelmezőbbnek tartanám, mert China kincstára, tulajdonkép mégis csak a déli tartományokban fekszik. Azt hiszem, hogy a három egyenközüleg futó hegylánczolat, a Nan-san, a Sin-ling és Pej-ling által okozott vagy okozandó nehézségeket könnyebb lesz legyőzni, mint a chinaiak megrögzött előítéleteit.

Már husz Li távolságból megpillantottuk Wu-wej-shien jelentékeny város hatalmas falait és még e falaknak is fölé emelkedő pagodáit. Wu-wej-shien más néven Liang-tschou-nak is neveztetik

---

*) Az Európával fenntartott távirati összeköttetés Chinából Schanghain keresztül Japánba megy, a onnan tenger alatti huzal alakjában Wladiwojstokba, keleti Sziberia partján.

**) Lásd Hochstetter: „Ázsia jövendő vasutai.“

s e név alatt általánosabban is ismeretes; ez utóbbi név azonban nincs összhangban jelentőségével.

Minthogy azonban mindenkor jó a chinai épitményeket csak távolról bámulni meg, az első pillanatra érzett hatalmas benyomás is annál inkább oszlott, minél jobban közeledtünk a város falaihoz. A kapuk tornyai haszontalan fatákolványokká, a pagodák semmit nem mondó agyagoszlopokká törpültek össze. Mindezek daczára sem mondhatjuk, hogy a város nem szép. Különösen kellemes külsőt kölcsönzött neki, a főutczát több ponton átfedő, számos, fából faragott kapu. Jobb karban tartott, de nagyságban jelentéktelenebb templomokban sem volt hiány.

Az utczákon kóborgó kofák, kenyeret, vereshagymát, fokhagymát, gyönyörü burgonyát (yang-yü = idegen gyümölcs) és apró körtéket árultak. A lakosság főfoglalkozása az enyvgyártás.

A városnak 100,000 lakosa lehet és nagyságát a közelfekvő Nan-san hegységnek köszöni. A vizgazdag Schoan-taj-ho folyam, amely a sikságra érve több ágra oszlik el, nemcsak jó ivóvizzel látja el a várost, hanem iszapolása által, a buza- és rizstermelést is lehetségessé teszi. Beszélték, hogy junius havában, midőn a hó a hegyekben gyorsan olvad, az egész környéket elönti e folyam, annyira, hogy a város lakosai, vad futásban keresnek előle menedéket. A városban mulatásunk alatt, a folyam vize, rövid pályája daczára (alig 100 kilométer) a lovaknak csak térdig ért. A vékony jégburok beszakadt az átkelés alkalmával; hiszen még tél volt, s a természet, a jótékony déli napsugarak daczára sem ébredt még föl álmából. Értesüléseink szerint, a fák april havában rügyeznek, s a tulajdonképeni tavasz csak májusban kezdődik.

A város kapujában már nehány hivatalszolga várt érkezésünkre. Tágas és jól szellőzött Mandarin szállóba vezettek bennünket. A lakás megtetszett és ennélfogva, minthogy Ku-lang-shienből gyorsan távozva ugy is nyertünk némi időt, elhatároztuk, hogy itt egy napot pihenünk, és megtettük a hatóságnak erre vonatkozó

jelentésünket. Másnap reggel a polgármester és a katonai parancsnok látogatásában részesültünk. Különösen az előbb nevezett ur, csaknem önmagát multa felül az udvariasságban, s meleg érdeklődést mutatott nemcsak utazásunk, hanem átalában az europai viszonyok iránt is. Végre rátért arra a tárgyra is, ami oly sokáig nyelvén lebegett. Egy hires szinésztársaságot hivott meg házába és délután diszelőadást rendeztetett. — Rendkivüli tiszteletnek venné, ha mi jelenlétünkkel emelnők az előadás diszét. Elfogadtuk a meghivást, és a mandarin igéretet tett, hogy annak idejében értünk jön. Meg is tartotta szavát. Tekintélyes menet élén haladtunk keresztül a városon. Elől egy nagy vörös esernyő, aztán nehány kikiáltó és helycsináló, akik kötelezve vannak arra, hogy minden utcza keresztezésnél torkuk szakadtából kiabáljanak, s ezért naponta 50 casht kapnak. Ezeket követte a gongverő, a műszerén okozott zaj által figyelmeztetve a közönséget, hogy ideje korán kitérjen, s végre mi, gyalog, a polgármester pedig hordszéken. A polgármester eleinte velünk akart tartani a gyaloglásban, hanem midőn látta, hogy alattvalói őt is csak ugy kigunyolják mint minket, érezni kezdte, hogy állása nem engedi meg a gyaloglást, s azon ürügy alatt, hogy lábai fájnak, hordszékébe vonult vissza.

A szinpad, a Yamen tágas előudvarán volt felállitva és egy deszka emelvényből állott, amely három oldalra nyitott volt. Magasabb volt a nézők fejénél, és hátul szétválasztható, de különben kimondhatlanul piszkos függöny által volt elzárva. A függöny mögött voltak a művészek öltözői. A szinpad közepén egy asztal állott két székkel.

Az előudvarban, mintegy 2000 főből álló közönség szorongott. A nők és leányok, a férfiaktól elkülönözve, ünnepi öltönyeikben, vagy a keritésen vagy a szomszéd háztetőkön guggoltak. A férjes nők, sötét vagy világoskék, a leányok pedig piros, zöld, rózsaszin vagy barna, bő selyem ruhát viseltek, a zöld vagy barna bugyogó, a bokánál szűken végződött. — A ruhák hosszu ujjai,

melyekbe a karok annyira vissza lettek huzva, hogy az egész alak ügyetlen bábnak látszott, különböző szinekkel voltak szegélyezve s a vagyonosabbaknál gazdag himzésekkel ellátva, a szinek alkalmazása és összeválasztásában, itt is a chinaiak különös izlése uralkodott.

A hölgyek láthatólag különös gondot forditottak fejdiszeikre. A férjes hölgyek himzett fejkötőt viseltek, amely a hideg ellen oltalmul fültakarókkal volt ellátva. Hátulról egy élesen elálló, kissé aláhajlott, keskeny és legföllebb 25 centiméter hosszuságu keret volt alkalmazva, amely, szélességében, nehány selyem szál által, mint valami létra, fokokra volt felosztva. A haj simán hátra volt fésülve, s aztán ugy alakitva, hogy széles szalag alakjában simult a keret egyes fokaihoz. Egy ezüst csaton kivül még nehány, hüvelyknyi széles és 4—5 hüvelyknyi hosszu ezüst tűt vettem észre a haj és a keret között. A homlok felé különféle mesterséges virágok voltak alkalmazva, s ezenkivül pillangók és másféle csecsebecsék.

A hajadonok simára fésült haja, szintén gazdagon volt virágokkal ékitve, s szabadon lefüggő, háromszoros hajfonadékban végződött. A hölgyek, ha csak a vizpipával nem voltak elfoglalva, folytonosan ettek. Bennünket tökéletesen semmibe sem látszottak ugyan venni, de nekem mégis ugy tetszett, hogy egyik másik csak azért simogatja oly gyakran tenyerével az arczát, hogy ujjai között egy egy kiváncsi pillantást vethessen az idegenek felé.

Nem csekély erőfeszitésbe került menetünknek, a sürü embertömegen keresztül, az épület kapuihoz eljutni. A nyári szinházak páholyaihoz hasonló rekeszek voltak a kapu felett rögtönözve. — Fülhasgató harsona üdvözlések között vezetett bennünket a polgármester a főpáholyba. A folyamatban levő darabot félbeszakitották. Alig foglaltunk helyet a vörös vánkosokkal ellátott üléseken, midőn a szinigazgató megjelent, egy könyvvel kezében, melybe a társulata által betanult darabok bejegyezve voltak s óhajtásunk

után tudakozódott. Egy harczias játékban állapodtunk meg, és egy olyanban, a melyben női szerep is fordul elő. Tudva van, hogy a chinai hölgyek nem szinpadképesek, s szerepeiket is a férfiak játszák. Alattunk zsongott-bongott a sokaság, mint valamely országos vásárban.

Főut Liang-tschouban.

A szegény szinészek teljesen ellettek hanyagolva. Az egész közönség, háttal a szinpadnak s a páholy felé fordulva állott, s birálva követte az európaiak minden mozdulatát. Harsogó kaczaj hangzott fel mindenki ajkán, midőn látták, hogy én egy czigarette-re rágyujtottam. Gyakran attól tartottam, hogy e tolongásban nehány embert agyon nyomnak. Szerencsétlenség azonban nem

történt. Egyik másik halvány arczczal emelkedett föl ugyan a földről, hanem aztán szó nélkül leporozta ruháját, és szégyenletesen mosolygott felénk.

Most egy lovas vágtatott a kapu elé, s őt követte — egy ponny által vontatott csinos kocsi. Minden kimélet nélkül kényszeritette a lovas, paripáját a tömeg közé, amely minden erejét összeszedte, hogy a fenyegető veszély elől menekülhessen. Ha

Szinházi előadás Liang-tschouban.

egy lebukó főt figyelemmel kisértünk, néhány másodpercz mulva, a rettenetes lovastól távol láttuk felmerülni azt. A lovas pedig egész dühvel rángatta a kantárt. A ló halálos félelmet tanusitott. Végre megtörtént a hihetetlennek látszó dolog: a lovas és a kocsi, bejutottak a második udvarba. — Néhány percz mulva uj vendég érkezett hozzánk egy kis kövér fiatal mandarin személyében, aki szeretetreméltó jelenlétével, még veszélyesebbé tette a tartózkodást páholyunkban, mint már azelőtt is volt.

Az udvar sarkaiban hordozható konyhák voltak felállitva, s a zsirban főzött kalácsok és sertéspecsenye illata csaknem elviselhetlenné tette a levegőt. A gyümölcsárusok kosaraikat fejükön hordták. Itt egy levegőben tánczoló kenyérkereskedés vesztette el az egyensulyt, s tartalma a közelálló chinaiak fejére ömlött ki. Ily esetben a körülállók azonnal igyekeztek helyet csinálni, felszedték az egyes darabokat a földről, kabátjaik ujjával letörülték róla a port, s aztán visszaszolgáltatták őket a jogos tulajdonosnak. — A száz meg száz éhes arcz daczára, egyetlen egy darab kenyér sem veszett el. Ekkor a tömeg közepén nagy zaj támadt. Két ficzkó hajba kapott egymással. Mindketten egy kézzel fülüknél, a másikkal hajfonadékuknál fogva czibálták egymást. — A polgármestert felboszantotta ez illedelmetlen magaviselet s néhány erőteljes szót mennydörgött le az udvarba. A rendőrök rögtön elválasztották a czivakodókat, a hajfonadékok illetékes markokba jutottak s tulajdonosaik másnapig nem látták a napvilágot.

Eközben pedig a szinpadon folyvást tartott az előadás. — A látvány hasonlitott a Schanghaiban látott gymnastikai mutatványokhoz. A darab végével ismét egy chinai lovas nyomult be a tömeg közé. A lovas csakhamar belátta, hogy a nyeregben aligha lesz szerencséje, és gyorsan leszállott lováról. Helyesen cselekedett, mert lova valóban roszul járt. Néhány percz alatt teljesen eltünt a tömeg között, s már azt hittük, hogy kiszenvedett, midőn egyszer csak ismét felbukkant, s a chinaiak által ütlegelve, végre bejutott a második udvar biztos menedékébe.

A másik, reánk nézve érthetetlen darabban, csakugyan volt nőszerep. Chinában is annyira megy a hódolás az ily szerepek iránt, hogy a működők némelyikének két koszorut is dobtak. — Meg kell azonban jegyeznem, hogy a kaméliák és a babér ott nem birnak értékkel; a chinaiak pengő elismerés után óhajtoznak, s innen van, hogy e koszoruk nem virágokból, hanem pénzdarabokból vannak összealkotva. A rendező mondott köszönetet minden

koszoruért, miközben a nőszerep személyesitőjét félretolva, az előszinen földrevetette magát és homlokával a földet érintette.

A szokásnak hódolva, mi is dobtunk két koszorut, 1000—1000 cashból összeállitva. E koszorukért a müvész háromszor mondott köszönetet. Az érzékenyen hideg levegő figyelmeztetett a hazamenetelre. Izletes ozsonna után, a polgármester hálálkodásai közben távoztunk el a páholyból.

Mig a zenekar hasztalan fáradozott azon, hogy végtelen üdvharsogás által az utolsó és legjobb benyomást előidézze, a rendőrök minden kimélet nélkül püfölték az embertömeget, hogy számunkra utat csinálhassanak.

XV.

Liang-tschou-ból — Su-tschou-ba.

Személycsere. — Chinai szinmüvek. — Tájképek. — A Pa-kwa rendszere. — Az ifjuság játékai. — A Schjako-ye oáz. — A Schotoj-ze-mjao zárda és Buddha szobor. — Kan-tschou. — Megérkezés Su-tschou-ba. — Fogadtatás a viczekirálynál. — Az első nehézségek. — A Tautai. — Czéllövés ágyukkal és puskákkal. — Katonai dolgok. — Hirek Európából.

Kan-su tartomány viczekirálya parancsot adott ki, hogy Su-tschouba utazásunk folyamában, minden utunkba eső helyőrség, tiszteletünkre kivonuljon. Történt azonban, hogy a belga missió püspöke, msgr. Humer szintén utban volt Su-tschou felé, hogy a kormányzónál nehány hittéritői állomás felállitását kérelmezze. Igy esett aztán, hogy a püspököt, aki egy nappal megelőzött bennünket, mindenütt gr. Széchenyinek tartották, Kun-kwanba szállásolták, a katonaság pedig kivonult tiszteletére és üdvlövésekkel fogadta, szóval, a püspök ur utazása oly kellemes volt, hogy missionárius Chinában hasonlóval még nem dicsekedhetik. Részünkről nem irigyeltük ugyan a püspök urtól a kitüntetést, de midőn az általa elhagyott városokba érkezve, meghallottuk, mily rosz néven veszik neki a személycserét a chinaiak, aggódni kezdtünk, hogy utazásának nem lesz meg a várt sikere Su-tschouban. A személycserét nem kis mértékben elősegitette az is, hogy a püspök mandarin hordszékben utazott, mi pedig lóháton érkeztünk.

A hivatalnokok mindezek daczára füvet fát megmozditottak, hogy az elkövetett tévedést jóvá tehessék. A katonák, nem csekély boszuságokra, másodszor is kényszeritve lettek kivonulni, s a Kun-kwan-ok szolgaszemélyzete boszankodott azon, hogy a teg-

napi vendégtől kapott kövér borravalót, nem mulathatja el teljes kényelemben, mert a mandarinszálló ágyait készen tartani, valamint a theát is főzni kellett számunkra.

Csak kiséretünk volt folyvást vidám és csüggedetlen. Kivételesen derék és jó indulatu férfiak voltak azok, akikre ez uttal védelmezésünk bizva volt. Ha egyik vagy másik abban a szerencsében részesült, hogy a Werndl puskát vihesse, megelégedésének rendesen hangos kaczaj által adott kifejezést. A kiséret egyik tagja észrevette, hogy énekét nagy figyelemmel kisérem s ez által ösztönöztetve, később még a drámai térre is átcsapongott. Öszvére hátán, kezeivel és lábaival hadonázott, miközben kappan hangja, a legkülönbözőbb hanglejtemekben fáradozott azon, hogy a cselekvő személyeket jellemzetesen utánozza. Sin, a tolmács, aki a népköltészettel is ösmerős volt, forditotta le számomra az első felvonást, s mivel a szinmüvet, a tibeti fennsik keleti és északi részén átalánosan ismerik, közlöm itt az első felvonás tartalmát, csaknem szószerinti forditásban.

A darab czime „Honvágy“. Hőse egy chinai, akit a Tangutok elraboltak, ki azonban végre egy mongol herczegnőt vett nőül, mert minden kilátását elvesztette arra, hogy valaha visszatérhessen anyjához, és törvényes (chinai) feleségéhez. Daczára, hogy második házassága folytán hatalmas fejedelem lett, végre mégis erőt vesz rajta a honvágy és menekülésre gondol.

Házában találjuk a hőst, ahol következő magánbeszédet tart: „Nagyon szomoru vagyok; sátramban ülve anyámra gondolok. Olyan vagyok, mint a felhők által elboritott hold, mint a szakadékba került antilope, a mely onnan szabadulni képtelen, és mint a daru, amely társaitól elszakadt. Én is elhagytam hazámat, amely délre fekszik. Olyan vagyok, mint a mocsárba jutott sárkány, amely a tengert elhagyta, mozdulni képtelen. Ah, szegény anyám, szegény anyám! (Mig a hős gondolatokba merül, egy fiatal hölgy, Fan-zh herczegleány lép fel és énekel.) A virágokat néztem a kertben.

Olyan kedvesen illatoznak. Közeledik a tavasz, a levegő balzsamos s a madárkák vigan csevegnek a rügyezni kezdő fák ágain. Kérem férjemet, vezessen a kertbe, mert az én férjem szomoru. (beszélve) Miért vagy annyira levert és szomoru?

Férj: Nem vagyok szomoru.

Nő: Férj és nő vagyunk. Ha valami nyomja szivedet, közölnöd kellene velem azt.

Férj: Nehéz dolog ez; te nem segithetsz rajta, s azért inkább hallgatok.

Nő: Ez nem ok. Tudni akarom bánatod okát!

Férj: Mit gondolsz, ki vagyok én?

Nő: Chinai vagy.

Férj: Ugy van, de oly chinai, aki ellenetek harczolt.

Nő: Fájdalom, olyan férfiu vagy. De mit tesz az? Tudasd velem bánatod okát, különben elmondom anyámnak és kérem, hogy büntessen meg téged.

Férj (énekelve): Ah kedves, drága nőm, beszélni akarok neked hazámról. Én vagyok Yang-ye-hoj, aki anyád ellen harczolt és fogságba esett. Fölcseréltem nevemet és nőül vettelek téged. Midőn tizennyolcz évvel azelőtt utójára láttam hazámat, már nős voltam. Ezért vagyok én oly szomoru. Halld tehát! Anyám a határ szélre jött, hogy engemet meglásson. Lovaimnak lába gyors; hozzá akarok sietni és holnap visszatérek.

Nő: Ez okból vissza nem tarthatlak, mehetsz.

Férj: Helyes, de nincs utlevelem, s anélkül az őr nem ereszt át a határon.

Nő: Ez nehéz feladat, azonban megkisértem, hátha kitudnám eszközölni az utlevelet anyámtól, a királynőtől.

(A férj el.)

A királyné (énekelve föllép): Én a harcz asszonya vagyok, amig csak élek. Azt hallom, hogy a chinaiak ismét fegyverkeznek. Olvasni akarok a könyvben, amely a háborut tárgyalja. (Egy könyvet

vesz elő, s ekkor lép eléje leánya.) Miért zavarsz engem leányom? Látod, hogy a háboru könyvét olvasom.

Leány: Hogy vagy, kedves anyám?

Anya: Jól, gyermekem. Kivánsz valamit?

Leány: Kis fiam sirt, s azért jöttem hozzád.

Anya: Mi baja a fiunak?

Leány: A rosszaság! Azt a kis zászlót akarja, játéktárgyul, amely utlevél helyett szolgál.

Anya: Ha a gyermek ezt óhajtja, kapja is meg. Holnap azonban visszakövetelem. Az utlevél nem játékszer. (Átadja a zászlót.)

Leány (magában): Mint örvendek! Férjem most már, még ez éjjel, meglátogathatja anyját.

(A királynő el.)

Férj (énekelve föllép): Chinai öltönyemet a Fan-zh ruhával cseréltem fel, hogy annál biztosabban menekülhessek. Csak az utlevélre várok még. (Nejéhez). Nos, megkaptad?

Nő: Egészen elfeledkeztem róla.

Férj: Te nem vagy jó hozzám, mert nem segitesz rajtam.

Nő (az utlevelet mutatva): Ugy! Hát ez mi?

Férj: Most már sietnem kell.

Nő: Várj egy kicsinyt, még valamit akarok mondani.

Férj: Csak gyorsan.

Nő (énekel): Haza mégysz anyádhoz, családodhoz. Kérlek, mondj neki részemről egy Tschin-tschint. Szivesen követtelek volna, de én Fanzh-nő vagyok, s azért nem tehetem. Remélem, nemsokára visszatérsz. Ne feledj engem. S ha mégis elfelednél, gondolj kis fiunkra. Menj!

Férj: Köszönet jóságodért. Holnap reggel ismét itt vagyok. Ma-fu (lovász)! Vezesd elő lovamat! (Énekelve.) Ah, én nagyon szomoru vagyok, hogy téged, kedves nőm, elhagynom kell. Nemsokára viszontlátlak. (Ellovagol.)

Nő: Férjem nagyon sietett a bucsuzással. Valjon visszatér-e?

Azonban nem szabad magam átengednem az aggodalomnak, mert gyermekem sir. Kedves gyermek, ne sirj, atyád nemsokára visszatér. — —

A második felvonásban azonban kiderül, hogy az atya egészen más szempontból tekinti a dolgot, és nem szándékozik visszatérni.

Utunkat nehány napig, a Kobi köves talaja képezte. Minthogy az ut csak csekély távolságra halad el a Nan-san hegység északi oldala mellett, ennélfogva gyakran vizerek metszik keresztül a közel vidéket, és e körülményt a chinaiak annyiban kizsákmányolják, hogy a hegyekről nagy fáradsággal ide hordott humus segélyével rizst termelnek e vidéken. Északra azonban egész Alaschan-ig terjed a sivár, terméketlen és kihalt sivatag.

Azon a napon, amint észrevettük, hogy a Nan-san hegység egyenes szöglet alatt hajlik el délnek, megváltozott a körülöttünk levő táj jellege is. Mintha a természet külön gondolkodni akart volna arról, hogy az igy támadt hézagot a hegységben kipótolja, a sivatag, e ponttól kezdve, alacsony sziklákkal van benőve, a melyek minden rendszeres összefüggés nélkül erednek a hegységből és kiterjedésükben keletről nyugatnak tartanak. Egyik sziklafal szakasztott olyan, mint a másik, mind föltétlenül kopaszok, és majdnem egyenlő magasságuak, annyira, hogy szakgatottságuk és éles szögleteik daczára, az egyhanguság benyomását teszik az utasra. A sziklavonalak közt képződött teknőben, dyrusum és más sivatag növények tenyésznek. A legnagyobb ritkaságok közé tartozik, ha e vidéken egy nyulat vagy antilope-ot fölkergetünk. Olykor-olykor, közülünk valamelyik volt ugyan oly szerencsés, hogy elejtett egy nyulat, de a szegény állat oly sovány volt, hogy alig lehetett rajta valamit élvezni.

Young-tschang-shien várostól kezdve, az ut, keresztül töri magát ezen a sziklasivatagon, és nem egy magaslaton halad keresztül. Majd egy katonai erőd, majd ismét egy nyomorult csárda mellett

haladunk el. Az erődökben 10—20 emberből álló helyőrség van, amely rendesen már várt reánk s megérkezésünk pillanatában a földre dobta magát előttünk, s végre a legközelebbi helységig elkisért. Még a legkisebb osztálynak is van legalább egy zenésze. Lőfegyvere mellett e zenész hosszu trombitával van ellátva, amely, kivált hosszura nyujtott hangjaiban, a harsonához hasonlitható.

Minél közelébb értünk a székvároshoz, annál nagyobb gondot forditott a katonaság ruházatára. A lakosok csak rongyokba voltak burkolva, a katonaságon ellenben még a hiuság jelenségeit is észleltem.

Az erőd tetején hosszu selyemzászlók lobogtak, s e zászlók majd élénk szinüek voltak, majd fehér alapon, egy kacskaringós sárkány alakját vagy a Pa-kwa mysticus rendszereinek képletét tüntették fel. A katonák is hasonló zászlókkal voltak felfegyverezve. A zászlók nyele hegyes dzsidában végződött.

Említést tettem a Pa-kwa rendszerről, s minthogy chinai utazásom alatt gyakran volt alkalmam látni ennek képletét, megengedi az olvasó, hogy Haas József, osztrák magyar alconsul közlései után nehány magyarázó szót mondjak el róla: A Pa-kwa csudálatos rendszerét China egyik legelső uralkodója a ma már mythologiai alakká vált Fu-hsi alapitotta meg, „a czélból, hogy az istenek fogalmát meghatározza, és a világegyetem átalakulásának minden eseményeit megmagyarázza. Fuh-si uralkodásával kezdődött a birodalom polgárosodása, mert ő tanitotta népét az irásra, olvasásra, baromtenyésztésre, ő állapitotta meg az évszakokat, bocsátott ki megállapitott törvényeket és bővitette a birodalom utjait. Mellékneve a „Nagy és fényes“. Uralkodása Krisztus előtt 2650 évvel eshetett.

Az a magas kor tehát, melyet a nyolcz diagramma rendszerének tulajdonitnak, csak azt bizonyitja, hogy Chinában roppant jelentőséggel bir az. E rendszeren alapszik a chinai bölcsészetnek

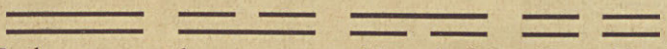
egy nagy része, belőle származik a két főelv, a Yang- és Yin, vagyis a férfiui és női fogalom.

A Pa-kwa rendszerét először Wen-wang, az irodalmi képzettségü herczeg magyarázta meg Yi-king (Változások) czimü könyvében s egyuttal ő ki is szélesbitette azt. Mint China hűbérese, bölcsesége és tudománya által annyira kitüntette magát, hogy a hűbéresek viszálkodásainál, rendesen őt választották bíróul. Szabadelvüsége és őszintesége azonban végre is börtönbe juttatták, és ott tanulmányozta a dualismus rendszerét, és ebben nemcsak jelentékeny felfedezéseket tett, hanem egyuttal nagy vigaszt is talált. Fia szabaditotta ki, az által, hogy egy gyönyörü hölgyet ajándékozott a császárnak. A herczeg ezután visszavonult, szép városában egy observatoriumot állitott fel, s udvara csakhamar gyülhelyévé vált azoknak a menekülteknek, akik Schou császár udvarából szabadulni óhajtottak. Ezek között volt a többek közt Tai-kung is, aki oktatást adott a fejedelemnek az erényes uralkodásra vonatkozólag.

A fent érintett Yi-king czimü könyvet, 1150 évvel Krisztus születése előtt a börtönben irta, tehát az egyike a legrégibb könyveknek. A könyv az átalános bölcsészettel foglalkozik, s a nyolcz diagramma rendszerét magyarázza. A nyolcz diagramma itt, különféle combinatiók utján, 64-re van szaporitva. Minden diagramma, három, egyenközü, szorosan egymás mellé helyezett, egyenes vonalakat tartalmaz, és ezekre alapitották az erkölcstan rendszerét, az által, hogy a diagrammok mindegyikének külön nevet adtak és a nevek jelentőségét, azokkal a változásokkal, amelyek a 64 combinatio által előállanak, összeköttetésbe hozták. Az emlitett vonalak, vagy egy vagy két vonásból állanak. Az első a Yang (him), az utóbbiak a Yin (női) fogalmat személyesitik. E két elvet legterjedelmesebben tárgyalja a chinai bölcsészet. Minden tárgynak hátán ott van a Yin, és pedig a Yang az elején, a kettőt pedig a közéjük helyezett halál hozza összhangba. Ámbár mindkét hatalom

ellentétben áll egymással, még is ők tartják fenn az összhangot a természetben, az által, hogy kölcsönösen ellensulyozzák egymást, más részt azonban meg is zavarják ez öszhangot, ha az ellensulyozás nem sikerül. Ők a nemzői minden tárgynak, de befolyásukat csak akkor lehet észrevenni, ha az egyik a másik fölött tulsulyra vergődik. Minthogy az emberi test minden tagja, Yang és Yinből van összealkotva, a chinaiak minden betegséget is e fogalmak befolyásának tulajdonitnak. 10,000 esztendőre volt szükség, amig Yin, az alárendelt fogalom kifejlődhetett, s ebből származott a föld. 40—50,000 esztendőnek kellett még lefolyni, mig e két fogalom fejlődési proczessusa addig haladt, hogy a bölcsek megjelenhettek. Puan-ku az első ember, szintén ama lények közé tartozott, akik a földnek a mennytől való külön választásán közreműködtek. A föld és meny ily modorban való keletkezését azonban kitünő chinai történészek, s köztük Tschu-fu-tsi is kétségbe vonják.

A természetben előforduló és a Yang és Yin által okozott változások látható alakja, melyekből jó és balszerencsét megjósolni lehet, következő vonalakban nyer kifejezést.

Ezek a sorozatban, a nagy him és kis női, a kis him és nagy női elv nevezetét viselik. Ha a vonalakhoz még egy női és egy him vonal járul, akkor a permutatiók segélyével, megkapjuk a nyolcz diagrammot, a Pa-kwa nyolcz diagrammját. A Pa-kwa képletes feltüntetése kétféle, és pedig a Fu-hsi és a Wen-wang rendszere szerint, amelyek lényegesen különböznek egymástól.

Fu-hsi azt állitja, hogy az ő képleteit egy sárkány hátán látta. E sárkány a mennyből jött egyenesen, és az ő lábai előtt ereszkedett le. Az ő nyolcz diagrammjának rajza, a tárcsa alakban festett föld körül, délről keleten keresztül, észak felé tart, és következő fogalmakat jelképezi:

1. A menny anyagja, a teremtő erő, az aether.
2. A gőz, vagyis a viz emelkedő ereje.

3. Tűz, fény, hő, a tevékeny erők.

4. A mennydörgés.

5. Viharok, szelek, tehát a mozgató erő.

6. A viz, a folyékony elem.

7. Hegyek, tehát oly tényezők, melyek a mozgást akadályozzák.

8. A föld anyagja, mint a változandóság jelképe.

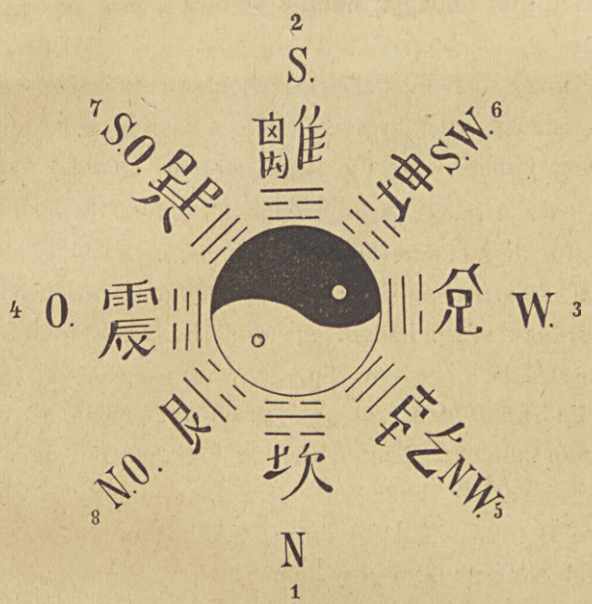

Katonai kastély Kan-su-ban.

A következő melléknevek: „nedves, könnyü, forró, feszes, hajlékony, hideg, nehéz, száraz," melyekkel a diagrammokat egyenkint megjelölni szokták, alapját képezi egy cabbalisticai logomantiának.

A Wen-wang rendszere inkább használatban van, s azt mondják, hogy ő egy tekenősbéka hátán találta azt. Talán azért épp egy tekenősbéka hátán, mert chinai bölcsészek szerint a tekenősbéka csakis him; a kigyó ellenben kizárólag nőnemű. Minthogy

e tekenősbéka először Lo-ho-ban (Honan tartomány) mutatkozott, ennélfogva a Weng-wang rendszerét is Lo-schu-nak nevezik. — A rendszer képlete a következő: Középen egy kör van s e kör egy sötét és egy világos félkörre van felosztva. — Az előbbi a Yin-t (árnyékos, sötét, csöndes, halottszerü), a második a Yangot (élénk, fényes) képviseli. Schao-yin egy kis, sötét kör a Yangban, Schao-

A Pa-kwa rendszere.

yang világos kis kör a Yin-ben. Ezek a két fogalom elválaszthatlanságát képviselik.

A kör maga a földet képviseli és neve Tu. E körül csoportosul a nyolcz diagramm az égtájak irányában, és az északi pontot viz (suj), a délit tüz (ho), a keletit fa (mu) s a nyugotit érczpontnak nevezik.

A Pa-kwa rendszer eme felületes ismertetésének csak az egyetlen czélja, hogy az olvasó fogalmat szerezzen róla, mily műveltségi fokon állottak a chinaiak ezelőtt 4000 évvel, és tekintve,

hogy a rendszer képletében csak esekély változásokat látunk, — mily kevéssé különböznek a mennyei birodalom jelenlegi lakosai ősapáiktól. Az idegennek fogalma sincs róla, hogy a chinaiak erkölcsei és törvényei, sőt a chinai irodalomnak legnagyobb része is a Pa-kwa rendszeren alapul, vagy legalább ahoz támaszkodik.

Az életben való használata kiterjed a természetben, állami és családi életben mutatkozó minden eseményre és változásra. A rajzot durván, egy deszkára alkalmazzák s e deszkát az ajtó fölé, vagy az eresz alá fölakasztják. Sokszor találkoztunk valamely poczakos istenség alakjával is, kinek potrohán a Pa-kwa rendszer képlete volt látható. Az ily képeknek, a chinaiak szerint az a hatásuk, hogy a házat és annak lakóit minden képzelhető szerencsétlenségtől megoltalmazzák. Az oly hajó, a melynek árboczán a Pa-kwa képletével ellátott lobogó leng, nemcsak a viharok és vizalatti sziklák ellen, hanem egyuttal kedvező szélről és teljes rakodmányról is biztositva van.

A Pa-kwa fontos szerepet játszik a chinaiaknak a szélről és vizről szóló tanában. Külön tanárok foglalkoznak a képlet titkainak fölfejtésével és kimagyarázásával, s az ily „Sijen-scheng“ nevet viselő tudósokkal gyakran találkozhatunk az utczán, ahol egy asztal előtt állva, a figyelmes hallgatóságnak jópénzért valamit hazudnak. Más tudósok a diagrammok helyzete szerint határozzák meg az épitendő házak fekvését, a sirok nagyságát és irányát, s végre a házi ügyeket és minden üzletet.

Némely chinai szülék oly tisztelettel viseltetnek iránta, hogy gyermekeik fejét à la Pa-kwa borotváltatják. Szegény gyermekek! Már zsenge korukban kinozzák őket a legnagyobb hazai bölcs érthetetlen mondataival, a helyett, hogy vigan szaladgálnának az utczákon, a kisebbek a mamák ruhájába kapaszkodnak, a nagyobbak pedig apjuknak segitenek a mezei munka körül. Az ifjuságnak egyetlen játéka sincs, a mely a szabadban összegyülekeztetné őket. Minden szórakozás teljes hiányában, a boldog gyermekkor

Chinában csak előkészitő korosztályt képez a munka és fáradság korához. És pedig e gyermekekben is meg van az ösztön arra, hogy valamely modorban szórakozzanak. Nem egyszer láttam a gyermekeket, ha a kapu előtt felügyelet nélkül látták magukat, hogy az agyagvidéken, a sárgaföldből pagodákat, a sivatagban pedig apró kövekből csinos házikókat épitettek unalmukban. Az egyetlen játékszer, melyet nemcsak a gyermekek, de a felnőttek is használnak, a lapda. E játékszer szövethulladékokból készül hengeralakban és egyik végén csinos tollbokréta van alkalmazva.

A játék annyibol áll, hogy a lapdát a láb hegyével feldobják és ismét elkapják. Ha a jobb láb százszor megtette kötelességét, akkor a ballábat gyakorolják hasonló modorban. — Ha kevesen vesznek részt a játékban, a győztes az, a ki a másik fél hibája folytán eszközölt változások alkalmával előbb kétszázat számit. —

E kis kitérés után, kérem a nyájas olvasókat, hogy tovább kövessenek bennünket a sivatagon való utazásunkban.

A nagy chinai fal, mely Ku-lang-shien-től kezdve mindinkább távozott utunk mellől, Oan-schi-pu mellett ismét mutatkozott s észak felé utunkkal egy irányban haladt. Az emlitett falu mellett szeliden, de folytonosan emelkedik a talaj egész addig a hegyhátig, a mely két sziklasor között 2720 méternyi magasságban vonul el. Az ut rosz és a kocsik kerekei mély kátyukat vágnak benne. — Nyugotra csak néhány Li távolságra az uttól, elég gazdag kőszénbányák léteznek. A kiaknázás módja természetesen kezdetleges. Minthogy pedig a Nan-san hegység szélein gyakran fedeznek fel kőszéntelepeket, a kereskedés a nyert kőszénnel csak a legközelebbi falukra szoritkozik. A kőszén magántulajdona annak, akinek birtokán fölfedezve lett.

Az utast, a hegyhátról, melynek tetején egy csárda és egy katonai laktanya van — Schjako-ye felé utaztában egymásután érik a meglepetések. Először is egy kis patakra bukkan, melynek kellemes vize a bánya közelében fakad fel, s mely az agyagos

talajban mély árkot vájt már magának. Azt hinné az ember, hogy a kis folyamnak természet szerint folytonosan amaz irányban kellene haladnia, amerre az agyagos talaj a sivatag irányában elveszni látszik, pedig nem, a patak egyszerre csak észak felé kanyarodik s egy szük sziklahasadékon tör keresztül a 800—1000 méter magasságu hegylánczon. Félórai fáradalmas vándorlás után kiszélesedik a sziklahasadék s felséges panorámát tár a bámuló utas szemei elé. Egy nagyobb oáz előtt találja magát. — Balra Schjako-ye városka falai látszanak, jobbra a nagy chinai fal, merész kanyarulattal övezi be a rizsföldek zöldjét, a háttérben pedig 1500 méternyi magasságra emelkedik a sivatag fölé a Hoj-yen-san hegység, határát képezve egy széles és termékeny völgynek, melynek legelőin számos marha- és juhnyáj találja gazdag táplálékát.

A szem hasztalan keres ugyan egyetlen fa vagy csak fácska után is, de a kép a sivatag szürke keretében mégis üditő és barátságos. Schjako-ye városka, melynek kapuin csakhamar bevonultunk, egyátalán nem igazolta azokat a reményeket, melyeket büszke kapui ébresztettek bennünk.

Másnap reggel, termékeny szántóföldek és öntözési csatornák között haladt utunk. — Amint a Santa-shien-i városi hivatalnok elbeszélte a Santa-ho folyamnak minden vizét fölemésztik ezek. — „Innen van aztán, — mondá szomoruan — hogy a folyamban nincsenek halak, pedig én rendkivül szeretem a halat.“

A csatorna rendszernek több főága van, s ezekben folyvást folyik a viz. Csakhamar minden szántóföldet megöntözhetnek egy mellékárok segélyével, mihelyt az elzáró kis földtöltést eltávolitják. Ekkor aztán a főágban gyorsan emelt keresztgát segélyével fölemelik a vizet s a mellékcsatornába és onnan a földekre kényszeritik azt.

Sok esetben ugy állhat a dolog, hogy a folyamok egyes külön ágai, az öntözési rendszernek köszönik keletkezésüket. — Ha ugyanis az áradás nyár közepén, a csatornákat a partok alámo-

sása által kiszélesbiti s a vele hordott kövek a szántóföldeket egészen elboritják, az egykor termékeny szántóföld helyén a sivatagnak egy ujabb keletü folytatása keletkezik sós vizü mocsárokkal, mig a volt folyamágyban esetleg annyi humus rakodik le, hogy a megkárositott telepedőnek legalább a réteken kárpótlást nyujthat.

A Santa-Schien felé vezető uton ismét meglátjuk a Nan-san hegység impozáns tömegeit, melynek tisztes, s nagy távolban látható csúcsai ez idő szerint még vakitó hólepellel vannak eltakarva. A fővonaltól északra, illetőleg a sivatagon elágazó mellékvonalak átlagos magassága 3200—4000 méter, mig a Nan-san góczpontjai 5500 méternél is jelentékenyebb magasságot érnek el.

Nemcsak physikai szempontból, hanem geologiai tekintetben is, egyszerü képződésünek mondhatjuk e hegységet. Heteken keresztül ugyan azt a vonulási irányt látjuk a kőzeteknél, s minden lépten nyomon azzal a ténnyel találkozunk, hogy a geologiai vonal minden változása, a vizek folyásának irányát is kétségtelenül megváltoztatja. A csucsok méltóságosan emelkednek ki, s pedig rendesen a legmélyebb bevágások közepéből. A meredek oldalakról az eső jóformán lehordott már minden földréteget, s a hegyek lábánál termékeny humus rétegeket és lapos földnyelvképződéseket találunk. A körülöttünk fekvő hegyoldalok mind kopaszok. A hegység mélyében azonban, állitólag gyönyörü lombos és tűlevelü erdők diszlenek.

A chinaiak csudákat beszéltek nekünk ama hatalmas fatörzsekről, melyek ott tenyésznek, és hogy mily nyereséges üzlet volna az, ha e törzsekből koporsókat gyárthathatnának. A Fanzhok azonban nem igen mutatnak hajlandóságot arra, hogy e kegyeletes vágyak iránt tekintettel legyenek, s hallani sem akarnak barátságos fakereskedésről.

Mielőtt Kan-tschou-t megpillantottuk volna, egy sajátságos bálványszobor kötötte le figyelmünket. Schotoj-ze falu mellett,

alacsony dombvonal képez egy teknőt, és ennek hátterében, agyagból alakitott Buddha-szobor feje magaslik ki a 40 méter magasságu, kopasz dombláncolaton felül. A durva mintázatu, és ügyetlenül kidolgozott szobor minden részében aránytalan, a fej tulságosan kicsiny, a tömör négyszegletes mellhez képest, e mell különben egy gyalogkatona szabályszerüleg felpakolt borjujához volt hasonlitható, a felső test tulságosan kinyujtott, a karok tulhosszuk, a lábak ellenben aránytalanul rövidek.

A szobor előtt van a Schotoj-ze-mjao nevü kis zárda, az ut mellett elvonuló meredek oldalban; nehány mesterségesen vájt mélyedésben, több istenségnek kőből faragott és tarkára befestett szobrát láttuk. Mintegy 10 Li távolságnyira, a chinai fal egyszerre éles szöglet alatt hajlik el északra, és egy nagy négyszögben, magába foglalja a Hoj-yen-San utolsó lánczolatát, hogy aztán északon, ismét a Kan-tschou-ba vezető országuthoz közeledjék.

Kan-tschou (hivatalos nyelven Tschang-ye-shien) a sivatag köves és homokos talajára van épitve, a Ni-suj és Sach-suj folyamok egyik terjedelmes deltáján. A nevezett folyamok a Santa-ho folyamba ömlenek. A városnak 15,000 chinai lakosa van, s ezek, a szükséges élelmiszereket nagyobbrészt Kan-su tartomány termékeny vidékeiről szállitják, mig a Santa-ho partján fekvő földek termesztményeit a sivatag lakosai exportálják.

Egyébiránt az emberek testalkata, és a városban mutatkozó élet, teljesen Liang-tschou városra emlékeztetnek, s azért a nyájas olvasó meg fog bocsátani, ha a város leirását mellőzöm. Északnyugotra egy nagy temető csatlakozik a város falához, s annak számos emlékkövei tarka feliratokkal vannak ellátva. Ez emlékek különböző nagyságu márványtáblákból állanak és a téglafalba vannak befalazva. Itt láttam először családi sirboltokat, melyeknek be- és elrendezése az europai sirokkoz hasonlit. E sirok gödre sem volt azonban kifalazva, hanem csak nagyobb, fallal körül-

övezett négyszögek voltak azok, melyeken belül az egyes családtagok számára külön sirokat ástak a homokba.

A temető homoktalaja, tovább nyugot felé, nagy területet foglal el. A Sutschou-ba vezető utnak iránya, ennélfogva gyakran változik. Minden tartós szél megváltoztatja a homok dombok alakját; valamint a tengeren, a sivatagon is hullámokat okoznak a tartós viharok, s e hullámok nem oly hajlékonyak és mozgékonyak ugyan mint a tengereken, de azért a létező csapást mégis teljesen elboritják. Nem csupán a kocsis korbácsa, hanem az állatok saját ösztöne is kényszeriti őket arra, hogy a kövecses, némileg szilárdabb területeket keressék föl, s igy van aztán, hogy az utfelügyelők házai és az ut irányát jelző tornyok gyakran 2000 lépésnyi távolságban vannak a járt csapás mellett. A kocsik kerekei gyakran tengelyig vágnak be a homokba, s nem egyszer minden kézre szükség volt, hogy kocsit és lovakat ismét járható talajra segitsünk.

A homok dombok magassága néha 100 lábat is elér. A teknő alaku lapályok elvannak mocsárosodva, s ritkás sivatag növényekkel benőve. A szelid baromfi, (nagyobb részt ruczák) a közel lakásokból, továbbá vadruczák (Anas rutilla) vadlibák, darvak, gólyák, stb. gyakran bámulatos sokaságban gyülekeznek itt össze.

E vigasztalan vidéken csak ritkán találkoztunk egyes utasokkal, akik egy többnyire két-három omladozó házból álló, s rendesen a vizpartján épitett faluból a másikba siettek. Karavanokkal is csak ritkán találkoztunk, s ezek dohányt, téát és rizst szállitottak Su-tschou-ba, vagy üresen hajtották tevéiket kelet felé.

Nagy napi meneteket tettünk, hogy minél gyorsabban elérhessük a Kan-su-i viczekirály székvárosát. Türelmetlenek voltunk megtudni, hogy a hatalmas férfiu miként gondolkozik utazásunkra vonatkozólag, mert azok, amiket erre vonatkozólag eddig az alárendelt hivatalnokoktól hallottunk, nem sok jót engedett gyanítani. A mandarinok vagy sokat jelentőleg mosolyogtak, vagy szánal-

masan vállatvonitottak, vagy egyenesen magához a viczekirályhoz utasitottak. Mindezek nem csekély lehangoltságot ébresztettek bennünk. Mindezeken felül még Lóczy ur is nehány nap óta heves váltólázban szenvedett; csaknem öntudatlan állapotban szállitottuk szekéren egyik állomástól a másikhoz, és állapota valóban komoly aggodalmakba ejtett bennünket. Szerencsére, nehány napi pihenés Su-tschouban, s egy pár jó erős adag chinin csakhamar talpra állitotta ismét e kedves barátunkat.

Su-tschou, a hóval fedett Nan-san hegység északi lábánál fekszik*) körülbelül 32 kilométernyire magától a hegységtől, a vizdus Pejta-ho, hegyi folyam mellett 98° 30' keleti hosszuság és 36° 45' északi szélesség alatt, Greenwichtől számitva. Az emlitett folyam sok természetes és mesterséges ágai segélyével bőven öntözi a bár csekély, de termékeny hantos réteget, még mielőtt elérné a Schamo sivatagot, hol aztán egy kis tóba ömlik. 1879. márcz. 21-én érkeztünk meg a kis városkába, $4^1/_2$ órai lovaglás után Sing-fuj állomástól, a mely a homok sivatag és a sivatag szélére lemosott humus-réteg végpontjánál épült. — Uj és széles, fiatal fasorok által övezett út (Zo-zung-tang viczekirály kedveli a fákat) vezet onnan Su-tschouba, egy jelentéktelen kis városkába, melynek falain még most is lálhatók azok a rések, melyek a dungánok által birt városnak a chinaiak részéről történt bevétele által származtak ezelőtt mintegy kilencz évvel. — Az akkori pusztulás nyomaival még ma is minden lépten-nyomon találkozhattunk a városkában.

Ujdon épitett, nedves és barátságtalan kun-kwant mutatott ki az előljáróság számunkra lakásul, de mentségükre szolgál az, hogy más nem létezett a városban. — Itt vártuk be podgyászunk kirakosgatásával foglalkozva, tolmácsunkat, Sint, a kit látogatójegyeinkkel a viczekirályhoz küldöttünk. — Végre megérkezett és

*) E hegyek absolut magassága Su-tschou-tól délkeletre, a hol Schue-san-nak (havas hegy) hivják, 4300 méter.

értesitett, hogy Zo nem igen jó kedvü, mióta megtudta, hogy a belga püspök velünk együtt érkezett meg székvárosába. Egyébiránt a nagy Zo-zung-tang, keleti Turkestan dicső legyőzője, a taiping-lázadás hires elnyomója, az óriási chinai császárság büszkesége és reménye, a nagy falon belül és kivül elhelyezett csa-

Sziklakapu Schjako-je mellett.

patok főparancsnoka, a birodalom és a koronaherczeg őre, másod osztályu marquis és Kan-su, Schen-si tartományok önálló viczekirálya, leereszkedőleg üdvözletét küldi nekünk, ama jóakaratu tanács kiséretében, hogy a Mongolia felé való tovább utazásra ne is gondoljunk. Kedvetlenül ültünk másnap reggel 10 órakor nyeregbe, hogy a hatalmas viczekirálynál személyesen tisztelegjünk.

Zo-zung-tang lakhelye, egy mély sánczczal és magas falakkal körülvett óriási kaszárnya, a városon kivül 4 Li (2 kilometer) távolságra van ennek falaitól. Fákkal szegélyezett csinos út vezet oda; két sor lovasság lobogó zászlókkal, volt felállitva a kapuig, kizárólag a mi tiszteletünkre. A szinhatás nagyszerü volt. A katonák fekete, sárga és vörös bársonyba öltözve, lovaik mellett állottak, felváltva lobogót és karabélyt tartottak kezükben. — Husz ember után rendesen a kék, arany vagy veres mandarin gomb diszelgett a kalapokon, a szakasz parancsnokok rangjához képest. Az erősség falai számtalan és mindenféle szinü lobogókkal voltak feldiszitve, s midőn a déli kapun beléptünk, a palota lobogórúdjára e pillanatban vonták fel a vörös selyemből készült óriás lobogót, melynek közepén „Zo“ betük voltak fekete himzéssel kivarrva. E lobogó adta tudtára mindenkinek, hogy a hatalmas úr e pillanatban audientiát ad. A kaszárnya udvarán kettős sorfalat képezett a gyalogság. Az első sor régi gyutacsos fegyverekkel volt ellátva, (Strausz és Herzberg czég gyártmánya,) a második sor nagy fehér zászlókat lobogtatott, a birodalom czimerével egy összevissza fonódott sárkánynyal a közepén. A kép összhatása ünnepélyes volt s a szokatlan nyugalom kellemesen hatott reánk. Udvarias mandarinok fogadtak és szólitottak fel, hogy szálljunk le. Midőn erre a fénylő Krupp ágyuk által őrzött bejárathoz közeledtünk, elébünk jött maga a Zo is, méltóságteljes magatartással. — Rövid szertartásos üdvözlés után intett, hogy menjünk előre. Most a legmagasabb rangu mandarinok által képezett sorfal között haladtunk el, s végre egy helyiségbe jutottunk, a melyet, fájdalom, salonnak épen nem nevezhetünk; a mi fogalmaink szerint természetesen még hiányzik a jellemző szó, egy szőnyegekkel boritott csür megnevezéséhez. — Épitészetében és butorzatában egyiránt nyomoruságos helyiség volt ez, a melynek falairól nehány chinai felirás foszlányai lógtak alá egyedüli diszitményül. Az asztalok és székek egyiránt durván voltak faragva, és vörös

gyapotszövettel födve. Az egyik asztalon egy telescop feküdt a hozzá szükséges állvány mellett. — Eddig szerzett tapasztalataim után valóban néma bámulattal tekintettem az előttem ismeretes műszerre.

A viczekirály törpe, és elhizott uraság s már 67 éves. Egy pár apró, ravasz szem forog szünetlenül a durvavonásu, ránczos és puffadt arcz két oldalán; egy még alig deres, ritka bajusz hajlik le a daczos kifejezésü ajkak szélén, az állszakál szintén ritka, czérnaszerü néhány szálához, melyek simogatásával a nagy Zo, ha más dolga épen nincs, kellemesen szokta eltölteni idejét. Zo szegény szülék gyermeke, Ho-nan tartományból és magas állását kizárólag személyes érdemeinek köszönheti. Az egész birodalomban félnek tőle, s ő teljes tudatában határtalan befolyásának, soha sem tűr ellenmondást. A mandarinok állásának szilárdsága átalában csakis azon alapszik, hogy alantvalói félnek tőle. Szeretet, becsülés, bizalom csak mellékes, sőt veszedelmes fogalmak itt, mert a mandarin állás a szó teljes értelmében kizárólagos, nemcsak a népességgel, de még a szükebb körökkel szemben is. Udvariasság szóval, bizalmatlanság és pénzvágy a szivben, e főtulajdonságok jellemzik a chinai tisztviselőket.

Zo maga, kivételesen igazságos és becsületes ember hirében áll. Az ő kincstára csak a hadsereg tulajdonát képző ezüst rudakat tartalmazza. Ő maga szegény, és egyszerüen él abból, a mit saját kertje megterem; ruházata kopott és a hosszu viselés folytán zsiros; roppant jövedelmét csak épitésre, faültetvényekre és Krupp-ágyuk beszerzésére használja; de mindezek mellett is csak félnek tőle, mert kérlelhetlenül szigoru és kegyetlen.

A hatalmas viczekirály nős, és mégis ismeretes nőgyülöletéről. — Saját nejét már évek előtt visszaküldte szülőihez, s még ősz öreg anyja is szégyenli magát elfajult fia miatt. Zo nem is tűri meg Su-tschou-ban a prostitutiót, katonáinak megtiltja a gyöngébb nemmel való érintkezést és az opiumdohányzást egy-

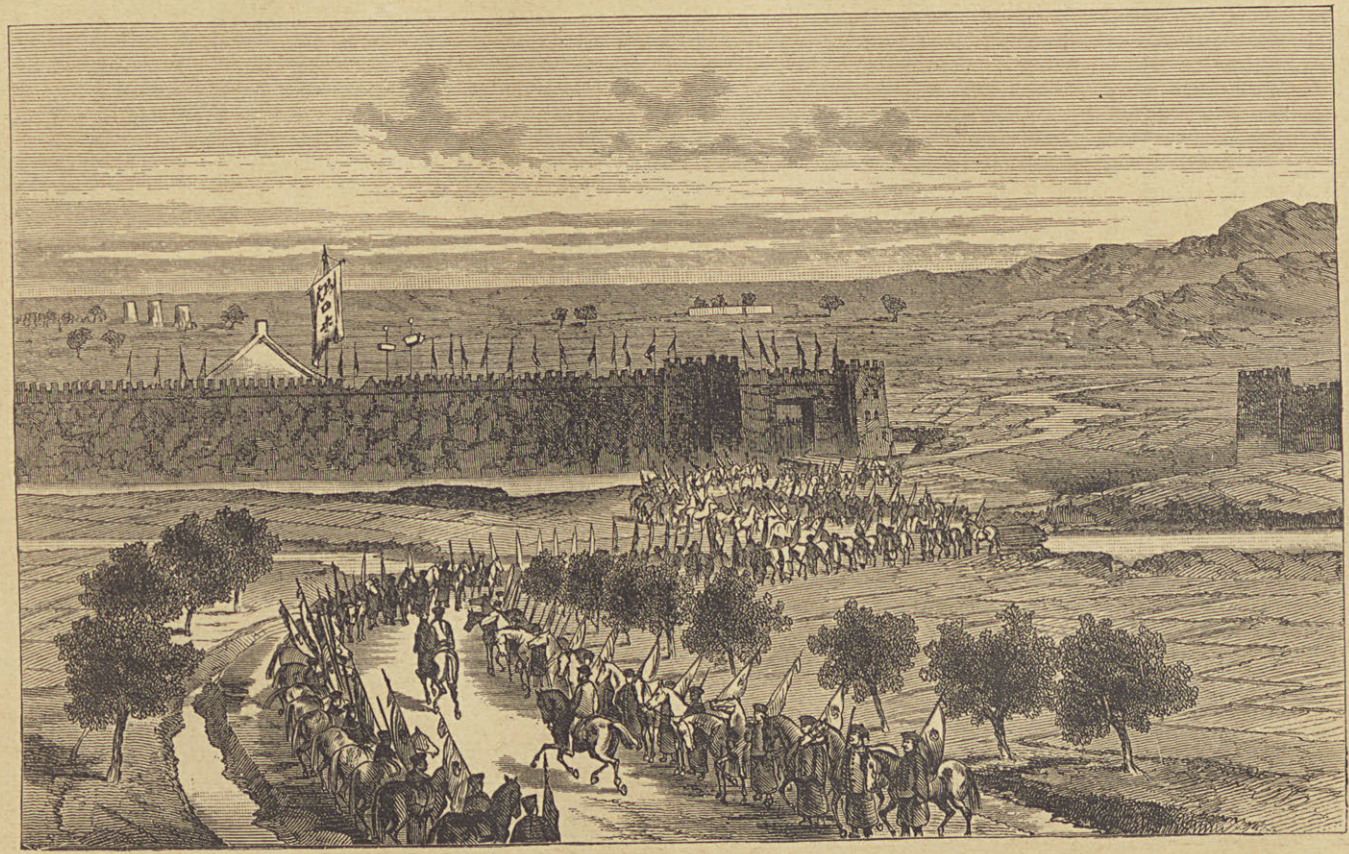
iránt. Nem csuda tehát, ha szállásunk tágas helyiségei óhajtott menhelyet szolgáltatnak javithatlan opiumdohányzóknak, a hol fölfedezéstől nem rettegve kábithatják el magukat.

Zo, mint katona, a roham embere. A katonai tudományok tanulmányozásával sohasem kinozta magát valami nagyon. — A chinai vezérnek egész erejét kitünő (?) hadseregében vetett bizalma képezi, s megforditva, a hadsereg félelme a hatalmasok leghatalmasabbikától, mert Zo éppenséggel nem érti a tréfát. — A bakó mindenkor közelében tartózkodik.

Zo, udvaronczai közül, a Su-tschou-i Tautait (kormányzó) választotta megbizottjául. — Később nem egyszer volt alkalmunk érintkezni ez urral, a ki kigyószerü simaságával a viczekirály megközelithetlen zárkozottságának minden veszedelmes szögletét kikerülni tudta. Már első látogatásunk alkalmával feltünt előttünk e mandarinnak látszólag önzetlen és mégis szigoruan kiszámitott magaviselete. A magas hivatalnok és sima udvaroncz, Zo-nak minden követelésihez, és inkább daczos gyermekhez, mint egy nagy birodalom őréhez méltó szeszélyeihez, annyi ügyességgel alkalmazkodott, hogy Zo szemei a boldogságtól ragyogtak, midőn hasonlithatlanul leereszkedő fejbólintással mintegy értésünkre adni látszott: Lássátok, igy kellene viselni magatokat mindnyájatoknak.

Látogatásunk alkalmával a viczekirály kék selyemből készült s himzésekkel elboritott ruhát viselt. A kiáltó sárga szinü alsóöltöny szembeszökő ellentétet képezett ezzel, de bizonyos fényt kölcsönzött a vén ember alakjának. A prémes karimáju mandarinkalapot, a vörösgomb és a kettős szemü pávatoll diszitették. A különben annyira kiváncsi és tolakodó mandarinok ezuttal sorakozva künn maradtak az udvaron, s egyetlen egy sem találkozott közöttük, a ki helyét elhagyni bátorkodott volna.

Helyet foglaltunk. Széchenyi gróf a viczekirállyal szemben ült, én a magas ur balján ültem, tolmácsunk Sin pedig annak jobbján állott. A viczekirály körül két inas szolgált; pipáját töl-

Zo palotája Su-tschou-ban.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

tögették és egyuttal tartották is szájában. Mint rendesen, Zo is először az utak rosszaságaért kért bocsánatot, s bevallotta, hogy európai kényelemhez szokott utazók nem részesülnek kellő ellátásban. A gróf válaszában kijelentette, hogy rendkivül szerencsésseknek érezzük magunkat amiatt, hogy Chinának legnagyobb, s Európában is ismert férfiát szinről szinre tisztelhetjük, és köszönetét fejezte ki ama kitüntetésekért, melyekben utazásunk alatt részesitett. Zo elégedetten, és öntudatosan mosolygott.

Aztán tudakozódott, hogy merre fekszik Ausztria-Magyarország, de a magyarázatot nem igen értette meg, mert ismételve kérdezte, hogy nem valahol a Lop-nor (a Schamo sivatag nagy tava) közelében fekszik-e?

Talán némi fogalmat még is szerzett magának, midőn tenyerünkön mutogattuk neki, hogy hol fekszik Anglia, és hol Oroszország (e birodalmakat legalább névről ismerte) és hol Ausztria. Őt leginkább az érdekelte, hogy mily lábon állunk Oroszországgal.

Aztán a fegyverekre tért át; legjobbak a német fegyverek, az angol és amerikai ágyuk mit sem érnek.

A Mandarinok egyike, Lan-tschou-ban készült gyutűsfegyvert hozott. Ugy látszott, hogy ezzel szeret dicsekedni, mert a fegyver csakugyan pontosan és csinnal volt készitve. Zo azt állitotta, hogy messzire, nagyon messzire hord, még 300 lábnál is messzebbre. Aztán tőlem kérdezte: igaz-e, hogy én a csillagokat vizsgálom. Igenlő válaszomra, s midőn a telescopra mutattam, jóakaratulag bólintott fejével, és azt mondta, hogy még nagyobbak fölött is rendelkezik. Ő jól tudja, hogy az európai utasok a csillagokat vizsgálják, s aztán térképeket rajzolnak, de ő azt mind haszontalanságnak tartja s nem hisz bennük.

E pillanatban hozta be egy Mandarin Humer püspök kártyáját. A püspök anélkül, hogy erről nekünk tudomásunk lett volna, e szerencsétlen órát választotta arra, hogy a viczekirálytól, a catho-

licusok egykori birtokait Kansuban visszakövetelje, vagy kárpótlást kivánjon értük.

Zo kedvetlen lett: „Látni sem akarom az embereket, akik népemet elidegenitik tőlem. Nem fogadok el missionariusokat!“

Széchenyi gróf megkisértette, engedékenyebbé hangolni a haragos urat, és sikerült is neki.

„Jól van — mondá Zo — elfogadom a püspököt, de minthogy ő az én szememben nem gentleman (szószerinti fordítása tolmácsunknak) a kihallgatás alatt állnia kell.“

Erre mi távozni akartunk, hogy a tovább utazásra vonatkozólag más alkalommal értekezhessünk. A viczekirály azonban nem engedett távoznunk. Egy mandarint küldött ki a püspökhöz azzal az utasitással, hogy várjon, s aztán utazásunk tulajdonképeni czélja felől tudakozódott.

Midőn erre Széchenyi gróf a chinai miniszterium ajánló sorait és Hu bankár vitellevelét átadta, kijelenté Zo, hogy mindezekről már van tudomása, mert mindenről előre értesitve lett, de a tovább utazást semmi körülmények között meg nem engedi. Mongoliában sem utak nincsenek, sem élelmi szereket nem kaphatunk. Az ottan garázdálkodó rablók megölnek és megesznek bennünket. És ha aztán a császár kérdezné tőle: Hol vannak az európai utasok? ő nem adhatna feleletet és szigoru büntetésnek tenné ki magát. Kiséretül pedig katonákat éppen nem adhat.

A gróf azt válaszolta, hogy nincs mitől félnie, mi mindent meggondolunk, s a felelősséget teljesen magunkra vállaljuk.

„Azzal én mit sem törődöm“ — válaszolt a hatalmas ur — „amit mondtam, annál marad. Egyébiránt már értesitettem a kormányzót e határozatomról, hogy fedezetet számotokra, Mongolián keresztül Tibet felé nem adok.“

„Hiszen nem kérünk fedezetet, csak egy tolmácsot a mongol nyelv miatt.“

„Azt nem is tudok keritni. Szóval, nem engedem meg! — folytatá, jobb karjával izgatottan csapkodva a balt.

„Kezünkben van a Tsungli-yamen utlevele Mongolia és Tibetbe, tehát mehetünk oda, ahova akarunk.“ válaszolt a gróf.

„Itt én vagyok az ur!“ — heveskedik Zo — „Jól van! — Menjenek! — önök fölött nincs hatalmam. De azt kijelentem, hogy egyetlen chinai sem lép át önökkel a Kia-yü-kwan-on.“ (A nagy falnak Mongolia felé eső kapuja)“ — aztán Sin-hez fordulva, atyailag mondá neki: „Jegyezd meg jól magadnak. Én a legmagasabb Mandarinná tehetlek, vagy lánczokban kisértethetlek Schanghaiba, tetszésem szerint; ha fejedet kimélni akarnám is. Most már tudod, mi vár reád, ha parancsaimnak nem engedelmeskedel.“

Széchenyi gróf hasztalan igyekezett, a magunkkal hozott térképek segélyével megmagyarázni neki utunk irányát és czélját. Zo türelmetlenkedve utasitá el magától a térképeket. Neki még jobb térképei vannak és mindent tud.

A grófnak ama megjegyzésére, hogy más utazók szabadon követhették czéljaikat, azt válaszolta Zo: hallotta ugyan, hogy az angol lapok hirei szerint egy lelkész (Huc) egyszer megfordult Tibetben, s hogy egy orosz katonatiszt (Prschewalszky) utazásokat tett Mongoliában, de az ily ostobaságoknak nem kell hinni, egy szó igazság sincs bennük.

Széchenyi gróf fölemelkedett helyéről és kérte a viczekirályt, hogy legalább Sa-tschu-wej-ig való tovább utazhatásunkat vegye fontolóra. — Mielőtt távoztunk volna, a viczekirály másnapra magához hivott bennünket ebédre.

Az udvarban még futólag megismerkedtünk Humer püspökkel, akit rögtön utánunk berendeltek, s kinek, mint értesültünk, ugyancsak kemény harczot kellett folytatnia Zo-val, mig végre a Tschi-fu-i egyezmény pontjaira hivatkozva még is kivitte, hogy Zo-Zung-Tang

engedélyt adott három missioállomás berendezésére, Kan-tschou, Liang-tschou és Lan-tschou-ban.

Visszalovagoltunk szállásunkra, ahol nemsokára értesültünk róla, mennyire dühös Zo, amiatt hogy mi oly makacsul ragaszkodunk egy őrült elhatározáshoz, s kétkedni merünk jó szivében és őszinteségében, s végre hogy nem diszruhában jelentünk meg, holott ő igen jól tudja, miként kell az angol és orosz mandarinoknak öltözködniük, ha magas uraságoknál tisztelegnek.

Másnap reggel kaptuk meg a hivatalos meghivást az udvari ebédhez. Délfelé azonban valószinüleg más gondolatja jött, mert hozzánk küldte udvarmesterét azzal az üzenettel, hogy ura, lakásunkra küldi az ebédet.

„Annál jobb!“ — gondoltam magamban, mert egy chinai diszebédnek csak gondolatára is borzadozott a hátam.

A kormányzóság testőrsége már jókor reggel mindenféle butorzatot hozott lakásunkra, asztalokat, székeket, padokat, szőnyegeket, konyhaeszközöket stb. Nemsokára 12 katona érkezett nagy kosarakkal, melyekben a számunkra küldött inyenczségek voltak elhelyezve.

A chinai szakácsok a Kun-kwan udvarán, lázas sietséggel ideiglenes kemenczéket épitettek téglákból. — Például egy egész disznó megsütése czéljából egész téglaépületet emeltek. Déli tizenkét órakor felteritették az asztalt, amely chinai szokás szerint csaknem összerogyott, a pástétomok, hidegsültek, sütemények és gyümölcsök sulya alatt.

Két órakor jelent meg a Tautai, mint a viczekirály személyesitője, pompás diszkiséret élén. Az 59 éve daczára még fiatalt mutató kegyencz, leereszkedő méltósággal viselte nagy diszöltönyét. Az udvarban röviden üdvözöltük, s a szobába vezettük, a hol minden további szertartás nélkül egyenesen helyet foglaltunk az asztal mellett, mert Chinában nem szokás ebéd előtt unalmas hosszuságu beszélgetést folytatni. Az ember akkor jelenik meg,

midőn az ebéd készen van, s az ebéd folyamában alig van alkalma a jelenlevőknek arra, hogy kölcsönösen kicseréljék gondolataikat.

A Tautai szeretetre méltó modorban adta a háziurat lakásunkon, és Zo távolmaradását annak rosszullétével mentette ki.

Mig a Tautai étvágya kielégitve nem volt, közönbös dolgokról folyt a társalgás. Midőn azonban négy katona az illatos sertéspecsenyét felhozta, utazásunkra vittük át a szót.

A társalgás kezdett heves lenni. A jól betanitott Tautai ismételte Zo szavait: nincs ut, nincs szállás, nincs élelmi szer, de annál több rabló, gyilkos, sat. Zo aggódik miattunk és fél a felelősségtől.

Széchenyi gróf azt válaszolta, hogy Zo hatalmas ur, és aligha aggódik valami nagyon sorsunk miatt, mi tovább akarunk és fogunk is utazni.

„Jól van!“ — mondá a Tautai — „Europaiak vagytok s Zo nem akadályozhat meg abban, hogy a falon kivül is utazzatok, de chinai vagy mongol kiséretnek Su-tschou-ból távozni nem szabad.

„Ugy? Ez annyit jelent, hogy az utazás nekünk is meg van tiltva! Zo igen jól tudja, hogy tolmács, szolgák és öszvérek nélkül egy lépést sem tehetünk a Schamo sivatagon. Mit használ hát a kormány utlevele? Csak annyit ér, mint ez a darab papir.“ — A gróf kezibe vette Zo-nak véletlenül az asztalon fekvő látogatójegyét és darabokra tépte azt a bámuló Tautai szeme előtt. Némi zavarral dicsérte ez most a viczekirály jó szivét: „Zo szive jó és nemes, s fájni fog neki ha értesül, hogy félre ismeritek. Egyébiránt tudatja általam, hogy nemcsak szolgáitokat hagyja meg, de erős katonai fedezetet is ád, ha rászánjátok magatokat, hogy Ansi-fan, Hami, Turfan és Karascharon keresztül Oroszországba utaztok.“

„Nem“ — válaszolt a gróf — „Irányt szabni magunknak nem engedünk, s oda utazunk, hova akarunk.“

Rövid szünet után más tárgyra vitte a Tautai a beszélgetést: „Azt hiszem, nemsokára háboru lesz oda át Ili-ben: Kaschgarban is megint ellenség mutatkozik; de Zo nem fél, mert körülbelül 100,000 embere van Kaschgar körül s azok majd rendet csinálnak.“

„Mennyi tulajdonkép a chinai hadsereg létszáma?“ kérdém a hatalmas urtól.

„Ó több 200,000 embernél is!“ — válaszolt ő büszkén.

Midőn erre összehasonlitást tettem az európai hadseregek létszámával, a Tautai némileg sértve érezte magát, kijelenté, hogy a szám nem határoz, hanem a vitézség,

„Hogy áll Kuldzsa visszahóditásának kérdése?“ — mondá most a gróf.

„Kuldzsa? — Nem nagyon óhajtozunk e terméketlen föld után, ahol nem hogy rizs, de pohánka sem terem, a császárnak elég baja van a nyugati tartományokkal éhség idején, miért szerezne még többet is.“

„Azt hallottuk, hogy China késznek nyilatkozott, Kuldzsát visszavásárolni Oroszországtól!“

„Mit sem tudok róla“ — válaszolt a Tautai, s az evőpálczácskák segélyével, különös udvariassága jeléül egy darab sültet tett a gróf szájába.

A magas hivatalnok, aki az ebéd kezdetén diszruháját levetette, s $2\frac{1}{2}$ órán keresztül teljes kényelemben és szakértelemmel kóstolt meg mindent, mi Zo vendégszeretete folytán asztalunkra került, a vizben főtt rizs után kiöblitette száját, a forró vizbe mártott törülközővel végig simitotta arczát, aztán ujjaival kitisztitván orrát, fölkelt. A szolgák tüstént kéznél voltak, hogy felöltözésénél segélyére legyenek.

A kapuig, hol hordszéke várta, kisértük őt. Mielőtt székébe szállt volna, vizsgálódva nézett köröskörül. Csakhamar föl is fedezte a viczekirály komornyikát, egy őszfejü chinait, akinek ka-

lapja vörös gombbal volt diszitve. Jóakaratulag s mégis hizelegve tette a Tautai e befolyásos szolga vállaira kezét, s virágos beszéd közben fejezvén ki örömét egészséges kinézése fölött, sat. megbizta: tudassa a viczekirállyal, hogy az európaiak minden ellenvetés és jótanács daczára a mongolok országába akarnak utazni.

Schotoj-ze-mjao.

Igy mult el nehány nap anélkül, hogy Zo-val személyesen érintkeztünk volna. Észrevettem azonban, hogy az udvarmester ravasz arcza gyakran mutatkozott lakásunk körül. Kétségtelenül megbizása volt, hogy magunktartása felől észrevételeket vigyen Zo-nak.

Igyekeztünk lehetőleg szórakozni. Sétát tettünk a jelentéktelen városban, s kirándulásokat a környéken. Nehány ember munkája kötötte le figyelmünket. Ezek fák ültetésével és vizárkok ásá-

sával foglalkoztak. E férfiak sem mongolok, sem chinaiak nem voltak, s ruhájuk távol országokra vallott. A fehér, ránczos zubbonyt derekukon, széles szijj szoritotta össze, s hasonló szövetből készült nadrágjaik száraz topánkákba voltak gyürve.

E magas termetü férfiak egykor marczona tekintettel birhattak: most a dusnövésü szakál csak halvány beesett arczokat árnyékolt. A fekete, buskomor kifejezésü szemek mindenkinek tekintetét kerülték. Hallgatva ásták a földet, rájuk nézve közönyös volt mit dolgoztak, mert foglalkozásuk nem hozott nekik hasznot: ők rabszolgamunkát végeztek. E szomoru alakok, hadifogoly mohammedánok voltak, kiket Zo, Kaschgar bevétele után hozott Su-tschou-ba, s akik, bár a város falai között szabadon mozoghattak, mégis azon szomoru bizonyosságot látták maguk előtt, hogy halálukig a rabszolga keserü kenyerét kell enniük, minden remény nélkül, hogy hazájukat, övéiket megláthassák. Igaz, hogy a sivatag e félre eső oázán csak a bennszülött érezheti magát otthonosan. Nemcsak a hadifoglyok érzik helyzetük nyomasztó voltát ez elhagyott helyen, még egy öreg hindu is, aki mint szállitó, már többször fölkereste a viczekirály székhelyét, szintén ez érzelem által vezéreltette magát, midőn bennünket meglátogatott, és honfitársaiként üdvözölt.

A város környéke vadászati kirándulásokra nem alkalmas; nincs ott a vadnak hire sem. Fegyvereinket tehát csak arra használtuk, hogy a kertben varjakat lövöldöztünk. E csuf állatok reggeltől késő estig bosszantottak károgásaikkal. Ugy látszott, hogy Mongolia minden varja itt adott találkát egymásnak. Az ezrekre menő raj szárnyainak zaja, ha a lövésre fölreppentek, a vihar zugásához volt hasonló.

Naplemente után, kivált mikor a madarak a rizsföldekről visszatértek, gyakran erős harczot vivtak a nyughelyekért. — Végre, minden ága el volt lepve a még lombtalan fiatal fáknak, s a város falain is ott ültek a bestiák több sorban, a házak felé forditott fejekkel, mint fizetett őrök, oly szorosan egymás mellett,

hogy ugy látszott az alkonyatban, mintha a város falai összhangzatos készülékü, rovátkos vasgyürüvel volnának szegélyezve.

A Nan-san hegységnek hóboritotta, s a maga nemében valóban pompás látképe arra birta Széchenyi grófot, hogy a Párisban szerzett fényképészeti készüléket értékesiteni megkisértse. A készülék összerakható camera obscurából, fekete posztó takaróból s mintegy 100 darab szárazon kezelt üveglapból állott.

Gyönyörü délután volt, midőn a déli kapu elé menve ott egy alkalmas helyet kikerestünk, a gépet felállitottuk, s az üveglapokat a fény hatásának a legjobb reményben kitettük.

Kisérletkép és pedig különböző időtartam alkalmazása mellett, három fölvételt eszközöltünk. Este, midőn a gróf a fényképet előállitani és fixirozni akarta, kisült, hogy a lapok két évi használatlan heverés után hasznavehetetlenekké lettek.

Később is, midőn behatóbban foglalkoztam a fényképezéssel, tapasztaltam, hogy a lapok csak az egészen közel tárgyak iránt fogékonyak, tájképek felvételére azonban teljesen alkalmatlanok — igy tehát ismét a rajzónhoz és papirhoz kellett folyamodnunk. — Később látni fogjuk, hogy a fényképezés China belsejében is némileg ismeretes, de a chinaiak között még most is az a hit van elterjedve, hogy a fényképésznek, arra, hogy sükerrel müködhessék, előbb nehány gyermek szemét kell kiszurnia, s azok nedvével bevonnia az üveglapokat.

Tolmácsunk e közben egy ifjukori barátjával találkozott, s leczkéket vett tőle az opiumdohányzásban. Az ismerős, ezredes volt a chinai hadseregben, s a székvároshoz legközelebb eső erősségben parancsnokolt. Az őrség ott 500 emberből és 22 ágyuból állott. Minthogy annak idejében, Schanghaiban egy angoltól nyerte katonai kiképeztetését, Zo őt választotta ki arra, hogy csapatainak javát a modern hadimesterségre betanitsa.

Az ezredes szeretetreméltó modorban hivott meg bennünket erődjének és csapatainak megszemlélésére. Mielőtt e szemléhez in-

dulnánk, bátorságot veszek magamnak arra, hogy közöljem az olvasóval mindazokat a benyomásokat és tapasztalásokat, miket a chinai hadseregre vonatkozólag, s különösen annak beleszervezését illetőleg részint saját tapasztalásból, részint mások szivességéből szereztem.

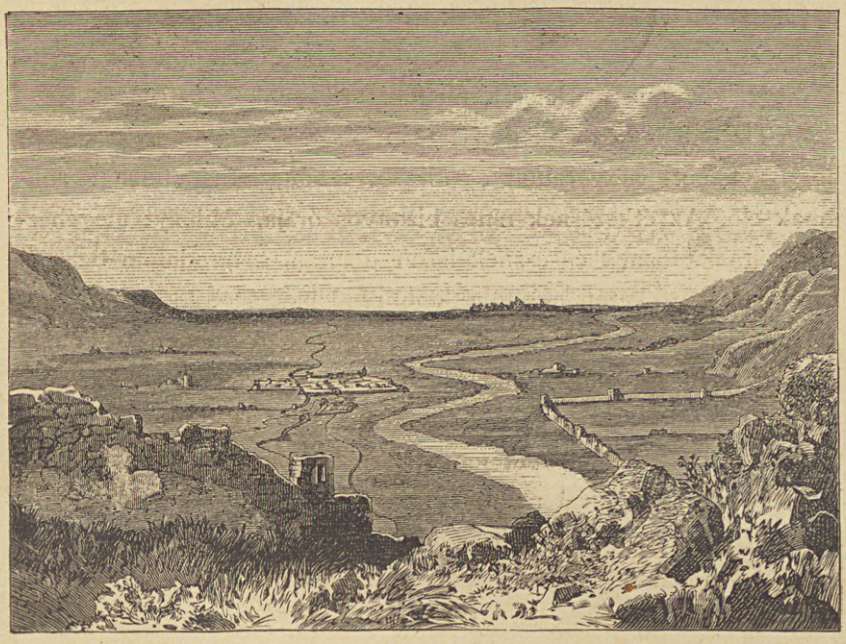
Ping, chinai nyelven ép ugy jelent fegyvert, mint oly személyt, aki ezzel bánik; ezért Chinában a katona közönséges neve Ping, Ping-ting vagy Ping-joung. A fegyvernem szerint következőleg vannak beosztva: Putuj = dárdás, Yang-tzian-doj = lőfegyverhordó, gyalogság; Mma-doj = lovasság; Pau-doj = tüzérség. Tiz katona egy alosztályt képez egy altiszt vezénylete alatt, kinek czime Se-tschan; 4—5 ilyen alosztály parancsnokának czime Schan-quan; 1000 katona képez egy egységet, melynek neve Tsien-tsung, Pa-tsung 2—3000 emberből álló hadtestet, Tun-ling pedig 10,000 embernyi erős sereget jelent.

A Mandzsu születésétől fogva mind katona, 16 éves koráig minden fiu $1^1/_2$ taelt (4 frt 50 krt) kap a császártól hónaponként; 16 éves korában besorozzák, s havi dijjai 3—4 taelra szaporodnak, s ezenkivül kap 30 font rizst s ruházatát is az állam szerzi be.

A katonai mandarinok (tisztek) fizetése különböző átalánosságban; azonban elmondhatjuk, hogy egy Se-tschan havonként 6 taelt, a Schan-quan 12—30 taelt, egy Tsien-tsung parancsnoka 50—100 taelt, a Pa-tsung parancsnoka 60—200 taelt s a Tun-ling tábornoka 300—600 taelt kap készpénzben és megfelelő adagot rizsben. E fizetéseket azonban csak névleg kell érteni és ugy a legénység valamint a főtisztek, igyekeznek mindenütt hatalmukba keritni mindent, a mi kezük ügyébe kerül, hogy ne csak papiroson, de valóságban is egy kis aprópénzhez jussanak.

A nép fél a katonaságtól, mert rabol és pusztit. Megtörténik, hogy egy nagyobb katonai csapat közeledtének hirére a helységek lakosai minden értékes holmiakkal együtt elmenekülnek. Kétségtelen, hogy sirva nézhetnének minden értékes tárgy után, amit egy Ping-ting megpillantott.

A született Mandzsu-katonákon kivül, minden chinai is lehet katona, föltéve, hogy elég pártfogással bir arra, hogy e fényes hivatásra alkalmasnak találtassék. Az alkalmasság mellékes dolog, s pupos, lőcslábu, félszemü vagy süket katonát nem egyet lehet találni a sorok között. A katonai szolgálatot is üzletnek tekintik. Ha a katona megunta mesterségét, odább mehet minden szó nél-

Kan-tschou-ba.

kül, s később ohajtása vagy szeszélye szerint ujra beléphet. A legtöbb azonban halálaig katona marad. Hisz addig, mig az állam ruháját viseli, el is van látva mindennel.

Ha a katona megbetegszik, nehány napi szabadságot kér felüdülése czéljából. Szabadon választhatja ki a helyet, ahol magát az opium-pipázás élvezetének átengedheti s illetékeinek élvezetében marad. A sebesülteket és rokkantakat hazájukba küldik s a csá-

szár, vagy szabadalmat ad nekik a koldulásra, vagy meghagyja eddigi illetékei teljes élvezetében.

Csak nehány helyőrségben van a katona foglalkozása a nap bizonyos óráihoz kötve.

A chinaiak, tehát a katonák is korán kelnek. Ha tehát reggel öt órakor egy jellövés és hosszas trombita-harsogás után a katonák kiugranak ágyaikból, ez csupán a szokás és nem a fegyelem következménye. Bátran alhatnék délig is. A legénység vizitálása a tisztek által a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, s ha mégis megesik, rendesen délelőtt tartják azt.

Tiz ember közös konyhát tart. Valóságos mesterek abban, hogy a kapott vagy rabolt élelmi szerekből izletes ételeket állitsanak elő. Az étkezésnek nincs bizonyos órája. Mihelyt megéheznek, sütnek, főznek és esznek is. A délután, a birodalom belsejében államásozó katonának föltétlenül rendelkezésére áll. Este 9 órakor ismét egy lövés dördül el a vár fokáról, figyelmeztetésül ama katonák számára, akik a laktanyában szándékoznak tölteni az éjet.

Az állandó hadseregnek egy része, mint már többször emlitettük, a kereskedelmi utak fenntartása és felügyeletével van megbizva, s ezek valamivel magasabb zsoldot kapnak — e magasabb zsold azonban csupán igéretből áll.

A katonák legnagyobb része nős. Nekem azonban ugy tetszett, hogy e házasságokat csak szokásból kötik, mert az asszony, a legtöbb esetben családjánál marad. Gyakran kérdezösködtem kiséretünk egyes katonáinak családi viszonyok iránt. „Nős vagy?“ — „Az vagyok!“ — „Hol van nőd?“ — „Az anyjánál!“ — „Vannak gyermekeid?“ — „Vannak.“ — „Mennyi?“ „Kettő — három.“ — „Ki gondoskodik róluk?“ — „Az anyjuk.“ — „Mikor láttad utójára nődet?“ — „Ah, az már nagyon rég volt.“

A chinai katonaság fegyverzetét már a „Schanghai“ czimü fejezetben ismertettem, most még a tisztek helyzetét kell nehány szóval jellemeznem.

A polgári tisztviselők példájára, a katonatiszt is csak jó sikerrel letett nyilvános vizsga folytán kapja meg kineveztetését és rangját. A feltett kérdések itt is a classicusok mondatainak helyes értelmezésére vonatkoznak ugyan, de a biráló-bizottság a jelöltektől még sem követel oly éles megkülömböztetési képességet, mint a polgári hivatalok jelöltjeitől. Ennélfogva a katonatiszt állása sem részesül oly kiváló tiszteletben, mint a polgári tisztviselőé.

Még magasabb tisztek is alá vannak rendelve a polgári hivatalnokoknak, ezektől kapják parancsaikat és kötelesek végrehajtani ezek végzéseit, kölcsönös látogatások alkalmával a katona köteles előbb üdvözölni a polgári tisztviselőt, s ez üdvözlés a legtöbb esetben abból áll, hogy térdre hull a nála hatalmasabb előtt. Ünnepélyes alkalmaknál az elsőség és a diszhely mindenkor a polgári hivatalnokot illeti meg. Csak a Mandzsu-tisztek képeznek kivételt e tekintetben. Mint a tulajdonképeni katonai osztály természetes képviselői, egyenlő rangban állanak a polgári tisztviselőkkel, és hasonló tiszteletnyilvánitásokban is részesülnek. Nem ritka dolog, hogy a tatár tábornokokat valamely tartomány polgári kormányzatával is megbizzák. Utazásunk alatt nem egyszer találtuk a legfőbb hivatalokat és méltóságokat egy Mandzsu személyében egyesitve.

A rangkülönbség a Mandarinoknak még közlekedési eszközeiben is jellemzőleg nyilatkozik. A polgári tisztviselő, kizárólag hordszékben teszi látogatásait, s e székek nagysága és szine, a tulajdonos rangjához képest, külön törvényczikk által van szabályozva. A tisztnek ellenben csak lova áll rendelkezésére. A tisztek lovai, a legénységéhez hasonlóan, legnagyobb részt apró, de erőteljes és rendkivül kitartó állatok, melyeknek külseje kétségtelenül sokat nyerne az által, ha gondos és rendszeres ápolásban részesitnék őket. Jelen állapotjukban azonban rendkivül el vannak hanyagolva, e leginkább mongol származásu ponnyk, s a férgek ezrei csak ugy nyüzsögnek szegényeken. A vagyonosabb tisztek öszvéreken lova-

golnak, s ezeknek sörénye tőből le van vágva. Jól megtermett és szép alaku öszvér ára a menyei birodalomban 100—150 tael (300—500 frt), az alantas tisztek számára kétségtelenül tulságos összeg.

A katonatisztek egyenlő diszruhát viselnek a polgári tisztviselőkkel, és diszöltönyükben csak az által külömböznek egymástól, hogy a katonatisztek diszruhájának mellén egy-egy ragadozó állat képmása van gazdag himzéssel kidolgozva, mig ellenkezőleg, a polgári tisztviselők, hivatali állásuk magasságát egy-egy madár himzett alakjával igyekeznek szembetünővé tenni ország-világ előtt. A tisztek kivétel nélkül fegyvertelen járnak.

Az erőd, melyben látogatást teendők voltunk, ez ünnepélyes látogatás alkalmából gazdagon fel volt diszitve lobogókkal és zászlókkal. A parancsnok személyesen várt reánk az erőd kapujánál, és vezetett bennünket az udvarba, melynek hátterében a legénység arczban felállitva volt, s bennünket tisztelegve fogadott. — A tisztelgés nem megy ütenyszerüleg, mint az európai hadseregekben, hanem minden katona oly gyorsan amint csak képes, melléhez szoritja fegyverét. Végig jártuk a sorokat, s aztán az ezredes meghivására ennek szerény lakására mentünk.

Mialatt a theát felszolgálták, a legénység félretette fegyverét és részint rohammal vette be az ezredes lakását, részint az ablakokat szállotta meg, melyeknek papirtáblái egy pillanat alatt eltüntek. A Mandarin azonban mindezek által legkevésbbé sem engedte magát zavartatni vizpipájának élvezeténél. Mig az ezredes azzal foglalkozott, hogy a parancsnoksága alá helyezett csapat fegyelmezettségének és kitünő szervezetének dicsőitése által önmagának sajátkezüleg állitsa ki a leghizelgőbb bizonyitványt, én alkalmat vettem magamnak arra, hogy lakását kissé szemügyre vegyem. A sötét szoba alig volt hat lépés tágasságu négyszögben s inkább hasonlitott egy európai fegyencz magános czellájához, mint egy magasabb rangu törzstiszt hivatalos lakásához. Az agyag-

A Su-tschoui palota belseje.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

gal mázolt falakon, a figyelmes szemlélő, pompásan tanulmányozhatta volna a márga agyag képződését, mert barátainak vörös látogató-jegyei, mind a darabos falakra feltüzdelve, kivétel nélkül hajlandóságot mutattak a sárgaságra. A szoba-tetőzete bamburostélyzatból állott, melynek négyszögeiből rongyokban lógott alá a papir, melylyel e tetőzet egykor simára ragasztva volt. A szoba padozatlan volt s a keményre taposott föld nedves és ragadós; mélyedéseiben illatos tócsákat képeztek a kiöntött theamaradványok és más folyadékok. A szoba legsötétebbik zugában állott egy törékeny fa-alkotmány, amely az ezredes ágyát kellett hogy képezze. A nyughely oltalmul a borzasztó Mosquitó sereg ellen, fehér gyapot szövetből készült sátorral volt bevonva. Három szék s egy durva faragásu, kicsiny asztal egészitette ki a szobabutorzatát.

Negyedórai haszontalan fecsegés után felszóllitott bennünket a parancsnok, hogy tüzetesebben győződjünk meg ama kitünő modorról, a melynek segélyével a menyei birodalom hadseregénél a legénység kiképeztetését bevégezni szokták. Nem volt kifogásunk ellene, hogy a szoba poshadt levegőjét, az udvar friss levegőjével cseréljük fel.

A legénység fegyverben állott és két sort képezett. Egy altiszt lépett a sor elé és elkezdett vezényelni angolul. Sem az altiszt, sem a legénység, csak egyetlen szavát sem értették a vezényszavaknak, azzal azonban senki sem törődött. A tiszt elég hatalmasan vezényelt, s emberei, ugy látszik, hosszas gyakorlat által megtanulták erős kiáltásainak jelentőségét. A mutatvány azzal kezdődött, hogy az első sor legénységét egytől ötvenig, számokkal látták el. Minden katonának hangosan ki kellett kiáltania saját számát. E modor gyakorlatiatlan volta tüstént szembe ötlik. Például, ha az ötödik szám hiányzik helyén, azonnal egy hézag támad, amelyet kiegyenliteni nem lehet. A hatodik szám csak a „six“ jelentőségét ismeri, és azokat a vonatkozásokat, amelyek a

vezényletben e számhoz vannak kötve. Az ilyen csupán külső formákhoz kötött ujitások csak arra valók, hogy komoly esetben a legnagyobb zavar szülő okai legyenek. A Wusung-erődben német vezényszavakat hallottunk. Pita-schen tábornok francziául vezényelett. Su-tschou-ban pedig angolul kell tanulnia a katonának; a birodalom egyéb részében pedig eredeti chinai modorban lustálkodik. — Hát nem oly bábeltorony ez, amelynek előbb-utóbb össze kell omlania?

A következő félórában az egyes és kettős sorok képzésének fontos műveletével volt alkalmunk megismerkedni. Mind e mozdulatokat, valamint a menet gyorsaság ütemének jelzését is, a szűk udvaron hajtották végre.

A katonák csakhamar kivoltak merülve, s az ezredes-parancsnok szünetet vezényelt, melynek folyamában természetesen ismét az oly örömest elhagyott parancsnoki lakásba kellett vonulnunk, theát inni.

Azután kezdődött az érdekes gyakorlat a Krupp-féle ágyukkal. A lövegek a kaszárnya-udvar egyes fülkéiben voltak elhelyezve. Kettő közülük a diszhelyet foglalta el az ezredes lakása előtt. A lafettákon voltak felfüggesztve ama bambu-műszerek, melyeket a legénység testi fenyitéseinél alkalmazni szoktak.

Az ágyucsövek kivülről tisztán vannak tartva és fényesek, belülről azonban hatalmasan ellepte őket a rozsda, melytől már azt sem lehet látni, sima vagy vontcsövüek-e az ágyuk. Összesen 13 nagyobb kaliberü ágyut számláltam meg, s ezeken kivül négy darab $2^1/_2$ hüvelyes hegyi löveget, s végre egy a Lan-tschou-fu-i arsenalban készült csövet, melynek lafette-je oly törékeny volt, hogy az ezredes óva intett bennünket e mintaszerü munka közelebb szemügyre vételétől.

A német ágyukkal való gyakorlat sokkal pontosabb volt, mintsem azt előlegesen föltételezni hajlandó lettem volna. A tüzéreknek egyszeri leszerelés és ismét felszerelésre alig

volt szükségük többre fél percznyi időnél. E látománynyal is azonban csakhamar elteltünk.

Az alatt mig ismét theáztunk, az ezredes egy küldönczöt eresztett utnak Zo-hoz, azzal a kérdéssel, megengedi-e, hogy előttünk az éles töltényekkel való czéllövést is bemutathassa. A küldöncz átizzadva érkezett vissza a következő értesitéssel: Zo meg-

A déli kapu előtt Su-tschouban.

engedi, hogy három lövést tegyenek, de a Mandarin fejével kezeskedik róla, hogy az európaiaknak semmi bajuk ne legyen. A legnagyobb ágyu elé tizenkét embert fogtak, és a kiszáradt folyam-medrébe vonszoltatták azt, ahol aztán leszerelték és délnek irányozták.

Háromezer lépésnyire egy, körülbelül 10 méter magasságu agyagfal emelkedett czéltáblául, melynek czentruma egy kiáltó vörös szinü tárcsa elég világosan szembe ötlött. A fal tetején egy

nagy lobogó lengett, s a chinaiak hónapok óta hasztalan fáradoztak azon, hogy onnan le lőjjék.

Az első lövést természetesen maga az ezredes tette. Sokáig célzott, de minden eredmény nélkül; a granát, 400 lépésnyire a fal előtt csapott le és pattant el. Alattvalóinak gunyos nevetésével mitsem törődve, tömörgolyót töltetett az ágyuba és másodszor is szerencsét probált. A golyó balra robogott el a czélfal mellett, egyenesen a hóval boritott hegyek irányában. A harmadik lövést én tettem, de szintén csak annyit értem el általa, hogy a katonák kaczagási vágyát fokoztam. A befejezett előadás után, a katonák fáradsággal vonszolták ismét az erődbe vissza a nehéz löveget. Az ezredes örvendetes megindulással fejezte ki előttünk azt az örömét, hogy Zo a most már kipróbált ágyut kétségtelenül ki fogja nevezni vörös gombos Mandarinná.

Mielőtt a katonaságtól elbucsuztunk volna, az ezredes még felszóllitott arra is, hogy a gyalogság lőfegyvereit próbáljuk meg. E czélra egy deszka-állványt állittatott az eléggé élénk országutra czélfalul, kikereste a legjobbik lőfegyvert és megtöltötte azt a következő modorban. A töltény lőporát a csőbe eresztvén, a golyót egyenesen a lőporra verte. A czélfal csupán hatvan lépésnyi távolságban volt ugyan felállitva, a számos golyó közül mégis csak egyetlen egy találta azt. Ily körülmények között aztán természetes, hogy az ezredes ur alig tudott hova lenni bámulatában, midőn látta, hogy kertünkben, hátultöltő fegyverünkkel, háromszáz lépésnél is nagyobb távolságból lövöldöztük le a város falaira telepedett varjakat.

1879. április 14-én, 108 nappal a tél kezdete után ülték meg a Tsing-min ünnepet. Három nappal a Tsing-min után, ugy a chinai császár, mint az egyes kormányzók, egész udvari személyzetük kiséretében, körülbelül 5 li-re terjedő gyalog sétát tesznek a szántóföldek közt, hogy tettleg megmutassák a népnek, mily élénk érdekeltséggel viseltetnek a vetések állapota irányában. Ez egyszer

történik meg az egész év folyamában, hogy a magas urak lábaikat megerőltetik. Zo e kirándulásnál széles karimáju, és kék selyemmel béllelt szalmakalapot viselt (a katonák rendes fővegét a nyári hónapokban) ezenkivül pedig régi, kopott selyem-öltönyt és szalmabocskorokat. Ugyanez alkalommal beszélte Sin, a tolmács, hogy a pekingi császári palota mértföldekre terjedő területén, egy külön e czélra berendezett szántóföld van, amelyen a császár, a Tsing-min ünnep alatt arany ekével szokott szántani.

A tavaszi nap enyhe sugarai, végre meglágyitották a menynyei birodalom büszkeségének szivét is, s többszörös értekezés és alkudozás után, megkaptuk a már többé nem is remélt engedélyt arra, hogy mindnyájan átmehessünk a nagy falon és Tung-hoan-shien-be utazhassunk.

Azt a néhány napot, ami még rendelkezésünkre állott, podgyászunk kiválogatására forditottuk, mert tekintettel arra, hogy ismét vissza kellend térnünk Su-tschou-ba, csak a legnélkülözhetlenebbet akartuk magunkkal vinni, a többit pedig a Tautai oltalmára bizni Su-tschou-ban.

Két nappal elindulásunk előtt kaptunk tudósitásokat Európából. A pekingi német követ Brandt ur szives közbenjárása folytán, aki egy futár elinditását kieszközölte, jutottunk a „N. Fr. Presse“ birtokába, s ennek számai, bár már félévesek, ránk nézve mégis egész özönét tartalmazták az ujdonságoknak. Sohasem feledem el az estéket, midőn a chinai olajlámpák pislogó világánál a nevezett lap hasábjait tanulmányoztam. Az europai viszonyok megvitatása egészen elfeledette velünk, hogy oly messzire vagyunk hazánktól. Ekkor értesültünk a boszniai eseményekről, a Serajewoi ütközetben elesettek névsora közt nem egy kedves ösmerős halálát olvastam; felváltottuk egymást a felolvasásban, s mindegyik boldog volt, ha első fedezett fel valamely érdekes részletet, szóval nehány napig oly izgatottságban voltunk, amelyről csak az alkothat magának fogalmat, aki már szintén volt hasonló körülmények között.

Midőn a lapok tartalmát, a hirdetésekkel együtt ismételve, átolvastuk, ismét szemeink előtt állott a valóság és vele együtt első izben jelentkezett fájdalmas érzete a — honvágynak.

A Pekingből érkezett érdekes küldemény alkalmából a jelen fejezet végén szükségesnek látom nehány szóval megemlékezni a chinai postarendszerről is. Rendes postaszolgálat nincsen. Ha egy ismerős a másikkal levélben szándékozik valamit tudatni, az rendesen üzleti dolgokra vonatkozik, és ez ügyet akkor intézik el, midőn egy áruszállitmány megy az illető helyre. Alakult ugyan egyszer Chinában egy kereskedőkből álló társulat, amely arra vállalkozott, hogy karavanjai által rendes postaösszeköttetést léptessen életbe, legalább a fontosabb kereskedelmi városok között, de az ingatag kereskedelmi viszonyok egyrészről, másrészről a változékonyság a közlekedést fenntartani hivatott karaván ok indulásában, s legfőkép a karaványezetők lustasága és megbizhatlansága, természetesen azt eredményezte, hogy a forgalom szabályozottságáról Chinában szó sem lehet.

Ha erre a postára lettünk volna utasitva, kétségtelen, hogy utazásunk egész tartama alatt egyszer sem kaptunk volna hirt Európából. Leveleinket állami futárok szállitották tovább, s ezek minden perczben rendelkezésére állanak a kormánynak.

A leveleknek futárok által való szállitása, amint ez Chinában szokásos, alighanem egyetlen a maga nemében. Természetes, hogy az érkező és utnak inditandó sürgönyök központját Peking, a császárváros képezi. Innen indulnak ki sugáralakban a főutvonalak a tartományok fővárosai felé, s ezekből ismét a tartomány jelentékenyebb városaihoz. Mindezen utak hosszában, akár Tibet fennsikjain, akár a sivatagon haladjanak azok keresztül, 100 Li távolságra egymástól vannak a futárok lóváltási állomásai.

Bármily nagy legyen a bejárandó távolság, az elinditott futár kötelezve van arra, hogy az átvett sürgönyt a végállomáson személyesen nyujtsa át. A levél boritékán van egy keresztszalag, a

melyen pontosan följegyzik a napot és órát, midőn a futár a lóváltási állomásra érkezett és onnan elindult. A futár éjjel nappal szünet nélkül ügetve halad, a nyeregben eszik, iszik és alszik, s ha végre ereje elhagyja, az állomáson ugy teszik fel a nyeregbe. A legcsekélyebb távolság, melyet huszonnégy órában bejárnia kell, 300 li (150 kilométer) különösen sürgős eseteknél azonban — bármily hihetetlenül hangozzék is az — 600 lit is megkövetelnek tőle.

Nincs tehát mit csudálkozni rajta, hogy többen a Lassa és Peking között pihenés nélkül közlekedő futárok közül holtan esnek le lovaikról, vagy a végállomáson typhosus önkivületbe esnek. — Ezért azonban e szegény emberek az egyedüliek, akiket az állam szolgálataikért, nehéz és jó készpénzzel fizet.

XVI.

Su-tschou-ból — Tung-hoan-shien-be és vissza.

Elutazás Su-tschou-ból. — Kia-yü-kwan. — Légtünetek. — Tscha-tjen-hia s a Yümen-shien. — Homokzivatar. — Ansi-fan. — Tung-hoan-shien. — Tsien-fu-tung barlangtemplom. — A Ta-pan-san. — Visszautazás. — A kivégzettek fejei. — Ujabb alkudozások. — Zo-zung-tang mint házigazda. — Elutazás Si-ning-fu-ba.

April 16-án kaptuk meg a Zo-zung-tang-tól kierőszakolt utlevelet, mely a chinai falon való átkelésre jogositott fel bennünket. 17. indultunk el Su-tschou-ból. Mi nyugat felé utaztunk, szakácsunk Tötai pedig kelet felé.

Már emlitettem, hogy a szakács Mandzsu volt, tehát született katona. Megcsalt előléptetési reményei kényszeritették arra, hogy a kardot a főzőkanállal cserélje fel. Már néhány hét óta tapasztaltuk, hogy a különben folyvást fecsegő ficzkó, lehorgasztja fejét és szótlanul gyilkolja meg a legvénebb tyukokat is. Végre bátorságot vett magának, felhuzta diszruháját s bejelentette magát a grófnál. — „Azt a jó hirt kaptam szülőföldemről“ — mondá — „hogy ki lettem nevezve egy Schan-quan parancsnokává. Kérem elbocsáttatásomat. Ha azonban béremet megkettőzik . . . . . “ „Köszönöm! — Szerencsés utat.“

A világon senki sem pótolhatlan, még egy chinai szakács sem. Kung-sche még az nap átvette a háztartás vezetését, s másnap azzal igyekezett kétségtelenné tenni becsületességét, hogy részletesen felszámlálta azokat az összegeket, melyekkel Tötai a grófot megcsalta. Ha nem csalatkozom, az egész összeg 500 taelra rugott.

Barátságtalan napon utaztunk el székvárosból. Jéghideg szél

fujt észak-nyugatról, arczunkba csapkodva a hóval kevert esőt. Az egész vidék szürke volt körülöttünk. Csakhamar mögöttünk volt az oáz tenyészetének határszéle, s a feketére mázolt tornyok által jelölt ut ismét a sivatag durva kövecsekkel boritott talaján vezetett. A tornyok lakosai, kik az ut fenntartásával megbizva vannak, kötelesek az utat 10 lépésnyi szélességben megtisztitani a kövecsektől, ugy hogy azon még fakó szekereket is használhatni. Kiválólag tevék vannak ugyan itt használatban, de mi mégis öt kocsin helyeztük el podgyászunkat.

Este felé, midőn a szél lecsillapodtával tisztább lett a légkör, végre előttünk láttuk a Kia-yü-kwan-nak nevezett, ránk nézve nagy jelentőségü kaput, melynek tornyai, a chinai fal e részének még méltóságos kinézést is kölcsönöztek. Keletre nem nagy távolságban a szakadékos Po-san emelkedik, egy látszólag egyedül álló, hozzáférherlen csucs. 3000 méter magasságban, délre pedig, kétezer méter magasságu sziklás keresztfal ugy zárja el a chinai falat, hogy az emlitett kapu valóban nagy jelentőséget nyer miatta, mert a talaj járhatlansága mellett minden előrenyomuló hadsereg kénytelen a Kia-yü-kwan kapun keresztül haladni. Jelentékeny ivet alkotva, a chinai fal a Nan-san hegység lábánál ér véget, (50 kilométernyire Kia-yü-kwan-ról) összes hosszusága, a Sungari (az Amur mellékfolyama) partján fekvő Girin, Mandzsur várostól kezdve Kia-yü-kwan-ig 3000 kilométer. A másik Kia-yü-kwan, mely többnyire minden térképen fel van jegyezve, mint a chinai fal nyugati kijárója, nem létezik.

A sivatag homokos magaslata a Kia-yü-kwan mellett, (1700 méter) képezi a Chara-nor (a Sula-ho torkolata) és az Öll-hung-ho között a viz választót. A talaj absolut emelkedése lesz oka annak is, hogy az ivóviz kitünő minőségü.

A hatalmas kőfalakkal keritett Kia-yü-kwan város kicsiny, és kevés lakosságu. Su-tschou-ban azt állitották, hogy a kaput 500 katona őrzi. A chinaiak azonban itt is tulozták a számokat, mert

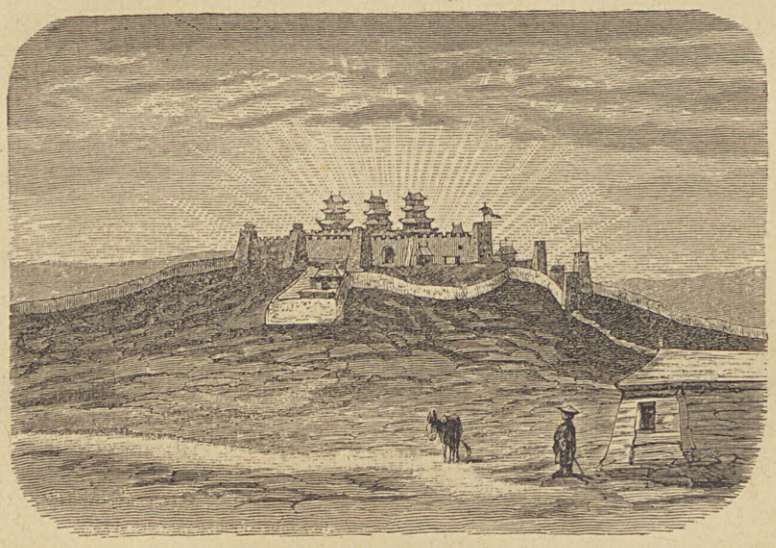
a helyőrség embereinek száma alig 120—150. Alig költöztünk be a Kun-kwan-ba, midőn a város parancsnoka megjelent és követelte az utlevelek előmutatását. Csak miután az okmányok valódiságáról meggyőződött, engedett szabad járás-kelést a városban. A tulajdonképeni kapu, három tömör épitésü kőtoronyból áll, czifra fatetővel, melyen folytonosan három katona áll őrt. A kapu erős, vaspántos szárnyai mindenkor zárva vannak. Minden érkező karavánnak kétségtelenül igazolnia kell magát, különben az őrség parancsnoka könyörtelenül visszautasitja. Szükségtelen magyaráznom, hogy ily esetekben a nehéz ezüst is rendesen jó utlevélnek szokott mutatkozni.

Másnap reggel a falon átkelve, a sivatag legvigasztalanabb részében voltunk. Az ég derült volt, egyetlen szellő sem frissitette fel a levegőt, s az izzó talaj délfelé megkettőztette a különben is jelentékeny forróságot. Ugy tetszett, mintha a chinai fal tulhaladásával Kan-su tartomány téli éghajlatából egyszerre tropicus vidékre jutottunk volna. A Nan-san hegység előőrsei mind távolabbra vonultak vissza, messze-messze mögöttünk fénylettek az óriás hegyláncz jégmezei, mint simára és fényesre csiszolt ezüst sisakok, előttünk pedig a vigasztalan sivatag a láthatárral olvadt össze.

Az első napon antilopokon kivül élő lényekkel nem találkoztunk. Ez állatok nem mutattak ugyan félénkséget, de azért egyikünknek sem sikerült elejteni közülük egyet. Valószinüleg az átmelegült levegő folytán élesebb sugártörés okozta hibát lövéseinket. Valamint télen, a levegőnek a tüz közelében mutatkozó reszketése azáltal tünik fel, hogy a mögötte levő tárgyak szintén reszketni látszanak, forró napokon a sivatagban is az a csalódás áll elő, mintha a kövek nyugtalanul mozognának.

Valamint a halásznak előbb ki kell a lökést számitania, mielőtt szigonyával a halhoz szur, ugy a vadásznak is, olyan helyeken, ahol a délibáb mutatkozik, gyakran a levegőbe kell czéloznia, ha találni akar.

Mindenki ismeri azt a tényt, hogy a nap tányéra már látható, midőn ez égitest maga még a láthatár alatt lebeg. E csalódás oka abban rejlik, hogy a levegő a föld közelében mind sürübb és melegebb. Hasonló modorban történik ez a sivatag forró felületére esett fénysugarakkal is. Innen van az, hogy a távolabb álló tárgyak oly látszöglet alatt mutatkoznak, hogy azt hisszük, köztük és álláspontunk között egy széles viztükör fek-

Kia-yű-kwan kapu.

szik, melyen tul a kivehető láthatár jelentékeny távolságban van visszatolva.

Minden nap találkoztunk e jelenséggel a sivatagban, ha a nap teljes pompájában ragyogott az égboltozaton. És ép az ily órákban jelentkezik legerősebben a szomjuság is. Az utazó folyvást maga előtt látja a viz csábító képét, mely a hegyek lábait mosva, nem ritkán azok képét is visszatükrözi; akaratlanul is üditő italra gondol, frissitő fürdőre, de minél jobban közeledik, annál kissebb lesz a viztükör s végre egészen eltünik, de csak azért, hogy a leg-

közelebbi szikladomb mellett ismét egy gyönyörü hegyizó látképével csalogasson. Igy ismétlődnek egymás után a keserü csalódások s leginkább az oly vidékeken, hol a vizszükség anélkül is keservesen érezhető.

Utazásunkban a sivatagon keresztül, Tscha-tjen-hia körül kellemes változás állott be. E helység mintegy öt házból áll, s egy viz és fügazdag sikságon fekszik, melynek központját egy édesvizü tó képezi. A vizpartján számtalan fa zöldelt és ez gyönyörü jelleget kölcsönzött a kis oáznak. Leirhatlan ihlet és nyugalom honolt a minden oldalról meredek falak által övezett sikon, a nap melegen sütött, és semmi szellő sem mérsékelte a tikkasztó forróságot.

Északra a Palin-san fekete hegy tömegei zárták el a láthatárt, s nagy messzeségben délre a Nan-san hegység hóboritott csucsai körvonalozzák a katlanszerü tájképet. A nevezett édesvizü lónak neve Tscha-tjen-chai. E tóba gyülekezik három hegyi folyamnak minden vize, melyek aztán további lefolyásukban, a Sula-ho (régibb térképeken Bulungir) nevet viselnek, és a Chara-nor-ba, egy lefolyástalan, sósvizü tóba ömlenek. Az oáz barátságos jellege daczára, éppen itt nyomát sem láttam az állati életnek, még csak egy varju sem mutatkozott a hajlékok közelében.

A helység chinai lakosai élelmi szerekkel folytatott kereskedés által tengetik életüket. Az élelmi szereket (kizárólag rizst) Sutschou-ban, vagy Yümen-shien-ben szerzik be; ők maguk nem űznek földmivelést. Az öszvérek és lovak, melyek a sivatagon keresztül haladnak, a fennforgó körülmények között szintén szokatlan takarmánnyal kell, hogy tápláltassanak. A megnedvesitett, fekete borsóval bőven ellátott szecska helyett, mellyel az állatokat Kan-suban tartják, csak rizsszalmát kapnak, s nagyon megerőltető menetek után nehány maréknyi rizst. Meg is látszik rajtuk, hogy ezen táplálékkal sehogy sincsenek megelégedve.

Az én szegény, jó kis lovam is, melynek jó kedve és pajzánsága eleintén határt sem ismert, szomoruan lehorgasztotta fejét,

és bosszusan rázta fejét, ha rizszsel kináltam meg. De ha én magam délben egy czipót fogyasztottam el, akkor hozzám jött és oly ellenállhatatlanul tudott kérni okos szemeivel, hogy végre is meg kelle osztanom vele részletemet. Még az olajban sütött mahoapereczeket is megette az elkényeztetett állat.

Tscha-tjien-hia és Yümen-shien között, a sivatag finom homok felülettel bir és olyan, mint valamely óriási lovagló-iskola. Csak az elhullott öszvérek és tevék fehérre aszott csontvázai az ut mellett kölcsönöznek némi változatosságot a vidéknek. Tiz li távolságra Yümentől, ismét egy vizeret pillantottunk meg, mely Kun-tschan-ho név alatt délről jön és a Sula-ho-ba ömlik. E folyamon átkelve egyszerre megszünik a sivatag; a tulsó parton már minden mezei vetemény tenyészik, mert a talaj itt már aránylagos mélységben, márgaagyagból áll. Egy óra hosszáig az ut felváltva, szántóföldek, rétek, elpusztult helységek romjai, buddhista és mohammedán templomok, öntöző csatornák között vezet. A csatornák partjai fákkal vannak beültetve. Csak azután látjuk meg a város arányos épitésü falait, és a körülötte elterülő gyümölcsös kertek fáinak lombkoronáit. A kapunál a városi hatóság üdvözölt. Egy vörös esernyő mögött vonultunk be aztán a városba, melynek lakossága megbámult és kigunyolt bennünket. Azok, akik a város utczáin már el nem fértek, a házak tetején helyezkedtek el. Végre ismét tisztességesebb lakásba költözködhettünk a Mandarin-Kun-kwanban, melyet azonban előbb kiseperni és sikárolnia kellett szolgáinknak.

A polgármester tisztelgett nálunk és egy diszajándékot nyujtott át. Az ajándék egy ürüből és négy öreg tyukból állott. Ez utóbbiakat szakácsunk el sem akarta fogadni. Még szolga-személyzetünket is bőségesen megvendégelte a hatóság. Yümen-shien, egy régibb, Yümen-kwan nevü várostól kapta nevét. E város 250 Li távolságra feküdt innen, de ma már nem létezik. Az adatok azonban bizonyságot tesznek róla, hogy valaha erre vezetett a keres-

kedelmi ut Khotan-ba. Ma ez ut egész hosszában homokkal van elboritva.

Midőn egy rövid séta után visszatértünk lakásunkba, feltünt nekem a leáldozó nap sötét vérvörös szine. Lefekvés előtt láttam, hogy a légmérő 0·2 hüvelykkel alább szállott. Másnap reggel szép idő mutatkozott, bár már korán jó erős nyugoti szél keletkezett. E szél azonban folytonosan erősebb lett, mig végre 10 órakor valóságos orkánná fejlődött ki. A homok ellen használni szokott szemüvegeink daczára lehetetlen volt nyitva tartanunk szemeinket, mert a homokszemek mint izzó tűk szurták látszerveinket. Ugy tetszett, mintha valami sürü homoktömegben mozogtunk volna. E homokfolyam rendkivüli sebességgel haladt kelet felé.

Társaim közül senkit sem láttam, az egész karaván minden tagja elszakadt egymástól. A közvetlen közelünkben tenyésző dyrusum-bokrok, nagy távolban mutatkozó ködképletnek látszottak. Én, kizárólag hüséges lovam ösztönére biztam magam. Szegény állat olykor-olykor panaszos hangokat hallatott, mintha csak vádolni akarna engem, hogy a legvégsőig ki akarom zsákmányolni erejét. Ilyenkor leszállottam ugyan, hogy szemeimet a homoktól megtisztitsam, de tüstént lovam sörényébe is kellett kapaszkodnom, nehogy a vihar lesöpörjön lábomról. Minden szélroham oly erővel csapkodta arczomba a homokot és apró éles kövecseket, hogy nemsokára véresre lett sértve az. Az utnak még csak nyomát sem láthattuk. A legkinosabb perczeim azok voltak, midőn tájékozás végett a delejtűt kellett elővennem.

A vihar átalánosságban véve folyvást dühöngött, néha azonban perczekig tartó pihenés állott be, melynek tartama alatt a levegőben uralgó zaj, azzal volt összehasonlitható, midőn valamely erős viharban kibontott zászló minden irányban lobog, minden ránczában reszket, elszakad, s végre fájdalmas nyögés közben a levegőben tova száll. Szóval az egész nap egy lázas álomhoz hasonlitott.

Délfelé találkoztam Lóczy urral. A körülményekhez képest jó menhelyet talált egy szikladarab mögött, és ott várt, mig valakivel találkozik, aki utasitást adhat neki. Most már folytonos harczban a neki vadult elemekkel, társaságban folytattuk utunkat, s délután csakugyan egy tanyához értünk, ahol magunknak és lovainknak szemeit a homoktól kimostuk. Füleinkben azonban még

Tscha-tjen-hia oáz.

hetek mulva is éreztük a finom homokszemeket. Karavánunk minden tagja, egyenként, e tanyánál gyülekezett össze, s aztán folytattuk utunkat. Estenden érkeztünk meg az oly nehezen várt éjjeli szállásra, Sio-ko-yen-ben. Egy gyepes sikság közepén voltunk, a Sula-ho folyam balpartján.

A régibb és ujabb térképeken, az emlitett folyam irányában feltüntetett kisebb és nagyobb tavak, mind e folyam elmocsárosodott partjaira vezethetők vissza, s e helyeknek partjai, különösen

gyepes sikságokon, gyakran 20 méternyi magasak. A völgy talaja sürüen be van nőve sással és náddal, s ezek között ezrei tanyáznak a vadruczáknak és mocsári szalonkáknak. A pusztaságon ezenkivül gazdag zsákmány kinálkozik a vadász számára, antilopok, rókák és nyulakban. A vadállomány gazdagsága és változatossága különféle ragadozó állatfajok létezését is megkönnyiti. Némi távolságban nyugot felé többszörös, nehány száz lépésnyi görbületekben kanyarog a folyó a 8—12 li széles völgyben tova. Itt-ott füz- és nyárfaligetek födik partjait és nyujtanak kellemes látványt a pusztaság folytonos egyhangusága közben. A völgyön való átkelésről szó sem lehet, mert kétségtelen, hogy az első tiz lépés után már elsüppednénk a mocsárban. Hallottam, hogy csak egy pont van, ahol a völgyön keresztül haladni lehet, s e pont 20 li távolságra esik Sio-ko-ye várostól. A folyam itt elporlott granitrétegen tör keresztül, s ugy ér ki a gyepes sikra, melynek folyamában, jó darabig, ugyszólván szabályozottnak nevezhető, mert a völgyben minden mocsár ki száritva, a földek megmivelve és öntöző csatornákkal vannak ellátva. E csatornákat már messze földről megismerhetni a partjaikra ültetett fákról. A völgy mindezek daczára rendkivül szegény. Csak nehány falunak van kevés lakosa, a többiek néptelenek, s apránként épitő anyaguk legfőbb alkatrészévé — porrá lesznek ismét.

An-si-fan várostól husz li távolságra, széles homokterületekké laposodnak el a folyam partjai. Az országut a folyónak három, egy fél méter mélységü ágán halad keresztül, s aztán a jobb parton egyenes vonalban vezet keresztül a finom futóhomokon, An-si-fan felé, melynek falai mellett a homok, hat méter magasságu, lejtős oldalu sáncz alakjában tornyosodik fel.

A város parancsnoka nagyszerü fogadtatásban részesitett. Az egész helyőrség fehér és halvány rózsaszin diszzászlókkal vonult ki elénk. A hatóság és a tábornok, a sorok előtt vártak reánk, egy, az erős nyugoti szél ellen oltalmat nyujtó fehér sátorban.

Le kellett szállanunk a lóról és némán fogyasztanunk el a felszolgált theát, mert tolmácsunk távollétében a társalgás a lehetetlenségek közé tartozott. Midőn ismét lovainkra ültünk, midőn a kapun keresztül haladtunk s végre midőn a Kun-kwan-hoz megérkeztünk, a tábornok parancsára mindannyiszor három ágyulövéssel üdvözöltek.

An-si-fan, ma szintén csak egy romhalmaz, minden kitünőbb épület nélkül. Mig Yümen-shien 1870-ben a mohamedánok betörésének sikeresen ellentállott, An-si-fan kénytelen volt magát megadni, és áldozatul esett az ellenség pusztitó dühének. A város déli oldalán emelkednek a régi An-si-fan romjai. Ötven évvel ezelőtt elhagyták lakosai és épitették az uj An-si-fan-t, 8 Li távolban éjszakra, oly ponton, amely a homokzivataroknak annyira kitéve nincs.

An-si fan-ból a kereskedelmi ut éles szögletben hajlik el északnak, és a nagy sivatagot keresztül szelve, ugyszólván a határvonalat képezi annak keleti és nyugati fele között. Két napi járóföldre An-si-fan-tól, az ut egy hosszan elnyuló, keletről nyugotnak irányzott sziklaköz bejárásán vezet keresztül. A sziklaköz neve Pej-san, s már An-si-fan-ból látható legmagasabb csucsa, becslésem szerint a 2000 métert is meghaladja.

Az utazó egy álló hétre kénytelen magát vizzel és élelmi szerekkel ellátni, mert sem helységet, sem viztartó medenczéket nem talál utjában, s azért e részen kizárólag tevék tartják fel a közlekedést. Midőn 1879-ben a háboru kitörése Oroszország és China között mind valószinübb lett, Zo-zung-tang is e vonalon utazott keresztül, hogy közelebb legyen a harcz szinhelyéhez. Saját poczakjának szállitására azonban itt is a hordszéket használta.

Hami (Chamil) városa mellett éri az utas a Tien-san hegyláncot s vele együtt első nyomait a sibiriai polgárosodásnak. Gyönyörü hegyi tájékon halad az ut egész az orosz határig. Semipolatinsk kormányzóságban, már a gyors posta-kocsik is rendel-

kezésére állanak, és ezek hihetetlen gyorsasággal szállitják Semipolatinskba, s onnan az Irtysch jobb partján Omskba.

Az utazás An-si-fan-ból Omskba, teljes három hónapot sem igényel. Ha arra határoztuk volna el magunkat, hogy Zo-zung-tang tanácsához képest orosz Siberiának vegyünk utunkat — némi érdeket is nyujthatott volna ez utazás, a chinaiak állitása szerint Turfan mellett még most is működő (?) vulcanok*) és vidéküknek átkutatása által — akkor már august elején hazánkban lehettünk volna. Minthogy azonban fejünkbe vettük, hogy legalább a keleti Tibet hegyes vidékeinek jellemével megismerkedünk, ázsiai tartózkodásunk is egy egész évvel hosszabbodott meg.

An-si-fan-tól Tung-hoan-shien-ig négy napig tart az utazás. Öt órai kényelmes lovaglás után a legközelebbi állomáshoz érünk, fájdalom, még nagyon is korán, mert a helységek csak pár házból és egy agyagtemplomból állanak.

An-si-fan-tól délnek ismét a Sula-ho vizén keresztül vezet az országut. A folyam e mivelés alatt álló völgyben több ágra szakad és szabályos csatornákon át öntözi meg a termékeny földeket. Jó aratást azonban csak a tavaszi erős viharok kimaradása esetén várhatnak. A számos apró falvakban chinai parasztok laknak. A vizjárta területhez tartozó gyep sikságot elhagyva, most már a szakadékos Loan-san hegység kövecses vidékére jutottunk, s nehány órai lovaglás után a Kopi sivatagon, a Kua-tschou-kou nevü első állomáshoz érkeztünk.

A tanya tulajdonosa, legjobb szobáját bocsátotta rendelkezésünkre. A háló kemenczék + 28 C. hőfok daczára, Argalival voltak fütve. A tözeg tűz utálatos szaga, csakhamar a szabadba kergetett mindnyájunkat. Én Werndl fegyveremet vettem elő és Antilop vadászatra indultam. A vadak, melyek érkezésünk alkalmával minden félelem nélkül közeledtek a tanya felé, észrevették

*) Valószinüleg égő kőszéntelepek.

gonosz szándékomat és a hegyek közé menekültek. Követtem nyomukat, és sötét estig barangoltam a magaslatokon, anélkül hogy csak egyet is láthattam volna. A szikla-tömegek sajátságos, szemfárasztó szürke szinezete szintén kétségtelenül hozzájárult ahoz, hogy e gyorslábu állatok minél könnyebben elrejtőzhessenek. Nagy gyakorlat és jó szem kivántatik ahoz, hogy 200—300 lépésnyire, a nyugodtan álló vagy heverésző Antilopot megkülönböztethessük.

Homokvihar.

Az emlitett Loan-san és Nan-san között, melyeknek körvonalati naplementekor egy kupolával diszitett templom küszöbéről bámultam meg, teljesen lakatlan, 50 kilometer szélességü sivatag nyulik el nyugotról kelet felé. Egyes gyalogutak vezetnek rajta keresztül a főhegylánczolat völgynyilásaihoz.

Midőn végre ismét a tanyába visszajutottam, hallottam, hogy ama gyalogösvényeket a Tangut-ok (Fan-zh) tapossák ki, a chinai telepitvények ellen folytatott rabló-támadásaik alkalmával. A mi mai állomásunkat is csak nem régiben támadta meg egy csorda.

Épen egy An-si-fan-ból érkezett kereskedő töltötte ott az éjet karavánjával együtt. Éjfélkor, midőn mindenki mély álomban szunyadt, iszonyu orditással rohanták meg a Fan-zh-ok a tanyát, elraboltak minden öszvért, s magukkal vittek egy chinait. A kereskedő, a tanya-tulajdonos és a többi hajcsárok szerencsésen megmenekültek An-si-fan-ba. A város hatósága, melytől a kereskedő segélyt és támogatást kért, megtudta, hogy a Fan-zh főnök fekete sátra, 100 kilométer távolságban Kua-tschuo-kou-tól egy sziklavölgyben áll. Az utak járhatlansága és a hegyi vidék ismeretlen voltával szemben, üldözésre gondolni sem lehetett. Az egyetlen segédeszközhöz folyamodtak tehát és alkudozni kezdtek a rablók fejedelmével. A közbenjáró, a Nan-san lábainál letelepedett Fan-zh törzsek egyik tagja volt. Ez emberek közül kellett drága pénzzel rábirni egy küldöttséget, hogy a Tangutok fejedelmével a városparancsnok üdvözletét közölje, és kérje, hogy a fogoly chinait szabadon bocsássa, ha még agyon nem csapták volna. A fejedelem viszonozta a szives üdvözletet, kijelentvén, hogy mit sem tud a dologról. A chinaiak annyira tehetetlenek e szilaj hegylakókkal szemben, hogy a kérdés e válasszal örökre el lett intézve.

További utunk folyamában Tung-hoan-shien felé, előnyösebbnek találtam az agyagból épült templomok belsejében ütni fel éjji tanyámat ahelyett, hogy a tisztátalan agyagágyakon töltsem el az éjjet. A minden oldalról szabad bejáratu szelek által átjárva jó izüeket aludtam a szegényes oltárok lábánál, a marczona tekintetü istenségek védelme alatt, egyedül, világos virradtig, s csak a verebek csiripolása ébresztett fel rendesen álmomból.

Az utolsó állomás neve Tung-hoan-shien előtt, Kata-tsing. A számunkra kimutatott lakás, kemény próbára tette igénytelenségünket. A szoba, a szó szoros értelmében egy agyag szekrényhez hasonlitott, melynek padozatát nehány, füstös gyékény foszlány képezte, egy hatalmas lyuk a padozat közepén, legalább a légmozgást tette lehetővé, mert a szoba oly kicsiny volt, hogy még csak egy

széket sem lehetett volna elhelyezni benne. A szoba belseje oly undoritó képet mutatott, hogy még, az ily dolgokban rendkivül türelmes Sin tolmácsunk is hangosan kifejezte utálatát. Boszankodott, hogy a Tung-hoan-shieni hatóság butorokat, vagy sátrakat nem küldött ide, pedig, ősi szokás szerént, ez kötelessége lett volna. „Ugy van“ — mondá — „és e mandarin Tautai óhajt lenni Sutschouban, de én majd bejelentem Zo-nak, hogy miként teljesiti parancsait. Ugy látszik nem fél a viczekirálytól, pedig roszul járhat, ha annak fülébe jut a dolog. Természetes, hogy felszámit minden megtakaritott kiadást, s még butorok szállitásáért is jelentékeny összeget ir be a számadásba. Gyalázatos, még egy tyukot, de csak egy tojást sem küldött ide a zsugori ember, s kétségtelen, hogy minden tojásért, melyet saját számlánkra 5 casht (1 krajczár) fizetünk, 25 casht számit fel Zo-nak.“

„Ugy“ — válaszoltam neki — „Hisz ez nagyon szép dolog. E scala szerént Zo, a külügyminiszteriumnak kétségtelenül 500 casht számit fel minden tojásért, amelyet mi veszünk.

»Ugy van, kétségtelenül azt teszi. Már ez chinai szokás a very good chinese custom (valóban helyes chinai szokás)“ — tevé hozzá elégült mosollyal. Később magunk is tapasztalni fogjuk, mennyire hódolt ő maga is e szép szokásnak.

Negyven Li távolságra Tung-hoan-shien-től pillantottuk meg az első üde zöld pontot a sivatagon kivül. Az ut nagy kanyarulatban kerüli meg egy elposványosodott nagyobb tó partjait, melybe egy kisebb hegyi folyam önti habjait, miután a Tapan-san bérczes völgyein keresztül magának ide utat tört. A tó partjai sással és náddal vannak sürüen benőve.

Már messziről lebilincselte figyelmemet a láthatárt elzáró sötét vonal. Minél közelebb jutottunk a tóhoz, annál határozottabb alakot öltött fel az. Végre, kimondhatatlan bámulatunkra, a nyugotról jövő szellő által hullámzatosan megingatott koronáiban gyönyörködhettünk egy felséges facsoportnak, melyek ligetekké csoportosulva,

nemcsak a tónak lefolyását a Tan-ho felé, hanem az utat is egész Tung-hoan-shienig hűségesen kisérik.

E váratlan tavaszi kép, a zöld szin minden árnyalatát felmutatva, füz, nyár, Tamariskus és más fák lombjain, még nagyobb érdeket nyert Tung-hoan-shien közelében, a márga agyag talajban dusan tenyésző buzavetések által. E virágzó oáz, szerencsére meg

Uj-Kua-tschou-kou.

lett kimélve a mohammedán lázadás alkalmával, s ennélfogva minden helység és tanya teljesen jó állapotban van, ámbár ezek is csak kizárólag agyagból vannak épitve.

Az oáz, termékenységét leginkább a Tan-hó vizbőségének köszönheti, a mely a Nan-san és Scha-san jégmezei között fakadva, felső folyásában vadregényes sziklavölgyeken rohan keresztül, középpályáján a vad Fan-zhok közepes népességü vidékeit folylya,

ezeknek a gyepgazdag hegylejtők alján felütött sátraik közelében, s végre a hegyek közül kiszabadulva a sivatagra jut, ahol vizének nagy része alá szivárog a vizáteresztő talajban.

A Nan-san hegyláncz előtt elterülő Tapan-san sziklavonal áttörése után, a folyam több ágra oszlik s árterülete magában foglalja az oaznak legtávolabbi részeit is. Tekintve hogy légköri lecsapódások

Egy vendéglő belseje Kata-tsing-ben.

a sivatagban, s következőleg az oázokban is a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak, a szántóföldek egyedül csak a Tan-ho vizcsatornáin keresztül kapnak táplálékot, s e csatornák bámulatra méltó értelmességgel vannak lejtméretezve és kiásva. A márga-agyag talaj képződésére vonatkozólag, itt, 35—40 kilométer távolságra a Nan-san éjszaki lábától, felvilágositást adni nem tudok. Hogy a márga-agyag a Nan-san hegylánczolaton nagy mennyiségben elő-

fordul, erre elég bizonyitékot képez e földnemnek létezése Tung-hoan-shien környékén. A Tung-hoan-shieni márga-agyag oázt nem lehet alluvial talajnak mondanunk, mert az ismeretes csigahéjjakat és csontokat találják a rétegekben. És mégis a Tan-ho árterületéhez van az szorosan, és kimutatható határok közt kötve. Közel fekszik ugyan, hogy e talajt a folyam lerakodásának nyilvánitsuk, de be kell vallanunk, hogy ez állitás határozott ellentétben áll a márga-agyag képződéséről megállapitott elmélettel. A Tung-hoan-shieni oáz körülbelől 500 négyszög kilométer kiterjedésü, s minden felé virágzó szántó-földek és buja tenyészetü fanövés által tünik ki.

Tung-hoan-shien, a fák lombjai közé rejtőzve, valóságos kert közepén fekszik. Csak a város falainak közvetlen közelében emelkednek ki a pagodák és templomok csucsai.

Ünnepélyesen fogadtak. Az egész helyőrség talpon állott, s a falakon belől lakásunkig tarka-barka sorfalat képezett, melyben különös feltünést keltett a város bakója, tiszta vörösbe öltözve, fényesre köszörült pallossal vállán. A lakosságra nézve, mely európaiakat még soha sem látott, valóságos örömünnep volt érkezésünk. A ki csak tagjait mozditni birta, kedvező helyet keresett magának, vagy az utczán, vagy a háztetőkön, ahonnan az idegeneket megbámulhassa. A kiváncsiak első soraiban, leginkább szürkeszakálu, tisztes arczu öregeket láttam, akik unokáiknak, tőlük telhetőleg igyekeztek magyarázatot adni e ritka jelenségről.

A város maga egy jelentéktelen kereskedelmi ut végén fekszik s China legnyugatibb közigazgatási pontját képezi a sivatagon. Ha Mandarinok utaznak ide, csak hivatalos eljárás közben teszik azt, s minthogy ilyenkor a hivatalhelyiségek rendelkezésükre állanak, semmi szükség sem mutatkozik arra nézve, hogy az utazó államhivatalnokok részére szállodákat épitsenek. Ez okból mi is Kunkwan helyett egy fogadóban lettünk elszállásolva. A fogadó a város közepén fekszik, s elég tágas volt arra, hogy az expeditió minden tagját magába fogadja.

A terem egyik szélességét kizárólag a háló-patka foglalta el. A még megmaradt hely teljesen elég volt arra, hogy podgyászunkat elhelyezzük rajta, s ezenkivül használhassuk a hatóság által rendelkezésünkre bocsátott székeket és asztalokat. Alig teritettük ki matráczainkat a patkán, midőn a város tekintélyeinek látogatását jelentették.

A polgármester, a tábornok és még két Mandarin, akkor leptek meg bennünket, midőn épen ruháinkból keféltük ki a sivatag porát. Ez urak mind megnyerő előzékenységet tanusitottak, s különösen a tábornok, aki a következő napok alatt is mindent elkövetett, hogy figyelme és kalauzolása által minél jobban szórakoztasson bennünket.

Rögtön észrevettem, hogy a polgármester rövidlátó. Hogy e szerencsétlenségét még jobban feltüntesse, pisze orrán folytonosan ott ült a domboru köszörülésü szemüveg. Chinában a szemüveg elengedhetlen külső jele az értelmiségnek, tudományos müveltségnek. Minden tudós, iró, kereskedő, sőt még az olyan teherhordó is, aki 4000 irásjegyet elolvasni képes, szemüveg viselése által adja tudtára a világnak ismeretei sokaságát.

Az üvegek rendesen kerek alakuak s átmérőjük 4—5 centiméter, foglalványuk pedig vagy fa, vagy tekenősbéka héja. A két szemüveget rendesen érczfoglalvány köti össze. Hogy a szemüveg az orrczimpán szilárdan álljon, erre nézve kétizü ércznyelvek szolgálnak, simára csiszolt gombokkal végükön, melyek rugó alakulag simulnak a koponyához. A szemüvegnek fából, szarvból vagy gazdagon himzett selyemből készült tokja mindenkor a viz-pipa mellett függ az övön. A szemüvegeket rendesen hegyi kristályból, vagy habos füst-topázból köszörülik s egy párnak ára legalább 8—12 tael csak ujabb időkben kezdik az olcsóbb üveget használni szemüvegek készitésére. A köszörülés módja mindenkor biplán vagy biconvex. A homoru köszörülésü szemüvegek jóságával a chinaiak

még nem ismerkedtek meg. Kanton, nem csak a Nephrit-műtárgyakban, hanem a szemüveg köszörülésben is első városa Chinának.

Mint a rövidlátók rendesen, a polgármester is folyvást hunyorgatott szemeivel, hogy igy öntudatlanul mérsékelve a fénysugarak tulságos benyomulását, világosabb képet nyerhessen a közel álló tárgyakról. »Az ön szemei nagyon gyöngék« — mondám hozzá. — »Aztán ugy látom, hogy szemüvege is roszul van választva. Engedje, hogy megvizsgáljam?« — Készségesen adta át szemüvegét. — „Adok én önnek más szemüveget, talán jobban fog látni azok segélyével.“ — A Mandarin hihetetlenül mosolygott, midőn bőröndömből egy aranyfoglalványu bécsi szemüveget vettem elő.

Sok ideig nem tudta mit tegyen, s barátjával a tábornokkal tanácskozott, hogy megpróbálja-e a szemüveget vagy ne. Végre lassan az asztalra tette saját esetlen szemüvegét és szemeihez emelte az ajándékozottat. Midőn egy sötét zivatar után a nap nyájas sugarai szétoszlották a felleg foszlányokat, midőn az árva gyermek váratlanul fényes karácsonyi ajándékot kap, a nap sugarai, az árva gyermek szemei nem ragyognak fényesebben, mint a polgármester uré, aki egyszerre szokatlanul éles körvonalakban látta maga előtt még a távolabb álló tárgyakat is.

Egy ideig néma bámulatba merült, s aztán habozva kérdezte, hogy csakugyan neki ajándékozom-e a szemüveget. Igenlő válaszom után, minden oldalról vizsgálat alá vette a szemüveget, s végre csak azt sajnálta, hogy alakja annyira eltér a Chinában szokásos alaktól.

Mielőtt az urak, este felé eltávoztak volna, a tábornok megigérte, hogy a Tsien-fu-tung templomhoz tervezett kirándulásunk alkalmával hozzánk csatlakozik.

Kung-sche a vacsorát adta fel. Fáradtak voltunk s korán feküdtünk le. Nehány óra mulva ismét egy borzasztó tudatra ébredtem fel, éreztem, hogy többé nem vagyok egyedül az ágyban. Felugrottam, s gyertyát gyujtottam. Mindenható isten! Nem ezren-

Tung-hoan-shien oáza.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

ként, százezrenként nyüzsögtek a falon és a patkán egyiránt azok a férgek, melyeket a tudomány Climex lectularius L. név alatt ismer, s melyeket a 11-ik században a Hugonották vittek be magukkal Strassburgba. Ily óriásilag tulnyomó szám ellenében őrültség lett volna, csak meg is kisérteni a harczot. Rövid gondolkozás után matráczomat, takarómat és utazó-botomat az udvarba vittem ki. Egyik sarokban kiporoltam a matráczot, a másikban — jó távol amattól — felütöttem éjjeli tanyámat. A vérszopó férgek tolakodása elől itt sem szabadulhattam.

Másnap reggel egy szalmakunyhót épitettem magamnak az udvar egyik sarkában, s egy kátrányos ponyva által minden tekintetben biztositottam a talajt. A nyári melegek beállta után sokat kellett szenvednem a férgek miatt, s azért a szobák helyett inkább az udvarokban, az országuton vagy valamelyik kocsiban aludtam.

Másnap reggel visszaadtuk a látogatást mandarinjainknak, s a tábornok vezetése alatt megtekintettük a várost.

Tung-hoan-shien, két fő-utcza által van négy részre osztva. Ez utczák a város közepén keresztezik egymást, végeik az ég négy tája felé irányulnak. A jó karban tartott tégla- és faházak még egy rakás, piszkos mellékutczát képeznek, melyeknek tömkelegében az idegen könnyen eltéved.

Az érintett főutczák mentén, érdekes változatosságot nyujt a pagodák, templomok, kormányépületek és árucsarnokok csoportozata, s e változatosságot még emelik az egyes épületek czifrára festett bejáratai és óriás lámpionjai. A város délnyugati sarkán fából épült templom képezi a lakósok büszkeségét, mert e hat emeletes pagodáról szép kilátás nyilik a város házfödeleire és a vidék fáinak lombkoronájára.

A kereskedelem jelentéktelen, és csak oly tárgyak behozatalára szoritkozik, amelyek a lakosság szerény igényeit kielégitni képesek, továbbá gabnanemüek kivitelére, An-si-fan és a sivatag egyéb telepitvényei felé.

A lakosok száma 12.000. A nép chinai öltözetben jár. 5—9 éves gyermekek, minden szabad mozgást akadályozó ruha hijjával futkároznak a szemetes utczákon. Az ifjuság — hisz az öregebbek is tapasztalatlanok e tekintetben — még nem érti kigunyolni az európaiakat, ellenkezőleg, Tung-hoan-shien lakossága, kiváncsinak, sőt olykor tolakodónak is mutatkozott ugyan irányunkban, de egyuttal nyájasnak és előzékenynek is.

Említésre méltó a kutyák és macskáknak óriási száma. A szép növésü, erős kutyák az erdélyi juhászebekhez hasonlitnak, és harapósságuk miatt lánczon tartják őket. A kisebb ebfajokat csak a gazdagabbak tartják. Chinában mindenfelé gondot forditnak arra, hogy e kedvelt állatok gondtalan életet folytathassanak. Nemcsak hogy minden utczasarkon ott van számukra a friss vizzel tölt edény, hanem ezenkivül minden család az utczára dobja ki az ételmaradékot.

A macskák jelentékenyen apróbbak a mieinknél, és különösen feltünnek csinos gömbölyü fejük által. A finom szőr fekete és szürkén csikozott.

A nyugoti kapun a szabadba érve, nehány percz alatt a Tanho jobb partján vagyunk. A viz rendes mélysége 0·3 méter. 200 lépés hosszuságu fahid vezet át a tulsó oldalra. Ó-Tung-hoan-shien egykori helyén állunk. A romok ma, évek óta elhagyott téglavetőhöz hasonlitnak. Minden lépten nyomon az egykori nagyság emlékeivel találkozik az ember. A város falainak maradványai már csak itt ott kűzdenek még gyöngén az enyészettel, az egykor büszke pagodáknak romjait se lehet már fölismerni.

Satschu-wej város, amely a régibb térképeken rendesen megnevezve van, már többé nem létezik. Azok az idők, midőn 600 évvel ezelőtt Marco Polo, hatalmas rajzot irt a »Satschiu« eldorado mesés gazdagságáról, eltüntek és tán soha sem térnek vissza. Midőn a romhalmazokat, régiségek után kutatva átjártam, csudálatos

érzés fogott el annak tudatára, hogy Marco Polo óta e vidéken európai ember soha sem járt.

Felhasználom az alkalmat, és elmondok itt egyet-mást eme, maga nemében páratlan velenczei utazóról. Marco Polo, Nicolo Polo gazdag kereskedőnek fia 1255-ben született Velenczében. Nehány hóval ez esemény előtt Nicolo Polo két fivérével egy üzleti utat tett Konstantinápolyba. Ama kereskedelmi összeköttetések folytán, melyek ekkor kelet felé egész váratlanul nyiltak meg, a három testvér elhatározta, hogy felhasználja az alkalmat, és drágakövek és ékszerekből álló nagyértékü készlettel megindultak Barka tatár Khán birodalmába a Volga mellett. Az eredmény nagyszerü volt. E siker által ösztönözve, sikerült nekik még a nagy Kublai Khánnal is összeköttetésbe lépniök, aki udvarához hivta meg öket. Kublai Khan teljes jóakarattal fogadta az európaiakat, és megbizta őket, hogy hazaérkezve nehány missionáriust küldjenek hozzá.

A velenczei kalmárok azonban csak tizenöt év mulva tértek vissza hazájukba, és Nicolot itt már felcseperedett fia Marco üdvözölte. Minthogy IV. Clemens pápa ép meghalt, és utódjának választását sokáig huzták halasztották, a Polo testvéreknek sem sikerült eleget tenni Kublai Khán megbizásának. Elhatározták, hogy még egy utat tesznek a távol kelet felé, s ebben már a fiatal Marco is részt vett.

1271-ben távoztak el Velenczéből, s először Palästinába mentek, ahol a későbbi X. Gergely pápa, nemcsak nehány missionáriust, hanem gazdag ajándékot is küldött általuk a tatár császárnak. Badakschan felé aztán a Mus-tag és Belu-tag hegységhez jutottak. Ezeken keresztül menve Kaschmir egy részét utazták be, és roppant fáradalmak után végre a közép-ázsiai sivataghoz érkeztek. Az a homoklepte ut, amely a Tarim-völgyön keresztül keletnek haladt, ez időtájban egy járt és főkereskedelmi utat képezett, virágzó és gazdag állomásokkal.

Ez uton érkeztek el az utasok Sat-schiu-ba, és végre Kan-

tschou-nál, a tatárbirodalom végpontjához. Kublai Khan, oly jóakarattal fogadta őket most is, mint első látogatásuk alkalmával. Különösen Marco volt a nagy császár kedvencze, és pedig azért, mert a tatár nyelvet rendkivül gyorsan megtanulta. Kublai Khan a legjobb sikerrel használta az ifjat fontos küldetésekben, s teljes bizalmával ruházta fel még a legfontosabb politikai kérdések elintézéséuél is. Végre, Kiang-nan tartomány önálló kormányzójává nevezte ki a fiatal embert.

24 évi távollét után, győzött a honvágy a szokáson. Kublai Khan minden marasztása daczára elhatározták a velenczeiek, hogy visszatérnek hazájukba. Kincsekkel megrakodva vettek bucsut a nagy Khantól és udvarától. A tengeri utat választották a keleti és déli chinai tengeren át, érintették Cochinchinát, keresztül vitorlázták a bengáliai tengert, és Ormuzd mellett léptek szárazra, Tauriában.

Innen, több havi tartózkodás után Örményországon és Stambulon keresztül utaztak Velenczébe, ahova 1295-ben érkeztek meg. Csak a magukkal hozott mesés kincsek győzhették meg végre is a rokonokat, akik abban a hiedelemben, hogy a merész utazók kétségtelenül el is vesztek már, minden vagyonukat a távollevőknek magukhoz ragadták, — a mesés elbeszélések valódiságáról.

Marco Polo aztán nem sokára részt vett a genuaiak elleni hadjáratban, fogságba esett és a börtönben irta le, latin nyelven, utazásait. Egy másik állitás szerént Marco egyik fogolytársának beszélte el kalandjait, aki ez elbeszéléseket az ő halála után kinyomatta. Akármint legyen, annyi kétségtelen, hogy Marco Polonak e műve, az általa beutazott óriási terület leirása, s a népességnek, a sok évi érintkezés tapasztalatai által elősegitett helyes és kimeritő jellemzése által, olykori dagályosságaitól eltekintve is, megbecsülhetlen kincset képez reánk nézve.

Már emlitettem, hogy Marco Polo csak millióként számitotta a népességet; hasonló mértéket használ az ország kincseinek és

gazdagságának jellemzésére is. Már kortársai »Messer Marco Míllioni« (a milliom Marc) nevet adták ezért neki.

Nicolo Polo 1316-ban halt meg, s Marco még atyja halála előtt visszanyerte szabadságát. Visszatért Velenczébe, nőül vette egy patrizius leányát, s mindenki által tisztelve, 1323-ban halt meg, szülővárosában.

Május 2-án kora reggel tettük még előkészületeinket a 44 Li távolságnyira fekvő Tsien-tu-fung nevü zárdához tervezett kirándulásunk érdekében. Az ut először délkeletnek, majd keletnek tart, a sivatag száraz homokján keresztül, a sivatag, a Tapan-san egyik szorosának nyilása felé jelentékenyen kiszélesedik. A zárda maga már a szorosban fekszik, zöld fákkal beültetett kertek között, egy kis folyam partján, a mely a Nan-san hegységből eredve, a Tapan-sant, annak egész hosszában áttöri és pedig ott, a hol a szikla legtömörebb, legszélesebb, s aztán a sivatagba ér, melynek laza talajában minden vize elszivárog. A viz aztán ismét összegyülekszik ama tóban, amellyel már Kata-tsing mellett megismerkedtünk, s onnan a Tan-ho-ba szakad.

A zárda, messze földön hires ama számtalan barlang és odu miatt, melyeket a homoksziklákba vágtak itt. A chinaiak 1000 barlangtemplom létezését állitják (tényleg kétségtelenül kevesebb van). Egy részt a templom megtekintésére szánt idő rövidsége, másrészt a roppant változatosság folytán előre is lehetetlenné vált az ellenőrzés, s azért a számadatok mellőzésével egyszerüen csak bámultam.

A templomot a Han dynastia alatt épittették, de ma már csak árnyéka egykori nagyságának. A barlangok szabálytalan emeletekben és különböző nagyságban vannak bevágva egész fel a sziklafal csucsáig. A barlangok alaprajza kivétel nélkül négyszögü s a boltozat tetőzet, rendesen négyoldalu gulában végződik. A háttérben, és a barlangok oldalfalain, fából csudálatra méltó ügyességgel faragott főistenségek szobrai kötik le az utazó figyelmét.

Egy csoport az alvó Buddhát tünteti fel, környezve egy ra-

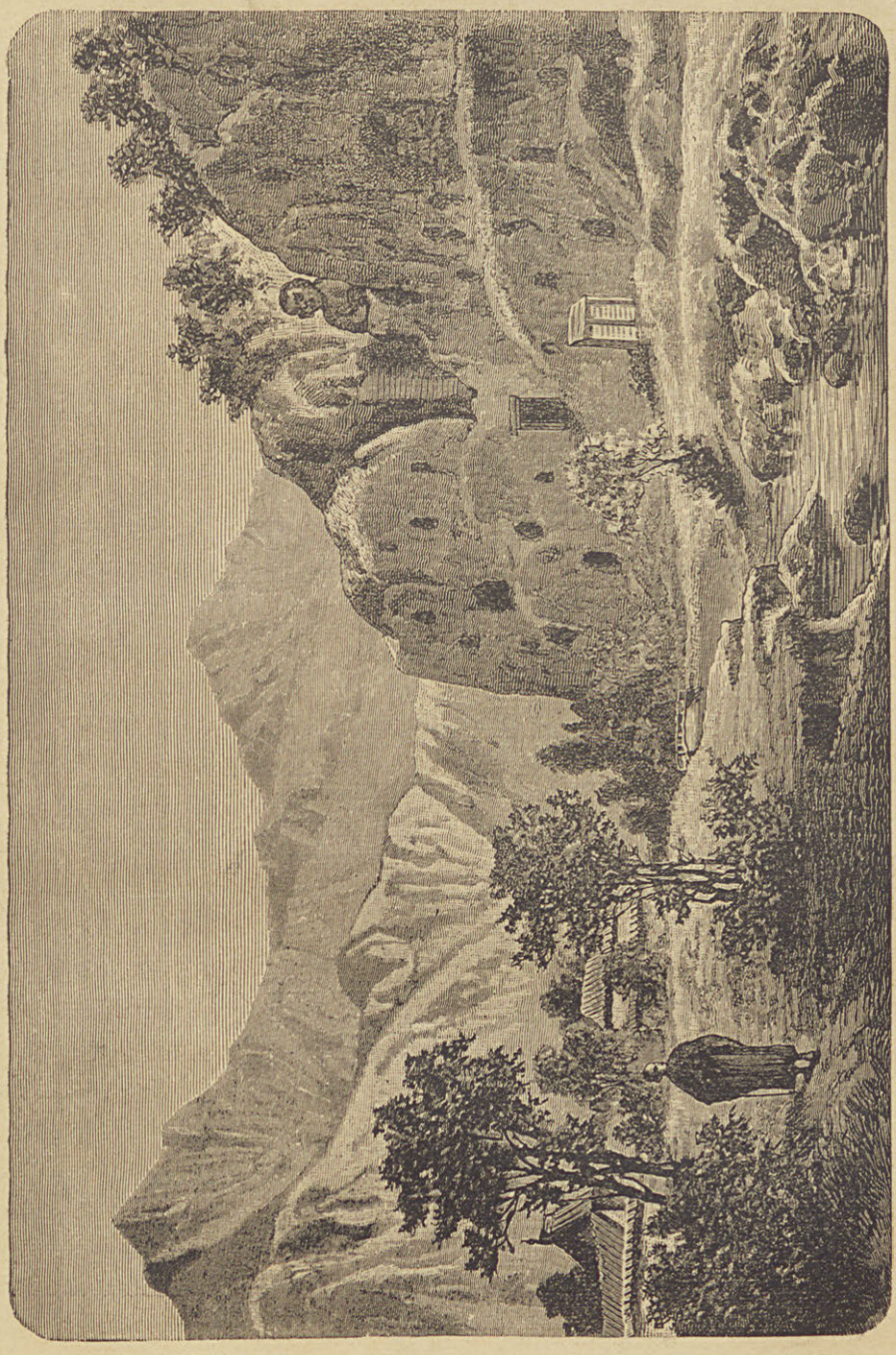
kás chinai által, a kik örömteljes várakozással és figyelemmel lesik az istenség ébredését. Az alakok drasztikus kifejezése, önkénytelenül kaczajra fakaszt. Az alakok márgaagyagból vannak készitve, s az agyag, nagyobb tartósság kedveért, rizs szalmával keverve. Egy másik csoport, Buddhát ugy ábrázolja, amint a papok és zárdaszüzek hódolatát fogadja, és az alakok arczvonásainak szembeötlő, és kétségbevonhatlan semita jellege által tünik fel.

Két nagy, ülő Buddha szobor feje kimagaslik a sziklafal fölött, mintha csak erővel törték volna keresztül a barlangnak fejük fölé emelt homlokzatát, s kétségtelenül ezek az óriás templom legérdekesebb látni valói. Elismerésre méltó arányosságban alkotva, mintegy 50 méter magasak, maguk a lábak 8 méter hosszuk.

Az egyik istenséggel, fájdalom, nagyon kegyetlenül bánt egy dungan rablóbanda. A mohammedanok egy máglyát emeltek, melynek lángjai a templom egykori faburkolatát fölemésztették s magában a szoborban is helyrehozhatlan kárt tettek.

A barlangokban igen kellemes hőmérsék uralkodik, s ez egész éven át egyenlő marad, s a zarándokokat arra csábitja, hogy tanyáikat ott üssék fel.

Látogatásunk alkalmával csak két Láma lakott a zárdában, s ezek már 15 év óta gondozzák a szent helyet. Az egyik az által, hogy homlokát egy szegletes kővel folytonosan kopogtatta, egy kimagasló forradást hozott létre homlokának ama pontján, amely a Buddha szobroknál kivétel nélkül egy fényes csillag által van jelölve. Mindkét szerzetes saját birodalmának tekinti a templomot, és egyházfejül senkit sem ismernek el maguk fölött. Szerény, igénytelen emberek, akik kizárólag nehány mandarin bőkezüségéből élnek. E mandarinok viselik a templom tatarozási kiadásait is. A papok lakása a kis folyam jobb partján van, s a keskeny völgy itt veteményekkel és virágokkal van beültetve. Az épületet részben szintén elpusztitották ugyan a dungánok, annak belsejében mégis maradt nehány türhető helyiség, és ezek, különösen tisztaság dolgában,

Tsien-fu-tung klastromja.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

nehány lófejjel előtte vannak a mi lakásunknak, a városban. A lakszobák falai komikus festményekkel vannak boritva; e képek leirása nehéz feladat. Hosszasabb nézés után, rám azt a benyomást tették, mintha a százanként csoportositott hősök, istenségek és fantasztikus állati szörnyetegek, végre megelevenednének, és leráznák azt a bilincset, melybe a szük helyiség verte mozgás után sovárgó tagjaikat,

Este 5 óra felé különböző ösvényeken másztuk meg a Tapansan sziklahegylánczot. Szerencsétlenségemre én a legrosszabb utat választottam, mert azt hittem, hogy ez egyenesen a czélhoz, egy hegyes csucs által jelzett hegyoromhoz vezet. A nap égetően sütött.

Az ut, és a haladás rajta, eleintén nem volt nehézségekkel összekötve. Nemsokára azonban minden lépten-nyomon kellemetlenebbé vált az. Fáradságosan vonszoltam magamat sziklától szikláig, egyik meredek fal élétől a másikig. Minden hasadékot, és minden kiálló szögletet támaszkodási és kapaszkodási alapul kihasználva, végre kiértem a szorosból. Egy pillanatnyi pihenést engedtem magamnak e rövid séta fáradalmai után, s aztán vizsgálni kezdtem a helyzetet. Visszatérni nem akartam. Előre tehát. Részletes vizsgálat alá véve a környezetet, azt reméltem, hogy e helyről legkönnyebben elérhetem a viziranyosan arra vonuló hegyhátat; mert igaz ugyan, hogy e lejtő az első pillanatra megmászhatlannak tünt fel előttem, még is szemembe ötlött nehány kiálló szöglet, melyek jó kapaszkodási támpontul szolgálhattak. Részint hason csuszva, részint térden, sikerült valamennyire jutnom, de helyzetem nemsokára olyan lett, hogy keserüen megbánnom kellett vakmerő vállalkozásomat. Torkom kiszáradt, nyelvem oly mereven feküdt inyemen, mintha aczélból lett volna ráspollyá alakitva.

Alig két méternyi magasság választott el a hegyháttól; de mily arányokat ölt fel a legcsekélyebb távolság is ily körülmények között. Rögtön beláttam, hogy tovább nem mehetek. Egy oldal-

mozdulat segélyével, jobbra fordultam, remélve, hogy ez irányban feljuthatok a hátra. Már annyira voltam, hogy kinyujtott kezeimmel megkapaszkodhattam néhány kiálló pala szögletbe. Midőn azonban kisérletet tettem, hogy testemet karjaim segélyével a térdre felhuztam, eltördelőzött súlyom alatt a korhatag kő, elvesztettem az egyensulyt és aláfelé csusztam.

Görcsösen kapaszkodtam minden kezem ügyében eső kőbe, mert azt hittem, hogy menthetlenül el vagyok veszve. Ekkor lábaim alatt ujabb támpontot éreztem. Minden erőmet összeszedve, kizsákmányoltam ez előnyt, s sikerült megakadályoznom, lefelé csuszamlásomat. — Körül tekintettem. — Ugy tetszett, mintha a levegőben csüngenék, oly meredek volt körülöttem a sziklafal. Álláspontom a szó szoros értelmében a sir szélét jelezte. Ha a szerencsés véletlen meg nem akadályozza bukásomat, most már szétzuzott tagokkal fekszem a hozzá férhetlen mélységben. Ideges reszketegség vett erőt rajtam. Behunytam szememet, hogy uj erőt szerezhessek.

Ki kellett pótolnom, amit elvesztettem. Mondhatatlan erőfeszitések között, mint a kigyó, hason csuszva, egy másik veszélyteljes negyed vagy fél óra mulva ismét eljutottam ama veszélyes palaszögletekig.

Idegeim a szétpattanásig voltak feszitve, midőn lassan, elővigyázatosan annyira emelkedtem, hogy lábaimat szilárd granittalajra nyugtathattam. Alig történt meg ez, midőn a kövek ismét elváltak és nagy csörtetéssel rohantak le a meredek oldalon. Én azonban szilárdul megtartottam annyi veszély és erőfeszités árán kivivott álláspontomat, és végre egy szökéssel fenn voltam a háton, ahol aztán szilárd talajt éreztem lábaim alatt. Innen, minden fáradság nélkül mászhattam meg a nyugatra eső tömegeket. Nehány percz alatt oly helyre jutottam, honnan meglehetősen kényelmes gyalog ösvény vezetett egy kőtoronyhoz. Itt találtam társaimat, akik fél óra óta élvezték már innen a kilátás gyönyöreit.

A Tapan-san, 2000 méter átlagos magasságban, karstjellegü, 10 kilométer szélességü fennsikká szélesedik ki, s 28 kilométer hosszuságban nyilik el dél-délnyugati irányban, ahol a laposodni kezdő hegylánczot a Tan-ho habjai keresztül törik.

A Tan-ho tulsó partján folytatása van a hegyláncznak, de e folytatás alig emelkedik 300 méter magasságra a sivatag fölött, egyenközüleg az éjszaki Pej-san-nal nyugot felé, s végre a Lop-nor déli oldalán az Altyn-taggal egyesül.

A Tapan-san északi oldalai Tung-hoan-shien körül oly vastag futó homok réteggel vannak boritva, hogy az éles szögletü alakulások, sima felületü csaknem kerek felületekké vannak kiegyenlitve. A déli oldal ellenkezőleg eredeti szakadozottságában ereszkedik le a sivatag egyhangu élettelen pusztaságához, amely innen egész a Nan-san hegylánczolatig kiterjed.

A várt kilátást a torony körül részben akadályozta a fennsik emelkedése, dél-nyugotra a Nan-san hegység irányában.

A Tan-ho messziről látható eredeténél (legalább 160 kilométer távolságban) a Nan-san főlánczolata éles szeglet alatt hajlik el dél felé. A főlánczolat belátható része czukorfehér szinben fénylett, s különösen alkonyat felé, élénken kiváltak a havascsucsok és jégmezők a sötét alapszinü környezetből.

A hegy legmagasabb csucsa, melyet a chinaiak Scha-san-nak neveznek, a Tan-ho források eredetének közelében van, s becslésem szerint legalább is 6400 méter magas. Tovább nyugatra mintegy 150 kilométer távolságban széles szakadás mutatja, hogy itt ismét egy jelentékeny folyam völgyének kell léteznie. Chinaiaktól hallottam később, hogy ott egy jelentékeny terjedelmü tó van, melynek partjain szilaj Fan-zh törzsek tanyáznak. Az eddigi kutatások eredménye után itélve, azt hiszem, helyesen következtetek, ha azt állitom, hogy e tóba ömlik a Zaidam folyam, melynek sós vidékét Prschewalszky ezredes 1873-ben beutazta. A völgy tulsó oldalán még jelentékenyebb magasságra emelkednek a havasok. E jelen-

tékeny szakadások emberi nyomot még soha sem látott meredek csucsaiban testesül meg a „Kwen-lun“ nevezete és fogalma.

E hegységet csak távolról láttuk, bámultuk hatalmas arányait de meg nem látogathattuk. A vidéken, hol megfordultunk, sehol sem ismerték a Kwen-lun elnevezést. Minden kérdésünkre, melyet e hegység iránt intéztünk környezetünkhöz, adósak maradtak a felelettel, és csak annyit mondhattak felőle, hogy ott már nem laknak Fan-zh-ok, s az egész vidék a szó teljes értelmében néptelen.

Nem adtam hitelt a Mandarinok szavának, akik átalában hallani sem akartak arról, hogy utunkat tovább folytassuk. Ez emberek, akik fogalommal sem látszottak birni az iránt, mily távolságban van a Tan-ho befolyása a Sula-hoba, annyira összhangzólag beszéltek a Tarim-völgy sivatagságának és járhatlanságának jellemzésében, hogy reám önkénytelen azt a benyomást tették, mintha mindannyian csak egy kapott részletes utasitás szavait ismételnék.

Nyugot felé mind finomabb lesz a sivatag homokja, s a homokdombok egyre magasabbak, annyira, hogy az előhaladás még a tevéknek is nagy fáradságot okoz. Azt hiszem, hogy a Kwen-lun északi kiágazásának hosszában, három hónap alatt minden nagyobb fáradság nélkül elérkezhetni Khotanba. Vizdolgában, tekintettel az óriási jégmezőkre, semmi esetben sem lehet hiány.

Másnap reggel érkeztünk vissza Tung-hoan-shien-be, ahol a következő csillagos éjszakán a város fekvésének hosszuságát és szélességét megállapitottam. Másnap bucsut vettünk a város tekintélyeitől és visszautaztunk Su-tschou-ba.

Tung-hoan-shien volt szárazföldi utazásunk nyugati végpontja, és egészben véve China diszének, a természet egyik remek alkotásának mondhatjuk azt. A sivatag közepén mindenesetre kellemes pihenés az utasra nézve.

Vigasztalan ellentétet nyujtottak Tung-hoan-shien virágzó

szépségével Kua-tschou város romjai, melyet — a tulajdonképeni utról letérve — meglátogattuk, mielőtt An-si-fan-ba visszaérkeztünk volna.

Kua-tschou ezelőtt tiz évvel még népes város volt, népesebb Su-tschou-nál és jelentékenyebb An-si-fan-nál. A mohamedánok lázadása semmisitette meg. A lakosok csak csekély ellentállást fejtettek ki; a kapuk csakhamar beomlottak a nehéz fejszecsapások alatt s a lázadók mindent megemésztő láva folyamként öntötték el a várost. Sem nőket sem gyermekeket nem kiméltek, s aki ideje korán nem menekült, áldozatul esett dühöknek. A rablók összeszedtek aztán minden értékes dolgot, és leégették az egész várost. Amit a tűz megkímélt, összelövöldözték vagy lerombolták, szóval kő kövön nem maradt a szerencsétlen városban.

Aki a térképeken nagy betükkel jelzett Kua-tschou városról fogalmat akar szerezni magának, tekintse az ide mellékelt rajzot. A földingás nem képes ugy tönkre tenni egy várost mint a dühöngő emberek, az emberi kéz alkotásainak legnagyobb ellensége a fanatismus.

Tiz éve, hogy e szomoru esemény megtörtént, s nekem midőn e romokat vizsgáltam, itt egy szétdarabolt isten szobor, amott theás csészék cserepei, s más összetört edények ugy tetszettek, mintha a rabló csordák csak tegnap távoztak volna innen. Csak a holttestek hiányzottak. Síri csend uralkodott a romok között és még fokozta a különben is szomorú benyomást.

Tartózkodás és félbenszakítás nélkül haladtunk vissza azon az uton, melyen jöttünk. A sivatag gyér növényzete tavaszi diszben pompázott. Friss dyrusum bokrok bujtak elő halvány zöld bujtásaikkal a kövecses talajból; a vizek partjain virágzottak a füvek, a gyümölcsös kertekben az őszi baraczkok.

A nap erejének gyarapodásával az állatvilág is több életet mutatott. Magasan a légben roppant csapat vadlibát láttunk, majd ismét darvak és kócsagok vonultak el felettünk észak felé; az or-

ságút mentén ganajbogarak mozogtak, s számtalan gyík kapkodott a legyek után. A szunyogok és legyek miriadjai állatokat és embereket egyiránt kétségbeejtik.

Kia-yü-kwan-nal ismét polgárisult vidékre érkeztünk.

Ha némi kétségünk lett volna a fentebbi szavak helyes vol-

A Tapan-san megmászása.

tában, a hatalmas kapuk megpillantása csakhamar megszüntette volna kételyeinket. A vaspántokkal ellátott kapu mindkét oldalán, hosszu köteleken, vaspálczákból készült kaliczkák csüngtek alá, szabad belátást engedve belsejükbe. Eleintén azt hittem, lámpák, közelebb érkezve azonban megborzadtam tartalmuktól.

Az éles szél akadálytalanul süvöltött a vaspálczák között és egy csomó hajat lobogtatott a légben. A kalitkák mindegyikében

egy fekete-barna emberi fő volt. Egy héttel ezelőtt még törzsekeiken voltak fejeik, most már elrettentő például szolgálnak mindazoknak, akik nem tiszta szándékkal akarnak átlépni a mennyei birodalmat övező hatalmas falon.

A Kun-kwan-ban, a fecsegő házi szolga a következőket beszélte el: Zo nehány hóval azelőtt jelentékeny rizsszállitmányt inditott utnak a keleti Turkestanban állomásozó hadsereg élelmezésére. A mongolok megtámadták és teljesen kirabolták a karaván.

A viczekirály annyiban felelőssé tette a mongol fejedelmeket e dologért, hogy jelentékeny kárpótlást követelt tőlük. A fejedelmeknek nem volt pénzük, vagy sajnálták azt, s kárpótlásul 400 öszvért ajánlottak fel. A viczekirály elfogadta az ajánlatot, s nehány tapasztalt embert küldött ki az állatok átvétele végett. A bizottság egy vörös gombos ezredes parancsnoksága alatt, egy alsóbb rendü tisztből, két lókúpeczből és két kereskedőből állott.

A bizottság megtekintette az állatokat, s ezek annyira megtetszettek nekik, hogy másnap az egész csordát — eladták mongol lókupeczeknek.

Zo-zung-tang hasztalan várt a kárpótlás érkezésére. Végre utánna járt a dolognak és nyomára jött, hogy megbizottjai rútul rászedték. Tapasztalt ravaszságának azonban sikerült nem sokára kézrekeritni az egész bizottságot, sőt velük együtt hármat ama lókupeczek közül is, kik a bizottság tagjaival oly előnyös üzletet kötöttek. Su-tschou-ba szállitották őket s ott röviden elbántak velük. A mongol kupeczeket élethossziglan való deportatióra itélték, a bizottság összes tagjait pedig lefejezték. Zo személyesen volt jelen a kivégeztetésen; egy Krupp-ágyu előtt ülve, anélkül hogy hallani is látszott volna a szerencsétlenek rimánkodását, egyik csésze theát a másik után itta.

A tiszteletreméltó bizottság két tagjának fejét Kia-yü-kwan-ba küldték, a többi hetet pedig Barkulba az ottani szépitési bizottság szabad használatára.

Május 17-én vonultunk be Su-tschou-ba, s 19-én jelentettük érkezésünket a viczekirálynál. Széchenyi gróf találó megjegyzése szerint ugy fogadott bennünket, mint egy szeszélyes gyermek, aki, e pillanatban ébredt fel álmából. Eleintén félig mogorva, félig siránkozó, majd perczről perczre élénkebb, összevissza zavart kérdéseire, egyetlen válaszban akarta velünk befoglaltatni minden élményeinket. Majd ismét, szemöldeit összeránczolva és alsó ajakát daczosan lebigyesztve, nyers hangon és komikus arczkifejezéssel, gunyolta az európai szokásokat, és chinai élczeket faragott, melyek hallatára valóban nehéz volt megtartani komolyságunkat. Utazásunkra vonatkozólag ezuttal több jó akaratot tanusitott.

„Az én hatalmam“ — mondá — „a Kuku-nor terület határáig terjed. Ajánló levelet adok önöknek a Sining-fu-i kormányzóhoz, de már most figyelmeztetem, hogy ez embert a császár csak nem régiben küldte oda, s hogy az mint Mandzsu semmi esetre sem fogad benneteket oly rokonszenvesen mit én. Ha sikerül neki a mongol fejedelmeket rábirni, hogy területeiken szabad utazást engedjenek, akkor biztonságban vagytok, különben őrültség volna a továbbutazásra gondolni. Legyetek óvatosak és vigyázók; csak hárman vagytok s ezer ellenség leselkedik éltetek után.“

Zo aztán bocsánatot kért, hogy multkori találkozásunk alkalmával betegség akadályozta abban, hogy tiszteletünkre ebédet adhasson, s másnapra vendégül hivott meg.

A tisztviselők soraiban mozgalom támadt, a csoport sorfallá alakult. Zo, ravasz mosoly kiséretében majd reánk, majd az ajtóra tekintett, s csakugyan sikerült is neki meglepetést szerezni számunkra. Európai öltözetü ur lépett be, s nyájasan kezet fogott velünk üdvözletül. Zo látszólag gyönyörködött azon a hatáson, amelyet egy európai honfitárs váratlan megjelenése tett reánk.

Michaelis ur, egy német bányászmérnök, mint később, midőn a Kun-kwan-ban kölcsönösen elbeszéltük kalandjainkat, mint a német kereskedelmi expeditió tagja, elfogadta Zo-zung-tang ajánlatát,

aki fényes feltételek mellett, három évre szerződtette, a czélból, hogy a közeli hegységeket ércztartalmukra vonatkozólag átvizsgálja. Zo természetesen, első sorban arany, sok arany után sovárgott, és abban a nézetben volt, hogy az európaiak, műszereik segélyével a hegyek belsejébe látnak. E jeles tulajdonságokra való tekintettel Michaelis ur, teljesen szabad háztartás mellett 300 tael havi fizetést kapott.

Csak a napokban érkezett vissza a Nan-san hegyekben eszközölt kutatásai után. Tizennégyezer lábnyi magasságban még kemény hó volt, és a talaj, ahol Michaelis ur nyughelyét elrendezték, kő keményre volt fagyva. A hideg annál érzékenyebb volt, mert a kopasz hegységekben elegendő tüzifát sem lehetett kapni. Sem emberekkel, sem állatokkal nem találkozott. Huszonöt emberből álló katonai kiséretének minden tagja beteg lett a durva égalj hatása alatt. Michaelis anélkül tért vissza Su-tschou-ba, hogy a nagy Zo vérmes reményeinek csak egy részecskéjét is beteljesitette volna. Zo-zung-tang egy ideig duzzogott, azt hivén, hogy a mérnöknek rosz műszerei vannak, Michaelis ur azonban megvigasztalta, mondván, hogy a Nan-san más vidékén valószinüleg kedvezőbb eredménnyel fog kutatni. E biztatásra aztán elmult a nagy Zo bosszusága is.

Michaelis számára egy tiszti lakást rendeztek be a palotában, A szoba kicsiny volt ugyan, de különösen kitünt az által, hogy a papirablak közepébe egy négyszögü, hólyagos, de különben elég tiszta üveglap volt bealkalmazva. Zo azzal a figyelmeztetéssel adta neki e táblát ajándékba, hogy el ne törje, mert annak ára 4 tael. Zo nagylelküsége ezenkívül még egy ólombol készült takaréklámpával, s a hozzávalókkal is megajándékozta.

Michaelis urnak egy higanylégmérő volt a birtokában. Kedvező alkalom volt tehát az én Aneroid-légmérőimet összehasonlitni vele. Nagy örömömre, az összehasonlitás kitüntette, hogy a normal műszerkép tekintett légmérőkben semmi hiba nem esett.

A diszebéd május 20-án volt. Déli 12 órára hivtak meg bennünket. ½ 1 órakor a lobogókkal gazdagon feldiszitett palotában voltunk. Megérkezésünk alkalmával Zo-zung-tang még aludt, s azért a Tautai fogadott bennünket, aki egy alkalommal már helyettesitette velünk szemben a házigazdát. Az első szobában Michaelis urat láttuk fekete salonöltözetben, mig mi nyáriasan, tiszta fehérbe voltunk öltözve. A Tautai, ama kérdésemre, hogy ismeri-e a Kwen-lun hegységet, 1 ½ óráig tartó előadásban részesített bennünket minden hasonló nevű hegységre vonatkozólag.

A tolmács forditása szerint a Tautai tömérdek Kwen-lun-sant ismert. Minthogy azonban a chinaiak geographiai ismerete saját hazájukra vonatkozólag is csak annyira terjed, hogy öt óriás hegyláncot megnevezni tudnak, én sem lettem okosabb a zavart előadásból, s beláttam, hogy oly értesitéseket, melyeknek hasznát vehetném, nem remélhetek tőle.

Két órakor jelentette egy szolga, hogy Zo vár bennünket. Fölkeltünk és a Yamen felé tartottunk, ahol Kan-su és Schen-si tartományok királya, sárga selyem diszruhában, leereszkedő, öntudatos mosollyal fogadta tisztelgésünket, s kezének egy intésével szóllitott fel a belépésre.

Az elfogadási terem közepén, egy durva faragásu teritetlen faasztal állott, megrakva némi édességgel, gyümölcsökkel, négyszögletes sonka szeletekkel és ha nem csalódom — tyukmellekkel. Ezenkivül minden szék előtt egy czintányér állott, egyik felében kitünő édes mandulával, másik felében pörkölt dinnyemaggal megtöltve. Zo a vendégeket rang szerint ünnepélyes szertartással vezette az asztalhoz egyenkint és pedig először a grófot, aztán engem, Michaelist és a Tautait. Aztán saját helyét foglalta el. Szolgáival a Tautai példájára lehuzatta felső ruháját és levétette kalapját, megeresztette az övet tekintélyes poczakján, s aztán kiosztva az evőpálczácskákat, jelt adott a letelepedésre. Miután előbb egészségünkre ivott, az evőpálczácskák segélyével hatalmas

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA DEBRECEN

adagot rakott mindenki tányérára. Csakhamar észrevette, hogy reánk nézve nehéz feladat az elefántcsont pálczácskákkal való evés, s lekötelező mosoly kiséretében engedte meg, hogy egy szolga által készen tartott európai evőeszközöket használjunk.

„Ti európaiak“ — mondá — „nagyon ügyetlenek vagytok, még enni sem tudtok anélkül, hogy mindkét kezeteket ne használjátok. Tekintsetek engem!“ A pálczácskákkal az egyik tálba

Homokkal befútt hegyek Tung-hoan-shien mellett.

nyult, kivett egy adag tengeri hinárt, és valóban elbájoló méltósággal bocsátotta le torkába e szalagalaku zöldséget. 45 tál meleg ételt kellett végig kóstolnunk. Ha a háziur egyik vagy másiknak, saját evőpálczácskái segélyével egy jó falatot szájába tett, ez a legnagyobb jó indulat tanusága volt.

A czintányérokat és az ezüst kanalakat az egész ebéd alatt nem változtattak. A rucza-pecsenye és a czápa-uszonyok egyiránt kitünően voltak elkészitve. Kevésbé izlettek az enyvszerüleg összefőzött halszájjak, és a feketére páczolt rucza-tojások, annál jobban

izlettek azonban a levesben főtt galambtojások. Az ebéd disz-darabját egy egészben sütött sertés képezte. Négy szolga hozta e fényes barna sültet egy pléhtálczán az asztalra. Fájdalmasan — szinte visitva tekintett reám a legszebb ifju korában örök hallgatagságra kárhoztatott orrmány, s akaratlanul is a Kia-yü-kwan két oldalán látott fejekre gondoltam borzalommal.

Az előkelő chinaiak csak a börit eszik meg, továbbá a nyakát és a velőt, a többi az udvari személyzetet illeti. Nagy tetszést aratott nehány tál főzelék, melyekre a házura különösen büszke volt, mert saját kertjében termettek. Ismételten kérdezte, hogy olyan retkek, kelfajok és saláták vannak-e nálunk Európában, s igenlő válaszunkra eleintén fejét csoválta, majd atyailag, majd oktatólag, majd ismét leirhatatlanul megvető arczkifejezéssel rázta fejét és visszautasitotta ez állitást, mondván: „Mejo, mejo! olyan nincs nálatok!“

Az ebéd kezdetén csak chinai bort ittunk. Zo egyszerre csak azt a kérdést intézte hozzánk, szeretjük-e nagyon az európai bort. Örvendetes ijedtség fogta el a nemes italtól már rég elszokott torkomat és soha sem igenlettem őszintébben egyetlen kérdést sem mint ama órában. A szolgasereg ide s tova futkosott, mintha a pinczekulcsot elvesztették volna. Végre nehány, különféle alaku és nagyságu, poros palaczkot hoztak. Poharak hijjában a bort apró porczellán-csészékben szolgálták fel. Eleintén elég volt az edény, mert mielőtt a sárga folyadékot ajkunkhoz vittük, rögtön tisztában voltunk vele, hogy cognacot tettek elénk. Zo észrevette a hibát és egy másik palaczkot nyittatott fel. Ez aztán meglepetés volt. Valódi tokaji aszubor. Fischertől Pozsonyban!

Igaz, hogy gyakran ugy tetszett, mintha a Tantalus kinját szenvedném. A pohár oly kicsiny volt, hogy egy egész kortyot sem tartalmazott. Folytonos kostolás volt az, élvezet nélkül.

Zo fellelkesülve ama méltánylás által, melyben kincseit részeltettük, még nehány üveget mutatott, s ezek között több finom

franczia bort, mint Muscat Lunel stb. A nagy Zo ez italokat nehány év előtt Szosznovszky orosz ezredestől kapta ajándékba.

A társalgás folyamában kérdezte tőlem a viczekirály, észrevettem-e mult éjjel, hogy Jupiternek négy szarva volt. Midőn azt válaszoltam, hogy talán a Jupiter négy holdját látta, hitetlenül rázta fejét és hozzá tette, hogy a planeta a mohamedán lázadás kitörése előtt fényesen és teljesen tündökölt, a lázadás elnyomása után azonban sokat vesztett szép fényéből. Amaz állitásom, hogy e csillagnak épugy mint a holdnak meg vannak a maga időszakai, meglepni látszott őt; nem akarta hinni, hogy erről európai embernek tudomása lehessen. Apró szemeivel tetőtől talpig végig méregetett, s láttam, hogy e pillanattól kezdve nagyot haladtam előre kegyeiben. Aztán a grófhoz fordult, azt a kérdést intézve hozzá, igaz-e, hogy Franciaországnak száz postagőzöse van, s felsorolta a pánczélhajók hátrányait. „Chinára nézve nem czélszerűk az ily hajók. Hallottam, hogy a japáni császár által Európában épittetett két hadihajó elsülyedt. A sárga tenger nagyon zivataros ily hajók számára. Egyébiránt Európában is arról gondolkoznak, hogy eltöröljék őket!“

Végre még tengerészetünk létszáma felől kérdezősködött, s az iránt: igaz-e, hogy Ausztria is mint Oroszország, kétfejü sast visel czimerében.

Mielőtt elbucsuztunk volna, még tudatta, hogy Ping-fan-ból Sining-fu-ba két ut vezet, és reánk bizta, hogy utazásunk vonalát meghatározzuk. Tekintve, hogy Prschewalszky ezredes 1873-ban a Tschobsön zárdához vezető északi utat már leirta, ez utóbbinak használatára szántuk el magunkat.

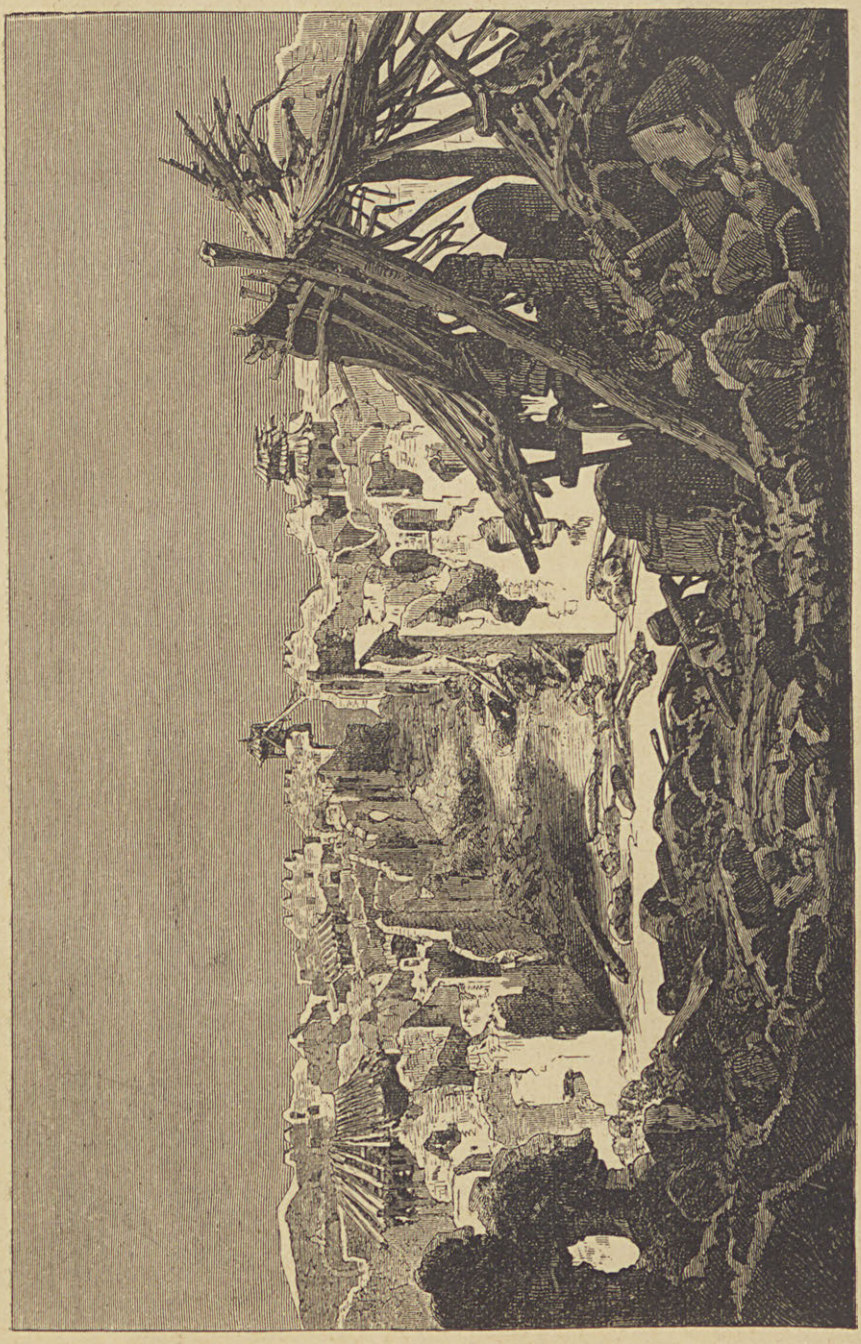
Három órahosszat tartott a nagy ebéd. Én haza lovagoltam, Széchenyi gróf pedig felvette azt az összeget, amelyet Hu bankár az ő számára a viczekirálynál letéteményezett.

A kincstár az elfogadó terem szomszédságában van, s tüzmentes sötét szoba, amelyben a hadsereg gazdagsága hatalmas ezüst

rudak alakjában van felhalmozva. A Tautai ügyelt fel a viczekirály parancsára, hogy a grófnak 10.000 tael pontosan kifizettessék. Az ezüst sulya később nagyon érezhető lett az öszvéreknek a málha felrakásánál.

Elutazásunk előtt való este megjelent a viczekirály udvarmestere, hogy átadja urának bucsuajándékát. Sin tolmács felnyitotta a magáét, és örömmel csusztatta zsebébe annak tartalmát, 50 tael volt. — Hogy a miénk mennyit tartalmazott, azt nem tudtam, mert felbontatlanul visszaküldtük azzal az izenettel, hogy pénzajándékokat nem fogadhatunk el. Éjfél felé ismét megjelent az öreg ember és esdekelve kért, hogy fogadjuk el az ajándékot, különben ő szigoru büntetést kap. A dolog csak akkor látszott elintézve, midőn a gróf sajátkezű levélben fejezte ki, hogy az ajándékot visszautasitja. Másnap reggel megjelent a Tautai és kijelentette, hogy Chinában szokás a legmagasabb mandarinoknak is pénzajándékokat adni, s kért, hogy fogadjuk el mi is. Midőn látta, hogy rábeszélése mit sem használ, papirba csavarta az ezüst csomagokat és saját zsebébe csusztatta. Aztán átvett tőlünk négy faládát és megigérte, hogy azokat Schanghaiba szállittatja.

A kocsi fel volt rakodva. Abban a pillanatban, midőn lovainkra ültünk, hogy Su-tschou-tól bucsut vegyünk, egy lovag vágtatott az udvarra a viczekirály szerencse kivánataival az utra és annak látogatójegyével.

Kua-tschou romjai.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

XVII.

Su-tschou-ból — Sining-fu-ba.

Elutazás. — Utazó Mandarinok. — Könyörgés esőért. — A Tatung-völgy. — A Kum-bum zárda. — A chinaiak nézetei utazásunkat illetőleg. — Betörés lakásunkba. Csillagászati megfigyelések. — A Kuku-nor tó és környéke.

Elutazásunk első napjaiban oly érzékeny hideg volt az időjárás, hogy kényszerülve voltunk téli ruháinkat felölteni. A Kan-tschou-ba való utazás még is kellemesebb volt, mint ezelőtt három hóval. Sok lombkoronás fa gyönyörködtette szemünket, melyről téli kopaszságában tudomást sem vettünk; a zöldelő vetések s a virágzó gyümölcsfák szintén hozzájárultak, hogy a tájkép szépségét növeljék, s az ellentétet Kua-tschou romjaival még élesebbé tegyék.

Május végével egyszerre vége szakadt a tavasz kellemességeinek, s egyszerre minden átmenet nélkül beköszöntött a tropicus meleg. A művelés alatt álló vidékeken nem volt ugyan annyira érezhető a forróság, de annál többet szenvedtünk miatta, midőn a homokos és kövecses területeken áthaladtunk. A kövek szinte izzók voltak, s ha olykor-olykor egy hüvös fuvallat nem frissitett volna fel a Nan-san felől, eltikkadtunk volna miatta.

Csudálkoztam, hogy ámbár a hegyek csucsai, különösen délutánonként sűrű felhőkbe voltak takarva, viharjeleket még sem észleltem. A chinaiak beszélték, hogy a nyári hónapokban olykor záporesők szoktak lenni. A vizzuhatagot rendesen orkánszerű szél előzi meg. Félóra alatt vége van az egésznek, a nap ismét földre bocsátja égető sugarait s a csekély lecsapodás azonnal elpárolog.

Mielőtt Kan-tschou-ba érkeztünk volna, egy magas rangu Mandarin karaványával találkoztunk. A Sining-fu-i viczekormányzó

volt ez, aki, mielőtt uj állomására ment volna Hu-peh tartományba, egész pereputyostól utra kelt, hogy a viczekirálynál bucsulátogatást tegyen. Először harmincz katonával találkoztunk, akik nagy rudakon az eleséges kosarakat vitték, aztán 10 málhás szekér következett. Negyed óra mulva láttuk az erős katonai fedezet lobogó zászlócskáit.

Másik negyed óra mulva következtek a hordszékek. Az első székben, melyet két öszvér vitt, egy igen fiatal leányka ült fehérre festett arczczal, kiváncsi szemekkel, hófehér selyemruhába öltözve. Ez volt ő excellenciája második neje; a második hordszéket egy 17 éves hölgy, a kormányzó első neje foglalta el. Ennek oly piros pozsgás arcza volt, hogy bátran nélkülözte a pirosítót. Ez asszonyság világoskék selyemruhába volt öltözve. Ez is kiváncsian és mosolyogva nézte az európai lovagokat. A következő czifra hordszéket, melyben a magasrangú hivatalnok ült, négy ember vitte és 24 ember vontatta. Európai modorban üdvözöltük az ifju Mandarint. Láthatólag meglepetve ez udvariasság által, nyájasan köszönt. Az utolsó hordszékben, melyet szintén négy ember vitt, egy öreg, ránczos arczu, szürke haját torony magasságra rendezett matrona ült; a mandarin anyja. Az egész udvari személyzet által tiszteltetve, mindenhová követi fiát, és támogatja annak határozatait tanácsadásával. Több Mandarin, lóháton, fejezte be a menetet. Midőn tiz percz mulva az általuk elhagyott Kun-kwan-ban elhelyezkedtünk, az erős mákonyszag tisztán elárulta, hogy mivel röviditették a magas uraságok idejöket.

Lóczy ur öt napi tartózkodásunk alatt egy kirándulást szándékozott tenni a Nan-san hegységbe, s jelentést tett erről a város parancsnokának. A tábornok tekintettel a vidék veszélyes és gyönge biztonságu voltára, megtiltotta azt, Lóczy ur pedig tiltakozott e megszorítás ellen. Egész éjjel nem volt nyugalmunk, egyik hirnök a másik után jött, üzenetekkel és ajánlatokkal. Lóczy ur azzal szakitotta félbe ez alkudozásokat, hogy kalapácsát vette, s egyedül akart a hegyeknek indulni. Kirándulása csak a város kapujáig ter-

jedt, mert ott az őrség feltartóztatta és visszautasitotta. Elkeseredve szabadságának e korlátozása miatt, egyenesen a mandarinhoz sietett, s az ezuttal tolmács nélkül is megértette a körmönfonta szavakat. Amit a diplomatiai udvariasság el nem ért, kivitte ezuttal az erőteljes föllépés. Alig pár óra mulva 14 katona jelentkezett kiséretül Lóczy ur mellé. Széchenyi gróf a vidéken vadászott, én pedig csillagászati megfigyeléseket tettem.

Lakásunk közelében volt egy nagy templom, melyből nem csak nappal, hanem éjjel is roppant zaj és lárma hallatszott ki hozzánk. A lakosságnak esőre volt szüksége és folytonos zaklatásaival alkalmatlankodott az istenség előtt.

A szertartások már régen érkezésünk előtt megkezdődtek; midőn végre látták, hogy ily modorban nem boldogulnak, egy istenség szobrának nyakát és karjait békóba verték. Ekkor kezdett változni az idő; a hőmérséklet tetemesen leszállott, az ég elborult s a rég óhajtott eső bekövetkezett. Másnap látogattam meg a templomot. Roppant néptömeg volt az előcsarnokban, s szótlan figyelemmel kisérte a szertartásokat, amelyeket a főoltár előtti emelvényen játszottak le. Az emelvényen öt chinai ült félkörben, apró dobokon fülhasgató melodiát verve. Egy öreg sovány chinai, a körben állva, szintén egy dobot tartott baljában, jobb kezében pedig a bambusz dobverőt. Bizonyos szabályszerűséggel verte a dobot, s nehéz lábait, keresztbe vetve, komikus modorban kapkodta fel hátulja felé. Fején kóczparóka volt, melynek czopfjára nehány rézpénz volt kötözve. Fejét villámgyorsasággal ugy mozgatta, hogy a czopf folytonosan körben forgott fölötte. A fáradtságtól kimerülve, nehány pillanatra megpihent, s aztán egy vastag kenderkötelet vett elő, s egész erővel verte vele a földet, füstölgő papirt gyujtott meg, s végrehajtotta a már Hong-kong-ból ismeretes csudát a két szarvasalaku fával, melyeket a földre dobott, ezáltal intézvén kérdést az istenséghez aziránt, hogy tartós lesz-e az eső vagy nem.

A templom belsejében egy szelid tekintetű istenség szobra

áll, mellette pedig négy rettenetes kinézésű szörnyeteg. Az oltár előtti asztal szinte meghajlott az áldozatok, hüvelyes vetemények, tojás, dió, sat. sulya alatt. A papok a templomajtóban állottak és ellenőrizték az ajándékokat. Másnap nagyszerű körmenetet rendeztek az ájtatos hívek. A menet élén lámpákat és kék lobogókat vivő gyermekek haladtak, a papok zenekara, mely közvetlenül utánuk következett, egy klarinetből, nehány dobból és réztányérból állott. Egyik pap nehány összehangolt lapos harangot, melyek egy faállványra voltak erősitve, kezelt és pedig elismerésre méltó ügyességgel. A zárda főlámája, egy arany és ezüst szalagokkal gazdagon diszitett házikót vitt.

A város falain kívül egy viztartó medencze mellett megállott a menet. A zene fülhasgató lármát csapott, tüzi játékok és taraczklövések emelték a hatást, füstölő papirokat gyujtottak meg, midőn a láma folytonos imádkozás közben a meggyujtott házikót a vizbe dobta. A tömeg aztán több csapatra oszolva szétvált, s minden csapat egy-egy imádkozó Lama vezetése alatt a szántóföldekre ment, hogy ott elkülönitve imádkozzék.

Lóczy úr nehány napi távollét után jó egészségben érkezett meg a Nan-san hegységben eszközölt tanulmányi kirándulásából. Már ismételve vettem észre, a város keleti kapuján áthaladva, nehány faszekrényt, melynek tartalmát megviselt selyem czipők képezik. Ha egy kedvelt Mandarin állomásáról távozik, azok a férfiak, akik hálára vannak iránta kötelezve, egész a város határáig kisérik. A városba visszatérve uj sarukat vesznek maguknak, s a régieket, emlékül ez elválásra a kapu alatt helyezik el. Egyébiránt ilyen sarukat csak ritka helyen és kevés városban találhatni.

Kan-tschou-ból elutazásunk óta mindinkább rosszabbul éreztem magam. Naponként párszor lázam volt. Santa-shien-ben már annyira elgyengültem, hogy képtelen voltam magamat a nyeregben fenntartani, és kényszerülve voltam kocsit használni a tovább utazásra. A kocsizás azonban nem sokkal járult javulásomhoz. E kocsik

rázását leirni teljes lehetetlen. Mégis azt hiszem, hogy e rázkódások hatása a vérforgásra akadályozta meg egy typhosus forró láz kitörését.

Young-tschang-shien-ben egy darab nyers rebarbara gyökeret ettem, s ezenkivül más gyógyszert nem vettem be; csak koplaltam. A missionariusok állitása szerint a typhosus bajok a sivatag legveszélyesebb csapásai közzé tartoznak. Minden európainak keresztül kell esni e bajon, ha hosszasabban tartózkodik ott. Legyőzésére legjobb szer a koplalás. Az aki egy chinai orvos kezelésére bizza magát, menthetlenül el van veszve. Chinában évenkint tömérdek ember hal meg az orvosok gyanus lapdacsainak élvezete után. Hat héten keresztül annyira szenvedtem a láz miatt, hogy gyakran, mint egy álomban egész tájképeket láttam magam előtt elvonulni, oly hevesen azonban soha sem tört ki a láz, hogy hivatásom föltételeinek megfelelni képes ne lettem volna. A kiállhatatlan forróság megszünése különben is kedvező hatással volt egészségemre.

A Nan-san hegységet elboritó sűrű fellegek végre az egész mennyboltozatot eltakarták. Friss és üdítő szellő lengett. Young-tschang-ban végre egy szép villámos és menydörgéses éjszakát értünk meg, a házak reszkedtek s heves záporeső örvendeztette meg a tikkadt földet.

Másnap borult időben, de eső nélkül utaztunk Fnglou-pu-ba. A hegyek közt ezalatt folyvást zuhogott az eső. A Nan-san hegységet gyakran elfödték előlünk a szürke felhők, de ezenkivül a megáradt folyamok is kétségtelen bizonyitékot szolgáltattak a légköri lecsapodások hatalmas mennyiségéről a hegyek között. Az ut mindenütt vizzel volt boritva, a lapályosabb helyeken valódi tengerek képződtek.

Nehány nap alatt, amennyire csak láttunk, elolvadt a hegyek hava. Lehet hogy e körülmény jelentékenyen alacsonyabbnak tüntette fel a hegyeket, mint az elmult télen, midőn minden csúcs magas hóval födve, mert magasság becsléseim nehány száz láb-

nyi külömbözetet mutattak fel. Hogy a hibákat lehetőleg kerüljem, kénytelen voltam a számtani módszerhez folyamodni. Mily magasak e hegyek, abból is lehet következtethetni, hogy a Young-tschang-shieni hegyi ösvény (öt napiutazás) és a Liang-tschou-i, (négy napi ut) melyek a Nansan hegységben fekvő Tatung-shien-ig terjednek, több mint 3000 méter magasságu hegyszorosok között huzódnak el.

Anélkül hogy Liang-tschou-ban és Kulang-shien-ben időz-

A kivégzettek fejei.

tünk volna, junius 18-án ismét a Hoang-ho árterületére jutottunk, Ping-fan-shien-nél végződött ismét utunknak ismeretes iránya. Innen egy rosz kocsiut vezet nyugot felé. Jelentékenyebb emelkedés nélkül jutottunk fel a 40 Li távolságban eső hegyszoroson. Aláfelé eleintén meredeken, később kényelmesen haladtunk a Tatung-ho felé. A völgyek vizhiányban szenvednek, az agyagos lejtők némileg zöldek ugyan, de sehol egyetlen fa sem nyujt árnyékot a nap égető sugarai ellenében. Minden irányban egyenlő-

nek mutatkozott a hegység alakzata, gömbölyü, meredek alakulások, tekintélyesebb kiemelkedések nélkül. Ily körülmények közt rám nézve is nem csekély fáradtsággal járt a kellő támpontok megállapitása.

Olykor-olykor, egy-egy nyomorult, nehány viskóból álló helységen haladtunk keresztül. A chinai lakosság, némi földmivelésen kivül baromtenyésztéssel foglalkozik. A magaslatokon nagyon érezhető a vizhiány, a völgyekben pedig rosz és csaknem élvezhetlen a viz.

Tung-fan-ye mellett (1850 méter magasságban) végre megpillantottuk a Tatung-ho kékes-zöld szalagját. E folyam a Nan-san hegység déli lábánál ered, s felső folyásában — kapott értesüléseim szerint — vadregényes, teljesen lakatlan völgyön halad keresztül, több mellékfolyót vesz magába, s érinti a Tschertinton zárda területét, majd egy sötét sziklahasadékon keresztül, erős eséssel a termékeny, 10 Li széles és 40 Li hosszu Tung-fan-ye-i völgybe rohan s innen délnek fordul a Hoang-hó felé. Azon a helyen, a hol mi csolnakok segélyével átkeltünk a folyamon, a viz 3 méter mély volt. A 8 méter magas partok meredeken vannak bevágva az agyagtalajba, s a folyam medre durva kavicscsal van boritva. A csekély forgalomra nézve, teljesen elég e ponton amaz egyetlen komp, amely egy kocsit, hat lovat és tiz embert magába fogadni képes. A mi csapatunk átszállitása végett öt fordulót kellett tenni a kompnak, s majd az egész délelőtt eltelt, mig a legutolsó emberünk átszállitva lett.

Fáradságos és kimerítő utazás után, heves vihar közben érkeztünk fel a 2403 méter magasságu Pin-kou-ling hegyszorosra, ahol az ut mellett levő agyagbarlangokban kerestünk menedéket a zuhogó zápor ellen. A zivatar csak nehány perczig tartott, s aztán ismét kisütött a nap, megvilágitva azt a sötét meredélyt, melyben a Tatung-ho tajtékozva tovább rohan.

A kevésbé járt ut számos kanyarulatban kigyózik — egy

szép templom előtt el — és meredeken lefelé. Estefelé érkeztünk Lao-ya-ye faluba, a Schining-ho széles völgyében. — Lao-ya-ye a folyam jobb partján fekszik, egy hatalmas erősség falai alatt, illatos őszi baraczkfák között, s alig nehány korhatag és omlatag fa és agyagviskóból áll.

Tschung-pe-shienig, e 10,000 lakosu kis városkáig, a Schining-ho balpartján halad az ut, aztán átkel a folyamon, melynek sárga vize 8 méter magas agyagpartok között halad tova, s innen most már mindinkább emelkedve halad.

Minél inkább közeledtünk Sining-fuhoz, annál élénkebbnek mutatkozott az országuti közlekedés. Nemcsak chinaiakat láttunk itt, de találkoztunk mongol karavánokkal is, nehezen megterhelt tevékkel, aztán ismét nehány elcsenevészett Fan-zh suhant el mellettünk félénken és óvatosan; végre egy tibeti láma vette igénybe figyelmünket, kemény szalmakalapjával és szőrcsuhájával. A lámát nagy néptömeg követte. Fájdalom, nem volt időnk behatóbban foglalkozni ez érdekes jelenséggel, aztán meg azt is hittük, hogy nemsokára közelebbről is megismerkedünk a buddhista papokkal.

A helyenkint 5—8 Li széles völgy kivételével, amely kiválólag buzával és rizszsel van bevetve, az egész vidék vigasztalan benyomást tesz az utasra. Nemcsak a teljes fátlanság, hanem a kopasz hegylejtők szürke, halottias szinezete is közremüködik ehhez.

Csak 30 Li távolságnyira Schining-fu-hoz, haladtunk keresztül a völgynek egy szorulatán, — ahol a regényességnek legalább árnyéka volt felfedezhető. Fekete szikláktól övezve, csinos templomocska emelkedik, granit kövekből épitve a Sining-ho zuhogó habjai fölé, melyen keresztül e ponton egy magas fahid vezet keresztül. A tulsó oldalon ágazik el az ut a Tschertimon zárda felé s tovább Gadschuron keresztül Tschako-ye-be, a Ping-fan-ho mellett; másrészt pedig Tschobsön zárda mellett, a Nan-san hegylánczon keresztül Liang-tschou felé. A hidtól nyugotra magas kőfal zárja el, védelmi erődítésképp, a szük völgyet, a Sining-fu-i siktól.

Már csak husz Li távolságra voltunk a várostól. Mig mi a széles, és részben müvelés alatt álló síkon gyorsan keresztül haladtunk, folytonosan figyelemmel kisértük a város falainak körvonalait. Egyszerre csak, egész váratlanul, közelünkben üdvlövések dördülnek el; egy agyag épület fala mellett befordulva, szemben találjuk magunkat az elfogadó-küldöttséggel, amely szokásos modorban üdvözöl bennünket. Minden tiltakozásunk daczára ünnepélyes bevonulást rendeztek számunkra. A menet következőleg alakult: elől egy csapat lovasság lobogó zászlókkal, egy tiszt vezénylete alatt, ezt követte az elmaradhatlan vörös esernyő; aztán Lóczy ur következett lóháton, utánna egy osztály gyalogság, azután Sin, a tolmács, és két chinai hivatalnok diszkocsiban, és az én nyomoruságos kocsim, melynek rongyos szalmafedele csudálatos ellentétet képezett az előttem haladó kocsik selyemfödeleihez. A podgyászos kocsik és egy osztály gyalogság végezték be a menetet. Széchenyi gróf, aki vadászat czéljából, már délután elvált a karavántól, csak késő este érkezett meg.

A kormányzó, a város vizsgálati épületét engedte át lakásul számunkra. E csarnokokban tartják három évi időközökben a Mandarin vizsgákat. Az első udvarban hosszu sorban állanak a vizsgálati padok, amelyeken a fiatal embereknek, a külvilágtól teljesen elzárva, bizonyos idő alatt el kell készitniök feleleteiket a föladott kérdésekre. A téglából épitett padokon dolgoznak, esznek, isznak és alusznak. A terjedelmes épület a város közepén fekszik, és számos, friss levegőjü és téres helyiség volt benne. A három nagy udvar az én csillagászati vizsgálataimra is kedvező volt, teljes megelégedéssel költözhettünk be a házba, melyben hosszasabb ideig szándékoztunk maradni.

Itt tartózkodásunk első napjai alatt különösen ki voltunk téve a chinaiak ostromának. Csaknem rohamot intéztek a nagy kapuk ellen. Ezrenkint táboroztak az utczákon és folytonosan zakatoltak a vaspántos kapukon. Hasztalan, mert a kapu zárva maradt. Ekkor

a vizsgacsarnok egyik szolgájának az a genialis ötlete támadt, hogy honfitársainak kiváncsiságából hasznot huz. A kapu elé állott tehát, megnyugtatta a türelmetlen tömeget és végre megigérte nekik, hogy mindnyájukat beereszti az épületbe, ha parancsainak engedelmeskednek, és egy kis belépti dijjat fizetnek. Igy történt aztán, hogy különösen az étkezési idő alatt egy csapat nyájasan vigyorgó chinai lépett be hozzánk, egyideig bámulva, miként használjuk a kést és villát, később azonban szabad folyást engedve a gunynak. Midőn a szobát elhagyták, még a folyosóról is behallatszott gunykaczajuk.

Mielőtt a város nevezetességeit megtekintettük volna, kiváncsiak voltunk megismerni a kormányzó nézeteit. A tapasztaltak után nem tápláltunk reményeket, s ugy keltünk utra, hogy az udvariasság szabályainak eleget tegyünk. A kormányzó, egy erőteljes alak, kiváló udvariassággal fogadott bennünket. Ha valóban ellensége minden europainak, mint azt Zo-zung-tang nekünk bizalmasan mondotta, akkor ki kell jelentenünk, hogy érzelmeit ügyesen tudta elrejteni.

Minden chinai azonban születésétől kezdve álnok és hazug. Igaz szó oly nehezen jut ki ajkaik közül, hogy az alattomosságot még akkor is, midőn a hazugság semmi hasznot sem hoz, mintegy a jó nevelés követelményekép gyakorolják; azért a mandzsu kormányzó is csaknem önmagát igyekezett felülmulni az udvariasságban, s végre kezét őszintesége jeléül, hogy csupán a mi javunkat tekinti, szivére téve, kereken megtagadott minden támogatást tőlünk, a Lassaba való utazást illetőleg.

„Nyolcz évvel ezelőtt még“ — mondá — „rendes ut vezetett Sining-fu-ból Lassaba. Ma egy chinai sem utazik többé a Kuku-nor-on túl. Akarjátok tudni miért? Elmondom. Nyolcz évvel ezelőtt a lassai Amban (chinai követ a Dalai-lama udvaránál) a helyett, hogy amint kellett volna Batang és Tsching-su-fu felé, — a nagy sivatagon át Tibet északkeleti részén s onnan Zaidam és

Utazó Mandarinok.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

Sining-fu-n keresztül indult meg Pekingbe. Nem ugy vitte az ügyeket a tibeti udvarnál, amint a császár ezt tőle várta, s jelentést kellett volna tennie három évi működésének eredményéről. Utjában bár sok akadállyal kellett küzdenie, mert sem házat sem rizst nem talált ugyan az uton, és a magas hegyek gonosz kipárolgása folytán (vékony levegő) gyomra és belei megbetegedtek, mégis sikerült neki a Fan-zh területén a Hoang-ho forrásaihoz eljutni. Alig értesültek erről a rablók, midőn fejedelmeik tüstént megegyeztek abban, hogy az Ambant megfenyiteni fogják. A kiséret 300 katonából és 1000 lámából állott s a rablók több óráig tartó csatát vivtak e tekintélyes csapat ellen. Midőn a követ kisérete észrevette, hogy két pajtásuk már halva van, megfutamodott és cserben hagyta őt. A rablók fogolylyá tették őt s megfosztották mindenétől, még a ruhát is letépték róla. Az Amban hideg vérrel várta halálát, de a rablók meghagyták életét és még szabadságát is visszaadták. Éhséggel és hideggel küzdve érkezett meg Sining-fu-ba. A császár, aki belátta, hogy a rablók csakis szigorusága miatt bántak ily könyörtelenül vele, gazdagon megajándékozta kötelességét hiven teljesitett szolgáját. Ez idő óta chinai még nem utazott át e rablók által lakott vidéken. Az tehát teljes lehetetlenség, hogy ohajtástok szerént valamely karavánhoz csatlakozzatok.

„Akkor magunk fogunk egy karavánt felszerelni“ — válaszolt a gróf. — „Csak egy vezetőre és alkalmas sátrakra van szükségünk. A Tsungli-Yamen által kiállitott utlevelünk alapján kérem excellenciád támogatását. Az ut nehézségeit majd leküzdjük magunk, csak ön ne görditsen akadályokat utunkba.“

„A sivatagon keresztül való utazás nehézségei oly nagyok, hogy ti azokkal megküzdeni képtelenek vagytok. Különösen nyáron a folyamok mind ki vannak áradva. A vizek mélyek és sebesek. Miként keltek át a tulsó partra, hidak és járművek teljes hiányában. És ha néhány folyamon szerencsésen keresztül haladtok is, végre eljuttok egy olyan folyamhoz, melyen az áthaladás lehetet-

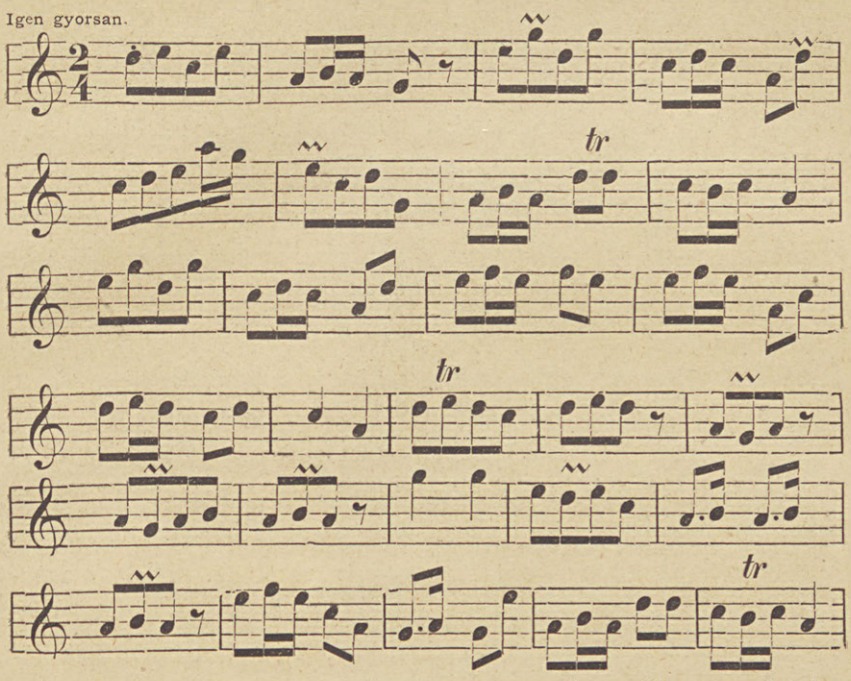
len. Vissza nem térhettek, mert időközben a folyamok mögöttetek még jobban megáradtak, és utoljára is éhen vesztek el. — Hol vegyek én sátrakat? — Magamnak sincs, katonáimnak pedig nincs szükségük reá. Itt akartok tölteni nehány napot, tehát nézzetek magatok sátrak után. Talán akadtok oly emberre is, aki Tibetbe elvezetni kész. Ha ez nektek sikerül" — tevé hozzá gonosz mosoly kiséretében — „akkor én megadom az engedélyt a tovább utazásra."

E fogadtatás ellen természetesen nem egy ellenvetésünk volt, mire a kormányzó az előszobában ácsorgók közül többeket behivott, hogy állitásait általuk megerősittesse. — Behozatott egy csomó aktát, melyek az Amban esetet bizonyitották, s még más rablási eseteket is tartalmaztak, melyeket mind a Tangutok követtek el, s a következő szavakkal végezte be a tárgyalást: „Nyolcz év óta egy karaván sem haladt keresztül e vidéken, tehát nektek is Sze-tschuen-be kell mennetek, ahol tervetek elé akadályt senki sem fog görditni."

Hidegen bucsuztunk el a kormányzótól, hogy a Sining-fu-i Tautainál tisztelegjünk. Ez a város legszebb Yamen-jében lakik. Lakszobai arról tanuskodnak, hogy e magas hivatalnok már szakitott a chinaiak ismeretes igénytelenségével, és teljes mértékben élvezi mindazon kényelmeket, miknek megszerzését, roppant gazdagsága, lehetővé teszi neki.

Az elfogadó terem falai aranyozott diszitésekkel voltak ellátva, a művészi faragásu székeket puha vánkosok födték, az asztalok apróságokkal és műtárgyakkal voltak elhalmozva, s minden sarokban értékes vázák állottak. Egy világi hölgy kényelmes boudoirja alig versenyezhet ama felséges illattal, mely a Tautai elfogadó termét betöltötte.

A Tautai zenekedvelő is, és saját zenekart tart, amely naponta hat óra hosszat, egy udvari emelvényen, folyvást egyetlen darabot játszik. A dallamot feljegyeztem.

A Tautai sem nem árthatott, sem nem használhatott nekünk; azért is lemondtunk róla, hogy vele ismételtessük ama szavakat, miket a kormányzónál hallottunk, és oly dolgok felett társalogtunk vele, amelyek egy chinai világfit jobban érdekelnek. Midőn eltávoztunk tőle, engem felkért, hogy három óráját igazítsam meg. Mint rendesen, ezek az órák sem voltak felhuzva. A következő napokban arra kért, hogy távcsövét javítsam ki. »Két évvel ezelőtt még oly jól működött, hogy a tárgyakat csak nem kézzel elérhetőnek hittem jelentékeny távolságból is, most azonban megromlott az üveg és mit sem látok rajta.« Midőn a csövet megvizsgáltam, kitünt, hogy egy nagy csomó papir van benne, s akadályozta a látást. Eltávolitottam az akadályt, és megtisztitottam az üvegeket. A Tautai el volt ragadtatva ügyességem által, s egy kosár felséges őszi baraczkkal jutalmazta azt.

A magas uraságok siettek látogatásunk viszonzásával. Nemcsak a kormányzó és Tautai látogattak meg bennünket, hanem a

többi mandarinok és a hatóság csaknem valamennyi tagja, és pedig — nejeik megbízásából. A dolog ugyanis következőleg áll. A szokás azt kívánja, hogy minden látogatást viszonozni kell. Kényszerülve voltunk tehát mi is megjelenni a mandarinok lakásain. A nők és leányok, akiknek nem szabad magukat nyilvánosan mutatni az utczákon, látogatásunk alatt lyukakat furtak a falba, s azokon keresztül egész kényelemmel vizsgáltak bennünket. Midőn később nyomára jöttünk a dolognak, annyiban ignoráltunk minden hivatlan látogatást, hogy viszonlátogatásokat többé nem tettünk.

Sining-fu-t magát csakhamar megismertük teljesen. A város (2304 méter magasságban) a Sining-ho balpartján fekszik, csaknem közepén az 5 kilométer széles, buza földekkel boritott völgynek, 10 méter magas fallal övezve. Mint a többi chinai városnak, ennek is két fő utczája van, s ezek egyenesen a város kapuihoz vezetnek. A házak azonban tágasabbak és izlésesebben vannak építve, mint máshol. A házak legnagyobb része fából épült, csak nehány épülethez használtak kőkoczkákat. A számos kormányépület lengő zászlóival festői képet kölcsönöz a főutczának. A lakosok száma 60.000. Ezek még hamisitatlan, telivér chinaiak s részint földműveléssel, részint élelmi és gyógyszerek s továbbá ruhadarabok elárusításával foglalkoznak. Különösen kiemelendő iparágaik nincsenek.

A népesség általában véve, jóindulatu, szorgalmas, és kiváncsi, anélkül hogy gonoszságra való hajlamot árulna el. Sining-fu az első chinai város Tibet északkeleti határán. Nehány mértföldnyire a várostól már egy jelentékeny tibeti kolostor létezik.

Sikerült a kormányzótól engedélyt kapnunk arra, hogy Kumbum kolostort meglátogassuk. Már maga az a gondolat, hogy a buddha vallásnak egy valódi képviselőjével megismerkedünk, ösztönzött bennünket, nem is érintve abbeli reményünket, hogy ott talán sikerül egy vezetőt kapnunk, aki az ország belsejébe kalauzoljon bennünket.

Utunk előbb egy Sining-fu mellett nyíló mellék völgyön vezetett, egyenesen délnek, s aztán Sing-tschun falu mellett nyugatra

fordult és egy hegyhátra haladt fel. A hegyháton tul, egy szűk völgyben lábaink előtt láttuk a kolostort.

Nagyobb távolságból tekintve a kolostor rendkívül hasonlít egy leégett faluhoz, csak a közvetlen közelben lesz a benyomás barátságosabb, és még nagyobb mértékben lenne az, ha a közel hegyoldalak erdőkkel lennének borítva. Terrass alakulag emelkednek fel a völgy oldalain a lámák tetőtlen fehérre meszelt lakházai, a főtemplom fölött, melynek aranyozott teteje már messziről szembe ötlik. A gyalog ösvényen számos lámát láttunk járkálni. Vörösbe voltak öltözve, és csuhájuk, amely a meztelen karokat szabadon hagyta, némileg ó római jelleget kölcsönzött nekik. Nekem különösen a papok sötét arczszine tünt fel, mely annál szembeötlőbbnek mutatkozott, mert sötétségét még egy vastag piszok réteg is emelte.

Hála a kormányzó ajánló levelének, egy csinos és aránylag tiszta házban szállásoltak el bennünket. Az udvaron egy nagy árbocz volt felállítva, s arról hosszu, keskeny, és tibeti irásjelekkel tarkázott lobogók csüngtek alá. A ház belseje egy keskeny, hosszúkás teremből állott, melyet ismét deszkafalak osztottak három szobára. Az ágyak fából voltak, s az asztalok és székek hiányát a padozat egy emeltebb része pótolta. Megérkezésünk után tüstént meglátogatott bennünket a kolostor három főtisztviselője. Ezek sem voltak fényesebben öltözve, s ugyan olyan durva, vörös csuhát viseltek mint a többiek. A küldöttség vezetője öreg, 68 éves férfiu volt, jó kifejezésű rokonszenves arczczal, s a társalgás folyamában csak fejével bólintgatott, anélkül hogy egy szót szóllott volna. A második oly sötét barna mint egy hindu, inkább rablóhoz mint paphoz hasonlított. A harmadik, aki mint a zárda gazdája a szót vitte, a többiektől ravasz arczkifejezése által, s ezüst s arannyal hímzett, piszkos mellénye által különbözött. A három szerzetes, lakásunk egyik mellékhelyiségében, keleti modorban foglalt helyet, a nemezzel boritott széles padon. Érkezésünkre fölkeltek és néma meghajtássa üdvözöltek bennünket. Nehány alárendelt szerzetes, czukros és szá-

ritott gyümölcsökkel megrakott tálat hozott. Leültünk mi is, és a tárgyalás megkezdődött. A társalgás kissé nehezen ment, mert a lámák csak tibeti nyelven beszéltek. Sin tolmács először chinai nyelvre forditotta le szavainkat, s aztán egy másik tolmács, kit a kormányzó adott mellénk, magyarázta meg azokat házi gazdáinknak.

A gróf következőleg kezdte: »Mondja meg a lámáknak, hogy mi idegenek vagyunk, akik rendkívül messze földről jövünk, hogy tiszteletünket kifejezzük a Buddha vallás iránt.« E mondat természetesen csak bevezetésül szolgált valódi czéljainkhoz. Nehogy azonban a tolmács ily fontos értekezlet alkalmával valamely lényeges dolgot kifeledjen, a gróf tanácsosabbnak látta rövid mondatokban társalogni. Azonban alig kezdett a zárda gazdája beszélni, midőn láttuk, hogy a további társalgás a lehetetlenségek közé tartozik, mert tíz perczig tartó gyorsan lepergetett, és majdnem fuldokolva előadott beszédében sokkal többre felelt, mint amit mi tulajdonkép kérdezni szándékoztunk. És midőn igy a legcsekélyebb pihenés nélkül fecsegett előttünk, tisztában voltunk azzal is, hogy tulajdonkép tolmácsra nincs szükségünk.

Valóban azt hallottuk, amit már anélkül is tudtunk. Senki sem megy ez uton Tibetbe, sem láma, sem kereskedő, sem chinai, sem mongol, sem tibeti. Minden Lassaba zarándokló szerzetes Sze-tschuen felé veszi utját. Ez egy feleletből, melyet a gazda egy nem is hallott kérdésre adott, világos, hogy csak a felsőbb helyről vett parancsnak tett eleget.

A grófnak arra a nyilatkozatára, hogy a Dalai-lámát a legjobb szándékkal látogatnók meg, s különösen azért, hogy nagy összeget tegyünk ajándékkép lábaihoz, és bármely Lámának, aki bennünket Lassaba vezet, gazdagon megfizetjük fáradságát, következőleg válaszolt a szóvivő: »Sajnálom, de egy Láma sem fogad el pénzbeli jutalmat. Közülünk senki sem volt még Lassaban és nincs is kedve megtenni ez utat, mert a Tangutok legujabb rablásai folytán el

vannak rémülve. Bátran hihetünk szavainak, mert egy lama soha sem hazudik.«

Midőn később az alsóbb rendü lamával külön szövetséget akartunk kötni, ugyanoly feleletet kaptunk attól is.

A gazda aztán elbeszélte, hogy a mohammedanok 1872-ben elpusztitották a zárdát. Két évvel aztán, egy csapat buddha vallásu

Völgytorok Sining-fu előtt.

Fan-zh azt is elpusztitotta, amit a mohammedanok épen hagytak, a főtemplom kivételével, amelyet nem bántottak. E pusztitás előtt 4000 láma lakott a zárdában, most azonban már csak két ezeren vannak.

Arra a kérdésre, a vörös vagy a sárga egyházhoz tartoznak-e, azt válaszolta, hogy ők a sárga egyház*) hivei. Közönségesen ők

*) Egy későbbi fejezetben visszatérünk e szakadásra a buddhista egyházban.

is vörös ruhát hordanak ugyan, teljes ornatusban azonban a sárga kalap jelzi sectájukat.

A szerzetesek rendkivül bámultak, midőn részleteket mondtunk nekik a két pápa méltóságára és lakására vonatkozólag Lassaban és Teschulumbo-ban. Nem foghatták fel, honnan tudhatjuk mi mindezeket. Most már csak azt kértük, hogy mutassanak be a zárda főnökének, de a szóvivő, szivére tett kézzel erősitette, hogy a Kum-bum-i zárda Kutuktu-ja, Kantonba utazott.

A láma soha sem hazudik ugyan, de ez egy esetben mégis kivételt tett, mert kevés idő mulva megpillantottuk e szentet egyik templom előcsarnokában. Aztán arra kértük a küldöttséget, hogy mutassa meg nekünk a templomok és a zárda nevezetességeit. E kérésünket szivesen igérkeztek teljesiteni.

A templom egy négyszögü udvar közepén fekszik. Számos melléképület, fakarzatokkal, köriti az előudvart. A háttérben levő épületek előtt egy kis trón áll fából faragva, ott ült a Kutuktu, egészen sárga selyembe öltözve, ölében iratokkal, melyeket rendezni iparkodott, s néha a világosság felé tartott, mintha valamit keresne bennük. Előtte, fejükkel a porban, félkör alakban térdelt egy csoport láma. Később azonban fölkeltek, és előbb levetették saruikat, mielőtt a trón lépcsőire hágtak volna, hogy a szenttel beszéljenek. Nemsokára egy csapat öregebb láma váltotta fel őket, akik előbb az előudvar egyik sarkában keleti modorban voltak letelepedve.

Amphitheatrumi modorban bezárva a jelenetet, két sorban állottak az előtérben a legfiatalabb lamák arczczal egymásnak fordulva. Kezeikkel, lábaikkal sőt arczuk minden izmával folytonosan mozogva, minden hangnemből kiabálva és üvöltve, a sárga olvasót majd fejök felett csóválva, majd meztelen karjukon egész a vállig feltolva, aztán ismét kezeiket összecsapva, az egész jelenet féktelen és szilaj vidámság jellegét viselte magán. Egy Lama világositott fel bennünket a jelenet iránt. Egy neme volt az a vallási oktatásnak, midőn a tanitók akarattal tévutra vezetik a tanitványokat kérdéseik által.

A tanitvány azonban, örömében túlkiabálta a kisértőt: »Nem, az nem igaz, ez hamis állitás; én ezt máskint tudom; igy vagy igy áll a kérdés; mert az igazságot itt vagy amott olvastam.«

Néhány lépcsőn haladtunk fel a templomhoz. A templom előtt vaskorláttal körülfogva áll az a fa, amelyről Huc abbé azt irja, hogy levelein Buddha képe és a tibeti alphabet irás jegyei láthatók, a természet által oda varázsolva. Mi hasztalan kutattuk a leveleken e jelenségeket, sem Buddha képet, sem betüket nem láttunk, csak egy gunyos mosolyt az öreg szerzetes ajkai körül, aki bennünket vezetett.

A fa történetére vonatkozó kérdéseinkre kijelentette a szerzetes, hogy a fa levelei régenten csakugyan Buddha arczképét viselték, most azonban már csak ritkán mutatkozik e miraculum. Csak kevés, Buddha különös kegyében álló egyéniség részesül abban a szerencsében, hogy ily levelekre akadjon. A utolsó boldog egy kegyes Mandarin volt, aki hét vagy nyolcz év előtt a kolostort meglátogatta.

Másnap Széchenyi grófnak sikerült egy levelet fölfedezni, amelyen csakugyan Buddhának idomtalan arczképe — valószinüleg valamely sav segélyével előállitva — volt látható. Leveleket vagy virágokat szakitni le a fáról senkinek sem engedik meg a Lamák. A lehullott leveleket szorgalmasan összegyüjtik, s mint gégebajokban rendkivül hatásos orvosságot drága pénzen adják el a zarándokoknak. A fának négy törzse van és mintegy 6—8 méter magas, s látogatásunk alkalmával hosszukás, sötétzöld levelekkel volt elboritva. A fürt alaku virágok ép bimbóban voltak. Mindenesetre az oleaceak családjához tartozik. Én azt tartom, hogy Syringa L. (fehérvirágu bodzafa, melyet valószinüleg Chinából hoztak Európába.

A templomnak nagy művészettel készült vasrácsozat által elzárt főhomlokzata előtt a Lámák egy csudálatos imát mondottak. Csak togájukba öltözve állottak a sima faburkolatu padozaton, néhány szót

mormoltak, s aztán tenyerükön csusztak előre a deszkákon; e csuszások nyomait 15 centiméter mély rovatékok tanusitják már a sima padlón.

A főtemplom belseje az áldozati ajándékok roppant sokasága által lep meg; arany Buddha-szobrok, a legszebb szinekben pompázó selyem szövetek, ékszerek, drágakövek, diszitmények, arany és ezüst nagy mennyisége van itt együtt. Emlitésre méltó egy melléktemplom, számtalan halálfővel. Midőn ismét az előudvarba értünk, egy másik kép kötötte le figyelmünket. A trón előtt egy fiatal Lama állott, csinos fekete bajusszal és simára borotvált fővel. Vonzó hosszukás arczából egy pár okos szem fénylett felénk. Vele szemben, négy, látszólag körzővel kimért félkörben ültek a Lámák. Az egész társaság hangosan imádkozott. Imájuk dallama rendkivül hasonlitott a litaniához. Teljes tiszta öszhangzat volt az, melynek valóban elragadó harmoniáját a fiatal Lama mély és érczes hangja még tulkiáltotta.

Ha éjjel hasonló imákat tartanak, a templomot vörös lámpákkal világitják meg s a különben is vonzó ének, még nagyobb hatást tesz az emberi csontokból készitett gyásztrombiták mély hangja által.

A Kum-bum-i theologiai facultásnak négy osztálya van, és pedig:

1. A vallás titkainak kutatásával foglalkozó iskola.

2. A szertartások iskolája.

3. Az orvosi iskola, a 440 betegség megfigyelése és kezelése czéljából.

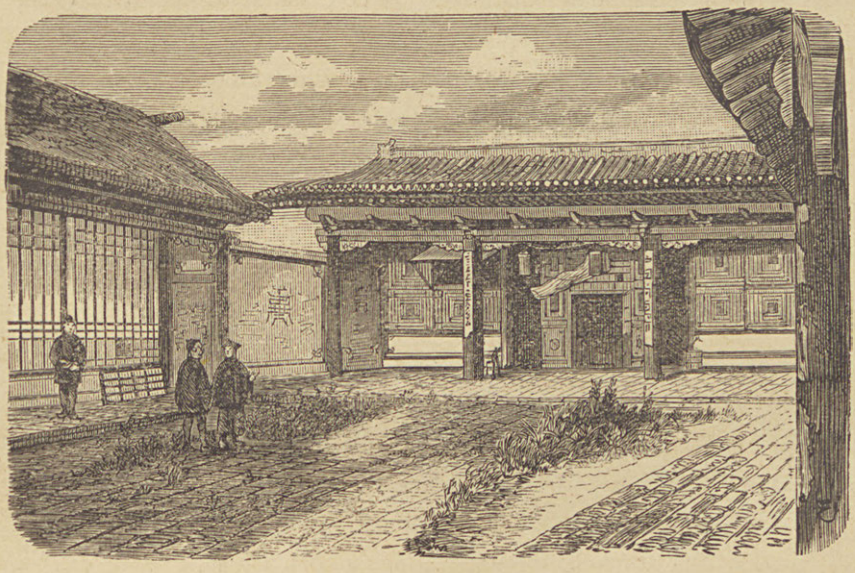
4. Az imák betanulására szolgáló iskola. Ennek van legtöbb hallgatója.

A Lama-orvosok, daczára annak, hogy tudományuk vajmi kevés, mégis birtokában lehetnek nehány oly gyógyszernek, melyeknek ismerete ránk nézve is előnyös lehetne.

Az ily intézeteket rendkivül szigoruan kormányozzák. Csekély hibákért osztogatott szigoru testi büntetések segitnek fentartani a

példás fegyelmet. Az oly növendékeket, akik nagyobb kihágást követtek el, homlokukon megbélyegzik és kicsapják. Minden közösen történik. Közösen esznek, közösen imádkoznak, az áldozatokat egyenlő részben osztják ki sat., hogy azonban a földi javak még sincsenek egyiránt kiosztva, ez az illetők rangkülömbségében, s kisebb vagy nagyobb takarékossági hajlamaiban rejlik.

A templom megtekintése után egy közel csucsot másztunk

Vizsgálati terem Sining-fu-ban.

meg, melynek tetejéből jóformán tökéletes kilátásunk volt a környékre. A nap már hanyatlóban volt, midőn a csucsra felértünk. Délre a Kuku-nor-hegység fekete sziklatömegei emelkednek 4000 méternyi magasságban, és amennyire a szem lát, egész a Kuku-nor-taváig nyulnak el. Minthogy az elmult napon esőzés volt a hegyek közt, a legmagasabb csucsok vékony hóréteggel voltak bevonva. Az oldalak meredeken esnek le a völgyek felé, s végre alacsony márga-agyag dombokká lapulnak el. E dombok friss zöld füvel vannak födve.

A Kuku-nor fölött vihar dühöngött. Pompás látványban részesültünk. Mig az egyik oldalon a terhes felhőkből minden oldalról czikáztak a villámok, a másik oldalon az izzó vörösszinü alkonyatpir tépte el az égboltozat fekete szürke fátylát. Az észak hegyei, egyenlő jelleg mellett, uralkodnak a Sining-ho jobboldali völgy lejtőin. A mellékvölgyek vizszegények, s kőtörmelékkel vannak elboritva.

Másnap reggel egyedül tértem vissza Sining fu-ba, hogy előkészületeket tegyek a csillagászati megfigyelésekhez. — Ezenkivül rosszullétem is nehány napi nyugalmat követelt, és akadályozott abban, hogy részt vehessek a gróf kirándulásaiban.

Megérkezésem alkalmával értesitett Kung-sche, hogy időközben egy angol missionarius érkezett oda, és a tisztviselők roppant rémületére, egyházi szónoklatokat tartott az utczán összesereglett nép előtt. Mr. Easton még az nap este meglátogatott. Tudatta velem, hogy Sze-tschuen tartományból jött, Tsching-tschou-ban egy hittéritői állomást rendezett be, ott azonban elvált társától Mr. Camerontól, aki Lassa-ba indult (a tibeti határszélen azonban — mint később értesültünk, — visszautasitották) és Sining-fu-ba jött meggyőződni a felől, valjon fogékony-e az itteni lakosság vallásának alapelvei iránt. Már Tschung-pe-shienben hallotta, hogy europai utasok érkeztek Sining-fu-ba. Az ottani lakosság még most is töri a fejét utazásunk czélja fölött.

„A három idegen“ — beszélték ott Mr. Eastonnak — „nagyon csudálatos ember. Nagy ládákat visznek ugyan magukkal, de azért még sem kereskedők, mert a ládákban sem selyemszövetek, sem mákony vagy más kereskedelmi czikkek nincsenek, hanem csak nagy kövek, olyan kövek, amilyeneket a folyamokban és völgyekben ezrenként lehet találni, minden becs és ezüsttartalom nélkül. Már e körülményből is következtethetni, hogy nincs helyén az eszük. Midőn aztán városunkban megháltak, akkor minden kétség eloszlott. Az europaiak csakugyan őrültek. Midőn a Kun-kwanban elhelyezkedtek, kidobták a nemez ágyakat, melyeket a hatóság küldött számukra

s a császár kegyelméből nyert ízletes ételeket a szolgaszemélyzet között osztották ki. Aztán, ahelyett hogy lepihentek volna a fárasztó utazás után, mindegyik egy darab papirt vett elő s érthetetlen jegyeket irkált arra. Nem beszéltek, nem is ettek, csak tiszta vizet ittak.«

Széchenyi gróf két nap mulva visszatért Kum-bum-ból anélkül, hogy csak a legkisebb eredményt is elérte volna. A szerzetesek egyhangulag helyben hagyták a kormányzó szavait. Midőn a gróf később visszautazás közben Quetä felé eszközölt kirándulás után — e város a Hoang-ho jobb partján fekszik, s onnan látható-lag járt ut vezet a sivatagon keresztül délnyugotra Zaidam felé, és tovább a Hoang-ho forrásaihoz — ismét meg akarta lágyítni a szerzetesek szívét, nyers szavakkal utasitották el a látogatást, s alig lehetett kieszközölni, hogy éjjeli szállást adjanak.

Egy másik kisérlet, hogy Altin és Tschobsön kolostorok lámáit, drága pénzzel megnyerjük tervünknek, szintén meghiusult. A szerzeteseket semmikép sem lehetett rávenni, hogy érdekeltséget érezzenek utazásunk iránt.

E két zárda, két napi járó földre fekszik Sining-fu-tól 2800 méter magasságban a tenger szine fölött a Mej hegység déli lejtőjén, egymástól jelentéktelen távolságban*) e zárdák sokkal kissebbek és szegényebbek mint Kum-bum. A Tschobsöni zárda egyik oltár képe, egy elefántot ábrázol, amelyen egy majom, egy nyul és egy varju lovagolnak. E kép kétségtelenül a hindu szomszédságból származik.

Utitársaim távolléte alatt egyszer Kung-she háló szobámba jött éjjel és fölkeltett. Minden tagjában reszketett, s eleintén egyetlen szót sem tudott kiejteni, csak később dadogta ki nagy nehezen: „Uram jöjjön, rablók vannak a házban.«

*) Csak azt jegyzem még meg, hogy Prschewalszky rosszul értesült, midőn Tatung-shien falut a Tatung-ho partjára helyezi. E helység a Pej-tschuen-ho partján fekszik, és ez a Sining-ho-nak egyik kis mellék folyója. Altinból egy nap alatt eljuthatni oda.

„Hol?“ —kérdém felugorva. — „A mi lakásunkban?“

„Mindjárt itt a mellék szobában.“

Revolveremet véve előtte mentem a félénk szolgának, aki ujjával a mellék helyiségbe mutatott. Minden podgyászunk ott volt felhalmozva. Figyeltem, de a legcsekélyebb neszt sem tudtam megkülönböztetni. Kung-sche könyörögve emelte föl kezeit, hogy ne menjek be, mert rosszul járhatok. Anélkül hogy reá hallgattam volna, kinyitottam az ajtót. Egy lélek sem volt a kamarában. — A sötétségben nem vehettem ki semmit, de midőn Kung-sche-nek is megjött a bátorsága és egészen kitárta az ajtót, a rendetlenségből rögtön következtettem, hogy a chinai iparlovagok csakugyan látogatást tettek nálunk.

A tolvajok, az utczáról oly nagy kerek lyukat törtek a tolmács által lakott szobába, hogy azon csakis egy chinai tolvaj juthatott be. Sin nagy bőröndje ellenállott a feltörési kiséretnek, egyik szolgánk bőröndje azonban teljesen ki volt ürítve. A mi podgyászunk csekély ingert gyakorolt a gazemberekre. Az europai tárgyak csak arra szolgáltak volna, hogy a tolvajokat fölfedezni segitsenek, s így a többek között eldobtak egy távcsövet is, melyet a tolvajok egyike magával vitt. Az utczán találtam meg azt. A betörésnek kevéssel éjfél előtt kellett megtörténnie, oly órában, midőn az éjjeli őr is, akinek gondjára volt bizva az egész ház, elszundikált, és mélyen aludt, azon szoba papirablakai előtt, amelyben a tolvajlást elkövették.

Másnap délelőtt, jelentést tettem a rendőrség főnökénél. Anélkül, hogy a tényállás fölvételével vesződött volna, egyszerűen kijelentette, hogy a tolvajt öt nap alatt előállitja. Ezzel vége volt az egésznek.

Nehány gazdag kereskedő hallott valamit csillagászati észleleteimről, és könyörgött, hogy engedjem meg nekik, hogy azon jelen lehessenek. Megengedtem ama föltétel mellett, hogy engem semmi tekintetben nem háborgatnak, és csöndesen viselik magukat.

Munkálataim befejezése után, vendégeimmel foglalkoztam. A

telescopot a holdra irányoztam, és egyiknek a másik után megengedtem, hogy beletekintsen. A chinaiak kitűnő kereskedők, de rosz csillagászok. Nézeteik minden oly dologra vonatkozólag, amit kézzel megfogni képtelenek, zavartak és elmosódottak. Igy állitották, hogy a hold és csillagok égő lámpák az égboltozaton, a nap pedig egy

Sining-fu.

káros hatásu romlást okozó tűz. A Pekingi csillagda egykori jelentőségének Chinára nézve már régóta vége, s az ott alapitott hivatalok évek óta nincsenek már betöltve. Hogy azonban a hold és napfogyatkozások alkalmával tartatni szokott ájtatosságokra pontos adatokkal birjanak, Fritsche tanár, mint az intézet aligazgatója, évenkint egy naptárt szerkeszt.

Vendégeim nagy érdeklődést mutattak a hold szakadozott

krater felülete iránt, és szótlan figyelemmel hallgatták magyarázatomat a hold mozgásáról a föld körül és a nap felé. Magyarázataimat Kung-sche tolmácsolta meg nekik drastikus modorban. A vendégek érdekkel nézték a Jupiter négy holdját, és a Saturnus gyürüjét is, de meggyőznöm őket nem sikerült. Éjfél felé, fejcsóválva távoztak az udvarból. Kung-sche nyitott előttük ajtót és hallotta, midőn egy öreg ember a többiekhez így szólt: »Ostobaság! Ez nagyon buta embereknek tarthat minket. Egyetlen szó sem igaz abból amit mondott.«

Gyakran lovagoltam a környékben, és sikerült nemcsak a lakosság közönyét legyőznöm, hanem türelem és előzékenység által még nehány barátot is szereznem. Különösen sokszor felkerestem egy a várostól délre eső dombon épült templomot, melynek előcsarnokából pompás kilátás nyilt a városra. Végre oly ismerős lettem az ottaniakkal, hogy bátorságot vehettem magamnak, oda vinni a fényképészeti készletet, hogy a templomot és a várost is lefényképezhessem. Midőn egy este hazatértem kilovagolásomból, nagy tömeget találtam a kapu előtt, amely üdvözölve és kiáltozva fogadott. A kapus már észrevett, s igy csak botomat kellett felemelnem, hogy egy szökéssel belől lehessek a kapun. Midőn a kaput ismét bezárták, tetőpontját érte el a zaj s a kaput nagy kövekkel kezdték döngetni.

E tolongások oka után kérdezősködve, Kung-sche felvilágositott, hogy a nép között az a hír van elterjedve, hogy én egy szép asszonnyal beszéltem, s hogy czélomat elérhessem a kapust 90 taellel vesztegettem meg.

Végig hallgattam Kung-sche barátomnak erre vonatkozó kenetteljes szavait és szelid szemrehányásait, megnyugtattam őt, mondván, hogy ő ép oly jól tudja mint minden földije, hogy minden chinai nő vagy leány örökre megbélyegezve van, ha csak egy szót is vált europai férfiuval. Semmi kedvem sincs tehát közeledni velük, mert a találkozásnak nevetséges következményei lehetnének

csak reám nézve. Megbiztam őt, hogy tudakozódjék a közelebbi részletek iránt, s világositsa fel a népet gyanuja alaptalanságáról.

Kung-sche szót fogadott, s rábeszélő tehetségének csakugyan sikerült is lecsendesitni a háborgó tengert.

Arról a magaslatról, amely a Kum-bum zárdát a durva nyugati szelek ellen védi, már láttuk azt a sziklafalat, mely mint a láthatár végpontja, a nagy kiterjedésü Kuku-nor tavát*) délre elzárja. Foglalkozzunk most már kissé behatóbban ez érdekes tóval.

A müvelt világrészben is gyakran tapasztaljuk, hogy már az ókorban ismeretes s a lakosság által többé kevésbbé becsült és kihasznált tárgyaknak, p. o. tavak, gyógyforrások, hegylánczolatok és egyes csúcsok keletkezéséhez egész sora füződik a mondáknak.

A Mythos mind e tárgyakat költői ingerrel ruházta fel, s ennek befolyása alól még a mi prózai századunk sem tudja magát emanczipálni.

Hasonlókép, és mégis a mi viszonyainktól különbözőleg nyilatkozik a Mythos Ázsia belsejében, ama fensikokon, amelyeknek csekély számu népessége, még gyermekileg egyszerü müveltségi fokon áll.

A természeti jelenségek, a szembeötlő talajtulajdonságok, s minden általuk ki nem magyarázható tárgy vagy esemény óriási arányokat ölt fel az ő gyenge képzelő tehetségükkel szemben, s a legnagyobb mértékben felizgatott képzelődés az isteneknek szenteli e helyeket „szent"-nek nyilatkoztatja őket; valamint az oly embereket is, akiknek valami fontos dologért lekötelezettnek képzelik magukat.

A mythicus varázs által szőtt képletek száma csekély, de az egész országban átalánosan ismeretes, s a népnek örege-apraja szent borzalommal beszél a „szent tóról" a „szent templomról", sat. a Kuku-nor neve is „szent tó, a szent Kuku-nor".

A tó keletkezésének legendája röviden a következő. A régi

*) Nor, mongolul = tó.

időkben élt Tibetben egy király, aki elhatározta, hogy Buddha tiszteletére egy nagyszerü templomot épittett, a templom már csaknem teljesen kész volt, midőn egyszer, minden látható külső ok nélkül összeomlott. Ujra kezdték a munkát. A völgyekből, Sanym tartomány sikjairól ezrenként érkeztek a munkások, hogy ez istennek tetsző művet befejezzék, de még nem volt befejezve, az épület ismét összeomlott. A harmadik kisérlet sem volt szerencsésebb.

A király kétségbeesve e szerencsétlenség fölött, tanácskozni kezdett az ország szent férfiaival. Nem tudtak kellő magyarázatot adni a dolognak, s csak egy közölte a királylyal, hogy messze Mongoliában él egy szent, aki egyedül képes arra, hogy e titokról a fátyolt félre vonja. Ez embert fel kellett találni, mert csak igy lehetett remélni, hogy a templom befejezhető lesz. A király csakhamar ki is szemelt egy papot, akinek különös ügyessége azt engedték remélni, hogy sikeresen eljár a megbizatásban. A király elküldte őt a szent ember felkeresésére.

A Lama beutazta China és Mongolia minden hires zárdáját, beszélt több zárda főnökkel, akiket szent életük miatt »Gigen« czimmel tiszteltek meg. Egyik sem tudott felvilágositást adni. Elszomorodva a sikertelenség miatt a legrövidebb uton a homokpusztákon és a Mongolia és Tibet között elterülő kopár sivatagokon igyekezett hazajutni. Egy napon eltört hevederének csatja, s hogy azt kijavithassa, a legelső szegényes hajlékba belépett, ott egy jóindulatu, vak, öreg embert talált, aki szives készséggel adta át neki saját hevedercsatját. A lama, midőn az öreg ember, utazásának czélját kérdezte tőle, kitérő feleletet adott, azt mondván, hogy Chinából jön és minden nagy buddhista templomban ájtatoskodni szándékozik.

„A beszédes öreg ember erre minden nevezetes templom nevét elmondta, s végre a tibeti király sikertelen kisérleteire is rátért. „Ott“ — ugy mondá — „hasztalan minden fáradság, mert a templom alapzata alatt egy nyugtalan háborgó tó van, amely kö-

vet kövön maradni nem enged. Ha azonban a tó titka elárultatnék, akkor annak vizei ide folynának, s embereket és a vidéket elpusztitnák.« Alig hallotta a Láma e szavakat, midőn felfedezte kilétét az öreg előtt, lovára ugrott és elvágtatott.

Sirva és jajgatva várta az öreg Jurtájában fiainak hazaérkez-

Völgytorok Kum-bum felől.

tét, mert ő maga képtelen volt, hogy a Lámát üldözze. Midőn fia a nyájjal haza érkezett, azonnal meghagyta neki, hogy keresse fel a Lámát, és ragadja el tőle a beszédet, (t. i. a titkot) vagy is ölje meg. A „Chyle" szó azonban mongol nyelven, beszédet és csatot is jelent.

Fia elsietett, és éjjelre csakugyan utól is érte a Lámát. Köve-

telte tőle, hogy adja vissza a chyle-t. Minden szó nélkül átadta neki a vándor a heveder csatot, mire a fiu gyorsan hazavágtatott. Ott csakhamar kitünt a félreértés, de az idő már késő volt arra nézve, hogy a Lámát utólérhessék.

Már a következő éjjelen hallani lehetett a rohanó habok moraját. Akadály nélkül bugyogott fel a viz egy nagy nyilásból és elöntötte az egész vidéket. Maga az öreg, fiaival és nyájaival együtt szintén elveszett. Végre megszánta Isten a bűnösöket, és egy nagy madarat küldött, aki egy óriási sziklatömbbel betömte azt a lyukat, melyből a viz felbugyogott.

A tibeti király befejezhette a templom épitést, a földalatti tó lefolyásából pedig a Kuku-nor, vagy amint a chinaiak nevezik „Tsing-hai"-tava támadt, Ázsia szivében.*) Ez a tó keletkezésének legendája.

Keletkezésének természetes okát valószinűleg más körülményekre kell visszavezetni. A környék földrajzi sajátságai mindenkor a legbiztosabb támpontot nyujtják az ily kérdésekben. Vizsgáljuk meg tehát részletesebben e tó környékét. Északról a Kuku-nort a keletről nyugati irányban vonuló Mej nevü tömör hegység határozza. E hegylánczolat képezi a vizválasztót a Kuku-nor és a Tatung-ho vizhálózata között. Ez utóbbinak vizgazdag forrásait a tótól északkeletre, a Nan-san hegység déli lábánál kell keresnünk. E roppant hegylánczolat egyenközüleg halad a Mej-sannál, a Tatung-ho balpartján. Mindkét hegyláncz óriási arányokat és alakulásokat tüntet fel.

Nyugotról terjedelmes hegyi vidék határozza a tavat, délkeleti irányban. E hegyes vidék az, amely a Nan-san-tól elválva Kuku-nor-san nevet vesz fel s a tavat délen is egészen bekeriti. Lejtői meredeken esnek le a tó felé. Keleten azonban lankás, szelid lejtőjü vidék mutatkozik a tó körül, melynek területe legalább két-

*) Tibeti nyelven Zong-chom-bo-nak hivják.

szer akkora mint a tóé. E vidéket számtalan vizér szeli keresztül s ezek mind a Tatung-hegységből vagy a Mej-san-ból erednek, s egybe egy kopár, széles völgyben egyesülve, Sining-ho név alatt, Tonkerr mellett a Tatung-ho-ba szakadnak.

A három emlitett hegyláncz, melyek a Kukunor völgykatlanát északról, délről és nyugatról határozzák, óriás granit tömegeket képeznek, s ezek északon, legfőkép pedig Mej-san-ban, a mi magas alpeseink festői jellegét viselik magukon. Nyugaton és délen ellenkezőleg ügyetlen tömör alakjukkal alig nyujtanak valami élvezetet a szemnek, s az ellentét annyival szembeötlőbb, mivel, — nem ugy mint az átelleni hegylánczon — itt csak csekély fatenyészet található és az is csak jelentékeny magasságban.

Az északi és déli hegységek, Richthofen beosztása szerint a közép Kwen-lun rendszerhez tartoznak, melynek általános jellemzését ő a következőkben adja: „A közép Kwen-lun, hatalmas, egyenközü lánczolatok sorozatából áll. Ezek legnagyobb részt lefolyástalan homokban feküsznek, s ez esetben leginkább kerek alakulásokat tüntetve föl, emelkednek ki a sivatag lerakodásai közül. Részben a periphericus vizlefolyás területébe vannak bevonva."

A Kuku-nort szegélyező hegyek, meredeken esnek le komor hozzáférhetlen hegytorkokba ömlő forrásaikhoz, amelyek a tavat vizzel ellátják. A sziklás hegygerinczek fogas alakzatot mutatnak, majd meredeken emelkedve egy hozzáférhetlen csúcsig, majd ismét alárohanva a szakadékos, alacsonyabb hegyhátakig. A tó mellől látható hegyhát közép magassága 4000 méter, a legmagasabb csúcsok közül nehányan az 5000 métert is meghaladják. A jégmezők kékes fénye azonban sehol sem gyönyörködteti a természet barátjának szemeit, sőt ott tartózkodásunk idejében, 1879. julius és augusztus havában, még a legmagasabb csucsok is mentek voltak a hótól.

Az emlitett lapályos vidék, amely a Kuku-nort keletről határozza, s egész a Mej-san hegységig elnyulik sajátszerü tünemény és ellentéte

által ötlik szembe a hegyvidék között. Akaratlanul is azt a benyomást nyeri a szemlélő, mintha a meredekség és laposság határvonalai jelölnék meg a tó eredeti partjait, mintha a Kuku-nor habjai ősrégi időkben a sziklák által visszaverve porrá és homokká váltak volna; ép oly önkénytelenül képzeli a szem a vizsikot, amely az egész lapályos vidéket eltakarja, és a természet által alkotott széles nyiláson keresztül, kelet felé találja meg lefolyását. E benyomásokból önként származik a kérdés: Miért legyen a Kuku-nor medrének keletkezési oka más, mint a Kopi és Schamo sivatagoké, melyeknek sivár talaján, évezredekkel ezelőtt egy tenger hullámai nyugtalankodtak, amely tengernek létezését a chinai kronikák „Hon-hai“ névvel jelölték meg, s amely végre szintén kelet felé találta meg lefolyását.

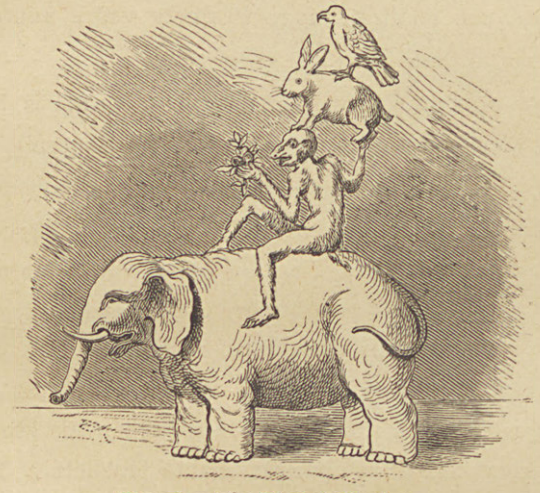
A Kuku-nor tavának tükre, 1000 méternél is magasabban fekszik*) a nagy, középázsiai sivatagok legmagasabb pontjánál; azonban még más körülmények is beszélnek e feltevés mellett.

Az előbb emlékeztem egy folyamról, a Sining-ho-ról, amely a tótól északra fakadva, a lapos, hullámos területet átmetszi, határozottan keletnek tartva, a Tatung-hoba, s ezzel együtt a Hoang-ho-ba folyik. E folyam a tonkerri sziklás felvidék megöntözése után (2736 méter) Sining-fu város széles völgyét (2304 méter) látja el a szükséges vizzel, s aztán változó körülmények között még két sziklakapun tör keresztül, mielőtt Santa mellett a Tatung-ho-ba ömlik. Nem különös-e, hogy az itt annyira hatalmas és vizgazdag Tatung-ho egyenes szöglet alatt változtatja meg irányát, s a mellette jelentéktelennek nevezhető Sining-ho nyugatkeleti irányát követi? Nem arra a feltevésre kényszeriti e körülmény az embert, hogy a Sining-ho egykor legalább egyenlő nagyságu kellett, hogy legyen

*) A tó absolut magassága számitásom szerint 3333 méter. Prschewalszky 3315 métert mond. Esetleges összhangzás, amely változó meteorologicus viszonyok mellett, ily kiterjedt tudományos expeditiók körében csak ritkán fordul elő.

a Tatung-ho-val? És ez csak ugy történhetett, ha a most lefolyástalan Kuku-nor-nak, valaha keleten csakugyan megvolt a lefolyása, midőn habjai még a Mej-san hegység meredek oldalait mosták.

Richthofen azt állitja, hogy a Kuku-nor vizállása a bele ömlő folyók vize folytán mind magasabb lesz, s a tó már közel van ahoz, hogy partjait tul lépje. E nézetét a következő körülményekre alapitja: „A tó lényegesen különbözik a sivatag többi tavaitól, mert a viz sótartalma jelentékenyen kisebb, s a partok üde zöld gyepe egész a vizszinig terjed.“

Templomkép Tschobsön-ben.

Nem akarom kétségbe vonni e nagy tudományu férfiu állitását, csak saját nézeteimet bátorkodom előadni, s ezek oda jutnak, hogy a tavat iszapolások szoritották vissza, s ezek a tó keleti részén rakodtak le, s ott képezik azt a lapos árterületet, amelyen különösen a sós tartalmu dyrusum oly szivesen tenyészik.

A tó partja csaknem ellyps-alaku, amelynek tengelye, nyugatról keletre halad. A partok nagy lapos, ivalaku, kevéssé kifejlett vagy tagolt öblöket képeznek. A tó déli partjának közepéből egy hegyes lapos földnyelv nyulik be a tóba, s e nyelv irányában fekszik a tó

egyetlen szigete, az a szikla, amelyről a hagyomány azt tartja, hogy Buddha általa zárta el a lyukat, amelyen keresztül a viz fölbugyogott. A szikla neve Tschagan. A tó körfogata mintegy 400 kilométer, és egy jó gyaloglónak legalább is tiz napra van szüksége, hogy azt körüljárja. A viz sótartalmu, keserü és élvezhetlen. Mélysége megmérhetlen, legalább a Tonkerr-ben és Sining-fu-ban élő chinaiak azt állitják.

A tó mélységét illetőleg méréseket eszközölni ez idő szerint lehetetlen, mert a tavon semmi nemű jármű nem létezik.

Halakban nincs hiány, s a Lámák különösen sokat fognak a Tschagan sziget közelében. A partoknál fogottak, kizárólag egy fajhoz, és pedig a Schizopygopsis fajhoz tartoznak. A halászatot legfőkép apró hálókkal gyakorolják, a hegyi folyamok beszakadásánál, s a vele foglalkozó nehány mongol halász, Tonkerr-ben vagy Sining-fu-ban értékesiti zsákmányát.

A Kuku-nor számos apróbb folyót vesz magába, s ezek között legjelentékenyebb a Buchain-gol. Nyugaton ömlik a tóba, és deltájának partjait mind elposványositja. A viz mélysége csekély s minden évszakban bátran átlábolható.Ha Huc abbé 1844—1846-ban tett utazása alkalmával e folyamot veszélyes utazási akadálynak állitja, akkor azt kell föltételeznünk, hogy 1873-ig annyira megváltoztak a viszonyok, hogy Prschewalszky határozottan megczáfolhatta állitásait.

Huc, munkájában, következőleg irja le az átkelést a folyamon. „Hat napi utazás után kényszerülve voltunk átkelni a Buchain-gol folyamon. E folyam a Nan-san hegységben ered, és a kék tóba (Kuku-nor) ömlik. Vize nem tulságos mély ugyan, de több széles ágra van eloszolva. Fájdalom, jóval napfelkölte előtt érkeztünk partjaira. A viz be volt fagyva, de nem oly erősen, hogy természetes hidul szolgálhatott volna. A lovak, melyek először érkeztek a folyóhoz, visszariadtak és nem akartak előremenni. Ezalatt megérkeztek a többi teherhordó állatok is, s csakhamar az egész karaván

összejött a parton. Lehetetlen leirni azt a rettenetes zavart, amely e nagy karaván kebelében az egész éjjel uralkodott. Végre nehány hajcsár ösztökélni kezdte az állatokat. A jég minden irányban ropogott, s a szegény állatok elcsusztak a sima felületen. A férfiak káromkodtak szóval zürzavar tetőpontot ért. Az első folyam ágon keresztül haladtunk, most már a másodikon, harmadikon kellett áthatolnunk. Végre, napfelköltekor élveztük azt a boldog tudatot, hogy a Buchaim-gol mögöttünk van, azonban minden költői hangulatunknak vége volt, s az utazásnak e német gyalázatosnak találtuk. És mégis mindenki ujjongott örömében, hogy szerencsésen átjutottunk a folyamon, mert csak egy embernek törött el a lába, s csupán két teherhordó állat veszett a vizbe.«

Ezzel ellentétben Prschewalszky azt irja, hogy azon a ponton, ahol az út Tibetbe vezet, a folyam csak egy ágból áll, s az is 30 méter szélességben, oly csekély mélységű, hogy még egy nyul sem, annál kevésbbé egy Yak, bele nem veszhet, ha nem akar.

A tó lapos partjain a legbujább legelők vannak, a legtermékenyebb pusztaságok, ugyszólván Közép-Ázsia óriási oázai, melyek a sziklás hegyek, a tó területeinek vizválasztói által az óriási terjedelmü kő- és homok-sivatagoktól és Zaidam és Tibet terméketlen sivataghoz hasonló fensikjaitól vannak elválasztva.

A magas dyrusum-bokrok üde kinézést kölcsönöznek a völgyeknek és a hegyek lábainak, és ámbár a vidék, csaknem teljes kopaszsága miatt egyhangunak mondható is, az ellentét a sivár, kihalt márgaagyag vidékek között távolabb nyugaton és a tó környéke között mégis jótékony és üditő. Nem csupán a talaj termékenysége, hanem a zord, tibeti viharok ellen védett völgy kellemes éghajlata is, s továbbá a Fauna változatossága, paradicsomnak tüntetik fel e tó környékét a szomszéd országok szegény vidékeivel szemben. Igaz, hogy Paradicsomnak csak az ázsiaiak előtt járja meg, mert mi, akik az üde hegyi legelőkhöz, sötét erdőkhöz, s

ezek fölött a keselyük fészkeihez, és még magasabban, az alpesi vidékek felséges jégmezeihez vagyunk szokva, mi a Kuku-nor környékén csak az eredetiséget találjuk ingerlőnek.

A Kuku-nor-san északi lejtői, különösen a humus-gazdag szakadékok egy növényt teremnek, melynek gyógyereje nemcsak Chinában ismeretes, hanem az egész földtekén megérdemelt elisme-

Vallásoktatás.

résben részesül. A völgy mélyétől kezdve, egész az erdők kezdetéig, amelyek a Kuku-nor vidékén 3200 méter magasságban is kezdődnek, sőt még olykor jelentékenyebb magasságban is tenyészik a Rebarbara, és nemcsak a Tangutok, de chinaiak is gyüjtik annak ritka gyógyerejű gyökereit. Azt tartják, hogy tavaszszal és ősszel legerőteljesebbek a gyökerek. A növény maga gyakran 3 méter magas; szára 3—4 centiméter vastag, melynek alsó részén mintegy tiz szív-

alaku nagy, sötétzöld hasitott levelet számlálhatunk meg. A felső részen, $^1/_2$ méter hosszu elágazások vannak, és ezek körül csoportosulnak az apró fehér virágok. A Rebarbara julius havában virágzik itt és magva augusztus vége felé érik meg s ezeket szeptemberben a Tangutok, a gyökerekkel együtt gyüjtik, mert ők e becses növényt sátraik közelében még művelik is.

Lámák ájtatossága.

A fészekben 25 hosszukás gumó van, amelyekhez számos vékony és hosszu mellék-gyökér csatlakozik. Ez utóbbiakat mint használhatlanokat levágják, a főgyökereket pedig napon megszáritják, s végre öszvéreken Sining-fu-ba, e becses gyógyszer főpiaczára szállitják. A gyökerek ott helyben meglepően olcsók; nehány rézpénzért annyit lehet kapni, hogy egy beteg család egész életére ellátva volna vele, de a költséges szállitás Sining-fu-ból

Pekingig, ahonnan a világ-kereskedelemnek átadják, huszszorosan megdrágitja azt.

A Kuku-nor számos pusztáin, a vadász gyakran találkozik egy fölötte érdekes állattal, a vad szamárral. Már a Nan-san hegység lejtőin, Lan-tschou-fu-tól északra, oly szerencsés voltam, hogy ez érdekes állatból egy példányt láthattam, de nem közelithettem hozzá, s nemsokára eltünt előlem egy hegyszakadékban. A vad szamár szinre és alakra teljesen hasonlit a szelid szamárhoz, csakhogy feje talán még nagyobb. Az alapszin világos-barna és hátán végig vonul a fekete szijj, amely a marnál kereszt-vonallal van ellátva. A sörény ép oly sötétszinü, mint a kereszt. A szőr gyapjas és gyakran göndör.

A vadszamár ritkán látható egyenként. Szereti a társaságot. Tiz husz kancza legeli a buja füvet egy gondos mén vezetése alatt. Az állatok rendkivül félénkek, s ha egyszer megzavarták őket nyugalmukban, aztán rendkivül nehéz lőtávolságnyira közeledni hozzájuk.

A legkedvezőbb alkalom akkor kinálkozik, ha az állatok este a folyót vagy forrást fölkeresik. Ha a vadász ily helyet kitalált, elég ha egy kő mellett meghuzódik; de még itt meg kell jegyezni, hogy a mén mindig szél ellen vezeti kedvenczeit, s hogy ez állatok szaglása rendkivül éles.

Megsebesitve a vad szamár sem bátorságát, sem menekülési képességét nem veszti el gyorsan. Ha szétzuzott lábát maga után vonszolnia kell is, bámulatos kitartással követi menekülő társait, mig végre a vérveszteség folytán elgyengülve, nagy távolságban összerogyik és odavész.

Egy másik érdekes állat, amely azonban csak ritkán téved le a sikföldre, s melynek hazája a távolabb nyugat és északfelé a Nan-san, Schuga és Barkhanbuddha hegységek csendesebb és emberek által kevésbbé látogatott hasadékaiban van, a vad állapotban élő Yak. A teljesen kifejlett Yak-bika, orra hegyétől farktövéig $3\,^1/_2$ méter hosszu

ságu. A fark maga gyakran egy teljes méter hosszu. A Yak alakja épen nem mutat fel valami nagy hasonlatosságot az európai szarvasmarháéval.

A szügyben tömör és erős, a farfelé mind véknyabb lesz az alak, annyira, hogy szinte karcsunak lehetne mondani. Ennél fogva az első lábak is rövidebbeknek és erősebbeknek látszanak a hátulsóknál. Az állat feje, a test nagyságához mérve, aránylag kicsiny, és izmos nyakon ül. A nyak, a lapoczkákon felül gömbölydes lapos puppá emelkedik fel. Az arányos szarvak hegyei lefelé S alakban kanyarodnak, ez, ha használni tudná, rettenetes fegyver lenne. Az altestről hosszu és sima szőr csaknem rojt alakjában lógg le, majdnem a földig; az alsóbb rangu chinai tisztviselők szivesen megveszik ezeket a vadászoktól, hogy pirosra festve Mandarinkalapjaikat diszitsék velük. A fark szintén hosszu szőrrel van benőve, mig a test többi része rövid durva szőrrel van fedve. A szőr alapszine fekete és sötétbarna.

A Yak, táplálékára nézve roppant keveset követelő állat. Ha csak viz van szomszédságában, akkor 1000 darabból álló csorda is megél a tibeti sivatag gyér füveiből.

E vidékek nomád népei, s a fátlan sivatagon Lassa felé utazók számára valóságos Isten áldást képeznek a jelentékeny Yak csordák; ez állatok ganéjja szolgáltatja az egyedüli tüzelő szert a sivatagban.

A Yak-bika, párosodás idején közeledik csak a tehenekből és borjukból álló csordákhoz, és ilyenkor elkeseredett harczot is folytat társaival. Különben a bika inkább magánosan szeret legelészni. Amily hatalmas és erőteljesnek látszik a bika, ép oly veszélyessé is válik a vadászat közben. Megsebesitve rendesen támadást intéz a vadász ellen. Csak az állatnak vele született ostobasága, és az a hosszu idő, amelyre az állatnak szüksége van, hogy a helyzetet fölfogja, továbbá azon körülmény, hogy a Yak rövidlátó, képesiti a vadászt arra, hogy időt és módot találjon a menekü-

lésre. A nagy csordák azonban az első lövésre megfutamodnak. Kitárt orrlyukakkal, és egyenesen tartott farkkal rohannak el az ellenkező irányban. Egy félóra mulva lassabban ügetnek, végre megállnak és eltompulva visszatekintenek. Ha a vadász gyorslábu lován utól éri őket, akkor elejthet olykor-olykor egy állatot, ellenkező esetben, soha sem részesül e szerencsében. A felriasztott csorda megérzi közeledtét és tova menekül.

A mongolok szivesen eszik ugy a Yak, mint a vadszamár husát. Sziveiket és vérüket pedig bizonyos betegségekben hathatós gyógyszernek tartják.

A Kuku-nor közelében leggyakrabban előforduló állat a süvöltő nyul (Lagomys) és pedig ennek két alfaja fordul itt elő. A kisebbik faj a vad szakadékokban, a nagyobb ellenben a tavat környező lapályokon tartózkodik, hol a földet felturják és aláássák. E kellemes állatok órahosszat szeretnek sütkérezni a napon, bámulva nézvén nagy szemeikkel a közeledő vadászt. A völgy nyilásainál egerek s más rágódó állatok is tartózkodnak.

Egy feltünő nagyságu pacsirta felséges énekéhez, a sivatagmadár buskomoly kiáltásai csatlakoznak öszhangzatosan. A tó felületét vadlibák és ruczák, továbbá tengeri hollók és sirályok népesitik meg.

A Kuku-nor völgyének éghajlata lényegesen különbözik az észak és kelet felől határos Kansu tartományétól, és a nyugatra fekvő Zaidam vidékétől. A tó magas fekvése, s másrészt a természetes sziklavédfalak azt okozzák, hogy már novemberben száraz, nyugodt hideg uralkodik ott és befagyasztja a tó szinét. Nehány nap alatt az egész tó egy sima jégfelületet képez, és a jég vastagsága januárig egy méternél is gyakran több. Ekkor, midőn a tél természetes hidat épitett a Tschagan szigethez, kezdődnek meg a zarándoklások az ottani kolostorba. A tiz lama, kik $7^1/_2$ hónapon keresztül teljesen el voltak zárkózva a világtól, hálásan fogadja az adományokat, és kenetteljes szavakban mondanak áldást ama jó

emberekre, akik őket éhen elveszni nem engedik. A chinaiak Tonkerrben beszélték, hogy néha azok a rettenetes nyugoti viharok, amelyek a tibeti fennsikokat oly gyakran fölkeresik, gyakran a Kuku-nor lapályaig is eltévednek, a dyrusum-növényeket gyökerestől kitépik és a jégre hordják, ahol aztán odafagynak.

Márczius havában már annyi ereje van a napnak, hogy e roppant jégtömeget alig 14 nap alatt felolvasztja és megsemmisiti.

A tavasz nem oly szép és vonzó mint a mérsékelt éghajlatok alatt. Nappal éltetőleg hat ugyan a nap melege a talajra, de az alkonyattal együtt rendesen beköszöntő fagy a növényéletet rendesen megsemmisiti, mert a hőmérséklet még április elején is gyakran — 10° C. kivált napfeljöttekor. A legkellemesebb évszak a nyár. A forróság soha sem elviselhetlen itt, a hűvös éjszakák, s a nap folyamán a tó vize fölött elvonuló szellők kellemessé teszik itt a tartózkodást. Az ősz rövid tartamu és igen száraz. A körül fekvő tartományok éghajlatától különösen az által különbözik a Kuku-nor vidéke, hogy itt minden évszakban rendes és bő légköri lecsapodások észlelhetők. A növényzet téli álma, október havában, a nyugoti viharok beköszöntése alkalmával kezdődik.

Most már a tó viszonyainak, növény- és állatvilágának és éghajlati viszonyainak e rövid leirása után forduljunk a nyugoti parton élő lakosokhoz (a keleti part csaknem néptelen). A lakosság mongol vagy tangut.

A mongol közép, erőteljes termetü népfaj. Szögletes feje arányosan ül széles vállán, de széles arcza, a kicsiny és ferde metszésü sötét szemekkel, rövid lapos orrával, aránytalanul nagy szájával, melynek felső ajakán csak ritka bajusz mutatkozik, szépségre igényt épen nem tarthat. A bőr szine barnás, a vastag és merev haj koromfekete; a hajviselet hasonlit a chinaiakéhoz. Simára borotvált előkoponya mellett a valódi vagy hamis czopf hátul, egészen a földig ér.

A mongol hölgyek, mint a chinaiak, gyönge teremtmények,

kiknek arczképződése csak annyiban különbözik a férfiakétól, hogy bajuszuk nincs s arczszinük kevésbbé napbarnitott. A mongol nők hajukat két, vastag hajfonadékban leeresztve, s gyöngyökkel, korallokkal, ezüst pénzekkel diszitve hordják. A férfiak ruházata, a chinaiakéhoz hasonlóan talár alaku, térdig érő felső ruhából áll. E felső ruhát a derékon egy bőröv tartja össze, továbbá chinai selyem sarukból és pörge karimáju nemezkalapból. A nők ránczos alsószoknya fölött rövidebb felső ruhát viselnek, hasonló sarukat és kalapokat mint a férfiak, mert az ő lábaik nincsenek elnyomoritva.

A mongolok, nemezből készült, könnyen tovább szállitható sátrakban élnek. A sátrak magassága 1½ méter, körfogata pedig 25—30 méter. A sátrak bordáit faalkotmány képezi. Főfoglalkozásuk állattenyésztés. Különösen számos juh-nyáj az, ami a mongolok gazdagságát képezi. Ezenkivül azonban még marhát, lovakat és tevéket tenyészt. Életmódjuk ezek által már eléggé körül van irva. Vagyonától függve, a szó teljes értelmében Vándor életet folytat, és lakását a legelők bujasága szerint változtatja. Saját személyes jóllétét tekintetbe sem véve, ott üti fel jurtáját, ahol jószága számára a legjobb legelőt találja.

A mongolok erényeit felszámlálni nagyon nehéz, sokkal könnyebb hibáikat elősorolni. Egyik fő jellemző vonásuk a sok evés és falánkság. Egyik napot csakugy mint a másikat evésben és ivásban töltik el. A tej különféle alakzataiban képezi legfőbb tápszerét. Majd édesen, majd aludtan, majd vaj és sajt, s végre szeszes ital alakjában. Ha olykor-olykor egy ürű elhullik, annak husa, s különösen kövér farka kedvencz pecsenyéjüket képezi. Éjjel nappal az égő teveganéj fölött függ a thea-kazán és soha sem lesz üres, daczára annak, hogy egyik csészét a másik után fogyasztják el. A thea, melyet a mongolok tégla alakba összesajtolva használnak, sós vizben való erős főzés, vaj és ürűzsir s végre egy marok árpa-korpa hozzá keverése által, az európai ínyre nézve kellemetlen izt kap. Ha a mongol egy chinaitól egy korsó rizspálinkát kap, sem nyugalma

sem pihenése nincs, mig az utolsó csöppet is el nem fogyasztotta barátai társaságában.

Másik jellemző tulajdonsága a mesés tisztátalanság. A vizet, mint tisztaság eszközét, még erősebben gyülöli, mint mint italt. Kora ifjuságától fogva szent borzadállyal tér ki ez elem elől; mint a teve, esős időben rosszul érzi magát, és gyakran mint galambősz patriarcha hal meg, anélkül hogy arczát egyetlen-egyszer is megmosta volna.

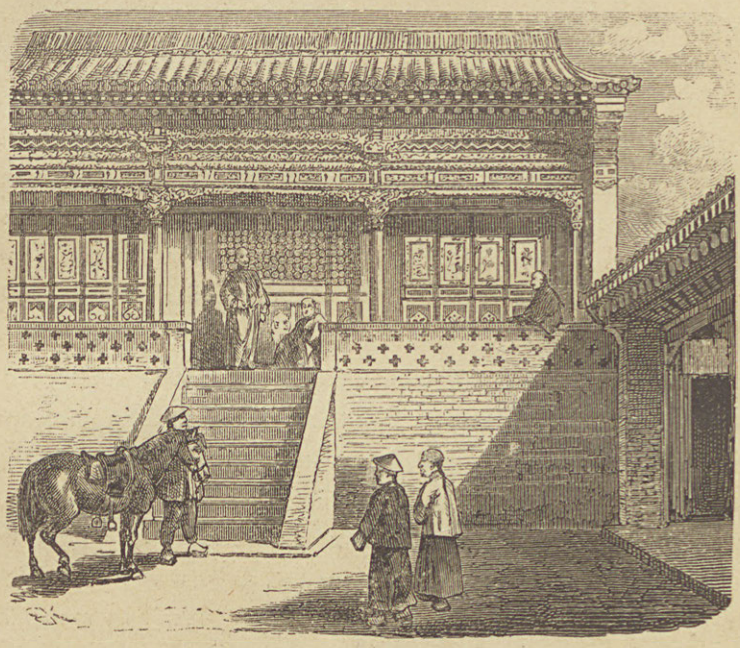
Nemcsak a nép, de a fejedelmek is, a juhnyájakon kivül még más állatokat is tenyésztenek, melyeknek vérét a mongol, ha egyszer elhatározta magát arra, hogy két hüvelykével megölje, élvezettel nyalja le körméről. Néha azt is megteszi, hogy e vérszopókat fogaival roppantja össze. A Jurta nemez takaróit soha sem tisztogatják, az avasvajmaradék, a porral együtt utálatos, ragadós tömeggé alakul és sokszor ujnyi vastagon fedi a sátrak oldalait.

Harmadik főjellemvonása a gyávaság, amely a veleszületett restségből természetesen következik. A mongol csordái őrizetét gyermekeire vagy bérenczeire bizza, a Yak-tehenek fejését feleségére, maga pedig Jurtától Jurtához lovagol, hogy ott szomszédjának theáját igya és egész nap elfecseghessen. A vadászat csekély ingerrel bir reá nézve, s csak a legnagyobb unalom perczében ragad ijjat vagy kanóczos fegyvert, hogy egy vadszamarat, vagy más vadat elejtsen. Ellenségeivel való harczában, az ügyesen végrehajtott menekülést tartja a legszebb győzelemnek.

Mily más nép volt a mongol, a nagy Kublai Khán idejében, és mily nagyon kellett aljasodniok, mig egykori nagyságukból mostani nyomoruságukig jutottak.

Fölemlitem még, hogy a mongoloknak csak egy törvényes nejük van ugyan, de e mellett még több mellékfeleséget tartanak, akiknek sorsa, rabszolgai alárendeltségüket tekintve, nem valami irigylésre méltó. A mongolok tulnyomó többsége Buddha vallását s pedig valóban hiven követi.

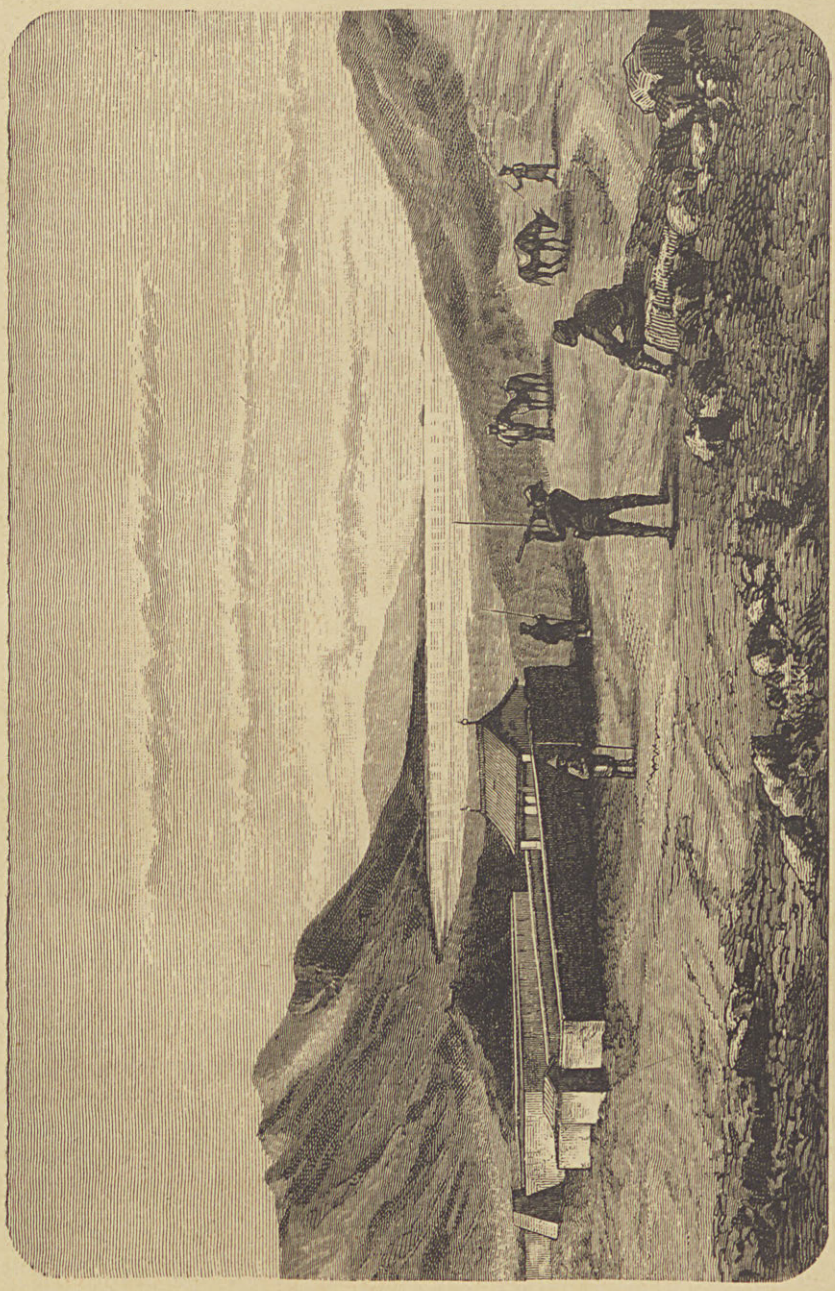
A tangut, már külső megjelenésében különbözik a mongoltól, és inkább a tibetihez hasonlit. De ha ez nem állana is, nyelvük hasonlatossága kétségtelenné teszi a rokonságot. A tangutok a Nan-san hegyes vidékein Kansu tartomány lapályain, és a Kuku-nor vidékén, továbbá a Zaidam keleti oldalán laknak, de legszámosabban találhatók a Hoang-ho vagyis sárga folyam forrásainál. Ez

Templom Sining-fu-ban.

utóbbiak Charatangutoknak nevezik magukat, és az előbbeniektől vadabb véralkatuk és izmosabb testalkatuk által különböznek.

A tangutok magassága átlag 5 láb. A tojásdad, daczos fej, sötét tüzes, egyenes metszésü fekete szemeivel és egyenes orrával, bizonyos tekintetben szépnek nevezhető. A pofacsontok előre állnak ugyan, de nem oly feltünőleg, mint a mongoloknál. Az ajkak szélesek, s gyakran tulságosan duzzadtak, s a sötét arczszin még fel-

A Kuku-nor.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

tünőbbé teszi a fogak fehérségét. A férfiak koromsötét hajukat egyenlően viselik a chinaiakkal és mongolokkal, a nők azonban számtalan lapos fonadékban leeresztve, s olykor a kifestett arczok körül csavarva, hordják azt.

A tangutok öltözete nyáron durva gyapjukelméből áll, télen pedig juhbőrbundából, melyet a szőrével kifelé viselnek vállaikon. A felső ruha csak a térdig ér. A térd, valamint a jobb kar és a mell jobb fele mindenkor meztelenek. Fejét kaczkiásan félrecsapott nemez kalap födi. Tibeti egyenes kard, melynek markolatát egy értékes korall diszesiti, képezi legértékesebb részét kissé kalandos öltözetének. A nők öltözéke hasonló a férfiakéhoz, csakhogy a hajfonatoknak korallokkal és piros üveggyöngyökkel való ékitése folytán még fényesebbnek látszik.

A tangutok fekete sátrakban laknak, melynek szövetét, házi állatjuknak a Yaknak hosszu szőréből készitik. A sátrak, ha fel vannak állitva, széles, és tompa fedelü gulákhoz hasonlitnak. A tetőn egy vagy két nyilás van a füst kibocsátására. E nyilásokat esős időben elszokták takarni. A sátor belsejében folytonosan ég a tüz. A tangutok nyughelyét egy réteg szalma képezi, félig elrothadt nemez takarókkal boritva.

A nép, kizárólag állattenyésztéssel foglalkozó nomád nép, behozott pörkölt árpakorpával, melyet theával meglocsolva, a marokban gombóczokká alakitnak (Dsamba), továbbá tejjel, vajjal, vadhussal, theával és nyájaik elhullott darabjainak husával. A tangutok tisztátalanság dolgában, talán még a mongolokon is tultesznek, de más tulajdonságaik, bátorság, erély és furfang, arra jogositják fel őket, hogy a mongolok fölött zsarnoki uralmat gyakoroljanak. A tangutok is nagy részben buddhisták, s a papok határtalan hatalmat gyakorolnak fölöttük, elhatározásaikra mindenkor azok nézete bir döntő befolyással. A tangutoknak Buddhán kivül még egy védszentjük is van a rablóisten, s minden rablóhadjárat előtt ennek oltalmát és közremüködését kérik ki. A babona, mely

a legparányibb véletlenség fölé is kiterjeszti mysticus szárnyait, okozza azt is, hogy a papok, a vallási szertartásokon kivül még jóslással is foglalkoznak. A házassági intézmények és családi élet a tangutoknál hasonló a mongolokéhoz. Egy sajátságos szokás megengedi a tangutoknak, hogy más ember feleségét elrabolják, ha az asszony is beleegyezett elraboltatásába, később azonban köteles váltság összeget lefizetni a megrabolt férjnek.

A Tangutok egy része mohamedán. Ezek ruházata, szokásai teljesen hasonlitnak buddhista rokonaikéhoz, s életmódjuk csak annyiban különbözik, hogy a chinai mohamedánok példájára, a szeszes italok sőt még a dohány élvezetét is megvetik.

A Kuku-nor környékén és Odontála mellett, vagyis a Hoang-ho forrás vidékén és Zaidam tájékán tanyázó tangutok, kivétel nélkül rablók. Rabló kirándulásaik rendesen a mongol tanyákig terjednek, kiknek gyakran nyájaikat és minden egyéb jószágukat elrabolják. A rendesen megfutamodó mongolok közül ha egyet elfogniok sikerül, azt fogolykép magukkal hurczolják, s ennek a legalacsonyabb szolgálatot kell teljesitnie a tatár táborban. A tangutok még akkor is, ha békében élnek a mongolok szomszédságában jurtáikban, föltétlen uralmat gyakorolnak ez utóbbiak fölött. Ilyenkor a mongol tangut szomszédja szeszélyeinek játéktárgya, és gyávasága nem engedi, hogy ellenszegüljön, vagy csak szóval is tiltakozzék e zsarnokság ellen. Igy minden oldalról a vad hegyi lakosok által övezve, folyvást apad a Kuku-nor vidékének mongol lakossága, és valószinű, hogy nagyon rövid idő mulva már nem is hajtják többé juhaikat e szép tó partjaira legelészni, és pedig annyival inkább, mert az ő tulajdonképi hazájuk, a nagy Kopi sivatag.

A chinai mohamedán lázadás leveretése óta, amely a Kuku-nor melletti törzseket is vad izgatottságba hozta, a tó keleti partjain található gazdag legelők el vannak hagyatva. A mongolok elmenekültek onnan, a tangutok pedig kerülik a chinaiakat.

A hegyi lakosok között, mint már ezt Sining-fuban hallottam

a chinaiaktól, nem ritkák a szabályszerüetlenségek. Sining-fu-ban láttam is ezek közül kettőt. 8—14 éves gyermekek voltak ezek nagyságra és alakra eléggé kifejlődve, világos szőke, csaknem fehér hajjal és kék szemekkel. Az arczszin fehér volt és éles ellentétet képezett a chinaiak sárga bőrével. A két gyermek értelmisége azonban a legalacsonyabb fokon állott; csak dadogva beszélték a chinai nyelvet, és otromba kaczagásuk kétségtelenül tanusitotta bambaságukat. E gyermekeket, szülőik, valódi hegyi tangutok, rabszolgákul adták el a chinaiaknak.

A Kuku-nor környéke chinai fennhatóság alá tartozik, és területe körülbelől 100.000 kilométer. Politikai és közigazgatási tekintetbe, Zaidam, és Hoang-ho forrásainak vidéke is a Kuku-nor-hoz tartoznak. Már Sining-fu-ban megismerkedtünk e vidék kormányzójával. E, ha ugy nevezhetjük chinai tartomány lakossága 28 törzsre oszlik s ezek mindegyike, egy-egy bennszülött fejedelemmel bir. E fejedelmek mind a Sining-fu-i kormányzónak vannak alárendelve, s kötelesek minden két évben beszállitni az adót, nyers bőrökben, ezüst és arany porban. (Ezeket mosás által nyerik a folyók medrében). Ez adót személyesen kell beszállitniok Pekingbe a birodalmi kormányhoz.

E kötelezettség, ha általában eleget tennének neki, szilárd köteléket képezhetne, amely a hegyek vad lakosait a chinai befolyással szorosabban összefüzhetné. A jelen körülmények között, a kormányzó megelégszik azzal, hogy kissebb katonai csapatokat küld ki nyugatra, a hegylakosok rabló kirándulásainak figyelemmel kisérése végett. A csapatok néhány hét mutva visszatérnek és hajmeresztő dolgokat beszélnek el az egyes törzseknek egymástól független fejedelmeinek zsarnokoskodásairól. A kormányzó aztán hosszu jelentésben dicséri fel a chinai kormány előtt a Kuku-nor vidékén uralkodó példás rendet és paradicsomi állapotokat. — Nekünk azonban, akik személyesen győződtünk meg a dolgok állása felől, azt mondta, hogy legalább öt évvel korán jöttünk, mert öt év mulva már meg lesznek fékezve e vad csordák.

A tó nyugati partján található békés mongolok is izgatottságban voltak ott mulasztásunk alatt, mert az üres fejedelmi méltóság betöltésének kérdése fölött pártokra szakadtak.

A „Wan“ uralkodócsalád kihalt. Az utolsó fejedelem e családból, egy 18 éves csinos ifju 1876-ban tisztelkedett a chinai császárnál, hogy fejedelmi rangjában való megerősitését megköszönje. A császár ez alkalommal a vörös gombbal és pávatollal tüntette ki őt. Midőn a császári palotából kilépett, az erős szél lekapta kalapjáról a tollat. E miatt megrémülve, — minthogy ezt kedvezőtlen előjelnek tekintette, lakására sietett és elmetszette torkát. Egyébiránt azt mondják róla, hogy az iszákosok örjöngésében szenvedett. Igy mult ki a Kuku-nor vidéke mellett tanyázó egykor hatalmas mongol fejedelmi család utolsó sarja.

Ily körülmények között nem csudálkozhatni, ha az egykor annyira virágzó Tonkerr, kereskedelmi város, amely két napi járásra van a tótól, s ahol nemcsak a Marco Polo idejében, hanem a franczia Huc és az orosz Prschewalszky korában is a Tibetbe utazó karavánok találkoztak s a város utczáinak különböző nemzetiségek festői öltönyei kölcsönöztek élénkséget, s a pénz és áruczikk folytonosan egyik kézből a másikba vándorolt, — e magasságból egyszerre romhalmazzá törpült össze, kereskedelem, forgalom, és minden segélyeszköz nélkül arra, hogy a mohamedán lázadás által rajta ütött sebeket behegeszthesse.

A Kuku-nor-tól Lassa-ba vezető, egykor oly járt utat most már ellepte a fü, a sikokon a futó homok jó részben elfödte a nyomokat, s a nagyszerü karavánok és gazdag kereskedők a Tschingtu-fun és Batang felé déli irányban vezető biztos utat választják. Ugy tetszik, mintha a pusztulás szelleme lenne mindenható a Kuku-nor környékén. Csak azt óhajtom részemről, hogy a kormányzónak sikerüljön rendet és biztonságot hozni létre, s ezáltal hozzájárulni ahoz, hogy kereskedelem és ipar, s ennek folytán az egyesek és az összes népesség jóléte, komoly lendülést nyerjen.

XVIII.

Sining-fu-ból — Tsching-tu-fu-ba.

Aratás. — A Tatung-ho beömlése a Hoang-ho-ba. — Átkelés a Hoang-ho-n. — Erőszakos beszállásolás Lan-tschou-fu-ban. — Régi ismerősök. — Földrengés. — A Wej-ho. — Tsing-tschou. — A vidék. — Szer az öszvérek nyeritése ellen. — Paj-suj-kiang. — Lojang-shien. — »Mintjen« a nagy szó. — Éjjeli élet Kwan-juön-ben. — Chinai jövendő-mondó. — Az Uon-mjao templom. — Egy beteg. — Kőlépcső-utak. — A Tschingtu-fui sikság. — Kőkapuk. — Megérkezés Sze-tschuen tartomány fővárosába.

„Keressenek maguk valakit, aki Lassaba elvezeti önöket, s ha találnak, akkor nincs többé ellenvetésem Tibeti utazásuk ellen.“ — A kormányzó nyugodtan kisérhette e szavakat sokat jelentő mosollyal, mert tudta, hogy alattvalói vakon teljesitik parancsait.

Minden törekedésünk hajótörést szenvedett a lakosság vonakodásán: sem jó szóval sem pénzzel nem tudtunk összehozni egy karaván̈t. Meggyőződvén, hogy tovább tartózkodásunknak czélja nincs, elhatároztuk, hogy délre utazunk, hiszen a kormányzó szavát adta nekünk, hogy a Sze-tschuen-i kormányzó mindenkép elősegitni fogja Lassa-ba való utazásunkat.

Augusztus 10-én indultunk el Sining-fuból. Három napig egész Lao-ya-je-ig ugyanazon uton mentünk vissza, amelyen ide jöttünk. A chinai parasztok el voltak foglalva az aratással. A napsugarak égetően sütöttek ugyan (árnyékban 35° C.) de e szorgalmas nép egy perczig sem pihent. Örege apraja, látható örömmel segitett a munkában. Egyik rész kis kézi sarlóval aratta a búzát, a másik a szomszéd földre hordta a kévéket, és tekintélyes asztagokat rakott belőlük. A falvak közelében már a csépléssel voltak elfoglalva. A kalászokat e czélra keményre vert agyagtalajon, vékony rétegekben

kiteritik, aztán egy szögletes kőhengert vontatnak rajta keresztül, és ugy nyomják ki belőle a magot. A polyvás szemet aztán garmadába rakják, s szeles időben, szórva választják el a polyvát a tiszta szemtől.

A földek legnagyobb része búzával volt bevetve. Az egész utazás alatt Lao-ya-je-ig, csak két zab, és nehány tengeri földet láttam, burgonya, borsó, köles és pohánka földekkel, leginkább csak a falvak közvetlen közelében találkoztunk. A mezei terményeket kivétel nélkül még éretlen korukban aratják le, és levágva még 2—3 napig kiteszik a nap sugarai hevének, mielőtt asztagba raknák. Hasonló eljárást követnek el a chinaiak a gyümölcsöknél is, azon czélból, hogy az idényt meghosszabitsák.

Lan-tschou-fu felé, a hüvelyes vetemények már le voltak aratva. A folytonosan növekvő hőségben, mindenütt különféle dinnyefajok élvezete által üdithettük fel magunkat. A dinnyéket, közvetlen a földeken adják el az utasoknak.

E gyümölcs rendkivül nagy, leves, jó izü és bámulatosan olcsó. Még a legszegényebb teherhordó sem tagadja meg magától a dinnyét, — egyik gyümölcsöt a másik után lopja, ép ugy mint mikor nálunk a vándorló egy mezei virágot letép, és addig izlelgeti annak édes levit, mig végre, hogy a Kuku-nor-i kormányzó szavaival éljek: „belei szenvedő állapotba jutnak.“ — Mig Magyarországon a sárga dinnye husa leginkább sárga, a görögdinnyéké pedig halvány rózsaszin, a Hoang-ho sikjain, mindkét fajnál nagy változatosságot találunk a szinre vonatkozólag.

A többi gyümölcs fajok is, — ezeket esti sétáink alkalmával vásároltuk a kertekben, teljes elismerésünket érdemelték ki. Majd piros pozsgás kajszi és őszi baraczkok, majd kellemes izű almák, sőt a Lan-tschou-fu-i piaczon félérett fekete szőllőt is kaptunk.

Lao-ya-je-ben kényszerülve voltunk, teherhordó állatokkal helyettesitni a málhás kocsikat, minthogy nem akartuk a már ismeretes, hosszabb utat használni Ping-fan-shien felé. Lao-ya-je-től

nyugotra, két órányi hosszu meredek szikla hasadék szoritja össze a Sining-ho-medrét. A lovagló ut kigyózva halad fel és le a hegyek szélein, nem egyszer oly helyeken, hogy a legkényelmesebb chinai lovagot is gondolkodóba ejti, valjon nem lesz-e tanácsosabb leszállani a nyeregből, mint veszélyeztetni azt, hogy minden csontját összezuzza. Végre kinyilik a völgy, a sziklák hátrább vonulnak s a márgaagyag terület szélesedik. Déli oldalon nehány kellemes völgy nyilik a Sining-ho fő völgyébe. E völgyek talaja művelve van, s elboritva falvakkal és gyümölcsös kertekkel, mig a fő völgy és az azt határozó hegyek, teljesen kopaszok és terméketlenek.

Még jóval alkonyat előtt érkeztünk meg egy Santa nevű piszkos faluba. Elég időnk volt tehát arra, hogy a közel Tatung-hot megtekinthessük. E folyam egy sötét sziklavölgyből tör elő, északra a fentebb nevezett falutól, s innen, 5 Li hosszuságban egy hatalmas 10 kilométer szélességü völgyet nedvesit meg, s aztán, a Sining-ho-t magába fogadva, egyenes szöglet alatt kelet felé fordul. Mélysége Santa mellett 4—6 méter, és érczzöld szinü vize oly tiszta és átlátszó, hogy a köveket megszámlálhattuk fenekén. E dolgok szemlélésében észre sem vettük, hogy egy csapat tiszteletre méltó és erkölcsös santai polgár mindenütt nyomunkban jár. Nem is sokáig gondolkoztunk, hanem levetköztünk, s az öregek nagy rémületére, de az ifjabbaknak mulatságára, a vizbe ugrottuuk.

Hallgatag csudálattal követték minden mozdulatunkat, hiszen jól tudták, hogy lábaink nem érhetik el a feneket, s ha volt közöttük valaki, aki eddig még kételkedett volna azon, hogy az európaiak szárazon és vizben egyaránt képesek élni, most személyesen meggyőződhetett róla. Midőn besötétedett, babonás félelemmel sugdosták egymás fülébe: „Tehát mégis igaz! — A chinaiak előtt ugyanis teljesen ismeretlen dolog az uszás müvészete.

Az a fahid, amelyen másnap a sziklavölgy végén a Tatung-ho tulsó partjára jutottunk, széditő egy alkotmány, 50 méter magasságban a viz szine fölött, nehány földbevert fa karon nyugodva,

a 25 lépés hosszuságu palló, csak épen elég széles arra, hogy az elővigyázatos öszvér baj nélkül keresztül haladhasson rajta. Oldalkorlátnak, természetesen, hire sincs.

A kezemnél levő chinai térkép szerint, reméltem, hogy csakhamar eljutunk a Hoang-ho-hoz. Azonban még jó darabig várhattunk reá. E közben még Che-dsui-tsa-ban (1718 méter magasságban) tartottunk éjjeli tanyát, és még másnap is jó 50 Lit kellett megjárnunk, mig annak balpartjához érkeztünk. A környék minden völgye, tehát a Hoang-ho-é is, mély bemetszésű. A folyam, kopasz sziklákból, és agyagalakulásokból képzett hegytorok öléből rohan elő, anélkül, hogy a Tatung-ho balpartjáról láthatnók, mert völgysikja, melyben a viz, harmincz méter mély medret vájt, sürüen be van ültetve gyümölcsfákkal. A Tatung-ho beszakadása a Hoang-ho-ba a kis, mintegy 25 méter magasságban, jól megmüvelt sikon fekvő Chia-zl-kou-fu falu mellett van.

A Lan-tschou-fu-ba utazók itt kelnek keresztül a folyamon. A baloldalon egy lovaglóut vezet ugyan Lan-tschou-fu felé, de az oly rosz állapotban van, hogy megterhelt öszvérek nem haladhatnak rajta. A teherhordó állatoknak egy meredek szikla rovatékon kellett lekapaszkodniok, a homokos partnak annak egyetlen pontjához, ahol a komp kiköthetett. Európai lovak, minden csontjukat összezuznák e rövid, de veszélyes uton.

Egy lapos csónak alig elég arra, hogy tiz megterhelt öszvért, a hozzájuk szükséges 10—12 hajcsárral együtt magába fogadjon, egész nap közlekedik a két part között. Az átkelés, tekintettel az erős áramlatra, nem csekély munkát ad a hajósoknak. A nehézkes oldalevezőt, 6—8 erős chinai, minden erejének megfeszitésével, fáradságosan és lassan mozgatja, s a még nagyobb kormányrúd oly nehéz, hogy 9 ember is alig igazgathatja vele a hajót.

Áradások alkalmával gyakran megesik, hogy a révészek, ámbár ilyenkor jelentékenyen szaporitják számukat, képtelenek a tulsó partra evezni. Az áramlás által elkapatva, ilyenkor min-

den igyekezetök csak oda van irányozva, hogy a hajócskát az alattomos folyam szikláitól és zátonyaitól távol tartsák, s ha ez sikerült, rendesen valahol Lan-tschou-fu körül kötnek ki, ahol a viz esése már nem oly rohamos.

Az átkelés alatt kérdeztem tolmácsunktól, valjon tudja-e a folyam nevét. Sin látható méltatlankodással bigyesztette ajkait, és válaszolta: „A Tatung-ho!"

„Hát mi a neve ama folyamnak?" — kérdém a Tatung-honak sokkal nagyobb Hoang-ho-ba ömlésének helyére mutatva.

„Siling-ho!" — volt a válasz.

Midőn felvilágositásomat, a folyam valódi nevét illetőleg a következő szavakkal visszautasitotta: „Az lehetetlen, a Hoang-ho 50 Li távolságra van innen" — felkértem, hogy legyen szives engem figyelmeztetni, ha a Hoang-ho-hoz érkezünk.

Folytonosan közelében maradtam. Csak midőn Lan-tschou-fu városát már szemeinkkel láttuk, mutatott a széles völgyön keresztül kigyózó ezüstös viz szalagokra, s daczára, hogy utunk folyvást ugyan azon folyam partján vezetett, ellentmondást nem tűrő határozottsággal mondá: „Ez a Hoang-ho!"

Hogy a földek, a legnagyobb szárazság idején is kellő nedvességet kaphassanak, a chinaiak, tekintve, hogy a folyamok partjai rendkivül magasak, a mellékvölgyek pedig rendesen vizhiányban szenvednek, a Hoang-ho partjai mentében, óriás fakerekeket épitettek, melyek valóban ügyes szerkezetükkel a vizet a magas partok fölé emelik. A mi malomkerekeink alakjára készitve, a kerekek körületén számos veder van alkalmazva, négyoldalu, harántékos fekvésü fahasangból, amelyeknek feneke mindenkor a kerék egyik lapátjára támaszkodik, s melynek magasabb nyilása, a kerék felszinével együtt a part magasságát meghaladja. Az áramlat által okozott forgás közben, a viz alá kerülnek a vedrek, s megtelnek vizzel, melyet aztán fordulásuk közben egy

folyókába eresztenek. A viztartóból bambuszcsöveken, vagy nyitott fa válukban folyik a viz a földekre.

Augusztus 16-án érkeztünk Lan-tschou-fu-ba, a déli órákban. Zo-zung-tang ajánlólevele daczára, ezuttal hideg fogadtatásban részesültünk; még csak lakást sem kaphattunk.

Nehány sikertelen kisérlet után, arra, hogy a házak valamelyikébe behatolhassunk, elhatároztuk, hogy az üresen álló vizsgaépületet foglaljuk le éjjeli szállásul.

A mit sem sejtő kapuőr hangos kiabálás közben tiltakozott ugyan a váratlan vendégek bevonulása ellen; de minden eredmény nélkül. A szellős helyiségek sokkal alkalmasabb szállásnak igérkeztek, hogy sem egyszerű tiltakozásnak engedni hajlandók lettünk volna. A kapus tehát, kancsal szemekkel vizsgálta egy darabig minden mozdulatunkat, aztán nehány fenyegető szót menydörgött az üres levegőbe, s egy ugrással kivül volt az utczára vezető ajtón, rettenetes zajjal csapván be azt maga után.

Egy negyed óra mulva végre mozogni kezdtek a mandarinok is. A város szolgái minden oldalról elősiettek. Egy tolmács igyekezett velünk megértetni a polgármester parancsát, hogy azonnal takarodjunk a Yamenből. Egy másik, még szemtelenebb modorban tudatta velünk a parancsot, mely abból állott, hogy a kormányzó egyátalán nem akar bennünket megszenvedni a városban, hanem a város falain kivül szerez lakást számunkra. Erre, Széchenyi gróf parancsot adott a hajcsároknak, hogy a podgyászt az öszvérekre rakják fel.

Ekkor egy harmadik rendőr állott elénk, vadul forgó szemekkel, őrült hadonázás közben kiabálva, és szidva bennünket, azt állitván, hogy a házat feltörtük és minden ajtót tönkre tettünk; a kormányzó dühös és azt követeli, hogy azonnal távozzunk. Sin tolmácsunk azonban valódi chinai modorban válaszolt neki. Egyenesen neki szaladt, s egy percz alatt a rendőr gyomrán állott, mandarin csizmájával gázolva rajta.

Jajgatva menekült e küldött a Yamenből. E durvaság következményeire nem kelle sokáig várnunk. A kormányzó névjegyét küldötte el, székek, asztalok, ágyak, nehány doboz thea és ama különös üzenet kiséretében, hogy most már minden rendben van, s maradhatunk a Yamenben.

Mongoltábor.

Lan-tschou-fu-ban viszontláttam egyik Schanghai-i ismerősömet, Hagge urat, aki mint a Tölge és társ czég képviselője az itt épülőben levő posztógyár épitését és berendezését vezeti. Kivüle még két német volt a városban, a gyár igazgatója, Strom, és egy vizi mérnök, Lanzius. Egy harmadik német, nehány hóval ezelőtt a honvágy által meglepetve, hazafelé indult, de az innen hét napi

járásra feküdt Sing-njing-tschou városban torkát metszette a szerencsétlen és meghalt. Képzelhetni a mandarinok rettegését. Fejüket vesztették a példátlan eseménnyel szemben, és rettegésük még fokozódott arra a gondolatra, hogy senki sem hisz az idegen öngyilkosságában, hanem azt állitják, hogy az erőszakos halállal mult ki.

A holttestet katonák őrizték, s ez alatt a futárok minden irányban utnak lettek inditva. Hagge ur az értesités vétele után rögtön utnak indult ugyan, mégis csak nyolcz nap mulva jutott el a szerencsétlenség szinhelyére. A halott még mindig ott feküdt, ahol találták, s a feloszlásnak már oly foka mutatkozott rajta, hogy azt leirni lehetetlen. A hatóság semmi áldozatot nem kimélt, hogy egy szép koporsót (háromszáz taelbe került) szerezzen a holttest számára. Mig azonban irányadó helyen az öngyilkosság meg nem állapittatott, a mandarinok több tekintettel voltak saját hivatalukra, mint ama ház lakóinak jólétére, ahol a szerencsétlenség megesett. Hagge urnak egy okmányt kellett aláirnia, melyben kijelenti, hogy a mandarinoknak a szerencsétlen halál okozatával semmi része nincs, s csak ekkor engedték meg az ünneyélyes eltakaritást. A német urak egyébiránt sokat panaszkodtak a chinaiak hanyagsága, nyakassága, és értelmetlensége miatt. Mindent jobban akartak tudni, s feltünő makacssággal igyekeztek hátráltatni az épitő terveit. A gyárépületet és gépházat, kő és tégla helyett agyagból akarták épittetni; a gyárépület számára kimutatott helyet minden pillanatban megváltoztatják, állitólag vallásos okokból. Egyszer azt követelték, hogy a gyár kapuja délre, másszor, hogy északra legyen, majd a tetőzet alakja foglalkoztatta az irodalomban jártas mandarin kedélyét, a szellem ijesztő fal nagysága és elhelyezése fölött pedig a papok törték fejüket.

Öt hónap tellett el már, anélkül, hogy csak a legcsekélyebb eredményt is felmutathatták volna. Végre elvesztették türelmüket. Kijelentették a kormányzónak, hogy egy pillanatig sem maradnak, ha rendeleteiket, föltétlenül nem teljesitik. Akkor aztán a kormányzó

épithet olyan gyárat magának, amilyet szeret. Ez használt. A kormányzó 200 katonát rendelt ki, és bocsátott rendelkezésükre. E katonák megérkezésünk alkalmával, ép az alap kiásásával voltak elfoglalva.

Nem régiben olvastam Schanghai-i lapokban, hogy a gyár már teljesen kész, s Zo-zung-tang-nak, s az épitőknek teljes megelégedésükre müködik. Zo-zung-tang, egy méltósággal szaporitotta udvaronczainak számát, hogy a gyárat vezető urakkal folytonos érintkezésben maradhasson. E titkári állást jelenleg Mandl ur, egy törekvő bécsi fiatal ember tölti be, aki a chinai nyelvet szóval és irásban rövid idő alatt megtanulta, s aztán a vámoknál birt alkalmazását, a mindenható alkirály kedvenczének kellemesebb és jövedelmezőbb állásával cserélte fel.

Jansen atya, a szeretetre méltó, vidám kedélyü missionarius, akivel már első látogatásunk alkalmával megismerkedtünk, még most is a tiszteletbeli mandarinházban lakott. Ez utóbbira azonban gonosz következményei voltak ott lakásának. Zo-zung-tang, alattas közegeinek meghagyta, járjanak utánna, honnan van az, hogy Kan-su tartományt egyszerre ugy ellepték a hittéritők.

Egy szép reggelen törvényszéki bizottság jelent meg a házban, ahol Jansen lakott, és minden további okoskodás nélkül börtönbe küldte annak tulajdonosát. Büntetésül azért, hogy az idegen papokat az országba csalogatja, degradálták, és bizonytalan időre — más szavakkal örökre — börtönbe vetették.

Minthogy a hatóság a missionariusokat ki nem utasithatta, azt hitte, hogy igy leghelyesebben van elintézve a dolog, s igy legkönnyebb lesz a gyülölt missionáriusokat visszavonulásra kényszeritni. A Pekingben székelő franczia követség azonban más nézeten volt. Nemcsak hogy a franczia hittéritők személyes érdekét minden hatalmában levő eszközzel védi, de egyuttal becsületbeli kérdésnek tekinti azt is, hogy azokat a chinaiakat, akik a keresztény

vallásra áttértek, a mandarinok és hatóságok önkénytes eljárása ellen megoltalmazza.

A követség befolyásának és erélyes tiltakozásának köszönheti Jansen atya vendégszerető házi gazdája is, hogy rövid fogság után ismét szabad lábra helyezték, s mint azelőtt, most is viselheti mandarin kalapján a kék gombot.

Már Sining-fu-ban hallottuk hirét ama borzasztó földrengésnek, mely Lan-tschou-fu városát augusztus 1-én állitólag egészen elpusztitotta. Jansen ur erre vonatkozólag a következőket közölte velünk: Azon nap reggel négy órakor igen kellemetlenül lett felébresztve. Felugrott és látta, hogy nehány, falon függő tárgy ingaszerü mozgásokat visz végbe. Hat órakor következett a második, hevesebb lökés, minek következménye az lett, hogy négy ház és nehány templom bódé a Hoang-ho tulsó partján összerogyott. A chinaiak ez eseményt is tulozták, s több száz halottról beszéltek, valóban pedig egyetlen emberélet sem veszett el. Ismerős levén a chinaiak eme sajátságos tulajdonságával, mi sem adtunk hitelt a tisztviselők leirásának, akik tulzásaikkal különösen azt akarták elérni, hogy utunk folytatásával visszariasszanak. Hasonlólag kétkedve fogadtuk ama, pedig hivatalos futár által hozott hirt, hogy Tsi-fu várost julius 1-én a tenger elnyelte.

Mellőzöm a Lan-tschou-fu-tól Anting-shien-ig, hol már a mult télen a katona forrongásnak okozói és tanui voltunk, — három napig tartott utunkat, mert ennek folyamában semmi nevezetes dolog elő nem adta magát, a márga-agyag vidék pedig most is oly egyhanguan unalmas volt mint akkor.

Bucsut vettünk az ismeretes uttól, amely a város kapuja előtt keletre ágazik el Si-ngan-fu felé és délnek fordulunk, utazásunk czélja felé. 25 Li távolságban még völgyekben vezet az ut, a Tschang-kon-ho partjain és folyásának ellenében, majd át kel a folyamon, s végre egy keskeny, kopasz és mérsékelten emelkedő hegyhátra visz fel bennünket, melynek buja legelője, kitünő takarmányt kell,

Tangutok tábora.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

hogy szolgáltasson, marhák és juhok számára. Mind emellett is alig találtunk csak egyes állatokat is, amelyek a buja növényzetben turkáltak volna. A Hoang-ho és Wej-ho vizválasztóján, melynek neve Hau-ti-tschang-leang, (2330 méter magasban) van egy őrház, amelynek őrsége, jövedelmező üzletet folytat a meglehetősen jó ivóvizzel. Minden utazó szivesen ad nekik nehány rézpénzt, hogy szomját olthassa.

Rövid, de meredek és fárasztó leereszkedés után a Wej-honak egyik mellékvölgyébe jutottunk. E folyam 30—40 méter mélységü medrében, lomhán folyik keresztül az agyag vidéken délfelé. A völgy sikja két kilométer széles, s kölessel, buzával s tengerivel van bevetve. A lakosság azonban rendkivül gyér. Az elszórt falvak csak nehány házból állanak. Látszik, hogy valaha lakottabb lehetett e völgy, mert utunkban több falu romjait találtuk; ezenkivül nyomait láttuk annak is, hogy itt egykor kiterjedtebb mértékben üzték a földmivelést, s hogy ott, ahol most fü és burján tenyészik, egykor ezer meg ezer munkás kéz dolgozott. Lehet, hogy a viz fölemelésének nehézsége a mély medrü folyamokból, volt az oka, hogy a lakosság elhagyta e termékenynek látszó földet.

A hegyvidék rendkivül szakgatott és kopár; az egyenközü oldal lánczok elhelyezésénél azonban megjegyzésre méltó összhangzat mutatkozik, ez oldalágazások, mint a mellékvölgyek, meredeken esnek le a fővölgy felé.

A Wej-ho-hoz érkezve, egyszerre átváltozik a vidék egyhangu rideg jellege. A Kun-tschou mellett már 8 kilométer széles völgy, valóságos zöldséges kert, mely között még nehány gyümölcsfát is fedezhetünk föl. A Wej-ho Kun-tschou-nál 1 méter mélységü homokos mederben folyik tova.

A város nyugati részén, egy hegyszakadékból elég mennyiségben kipatakzó viznek szine vöröses, és mélysége alig $^1/_2$ méter. A völgy jobb oldalán haladó hegyek, uralkodnak a baloldaliak

fölött nehány sziklás csucs által, mig a baloldaliak leginkább, gömbölyü agyag alakulásokat mutatnak.

Kun-tschou lakosainak száma 50—55000. A várost övező fal, óriási területet foglal be, melynek közepén, a még egy fallal övezett város jelentékenyen összetörpül. A belvárosban, téglából és kőből épült, s kizárólag cseréppel födött házak vannak; a külváros azonban négy, nyomorult utczából áll. E piszkos utczák a kapukhoz vezetnek. A többi puszta terület, a város temetőjét képezi. Kun-tschou-ból jó lovagló ut vezet Tyda-ba (210 Li) és a Ta-ho mellett fekvő Min-be (240 Li). A Tsing-tschou-ba vezető lovagló ut is jó állapotban van, s kissé távolabb még kocsik is járnak rajta, ámbár oly keskeny helyek is léteznek, ahol két szekérnek egymás elől kitérni lehetetlen.

Njing-juen és Fu-tschang, rendezett városok felé folytatott utunk közben háromszor kellett áthaladnunk a Wej-ho-n, mert a jobb part annyira összeolvadt a völgyet képező hegység meredek oldalfalával, hogy utat azon épitni lehetetlen. A gázlók rendes vizállás mellett 0.6 méter mélyek, a fenék pedig kavicsos. Az egyes mellékvölgyek, minden esőzés után annyi kőgörgeteget hoznak a lapályra, hogy azok egyes helyeken a folyam vizét feldagasztják. Ilyenkor a viz a földeket önti el, és egy pillanat alatt tönkre teszi a földmüvesnek minden reményét. A völgysik azonban mindezek daczára rendkivüli termékenység benyomását teszi az utasra. A növényzet rendkivül magas, (a lenszárak p. o. átlag három méter hosszuak). A gyümölcsfák szinte görnyednek a termés sulya alatt.

A tájkép is minden lépten-nyomon változatosabb és kellemesebb. Lomen falu fekvése p. o. elbájoló. Sötét szikla falak által környezve, melyeknek hasadékaiból kusznövények igyekeznek fel az éles szögletü hegyhátra épitett kis templomhoz, juhar, fűz, nyár, alma-, körte-, kajszi- és őszi-baraczk-fák lombjai közül mosolyognak felénk a falu barátságos házai.

Mielőtt Fu-tschang-shien-be érkeztünk volna, jobbra egy barát-

ságos külsejü zárdát pillantottunk meg, melynek jó karban tartott templom bódéi egy magaslatot öveznek körül, a magaslaton pedig egy óriási Buddha-szobor ül, kezeit áldólag terjesztve ki a termékeny völgy felé. Négy emeletes, cserépfödelü faállvány védelmezi az óriás bálvány fényes szineit az esőzések ellen.

A nevezett város mellett elhagytuk a Wej-hot, s hogy a Si-völgybe és Tsing-tschou városba juthassunk, megmásztuk az 1780 méter magas Kwan-tse-san-t. Ugy a felhágás mint a leereszkedés jelentékeny nehézségekkel volt egybekötve, különösen a teherhordó állatok számára. A hőség csaknem kiállhatlan volt, és ha sikerült is nehány őszi-baraczkot vásárolnunk a Fu-tschang-ba törekvő gyümölcs árusoktól, a szegény állatoknak képtelenek voltunk enyhülést szerezni, mert a hasadékok és völgyek kivétel nélkül viztelenek voltak. Csak midőn a Si-ho nevü hegyi folyamhoz jutottunk, olthatták el a szegény állatok égető szomjukat.

Augusztus 28-án érkeztünk Tsing-tschou-ba. A hatóság, midőn érkezésünk után rögtön tisztességes lakást követeltünk, bezáratta előttünk a Yamen kapuit. Nem hagytuk magunkat zavartatni ez udvariatlanság által, hanem egy polgár vezetése alatt felkerestük az üresen álló vizsga-épületet. Be volt zárva. Kopogtunk, s a kapuőr kinyitotta a kaput. Nem engedtünk neki időt arra, hogy tárgyalásokba bocsátkozzék, hanem benyomultunk az udvarra és elfoglaltuk a helyiségeket. Egy óra mulva megérkezett a polgármester teljes diszben, nyájasan üdvözölt bennünket, és ismételve biztositott, hogy rendkivül örvend, ha a hivatalos helyiségben jól érezzük magunkat. Kért, hogy minél tovább legyünk vendégei.

Tsing-tschou tulajdonkép öt városból áll, s ezek egymás mellett vannak ugyan, de külön fal által elválasztva egymástól. Mindenik városnak van egy gyönyörü hatósági épülete, a közigazgatás azonban valamennyi város részéről, a bennünket meglátogatott polgármester kezében van összpontositva. A város gazdagságát nemcsak a pompás bolthelyiségek, hanem a dió- és gesztenye-

fák lombjai közül kiemelkedő számos pagodák gazdag diszitése is bizonyitják.

Thea, dohány és indigó képezik a város fő kiviteli czikkeit. Az ipar selyemszövésre, himzésekre és kovács-munkákra terjed ki. A lakosság száma körülbelől 160.000.

A városban egy régi ismerőssel találkoztunk, Easton urral, az angol hittéritővel, aki Sining-fu-ban hasztalanul fáradozott a chinaiak megtéritésén. A viszontlátás rendkivül szivélyes volt. Meglátogattuk Easton urat saját házában, ahol nehány főből álló hivei számára egy kis házi kápolnát rendezett be.

Ő is szolgáltatott nehány adatot a földrengéshez. Tsing-tschouban nehány háztető bedőlt, Tydában pedig nehány emberélet is áldozatul esett. Egészben véve Kan-su tartományban 4000 ember vesztette e földrengés következtében életét.

Engem leginkább érdekelt a chinai utvonal-térkép, melyet Easton ur egy mandarintól ajándékba kapott. E térkép Su-tschou-tól Karaschar-ig magában foglalta az állomások neveit, a távolság megjelölésével együtt. A közepén egy nagy tó volt, (a Lop-nor) következő felvilágositó jegyzet által kisérve: „Itt van a Hoang-ho forrása, amely folyam innen Sining-fu és Lan-tschou-fu felé folyik, s Peking mellett a sárga tengerbe ömlik.“

Ha a chinaiak ily rettenetes értesüléseket kapnak geographusaik részéről, akkor nincs mit csudálkozni rajta, ha Kang-hi császár az európai missionariusokhoz fordult, hogy valódi fogalmat szerezzen magának birodalmáról.*)

Tsing-tschouból két ut vezet Hoj-shien-be, Kan-su tartomány utolsó városába. Az első, az ugynevezett Mandarin-ut, két nappal

*) Mr. Easton a Kiepert által kiadott „Globus“ — folyóiratban közzé tette az általam vele közlött adatokat a város földirati fekvése és magassága felől. Kényszeritve érzem magam ennélfogva kijelenteni, hogy ez adatok csak felületes számitásokon alapulnak (abban az időben helyes logarithmicus táblázatok és Ephemeridák teljes hijjával voltam) saját fölvételem közzétételénél helyreigazitottam azokat.

hosszabb, hanem kényelmesebb és jobb fogadók vannak mentében. A második, amelyen mi haladtunk, átmetszi a Ta-tja hegységet egyenes vonalban, és tüskön bokron siet déli végczélja felé. Hallottuk ugyan, hogy ez ut teljesen járhatatlan, mert a földrengés elpusztitotta ; de ez a hir hamisnak bizonyult be. Az egyes házak tetőzete, többé kevésbbé sérült állapotban volt ugyan, a legcsekélyebb részletekig leirt hegyszakadásoknak azonban nyomát sem láttuk. Az ut azonban anélkül is elég rosz és meredek, s különösen esőzés után annyira sikamlós, hogy tanácsosabb leszállni a lóról és gyalog folytatni az utat. A forgalom, természetesen nem is valami nagy rajta.

Alig találkoztunk egy-egy öszvér karaván nal, amelyek délről jöve, papirt, fát és szenet szállitottak Kan-su tartományba. Mandarinok soha sem utaznak erre, és ép azért a hordszékek a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak a Ta-tja-san hegységben. Tsing-tschou-nál ép ugy mint Si-ngan-fu mellett, megszünik a kocsi közlekedés dél felé.

Utazásunk első napján egy regényes mellékvölgyben haladtunk felfelé. Minél inkább közeledtünk a déli tartományok felé, annál sűrűbb és bujább lett a fatenyészet. A völgy nem széles ugyan, de mindenütt művelés alatt áll. A tanyák messziről svájczi házakhoz hasonlitnak, és egyenes vonalu, cseréppel födött tetőzetekkel vannak ellátva. A tetőzetek jóval magasabbak az épületeket övező körfalaknál. A kertek gyümölcsfáinak lombjai kellemes változatosságot kölcsönöznek a vidéknek. Igaz hogy a kellemes benyomás oda van, mihelyt a tanyák közelébe jutunk, és undorodva tántorgunk vissza a piszok és tisztátalanság ez iszonyatos fészkeitől. Az első hegyhát megmászása után, ismét az agyagvidék határán találtuk magunkat.

Mig az északra mutatkozó hegyek gömbölyübb, s nyulékonyabb alakulásuak, és csucsaik mint An-ting-shien körül, egykori erősségek romjaival vannak födve, addig a déli láthatárt sötét szikla tömegek zárják el; e szikla tömegek szabálytalan elágazásokban vegyülnek

össze egymással, s egyes hegycsucsok, nagy távolságban, emelkednek ki az alakulások e zűrzavaráből. Az utas egyszerre csak Alpesi vidéken találja magát. E jelleme a tájéknak, csak a völgyekben mutatkozó fa-tenyésztés és földmivelés által módosittatik. Gesztenyefákat, granátalmát és Tsu-tse-kat láttunk legnagyobb számmal képviselve. Ha a teherhordók Lan-tschou-fu vidékén a dinnyék élvezetét nem tagadták meg maguktól, itt a granátalmák végtelen sokasága hozta kisértetbe a Kulikat, hogy kezeiket idegen tulajdon után kinyujtsák. A szántóföldek rizst, lent, tengerit, indigót és Kau-leang-ot, egy három négy méter magasságra növő köles fajt teremnek. E kölesnek nagy félérett magvaiból készitik a „Kauleang" nevü erős pálinkát.

A tájék lépésről lépésre szebb lesz. Előbb a cserjék lesznek sűrűbbek, aztán az egyes, öreg és magas fák lépnek előtérbe, mig végre felséges erdőkké egyesülnek. Az erdők nem csupán a meredek oldalakat takarják, hanem itt ott a völgyeket is árnyékos kerettel veszik körül. Nagyobbrészben lombfa-erdők, keverve fenyős cyprus-fákkal. Láttam mogyoró-bokrokat is, melyeknek magvatlan gyümölcse inkább a megkövült komló-virához hasonlitott. Vad alma- és őszi-baraczk-fák kisérték utunkat. Az őszi-baraczkok oly nagyok mint egy dió, s izük kesernyésen savanyu. A vad almák apróbbak, és fanyar izüknél fogva nem is eszik őket. Szamóczákban nincs hiány, azonban nagyságuk és bibor piros gyümölcsük daczára, izetlenségök folytán, nem élvezhetők.

A völgyek kaszáló rétjei üde zöld szinben pompáztak. Lila szin árnyalatu János-virágok, fehér és sárga szalma-rózsák, vad ánizs, árvácska, és sikár tették változatossá a völgy gyepszőnyegének szinezetét. Az erdő szegélyeknél található nedves talajon heverő kövek, kövér moha burkolattal vannak bevonva. A völgyek átalában szükek, s nem egyszer regényes hasadékokká alakulnak át. Mindkét oldalon egyenesen emelkednek fel a meredek oldalok, s a folyócskát csaknem pár lépésnyire szoritják össze. A sziklák

A Tatung-ho beömlése a Hoang-ho-ba.

hasadékaiból egy-egy fenyő törekszik előre s a magasba, mintha csak hódolatát akarná bemutatni a szikla élén épült kis templomocskának. A magasban méltóságosan hullámzik az erdő lombkoronája, a völgyben pedig egy kelepelő malom kereke tajtékoztatja a folyócska habjait. Embereink minden megindulás nélkül közönyösen haladtak el Schamen-kwan völgyében, e gyönyörűséges idyll előtt, mi azonban, kiknek szemei két év óta nem gyönyörködtek már ily felséges élvezetben, megállottunk, kiválasztottunk egy csendes nyughelyet, és az erdő felséges magányában, valódi élvezettel fogyasztottuk el ebédünk száraz kenyerét, s ittunk hozzá felséges, friss forrásvizet.

Hoj-shien-ig minden nagyobb falu egyetlen utczából áll, a kisebbek pedig egyes tanyákból. Fogadók (Kun-kwan) nincsenek, vagy roszak, piszkosak s mindenféle féreggel telvék.

Ugyan abban a helyiségben, ahol mi háltunk, voltak elhelyezve a lovak, öszvérek, marhák, juhok és sertések is. Az éj folyamában az öszvérek folytonos nyeritése, hajnal felé a hajcsárok lármája nem hagyott aludnunk. Huc abbé tanácsa szerint igyekeztünk ugyan elhallgatni az állatokat, az által, hogy nehéz köveket kötöttünk farkukra, de mit sem használt. Lehetséges talán és én tapasztalásból beszélek, hogy ha abban a pillanatban, midőn az állat száját kitárja a nyeritéshez, valami erősen huzza lefelé, akkor a félignyitott száj ismét bezáródik, de azt hiszem, hogy ez eszköz elveszti hatását azáltal, hogy az állat végre hozzászokik. Egy óra hosszáig talán szomoruan csüggeszti le fejét, de aztán előbb gyönge kisérletekben, s később egész erejéből engedi át magát az orditás élvezetének.

Schamen-kwan-tól Hoj-shien-ig mindinkább vész a tájnak hegyi jelleme, és az erdők is egyre ritkábbak lesznek. A hegyek csak lankás vidéket képeznek, melynek termékeny talaját mindenütt ugyancsak gondosan mivelik.

Az egyes, erdőboritotta csucsokon bizonyosra vehetjük, hogy templomok vagy kolostorok rejtőznek a lombsátor alatt. Ez épü-

letek rendesen jó karban vannak s arról tanuskodnak, hogy a mohamedánok pusztitása idáig nem terjedt ki. Hoj-shien-be szeptember 3-án érkeztünk, miután Tsing-tschou-ból elutazásunk óta hat hegyszoroson áthaladtunk, a Ta-tja-san hegységben, és 300—500 méter viszonylagos magasságban. Én a legutolsó, 1392 méter magasságu hegylánczolatot, vizválasztónak tartom a Hoang-ho és a Yang-tze-kiang folyamok között. A hegylánczok kelet felé való törekvése, a folyamok észak illetőleg déli irányban folyása, az előbbi föltevés mellett bizonyitnak, ha bár egy határozott állitásnak szilárd alapját nem képezhetik. A Pej-ling nevet, amelyet európai geographusok e hegylánczolatnak adtak, itt senki sem ismeri.

Hoj-shien-től kezdve mind roszabb lesz az ut. Délre fekszik a Schita-san nevű szakadékos hegylánczolat, amelyen szükségkép keresztül kelle haladnunk. Délkeletre, nehány hegyes csucs jelentékenyen kimagaslik e szikla tömegekből. A Schita-san keletről nyugatra nyulik el, és 30 Li távolságra Hoj-shientől, az a kis folyam metszi keresztül egy megközelithetlen sziklahasadékban, amely a város mellett elterülő sikság öntözésére szükséges vizet szolgáltatja. A hegyszoros nem emelkedik ugyan 1200 méternél feljebb a tenger szine fölött, de azért megmászása mégis rendkivül fáradságos volt. Az ut meredek részei kövezve vannak, hogy a lerohanó vizek rombolása ellen inkább védve legyenek. Mig a kövezet simára tapodva nem volt, előnyös lehetett az utasokra nézve, most azonban rendkivüli elővigyázattal lehet csak haladni rajta.

Már este volt, midőn, meredek s ennél fogva fáradságos leereszkedés után, a Paj-suj folyam jobb partján, Kan-su folyam határához érkeztünk. Átkeltünk a Paj-suj piszkos, sárga vizén, egy repülő kompon, és Paj-suj-kiang városkában, már Schen-si tartomány területén voltunk. A város festőileg fekszik egy meredek sziklás hegy lábánál. Egy ősrégi templom, érdekes és gazdag diszitésü tetőzetével és egy sugár pagoda, egy másik templom fölött, kellemes benyomást tesznek az érkezőre, de ez is eltűnik azonnal, mi-

helyt a piszok tengerben uszó utczákra érkezünk. A lakosság házaiba vonult, s az utczára kergette a sertéseket, akik ugyan csak édelegtek a mély sárban. Az eső ugyanis nem esett, hanem dőlt. A hatóság már értesitve volt érkezésünkről s a gróf erélyes felszólalása után, végre meg is igérte közreműködését tovább utazásunk érdekében. Nagyon kellemetlenül volt a hatóság érintve, midőn megtudta, hogy, Kwan-juön-ig vizen szándékozunk folytatni utunkat, mert ez által elesett attól a jelentékeny nyereségtől, amely az öszvérek felfogadásánál részére okvetlenül megmaradt volna. Mindenkép igyekezett meggyőzni bennünket arról, hogy a vizi utazás hosszadalmas és veszélyes. Mind hiába.

A Paj-suj-kiang ugyanis, a hason nevü városkától kezdve hajózható. Szeptemberben szélessége 50 lépés volt és mélysége 2—3 mtr. A mélység azonban, a nyári hónapok alatt annyira csekély lesz, hogy a hajózást, tekintettel a számtalan apró sziklákra, beszüntetni kell. A folyam rendkivül sebes, és sebessége számitásom szerint 2·6 méter másodperczenként.

A köves part mellett mintegy 20 hajó horgonyzott. A járművek 18—24 lépés hosszuak, s legnagyobb szélességük 4 méter. 1·3 méternyire járnak a vizben.

A jármü belseje 6—8 czellára van beosztva. Esős időben a hajókat bambuszfonadékkal (kettő között egy réteg van száritott levelekből) ivalakulag fedik be. Az óriási kormánylapát a hajó elején van és több, bambuszkötelék által egybetartott fatörzsből áll. Esetleg egy nagy és nehéz kő kell, hogy az evező könnyebb végén a hiányzó egyensulyt helyreállitsa. Minthogy a kormány külső lapátja, 10—12 méternyi távolságban áll a hajótól, a gyakran nehéz kormányzás, 4—8 embert vesz igénybe, s ezeknek nem egyszer minden erejüket meg kell feszitniök, hogy az áramlattal megbirkózhassanak. A horgonyzás ugy történik, hogy egy erre szolgáló lyukon keresztül, fakarót vernek le a folyam fenekére, s egyuttal bambuszkötelek segélyével, a parti karókhoz kötözik a

hajót. Vitorlákat nem használnak, a viz ellen való utazásnál mégis alkalmaznak egy középső árboczot, hogy a vontató kötelet ahoz erősithessék. A hajósok nem egyeztek bele, hogy lovainkat a hajókra vigyük, s igy Lóczy ur rászánta magát, hogy azokkal együtt Lo-jangig megy, a hegyeken keresztül, mig én és a gróf a podgyásszal együtt a vizen utaztunk.

Szeptember 5-én reggel 11 órakor indultunk el, és egy perczre sem bántuk meg, hogy a vizi utat választottuk, mert az utazás, a természet nagyszerüsége és szépségére vonatkozólag minden reményünket tulhaladta. Majd sziklafalak ereszkedtek le egyenesen a folyamba, magaslataikról gyönyörü, s gyakran jelentékeny magasságu vizesésekben vezetvén a mellékfolyamok vizeit a Paj-suj-kiang-ba, majd barátságos erdőkkel fedett hegyoldalakat láttunk, melynek tisztásaiból egyes házak kandikáltak ki, majd a folyam hosszában, egy égre törekvő hegyláncz kékes körvonalai tüntek fel a ködös távolban, vagy egy árnyas fák alatt kellemesen csoportosuló falu, szóval oly változatossága a jeleneteknek, és oly gyorsaságban, mintha csak egy kaleidoskopba tekintettünk volna bele. A hajó 10 kilométernyi átlagos sebességgel óránként haladt előre.

A viz ellen való utazás nemcsak lassu, de rendkivül fáradságos is, mert a hajókat a legénység vontatja fölfelé. A vontatók utja majd a bal, majd a jobb parton halad, és ügyesen kihasznál minden erre alkalmas helyet. Oly helyeken, ahol a folyam mindkét oldalról, meredek sziklák közé van szoritva, e sziklákba négyszögü lyukakat vágtak, e lyukakba gerendákat illesztettek, és e gerendákra ismét deszkákat fektettek, melyeken a hajósok a legközelebbi völgyszélesedésig vontatják járművüket. Itt ott, össze vannak törve a deszkák, s a vontatóknak a kiálló gerendákkal kell beérniök. Hat órai kellemes utazás után Lo-jang-shien-ben voltunk, amely városka távolságát, Paj-suj-kiangtól, a mandarin két napi járásnak állitotta. A város keskeny, a Patu-ho folyamnak a Paj-suj-ba szakadása által képzett földnyelven fekszik, erdős hegyek által övezve,

520 méter magasságra a tenger szine fölött. Házainak száma 400, a lakosoké 5000. Bevártuk itt Lóczy urat, aki másnap délután érkezett meg a lovakkal, itt a hajókat változtattuk, s ezek most már oly tágasak voltak, hogy a lovaknak is hely jutott bennük. A folyam alig észrevehetőleg csekélyebb sebességével együtt a folyam völgyének tájképi jellege is változást szenvedett. A meztelen, szürke sziklák elmaradtak, s a hegyek zöld lombkoronával voltak boritva. Ahol csak lehetett, tengerit vetettek a chinaiak a hegyoldalak minden tenyérnyi sikjára. Az északról délre nyuló hegyek, viszonylagos 1000 méter tulmagasságot mutattak ugyan fel, a folyam is összeszorult ugyan még nehány helyen, s a folyó áramlata nem egyszer kemény munkát adott a hajósoknak, azonban Sze-tschuen tartomány határánál Jampa-kwan falu mellett vége volt a szép vizi utnak. A folyam a lankás tájékon kiszélesedik és sekély lesz, s völgye védelem nélkül kitéve van a forró nap hevének.

Kwan-juön várostól, 20 Li távolságban északra, a folyam jobb partján elég gazdag szénbánya van, s 10 Li távolságra a várostól, a bal parton van a Tsien-fu-njai nevű barlangtemplom, számos, kőből faragott istenszoborral.

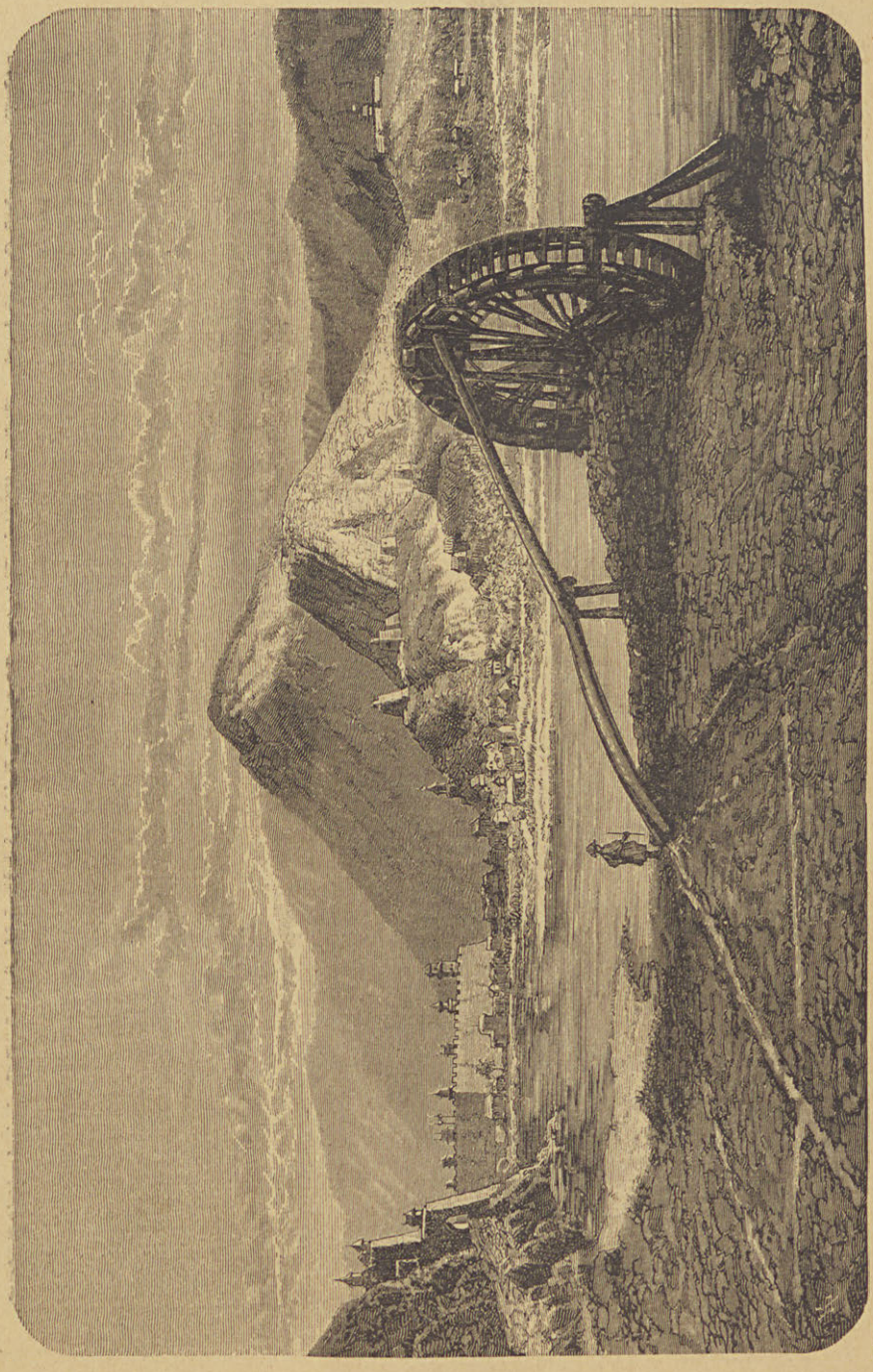
Kwan-juön, az első város, melyet Sze-tschuen tartományban meglátogattunk, a Paj-suj-siang, vagy amint ettől fogva nevezik, Kia-ling balpartján fekszik. Falai, valamint a város házai is kőből épültek, s tisztaságuk által kellemes benyomást tesznek az utasra. Kiszálltunk a hajókból, hogy beköltözködjünk a Kun-kwan-ba, mert amint Sin értesitett, két nap előtt a tovább utazásra még csak gondolni sem lehet. A Kwan-juön városi polgármester, öreg ur volt, valóban conservativ chinai érzelmekkel. Első látogatása alkalmával azt állitotta, hogy a 14000 lakosságu városkában egyetlen öszvért sem lehetne felhajhászni, mert a mandarinok examinatora, két nappal ezelőtt a környék minden öszvérét mintegy 60 darabot a maga számára foglalta le. Az examinator ur pedig, egy évig tartó működése alatt, a birodalomnak legnagyobb méltósága, akit a császár

személyesen nevez ki, s a tartományok kormányzói kötelezve vannak a földre borulni előtte.

A vizsgák ideje alatt, mindazok az ifjak, férfiak és vének, akik a mandarin méltóságra aspirálnak, összegyülekeznek a vizsgálatokra szolgáló épületben, és helyet foglalnak a padokon. Minden jelölt, vizsgatárgyul valamely bölcsnek egy mondatát kapja, amelyet hosszas értekezésben fejtegetnie és kimagyaráznia kell, anélkül hogy meg volna engedve neki a segédkönyvek használata, vagy helyét, feladatának befejezése előtt elhagynia. A mi fogalmaink szerint való ismereteket, számtant, földleirást, természettudományokat sat. nem követelnek tőlük. Ahoz, hogy valaki Mandarin lehessen, elég, ha a classicusokat helyesen tudja magyarázni, s némi ismeretei vannak a birodalom történelmére vonatkozólag. Az examinatorokat évenként nevezik ki, s egy év elteltével visszasülyednek ama, talán nagyon is szerény állásba, melyet előbb elfoglaltak.

Egy ilyen Mandarin vitte el előlünk Kwan-juön minden öszvérét. A polgármester értesitett a ránk nézve szomoru körülményről, de egyuttal meg is vigasztalt egy szóval, amely következőleg hangzik: »Mintjen.« Nagy jelentőségü chinai szó ez. Ha tolmácsunk valamire választ kért tőle, azt válaszolta: »Mintjen!« — Ha a szakácstól azt kérdeztem, megjegyezte-e, hogy mily gyönyörü burgonyák kaphatók e városban, azt válaszolta: »Mintjen!« — Ha a szolgát felelősségre vontam, hogy miért nem kente meg csizmáimat, azt válaszolta: »Mintjen!« — Ha kocsikra, vagy öszvérekre volt szükségünk, mindig csak ez egyetlen szót hallottuk: »Scha, scha! — igen, igen!« — Alkonyodik, se kocsi sem öszvérek nem mutatkoznak, s végre egészen beéjjeledik. »De hát hol vannak az öszvérek?« — És csudálatos összhangzással mindenki azt feleli: »Mintjen!«

Csak ha a rizs nagy és teli tálakban jár körül, ha a theáskazán kedvesen csalogatva zümmög, midőn a mákonypipa mellett lobogó lámpa, egyik chinait a másik után kisértetbe viszi, csak akkor nem hallani soha: „Mintjen!“ — Ha már most elmondom, hogy nem

Lan-tschou-fu a Hoang-ho mellett.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

egy haladási eszköz Chinában e szócskán szenvedett hajótörést, és még számtalan fog törést szenvedni, akkor csak az van hátra, hogy e szónak fordításával is szolgáljak. — Mintjen, — annyi mint holnap.

A Kwan-juön-i hatóság azonban csak azért vigasztalt bennünket a holnappal, mert tulajdonkép minden áron, a tovább utazásban akart megakadályozni bennünket. A Lo-jang-shien-i kormányzó megigérte ugyan, hogy egy ajánló levelet küld érdekünkben Kwan-juön-i kollegájához, de e levél még nem érkezett meg, s hajlandók voltunk azt a többi chinai hazugságok közé sorozni. Fájdalom, ez ajánló levelek mulhatlanul szükségesek, ha az ember azt akarja, hogy a hatóság részéről jóakaratu támogatásban részesüljön.

Egyedül magunkra utalva, végre a második napon mégis sikerült hat öszvért felhajhásznunk, és tulajdonosukkal megegyeznünk a fizetendő bér iránt. Alig értesült a polgármester ez eseményről, amely az ő nyilatkozatát meghazudtolta, a következő éjjel kiparancsolta a chinait öszvéreivel a városból.

Egymás kisérletünk, hogy a szomszéd faluban béreljünk 16 öszvért, azzal végződött, hogy a tulajdonos, a neki este kézbesitett jelentékeny foglaló összeget másnap reggel visszahozta. Azt mondta, hogy másra gondolta magát, s szüksége van öszvéreire, egy Mandarin számára, aki Han-tschung-fu-ba szándékozik utazni. Még az a fenyegetésünk sem használt semmit, hogy az egész podgyászt, a polgármester felelősségére visszahagyjuk, s az esetet a Szu-tschuen-i kormányzónak följelentjük. Nem maradt egyéb hátra, mint türelemmel bevárni a dolgok fejlődését.

A Kun-kwan tágas volt és elég tiszta, hogy a kényszerű késedelmezés alatt legalább türhető kényelmet szerezzünk magunknak. Azonban voltak lakásunknak kellemetlen oldalai is, amelyek a városnak déli és mély fekvésével öszhangzatban állottak. Első sorban a mosquitok megszámlálhatlan sokaságától kellett szenvednünk. Ezeknek fekete és fehér csikos testük nagyobb a közönséges szunyogénál. Szurása napokig fájdalmas. Mihelyt a kéz vagy láb-

csuklóra (ugy látszik ez a kedvencz helyük) leereszkednek, szipolyukat azonnal befurják a bőr alá. A bőr rögtön feldagad, s egy fájdalmas kemény daganat képződik, amely csak nehány hét mulva tünik el teljesen. Alkonyatkor megszámlálhatlan sokaságban érkeznek elő a mosquitok nappali rejtekeikből. Egy dalt zümmögnek, mely bizonyos tekintetben vérengzővé teszi a legszelidebb embert is, s bizonyos, hogy a foglyok közül élve egy sem szabadul meg. A kielégitett bosszu oly édes, hogy a chinai e kinzó szellemet, ha arczára bocsátkozott le, saját maga ellen alkalmazott poflevessel igyekszik ártalmatlanná tenni.

Egy másik utálatos csapás China déli részében az ezerlábu féreg. Ez óriási skolopender faj sötét barna teste, gyakran 12—15 centiméter hosszu (olykor 20 cmtr. hosszuak is találkoznak) és 1 cmtr. vastag. Tizenhét pár, piszkos fehér láb csudálatos mozgékonyságot kölcsönöz ez utálatos állatnak. A törzstől külön választott gömbölyű fejnek, két hegyes fulánkja van, s ezek szurása, bizonyos körülmények között veszélyes következményeket is vonhat maga után. Indiában, gyakran halálos az. E férgek szeretik a nedves meleget s nem ritkán az ágyakba is beletévednek. Kwan-juön-ben, egy óriási példány egyszer alvás közben a czombomba szurt. A megsebesitett hely mutatta a két fulánk szurásának helyét két kemény daganatban, melyeknek egyike sem volt nagyobb egy egy gombostű fejénél. Másnap reggel a tenyérnyi szélességben gyuladásba jött bőr kellemetlen égést okozott, s e fájdalmat csak némileg enyhithettem hideg borongatások által.

Ágyamat az elő udvar egyenlőtlen kövezetére vetettem, és este 10 órakor feküdtem le. Mivel a mosquitok a legnagyobb ügyességgel fölfedezik a legcsekélyebb részt is, a fojtó hőség daczára gondosan beleburkolóztam takarómba. Nem tartott sokáig, midőn fejem fölött egy, velőkig ható fütyülést hallottam. Nem láthattam ugyan a fölöttem elrepülő állatot, de azért a hangot még is fölismertem. A calcuttai állatkertben ismételve hallottam azt. Ott láttam

e borzasztó állatokat kalitkáikban. Fejükkel lefelé lóggtak le a kalit födélzetéről, s a 14 centiméter hosszu barna szőrrel födött testüket bőrszárnyaikba takarták. — Ha e látszólag alvó vampirokat (repülő kutyák, Vampyrus spectrum) botjával érintik, ekkor hallatják azt az átható sivitást, mely mindenkor emlékezetes marad arra nézve, aki azt bár egyszer hallotta.

Valamivel később a ház számtalan patkánya is megmozdult. Futkároztak, és minden hangnemből sivitottak az udvaron. Ha őket elkergettem közelemből, készen lehettem reá, hogy valamely ismeretlen eb, tüzes két szemével találkozom, amely a vacsora maradványai után ólálkodva, most ép fekhelyemet szaglássza. A bot azonban jobb oldalomon feküdt, egy hatalmas csapás, s a kellemetlen vendég kereket oldott.

Egy gyászdal egyhangu melódiája hangzott ki a szomszéd házból, hol egy halottat virrasztottak, s e dal hangjaival hunytam be végre fáradt szemeimet. Csak akkor ébredtem fel ismét, ha egy patkány merészen futott keresztül fejemen, és hallottam, hogy a szomoru dalt még most is folyvást éneklik a szomszédban.

A Kun-kwan előtt, egy asztalka mellett ült egy chinai jövendőmondó, folytonosan jegyezgetve régi foliansokból. Részint időtöltés, részint kiváncsiságból behivattam a yamenbe, s kijelentetém neki, hogy szeretném hallani profétai bölcseségét. Irószereket hozott be és varázskönyveit. A könyvek oly jegyekkel voltak tele irva, melyeket még nagy olvasottságu tolmácsunk sem volt képes kibetüzni.

A jós, midőn negélyzett modorban leült, legyezőjével folytonosan hajtotta magára a hűsebb levegőt. Kiterjesztette könyveit az asztalon, aztán megkérdezte tőlem születésem évét, napját és óráját. Erre vonatkozó válaszom után felnyitotta megviselt könyveinek egyikét. Mulatságos magánbeszédet folytatott, s minden szavát egy még mulatságosabb taglejtéssel kisérte, s végre kacskaringós aláirással hitelesitette jóslatának szövegét.

Komolyan és gondolatokba merülve, vizsgálva folytonosan a

titkos jegyeket és irásokat, szünetlenül hadonázva, a jós minden kérdésre, patheticus, rendkivüli önbizalomról tanuskodó hangon adta meg válaszait, még olyankor is, midőn azok a legkülönösebb ellenmondásokat tartalmazták. Az a sietség, amellyel, dijaztatása után (50 Cash) a házat elhagyta, bizonyitékul látszott nekem szolgálni arra nézve, hogy dijazás helyett művészete néha másféle jövedelmeket is hoz neki.

A város lakossága meglehetősen tisztességes magaviseletet tanusitott, és katonai fedezet nélkül is hosszasabb sétákat tehettünk. A várost körítő fal nagy terjedelme daczára a házak száma aránylag csekély (400), s a falak által keritett térség legnagyobb része zöldség és gabona termelésre szolgál. A város fala észak felől egy alacsony dombot is foglal magában, amelynek tetejéről pompás kilátásunk nyilt a városra és környékére.

A város déli részén, nagy kanyarulat után délnyugotra fordul a Kia-ling, s itt egy keletről jövő, bővizű mellékfolyamot vesz fel magába. E mellék folyamnak 1200 lépésnyi szélességű völgye mindenütt kitűnőn van mivelve, s lakossága csaknem példátlanul sűrű. Számos fa, s ezek között már narancsok is, szeliditik némileg a fekete cserép födelű házaknak az első pillanatra barátságtalan külsejét.

A hegy viruló zöld oldalán egy csinos zárda fekszik, melynek neve Tschang-uon-mjao. Meglátogattuk e zárdát, mert az ily Uon-mjao nevű templomok, nagyon érdekes példányait tartalmazzák a chinai képzőművészetnek.

A nagy terjedelmű épület egyes helyiségeiben, számos, féléletnagyságu alak van, eleven csoportokban elhelyezve. A legnagyobb helyet — ha e kifejezés megengedhető — a pokol foglalja el. Csudálatos, mind asszonyok, akiket e borzadalmas alakok itt kinoznak.

Az udvarban mandarinok tartanak törvényszéket, s a vétkekkel terheltek az itélet kihirdetése alatt az asztalok előtt térdelnek. Nehány ördögi alak, melyeknek szemeiből a vérengzés

szenvedélye néz ki, már hajánál fogva tart nehány áldozatot, és hurczolja őket a kinzó eszközökhöz, melyek valóban elborzasztó változatosságban vannak képviselve. Nehány, rendkivül sikerült csoportozat, jóizűen kaczag a szerencsétlen áldozatok fölött. Itt egy asszonyt, egy vörös ördög a malom garatjába dob, s a kövek alól liszt helyett vörös vér folyam ömlik ki. Amott egy másik hajánál fogva függ egy fa ágain, mig kinzója minden erejével lábait ránczigálja, hogy tagjait a csuklókból kimarjitsa. Emitt egy vigyorgó ördög egy szegény nőnek emlőit vágja le, mig társa azzal foglalkozik, hogy egy másik áldozatnak a bőrét lehuzza. Egy borzasztó óriás, egy fiatal leány testét fűrészeli ketté, mig társai a már kivégzett áldozatok csontjait törik porrá egy nagy mozsárban. A háttérben egy fájdalmában kinlódó asszony fekszik izzó szénen s egy sereg ördög e közben folyvást gunyolja, s le nem irható modorban kinozza őt. E csoportozat mellett egy meredek sziklaképletet látunk, melynek tetejéről egy szerencsétlent a másik után a mélységbe taszitanak. A szétroncsolt hullák tuczatonként hevernek a kiálló sziklaszögleteken, ahol esés közben fennakadtak. Átalában véve oly kegyetlenség megtestülését látjuk itt, hogy az már még Chinában sem fordul elő, még a legnehezebb bünösök kivégeztetésénél sem.

Az egyes alakoknak látszólagosan természetellenes csoportositása, megmagyarázhatóvá válik a részletesebb vizsgálat alatt. Az egyes csoportozatok, szebb tárgyra méltó logikával egészitik ki egymást, s ugy szólván eleitől végig elbeszélik a szomoru történetet. Egy óránál tovább mulattam magamat a részletek megtekintésével. Haza érkezve értesültem, hogy a polgármester, szolgáinak egyikét rizsből és husból álló ajándékkal küldötte el a gróthoz. A gróf a következő szavakkal utasitotta vissza az adományt: „A Mandarin helyesebben tenné, ha öszvéreket rendelne számunkra.“

Az ajándék visszautasitása Chinában egyértelmű a barátság felmondásával, és rendkivül lealacsonyitja azt, akit a visszautasitás

ért barátai és alattvalói előtt egyiránt. Széchenyi gróf még sem tehetett volna helyesebbet terveink elősegitése érdekében. Nem tartott sokáig, és meg is jelent a polgármester, mindenkép igyekezvén kimagyarázni, hogy ő nem oka a késedelmezésnek.

A tolmács által kérdeztettem, miért távolitotta el a városból az általunk már kibérlett hat öszvért, azok tulajdonosával együtt? Ily kérdés chinai fogalmak szerint össze nem egyezhető az illedelemmel. Sin is tehát csak vonakodva közölte azt a mandarinnal, s még nagyobb zavarban volt, midőn válaszát akarta tudatni velem: „He said..he said...", kezdé, de én szavába vágtam: „Ő még mit sem mondott, eddig még folyvást csak ön beszélt!" Az első eset volt ez, hogy rajta kaptuk és bebizonyitottuk a tolmácsnak, hogy másként beszélt mint beszélnie kellett volna. A város főhivatalnokának látogatása azzal végződött, hogy más napra kilátásba helyezte számunkra a szükséges öszvéreket. Szeptember 11-én bucsuztunk el e nem épen kellemes tartózkodási helytől.

A Kia-ling-kiang völgye Kwan-juön-től Tschau-chwa-ig, legközelebbi állomásunkig, 15 kilométernyi szélességben csak alacsony dombok által van környékezve, amelyek a meredek hegyalakulásoknak csak előörseit képezik. Tschau-chwa mellett a sziklák ismét a folyam partjain mutatkoznak. Az ut a bal parton marad, s egy felől a folyam, másfelől a meredek sziklafalak, egyszerű ösvénnyé szűkitik azt. Az ut egészben véve, négyszögletes széles kőtáblákkal van kirakva, s ezek a sik talajon nagyon könnyűvé teszik a haladást, a hegyek között ellenben fáradságos erőfeszitést igénylő lépcsőket képeznek. A lovak és öszvérek azonban szokva vannak ez utakhoz, s teljes biztonsággal haladnak rajtuk.

Tschau-chwa-tól északra, a Kia-ling-kiang egy magához hasonló nagyságu mellékfolyamot vesz fel, a Pej-king déli lejtőiből eredő Pej-suj-ho-t. Ez egyesülés után a Kia-ling-kiang $1^1/_2$—7 méter mélység mellett 250 lépésnyire szélesedik ki. Tovább délre, sziklaszorossá szükül össze a völgy. Mily nagy a viznek esése és kö-

vetkezőleg sebessége is e helyen, azt legkönnyebben megitélhettük abból a rendkivüli erőfeszitésből, melyet a révészeknek kifejteniök kellett, hogy kompjukat egyik partról a másikra átjuttassák. A nyolcz hajós előbb keresztül gázolt a vizen, s átvitték a bambuszból készitett vontatókötelet a tulsó partra. A szárazra lépve, lehetőleg kifeszitették a kötelet, de előbb derekuk köré csavarták azt. Aztán

Malom Schamen-kwan mellett.

az egyik unalmasan egyhangu dalt kezdett énekelni. A pajtások egyszerre vágtak bele a dalba, s mint egy vezényszóra, három-négy gyors lépést tettek előre. A kötél, mely azelőtt könnyedén érintette a viz felületét, a levegőbe emelkedett, s vizgyöngyöket korbácsolt szét a levegőben. A hajó alig észlelhető mozdulatot tett előre. Midőn a hajó a folyam közepére ért, a szegény vontatók már

négy kéz-láb másztak a homokos parton, s eltorzult arczaikról, dülledt szemeikből s ama mély bevágásokból, melyeket a kötél vállaikon vágott, következtethettük, hogy mily rettenetes erőfeszitéssel dolgoznak a szegények. A legcsekélyebb hanyatlás, s a hajó menthetlenül a rohanó vizbe rántja őket. Egy egész órát vett igénybe a hajónak a tulsó oldalra vontatása.

Tschau-chwa, egy 12.000 lakosu város, a folyam jobb oldalán fekszik. Át kellett tehát kelnünk a folyamon, jelentéktelen kompok segélyével. A város kapui előtt egy meztelen alakot láttunk az uton heverni. Először azt hittük, valami hulla, közelebb érkezve azonban láttuk, hogy beteg és egy forróláz — valószinüleg vérhasgörcs — kinozza. A még fiatal chinai csupa csont és bőr volt, tagjai fiatal bambusz hajtásokhoz hasonlitottak. Egy lélek sem gondolt a szerencsétlennel, aki teljes lethargiájában még csak a legyek légióit sem kergette el beteg testéről, pedig ezek ezrenkint rakodtak már le szempilláira és ajkára különösen. Rettenetes látvány volt ez: a szegény embernek menthetlenül el kellett vesznie, ha még tovább is itt marad.

Beszállásolván magunkat a város legjobb fogadójában, visszatértünk a szerencsétlenhez, hogy őt, ha lehet megmenthessük. Ugyan azon a helyen feküdt, ámbár a városba visszatérő chinaiaknak látniok kellett őt. Tagjai már jéghidegek voltak, s érverése alig érezhető. Széchenyi gróf az én segédkezésem mellett egy morphinadagot öntött erőszakkal kinyitott kék ajkai közé. Nehány percz mulva felnyitotta szemeit, és üvegesedett pillantása egy pillanatig reánk volt szegezve; aztán reszkető kezeivel mellkasát tapogatta meg, s aztán egy ösztönszerü mozdulatot tett, hogy az egyetlen ruhadarabot, mely testén látható volt, — a derekára kötött madzagot szorosabbra kösse.

Ezalatt kiváncsiak csoportja közeledett hozzánk, s e csoport csudálatos, félig bámuló, félig helyeslő mosollyal ajkán nézte eljárásunkat. Széchenyi gróf, mielőtt a beteget elhagytuk volna, egy nagy füzér rézpénzt tett le annak lábaihoz. Alig vették észre a chinaiak,

hogy polgártársuknak egy kis pénze van, rögtön részvétet éreztek iránta és a városba czipelték.

Midőn egy óra mulva sétánkból visszatértünk, a beteget rizsszalmára fektetve, a város kapuja alatt találtuk. Ahelyett, hogy rizslevest adtak volna neki, hideg vizzel kinálták, mit a chinai átalában soha sem iszik. Barátságos vigyorgással figyelmeztették a beteget reánk, akik őt az éhenhaláltól megmentettük. Azt hiszem, hogyha elutazásunk után földiei ki nem rabolták és ismét ki nem dobták a mezőre, ő lesz az egyetlen chinai, aki gyakran és szivesen emlékszik vissza reánk. — Szemei legalább azt fejezték ki, midőn utoljára láttuk.

Tschau-chwa városával együtt eltávoztunk a Kia-ling-kiang-tól is, és megmásztuk a völgy jobb oldalán haladó meredek hegyláncolatot. Sajnálatunkra gyakran kényszerülve voltunk elhagyni a hegyhátat, hogy a rendkivüli pontossággal egyenesen vezetett uton maradhassunk. Az utat keresztül metsző számos patakon, bámulatosan czélszerü és szilárd szerkezetü kőhidak vezetnek keresztül.

Különös felemlitést érdemel egy ilyen hid Tjemen-kwan előtt. Mindkét oldalról mint egy tiz lépcső vezet a hatalmas hidfőhöz, amely 2 méter hosszu, egy méter széles homokkő koczkákból van összerakva, és három ivezeten nyugszik. A tömör oldalkorláton, müvészileg faragott sárkányalakok vannak diszitésül alkalmazva.

A lovagló ut átalában csak egy állatra van ugyan számitva, de azért a hid szélessége mégis több két méternél.

A déli vidék panorámája mind szebb és vonzóbb lesz. Először is nehány sziklacsucs ébreszti fel figyelmünket, melyek a gyep, a bokrok és erdők zöldjén méltóságosan felülemelkednek. Ezek egyikén — alakja hegyes czukorsüveghez hasonlit — egy templom áll.

Aztán köves haraszttal és kusznövényekkel benőtt hasadékokon át egy faluhoz vezet az ut. A falut környékező magaslatokról, apró zuhatagokat képezve siet alá a kristálytiszta forrásviz. Most egy ősrégi cziprus fasor árnyában haladunk, egy templom küszöbéig, ahol a

papok egyike elmerengve bámul a távolba. Észreveszi az ideget neket és meghuzza a kis harangot, hogy elejét vegye minden késedelmezésnek, amely az alamizsnaadással összekötve lehetne. Végre kinyilik előttünk a völgy panorámája. A termékeny szántóföldeken hatalmas asztagokba volt rakva az aratás eredménye, s a népnek örege és ifja vetekedett a szorgos munkában.

Közvetlen Tjemen-kwan előtt még egy vadregényes ponton haladtunk keresztül. Már messziről észrevettünk egy sziklagerinczet, amelynek magas széleiről a világos lombozatu erdőből a karcsu fenyőfák, mint ha fáradhatlan őrök volnának, ugy tekintenek le a mélység mysticus homályába.

A kőtorlódásokból származott hegyvonalok nyugotról kelet felé vonulnak. Függőleges, gyakran előre hajló falaikhoz, néha háznagyságu lezuhant és sötétzöld mohval boritott kődarabokból képezett romhalmaz, ehez ismét az árnyas erdő támaszkodik. Nyugaton, ugy tetszik, mintha a kőhalmaz, a meredek lejtőn le, a patakok vizéig lerohanni készülne, amelyen tátongó hasadékok fölé hajló sziklatömegek a levegőben látszanak függeni. Önkénytelenül nagyobb gyorsaságra ösztönözzük lovainkat, hogy a meredek emelkedésü lépcsőuton, az oldalkapuhoz érkezhessünk. E kapunak aranyozott felirata már messziről feltünik az utas előtt.

Azt hittük, hogy a kapun keresztül haladva fenn leszünk a gerinczen. De ki hinné, hogy ugyan az a viz, amely előbb tajtékozva és habozva rohan az utjában eső sziklatömegek között, itt fenn lassubb folyás mellett, nehány helyen elég mély legyen arra, hogy kedvünkre gyakorolhassuk magunkat az uszásban. E csak nehány mértföldnyi széles fennsik lapos felülete humussal van födve, s művelés alatt áll. Számos, a földek öntözésére szolgáló apró tó vize fénylik a zöld gyeppázsit között. Az erdőt gyümölcsös kertek (körték és granátalmák) helyettesitik, s ezeknek lombkoronái csaknem egészen eltakarják az alattuk hűselő barátságos falvakat. A következő napon azonban már tűnik a vidék ama sik jellege.

Thien-tschou város, (352 méter a tenger szine fölött, 9000 lakos) melyhez most érkeztünk már a hegyek lábánál fekszik.

Wulien-ye falu mellett veszünk bucsut a hegyvidéktől. Szetschuen tartománynak általunk eddig beutazott része csak gyér népességű, a helységek legtöbbnyire csak két sor házból állanak,

Hajóvontatók a Paj-suj-kiang-on.

s magok a városok is, nagyságra nézve, messze mögötte állanak Kan-su tartomány városainak.

Wulien-ye a Kia-ling Ta-ho nevű mellék folyamának partján fekszik. E folyam a Schento-san legmagasabb pontján ered, és Pauling-fu (Pau-ning) mellett szakad a Kia-ling-be. Eredésének környéke annyiban különös, mert öt hegyes csucs köriti azt, s ezek egymástól arányos távolságban állva, távolról csalódásig hiven ábrázol-

ják egy óriási polgári korona öt hegyes ágát. Átkeltünk a Ta-ho-n (nagy folyó) egy szilárd, de oldalkorlátok nélküli, és 13 kő oszlopon nyugvó hidon. A hid hosszusága 91 lépés, szélessége 2 méter és felülete 7 lépés hosszu két lépés széles kő koczkákkal van kirakva.

Most már határozottan sik jellegü vidékre jutottunk. A hegyek alig érnek el 160 méter magasságot (Ds-ting-shien mellett) hegyes csucsaik csak alig emelkednek fölül a lapos gerinczeken s terasse alaku lejtőiken, szingazdag változatosságban, sötét Cyprus-erdőket és zöld legelőket látunk.

Ha egész szárazföldi utazásunk alatt az időjárásra panaszkodni okunk nem volt, — hisz csaknem folytonosan verőfényes napokat kaptunk — a három utolsó nap annál élénkebben figyelmeztetett minden földi boldogság mulandó voltára. Ugy szakadt az eső, hogy minden nap, bőrig átázva érkeztünk meg éjjeli szállásunkra. Csizmáim, melyek eddig minden viszontagságot kiállottak, mindenfelől szabadon eresztették be a friss levegőt. Chinában nagy ügyességet szereztem ugyan a csizmafoltozást illetőleg, de most már ez ügyességem is cserben hagyott, s ha elutazásunk előtt kitartással biztatott is a dratva, a következő órában már meggyőződtem, hogy e biztatás, valóságos szemfényvesztés volt. Végre oly állapotba jutott a fejbőr, hogy sajnálatomra bár de meg kelle válnom e hű társamtól, amely csak 5500 kilométernyi szárazföldi utazás után mondta fel a szolgálatot.

A 18.000 lakosu Ds-ting-shien várostól délre ismét egy nagy ivezetes kő hidon haladtunk át. E hidnak valóban művészi szerkezete semmi arányban nincs az általunk követett lovagló ösvény keskenységével. Hegynek völgynek, pálmák, czédrusok és Pinus excelsakkal boritott dombokon kigyódzik az ösvény, termékeny sikok és gyönyörűen művelt völgyeken keresztül. Sze-tschuen tartománynak, s talán egész Chinának leggazdagabb, legtermékenyebb vidékén vagyunk.

Mjen-tschou város előtt (70.000 lakos) találkozunk Sze-tschuen tartomány másik nagyobb folyamával, a Mjen-tschou-pej-ho-val, vagy is mint közönségesen nevezik a Ta-ho-val. Neve azonban további folyása alatt gyakran változik. E folyó a Sue-san (havas hegy) hegységben fakad, Sung-pan-ting-től keletre, s felső folyásában. Lun-gan-fu-ig Siao-ho nevet visel. Innen kezdve a Mukwa-ho helyi elnevezés alatt ismerik, át folyik Mjen és Tung-tschuen vidékén, ahol ismét Fwa-ho-nak nevezik, és Ho-fu mellett szakad bele a Kia-ling-kiang-ba.

A folyó szélessége Mjen-tschou mellett, azon a helyen ahol mi átkeltünk rajta, 200 lépés, mélysége, daczára annak, hogy a tulajdonképeni esőzési időszak a hegyekben (julius, augusztus) már elmult, 6 méter. Már Lu-ngan-fu mellett hajózható ugyan, de a kereskedést észak felé (dohány és rizs) szárazföldön mégis teherhordók eszközlik.

A Mjen-tschou-i kereskedők tagadták ugyan, hogy az utnak folytatása volna Lu-ngan-fu-n keresztül egész Sung-pan-ting-ig; e kérdés fölött azonban semmi kétség, mióta Gill kapitány e vidéket személyesen beutazta és leirta.

Mjen-tschou, egy csinos városka, közvetlen a folyam jobb partján fekszik, s az áradás veszélye ellen három nagy és nehány kisebb gát által van védve. Az óriási kőtáblák, melyekkel a Quai-szerű part kirakva van, cementtel vannak összeforrasztva. A város falainak szokásos négy kapuja, mint mindenütt tornyokkal van megjelölve. A házak és szűk utczák, tisztaságukat illetőleg, tekintettel arra, hogy Chinában vagyunk, dicséretet érdemelnek. Különösen jó benyomást tesznek a kereskedések, példás rendben kirakott áruczikkeikkel, melyek között legkitünőbbek a porczellántárgyak, selyem szövetek és ötvös munkák.

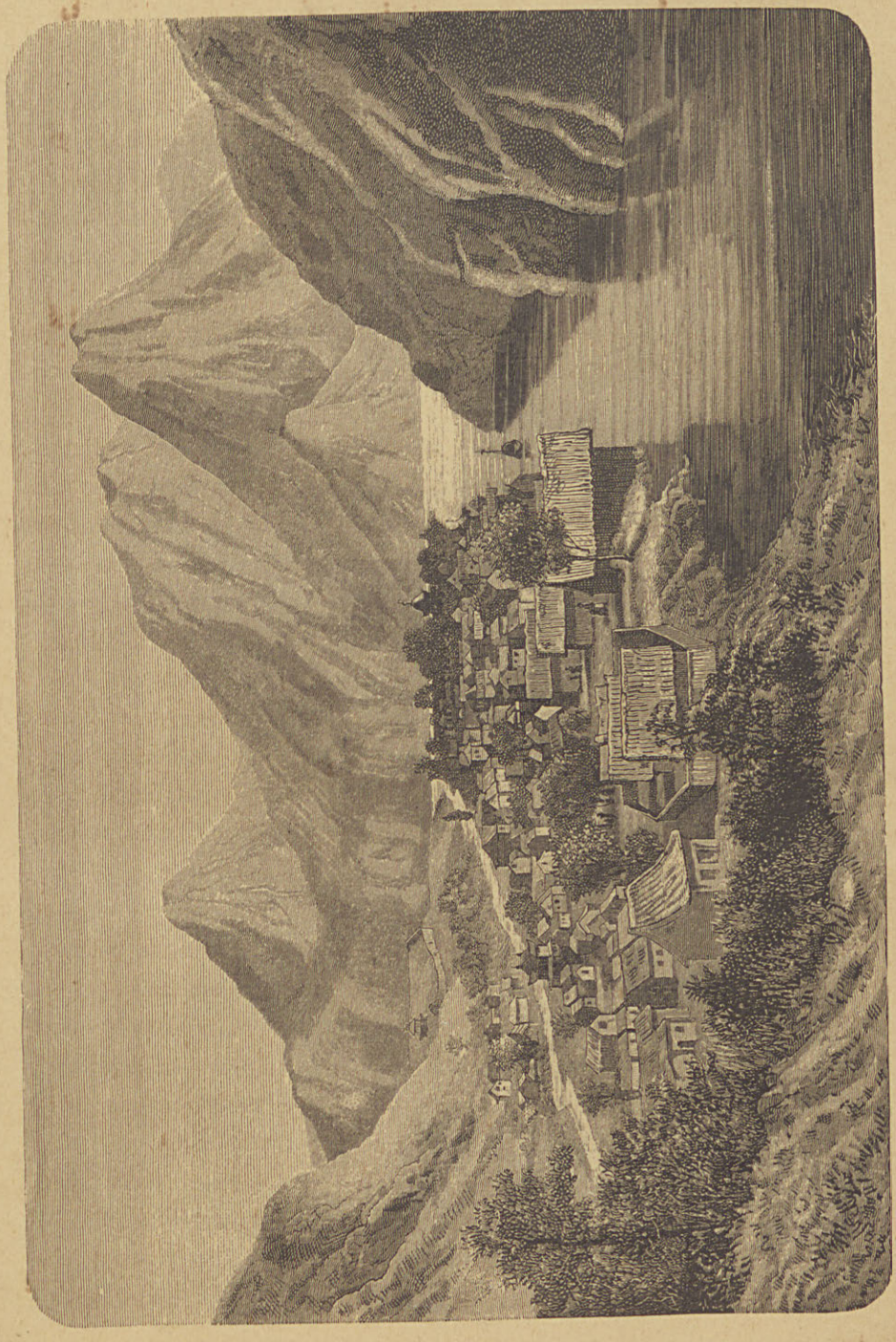
Miután másnap reggel a Ta-ho nak egyik mellék folyamán átkeltünk, mintegy 20 Li távolságra folytonosan völgynek mentünk, s aztán a délnyugatra elterülő síkföldre jutottunk. A gömbölyű dombok alig 30 méter magasak, az erdők ritkulnak arányban a művelt földek

területének szaporodásával, s végre beláthatlan síksággá szélesedik ki előttünk a vidék. Még három kőlépcsőn kell lehaladnunk, s aztán előttünk van a Tsching-tu-fu-i nagy síkság. Mielőtt a lapos palatáblákkal kövezett uton tovább haladnánk, szabad legyen felsorolnom, hány kőlépcsőn haladtunk fel és le, mióta Kwan-juön-ből eltávoztunk. — Az első napon 600, a másodikon 6200, a harmadikon 4000, a negyediken 3600, az ötödiken 2800, a hatodikon 1000, a hetediken 2100, a nyolczadikon 600, a kilenczediken 300; összesen 21.200 lépcsőn.

A Tsching-tu-fu-i nagy sik, 5000 négyszög kilométer területtel bir, s éjszak-nyugoton a Lo-san és Si-san, hegylánczolatai délnyugaton a Le-hoa-san dombszerű előörsei, délre a Tung-ho keletre a Mjen-yan-ho (további folyásában Pej-tja-ho) és az ehez csatlakozó lankás vidék határozzák. A síkság hajlása, nyugoti szélétől a keleti határig 50—70 méter. Mindkét oldalán bővizű folyam halad északról dél felé, és pedig a már emlitett Pej-tja-ho és a Sung-pan-ting felől jövő Si-ho. Ez utóbbi folyam a síkságra érkezve, két irány felé törekszik; először megtartani igyekszik eddigi irányát, és másodszor, követni akarja az erősebb esést kelet felé. Ily modorban törhettek maguknak utat, áradások alkalmával a folyamok kelet felé, és képezték ama számos ágakat ez irányban, amelyeknek nagysága és mélysége sehol sem engedi gázlók alkalmazását.

Az uszadék föld kitünően alkalmas a művelésre. A chinaiak tömegesen vándoroltak ki ide, mert a rizstermeléshez szükséges viz bőven megvan. A földek berendezéséhez sem nagy költség sem tudomány nem volt szükséges. Csak egyszerűen árkot kellett huzni, hogy a viz a szántóföldekre vezettessék. Igy keletkezett az idők folyamán eme csudálatos hálózata az átlag 1 $^1/_2$ méter mélységű csatornáknak, melyek e síkságot egész terjedelmében elboritják s annak öntözését eszközlik. Hogy a vizet folytonos folyásában feldagasszák, a főágakban kőgátakat emeltek, melyeket a földek viszszükségletéhez képest feljebb emelhetnek vagy alább szállithatnak.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA • DEBRECEN •

Lo-jang-shien.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

Tsching-tu-fu-tól délkeletre a két folyam között egy alacsony hegygerincz emelkedik, melynek északi vége, mint egy éles ék nyomul elő északra akadályozván a folyamok további összevegyülését.

Gazdag fatenyészet s egyes erdőrészletek, czukornád ültetvényekkel váltakozva jelentékenyen akadályozzák a siknak szabad áttekintetét.

Nem csupán a fő folyamokon, hanem az utat keresztező csatornákon is szilárd szerkezetű kőhidak vezetnek keresztül, s ezek épitészete inkább a szükségesség, mint a művészet követelményeinek felel meg. Az egyetlen, valóban szép hidat Sintu-shien mellett, a legközelebb mult áradás összerombolta, s ismét a törékeny kompokra szorultunk, hogy a tulsó partra átkelhessünk. Lovaink, mintha csak gyanitották volna, hogy a hidat ismét helyre állitják, eddig soha nem tapasztalt makacssággal szegültek ellen a kompba szállásnak. Végre is bambusz botokkal kellett érvelnünk ellenükben.

Körülbelől a sikság közepén megszűnik az utak kövezése, s a gyalog séták alkalmával szükségesnek mutatkozott, a sártenger mélységét előbb botjainkkal megmérni, mielőtt egy lépést tettünk volna felé.

A forgalom láthatólag élénkebb és nagyobb lett. A teherhordárok hosszu processiókban és folytonos lárma között haladtak délre és észak felé. E hordárok közül némelyiknek, mint a szánalomra méltó öszvéreknek, fel volt törve a háta. Alig tudott egy kis helyet találni vállain, ahol a terhet tartó keresztrud még egészséges bőrön fekhetett. A kenetlen targonczák fülsértő nyikorgása, s ama csörtető műszerek kereplése, melyet a házalók művészileg kezelnek, igen gyakran tulhangozta a madarak friss énekét, az ut mellé ültetett pálmák és czyprusok lombjai között.

Nagy városhoz közeledtünk és már hallottuk a kereskedelem és nagyvárosi élet sajátságos moraját. — Az ember azt hiszi, hogy egy óriási külvároson halad keresztül, oly szüntelenül, egymáshoz sorakozva állanak itt a falvak. Valóban szépek a monumentalis kő-

kapuk, és gyakran csak is ezek jelzik a pontot, ahol egyik faluból a másikba áthaladunk.

E kapuk legnagyobb része, igen régi, és izléses modorban van épitve, a fiatalabbak azonban tulságosan el vannak halmozva diszitésekkel, és ezekről ismerhetők is fel. Az ily műépitmény négy kőoszlopból áll, s ezek közül a külsők 4, a belsők 6 méter magasak, és nehány keresztgerendából, melyekből gazdagon kiczikornyázott csucs iveket alkotnak. A négyszögletü oszlopok közé nagy és rendkivüli művészettel áttört művü granit lapokat illesztettek be. Egymásba font levelek és virágokból készitett diszitmények övezik a tigrisek és sárkányok alakjait. — A többi rész féldombor képleteket mutat fel a chinaiak társadalmi életéből.

A szobrász rendesen valamely törvényszéki jelenetet választ művészete tárgyául. Valamely nagyobb méltóság ül komolyan egy hosszú asztal mögött és mond itéletet az asztal előtt térdeplő gonosztevőkre. A mandarin kisérete állva nézi az eljárást. Az üresen maradt helyén az oszlopnak be vannak vésve ama nagylelkű adakozók nevei, akik e kapu előállitásához adományaikkal hozzájárultak. E kapuk valaha mind gazdagon aranyozva voltak, most azonban már nyomait is alig lehet fölfedezni e pazarlásnak.

A kapuk kőlépcsői kedvencz helyét képezik a nyomorultaknak és koldusoknak. E koldusok nagyobb részt utálatos betegségekben szenvednek és csonka tagjaikat előszeretettel teszik ki a nap hevének. Egy karaván sem halad keresztül ily kapu alatt, anélkül hogy nehány obolussal ne járulna ennyi nyomor enyhitéséhez.

Szeptember 24-én formaszerint erőszakkal kellett utat törnünk magunknak, hogy a Tsching-tu-fu-ba vezető uton előre haladhassunk. Végre délfelé megérkeztünk a városnak északi kapujához.

XIX.

Tsching-tu-fu-ból — Ta-tsien-lu-ba.

Tsching-tu-fu és lakosai ismertetése. — A franczia missió. — A kormányzó és vendégszeretete. — Elutazás. — A Tschjong-tschou-i híd. — Uti balesetek. — Vidék. — A Lou-ting-kjao melletti lánczhíd. — Megérkezés Ta-tsien-lu-ba.

Tsching-tu-fu-, Sze-tschuen tartomány fővárosa, Chinának legszebb városa. 15 kilométer hosszu és 20 méter széles kőfal veszi azt körül. A falakon négy óriási kapu van vágva, s ezeken keresztül juthatunk csak a város belsejébe. A kapuk egyike, északkeletre, a második délkeletre, a harmadik északnyugotra, a negyedik délnyugotra nyilik.

E valóban chinai falon kivül az északkeleti, és délnyugoti kapuk előtt egy nagyobb külváros terül el, mig a délkeleti kapun keresztül az ut a főtemplomokhoz és a közel helységekhez vezet.

A város falait minden oldalról széles és mély vizcsatorna veszi körül, s ezen mintegy hat, szilárd szerkezetü kő- és fahid vezet keresztül. E főcsatorna egyik csiga-alaku mellék ágát a városba is benyujtja.

A tatárváros a nyugati falhoz támaszkodik, s elzárkozottságában a főváros belsejében egy külön városrészt képez. A Mandzsu lakosság nem szivesen elegyedik össze a chinaiakkal, hanem zárkozottan él saját városnegyedében. Ruházatuk egyenlő a chinaiakéval, a mandzsu nők azonban természetesen kifejlett lábaik által különböznek a nyomorék lábu chinai hölgyektől.

Tsching-tu fu közepén van az ugynevezett régi város, az egykori császári székhely. Jelenleg lakatlan, s a roppant kiterjedésü hi-

vatalos helyiségek csak vizsgáló helyül szolgálnak a mandarin vizsgáknál. A város utczái szélesek és négyszögű kövekkel kirakvák. A házak részben kövekből, nagyobbára azonban téglákból és fából épitvék, s nehány nád födél kivételével, cseréppel vannak fedve. A tetőzet közepén és szélein rendesen valamely csinos toronyalaku porczellándiszitmény van alkalmazva. Mint China legtöbb városában ugy itt is a kereskedők áruhelyei a bennük árult czikkek szerint vannak csoportositva. Egyik utczában csupa szűcs, a másikban asztalos, majd másutt kivétel nélkül órások (ezek nagy számmal vannak itt), ismét máshol czipészek, drágakő-köszörűsök, selyemkereskedők, himzők, ötvösök (főipara a városnak) theakazánkészitők, selyem takácsok stb. Csak a korcsmák, avas olajszagukkal vannak mindenütt elszórva a városban. Különféle nyomorékok járják be énekelve az utczákat. Feltűnő sokan vannak a vakok és csudálatos, hogy a hordárok sebes futkosása közben egy szálig el nem tapossák őket. A vakok, e nyüzsgésben vagy botjukkal tapogatóznak az akadályok után, vagy egy gyermek, vagy betanitott eb által vezettetik magukat.

A város feltűnő nevezetességei közé tartozik két fényképész, akik művészetüket Schang-hai-ben tanulták, s jó üzlet reményében szülővárosukban telepedtek le. Keserüen csalatkoztak. A műtermeiket ékesitő nehány kép, nem sikerült arczképe volt a helybeli franczia missió tagjainak. A gazdag chinaiak kerülik a fényképészeket, a szegények számára pedig nagyon drága a fényképezés.

A népesség általában véve (mintegy 800.000 lakos) ugy látszik, jobban hozzá van szokva az európaiakhoz. Én legalább előnyös különbséget találtam az itteniek, és a Hu-peh vagy Kan-su tartománybeliek magaviselete között. A sűrű népesség és nagy forgalom daczára, csak kevés kellemetlenségnek van itt kitéve az idegen, s a mindenütt szokásos Yan-kwej-tze (idegen ördög) helyett mindenfelé csak »Yang-schen« — vagy »Yang-ye« (idegen ur) megszólitást hallottam. Az éghajlat az érezhető nedvesség daczára sem látszik egészségtelennek.

Tsching-tu-fu egy franczia missió székhelye. A téritők a város déli részén egy tágas épületben laknak. Ez épület egykor egy mandarin Yamenje volt, aki ezelőtt mintegy 64 évvel, Tambraca püspököt annak udvarán lefejeztette. A missió aztán megvásárolta azt, s jelenlegi tulajdonosa, Pinchont missionarius püspök. A tágas épületben egy nagyobb fatemplom és egy házi kápolna van. Három napi járásra innen már Biet, a ta-tsien-lui püspök egyházmegyéje kezdődik. E püspökség hatásköre Batangig terjed, s neve a tibeti püspökség.

Pinchont püspök ebédre hivott meg bennünket. Nehány felvilágositáson kivül Ta-tsien-lu viszonyait illetőleg (helyességükről később magunk meggyőződtünk,) a püspök még azzal a jó tanácscsal is szolgált, hogy tovább utazásunk folyamában elővigyázatosak legyünk az étkezésnél, mert az itteni lakosságnál az a balhit van elterjedve, hogy a gazdag idegeneknek minden kincseit öröklik, ha megmérgezhetik őket. Nemrégiben három téritő esett áldozatul e balhitnek. Magáról a méregről különböző hirek forognak. Azt mondják, hogy lassu alattomos hatása van, s a mérgező állitólag abban a helyzetben van, hogy áldozata halálának idejét, hónapok, hetek és napokra pontosan meghatározhassa.

A püspök titkárja, Pater Gnien Alajos, született chinai. Aránylag sokat utazott férfiu, a mult év folyamán meglátogatta Singapore-t, a kormánynak tolmácsul szolgált a francziáknak China ellen folytatott háboruja alatt. Még északnyugati Tibet barbár lakosai között is vannak személyes barátjai. Tibetre vonatkozó földirati ismereteinknek nem egy érdekes adattal való szaporitását köszönhetem neki.

Kár, hogy társalgásunk nagyon hiányos volt, mert a latin nyelv segélyével folytathattuk csak azt. Sin tolmácsunk, mivel nem régiben megnősült, csak ritkán állott most rendelkezésünkre. E huszonkét éves ficzkó Kwan-juön-ben, a Kun-kwan őrzőjének leányát vette nőül. Délben érkeztünk oda, s csakhamar találkozott a még igen fiatal, de annál rutabb leánynyal. Délután már megegyezett a szülőkkel a vételár fölött. Chinában mindenki ugy vásárolja nejét, s tol-

mácsunknak a magáé 43 taelbe (129 frt) került. Ugy látszott, hogy a szegény ficzkó eszét vesztette a szerelem miatt. Ma alig három hétre a menyegző után már megunta feleségét, de azzal vigasztalja magát, hogy olcsó, nagyon olcsó volt. A fiatal menyecske egy hordszékben utazott utánnunk. Minden vagyonát magán viselte.

Lépcső-ut Sze-tschuen tartományban.

Sin házassága azzal a hátránnyal volt összekötve reánk nézve, hogy ő minden éjjeli állomáson külön szállásolta be magát, s ez gyakran a város tulsó végén volt, minél fogva vagy épen nem, vagy csak nehezen kaphattuk meg, ha szükségünk volt reá, s reggel midőn mi már indulásra készen állottunk, ő még javában aludt. Igy,

ha nem igyekeztem volna a legszükségesebbeket megtanulni chinai nyelven, gyakran két három napig is várhattam volna, mig a kellő felvilágositásokat, folyamok, hegyek s más dolgokra vonatkozólag az ő segitségével megszerezhettem volna. Igaz, hogy a tájszólások különfélesége rendkivül megnehezitette az értekezést a teherhordárokkal, mert ezek rendesen nem értették a mandarinok vagy tudósok nyelvét. Másrészt a hangsulyozás és az énekszerü hanglejtés oly nehéz, hogy európai fül csak éveken keresztül folytatott gyakorlat után szokja meg azt. »A chinai soha sem fogja megérteni az idegent, ha ez a szavakat helytelenül hangsulyozza« mondja Haas József ur, chinai-német társalgási könyvében, és a hangsulyozás nehézségének bebizonyitására a következő drasticus példát hozza fel; képzeljünk egy kézművest, aki két inasának valamely műszer használatát megmagyarázni akarja. Mester: „Igy" (t. i. igy kell csinálni.) Az első inas ugy tevén amint az utasitás szólt, igy kezdi: »Tehát igy?« — Második inas, aki másként értette az utasitást. »Igy?« — »Igen, igy!« válaszol a mester. E különböző hangsulyozások megközelitőleg sem adnak helyes képet a chinai nyelv hangsulyozási nehézségeiről. Az „o" (igy) négy különböző kiejtése megközelitőleg adja a pekingi szójárás magánhangzóinak négy főhanglejtését. Ha még elképzeljük, hogy a chinai nyelv rendkivül szegény eredeti szavakban, s a legtöbb fogalom egytagu szavak összefüggesztése által válik csak kifejezhetővé, s ezek közül mindenik legalább négy hanglejtésnek van alávetve, akkor beláthatjuk, hogy még a chinainak is szüksége van arra, hogy a beszéden kivül más eszközökhöz is folyamodjék, ha magát megértetni akarja. A kézzeli számitás, gyakran jó szolgálatokat tett nekem; mert ez által legalább megtudtuk a valódi távolságokat. A mellékelt ábrához magyarázatul még csak azt kell csatolnom, hogy az egységeket, tizeseket, százasokat, ezreseket, stb. mind egyformán jelzik.

Itt mulatásunk alkalmával javában folytak a mandarin vizsgák. 14.000 jelölt ült a vizsgáló bizottsággal együtt bezárva a Yamen-

ben. A bizottság az examinatorból, a viczekirályból, két Tautaiból, és számtalan mandarinból állott. E nagy urak közül mindenik csak egy szolgát vihetett magával, s huszonhét nap alatt csak háromszor minden 9-ik napon, vagy is egy vizsga cyclus befejezése után hagyhatja el a Yament. E rendszabályt a császár azért hozta, hogy a bizottság tagjait meg ne vesztegethessék. A gonosz nyelvek azonban azt beszélik, hogy a szolgák akik ki- és bejárhatnak, meg vannak bizva, hogy uraik helyett a pénzt felvegyék.

A viczekirály ismételve, irásban szólitotta fel Széchenyi grófot, hogy maradjon a városban addig, mig az első vizsga cyklusnak vége lesz, mert fontos dolgokat akar vele közölni. A kivánság megtagadása mit sem használt volna, s azért a gróf is rászánta magát a maradásra. Az első éjjet egy piszkos korcsmában töltöttük el. A hatóság nem gondoskodott tisztességesebb szállásról, s egy buddha templom papjai — ezek szinházi bódéjában akartuk elhelyezni magunkat — vonakodtak megengedni ezt. Másnap egy magán Kun-kwant, mely az itteni kereskedők tulajdona volt, bérelt ki a gróf. E félig romba dőlt faalkotmány legalább elég tágas volt. Itt vártuk a viczekirály látogatását. Minthogy a chinai méltóságoknál szokás csak akkor tenni látogatást, miután az illető már tisztelgett náluk, mi is, még a délelőtt folyamában átadtuk névjegyeinket Tinkum-pao viczekirálynak, ugyszintén a tatár tábornoknak Yamenjében is. Pontban 4 órakor tették meg előre bejelentett viszontlátogatásaikat. Először a város mandarinja jelent meg, teljes diszben s mintegy husz hivatalnok kiséretében. 20 sárga ruházatu (császári szin) katona haladt a menet élén. Ezeket tiz tiszt követte, mandarin öltözetben, s ezek után következett a tábornok hordszéke, értékes tartalmával együtt. Egy osztály mandarin, a viczekirály testőrsége és ez maga, képezték a menet fénypontját, amelyet végül ismét husz katona rekesztett be. Semmi zaj, semmi fülszakgató gong zene és mozsárlövések nem jelezték a magas vendégek érkezését; ünnepélyes csend és rend uralkodott az utczákon. Szertartásos üdvözlés után az épület belse-

jébe kisértük a magas uraságokat. — A székek piros vánkosait ugy kölcsönöztük ki, és gondoskodtunk róla, hogy az ablakokat papirral beragasszák. Egy óra mulva olyanok lettek az ablakok, mint a szita, mert a kiváncsi chinaiak ujjaikkal keresztül lyukgatták azokat, hogy jobban láthassanak és halljanak. A tábornok a magasabb tiszteleti helyen a bal, a viczekirály a jobb oldalt foglalta el, Széchenyi gróf a szokásos modorban theával kinálta meg őket.

A tatár tábornok egy kicsiny, gyönge alak, kinek fényes, gondosan ápolt, pergamentszerű arcza, a fekete bajusz folytán majdnem katonás kifejezésű volt, körülbelől 45 éves lehetett. Ruházata kifogástalan, és fényes. Bársony kalapján a vörös gombot viselte pávatollal, s mellén, valamint fényes selyem ruházatainak hátán is, egy-egy művészileg himzett oroszlánt. Ez a legmagasabb katonai kitüntetés.

A viczekirály, egy korosabb ur, nemcsak méltóságos megjelenése által tett imposansabb benyomást, mint a törpe tábornok, hanem valóban őszinte nyájassága által rögtön rokonszenvet is ébresztett maga iránt. Jó indulatu, széles, kissé tulipános arczát, ritka ősz szakál köritette. Közelebbi vizsgálódásnál vettük csak észre, hogy a mit szakálnak néztünk, az voltaképen két csomó hosszú lelógó haj. A magas hivatalnok ruházata meglehetősen kopott volt. Nehány helyen foltokat láttunk rajta, sőt olyan helyeket is, melyeket befoltozni elfeledtek. Daczára magas rangjának, ez önálló viczekirály csak sötétkék gombot viselt kalapján. Tinkum-paot, ugyan is nem régiben degradálták, mivel többen azt a vádat emelték ellene, hogy egy mandarint, akiről a közvélemény azt állitotta, hogy a lázadások alkalmával rendkivül kegyetlenül viselte magát, nem büntetett meg. A panaszosok egyenesen az uralkodó császárnékhoz fordultak, s ezek a halvány piros gomb elvesztésével büntették a viczekirályt, anélkül azonban, hogy hatalmi állását egyébként korlátozták volna.

Nehány kérdés után, eddigi utazásainkra vonatkozólag, a vi-

czekirály Tibetbe való utazási szándékunkról kezdett beszélni. Tőle sem hallottunk örvendetes dolgokat.

„Tibet“ — mondá — „oly ország, melyről a Tsungli-yamennek semmi, vagy hamis értesülései vannak. Ugy kell azt képzelni mint Koreát, Chinával szemben, vagy Angliát, Francziaországot és Ausztria-Magyarországot, egész Európához való viszonyaikban. Tibetnek saját császárja is van, a Dalai láma; de ez, higyjék el nekem, inkább csak egy fogalom, mert a Dalai láma soha sem ér el férfikort. Rendesen már gyermekkorában kivégzik a papok. Ne gondoljátok azonban, hogy agyon verik, leszurják vagy lövik, nem — éhen veszik el az. A gyermek, hét teljes napon keresztül nem kap semmi táplálékot. Ha még akkor is életben van, akkor a papok térdre hullanak és dicséneket zengedeznek Buddhának. Folytonos éneklés és zeneszó közben aztán egy fazékba teszik a gyermeket, ahol végre is meghal. Most egy más gyermek lesz Dalai láma, s a történet szóról szóra ismétlődik. — Kaczagtok és kételkedtek szavaim igazsága fölött? — Pedig mégis ugy van, a papok uralkodnak Tibet fölött és nem a Dalai láma. A lámák pedig sajátságos emberek, nem dolgoznak, nem kereskednek, nem űznek földművelést, hanem kizárólag csak imádkozással, evéssel és alvással foglalkoznak, épp ugy mint a franczia missionariusok Chinában.*) A lámák egy európait sem tűrnek meg hazájukban. Lassai kollegám egy szegény, tehetetlen ember, mert semmi hatalma nincs a buddhisták fölött, sőt ezek ugy bánnak vele, mint valami teherhordóval.

„Én magam, a mult években egy mandarint küldtem Lassa felé, hogy Tibeten keresztül utazzék Indiába, s onnan Európába. A lámák, akik utazásának kiindulási, és végpontja iránt értesülve voltak, Batangban feltartóztatták. Három hónapig hasztalan várt arra, hogy engedékenyebbé legyenek, s végre Yü-nan felé kellett Indiába utaznia.

„Az én hatalmam csak Batang-ig terjed. Addig három man-

*) Szószerinti forditás.

darint és 30 katonát rendelek ki fedezetetekre. Ha a Lassai Amban, talán véletlenül katonaságot küldött Batangba, ezeknek védelme alatt talán eljuthattok a fővárosba; ha nem tette, akkor ne is foglalkozzatok többé e lehetetlenséggel.'

A tatár tabornok, ki szellemileg jóval alanta állott a viczekirálynál, a fejével bicczentve megerősitette ez elbeszélést; Tinkum-pao maga igyekezett a társalgás fonalát fenntartani.

A kormányzó ünnepélyes igéreteket tett, hogy Pekingbe és Lassába egyiránt futárokat küld és mind a kormányt, mind a lassai Ambant értesiti, hogy Tibet fővárosába szándékozunk. Gróf Széchenyi felhasználta ez alkalmat, s részéről is egy levelet adott át, a kormány és egyet a hazai követség részére, kérvén terveinek támogatását.

Érdekesen eltársalgott másfél óra után, eltávoztak az urak, de csak miután október 7-ére előbb ebédre hivtak bennünket. Később értesültünk, hogy a városi hatóság mellé, legfelsőbb helyről egy segédet rendeltek a diszebéd nehéz feladatának teljesitéséhez. Az ebédnek, a mondott napon déli 12 órára volt kitűzve ideje. Az egész város izgatottságban volt. A csemege kereskedőket felszólitották, hogy legfinomabb áruczikkeiknek nevét, árjegyzékét terjesszék fel a hatósághoz, s minden szögletet kikutattak, hogy ha lehetséges, európai élvezeteket szerezhessenek számunkra. Szóval a hatóság épületében éjjel nappal dolgoztak.

Végre megérkezett az ebéd ideje. A viczekirály névjegyét küldte hozzánk azzal az izenettel, hogy vár reánk. Lovainkra ültünk. Az utcza teli volt népséggel, s minél közelebb jutottunk czélunkhoz, annál inkább növekedett a tömeg. Az utolsó utczában, katonaság képezett sorfalat, és tartotta vissza a tolakodó sokaságot. Az ebédet egy templom kertjének több szellős faépületében tálalták fel. A kert közepén egy tó volt, s vizének felszine zöld nyálkával volt bevonva, s e nyálka közepéből egy kis sziklasziget emelkedett ki, pavillonnal tetején. A chinaiak szeretik, ha a viznek zöld szine

van. Az előudvar mindenféle rangu mandarinokkal volt tele, s azoknak fényes diszruhái, élénk ellentétet képeztek a mi kopott öltönyeinkkel. A hatóság fogadott belépésünk alkalmával, s nehány termen keresztül, a tó mellett el, a kerti salonba vezetett ahol a viczekirály és a Mandzsu tábornok üdvözöltek és a diszhellyel kináltak meg bennünket.

Rövid ideig társalogtunk itt, a gazdák által személyesen felszolgált thea és kitünő sütemények mellett. A mellettünk való teremből ezüst és porczellán csengése hangzott. A diszkalapokat a kis, kerek selyemsapkákkal cserélték föl. A szolgák ezalatt megteritették a nagy kerek asztalt, s kis csészéket helyeztek el rajta, koczkára vágott hideg hussal, halakkal, sütemények, főzelék és gyümölcscsel megrakva. Ezek, valamint a mandulával és dinnyemaggal megrakott tálak is, az ebéd alatt az asztalon állottak.

Az urak most az asztalhoz kisértek bennünket, és szertartásos modorban nyujtották át az italt és az evőpálczkákat. Ők magok, tágabbra csatolták derékszijjaikat és megkezdődött a »Tschao-tschao.« — Egyik étel a másikat szoritotta le az asztalról. A huszadiknál megszüntem számlálni azokat. Azt hiszem volt vagy hatvan. Minden nyalánkság, mit China felmutatni képes, megfordult itt szemeink előtt. Az ételek oly kitünően voltak elkészitve, hogy az olajban fürdő czápauszonyokból háromszor is vettem.

A chinaiak rizsbort ittak, nekünk európaiaknak azonban cseresznyepálinkát adtak. A viczekirály isten tudja, melyik kereskedőnél fedezte fel azt.

A diszasztalnál a két főmandarin, mi hárman és tolmácsunk, tehát összesen hatan ültünk. Kiszolgált nekünk mintegy 60 inas. A melléktermekben lakomáztak a többi mandarinok, összesen 200 és ezeket 600 inas szolgálta ki.

A viczekirály sokat beszélt, és elbeszéltette magának, hogy milyen a magyar nemzeti muzeum, miféle ritkaságot tartalmaz, és melyek legértékesebb tárgyai, átalában véve sokkal nagyobb érde-

keltséget tanusitott a tudományok iránt, mint ezt telivér chinai részéről remélni is mertük volna. Leirta nekünk, nemcsak Tibet aranybányáit, hanem az awai nephryt-bányákat, s a chinai vas-réz és ón-bányákat is. Itt azonban a fémnyerés költséges voltát hangsulyozta különösen. Aztán megemlékezett egy fegyvergyárról, mely még nem régiben is működött Tsching-tu-fu-ban. Be kellett azonban szüntetnie, s ezt rendkivül sajnálja. — Már hallottuk azonban, hogy a gyárban készült lőfegyverek az első lövésnél megrepedtek. Széchenyi gróf mégis kérdezősködött a megszüntetés okai felöl. A viczekirály könnyedén elsiklott e kérdés fölött, s beszélt ama kertnek szépségéről, melyben ebédeltünk és amelyet előde rendeztetett be, a szakács ügyetlenségéről, s arról, hogy a város éghajlata sok betegségnek szülőoka sat.

Széchenyi gróf az európai utazás gyorsaságáról, vasutak, távirdák s más hasonló csudákról beszélt nekik. A tábornok keveset beszélt, s csak a viczekirály állitásait igazolta. Ekkor azonban egyszerre csak azt a kérdést intézte hozzám, valjon igaz-e, hogy a föld forog, és hogy mennyi idő alatt fordul meg saját tengelye körül, és csudálkozott, az erre szükséges rövid idő felett.

Az idő, evés és társalgás közben gyorsan telt el. Három és fél óráig ültünk az asztal mellett. Végre hozták a rizst s ezzel közeledett az ebéd vége.

A hatóság külön rendelkezése folytán még nehány tál gyümölcsöt hoztak, — ezt reánk és európai szokásainkra való tekintetből tették. Igy végződött ezen egy chinai Gargantuához méltó ebéd.

A magas uraságok a kert főbejáratáig kisértek bennünket, ott pedig a sikerült ebéd és az élvezett rizsbor miatt egyiránt ragyogó városi hatóság vett át bennünket, és vezetett már készen álló lovainkhoz. Nyeregbe szöktünk és séta lovaglást tettünk a városban, melynek folyamában a tatár-tábornok katonái mindenféle gunynevekkel elhalmoztak. Talán ez is hozzá tartozik a chinai diszebédekhez?

Három heti tartózkodásunk alatt Sze-tschuen tartományban, az időjárási viszonyok sok kivánni valót hagytak fenn. Különösen, október havában ugy tetszett, hogy a nap folytonos gőzfátyolba van burkolva. Minden reggel esett az eső. Csak 9 óra felé szünt meg esni. A légkör nedvessége oly fokot ért el, hogy minden ru-

A Tsching-tu-fui síkság.

hánk, és különösen a bőrtárgyak, nehány nap alatt penészszel lettek bevonva. Ha mindjárt megérkezésünk után, midőn még az égboltozat derült volt, két megfigyelést nem eszközöltem volna, a későbbi napokban le kellett volna mondanom arról, hogy Tsching-tu-fu-nak szélességi és hosszusági fokát megállapithassam.

A városnak minden utczáját bejártuk már, meglátogattunk minden templomot, még a bámulatos szépen kövezett bástyákon

eszközölt nyillövészeti gyakorlatokat is megtekintettük, midőn végre, október 11-én értesitve lettünk, hogy másnap elutazhatunk. Hiszen mindenütt csak előzékeny bánásmódhan részesült foglyai voltunk a tisztviselőknek, akik az öszvérek és hajcsárok kiállitását rendesen ugy intézték, hogy addig idejük legyen a szomszéd hatóságot

Kő-kapu Sze-tschuen tartományban.

érkezésünkről értesiteni. Október 12-én bemutatatta magát előttünk a kiséretünkre rendelt mandarin trias. Nyájas és előzékeny, fiatal emberek voltak. Aztán megérkeztek a hajcsárok és az öszvérek is. A podgyász elhelyezését Kung-sche kipróbált ügyességére biztuk, és menekültünk abból a siketitő zajból, melyet ez alkalommal ütöt-

tek ugy, hogy lovainkra pattanva szivélyes bucsut vettünk a viczekirály parancsából megjelent polgármestertől. A déli kapun kihaladva, nehány gyönyörű épitészetű templomot láttunk, a kövezett ut mindkét felén, illatos fák hűs árnyékában. Nemsokára vége volt a kövezetnek s a feneketlen ut három méterről egy méterre keskenyedett. A város közelében annyira élénk forgalom megszünt, s végre csak távolból mint egy-egy fájdalmas sohajtás hallatszott felénk olykor a Wheelbarrow-k (targonczák) rikácsolása.

$3^1/_2$ órai lovaglás után pillantottuk meg az első, bambuval fedett halmot, egyikét azoknak, melyek mellett utunk a Si-ho-ig elhalad. A folyam két ágán törékeny kompok segélyével keltünk át, s aztán nehány percz mulva Sin-tsing-shien állomásra értünk.

A város fekvése gyönyörű. Mig a déli fal egy erdővel boritott dombsornak kerthez hasonló zöld hajlásához támaszkodik, északra a nagy sikság látszólagos végtelenségével terül el. Másnap még mind, a lassan-lassan emelkedő sikon utaztunk, melynek határát Tschong-tschou város képezi, s aztán délnyugotra a hegyek közé fordultunk. 5 Li tavolságra a nevezett várostól egy hid vezet keresztül a Tung-ho vizén, s e hidat a birodalom legszebb épületei közé kell számitanunk. Tömör, szilárd alkatu kőhid ez, 15 csucsives boltozattal, melyek oly magasak, hogy a hajók árboczai akadály nélkül haladnak át alatta. — Szélessége 15 lépés, hosszusága 320. A hid talajzata négyszögletes kövekkel van kirakva, gyenge ivalaku hajlással bir, és 18 méternyi magasságban van a viz szine fölött. Közepén hat kőoszlop által tartott rotunda van, hasonló stylben épitve, mint a hid két végén alkalmazott kapuk.

Az áttört művű, kőből készült oldalkorlát, $1^1/_2$ méter magas és fényes bizonyitékot szolgáltat a chinai kőfaragók ügyessége mellett. A hid oly széles, hogy vásárokat is szoktak tartani rajta.

A Tung-ho e helyen nem egyéb, számos vizgazdag hegyi patak sugárszerű egyesülésénél. E patakok a Ta-uong-tin hegységben fakadnak. A folyam szélessége még is több 100 lépésnél, s mély-

sége is jelentékeny lehet, mert nagyobb hajókat is láttam közlekedni rajta. A hajók innen és Tsching-tu-fu-ból, Kia-ting-fu-n keresztül a Yang-tze-kiang mellett fekvő Sui-fu-ig rendszeresen közlekednek, valamint ez utóbbi folyamon is fel- és lefelé a kelet-chinai tenger partjáig.

A gyönyörű hid még nyer a környék szépsége által. A folyam tulsó partján, karcsu pagoda emelkedik ki, a sűrű erdők barátságos lombozata közül, a háttérben pedig, a tiszta hegyi levegőn keresztül látjuk egy hatalmas hegylánczolat rovátkos körvonalait, melynek kékeszöld lejtői meredeken esnek a mélységbe. Az előbb mérsékelten, de most már folytonosan emelkedő talaj, az ut mindkét oldalán rizszsel van megművelve, s az elöntött szántóföldek, mint tengerszemek csillámlanak a zöld erdőrészletek között. A lankás vidékbe érkezve ismét nagy gömbölyü kövekkel kövezett utakat találunk ugyan, de lovaink ugy látszik elvesztették biztonságukat és minden léptennyomon botlottak, sőt el is estek annyira, hogy végre is gyalogolni kényszerültünk. Csak a teherhordók és öszvérek jártak teljes biztonsággal a döczögős kövezeten.

Az ut egy széles, egészen tengerivel és rizszsel bevetett hegyháton vezetett, s csak nehány Li távolságnyira, a regényes völgykatlanban fekvő Min-san-shien városka mellett tér le onnan.

Mig a Tschong-tschou és Min-san-shien közötti terület sik jellegét megtartja, s a hegyhátak mind szélesen és laposan ereszkednek le a 30—40 méter mély ágyakban folyó vizvonalokhoz, azontul egyszerre más alakot ölt a tájék. A gömbölyű alakok eltünnek, a csucsok élesebbek lesznek, s a hegyoldalak meredekebbek. Minden következő állomás ujjabb absolut magasságokat hoz. E pillanatban ugyanis a hatalmas, tibeti hegyvidék keleti lejtőjén haladunk felfelé, miután már hónapokon keresztül azok lábánál vezetett utunk délnek.

Min-san-shien-től délre még egy hegyháton haladunk keresztül, s aztán a Ya-ho völgyébe érkezünk, melynek tajtékzó vizén, Ya-tschou-fu mellett, kis ladikok segélyével keltünk át.

A Ya-ho számos mellékfolyam vizét, melyek észak-, nyugot- és dél felől a hegységekről lezuhannak, veszi magába, és Ya-tschou-fu mellett 100 lépés széles, és 3 méter mély. A folyam rohanó sebessége megneheziti a rajta való közlekedést, Kia-tin-fu felé, annyira, hogy különösen fölfelé mindent teherhordárok által szállitatnak. Ya-tschou-fu nagyobb város, három ezer házzal, és 50.000 lakossal, s jelentékeny góczpontja a Tibettel folytatott kereskedésnek. Thea és dohány roppant mennyiségben fekszik a kereskedők raktáraiban, s mindennap száz meg száz teherhordó indul utnak, a tibeti felvidékek fölé, mázsányi terhekkel vállaikon. A Kulik itt már nem a közép Chinában szokásos keresztrudat használják a teherhordásra, hanem egy czélszerüen alkotott fa-állványt, melyre a thea csomagokat felkötik, s melyet azután mint mi a borjut, hátukon viszik. Egy erős bot, melynek erősebb végébe hegyes vas-ék van beütve, szolgál nekik támaszul, ha kimerűlve megállanak, s kezeikkel a verejtéket törlik le homlokukról. Csaknem hihetetlenül hangzik, s mégis való, hogy az egész ut Ta-tschien-lu-ig mindenütt annyira át van lyukgatva e hegyes botok által, hogy némely helyen 30—40 sor lyukat is számláltunk meg egymás mellett.

Ya-tschou-fu-ból két uton juthatunk Ta-tschien-lu-ba. Az egyik ut, nyugatra csaknem egyenes irányban halad a hegyeken keresztül Lou-ting-kjao-ba vezet, de oly rosz karban van, hogy csak gyalogosok használják, s azok is csak teher nélkül. A második, melyen mi is haladtunk, mindjárt a város déli kapuja mellett délnyugotra fordul, a Ya-lonak egy szakadékos völgye felé, és folytonosan meredek sziklaélen halad, 40 - 50 méter átlagos magasságban a folyam szine fölött.

A számos erdőrészlet daczára, az ut magassága szabad áttekintést enged a vidékre, amely délre és délnyugatra, a Yaho és Lu-ho vagy Tatu-ho hatalmas vizválasztójához emelkedik.

Lin-tschin-shien városkában egy kis betekintést nyertünk China

vasiparáról. Az érczet — gazdag tartalmu mágnesvas — a közel hegyekben kapják, megolvasztják, felületesen megtisztitják a salaktól, s végre leginkább öntött főzőedényekké dolgozzák fel. Kovácsolt vas alakjában, a vidék tömérdek kovácsa, patkónak, szegeknek s lánczoknak dolgozza fel. E lánczok használatát a lánczhidak leirásánál közölni fogjuk. Az emlitett főzőedények és patkókat déli és nyugati China minden részébe exportálják. Ami lovaink e gyalázatos utakon, nemcsak hihetetlen mennyiségü patkót fogyasztottak el, hanem azonnal megbénultak, ha csak egy óráig is haladtak ez egyenetlen kövezeten patkótlanul.

A hegyvidék lakosai azáltal előzik meg e bajt, hogy lovaikat átalában véve soha sem patkoltatják, és csudálatos, hogy mily kitartással győznek le a tibeti lovak minden talajnehézséget.

A 2890 méter magasságu Ta-shan-ling hegyszorost elérve, a vizválasztón voltunk; az ut innen rendkivüli erőfeszitést igénylő kanyarulatokban halad le Tsing-tschi-shien városig, amely, felülről tekintve egy széles sikon látszik feküdni, valóságban pedig egy hegykiszögelésen fekszik, melynek lejtői 40—50 méternyi magasságból, jóformán meredeken ereszkednek le a szomszéd völgy felé A város környéke és a hegyoldalak tökéletesen fátlanok.

Tsing-tschi-shien-ban egy ujonnan épitett Kun-kwan-ba szállásoltak, melynek helyiségeiben csakhamar formaszerinti csata fejlett ki Kung-sche és néhány szolga között, a fekhelyek kiválasztása miatt és annyiban szerencsétlenül ütött ki, hogy Kung-sche, aki a fontos, ügy elintézésénél, rangjában sértve érezte magát, — felmondta a szolgálatot. Tolmácsunk Sin szintén példázgatott már, hogy mily nehéz szivvel fog megválni tőlünk, a szerződésileg kikötött idő letelte után. Egész kiséretünkben csak ezekkel tudtunk szót váltani, s ha ők elhagynak, akkor teljesen magunkra hagyatva állunk egy ellenséges indulatu népség közepette. Uti terveink fölött vészterhes felhők tornyosodtak, s azok tartalma Ta-tsien-lu-ban zúdult fejünkre.

Másnap reggel az 1713 méter magas San-hsian-ling hegyhátat

másztuk meg, és három órai lovaglás után Y-tou-tschang falu mellett a Fu-jung-ho nevü, erős esésü hegyi folyam völgyébe érkeztünk, amelynek sziklák között vezető ösvénye oly nehézséget gördit elébe a lovasnak, mint a szikla a tengeri hajósnak. Az ut oly keskeny, hogy az öszvérek gyakran csak a legnagyobb elővigyázat mellett voltak képesek előrehaladni. A nap nem is folyt le szerencsétlenség nélkül. Először is egy öszvér bukott le a mélységbe, és a hátán vitt mérnöki müszerek azon veszélynek voltak kitéve, hogy elsülyednek a folyamban. Kung-sche, aki egy hordszékben követte a társaságot, látta a szerencsétlenséget, és nagyot kiáltott, mire a hordszéket vivő hordárok egyike ettől ugy megijedt, hogy összerogyott. A hordszék villámgyorsan siklott le a meredek lejtőn. Kung-sche-nek volt annyi lélekjelenléte, hogy egy fában megkapaszkodott, és igy meneküljön a hordszékből, amely az esés és zuzódás folytán teljesen használhatatlanná lett. Kung-sche-nek nehány jelentékeny surláson kivül egyéb baja nem történt, de azok nem szomoritották el annyira, mint az a tudat, hogy a 2900 méter magas Fi-lung-kwan hegyet gyalog kell megmásznia. Nem is volt az könnyű feladat.

A gömbölyű kövekkel kirakott ut előbb a balpart lejtőjén, majd magában a folyam medrében vezetett fölfelé. A legutolsó meredek hágóra több serpentin vezet föl. A tetőn egy ház áll, s mellette egy omladozó kapu, melytől az ut is nevét vette. Kwan ugyanis kaput jelent.

E fáradtságos ut után fogalmat szereztünk magunknak ama nehézségek és fáradalmak felől, amelyekkel ezentul megküzdenünk kell. Sötét ködbe burkolva széditő magasságra emelkednek előttünk a sziklaóriások. A csucsok láthatlanok maradtak, csak néha láttuk a pillanatra ritkuló ködön keresztül egy-egy elmosódott körvonalat, melyet az első pillanatban esőfellegnek tekintettünk, s amely később egy kopasz sziklacsucs meredek oldalának mutatkozott, melynek mélyedései és hasadásai hóval vannak tele.

A kisérők állitása szerint ritka eset az, hogy Fi-lung-kwan-tól az átellenben fekvő vidéket látni lehessen. A csucsok rendesen felhőtengerben vesznek el.

Nehány meredek serpentin, a lejtőn levő Hoa-ling-pu faluhoz, Lin tábornok törzskarának állomásához vezetett bennünket.

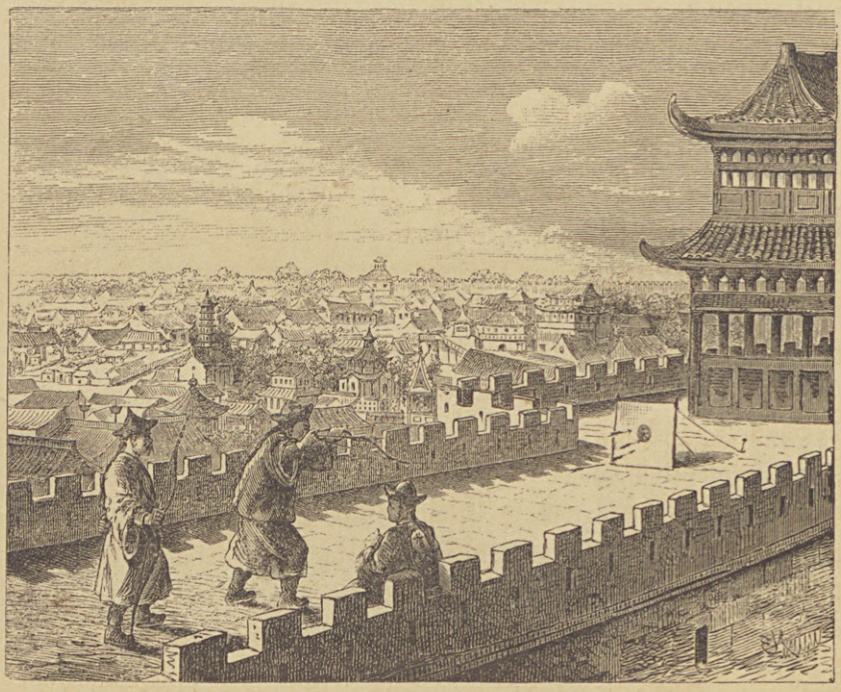
Alig érkeztünk lakásunkba, egy templomba a falu közepén, midőn ez érdemes hadvezér látogatásával tisztelt meg bennünket. Hősies magaviseletéről több sebhely tanuskodik. A tábornok igen rokonszenves alak, maga a megtestesült nyájasság, és habár nem volt is alkalmunk személyesen meggyőződni, egyik legfényesebb tulajdonságáról, a csillapitásról, jóakaratulag mosolygó szemeiből kiolvashattuk azt.

Lin értesitett, hogy a viczekirálytól parancsot kapott, hogy vegye át a főparancsnokságot kiséretünk fölött, és hogy már holnap reggel velünk együtt utazik el Hoa-ling-pu-ból. Másnap reggel már a falu végén várt reánk 30 katonával, és rögtön bizalmas beszédbe keveredett; rögtön tisztában volt ugyan az iránt, hogy egyetlen szavát sem értjük, de azzal ő mit sem törődött, hanem tovább beszélt, — két hónapig, és ez idő alatt csakugyan annyira vitte, hogy akarva nem akarva jelentékeny előmenetelt kelle tennünk a chinai nyelvben. Az ereszkedő hossza a Tatu-ho völgyéig 30 Li; Leng-tje falu mellett végre, e vizgazdag folyam balpartjára érkeztünk.

A Tatu-ho Ta-tsien-lu-tól északra körülbelől a 34-ik szélességi fok alatt szakad a Tibeti felvidékben, érinti Schang-apa, Tschung-apa és Hsia-apa falvakat, s aztán Somó herczegség határát képezi. E tartományban három testvér uralkodik, akik Somoban, Sunkönben és Tamba-ban székelnek. Somó város környéke, Gnien Alajos pater állitása szerint, sivár és vigasztalan. Ott jártában ő sem embert sem állatot, sem fát sem füvet nem talált, csupán sziklás hegyeket és kőgörgetegeket.

Ko-rh-tan-ssu várostól délre, ahol a Somo-ho, mint az emlitett herczegség déli határa a Tatu-ho-ba ömlik, a völgy oldalán elvo-

nuló hegyek, az örök hóval fedett Melto-san hegységig emelkednek fel, mint áthághatlan akadály a chinaiak között, akiket Mong-kong-ting városban egyetlen császári hivatalnok tart féken, és a „barbárok" között, akik a Tatu-ho egész felső folyása hosszában uralkodnak. Említésre méltó volna még a Mupin nevű kis tibeti terület, Mong-kong-

Tsching-tu-fu.

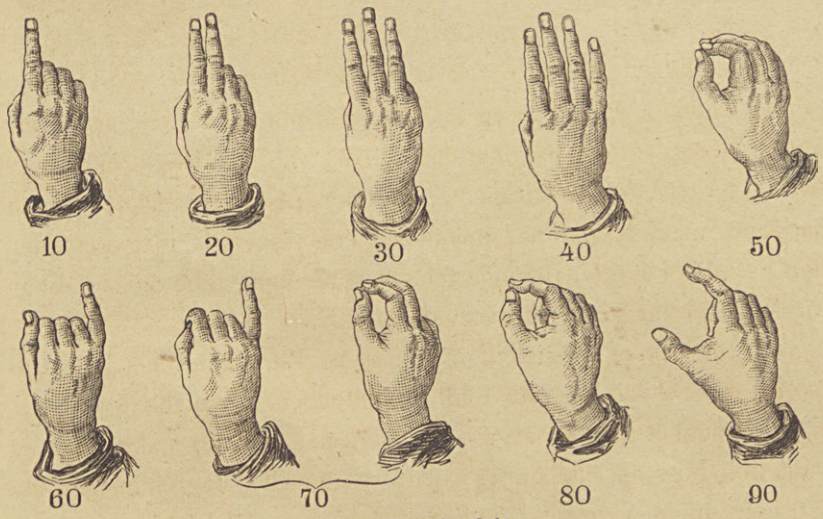
ting-től délre, melyet egy fejedelem kormányoz ugyan, de amely mindemellett is egészen a Sze-tschuen-i viczekirály fennhatósága alatt áll. Nem régiben még egy katholikus papnövelde állott fenn Mupinban, ama keresztény itjak számára, akik a lelkészi pályára szentelték magukat. A helység távol eső volta és sivár környéke azonban azt okozta, hogy a Ta-tsien-lu-i püspök az egész intézetet feloszlatta.

Szorosan egy irányt tartva a Tatu-ho őrült sebességgel rohan

keresztül egy keskeny völgyön északról délnek. A meredek hegyoldalak számos bemetszései, kisebb legyező alaku hegysikokat képeznek, s ezek rizszsel, Kauleangal és hajdinával vannak bevetve.

Mintegy 60 kilométer távolságra Leng-tje től a Tatu-ho, Lu-ho nevet vesz föl s keletnek fordul, s miután még előbb a Ya-hó-t magába vette, Kia-lin-fu mellett ömlik a Si-ho-ba, amely itt Min-kiang nevet vesz föl.

Leng-tje egy termékeny völgyben fekszik, számos Tsu-tse és

Ujakkali számlálás.

felséges gyümölcsű körtefák árnyékában, a folyam balpartján. A falutól északra, az ut a hegyre kapaszkodik fel, és sokszoros kanyarulataiban folyvást 100—120 méter magasságban halad a folyam fölött. Szélessége nem tulságos ugyan, de minthogy kövezve nincs, sokkal kellemesebbb lovaglás esik rajta mint az eddigi utakon.

Lou-ting-kjao-ban kellemes meglepetés várt reánk. Fáradtan és kimerülve érkeztünk meg este e városkába. Emberek és állatok egyenlő élvezettel szivták magukba a havasok felől jövő egészséges, tiszta levegőt. Az első ház árnyékában egy chinai állott, jobb

kezében egy nagy, vörös látogató jegyet tartva, s midőn bennünket meglátott, barátságos üdvözlettel térdre esett. Azt hittük, a hatóság által elibünk küldött szolga, és követtük lépteit. Valóban, egy tisztességes vendéglőbe vezetett, valószinüleg a legjobba e városban.

Már a város utczáin keresztül haladva ugy tetszett nekem, mintha Lou-ting-kjao nem is chinai város volna, az emberek nem kiabáltak, nem tolakodtak oly feltűnő kiváncsisággal közelünkbe, nem gunyoltak, nem piszkoltak bennünket, mint a chinaiak rendesen tenni szokták. Ugy tetszett, mintha csak egyszerre a polgárisultság egyik oázába jutottunk volna el, miután másfél évig bujdostunk a chinai türelmetlenség és tolakodó szemtelenség sivatagában. Midőn pedig korcsmába léptünk alkalmával, mindenek előtt egy tisztán teritett asztalt láttunk, az asztalon pedig egy izletesen sült kappant, mellette pompás puha kenyérrel, s végre még két üveg bort is, akkor szótlan bámulattal állottunk meg, több hónapi ohajtozásunknak megtestesült tárgyai előtt.

Nem sokára megjelent a bűvész is, aki mindezeket elővarázsolta, egy chinai öltözetű földi személyében. Legalább igy üdvözölt bennünket Careau atya, egy franczia hittérítő, aki ép ugy mint mi, hosszas elkülönitése alatt a művelt világtól, megszokta azt, hogy minden európait földijének tekintsen. Mily felségesen izlett ez egyszerű vacsora ama végtelen diszebédek után, melyeket a chinai méltóságok itt-ott tiszteletünkre rendeztek; mily kellemesen teltek az esti órák a minden tartozkodás nélkül folytatott társalgás közben.

Careau atya fáradozásait emberbaráti feladatának teljesitésében, a legszebb süker koronázta, a Ta-tu völgy lakosainak nagy része most már keresztény, s már Lou-ting-kjao-ban megismerkedtünk ezeknek erényeivel.

Másnap reggel egy lánczhidon keltünk át a Tatu-ho folyamon. Vakmerő egy épitvény! A hid 13 erős vaslánczból áll, s ezekből

9 hid — talajul, négy pedig t. i. minden oldalon kettő, oldalkorlátul szolgál. E lánczok mindkét parton horgonyokkal vannak megerősitve. A talajt képező lánczokon egyszerűen deszkák vannak keresztül fektetve ; a hézagok, melyek a deszkáknak tova csuszamlása által támadnak, gyakran oly nagyok, hogy egyik szilárd ponttól a másikra ugranunk kellett. Hogy ily körülmények között gyakran emberek, s még gyakrabban állatok hullanak a habzó hegyi folyamba, az csak természetes.

A hid nemcsak függőleges irányban inog, hanem mint valamely óriási hinta, mindkét oldalra is. Előtte való este láttam azt a jelenetet, hogy a hidon keresztül haladók egyszerre csak a deszka padlóra dobták magukat, átkarolták a lánczokat s mindaddig mozdulatlanul maradtak, mig csak a hid ingása teljesen meg nem szűnt. A hid 18 méter ma- gasságban van a viz fölött, s feszülete 140 lépés, szélessége pedig 4.

Careau atya egy darabig elkisért bennünket, s aztán szivélyes bucsut vett tőlünk. Ő is elhagyta állomását és szemleutra indult, hivei közé a déli vidékeken. Utunk folyvást a Tatu-ho jobb partján vezetett, és hozzáférhetlen meredélyek által korlátozva, a talaj minden sajátságához hozzá alkalmazkodott.

Csak rövid közökben levén kövezve, járhatósága kevés kivánni valót hagy fenn, bár egyes helyeken, ahol az ösvény függőleges sziklákba van bevágva, nagy elővigyázatot kiván a rajta való haladás.

A hegylakók ügyesen mint a macskák másznak e sziklafalakon. Ennek elég bizonyitványát láttuk a sziklahasadékokban buján tenyésző és gyümölcseiktől megfosztott Cactus bokrokon. E tövises növény hosszu gyümölcsei, savanykás, frissitő izüknél fogva nagyon keresettek, s a teherhordó gyakran életét veszélyezteti, hogy birtokába ejthesse azokat. Gyakran láttam, hogy a kimerült kuli sovár pillantást vetett fel a széditő magasságra, ahol egy piros gyümöl-

csökkel megrakott Cactus bokor csak a lég madarainak nyujtott alkalmat a pihenésre és az izletes gyümölcsök élvezésére.

A hegység laposabb részein egyes házakkal sőt egész helységekkel is találkozunk. A házak még kivétel nélkül chinai izlésben épültek, de a környezet vadon természetének növekedésével, a lakosság külseje is öszhangzatban mutatkozott. Rongyos ruhában, gondozatlan fürtökkel és testtel indokolt aggodalmakra szolgáltat alkalmat ez erőteljes és szilaj alakok látása ezen elhagyott, távol vidéken.

Az a szük mellékvölgy, amelybe alkonyat felé nyugotra kanyarodtunk, hogy Wase-kou-ba s végre Ta-tsien-lu-ba érhessünk, gyönyörű képet tárt fel előttünk. Mennydörgésszerű robajjal zúg és sistereg a vadpatak vize a rovátkos kőzetek között; sötétzöld moha és óriási haraszt fedi a hegy hajlásait, s a sziklafalak gazdag színváltozékban egész a felhőkig emelkednek. Köröskörül zavartalan magány és siri csend uralkodik. A világ legmagasabb fekvésű országának kapui előtt állunk, a Bodyul felvidéke, a világ legnagyobb templomának bejárata, a buddhista Lámák országa előtt.

A hegyek csucsai a völgybe haladásunk alkalmával nem voltak láthatók, mert a sőtét szürke felhők gyakran a völgyig lóggtak alá. A folyvást a jobb parton vezető ut emelkedése oly gyors, hogy a folyam bőséges vize csakhamar fehér habtömegnek látszik. Mindkét oldalról jégmezőkből eredő vizek rohannak alá merész zuhatagokban a völgybe. Valóban hasonlithatlan regényességű alpesi vidék. Itt-ott a folyamon egy sajátságos hid vezet keresztül. Az egész egy erős bambusz kötélből áll, amelynek végei, a partokon álló sziklákhoz, vagy fatörzsekhez vannak erősitve.

Ha ily hidon keresztül akarunk haladni, egy viziránYos fekvésű deszkára kell ülnünk, mely egy a kötélen előre hátra tetszés szerént mozgatható bambu gyűrűről lógg alá, s aztán gondolat sebességgel csuszunk le a kötél legmélyebb vagy középpontjáig. Amily könnyen ment a dolog eddig annál nehezebb feladat lesz ami ezután

következik, midőn az utasnak, a most már fölfelé emelkedő kötélen, minden erejének megfeszitésével, kezei segitségével kell magát a tulsó partra átküzdenie.

A nagyobb tibeti folyóknál ugy igyekeztek segitni e hiányon, hogy minden esetben két kötelet feszitettek ki egymás mellett, melyeken csak egy irányban lehetett haladni. A kötél egyik vége ma-

Chinai róm. kath. papok és apáczák.

gasabban áll, mint a másik, s igy megszakitás és minden erőfeszités nélkül saját teste sulyának segélyével kelhet át mindenki a tulsó partra.

Hat órai utazás után egy kis, erdő lepte magaslatok által környezett völgybe érkeztünk. Két hegyi folyam összeszakadásánál, regényesen van itt elhelyezve Ta-tsien-lu, e barátságos külsejű városka. A házak nem csupán távolból tettek kellemes benyomást

az érkezőre, hanem a közelből is kellemes, szabályos épitészetű, és ami a fődolog eléggé tisztán tartott fából és kőből épitett lakásoknak bizonyulnak.

Az első ház Ta-tsien-lu-ban a vámház. A chinai hivatalnok érkezésünkre kilépett ugyan a házból, de csak azért, hogy egy mély meghajtással üdvözöljön bennünket. A város egész lakossága talpon volt. Midőn a Tsa-tsien-lu-t két részre osztó régi fahidon keresztül haladtunk, oly nagy lett a tolongás, hogy csak nagy bajjal és lassan haladhattunk előre. Eredeti látvány volt! Először láttuk a tibeti typust vonzó tömegben, és be kell vallanom, hogy el voltam ragadtatva e kép által. Ez emberek, a magas hegyekről és a vad sziklahasadékokból jöttek ide, hogy az európai jövevényeket megbámulhassák. Nemcsak imposáns alakjuk, hanem férfias komolyságuk és a köztük uralkodó példás rend által is kellemes ellentétet képeztek a lármás és tolongó városi lakossággal.

Ez erőteljes izmos alakok viharbarnitotta komoly arczukkal, ezek voltak tehát a „vadak," amint őket a chinaiak nevezik. És mily villámokat szórtak e sötét fekete szemek! A vallási fanatismus vészjósló villámait!

Képzelje ehez az olvasó a vörös barna öltözetet, vagy hosszu, talár szabással, melyet a derékon egy sárga öv tart össze, azért, hogy rája akaszthassák a tűzszerszámot és dohányzó készletet, vagy a római tóga modorában vállra vetve, ugy hogy a mell és a jobb kar sötét bronz szine annál feltűnőbb lett, s ehez a türkiszekkel ékitett fülbevalók aranyból vagy ezüstből készült óriási gyűrűit, s végre a sárga bőrből készült magas csizmákat, s meg fogja engedni nekem, ha azt mondom, hogy az öszbenyomás csak kedvező lehetett.

A férfiak mindenkor fegyveresen járnak. Nincsenek ugyan mind chinai, kanóczos puskákkal ellátva, (a tibetiek mindig térdeplő helyzetben, és kisebb távolságból bámulatos ügyességgel lőnek) de mindeniknek oldalán ott van az egyenes tibeti kard, melynek ké-

szitése gyakran bámulatos ügyességről tanuskodik. A kard markolatát rendesen egy nagy korall, vagy több értékes türkisz disziti. A hüvely gyönyörű vésőmunkákat mutat fel. A legszebb kardokat Njarumban, a közép Ya-long-kiang mellett fekvő tibeti városban készitik.

Majdnem minden tibeti egy arany, ezüst vagy réz nyakérmet visel keblén, különféle bölcsmondásokkal és szellem űző formulákkal, a gonosz szellemek hatalma ellen oltalmul. Az ily nyakérmek, kivált ha türkiszekkel gazdagon diszitvék, gyakran nagy értéket képviselnek. A nők és leányok két ágra font holló fekete fürteikkel, egészségtől ragyogó piros pozsgás arczaikkal s a tömérdek ránczu, szines köntöseikkel, melyek szabásukat illetőleg nem sokat különböznek a férfiakétól, arany, ezüst, korallokkal vagy más drágakövekkel ékitett fülbevalóikkal, nyakékeikkel és karpereczeikkel, szintén határozott győzelmet aratnak szemeimben chinai szomszédnőik felett.

A Ta-tsien-lu-i tibetiek jó egyetértésben élnek az ottani chinai lakossággal. Ez utóbbiak drágakövekkel, dohánnyal, theával és selyemkelmékkel kereskednek, s a tibetiektől illatos gyanta forgácsokat, agancsokat, moschust és bőröket kapnak cserébe.

A város neve tibeti nyelven Tar-ze-do, vagy is két folyam egyesülése. E két folyam a Tar-kjo (délről) és a Ze-kjo (nyugatról). A chinai lakosság egy magasabb rangu chinai hivatalnok hatósága alatt áll, kinek rangja, Futai. A tibetiek fölött saját fejedelmük uralkodik, ki azonban a Sze-tschueni viczekirálynak alárendeltje, és adó fizetője. Minden örökösödésből kifolyó kormány változásnál, a chinai császárnak kell, hogy megerősitse sőt kinevezze a jövendő fejedelmet. Minden Pekingből származó és országára vonatkozó rendeletet a fejedelem közöl népével. Más oldalról, a buddhista papok oly befolyást gyakorolnak a fejedelemre, hogy ez, korlátlan jurisdictiója daczára csak a rangot képviseli, anélkül, hogy a valóságban legcsekélyebb hatalom fölött is rendelkeznék.

Szükség esetén, a fejedelmek, a papok felszólitása folytán,

hadsereg felállitását rendelnek el. Ez esetben minden család, 1—2 harczképes egyént tartozik állitani. A tibeti népnek ily modorban való kormányzása csak Batangig tart, e városon tul kezdődik a papok tulajdonképeni országa.

A Futai, egy szolgája által a Kun-kwanba kisértetett bennünket, ahol tudva, hogy hosszasabban kényszerülünk itt tartózkodni, egész kényelemmel be is rendeztük magunkat. Mindenek előtt a meleg ruhákat kerestük elő, mert a hegyóriások már mind hóval voltak boritva, és különösen este, hideg szél fütyült keresztül a kezdetleges alkotásu faépület hasadékain.

Lakásunk egy láma templom alatt feküdt. Már az első éjjel háborgatott álmunkban a lámák éjjeli ájtatossága. Majd lassu menetű, száz torok által hangoztatott kardal összhangzatos dallama hangzott füleinkbe, majd ismét a harsonák sajátságosan megkapó diadal harsogása.

Másnap meglátogattam a lámák zárdáját. Azon a kis dombon, amely a fából épitett templom, merész alkotásu tetőzetével a láma kaszárnyán, gazdasági és más épületen felül emelkedik, ért az első csalódás. A vörös öltözetű papok sietve tértek ki az idegen elől, az olvasó golyócskái kettőzött gyorsasággal mozogtak ujjaik között s alig, hogy közülök egy haragos tekintetet vetett reám, aki személyükbe tolakodni vakmerő voltam. Először is a lakház kapujához közeledtem, oly czélból, hogy ha lehetséges, egy buddhistával barátságra lépjek, de a tömör tölgy kapuk egyszerre bezáródtak előttem, minha csak bélpoklos lettem volna. Ugyan ebben a sorsban részesültem, midőn a templomba lépni kisérletet tettem. Vissza kellett vonulnom. Haza felé más utat választottam, és több forró kénes forrásra bukkantam, melynek vizében — csudálatos! — chinai asszonyok mosták szennyes ruháikat.

Dél felé látogatást tettünk Biet missionarius püspöknél. Háza a város nyugati végén a második vámház közelében fekszik és nemcsak izléses épitészete, hanem különösen egy csinos diszkert

által, előnyösen különbözik a szomszéd lakházaktól. Jól esett a szemnek e csinos püspöki székhely látása és szinte Biet püspök, egy aránylag még fiatal ur, szeretetreméltó udvariassággal fogadott bennünket. Átalában, a franczia missionariusok határtalan vendégszeretetének rendkivül sokat köszönünk. Bemutatott nekünk

Hid Tschjong-tschou mellett.

két hittéritőt, kiknek egyikében a nagyhirű Desgodins abbé-t volt alkalmunk megismerni. E jeles férfiunak a tudományok terén szerzett érdemeire később visszatérek, ma csak a rokonszenves, szellemdús férfiut mutatom be, aki a társalgást, kifogyhatlan humorral fűszerezi meg.

Desgodins abbé 50 éves lehet. Erős és izmos testalkatánál fogva, folytonos vándorlásai daczára, jó egészségben van. Már maga, deres

körszakállal övezett arcza, egész sorozatát beszéli el a kiállott szenvedések, nélkülözések és veszélyeknek. A tibetiek ismerik és törhetlen erélye miatt félnek tőle, s mégis nem egyszer csupán hidegvére mentette meg a veszélyből, melyben élete forgott. Mily meghatólag tudta elbeszélni azt az esetet, midőn egy társával együtt Bonga-ból kiutasitották, s ő szerencsésen a tulsó partra jutott az ingatag lánczhidon keresztül, mig társa egy golyó által találva, a tajtékzó folyamban lelte sirját. Mostani állomása, Yarkalo, Dzauarung, független tibeti terület határán esik, a Lan-tsan-kiang felső folyása mentén, és nagyszerű sófőzéseiről nevezetes.

Hogy véletlenül Ta-tsien-lu-ban találkoztunk vele, annak köszönhetjük, hogy átutazóban volt Schanghai-ba, ahol egy tibeti szótárt szándékozott kiadni. Desgodins abbé nem régiben egy gyönyörű chronométert és egy tükörsextanst kapott ajándékba a párisi földrajzi társulattól, elismerésül érdemeiért és fáradhatlan tevékenységeért a természettudományok terén. Boldog volt, hogy találkozott valakivel, aki e műszerek kezelését illetőleg gyakorlati tanácsokat és utmutatásokat adhatott neki. Órákig elült dolgozó asztala mellett, és nem nyugodott addig, mig a műszerek kezelésének módszerével teljesen ismerős nem lett.

A Ta-tsien-lu-i missionariusok mind egyetértettek abban, hogy Batangig sem leszünk képesek előre hatolni, annál kevésbbé Lassaig, mert a lámák nemcsak ellenünk, hanem már Prschewalszky ezredes előnyomulása ellen is elővigyázati rendszabályokat tettek. Biet püspök közölte velünk, hogy az itteni lámák mindennap egy futárt inditnak utnak, határozott utasitásokkal arra nézve, miként kell visszakényszeritni a számos fegyveres európait, akik Lassat elfoglalni és a Dalai lámát elrabolni akarják.

Régóta bebizonyitott dolog, hogy a veszély annál nagyobb, minél inkább közeledünk annak kiindulási pontjához. Mi is tapasztaltuk ezt a Futainál tett látogatásunk alkalmával. A birodalom belsejében működő mandarinok nem merték szemünkbe mondani az

igazat a tibeti utazásra vonatkozólag, hanem üres igéretek kíséretében folyvást annak lehetőségét emlegették; de a Futai már nem tartózkodott kijelenteni: „Nem értek ti el Tibetbe!“ Igaz volt benne annyi elsajátitott udvariasság, hogy azt a keserű lapdacsot ebédre való meghivással édesitette meg, de nem is gondolta, hogy e figyelme reánk nézve gastricismussal fog végződni. A chinaiak azt hiszik, hogy amit ők nyalánkságnak tartanak, az európai gyomornak is kell, hogy tessék, pedig ők maguk inkább koplalnának, semhogy valamely európai ételt megkóstoljanak.

Az ebéden a tibeti fejedelem is jelen volt. Lóháton érkezett a Yamenbe, és szolgáival együtt chinai diszruhába volt öltözve. A herczeg egészen levetkezte népének szilaj jellegét és egészben véve szánalmas benyomást tett reánk. Elcsenevészedett alkatával összhangzatban volt szolgai alázatossága is. Ez ötven éves férfiu oly ügyetlen volt mint egy gyermek, és minden hozzá intézett kérdésre a szó teljes értelmében elpirult. A válasz előtt pedig először kérdő tekintetet vetett a Futaira, mintegy kérdést intézve hozzá, nincs-e kifogása a társalgás tárgya ellen. A herczeg a diszebéd alatt a legalsó helyet foglalta el az asztalnál; még az alsóbb rendű chinai mandarinok is fölötte állanak rangban.

A Ta-tsien-lu i fejedelem egyébként beteg ember. Fiatal korában szenvedélyes és ügyes vadász volt. Nehány évvel ezelőtt, tüdőbajt kapott e szenvedélye folytán, s azóta a még mindig jó erőben levő anyja ohajtására otthon kellett maradnia. Ez idő óta országának hegyei között senkinek sem szabad vadászni, mert anyja, aki fiát szenvedélyesen szereti, elhitette vele, hogy azonnal meghal, mihelyt egy szarvas, golyó által találva, elesik. Hogy a herczeg, Széchenyi grófnak még is megengedte, hogy a vidéket — igaz, hogy eredménytelenül átcserkéssze — sőt még egy vadászlakot is rendelkezésére bocsátott, azt kétségtelenül anyja tudta nélkül tette, és első fellobbanásában ama gyönyörű hátul töltő fegyver miatt, melylyel a gróf megajándékozta. A herczeg annyira megörült ez ajándék-

nak, hogy szavát adta arra, hogy a „Wula"-kat is mielőbb kirendeli.

Ha valamely chinai mandarin Tibetbe utazik, a tibeti fejedelmek mind kötelezve vannak arra, hogy a szükséges öszvéreket és teherhordókat, minden igény nélkül a kárpótlásra kirendeljék számára. Ez rendesen ugy történik, hogy a herczeg felszólitja alattvalóit a szükségesek előállitására, s ezért viszont, aranyporban, pénzben, bőrökben és élelmi szerekben beszolgáltatott adójukból enged le egy arányos részt.

Az igy összeállitott karaván, a chinaiak és tibetiek egyaránt „Wula"-nak nevezik e vidéken. A gróf minden tiltakozása daczára a herczeg nem állott el attól, hogy a grófnak mint valamely utazó mandarinnak a „Wula"-t kirendelje. Azonban még sok vitába és megeröltetésbe került, mig végre a Futaival is megértethettük, hogy elérkezett elutazásunk ideje. Időközben Széchenyi gróf Biet püspök segélyével, az ezüstnek arany rudakba és indiai rupiákba való átváltását eszközölte.

A tibeti lakosság által a folyók vizeiben mosott arany rendkivüli finomsága által tünik ki. A chinai kereskedők, kik ezt ügyesen birtokukba tudják keritni, az arany szemecskéket négyszögletes, 8—10 centiméter hosszu és 1 centiméter vastag rudakba kovácsolják össze, és a fennálló tilalom daczára jövedelmes üzletet folytatnak vele Schanghai felé, ahonnan ez arany Európába vándorol. Birmában azonban kevesebbre becsülik a tibeti aranyat, mint a sajátjukat, amely rendesen lemez alakban kering. Az ezüstnek aranyba való átváltása folytán podgyászunk huszszorosan könnyebb lett, s ha ezelőtt három öszvér kellett annak tovább szállitására, ugy most a leggyöngébb öszvér is teljesithette e feladatot.

Már Ta-tsien-lu-ban legkedveltebb pénz a Viktoria királynő arczképével ellátott indiai rupia. E pénzek Indiából jönnek, Sikkim, Bhutan és Nepal-on keresztül a felvidékre, és a bennszülöttek jobb szeretik a chinai pénznél, mert a rupiában bennfoglalt egység foly-

tán a pénz sulyszerinti mérése szükségtelen. Apróbb összegek kifizetésénél azonban kisebb részekre darabolják a tibetiek e rupiákat, s e részecskéket aztán mégis csak mérlegelni kell.

Ta-tsien-lu-i tartózkodásunk első napjaiban Kung-sche már minden előkészületet megtett, hogy vissza utazzék gyermekeihez és nejéhez, kiknek számára nehány böröndben mindenféle meglepetést szándékozott magával vinni. Hogy történhetett az, hogy e szolga, aki bérét mindenkor haza küldte Schanghaiba, ily nagy uti podgyász fölött rendelkezik, mikép jutott ő oly értékes selyemruhák és egyéb drága dolgok birtokába, annak magyarázatát kitalálhattuk, ha Sin tolmácsunkra forditottuk figyelmünket, akinek magaviselete Ta-tsien-lu-ban valóban talányosnak volt nevezhető.

A szerződésileg kikötött év nehány nap mulva eltelendő volt. A szerződés megujitásának szükségéről mindnyájan meg voltunk győződve. Mi lesz belőlünk, ha Sin, talán összebeszélve Kung-schevel, szintén utnak indul, hogy társaságban még olcsóbban utazhassanak? Hogy értekezzünk a tibetiekkel, ha nem lesz aki a tibeti tolmácscsal szemben — ezt egyébiránt még keresni kellett — a közvetitő szerepét játsza?

Sint nem volt szabad elbocsátanunk, ha csak az utazás legszükségesebb föltételétől, az idegen országok népességével való értekezéstől magunkat megfosztani nem akarjuk. Igy gondolkoztunk, és Széchenyi gróf minden eszközt megkisérlett, hogy maradásra birja. Háromszoros, sőt ötszörös fizetést igért neki, szavát adta, hogy Rangun-ból saját költségén szállittatja Schanghaiba, mind hiába. A chinai makacsságát sem igéret sem fenyegetés nem volt képes megtörni.

„Az én évem letelt“ — mondá — „Önök Tibet határán állnak. A nép bosszus magukra és legyilkolja nemcsak magukat, hanem engem is, ha még beljebb akarnak nyomulni a hegyek közé. Én félek, mert életemet többre becsülöm a pénzüknél. Ha okosan akarnak cselekedni, térjenek vissza Schanghaiba és én szolgájuk maradok. Nyu-

gatfelé egy lépéssel sem megyek tovább. Őrült vállalat volna ez, mely szükségkép szerencsétlenséggel, vagy kelet felé való menekűléssel kell, hogy végződjék.« — Emellett maradt. — Még a Futai személyes közbenjárásának is csak az az eredménye volt, hogy Mr. Sin, annál nagyobb sietséggel látott uti készületeihez.

Felesége nem jött vele Ta-tsien-lu-ba, hanem Tsching-tu-fuban rokonainál várt reá, már e körülmény bizonyitotta, hogy az utolsó pillanatban kijelentett felmondás régen ki volt gondolva és elhatározva.

Sin csakugyan elhagyott bennünket november 3-án és a legnagyobb zavarban hagyott magunkra az expeditió legfontosabb és legveszélyesebb pontján és időszakában. Azonban hála Mgr. Biet szives közbenjárásának, még Ta-tsien-lu-ban sikerült némileg legalább pótolni e pótolhatlannak hitt veszteséget.

Már emlitettem, hogy Mupinban még nehány évvel ezelőtt egy papnövelde állott fenn, amelyben chinai növendékeket lelkészekké képeztek ki. E növendékek oktatást nyertek a latin nyelvben*) az intézet növendékei közül többen szivesebben maradtak az intézet feloszlása után a tibeti püspökség mellett segédkezni, semhogy tanulmányaik folytatása végett a messze fekvő Nankingba utazzanak.

Egy ily fiatal ember vezette Careau atya háztartását Louting-kjao-ban. Biet püspök megigérte, hogy mindenkép igyekezni fog rábirni e fiatal embert, hogy expeditiónk mellett a tolmács szerepére vállalkozzék, s másnap egy futárt inditott utnak Careau atyához, a dolgok állását teljesen felvilágositó levél kiséretében. A választ maga Tang, az epedve várt férfiu hozta meg. Kijelentette, hogy kész az expeditiót akár Lassaba is elkisérni. Az első napokban némi nehézséget okozott a vele való értekezés. Nagyon régen volt az, midőn mi európaiak a declinatio és conjugatio szabályait tanultuk, s más felől pedig Tang oly román nyelvet beszélt, melynek

*) A franczia missionáriusok szigoruan vigyáznak, hogy növendékeik franczián meg ne tanuljanak.

azonnosságát a latinnal, csak hosszasabb gyakorlat után voltunk képesek megállapitni.

Egy fagyos délután történt, hogy az a három mandarin, kit a Sze-tschuen-i viczekirály kiséretünkre rendelt, látogatást tett nálunk, hogy az elutazásra vonatkozólag közösen értekezhessünk. Az értekezlet végén abban állapodtunk meg, hogy két nap mulva utazunk. A mandarinok e határozat daczára sem tettek semmi készületet a távozásra. Egyik csésze theát a másik után üritették ki, és megdermedt kezeiket élvezettel melegitették a szenes serpenyő tüzénél. Látszott rajtuk, hogy valami nyomja szivüket, s nem tudják, hogy miként szabaduljanak meg e tehertől.

Végre egyet köhintett a kisérő csapat parancsnoka, s a szoba tetőzetére függesztve szemeit igy szólott:

»Sin derék ember, mert Tinkum-pao (a viczekirály) nagyon szereti.«

„Ugy!« — válaszolt a gróf — »az szerencse reá nézve, mert pályát biztosithat magának.

»Természetes, kivált ha Tinkum-pao értesülni fog, hogy ti is megvoltatok vele elégedve. Amint értesültem, ugy irást adtatok neki, amelyben érdemeit felsoroljátok. A viczekirály irántatok is jó indulattal van, s valamint Zo-zung-tang, ugy ő is elrendelte, hogy minden teherhordó állatot és élelmi szert az ő számlájára szolgáltassanak ki nektek. És aztán nem kaptatok-e ti is 600 taelt bucsu ajándékkép a Ta-loya-tól (nagy ur)? — Ó Tinkum-pao kegye kifogyhatlan.«

Lehetetlen! Kétszer beszéltettük el magunknak e hihetetlen történetet, azt hivén, hogy először nem jól értettük.

»Sin gonosz ember!« — igazitá most ki a tábornok előbbi bevezetését. — »Mindennap nagy összeget számitott fel nektek a Wula-ért, pedig a császár (illetőleg a kormány) már egy évvel ezelőtt parancsot adott ki, hogy benneteket az ő birodalmában vendégnek tekintsenek, kiknek minden szükségletét ő saját ezüstjével fogja fizetni. Sin nemcsak ebben csalt meg benneteket, hanem meg-

tartotta magának azt a 600 taelt is, amelyet a viczekirály oly czélból adott át neki, hogy hajlandósága jeléül azt nektek átadja.« — Végre egy méltatlankodással teljes sohajjal azt a szinezetet adta magának, mintha lelke mélyéből utálatot és megvetést érezne Sin menthetetlen gazsága fölött.

Beakarom fejezni ez esetet, melynek lebonyolitása csak később történt meg. A szerzett értesülések alapján meggyőződtünk, hogy Sin mindez alávalóságokat elkövette. A lopott összeg nagyságáról könnyen fogalmat szerezhet az olvasó, ha elgondolja, hogy 30 öszvér volt szükséges a podgyász elszállitására s ezekért naponta 90 frtot kellett fizetnünk.

Most már tudtuk, hogy miért nem akart szolgálatunkba maradni semmi áron. Félt, hogy végre mégis nyomára juthatunk gazságainak, és ki akarta kerülni a valószinűleg szigoru büntetést. A lőtávolon kivül már félig biztonságban érezte magát.

Sin, Tsching-tu-fu-ban volt. A viczekirálynak annyira megtetszettek kellemes modora és sima magaviselete, s ezenkivül az angol nyelvben való jártassága, hogy egy mandarin helyet igért neki udvarában — esetleg tolmács szerepet — és udvaronczai közé vette fel. Midőn a három tiszt, Batangból, ahova bennünket elkisértek Tsching-tu-fu-ba visszatért, első gondjuk volt felkeresni Sin-t.

»Nézz ide!« — mondá a szónok — »Itt van Sze-nek a hatalmas európainak egy levele Tinkum-pao-hoz. E levélben egy közlemény foglaltatik a viczekirály számára, amely neked nagy szerencsétlenséget okozhat. Te nehány ezer taelt szereztél az európaiak szolgálatában, mit adsz nekünk e levélért?«

Hogy Sin lelkiismeretesen osztozott-e czinkos társaival tekintettel gyakorlati financzialis tehetségére, állitani nem mernők, de hogy a »meggazdálkodott« összegnek nagy részét fel kellett áldoznia az több mint valószinű, ha helyesebbnek nem találta azt, hogy a czimzettnek átszolgáltassa a levelet, és midőn mint hivatalos tolmácsot annak leforditására Tinkum-pao elé rendelték, annak oly ma-

gyarázatot adjon, hogy a viczekirály csak szerencsét kivánhasson magának, e kitűnő és oly világos körülmények között kipróbált jellemű férfiu megszerzéséhez.

Talán mégis elérte a Nemezis. Széchenyi gróf Batangból még egy második jelentést küldött e dologra vonatkozólag a viczeki-

Baleset a Hoa-ling-puba vezető uton.

rályhoz, amely franczia nyelven levén irva, csak egy misszionarius által volt átnyujtható és leforditható. Azonban fájdalom, nem vagyok abban a helyzetben, hogy az eredményt közölhessem. Azt hallottam, hogy Sin ez idő szerint ismét egy kereskedelmi irodában dolgozik Schanghaiban, mint oda érkezésünk előtt.

Biet püspök fáradozásainak csakhamar sikerült egy tolmácsot szerezni a tibeti nyelvre is, egy erőteljes, rokonszenves külsejű tibeti személyében. A tibetinek neve Pema volt, s a püspök, a tiszteletünkre adott ebéden ugy mutatta be azt, mint egyetlen követőjét a keresztény vallásnak a felvidéken. (a Ta-tsien-lu-i 96 keresztény kizárólag chinai.)

November 12-én megszöktünk ama borzasztó zsivaj elől, melyet a hajcsárok a podgyász elosztása fölött ütöttek már napfölkelte előtt a Kun-kwan udvarán. — Aztán még egy egész csésze kitünő kávét ittunk a missióban, elbucsuztunk a tiszteletreméltó uraktól, kölcsönösen jó eredményt kivántunk egymásnak nehéz feladatunk teljesitése körül, aztán nyeregbe pattantunk, hogy nyugot felé, a tibeti nép tulajdonképeni hazája felé előre nyomuljunk.

XX.

Ta-tsien-lu-ból — Batang-ba.

A tibeti felvidék földirati jellege. — Indiai Punditák. — A jezsuiták térképe. — Mythosz a tibeti nép keletkezéséről. — Az ország története. — Európai utazók Tibetben. — A tibetiek, életmódjuk, szokásaik és erkölcseik. — A Buddhismus. — A Dalai láma állása. — A papok gazdálkodása. — Politikai beosztás. — Lassa. — Tibeti karavánok. — Hokeu. — Egy rabló történet. — Az uj szolgák. — Litang. — A Gambu jégmezők. — A Tschara-la. — Batang és fejedelmei. — Halott égetés. — Kirándulás a Kinscha-kiang-hoz. — A lámák ellenséges magatartása.

Mielőtt a tibeti fennsikon tapasztalt élményeinket elősorolnám, tanácsos lesz átalános áttekintést nyujtani e titokteljes országról és lakosairól.

Ama felvidék, melynek természetes határai egyedül álló különösséget képeznek az egész ismert világban, az európaiak által használt neve, maguk az ország lakosai előtt ismeretlen. A Tibet név Perzsiából származik s mi európaiak elfogadtuk azt. Maguk a tibetiek Bod vagy Bodjulnak nevezik hazájukat, az északi lejtők lakosai a nagy sivatag közelében Tangutnak, a chinaiak Tse-tsangnak vagy Si-fan-nak.

A tulajdonképeni felvidék egy óriási körsegmentum alakjában emelkedik a határos alvidékek fölé, és az éles alakulásu sziklás meredélyek által, melyek minden oldalról, mint egy hozzá férhetlen fal, elzárják, már a természet által egy elzárt óriási erősséggé van a szó szoros értelmében minősitve.

Délen, a Himalaya hegység eget ostromló gerincze határozza. Mindenki előtt ismeretes a világ legmagasabb hegyeinek még meg nem szentségtelenitett nevei. A Mount Everest és a Kintschind-

schunga, amelyek 29.000 és 28.000 láb magas jégcsucsaikkal a föllegek tengerén is fölül emelkednek. A Himalaya hegység rendszer, három, egyenközűleg egymás mellett haladó hegylánczolatból áll, s ezek között a déli képezi a tulajdonképeni felvidék határát és lejtőjét. Áthatlan tropicus erdők váltakoznak a (Terrai) lázfészek erdőségekkel és mocsárokkal, jelentékeny magasságban, majd a tű-levelű fákkal is felséges látványt nyujtanak az idegen utazó szemének, s végre feltornyosulnak a sziklafalak, hogy horpadásaikban az örökös jeget és havat hordják, amely a nap sugaraiban mint valamely óriási gyémánt darab ragyog és tündököl.

Alkotásában hasonló, és az által impozánsabb a Kwen-lun rendszer legkülső szárnya, hogy az minden előörsök nélkül, közvetlen esik le a Tarim tekenő homok sikjához, mint a tibeti felvidéknek északi elválasztó határa, keletről nyugatra.

Nyugaton a Karakorum hegység, trias és kőszén alakulásával és a hasadékos Pamir fennsik képezi a határt, keleten pedig ugyszólván a Himalaya rendszernek köralaku lejtője, amely China felé, aránylag szelidebb hajlással száll alá egész a nagy sikságig. A számos folyók által, melyek a felvidék határánál valamennyien déli irányt követnek átmetszve, a közben eső hegylánczolatok, csak nagy fáradtsággal legyőzhető közlekedési akadályokat képeznek.

Az égnek mind a négy tája felől, vagy egyenkint, vagy hatalmas összefüggésben, jéggel boritott hegycsucsok tekintenek le az utasra, s ezek átlagos magassága 20.000 lábra tehető.

Oda fenn a fennsikon szomoru a tájék, a roppant magasság és az általuk föltételezett éghajlati viszonyok rendkivül szűk határok közé szoritják a növényzetet. Nincs itt sem fa, sem szántóföld, sem virág sem gyümölcs, sőt nagyon kevés fáradsággal meg lehet számitni azokat az apró zöld foltokat is a kavics és görgeteggel födött tekenőkben, ahol az eltörpült levendula csak nagy kinnal tengeti szomoru életét. A légvonatok semmi nedvességet sem hoznak magukkal; a csekély mértékben eső hó nem elég arra, hogy a földnek

termékenységet kölcsönözzön, s ennek kifolyása az, hogy e fennsik ami az állati és növény világot illeti, teljesen élettelen. Különösen, ha azt a nagy kiterjedésű felvidéket vesszük tekintetbe, mely a 3630 méter magasságban fekvő Lassa városán keresztül vonuló 30° szélességi fok alatt fekszik, könnyen felfoghatjuk, hogy a lefolyás nélküli számos tóval ellátott vidéken, melynek sikja 6000 méter magasan fekszik, könnyen megszámlálható amaz emberek csoportja, amely e vidéken létezésének föltételeit feltalálják. A Tengri-nor nevű nagy terjedelmű tó, Lassától északra, már csak 5000 méter magasságban fekszik a tenger szine fölött. Milyen a tartomány földtani jellege, e tótól északnyugatra, arról mit sem tudunk, mert erről még senki sem adott positiv értesitést. De mi is kényszerithetne reá, hogy e magasságban egyebet keressünk a természet ama szegénységénél, amely a homokban, görgetegekben, elcsenevészedett füvekben, és mohákban tovább délre, oly szomoru kifejezést nyer! — A tibetiek telepitvényei tulajdonkép csak a nagyobb vizek szélesebb völgysikjain léteznek. Egyrészt az aránylag alacsonyabb fekvés, másrészt a levegőnek az elpárolgás folytán fokozott nedvessége, különösen pedig, a nagy szakismerettel keresztül vitt csatornázási rendszer folytán sokat nyernek e völgyek életképességükre vonatkozólag, sőt Tibet nagyobb folyóinak közelében még a termékenységnek bizonyos fokát sem lehet megtagadni Tibet földjétől.

Csak a két legnagyobb folyót akarom fölemlitni, melyeknek forrásai, 82 hosszusági fok alatt a Himalaya egyik góczpontján vannak, s onnan eredve, mint két óriási kar az egész délre eső vidéket, tehát Indiát is jobbról és balról átölelik. E folyók nevei az Indus, nyugaton, keleten pedig a Sampu.

Az Indus folyására vonatkozólag ma már helye sincs a kételynek, mert a folyamot számtalan ponton vizsgálat alá vették, és azonosságát mindenütt megállapitották. A Sampu-ra nézve már nem állithatjuk ugyan ezt.

Kétségtelen, hogy e folyam ismeretes forrásától kezdve, csak

nem keleti irányban halad, mig Lassa közelében délkeletre nem fordul. Egy bennszülött, s három évvel ezelőtt Calcuttába visszatért geographus azt jelentette, hogy a folyam aztán erős kanyarulatot tesz dél felé, és ugy látszik, hogy ez irányt meg is tartja. Csak rövid vonal az, melyet megközelitni még az indusoknak sem lehet, a Mischmi és Ahor vad törzsek föltétlen elzárkozottsága miatt, de e rövid vonal elég arra, hogy tisztában ne lehessünk az iránt, valjon a Sampu alsó folyamában az-e, melyet Brahmaputra, vagy az amelyet Irawadi név alatt ismerünk. Én aki mindkét folyamnak alsó folyását ismerem, az első általános helyesebben elismert föltevéshez csatlakozom, ámbár kénytelen vagyok bevallani, hogy legkevésbbé sem csudálkoznám, ha valaki az ellenkező nézetet mutatná be mint kétségtelenül bebizonyitottat.

Kétség, csupa kétség uralkodik e barátságtalan vidékekre nézve, következtetések, gyanitások, ezek egyedül képezi a térképezés alapját. Igy áll ez Tibet nagy országára nézve, ama csekély rész kivételével, amelyet tudományos férfiak átkutattak és leirtak.

A felvidék éghajlata végletes és szárazföldi. A hideg télen átlag 25—30° a fagypont alatt. Már novemberben minden folyam be van fagyva, és április havában, a napnak éltető ereje még nem képes felolvasztani a jéglapokat.

Az indiai, illetőleg angol kormány már rég törekszik azon, hogy Tibetet és a tibetieket, akik szomszédjai, ismerni tanulja, sőt 1861-ben azt is megkisértette, hogy Sikkim tartomány részbeni elfoglalása által, s az által, hogy az ellenséges indulatu királyt elűzte, éket verjen a Tibetnek adózó Nepal és Bhutan herczegségek közt egészen a tulajdonképeni Tibet határáig, hogy az ország fővárosához Lassahoz közelebb jusson. Hasztalan volt. Ma egyetlen európainak sem engedik meg, hogy a déli határt átlépje. Ez intézkedések folytán a Bhutani király is elzárta országát, és a Nepali herczeg, kinek fővárosában, Kathmanduban, egy angol követ székel,

annak mozgási szabadságát a várostól nehány mértföldnyi területre szoritotta össze.

Ekkor jött Montgomerie angol ezredesnek az a felséges ötlete, hogy buddhista vallásu fiatal indusokat geographusokká képeztet ki, s azokat küldi el Tibetbe az ország tanulmányozása és átkutatására. A bennszülöttek öltönyében, s csak a legnélkülözhetlenebb műszerekkel ellátva, kutatják át e punditák 1865-től fogva e minden másra nézve elzárt felvidéket és rendesen gazdag anyagok birtokában térnek vissza Indiába.

Európába visszautazásom alkalmával a Calcuttai földrajzi intézetben azt közölték velem, hogy a tibetiek már e fiatal indusok működését is bizalmatlanul tekintik, s hogy az 1879. évben kiküldött Pundita Lassaig sem juthatott, hanem egy kihallgatott társalgás folytán, csekély podgyásza (a műszerek kivételével, amelyek utazó botjának fogantyujába voltak elrejtve) visszahagyásával sietve menekült azon helyről, ahol utazása czéljának nyomára jutottak.

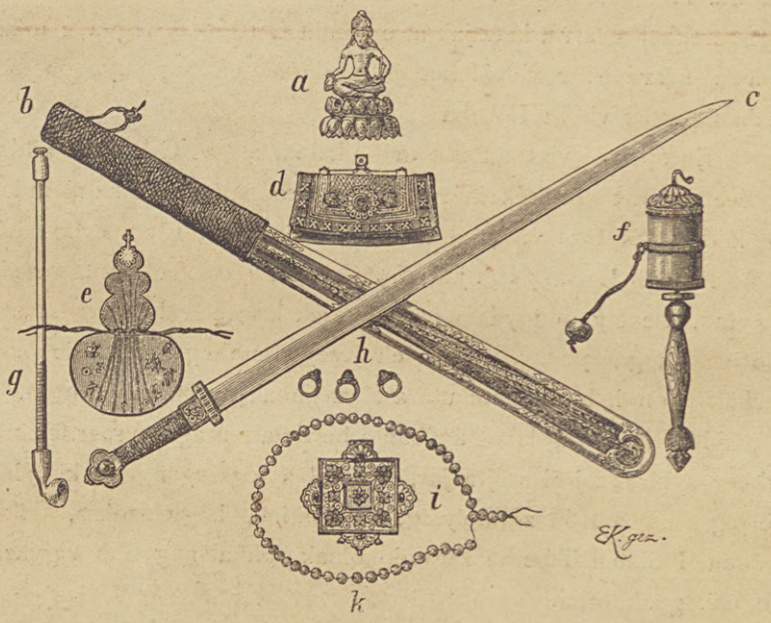
Ha ily ország lakosságában a bizalmatlanság egyszer felébredt, akkor a hir szájról szájra jár, behatol a legszegényebb kunyhóba, fel egészen a trón zsámolyáig, s valószinű, hogy azokra, akik jövőben Indiából Tibetbe zarándokolnak sokkal nagyobb vigyázatot fognak gyakorolni.

A mondottak után önkénytelenül fölmerül a kérdés: Honnan van az, hogy ily ismeretlen ország, a világ térképein nem mint egy fehér folt fordul elő, hanem folyam rendszere és tavai is fel vannak azon tüntetve? Valjon mindez csupa következtetés, vagy egyszerűen föltételezés?

Részben igen is, következtetések és föltételezések azok, de e föltételezések még is egy okmányból származnak, amely még ma is, bizonyos tekintetben elismerést érdemel a térképek alkotására nézve, Kelet-Ázsiára vonatkozólag részben Közép-Ázsiát illetőleg pedig kizárólag támaszkodhatunk.

Midőn a 17-ik század vége és a 18-ik elején a kath. missioná-

riusok még jelentékeny befolyást gyakoroltak Chinában, s a chinai uralkodók a hittéritők ügyességét, tudományát és képességeit elismerték, Kanghi császár (1667—1722) Regis, jezsuita atyát bizta meg azzal, hogy a birodalom térképét elkészitse. A jezsuiták 10 évig ernyedetlen szorgalommal működtek e feladat megoldásán.

Tibeti iparkészitmények.

a Buddha-szobor sárgarézből; *b* Kardtok; *c* Kardlap; *d* Ercz-tüzelőeszköz; *e* Dohányzacskó; *f* Imahenger; *g* Pipa; *h* Gyűrük; *i* Varázsdiszérem aranyból, drágakövekkel kirakva; *k* Olvasó.

Midőn 1718-ban a kész térképet a császárnak átnyujtották, ez annyira el volt ragadtatva az által, hogy tüstént saját csillagászát küldte ki Tibet ország felvételére. A csillagász munkája hasznavehetlen volt. Ismét a jezsuiták szállottak tehát sikra, hogy a hibás térképet kijavitsák. A chinai térkép, hiányossága daczára — mert csak a helységek, folyók és határok megjelölésére szoritkozik, anélkül hogy a hegyekre és a közlekedési utakra figyelmet forditana, —

még is rendkivüli szorgalomról tanuskodik; a tibeti térkép ellenben ugy látszik inkább tudósitások mint saját tapasztalatok után készült, és ma már nem elégséges, daczára annak hogy, mint már emlitők Tibet minden térképének egyetlen alapját képezi.

Az ország történelmére vonatkozólag ismereteink csak rövid

Ta-tsien-lu.

időszakra terjednek. Magában az országban is csak elmosódott regék keringenek a multra nézve, de ezek már régóta ismeretesek Európában. A nép keletkezéséről elterjedt monda a következő: Kezdetben élt egy öreg ember három fiával a fennsikokon. Sem házban, sem sátorban nem laktak, hanem folytonosan kóboroltak, anélkül azonban, hogy az élet gondjaival küzdeni kénytelenek lettek volna, mert az ország akkor még nem volt puszta, hideg és szegény. A

fákon felséges gyümölcsök függtek, a rizs bőven termett, anélkül, hogy terméseért e földdel és a természettel harczot kellett volna folytatni, s a thea növény uton utfélén tenyészett azon a vidékeken, melyeket Buddha később köves sivatagokká változtatott. Tibet akkor egy boldog és gazdag ország volt, és pedig annál inkább, mert az ott élő négy ember mit sem tudott vitáról, háboru és más egyéb huza-vonáról, hanem ellenkezőleg zavartalan egyetértésben folytatta életét. Ekkor egyszerre megbetegedett az atya és meg is halt. Mindegyik magának követelte a hullát, — hogy saját izlése szerint temesse el — és ebből keletkezett az első viszály.

A hulla nehány napig egy magas sziklán feküdt, és a fiuk kerülték egymást. Ekkor a legöregebbik egy ajánlatot tett. „Miért viszálykodjunk egymással, midőn a szerencsétlenség mindnyájunkkal közös? Béküljünk ki és osszuk fel egymás között a halottat!“ — A többiek bele nyugodtak, a hullát három darabra vágták, s minden fiu megkapta a maga részét.

A legöregebb kapta a fejét; ő elutazott messze kelet felé, és ős atyja lett a chinaiaknak, akik alattomosság és kereskedelmi ügyességben kitünőek. A második fiu megelégedett a holttest végtagjaival; ő is elhagyta hazáját és ott telepedett le, ahol a Kopi sivatag mérhetlen siksága, az ő unokáinak — a mongoloknak — elég alkalmat nyujt a mozgásra; ezeknek jellemző tulajdonsága a gyávaság. A harmadik fiunak maradt a törzs. Ő Tibetben maradt, és tőle származik a tibeti nép, amely a közönséges érintkezésben, jószivűség, nyiltság és részvét, csatában pedig bátorság és vitézség által tünteti ki magát.

Ptolemäus ismeretei e felvidékre vonatkozólag csak elmosódott körvonalakra szoritkoznak és bizonytalan összefüggésben állottak a chinai birodalom fővárosáról szóló homályos hirekkel.

Az országnak arany gazdagságáról azonban már Herodot is tudott beszélni. Azt mondja, hogy ez országban a hangyák találják az aranyat és nagy halomba gyüjtik azt össze; hogy e kincseket

veszedelmes griff madarak őrzik és védelmezik. O beszéli el azt is, hogy egykor több indus Tibetbe vándorolt, és ott éjjelenként, midőn a gonosz madarak aludtak, annyi aranyat raktak vállaikra, amennyit csak elbirtak és mint gazdag emberek tértek hazájukba.

Az arabok, minthogy nekik sem voltak közvetlen értesüléseik, a törökökhöz számitották a tibetieket, és azt hitték, hogy Tibet a világ legboldogabb országa. „Mivel a levegő és viz, hegy és sikság egyenlő felosztása szüntelenül alkalmat nyujt lakosainak a vidámságra és a kaczagásra.“

Csak a 14-ik század elején, midőn európai utazók lépik át e határt, öltenek határozottabb alakot az eddig hiányos és kalandos értesülések. Ez időben az ország teljesen független volt, s voltak saját fejedelmei, akik örökösödési jog alapján váltották fel egymást a trónon. Hatalmuk határtalan volt, s önkény, gyülölet, szeszély és kegy, képezték a törvénykönyv egyes szakaszait.

1717-ben egy dzsungár hadsereg nyomult be Tibetbe, és ugy Lassat mint az egész országot elfoglalta. Minthogy a királyt ez alkalommal saját országának buddhista papjai meggyilkolták, ettől fogva ők ragadták kezükbe a hatalmat.

Nehány év mulva lázadás ütött ki. Egy fiatal herczeg elkergette a láma kormányt, királylyá kiáltotta ki és önkényt China hűbéresének jelentette ki magát. Igy keletkezett a függő állapot a mennyei birodalommal szemben. Ez idő óta a chinai császárok mindenkor meleg pártolásban részesitették a chinai buddhistákát, s hatalmuk és tekintélyük évről évre növekedett, annyira, hogy a császár végre a Dalai-lámára Lobsang Kalsangra bizta az ország kormányzását. (1750).

Mielőtt a belviszonyokat jellemezném, meg akarok még emlékezni ama európai utazókról, akik abban a szerencsében részesültek, hogy Tibet belsejét és Lassa fővárost meglátogathassák.

Az első európai, aki Lassa-t a 14-ik század elején meglátogatta, Odorich missionárius volt Pordenone-ból. Évekig utazott

Chinában, melyre vonatkozólag érdekes tudósitásokat tett papirra. Fájdalom Tibetbe gyüjtött adatai, a chiniakkal egybe hasonlitva, nagyon hiányosak.

1624-ben sikerült Andrade jezsuita missionáriusnak Delhi felől behatolni. Ő sivár, kopasz hegyek által behálózott országnak jelenti ki azt, melynek lakosai is csak kevés számmal vannak. Szerinte nincs ott se fa sem bokor, hanem csak kövek. Azt hitte, hogy egy nagy tóban, amelynek partján több napot töltött, a Ganges forrását födözte fel. A Tibeti király értesült az idegen jelenlétéről, és udvarába hivta. Andrade Lassaba utazott és szives fogadtatásban részesült. Nehány hónapig tejjel és vajjal élt, borral és mézzel delektálta magát, s aztán amerre jött ismét visszatért Indiába.

Nevezetes, Gruber és d'Orville jezsuita atyák utazása, nemcsak Tibeten, hanem egész keleti Ázsián keresztül 1661-ben. Pekingből utaztak a Kukunor-hoz, s onnan Lassán át Indiába. E roppant távolságot 214 nap alatt járták be. Midőn Tibetben a buddhismus alapelveit és a vallás szertartásait megismerni tanulták, egészen összezavarodtak, s kijelentették, hogy a keresztény vallással való hasonlatosság az ördög müve. E két hittérítő irott munkát nem hagyott hátra. Gruber linczi születésü volt.

Egész elüzetésükig a 18-ik században, otthonosan érezték magukat a jezsuiták Lassában, s csak azt emlitem fel, hogy Della Penna Horace missionárius 22 évet tölthetett háborithatlanul a fővárosban, de ő is hallgatag volt, s ez egész hosszu idő alatt egyetlen levelet irt.

Kalandos utazást tett Tibetben, egy Van de Putte nevü fiatal hollandi. Régi tekintélyes család ivadéka volt, jogot végzett és a tudori oklevél elnyerése után óhajtozott meglátni a világot. 1724-ben Indiába érkezett s először is ezt az országot utazta be A Himalaya lejtőin lakó népek körében tanulmányozta a tibeti nyelvet, s aztán megindult Lassa felé. Jó barátságban élt a Lámákkal, és alkalma nyilt, hogy egy országos küldöttséggel, még

Ta-tsien-lui templom.

pedig chinai mandarin ruhában utazhatott Pekingbe. Pekingből Bataviát látogatta meg, és Indián keresztül tért haza.

O az egyetlen európai, akinek Tibeten keresztül Pekingbe eljutnia sikerült. Fájdalom, az ő megbecsülhetlen jegyzetei is nagy részben elvesztek. Van de Putte ugyanis, nemsokára hazaérkezése után meghalt, és ugy rendelkezett, hogy minden jegyzetei elégettessenek: mert nem akarta, hogy a rendezetlen és idegenekre nézve érthetetlen anyaghalmaz feldolgozásánál, elkövetett hibák folytán, valótlanságok jussanak közre.

A megmentettek között volt Tibetnek egy térképe is, amely, egyéb ethnographiai tárgyakkal együtt a middelburgi muzeum gyüjteményei között látható.

1774-ben, az indiai viczekirály által Mr. Bogle vezetése alatt kiküldött követség tett kisérletet arra, hogy a tibetiekkel kereskedelmi összeköttetést hozzon létre, és minden akadály nélkül utazott keresztül Bhutan tartományon. A missió már a Sampu partján hajótörést szenvedett; Mr. Bogle azonban mégis értékes jegyzeteket hozott magával az ország viszonyaira vonatkozólag.

1811-ben mégis sikerült egy angolnak eljutni Lassaba. A különcz Dr. Manning volt ez. A tibeti határon Paridzsong városánál chinai katonákkal találkozott, akik hálából szerencsés gyógyitásaiért Lassaba vitték magukkal. Manning látta a Dalai Lámát is és oly szerencsés volt, hogy ismételve részesült annak áldásában.

Ott tartózkodása első idejében barátságosan bántak vele. Később azonban parancs érkezett Pekingből, hogy utasitsák vissza Indiába. A barátság fel volt mondva, s a vakmerő angol, aki utlevél és ajánlólevél nélkül jött Lassaba, kötött utlevél mellett szállittatott vissza Calcuttába. Az ő utleirása többszörös betekintést enged a lakosok családi életébe.

Harmincz év mulva két franczia missionárius, Huc és Gabet vállalkoztak arra, hogy Mongoliából Lassaba utazzanak, s szeren-

csésen ki is vitték szándékukat. Ok kizárólag hivatásukat tekintették szemük előtt.

És épen ezért Huc könyve annyi elbeszélést tartalmaz, amelyek a természettudományokkal határozottan ellenmondásban állanak, s e tekintetbeni tudatlanságát bizonyitják. Ahol a tibeti Lámák dajkameséi végződnek, kezdődik a valóban franczia képzelődés müködése, szóval ez utazásnak leirt eredményei nagy részben a regényirodalomhoz tartoznak. A missionariusok nehány hetet töltöttek Lassaban, de akkor őket is kiutasitották. Batang-on keresztül tértek vissza Chinába.

Dicséretes ellentétet képez velük szemben Desgodins abbé. Helyes érzéke levén minden iránt, ami az országra és lakosságára vonatkozással van, becses adatokkal gazdagitotta ő a földismét. Ő volt az első, aki a Mekong és a Salwen forrásait, magasabb szélességi fok alá helyezte. Azonban ő, valamint a fáradhatlan orosz utazó Prschewalszky, az ország fővárosába be nem juthattak.

Prschewalszky, kinek folytonos tevékenysége oda van irányozva, hogy északfelől Tibet belsejébe hatolhasson, 1873-ban a Yang-tze-kiang felső folyásához jutott el. Az első alkalommal pénzhiány folytán visszatérni kényszerült, de mindamellett gazdag gyüjteményt vitt magával Szent-Pétervárra.

Két év előtt, kitünően felszerelt expeditió élén ismét fölkerekedett, s még beljebb nyomult, de ez alkalommal fegyveres erővel kényszerittették vissza, daczára azoknak a fényes ajándékoknak, amelyeket az orosz czár részéről a Dalai Láma részére magával vitt. Ő is hallotta azokat a szavakat, amelyeket a Lámák velünk szemben is gyakran használtak: »A Dalai Lámának nincs szüksége ajándékokra, s egyátalában nem akar türni európaiakat, sem birodalmában, sem fővárosában.

Végre Széchenyi gróf expeditiójának volt alkalma a tibeti felvidék keleti részén, s különösen a Tsung-tjen-i fennsikon, ahova

európaiak még soha sem jutottak el, szintén észleleteivel járulni ez ország földirati viszonyainak felvilágositásához.

Forditsuk most figyelmünket ama népre, amely a világ e legnagyobb kiterjedésü felvidékét lakja. A tibetiek a nagy mongol fajhoz tartoznak, de attól sok tekintetben különböznek, s e különbség, a chinai és mongol testvérekkel szemben az ő előnyükre szolgál. A mindnyájukkal többé kevésbbé közös tulajdonok a következők: Apró fekete szemek, előre álló pofacsontok, lapos orr, nagy száj és keskeny ajkak. Alakjuk azonban, mint általában a hegylakóké, magasabb és erőteljesebb.

A tibetiek csinos ruházata, melyet először Ta-tsien-lu-ban láttunk, az ország belsejében gyakran változik. A változatosság különösen a hölgyeknél mutatkozik, és pedig legtöbb esetben a hajviseletre nézve. A hajat majd egyszerűen két ágra fonják, majd számtalan apróba, amelyek aztán alól még is egyesülnek, és tömérdek, mindenféle drágakővel ékitett gyűrűk által vannak feldiszitve. Láttam hölgyeket, akik óriás nagyságu, Yak-sörény fonadékot viseltek fejükön, ismét másokat, akik hajukban vert ezüstből készült kis csészéket viseltek, melyek a verőfényes napon olyanok voltak, mintha óriási szemek lettek volna. A hölgyek azonban minden alkalommal, ugy ruháikon, mint fejükön koszorukat viselnek s e koszoruk gyakran száz meg száz indiai rupiából vannak összeállitva. A nők arcza soha sem tiszta, sőt azt hallottam, hogy szándékosan is szokás bepiszkolni azt.

A férfiak sem tanulták meg a chinaiaktól, hogy zsebkendő hiányában miként kell az embernek orrát kitisztitni. A tisztaság iránti érzék hiánya azonban akkor tünik leginkább szembe, ha lakásaikba lépünk.

Már emlitettem, hogy a tibetiek csak jelentékeny nagyságu, vagy olyan völgyekben telepednek meg, melynek földje, bár sovány aratást szolgáltat árpa, buza, köles, haricska és hüvelyes vetemények után. A rizs már nem érik meg a fennsikokon. Az utas

gyakran találkozik egyedül álló tanyákkal, az utak mellett, majd ismét szabálytalanul épitett falvakkal.

A tibeti ház, minthogy minden oldalról ganajdombokkal van övezve, inkább egy magas védelmi toronyhoz mint lakházhoz hasonlit. Az egészet tört kövekből vakolat nélkül épitik, és az ablaknyilások, melyeket csak deszka táblákkal lehet elzárni, a gyakran igen magas falnak egész területén szabálytalanul vannak alkalmazva.

Ha egy nagyobb házat akarunk meglátogatni, a boltozott falnyiláson keresztül mindenek előtt egy négyszögletü udvarba jutunk. Földszint vannak a marhák, lovak és juhok istállói. Ha a ház nem emeletes, akkor a lakszobák az istállók között vannak elhelyezve, s csak deszkafal által elválasztva ezektől.

Ha a ház egy, vagy több emeletes, a lakások legfelül vannak, szilárd lépcső azonban mindenütt hiányzik. Kétfelé hasitott fatörzs, melynek felületére fokok vannak bevágva, szolgál létra helyett, s ezt támasztják mindenkor a magasabban fekvő ajtókhoz, ha azokon belépni akarnak.

A lakszobák komor és sötét helyiségek, repedezett falakkal, melyeken keresztül a friss lég szabadon jár ki és be. Az évek folyamán rétegenként felszaporodott piszok, gyakran a mész és vakolatot helyettesiti. A kormos tetőzeten egy négyszögű nyilás van, a füst kibocsátására. A tűzhely gödröt képez a padozatban. Egy törékeny faalkotmány képezi a gazdagabbak ágyát, a szegények a puszta földön alusznak. Asztala és a tűzhely körül egy két bőrmatrácza szintén csak a vagyonosabbaknak van. E matráczokon szeretnek ülni a nők, ha estenként a tűzhely körül gyülekezve társalognak. Székeket és padokat csak hiréből ismernek a tibetiek.

A tibeti házaknak nincs födelük, sima kövekkel kirakott lapos felület zárja be az épitményt. Itt száritják a tibetiek aratásuk eredményét, és könyörögnek áldásért Buddhához, családukra és vagyo-

nukra. Télen különösen keresett hely a tetőzet, mert ott legjobb sütkérezni a nap sugaraiban.

A tibetieknek az a része, amely az állattenyésztéssel foglalkozik, nagy fekete sátrakban tanyázik, és e sátorokat saját állataik gyapjából ők magok készitik. Ruháik is hasonló modorban készülnek.

A tibeti nép jóindulatu, sőt az érintkezés velük még szivélyes is lehetne, ha főjellemvonásuk kifejlődése a vallási nyomás által akadályozva nem volna. Nyilt és őszinte mindenben, ami a vallással összeütközésben nincs, az érintkezésben nagylelkű, valamint a kereskedésben is, melyet a csaló chinaiakkal folytat s ezért mindig a rövidebbet huzza. Vitéz harczosok és szomszédjaik félnek tőlük, de bátorságuk soha sem fajul kegyetlenséggé. A férfiak szeretik a testgyakorlatokat, s minden alkalommal próbára teszik erejüket. Ép oly jó lovasok mint gyaloglók, s legfőbb büszkeségük ha azt mondhatják el, hogy a vidék legjobb lovai az ő birtokukban vannak. Szabad legyen itt megjegyeznem, hogy a legjobb lovakat Pomi-ban tenyésztik, s e kerület, a nyert értesitések szerint valószinűleg a felső Iravadi mellett fekszik. E lovak egy rendkivüli nagyságú szarvalaku hegyes kinövés által tünnek föl, mely rózsabimbó alakjában a hátsó pata csülökhajlásánál van.

Mint teherhordók, bámulatos kitartást tanusitnak a tibetiek. Midőn mi európaiak, 17.000 láb magasságban, a vékony levegő miatt gyakran megállapodni kényszerültünk, hogy a nehezen működő tüdőnek a szükséges levegő mennyiséget megszerezzük, gyakran irigyeltük a tibeti hordárt, aki 50 kilogramm teherrel hátán, egy dalt dudolva haladt fel a hegyen. Mint a munkánál, ép oly kitartók a mulatságban is.

Beszélgetéseik végtelenek, s az unalmat gyakran szikrázó humorral űzik el és tartják távol maguktól. Csak az előbbkelő körök fogadták el már a chinaiak semmit sem jelentő udvariasságát, és erőszakolt dagályos kifejezéseit.

A tibetiek fő élelmiszere az egész országban a Dsamba. Ezen tápszer következőleg készül: nagy mennyiségű thea port, órákig főznek egy kazánban, aztán egy készen álló vajas bödönbe öntik, egy nagy darab vajat dobnak bele, és egy bottal addig kavarják, mig ez elemek bennsőleg egyesülnek egymással. Ez eljárás alatt mindenki sovár pillantásokat vet a vajas bödönre. A folyékony ételt aztán a házi asszony osztja ki az arra jogositottak között. Mindenki magával hordja a fakanalát és ivó csészéjét és soha másnak nem kölcsönzi azt.

Most a gazda egy zsákot hoz be, amelyben pörkölt árpakorpa van. Minden marok a zsákba nyul, és a korpát a theás findzsába dobják. Most mutatkozik a főzés művészete egész pompájában. Nem sokára, az ügyes kezek között a legszebb gömbölyü gombóczok állnak elő, s aztán eltünik egyik a másik után. Ugy látszik, hogy az illetők étvágya végtelen. Egyszer láttam egy tibetit, aki egy óra lefolyása alatt 32 ilyen gombóczot készitett és fogyasztott el.

Az ételeknek forró theával való készitése teszi lehetővé, hogy a tibetiek, amit különben a világért sem tennének, naponta kétszer megmossák kezeiket. A facsészéket, használat után egyszerűen nyelvükkel tisztitják ki, s aztán mint valamely ereklyét puszta keblükön hordják azt.

Ezenkivül még előszeretettel eszik a tibetiek, házi állataiknak füstölt husát is (Yak, juhok, sertések és tyukok).

A tibetiek szenvedélyes dohányosok, s a dohányt Chinából kapják. Sajnos, hogy a mákony pipázás is terjedni kezd közöttük lassanként.

Midőn lefeküsznek, teljesen lehánynak magukról minden ruhát, meleg takarók hijján a szalmába bujnak bele, mely a szobában, vagy a házak födelén egyedüli ágyneműjöket képezi.

Különösen kiemelendőnek tartok két szokást, mert feltünő ellentétet képeznek a chinaiak nézeteivel, és pedig a család alapitás és a halottak eltakaritásának módját. Tibetben a többférjüség

van szokásban. Nem azért, mintha egykor a nőknek szűkében lettek volna, mert például Lassaban nagyobb az asszonyok száma mint a férfiaké, hanem tisztán gazdálkodási szempontból. Ha a legöregebb fiu a családban megnősült, felesége egyuttal a többi testvéreknek is neje. Azt mondják, hogy a házasságok nem is oly szerencsétlenek mint azt föltételezni hajlandók volnánk, ellenkezőleg a viszály nagyon ritka dolog, s ekkor is leginkább arra nézve, hogy

Desgodins abbé.

kié a gyermek. Ily esetben rendesen a vonások hasonlósága, vagy a nagyanya hatalomszava dönt. A háziasszony helyzete nem alárendelt sőt ellenkezőleg, nehány esetben az ő kezében láttam összpontosulva a vezényletet.

A halottak eltakaritásának módja háromféle. A szegények, halottaikat vizbe dobják, miután előbb tagjaira nehéz köveket kötöttek. Nem egyszer láttam a tiszta viz fenekén a halottak maradványait, olykor még egész állapotban, majd egy tagjaitól megfosz-

tott törzs alakjában, majd egyes tagokat, melyeket a ragadozó madarak hurczoltak ki a partra.

A jobb móduak hulláit, nyakuknál fogva egy fára akasztják, és a ragadozó madarak emésztik fel azt; a csontvázat aztán szintén a patakokba és folyókba dobják, s ezeknek vizeit mint az előbbi esetben is folyvást használják főzésre.

A nagyon gazdag családok halottjainak tagjait apró darabokra vagdalják és Dsamba gombóczokba gyurják, aztán magas hegyeken eledelül adják azokat a ragadozó madaraknak. Ősrégi szokás ez, amely a buddhismussal semmi összefüggésben nincs.

A tibetiek külön irásjegyet és idő számlálást használnak, daczára, hogy minden astronomiai ismeretüket Chinából vagy Indiából kapták.

Az irás balról jobbra történik, madarak tollából készült irótollal. Ez irás egyidejű a buddhismussal.

Ugy látszik, hogy a nép a rég elmult századokban a természeti vallásnak volt hive, amely minden kimagyarázhatlan természeti erő imádására és tiszteletére szoritkozott. Csak a 7-ik században terjedtek el Sakia Muni-nak a buddhismus megalapitójának nézetei, Indián keresztül Tibetbe is.

Egy tibeti király, akinek neje állitólag chinai herczegnő volt, ez időtájban küldötte ki első miniszterét Indiába, hogy ott az országot és annak intézményeit tanulmányozza. Ez visszatérve, mint legnagyobb vivmányt, az emlitett szent iratait hozta magával Tibetbe. Az iratok szanszkrit nyelven voltak fogalmazva. A miniszter értette e nyelvet, s a király megbizta, hogy — mivel az uj tanok tetszését teljesen megnyerték, egy tibeti ábéczét készitsen és a buddhista tanokat tibeti nyelvre leforditsa. Igaz, hogy kemény összeütközései voltak miatta az ország conservativ nagyjaival, akik ily ujitásokról hallani sem akartak, mielőtt a buddhismus gyökeret verhetett az országban. Ma Ázsiának legnagyobb részében el van terjedve az.

A buddhismus egy oly férfiutól ered, akinek kedélye csaknem

beteges ellágyulása folytán, az egész világot egy paradicsommá akarta varázsolni; szeretet, béke, barátság és testvériség! — Ez eszmék segélyével akarta Sakia Muni, minden élőlényt egy boldog községben egyesiteni, azt remélvén, hogy igy, a minden létezőnek legnagyobb ellensége „a fájdalom“ könnyebben legyőzhető lesz.

Sakia Muni, egy indiai fejedelem fia volt. Önkényt mondott le rangjának minden előnyeiről és teljesen elvonulva a világtól alapitotta az uj indiai vallást, a buddhismust mintegy 500 évvel Krisztus születése előtt. Buddha, csak egy tiszteleti czim, amellyel őt és jelenlegi képviselőit megjelölik, és a Szanszkrit nyelvből származik, melyben azt jelenti: Ihletett, isteni adománnyal biró szellem.“ — Minthogy minden véres áldozatot, leginkább pedig amaz elv felállitásával, hogy a legszegényebbek legközelebb állanak az üdvözöléshez, a braminok kaszt-rendszerét elkárhoztatta, az ő reformja tisztán társadalmi keretben mozgott, s rövid idő alatt, tömérdek hivet hóditott magának az alsóbb néposztályok között.

A buddhismus meghonosulása után Tibetben, minden évben seregestől zarándokoltak a papok az indiai remek épitészetű templomokhoz, hogy a helyszinén ujabb ihletet nyerjenek; ez időben a kereskedelmi összeköttetés igen élénk volt a két ország között.

A tibetiek aranyport, moschust, Yak-gyapjut hoztak Indiába, és szőnyegeket, Cocusdiót és más déli gyümölcsöket szállitottak vissza hazájukba. A Mohamedánok lázadása alkalmával azonban, a hivek nagyobb része a hegyek közé menekült, mert a mohamedánok minden buddhista templomot és zárdát elpusztitottak a Ganges völgyében. Igy lett Tibet Sakia Manu tanainak tulajdonképeni fészke.

Idővel azonban, amint a papok nagyobb befolyást gyakoroltak a népre, megszünt a nép boldogsága is. Az egyenjoguság szép elvét lábbal tiporták a papok, s fájdalom elszenvedésének tanából féktelen törekvés támadt az élvezetek kielégitése után. Erkölcstelen-

ség, jogtalanság és kapzsiság érvényre jutottak. Ekkor lépett fel, a 14-ik század közepén, Tsong-kaba, a nagy reformátor. E szent, Kum-bum-ban, ekkor még jelentéktelen faluban a Ku-ku-nor partján született, mint egy szegény pásztor fia, s végre a buddhismus első rangu szentjévé kűzdötte fel magát. Ő tiltotta meg a papoknak a nősülést, a varázslást, a dohány élvezetét, a szeszes italokat, és a fokhagymát, minthogy Buddha nem szereti a kellemetlen illatu imádságokat. Reformjainak az a következménye lett, hogy a vallás két felekezetre szakadt, és pedig a sárga egyházra, amely az ujitásokat elfogadta, és a vörösre, amely továbbra is a régi mellett maradt. E szinről vett elnevezés a papok diszruhájától veszi eredetét, amely az első felekezetnél sárga, a másiknál piros posztóból készül.

A vörös felekezet egyházi feje Sakia-tschong-ban lakik Sikkim határához közel, számos hivei pedig a Himalaya hegyláncz déli fejedelemségeiben élnek. A sárga egyház hivei Tibetben határozott többségben vannak.

Tsong-kaba-tól származik a főpapok halhatatlanságáról szóló tan is.

Tsong-kaba, Lassa mellett, a potalai zárdában halt meg. 1643 óta Potala székhelye a Dalai lámának, „Minden felségesség drágakövének," a tibeti pápának és királynak egy személyben.

Egy másik reformátor, Gedon-tupa, kinek tanai csupán a buddhista dogmák magyarázatára vonatkoznak, épitette 1445-ben a Teschu-lumbo nevű nagyszerű kolostort. Az ő utódai a Pan-schen-láma vagy Teschu-láma nevet viselik, és disznevük „minden bölcsesség drágaköve." — E pápák békés egyetértésben osztják meg egymás között a kormányzás ügyeit hasonló modorban, mint egykor a japáni uralkodók, a Taikum és a Mikado tették.

Egy harmadik buddhista pápa, a Tharanat-láma, Urgában székel, Mongoliában, de rangban alatta áll tibeti collegáinak.

Ha a szentek egyike meghal, ez csak a külső alak elváltozása, mert a lélek, egy ujonnan született gyermek testébe vándorolt. A

Tibeti ház.

MAGYAR KIRÁLYI
ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

lámák mindig kitudják az ily gyermekeket kutatni, s csudálatos, hogy mindig valamely befolyásos család gyermekében találják meg a boldogult szent lelkét. Igy veszik elejét annak, hogy nagy befolyásu emberek gyermekei magukhoz ne ragadják a kormányt. Ha az uj Dalai lámát megtalálták, szüleinek lakása körül kizöldülnek a fák és a virágok viritnak, a sziklákból pedig méz és tej foly. A láma deputatió, amely az uj fejedelem kikutatására kiküldve van, több tárgyat mutat a gyermeknek, amelyeket a boldogult pápa gyakran érintett, p. o. burnótszelenczét, theáscsészét, pénzt és ékszereket. Ha a gyermek utánuk nyul, akkor semmi kétség többé; a nép ujjong, a lámák dicsénekeket zengenek, s a gyermeket ünnepélyes menettel kisérik a székhelybe, hogy ott Dalai lámának kikiáltsák. Már a papok által való feltaláltatásának módjából láthatjuk, hogy a Dalai láma, csak olyan képzelt nagyság. Hogy ezzel még inkább tisztában legyünk, jó lesz visszaemlékezni arra, amit a Sze-tschueni viczekirály mondott nekünk a Dalai lámára vonatkozólag.

Elbeszélése a tulzás hibájába esett ugyan, de még is bizonyitja azt a tényt, hogy tulajdonkép nem a Dalai láma, hanem a papok uralkodnak. A papok, saját érdekükben helyén valónak találják azt, hogy a Dalai láma föltétlen imádásban részesüljön a nép részéről, mert csak igy terjedhet ki befolyásuk egész Mongoliára, sőt még a pekingi udvarra is. A pápát, gyermekkorától fogva ugy nevelik, hogy egész életében gyermek maradjon. Folytonosan bizalmatlan udvaronczok által körözve, minden boldogságát felséges voltának és halhatatlanságának tudatában találja.

Mint a mohamedánok Mekkába, ugy zarándokolnak a buddhisták Potala-ba, hogy a Dalai-láma áldásában részesüljenek. China termékeny sikjairól, a mongolság beláthatlan sivatagjairól és a Kwen-lun és a Himalaya hasadékaiból, ezrenként zarándokolnak a hivők, kincseikkel Lassa-ba. E czélra egy aranytömb sem elég nehéz, egy nephritkő sem tulságos drága arra nézve, hogy a kinyert áldás dijában a trón zsámolyára le ne tegyék. A Dalai láma ál-

dása sokba kerül és senki sem kapja meg ingyen. Potala, a Dalai láma palotája, két kilométernyire északi irányban fekszik Lassa-tól, egy sziklás domb tetején, amely a mocsáros sikból emelkedik ki. Templom, templom mellé sorakozik a völgytől fogva fel a csucsig, ahol e földi istenség aranyos palotája létezik. A két nagy sudár fak által árnyalt kapu, melyen keresztül kell haladni, hogy négyszáz lépcsőn felhaladva a magasba juthassanak, a legkülönösebb karavánok gyülekező helye.

A buddhista világ legtávolabbi pontjairól lehet itt zarándokokat találni, gyakran fantaszticus öltözetben és feldiszitett paripákon, akik a türelem nemes erényében gyakorolják magukat, hogy a Dalai lámát szinről szinre láthassák.

Végre egy pártfogolt csapatot felbocsátnak. Némelyek térden csusznak fel a lépcsőkön; e csuszás közben a diszruha természetesen tönkremegy, de mit tesz az, midőn a mennyei boldogsággal fenyegetik a hiveket. A szemekben a lelkesedés lángja ég. Mielőtt azonban a boldogoknak meg volna engedve, hogy a szentély belsejébe lépjenek, a potalai palota gazdája átveszi tőlük adományaikat. A legcsekélyebb összeg, melyet az áldásért fizetni kell 9 frt a mi pénzünk szerint. Gazdag küldöttségek, és leginkább Urga-ból, gyakran több 100.000 frtra rugó ajándékokat hoznak.

A zarándokok, mihelyt abba a terembe értek, ahol a Dalai láma trónján székel, azonnal a földre vetik magukat. A láma vagy szól hozzájuk valamit vagy nem. Kevés idő mulva megengedik nekik, hogy egyenkint járuljanak a trónhoz, és ott térdelve fogadják az áldást. A Dalai láma ez alkalommal jobb kezét teszi a térdelő fejére. Kültartományokból érkezett tekintélyes zarándokokat, az áldáson kivül még theával, süteményekkel, szárított gyümölcscsel és czukorkákkal is szokás megvendégelni. Mint Potala-ban, ép ugy megy a dolog Teschu-lumbo-ban is, ahol a pápa szünetlenül osztogatja az áldást.

Az emlitett egyházi nagyságokon kivül Tibetben még mintegy

103 halhatatlan Kutuktu él, mint a jelentékenyebb zárdák főnökei. Az ő örök életükben is csak a külső alakcsere folytán áll be változás. Ezeket legtalálóbban „élő Buddháknak« nevezhetjük.

Minden zárda, bizonyos tekintetben egy jól szervezett községet képez, melynek minden dolgáért a Dalai lámának felelős a Kutuktu. A rend fenntartása érdekében néhány tisztviselő van adva melléje, meglehetősen tágas hatáskörrel. E tisztviselők czimei: „A szentség adományozója« — a „Campo-láma, vagy a gazda« a zeneigazgató, a predicator, a templomőr, a könyvtárnok stb.

A tibeti irodalom nagyszerű. Minden templomnak több száz kötetből álló könyvtára van. A könyvek egyes levelekből állanak s ezeket erős fatáblák által óvják a romlás ellen. Tartalmuk, hittan, legendák, jövendölések, melyek között a jövő élet paradicsomának története és leirása a diszhelyet foglalja el. A boldogság szigetének neve Schambalin, és a távol nyugaton fekvő fővárosáé Kalapa, ahol a buddhismus azonban csak két ezer esztendő mulva terjed el. A Dalai láma lelke ugyan is ekkor a Schambalini uralkodó fiába fog átköltözni, és ez által nagy szomoruságot fog okozni a tibetieknek, akik hasztalan fognak egyházi uralkodót keresni maguknak hazájukban. A kétségbeesésnek végre forradalom lesz a vége. Az ájtatosak menekülnek a viszály ez országából, és sok viszontagság után Schambalin-ba érkeznek, ahol az elveszettnek hitt Dalai lámát felismerik, és annak vezetése alatt az egész földtekét meghóditják, s minden népet az igaz vallásra téritnek.

A zárdák az egész országban elvannak szórva, s mindegyik, magában több ezer barát által lakott várost képez. Ama tömérdek adomány mellett, melyet a zárdák a zarándokoktól bezsebelnek, nem csuda, ha Tibet lakosságának két harmadrésze a papi osztályhoz tartozik.

A lámák közé való fölvétel nem is jár valami nagy nehézséggel. Az atya leborotválja fiának fejét, barna szőrcsuhát vesz neki, egy olvasót akaszt nyakába, s aztán tanulni küldi egy öregebb paphoz.

Nehány hó mulva már láma lesz belőle. Az ily emberek korlátolt eszüek, akik a megsem értett tan nyomása alatt burjánként tenyésznek az országban, s öltönyük védelme alatt mint varázslók és jósok zsákmányolják ki a nép hiszékenységét.

Azok az ifjak azonban, akik nagyobb szereplésre hivatvák, a jelentékenyebb zárdák láma facultásaiban nyernek szorgos kiképeztetést.

Vannak rendkivül gazdag lámák, és olyanok, akik ezeknél pásztoroknak állanak be, és csak Isten szabad ege alatt végzik ájtatosságaikat. Minden láma folytonosan imádkozik, de az fejtörésbe nem kerül neki, sőt annál inkább szokássá válik nála, mivel a közönséges ima nem egyébb gépies gyakorlatnál.

Egy pap, s egy tibeti sem feledkezik meg imádkozó gépéről, melyet mindenhova magával visz. Az ily imagép egy lemez hengerből, amelynek belsejében nehány pergamentre irt imádság van és egy fogantyúból áll. Ha e gépet ugy forgatják, hogy az mintegy a szivtől kifelé forog, akkor ez ima egy áldás kivánást jelent, melynek ki nem magyarázható értelme e nehány szóban: O m a n i p e m e h u m! fekszik mélyen elrejtve. Az ellenkező forgatás „A m t s c h e D e n g a!“ szavakban elátkozást jelent, s ennek értelme majdnem egy, valamely erőteljes káromkodással.

Gazdag és ájtatos tibetiek, akiknak még az ily modorban való imádkozás is unalmas, a közel folyó patakokon egész malom szerkezetet alkalmaznak imádkozó gépeik alá, és annak forgatását a folyam fáradhatlan habjaira bizzák.

Ellenőrzésül, hogy hányszor mondta el a láma napjában az »o mani peme hum!« rövid imáját, mindegyik egy olvasóval van ellátva, s ez olvasó rendesen száz, barna fagolyócskákból van össze alkotva.

Az a befolyás, melyet a papság az országra és annak elzárkozottságára gyakorol, határtalan. A papság ápolja a népben a fanaticus hitet, bolonditja állitólagos varázslataival, s még a családi

életbe is behatol jövendő mondásaival. A kolostorok felhalmozott kincsei annál inkább uralkodnak az egész lakosságon, mert minden talpalatnyi termőföld a papok tulajdona. Egyetlen tibeti paraszt sem nevezheti magáénak azt a földet, melyet müvel, és amelyen háza áll; csak a papságtól birja azt hűbér fejében, és azok elűzhetik onnan, mihelyt elégületlenek vele. Minden szerződésnél erősebb kötelék csatolja a szegény tibeti népet elnyomóihoz, a napi kenyér kérdése még csirájában elfojtja az igazság kérdését, nemhogy megfontolására engedne időt.

A papok korlátlan hatalma és beláthatlan befolyása a lakosságra képezte mindekkoráig az áthághatlan akadályt, amely ez érdekes országot minden oldalról hozzáférhetlenné teszi.

A tibeti papok még most is jól tudják, mily veszély fenyegette őket a 18-ik század elején, a katholikus missionariusok ott tartózkodása alatt. Nagyon jól tudták, hogy egyik európai a másik után fogna jönni, és ezek oly dolgokat fognak közölni a néppel, melyeknek ismerete, az ő uralmukra nézve veszélyes, s amire a népnek szüksége nincs. Hatalmuk megdönthetlen marad mindaddig, mig országukat valamely hivatlan meg nem szentségteleniti. Ezért van Tibet, és ezért marad még sokáig elzárva.

Igaz ugyan, hogy a chinai császárt elismerik az ország uralkodójának és hódolnak neki, de ez csak annyit jelent, hogy a papok a veszély idejére biztos menedékről gondoskodnak. Lassában két chinai mandarin képviseli ugyan a chinai kormányt, de ez is inkább csak külsőség mint valóban komoly dolog; e követek a legcsekélyebb befolyást sem gyakorolnak a papok határozataira, sőt ujabb időkben már annyira ment a dolog, hogy Tibetbe csak büntetésből mintegy számkivetésbe küldik a mandarinokat.

Lassa, Tibet fővárosa, kevés kényelmet nyujt a chinai mandarinoknak. Már maga az odautazás, annyi fáradsággal és nélkülözéssel van egybekötve, hogy minden kényelemszerető chinainak a háta borsódzik, ha csak Tse-tsangra gondol is. Eltekintve

attól, hogy azok a nyalánkságok, melyek a chinai mandarin asztaláról soha sem hiányozhatnak, a hosszu ut alatt élvezhetlenné válnak, ami elromlatlan állapotban érkezik is meg, oly sok időbe kerül, hogy gyakran a türelmetlen gyomor sürgetése, még a tibetiek nemzeti eledele a Dzsamba iránt érzett ellenszenvet is legyőzi.

Mily nehezére esik a chinainak, hogy ricinusolaj helyett vajjal éljen, azt a legjobban észlelhettük uti társainkon. Az a körülmény is, hogy chinai nőknek nem szabad a tulajdonképeni Tibet területére lépniök, hanem a chinai mandarinoknak, mihelyt a határt átlépték, második házasságra kell lépniök egy tibeti nővel, szintén adatul szolgálhat a tisztviselők corruptiójához. Jellemző, hogy a chinaiak Tibetet a világ legnyomorultabb országának tartják, és mégis azt állitják, hogy a legszebb nőket (!) s a legmérgesebb ebeket ott találhatni.

Nagy hibának tartom, hogy a pekingi kormány mindig hivatalnokainak salakját küldi Lassa-ba, akik azon igyekeznek, hogy állásukat 3—4 év alatt kizsákmányolják, és a benszülöttek szemei előtt nemcsak az Amban tekintélyét, hanem a chinai központi kormányzatot is hitel és tekintélyvesztessé teszik. A chinai követeknek Lassában már most sincs semmi tekintélyük, s végre zsarolásaik és csalásaik valószinűleg kifogják meriteni a papoknak eddig tapasztalt türelmét.

Tibet függősége Chinától jóformán csak képzelt dolog. E hűbérország nemcsak hogy adót nem fizet, hanem papjai évenkint tetemes összegeket kapnak ajándékba a pekingi császártól. Az a jog, hogy a nagyobb városokban helyőrséget tarthat, mitsem jelent, mert a helyőrségek legénységének száma alig haladja meg a háromszázat.

Tibet királyság négy tartományra oszlik; e tartományok nevei Ari, Tsang, Kam és U. Ezeknek mindegyikét egy-egy kormányzó igazgatja, aki az adókat beszedi és a Lassa-ban székelő kormánynak van alája vetve.

Lassa, az ország fővárosa, s egyuttal Tibetnek legnagyobb és legjelentékenyebb városa is. Fekvésének absolut magassága 11.700 angol láb, a Ki-dschu jobboldali, széles völgysikjának közepén. A Ki-dschu folyó Lassa-tól $2^1/_2$ napi járásra, délnyugoti irányban, a Sampu-ba szakad. Az általa keresztül metszett völgy aránylag termékeny, s falvakkal és egyes házakkal van elboritva.

Tibeti vizi sir.

Lassa, „a szellemek hazája“ 10 kilométernyi területen fekszik, s mintegy 5000 kőből, téglából és agyagból épült háza van, meglehetős szabályossággal csoportositva. A szent zászlókkal ékitett házak külseje kedvezőbb benyomást tesz, mint azoknak belseje, amelyben századok piszka és füstje van összehalmozva, összeköttetésben a Yak-istállók kigőzölgésével, — valóban nem valami kecsegtető környezet.

A külvárosok, Yakszarvakkal keritett kertjeikkel, fehérre me-

szelt házaikkal és lombos fáikkal kellemesebb és vonzóbb képet nyujtanak, s itt a lakások sincsenek annyira elhanyagolva.

Lassa lakossága kevert, s számra talán a nyolczvan ezernél is több.

Indiából, Bhutan és Nepalból érkező utasok, sőt még a kashmiri és turkestani mohamedán kereskedők előtt is megnyilnak a vendégszerető főváros kapui. Az idegenek addig maradhatnak Lassaban, ameddig nekik tetszik, sőt mint európai készitmények árusai, (durva posztó, korallok, üveggyöngyök, kézi tükrök, zsebkések, órák és gyűrűk) végleg is megtelepednek ott, mert a tibetiek szeretik az idegen csecsebecséket, s csak az európaiaktól félnek.

De forduljunk ismét utazásunkhoz. Ámbár már Ta-tsien-lu-ban meg voltunk győződve arról, hogy szándékunk kivihetetlen, még is elhatároztuk, hogy amennyire lehet előre nyomulunk az országban.

Felséges nap volt, midőn november 12-én nyugati irányban megindultunk. A mennyboltozaton egyetlen felhő sem mutatkozott s a rég nélkülözött napsugarakban csillámlottak az óriási jégmezők, amelyek a Tar-kjo folyam területét félkörben keritik be. A Kun-ka hegyláncz már mutatkozik keleten, a sziklahasadékos hozzáférhetlen hómezők között, 7 kilométer hosszuságban és ugyan annyi szélességben. Csak a hegység lába van ritkás cserjével benőve, a többi rész, a tenyészetnek semmi nyomát sem mutatja fel. Ép oly ritkák a zöld legelő foltok is a szűk völgy fenekén, ahol a rohanó hegyi patak zajos morajjal tör magának utat a gyakran ház nagyságu görgetegek között, s a köveken szétfrecscsenve, ezer szinben játszó csöppekbe hullik szét.

Az összesen négy házból álló Tscheto helységben (3280 méter) már 520 méter magasságban voltunk Ta-tsien-lu fölött, s a fából kezdetlegesen összetákolt Kun-kwan-ban kellemetlenül éreztük az alacsony hőmérsék hatását. A Ta-tsien-lu-ból Lassa-ba vezető ut egész hosszában gondoskodik a chinai kormány, a Kun-kwanok fenntartása által, szállásokról utazó hivatalnokai számára, s ezek Tibetben

biztos szállást adnak, melyekben ha a nehezen nélkülözhető rizst nem is, elegendő tüzelőt azonban mindenesetre találnak. A Kun-kwan majd egy faház, majd tibeti modorban épitett kőépület, amelyekben egy két, vagy több szoba mindenkor készen áll az utazó hivatalnokok befogadására. Az ily Kun-kwan alatt azonban korán sem képzeljen az olvasó magának oly házat, mely a kényelemről alkotott európai fogalmaknak csak távolról is megfelelhet, mert azok leggyakrabban csak bűzös, tisztátalan és sötét helyiségek, fagerendákkal és földdel födve, amelyekben egy kődarab, a tüzhely szomszédságában elhelyezve, képezi ez egyetlen ülőhelyet és asztalt egyuttal, és amelyben a vendégek, ha ágyat nem hoznak magukkal, a puszta és nedves talajon pihenhetik ki a nap fáradalmait.

Másnap reggel hajnal hasadtakor ismét utnak indultunk, hogy a Dje-la hegyet megmászhassuk. A görgeteges ut egy kis hegyi folyam bal partján vezet, egy tibeti ház mellett, és négy órai folytonos hegyi mászás után minden nagyobb fáradság nélkül a 4480 méter magas hegyszorosra vezeti fel az utast.

E hegyszorostól északra tornyosulnak fel a Tscheto-san sziklatömegei, egy teljesen kopasz óriás fallá. Méltóságosan nyujtózkodik a gerincz, egy merész ivezetben észak felé, mig végre 32 kilométernyi távolságban egy jégfödte csucsban olvad össze a láthatárral. E csucs valóban megérdemli a Dschara (király) nevet, mert csucsa legalább is 8000 méter magas, és föltétlenül uralkodik a körülötte csoportosult hegyóriásokon. A szorostól délre, láttuk a Ta-tsien-lui és Dje-lai jégmezők körszerű összefüggését.

Fenn a tetőn várt reánk a Ta-tsien-lu-i herczeg, 100 katonából álló kiséretével. A katonák mind lóháton voltak. Eltekintvén hiányos fegyverzetüktől, mely mint a chinaiaknál, elromlott kanóczos fegyverekből, elgörbült nyársakból, rozsdás kardokból és ivből, nyilakból áll, még is természetesnek találtam, hogy e vihar edzette, nap barnitotta ügyes lovasok, bizonyos kicsinyléssel tekintettek a bennünket fedező chinai katonákra. Nem igy a her-

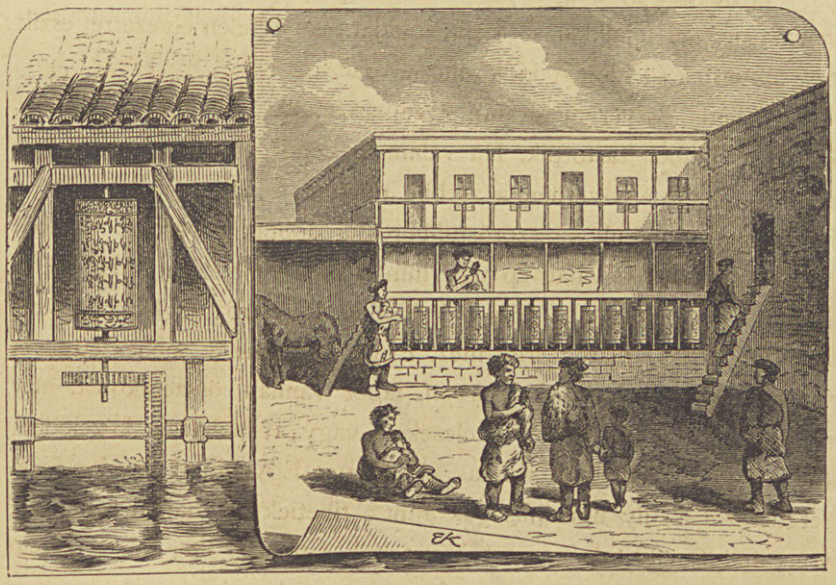
czeg. Alig hogy Lin tábornokot meglátta, azonnal leszökött lováról és hozzá sietve, térdre esett előtte. Igy üdvözölte őt.

A vidék biztos voltáról folytatott élénk társalgás után megparancsolta a tábornok, hogy a tibeti katonaság menjen előre, oltalmul a tibeti rablók ellen, akik e vidéken már évek óta garázdálkodnak. A herczeg, aki a gróftól kapott vadász fegyvert hordta, e rendszabály hallatára, előnyösebbnek találta visszavonulni Ta-tsien-lu-ba édes anyjához. — Átadta tehát a parancsnokságot kipróbált miniszterének, s egy futólagos bucsu üdvözlet után visszafelé lovagolt.

1½ óra hosszant, meredeken halad lefelé a meglehetősen széles és itt-ott köves ut, egy kőhalmazig, amely a tibeti első posta állomást képviselé. Innen kezdve ellaposodik és kiszélesül a kellemes völgy, melynek talaját a tibetiek, akik itt már elszórt gunyhókban laknak, árpával vetik be. Lassan kigyózik a folyam a zöld rétek között, melyeken az elfagyott virágkelyhek áldozatai lettek az éjjeli hidegnek, s lehorgasztott fejecskéik a napsugár szerelmes csókjaira sem emelkedtek fel többé; szelid Yak és lócsapatok duskálkodtak a gazdag legelőben, a völgyön és lejtőkön egyiránt. Barátságos magaslatok fogják körül a kőfallal elkülönitett szántóföldeket, ribizke, egres és borbolya bokrok diszlenek vadon a kifogástalan ut mellett, pedig 4000 méter magasságban haladunk a tenger szine fölött.

Agnian-pa-tól 20 Li távolságra, völgynek menve egy fahidon haladtunk át, s nemsokára a folyam jobb partján épült régi erősséghez jutottunk, a honnan gyönyörrel szemlélhettük a vidék délies jellegét. A folyócska, melynek az ut eddig jobb partján haladt, e ponton, nehány hegyi patak vize által jelentékenyen gyarapodva, éles szögletben fordul el délnek. A közvetlen és viszonylagosan alacsony hegylejtők mindkét oldalon ugy tünnek fel, mint valamely hatásos szinpadi készitménynek oldalfalai. Mind magasabbra nőve, előbb a tűlevelű fák sötét zöld szinében, majd a kopasz sziklák a távolság folytán violásbarna szinnel bevonva, s végre az örök hó

vakitó fehérsége által elboritva, a háttér amaz örökké való emlék kiszámlálhatlan arányu talpazatának tünik fel, amelyet a világ alkotója, egy gyönyörű szép, czukorsüveg alaku jégcsucsban állitott önmagának. A felvidék hullámzatos kőtengere fölé emelkedő csucs neve Bo-kunka és magassága 7600 méter. Ily roppant magasságban alig lehet valami magasztosabbat képzelni a Bo-kunka hegyes csucsánál, az Agnian-pa kellemes völgyéből tekintve.

Imagépek.

Félóra hosszat csaknem némán bámultuk a természet mindenhatóságát, s aztán elhagytuk a regényes fekvésü erősséget, észak felé Tungolo-nak fordulva. Egy tibeti falu ez, amelynek legjobb karban levő kőházában meleg lakást, és kivételesen friss vajat kaptunk.

A kiválólag baromtenyésztéssel foglalkozó nép között csak kivételesen és ritkán lehet friss vajat kapni. A vajat ugyanis kis menynyiségben soha sem adják el, hanem tégla alakban gyurva mint például nálunk egy svájczi sajt, 10—20 kilo nehézségben. Minthogy

pedig kevés tibeti gazdának van oly nagy Yak csordája, hogy egyszerre ennyi vajat előállithasson, s mivel a Yak teheneket nem is lehet mindennap fejni, minden gazda addig tartogatja vaját, mig a kellő sulymennyiséget hozzászerzi. A vaj tehát rendesen egy pár hónapos korában kerül a piaczra. Hogy ize ilyenkor már nem igen kellemes, azt bővebb magyarázat nélkül is elhiheti az olvasó, nem is emlitve, hogy az európai utas, a vajban található Yakszőrt, s egyébb a tehénre emlékeztető, kifejezhetlen tárgyakat alig találhat alkalmasaknak arra, hogy a vaj izletességét emeljék.

A tibetiek ily dolgokra vonatkozólag nincsenek egy véleményen velünk, mutató ujjaikkal szeldelik a vajat, és végtelen élvezettel eszik azt, avassága és idegen indigrencziái daczára is.

Tibeti öszvérhajcsáraink, vajkészletüket rendesen bundáik szőrös zsebeiben tartották. Ha valamely vendéglő előtt pihenőt tartottunk, akkor egyszerüen a zsebbe nyultak, s egy marok vajat — hogy igy mondjuk — szőröstül-bőröstül dobtak a párolgó theába.

A tibetiek a vajat, ép ugy mint a thea téglát fizetéskép, pénz helyett is elfogadják. A friss vajnál még nagyobb meglepetést okozott egy fazék, illatos, friss méz. Egyes tibetiek a méhészettel is foglalkoznak. A kaptárak durván, fából vannak összetákolva, egy méter magasak és ép oly szélesek, s vagy a lakházak közelében, vagy a közel erdőkben vannak elhelyezve. Egyébiránt a mi előszeretetünkről az ily nyalánkságok iránt a tibetiek csakhamar tudomást szereztek és oly tulságos árt követeltek érte, ($^1/_2$ liter ára 2 rupia) hogy mindig csak nehány napi szünet után tudakóztunk ismét a méz után.

Tungolo-n tul mind szükebb lett a völgy, az erdővel fedett hegyoldalak pedig meredekebbek és viszonylagosan magasabbak. Másfél órai változatos haladás után egy magánosan álló házat pillantottunk meg, amely egy erdőnyilásban épitve a kényelmes ut végpontját jelzi. Mindenek előtt egy görgetegekből összealkotott tömeget kellett megmásznunk; aztán bezárul e magas fekvésü erdő-

vidék, amelyet a magasra vezető ut nehány kanyarulatban metsz keresztül.

A talaj kőkeményre volt fagyva, s itt-ott jéggel boritva. Lovaink gyakran elcsuszamlottak. Tanácsosabbnak láttuk tehát leszállani és gyalog folytatni utunkat. Minél magasabbra jutottunk, annál nagyobb mértékben vett erőt rajtam a kimerültség. A halánték üterei lázasan vertek, a sziv, mintha vasgyűrűk szoritnák oly nyugtalanul dobogott, fülem kellemetlenül zugott. Levegőt! Több levegőt! Megállottam és nehány perczig pihentem. Az erdőnek vége volt és helyét legelő foglalta el. Az ut nem volt ugyan rosz, de egyátalán nem tette kivánságossá a lovaglást, mert a jéggel boritott sikos ut, nagyon merész lejtőben haladt le a mélység felé. Lassan tovább haladtam tehát. A higitott levegő annyira elgyöngitett, hogy nehány lépés után mindig meg kelle állanom, hogy a görcsösen működő tüdőt a kellő mennyiségü levegővel ellássam. Még egy rövid, de rettenetesen meredek és köves darab ut, és aztán én is fenn voltam a chinaiakkal és tibeti kisérőkkel együtt a »mérges kigőzölgések«-ről hires Kaschi-la hegyszorosnál.

A magasban egy fennsik mutatkozik alacsony, kopasz és csak ritkás füvel benőtt csucsaival. Az északi oldalon vékony hóperem szegélyzi e csucsokat. Csudálatos csönd uralgott e magasban. E csönd szinte ijesztőleg hatott reám. Ugy tetszett mintha egyedül állanék a világban, mintha minden élőlény eltünt volna mellőlem.

A kilátás a Kaschi-la tetejéről gyönyörü. Északkeletre ismét a hegyek királyát a Dzsarat pillantjuk meg, mint góczpontját a Tscheto-san és ama hegygerincz elágazásának, amely a Kaschi-la fennsikjáig szélesedik ki, és attól nagy távolságban, délre meredek sziklafalaival képezi a folyam völgyének egyik oldalát.

A Tscheto-san, Dschelatól délre emelkedik fel a Bo-kunka óriás csucsában, legmagasabb pontjáig, s ott ismét két hatalmas, hóboritotta gerinczre oszlik dél felé, a tibetiek által lakott Kjen-tschang

vidéket óva az északi szelek ellen. E vidéken keresztül jó ut vezet a Kinscha-kiang és még tovább Li-kiang felé.

Rövid, de sok nehézségekkel járó és nagy erőfeszitést követelő ereszkedő vezetett le a Kaschi-la fennsikjáról egy gyönyörü fenyőerdővel födött völgybe. Az ut mohán és köveken haladt.

Ngolong-sche, kis tibeti falu tünt fel előttünk este felé. Ott töltöttük az éjszakát. Az ut másnap is még a völgyben vezetett. Minél jobban közeledtünk Ya-long-kiang felé, annál sűrűbben mutatkoztak a tibeti falvak. Annak idejében magas torony alaku, most romba dölt erősségek fedezték e völgy biztonságát a rabló nomádok betörései ellen, most azonban már csak mint utmutatók hajtanak némi hasznot, e távol fekvő vidékeken.

A völgy szűk és teli vadregényességgel, egész Ya-long-kiangig. E helyen látjuk az első nagyobb helységet Ta-tsien-lu-ból eltávozásunk óta. Hokeu, vagy a mint a tibetiek e kis várost nevezik, Nja-tschi-ka, azonban mindössze is 35 házból áll, melyeknek legnagyobb része a Ya-long-kiang balpartján egy kiszögellő dombra van épitve, és egyetlen utczából áll. A folyó tulsó oldalán csak egyes házak állanak elszórva. A lakosság részben tibeti, részben chinai. Mindkét nemzetség szorosan ragaszkodik szokott épitészeti modorához, s ehhez képest, mint valamennyi nagyobb tibeti községben, vegyülve látjuk itt a chinaiak faházait, merész hajlásu födeleikkel és a tibetiek kőházait az általuk annyira kedvelt lapos födelekkel.

Nja-tschi-ka-ban egy alantasabb rangu chinai mandarin székel, nehány emberből álló őrség élén. A mandarin meglátogatott bennünket a számunkra kimutatott Kun-kwan-ban, és értesitett, hogy egy napig mindenesetre várnunk kell itt, mert utasitása van arra, hogy a folyamon való átkelés veszélytelenné tétele czéljából hajóhidat állitasson be. Tiltakozásuuk mitsem használt. Minden kifogás hasztalannak bizonyult; vissza kellett vonulnunk e törhetetlen makacsság előtt.

Másnap reggel fogtak a munkához. Három hajót, melyeket

A Bo-kunka szikla-gulája.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

rendesen az átkelésre szoktak használni, egymástól egyenlő távolságra, vasmacskákhoz kötöztek. Aztán nehány deszkát fektettek rájuk s a hid készen volt. Délben Lin tábornok, ünnepélyesen nyitotta meg rajta a közlekedést. Mozsár durrogás és fülhasgató trombitaszó mellett ment végbe a hid megterheltetési próbája, ugy, hogy a tisztviselők egy osztály katonaság által követve, átmentek és vissza tértek a hidon.

A Ya-long-kiang szélessége e ponton 80 lépés. A méltóságos folyam lassu folyása és sima felülete gyanitani engedi annak jelentékeny mélységét, és ez valóban 3—5 méter között váltakozik. A folyam, a Hoang-ho forrás vidékétől délre ered, Minjak tibeti herczegségben, ahol három hegyi tónak, a Kola-mu-chich-nek, a Nang-pi-chich és a Lamu-chu-chich-nek lefolyó vizeit veszi fel magába, további folyásában Mong-ko-kieh várost érinti, nehány mértföldnyire azonban ettől, északnyugotról délkeletnek fordul, s aztán erős kanyarulattal egyenesen délnek folyik. Njarum, e kovácsmunkáiról hires város mellett álló hid vezet e folyamon keresztül. Njarum-tól Ta-tsien-lu-ig több hatalmas zuhatagot képez e folyam, és ez az oka, hogy a Ya-long-kiang, egész folyásában, hajózásra nem alkalmas. A gyönyörű folyam Uhei-tschuen-tschou mellett a Kinscha-kiang-ba szakad.

Széchenyi gróf Hokeuban két tibeti lovat vásárolt, s ezek a tovább utazás alatt, s különösen a felvidék köves talaján, leginkább pedig a magas fekvésü hegyszorosok megmászásánál, kitartóknak, fáradhatlanoknak bizonyitották magukat. Egy fiatal, erős lónak ára rendesen 30—50 tael vagy 100—150 rupia.

Másnap reggel utaztunk el Hokeu-ból. A hidon átkelve, nyugotnak egy kis mellékvölgybe fordultunk be. Fáradsággal haladtunk egy ideig előre a görgetegekkel fedett völgy talaján, gyakran átszökve félig elkorhadt fatörzseken, melyek az uton keresztbe feküdtek. Illatos őserdőben jártunk, amelynek lombsátora csak itt-ott eresztette keresztül a napnak egy-egy pajkos sugarát, mely aztán rezegve

világitotta meg a nyirkos talajon buján diszlő moha bársonysima felületét. A lombok kedélyesen kellemes suhogása, különösen jól hatott reánk madárcsicsergésével és a kakuknak messze hallható kiáltásaival. — Make-tschung kis falu, ahol az éjjet töltöttük, egy erdő nyilásban már jelentékeny magasságban fekszik Hokeu fölött. Estve, a szállásunk előtti nagy köveken ülve, néma bámulattal néztük e csudálatosan nagyszerű vidéket. Lin tábornok hozzánk csatlakozott és elbeszélte, — e közben folytonosan szürcsölve a forró theát — hogy hány chinai utast gyilkoltak meg e szép völgyben a tibeti rablók. Hihetetlen mosolyunk nem hozta zavarba, hanem esküvel állitotta mondásainak igazságát, és ohajtotta, vajha ne legyen alkalmunk meggyőződni szavainak igaz voltáról.

Másnap a tábornok mellettem lovagolt. Sötét sziklahasadékhoz értünk. „Itt“ — mondá Lin — „itt szoktak rejtőzni a rablók! — Bum, bum!“ Fölemelte botját, és fenyegetve kiáltott a hegyekre. Hasztalan! Egy rabló sem mutatkozott. Én kaczagtam és sietésre ösztönöztem lovamat, hogy a többiek előtt felérjek a szoros magaslatára. Ekkor — már csaknem a magaslaton voltam — közelemben egy lövés dördül el. Megkerültem az ut hajlását, és egy sajátságos ember csoportot láttam magam előtt.

Nehány katona a mi kiséretünkből egy elvadult kinézésű tibetit állott körül, akinek kezei hátra voltak kötve. Előtte állott szikrázó szemekkel egy chinai mandarin, aki csapatával Schingolo felől jött. Majd a szegény rablót halmozta el szidalmaival, majd saját katonáit, s végre megpillantván bennünket, kézzel lábbal kapálózott, integetvén, hogy menjünk oda. Tang, a tibeti tolmács csakhamar hozzánk érkezett és ennek segélyével aztán értésünkre adta a mandarin, hogy három rablót fogott el, akik jelentékeny mennyiségü theát loptak el. E szavak közben egy kis csomag thea téglára mutatott, amely a gonosztevő előtt a földön feküdt. — Ez a főczinkos, akinek fejét rögtön le kell vágatni.

A fogoly térdelő helyzete épp alkalmas volt e fenyegetés

megvalósitására. Azt hittem, hogy tanuja leszek egy rögtöni kivégzésnek, mert egy chinai katona, nagy vérszomjat tanusitó tekintettel hadonázott kardjával a szegény ördög nyaka körül. A tibeti, egész erejéből orditott ugyan, de nekem ugy tetszett, hogy arczának kifejezése ellentétben áll jajveszéklésével. Kiváncsian tekintett reánk, lovainkra és nyeregszerszámainkra. Az idegenek látása jobban elfoglalta egész valóját, saját válságos helyzeténél is. Hanem azért torkaszakadtából orditott, s a a chinaiak gyönyörködtek — halálos ijedtségén. Nehány pillanatig megállottunk, e törvényen kivül, rögtönbiráskodó csapat előtt, s aztán bizva az utánunk jövő tábornok igazság érzetében, szó nélkül tovább lovagoltunk.

Utunk folyamában elgondolkodtunk ez esemény fölött, s nézeteink kölcsönös kicserélése után abban állapodtunk meg, hogy az egész nem egyébb ügyesen kigondolt komédiánál, ama czélból, hogy bennünket a tovább utazástól vissza ijesszenek. Egy rabló, aki már hetek óta értesülve van, hogy egy utazó társaság érkezik, erős katonai fedezet kiséretében, nem lesz oly buta, hogy egy katonától theát lopjon. Csak abban az esetben fut egyenesen a chinai katonák karjába, ha öngyilkosságra határozta el magát, különben, van annyi esze, hogy a társzekerekre forditja figyelmét, amelyek itteni szokás szerint, minden fedezet nélkül egy órányi távolságra haladnak a társaság után.

Nézetünk, hogy a rablóknak nem lesz komolyabb bajuk, helyesnek bizonyult. Már másnap este, alázatosan közeledett hozzánk a 3 rabló, kiket a tábornok fogolyként magával hozott, és könyörgött, hogy adjuk vissza szabadságukat. Ők nem rablók, hanem békés Yak hajcsárok, akiket a mandarin csak azért fogatott el, mert azt remélte, hogy gazdag ajándékot kap tőlünk, ha sikerül velünk elhitetnie, hogy ő biztonságunk felett őrködve, három gonosztevőt elfogott, vallomásaikat megerősitette Pema is, aki ez embereket személyesen ismerte. Széchenyi gróf a mandarinhoz ment, hogy közben járjon a szegény ördögök ügyében. Litangban egy rakás ütleget kaptak sze-

gények, s aztán jegyzőkönyvet vettek föl a dologról, és utnak eresztették őket.

A Melon-gun hegyhátról való kilátás, nyugot felé kerek, legelőnek alkalmas csucsokat és hasonló hegygerinczeket mutat. Nagy távolságban öt jéghegyet látunk, melyek a látszólag hullámzatos vidéken éles körvonalaikkal uralkodnak. Még teljes hét napig e hegyek maradnak utmutatóink, mert aljuk, hol a Batang-ba vezető ut elhalad, $1^1/_2$ szélesség foknyi távolságban van innen. Északra, meredeken ereszkednek le a hegyek egy szakadékos mellékvölgy felé, amelynek folyama mintegy 40 Li távolságban Hokeu fölött szakad bele a Ya-long-kiang-ba. A tovább északra vonuló gerinczek csucsai hasadékos alakjaik által tünnek fel.

Ahol a talaj összefüggésre vonatkozó tájékozási képességem cserben hagyott, mindig készségesen segitett rajtam Pema, a mi tibeti tolmácsunk. E tapasztalt ember nemcsak kimerítő válaszokat adott földrajzi érdekű kérdéseimre, hanem helyes értesitésekkel is szolgált. Majd egy folyam pályája, majd az ut iránya, vagy egy hegyi tájék volt az, melyet nemcsak körülményesen leirt előttünk, hanem egyuttal graphicus képét is szolgáltatta annak.

A tibetiek tájékozási képessége különösen kifejlett. Ha a tibeti utnak indul, nem elég tudnia, valjon a legközelebbi állomáson kap-e éjjeli szállást és dzsambát, valjon a legközelebbi folyamon biztos hid vezet-e keresztül, s az előtte álló hegyeken meredeken halad-e fel az ut. Ő tekintettel van a természet sajátságaira is, a vizek folyására, s a hegyeknek egymáshoz való viszonyaira. Az uti tapasztalatok képezik gyakran tárgyát a tűzhely köré gyülekezett társaság beszélgetésének, s innen van az, hogy a tibeti, hazájának távol eső vidékeit illetőleg sokkal biztosabban van tájékozva, mint a chinai saját szülővárosáról.

Pema élete változatos volt. Még a csupán anyagilag gondolkozó chinaiak is tisztelettel viseltetnek iránta mint sokat tapasztalt férfiu iránt. Már ifju korában egy nagy zárdába lépett, ahol nagy-

bátya, egy élő Buddha rangját viselte, mint láma növendék. A pártfogás sima, egyenes utján gyorsan haladva csakhamar 200 lámából álló alosztálynak lett igazgatója. Ekkor egyszerre csak meghalt a pártfogó nagybátya.

Pema ugy beszélte el, hogy a zárda méltóságai attól tartottak, hogy a megboldogultnak lelke az ő testében fog uj lakást keresni, és meg akarták ölni. Pema most azt kérte, hogy más zárdába helyezzék át, és pályázott Lassaban egy Chifu (előimádkozó) állomására. A zárda ideiglenes főnöke, aki minden áron szabadulni akart a veszedelmes embertől, szivesen bele egyezett Pemának ebbeli ohajtásába.

Össze hivta a lámák értekezletét, amelynek határoznia kellett a fölött, valjon érdemes-e Pema arra, hogy Chifu-nak kinevezzék. A papok a véletlenre bizták a választ, és három dzsamba gombóczot tettek a folyamodó elé, hogy válasszon ki egyet és azt bontsa fel. Pema ugy tett, és a gombócz belsejében egy irást talált a következő szavakkal. „Menj Bonga-ba, ez azon hely, ahol a Buddha lábánál viritó lotus virág imádásában, egész életed folyamán vezekelned kell nagyravágyásodért.“

Pema azonban nem ment Bonga-ba, hanem a legközelebbi éjjel Ta-tsien-lu-ba menekült. Nehány hét mulva áttért a katholikus hitre és megkeresztelkedett.

Mások elbeszélései szerint, Pema állitásai némi változást szenvednek. Azt beszélik ugyanis, hogy nemsokára nagybátyja halála után egy fiatal zárdaszűzzel ismerkedett meg, aki szintén vonzalmat érzett a fiatal és erőteljes láma irányában. Pema, aki a sárga egyházhoz tartozott, nem tudta tovább viselni a coelibatus terheit, hanem elszöktette kedvesét Ta-tsien-lu-ba, ahol mindketten áttértek az egyedül üdvözitő egyház kebelébe.

Pema 47 éves.Menekülése után még többször látta a papok országának határkövét, amelyet 27 évvel azelőtt dobogó szivvel üdvözölt, a Kinscha-kiang partján. Soha sem volt azonban oly együgyű, hogy

lábát betegye e gyülölt országba, mert jól tudta, életével lakolna vakmerőségeért. Ifju korától szokva levén a folytonos imádkozáshoz, ajkai most is mindig mozognak. Csak annyiban különbözik a buddhista lámától, hogy többé nem az „O mani peme hum! hangzik ajkairól, hanem utazás közben hangosan énekli: „Per omnia saecula saeculorum!“

A chinai tolmács is ájtatosnak mutatkozott, különösen veszélyes helyeken, ahol háromszor is keresztet vetett magára. Tang, egész elválásunk pillanatáig hűséges és becsületes társnak bizonyitotta magát, s ha olykor-olykor nehéz is volt kitalálnunk latin beszédének valódi értelmét, még is szerencsésnek kelle magunkat tartanunk, hogy ez általában nehéz észjárásu chinait kisérőül nyertük.

Az uj szakács jobban értett ugyan a főző kanál kezeléséhez mint elődje, Kung-sche, mert művészetét egy missionarius háztartásában tanulta; de a tisztaság ösztöne hiányzott nála. Minthogy pedig ő is a tibeti egyháznak egyik tagja volt, azt hitte, hogy bámulatot fog kelteni bennünk magas értelmisége iránt, ha minden kérdésre akár illik reá akár nem „e t i a m“-mal felel.

Hute-schan pótolta Lau-tschan szolgánkat, aki már Lan-tschou-fu-ban elvált tőlünk. Mint rongyos teherhordó csatlakozott karavánunkhoz. Gyors, fáradhatlan munkássága, szelid, alázatos magaviselete által csakhamar kiérdemelte vonzalmunkat és belső szolgánkká lett előléptetve. Alig volt azonban uj helyzetében, már is mutatkozott hibáinak sokasága. Eltekintve attól, hogy többi társaival veszekedett, egész bérét az opium dohányzó helyiségekben prédálta el, ugy, hogy folytonosan pénzzavarban volt, és mindig okadatolatlan előlegekkel zaklatta a grófot. Sin tolmács eltávozása után azt hitte, hogy a számadások vezetését ő reá fogják bizni. Minthogy azonban e vágya nem teljesült, egy szép reggelen azzal az ultimatummal köszöntött be a grófhoz, hogy vagy kétszerezze meg bérét, vagy felmondja a szolgálatot. Széchenyi gróf, az ő fizetését 10 taelről 15-re, Ma-fu-ét 5 taelről 8-ra emelte. Hute-schan azzal a nyi-

Hokeu.

latkozattal mondott köszönetet e bérfölemelésért, hogy csak akkor volna teljesen megelégedve, ha a pénztár kezelésével megbiznák.

A lovak ápolója szerényebb volt Hute-schan-nál. Saját szükségleteit ő is abból fedezte ugyan, amit a lovak abrakából ellopott, de legalább megtartotta a külszint, nem csapott szükségtelen zajt, és megelégedett azzal a gondolattal, hogy „lopni mindenesetre kell.“

Végre még egy chinai volt kiséretünkben, aki minden tekintetben becsületére vált Ta-kl (nagy ficzkó) nevének. Meggörnyedt óriás alakjának, a térdig érő hosszu kezek bizonyos majomszerűséget kölcsönöztek. E benyomást még fokozta szögletes orangutang arcza, és nagy szája, melynek husos vastag alsó ajaka, csaknem egész állát elfödte. Jó indulatu mosoly szeliditette arczának visszataszitó kifejezését, mert Ta-kl csak akkor lett dühös, ha az evés ideje alatt követeltek tőle valami szolgálatot. Megzavarhatlan phlegmája nem engedte, hogy akár ut akár munka közben kiessék szokott lassu egyformaságából. Biztosan számithattunk reá, hogy minden 30 Li távolságban, félórányival mögötte marad a karaván nak. Az állomásokon ő volt a mindenes. Ő vakarta a lovakat, ápolta az ebeket, tisztitotta ruházatunkat és a főzőedényeket. Ha a szakács olykor egy jobb étellel lepett meg bennünket, bizonyosak lehettünk, hogy a szegény Ta-klnak része van ebben is.

Már Chinában sokat hallottunk beszélni a tibeti ebekről, annyira, hogy szinte türelmetlenül vártam az alkalmat, hogy ez állatokkal megismerkedhessem. És valóban meg is érdemlik a dicséretet. A tibeti ebek nagyon hasonlitanak a legszebb Neufoundlandiakhoz, csakhogy fejük nagyobb, s a sörény alaku szőr imposansul szilaj kifejezést kölcsönöz tekintetüknek. E benyomást még fokozza az, midőn a tulajdonos, Yak szőrből készült bozontos nyakövvel látja el őket. Az ebek szine fekete és világos barna között változik, s a fekete példányok gyakoriabbak. Átalában véve harapós bestiák, melyeket a háznál lánczon tartanak, s melyeknek mély

ugatása megreszketteti a levegőt. Támadás közben folyvást csóválják farkaikat. Mint juhászkutyák, vagy Yak karaványok mellett rendet tartanak a nyáj körül, s egyuttal a biztonságról is gondoskodnak. Széchenyi gróf három gyönyörű példányt vásárolt meg belőlük, két kant, Dschandut és Dsamut, és egy szukát, Dsamat. Dsandu és Dsama, nemcsak idomitás képesnek mutatkoztak — ámbár minden rendelkezhető eszközt alkalmazásba kellett venni ellenükben — hanem egészségük veszélyeztetése nélkül elviselték az Európába való tengeri utazás minden fáradalmait is. Ez idő szerint legmegbizhatóbb őrei Széchenyi gróf Nagy Czenki kastélyának a Fertő tava partján. Egészen másként viselte magát Dsamu. Határozott ellensége levén minden európainak, egyikünket sem szenvedett közelében, sőt a grófot, aki azzal akarta megszeliditeni, hogy személyesen nyujtotta neki az eledelt, ismételve meg is harapta. Egyszer komoly sebet ejtett a grófnak jobb karján.

Ez eb majdnem minden éjjeli szálláson gondoskodott élelmezésünkről, mert a közelébe jutott tyukoknak és disznóknak, irgalom nélkül összeharapta hátgerinczét.

Midőn azonban Bamo helységben egy szegény öreg asszonyt, aki botjával megfenyegette, ugy össze vissza mart, hogy nem sokára bele halt, Dsamu sorsa is el lett döntve. A gróf rögtön agyonlőtte.

Schingolo, Tschamarotong és Hotschikán keresztül Litang felé folytatott utunkban gyakran találkoztunk nagyszerü Yak karavánokkal, s ezek közül a legnagyobb, amely theával és dohánnyal volt megterhelve, 700 állatból állott. A hajcsárok a hideg évszakhoz képest prémes sipkát, vörösbarna köpenyeget és feketével diszitett magas csizmát vörös posztóból viseltek. — A kanóczos puska vállaikon s oldalukon az éles kard, harczias kinézést kölcsönözött e barna arczu férfiaknak.

Lin tábornok Hotschikát jelölte ki éjjeli szállásul. Már délután három órakor megérkeztünk e kis, piszkos faluba. Midőn arról ér-

tesültünk, hogy kiséretünk tisztjei a Kun-kwant saját számukra foglalták le, s nekünk egy nyomorult kunyhót mutattak lakásul, elhatároztuk, hogy tovább utazunk Sitang felé. A mandarinok hasztalan tiltakoztak e határozat ellen, az elkoptatott rabló történetek nem rémitettek el bennünket. Pema vezetése alatt tovább lovagoltunk, és az álmélkodó chinaiakat a faképnél hagytuk a falu végén. Eleintén a Hodschu partján haladtunk, hegynek. A porondos partokon néhány tibeti aranymosással foglalkozott. Midőn minket észrevettek, elfutottak, mert szigoruan meg van tiltva, hogy ily modorban szaporitsák gazdagságukat. Nem volt időnk reá, hogy részletesebben foglalkozzunk velük, mert még 50 Li volt előttünk és Li-tangban senki sem volt értesülve érkezésünkről.

A nap már jóformán nyugat felé hajlott, midőn a Dsamu-la szoros megmászásához fogtunk. Gyorsabb haladásra nógattuk lovainkat, de a felkapaszkodás egy óránál még is több időt vett igénybe. A legelő fennsikokat gyors vágtatással metszettük keresztül, s az alkonyat beálltával a tulsó hegylejtőhöz érkeztünk. Szerencsénkre az ut egészen jó állapotban volt; de ennek daczára nem maradt egyébb hátra annál, hogy lovainkról leszálljunk s nem ismervén a vidéket, a sötétben gyalog tapogatóztunk tovább. A leereszkedés nem tartott sokáig, s csakhamar egy jelentékeny kiterjedésű legelő sikra érkeztünk, melyen, jelentékeny távolságban némi világosság ötlött szemünkbe.

»Az ott Letong« (Litang) — magyarázta Pema.

Este 11 órakor érkeztünk az első házhoz. A lakosság már nyugodni tért és föltétlen nyugalom uralkodott a tibeti város fölött. Hova forduljunk ily körülmények között? Pema, egy szűk utczán keresztül, a város végén fekvő láma kolostorhoz vezetett bennünket, remélvén, hogy a kapus részéről szives fogadtatásban részesülünk. Csalatkozott. Nehányszori hangos kopogás után, végre kinyilt egy ablak az emeleten, s egy mogorva hang kérdezősködött a csendháboritók kiléte és óhajtása után. A láma végig sem hallgatta ve-

zetőnk elbeszélését, hanem mogorván becsapta az ablakot és ott hagyott bennünket állani a hideg éjszakában.

Most aztán nyakunkba vettük a várost, és egymásután kopogtattunk a házak kapuin, végre egy tibeti vállalkozott, hogy a chinai mandarin Yamenjébe elvezet. Fáradtan és a kimerülésig éhesen, végre éjfél felé menhelyet találtunk. A mandarin rögtön fölkelt, talpra állitotta cselédjeit is, és mindent elkövetett, hogy vendégei irányában minél szivélyesebb vendégszeretetet tanusitson. Sonka, tojás főzelék, vaj és Dsamba csakhamar az asztalon állott, s a pislogó olajlámpa világánál ugyancsak hozzá láttunk. — Nem is csuda, hiszen tizennyolcz óra lefolyása óta ez volt az első táplálék amit magunkhoz vettünk. Az előzékenységben kifogyhatlan mandarin rögtön észre vette, hogy podgyász nélkül érkeztünk meg, s azért saját takaróit osztotta ki közöttünk. Podgyászunk csak másnap reggel érkezett Litang-ba. Csak a folytonosan házsártoskodó Hute-schan, szolgánk hangját hallottam, s aztán közvetlen egy reám teritett téli takaró jótékony melegét éreztem. A hideg miatt megmerevedett tagjaim fölengedtek, s végre mély álomba merültem. Ez álom egész délutánig tartott.

Lin tábornok szerette volna ugyan, ha három napot pihentünk volna, de mi csak két napot töltöttünk Litangban, hanem e két nap alatt aztán annyi tapasztalást szereztünk, hogy az elválás valóban nem okozott valami nagy fájdalmat.

Litang (4170 méter magasságban a tenger szine fölött) egy széles, viszonylag alacsony lejtőn fekszik, a Li-dschu folyam völgyében. Li-dschu a Yalong-kiangnak egyik mellékfolyama 10 napi járásnyira innen, Degi város mellett ered, és a Hoan-láma nevű nagy kolostor közelében szakad az emlitett folyamba. Litang mellett rest kanyarulatokban metszi át a 180 négyszögű kilométer terjedelmű sikságot, amely a két oldalon emelkedő hegyek teljes kopaszsága miatt, ijesztőleg vigasztalan benyomást tesz az utazóra.

A városnak 300 sárból épitett házát tökéletesen elhomályositja a két láma kolostor, aranyozott tetőzetével, s vörösre festett ablakai és ajtaival. Hat ezer láma énekel és imádkozik e két zárdában és terrorizálja a város három ezer lakosát, kik között csak 60 chinai. Még a Litangban székelő tibeti herczeg és a chinai mandarin is, akit egyébiránt szinről szinre nem láthattunk, teljesen e rettegetett papok befolyása alatt állanak.

Azon szándékunk, hogy látogatást tegyünk a zárda főnökénél, hajótörést szenvedett a lámák türelmetlenségén. Alig vették észre szándékunkat, midőn több csoportozatot képezve, „Zo — Zo! — (el-el) fenyegető szavakkal fogadtak. Midőn mindennek daczára behatolni igyekeztünk a szentélybe, minden felől kisebb nagyobb köveket dobtak felénk. A lámák a kolostor belsejébe vonultak vissza, s eltorlaszolták annak bejáratait. A chinai tisztviselő reszketett a félelem miatt, s erőszakolt, hogy térjünk vissza a Yamenbe, mert attól tartott, hogy a felizgatott papok komoly merényletet kisértenek meg ellenünk.

Széchenyi gróf erre egy levelet irt a Kutuktu-hoz, amelyben a lámák barátságtalan magaviselete ellen panaszt emel, és kéri, hogy fogadja el látogatásunkat. Az eleven Buddha válasza nyájasan hangzék ugyan, de azért határozottan visszautasitólag. Mentségül azt hozta fel, hogy a lámák vakbuzgó, türelmetlen és durva emberek, akik minden európait gyülölnek, s el vannak határozva, hogy a látogatást erőszakkal is megakadályozzák. Most már még barátságos házigazdánk is sürgetni kezdte elindulásunkat, s kért, hogy elutazásunk pillanatáig ne távozzunk házából. A még hátra levő időt, naplójegyzeteink teljesebbé tételére forditottuk, vagy az épület lapos tetőzetén csevegéssel töltöttük el. A lapos födélről jobban szemügyre vehettük a tibeti férfiak és hölgyek tarka csoportozatát, amint a közel folyamban vizet meritettek s nagy faedényekben haza hordták. Ruházatuk, durva szőrszoknyából állott, melyet egy öv szoritott a derékhoz. A ruha szine piszkos fehér volt, vagy eset-

leg vörös. Lábaikat feketével czifrázott, vörös posztóból készült csizma fedte. A számtalan vékony fonatot képező haj a homlokon fejkötő alaku tömegben lett egyesitve, másrészt pedig a háton össze font szalagokban végződött, s közbefont Yakszőr segélyével gyakran a sarkig érnek e szalagok. Ezüst rupiák és kerek ezüst lapok kölcsö-

Tibeti rabló.

nöztek e sajátságos hajdisznek nem csak megfelelő sulyt, hanem értéket is.

November 23-án távoztunk el a városból, ahol a szivélyes vendégszeretetet, közvetlen szomszédságban láttuk élni a legmakacsabb türelmetlenséggel. A sikon való keresztül haladásunk 1 $^1/_2$ órát vett igénybe, s aztán megkezdődött a folytonos emelkedés, egész Teu-tang posta állomásig, ahol egy omladozó félben levő deszka bódéban töltöttük el az éjet. A kemény hideg ellen csak

Tibeti karaván (Yak-Wula).

alig védve, az éj folyamában ismét tapasztaltam, a vékony levegő által tüdőmre gyakorolt hatást. Folyvást levegő után kapkodva és fulladási rohamokkal küzdve, az órákat és perczeket számitottam, reggelig. Másnap reggel — először történt egész utazásunk alatt — nem kaphattunk mosdáshoz való vizet, mert a kis folyam, fenékig jéggé volt fagyva. Jókor indultunk el, s a reggeli nap éltető sugarainál átmelegedve, bár azok még mindig a Para-hegy óriás árnyéka mögé rejtőztek, igyekeztünk minél gyorsabban feljutni a magaslatra.

Utunk oly vidéken vezetett keresztül, amely háznagyságu kődarabokkal volt elboritva, s végre eljutottunk ama kősivatagok egyikébe, amelyekben, Tibet belseje állitólag annyira gazdag. Minden növényzet nélkül, teljesen alkalmatlan arra, hogy valamely élő állatnak lehetőséget nyujtson az önfenntartásra. A Gara-la csak egymásra hullott óriási kőtömegek halmazából látszik állani. Mielőtt az 5000 méter magasságu szorost megmásztuk, nehány apró tükörsimára fagyott hegyi tó mellett haladtunk el. Oda fenn csak ugy metszett a hóval boritott hegycsucsokról fütyülő szél, s bár mennyire lekötötte figyelmünket a táj nagyszerüen komor szépsége, a hideg szél önkénytelenül előre sietni kényszeritett.

Különösen a Gambu hegység közép csucsa az, amely teljes méltóságában emelkedvén a föllegek közé, nagyszerű benyomást tett reánk. A hegy, tompa márvány gulának látszik, amely mint valamely óriási siremlék van a nagy terjedelmű jégmezők fölé tornyositva. Még másfél napig kellett utaznunk, hogy Lamajaban e jégmezőket közvetlen magunk előtt láthassuk.

Lamaja a nagyszerű hegység lábánál fekszik és összesen három házból áll. Gyönyörű őserdők köritik minden felől és oltalmazzák a durva nyugati szelek ellen, melyek ez időszakban déli 12 órától 4 óráig egész erővel dühöngenek. A Ra-dschu keskeny völgyében van nehány rét, amely a lakosság Yak csordái számára a kellő takarmányt szolgáltatja. A falutól északra 4700 méter magasságig emelkednek a fenyő erdők, (az erdő tenyészet közép határa). Az

utolsó gyalog fenyők már óriási törmelék rakások között tengődnek, és terjednek el majdnem egészen a hómezőkig, amelyek a Gambu-ne óriás csucsát 8100 méternyi magasságban, folyvást gyarapodva boritják el. A tibetiek szentnek tartják a Gambu hegységét. Számtalan Obe kiséri az utat mindkét felől, és tesz tanuságot a Buddhának szentelt hegyorom fontos voltáról. Obe nevet viselnek azok a kőrakások, amelyek, számtalan palalap által — ezekbe a szokásos „O m a n i p e m e h u m“ rövid könyörgés van gyakran bámulatos művészettel bevésve — köritve rendesen oly helyen emelkednek az ut mellett, amelyhez valami országosan ismert legenda története van kötve. A tibetiek csak az Obe jobb oldalán haladnak el.

Két napig utaztunk a jégmezők alljában és általuk védve keletről nyugatnak. Sampa falu mellett távoztunk a Ra-dscha völgyéből, s különös erőfeszités nélkül értünk fel az 5000 méter magasságu Kungschi-la hegyre, amely Litang, s Batang tartományok között a határt képezi. Tassouban várt reánk és üdvözölt bennünket, serege élén a Batangi király. A viczekirály, chinai mandarin öltönyt viselt, s kalapját a vörös gomb diszitette.

Ugy látszik, hogy a szomszédos tartományok nem a legjobb egyetértésben élnek, mert alig látták meg a litangi katonák a batangiakat, rögtön élénk szóváltás keletkezett közöttük, amely később formaszerinti verekedéssé fajult. Eleintén mindkét fél a földön talált husángokat használta fegyverül; a litangiak hátráltak meg, de nem sokára összeszedték magukat és egy sövény mellett foglaltak állást. Puskáikat lövésre készen tartva óriási orditást vittek véghez. E kiabálás értelmét könnyen kitalálhattuk: „Még egy lépés és lövünk!!“ — Ez eseményekkel szemben a viczekirály és chinai kisérete, helyesebbnek találták visszavonulni a Kun-kwan-ba. Csak a litangi katonák parancsnokának volt annyi bátorsága, hogy kivont karddal a veszekedők közé rohanjon s az egészen feldühödt katonákat lecsillapitsa. Halálsápadt arczczal kiáltott közéjük nehány szót, de végre

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA DEBRECEN

is erőt vett rajta a félelem és ájultan esett le lováról. Ennek aztán meg volt a kivánt hatása. A batangiak erkölcsi győzelmet vivtak ki és meg voltak vele elégedve. A vihar edzette arczok mosolyogni kezdtek, s csakhamar megkötötték a békét. Csak most, midőn a veszély teljesen elmult, lépett népe közé a fejedelem, menydörgős szónoklatot tartván hozzájuk.

Másnap hágtunk fel a Tassou hegységre vagy Tschara-la-ra, melynek meredek alakulásai számos nehézségeket képeznek az előre törekvő utas előtt, mig végre Batang egyik házában pihenheti ki a tibetí hegyeken és hegyvidékeken keresztül folytatott utazás fáradalmait, és uj erőt gyüjthet az ezután következő nélkülözésekhez.

Szegény Ta-kl.

A Tschara-la sok tekintetben hasonlit a Gara-la-hoz. Ép oly kopár és sivar, csakhogy a rajta keresztül vezető ut még meredekebb, s ezért a felhágás nem is veszélytelen, különösen, ha az utas a hig levegő hatásától félvén a nyeregben marad.*) A chinai és tibeti katonák igy cselekedtek, s egymás után potyogtak le a lovakról. Szerencsére esés közben sem fegyvereiket sem csontjaikat össze nem törték. A hegyszoros legmagasabb pontja egy köralaku törmelékkel megtöltött völgy felett van 5000 méter absolut magasságban. Nehány befagyott tó mellett elhaladva az ut végre egy rohamos hegyi folyamnak erdővel boritott lejtőjéhez ér, e folyam

*) A magas hegyek veszélyes kigőzölgését a tibetiek Ladu-nak, a chinaiak Chaan-tschi-nek nevezik.

mellett haladunk Batangig. November 30-án tartottuk meg bevonulásunkat a nevezett városba.

Batang, 2 kilométer széles és 4 kilométer hosszu termékeny völgyben fekszik a Dschau-dschu balpartján. E folyam Degi közelében fakad, és Batangtól nehány mértföldnyire ömlik a Kinschakiangba. A város két részből áll; a papváros, mint valami erősség, közvetlen a folyam partján emelkedik fel, és magas fallal van körül fogva. E falak körében, természetesen legszebb épület a templom, melynek aranyozott tetője, gyönyörűen ragyogja vissza a napsugarakat. A templom körül nehány száz agyagból épült kunyhó van csoportositva és ezekben 3000 láma elhelyezve.

Batang maga, nyilt város és kissebb Litangnál, a házak ellenben nagyobbak, szebbek és tisztábbak. A lakosok azt beszélték, hogy mintegy tiz évvel ezelőtt egy földingás teljesen elpusztitotta a várost. 2000 ember, s köztük maga a fejedelem, vesztette el életét e katastrófa alatt. Az ujra épités alkalmával, a kutuktu parancsára, figyelmet kellett az épitő mestereknek forditniuk a házak ellenállási képességének emelésére, s igy jött létre a jelenlegi Batang, a szemnek sokkal tetszetősebb alakjában. Még a nagy Kun-kwan is, amelybe csakhamar teljes kényelembe helyeztük magunkat, minden várakozásunkat tulhaladta.

A fejedelem és fivére, már másnap meglátogattak bennünket. Választékos chinai öltönyben jöttek. Az uralkodó fejedelem az ifjabbik, s a chinai császár azért adott neki előnyt bátyja fölött, mert állitólag több tehetsége és kellemesebb modora van. Saját vallomása szerint a herczeg 33 éves, de e vallomás csak hiuságáról tanuskodik, ha meggondoljuk, hogy már 19 éves fia van.

Másnap vissza adtuk a látogatásokat. A fejedelem, egy tibeti modorban épült nagy házban lakott a város északi végén. Mindenek előtt egy nagy marha-álláson haladtunk keresztül, s aztán egy fából épült kis pavillonhoz jutottunk, amelynek lépcsőjén fogadott bennünket a fejedelem. Egy kis terembe vezetett aztán, amelyért nem

egy chinai mandarinnak oka volna irigykedni reá. A terem chinai modorban volt butorozva és berendezve. Két nagy, szines üvegablak elég világosságot eresztett abba, hogy a négyszögű, csinos asztalon elhelyezett apróságokat (achat burnótszelenczék, Yű és amethist faragványok, finom porczellán vázák, melegitő serpenyők rézből stb.) valódi értékük szerint megbecsülhessük. Puha vánkosokkal ellátott tisztelethely vonult végig az egész fal hosszában a bejárattal átellenben. Az ablakok mellett jobbra és balra faállványok vannak elhelyezve, s ezeken gazdag gyüjteményt láttunk, theás findzsákból, európai üvegek és poharakból. (Ez utóbbiak a hittéritők ajándékai.) — A falakat különféle festmények ékesitik, s ezek között a chinai üvegfestmények közvetlen közelében, Szt. Rókus és Szt. János képei, valamint a franczia vasasok egyenruhájára vonatkozó illusztrált utasitás. A padlat kemény deszkákból állott és fényesre volt fénymázolva.

A fejedelem, chinai szokás szerint először is theával és dohánnyal, aztán pedig tibeti csemegékkel kinált meg bennünket. E csemegék főtt és czukrozott paszulyból állanak. Társalgásunk természetesen utazásunk és a tibeti viszonyok körül forgott. A fejedelem minden lényeges kérdésnek utjából, a következő, őszintén hangsulyozott szavakkal tért ki: „Erről nincs tudomásom.“ Azonban megigérte, hogy minden lehetőt megtesz arra nézve, hogy a Campo-lámával, — a Kutuktu meghalt — beszélhessünk. Fájdalom, az igéret csak igéret maradt. A lámák, megérkezésünk óta még a város lakosai előtt is elzárták a kolostor kapuit, s igy megnehezitették még amaz ohajtásunkat is, hogy tanyájukat, legalább kivülről figyelmes vizsgálat alá vehessük. Midőn egy rövid séta után a zárda falai mellett elhaladtunk, egyszer csak, egy darab kő — lehetett 2 kilo nehéz — zugott el a gróf feje mellett. Ez többé nem volt fenyegetés, hanem komoly támadás életünk ellen. Valóságos kőzápor követte e hadüzenetet, s ugyancsak igyekeznünk kellett, hogy a veszély elől menekülhessünk. Midőn haza érkezve, Lin tá-

bornoknak elbeszéltük az esetet, vállát vonva mondá: „Miért mennek a kolostor közelébe. Még örvendhetnek, hogy baj nélkül szabadultak.“

Az uralkodó fejedelem fivére a herczeg szomszédságában lakik saját házában. A tisztaságra nézve feltünő ellentétet képez öcscsével, s lakása berendezésére sem fordit semmi gondot. Egyetlen büszkeségét egy török Nargileh képezi, amelyet a boldogult Kutuktu hozott neki emlékül Lassa-ból. Tiszteletünkre meg akarta gyujtani, de a pipa el volt rozsdásodva és megtagadta a szolgálatot.

Különös barátja levén az állatoknak, leginkább lovak, öszvérek, ebek és macskák tenyésztésével foglalkozott, sőt kertjében még egy mormotát és egy medvét is láttunk. Midőn másnap reggelizés után, lakásunk előtt fel és alá sétáltam, egyszer csak, bámulatomra, a herczeg medvéje jött velem szemben. Önkénytelen helyet adtam a vadállatnak, amely mulatságos ugrándozásai közben az utcza egész szélességét igénybe vette. Nemsokára egy sereg gyermek rohant elő egy mellékutczából; körülfogták a maczkót és minden oldalról bundájába csimpaszkodtak. A szelid állat mindent békésen türt. Végre elhatározta magát, hogy látogatást tesz nálunk, a Kun-kwanban. A katonák is követték a gyermekek példáját, és a földön hemperegtek a medvével együtt. Este ugyan azt a hirt hallottam, hogy a medve hazatérte közben egy gyermeket jelentékenyen megsebesitett, s a herczegnek egy öszvérét széttépte.

Batang trónjának örököse, gyönyörü arczu és sudárnövésü legény. Barna, tojásdad arczának csaknem klassikai szépséget kölcsönöznek a finom metszésü görög orr, a nagy, mélyfényü szemek és korall piros, félig nyitott ajkak közül kifehérlő fogak. Midőn először meglátogatott, azzal mentette vakmerőségét, hogy mivel zene ismereteimről hallott valamit, szeretne engem zenélni hallani. Teljesitettem kérését, s a herczeg nem annyira gyönyörködött mint inkább bámult a harmonika kezelésén és hangjain. Bámulata azonban még fokozva lett, midőn Lóczy ur a górcsövet előhozta, amely minden

A Litangi fennsik.

MAGYAR KIRÁLYI TISZTVISELŐKÉPZŐ ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

tárgyat 300-szoros nagyságban mutatott. Sehogy sem tudta felfogni, hogy ez óriás képek, ugyanazonosak az üveglapok között létező porrészletecskékkel. Hogy kétségét teljesen eloszlassa, Lóczy ur azt a kérést intézte a körülállókhoz, hogy kölcsönözzenek neki egyet amaz eleven állatocskák közül, amely chinaiaknál és tibetieknél egyiránt az egészséges vér legkétségtelenebb bizonyitványaul tekintetik. A kérést szájról szájra adták ; a jelenlevők egyike sem akarta magát nevetségessé tenni hasonló állatocska előmutatása által. Nehány percz mulva azonban győzött a kiváncsiság. A herczeg gyermekes kaczajjal nyujtotta át a kérdéses férget. A hatás legmagasabb fokot ért, midőn vendégeink a kapálózó állatot, „mint valamely óriás, de ügyetlen sárkányt egy mély völgy ölében“ — látták. A tibetiek meglepetése végre hangos kaczajba tört ki.

Ilyen jelenetek között gyorsan tellett el a nap. A faggyu gyertyák már égtek az asztalon, midőn egy belépő tibeti, faládácskát nyujtott át a herczegnek. A herczeg felnyitotta azt, és egy kezdetleges alkotásu czimbalmot vett abból elő, s nehány tibeti dalt játszott el rajta. A dallam nem gyakorolt ugyan valami különös hatást hallérzékeinkre, de minden esetre kellemesebb volt a Chinában zenének nevezett egyhangu zörgésnél.

Természetes, hogy a herczegi zenész megérdemelt tetszésben részesült. Mig a dicséreteket zavartan igyekezett magáról elháritni, szeme véletlenül egy a gyertyatartó mellett heverő műszerre esett. Egy kis tűzfogó volt ez, melyet mi hamuverőnek használtunk. Végre nem tudott ellen állani a kiváncsiságnak, hanem kezébe vette azt és ovatosan bele csiptette — orrát. Valószinűleg azt hitte, hogy a tűzfogót zsebkendő helyett is lehet használni.

Szép sas orra e vigyázatlanság folytán ugyancsak be lett kormozva. Midőn kárörvendő barátai erre figyelmeztették, pirulva kivánt jó éjt és gyorsan eltávozott.

Másnap visszaadtuk a látogatást. A herczeg nem volt honn s fia fogadott bennünket. Lóczy európai evőeszközöket ajándéko-

zott neki, én pedig egy fuvó harmonikát. Ekkor érkezett váratlanul a nagybácsi. Irigy szemeket vetett a csekély értékű ajándékokra, a társalgás kedélyessége megszünt, és beláttuk, hogy leghelyesebb ha eltávozunk. Később értesültünk, hogy erős vita támadt közöttük arra nézve, hogy kit illetnek tulajdonkép az ajándékok.

A Sze-tschuen-i viczekirály által fedezetünkre küldött katonaság — nagyobb része déli tartományok szülöttei, rendkivül sokat szenvedett a 15—17° C. hideg miatt. A katonáknak szükségkép gyakran kellett a szabadban hálniuk. A puszta föld képezte ágyukat, s ruhájuk az egyedüli védelmet a kemény hideg ellen. Nem csuda hát, hogy többen megbetegedtek közülök, sőt egy szegény ficzkó áldozatául is esett az uti fáradalmaknak.

A pajtások, miután a boldogultnak viaszksárga arczát elfödték, egész máglyát gyujtottak füstölő papirból s aztán keservesen zokogni kezdtek. Ez különben csak halottas szertartási formaság volt, mert alig pár perczczel ezelőtt a csizmákat hurták le a halott lábáról és azonnal el is adták. Ha a chinainak valami rokona meghal, s képtelennek érzi magát arra, hogy krokodil könnyeket hullasson fölötte, akkor siratókat fogad, s ezek valóságos művészek a jajgatásban.

A tisztek közül egy sem mutatkozott; mindannyian féltek a halottól. Távol délen pedig neje és gyermekei reménykedtek a viszonlátásban. A halott négy napig feküdt a kapu bejárata alatt.

A zárda buddhista lámái azon törték a fejüket, eltemessék-e a halottat vagy elégessék. Ha a katona tibeti lett volna, egyszerüen egy nagy követ kötöttek volna derekára, és a Dschau-dschu tajtékzó habjaiba dobták volna. Hanem minthogy chinai — taotista — volt, azért vitatkoztak oly hosszas ideig az eltakaritás módja fölött.

Deczember ötödikén végre egy régi kapu szárnyat hoztak, melyet különben a konyhában vágó deszkának szoktak használni; erre tették a halottat és egy nemez takarót boritottak reája. Feje

egy nagy rakás füstölő papiron nyugodott, s arczát is hasonló papirokkal takarták el. Minden vallásos szertartás nélkül, három napszámos egyszerűen elszállitotta azt. Nehány pajtása azonban követte, s ezek az uton füstölő papirokat égettek folyvást.

Kellő távolságban követtem a menetet. A chinai temető, kissé távol fekszik a várostól, egy fennsikon. E hely, ahol a sirok mészégető kemenczék modorában vannak egymás mellé helyezve, egészen puszta és sivár. A halottak koporsóit a földre helyezik, s aztán egy ernyős parasztkocsi alakjában boltozatos falat emelnek föléje és bemeszelik. A nyugati oldalon egy kis nyilás marad, hogy a koporsót látni lehessen. Midőn én a temetőbe érkeztem, a chinai napszámosok azzal voltak elfoglalva, hogy egy sekély, mintegy két méter hosszu és egy méter széles gödörben egy máglyát emeljenek.

A boldogult bajtársai a deres földre ültek le, s részint utasitásokat adtak a napszámosoknak, részint a halott élete folyását birálgatták. A társaságon nyoma sem látszott a megindulásnak. Csak egyetlen egy képezett kivételt köztük. Az a katona volt ez, aki a szegény beteg bajtárst az utolsó pillanatig önfeláldozással ápolta, egy halvány fiatal ember, aki Hokeuban valami csekély vétség miatt nehány botütésre lett büntetve. E katona a többiektől külön válva a füvön feküdt, s egyik fűszálat a másik után tépte le, mély gondolatokba merülve. A letépett fűszálakat egy-egy sohaj kiséretében dobta a máglyára.

Midőn a máglya készen volt, a napszámosok reá dobták a holttestet, ugy, hogy arczczal a föld felé volt borulva. A napszámosok egyike figyelmesen nézegette a megholtnak ritka szépségű hajfonatát, amelynek most már szintén a tűz martalékává kell lennie; aztán egy zsebkést vett elő, és annak életlen pengéjével addig reszelte azt mig végre elvált a koponyától. E műtét alatt könyörtelenül ránczigálta a halott fejét, ide-oda. Most ismét egy rakás fát halmoztak a halott fö él, mig a máglya mintegy két méter magas

lett. A máglya hosszusága elégtelen volt, mert a halott lábai bokán felül kilátszottak.

Most a katonák egyike nyolcz agyaglámpát hozott elő és egy edényben vajat. A vaj arra való volt, hogy szükség esetén a máglya hasábjait kenjék be vele, hogy jobban égjen. Aztán a máglya négy oldalán gyaluforgácsot és rőzsét halmoztak fel (a halott feje délnek feküdt) és a hűséges ápolót szóllitották fel, hogy a kilógó lábak alatt, nehány füstölő papirral felgyujtsa a farakást. Az itt uralkodó rendkivüli szárazság folytán a máglya csakhamar lángba volt borulva. Az emelkedő gyönge szél még segitette éleszteni a lángokat.

A láng még éhesen nyaldosta a katona merev tagjait, midőn én e kegyelet nélküli szertartás szinhelyéről eltávoztam.

Egy óra mulva ismét vissza tértem, hogy az elégetés eredményéről meggyőződést szerezzek magamnak. Fölérve a fennsikra, észrevettem, hogy a máglya bizalmatlan kezelője mindenütt nyomomban van. A máglya már teljesen elégett, s a parázstömegből csak itt-ott csapott fel hatalmasan a láng. A csontváz megpillantásánál (oly helyzetben volt, mintha az illető csak tetszhalott lett, és kétségbeesett kisérletet tett volna arra, hogy a lángtengerből meneküljön,) borzongás futotta el minden tagomat.

Másnap, a meleg fürdők felé tett sétám alkalmával*) találkoztam a boldogultnak hű bajtársával, aki egy zacskóban a boldogultnak csontmaradványait, zsebében pedig azt az összeget vitte, melyet Széchenyi gróf adott a megholt családja számára. A katona haza bocsáttatott, s arczán félreismerhetlenül ki volt fejezve a határtalan öröm e miatt. Örömében még engem is nyájasan üdvözölt.

Naponta érintkeztünk Biêt abbé-val, a Ta-tsien-lu-i missió püs-

*) A batangi kénes fürdők a litangi országuton fekszenek kétre a várostól, s a lámák és tibeti nők minden évszakban sűrűn látogatják azokat. Férfiak és nők, elkülönitve fürdenek a meleg forrásban (+ 35° C.) amely három oldalról kőfallal van keritve.

pökének fivérével. Szomszédságunkban lakott, egy csinos házban, amelynek udvarán, egy kis kápolnában minden reggel misét szolgáltatott csekély számu hivei előtt. Tőle kaptuk a leghitelesebb értesitéseket, a határ felől érkező nyugtalanitó hireket illetőleg. Mindennap ujabb hirek érkeztek, a Lassa felől utnak inditott katonaság rablásairól és más kihágásairól. A Batangi polgári mandarin, már megérkezésünk előtt megszökött a városból, s helyette, egy öreg és becsületes, de teljesen befolyás nélküli mohamedán, mit sem tehetett érdekünkben. Daczára annak, hogy lehetségét sem láttuk a Tibetbe való benyomulhatásnak, a hittérítő és a fejedelem minden intése daczára elhatároztuk, hogy megkisértjük az előre nyomulást, legalább Kinscha-kiangig. Ez utazás egy egész napot vett igénybe. Semmi ujat nem tapasztaltunk, csak bámulva néztük azt a hatalmas folyamot, amely egy szűk sziklavölgy falai közé szorulva, lassan hömpölyög déli irányban. A rendkivüli szárazság folytán a folyam szélessége 150 lépés volt, s medrének többi része kőgörgeteggel és poronddal volt boritva. A folyam, számos vizesései miatt, nem hajókázható.

A közeli hegyek, csupán tövisbokrok által födött sziklákból állanak. Ott ahol a hegyoldalak laposabbak lesznek, a friss zöld legelő közepén egy-egy, magános tibeti tanya mutatkozott.

A batangi fejedelem, már elindulásunk előtt való nap, a Kinscha folyamig küldte előre hadseregének legmegbizhatóbb csapatait, hogy bennünket váratlan veszély és meglepetés ellen oltalmazzanak, mert arról értesült, hogy a papok katonasága a hegyek között lesben áll.

Kirándulásunk közben hallottuk, hogy védőink egyike, egy puska golyó által veszélyesen megsebesült, és Batangba kellett őt szállitani. Ez esemény azonban csakhamar feledve lett, midőn a fejedelem testvére arról értesült, hogy a meghalt Kutuktu lelke, 3 éves legifjabb fiába szállott.

Ez egész Batangra nézve örömünnep volt. Este történt a gyer-

meknek a zárda főnökévé való ünnepélyes kikiáltása. Késő éjjelig hallottuk a házakból a klarinettek mélabus zenéjét, valamint a lámák harsonáinak és kürtjeinek tompa hangját is. Örvendetesen felizgatott tibetiek fogták körül egész éjjel gyermekeiket, gyönyörködvén azoknak nehány égő gyertya körül eszközlött vidám tán-

Tibeti Obe.

czában. E gyertyák az udvar közepén a szemétdombon voltak elhelyezve. A fejedelem másnap nagyszerű lakomát rendezett, melyre a zárdának magasabb rangu tagjai is hivatalosak valának. A papok zenekara már hajnalban megkezdte fülszakgató előadását a kunyhópalotában, amely fájdalom, oly közel esett hozzánk, hogy zenéjüknek egyetlen hangját sem vetszhettük el. Végre ünnepélyes kör-

menetben mutatták be a népnek az uj gyermekistent. A közel földeken nagy tüzek égtek. Minden máglya mellett, veresbe öltözött lámák csoportja várt a körmenetre. Mihelyt a Kutuktu a tűz mellett elhaladt, a lámák azonnal kioltották a máglyát és a processióhoz csatlakoztak.

A Gambu-ne.

Nekünk megtiltották, hogy e szent szertartást közelségünk által megszentségtelenitsük, s azért csak távolból kisérhettem figyelemmel azt. Midőn azonban a távolság daczára láttam, hogy egy valóban óriás alak, egész fejjel emelkedik ki a veres tömeg közepéből, annak kiléte után tudakozódtam tolmácsunknál. Pema következőleg válaszolt: „Ah, az a Campo-láma. Egy gonosz láma. A jó láma ismeri a vallás parancsait és követi is azokat. Ez azonban

nem. Ha utra kel, egészen sajátságos parancsokat ad ki; ha egy faluban meghál, többet követel mint egy Futai« — Pema kárhoztatólag rázta fejét; rendkivül boszankodott, hogy egy Campo-láma annyira meg tudott feledkezni fogadalmáról. Egyébiránt a lámák életmódjának erkölcstelenségéről oly számos és valóban borzasztó adatokat hallottam, hogy az óriás Campo-láma fölött sem voltam hajlandó eltörni a pálczát.

Az eleven Buddha tiszteletére rendezett ünnepélyességeknek vége lett, és ha igaz is, hogy azok folyamában tudomást sem vettek Batangban létezésünkről, azok elmultával csakhamar kezdett válságossá lenni helyzetünk. Mindenek előtt azok a hirek nyugtalanitottak, amelyeket Biet abbé Yarkalóból kapott, és pedig azért, mert első sorban, a határszélen fekvő missió állomás volt veszélyeztetve. A dolog következőleg állott.

A Sze-tschuen-i viczekirály, igéretéhez képest csakugyan sürgönyt küldött Lassaba, amelyben a chinai követnek megparancsolta, hogy a tibeti országos kormány főnökét (Tanguti) ha lehetséges, vállalatunk iránt kedvezőleg hangolja. A sürgöny csak Kiankaig jutott el. Az ottani papok megállitották a futárt és elvették tőle a sürgönyt. A nép csakhamar megtudta annak tartalmát. A lámák természetesen csak szitották a tüzet, és házról házra járva fanatisáltak arra, hogy fegyveres kézzel akadályozzák az idegenek benyomulását. — „Buddha haragja már családaitokban mutatkozik. Gyermekeitek és szülőitek halnak el a himlő miatt; nincs elég enni valótok, eső nem áztatja földeiteket, és gabonátok elszárad a szomjas földben. Még mindnyájan éhhalálra juttok! És miért? Mert összetett kézzel nézitek, hogy az ellenség mind közelebb jön, s nem sokára elpusztitja szent hazánkat velünk együtt.«

Ily szavak nem téveszthették el hatásukat. Csakhamar 4000 ember állott fegyver alatt. A kiankai zárda főnöke, lámákból álló küldöttséget inditott, 200 fegyveres kiséretében a missióhoz, azzal a fenyegetéssel, hogy minden keresztényt könyörtelenül felkonczol-

nak, ha csak le nem mondunk a Lassába való utazás tervéről. A missionariusnak sikerült ugyan egy futárt küldeni Batangba, azzal az utasitással, hogy a chinai mandarintól segélyt kérjen, Tschao mandarin azonban megszökött, és senki sem merhetett rajta kivül vállalkozni arra, hogy a tibeti lámák hatalmával szembe szálljon.

Egy este Tang tolmács azzal a figyelmeztetéssel lepett meg bennünket, hogy étkezésünket illetőleg, nagyon elővigyázatosak legyünk, mert a lámák már a Batangban lakó chinaiakat is részükre hóditották az által, hogy jelentékeny dijjat tűztek ki fejeinkre.

„A chinaiak pedig rendkivül pénzvágyók, amint ingatagok is tudjátok“ — végzé szavait a derék tolmács.

„A hadsereg előörsei Tschropa-long-ban*) állnak, s ezek ott egy nagy sirt ásnak, amelybe holttesteiteket temetni fogják.“ — Jelenté most Pema, megzavarhatlan hidegvérrel, s jobb kezének egy félreérthetlen mozdulatával kifejezé: „Most már csakugyan ideje.“

Még Biet abbé is menyre földre kért, hogy forduljunk vissza, különben rosz vége lesz.

Mi azonban még folyvást reménykedtünk, hogy a chinaiak segitni fognak czélunk elérésében, számitottunk utlevelünk érvényességére és oltalmára, továbbá a becsületszó sérthetlenségére, amelyet a Ku-ku-nori kormányzó adott nekünk egy lelkesedett pillanatában. A chinai kormány és hivatalnokainak minden igérete hazugság volt, kiszámitott hitegetés oly pillanatban, midőn teljesen képtelenek voltunk arra, hogy felvilágositást és számot kérhessünk tőlük.

A gróf deczember 13-án, egy Pekingből külön futár által hozott sürgönyt kapott. Az olvasó elképzelheti, mily feszült várakozással epedtünk e sürgöny után, melytől egész vállalatunknak sorsa függött, s mily hosszu volt reánk nézve az idő, melyet tolmácsunk annak lefordítására vesztegetett.

Már az első sorok semmi jót sem engedtek gyanitanunk. A

*) Tibeti falu a Kinscha-kiang mellett, egy napi járásra Batang-tól délnek.

Tsungli-Yamen sajnálatát fejezte ki a fölött, hogy jelen körülmények között, további támogatásban nem részesithet. A tovább utazásra Lassa felé most már gondolni sem lehet, mert a papok és a nép, bőszült izgatottságukban szent esküt tettek arra, hogy minden idegent megölnek aki a határon átlép: »A mi hatalmunk Tschropalongnál megszűnik« — hangzék tovább — „Kedvetekért nem keveredhetünk háboruba ez ostoba, vendégszeretet nélküli néppel, s katonaságunk is csekély számmal van e vidéken. Minden amit értetek tehetünk, abból áll, hogy valószinűleg sértetlenül visszaszállithatunk benneteket Yün-nan-ba.«

Ez állitás bizonyitékául, mellékelve volt egy másolata a tibetiek által tett eskünek, azzal a megjegyzéssel, hogy a Tanguti ismételt erősitése szerint a papok mindenre készek. Szép terveink fölött tehát el volt törve a pálcza. Harczba elegyedhettünk-e 4000 fegyveressel? — Ez valóságos őrültség lett volna. A chinai kormány maga bevallotta, hogy Tibetben sem hatalma sem befolyása nincs, hogy Tibetet csak fegyverrel lehetne engedékenységre kényszeritni.

Ha valaha kétkedtem volna abban, hogy e papi kormány csak akkor ismeri el China fennhatóságát, midőn a császár ajándékait átveszi, most már meggyőződve lehettem ez ellenkezőről, midőn a chinai utlevél érvénytelensége és hatálytalansága ily kézzel foghatólag bebizonyitva lett előttünk.

Szégyen Chinára nézve, hogy egy, az állam pecsétjével ellátott okirat, abban a pillanatban veszti el hatását, midőn épen hivatva volna arra, hogy birtokosának lényeges szolgálatot tegyen.

Alig lehetséges azt gondolni, hogy a Tsungli-Yamen oly kevéssé lett volna tájékozva a tibeti viszonyok felől, és jóhiszeműleg állitotta ki részünkre az utlevelet. Inkább azt hiszem, hogy a miniszter tanács szégyenelte bevallani tehetetlenségét, s azért szolgáltatta ki azt. Minden habozás nélkül irták a miniszterek neveiket az okmány alá, gondolván, hogy a többit majd elintézik a lámák. A pekingi angoloknak igazságuk volt, midőn bizalmatlanságukat nyil-

vánitották az utlevél hasznát illetőleg, és ravasz mosoly kiséretében rázták fejüket.

Mindenki által elhagyott állapotunkban, végre gróf Széchenyi is belátta, hogy el kell utaznunk Batang-ból, ha magunkat és a franczia hittérítő állomásokat a megsemmisités veszélyének kitenni nem akarjuk. Másnap tehát magához hivatta a tiszteket és hivatalnokokat, kijelentvén előttük, hogy hajlandó Yün-nan-ba utazni, ha ezt Tschung-tjen, tibeti tartományon keresztül teheti. Azért választotta ez utat, hogy ne kelljen Gill, angol kapitány utját követnünk, akit nehány évvel ezelőtt Batangból, Atense-n keresztül kisértek fedezet alatt Li-kiang-ba. A mandarinok összedugták fejeiket és tanakodtak. A grófnak ama határozott nyilatkozatára, hogy Tschung-tjen felé megyünk, ha az urak nem követnek is, végre kijelentették, hogy mindenbe bele nyugosznak, és szeptember 15-re tűzték ki elutazásunk napját.

Még csak azt kell hozzá tennem, hogy a missionariusokat azzal gyanusitották, hogy ők hoztak bennünket oda, s sokat kellett ezért szenvedniök a tibeti rablóbandáktól, annyira, hogy hónapok teltek el, mig a lámák izgatottsága annyira csillapult, hogy a missionariusoknak nem kellett többé életüket félteni.

XXI.

Batang-ból — Tali-fu-ba.

Bucsupohár. — Táborban. — Uzsonna a herczegnél. — Veszélyes hidak. — Holdfogyatkozás. — Tschung-tjen. — Bucsu Lin tábornoktól. — A Kinscha völgye. — Ismét chinaiak között. — Tali-fu.

Deczember 15. délután két óra volt. Téliesen, utra öltözve, a revolverrel oldalunkon ültünk együtt a fejedelemmel, a Kun-kwan elfogadó termében, s a párolgó bucsu theát szörpölgetve vártunk Lin tábornok érkezésére. A tábornok ugyanis nem volt a pontosság embere. Végre megérkezett; feje, mint mindig, egy meleg kámzsával volt takarva, és ebből csak pisze orrának hegye látszott ki.

»Zoa, zoa! Induljunk, különben este lesz,« — sürgeté Széchenyi gróf. Azonban a tábornok is szomjas volt, s azért előbb nehány findzsával ivott kedvencz italából, mielőtt arczát és ajkait selyem ruhájának ujjával letörülte és fejével helybenhagyólag intett volna.

Lovainkra ültünk és lassan haladtunk podgyászunk előtt. A város végső háza előtt egy sereg vén asszony ácsorgott. Midőn bennünket megláttak, fülhasgatólag orditozni kezdtek.

E lágyszivű matronák mindegyike agyagbögrét tartott kezében, s e bögre szinig volt töltve valamely folyadékkal, amelyek felületén egy darab vaj uszott. Én voltam az első, aki kezeik közé jutottam. A vén asszony ránczos arczán csak ugy peregtek a könynyek, midőn bögréjéből itallal kinált meg. Mit tehettem? Pedig undorodtam már az edénytől is, mennyivel inkább magától az italtól Csöndes megadással emeltem tehát ajkaimhoz s ugy tettem, mint-

ha jóizűen innám a tibeti nektárt. Erősen összeszoritottam ugyan fogaimat, de az avas vaj ize mégis órákig maradt szájamban. Nehány pénzdarabot dobtam nekik a földre, mire aztán meg is szüntették orditásukat, de csak azért, hogy a grófot meglátva még erősebben rákezdjenek.

E figyelem, és bucsu kétségtelenül a fejedelem által volt rendezve, mert, amint Lóczy ur később elbeszélte, ez maga is a könynyekig megindulva volt, midőn a bögrét ajkaihoz emelte.

Az első nap Ba-dschung-dschi nevű kis faluig utaztunk, ahol három héttel ezelőtt, Batang felé való utazásunk alkalmával már egy éjszakát töltöttünk. Másnap reggel balra hagytuk a már ismeretes utat, és dél felé fordultunk, egy rohamos patak által átmetszett völgy hosszában. Kegyetlen hideg volt. — A hegyi patak jelentékeny esése daczára be volt fagyva. A jég ropogott a lábak alatt. Utunk majd a jobb majd a bal parton vezetett, s igy nehány hidon kellett keresztül hatolnunk, ami, mivel a hidak is jéggel voltak boritva, s korlát nélkül voltak épitve, nem csekély elővigyázatot igényelt részünkről. Igy vándoroltunk szünet nélkül a fagyos, sötét és komor őserdőben pihenést sem engedve magunknak késő délutánig. Végre egy kis, sziklák által védett tisztásra jutottunk. A fejedelem, nagy fekete uti sátora előtt óriási tűz égett. A testőrség előre sietett, hogy a sátort megérkezésünkig már felállitsa. Nagy élvezettel ittuk az árpakorpával és vajjal preparált theát, és türelmesen várakoztunk podgyászunk érkezésére, hogy saját sátorunkat, melyet a gróf már Ta-tsien-lu-ban készittetett, a fejedelem sátra mellé felállithassuk. Frugalis vacsora után lefeküdtünk.

Minden ruhámat takarómra boritottam ugyan, de ennek daczára, különösen reggel felé még is keservesen szenvedtem a hideg miatt. Korán fölkeltem, egy kiváncsi tekintetet vetettem a hévmérőre, (-20^{0} C. mutatott) és a tűzhöz menekültem, hol a cselédség az egész éjjet ébren töltötte. Nem sokára megjelent a hidegtől didergő herczeg is, és sürgette az indulást. Lin tábornok sem volt

szokva ily kellemetlenségekhez, daczára annak, hogy sovány alakja, a ráakgatott temérdek bunda folytán egészen gömbölyű lett.

Tovább haladtunk. Egy órai menet után ritkulni kezdett az erdő, s a folyton szélesbedő völgy fenekén haladva, uj erőt és életet meritettünk a nap nyájas sugaraiból.

Az őserdő fái magasságukra nézve mind csekélyebbek lettek, s végre elvegyültek a boróka apró bokrai között. Az előttünk fekvő hegység tenyészeti véghatárához érkeztünk. Innen kezdve kőgörgeteg és törmelékeken haladtunk, meredek emelkedésekben a Dsambala szorosig (5050 méter magasság) amelynek messze vidéken rosz hire van, veszélyes levegője miatt. Igaz, hogy mindnyájan éreztük a ritka levegő hatását, és pedig sokkal nagyobb mértékben, mint a jóval magasabb Tschara-la hegyszoroson. Még a lovak is nehezen lélegezve haladtak fel a meredek uton, s gyakrabban tartottak pihenőt, mint ezt a türelmetlen hajcsárok ohajtották.

A tibetiek, nehány Obe felállitásával szentelték meg e helyet, és a kőrakásba bele rakták az itt elhullott teherhordó állatoknak összeszedett csontjait is.

Délre egy kellemes völgy nyilik. Még egy meredek lejtő, s aztán a Mo-dschou zöld mezők között fakadó forrásának teknő alaku fennsikjára értünk, e folyam partján követve lefelé az ut kanyarulatait a völgy őserdejéig.

A második táborhelyen, a Ta-tsien-lu-i fejedelem testvére üdvözölt bennünket. Előre sietett, hogy a zöld gyepen jókor felállitassa a sátorokat, és egyébként is élelmi szerekről gondoskodjék. A két herczeg, Batangból elutazásunk óta általában szeretetre méltó uti társnak mutatkozott talán azért, mert nem állottak többé a lámák ellenőrzése alatt. Fesztelen magukviselete csakhamar annyira legyőzte a chinai modorosságot, hogy az estéket kellemes fecsegésben töltöttük el. Lin tábornok e miatt féltékeny kezdett lenni, és önmagát multa fel az udvarias előzékenységben.

A fejedelemtől hallottuk a többek között, hogy Gabet abbé

A Tschara-la.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

emléke még most is tiszteletben áll a tibetiek előtt, sőt némely vidéken, jól táplált alakját, mint »hallhatatlan eszmé«-t tisztelik és istenitik. Minden tibeti ismeri e franczia missionariust, ha másként nem, a »hosszu orr« gunyneve alatt. A fejedelem nem is akarta elhinni, hogy Gabet már rég meghalt, mert ő maga is ugy tisztelte azt mint valamely eleven Buddhát.

Negyedik éjjel ismét egy tibeti faluban háltunk. Itt, Tungoloban ismerkedtünk meg végre Tschao mandarinnal, aki fogadásunk elől megszökött Batangból. Tschao azt állitotta, hogy ép most érkezett Ta-tsien-lu-ból, s nekem örökre megfejthetlen marad, miként lehet az, hogy alig egy hétre azután, hogy a Tschang-tjen tartományon keresztül Tali-fuba utazást elhatároztuk, Tungolo-ban találkoztunk vele. Batang és Ta-tsien-lu között sokkal nagyobb a távolság, semhogy folytonos utazást föltételezve is már megjárhatta azt. Sőt hajlandó vagyok azt hinni, hogy a mandarin valamely biztos menhelyből nézte a dolgokat, és csak a kellő pillanatban lépett a nyilvánosság elé.

Szóval alig, hogy szinről szinre láttuk őt, már vele együtt megérkeztek a nehézségek és akadályok is. Ő nagyon ki van merülve a hosszu utazás által, s egy napot kell pihennie.

A gróf más nézeten volt, és röviden kijelentette neki, hogy mivel oly hosszu ideig már nélkülöztük közbejárását, tehát most is el leszünk anélkül; tessék neki csak vissza utazni Batang-ba, ahol talán nagyobb szükség van jelenlétére. A mandarinnak azonban nagyon határozott utasitásai lehettek, mert fel sem vette a gróf figyelmeztetését, hanem másnap reggel szó nélkül csatlakozott a kisérethez.

A völgytől nem messze, az ut mellett jobbra, egy, Tschao-gő nevű tekintélyes zárda fekszik. Egy láma küldöttség várt a falu előtt, és tiszteletteljesen üdvözölte a fejedelmet és a chinai mandarinokat. Midőn azonban mi is oda értünk, megvetésük félreérthetlen kifejezése mellett forditottak hátat nekünk.

Később is, midőn a völgyek népesebbek lettek, minden felől a hódolat jelével fogadták a fejedelmet és a hivatalnokokat. A tibetiek nagy, téglaalaku darabokban hozták a vajat, és zsákokban az árpakorpát. Az asszonyok a már ismeretes bögrében pálinkát kináltak, a láma kolostorok harsona riadással ünnepelték közeledésüket, s az erősségek mozsár lövéseket tettek tiszteletükre. A fejedelem különösen elégedett lehetett, egy Zung-za nevű falu lakosainak magatartásával. Messze földről elősiettek az alattvalók, hogy a papok vezérlete alatt, hódolatukat bemutassák neki.

A két fejedelem egy nagy réten ütötte fel sátrát, s kihallgatás után, egy uzsonnára hivtak meg bennünket.

Ugy tetszett, mintha ma különösen, méltóságuk teljes fényében ohajtották volna mutatni magukat, mintha azt akarták volna bebizonyitni, hogy egy tibeti uralkodó, az európai fényűzés dolgában is jelentékenyet tud előmutatni. A fejedelem, fivérével együtt a sátrak előtt fogadott és láthatólag gyönyörködött bámulatunkban, melyet a bármely angol sportman-nek becsületére váló, hófehérségű sátrak megpillantásakor tanusitottunk.

»Egy barátomtól kaptam ajándékba, Lassából« — magyarázta a fejedelem. — Azt mondják, hogy Calcuttából hozták. Én nem tudom, hogy igaz-e? — Minden kétség ki volt zárva, mert a vizhatlan vászonba bele volt szőve a czég czime: »Anderson, Calcutta«

A fejedelem felszólitott, hogy tekintsük meg a sátor belsejét. A háttérben egy perzsa szőnyeggel boritott diván állott, előtte egy gazdag faragványu asztallal. Csudálkozhattunk-e tehát, midőn a szolgák egyike egy kanna illatos kávét (a missionariusok ajándéka) másika friss tejsűrűt, s a harmadik, kenyeret vajat és czukrot hozott.

Ozsonna után a herczeg, apró ajándékokat osztott ki közöttünk az elmaradhatlan Kata kiséretében,*) s aztán lakásunkhoz kisért, hogy részt vegyen a mi szerény vacsoránkban.

*) A Kata, keskeny, átlátszó szövet gyapjuból vagy selyemből, amely adomány nélkül a tibeti, ajándékot sem nem ad sem el nem fogad.

Másnap elhagytuk a Mo-dschu vidékét, amely Zung-za mellett egyenes szöglet alatt hajlik el nyugot felé, s mintegy 100 Li távolságra a Kinscha-kiang-ba ömlik. Aztán átkeltünk a Dengu-la hegyszoroson, s minden nagyobb fáradság nélkül egy más mellékfolyam völgyébe érkeztünk, melynek neve Den-dschu. — A folyam felső folyását, már a Tschara-la megmászása előtti estén láttuk, Tassou falu mellett, ahol a litangi és batangi katonák egymáson próbálták meg vitézségüket.

E folyam völgye itt már, és különösen a Gambu-ne nyugati oldalából eredő Ra-dschu beömlése után, inkább egy komor vadregényes sziklahasadéknak nevezhető, amely mindkét oldalán, égbe nyuló meredek sziklák által elzárva, vadregényesség és változatosság tekintetében semmi kívánni valót sem hagy hátra. Hegynek völgynek egyiránt, a rosz s szerfelett keskeny ösvény nagy nehezen tud utat törni magának a szakadozott s hasadékos hegyláb csak félig-meddig bejárható hasadékaiban. Majd nehány bokor nem engedi átlátnunk helyzetünk veszélyességét, de néhány elővigyázatos lépés után, egy tátongó, óriási mélység szélén találjuk magunkat. Nehány lépcső, a meredek sziklákba faragva, vezet bennünket egy magasabb fekvésű kis sik bokrai közé, amelynek széléről egy hid vezet a mélységen keresztül. De milyen hid! A két partról 5—6 vékony fatörzs nyulik be mintegy 6 méternyire fölfelé törekvő irányban. Nehány hosszabb fatörzs van keresztül fektetve ezeken, és a hid készen van. Korlát nélkül emelkedik ez alig 1 méter szélességü hid 12—18 méter magasságban a hegyi folyam felé, melynek zöld habjai sziklás medrükben vésztjóslólag tajtékzanak s háborognak.

Ily hidakon keltünk át két nap alatt kilenczszer, a folyamokon. Nehány e hidak közül csak nem régiben épült, és pedig a másik hid romjainak, amely a tulterhelés miatt szakadt le, közvetlen közelében. Ily eseteknél természetes, hogy minden oda veszett, ami a leszakadt hidon volt.

Az ut veszélyes voltával szemben, a lovaglásról csaknem teljesen le kellett mondanunk, még a fejedelmek és a mandarinok is nagyobb részt gyalogoltak. Ez uraknak a hidon való átkelési modora, nagyon mulatságos volt. A legnehezebb szolgának kellett először próbára tenni a hidak szilárdságát, az által, hogy annak közepén ismételve nagyokat ugrott, miáltal a hidat nyikorgó mozgásba hozta. Aztán a fejedelem elé járult, és a legszentebb esküvel erősité, hogy a hid elég szilárd. Most, mindenki idővesztegetés nélkül a hid végéhez állott, s felső testét kissé előre hajtotta. Egy másik szolga az elsőnek széles vállaira tette kezét, a harmadik a másodiknak, s igy tovább mig kész nem volt az a láncz, melynek utolsó szemét a fejedelem képezte. Ekkor megindultak, s az uralkodó, behunyt szemmel, és azzal a tudattal haladt át a veszélyes hidon, hogy ha leszakad, nem egyedül, hanem nehány alattvalója kiséretében tér meg Buddha kebelébe. A menetet egy tibeti fejezte be, kinek feladata az volt, hogy a fejedelmet, netaláni hibás lépésektől figyelmeztetései által óvja. Hasonló modorban haladtak át az utnak egyéb veszélyes pontjain is.

Ismét egy év vonult el fölöttünk. Tapasztalásokban és benyomásokban gazdagon, megelégedéssel tekinthettünk vissza ama területekre, melyeket a mult karácsony óta bejártunk, és megismertünk. Ha ez előtt egy évvel, azzal a reménnyel biztattuk is magunkat, hogy az utolsó pezsgős palaczkot karácsony estéjén Lassa-ban fogjuk kiüritni — hiu álom, mint fájdalommal tapasztaltuk — annyi kétségtelen, hogy a karácsonyt ezuttal is teljesen ismeretlen vidéken ünnepeltük, oly országban, melyben előttünk európai ember, még missionarius sem járt.

A karácsony napját csak ugy az uton töltöttük el, mint a többi napokat. Csemegéink, az utolsó pezsgős palaczkkal, amelyet már Batangban kiüritettünk, végkép elfogytak, és a tibeti sült tyuk, szurokfekete csontjaival, a vereshagymával kevert rizs és az avas vaj

valóban nem igen alkalmasak voltak arra, hogy az ünnepélyes hangulatot emeljék.

Közeledtünk a Kinscha-kianghoz. Az ut elhagyja a Den-dschu sötét völgyét, és éles kanyarulatokban kapaszkodik fel a baloldali hegyekre, melyek hasadékai és kiálló sziklái kevesebb akadályt gördítnek az ösvény utjába, mint a völgy falmeredek sziklaoldalai.

Ennek daczára azonban itt is akadtak olyan részletek, amelyek sziveinket gyorsabb dobogásra kényszeritették, és a függő hidakkal egybe hasonlitva, még sokkal nagyobb ügyességet föltételeztek az egyensuly megtartásában. Eltekintve attól, hogy nem egy helyen lehetséges volt, közvetlen az egy láb szélességü utról egy követ ejtenünk le az alattunk 2000 lábnyi mélységben tajtékzó hegyi folyamba, s a szédítő meredekség mellett lehetségesnek tünt fel, hogy a Kinscha-kiang vizét egyetlen ugrással elérhessük. Az ut veszélyessége akkor érte el tetőpontját, midőn a szilárd szikla talajt elhagyva, a sziklákba vájt lyukakba illesztett gerendákon keresztben helyezett deszkákon vezetett, s egyik kiálló oromtól a másikig, ugyszólván a levegőben függeni látszott. Ilyenkor gyakran megtörtént, hogy lovaink ösztönszerűleg érezvén a veszélyt előre feszitett lábakkal tagadták meg az engedelmességet, s ilyenkor, a huza vona közben a szabadon álló deszkák szétválva, rémitőleg szabad pillantást engedtek az egyenesen alattunk tátongó mélységbe. Az utazó ily helyzetben a leghelyesebben cselekszik, ha egy kiálló darab kőbe kapaszkodva, időt enged a szegény állatnak arra, hogy félelmét lekűzdje. A kantárszárnak egyetlen erősebb megrántása, komoly veszélyt vonna maga után. Nekem sikerült lovamat leszoktatni e pillanatnyi csökönyösségtől és rákapatni, hogy hasonló alkalomkor, fokozott vigyázattal legyen, de még is makranczoskodás nélkül haladjon át a veszélyes helyen.

Hogy ily körülmények között podgyászunkat sem lehetett teherhordó állatok által vitetnünk, azt talán fölösleges emlitenem is. Már Schume-ban kényszerülve volt gróf Széchenyi 150 embert, asz-

szonyt gyermeket, össze vissza, felfogadni, podgyászunk tovább szállitása czéljából. Minden faluban, az ottani Wula váltotta fel őket. Különösen Pong-dschera (chin: Pong-dschela) közelében, érdekes látványt nyujtott ez ember Wula. E vidéket az ugy nevezett Hoschu-törzs lakja, s e törzs nőinek viselete legalább is feltűnőnek mond-

Hulla-elégetés Tibetben.

ható. A nők ugyan is következőkép öltözködnek. Szalma bocskort, vagy veres posztóból készült csizmát, bő nadrágot szürke gyapot szövetből, meztelen felső testükön rövid ködmönt, és e fölött, de csak nagy hidegben egy barna és fekete csíkos pokróczot, amely köpeny alakban egy zsineg által lesz a nyaknál megkötve. Óriási chignon, Yakszőrből vagy gyapjuból készitve 2 csavaralaku vastag fonatban lelógva, tesz tanubizonyságot arról, hogy a szép nem

A Lámaváros Batangban.

hiusága itt sem kisebb mint Európában és mindenütt, fülbevalóul a baloldalon egy kiáltó piros korállágat, a jobb oldalon nehéz arany vagy ezüstből készült függőt viselnek. — Tsching-tjen-tól délre is még hasonló viselettel találkozunk, csakhogy a chignon helyét négyszögű fejkötő foglalja el.

Pong-dschera, a nagyobb városok közé tartozik Tibetben (40 háza van) és közvetlen a Kinscha-kiang jobb partján esik. Batangból eszközölt kirándulásunk óta itt először láttuk ismét annak sziklás partjait. A folyam itt 100—125 lépés széles és 4—6 méter mély. Folyásának sebessége különböző. Gyakran feltűnő lassusággal folyik el, a hajózást már magukban lehetetlenné tevő sziklák fölött, majd ismét oly óriási zuhatagot képez, hogy azoknak menydörgésszerű robaja mértföldekre is elhallatszik.

Lemondtunk arról, hogy a folyamon Pong-dschera város szépségeinek kedvéért átkeljünk, és egy tibeti ház fedelén töltöttük az éjet a bal parton.

Másnap deczember 28-ika volt. Lin tábornok egy futár által jó eleve értesitve lett, hogy a bekövetkező holdfogyatkozás alkalmával, ideje korán elrendelje a szokásos ájtatosságokat, és katonáival együtt őrködjék a fölött, hogy a gonosz égi kutya a holdat el ne nyelje. Az irott rendeletben a fogyatkozás ideje, Batang és Tschung-tjen környékére nézve, meglehetős pontossággal este tiz órára volt kijelölve. Midőn azonban a tábornok látta, hogy én már este 8 órakor megteszem előkészületeimet a megfigyeléshez, egészen zavarba jött, nem tudván, nekem adjon-e hitelt vagy a pekingi csillagászoknak.

„Lin, most kezdődik!“ — mondám neki, előre nyujtott karommal a teljes pompában mutatkozó teli holdra mutatva. E szó határozott.

Lin parancsot adott a katonáknak, hogy az imához minden szükséges előkészületeket megtegyenek és pedig lehető gyorsasággal. A katonák egy szőnyeget teritettek ki a lapos háztetőn, s az-

tán egy asztalt hoztak fel, melyre egy szenes serpenyőt füstölő rudacskákat és egy csésze theát tettek. A tábornok erre diszruháját öltötte fel. Midőn ismét megjelent, a katonaság sorakozva állott a rögtönözött oltár előtt, várva a tábornok parancsait. A hold azonban még semmi kedvet sem mutatott arra, hogy a föld árnyéka mögé rejtőzzék. A tábornok, tenyerét szemei elé tartva igyekezett a hold fényes tányérán fölfedezni az első árnyvonalat, de minthogy ez csak nem mutatkozott, egy kicsinylőleg szemrehányó pillantást vetve reám kiparancsolta a katonaságot, maga pedig lefeküdt. Végre 10 óra 15 perczkor érintette az árnyék a hold tányérának szélét.

Alig, hogy ezt távcsövem segélyével észrevettem, már a Kinscha völgyében minden gonosz szellem életre kelt. Oda át Pong-dschera-ban pergett a dob, a közeli láma-kolostorban pedig a klarinétok, harsonák s csöngetyüjátékok fülrepesztő hangversenyét tulhangozta az üstdobok menydörgő hangja, a csucsokon egyszerre száz meg száz jelző máglya gyult fel, s aki csak egy lőfegyver birtokában volt, lövöldözése által mindent elkövetett, hogy az éhes ebet gonosz szándékától visszariassza. A tábornok szintén felpattant nyughelyéről, s a háztetőre sietve, vallásos buzgalommal egész hosszában földre dobta magát az oltár előtt. A legénység követte parancsnokának példáját és háromszor egymásután a földhöz verte fejét. Némi idő mulva fölkeltek, és egymás nyomába lépve, háromszor megkerülték az áldozó asztalt, s aztán ismét térdre borultak. E szertartást mindaddig ismételték, amig a fogyatkozás tartott. A fogyatkozási teljesség pillanatában Széchenyi gróf fegyveréből, nehány rakétát lőtt a levegőbe, és a tibetieknek rendkivüli élvezetet szerzett ez által. Éjfélkor vége volt az egész látványosságnak. A hold teljes fényében világitott ismét. A katonák hálájuk kifejezéseül, még nehányszor meghajtották magukat az oltár előtt, és nyugodni tértek. Csak egy találkozott közöttük, aki semmiképp sem hitte, hogy a veszélynek már vége van. Ez a földre vetette magát és kétségbeesésében addig tépte haját, mig bajtársai is kaczagni kezdtek fölötte.

Másnap, a Gamt-suj-samba-nak a Kinscha-kiang-ba szakadásánál keltünk át a Sze-tschuen és Yün-nan tartományok közötti határon. — A folyam egyuttal Batang, tibeti fejedelemségnek is határát képezi. A fejedelem Yün-nan tartomány első helységeig kisért bennünket. Intézkedett, hogy podgyászunk tovaszállitására egy Wula szervezkedjék, s aztán Lin tábornok kizárólagos gondjaira bizott bennünket, azzal a kérelemmel, hogy minden baj nélkül szállitson bennünket Tschung-tjen-be.

Emlékül, nevét irta be jegyzőkönyvecskémbe. Neve Lo-zung-won-te. Mint Batang gazdag és hatalmas uralkodójának, két neje van, Lohla és Penzi. Testvére Kue-zung-tscha-pao takarékosabb, és megelégszik egy feleséggel, kinek neve Uong-tschi.

Másnap reggel a Gamt-suj-samba egyik meredek sziklák közé szoritott mellék völgyében haladtunk délkeletnek, és délfelé egy keskeny fennsikra érkeztünk. E fennsikon van egy erdő szélén a kellemes fekvésű Njischi falu.

Éjjel erős vihar támadt, annyira, hogy a tanyánkul szolgáló faház, minden izében recsegett ropogott. Midőn a felkelő nap sugarai az elemeket ismét lecsendesitették, a környöskörül látható hegyek csucsai mind hóval voltak boritva. Az ut folyvást ugyan azon magasságban kigyózik tova az erdős hegyoldalon, egészen a már messziről látható Tschara-la hegyszorosig, amely mögött Tschung-tjen állitólag fekszik. Itt ott szabad kilátásunk nyilik a Kinscha völgyére, melynek vizei a mi utunkkal ellenkező irányban folynak. Kopasz meredek és szakadékos hegyvonal, melynek rovátkos gerincze, 5000 méter absolut magasságot is meghalad, képezi a vízválasztót a Kinscha-kiang és a Lant-san-kiang között.

A Tschara-la erdős magaslatán, egy zászlóval ékitett Obe 3710 méter absolut magasságot mutat.

Nehány lépésnyire innen kétfelé válik a tűlevelü fák tömege és mintegy keretét képezi ama bájos vidéknek, amely paradicsomszerűleg terjed el lefelé haladó lábaink alatt 300 méterrel mélyebben

fekszik Tschung-tjen termékeny vidéke, s sikjának területe a magaslatról tekintve sokkal jelentékenyebbnek látszik, mint amilyen valóban. Figyelmünket mindenek előtt az Ominzoka tó tükörsima felülete köti le. A szél fuvallatok által megreszkettetett vizfelület gyönyörűen tükrözi vissza a partjait szegélyző erdők és sziklák tájképét. A tó keleti partja lapos és mocsáros, s rajta ezrenként tartózkodnak a vadruczák és ludak.

A közel hegyek alig magasabbak 1500 lábnál. Távolabb azonban hóboritotta ötágú magas hegység uralkodik az egész vidék fölött. A Djauaringa szent hegysége az, a hegyi szellemek lakhelye.

Ominzoka tavának nincs ugyan látható lefolyása, de még is valószinű, hogy vize a Tschara-la szomszédságában, valamely földalatti lefolyással bir a Kinscha-kiang felé. Pema közölte velem, hogy az emlitett hegység tulsó oldalán egy nagy folyam tör elő a sziklákból, és én azt következtetem, hogy az kétségtelenül az Ominzoka tó lefolyása.

Az ut félkörben vezetett a tó északi szélén, egy körülbelől 1000 lépésnyi völgyébe vezetett egy mocsáros partu kis folyamnak, s innen egy órai menet után egy hegyhátra, amelynek tetejéről a kazánalaku völgyben Schire ta-zung lámavárost láttuk, melynek fehérre meszelt házai festőileg csoportosultak az aranyozott kupoláju főtemplom körül. Jobbra egy jelentékeny folyam kigyózik több ágra szakadva, a szépen művelt sikságon keresztül, amelyen teljesen elkülönzött, egymással összefüggésben nem álló, erdővel és bokrokkal fedett dombok akadályozzák némileg a kilátást. A lombtalan ágak között azonban még is feltünnek a gyümölcsös kertek, Tschung-tjen városának emez előörsei.

A városon kivül fekvő majorságok egyikében várt reánk a mandarin kiséretével. Az üdvözletünkre elsütött mozsarak durrogása közben kinált meg a hivatalnok az elmaradhatlan théával, s aztán ünnepélyes menetben vezetett lakásunkba.

Tschung-tjen három ezer méter magasságban fekszik a tenger

szine fölött, a sűrű népességü sikság keleti szélén. A város 150 házának legnagyobb része tibeti modorban épült ugyan, de ennek daczára, több jel; p. o. a nagy katonai kaszárnya, a nyilt árucsarnokoknak előttünk már ismeretes alakja, emlékeztetett a chinai polgárosodás közel voltára. A népesség vegyes. Három része a tibetiekre esik és csak egy negyede, — leginkább kereskedők — chinai. A tibetieket saját fejedelmük kormányozza, az összlakosság azonban a chinai mandarin kormányzata alatt áll. A fő mandarin mellé még két alantas hivatalnok van beosztva. Az ötven főből álló chinai helyőrségen kivül még a chinai éjji őr érdemel fölemlitést, aki mint az éjjeli nyugalomnak leghatározottabb ellensége, hangzatos gong-ját egy pillanatra sem hagyja heverni.

Kereskedelem éz iparra vonatkozólag Tschung-tjen nem tartozik a jelentékeny városok közé. Mint valamely, a forgalomtól távol eső szigeten, megelégszenek a lakosok saját terméseikkel, szántanak vetnek, aratnak, fejik teheneiket és szövik ruházatukat, házi állataik gyapjából. Ez igénytelenséget csak csekély mértékben zavarja a chinai kereskedők behozatala, ugy, hogy ezek üzleti tevékenysége ugyszólván, egyedül a tisztviselőkre és katonaságra szoritkozik.

Egy használaton kivül helyezett tibeti templom tágas csarnokaiba helyeztek el bennünket. A romladozó egyház falai minden oldalról gerendákkal voltak megtámogatva.

Mig mi a napnak nagy részét, a város környékén eszközlött sétákra forditottuk, Lin tábornok, uti készületeihez látott, mert a válás órája elérkezett. Alkonyatkor lakására kéretett bennünket, hogy legalább az utolsó estét egymás társaságában töltsük el. A tábornok egy kis vacsorát készittetett, még pedig a mi izlésünk tekintetbe vételével. Az ételek olaj helyett mind vajjal készültek.

Az asztalnál, mindnyájunknak, mint mondá, emlékül, egy darab tibeti gyapjuszövetet, egy nagy szalma kalapot és egy chinai selyem sapkát adott át. Nagylelkűsége még szolgáinkra is kiterjedt, s mindegyiknek egy jelentékeny rupia tekercset csusztatott markába.

Nagy feladat volt, méltólag viszonozni ajándékait, mert azok a tárgyak, amiket ily alkalomra készletben tartottam, már rég elfogytak. A batangi fejedelem zsebébe vándorolt legutolsó ékszerdarabom, pecsétgyűrűm is. Ekkor jutott eszembe, hogy van még egy erős angol plaidem. Az érzékeny hidegben nehezen nélkülözhettem ugyan, de tudtam, hogy a chinaiak mindent hamarább megbocsát-

Kénes fürdők Batang mellett.

nak mint a fösvénységet, s azért minden habozás nélkül átadtam a tábornoknak. Másrészt azonban, a grófnak sok fáradságába került, mig a tábornokot arra birhatta, hogy a Wula-ért járó dijjat elfogadja.

„Nem fogadhatom el a pénzt“ — mondá Lin — „uram Tinkum-pao kegyvesztéssel büntetne engem, ha azt tenném, mert ő vendégeinek tekint benneteket.“

Egy tibeti ház belseje.

Az ezüst csomag nehányszor ide s tova lett tolva az asztalon, s végre a gróf következő határozott szavakkal nyomta azt a mandarin markába:

„Tegyen vele amint tetszik, én a viczekirály vendégszeretetét ily mértékben határozottan visszautasitom.“

Azt hiszem, hogy a tábornok becsületes ember volt, mert kérte a grófot, hogy vonakodásáról irásbeli bizonyitványt állitson ki számára, hogy kellőleg igazolhassa magát Tsching-tu-fu-ban. Aztán bocsánatot kért, hogy Yün-nan tartományban rosszabb utakat fogunk találni, mint Sze-tschuen-ben.

„Legyetek türelmesek, és ne oly makacsok, ha valami nem kedvetek szerint megy. Ezt a tanácsot adom, mert most oly néppel fogtok megismerkedni, amely esetleg még veszélyes is lehet rátok nézve. A vad Lyssu törzs ez, amott alább a Kinscha-Kiang körül.

Ha azonban szerencsésen visszaérkeztek hazátokba, emlékezzetek olykor reám is, és bocsássatok meg, ha valamikor megsértettelek.“

Midőn másnap Tschun-tjenből elutaztunk, a tábornok katonáival együtt az utczán állott. Pema, aki vele együtt utazott vissza Batangba, szintén kiséretéhez csatlakozott. A tábornok európai modorban fogott kezet velünk, és beszélni akart, de a megindultság teljesen elfojtotta hangját.

„Alicumolo (alicuo modo) habet tristitiam in corde“ magyarázta a szolgálatkész tolmács. Alig hallotta a tábornok e lágy hangzásu szavakat, erőszakolt komolysága is elhagyta; fuldokló zokogásba tört ki és vihar edzette arczán csak ugy peregtek könnyei.

Tang nehány nap mulva, amaz állitással igyekezett lejjebb szálitni a tábornok megindulását, hogy örömében sirt, mert sikerült sértetlenül keresztül vezetni bennünket Sze-tschuen tartomány határán, s Tin-kum-pao ezért igéretéhez képest fejedelmileg megjutalmazza, pénzzel és előléptetéssel; akármint legyen a dolog, Lin tábornok,

két havig volt kiséretünkben és ez alatt jogot szerzett arra, hogy szivesen emlékezzünk reá.

Tschung-tjen sikja, az utolsó háztól kezdve mintegy 30 Li távolságban terjed ki délnek. A vizválasztó, a tóvidék és a déli irányban a Kinscha-kiang-ba ömlő Tjen-su-ho folyam között még a sikság mocsáros rétjei között van, körülbelől e vonal közepén, ugy, hogy a tó, valamivel jelentékenyebb vizállás mellett, kényszerülve volna délnek kiömleni.

Az ut, a sikság szélétől egy órányira, egy sürű erdővel benőtt sziklás szakadék szélén vezet. Chinai modorban épült, szilárd hidon haladunk keresztül és egy másik sikságra érünk, amely népesség és mivelés tekintetében Tschung-tjen környékét jóval tulhaladja.

A folyam kigyózva halad át a földek között; esése oly jelentékeny, hogy a chinai parasztok minden nagy fáradság nélkül földjeikre vezethetik annak vizét. Majd lombos ligetek, majd szépen kezelt gyümölcsös kertek teszik változatossá a tájképet, s kölcsönöznek barátságos kinézést, a zsindellyel fedett faházak egybefüggő csoportja által képezett falvaknak. A völgyet nyugatról gömbölyű, erdővel borított dombok határozzák, keletre azonban a sötét fenyő erdő fölött, a Djauaringa rovátkos kopasz gerincze emelkedik fel. E kellemes keretbe igen jól beillenének a nagy városok, füstölgő gyárak kéményeivel, vasutaival és távirda vezetékeikkel, ha az ember feledné, hogy e fennsik magassága 3350 méter.

Már Siau-tschung-tjen falu mellett észrevettem a távolban egy hóval fedett hegycsucs finom körvonalait, s láttam, hogy e havas csucshoz déli irányban jégmezőkkel födött hegyláncz csatlakozik. A legközelebbi állomáson tudakozódtam a hegy távolsága és neve iránt; felvilágositast azonban senki sem akart nyujtani. Talán attól féltek, hogy ezáltal megszentségtelenitik a tibeti hegyvidék szélén található legvégső szentélyt.

A legelső házak egyikének nyitott tűzhelye előtt egy fiatal láma heverészett a földön. Gondolataiban is valószinűleg imádkozott,

mert olvasójának szemeit folyvást csusztatta ujjai között, miközben az oldalzsebében elhelyezett Dsamba adagot kedélyesen fogyasztotta. Hozzá siettem és vállaira téve kezeimet igy szóltam hozzá: „Barátom! Hogy hivják ama hegyet a Kinscha-kiang mellett?“ — E tiszta németséggel kiejtett szavak ugy hatottak reá mint valami villámcsapás. Egyszerre megfeledkezett az evésről, egy pillanatig reám bámult, később azonban felugrott és menekülni akart, de az ajtót nem találta. A jelenlevő tolmácsnak mondtam, nyugtassa meg, mert nekem rosz szándékom nincs, csak egy kis felvilágositást kérek tőle. Nem kis időbe került, mig végre megszólalt. Végre is csak ugy tudtam meg a hegy nevét, mert fenyegetőztem, hogy elviszem azt hazámba magammal. A hegy neve Kone-moschi. Társalgásunk folyamában bizalmasabb lett a láma, s midőn elbeszéltem neki, hogy litangi és batangi collegái milyen fogadtatásban részesitettek, egész felháborodással róta meg az általuk tanusitott vendégszeretetlenséget.

Harmadnap letértünk Tschung-tjen fennsikjáról, hogy nyugotra a Kinscha-kiang völgyébe ereszkedjünk le.

E napon folytatott menetünk közben, a hideg fennsikról le a forró völgykatlanba, a növényzetnek csudálatos változatosságát észlelhettük.

A legfelső erdőöv, tölgy és juharfákkal kevert fenyőerdőből állott; az elcsenevészedett bambusz bokrok, minél alább haladtunk, annál magasabbak lettek, s végre vetélkedtek szilaj pompájukban, az előbb csak egyenkint később csoportosabban feltűnő rhododendronokkal. Midőn pedig itt-ott egyes pálmák is kiemelkedtek a cactus bokrok közül, akkor már a tarka pillangókat is virágról virágra röpködni láttuk. A télnek vége volt.

A leereszkedés meredek és fáradságos volt. Már a ritkásabb erdővel fedett pontokról láthattuk, az alattunk elterülő sikságon keresztül kigyózó hatalmas folyamot. Azonban még vagy három órába került, amig a völgybe érkeztünk. A termékeny és gyönyörűen mi-

velt völgy 2400 méter magasan fekszik a tenger szine fölött, tehát 1400 méterrel mélyebben utolsó állomásunknál Tsche-scha-nál.

Az itt Cha-ibi-nek nevezett Kinscha-kiang vidékén lakó nép földmiveléssel foglalkozik, s chinai nyelven beszél, s chinai ruhát visel; láthatni azonban köztük nehány rongyos tibeti alakot is. Az előbbieket sem lehet tulajdonkép chinaiaknak nevezni, mert még más nyelvet is beszélnek, s nem egy szokásukban lényegesen különböznek a chinaiaktól. Inkább azt hiszem, hogy itt már elfajult Lyssukkal volt dolgunk, akik a folyam jobb partjától kezdve egész a Katschin vidékig vannak elterjedve.

A Lyssu nép gyönge, alacsony szellemi fokon álló, csaknem sötét barna szinű népfaj. A lapos, kerek arcz, pisze orrával, ferde metszésű szemeivel és bozontos hajával, elvadult kinézést kölcsönöz nekik. Ruházatuk csak kevéssé különbözik a Pa-yü-kétől, kikkel még szintén megismerkedünk, nyelvük azonban állitólag rokonságban van a birmanokéval. Azt beszélik ugyan, hogy főfoglalkozásuk a rablás, azonban ugy hiszem, hirük rosszabb jellemüknél. Egészen másként áll a dolog a Lou-ze néppel.*) Ezek északra tanyáznak a Lyssuktól. Ezek még a Kinscha-kiang partjain is előfordulnak, mig amazok csak ritkán mutatkoznak a Lant-san-kiangon tul.

A Lou-zek vad, nomád nép, amely legszivesebben ott tartózkodik, ahol valami vadászni vagy rabolni való van. Amerre csak ismerik, rettegnek tőlük és amennyire csak lehet kerülni igyekeznének közellétüket, s innen van, hogy még a chinaiak sem sokat tudnak e barbarok életmódjáról. Saját nyelvük van, irni olvasni nem tudnak, s pogány vallást követnek, amely a gonosz szellemek létezésének állitásában és az állati áldozatok szükséges voltában nyilvánul legínkább. Ruháikat az elejtett vadak bőréből készitik, fegyvereik pedig iv és nyilakból, hosszu dzsidákból és széles kardból (Dahs) állanak. Ez utóbbiakat valószinüleg szomszédaiktól, a katschin-ektől vásárolják.

*) A »Ze« rag azt jelenti, hogy Chinától függetlenek.

Kelo-won faluban töltöttük az éjszakát, egy ujjonann épült, barátságos faházban. A házi ur az egész első emeletet rendelkezésünkre bocsátotta, s ezenkivül rizszsel s más élelmi czikkekkel is ellátott.

Három napig a Kinscha balpartján haladtunk. A folyam több ágra oszlik e köves talajon. Az egyes ágak között létező szigeteket áradás idején teljesen elboritja a viz annyira, hogy csak a fák koronái látszanak ki abból. A folyam szélessége 160—240 lépés s átlagos mélysége 6—8 méter, gyorsasága 0.9 méter másodperczenként. A folyam tiszta vizének szine a kék és zöld között váltakozik. A völgyet szegélyző hegyek magassága jelentékenyen apad, a kopasz, sziklás alakulások, mivelt térségekké szélesednek ki, s csak itt ott szépiti egy-egy sziklafal a vidék egyhanguságát. Mbo-pje-won mellett fordul a folyam, követvén a geologiai viszonyokat, éles szögletben kelet felé.

Mily könnyű lett volna neki egyenes vonalban délnek, legyőznie a Lant-san-kiang keskeny vizválasztóját, de nem, mint valami hű hűbéres, megváltoztatja irányát és áttöri a Kone-moschi és a Suesan imposans hómezeit egy borzadalmasan komor sziklahasadékon keresztül.

Ott jártunk alkalmával e hegyeket hó és jég boritotta ugyan sőt a Sue-san (havas hegy) jelképes névvel bir, mégis azok magassága (5000 méter legfeljebb) azt gyanittatja, hogy a déli vidék forró napja nyáron felolvasztja e jég és hótömegeket.

Mbo-pje-won mellett vettünk bucsut Tibet emlékeitől. A rév mellett nem messzire volt az utolsó Obe.

1880 január 8-án keltünk át egy jó tágas de rozzant komp segélyével a folyamon. A jobb partra érkezve ismét chinaiak között voltunk, az utczák gyermekserege, ősi szokás szerint ismét kövekkel dobált bennünket, s ismét hangzott felénk a már két honap óta nem hallott „Yang-kwej-tze.“

Az ut, amely eddig ha keskeny is de jó volt, innen kezdve hiányosan volt kövezve. Szigoruan déli irányban haladunk fölfelé a Kin

scha és a Lant-san-kiang vizválasztójának lejtőjén, melyet a chinaiak Kwan-san-nak (hegykapu) neveznek. Szintén ily modorban, minden erőfeszités nélkül haladtunk le a tulsó oldalon elterülő, gyönyörűen művelt völgybe, melynek változó szélességét mindkét oldalról erdővel boritott dombok határozzák. Falu falu mellé sorakozik, öszvér karaván ok népesitik az utakat, lármázó teherhordók ülnek a piszkos csárdák előtt, s végre a háttérben megpillantjuk az első fallal körített város körvonalait.

Kjän-tschuen csak olyan, mint a többi chinai város, s lakosaival együtt csak ugy fekhetnék Kan-su vagy Hu-peh tartományban mint itt, anélkül, hogy azoknak idegen szinezetet kölcsönözne. A városok terve, a házak épitési modora, a nép jelleme, szokásai erkölcsei, házaik berendezése, életmódja és izlése ugyan az marad a keleti tengerparton a sivatagban, és az óriás birodalom nyugati határán egyiránt. Ugyanazokat a gyermekes, kiváncsian negédes és tolakodó népet látjuk magunk körül, mint a birodalom belsejében s megvallom, hogy most örültem e tolakodásnak, amely előbb oly kellemetlenül érintett.

Kjän-tschuen az 5 kilométer szélességü völgy nyugati szélén fekszik. Elhaladva egy nagyobb tó maradványai mellett — e tó egykor az egész völgyet betöltötte, később azonban lefolyást kapott nyugatra, — az ut kissé délkeletre hajlik el; keresztül haladunk egy alacsony szoroson és a Büh-tji-hó völgyében vagyunk, amelynek folyását követve vezető nélkül is eljutunk Tali-fu-ba.

Ten-tschuen városkától félóránylra pillantja meg az utazó először a Tali-fu-i tavat, melynek neve Oell-chaj,*) amely annyit jelent, hogy „2-ik számu tó.“ Mert az első rang a Yün-nan tartományban létező tavak között, a főváros Yün-nan-fu melletti Tjen-tschi nevű tavat illeti meg.

*) Lehetetlen az »Oell« kiejtését correct leirni. Csak azt jegyezzük meg, hogy ez az »r« betűnek oly módon való kiejtése által származik, hogy a nyelvnek megreszketnie nem szabad e közben.

Az Oell-chaj, a Büh-tji-ho bő vize által táplálva, 95—100 Li hosszuságban, és alig 20 Li szélességben, északnyugotról délkeleti irányban nyulik el. Csak nehány szigetet vettem észre a közepén, közel az apró öblökkel ellátott meredek keleti parthoz. A tó mélysége, a keleti mocsáros parttól nyugati irányban növekszik, s itt

Hid a Den-dschu fölött.

számtalan vitorlás csolnak jár rajta. A keleti part igen sekély és a halászok csolnak használata nélkül jó messzire kivethetik hálóikat a tóban. A tó állitólagos halgazdagsága, részletesebb vizsgálat után kétségtelenül szerényebb arányokra száll vissza, mert a nyugati partnak minden lakosa, (és talán a keleti parton lakók is) — tehát nehány 100.000 ember — kizárólag halászattal foglalkozik. Ha azonban a vizi madarak sokaságáról (ruczák, libák, mocsári szalonkák, gólyák, darvak, kócsagok és sirályok) következtetést vonhatnánk a

halak számára is, akkor valóban csak szerencsét kívánhatnánk a halászoknak foglalkozásukhoz.

A keleti hegyek alig 100 méternyire emelkednek a viz szine fölött, s sziklás hasadékos oldalaikkal sok helyen megközelithetlenné teszik a partot, nyugatra azonban visszavonulnak a hegyek, de kárpótlásul aztán a Tschang-san-nak északról délre nyuló lánczolata el is éri a 4000 méter absolut magasságot. Minthogy nehány nappal ezelőtt a vidéken esőzés volt, a nevezett hegység csucsai hóval voltak boritva, örökös hóról azonban, mint az angol geographusok állitják, szó sem lehet.

A chinaiak már 3 nap előtt állitották, hogy a Tali-fu-ba vezető ut, jóságát illetőleg semmi kivánni valót sem hagy hátra. Annál nagyobb volt csalódásunk. Az ut szélessége 4 méter ugyan, s e tekintetben egyetlennek nevezhető Chinában, kövezete azonban leirhatlanul nyomorult. Ugy tetszett, mintha a kövezet egyes darabjait szándékosan tépték volna ki helyükből, csakhogy az uton való járást annál jobban megnehezitsék. Még az ut közepére rakott, szép és nagy, négyszögű kövek is nagyobb részt összetörve voltak, pedig ezeknek épségben maradására a chinai teherhordók nagy gondot szoktak forditni. — Annyira összevoltak rombolva e kövek, mintha dynamit robbanásnak lettek volna kitéve. E gyanitás nem is látszik valószinütlennek, mihelyt Tali-fu városába érünk, amely nehány év előtt, a gazdag Yün-nan tartománynak egyik büszkesége volt, ma pedig egy romhalmaz.

Csak kevés házat találunk, amelyen nyomai ne látszanának a város birásáért hónapokon keresztül folytatott küzdelemnek. Erős küzdelmek folyhattak itt, midőn a chinaiak a várost ostromolták. Leguilcher atya, a Yün-nan-i missió provicariusa, aki Tali-fu-ban székel, e gyáva alávalóság kegyetlenségeinek eleitől végig szemtanuja volt, s ő maga is többször kényszeritve volt arra, hogy a hegyek közé meneküljön. Csak igy menekülhetett az élete ellen tervezett alattomos merényletektől. Minden tapasztalásai daczára azonban még

sem volt tisztában az iránt, melyik párt érdemel több megvetést, a buddhista, vagy a mohamedán vallású chinaiak között. Mindenesetre kétségtelen, hogy Tali-fu a mohamedánok lázadása folytán szomoru nevezetességre tett szert, mert a véres drámák utolsó jelenete, az ő falai között lett lejátszva.

A mohamedánok Chinába való bevándorlásának viszonyai még nincsenek felderitve. Az erre vonatkozó mondaszerű hagyományok között legvalószinűbben hangzik az, mely szerint egy Tung-hoan-tsong nevű császár Kr. születése után 757 évvel, Kasi nevű miniszterét küldte el nyugotra, (valószinüleg Indiába) hogy a szomszéd fejedelemtől segély csapatokat kérjen a Wong-loschau lázadásának legyőzésére. A miniszternek sikerült is 3000 emberből álló sereget kieszközölni. A lázadók legyőzése után, az idegeneknek annyira megtetszett a szép Yün-nan tartomány, hogy hazájukat elfeledve, ott telepedtek le, és vallásuk megtartása mellett, uj otthont teremtettek ott maguknak. Chinai erkölcsöket és szokásokat vettek fel, chinai leányokat kaptak feleségül, s igy képezték a jelenleg China délnyugati tartományaiban élő mohamedánok törzsét.

Másrészt szint oly valószinüleg hangzik, hogy Dschingis khan idejében második bevándorlása történt a mohamedánoknak Kan-su és Sze-tschuen tartományokba, mert alig hihető, hogy a mohamedánok jelentékeny nagy száma (4 millióval több) nyugati Chinában, egyedül a Kasi által behozott segéd seregre volna visszavezethető.

A chinai mohamedánok, vagy Chwej-chwej-ek, amint ott nevezik, elfeledték ugyan a próféta legfontosabb tantételeit*) még is feltűnőleg különböznek China buddhista lakóitól, komoly maguk tartása, a sertéshus és szeszes italoktól való tartózkodásuk által. A tiszta chinaiak idegen elemnek is tekintik a mohamedánokat, s nem is igyekeznek titkolni irányukban érzett kicsinylő megvetésüket.

A mohamedánok elnyomóik ellen való lázadása tehát nem rit-

*) A chinai mohammedánok közül sokan Confuciust tisztelik ugyan a próféta helyett, de azért évenkint mégis számosan zarándokolnak Mekkába.

kaság és magyarázata e társadalmi elnyomásban rejlik. A legutóbbi lázadás a birodalom egész nyugati részén való elterjedése, és a Taiping lázadásnak hozzá való csatlakozása folytán rendkivüli jelentőséget nyert.*) Apró vitákból, melyek különféle községekben a két vallás követői között fölmerültek, fejlett ki e kegyetlen háboru, ahol a küzdő felek vörös és fehér zászlói találkoztak, ott szó sem lehetett többé kegyelemadásról, s a megvert fél, az utolsó emberig a halál martaléka lett. Soha sem döntötte el a csatát a vitézség, hanem mindenkor a másik fél gyávasága. A forradalom lezajlása óta már tiz év telt el, s még is, Kan-su Schen-si és Yün-nan tartományokban csaknem minden lépten-nyomon találkoztunk annak szomoru emlékeivel. A romban heverő helységek félreérthetlenül beszéltek e rettenetes kor kegyetlenségéről.

Ha a mohamedánok kizsákmányolták volna az eleintén minden fáradság nélkül szerzett előnyöket s az egyes csapatokat egységes szervezetü sereggé tömöritették volna, könnyü feladat lett volna részükre a corrumpált chinai hadsereget teljesen megsemmisiteni, s vezetőjük ma China császára lehetne. Igy azonban sikerült a chinaiaknak — igaz, hogy minden erejök megfeszitésével — egyenként törni össze a lázadó csapatokat.

Különösen jól állott a mohamedánok dolga Yün-nan-ban. A tartomány kormányzója egyetértett velük és hamis tudósitások által félre vezette a császárt, gondatlanságban ringatta a kormányt, győzelmekről küldött hangzatos jelentései által, sőt békét is kötött a lázadókkal, amelyben Yün-nan nyugati részét önálló országnak ismerte el, és Tu-wen-tsen főnököt mohamedán császárnak ismerte el. Igy nem tarthatott tovább a dolog. A chinai kormány végre értesült az ügyek állásáról és nagy sereget küldött Tali-fu ellen. Több havi ostrom után leomlottak a város falai és velük együtt romba

*) Taiping-wan »a mennyei király« szervezte a lázadást, s rablókból, gyilkosokból álló seregével egész a Yang-tze-kiang-ig győzelmesen nyomult elő, ott végre Lihung-tschang megverte, elfogta és lefejeztette.

dölt a mohamedán császári trón is. Mint a medréből kicsapott vizár ugy özönlötték el a győzők a várost. Senkit sem kiméltek, aggok, nők és gyermekek egyiránt elvéreztek csapásaik alatt, s a vér patakonként folyt. És Tu-wen-tsen császár? — Stoicus nyugalommal várta be sorsát palotájában. Egy előre nyomuló csapat csak-

Tibeti teherhordók wulája.

hamar betörte a kaput. A császár görcsösen markolta meg kardját, hogy legalább méltó halált találhasson. — „Vissza!“ Kiáltá a parancsnok, aki a hires lázadó főnököt felismerte. — „Ez ember az én foglyom.“

Ünnepélyes menet vonul végig az utczákon. Elől nehány gongverő a kikiáltókkal, ezek után egy vörös esernyő, és egy gyönyörű hordszék. E hordszékben ült a mohamedán császár sötét tekintettel.

Valóban kiszámitott kegyetlenségű előkészület volt ez egy császár kivégeztetéséhez. A chinai parancsnok sátra előtt megállott a menet. A tábornok kilépett, tiszteletteljesen üdvözölte a lázadót és kérte, hogy lépjen be sátorába. A tábornok egy székkel kinálta meg, s többszörös bocsánatkérés közben kezdte meg a társalgást. Tu-wen-tsen egy csésze theát kért, mert igen ki van merülve. A tábornok előzékeny udvariassággal, személyesen nyujtotta neki a párolgó italt. Tu-wen-tsen mohón itta ki azt az utolsó cseppig. Aztán folytatták a társalgást. A fogoly császár előrehajolt karszékében és lehunyta szemeit. Egyszerre csak erőfeszitést tett, hogy felállhasson, de a földre rogyott és pár percz mulva meghalt ama méreg hatása következtében, amelyet észrevétlenül sikerült theájába vegyiteni. Nehány óra mulva hulláját fejezték le. A Tali-fu-i győző pedig még ma is egy börtönben siratja a mohamedán császár elfogatása körül tanusitott vigyázatlanságát.

Tali-fu bevételével el volt döntve a mohamedán lázadás sorsa. Ma már ismét béke és egyetértés uralkodik a buddhisták és mohamedánok között. A chinai kormány igen helyesen járt el, midőn — valószinűleg ugy gondolkozva, hogy a mohamedán tisztviselő sem csal többet, mint Confuciusnak valamely követője — egyenlő jogot adott a mohamedánoknak a többi chinaiakkal.

XXII.

Tali-fu-ból — Bamo-ba.

Elutazás Tali-fu-ból. — A vidék. — Lánczhidak a Lant-san kiangon. — Lu-kiong és Long-kiang. — Young-tschang-fu. — Teng-yueh. — A Tapeng-völgy florája, faunája és éghajlata. — Kereskedelmi viszonyok. — A Pa-yü és Katschin néptörzs. — Kaland Manwyn- és Kejanban. — Menekülés. — Az Irawadi sikja. — Bamo. — A gőzös jön. — A vállalat feloszlása.

Husz Li távolságra Tali fu-tól egy nagyobb város falai emelkednek. A város neve Scha-kwa, s némi távolságból ugy látszik, mintha s tó déli mocsáros partjaiból emelkednék ki. A magasabb fekvésű földek öntözésére szolgáló csatornák egy nagy csatornában egyesülnek itt. E csatorna képezi az Oell-chai azon lefolyását, mely előbb aláaknázta, később keresztül törte a nyugaton eléje tornyosuló sziklákat.

Egy természetes sziklahid, amely a viz szine fölött 5 méternyi magasságban merész ivezetet képez, még évszázadokon keresztül tanubizonysága lesz a viz fáradhatlan erejének. Erős esés mellett, tajtékozva rohannak a habok, a regényes hasadék hatalmas sziklatömbein keresztül és csak Ho-tjang-pu falucska mellett simulnak el, ahol a Kjän-tschuen tschou felől jövő Kjän-ho beömlése után, Kiu-long-kiang nevet vesz föl, s irányt változtatva a Lant-san-kiang felé siet. Utunk, mely eddig éles kanyarulatokban mindenütt a folyam partján vezetett, most hasonló modorban a Kjän-ho partjait követi, s utazásunk második napján Jan-pin városkába érkeztünk. E város, gazdagságát nem annyira a csak hiányosan mivelt völgy termékenységének, mint a közel hegyek ércz és ásvány gazdagságának köszönheti. A nemes érczeknek, arany és ezüstnek jelenlététől eltekintve a Tsang-san kimerithetlen

tárháza a vas, ón érczeknek, továbbá opáloknak, egérkőnek és krétának.

Jan-pin, mint a nagy kereskedelmi ut fő vám állomása, amely Chinát Birmával összeköti, nem csekély jelentőséggel bir, még politikai tekintetben is.

Valamint az itteni államintézmények átalalában, ugy a Jan-pin-i vámhivatal is őreinek erkölcsi romlottsága alatt szenved. Ha az állam jövedelmét kezelő mandarin csak felényire oly becsületes volna, mint amilyen nyájas, Yün-nan tartomány pénzügyi helyzete kétségtelenül örvendetesebb volna. Igy azonban a tisztviselő mindkét szemét behunyja, sőt nagyobb összegért saját katonáival kísérteti a csempész bandákat egy titkos uton, a Tang-san-on keresztül Tali-fu-ba, nehogy a környéken garázdálkodó rabló bandák valami kárt tegyenek benne.

A Kiu-long-kiang és a Lant-sang-kiang között egy táj terül el, amely bennünket élénken emlékeztet az európai, középmagasságu hegyek vidékeire. Az ut, keletről nyugotnak szeli azt keresztül. Három rovátkos gerinczű hegylánczon haladunk keresztül, melynek csucsai csak alig emelkednek ki az erdők közül. A kopasz, meredek, s vizmosások által egyenetlenné tett hegyoldalak, leginkább orralakban végződnek és élesen jelzik a völgy sikjának szélét.

A chinaiak nehány helysége*) vagy a kazánszerű völgytágulásban, valamely folyam partján a hegyek lábánál fekszik, s összesen nehány nyomorult faviskóból áll. A lakosság szegény és elcsenevészett, s mivel földeik (opium, rizs, pityóka, paszuly, borsó, főzelék) csak csekély termékenységüek, inkább a csempészkedés jövedelmesebb üzletével foglalkoznak.

Az első jelentékenyebb helyet, melybe utazásunk folyamában eljutottunk, Sa-yang-nak hivják.

Sa-yang egy völgykatlanban fekszik, meredek, magas és kopár

*) A népesség nem tisztán chinai, iakább egy keveréke a Pa-yü és chinai fajnak, s ennélfogva az igazi chinait is jövevénynek tekinti.

Hegyi ut a Kinscha-kiang mellett.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

hegyek által övezve, négy napi járásra Tali-fu-tól, 1533 méter magas 10 kilométer hosszu és 3 kilométer széles völgysikon, melynek lapály jellege, az eddigi sziklaszoros alaku völgyekkel ellentétben, azt gyanittatja, hogy egykor tófenék lehetett. Sa-yang, polgári hatóság székhelye, és mintegy 5000 chinai lakosa van. A házak fából és téglából épitvék.

A Birma felé törekvő utasnak, még egyszer körülbelől 2485 méter magasságu hegyhátat kell Sayangon túl megmásznia, mielőtt a meredek még öszvérekre nézve is sok nehézséggel összekötött lejtőn a Lant-san-kianghoz leérne. Ott ahol legkevésbbé várja 10 kilométernyire Sa-yang-tól délnek, kel át a folyamon. A viz észak felől folyik, és egy 1156 méter magasságu sziklakapun keresztül tör magának utat délfelé. A meredek lejtők a völgy oldalain fátlanok és csak legelőkkel vagy Cactus bokrokkal vannak boritva. A folyam sebessége e ponton igen csekély. Mindemellett sem közlekednek rajta hajók, mert távolabb, délen, az erős esés és sziklás meder miatt lehetetlenné válik a hajózás. Áradás idején az egész, átlag 120 lépésnyi széles völgy viz alatt áll. Itt létünk alkalmával (1880 január 24) egyes szigeteket láthattunk, finom poronddal födve.

A sziklahasadék déli lejtőjén, melynek falai bevésett mondatokkal vannak diszitve, van a legszebb lánczhid, amelyet Chinában láttam. A hid mindkét végén egy-egy kis falu csoportosul a csinos épitésű templom köré.

A hid talaja 12 erős lánczon nyugszik. (Hasonlók az európai horgony lánczokhoz.) Hosszusága 70 lépés, szélessége $3^1/_2$ méter. Két másik láncz, az emlitettekkel vasrudak és egy farácsozat által össze kötve, képezi a karfát. A hid tizenkét méter magasságban van a viz szine fölött. Két végén a tömör, faragott kövekből épitett hidfők, 15 lépésnyire nyulnak be a folyamba.

A folyam neve a chinaiaknál: Lant-san kiang, tibeti nyelven Da-kis — siami nyelven Mekoung, anami nyelven pedig Son-kong. — Desgodins, ez érdemes missionarius, Tschamtu mellett látta e folya-

mot, és azt mondja, hogy e ponton oly jelentékeny, hogy forrásainak, legalább 300 kilométernyi távolságban kell oda feküdniök, északnyugot lelé. Valószinüleg — s ez kapott értesüléseimmel is megegyezik — a tibeti fensikon, a 92° keleti hosszuság, és az északi szélesség 34° alatt van e folyam eredete. Aztán keresztül metszi a Ta-tsien-lu-i — lassai kereskedelmi utat, keresztül folyik Tschraja, tibeti fejedelemségen, a chinai határhoz közel, áthalad a Yarkaló-i sóbányákon, átvágja a Yün-nan és Anam tartományok nyugati részeit, megöntözi Kambodscha rétjeit, és Saigon mellett, három ágban, a délchinai tengerbe szakad.

A hidon keresztül érve rögtön kezdődik a kapaszkodó. A gyönyörü fekvésüTalischau falucska mellett jutunk fel a Wu fu-tschang hegyszoros magaslatára (öt tigris hegye, 2485 méter) A hegynyergéből már látszanak, Young-tschang-fu-város körvonalai. Egy kezdetben igen meredek ereszkedő vezet egyenes irányban, a széles, rizszsel, mákkal és dohánynyal mivelt sikságra.

Young-tschang-fu e termékeny sikság nyugati szélén fekszik, s a város egyenszögü falai a legközelebbi völgyhasadékig terjednek ki, s a kapuk a vizáradásos lerakodások által csaknem félig el vannak temetve. A csak nyugati felében lakott város, sem házait, sem árucsarnokait illetőleg nem felel meg a várkozásnak daczára annak, hogy Yün-nan és Birma között a legtekintélyesebb kereskedelmi állomások egyike. A lakosság szőnyeg szövéssel és nemes kövek köszörülésével foglalkozik. Európai áruczikkek közül csak tükröket és viasz gyufákat láttam. Szerencsét kivánhattunk magunknak, hogy nem tartózkodtunk huzamosabb ideig a városban, mert távozásunk után rögtön zendülés ütött ki a hivatalnokok ellen, amelyet a helyőrség csak nehány hét mulva tudott csak elnyomni. A városnak délnek, egy nagy cseppkő barlang közelében délnyugotnak fordul az ut a hegyek közé, és rövid meredek kapaszkodó után, a Tung-san 2225 méter magasságu hegyszorosára vezet.

Pupjao állomás e magasságból egy kis darázsfészeknek lát-

szik, amelyet látszólag egy ugrással is elérhetünk, oly meredeken kigyózik le az ut a hegyoldalon, a völgykatlanhoz, melynek feneke mindenütt rizszsel és mákkal van bevetve. Az átalános symmetriában csak a völgyet keresztül metsző folyam látszik kivételt képezni, mert a többi folyamokkal ellentétben, ez délről északnak folyik. Lu-kiang-tól most már csak egy, aránylag alacsony hegyhát választott el. A magaslatról meredeken vezet le a kövezett, s több helyt lépcsőkkel ellátott ut a völgybe.

A Lu-kiang csekély távolságban ered a Lant-san-kiang-tól, délnyugoti irányban, aztán határvonalat képez Dso-gong független fejedelemség között a jobb és Pomi között, a balparton, s végre Menkong, (balparti) és Tschamo-tong*) (jobb parti) városok között folyik el. Részben áthalad a vad Lou-ze-k töldjén is, valamint a Lyssuk hazáján, s a chinai Yün-nan tartományon, majd elválasztja Birmát Siamtól, és Salwen (Saluen) név alatt a Martaban öbölbe szakad. A tibetiek Nyen-kio-nak nevezik a folyamot.

A Lu-kiang azon a helyen, ahol mi átkeltünk rajta, szűk völgyéből egy hosszukás, lapályos kazánba fut ki, melynek keleti oldalán folytatja futását; 22 kilométerrel odább, ismét hasadékká szűkül össze a völgy. A völgyfenék, csudálatosképen, lakva és művelve is csak alig van, mert a chinaiak között az a nézet van elterjedve, hogy a gonosz kigőzölgések, e magas fűvel benőtt talajból, különösen éjszaka a mezei terményeket is megmérgezik s az emberi egészségre ártalmassak. A betegség, amely hasonló esetben az egész környéket rémületbe ejti, a testnek különféle helyein mutatkozó apró sötét vörös kelésekből áll. A beteg, 24 óra alatt menthetlenül a halál martaléka.

A jobb part menetelesen halad le a mederhez, a bal azonban meredeken esik le oda. A folyam vizbőségre nézve tul tesz a Lant-san-kiangon. Az átkelési helytől délre, feldagad a viz, s aztán hatalmas vizesést képez. A folyam szélessége, 1880 január 27-én csak

*) Valaha mindkét hely franczia téritői állomás volt.

80 lépés volt, de már maga a hatalmas lánczhid építészete azt tanusitja, hogy az esős idő beálltával a folyam medre is jelentékenyen szélesebb és mélyebb.

A hid két részből áll. A folyam közepén ugyan is egy hatalmas, granitból épitett torony emelkedik, melynek átmérője 30 lépés. A hid talpának keleti része 100 a nyugati 70 lépés hosszu s ennél fogva a 4 méter széles hid összes hossza 200 láb. Szerkezete hasonló ahhoz, mely a Lant-san-kiang-on át vezetett. A középső oszlopon, egy chinai vámház van elhelyezve.

Az absolut magasság a folyamra nézve 726 méter. A folyam medre tehát 439 méterrel fekszik mélyebben a Lant-san-kiang-nál.

A hidon keresztül haladva, utunk, mérsékelten ugyan de folytonosan emelkedett. Az ut mellett nehány nyomorult nádkunyhót láttam. Ezekben már Pa-yü-k laktak. Az ut merész kanyarulatokban kigyózik az erdővel födött lejtő szélén. 15—20 foknyi emelkedés közben egyik magaslatot a másik után éri el, s végre a lapos csucs közelében fekvő Homoschu faluhoz vezeti az utazót. Innen még $2^{1}/_{2}$ órai fáradságos utunk van Siang-san hegyszorosig (2563 méter) mely a megmászás fáradságos volta miatt, a chinaiak által a legmagasabbnak lett elfogadva. Valóságban azonban e magasság csak aránylagos (1837 méter a Lu-kiang fölött) hanem a chinaiak nem szeretnek hegyet mászni. A hegyszoros közelében a csucsok csak jelentéktelenül emelkednek ki a hegygerinczekből, távolabb északra azonban, 600—700 méter viszonylagos magasságot is elérnek azok. A meredek és kopasz sziklarészletek kivételével, az egész hegység, Bambuval, lombos fákkal és folyondár növényekkel van födve.

A fák koronái által lugas alakulag födött ut a Siang-san szorostól a Long-kiangig, eleintén igen meredek és fáradságos. Talischu falucska mellett érkeztünk el az erdő széléhez. A falu fekvése gyönyörü és messze kilátást enged a Long-kiang-nak innen kezdve szélesedő völgyére.

Az 1390 méter magasságban fekvő átkelési ponton a Long-

kiang, 70 lépés hosszú és 2 méter mély. Vizbősége, és nyert értesüléseim arra jogositnak fel, hogy eredetét legalább is a 29-ik szélességi fok alá helyezzem vissza. A lánczhid, amely a folyamon keresztül vezetett, tiz feszitő és két oldallánczból állott, hosszusága 70 lépés, szélessége 3 méter, s tiz méter magasságban van a viz szine fölött. E lánczhidak, a teher aránytalansága folytán igen könnyen hintaszerű mozgásba jőnek.

Az ut itt is csaknem nyaktörőleg meredek, s aztán szelid emelkedésben, egy óra mulva Kan-lang-tschaj faluhoz vezet. A tovább nyugatra fekvő magaslatok szintén könnyen megmászhatók és minden oldalra kellemes kilátásokat nyujtanak. A gerincznek viszonylagosan alacsony helyzete daczára, még egyszer és utoljára látjuk a Tscha-san hó födte csucsait.

Meredek, de rövid ereszkedő vezet végre egy meredek magaslatok által határozott völgykatlanba, amelynek feneke rizszsel van bevetve. A katlan északi végén egy jelentékenyebb város körfalait látjuk. Teng-yueh város az, Chinának végső, hatósággal biró városa. A trachytból épitett falak négy szeglete, az égboltozat négy tája felé mutat, és e négyszög egy-egy oldalának hosszusága 2 kilométer.

A város, hatalmas falai daczára kicsiny, s a házak csak a nyugoti részen képeznek rendes utczákat; az északi részben csak romok vannak, a többi rész temető vagy pusztaság. Két hivatal, melyek egyikében a polgári kormányzó, másikában a katonai parancsnok székel, és egy épülő félben levő templom képezik a város minden nevezetességét.

A lakosság száma legfeljebb ötezer, és foglalkozást leginkább a nemes kövek köszörülésében talál. E város köszörűsei dolgozzák fel az északi Birmában talált nephritnek jó részét, karpereczekké és fülönfüggőkké.

Teng-yueh még 1714 méter magasságban fekszik, a vulcanicus Hoschuen-san hegységtől délre, a Chinából Birmába átkelő utas az

Iravadinak első és legkeletibb mellék folyamára itt akad. E folyam neve Schint-scha-ho, és $2^1/_4$ napi járásnyira fakad Teng-yueh városától. 12 kilo méternyire a várostól, két kis tavat, a Tsing-chaj és a Pej-chaj tavakat alkotja, aztán számtalan csatornáival öntözi a termékeny völgy talajt. Nyugatra a várostól több zuhatagot képez,

Holdfogyatkozás.

Siao-ho ti mellett a Siao-ho-val egyesül, s innen Lantjen-ig Lantjen-ho név alatt, 3—4 kilométer szélességű völgyben folyik tova.

Lantjen mellett jelentékenyen össze szorul a völgy. Kangai előtt ujra szélesedni kezd, és itt az északról jövő Tapeng-hót veszi magába, amely nevet aztán a tengerbe szakadásig meg is tart. Nehány vizesés mellett elhaladva, Mayün-ke-től nyugatra, ahol a

völgy ismét össze szűkül, a folyam, Mamo mellett a sikságra lép ki és Bamo mellett ömlik az Iravadiba.

A China és Birma között határt képező vidéknek növényzetét a viszonylagos magasság határozza meg. A Tapeng völgyében, s a közvetlen körülötte fekvő magaslatokon tropicus növényzetet ta-

Ominzoka tó.

lálunk, mint felséges ficusok, bambu, alúe, henger Cactus. pálma és bámulatosan szép camelia erdőket. A völgyfenék leginkább rizszsel van bevetve, azonban itt-ott árpa, borsó, tengeri, gyapot és dohány földeket is láttam. Meglehetős mennyiségben termesztenek mákot is. A mák hajtások január elején már jelentékeny magasságot értek el. A parasztok rendkivüli gondot forditnak földeik meg-

mivelésére. Az egész család egész nap a gyomirtással és a görön-gyök összezuzásával van elfoglalva.

Gyümölcsfák közül említést érdemelnek: granátalmák, őszibaraczk, banan, cseresznye és szőlő. — A házi kertekben, sárgarépát, pityókát, paszulyt, salátát, kelkáposztát és vereshagymát termesztenek.

A hegyek Teng-yueh körül kivétel nélkül sűrű erdőkkel voltak boritva. A sűrű áthághatlan bambu cserjéből emelkednek ki a tölgyek, nyirek, fahéjj fák, valamint egyes fenyőfajok gyönyörű törzsei. A fák ágai folyondár növényekkel vannak elboritva.

E gazdag növényzet daczára az állatvilág csak gyéren van képviselve. Tigrisek, párduczok, vad elefántok és majmok csak az Iravadi sik vidékén tartózkodnak. Még az ugynevezett Katschin hegyen is csak nehány ragadozó és éneklő madarat láttunk. A Tapeng völgyében darvakkal, vadruczákkal, (különösen Anas rutilla) keselyükkel s nehány apró ragadozó madarakkal találkoztunk. A lakosságnál azonban annál számosabbak a házi állatok, és pedig, pompás erős bivalyok és puptalan jó testalkatu marhák, továbbá apró ponny-k, és jobb fajta öszvérek, melyeket a chinaiaktól vásárolnak. Végre láttunk juhokat, sertéseket, tyukokat, ludak és ruczákat nagy számmal. A házi eb nem oly gyakran fordul elő mint Chinában, de alakjára nagyobb, erősebb, és szinére testalkatára nézve jelentékenyen szebb. Macska tömérdek van.

A Tapeng völgy éghajlata felséges. A forróság még nyáron sem elviselhetlen, mint például már az Iravadi mellett. A téli hőmérsék ellenben soha sem száll le annyira, hogy a fűtésnek szükségét éreznék a lakosok. Az esős időszak május és szeptember között esik. Ez időszak kezdetén az esős napok verőfényes napokkal váltakoznak. Nyáron azonban sokszor hetekig folyvást esik ez eső, és a hegyek félmagasságukig felhőkbe és ködbe vannak burkolva. Ez időszakban, a Birma és China között különben oly élénk kereskedés is szünetel.

A fő kereskedelmi czikkek Chinára nézve, gyapot, só, nephrit, borostyánkő, más nemes kövek és elefántcsont. A chinaiak ellenben leginkább mákonyt hoznak, mert a hegylakosok rendkivül szeretik ezt.

A gyapotot hajón szállitják Bamoig, ott veszik meg a chinai kereskedők és rakják át teherhordó állatokra. Utközben számtalan ily karavánnal találkoztunk. Mielőtt még a chinai határhoz érkeztünk volna, feltünt előttem, hogy a gyapotcsomagok mind ugy néztek ki mintha puskagolyók lyukgatták volna keresztül. Midőn ez iránt a hajcsároknál tudakozódtunk hajmeresztő dolgokat kellett hallanunk a Katschin hegyek között garázdálkodó rablók gonoszságai és támadásairól, akik gyakran golyózáporral fogadják a karavánokat. Én csak azon csudálkoztam, hogy a golyók mind a gyapotcsomagokat találták, anélkül, hogy az öszvérekben vagy hajcsárokban kárt tettek volna. Később meg lett oldva a talány. A lyukak csakugyan a Katschinból származnak, de ellenséges indulat nem okozta azokat. Ha ugyan is az ily karavánok egyike tábort üt, a őrtűz mellett megtüzesitik a kotró vasat és a gyapotba szurkálják azt. Az igy támadt lyuk egy kiapadhatlan forrás. A karaván vezetői folytonosan lopják a gyapotot, s készpénz fizetés helyett adják a vendéglősöknek. Ez eljárás mellett mindenik fél nyer. A vendéglős kétszeresen lesz megfizetve. Az öszvér hajcsár meggazdálkodja saját pénzét, és a gyapot tulajdonosa végre örvend, hogy a gonosz rablók egészen el nem rabolták tulajdonát.

A Nephrit ruganyos és szivós kő, melyet az Irawadi egyik mellék folyama mellett, Mogung város közelében találnak, s egész Chinában nemes kőnek tartanak. Ezenkivül még Yarkandtól délre és Uj-Seelandban találják, és tekintettel arra, hogy nephrit műszerekre Európában és Amerikában ásatások alkalmával akadtak, a művelődési történelemre vonatkozólag is jelentőséggel bir. A kő szine különböző; kék, vöröses, sárgás, zöld és szürke. Zöld az uralkodó szin, a tejszürke a legritkább és a chinaiak által legkeresettebb. A

tisztán tejszürke és átlátszó kőnek ára Chinában csaknem hihetetlen magasságot ér el. Gazdag családok százezreket is feláldoznak, hogy egy karpereczet vagy más ékszert szerezzenek e kőből. A köveket vagy hajón szállitják Cantonba, vagy szárazon Tsching-tu-fu-ba, ahol aztán feldolgozzák. A nephrit bányák közelében borostyán követ is találnak, de a kereskedés ezekkel csak csekély jelentőségű. Nagyon élénk az elefántcsont kereskedés is, azonban a készletnek csak csekély részét szállitják szárazon.

Az utközben talált karaványok mind ünnepiesen voltak feldiszitve. Különösen gondot forditottak az első és második öszvér felcziczomázására. Az állat feje a szó teljes értelmében, selyem zsinórok és czafrangokba volt temetve, homlokát virágok és koszoruk diszitették, s a legtöbb esetben egy tükördarab is csillogott azon. Minél számosabb volt a karaván, annál feltűnőbben volt a vezérállat diszitve, de annál inkább átlyukgatva voltak a gyapotcsomagok is.

A Tapeng folyamnak nagy fontossága van a Long-kiang és Irawadi folyamok között fekvő vidék geographiai jellemzésére vonatkozólag, mert két különböző hegyrendszert választ el egymástól. Délen egyenközűleg haladnak vele a birmai, ugynevezett Katschin hegyek mint hosszura nyult erősen jelzett gerinczek, feltűnő csucsokkal és rovátkos oldalakkal. Ezeknek folytatása dél felé képezi Birma királyság szakgatott és igen tagozott hegyi vidékét. A vándor a Tapeng völgyében utazva a kapott benyomások után, az északi hegycsoportozatot is hasonló jellegűnek képzeli; a magaslatok körvonalai okozzák e csalódást, mintha a Tapengtől északra egyenközűleg futna a hegyhát, a völgygyel. Azok a buvárok, akik e vidéket bejárták, mind csak a völgyben maradtak, és innen van, hogy csaknem minden térképen ott van az egyenközű hegyhát, aminek az a következménye lett, hogy az Irawadi északra fekvő mellék folyamainak futás irányát keletnyugatra állapitották meg. Oly szerencsés valék, hogy személyes vizsgálat után

állapithattam meg, hogy ily egyenközű vonal nem létezik, s hogy a folyam hálózat egészben sajátságos alakot mutat.

Már a Tapeng folyásának közepe felé feltünt nekem, hogy a folyam vizbősége feltűnőleg gyarapodik. Minden figyelmemet, még a jelentéktelen vizfolyásokra is kiterjesztettem, melyek az északi képzelt hegygerinczről 15—30 fokú hajlás alatt lezuhannak, anélkül, hogy csak legcsekélyebb támpontot is fedezhettem volna fel, amely arra a föltevésre jogositott volna, hogy a viz messzebbről jönne, mint a látszólagos hegynyilásokból. Utunk eddig folyvást a bal parton vezetett. Tsanta város mellett (Tschanta-tu-nak is hivják) keltünk át a már széles és hatalmas folyamon. Szerencsére, a part szélén megnéztem a légmérő állását. Széles, s körülbelől 8 kilométer hossza alluvialis sik választott el bennünket a várostól, e sikot jobbra balra alacsony dombláncolat határozta. Mennyire elbámultam, midőn a város előtt egy folyamot találtam, amelynek mély vize látszólag mozdulatlanul állott. Északra tekintettem és az eddig látottakhoz hasonló meredek, görgeteggel födött vizmosást láttam a hegynek emelkedni. „Valjon egyik ága ez a Tapengnek? — volt első kérdésem. „E csekély hasadékon annyi viz nem folyhatik le?“ — „De hogy kerül ide a Tapeng egy ága?“ — Hiszen e völgy mindkét oldalról be van zárva!“ — A légmérőre tekinték. — Valóban, száz lábbal magasabban vagyunk, mint előbb a Tapeng partján. Itt már nem lehetett többé kétség. A nagy folyamnak északról kellett jönnie.

Alig érkeztünk meg Tsanta-ba, midőn a ház legtapasztaltabb szolgáját magamhoz hivatva, a folyam viszonyai után tudakozódtam nála. Arról értesültem, hogy e mellék folyam neve Tsanta-ho és tizenkét napi járásra északon fakad. Nem adtam hitelt ez állitásnak és apró faczölöpökkel jelöltettem ki magam előtt a folyam irányát, valamint azokat a helységeket, melyeket a 7-ik, 10-ik és 12-ik napon talál az utas. Azon feltevésem, hogy északra egy jelentékeny fennsiknak kell léteznie, teljes meggyőződéssé változott, midőn hasonló vizvonalakon ismételten átkelve, melyek további utunkat a

Tapeng jobb partján átmetszették, Manwyn-tól az északi hegységnek fordultunk. Minél inkább közeledtünk, a széles völgyből jöve a hegyi folyamokhoz, annál erősebben hallottam egy bizonyos zugást, a Manwyn mellett beszakadó folyam hegyhasadékából. Egy óráig tartott mig a magaslatra felérkeztünk, s megvallom, szivem dobogott az öröm miatt, midőn föltevésemet bebizonyitva láttam. Egy fennsikon voltunk 504 méter magasságban a 926 méter magas Tapeng völgy fölött, melynek délnek eső meredek oldalai, eddig egy rovátkos hegyláncz hátának lettek feltüntve.

Nem csak ez orographiai tekintetben érdekes fölfedezés. hanem még inkább a hydrographiai tagoltság tünt fel előttem fontosnak. A fennsiknak minden patakja és folyamának folyása, az egyenközüleg haladó és csak nehány száz lábbal magasabb hegyek által szigoruan előirt irányban északtól délfelé irányoztatik.

Ha a folyamokat, a felső és közép Yang tze-kiangtól kezdve az Irawadi-ig áttekintjük ugyan az a jelenség ötlik szemünkbe. E csudálatos sajátság, s különösen az a tény, hogy minden főfolyam vizhálózata csak csekély szélességre terjed ki, a következő állitást tünteti fel igazoltnak: Az Irawadi forrásai tekintve a Brahmaputra vizmennyiségét Sudyia mellett és az Irawadiét Bamo mellett sokkal magasabb szélességi fok alatt kell hogy feküdjenek, mint eddig általában hitték. E forrásoknak, ha az Irawadi nem azonos a tibeti Sampu-val messze északra, Tibet legmagasabb pontján kell feküdniök.

Az Irawadi, a legnagyobb geographiai kérdőjel Ázsiában. Hol lehetnek forrásai? Milyen lehet legfelső és középső folyása? Minél inkább közeledtünk hozzá, annál jobban érdekelt a válasz a fentebbi kérdésekre. Ahol csak alkalmam volt tudakozódtam erre vonatkozólag. A tibetiek csaknem mind azt válaszolták, hogy e folyam Lassa-tól jön. — Nehány chinai abban a nézetben volt, hogy a kitünő lovairól ismeretes Pomi város, a Talo-kiang vagy Irawadi parján fekszik.

Teng-yueh-ben a chinai tábornok szobájában egy térképet láttam, amely az ő parancsnoksága alatt álló területet tüntette fel Teng-yueh-től kezdve Bamoig. Nem nyugodtam addig, mig e térképet lemásolás végett meg nem kaptam. A térkép szélén egy rövid magyarázó szöveg a többek közt igy szól: »Az Irawadi Gaudschu név alatt Lassa-ból jön. Mindkét oldalon magas havasok kisérik a völgyet, melynek vad lakosai az idegeneket legyilkolják és kirabolják. Egy másik nagy folyam, a Mongan-tschang, amely Mongkäng-ti mellett folyik el, ama nevezetes város mellett, hol a nemes Yüt találtatik, Sinke-tól (Bamo) északnak négy napi járásnyira, Ta-lo-gi falu mellett szakad a Ta-lo-kiang-ba.«

Chinai és tibeti források szerint tehát az Irawadi és a tibeti Sampu, egy és ugyan az.

Faure József missionárius állitása szerint, aki Bamoban tartózkodásunk alatt, 8 napi járásnyi távolságban az északi Katschin hegységben létező állomásáról lejött, az Irawadi völgye nem messzire a várostól északi irányban, magas sziklafalak által képezett szorossá szűkül össze.

Uägi (három állomás Bamo-tól) mellett ismét kiszélesül a völgy. Katschion mellett felveszi a Mogung folyamot, és ismét összeszorul ott, ahol a folyam két ágra (a nagy és kis Irawadi) szakad, körülbelől az északi szélesség 25—30° között. Az Irawadi mindkét ágának, a Katschin törzsek állitásai szerint, fent Tibetben vannak forrásai, azonban épen nem Tibet fővárosa előtt folynak el azok. Az Iravadi mentében eső helységek neveit és fekvését szintén e hittéritőnek köszönhetem. A völgyet kisérő hegyek lába 8 napi járásnyira nagyon tagolt, és a csucsok, egyetlen egynek kivételével, a mely a völgy fölött 500 méter magasságban terül el, és legelőül használható, áthatlan őserdőkkel vannak födve.

Hannay kapitány szerint a folyam sebessége, a Mogung folyam beszakadásánál két angol mértföld óránkint, a mélysége a par-

toknál két fonal, közepén pedig három, szélessége e helyen dr. Griffith feljegyzése szerint 900—1000 yard.

Ha a viztömeg összehasonlitásából következtetést vonhatunk a folyam pályájára, az Irawadit csaknem kétszer oly hosszunak kell mondanunk, mint a Brahmaputrát.

Bucsú Lin tábornoktól.

A hallottakból nehéz helyes képet alkotni. az Iravadi felső folyására vonatkozólag. Nemcsak a bennszülöttek, de a geografusok véleményei is ellenmondásban vannak egymással.

Ha tehát bátorságot veszek magamnak azt állitni, hogy annál inkább hajlom Faure atya nézeteihez, mert a legutóbbi punditák kutatásai akik, a Samput a 94-ik szélességi fokig követték, azt bizo-

nyitják, hogy a nevezett folyam, egy merész kanyarulattal dél felé, látszólag egyenesen a Brahmaputrának tart, ebben leginkább az által vezettetem magamat, hogy az előnyomulásnak idegenekre nézve, fölötte nagy nehézségeivel szemben, azok a törzsek (itt tehát a Katschin törzsek) melyek a viz partjain élnek, leginkább vannak abban a helyzetben, hogy reá vonatkozólag megbizható adatokat szol-

A Kinscha-kianghoz le.

gáltassanak. Ezek azt mondják, hogy a folyam messze, Tibet északi pontján ered. Ha ez állitás igaz, akkor a geografusnak nem marad egyébb hátra, mint hogy a két Irawadi forrásait a Lu-kiang forrásaitól meszsze délre helyezze.

Meg kell még emlékeznem nehány szóval a lakosságról is, amely a Lu-kiang és Irawadinak általunk beutazott vidékét lakja.

A Lu-kiang völgyébe érkezve, a keletről jövő utas azt tapasztalja, hogy a ruházat még chinai ugyan, de a lakosság már nem az. Tovább nyugatra a Teng-yueh felé a viselet is változik, s különösen a nőknél. A nép maga Pa-yü-nek nevezi magát, mig Yule angol ezredes Schan néven nevezi őket. Az általa lakott terület viszonylagosan nagy, és Bamotól messze délnek kiterjed. — Birmában már annyira össze keverednek a Pa-yük a birmanokkal, hogy nyelvük is már csaknem egybe olvadt. Északra csak az Irawadi felső folyásaig vannak elterjedve, s a bal parton Didschu-knak, a jobb parton pedig Telon-oknak nevezik magukat.

A Pa-yü férfiak termete inkább kicsinynek és csinosnak mondható. Fejük nemesebb alkotásu mint a chinaiaké. A sötét szemek csaknem egészen egyenes metszésűek, orruk egyenes s arczkifejezésük általában a kaukazi fajhoz közelit.

A nők arcza még finomabb metszésű, a barna szemek nagyok és élénkek, de azok fénye jelentékenyen veszit a szemöldök és pillák teljes hiánya miatt. Az arczszin világos barna. A jobb családok világosabb arczszinükről ismerhetők fel.

A férfiak ruházata, rövid kék dolmány, borostyánkő vagy ezüst gombokkal, rövid, térdig érő bő nadrág, szintén kék gyapotból, s végre hasonló, de bőrtalpu csizmák. Nyáron nagy szalma kalap födi el a fejet, más időszakban a Pa-yü kék turbánt csavar feje körül.

A Pa-yük közönséges fegyvere a chinaiaknál is használatban levő kovapuska, mely a csőszájnál két görbitett szarvval csuklat gyanánt van ellátva, hogy a biztos czélzásnál nyugpontul szolgáljon.

A nők is előszeretetet tanusitnak a sötét kék szin iránt. Dolmányuk térdig ér, hasonlókép nadrágjuk is. A térdek meztelenek, és az ikrák kezdetéig egy folyondár növény indájával vannak körül csavarva. Öltözetüknek legsajátságosabb része a fejdisz, mely egy hosszu, széles, kék és turbán alakulag a fej körül csavart szalagból áll, és midőn teljesen rendben van, rendkivül hasonlit az európai urak által viselt karimájától megfosztott czilinder kalapokhoz. A

dolmány, különösen a jobb módúaknál, gazdagon ki van czifrázva ezüst lemezkékkel. A fülczimpák át vannak fúrva; massiv ezüst henger vagy fiatal bambu tag képezi annak diszét. A birmai Pa-yü nemzetiségű hölgyek, az ezüst hengereket, az általuk szenvedélyesen szeretett dohány és szalmából készült szivarokkal helyettesitik.

Átalában feltünt nekem a Pa-yü népnél, hogy csak a nők dohányoznak, sőt pipa vagy szivar nélkül nem is láthatók, mig a férfiak megvetik ez élvezetet és inkább a mákony pipához nyulnak.

A Pa-yü nép nyugodt, komoly és őszinte jelleme által tünik ki. Tetteik és szavaikban egyiránt tartózkodók levén, nehéz velük hosszasabb értekezésbe bocsátkozni. A velök való érintkezést nem teszi kellemetlenné a szertartásos udvariasság, sőt ellenkezőleg a hazugságot határozottan megvetik. Ama nehány hét alatt, melyeket e vidéken eltöltöttünk, azt tapasztaltuk, hogy a Pa-yük szivesen előzékenyebbeknek mutatkoztak volna hozzánk, ha a chinaiak meg nem tiltják nekik.

A Pa-yü törzsek, chinai modorban épitik házaikat, s azok födelét rettenetes sárkányalakokkal diszitik föl.

A nép főfoglalkozása a földmivelés. Egy része a lakosságnak még ötvösmunkákkal, szalmafonással és a takács mesterséggel is foglalkozik; ez utóbbit különösen a nők gyakorolják.

Tápszereik hus és mezei termények. A thea, mint a chinaiaknak, nekik is kedvencz italuk.

Vallásukra nézve kizárólag Buddhisták, azonban a chinaiaktól átvett számos tévhit és babona, nagy hátrányára van vallásuk tisztaságának. Babona és varázslat itt is rendkivül fontos szerepet játszanak. Átalában véve a Pa-yük, hasonló közönyt tanusitnak a vallás iránt mint a chinaiak. A papoknak nincs oly nagy tekintélyük mint Tibetben, és ezek maguk is kevesebbet törődnek hivatásukkal, mint azzal, hogy gondatlanul és munka nélkül élhessenek. A papok tehát gyakran mellék foglalkozást is folytatnak. A papok öltözete egy sárga turbán-ból, fehér dolmány és sárga alsó ruhából áll. Fehér harisnyák és chinai csizmák fejezik be ez öltözéket. Fogaik, mint a

japáni férjes asszonyoké, feketére vannak festve. Haláluk után a papok holttestét elégetik.

A Pa-yü férfiak csak egy törvényes feleséget tartanak. A házasságok minden egyházi szertartás nélkül, egyedül a szülők kölcsönös megegyezése folytán köttetnek.

Halottjaikat a chinaiakhoz hasonló modorban temetik el, s a hátramaradottak által emelt sirkő disziti a sirt.

A Tapeng völgy népeinek saját fejedelmei vannak, akik chinai mandarin öltözetet viselnek és vakon engedelmeskednek a Yün-nan-i parancsainak. Hatalmuk tehát csak formaszerű, amennyiben a chinai kormánynak minden tettükért felelősek.

Manwyn-be érkezésünk alkalmával, egy másik néppel, a hegylakókkal, vagy amint Birma-ban nevezik őket a Katschin-okkal ismerkedtünk meg. A nép maga Tsching-po-nak nevezi magát.

Minthogy Bamoig való rövid utazásunk alatt sok mindenféle történt velünk, a Katschin nép ismertetése közben elbeszélem kalandjainkat is.

A Teng-yueh-i kormányzó, — minthogy csak nem régiben, két utazó mandarint gyilkoltak meg a Tapeng völgyében — 30 katonából álló fedezetet adott mellénk. Már utazásunk első napján egyik katona a másik után tünt el, Manwyn-be tehát már minden fedezet nélkül érkeztünk. A város kapui előtt éppen vásár volt, s tarka csoportozatban váltakoztak a szilaj hegyi lakók, a városnak, kiválólag Pa-yü eredetű népességével. A két népesség közötti különbség, már az első pillanatra szembe ötlő, és pedig kiváltkép a viselet különfélesége folytán. A Katschin férfiak alakjának öszbenyomása nem valami imponáló ugyan, mert apró és látszólag gyönge testalkatásu férfiak, de szemeikből daczos tűz villog. E villámló tekintet sajátságos ellentétet képez félénk magaviseletükkel. A férfiak és nők arczvonásai egyiránt kellemeseknek mondhatók A tojásdad és nemes metszésű arcz szemei vizirányos fekvésűek, az orr erős és egyenes, a piros ajkak finom metszésűek. Fogaik feketék a foly-

tonos betel rágás miatt. A férfiak öltözéke nem valami feltűnő, sőt szabása csaknem egyenlő a Pa-yü férfiakéval, csak a kék turbán mutat fel fehér csikokat, s a széles kard soha sem hiányzik oldalukról. A férfiak még következő fegyvereket viselnek: hosszu dzsidákat, melyek Birmában készülnek s mely egy 2 méter hosszu bambunádból áll, melybe egy 0.3 méter hosszu, élesre csiszolt ék van beverve, kanóczos puskákat, melyekkel rendkivül ügyesen tudnak bánni, s végre ivet és nyilakat. A nyilak hegyeit gyakran aconitmmal mérgezik meg.

A hajat a fejtetőről sugáralakulag fésülik a homlokra, és a szemöldök felett kerekre metszik azt. A fekete és barna hajzat fürtökben csak nyakukig lóg le.

Férfiak és nők fülczimpáikban, különféle tárgyakat hordoznak p. o. ezüsthengereket, melyeknek végei drága kövekkel vannak ékitve, ugy hogy apró távcsöveknek látszanak, európai üveggyöngyöket, s végre nagy, négyszögletes ezüst lapokat, lecsüngő ezüst lánczczal, amelyet a fül körül is csavarnak néha. Nyakékül ritkán hiányzik 1—3 ezüst karika, több sor üveggyöngy, s néhány sor venuskagyló. A karokon az ezüstből, borostyánkő, nephrit és szaruból készült karpereczek, tarkabarkán váltakoznak egymással. Az ujjakat is drágaköves ezüstgyűrűk diszitik.

Az asszonyok és leányok csupasz testükön rövid tarka dolmányt viselnek gyapot szövetből, amely csak részben födi el a felső testet; aztán csipőkön átkötött térden felül érő szoknyát. Mindkét öltönydarab apró kagylókkal van felczifrázva. A szoknyát még kagylókból készitett széles övvel is szoritják derekukhoz. Veres szin sötét alapon, a ruházat alapszine náluk. Itt-ott narancssárga csik, majd ismét rózsapiros, beszőtt virágokkal diszitett — európai vagy perzsa származásu — szövet darab van bele illesztve. A lábszárak és lábak mint a Pa-yü nőknél, folyondár növények indáival van körül csavarva. Mindnyájan azonban piszkosak.

A városba érkezve a legnagyobb nehézség az volt, hol ve-

gyünk lakást. Háztól házhoz bolyongtunk, de mindenütt elutasitottak. Hute-schan szolgánk kiséretében a törvényszéki épülethez mentem, hogy a mandarinnal beszéljek. Az épület zárva volt. Még akkor sem jelentkezett egy lélek sem, midőn szolgánk kisérletet tett arra, hogy az ajtót betörje. Később értesültünk, hogy a tisztviselő, midőn meghallotta, hogy európaiak érkeznek, megszökött. Egy láma fia vezetett el végre egy rongyos csapszékhez, ahol aztán lakást kaptunk.

Alig helyezkedtünk el jól rosszul, midőn Tang a tolmács, belépett és jelentette, hogy az itteni mandarin »miniszter«-e látni ohajt bennünket. Bebocsáttattuk. Külseje épen nem vallott miniszterre. Valóságos akasztófavirág képű legény volt, és alig hiszem, hogy csalatkozom, ha a derék Margary egyik gyilkosát gyanitom benne*).

Anélkül, hogy a legcsekélyebb tiszteletet tanusitná irányunkban, oly komikus modorban viselte magát szobánkban, hogy végre egyszerűen a szeme közé kaczagtunk. Láthatólag igyekezett azon, hogy a mandarinok széles nehézkes járását, és vontatott beszédmodorát utánozza, ami még komikusabbá tette alakját s még inkább fokozta vidámságunkat. E magaviselet azonban megtette hatását a népre, amely tanuja volt annak, hogy mily tiszteletlenséget tanusit a tisztviselő irányunkban. Alig hogy a »miniszter« távozott, az udvarba tódult a nép és gunyolni kezdett bennünket; elég volt azonban a bambusz botok után nyulnunk, hogy egymást taszigálva meneküljenek az udvarból: hű őreink a tibeti ebek azonnal utjukban állottak, ha szobáinkba nyomulni akartak. E derék állatok minden tolakodót megtámadtak, s tiszteletteljes távolságban tartották tőlünk a csöcseléket.

Este felé ismét eljött a »miniszter«. Anélkül, hogy egy üdvözletre méltatott volna, helyet foglalt az egyetlen karos székben. Ez már sok volt; egy lökés, és önkénytelenül oda kellett hagynia a jogtalanul elfoglalt helyet. Azt hittem, hogy rögtön reánk rohan, ugy villámlottak szemei. Ekkor érkezett be a tolmács. Rögtön be-

*) Lásd a függeléket.

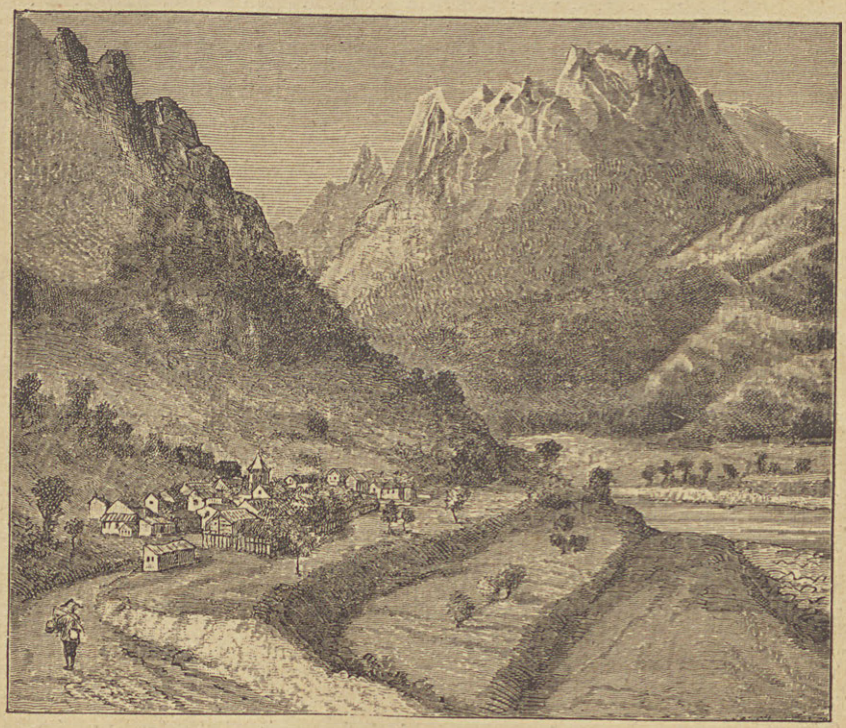
látta a helyzet válságos voltát, és saját háló szobájába erőszakolta a miniszter urat. Ott eleintén heves szóváltás folyt köztük, később azonban lecsendesültek. Kis idő mulva visszajöttek, s a tolmács, a tisztviselő részéről azt tudatta velünk, hogy neki is van kitüntető kalapgombja, ő is hivatalnok, s tovább utazhatásunk egyedül tőle függ. Széchenyi gróf következőleg válaszolt: »Jól van, ha hivatalnok, akkor először is udvariasság, másodszor pedig látogató jegye által kell hogy igazolja magát, mert eddig még nem tudjuk kivel van dolgunk.« — A miniszter mélyen meghajtotta magát és eltávozott. Igy huzódott el Manwynből való eltávozásunk napról napra. A szükséges öszvérek előteremtése számtalan akadályba ütközött. A miniszter ur csakugyan elkövetett mindent, hogy bosszuját éreztethesse velünk. Végre is csak ama fenyegetésre, hogy Pekingbe feljelentjük a dolgot, s vezető nélkül is utnak indulunk, határozta el magát a tisztviselő arra, hogy kérésünket teljesitse.

Ekkor jelent meg az időközben visszatért városparancsnok, egy gyanus egyén kiséretében, akit mint északi Katschin fejedelmét mutatott be nekünk. Sem rongyos öltözéke sem magaviselete nem mutatta, hogy valódi fejedelemmel van dolgunk. A követelések, melyeket a mandarin a fejedelem nevében intézett hozzánk, kissé tulságosak voltak. Eleintén naponta 15 frtot követeltek egy öszvérért, és ezenkivül külön 300 frt borravalót a fejedelem katonái számára. Végre megállapodtunk, 10 frtban öszvérenként és naponként továbbá 100 frt borravalóban.

Másnap reggel végre utnak indulhattunk. Délelőtt 11 órakor jött a rablók fejedelme és délben indulásra készen állott a karaván.

Egy órai meredek hegymászás után megérkeztünk a Katschin territoriumra. Egy szép fennsikon voltunk. Az ut csak gyalog utnak nevezhető és számos, sűrű erdővel benőtt dombon vezet keresztül. E dombok egyikén volt a fejedelem palotája, melyben az éjet töltenünk kellett.

A palotát övező kőfal előtt parancsot kaptunk, hogy szálljunk le, mert a hegyek lakosai vallásos előitéletből nem engedik meg, hogy valaki lóháton haladjon be udvarukba. A fejedelmi palota, nyomorult bambu kunyhó, minden vas és kőanyag nélkül volt épitve. Északról és délről van bejárása, de az idegeneknek csak dél felől

A Kinscha-szakadék.

szabad belépniök. Először is egy istállón haladtunk át, melynek keritése a levágott vagy elhullott bivalyoknak, szarvakkal ellátott koponyáival volt ékitve, s melynek mocsáros talaja minden lépésünk alatt megingott és reszketett. Nehány lépcsőn felhaladva jutunk be csak a tulajdonképeni lakosztályba, amely keleti és nyugati részre van osztva. A nyugati rész, egymásba nyuló zárt szobákból áll, a

Talifu.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

keleti rész ellenben a széles folyosóra nyiló három nagyobb helyiséget tartalmaz. E helyiségek közül a középsőben van a nagy tűzhely, amelyen folyvást ég a hatalmas tüz.

A herczeg családjával együtt a zárt lakosztályokat használta, szolgaszemélyzete és helyőrsége pedig az átellenben levő helyiségeket. Mi az istálló szomszédságában levő szobát kaptuk lakásul. A szoba padlója tisztára surolt deszkákból áll, a padozatot azonban a füst által barnitott bambu fedél képezi. Az egész ház czölöpökön nyugszik, a gazdasági épületek kissé távolabb, egészen a sűrű őserdő szélén feküsznek. A fejedelem vendégszeretőleg vezetett be lakába és megparancsolta a cselédségnek, hogy szobánkban tiszta és friss szalmagyékényeket teritsenek ki.

A nehéz munkát, nem csak a fejedelem körül, hanem átalában egész Katschinban a nők teljesitik. Reggel, midőn a férfiak még alusznak, a nők már a lakás tisztogatásával, a konyha és istálló rendbehozásával és a reggeli készitéssel foglalkoznak. Még a fejedelemné sem henyélt; fát vágott, s terhes zsákokat vitt a gazdasági épületekhez.

Az asszonyok helyzete tehát rabszolgaszerű. A nő még csak szemeit sem meri fölemelni, amidőn urával és férjével beszél. Mit sem törődik férje tetteivel, üzleteivel, vállalataival, s helyesnek, megváltoztathatlannak talál mindent mit az elhatározni jónak látott.

A nők alárendeltsége annyira megy, hogy annak halálát csupán anyagi veszteségnek tekintik, mert egy kitűnő munkaerőt vesztettek benne. Ezért tartják gazdagnak az oly családokat, ahol sok a leánygyermek.

A férfiak semmi kézi munkát sem végeznek. Néha talán megesik, hogy kimegy a szántóföldre, s durva modorban magyarázza meg nejének, miként kell azt művelni, hogy a gyapot, rizs és dohány bővebb aratást adjon. A férfiak főfoglalkozása abban áll, hogy látogatásokat tesznek a szomszédban és ott Scheru-t (rizsből készült édes, és frissitő ital) isznak és mákonyt pipáznak. Csak midőn már

a szükség körmükre égett, akkor határozzák el maguka arra, hogy öszvéreikkel és nejeikkel Mamoba menjenek, hogy ott Chinába szánt terheket rakjanak reájuk.

A Katschin-oknál általános erkölcstelenség mellett az alsóbb osztályok házassága tisztán üzlet, melynél a hozományra, és a menyasszony erős testalkatára különös figyelemmel vannak. Az előkelőbbeknél azonban a legfontosabb kérdések közé tartozik a házasság, s különös szertartások figyelembe vétele mellett hajtják azt végre. — Ha a menyegzőhöz minden előkészületet megtettek,*) a vőlegény két hirnököt küld a menyasszony szülőihez, akik aztán a menyegző napját meghatározzák. E napon öt legény és öt leány jelenik meg a faluban, s a menyasszony szüleinek lakása körül szállásolják el magukat. Este, a szülők tudta nélkül, az egyik vendégleány a küldöttséghez vezeti a menyasszonyt, amely késedelem nélkül a vőlegény falujába szökteti, ahol a menyasszonyt a szomszédházak egyikében szállásolják el. Másnap reggel egy menyezet alatt, jövendő férjének lakása elé vezetik, és e menyezet alatt vár mindaddig, amig egynehány öreg emberből álló küldöttség érkezik a menyasszony falujából, s kérdezősködik a vőlegénynél, nincs e tudomása róla, hova tünt el az ő uruk leánya. A vőlegény most a menyezethez vezeti a küldöttséget, kérdezvén valjon nem ezt a leányt keresik-e? A küldöttség igenlőleg válaszol, s a legény felkéri őket, hogy a menyasszonyt szülőihez vissza vigyék. A férfiak következőleg válaszolnak: »Minden rendben van; a leány marad ahol van.« Most kezdődik a szertartás; mig egy oldalról az isteneknek áldoznak, más oldalról a rokonok és barátok a házasságnak üzleti részét hozzák rendbe.

A pap, most friss fű szórása által egy zöld ösvényt hoz létre a menyezet és a vőlegény háza között. Ezután a házi istenekhez könyörögnek, hogy áldják meg az uj párt, s egy bivaly és több baromfit áldoznak nekik. Az áldozatok vére a zöld ösvényen folyik

*) Anderson, »Report on the Expedition to Western Yünan.«

végig, s a menyasszony e sajátságos uton halad be a házba, ahol aztán vőlegénye fogadja. Evés, ivás, zene és táncz tartja aztán egygyütt a vendégeket, világos viradtig.

Haláleseteket, ismételt puska lövésekkel adják hirül az örökösök, szomszédaiknak. Ha rokonok és barátok teljes számmal összegyülekeztek, egyik része az őserdőbe megy, hogy ott a koporsót elkészitse, az otthon maradottak pedig ez alatt a házi isteneknek áldoznak. A koporsót azon a helyen, ahol a fatörzset egy tyuk feláldozása közben levágták, kivájják, és azt a helyet, hol a halott feje nyugodni fog, korommal feketére mázolják.

A holttestet aztán megmossák, és uj ruhákba öltöztetve a koporsóba fektetik. Mielőtt a koporsót a sirba eresztenék, a rokonok egy ezüst pénzt adnak a halott szájába, hogy lelke egy nagy folyamon való átkelés alkalmával, a révpénzt megfizethesse. Mielőtt a sirt befödnék, a pap még nehány csepp Scheru-t áldoz az isteneknek. A megmaradt italt a gyászoló rokonok fogyasztják el. A boldogult viselt ruháit, egy tál rizzsel együtt a sirra teszik, s haza felé menve az uton rizs szemeket szórnak szét. A rokonok aztán a halottas házban gyülnek össze, és éneklés, táncz és ivás közben tartják a tort, mig csak a Scheru el nem fogy.

Az oly halottakat, akik fegyver által multak ki, gyorsan szalmagyékénybe takarják és eltemetik. A sir mellett, barátai egy kunyhót épitnek, a boldogultnak nyugtalanul ide s tova tévelygő lelke számára. Hasonló eljárást követnek azoknál, akik himlőben haltak el, s az oly nőknél, akik lebetegedésük előtt mulnak ki. Ez utóbbi esetben azt hiszik, hogy a megholt gonosz szellemmé lesz, s ezért a fiatal nők rendkivül félnek a halál e nemétől.

Már e szokások és erkölcsökből látjuk, hogy a Katschin-ok vallása semmi rokonságban sincs a buddhismussal. Vallásuk állitja ugyan egy legfőbb lény létezését, aki mindent teremtett, sőt benne van abban a meny és pokol fogalma is, tehát a halál után való élet, és a jó és gonosz tettek jutalma e földi élet után, de az egyesek

nézetei nem nyujtanak biztos álláspontot arra, hogy vallásukat megitélhessük.

Egy cultusban azonban minden hegylakó egyet ért, s ez a védszellemek tisztelete. A védszellemek (Nat) kétfélék, jók és gonoszak. A jó szellemek a nap költét és nyugtát védik valamint a holdét is, a mezei terményeket, s a családok jólétét és egészségét. Az utazók védszelleme a vándorokat oltalmazza, a vadászaté szerencsét hoz a vadásznak, a házi isten, tűz és más veszélyek ellen oltalmazza a házat s. a. t. — Ezenkivül azt hiszik, hogy a meggyilkoltak lelkei (Munla) a hegyek közt barangolnak, s hatalmukba keritik azokat a személyeket, akikre hasonló sors vár. Hogy e szellemeket megengeszteljék, többszörösen áldoznak nekik.

A pap (Tumsa) tanácsát ily alkalomkor mindig kikérik, s ezek segédkeznek az állat leölésénél és vérének szétfecskendezésénél. Minden községnek meg van saját papja. Az a fiatal ember, aki magában erre hivatást érez, egyszerűen elfoglalja a megholt pap helyét.

A pap egyuttal orvos is, az az, kötelessége felismerni a beteget kinzó gonosz szellemeket, s alkalmas gyógyszerek, vagy szertartások által kiűzni azokat. A gyógyszerek között nagy szerepet játszik a fiatal bivalyok porrá tört szarva. A pap kötelessége az is, hogy a bekövetkező természeti jelenségeket, a jó vagy rosz termést előre megjövendölje, s jövendölési tehetségét a feláldozott tyukok csontjainak gondos tanulmányozása által élesiti. Fontos dolog a jövendő mondásra nézve az is, hogy a tűzre tartott fűszál miképen válik szénné. Évenkint kétszer a papok felügyelete alatt, nyilvános áldozatokat tartanak. Ha aztán a szellemeket kiengesztelték, a nép, napokig tartó lakmározást folytat. Járványok alkalmával (a himlő járvány igen gyakori) rendkivüli áldozási szertartásokat rendeznek.

A Katschin nyelvnek irásjegyei nincsenek, az előkelők közül azonban nehányan beszélni és valamit irni is tudnak chinai nyelven. Idő számitásuk rendkivül kezdetleges. Az esztendő azzal a nappal kezdődik, melyen az idei rizstermést fogyasztani kezdik, és végző-

dik azzal a nappal, amidőn ismét egy tál uj termés rizs áll előttük.

A rabszolgaság intézménye hagyományos. Évenként leányokat és fiukat rabolnak el Assamból, s ezeket a jobb módu katschinoknak adják el. Egy fiatal rabszolga ára 40 frt. A felnőtt emberé csak 20 frt. A rabszolgák sorsa nem tulságosan szigoru, s gyermekeiket, többé kevésbbé a család tagjainak tekintik.

A tápszerek: rizs, főzelék, sertés hus, száritott hal. Ez utóbbi czikket Birmából szállitják. A férfiak külön étkeznek a nőktől.

A falvak, három legföllebb tiz tanyából állanak, s a lakházak két méter magas kőfallal vannak keritve.

A mi házi gazdánk, rangjára nézve Tsobwa volt. Igy nevezik a Katschinok azokat a fejedelmeket, akik kissebb területek felett uralkodnak. A tsobwa, alattvalóitól évenkint egy nagy kosár rizst kap dézsmaképen, s minden levágott házi állatból, a pecsenyének egy negyed részét. Az átutazó karavánoktól csekély vámot szed a fejedelem. A fejedelmi méltóság, valamint az első miniszteri (Pomein) hivatal is, örökös. A törvénykezést a fejedelem személyesen gyakorolja; nagyon fontos eseteknél tanácskozásra hivja össze birodalmának méltóságait, s az állam tanács, vagy a nagy tűz körül, vagy a szabad ég alatt gyül össze, hogy a kérdés fölött tanácskozzék.

A katschin herczegek egészen önállólag lépnek fel, s ugy tetszik nekem, hogy a chinai kormánynak csak csekély befolyása van e szilaj, zabolátlan népre. A birmanokkal folytonos ellenségeskedésben élnek, s a véres összeütközések napi renden vannak közöttük.

Különösen Bamo, és a szomszéd helységek, szenvednek sokat e rabló néptől. Észrevétlenül közeledik az állig felfegyverezett rabló csapat valamely békés faluhoz, gyilkol és rabol ott. Különös előszeretettel rabolják el rabszolgákul a fiatal birman leányokat. Azt tapasztaltam, hogy kölcsönösen félnek egymástól. Ha a katschinok éjjeli őrségen vannak, hogy váratlan meglepetés ellen biztositsák

magukat, az őrségre kirendelt férfiak össze fonják karjaikat, s folytonos kiabálás közben járják körül az őrizett tárgyat. A birmanok ily esetben nem csak kiabálnak, de lövöldöznek is. E nemzetek bátorsága csak akkor ébred fel, ha maguknál gyengébb ellenféllel van dolguk, de ha a győzelem kétségtelen, dühük nem ismer határt. A hegylakók még is tőlénnyel birnak a birmanok fölött, mert

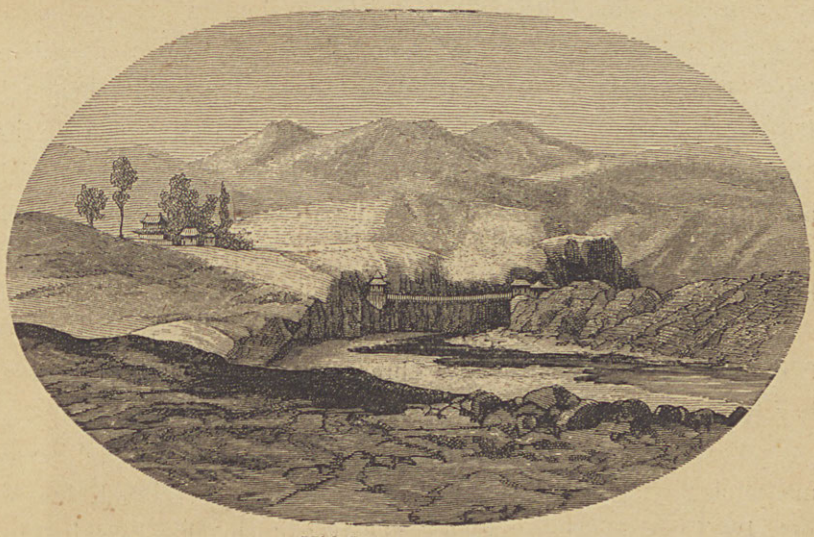

Hid a Lant-san-kiangon át.

ez utóbbiak a gyávábbak. Bamóba érkeztünk alkalmával hallottuk, hogy amig mi a katschinok közt tartózkodtunk, az Irawadi völgyében csata volt a birmanok és a hegylakók között. Egész nap lövöldöztek egymásra, és pedig oly távolságból, amely a kanóczos lőfegyverek hordképességét többszörösen meghaladta. Csak egy ártatlan hajós esett áldozatul, mert oly vigyázatlan volt, hogy a küzdő

feleket egymástól elválasztó Tapeng folyamon akart lecsolnakázni Bamoba. Az alkonyat beálltával mindkét kűzdő fel vissza vonult, s mindkét fél győzelmi ünnepet ült házi tűzhelye mellett.

A 20 fejedelemségre osztott Katschin territorium, széles szalag alakjában nyulik el, az északon fekvő havasoktól kezdve, a Tapeng és Irawadi felső folyását érintve, egész a 24-ik szélességi fokig dél felé. Én politikailag önállónak tekintettem e vidéket, daczára annak, hogy a Teng-yueh-i tabornok térképe erről mit sem akar

Hid Lantjen mellett.

tudni, hanem hűbéres tartománynak tekinti azt. A valóságban, China határa, Mayünke (Manwyn) város mellett, az északi fennsik hosszában nyulik el. A Tscha-san magaslatán keletre fordul, s aztán a Lyssu törzseket még Yün-nan tartományba kebelezve, a Lu-kiang és Long-kiang vizválasztójával esik egybe.

Széchenyi gróf a kejani fejedelmi palotába érkezésünk után, az ágyak kicsomagolásával volt elfoglalva, midőn a fejedelem a szobába lépett, lekuporodott kiváncsian a böröndök mellé, és turkálni kezdett annak tartalma között. A gróf ismételve figyelmeztette,

hogy ne csináljon rendetlenséget a bőröndben, de a herczeg hallgatni sem látszott a figyelmeztetésre, minek következménye az lett, hogy a gróf, türelmét vesztette, és kilóditotta a szobából. A baj megesett.

Én az udvaron sétáltam, midőn Tang a történteket közölte velem, mondván, hogy a herczeg rendkivül föl van ingerelve, és nem fogja engedni, hogy tovább utazzunk, minthogy őt, aki vendégszeretőleg befogadott, most saját házában megalázták.

Eleinte nem nagy sulyt fektettem a dologra, de csakhamar meggyőződtem, hogy nagyon is komoly az. A tolmács megkisérlette kiengesztelni a fejedelmet, de ez durván elutasitotta magától. Kijelentette, hogy ha e gyalázatot egy chinai követte volna el rajta azonnal megöli. Az éj folyamában össze hivta a herczeg birodalmának nagyjait, és közölte velük, mily gyalázat esett rajta. A hangulat ingerült lett, a harag abban a mértékben növekedett, amelyben a pálinka fogyott. A herczeg sirt dühében. Ekkor a gróf személyesen tett kisérletet kibékitésére, de szintén sikertelenül. Attól féltünk, hogy megrohannnak, s ébren, fegyvereinket kéznél tartva, hevertünk fekhelyünkön.

Feszült várakozás közben tölt el az éj. Másnap reggel becsomagoltuk ágyainkat, és vártuk, mikor indulunk tovább. Ekkor lépett be Tang, kijelentvén, hogy a herczeg nem akar tovább érintkezni velünk, és az öszvéreket mind az erdőbe hajtatta. Nehány ezer frtot követel fájdalom és váltság pénzül. Ha ez összeget estig le nem fizetjük, mindnyájunkat agyon lőnek. De még az esetben sem engedi meg, hogy tovább utazzunk, ha a pénzt rögtön letesszük. — E közlemény nem valami biztatólag hangzott. — Értekezni akartunk a fejedelemmel. „Még alszik“ — mondják. Egy óra mulva ismételtük kisérletünket. „Reggelizik!“ — volt a válasz. Egész nap nem láttuk, de a bennünket őrző 120 katona lőfegyverének kanóczát minden lépten nyomon füstölni láttuk.

Ismét kicsomagoltuk tehát ágyainkat, s türelmesen vártuk a

dolgok lefolyását. Délben közeledett hozzám Tang, minden tagjában reszketve, azzal a kellemetlen hirrel, hogy holnap reggel mindnyájunkat agyon lőnek.

„Csak az a kérdés, nem lövöm le én előbb a fejedelmet!“ — válaszoltam.

„Res difficilis! Difficillima!“ — jajgatott Tang.

Az órák oly lassan teltek, mintha a nap megállapodott volna, s ellenállhatlan vágy lepett meg végét érni e dolognak, ha bár erőszakos modorban is. Ekkor egészen váratlanul, más fordulatot vett a dolog. Délután ugyan is egy chinai kereskedő érkezett karaván-jával. E kereskedővel mi még Kan-gaiban megismerkedtünk. Alig hogy válságos helyzetünkről értesült, azonnal felajánlotta közbenjárását. A gróf elfogadta e kétségtelenül önző ajánlatot, és megbizta, hogy alkudozzék a fejedelemmel. Nemsokára értesültünk is az eredményről. „Ez európaiak sok pénzt, talán ezreket hordanak magukkal; ha megölik minden kincsük a herczegé lesz, nem méltánytalan kivánság tehát, ha 500 ezüst rudat s emlékül nehány jó fegyvert követel.“

Ez is ajánlat legalább.

Tang erre rettenetes esküvések kiséretében válaszolta. „Az európaiak már több mint két éve hogy folyvást utaznak, és egész vagyonuk száz tael, egy cashval sem több.“

Az alkudozások hosszura nyultak, s végre a rabló ultimatumát közölte velünk a tolmács: 1.) 200 tael váltság pénz. 2.) 40 tael kiosztása a testőrség között. 3.) egy lőfegyver, és pedig az, amelyet a „négy szemű“ férfi visel.“ (Werndl-fegyver). — E föltételek teljesitése esetén másnap reggel tovább utazunk, ellenkező esetben agyon lövetünk. A tolmács végre azt a tanácsot adta, tartsunk „consilium“-ot, mert a dolog minden pillanatban komolyabb fordulatot vehet.

Széchenyi gróf, — bár mennyire idegenkedett is ettől saját személyére nézve — reánk és a kiséretre való tekintetből végre el-

fogadta a föltételeket. Este 9 órakor jött a tolmács azzal az üzenettel, hogy a fejedelem a pénzt követeli. Tang átvette a nehéz zacskót és a fejedelem szobájába vitte, aki azonnal az ezüst megméréséhez látott.

Fekhelyünkről kisértük figyelemmel a dolgot ; az ezüst sulya ugy látszék, kielégitette. Most már a fegyvert követelte. A gróf utasitott, hogy adjam át fegyveremet.

Alig hogy Tang a fegyvert átadta, ismét vissza tért és 100 töltényt követelt. Mintegy husz töltényem volt összesen, s abból ötöt átadtam a tolmácsnak, a többit kabátom zsebébe csusztattam. A herczeg egyet a fegyverbe csusztatott, (ide utazásunk alatt megfigyelte, miként eszközlöm ezt) és ránk kiáltott :

„Száz töltényt akarok nem ötöt! Adjatok százat, különben az elsőt ellenetek használom!“

„Tegye, ha ugy tetszik! De több töltényünk nincs.“

„Manwyn-ban láttam, hogy sok lőszer van veletek.“

„Lehet, de azok nem ama fegyverhez valók.“

„Látni akarom.“

Széchenyi gróf nehány serétes töltényt hozatott be.

„Ezek mit sem érnek!“ — dühösködék a rabló — „olyan töltényeket adjatok, minőket az (Lóczyra mutatott) használ.“

Lóczynak hasonló fegyvere volt ugyan mint nekem, de annak töltény kamrája hosszabb, és vas hüvelyre berendezve. (a töltényeket többszörösen lehetett használni) Lóczy három ilyen töltényt küldött neki azzal az üzenettel, kisértse meg maga, használhatja e ama fegyverhez.«

A fejedelem rekedt hangon követelte :

„Adjátok ide a hozzá tartozó fegyvert, megvizsgálni akarom azt.“

Tang izgatott beszéde és arczának minden izma halálos félelmet árult el.

„Adja át a fegyvert, az ég nevére adja át, különben tüstént le lövi!“

Egy pillanatra, valóban zavarban voltunk. Ágyunk alatt volt ugyan elrejtve mindenikünknek revolvere, s ezenkivül még a gróf kétcsövű fegyvere is, de azért a helyzet csakugyan válságosnak látszott.

„Le akar fegyverezni bennünket!“ — jegyzé meg a gróf.

„Adja a fegyvert“ — sürgeté Tang, — „különben baj lesz!“

„És vissza adja, ha látja, hogy agya el van törve?“ — kérdé Lóczy.

„Nem tudom!“

Oda hagyjuk menni a dolgot, hogy a gazember lőjön először? — Magunk kezdjük meg az élet halál harczot? — A ház előtt száznál több katona áll,.. a legkissebb elhamarkodás és veszve vagyunk.... Rövid gondolkodás után Lóczy is átadta fegyverét. A fejedelem minden oldalról megvizsgálta, aztán vissza adta, azzal a kijelentéssel, hogy nem használhatja. Hanem töltényeket folyvást követelt.

„Azokat nem adhatunk!“

E pillanatban eldördült a lövés s a golyó a falba csapott. Durva kaczaj kisérte a fegyvernek ez ügyetlen kezelését. Az önkénytelen lövész elővigyázatosan felnyitotta a töltény kamrát. A hüvely természetesen benn maradt. Aztán a töltővesszőt akarta kivenni, hogy annak segélyével kitaszitsa a hüvelyt. Ezzel sem boldogult. A valódi düh felkiáltásával rántotta ki kardját, hogy a fegyver agyát szétdarabolja vele.

Üssétek agyon őket! Üssétek agyon! Most meg már egy rosz fegyvert adtak!“ — kiáltott embereire, akik nem tudták mi történt.

Kivettem kezéből a fegyvert, kicsavartam a töltő vesszőt és kitaszitottam a töltény hüvelyt. Azt persze óvakodtam megmutatni neki, hogy ha a zárt gyorsan felnyitja, a töltény magától kirepül.

„Jól van!“ — kiáltá a fejedelem, markában a töltényekkel fe-

nyegetőzve. — „Nézzétek meg jól e golyókat! — Ezek arra valók, hogy az európaiakat egy lábig kiirtsam velük. — Az éjjel azonban felnyittatom bőröndjeiteket, s jaj nektek, ha több töltényt találok.

A tragi-komikus jelenetnek egyelőre vége lett. Tang mielőtt fekhelyére vissza vonult volna, ünnepélyes fogadást tett, hogy ha szerencsésen folyik le a dolog, Bamoban három misét fog szolgáltatni. Nem kivánt jó éjszakát, hanem testben és lélekben egyiránt megtörve, nyögte:

Legyetek elővigyázatosak, a herczeg meg akar benneteket gyilkoltatni!"

Virrasztottunk is két óráig. Széchenyi gróf minden eshetőségre egy-egy arany téglát adott át nekünk, hogy a legrosszabb, és esetleg a legjobb esetben pénz nélkül ne legyünk.

A fejedelem, a szomszéd szobában tanácskozott embereivel. Folytonos sugdosást hallottunk. Végre csöndesség lett. A rablók egyenkint osontak el ágyaink mellett, s léptek az átelleni ajtón a szabadba. A pislogó tűz halvány világánál, nehányszor láttam, hogy a herczeg a mellék szobából figyelemmel kiséri minden mozdulatunkat. E helyzetében valóságos mintaképe volt egy — orgyilkosnak. Aztán lecsukódtak szemeim — mély álomba merültem.

„Fel! Fel! — Csomagolni! — Bamoba utazunk!"

E szavakkal ébresztett fel Tang, másnap reggel 6 órakor.

Hála az égnek! Hallottam az öszvérek csengetyűinek hangját. Tehát csakugyan tovább utazunk. 8 órára fel volt rakva a podgyász: — Egy lövés és a karaván megindult. — A vidék olyan volt, hogy rablók annál kedvezőbbet nem is kivánhatnak czéljaikra. Majd sűrű bozótban, majd árnyékos lombsátor alatt vezet az ut hegynek völgynek egyiránt. E tömkelegben, még a legkedvezőbb körülmények között is lehetetlen a tájékozás, tehát a menekülés is.

Este 5 órakor értünk egy tisztásra, ahonnan először pillantottuk meg az Irawadinak ligetes széles völgyét. Itt töltöttük az éjet. Mig mi a pattogó tűz mellett a mult nap eseményeit tárgyaltuk, hoz-

zánk csatlakozott tolmácsunk is. Háta mögött állott a fejedelem. Az ismeretes események után először mutatta magát. Ravasz, de barátságos mosollyal figyelt tanácskozásunkra.

„A birmai határ“ — kezdé Tang — „csak 40 Li távolságra van innen. Tau-zung, (a fejedelem neve) fél tovább utazni veletek, mert attól tart, hogy Mamoban bosszut álltok rajta és megölitek. Azért embereivel és öszvéreivel visszatér Kejanba, benneteket pedig itt hagy a vadonban.“

Még csak épen ez hiányzott! Más oldalról, be kell vallanunk, hogy a gazember gyanuja alapos volt. Igyekeztünk eloszlatni aggodalmait, azzal a kijelentéssel, hogy semmi rosz szándékunk nincs ellenében. A fejedelem nem elégedett meg ezzel, hanem ünnepélyes esküt követelt.

„Jól van, esküszöm a banditának, hogy podgyászunk átadása után Mamoban, szabadon engedem vissza térni hegyei közé,“ — mondá Széchenyi gróf.

A fejedelem azzal a jó tanáccsal távozott el, hogy egy jó ebet kössünk a lovak mellé, mert e vidéken mindenféle gazemberek kóválygognak. Az éjet igen nyugtalanul töltöttük el. Az éji őrök kiáltoztak, s itt-ott egy-egy lövés is eldördült. Öt órakor, bár még korom sötét volt fölkeltünk. Nemsokára pitymallani kezdett, s mi is felszedtük sátorfáinkat.

Folytonosan völgynek haladtunk, az erdős vidéken, melynek buja, tropicus tenyészetét a természet egyik remekének nevezhetjük. A sűrű lombazatu Ficus fák léggyökerei között a vadon tenyésző banan fák széles levelei kandikálnak elő, s a sűrű bambusznád áthághatlan bozótot képez. A sűrű zöld bozótból a kaméliák piros virágai tündökölnek ki, mint fényes csillagok holdvilágtalan éjben. Magas burján koszoruzza a nyirkos hideg köveket, és száz meg száz ezer harmatcsepp ragyog a kelő nap sugaraiban, virágokon és leveleken egyiránt.

Délélőtt 11 órakor egy mocsáros sikságra érkeztünk. A körültekintést a 4—6 méter magasságu sás nagyban gátolja. A nap délen állott, midőn megérkeztünk Mamoba, az első falu Birmában. Mamo a Tapeng jobb partján fekszik, a mely folyamot a chinai kereskedők Mamo-honak is neveznek.

Mamo nehány szellős kunyhóból áll, melyek egészen bambuból

A Tapeng-völgy növényzete Kangai mellett.

épitve, 1—2 méter magas czölöpökön nyugosznak. Mi egy nádkunyhóba költöztünk, azon szándékkal, hogy minél hamarább Bamoba tovább utazzunk. Vezet ugyan innen szárazon is ut Bamoba, de minthogy ez többször keresztül vezet a Tapeng folyamon, a podgyászra való tekintetből tanácsosabbnak tartottuk bevárni egy só szállitó hajó érkezését. E hajók két, kivájt lélekvesztőből állanak,

Vásár Manwyn-ban.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

föléjük alkalmazott kis fa-házikóval, s rendesen 3—4 napi időközban közlekednek Mamo és Bamo közt*)

A Katschin fejedelem nem igen sietett a visszautazással. Bizván abban, hogy igéretünket meg tartjuk, s talán katonáiban és a birmanokhoz való jó viszonyában, még az éjet is ott töltötte. Másnap reggel egy gyapot szállitmányt vett át, hogy azt Manwyn-ba szállitsa. Hét órakor hallottuk az indulást jelző lövést, s félóra mulva csak egy porfelleg mutatta, hogy merre halad karaván jával.

Két napig hasztalan várakoztunk a sós hajó érkezésére. A barátságos fogadós mindent elkövetett ugyan, hogy kellemessé tegye számunkra az ott tartózkodást, és a vidám birmani ifjuság csintalankodása jótékonyan felmelegitette is az önző chinaiakkal való hosszas érintkezésben elfásult sziveinket, még is nyugtalanabbul dobogtak sziveink, arra a gondolatra, hogy csak nehány mértföldnyire vagyunk már a civilisatió határától. A birmanok és chinaiak egyiránt oly sok szépet beszéltek Bamo-ról, hogy bennünket leküzdhetlen sovárgás vonzott az Irawadi partjaihoz.

„Ah, Bamo! Az szép város; ott európai épületeket találtok, fogadókat, puha ágyakkal, és oly asztallal, amely szinte össze roskad a rárakott étkek sulya alatt! Minden nap egy gőzös érkezik Rangun-ból oly dolgokkal, melyeket leirni sem lehet! Egyébiránt majd meglátjátok!“ — Igy fecsegtek az emberek, s mi alig vártuk az időt, hogy mind e csudákat megláthassuk. Senki sem fogja rosz néven venni ezt tőlem, ha tekintettel van arra, hogy mily területet utaztunk be 1 ½ év alatt, folytonos nélkülözések és veszélyek közt, minden polgárosodástól elzárva, egy ellenséges indulatu nép közepette, amely naponta legalább szóval bosszantott és gunyolt bennünket.

*) Az eddig ismeretes helyiségek különféle neveire vonatkozólag, szolgáljon irányúl:

Chinai nyelven:	Birman nyelven:
Teng-yueh-tschou	= Momejn.
Mamo	= Siko vagy Mindsit (uj város).
Sinke	= Bamo.

Most már mindez csak álomnak tetszett, hatalmas hegyek tornyosultak hátunk mögött. Ott feküdt China, amott a mongol sivatag, itt Tibet, és végre előttünk az édes haza mosolygó képe.

Örök időkig csak nem várhattunk Mamo nádkunyhóiban arra, hogy a véletlen megszabaditson onnan, s azért sorsot huztunk, hogy ki evezzen le közülünk egy lélekvesztőn Bamo-ba, hogy onnan gróf Széchenyiért, a podgyászért és a kiséretért egy nagyobb hajót küldjön fel. A sors engem ért, Lóczy pedig önkénytesen csatlakozott hozzám.

Hosszas alkudozás után végre sikerült egy csónakot bérelnünk. Öröm dagasztotta kedlünket, midőn másnap, 1880 február 13-ikán délelőtt 11 órakor, elindultunk, hogy a Tapeng zavaros és lusta habjain vitorla nélkül leutazzunk. Lassan haladtunk előre, mert habár a folyam szélessége 200—300 lépés is, mégis csaknem minden órában egy zátonyon feneklettünk meg. A csónakot ilyenkor ismét a hajózható vizre csak sok idővesztegetéssel vihettük. A parton, magas bambu bozót által csaknem eltakarva nehány nyomorult falu mutatkozott; éhes kormoranok buktak itt ott a viz alá, zsákmányt keresve. Hogy az egyhangu utazás unalmát némileg elűzzük, vadászatot tartottunk reájuk, de egy lövésünk sem talált. A mozdulatlan ülés a lélekvesztőben, nagyon kellemetlen volt. A nap lehanyatlott, mielőtt Bamot csak meg is pillantottuk volna. — Este lett. — Végre 8 óra után megérkeztünk az Irawadi porondos partjaihoz, ott lámpák világát láttuk. Bamoban vagyunk.

„Hol van a Yang-schen-ku-kwan, az európai fogadó?“

Kétszer szállottunk partra, anélkül, hogy rá akadtunk volna. Először a meredek parton felmászva, egy nagy kert keritéséhez értem. Türelmetlenségemben, hogy európaiakkal találkozzam, neki rohantam az ajtónak. — Zárva volt. Hangosan kopogtam; — hasztalan, egy árva lélek sem mutatkozott; a ház teljesen kihaltnak látszott. Második kisérletemnek sükere volt. Ismét egy európai házat

láttunk a part szélén. A kapu nyitva volt, felrohantam a lépcsőn, honnan gyertya világ hatott felém.

„Laknak itt európaiak? — „Yes!“

Két franczia szerzetes szobájába léptem, akik vacsorájuk elköltésével foglalkoztak. Engem meglátva, nem kevéssé csodálkozhattak. Anélkül, hogy időt engednék nekik a gondolkozásra, azt kér-

A fejedelem palotája Kejan-ban.

deztem tőlük, van e szálloda Bamóban. Az egyik, mosolyogva válaszolt:

„Nincs!“

Tehát nincs fogadó!... Pedig mi messziről jövünk és éhesek vagyunk.“

Soha életemben oly élvezettel nem fogyasztottam a böjtös ételeket mint e pénteken este. Csak most jutottunk hozzá, hogy a

szives gazdáknak, általános körvonalakban megmagyarázzuk kivoltunket. Szükséges e még mondanom, hogy a derék missionariusok azonnal szobát nyitottak számunkra, s vendégeiknek tekintettek bennünket?... Aztán elbeszélték, hogy Bamo-ban csak hat európai tartózkodik, és ezek is kizárólag hittéritők. Két franczia hittéritő, P. Simon Nándor és P. Faure József, és négy amerikai hittéritő: Mr. Salto, Stewenson, Friday és Roberts. E két utóbbit neje és gyermekei is elkisérték.

Kérdésünkre, hogy hol bérelhetünk egy nagyobb hajót, hogy Széchenyi grófot is elszállithassuk Mamo-ból, P. Simon azt a tanácsot adta, hogy forduljak a Birmai kormányzóhoz.

Megfogadtuk tanácsát. A kormányzó, szerény és igénytelen férfiu, a többi lakosokkal egyenlően, egyszerű nád kunyhóban lakik, a város központján. Barátságosan fogadott és megigérte közbenjárását. Mindemellett is nehány napba került, amig Széchenyi gróf Bamoba érkezett. Mi ez alatt megismerkedtünk az amerikai missionariusokkal, s ezek szeretetre méltó társaságában tekintettük meg a város nevezetességeit.

Bamo, czölöp keritéssel övezve, az Irawadinak. 15 méter magasságu bal partján fekszik, s tulajdonkép egy széles főutczából áll. Az utcza hosszusága 1½ kilométer. Az esős időszakban (junius-szeptember) olykor-olykor el is önti a folyam megáradt vize a várost. A házak, kizárólag faból és bambuból vannak épitve, és szépeknek vagy kényelmeseknek egyátalán nem mondhatók. A házak száma legföllebb 700. A legjelentékenyebb épület, az angol consul lakása, mely a város északi végén a palissadokon kivül egy szép domb tetejére épült. Itt lelte halálát ez előtt két évvel, Mr. Cooper, ez érdemes utazó: indiai testőrségének egyik altisztje lőtte le alattomosan.

Az épület ez időszerint üresen állott, mert a consult, India és Birma között fölmerült egyenetlenségek folytán visszahivták. Egyéb-

iránt az a hire volt, hogy az angol kormány nem is szándékszik ismét betölteni azt.

Bamo lakosságát mintegy 2000 Pa-yü és 600 chinai képezi. A fő kereskedelmi czikkek, gyapot, só és drága kövek. A kereskedelem kizárólag a chinaiak kezében van. Ezek még a katschinokkal is csere viszonyban állanak, s ezüstért, aranyért és sertésekért a szükséges sót szolgáltatják nekik. Ezeken kivül, a város területén tett sétáink közben gyakran találkoztunk fogoly hindukkal, akik a a legutóbbi, Assammal folytatott háboruban estek fogságba.

A sok templom között, melyek hegyes kupoláik alatt, Buddhának nephritből kifaragott gyakran mesés értéket képviselő szobrait rejtik, az első helyet foglalja el az ó-Bamói hires pagoda. E hatalmas, homokkő épületben minden évben egy nagy vásárt tartanak a száz istenség oltalma alatt, s e vásárra még Rangunból is érkeznek ájtatos zarándokok, hogy itt üzérkedjenek és imádkozzanak. A pagoda egy hirhedt dzsungel közepén fekszik. E dzsungel széles övként terül el messze délnek.

Tigrisek, párduczok, vaddisznók és szarvasok elég alkalmat szolgáltatnak a vadásznak arra, hogy ügyességét bebizonyitsa.

Négy hónappal ezelőtt történt, hogy egy öreg asszony ment imádkozni a templomba. Midőn a templom belsejébe lépett, elrémülve sietett vissza, mert a Buddha aranyozott szobrának lábainál egy óriási tigrist látott feküdni mély álomba merülve. Az öreg asszony vissza futott a városba és fellármázta a lakosságot. Tizennégy bátor férfiu vállalkozott a veszélyes vadászatra. Körül fogták a pagodát, s aztán irtózatosan orditozni kezdtek. A nyugalmából felzaklatott vadállat menekülni akart, miközben a vadászok rálőttek és több sebet ejtettek rajta. Mielőtt megölhették volna, már két vadászt széttépett. Még veszélyesebbek a tigriseknél a párduczok, mert ezek gyakrabban támadják meg az embert.

Csaknem egyidőben a fentebbi eseménnyel történt, hogy két hajós partraszállás közben komoly életveszélyben forgott. Egy

párducz ugrott a hájójukba, s az egyik már körmei alatt vonaglott, midőn a másik nem vesztvén el hidegvérét, kardját kirántotta, s a vadállat fejét ketté hasitotta. A megölt párduczot aztán Bamoba vitték, hol még azon éjjel megsütötték és el is fogyasztották. — Nem ritkaság, hogy tigrisek és párduczok, éjszaka átszöknek a czölöp keritésen, amely pedig ép ellenük van épitve, valamely zsák-

A fogságban.

mányt ejtenek a városban, és azon az uton amelyen jöttek ismét távoznak.

Széchenyi gróf megérkezése után az angol consul házába költöztünk át. A szobák európai modorban voltak butorozva, s nekünk kimondhatlanul kellemes tartózkodást biztositottak. Chinai szolgáink szent borzalommal tértek ki a puha ottománok elől, mert azt hitték,

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA DEBRECEN

Bamo az Irawadi mellett.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

hogy meghalt európaiak siremlékei azok. Tizennégy napot töltöttünk Bamóban és nem egy vadat ejtettünk el a dzsungelekben. Lóczy egy párducot is látott, de a vadállat futással menekült, mielőtt még czélba vehette volna.

Február 26-án egész Bamot fellármázták. Az a hir futott szét, hogy 4000 katschin közeledik, és kirabolni fogja a várost. — A missionariusok azonban azt mondták, hogy csak 300, s ezek is csak a város figyelmét akarják foglalkoztatni, mig a másik rész, egy Mamoba inditott jelentékeny gyapot szállitmányt elfoglal. A város védelmezésére egy csapat fegyveres férfiu állott ki és vonult észak felé. Éjjel, csillagászati észleleteim közben hallottam az őrök jellövéseit. Az éj különben minden baj nélkül folyt le.

Midőn a bamoi asszonyok másnap a nagy pagodahoz zarándokoltak, hogy Buddha védelmét e rettenetes veszéllyel szemben kikérjék, ugyanakkor visszatértek a hősök is, álmos tekintettel, és a hidegtől reszkető tagokkal. Bár mily meleg és forró van ugyanis nappal, az éjszakák nedvesek es hüvösek. (+8° C.)

Mr. Stewenson, február 24-én azzal a hirrel lepett meg, hogy a gőzöst délutánra várják.

Lóczyval együtt ismételve felmentünk a ház tetejére, és szétnéztünk, nem látjuk e valahol amaz ismeretes füstoszlopot, az egyes részeiben égő dzsungel fölött. — Hasztalan. Már szinte hinni kezdtünk az öreg házgondnok szavaiban, aki azt állitotta, hogy még egy hét is bele kerül, amig a gőzös megérkezik, midőn a távolból, perczekig tartó éles fütty hangzott felénk.... A gőzös közeledett.

A folyamhoz sietve megpillantottuk a hajót, amint méltóságteljesen szelte a hullámokat. A hajó már a város közelében volt, s árbóczán „old England“ ismeretes szinei lobogtak. Este látogatást tettünk a hajó födélzetén. A kapitány nem volt a hajón, s azért kérdéseinkre a két gépmérnöktől rövid válaszokat kaptunk. Később megjött a kapitány is a missionariusok társaságában. Némi felvilágositások után annál szivélyesebben lettünk üdvözölve.

Széchenyi gr. saját személyére nézve elhatározta, hogy még 14 napig Bamoban marad, vadászat czéljából. Csak a következő hajóval szándékozott Rangunba. „Utazzanak csak — mondá hozzánk, — „én itt jól érzem magam, s szeretnék, ha lehetne, nehány párduczot elejteni.“

Mint a fösvény, féltett kincsét, oly elzárva tartottam gondolataimat keblemben, de szivem örömében dobogott, s egyuttal fájdalmasan is. A vacsorából egy falatot sem élveztem, a társalgás, mint valamely távoli moraj érintette füleimet, a salon sötét faoldalain hazai képeket láttam tova siklani, mintha valamely varázslámpa képei volnának.

Másnap reggel fölkerestem hűséges Muzzi-mat.*) Megczirógattam bozontos sörényét. Utoljára evett a szegény állat czukrot tenyeremből. Aztán elbucsuztam Tang-tól, Ta-kl-tól, Hute-schantól. Megköszöntem a missionariusoknak a szives fogadtatást.

A „Thambya-Dine“ födélzetén közös reggeli egyesitett bennünket. Még egy hálás kézszoritást váltottunk gróf Széchenyivel, s aztán az uraknak távozniok kellett a hajóról. A gőzös füttyentése viszhangzott a Katschin hegyekről, s a kerekek korbácsolni kezdték a zavaros hullámokat.

*) Lovainkat az amerikai missio vette át.

XXIII.

Bamo-tól haza felé.

A »Thambya-diné« födélzetén. — Szerencsétlenségek. — Mandalay. — Történelmi adatok Birmát illetőleg. — Thibo király. — A birmanok. — Prome. — Utazás tüz között. — Fogadtatás Rangun-ban. — Hazautazás.

A »Thambya-Dine« egy uj kerekes gőzös, Barkmann kapitány parancsnoksága alatt állott. Barkmann ur finn születésü fiatal, és szeretetreméltó tengerész volt. Még összesen csak huszonöt éves, és mégis már 15 éve szolgálja az „Irawadi-compagnie"-t, amelynek igazgatósága, nem régiben, 1000 rupia havifizetéssel kapitánnyá nevezte ki. Az ő társaságában. esténkint rendesen hosszabbat sétákat tettünk a parton, mert a hajó csak reggeltől estig halad. Szivesen adott felvilágositást minden irányban, és ezt annál inkább tehette, mert ő maga is második hazájának nevezte Birmát.

A „Thambya-Dine" csak 3 ½ lábnyi mélyen járt ugyan, de a számos zátony még is sok nehézséget okozott. Minden pillanatban hallottuk, hogy a hajó feneke a porondot horzsolja, sőt kétszer határozottan fenn is akadtunk, s mindig pár órába került, mig a kapitány hajóját a zátonyról a hajózható vizre jutatta. Ezt pedig a következő modorban eszközölték: egy mentő csónak magába szedte a horgonyt lánczostul és fölfelé evezett vele a vizen. A kellő távolságot elérvén, lebocsátották a horgonyt. Erre aztán a horgonylánczot gőzerővel kezdték felhuzni, és ezt mindaddig ismételték, amig a horgony a kemény talajon megakadt és a hajót kivonszolta a kelepczéből.

Másfél órai hajózás után egy sziklakapuhoz értünk. A roppant széles folyam számtalan ágai, itt mindannyian egy aránylag kes-

keny mederben egyesülnek, amely jelentékeny mélység mellett, e ponton tul meglehetős elhajlást tesz nyugat felé. Ugy a magas fák, melyek az átlagosan 120 méter (relativ) magasságu hegyeket födék, valamint a természetes barlangok és kopasz sziklák is, ezer meg ezer majomnak szolgálnak lakásul és testgyakorlási helyül.

Még egy óráig tartó regényes menet után ismét a sikon vagyunk. Beláthatlan dzsungelek képezik a tükörsima folyam keretét mindkét oldalról, s csak a bozótból kiemelkedő pagodaormok jelzik benne a helységek hollétét.

Egy másik szűk völgy bejáratánál, melyen reggel haladtunk keresztül, az erdős dombok által nem tulságosan össze szoritott folyam közepén egy sziget emelkedik. E sziget hirre vergődött a a birmanok között, mert a szigeten épült pagoda papjai a folyam halait annyira megszeliditették, hogy egy bambusz bottal adott jelre, seregesen tódulnak a parti lépcsőhöz, azért, hogy az etetés mellett, pártfogóiknak simogatásában is részesüljenek.

Az utazás egyhangusága daczára, kimondhatlan inger terült el a látott tájképeken. Talán a nyugalom, a benső megelégedés okozta azt, amelyet az a tudat ébresztett bennem, hogy ismét angol földet érzek magam alatt. Kétségtelen azonban, hogy utazásunkban az izgató pillanatok sem hiányoztak.

Már nem messzire voltunk Mandalayhoz. A hajó orránál állottam, és igyekeztem fölfedezni ama dombláncolat körvonalait, amelynek lábánál a Birman birodalom fővárosa fekszik. Szent nyugalom uralgott körülöttem, a birman utazók aludtak, s én csak a folytonosan működő gőzgép moraját hallottam, és annak folytonos rezgését éreztem. Ekkor éppen a hajó irányában egy tutajt látok a folyamon lassan lefelé haladni. A távolság egyre csekélyebb lett közöttünk, de tutaj és hajó azért folytonosan egy vonalban maradtak. A tutajon pedig egy ember állott halott halvány arczczal. A félelem, ugy látszott, teljesen megbénitotta tagjait, és mozdulatlanul nézett a kikerülhetlen sors elé. Lélekzetem elállott, ha a jövő perczre

gondoltam. A kapitány rögtön parancsot adott ugyan a gép megállitására, s a kerekek rögtön erre ellengőzzel kezdtek is müködni, de még is késő volt, a tutaj sorsa meg volt pecsételve. A felkorbácsolt habok már arczába fecskendtek a tutajosnak, midőn egyszerre csak egy ugrást tett és eltünt a habokban

Mindig különös befolyást gyakorol az, ha a gőzös kerekei teljes sebesség közben egyszerre csak megállanak; a gőzgép egyhangu zörejéhez szokott utasok mindjárt valami bajt gyanitnak. Hajónkon is talpra ugrott tehát mindenki s egyenesen a hajó lépcsőhöz sietett. A szerencsétlenül járt birmán már a lépcsőn ült és szótlanul nézett a viz szinére, amely tutajának egyes darabjait szétszórva vitte magával. A kapitány egy marék rupiát adott neki, s aztán kitette a partra, ahol hü kutyája, mely már előbb kiuszott oda, örvendezve fogadta őt.

Midőn Széchenyi gróf két hét mulva ugyan e helyre ért, egy másik szerencsétlenség történt a hajón. Chinai szolgáink mind a hajón voltak. A gróf Rangun-ból szándékozott őket Schanghaibe szállittatni. A chinaiak, ősi szokás szerént, — miután a gőzhajó csudás szerkezetén eléggé kibámulták magukat — thea ivással töltötték el az időt. Még a szegény Ta-kl sem kimélte megtakaritott filléreit, azon való örömében, hogy nem sokára viszont látja öreg anyját Schen-si-ben. Egészen jókedvűvé tette az, hogy most már nem kellett attól tartania, hogy étkezés közben zavarják meg. Egy szép reggelen tehát korsójával a hajó lépcsőhöz ment. Zsineget kötött a korsó nyakára, s aztán előre hajlott, hogy reggelihez szükséges vizet meritsen. E pillanatban akadt fel e hajó egy zátonyon. Ta-kl elvesztette az egyensulyt és a vizbe esett. Hute-schan még egyszer látta hosszu kezeit kiemelkedni a vizből, s aztán mindennek vége volt. Szegény Ta-kl, ott fekszik az Irawadi fenekén. Minden mentési kisérlet sükertelen maradt, s a hajó, két órai gondos keresés után ismét folytatta utját.

Február 28-án kötöttünk ki Mandalay előtt. Mandalay az „arany

város", a hirhedt Thibo királynak székhelye. Mivel a »Thambya-Dine« csak Bamo és Mandalay között közlekedik, mi is tüstént átszállottunk az »Aloungh-Pyah« nevü nagyobb hajóra, amely Prome-ba volt szállitandó bennünket. Egy napot nyertünk ez által, s e napot a város futólagos megtekintésére forditottuk.

Mandalay, egy keletről félkör alakulag domblánczolattal övezett sikság közepén fekszik, az Irawadi balpartján. A legfelső házak már a meredek kikötő parton emelkednek, és egy széles poros utczát képezve a városnak imposans körfaláig terjednek. A kőfal alakja szabályos négyszög, s ezen belül fekszik a tulajdonképeni főváros. A házak legnagyobb része fából és bambu fonatból van alkotva, és 1—2 méter magas czölöpökön nyugszik. Mandalay abban a hirben áll, és pedig joggal, hogy a legszebb és leggazdagabb templomokat ott találhatni. Aki azonban előbb Garnier atlaszát és Yule ezredes rajzait látta, a csalódásnak egy nemét fogja érezni, midőn a piszkos utczákon egyik pagodától a másikig vándorol. E csalódás azonban nem tart sokáig, s pár percz mulva kárpotolva van az utas, az előtte álló műkincsek nagyszerüsége által.

Megszámithatlan gazdagságot és kincseket látunk magunk előtt, ha a csudálatos diszitésekkel boritott tornyok égnek törekvő guláit, vagy hasas kupoláit tekintjük. Lesütjük szemeinket az aranyos csucsok pompája előtt, melyeknek zászló rudján dió nagyságu smaragdok és rubinok fénylenek, és bámulatba merülünk az emberi tevékenység előtte a művészi faragványok láttára, amelyek a falakat elboritják. Ilyen templom száz meg száz van Mandalay-ban. Idő hiány miatt azonban mi csak a legnevezetesebbeket látogathattuk meg.

Az utczákon leginkább gyalogjárókkal találkozunk. És ha néha egy, pupos ökrök által vontatott szekér, melynek pompás kiállitásából csak a ruganyok hiányzottak, bizonytalan járásában majd a jobb, majd a baloldali házsort érintette, a gyaloglók félénken tértek ki, és rémült tekintetet vetettek az annak belsejében ülőkre. A suhogó selyembe öltözött csinos leánykákon pedig ugyancsak volt

Birmai színészek.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

bámulni való. E kocsik mellett a birmanok még kétkerekű targonczákat használnak teherhordásra, melynek tömör kerekeit soha sem kenik, mivel a nép szereti a kenetlen kerék — zenéjét.

A lovak, melyeket azonban nyereg alatt, kizárólag az európaiak használnak, jelentéktelen alakjuk daczára, nagyon kitartó állatok. Különösen a Mandalay-ban nevelt ponny-knak van jó hirük, annyira, hogy bár itt helyben 120 rupiáért vehetni őket, Calcuttában 600 rupiát is szivesen megadnak értük.

Ismeretes, hogy a legszebb elefántokat Birmában és Siam-ban találhatni. Mily csudálatos ügyességet képesek elsajátitni a kitanitott elefántok, láttam Rangun egyik gőzfürész gyárában, ahol emez okos óriások a folytonosan zörgő kerekek és gépek között, a fatörzseket csalhatatlan biztonsággal viszik a fűrészelő géphez, s aztán a kész deszkákat hordják el, és valóságos értelmiségről tanuskodó rakásokban halmozzák fel azokat.

Mandalay árucsarnokaiban, bennszülött és chinai kereskedők árulják a selymet, elefántcsont, arany és ezüst ékszereket, a nemes köveket és fazekas munkákat. Mint átalában a keleten, ahol a drága kövek szinpompája az európait kisértetbe hozza, jó ha megfigyeli a következő tanácsot: Jól megvizsgálj mindent, mielőtt a rupiákat leszámitod.

Mandalay-ban öszpontosul a Chinával folytatott gyapot kereskedés is. Azon körülménynél fogva, hogy az európai készitményeket csak egy százaléknyi vámmal terhelik az érték után, sokkal olcsóbban láthatja el magát az utas, minden szükségessel mint Indiában. 1880-ban, csupán a fegyverek és lőszerek voltak, tekintettel a kedvezőtlen politikai viszonyokra, 20 százalékos vámmal terhelve. — A birmanok kitudták ezt is zsákmányolni, mert a tutajok törzsei nagyobb részt ki voltak vajva és angol lőfegyvereket rejtettek magukban.

A város közepén hármas paliszád sor által övezve, van a királyi palota. A kapuk előtt mindenütt egy-egy őr áll, aki az idege-

neket elutasitja. Thibo király nem akar embereket látni. — Még magas hivatalnokok is, akik diszmenetben, elől rangjuk jelvényével, az arany napernyővel érkeznek a palota elé, vissza lettek már utasitva.

Hogy jobban érthessük azokat az okokat, amelyek Thibo királyt ily embergyülölővé tették, szükséges lesz egyet mást elmondani az ország történelmére vonatkozólag. A birmanok az indochinai népfajhoz tartoznak, és valószinű, hogy központi Ázsiából jöve, már régen megtelepedtek az Irawadi partjain.

Az ország legrégibb története mondaszerű elbeszéléseket tartalmaz, egykori királyok és hőseik tetteiről. Birmára vonatkozólag is a portugaloknak köszönhetjük az első értesitéseket. A portugalok voltak azok, akik a 17-ik században Malakka mellett kikötöttek, és onnan követségeket küldöttek Birmába és Siamba. Az akkor uralkodó birmai királlyal valószinűleg jó lábon állottak, mert segitették azt, Pegu (akkor még önálló királyság) és Siam ellen.

1750-ig egyik háboru és forradalom, a másik után következett. Ekkor végre egy, Myouk-myo falubeli paraszt vette át a forradalom vezérletét, meghóditotta Pegut, Tavoyt, Martabant és végre királlyá kiáltatta ki magát, Alompra név alatt. Alompra, a jelenlegi dynastiának alapitója. A birmai uralkodók igy következnek egymás után: Alompra (1753—1760) Naung-dau-gji (1760—1763) Tschen-byo-yen (1763—1776) Tschen-gu-men (1776—1781) Moungmen (1781) Bhodau-fra (1781—1819) Hpaj-gji-dau (1819—1837) Tharavadi (1837—1846) Pagan-men (1846—1853) Moung-lu (1853—1878) Thibo (1878-tól mostanig.

Hpaj-gji-dau király uralkodása alatt, sok igaztalanságot szenvedtek az arakani angol telepedők. Az angol kormány pártját fogta alattvalóinak, s a sükertelennek mutatkozott alkudozások után hadat üzentek a királynak. Először Rangunt, és aztán az egész tartományt Yandabóig elfoglalták. Az 1826-ban kötött béke, Aracan és Tenasserin tartományokat is az angolok birtokába jutatta.

Pagan-men királyról azt mondják, hogy ő volt a legkegyetlenebb uralkodó az egész Alompra dynastiában. Egy nap sem mult el anélkül, hogy áldozatainak szenvedéseiben ne gyönyörködött volna. Azt beszélik, hogy rabszolgáinak, csupa időtöltésből, izzó szegeket veretett testébe, mig másoknak tagjait, nehéz kalapácsokkal zuzatta össze, stb. Midőn vérszomját az európai kereskedőkön akarta csillapitni, akkor az angolok ismét beavatkoztak a dologba. Ismét háborura került a dolog, s az angolok az egész Pegu-t annectálták. (1852) Azután Pagan-men fia a jelenleg uralkodó király attya, Moung-lu lépett a trónra. E király székvárosát Amarapurából, Manbalayba helyezte át.*) A nagy megpróbáltatásokon keresztül ment fejedelem, csak az angolokkal kötött kereskedelmi szerződésnek köszönheti, hogy saját fiainak lázadása alkalmával, nyomatékos segélyezésben részesült az angolok részéről. Az angolok foglyul ejtették mind a négy herczeget, és még ma is őrizet alatt tartják őket.

1873-ban az olaszok, majd a francziák követték az angolok példáját, amennyiben a királlyal kereskedelmi szerződéseket kötöttek. Az öreg király nem tartotta ugyan meg valami lelkiismeretesen a szerződést, de azért Birma jóléte az ő uralkodása alatt jelentékenyen növekedettt. Az Iravadi folyamot megnyitották a világkereskedelemnek, és Rangun Bamo-val távirda sodrony által lett összekötve.

Halálos ágyán, Moung-lu király legöregebb fiát nevezte ki örököséül. — Kedvenez neje azonban mindent elkövetett, hogy az utolsó pillanatban saját fia részére nyerje meg a haldokló királyt. A haldokló nem volt már képes beszélni, s hallgatását beleegyezésnek vették. Igy lett Thibo királlyá kikiáltva.

Régi szokás a birmanoknál, hogy az uj fejedelem, trónra lépte alkalmával, mind azokat ártalmatlanná teszi, akik rá nézve veszélyesekké válhatnának. — Thibo nem ugy járt el mint atyja, aki

*) Hasonló esetek Birmában mindenkor az előbbi székváros teljes megsemmisülését jelentik, mert a kereskedelem mindig a királyi udvarral költözik.

testvérei közül csak négyet gyilkoltatott meg, hanem rögtön 86 testvérét és rokonát küldte a másvilágba. Ezt azonban a birmanok koránt sem veszik neki oly rosz néven, mint az európaiak és különösen az angolok.

A törvényes trónörökös Nyoung-Yan és testvére Nyoung-Ok, még jókor az angol consulnak, Mr. Shaw-nak palotájába menekültek s ez által szabadultak meg a bizonyos haláltól. Szerencsésen eljutottak Calcuttába, és az angol törvények oltalma alá helyezték magukat.

Az indiai kormány hosszu tiltakozást intézett a királyhoz ez embertelen vérontás miatt, ez azonban kikérte, hogy valaki birodalmának belügyeibe avatkozzék, és azzal fenyegetőzött, hogy Pegu ellen hadjáratot indit. Ekkor az angol consul és az európai kereskedők eltávoztak Mandalay-ból, és Thibo király rémülve vette észre, hogy a birodalom déli határán terhes felhők tornyosulnak. Első ijedtségében küldöttséget akart meginditani az indiai viczekirályhoz, azzal a jelentéssel, hogy az angol consul (Scaw) tiszteletlenül viselte magát irányában. A követséget az angol birtok határán letartóztatták és Thayet-myo-ba belebbezték.

A kereskedelem az Iravadi mentén teljesen megszűnt, és a birmai kereskedők már nyiltan fejezték ki elégületlenségüket, a király és kormánya ellen, midőn Thibo végre megadta magát és arra kérte a Ranguni kereskedő, hogy ismét járassák gőzöseiket Mandalayba és Bamoba.

A »Thambya-Dyne« volt az első hajó, amely több havi szünetelés után Bamoban először megjelent. — A politikai viszonyok nehány honappal aztán kölcsönös megelégedésre lettek tisztázva.

A birmai nép, könnyed és fesztelen magaviseletével a japániakra emlékeztet. Mindig jókedvüek, s bátran a világ leggondatlanabb népei közé számithatjuk őket. Kevés igénnyel birván, a birmani legfőbb boldogságát az édes semmittevésben találja. Ha egy hónapban három napot munkában töltött, három rupiát keresett,

ez elég neki arra, hogy a többi 27 napot, föltétlen dologtalanságban töltse el. Szertartásokkal csak az udvarnál találkozhatni, a nép a legfesztelenebb modorban érintkezik egymásközt és az idegenekkel, szereti a mulatságot, szinházi előadásokat, harang zenét, és szeretnek kaczagni, még pedig sokat. E mellett teljesen a hivatalnokok befolyása alatt áll, akik kiméletlenül terroristikus föllépésük által igyekeznek palástolni tehetetlenségüket és tudatlanságukat. — Mindenkor ez az elv levén náluk irányadó, hogy folytonosan saját érdekeikről gondoskodjanak. A birmani mandarinok édes keveset törődnek a joggal és törvényekkel, kivált ha e miatt saját erszényük szenved hátrányt.

Az egyes tartományok kormányzói valóságos kis királyok, mert a legtöbb esetben alattvalóiknak élete és vagyona felett korlátlanul rendelkeznek,

A birmanok öltözete rendkivül egyszerű, és teljesen a forró éghajlathoz alkalmazkodik. — Egy turbán a fejen, gyapot dolmány a felső testen, s a czipő körül csavart szintén gyapot szövet; ez minden amivel a tropikus nap égető heve ellen magukat oltalmazzák. A munkás osztály az utóbb emlitett öltöny darabbal magával is megelégszik.

A birmai hölgyek különös ügyességgel birnak a szinek összeválasztásában. Valamelyik király külön rendelete folytán, öltözetük csak egy keskeny selyem vagy gyapot szövetből áll, amely ugy van a test körül csavarva, hogy minden lépésnél szétnyilik.

A birmai hölgyek arczkifejezése kellemes, szemeik tüzesek, s fogaik vakitóan fehérek. A holló fekete hajat hátul egy csimbókba kötik össze, vagy minden kényszer nélkül szabadon lobogni hagyják. Egy friss kamélia virág képezi a természetes hajviselet legméltóbb diszét.

A férjes nők és a leányok minden tekintetben egyenlő szabadságot élveznek a férfiakkal, s a hivatalnok neje, férje távollétében a legfontosabb államügyeket is elintézi.

A birmanok különös előszeretettel viseltetnek az arany és drágakövek iránt, és ritkaság oly férfival vagy nővel találkozni, aki valamely ékszert — soha sem hamisat — mint p. o. gyűrűt, karpereczet, fülbevalót, nyakéket s. a. t. ne viselne. A birmani büszkesége abban öszpontosul, hogy csak valódi ékszereket visel, s e tekintetben oly ügyes, hogy a valódi követ a hamistól már csak

Birmai ökörszekér.

az által is meg tudja különböztetni, hogy mindkettőt tenyerén méregeti.

Az a nap, melyet Mandalay megtekintésére fordítottunk rendkivül gyorsan telt el. Estére a missió püspökének vendégei voltunk. A szives házi gazda nem is akart elbocsátani bennünket. Azt akarták, hogy hetekig beszéljünk nekik »rendkivüli utazásunk« eseményeiről. Azonban éjfél már elmult, s nekünk az »Aloung-Pyah« födélzetére kellett sietnünk, mert a hajó napköltekor indulandó volt.

Arany pagoda Rangunban.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
DEBRECEN

Másnap már az Iravadi dzsungelei között haladtunk délnek. Minél inkább közeledtünk az angol határokhoz, annál ritkábbak voltak az erdők. Goldenberg ur hazánkfia, egyike Rangun leggazdagabb fakereskedőinek, már jó formán letarolta és elefántjain elszálitotta azokat.

Thayet-myo-ban, az erődített határállomáson, pillantottuk meg először az angol katonák sisakjait. Nehány óra mulva Prome-ban kötöttünk ki.

Késő este volt, midőn az angol szállodában magunkat beszállásoltuk, és még sem tudtam nyugalomra térni addig, mig a vasut indóházát is meg nem tekintettem. Amennyire a hiányos világitás mellett kivehettem, az angol hivatalnokok lakházai (európai kereskedők csak kevesen vannak) az Iravadi gyönyörűen épült kirakó helye körül csoportosulnak. A szellősen, fából épült házak rendesen óriási fak árnyékában feküsznek egy-egy csinos kert közepén.

Először is egy nagy fürdőház mellett haladtam el, amelyet azonban nem használnak, mert medenczéjében egy óriási krokodilt ápolnak, aztán az angol templomot tekintettem meg, s végre abban a pillanatban érkeztem az indóházhoz, midőn a Rangun-ból érkező vonat berobogott oda. Mint annak idejében, Cantonban, a chinai nők, ugy rohanták meg itt a birmai asszonyok és leányok az utasokat, hogy szállást közvetitsenek számukra. — Felséges látvány volt, midőn a negédes nők a férfiaktól a bőröndöket elkapkodták, aztán karon fogták őket, és félig erőszakkal tova vonszolták.

Félóra mulva ismét csöndesség volt a pályaudvarban. A szomszéd utczában azonban fecsegve és mulatva ültek a vendégek, a világitott verandákon, s ettek ittak, jóizüen az ut fáradalmai után.

Másnap reggel jegyeket váltottunk, és 6 órakor megindult a vonat.

A Prome-ból Rangunba vezető vasut, keskeny vágányu, és nem igen kényelmes. A teher kocsik csak öt tonna hordképességüek. A csaknem teljesen egyenes vonal azonban a lehető legna-

gyobb sebességgel képes haladni, s a mi vonatunk, óránként 9 geográfiai mértföldet futott be. Mivel vannak megművelve azok a földek, melyek mellett elhaladtunk, nem tudom, mert a talaj teljesen ki volt száradva.

Minél inkább távoztunk az Irawadi termékeny földétől, annál ritkább lett a népesség is, és annál vadonabb jellegű a vidék. Végre átláthatlan dzsungelek között haladtunk előre. Két órán keresztül bámultam e reám nézve leirhatlan érdekkel biró vidéket, s aztán álomra akartam hajtani fejemet, midőn egy sajátságos zaj és pattogás ütötte meg hallérzékeimet. Ismét az ablakhoz fordultam és kitekintettem a szabadba. Egy pillanat alatt oda volt az álom, amely pár perczczel előbb erőt akart venni rajtam, és feszült figyelemmel néztem azt a nagyszerű látványt, amely körülöttem a dzsungelben mutatkozott.

Az őserdő égett. — Az izzó talajból csapkodtak fel a lángok, a kiszáradt bozóthoz, s onnan a fák sűrű lombkoronáihoz. Pattogva égett el a leves bambusznád, a forró levegő rettenetes dörrenéssel vetette szét a belül üres henger zöld csomóit, s ugy tetszett mintha egy gyilkos csata apró fegyvertüzelését hallottam volna. Jobbra balra egyiránt csapkodtak fel a lángok, a légvonalt követve, a kocsi ablakokhoz, a forróság kezdett elviselhetlenné válni, s készen voltam reá, hogy a vonat is meggyulhat*) a mozdony azonban teljes gőzzel dolgozott, a kerekek alig érintették a sineket, vonatunk repülni látszott. — Mondhatom rémületes egy utazás volt.

Egy jó óráig kóstolgattuk az elevenen megsülés előérzeteit, de aztán szünni kezdett az elviselhetlen forróság. Vonatunk most már oly helyre ért, ahol a tűznek csak pusztitását láttuk. A levegőben csevegtek a madarak. Nagy számmal gyülekeztek össze, hogy a tölmelegedett földből előbujt férgeket zsákmányul ejtsék. Ismét müvelt vidéken haladtunk keresztül és egy órakor érkeztünk Lepadan állomásra, ahol a szokásos tiffin-t elfogyasztottuk.

*) A sinek nem fagerendákon, hanem vastányérokon nyugosznak.

Tizenegy órai gyors utazás után (a gőzhajónak három napra van szüksége Prome-tól Rangun-ig) Rangun-ba érkeztünk. Két kocsit fogadtunk és „Jordan Hotel"-jébe hajtattunk. A portás tetőtől talpig végig nézett rajtunk, és — elutasitott. »Az önök számára itt nincs hely.«

A polgárosodás bizalmatlannak mutatkozott, és a mi külsőnk, valóban olyan volt, hogy bizalmat senkiben sem gerjeszthetett. Ka-

Utazás egy égő őserdőn át.

bátjaink kopottak és foltosak, csizmáink rongyosak, kalapjaink összegyürvék, arczunk napsütött, hajunk bozontos és ápoltalan, s ezért még ma is megbocsátom Mr. Jordan-nak akkori aggodalmait.

A »British-Birma-Hotel« tulajdonosa némi magyarázat után befogadott bennünket.

Másnap reggel — vasárnap volt s azért a boltok mind zárva valának — egy sétát tettünk a városban. Mindenkinek nagy örö-

met fog okozni, ha távol világ részeken járva hazájának szineit megpillantja. Igy történt velem is.

A consulatusi lobogót láttuk a piacz egyik szép épületén, amelyet joggal a város és a forgalom központjának nevezhettünk. A kapu be volt zárva, mert a consul, Buhmeyer ur a városon kivül lakik. Kikocsikáztunk oda. A babu (portás) kérdezte mit akarunk. »Itthon van Buhmeyer ur?« — »Itthon!» — Beszélhetünk vele?« — „Beszélhetnek.« — „Akkor vigye fel névjegyeinket.“

Mig a babu névjegyeinket az első emeletbe felvitte, mi a veranda előtti virág ültetvényeket nézegettük. Nehány percz mulva vissza tért a babu. Zavart mosollyal ajkai körül, mondá: »Buhmeyer ur nincs honn. — »Mikor jöhetünk ismét?« — „Rögtön megkérdem tőle!“ — »Hagyja el szükségtelen.«

Vissza tértünk a fogadóba. A kapu előtt két hirlapi tudósító várt reánk. Hétfőn reggel már hosszu tudósitások jelentek meg utazásunkról a lapokban. A jég olvadni kezdett és pedig annál inkább, mivel időközben a szabó is meg tette kötelességét.

Midőn végre hivatalosan tisztelegtünk a consulnál, s ama sikertelen kérést intéztük hozzá, hogy legyen segélyünkre, minthogy mi az itteni viszonyokkal teljesen ismeretlenek vagyunk, a Széchenyi gróf által hazautazásunk költségeinek fedezésére adott arany beváltásában. A titkár, egy fiatal német, a következő szavak kiséretében adta vissza utlevelemet: „Más ajánló levelük nincs?“ — „Nincs, még a katschin-októl sem!“

Ellenben Bigandet, az ismeretes missionarius püspök és a franczia főconsul, minden tekintetben segélyünkre, voltak. És valóban ideje is volt, hogy ez urak egy chinait utasitottak hozzánk, aki aranyunk beváltását eszközölte, mert már közel voltunk ahhoz a ponthoz, hogy pénzünk daczára szükséget szenvedjünk.

Tartózkodásunk Rangunban*) egy hétig tartott. Sok jó barátot

*) Rangunnak 1500 europai lakosa van.

találtunk, akik aztán mindent elkövettek, hogy bennünket szórakoztassanak.

A város nevezetességei között első helyen áll a nagy arany pagoda, a Schoë Dagon. Már a régibb birmai királyok idejében nagy tiszteletben részesült e templom és még most is százezrenkint vándorolnak a buddhista papok e szent helyhez, melynek tornya alatt Buddhának nyolcz hajszála van elásva. A templom főtornya tömör és téglából van épitve. A torony csucsa szinaranyból készült koronát ábrázol, s a torony teteje egy hüvelyknyi vastagságnyira meg van a r a n y o z v a. Minden zarándok, ha ájtatosságát elvégezte, legalább egy arany lapocskát ragaszt a falra, gazdag fejedelmek azonban szekérrel hordják ide az aranyat és drága köveket, aztán a papoknak adják át, hogy a pagoda feldiszitésére fordítsák azt. Képzelhetni tehát, mily mesés gazdagságot képvisel ez már is, s hogy e gazdagság napról napra növekszik.

Van Rangunnak egy nyilvános kertje, állat és növény kertje. A hüs esti órákban, a sétány pálma és banan fái alatt gyülekszik össze a közönség, és a jól szervezett zenekar előadását hallgatva piheni ki a nap fáradalmait.

Sokan azok közül, akik kivándoroltak a távol tropicus tartományokba, soha sem térnek vissza. Az éghajlat gonosz befolyása elpusztitja őket; de amig a gyarmatos mozogni képes fáradhatlanul működik a kitűzött czél elérésén. — Gazdagságot gyüjteni s ennek segélyével hazájában kényelmes és gondatlan életet folytatni, ebben öszpontosul minden ohajtása, és sehol sem teljesedik be ily szárazon a költő mondása: »Arany után vágyik és törekszik mindenki.«

Elvégeztem.

Márczius 15-én érkeztünk Calcuttába, ahol Lord Lytton Bulwer viczekirály részéről rendkivül szives fogadtatásban részesültünk. Bombay-be érkezésem alkalmával is az a kitüntetés ért, hogy az angol kormányzó meghivásával tisztelt meg.

Bombay-ben szállottam az »Olympia« csavargőzös fedélzetére,

és viharos utazás után április 11-én érkeztem Suez-be. A vasuti utazás alatt Sueztől Alexandriáig, személyesen ismerkedtem meg Egyiptomnak már többszörösen leirt részével. Három napot töltöttem Alexandriában, s minthogy a posta hajók kivétel nélkül tultömve voltak, a »Russia« nevü, minden kényelemmel bőven ellátott orosz gőzösön utaztam Smyrnán keresztül Konstantinápolyba.

Az ozman birodalom fővárosában is nehány napot töltöttem, s aztán egy Lloyd gőzös Várnába szállitott. Várnából vasuton Rustschukba, és innen tovább, Bukaresten keresztül az erdélyi határszélhez utaztam.

1880 május 1-én este, üdvözöltem 2 $^1/_2$ évi távollét után, a szép kék Duna mellett fekvő császárváros tornyait.

Függelék.

I. A posta forgalmat Európával: 1. a »Peninsular and Oriental-Steam-ship-company« (röviditve P. and O. S. S. C.) rendszeres, 14 napi időközökben. 2. a »Messageries Maritimes« szintén 14 naponként közvetit. Ausztriára nézve a posta forgalom, a P. O. társulat hajóira nézve via Brindisi a M. M. hajóira nézve via Nápoly intézendő*). 3. »Ocean Steam-ship-Company« Liverpool. Holt Alfréd gőzhajói, 14 naponként. 4. Más gőzhajó társulatok, melyeknek érkezési és indulási napja nincs ugyan meghatározva, de legalább egyszer havonként közlekednek, és pedig a »Glen-, Castle- és King« angol társaságok, és a »Hamburger Dampfschiff Rhederei« hajói stb.

Amerikába a »Mitzu-Bishi-Mail-Steam-Ship-Company«, tartja fenn a heti szolgálatot Schanghai és Yokohama között, ahol a csatlakozás van a »Pacific-Mail- S. S. C.« vonalához, és az angol »Occidental and Oriental S. S. C.« hajóihoz, mely társaságok között kartell viszony létezvén, rendes posta összeköttetést tartanak fenn Yokohama és San Francisko között.

Schanghai lakosainak száma 1877-ben, Chinaiak: a chinai városban, 181,200, a telepitvényekben 95,662, összesen 276,862. — 8000 chinai Európaiaknál van szolgálatban. A letelepedettek száma ugyan ez évben 1673 volt, és pedig: Férfiak 1086, nők 296, fiuk 126,

*) Azoknak akik leveleket akarnak küldeni a messze keletre, ajánlom, hogy pénteken adják fel leveleiket, mert ez esetben semmi késedelmet sem szenvednek azok.

leányok 165. Ezek között volt: angol 878, amerikai 181, portugali 168, franczia 145, német 129, spanyol 103, osztrák-magyar 7. — A többi részt a következő nemzetek szolgáltatták: Japanok, Pars-ok, Malay-ok, Svédek, Svájcziak, Nyugot Indiaiak, Eurasiaiak, Manillabeliek, Hollandiak, Keletindiaiak, Oroszok, Norvégek, Olaszok, Belgák, Javaiak, Indusok, Görögök, Chilibeliek, Arabok és Szerecsenek.

A halandóság a megtelepedettek közt pro mille kifejezve, 1870-től kezdve ahol 34.3 halt meg, 1876-ig amidőn 23 eset volt bejelentve, folytonosan alább szállott. 1876-ban a többek közt szivbajban halt meg 7, vérhasban 4, váltólázban 3, belső lázban 3, tüdővészben 5. A legtöbb haláleset szeptember és oktober havára esik, a legkevesebb márczius-, április- és május hónapokra.

II.*) E kikötők között a legjelentékenyebb a Yokohamai, amely az egész hajóforgalomban 37.4 százalékkal vesz részt. Azután Nagasaki következik 32.9 és Kobe 22.7 százalékkal.

A szerződésszerüleg nyitott kikötőkbe érkezett hajók száma 1873-ban 974 1,019.281,—, 1874-ben 891 965.475,—, 1875-ben 831 951.323,—, 1875-ban 666 630.719 tonna hordképességgel.

A japáni kereskedelmi flottának 1879-ben 324 hajója volt, 73-045 tonna tartalommal, s ezek között volt 168 gőzös 40.669 tonna tartalommal.

A kereskedelmi forgalmat legérthetőbben feltüntetik a következő számok:

Év	Bevitel	Kivitel
1874	121,118.145 frc.	100,008.185 frc.
1875	147,335.335 „	90,074.450 „
1876	110,437.575 „	128,347.330 „
1877	129,503.705 „	108,460.605 „
1878	134,169.070 „	110,766.420 „

A beviteli czikkek között 1875-ben, leginkább előfordulnak: Gyapju szövetek és gyapot 72 millio frc. értékben, divatczikkek,

*) A szövegben hibásan van IV. számu függeléknek nevezve.

üveg áruk stb. 42 millió frc. Czukor és szövetek Chinából, 25 millió frc. Érczek 6 millió frc, fegyverek és lőszerek 2 millió frc. értékben.

A kiviteli czikkek közt 1877-ből : Thea 22,046.600 frc. Selyem 48,217.780 frc.

III. Margary 1874 nyarán utazott el Schanghai-ból, jól felszerelve és a Tsungli-yamen ajánló leveleivel ellátva, hogy az angol kormány megbizásából a szárazföldi utat Birmából Chinába, tanulmányozza. Kétségtelen, hogy utjának közepén parancsot kapott fellebbvalóitól a visszatérésre, de nem engedelmeskedett, 1875-ben szerencsésen elérkezett Teng-yueh-tschou városába, ahol arról értesült, hogy Brown angol ezredes expeditiója még nem hagyta el Bamot, hanem ott várja be érkezését. Margary 1875 január 14-én érkezett Bamoba, ahol az expeditió társasága fogadta. Margary volt az első európai, aki a jövőben annyi fontosságu vonalt beutazta, de hallhatatlan tettét életével fizette meg. Önként csatlakozott Brown ezredes expeditiójához, hogy ismételten megtegye az utat, és pedig most Birmából Schanghai-ba. Az expeditió kiválólag volt szervezve. Brown ezredes volt a főnök, Mr. Elias, aki már a közép-ázsiai sivatagon tett utazásáról ismeretes volt a geographusa és Mr. Anderson természettudósa. Nagyszámu kipróbált indiai és számos birmai katonaság képezte a fedezetet.

Februárban indultak utnak, és nagyon kedvezőtlen körülmények között, melyek ama bizalmatlanságra vezethetők vissza, a mellyel a chinaiak és a vad törzsek a nagy fegyveres csapat iránt viseltettek, érkeztek meg a Manwyn körülötti magaslatokra. Margary, a lakosságnak mind leplezetlenebbül nyilatkozó ellenséges indulata daczára vállalkozott, hogy megvizsgálja az utat. Mig Brown ezredes magát táborában elsánczolta, megérkezett a szomoru hir arról is, hogy Margaryt meggyilkolták. Nem sokára aztán ellenséges golyók fütyöltek a tábor körül.

Minden oldalról körülfogva kétségbeesett volt az expeditió

helyzete, kivált miután a szükségessé vált visszavonulás sem sikerült. Ekkor jött hozzájuk egy hegyi nép fejedelme, aki, mint semleges néző a vendégszeretet szabályait megszegni nem akarta, s közölte az ezredessel, hogy az ellenség 500 rupiát igért, ha részt vesz a harczban. Az ezredes 5 kosár ezüstöt igért neki, ha őt és társait Birmába visszavezeti. A fejedelem elfogadta az ajánlatot, s igy mentette meg az expeditiót a bizonyos felkonczoltatástól.

Margary meggyilkoltatásának részletei maig sincsenek felvilágositva, s talán nem is lesznek soha, mert még a vizsgálatra kiküldött angol törvényszéki bizottság is eredmény nélkül tért vissza. A chinaiak azonban, akiket az angolok Margary halála okozóinak tartottak, mégsem maradtak büntetlenül. A Tschi-fu-i szerződésben (1876) ismét négy kikötő megnyitására, s jelentékeny kárpótlási összeg fizetésére kötelezték őket. A kárpótlási összeget Margary családja kapta. Ezenkivül nem kell kicsinyleni a szárazföldi ut megnyitásának előnyeit sem, mert ha az angolok jelenleg pihenni engedik is a dolgot, még is remélni lehet, hogy előbb utóbb lefogják rombolni azt a falat is, amely képzeletileg ez óriási birodalmat nyugat felől elzárja.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA DEBRECEN

DEBRECENI MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
H 84 /1930
gyarapodási naplószám.

GRÓF SZÉCHENYI BÉLA
KELET-ÁZSIAI UTAZÁSÁNAK
(1878—1880)
ÁTNÉZETI TÉRKÉPE.

Mérték 1:30.000·00.

0 100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000 1100 1200 1300 1400 1500 Kilom.

Deutsch M.-féle műv. intézet Budapesten.

Révai testvérek kiadása Budapesten.